

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guida per l'utilizzo

Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

<36616744260010

S

<36616744260010

Bayer. Staatsbibliothek

2 J. Lat. 1460.

Patres latini

Tertullianus

Sec. II. flor. circa 200

pag. 102.

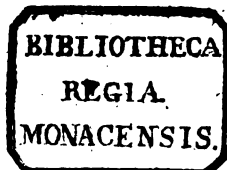
OPERA Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTVLLIANI CARTHAGINENSIS, INTER LATI-
nos ecclesiæ scriptores primi, sine quorum lectione nullum diem intermitte-
bat olim diuus Cyprianus, per BEATVM RHENANVM Seletstadien-
sem è tenebris eruta, atq; à situ pro uirili vindicata, adiectis singulorū libro-
rum argumentis, & nullibi non coniecturis, ac nuper collatione Gorziensis
exemplaris ex Mediomatricibus oblata, nō solum longè emendā-
tiora facta, uerum etiam pro re nata nouis ac retextis an-
notationibus exposita illustrataq;. Quorum
catalogum proxima pagina
reperies.

Floruit sub CAESS. Seuero Pertinace, & Antonino Caracalla, ualde ui-
cinus Apostolorum temporibus, circa annum à Christo passo CLX.

BASILEAE M D XXXIX
MENSE MARTIO

CATALOGVS OPERVM Q. SEPTIMII FLO-
rentis Tertulliani, quæ in hoc volumine
continentur.

De patientia Lib.	I	<i>Hanc librum emulatus est diuus Cyprianus, cū scriberet de bono patien.</i>
De carne Christi Lib.	I	
De resurrectione carnis Lib.	I	
De præscript. aduer. Hæret. Lib.	I	
Aduersus Iudæos Lib.	I	
Aduersus Martionem Lib.	V	<i>Hic antea perperam in duos diuisus erat.</i>
Aduersus Hermogenem Lib.	I	
Aduersus Valentinianos Lib.	I	
Aduersus Praxeam Lib.	I	
De corona militis Lib.	I	
Ad martyres Lib.	I	<i>Hic lib. allegat Hieron. in principio Quest. siue traditionū, Heb. in Gen. Et forte est, cuius epito- men fecisse Nonatianū idē alibi testatur Hiero:</i>
De poenitētia Lib.	I	
De uirginibus uelandis Lib.	I	
De habitu muliebri Lib.	I	
De cultu foeminarum Lib.	I	
Aduerxorem suam Lib.	II	<i>Hunc citat Hieronymus in epist. ad Paulinum.</i>
De fuga in persecutione Lib.	I	
Ad Scapulam Lib.	I	
De exhortatione castitatis Lib.	I	
De Monogamia Li.	I	
De pallio Lib.	I	
Apologet. aduerfus gentes Lib.	I	

AN. 1717. C. DE. CAVALIERE
OFFICII. R. 1717.

SOBEATVS RHENANVS THEO-

LOGIS ET PIIS OMNIBVS

S. D.

SEPTIMIVM Tertullianū Aphrum apud Carthaginem proconsulari gente natū, uetustissimū inter Theologos Latinos, quem EVSEBIVS Cæsariensis omnīū ecclesiarum sermone celebratū asserit, dū adhuc in humanis ageret, iterum damus uobis, sed emendatiorem q̃ antehac. Cuius rei causa, q̃ collationem eius codicis qui Gorziæ in Mediomatricibus asseruatur, diligentia ac dexteritate HVBERTI Custinei uiri quū pietate tum eruditione excellentis, adiuuante DOMINICO Florentino sodali peractam, cura clariss. Iurecōsulti D. CLAVDII Cantiuculæ FERDINANDI Cæsaris à cōsilio, tandem nacti sumus. Nec uero tantū profuit illa, quanq̃ multum profuit, quantū momenti attulit ad exactiorem castigationē, quod deprehendimus subinde græcissare SEPTIMIVM figuris & constructionibus Græcis utētem, ut VICTORINI illius sæpe uenerit in mentem, quem diuus HIERONYMVS melius græcè q̃ latine scisse scribit. Id quod & de IRENAEO sentiendū ipsa phrasis extantium librorū indicat. Apparet sane nostrum autorem in lectione Græcorū ueterum qui plurimi id temporis & soli inter sacros interpretes habebantur assidue uersatū, ut imbibitam & impressam memoriæ Græcorū dialecton etiam latine scribens interoblivi sci nequiret. Nos huiusmodi tropos indicauimus, & quidē sæpe crassius modo apertius. nam uoluimus adiuuare studiosos. Iam dedit retexendarū annotationū ansam collationis istius oportunitas, ubi lectio posterior à prior re nonnunquā euariat. Hoc quoniam erat indicandū, aliam etiam expositionem mutata uerba desiderabant. Non licuit adesse BASILEAE dum adi tur opus. Verum SIGISMUNDVS Gelenius homo magni in literis iudicij, & eruditione summa præditus, in recognoscendo opere uicariā operam in officina præstitit, qui merita laude sua non est fraudandus. Vestrum est nunc optimi uiri nostrum hunc laborem boni cōsulere, & TERTVLLIANVM ardentem totum amore CHRISTI, cuius religionē aduersum ueteres hæreticos tam enixè propugnat, tametsi ipse quoq̃ non perstitit, sed secessit, quod est prorsum inexcusabile, uel ob hoc inquam diligenter euoluere, quo uideatis quanti faciat ecclesiam Romanam, cui summam tribuit auctoritatem, cuius etiam & omnium rectè sentientiū iudicio hasce annotationum mearū quiesquilias subijcio. Valete. Seletstadij, sub Calendas Martias Anno M. D. XXXIX.

*Quasi lectus Tertullianus
hunc respicit.
quod in uerbo est
p̃stantis. Vbi p̃fuit.
nam Epiphanius
hunc nostrum p̃fuit.*

PROVERBIA AVT PROVERBII

SPECIEM REFERENTIA, QVIBVS PASSIM

in scriptis suis utitur Septimius Tertullianus, à
uulgo maximam partem de/
sumpta.

De calcaria in carbonariam ire.

In De carne Christi, Igitur, inquit, de calcaria (quod dici solet) in carbonariam, à Marcione ad Apellen. Calcaria, taberna est ubi calx asseruatur aut uenditur. Sic & Carbonaria à carbonibus. Vñs erit quum res sordida aut molesta, æque sordida aut molesta mutatur. Quoties itur de pistrino ad pistrinum, de officio laborioso ad officium æque laboriosum. A domino difficili & moroso, ad dominũ æque difficilem & morosum.

Media agina ferri.

In libro aduersus Hermogenem, Qui inter bonum & malũ suo arbitrio agitur, in neutram tamen partem pronus & præceps, medię (quod aiunt) aginę æquilibrato impetu ferebatur. Dicitur potest de eo quod in neutram partem propendet, nec ad dexteram nec ad sinistram deflectens, ut est in Numeris cap. 20. Agina foramen est librę cui scapus inseritur. Vide locum indicatum.

Ad quod uenimus, hoc age.

In Marcionem libro 4. Vt dici solet, inquit, Ad quod uenimus, hoc age. Marcion aufer etiam illud de Euangelio. Et reliqua. Hoc prouerbium, Hoc age, explicat Plutarchus in uita M. Coriolani, *ἵσταν ἐν ὀνόματι τῆς ἀλλοτρίης ἐφ᾽ ὧν ὁφείλουσιν εἶναι γεγενῆσθαι, καὶ ὅτι πρὸς τὴν ἀλλοτρίαν γε νομοθετοῦσιν πρὸς δὲ τὴν ἀλλοτρίαν τῶν τοιῶν. ὅταν γὰρ ἀρχὴν τῶν, ἢ ἱερῶν πράξεων ἢ τῶν βίαιων, ὁ λαὸς προσδοκῇ μεγάλην φωνὴν βοᾶν, οὐκ ἀλλοτρίαν, ἀλλὰ τὴν αὐτῶν. πρὸς τὴν ἀλλοτρίαν δὲ τῶν πράξεων καὶ τῶν βίαιων, ὁ λαὸς προσδοκῇ μεγάλην φωνὴν βοᾶν, οὐκ ἀλλοτρίαν, ἀλλὰ τὴν αὐτῶν. πρὸς τὴν ἀλλοτρίαν δὲ τῶν πράξεων καὶ τῶν βίαιων, ὁ λαὸς προσδοκῇ μεγάλην φωνὴν βοᾶν, οὐκ ἀλλοτρίαν, ἀλλὰ τὴν αὐτῶν.* Hoc est, Videtur igitur Numa quum in alijs quæ ad sacra pertinent sapientissimus præceptor fuisse, tum hoc per se bene instituisse ad pietatem ipsis accommodum. Nam quando principes uel sacerdotes peragunt aliquod sacrum, accedit præco magna uoce clamans, HOC AGE. significat autẽ Latinis ea uox, Hoc fac. Quo uerbo iubentur attendere ad sacra, & interim nulli operi locũ facere aut occupationis necessitati, quemadmodum in negocijs humanis sæpe contingit, quæ nunc necessitate aliqua, nunc per uiolentiam & tumultũ abrupte & in compositè geruntur. Hactenus Plutarchi sensum reddidimus. Non possum mihi temperare quin hoc loco uerba Cypriani martyris adscribam ex cõmentario in Dominicam orationem. Quãdo stamus, inquit, ad orationem fratres dilectissimi, uigilare & incumbere ad preces toto corde debemus. Cogitatio omnis secularis & carnalis abscedat, nec quicquid tunc animus quàm id solum cogitet quod precatur. Ideo & sacerdos ante orationẽ Præfatione præmissa, parat fratrum mentes dicendo, SVRSVM CORDA, ut dum respondet plebs, HABEMVS AD DOMINVM, admoneatur nihil aliud se quàm dominũ cogitare debere. Hæc Cyprianus. Fecimus huius rei mentionem in Annotationibus, in librum De corona militis.

Personam uel cassidem inducere.

Naso agere.

Aspis à uipera uenenum mutuatur.

Ad unam lineam congressionem dirigere.

Præducere lineas.

Ad lineas.

Ad gra

EX TERTULLIANO

Ad gradum.

Lineæ insistere.

A lineis excidere.

Isdem lineis dimicare.

Extrema lineæ non intelligendum.

Funem contentionis ducere.

Controuersiam neclere.

Claussis oculis aliquid agere.

De gradu pellere.

De gradu cedere.

Gradum figere.

Aduersus Praxeam. Hic mecum, inquit, gradū fige. Et infra. Hic ergo iam gradum uolunt figere stulti, imò cæci. Et reliqua. In De uirginib. uelands. Vbi enim gradū fiximus, de Apostoli absoluta diffinitione. In De fuga in persecutione. Itaq; quū duces fugiunt, quis de gregario numero sustinebit ad gradū figendū suaderet.

Sportulam furunculus captas.

Asinus de Aesopi puteo, modo uenis & statim exclamas.

Locum in balneis occupare.

Vita uoce.

De limine offendere.

Malum foras.

Ex ære collatitio.

Mulum de asino pingere.

Epicitharisma.

Mappa missa.

Scythæ tetrrior.

Hamaxobio instabilior.

Massageta inhumanior.

Amazonia audacior.

Nubilo obscurior.

Hyeme frigidior.

Gelu fragilior.

Histro fallacior.

Caucaso abruptior.

Peneandem lineam semper ferram reciprocare.

In De corona militis, Et quamdiu per hanc lineam ferram reciprocabimus; De tant & uano labore dictum.

Fibulam laxare.

In De corona militis, Cæterum subuertit totam substantiam sacramenti causatio eiusmodi, ut etiam uoluntarijs delictis fibulam laxet.

Fibulam imponere.

In libro De Monogamia, Cur nō potuit post apostolos idem spiritus superueniens ad deducendam disciplinam in omnem ueritatem, per gradus temporū (secundum quod Ecclesiastes, Tempus omni rei, inquit, super terram) iam carni fibulam imponere?

Fauos post fella gustare.

In De corona militis, Ut & illam Christi coronam æmuleris, quæ postea ei obuenit; quia & fauos post fella gustauit, nec ante rex gloriæ à coelestibus salutatus est, quam rex Iudæorum proscriptus in crucem.

a* 3 Tanti

P R O V E R B I A

Tanti uitreum: quanti uerum margaritum:

Vtitur hoc prouerbio in Martyribus, quod postea diuus Hieronymus compluribus locis citat.

Sub tunica & sinu.

In De fuga in persecutione, Tu autem pro eo pacisceris, inquit, cum Delatore uel milite uel furunculo aliquo Preside, sub tunica & sinu, quod aiunt, ut furtiuo, quem coram toto mundo Christus emit.

Qui fugiebat, rursus praeliabitur, ut & rursus forsitan fugiat.

Eodem libro. Dicitum olim in Demosthenem ipsaspidem.

Quasi in limine occurrere.

In De Monogamia, Ecce statim, inquit, quasi in limine duo nobis antistites Christianae sanctitatis occurrunt.

Sua fronte.

Sua fronte proponi dicit, quod libere & aperte debeat proponi, non coacte & recte. In Monogamia, oportebat igitur omnem communis disciplinae formam sua fronte proponi.

A toga ad pallium.

In De pallio, Tamen, inquis, ita à toga ad pallium: Quid enim si & à diademate & à sceptro: Et in fine libri, Hac nimirum indignitas erit, à toga ad pallium. Pallium Graecorum erat & philosophorum. Hoc etiam Romanis toga reiecta amiciebantur. Hinc illud admirantis uulgi dicterium de potentioribus ad religionem Christianam transgressis, A toga ad pallium. Vnde motus Tertullianus ut scriberet pro pallio librū. Ammianus Marcellinus de Iuliano Aug. Namq; in pace, inquit, eius mensarū tenuitas erat recte noscentib; admiranda, uelut ad pallium mox reuersuri.

De corio suo ludere.

In De pallio, Hoc soli Chamæleonti, inquit, datum, quod uulgo dictum est, de corio suo ludere.

Omnia tempus reuelat.

In Apologetico cap. 8. Bene autem, inquit, quod omnia tempus reuelat testib; etiam prouerbijs uestris atq; sententijs, ex dispositione naturae quae ita ordinauit, ut nihil diu lateat, etiam quod fama non distulit.

Terrae filius.

In Apologetici capite undecimo: Nam & terrae filios uulgi uocat, quorum genus incertum est.

Stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit,

quam in suo trabem.

In Apologetico capite trigesimo nono, Prouerbiū euangelicū Matthaei septimo, & Lucae sexto capite.

F I N I S.

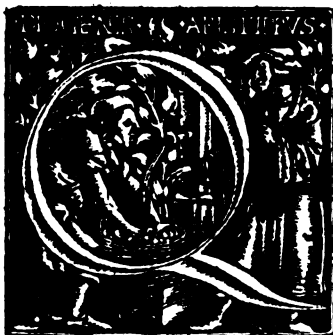
REVERENDISSIMO IN CHRI

STO PATRI, PRINCIPI, AC DOMINO D,

Stanislao Turzo Episc. Olomucensi &c. di-

gnissimo, Beatus Rhenanus Se-

lectstadiensis s. d.

V V M in hoc uere aureo renascentium literarum
seculo, STANISLAE p̄sul eximie, quo nō mo-
do tres illustres lingue passim discunt, sed & quan-
to quæq; scripta sunt meliora, tātō pluris fiunt, ab
omnib. operā dari uideā, ut optimis studijs quisq;
pro uirili sua consulat: & alius quidē incognita ad-
huc Latinis auribus ē Græco uertit, alius indocte
uel perperam uersa castigat aut elimat: alius Latī-
nos autores iniuria temporū deprauatos, ueterum collatione exemplarium
restituit, aut obscuros explicat: Ego sanē ne prorsus sim asymbolus, operæ
preciū putauī, si Septimij Tertulliani lucubrationes in publicū emitterem,
auctoris non minus uetusti quā insignis, quibus iam per tot secula studiosi
sacrarum literarum caruerunt. Atq; quum dispicerem cui nam tam præcla-
ra monumenta consecrari deberent, in primis tu dignus mihi uisus es, cui scri-
ptor antiquissimus tāquam optimo patrono dicaretur. Nam ea es eruditio/
ne, & optimarum disciplinarum peritia præditus, & r̄s perspicacissimi inge-
nij dotibus polles, eaq; uitæ sanctimonia commendaris, ut autor eruditissi-
mus, acutissimus, feruensq; Christianæ pietatis assertor, libenter in sinum
tuum conuolet, nimirum ut ipsum aduersus morosos quosdam, qui perin-
de ueteribus ac nouis offenduntur, tuo patrociniō defendas. Nec uero pati-
tur epistolaris angustia, ut uirtutes tuas hic deprædicē, quas nō solum Mo-
rauiā suspicit, sed & tota Germania admiratur: neq; enim latere potest uir-
tus. Volumen illæ non exiguum desiderant. Quanquā has C. Vrsinus Ve-
lius uir quum ob morum grauitatem, tum ob insignem literaturam non im-
meritō tibi charus, quem utriusq; linguæ exornat peritia, felicissimū in pan-
gendis carminibus, in oratione soluta admirabilem, & Huttenus equestri
ordinis apud Germanos ingens ornamentum, ac Ioachimus Vadianus, &
clarissimus uir Ianus Dubravius, quo tu nunc à consilijs uteris, iam pridem
dignissimis æternorum monumentorū præconijs immortalitati consecraue-
runt. Meretur id eximia liberalitas tua, quam sic in uiros doctos exerces, ut
ueteris illius Meccenatis laudem omnium calculis proximē tibi uendicaris.
Suffecerit autem uel hoc unum incomparabilis prudentiæ probitatisq; tuæ
euidētissimum argumentum, quod inclytus Hungariæ rex Ludouicus in
maximis regni negocijs tuum plerunq; exquirat cōsiliū, & in aulam suam
huius rei gratia sæpe te euocat. Quid ni autem id faceret filius, cuius pater

STANIS-
LAI Turzo
nis Ians

C. Vrsinus
Velius

Vdal. Hutten.
Io. Vadianus.
Ianus Dubrauius

Ludouicus
rex Vngarie

a * 4 egregiam

Turzonum egregiam *Turzonum* fidem ac prudentiam iam olim exploratam habuit,
familia & beneficijs non cōtemnendis liberaliter exornauit. Sed cupis fortassis au
 dire quo nam pacto Septimij Tertulliani lucubrationes ad me peruenerint.

V. Zasius Audi, rem paucis explicabo. Prosequebamur anno superiori eximiū illum
 ciuilis prudentiae & optimarum literarum antistitem Vdalricum Zasium,
 quum sodalitatis literariae salutandae gratia Seletstadium uenisset; Colma
 riam usq; quod quum uenissemus, insignem illum bonorum studiorum fau
 torem Dn. Iacobum Zimmermanū illic Decanum adiuimus. In cuius bi
 bliotheca libris exquisitissimis instructa, forte uetustum quendam codicem

*Iac. Zimmerma
 nus Decanus
 Colmaricnsis.
 Paterniacum.*

arripui, nonnulla Tertulliani cōtinētem opuscula, quē is ex Paterniaco Trās
 iurano cōenobio cōmodum attulerat. Hunc quum me uideret audius euol
 uere, libenter pro suo candore permisit, ut mecum auferrem. Deinde quum

Th. Rappius. paulò post agerem Argentorati, intellexissemq; Thomam Rappiū uirum
 cum primis integrum & literatū ad Thermas Hercinias, quas uulgius Sylue

*Hirsaugienſe
 cōenobium* stes appellat, proficisci uelle, rogauī hominem ut Hirsaugienſe cōenobium
 quod illinc nō multum abest, adiret, & Tertulliani uolumina, quae illic exta
 re acceperam, ad nos commodato deferret. Is cum amore nostri tum adiu
 uandi literas studio, negociū id lubens suscepit. Atq; audi fortunam, uix
 dum biduū fuerat in Thermis, quum reuerendus Abbas Hirsaugienſis cōe
 nobij Benedictinae familiae eximium decus unā cum uenerabili patre Nico

*Nicolaus
 Basellius*

lao Basellio, nō tam integritate morum, quā non uulgari literarum cogni
 tione sanē quā celebri, illuc quoq; lotum uenit. Quae res effecit, ut facilius
 impetraret quod uolebat, cōsuetudine uidelicet & cōtubernij & conuictus
 fermē menstrua intercedēte, & Basellio uehemēter annitente, ut uotis meis
 satisfaceret. Itaq; Tertulliani libros secū attulit, quos ab illo paulò post apud
 Basileam agens accepi non minori gaudio, q̃ si mihi gemmas misisset. Cla
 mabam statim ὦ τὸ εὐδαίμονιος, felicem me putans, cui tantus thesaurus
 obtigisset. Et quia tum apud Frobenium praela uacabant, uix dum perspecti
 libri typis excudi coepti sunt. Nolebam enim praelorum & commodati uo
 luminis opportunitatē, hoc est, occasionem ipsam amittere, quippe qui sci
 rem intra praestitutum tempus codicem remittendum, & praela si semel ali
 cui operi mācipentur, expectandū fore, donec id absoluatur. Quod nisi hijs
 rationibus inductus maturandum putassem, nō fuisset à nobis æditus Ter
 tullianus. Nam si per ocium mihi cōtigisset opus euoluere priusq̃ informa
 ri coepisset, tot mendis compertis ab ædendo supersedissem. quis enim cum
 tam corruptis exemplaribus quicq̃ agere tentet? Enimuero sperabam ego
 Paterniacensem codicem in hijs saltem libris quos ille complectebatur, Hir
 saugienſi subuenturū, sed diuersum euenit. Si locus mendosus accidisset, ut
 sunt omnia mendis plena, tam erat utrobiq; corrupta scriptura, ut alter ab
 altero uideretur descriptus. Sed quoniā hoc intriueram, iuxta prouerbiū,
 exedundum

exedundum mihi fuit. Quàm uero molestus fuerit hic labor, dici nō potest. Hoc unū tamen mihi solatio fuit, qđ hac opera uidebā cōsuli bonis studijs, & gaudebam uetustissimū inter ecclesiasticos scriptorē, qui primus ē Christianis apud Latinos rem euangelicam à temeritate hæreticorū studuit asserere, erutum ē tenebris luce donari. Quāq̃ erant quæ inter legendum me offenderent, de quibus paulo post disputabimus: sed cogitabam apud me, esse ueterem autorem, & inter Latinos omnium primum, qui omnia cōcilia antecessisset, in quibus de uarijs rebus statutū est, de quibus aliter olim senserunt ueteres: itaq̃ boni consulenda, & in meliorem interpretanda partem, quæ apud hunc legerentur non apertis conciliorum sanctionibus, aut illustrium doctorum scriptis damnata. Quem animum si candidus quisq̃ lector attulerit, nihil dubito quin in perq̃ paucis sit offendēdus. Fateor enim in nouæ prophetiæ mentione, cuius nonnunquam meminit, & in Monogamiæ libro, ubi uim facit uerbis Apostolicis, quæ ad suam causam contentio se torquet, quemlibet pium multū offendi: sed illa magis est ridicula & stultior, q̃ cui fides haberi possit, etiam si illam Romanus Pontifex nullus damnaſſet: ab hac autem hodie nō ita multum est discriminis, quum polygamia tam pāssim celebretur: ut mittam quod autoritate patrū orthodoxorum, iuxta diui Pauli doctrinam, Monogamia relata est in classem eorum, quæ cōsulantur, non quæ præcipiuntur, imò semper in eo numero fuit, quemadmodum, & coelibatus, contra quorundam hæreticorum sententiam, qui stupro secundas nuptias æquabant. Sed quanquam Tertullianum diuus Hieronymus, æmulatione clericorum Romanorum in eam Montani hæresim secundas nuptias detestātis, prolapsus esse scribit, uideo tamen quid illum mouerit ut Monogamiam suaderet, nimirum quod diem illum ultimum, quem ipse quodam loco diem expeditionis eleganter uocat, non multū abesse putabat, in qua opinione non ea solum ætas fuit, sed & Gregorius magnus Tiberi inundāte præter morem, adesse iam mundi finem arbitrabatur. Et quod uidebat quantum periculi esset Christianismo ex imparibus coniugijs, quū Christiana mulier gentili marito sociaretur, quod tum crebro fiebat, ut de cæteris communis uitæ officijs taceamus, quibus quum magis astringantur coniugati, fortassis nonnihil impediatur interdū is, qui toto perctore Christo seruire cupit, præsertim ea ætate, qua Christiani inter ethnicos degebant, illos nōnunquam affinitate contingentes. Et affectibus mundanis magis sunt obnoxij, qui liberos habent. Prima autem illa nascentis ecclesiæ tempora ferro transigebantur, & sanguine fundendo pro Christo, & aduersis fortiter pro religione perpetiendis erāt occupata. Quam etiam ob causam diuus Hieronymus minus fauere nuptijs uisus est, ut non decſſent, qui uirum optimum uelut Montanisten subaccusarent. Vnde purgās se sic ad Marcellam scribit: Nos, inquit, secundas nuptias non tam appetimus q̃ concedimus

In Tertullian
no quedam
offendere
uidentur

Noua pro
phetia
Monogamia

Cur iniquior
matrimonio
Tertullianus

Hieronymus
fautor uirg
nitatis & con
libatus

concedimus, Paulo iubente, ut uiduæ adolescentulæ nubant. Illi in tantū putant scelerata coniugia iterata, ut quicumq; hoc fecerit, adulter habeatur. Atque utinam Tertullianus tantum consulisset unas nuptias, non etiam præcepisset, certe melius illius scripta audirent. Nam tametsi quasdam opiniones interdum secutus est, quæ hodie prorsus sunt ab orthodoxis damnatæ, tamen nihil æque in causa fuit, ut illius opuscula in numerum apocryphorum referrentur, ut quod Nouæ prophetiæ nonnunquam meminit, & Monogamiam Mōtanicam propugnat. Siquidē in notissimo illo Gelasij Pontificis decreto, cuius initium sancta Romana ecclesia, Tertulliani libellis primariam autoritatē adimit pontificia censura. Non quod ueter illos legi, sed quod nolit illos publicè legi in templis, propter nimiam auctoris uetustatem, *ἡ ἀποκρύφου* nonnunquam uel loquentis, uel quorundam ueterum dogmata secuti, quæ postea testimonijs sacrarum literarum conuicta sint, & ita damnata. Nam hoc significat apocryphi uocabulum, occultum uidelicet, quod nō publicè, & in templis pronuntiari debeat, sed priuatim & domi legi possit. Nec mirum est uetustissimos illos scriptores, Papiam, Miltiadem, Irenæum, & Iustinum apud Græcos, & Tertullianum, Apollinarium, Arnobium, & Lactantium apud nos, quædā fortassis prodidisse, quæ postea fuerint per auctoritatem synodalem reprobata, quum hoc quod est in artibus & prophanis disciplinis, ut à posterioribus maiores superentur quotidie aliquid adiciuntibus, & quod ab illis utcumq; inuentū est consummatius reddentibus, etiam in re theologica usu uenerit, ut Hieronymi seculo homines multo subtilius fortasse philosophati sint de diuinis quàm atate Tertulliani. Et qui hodie uiuunt Theologi, multo se putāt etiam acutiores omnibus ueteribus, quibus acumen quidem non adimo, sed doctrinam parem non concedo, quum hos multi potius philosophos appellandos censeant quàm Theologos. Tametsi fauore diuini numinis pascim nunc Theologi, qui in solis istis contentiosis scriptoribus, quos Scholasticos uocant, antehac uersabantur, ueteres autores incipiunt euoluere, quæ res quantum emolumentum sit allatura toti mundo, breui apparebit. Me sanè nihil magis extrinsecus mouit, ut hunc uetustissimum Theologum in lucem emitterem, quàm ut Theologis gratificarer, quorum interest non summulas modo neotericorum deuorare, uerum præstantissimum atq; uetustissimum quenq; diuinarum literarum enarratorem perquam diligenter excutere. In quo genere primum occupat locum Tertullianus omnium disciplinarum exactè peritus, & in arcanis literis nulli secundus. Philosophiam calluit egregie, disputandi rationem summe tenuit, in rhetoricis exercitissimus, in omni antiquitatis & gentilium literarum cognitione consummatissimus, quam ei laudem Eusebij ecclesiastica historia tribuit. Nam in libro de Carne Christi, & de resurrectione carnis, quantus in philosophia fuerit, aperte commonstrat, dum tantum argu-

*Eruditio Sep-
timum Tertul.*

*A additionis
causa*

argumentorum illinc profert, tam apposite, tam dense, tam acute, ut nihil apud nos extet in hac re, quod cum illo conferri possit. In libris aduersus hæreticos quàm animose, quàm docte orthodoxā pietatem propugnat: quorum lectio nobis etiam hoc cōmodi præbet, quod cognoscimus plenius quibusnam præstigijs & erroribus ueteres illi hæretici, quorū hodie tātum nomina tenemus, hominū mentes ludificati fuerint. Nominatim aut quinq; libris illis aduersus Marcionem quid doctius: in quibus insanum hominem tam acriter urget, ut nō habentē quod respondeat, aut quo elabatur, fortissimis argumentorū nexibus cōstringat, quod dum facit, totum Euangelium, & Paulinas epistolas omnes cū ueteri instrumento confert, & pulchre consentire docet, quæ ille in *discrepare* contendebat. Acceptum dubio procul diuinæ providentiæ ferre debemus, quod quum tot autorū monumenta perierint qui contra Marcionem stilum exeruerunt, hoc duntaxat, opus Tertul. in nostram usq; ætatē incolume sit seruātū, ut appareat manifesta Marcionis dementia, & Tertulliani studium erga Christianam pietatem tādē orbi testatū fiat. Quod sanē uolumen Aur. Prudentius quum *ἀμαλγύσαν* scriberet, haud dubie uelut exemplar æmulatus est. In cæteris libris de pœnitentia, de cultu scēminarū ad uxorem suam, bone deus, q̄ pie monet, ut professionis nostræ memores, Christianismū non solum uerbis, sed & factis exprimamus. Apologeticus postremo scriptus ad gentes pro Christianorū expurgatione, quas non & eloquentiæ, & eximiæ eruditionis opes ostētat: in quo nō tā ethnicos supersticiosē impietatis arguit, q̄ à Christianis omnem mali suspicionem gnauiter depellit. An non talia scripta à situ, & tenebris uindicata publicare, est thesaurum mundo cōmunicare? Quanquam, ut ante testatus sum, sunt quædam in his quę me offendāt. Sed formoso nonnunquā corpori, omnibusq; pulchritudinis numeris commēdato, neuus aliquis turpiculus inest. Enimuero diuus Hieronymus in epistola ad Tranquillinum, quum Origenem propter eruditionē sic interdum legendum arbitrat, quomodo Tertullianū, Nouatum, Arnobium, Apollinarium, & nonnullos ecclesiasticos scriptores, Græcos pariter & Latinos, ut bona eorum eligamus, uitemusq; cōtraria, iuxta Apostolum dicentem: Omnia probate, quæ bona sunt tenete, haud dubie significat etiam in Tertulliani libris quædam inesse reprehendenda, præsertim in his, ut cōiicio, quos de ecstasi cōscripsit, qui hodie non comperiuntur, fortassis ab illis suppressi, qui tranquillitati ecclesiæ cōsultum uolebant: nam (eodem autore) in septimo libro operis de ecstasi, Montani prophetiā pertinaciter asserit. Sed cōsiliū Hieron. de legendo Origene, nos ad Tertullianum quoq; accom-

Tertul. libros aduersus Marcionē Prudentius graphice uidetur expressisse

Ignoscendum ueteribus

Tertullianus quomodo legendus

Porro

Porro quum nihil sit in gentiliū literis uel tam prophanū, uel tam obsecrum, quod non magnifice æditum à Christianis legatur, cur tam uetus autor qui primus inter Latinos sacris enarrādis manus est admolitus, & nascentem Christi doctrinā laboriosissimis scriptis adiuuare tentauit, supprimi debeat nō uideo. Et quæ Christianismi perniciēs ex impuris quorundā ethnicorum libris oriatur, notius est quā ut hic sit indicandum. Enim uero ne quid tale ex Tertulliani uoluminib. accidat, si cui non satis sunt argumenta singulis libris præfixa, & annotationes in marginibus adiectæ, monemus ut lecturus hunc autorem, libellum illum cui titulus est: *Definitiones ecclesiasticorum dogmatum*, qui inter opera diui Aurelij Augustini extat; quum tamen non sit totus illius, sed diuersorum, diligentissime prius euoluat, ut si quid aliter à Tertulliano traditum legerit, ex eo libello sciat quid ab orthodoxis patribus in diuersis synodis sit statutum, quas quum omneis antecesserit Tertullianus, exceptis illis quatuor synodis Apostolicis, quarum Acta meminerunt, minus mirandum est si sui seculi sit interdum opiniones sequutus. Multum sanè ad huius nos autoris lectionem animare debet, quod diuus Cyprianus hunc suum magistrum uocauerit, nullum diem transmittēs in quo non aliquid in huius opusculis legeret. Et Nepotianū celebrans Hieronymus à lectione Tertulliani commendat, quum inquit, Sermo eius per omne conuiuium de scripturis aliquid proponere. Illud, aiebat, Tertulliani, istud Cyprianus, hoc Lactantiū, illud Hilariū est. Idem ex damnato libro de Monogamia non ueritus est Paulinum docere quomodo sancti sint qui de fidelibus, id est, baptizatis nascuntur, ut appareat prudētem lectorem etiam ex spinis rosam, & undecunque profectum capere posse. Satis nunc puto liquere reuerendissime pater, quid spectans has Septimij Tertulliani lucubrations inuulgari. Quæ sanè æditio quantis mihi laboribus constiterit, paucis dici nequeat. Non enim solum attulit difficultatem prodigiosa codicum deprauatio, uerum etiam affectati stili durities molestiam addidit: Itaque quando loca mendosa deprehendebam, & non subuenirent exemplaria, sciens religiose esse tractanda autorum scripta non secus ac res sacras, nihil mutare uolui (qui tamē multis mos est) sed cōiecturas quæ tum in mentem fortè ueniebant, in marginibus adieci, quarum nōnullæ nec mihi multum arrident, uerum cupiebam lectorem dubitaturū adiuuare: quod si non ubique successit, non est idcirco damnandus conatus. Utinam mihi copia fuisset exemplaris, quod in Gorziensi cœnobio seruatur, id abest ad tertium miliariū ab urbe Mediomatricum, & item eius quod apud Fuldam extat, uel eius quod esse Romæ ferunt. Sed spacijs iniqui temporis exclusi nō potuimus eā nancisci. Quanquam uereor nihil nostris esse emēdationa, quando codices, quibus usi sumus Hirsaugiensis & Paterniacensis tam cōstanter per omnia consentiebant, ex diuersis allati bibliothecis, & non uno tempore de-

Definitiones ecclesiasticorum dogmatum.

Molestissimi labores editionis huius

re descripti. Sed hunc conferendi laborem alijs commitemus. Nec miretur quisquam cur tot mendæ in Tertulliani scriptis inoleuerint: quarum præcipuæ causæ sunt, neglectus auctoris, quo multis annis non est lectorum manus tritus, & ipsum dicendi genus affectatum & Aphricanum, quod etiam magis effecit, ut minus legeretur, quàm quiduis aliud. Quod superest precor, ut tua celsitudo Tertullianum uelut ab inferis in hanc lucem reuersum suscipiat ac legat, aperte cognitura quantum intersit inter modum tractandi diuinas literas ueterum & recentiorum istorum. Et me suorum clientulorum numero ascribat. Bene ualeat R. D. T. cui me commendo. Basilæ Calend. Iulij. Anno M. D. XXI.

Causæ deprauationis operum Tertul.

VITA Q. SEPTIMII

FLORENTIS TERTULLIANI, PER
BEATVM RHENANVM.

DE TERTULLIANO, quum uicinus uixerit Apostolorum temporibus, pauca reperitur apud autores qui adhuc extant. Siquidem omnes ferme qui illius ætate scripserunt, & paulo post, penitus interciderunt, quorum in catalogo scriptorum ecclesiasticorum à Hieronymo fit mentio. Proinde quum antiquiora non habeamus, uitam illius ex eo Hieronymi libello huc transcribemus. Tertullianus (inquit) presbyter, nunc demum primus post Victorem & Apollonium Latinorum ponitur, prouinciæ Aphricæ, ciuitatis Carthaginensis, patre Centurione proconsulari. Hic acris & uehementis ingenij sub Seuero principe & Antonino Caracalla floruit, multaq; scripsit uolumina, quæ quia nota sunt pluribus, prætermittimus. Vidi ego quendam Paulum Concordiæ, quod oppidum Italiæ est, senem qui se beati Cypriani iam grãdis ætatis notarium, quum ipse admodum esset adulescens, Romæ uidisse diceret, referreque sibi solitum, nunquam Cyprianum absque Tertulliani lectione unam diem præterisse. Ac sibi crebro dicere, Da magistrum: Tertullianum uidelicet significans. Hic quum usque ad mediã ætatem presbyter ecclesiæ permãsisset, inuidia postea & contumelijs clericorum Romanæ ecclesiæ, ad Montani dogma delapsus in multis libris nouæ prophetiæ meminit. Specialiter autem aduersum ecclesiã texuit uolumina, De pudicitia, De persecutione, De ieiunijs, De Monogamia, De Ecstasi libros sex, & septimum quem aduersum Apollonium composuit. Ferturque uixisse usque ad decrepitam ætatem, & multa quæ non extant opuscula condidisse. Hactenus Hieronymus. Porro quod inuidiam & contumelias clericorum Romanæ ecclesiæ in causa fuisse scribit, ut ad Montani dogma fuerit prolapsus Tertullianus, forte hoc fuit quod cum Montano fauere non nihil uideretur, statim communionem ecclesiæ priuatus est priusquam illi se totum addiceret. Qua re comotus in partes Montani transijt, planè eas approbans, quas tantum ante sibi non displicere significauerat. Atque hoc propemodum est quod Paulinus de clericis Romanis Seuero Sulpitio cõqueritur, quum inquit, Romæ quodque pauci etiam in clero ipso, à quo solo uidemur scãdalizari, morsu inuidiæ commouentur. Sed domino gratias, qui & mihi miserrimo peccatori suo dedit dicere:

Tertullianus Carthaginensis

b * Quoniam

Quoniam oderunt me gratis. Quod tamen ad me pertinet, cum ipsis quoque qui oderunt pacem meam, mente pacificus sum. Si quis enim uult contentiosus esse, hoc nostra consuetudo non recipit. Horum tamen ipsorum qui nos odisse, & a consortio sanctitatis suae segregare dicuntur, uix ad nos tenuis fama perlabitur, & ab auribus nostris spinarum sepe munitis, & aura frigida, uelut importunū uacui culcis murmur excluditur. Hæc Paulinus. Eusebius etiam in opere suo Chronico testatur Tertullianū sub Seuerō floruisse, quum hoc imperante gesta adnotans inquit, Tertullianus Afer Centurionis Proconsularis filius, omnium ecclesiarum sermone celebratur. Cæterum quum in libro de Monogamia Tertullianus ait: Magis nunc tempus in collecto factum est, annis circiter CLX. exinde productis, ab ætate diui Pauli supputationē temporis init: Nam post mediā ætatem (ut inquit Hieronymus) ad partes Montani defecit. Igitur nō admodum iuuenis de Monogamia scripsit. Lactantius Firmianus diuinarum institutionū lib. 5. capite primo, recensens quosdam ex ueteribus, qui rem Christianam tutandam aduersus ethnicos susceperunt: Septimius quoque Tertullianus, inquit, fuit omni genere literarū peritus, sed in loquendo parum facilis, & minus comptus, & multū obscurus fuit. Ergo ne hic quidem satis celebritatis inuenit. Idem in tertio capite eiusdem libri: Quanquā, inquit, Tertullianus eandem causam plenē perorauerit in eo libro, cui Apologetico nomen est. Loquitur autem de causa Christianorum. Vxorem porro habuit, ad quam scripsit duos libros, adhortans eam ad castitatem & uitam uidualem, si ipsum contingat priorem ē uiuis excedere. Autor est Aur. Augustinus, illum relictis Montani sectatoribus, sua separatim instituisse conuenticula. Forte quod Montanistarum impietatem non probaret. Meminit in opusculis quæ nos ædidiimus, quorundā aliorum librorū quos non putamus hodie extare, uidelicet, De spectaculis, De spe fidelium, De testimonio animæ, aduersus Apellem Hæreticum, De anima. Quorundā etiam meminit Hieronymus qui non cōperiuntur. Varius est in Phrasi. In disputationibus dilucidior est ac simplicior. In locis communibus uelut de pallio, de cultu mulierū, est durior & affectatior. Vixit autē usque ad decrepitam ætatem. Cæterum omittere non possumus quod Regino scriptor ille rerum Germanicarum inter martyres Tertullianum recenset, qui in ecclesiæ persecutione pro Christo sanguinem fuderunt. Quod quia nō traditur à diuo Hieronymo, qui tam cādide huic fauit, ut hoc haud fuerit omitturus, apud me fidē nō meretur. Fuit igitur alius quispiam huius nominis.

ARGUMENTVM LIBRI SEQUENTIS

per Beatum Rhenanum.

Scribit Tertullianus quasi Encomium Patientiæ, deum ipsum afferens patientiæ exemplum. Per contentionem mox impatientiam depingit, huius diabolum faciens autorem, ut illius deum. Concludit impatientiā omnis esse mali seminarium. Paulo post impatientiæ causas ac stimulos Euangelica doctrina retundit. Adhortatur ad patientiam, deinde testimonijs & similitudinibus, ut ipse loquitur, dominicis. Affert in exemplum Esaiam, Stephanum & Iob. In fine patientis effigiem graphice delineat, adulterinam & diabolicam ethnicorum patientiā abominans. Liber est Parænetici generis. Diuus Cæcilius Cyprianus Tertulliani studio sissimus, qui ut olim Apelles nullam diem sine linea iuxta prouerbiū, sic nunquam ullam diem intermisit, quin huius scriptoris aliquid legeret, Da magistrum solitus dicere, quoties Tertulliani uolumen aliquod à notario suo posceret, Is inquit Cyprianus simili argumento libellum texuit, cui titulus De bono patientiæ, qui inter sermones in peruulgatis additionibus refertur. Hac p̄a cōmendabiliq; æmulatione etiam de habitu uirginis scripsit, nitidior aliquāto faciliore hoc nostro autore.

Verebatur

ANNOT. IN LIBRVM SEQVENTEM

Verēbatur enim sanctissimus martyr ne, quod postea accidit, tam insignis scripta viri interciderent, abhorrentibus tam tum ab eius lectione plerisque quod infelicitē sese ab ecclesia separasset. A deo autē sibi familiarem fecerat assidue legēdo Cyprianus, ut nonnunquā iisdem exemplis iisdemq; sententijs ubiq; utatur, quemadmodū indicabimus in scholijs nostris. Enīmuero uehementi ardore magnocq; affectu Tertullianus pro orthodoxa religiōe scribit, disputat, pugnat, ut liquēat eum nihil fingere, uerā pietatis atq; martyrij amantibus semper gratissimus, ne quis tantū propter patriā fauorē ut Aphrum Aphro placuisse putet. Nec loquitur solū magna, uerum etiam indubie uixit. Sed tamen neuis non caret, ut nihil ex omni parte bea-um. Ceterū errores utcunq; excusari possunt. Secessio nullū recipit patrociniū.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Disputare super eo quod frui nō datur.) Dicimus utrunq; & fruor hanc rem, & fruor hac re. Qui cum uacent à sanitate.) Tertulliano non satis est dicere, Vacent sanitate, nisi præpositionē à addat, quod perpetuo fere facit. Etiam qui cæca uiuunt.) Hic elegantia Græcam affectat. nam solent illi aduerbia pluratiue nominū instar usurpare. Expone ergo cæca pro cæce. Non prorsum dissimilis apud Cyprianū locutio est, quū inquit De bono patientiæ, Qui non loquimur magna, sed uiuimus. Simile est Lucretianum illud, Acerba tuens, pro acerbè. Tantum illi subsignant.) Hoc est, tanti patientiam faciunt, tantum ei tribuunt. Subsignare pro subscribere & fauere. Aduersus Marcionē libro primo, In uobis est, si uelitis illi obsequiū subsignare. Caninæ æquanimittatis stupore formata.) Intellegit Cynicam siue Diogenicā tolerantiam. Hic locum æmulator Tertulliani Cyprianus in modo citato libello suauiter edisserens, Apparet, inquit, nō esse illic ueram patientiā, ubi sit insolens affectatæ libertatis audacia, & exerti ac seminudi pectoris inuerecunda iactantia. Sed uiua ac cœlestis disciplinæ diuina dispositio diligit.) Pro diligit aliquando nobis scribendū esse uisum est, dirigit. Nunc in delegat mutauimus, non male, ut putamus. Est delegare, iniungere seu cōmittere aliq; quid. Sic lib. 2. aduer. Marc. Nec cautionē eius delegasset sub metu mortis. Porro cœlestē disciplinā uocat à Christo missa cœlitus, institutā. Quā magisterijs cœlestibus discimus inquit Cyprianus in De bono patientiæ, ueluti declarās quod hic dixit Tertul. Cœlestis disciplinæ diuina dispositio. Temporū officia.) Nā Ver suo tepore fruges prolicat, Aestas calore cōcoquit. Elementorū seruitia.) Refrigerat enim aer, calefacit ignis, irrigat aqua, terra fructificat. Totius genituræ tributa.) Per tributa genituræ, conceptum nutritionēq; fœtus in utero & partum ipsum intelligit. Genitura enim huic natiuitas est. Qui florē lucis huius super iustos & iniustos.) Et hunc locū suauiter edisserens Cyprianus, Qualis uero in deo, inquit, & quanta patientia, quod in contumeliā suæ maiestatis & honoris instituta ab hominibus profana templa, & terrena signēta, & sacra sacrilega patientissimè sustinens, super bonos & malos æqualiter facit diem nasci & lumen solis oriri; & quum hymbribus terrā rigat, nemo à beneficijs eius excluditur, quo minus iustis similiter & iniustis indiscretas pluuias largiat. Videmus inseparabili æqualitate patientiæ nocentibus & innoxijs, religiosus & impijs, gratias agentib. & ingratias, dei nutu tempora obsequi, elementa famulari, spirare uentos, fontes fluere, grādescere copias messiu, fructus mitescere uinearū, exuberare pomis arbusta, nemora frondescere, prata florere &c. Nomen, familiā ipsius persequentes.) Solet omittere cōiunctiones Tertul. quæ res obscuritatē sepe parit. Sic autē nomen accipit, ut in De resurrectione carnis, cum pro nominis fide in mediū extracta; & Laetantius lib. 5. de philosopho quodā loquens, Tres, inquit, libros euomuit contra religionem nomenq; Christianū, Cyprianus. Illos nominis sui semper inimicos.

Nasci se deus in utero patitur matris. Hec Cyprianus copiose explicat. Omnes deniq; actus eius ab ipso statim aduentu patientia comite signatur. quod primum de illa sublimitate coelesti ad terrena descendens, non aspernatur dei filius carnem hominis induere. Et a seruo suo tingitur.) Cyprianus. Dominus baptizatur a seruo. Et tentatoris congressus solis uerbis repellit.) Cyprianus. Cum diabolo tentante concreditur, & inimicum tantum uicisse contentus, nil ultra uerba conatur. Absolute scilicet ueniam offensae patientiae eruditus.) Quam uidelicet offensam patientia dare solet, hoc est, ignoscentiam. Atquin ipse lauand.) Atquin usurpat perpetuo pro atqui. Quod semel annotasse sufficiat. Talia multa librarij uetustis exemplaribus inuenerunt. Sic & alioquin recepit usus pro alioqui. Coelestes ignes representari uoluissent.) Hoc uerbo Cyprianus etiam sic utitur. Tunc representatur, inquit, poena impio & peccatori, quando iam non potest poenitentia prodesse peccanti, Et statim in praesentiarum aliquid infligi siue exhiberi. Sicq; ab idoneis autoribus usurpatur. Horatius. Virtute ne representet moresq; Catonis. Parum hoc, si non etiam proditorum suum. Cyprianus hijs uerbis sententiam istam circuloquitur. Nec mirandum, inquit, qd circa obediens talis extiterit, qui Iudam potuit atq; ad extremum longa patientia sustinere, cibum cum inimico sumere, hostem domesticum scire, nec palam ostendere. Ergo quod Tertul. dicit, denotare, id uelut explicans Cyprianus dixit ostendere. Ne unius quidem discipulis gladium ultorem probauit.) Discipulum uocat discipulum compluribus locis, sicut Audiētes, auditores in lib. de poenit. In De uera carne Christi, Sed quid iam, inquit, discipulos Pontici illius. In lib. praescript. aduer. heret. Et discipulis, inquit, meis eadem ad uos praedicare mandaueram. Intelligit autem hic Petrum. Eodem. Etiam proprii, inquit, discipulos & successores eorum. Et instructio.) Instructionem usurpat pro instructione, ut alibi structius comparatiuum pro instructius, & structus pro instructus, ut in hoc lib. paulo post, De suo experimēto, inquit, quid ad peccatum adiutaret, structus. In lib. de resur. carnis, Quot steriles, inquit utriusq; naturae instructuosos genitalibus structi. Secundum moratos.) Hoc est, ut moratos, siue in moratis, id est, inter moratos. graeci sermonis aemulatio est. nam qd praepositio cum accusat. constructa, similitudinem etiam significat. Et dicunt illi *οἱ λαοὶ ἀγορεύοντες*, id est, qui secundum forum, inuētes eos qui in foro uersantur, hoc est, forenses. Non in cōpede aut pileo uertitur.) Prius illud seruitutē & poenam, posterius manumissionē libertatēq; respicit. Vergil. interpret. Seruius, autor est, seruos in Feroniae tēplo olim raso capite pileum accipere solitos. Erat enim insigne libertatis, pileum. Hinc illud, Ad pileum uocare seruos, passim apud autores obuium. Non de hominibus modo seruitute subnixis.) Sic Cyprianus angelica maiestate subnixus dixit, de Lucifero loquens in libel. de zelo & liuore. Ille angelica maiestate subnixus, ille deo acceptus & charus &c. Neutrū alteri facere.) Videtur dictum à Tertul. Neutrū alteri facere, pro eo quod est, neutrū cum altero facere, id est, neutrū alteri cōsentire. Ut nobis non magis à malo aliquid boni, qm à Bono ali. m. d. u. p.) Malum uocabulo diaboli intelligit, ut Boni deū. Et quasi in praescript. cōpendio,) Vocabulo praescriptionis hic utitur, ceu in libris sequentibus. saepe. In lib. de carne Christi. Sed plenius, inquit, eiusmodi praescriptionibus. aduer. oēs haereses, alibi iam usi sumus. Igitur natales impatientiae.) Appellat impatientiae natales, originē siue initium impatientiae. Sic lib. i. aduer. Marc. natales agnitionis dixit, Idcirco, inquit, à pentateucho natales agnitionis supputabuntur. Et in lib. de Pallio, Natales mundi, Ab ipsius, inquit, mundi natalibus cōpotes sumus. Aut malitiam ab impatientia auspiciatā.) Frequenter hoc participio passiuē utitur. Per quam primus deliquerat.) Repossumus, Per quam primus delinquere intrauerit. Cōsentientibus exemplaribus. Paterniacensi Gorziensiq;. Quod à malo hauferat.) Hoc est diabolo. Et circa diaboli circūscriptionē.) Deceptionē intelligit qua diabolus Euā circūuenerat. hanc refutare

statuere debebat Adam. Circūscribere decipere significat. & Ciceroni circūscribere senatū est autoritate senatū priuare, tracta à fabris aut chirurgis metaphora qui quę præcisuti sunt, prius circūscribūt. Et reuera primi parētes nostri à diabolo sunt circūscripti, cuius astu de paradiso sunt eieci, atq; exilio dānati, omni iure possessionis sibi adempto. At ubi succidit impatientia.) Ex Gorziensi castigatione re posuimus aduerb. semel, quod in prioribus additionibus omissum erat. At ubi semel succidit. Facile usurpari ab impat. coepit.) Usurpāt proprie ad quos ius possessionis spectat. Sic impat. ueluti iam possidens hominē facile eum ad quiduis traxit quod deū offenderet. Oblationes suas ad dominū recusatas.) Ex Gorziensi collatione emēdauimus, A dñō recusatas. Per hęc impat. tunc inf.) Hęc uerba eum præcedentib. cōnexuimus hoc modo, Demōstrat q. p. l. g. ad. e. r. à q. i. f. est, per hęc impatientia tūc infantis quodāmodo incunabula, cæterū quanta mox incrementa. Nec mirū. Si prima deliq. & c. Porro quia Gor. exemplar intellexi clausulam istā cōtinere, Cæterū quanta mox incrementa, astipulante Hirsaugēsi codice, eandē ascripsi in cōtextu. Eleganter aut uir unde quaq; doctus. Tertul. incunabula impatientia uocat prima exordia ac quasi rudimenta. Alioqui incunabula pro natalib. & origine sumere solent autores. Iustinus lib. xij. Si nō solū tyrocinia, uerum etiā incunabula in ipsis castris posuissent. Idē lib. 31. Contrā, Romanos auitos lares, & incunabula maiorū tēplaq; ac deorū simulacra inexplēbile desiderium uidēdi tenebat. Aptē uero addit, infantis. Talis igitur exhedra delictorū.) Partibus siue mēbris domus Exhedra annumeratur, aptus & paratus ad sedendū locus, à sedib. nomen habēs. Hęc in primis apud Græcos in usu fuit, quam Ro. quoq; sunt emulati. Docet exhedrarū ædificationē Vitruuius lib. 5. Hic accipitur pro sede & nido loculamentoq; uitiorū. Respiciat em ad id quod antē dixit, Impatientiā esse matricem in omne delictum, Item, Omne peccatum impatientia ascribendum.

Post mannae escatilem pluuiam, post petrae aquatilem sequelam.) Hic audis 6 scholasticam phrasin eius temporis. Quando ne digne quidem malefacere cōcessum est.) Hoc est. Illis qui cōmeruerunt ut male tractentur, digni huiusmodi talione. Ita detrimentū patientia, fastid. op. p.) Obscura sententiā. Videtur sic intelligenda distinguēdaq; Ita dñs præministravit patientia detrimentū, subaudi rei familiaris, fastidiū opulentia, hoc est, contemptū diuitiarū. Appositue. Ut sit sensus, Dñs prius ostēdit patientia tolerandū esse detrimentū rei familiaris, dū docet diuitias esse cōtēnendas. Sic aptē cohærebit clausula quæ sequitur. Læsuras quoq; earū cōputādas nō esse.) Læsuras uocat detrimenta siue dispendia, quā aliquid de re famil. nostra amittitur. Potuisset dicere iacturas, sed placuit nouum uocabulū. Sic in De resur. Carnis, Pressuras em & læsuras quib. corrūpitur homo exterior. Eodem lib. Ex læsuris & animæ & carnis obuēniūt. Itaq; si denuo adfecti impatienter senserimus.) Emendauimus nostrū iudiciū secuti, impatientes erimus. Quū deniq; ludo, & castris sese locāt.) Ludū gladiatorū intelligit, cuius præfectus lanista dicebatur. Per castra militiam. Quū per uiam more bestiarum latrocinantur.) Codex Paterniac. ostendit aperte scripsisse Tertullianū, Quum per uia in mores bestiarū latrocinantur. Ut sit, In mores bestiarum, pro more bestiarum. In modo dicto libro quidam offensus hac lectione, in mores uerterat in memores.

Dominica monela.) Sic monelā usurpat à monendo pro monitione, sicut à sequendo sequelā. Paulo ante, post petrae aquatile sequelam sperant de domino. Sic lib. aduersus Marcionē v. Imo, inquit, nostri monela de cœlo. Quiuis ictus ille sit.) In hac lectione cōsentiunt exēplaria manu descripta. Dixit, Quiuis pro quantumcūq;. Non uasculorū inquinamentis, sed eorum quę ex ore promuntur, hominem cōmunicare.) Quod apud Matth. xv. cap. legitur nō semel, *καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος* *ἄλλος*. Tertul. uertit cōmunicat, quemadmodū etiam Aur. August. legit. Est autem

- κακοῦ* cōmune facere. Et quia Iudei quod impurum est, id ipsi cōmune uocant, factum est ut *κακοῦ* siue cōmunicare sit illis cōmquinare; ceu uetus Euangeliorum editio habet in quibusdā exemplarib. præcipue nostris. Erasmus elegantissime uertit, impurū reddere. Cæterū quū hic dicit hominem cōmunicare, subaudi seipsum. Ne sit opus actiua uocem in passiua mutare. Tamen si ipse sic potius loqui uideretur, Cōmunicare inquinamenti in datiuo, pro impurari inquinamenti &c. Tum in
- 7 Sed eorū subaudi inquinamenti. Eodem exitu dispungetur.) Dispungere dele-
re est, & inducere, sumpta translatione à caratis tabulis nomina continentibus, in
quibus ea quæ dissoluta sunt graphio dispunguntur delenturq. Nam hoc uerbum
ad ratiocinia pertinere docet Vlpianus Iureconsultus, quū inquit, Dispungere est
cōferre accepta & data. C. de uerborum signific. Si alios consecutos impatiēter
dolemus.) Ex Gorzienlib. annotationib. scripsimus, Ergo uotum si alios consecu-
tos imp. dol. Hoc quidē loco cum maxime.) Aduerbio cum maxime nusq. non
utitur, pro præsertim siue præcipue. Quod apud alios autores tum apud Teren. le-
gitur. Sic in lib. de resurrect. carnis. Quo cum maxime diuisione istam materiæ or-
dinamus. Tamē iudicātis impatiētiā cauit.) Synecdochica locutio huic auctori
familiarissima, ut præpositionē *καὶ* subintelligamus, secundū uel per impatiētiā.
Cauere aut iuris uerbū. Cauet sibi aliquis ab aliquo. Huiusmodi impatiētia in-
cusare consueuerat.) Posset etiam legi incurfare. Quod uero sequitur, Quoties in-
stantia eius, Et hoc iuris uerbum est. Quod si patiētiā incubabo.) Incubare pro
indormire, translatione sumpta à rebus charis, quas ne perdamus etiam quū dor-
mimus nobis supponimus custodiæ causa. Cyprianus in de Eleemosyna. Quid di-
uitijs tuis solus incubas? Sic in præscriptionib. Tertul. pectori eius, inquit, incubā.
Pro incumbere dixit in lib. de resurrect. carnis, Et de isto, inquit, cœlo quod nobis
incubat. Nam quū Maro cecinit, Ponto nox incubat atra, rem incommodam uio-
lentāq. uoluit exprimere. Sanē Plinius aliter loquit in initio lib. ij. de natura agēs.
Aut, si una oēs incubaret, hoc est foueret, ab auibus foetificātib. sumpta metapho-
ra. Necessarius iniuriæ med. pat.) Cōparatiuū inusitatū. Sic necessarius dixit in
neutro genere in De carne Christi, Quasi, inquit, necessarius aliquid adferrent, eo
8 quod ille tum maxime agebat. Certemus igitur quæ à malo infliguntur.) Et hic
Mali nomine diabolu intelligit. Hūc quoq. malignū uocat in lib. cui titulus, De fu-
ga in persecutione, Sed erue nos, inquit, à maligno, id est, ne nos induxeris in tēta-
tionē, permittēdo nos maligno. Sic em̄ *παραποῦ* uertit. Paulo post rursum. Aut ma-
li insidijs. Quia qua ex parte, aut errorib. nostris, aut Mali insidijs, aut admoni-
tionib. domini.) Interuenimus errorib. nostris, aut Mali insidijs, cū nos illis oppo-
nimus non cōsentiendo, sed euitādo potius. Sic olim Tribunus senatus conf. inter-
cedebat. At admonitionib. domini interuenimus, quū illis obsequimur. Sic infra,
Omnibus mandatis eius interuenit. Itaq. talib. & aduocatio & risus promitti-
tur.) Aduocationis uocabulo cōsolationē accipe. nam sic uertit Græcā dictionem
παράκλησις. Quod pacis gratissimæ deo attinet disciplinā.) Attinere disciplinam
dicit, pro disciplinā seu ad disciplinā attinere. Negociū cōuenientia soluet.)
- 9 Conuenientiā usurpat substantiue, pro cōuentione & pacto. Nemo cōuulsus ani-
mum.) Figurata locutio. Hac expectat, hac exoptat poenitentia.) In antiquis
codicibus tertium uerbum additur, nempe in Paterniacensi exortat, in Gorzien-
si, etortat. His ergo scripsimus in contextu, Hac expectat, hac exoptat, hac etor-
tat poenitentiam, quandoq. in iuris salutem. Dixit fortassis etortat forma frequen-
tatiua pro extortat ab extorqueo. Sensus est, patientia nō solum expectat atq. exo-
ptat, uerum etiā extorquet poenitentia, hoc est, cogit eos quos sic æquanimiter to-
lerat, ad poenitentiam faciendam, ut aliquādo salutem inire possint. Et quia addit,
Solitæ lapsis subuenire, loqui uidetur de Christianis, seu uiris seu foeminis, quise
ethnics.

IN SEQUENTEM LIBRUM

ethnicis in matrimonio cōiungunt. Hic aliquando contingebat, ut uxor Christiana marito ethnico tandem cōtinentiā persuaderet. quam amplexus ille seruabat, mulier uero poenitentiam agebat, atq; prius factum expiabat apud ecclesiam iuxta ritum eius temporis. Atq; hoc est quod sequitur, Quantum boni utriq; confert, alterum adulterum nō facit, alterum emendat. Cōsentit quod infra dicit, Poenitentiam expectat, exhomologesim assignat. Dilectio, inquit, magnanimis est.) Paulinum uerbum *μακροθυμία* uertit Tertullianus magnanimis est, quod uocabulum latinum insolens est. Sed suo more loqui solet. Cyprianus æmulator Tertulliani, sed stili purioris, Charitas, inquit, magnanima est. Idē *μακροθυμία* magnanimitatem reddidit in De eleemosyna. Alijs magis placet longanimis & longanimitas. Ita patientiam sumit.) Per magnanimitatem uidelicet patientiā amplectitur. Nam pusillanimitas impatientiæ coniuncta esse solet. Non proterit.) Quod diuus Paulus dixit *ἐν ἡσυχίᾳ*, pro quo Aur. Augustin. legit, non dehonēstatur, si quis clarius exprimere uelit, hīs uerbis possit, nihil sibi indecorum putat. Tertullianus noster respiciēs ad id quod ex huiusmodi fastidio sequi solet, quum arrogantiusculi censemus nos non decere ut in humilioribus officijs inseruiamus proximo, uertit, Non proterit, nam contemnentis est protrudere, & pedibus submouere eum quem colloquio auxiliōue quis putet indignū. Posset etiam legi, Nō præterit. Nam præterire fastidiētis est. Cum eandem etiam in corpore demerendo domino multipliciter ad laborem.) Quamquā refragentur exemplaria manu scripta quę uidimus omnia, tamē ausus sum mutare lectionē hoc modo, Cū eadem etiam in corpore, demerendo domino multipliciter adlaboret. Sanē ad laborandū uerbo Horatius quoque est usus Odarū libro primo, Simplici myrto nihil ad labores, sedulus curo. Vtpote quæ ab ipso domino in Apostolis sustinendo uicerit.) Aut ab ipso domino, id est post ipsum dominū. Aut largiēte domino, quod tamen minus placet. Videtur enim uelle dicere, Patientiā primum in Christo luxisse, deinde in Apostolis. Lapidatur Stephanus, sed ueniam hostibus suis postulat.) Scripsimus, & ueniā host. s. p. Non poteris, inquit, ista perferre, nisi tolerantia & patientiæ teneas firmitatem. quod factum uidemus in Stephano, qui quum à Iudæis ui & lapidibus necaretur, non sibi uindictam, sed interfectoriis ueniam postulabat dicens, Domine, ne statuas illis hoc peccatū. Sic esse oportuit primum martyrē Christi, qui martyres secuturos gloriosa morte præcurrens, nō tantum dominicæ passionis prædicator esset, sed & patientissimæ lenitatis imitator. Omnem patientiæ speciem expunxit.) Expunxit, id est, præstitit. Metaphora est à nominibus dissolutis, quæ ueteres in Calendarijs punctis confodiebant, uel potius uerso stilo delebant. Scribebant autem in caris ut plurimum. Intelligit Iob. Sic Cyprianus in De bono patientiæ expuncta morte dixit, Huius, inquit, sententiæ uinculo colligati omnes & constricti sumus, donec morte expuncta de isto seculo recedamus. Hunc porro locum de Iob idem Cyprianus mutatis uerbis æmulatur. Nō illæ in pecore diuitiæ.) Ille emphasim habet. Quale in illo uiro feretrū deus diabolo extruxit.) Inter instrumenta triumphī, feretrū est in quo pompa fertur. Intellige in quo diabolus triumpharetur, deo trophæū statuente, nam Iob per diuinā gratiam diaboli uicis, impatientiæ neutiq; succubens. Q. D. Quale trophæū de diabolo deus erexit? Olim circūferebantur arma deuictarum gentiū in pōpa, mox suspendebātur. Aptē ergo sequitur, Quale uexillū. Cū ille homo ad omnē aceruū nuntiorū.) Id illuc respicit quod in historia Iob legimus, Quumq; adhuc ille loqueretur, uenit alter & dixit, Et iterū, Sed adhuc illo loquente, uenit alius & dixit. Et tertio. Adhuc loquebat ille, & ecce alius intrauit & dixit. Ut istū nuntiorū sub idem tēpus irrūpentū accursū, aceruū nuntiorū appellet. In eodē

In eisdem specus & pastus reformasse.) Indicauimus in margine libri, foras
nos carne uideri legendum. Idq; uocabulum magis arridet, quam ut scribatur uel
refossa uel reformatæ, quemadmodum alias admonuimus. Magis enim refert Aphri-
canam phrasim. Et uestigia deprauatæ dictionis hanc nobis coniecturam certò per-
suadent. Mox pro recuperatam scripsimus recuperauit, ex collatione Gorziensi.
(Sed maluit in illo die.) Intelligit diem extremi iudicii. Adeo satis idoneus
patientia sequester deus.) Elegantissime dictum à uiro unde quaq; doctissimo. Se-
quester est Modestino Iurecōsulto definiente, apud quem plures eandem rem, de
qua controuersia est, deponunt, sic dictus autore Lauinio, quem citat A. Gellius,
quod eius utraq; pars fidem sequatur. Fidem munit, pacem gubernat.) Simi-
le patientia encomium nō omisit æmulator Tertulliani Cyprianus in De bonæ
patientia, Patientia est, inquit, quæ nos deo & cōmendat & seruat &c. Ten-
tationes inculcat.) Inculcat, hoc est suppeditat, proculcat. Si nō cum spiritu
admisimus, in nobis morabitur semper.) Hic uarijs alias coniecturis distracti su-
mus. Verum simplicius uidetur, si pro non, legamus, nos, hoc modo, Si nos cum
spiritu admisimus, in nobis morabitur semper. Aut si cum spiritu. Nam pro mo-
rabitur legere inorabit, pro in extremitate uersabitur ab ora deductio uerbo, pro-
sus durum & absurdum uidetur, quanq; in libro De resurrectione carnis sic loqui
uidetur, At enim & calix bene sibi conscius, & de diligencia ministerij cōmenda-
tus, coronis quoq; potatoris sui inorabitur, pro eo quod est in ora siue extremitate
cingetur. Ut illic indicabimus. Solus sustinere nō poterit.) Emendauimus,
sola sustinere non poterit, sic exigente sensu, nam de patientia loquitur.

11 Hæc patientia ratio, hæc disciplina.) Hanc sententiam sic arbitror legendam
& intelligendam. Hæc patientia ratio, hæc disciplina, hæc opera cœlestis & uera,
subaudi patientia, scilicet Christiana. s. opera: non ut illa patientia gentium terre-
na, falsa, probrosa. Nam opponitur terrena cœlesti, & falsa uera. Domino dia-
bolus æmuleretur.) Aemulari cum datiuo construit. Iustinus lib. 7. Siquidem am-
iso cui æmulari cōsueuerant, in segnitiam torporemq; resoluti. Sic & Fabius loqui-
tur. Magnitudinis par est.) Par cum genitiuo iungere solet. sic in libro De præ-
scriptionib. aduersus hæreticos, A diabolo scilicet, inquit, cuius sunt pares. Et ad-
uersus Marcionem lib. 5. Dicimus, inquit, circūferri ab Apostolo aut creatorem,
aut (quod nolit Marcion) parem creatoris. Id in plerisq; uocibus adiectiuus facit,
pro datiuo genitiuum usurpās. Quæ aucupandis orbitatibus.) Notat testa-
mentorū captatores. Quos satyra duodecima arguit Iuuenalis. Quæ uen-
tris operarios cōtumeliosos patrocinijs s. l. gulæ addicit.) Appellat operarios uen-
tris, cum parasitos & alienarum mensarū affeculas, quibus nihil aliud magis est cu-
ra, quam ut uentri satisfiat: tum eos qui se in diuitum clientelam tradūt, quibus il-
li postea abutātur. nam contumeliosorū patrocinatorum nomine, patronos contu-
meliosos intelligit, quibus tamen ob uentrem replendum clientes, imò propudio
sa mancipia nusquam nō obsequantur. Huiusmodi partim satyra quinta, partim
nona notat Iuuenalis. Ordinabis sic uerba, Quæ, subaudi patientia, operarios uen-
tris addicit gulæ, hoc est uenundat, siue in nexum dat gulæ, nam utrunq; significat
addicere subiectione libertatis cōtumeliosos patrocinijs, hoc est, subiiciendo liber-
tatem contumeliosos patrocinijs. Parasitos & uentris mancipia Græci *πασι δού-
λοισιν* appellant, & in Symposiis Plutarchus non minus eleganter q̃ uerè *πα-
σι δού-
λοισιν* uocat. Quam patientia.) Quam subaudi patientiam
Gentilium, patientia. s. ig. expectat, id est æterna damnatio. Sed uiderint sua
& sui præsidēs.) Sui præsidēs dixit, pro eorum.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI PRESBY

TERI, DE PATIENTIA, LIBER.

CONFITEOR ad dominum deum satis temere me, si non etiam impudenter de patientia componere ausum, cui præstandæ idoneus omnino non sum, ut homo nullius boni: quando oporteat demonstrationem & commendationem alicuius rei adortos, ipsos prius in administratione eius rei deprehendi, & constantiam commonendi propriæ conuersationis autoritate dirigere, ne dicta factis deficientibus erubescant. Atq; utinam erubescere istud remedium ferat, uti pudor non exhibendi, quod alijs suggestum imus, exhibendi fiat magisterium: nisi quod bonorum quorundam sicuti & malorum, intolerabilis magnitudo est: ut ad capiendâ & præstandâ ea, sola gratia diuinæ inspirationis operetur. NAM quod maxime bonū, id maxime penes deum, nec alius id quàm qui possidet dispensat, ut cuiq; dignatur. Itaq; uelut solatium erit disputare super eo quod frui non datur, uice languentium, qui cum uacent à sanitate, de bonis eius tacere non norunt. Ita miserrimus ego, semper eger caloribus impatientiæ, quam nō obtineo, patientiæ sanitatem, & suspirem & inuocem & perorem necesse est, cū recordor, & in meæ imbecillitatis contemplatione digero, bonam fidei ualitudinem, & dominicæ disciplinæ sanitatem, non facile cuiquā, nisi patientia adsideat, prouenire. Ita proposita dei rebus est, ut nullum præceptum obire quis, nullum opus domino, complacitum perpetrare extraneus à patientia possit: bonum eius, etiam qui cæca uiuunt, summæ uirtutis appellatione honorent. Philosophi quidem qui alius cuius sapientiæ animalia deputantur, tantum illi subsignant, ut cū inter se uarijs sectarum libidinibus & sententiarum æmulationibus discordent, solius tamē patientiæ in commune memores, huic uni studiorum suorū commiserint pacem. In eam conspirant, in eam fœderantur, illi in adfectione uirtutis unanimiter student, omnem sapientiæ ostentationem de patientia præferunt. Grandetestimonium eius est, cum etiam uanas seculi disciplinas, ad laudem & gloriam promouet. Aut nunquid potius iniuria, cum diuina res in secularibus artibus uolutatur? Sed uiderint illi quos mox sapientiæ suæ cū seculo destructæ ac dedecoratæ pudebit. Nobis exercendæ patientiæ autoritatem, non adfectatio humana caninæ æquanimittatis stupore formata, sed uiua ac cœlestis disciplinæ diuina dispositio delegat, deum ipsum ostendens patientiæ exemplum: iam primum qui florem lucis huius super iustos & iniustos æqualiter spargit: qui temporum officia, elementorum

Cæca uiuunt, id est, cecam uitam ducunt. intelligit gentiles

Canine æquanimittatis stupor

rum seruitia, totius genituræ tributa dignis simul & indignis patiatur occurrere, sustinens ingratissimas Nationes, ludibria artium & opera manuum suarum adorantes, nomen, familiam ipsius persequentes, luxuriam, auaritiam, iniquitatem, malignitatem cottidie insolescentem, ut sua sibi patientia detrahat: plures enim dominum idcirco non credunt, quia seculo iratum tam diu nesciunt. Et hæc quidem diuinæ patientiæ species, quasi de longinquo, fors ut de supernis, æstimetur. Quid illa autem quæ inter homines palam in terris quodammodo manu apprehensa est? Nasci se deus in utero patitur matris, & expectat, natus adolescere sustinet, & adultus non gestit agnoscere, sed contumeliosus insuper sibi est, et à seruo suo tingitur, et tentatoris congressus solis uerbis repellit. Cum de domino fit magister, docēs hominem euadere mortem, absolute scilicet ueniā offensæ patientiæ eruditus, non contendit, non reclamauit, nec quisquam in plateis uocem eius audiuit, arundinem quassatam non fregit, linum fumigans non restinxit. Nec enim mentitus fuerat propheta, imò ipsius dei contestatio, spiritum suum in filio cum tota patientia collocantis. Nullum uolentem sibi adhærere non suscepit: nullius mensam tectumque despexit. Atquin ipse lauandis discipulorum pedibus ministravit. Non peccatores, non publicanos aspernatus est. Non illi saltem ciuitati quæ eum recipere noluerat iratus est, cum etiā discipuli tam contumelioso oppido cœlestes ignes repræsentari uoluissent. Ingratos curauit, insidiatoribus cessit. Parum hoc, si non etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Cum uero traditur, cum adducitur, ut pecus ad uictimam (sic enim non magis aperit os, quàm agnus sub tondentis potestate) ille, cui legiones angelorum, si uoluisset, uno dicto de cœlis adfuis-
sent, ne unius quidem discentis gladium ultorem probauit. Patientia domini in Malcho uulnerata est. Itaque & gladij opera maledixit in posterum, et sanitatis restitutione ei, quem non ipse uexauerat, satisfecit per patientiam, misericordiæ matrem. Taceo quod figitur in hoc enim uenerat. Nunquid tamen subeundæ morti etiam contumelijs opus fuerat? Sed saginari uoluptate patientiæ discessurus uolebat. Despuitur, uerberatur, deridetur, foedis uestitur, foedioribus coronatur. Mira æquanimittatis fides. Qui in hominis figura proposuerat latere, nihil de impatientia hominis imitatus est. Hinc uel maxime Pharisei dominum agnoscere debuissent, patientiam huiusmodi nemo hominum perpetraret. Talia tantaque documenta, quorum magnitudo penes Nationes quidem detrectatio fidei est, penes nos uero ratio & instructio, satis aperte non sermonibus modo in præcipiendo, sed etiam passionibus domini sustinendo, probant, his, quibus credere datum est, patientiam dei esse naturam effectam, & præstantiā ingenitæ cuiusdam proprietatis. Igitur si probos quosque seruos, & bonæ mentis, pro ingenio dominico cōuersari uidemus (si quidem artificium promerendi, obsequium est: obsequium

*Discitis id est
discipuli, uide
licet Petri.*

*Patientia mi-
sericordiæ ma-
ter*

obsequium

sequi

sequi uero disciplina, morigera subiectio est) quanto magis nos secundum moratos inueniri oportet: seruos scilicet dei uiui, cuius iudiciū in suos, non in cōpede, aut pileo uertitur, sed in eternitate, aut pœnæ, aut salutis. Cui seueritati declinandæ, uel liberalitati inuitandæ, tanta obsequij diligētia opus est, quanta sunt ipsa, quæ aut seueritas comminatur, aut liberalitas pollicetur. Et tamen nos nō de hominibus modo seruitute subnixis, uel quolibet alio iure debitoribus obsequij, uerum etiam de pecudibus, etiam de bestiis obedientiam exprimimus, intelligentes usibus nostris eas à domino prouisas traditasq;. Meliora ergo nobis erunt in obsequij disciplina, quæ nobis deus subdit: agnoscunt deniq; quæ obediunt. nos cui soli subditi sumus, domino scilicet, auscultare dubitamus? At q̄ iniustum est, q̄ etiam ingratum, quod per alterius indulgentiam de alijs consequaris, idem illi per quē consequeris, de temetipso non rependere? Nec pluribus de obsequij exhibitione, debita à nobis domino deo. Satis enim agnitio dei quid sibi incumbat, intelligit. Ne tamē ut extraneum de obsequio uideamur interiecisse, ipsum quoq; obsequium de patientia trahitur. Nunq̄ impatiens obsequitur, aut patiens quis obluetur. Quam ergo dominus omnium bonorum & demonstrator & acceptor, deus in semetipso circumtulit, quis de bono eius latere retractet: cui item dubium sit omne bonum, quia ad deum pertineat, pertinentibus ad deum tota mente sectandū? Per quæ in expedito & quasi in præscriptionis compendio & cōmendatio & exhortatio de patientia constitutum est. Veruntamen procedere disputationem de necessarijs fidei nō est ociosum, quia nec infructuosum. Loquacitas in ædificatione nulla turpis, si quando turpis. Itaq; si de aliquo bono sermo est, res postulat contrarium quoq; boni recensere. Quid enim sectandum sit magis inluminabis, si quod uitandum sit proinde digesseris. Consideremus igitur de impatientia: an sicut patientia in deo, ita aduersaria eius in aduersario nostro nata atque comperta sit: ut ex isto appareat, quā principaliter fidei aduersetur. Nam quod ab æmulo dei conceptum est, utique nō est amicum dei rebus. Eadem discordia est rerum, quæ & autorum. Porrò cum deus optimus, diabolus econtrario pessimus, ipsa sui diuersitate testantur, neutrum alteri facere, ut nobis non magis à Malo aliquid boni, quā à Bono aliquid mali dictū uideri possit. Igitur natales impatientiæ in ipso diabolo deprehendo, iam tunc cum dominum deum uniuersa opera quæ fecisset, imagini suæ id est homini subiecisse impatienter tulit. Nec enim doluisset, si sustinuisset: nec inuidisset homini, si non doluisset. Adeo decepit eum, quia inuiderat. Inuiderat autem, quia doluerat. Doluerat, quia patienter utiq; non tulerat. Quid primum fuerit ille angelus perditionis, malus an impatiens cōtemno querere: palam cum sit, impatientiam cum malitia, aut malitiam ab impatientia auspicatā, deinde inter se conspirasse, & indiuiduas in uno patris sinu

*Iudicium dei
non in compe
de aut pileo
uertitur*

Obsequium

Præscriptio

“
“
“

Impatientia

*Angelus per
ditionis*

adoleuisse. At enim quam primus sēserat, per quam delinquere intraverit, de suo experimento quid ad peccādum adiutaret structus, eandem impingendo in crimen homini aduocauit. conuenta statim illi mulier, non temere dixerim per conloquium ipsum eius afflata est spiritu impatientia infecto. usque adeo nunquam omnino peccasset, si diuino interdicto patientiā præsauerat. Quid quod non sustinuit sola cōuenta, sed apud Adam nondum maritum, nondum aures sibi debentem, impatiens etiam tacendi est?

Tradux ad traducem illum eius quod à Malo hauserat, facit. Perit igitur & alius homo per impatientiam alterius: perit mox & ipse per impatientiam suā utrobique commissam, & circa dei præmonitionem, & circa diaboli circumscriptionem: illam seruare, hanc refutare non sustinens. Hinc prima iudicij unde delicti origo: hinc deus irasci exorsus, unde offendere homo inductus. Inde in deo prima patientia, unde indignatio prima. Qui tunc maledictione sola contentus, ab animaduersionis impetu in diabolo temperauit. Aut quod crimen ante istud impatientiæ admissum homini imputatur? Innocens erat & deo de proximo amicus, & paradisi colonus. Aut ubi semel succidit impatientiæ, desinit deo sapere, desinit cœlestia sustinere posse. Exinde homo terrę datus, & ab oculis dei eiectus, facile usurpari ab impatientia cœpit in omne quod deum offenderet. Nam statim illa semine diaboli concepta, malitiæ fœcunditate iram filium procreauit: æditū suis artibus erudit. Quod enim ipsum Adam & Euam morti immerferat, docuit & filium ab homicidio incipere. Frustra istud impatientiæ adscripserim, si Cain ille primus homicida, & primus fratricida, oblationes suas à domino recusatas æquanimiter nec impatienter tulit: si iratus fratri suo non est, si neminem deniq; interemit. Cum ergo nec occidere potuerit, nisi iratus: nec irasci, nisi impatiens, demonstrat quod per iram gessit, ad eam referendum, à qua ira suggesta est, per hæc impatientiæ tunc infantis quodammodo incunabula. Ceterum quanta mox incrementa: nec mirum. Si prima deliquit, consequens est ut quia prima, idcirco & sola sit matrix in omne delictum, defundens de suo fonte uarias criminum uenas. De homicidio quidem dictum est. Sed ira æditum à primordio, etiam quascunq; postmodum causas sibi inuenit, ad impatientiam ut ad originem sui confert. Siue enim quis inimicitijs, siue prædę gratia id scelus conficit, prius est ut aut odijs aut auaritiæ fiat impatiens. Quicquid compellit, sine impatientia sui nō est, ut perfici possit. Quis adulterium sine libidinis impatientia subiit? Quod & si pretio in fœminis cogitur uenditio illa pudicitie, utique impatientia contemnendi lucri ordinatur. Hæc ut principalia penes dominum delicta. Nam ut cōpendio dictum sit, omne peccatum impatientiæ adscribendum. Malum impatientia est boni. Nemo impudicus non impatiens pudicitie, & improbus probitatis, & impius pietatis, & inquietus quietis. Vt malus unusquisq; fiat, bonus

Paradisi colonus

*Impatientie incunabula.
Impatientia, matrix in omne delictum.
Homicidium*

Adulterium

nus perseverare non poterit. Talis igitur exhedra delictorum, cur non do-
 minum offendat improbatorem malorum? An non ipsum quoque Israel
 per impatientiam semper in deum deliquisse manifestum est? exinde cum
 oblitus brachij celestis quo Aegyptijs afflictationibus fuerat extractus,
 de Aaron sibi deos duces postulat, cū in idolum auri sui collationes defun-
 dit: tam necessarias enim Moyſi cum domino congregientis impatienter
 exceperat moras. Post mannae escatilem pluuiā, post petrae aquatilem se-
 quelam desperant de domino, tridui sitim non sustinendo. nam hæc quo-
 que illis impatiētia à domino exprobratur. Ac ne singula peruagemur, nun-
 quā non per impatientiam delinquendo perierunt. Quomodo autem
 prophetis manus intulerunt, nisi per impatientiam audiendi? domino au-
 tem ipsi, per impatientiam etiam uidendi. Quod si patientiam inissent, libe-
 rantur. Ipsa adeo est, quæ fidē & subsequitur, & antecedit, Deniq; Abra-
 ham deo credidit, & iustitiæ deputatus ab illo est: sed fidem eius patientia
 probauit, cum filium immolare iussus est, ad fidei non tentationem dixe-
 rim, sed typicam cōtestationem. Cæterum deus quem iustitiæ deputasset,
 sciebat. Tam graue præceptum, quod nec domino perfici placebat, patien-
 ter & audiuit, & si deus uoluisset, impleſſet. Merito ergo benedictus, quia
 & fidelis: merito fidelis, quia & patiens. Ita fides patientia illuminata, cū in
 Nationes seminaretur, per semen Abraham, quod est Christus, & gratiam
 legi superduceret, ampliandæ adimplendæq; legi adiutricem suam patien-
 tiam præfecit, quod ea sola ad iustitiæ doctrinā retro defuiſſet. Nam olim
 & oculum pro oculo, & dentem pro dente repetebant, & malum malo fœ-
 nerabant: nondum enim patientia in terris, quia nec fides: scilicet interim im-
 patientia occasionibus legis fruebatur. Facile erat absente domino patien-
 tiæ & magistro. Qui postquā superuenit, & gratiā fidei patientia cōposuit,
 iam nec uerbo quidem lacessere, nec fatue quidē dicere sine iudicij periculo
 licet. Prohibita ira, restricti animi, compressa petulantia manus, exemptum
 linguæ uenenū: plus lex q̃ amisit, inuenit: dicēte Christo: Diligite inimicos
 uestros, & maledicentibus benedicite: & orate pro persecutoribus uestris, ut
 filij sitis patris uestri celestis. Vides quem nobis patrē patientia adquirat?
 Hoc principali præcepto uniuersa patientiæ disciplina succincta est, quādo
 ne digne quidē malefacere cōcessum est. Iam uero percurrētibus nobis cau-
 sas impatientiæ, cætera quoq; præcepta suis locis respōdebunt. Si detrimen-
 to rei familiaris animus concitatur, omni penē in loco de cōtemnendo secu-
 lo, scripturis dominicis cōmonetur: nec maior ad pecuniæ contemptū exhor-
 tatio subiacet, quā quod ipse dominus in nullis diuitijs inuenitur. Sem-
 per pauperes iustificat, diuites prædamnat. Ita detrimentum patientiæ, fa-
 stidium opulentiæ præministravit, demonstrans per abiectionem diuitia-
 rum, læsuras quoq; earū computandas nō esse. Quod ergo nobis appetete

*Alias, exetra**Escatilis plu-
uia Manne.
Aquatilis se-
quela petrae**In Abraham
typica fidei
cōtestatio**μωρ**Diuitiarum
cōtemptus**Læsura diui-
tiarum*

a 3 minime

Cupiditas

minime opus est, quia nec dominus appetiuit, detruncatū uel etiam ademptum nō ægre sustinere debemus. Cupiditatem omnium malorum radicem spiritus domini per Apostolū pronunciauit. Eam nō in concupiscentia alieni tantū cōstitutam interpretemur: nam & quod nostrū uidetur, alienū est: nihil enim nostrum, quoniā dei omnia, cuius ipsi quoq; nos. Itaq; si damno adfecti impatientes erimus, non de nostro amissum dolentes, ad fines cupiditatis deprehendemur. Alienū quærimus, cum alienum amissum ægre sustinemus. Qui damni impatientia cōcitatur, terrena celestibus anteponendo, de proximo in deū peccat. Spiritum enim quem à domino sumpsit, secularis rei gratia concutit. Libenter igitur terrena amittamus, celestia tueamur. Totum licet seculū pereat, dum patientiam lucrifaciam. Iam qui minus sibi aliquid aut furto, aut etiā ignauia, non constanter sustinere constituit: nescio an facile, uel ex animo ipse rei suæ manū inferre posset in causa eleemosynæ. Quis enim ab alio secari omnino non sustinens, ipse ferrum in corpore suo ducit? Patientia in detrimentis, exercitatio est largiendi & cōmunicandi. Non piget donare eum, qui non timet perdere. Alioquin quomodo duas habens tunicas, alteram earū nudo dabit, nisi idem sit, qui auferenti tunicam, etiā pallium offerre possit? Quomodo amicos de mammona fabricabimus nobis, si eū in tantum amauerimus, ut amissum non sufferamus? Peribimus cū perdito. Quid hic inuenimus, ubi habemus amittere? Gentilium est omnibus detrimentis impatientiam adhibere, qui rem pecuniariam fortasse animæ anteponant. Nam & faciunt, cū lucri cupiditatibus

Questuosa pericula mercimoniorum exercere. Forum causarum. Ludo & castris sese locare

questuosa pericula mercimoniorū in mari exercent: cū pecuniæ causa etiam in foro nihil damnationi timendum adgredi dubitant: cum deniq; ludo & castris sese locant, cū per uiam more bestiarū latrocinantur. Nos uero secundum diuersitatem, qua cum illis sumus, non animam pro pecunia, sed pecuniam pro anima deponere cōuenit: seu sponte in largiendo, seu patienter in amittendo. Ipsam animā, ipsumq; corpus in seculo isto expositū omnibus ad iniuriam gerimus, eiusq; iniuriæ patientiā subimus: minorum delibatione lædemur? Absit à seruo Christi tale inquinamentum, ut patientia maioribus tentationibus præparata, in friuolis excidat. Si manu quis tentauerit prouocare, præsto est dominica monela: uerberanti te, inquit, in faciē, etiam alteram genam obuerte. Fatigetur improbitas, patientia tua. Quiuis ictus ille sit dolore & cōtumelia cōstrictus, grauius à domino uapulatur. Plus improbum illum cædis sustinendo. Ab eo enim uapulabit, cuius gratia sustines. Si linguæ amaritudo, maledicto siue cōuicio eruperit, respice dictū: Cum uos maledixerint, gaudete. Dominus ipse maledictus in lege est, & tamen solus est benedictus. Igitur dominum serui consequamur, & maledicamur patienter, ut benedicti esse possimus. Si parū æquanimiter audiā dictum aliquod in me proteruum aut nequā, reddam & ipse amaritudinis uicem necesse est,

aut

Dominica monela

aut cruciabor impatientia muta. Cum ergo percussero maledictus, quomodo secutus inueniar doctrinā domini, qua traditū est, non uasculorū inquit namentis, sed eorum quæ ex ore promuntur, hominem cōmunicare: Item, Manere nos om̄is uani & superuacui dicti reatum. Sequitur ergo ut à quo nos dominus, idem ab alio æquanimiter pati admoneat, hic iam de patientiæ uoluntate. Nam omnis iniuriā, seu lingua, seu manu incussa, cum patientiam offenderit, eodē exitu dispangetur, quo telum aliquod in petra cōstantissimę duritiæ libratum, & obtusum. Concidet enim ibidem irrita opera & infructuosa, & nonnunquā repercussum in eum, qui emisit reciproco impetu sæuiet. Nempe idcirco quis te lædit ut doleās: quia fructus lædentis in dolore læsi est. Ergo cū fructum eius euerteris nō dolendo, ipse doleat necesse est amissione fructus sui: tunc tu non modo inlæsus ibis, quod etiā solū tibi sufficit, sed insuper aduersarij tui & frustratiōe oblectatus, & dolore defensus. Hæc est patientiæ utilitas & uoluntas. Ne illa quidem impatientiæ species excusatur, in amissione nostrorum, ubi aliqua doloris patrocinator adfertio. Præponendus est enim respectus denunciationis Apostoli, qui ait: Ne contristemini dormitione cuiusquam, sicut Nationes quæ spe carent. Et merito. Credentes enim resurrectionem Christi, in nostrā quoq; credimus propter quos ille & obiit & resurrexit. Ergo cū cōstet de resurrectione mortuorum, uacat dolor mortis, uacat & impatientia doloris. Cur ergo doleas, si perisse non credis? Cur impatienter feras subductum interim, quem credis reuersurū? Profectio est quam putas mortem. Nō est lugendus qui antecedit, sed planè desiderandus. Id quoq; desiderium patientia temperandū. Cur enim immoderate feras abisse, quem mox subsequeris? Cæterum impatientia in huiusmodi, & spei nostræ male ominatur, & fidē præuaricatur. Et Christū lædimus cū euocatos quosq; ab illo, quasi miserandos nō æquanimiter accipimus. Cupio, inquit Apostolus, recipi iam & esse cū domino. Quanto melius ostendit uotum Christianorum. Ergo uotum si alios consecutos impatienter dolemus, ipsi consequi nolumus. Est & alius summus impatientiæ stimulus, ultionis libido, negocium curans aut gloriæ, aut malitiae. Sed & gloria ubiq; unā & malitia, nunquā non domino odiosa, hoc quidem loco cum maximè, cum alterius malitia prouocata superiorem se in exequenda ultione constituit, & remunerans nequam duplicat quod semel factum est. Ultio penes errorem solatium uidetur doloris, penes ueritatem, certam redarguitur malignitatis. Quid enim refert inter prouocantem & prouocatum, nisi quod ille prior in maleficio deprehenditur, at ille posterior. Tamen uterq; læsi hominis domino reus est: qui omne nequā & prohibet & damnat. Nulla in maleficio ordinis ratio est: nec locus secernit, qd' similitudo coniungit. Absolute itaque præcipitur malum malo non rependendum. Par factum, par habet meritum. Quomodo id obseruabimus, si

*Litare bono,
rem domino
deo*

fastidientes in fastidio ultionis non erimus? Quem autem honorem litabimus domino deo, si nobis arbitrium defensionis arrogauerimus? Nos putres, uasa fictilia, seruulis nostris adsummentibus sibi de conseruis ultionem, grauiter offendimur: eosque qui nobis patientiam obtulerint suam, ut memores humilitatis, seruitutis, ius dominici honoris diligentes, non probamus modo, sed ampliorem quam ipsi sibi præsumpsissent satisfactionem facimus. Id nobis in domino tam iusto ad æstimandū, tam potenti ad perficiendum periditatur? Quid ergo credimus iudicem illū, si non & ultorem? Hoc se nobis repromittit, dicens: Vindictam mihi, & ego uindica bo, id est: Patientiam mihi, & ego patientiam remunerabo. Cum enim dicit, Nolite iudicare, ne iudicemini, nonne patientiam flagitat? Quis enim non iudicabit alium, nisi qui patiens erit non defendi? Quis idcirco iudicat, ut ignoscat? Ac si ignoscet, tamen iudicantis impatientiam cauit, & honorem unici iudicis, id est dei, abstulit. Quantos uero casus huiusmodi impatientia incusare consueuerat? Quoties pœnituit defensionem? Quotiens instantia eius deterior inuenta est causis suis? Quoniam nihil impatientia susceptum, sine impetu transigi nouit: nihil impetu actum, non aut offendit, aut corruit, aut præceps abiit. Iam si leuius defendaris, insanies: si uberior, oneraberis. Quid mihi cū ultione, cuius modū regere non possum per impatientiā doloris? Quod si patientiæ incubabo, nō dolebo: si nō dolebo, ulcisci non desiderabo. Post has principales impatientiæ materias, ut potuimus, regeſtas, quid inter cæteras euagemur, quæ domi, quæ foris? Lata atque diffusa est operatio Mali. Multiplicia spiritus incitamenta iaculantis, & modo paruula, modo maxima. Sed paruula de sua mediocritate contemnas, maximis pro sua exuperantia cedas. Vbi minor iniuriā, ibi nulla necessitas impatientiæ. At ubi maior iniuria, ibi necessarius iniuriæ, medela patientiæ. Certemus igitur quæ à Malo infliguntur sustinere, ut hostis studium, æmulatio nostræ æquanimitatis eludat. Si uero quædam ipsi in nos, aut imprudentia, aut sponte etiam superducimus, æque patienter obeamus, quæ nobis imputamus. Quod si à domino nonnulla credimus incuti, cui magis patientiam quam domino præbeamus? Quin insuper gratulari & gaudere nos docet, dignatione diuinæ castigationis, Ego, inquit, quos diligo, castigo. O seruum illum beatum, cuius emendationi dominus instat: cui dignatur irasci, quem admonendi dissimulatione non decipit. Vndique igitur adstricti sumus officio patientiæ administrandæ. Quia qua ex parte, aut erroribus nostris, aut Mali insidijs, aut admonitionibus domini interuenimus, eius officij magna merces, felicitas scilicet. Quos enim felices dominus nisi patientes nuncupauit dicendo: Beati pauperes spiritu, illorum est enim regnū cœlorū. Nullus profecto spiritu pauper, nisi humilis. Quis enim humilis nisi patiens? quia nemo subiicere sese potest, sine prima patientia subiectionis

nis ipsius. Beati, inquit, flentes atq; lugentes. Quis talia sine patientia tolerat? Itaq; talibus & aduocatio & risus promittitur. Beati mites. Hoc quidem uocabulo, impatientes nō licet omnino cenferi. Item cum pacificos eodem titulo felicitatis notat, & filios dei nūcupat, nunquid impatientes pacis adfines? Stultus hoc senserit. Cū uero gaudete & exultate dicit, quotiens uos maledicent & persequentur: merces enim uestra plurima in cœlo: id utique non exultationis impatientiæ pollicetur: quia nemo in aduersis exultabit, nisi ante ea contempserit: nemo contemnet, nisi patientiam gesserit. Quod pacis gratissimæ deo attinet disciplinā, quis omnino impatientiæ natus, uel semel ignoscet fratri suo? non dicam septies, sed septuagies septies: quis iudicem cum aduersario suo dirigens, negotium conuenientia soluet? nisi prius iam doleret, duritiam, amaritudinem, uenenā scilicet impatientiæ amputaret. Quo modo remittes, & remittetur tibi, si tenax iniuriæ per absentiam patientiæ fueris? Nemo conuulsus animum in fratrem suum, munus apud altare perficiet, nisi prius reconciliando fratri reuersus ad patientiā fuerit. Sol super iram nostram si occiderit, periclitamur. Nō licet nobis una die sine patientia manere. At enim cum omnem speciem salutaris discipline gubernet, quid mirum quod etiam poenitentiae ministrat, solitæ lapsis subuenire, cum lapsi disuncto matrimonio, ex ea tamen causa, qua licet seu uiro, seu foeminæ ad uiduitatis perseuerantiam sustineri, hæc expectat, hæc exoptat, hæc extortat poenitentiam, quandoq; inituris salutem. Quantum boni utriq; cōfert, alterum adulterum non facit, alterum emendat. Sic & illis dominicarum similitudinum exemplis de patientia sanctis adest. Erroneam ouem patientia pastoris requirit & inuenit. Nam impatientia unam facile contemneret. Sed laborē inquisitionis patientia suscipit, & humeris insuper aduehit baiulus patiens peccatricem derelictam. Illum quoq; prodigum filium patientia patris & recipit, & uestit, & pascit, & apud impatientiam irati fratris excusat. Saluus est igitur qui perierat, quia poenitentiam inijt. Poenitentia non perit, quia patientiam inuenit. Nam dilectio summum fidei sacramentum, Christiani nominis thesaurus, quā Apostolus totis uiribus sancti spiritus cōmendat, cuius nisi patientiæ disciplinis eruditur? Dilectio, inquit, magnanimitas est: ita patientiam sumit. Benefica est: malum patientia non facit. Non æmulatur: id quidem patientiæ proprium est. Nec proteruum sapit: modestiam de patientia traxit. Non inflatur, non proterit: non enim ad patientiam pertinet. Nec sua requirit, suffert sua, dū alteri pro sit nec incitatur. Cæterū quid impatientiæ reliquisset? Ideo, inquit, dilectio omnia sustinet. omnia tolerat, utiq; quia patiens. Merito ergo nunquam excidet: nam cætera euacuabuntur, consumabuntur. Exhaustiuntur linguæ, scientiæ, prophetiæ: permanent fides, spes, dilectio: Fides, quā CHRISTI patientia induxit: Spes, quam homini patienti induxit: Dilectio, quam deo magistro patientia comitatur

Esaïas
Stephanus

Iob

10

Idoneus pati-
entiae seque-
ster, deus.

De exhomolo-
gesi, id est, cō-
fessione eccle-
siastica quae
apud ueteres
in usu fuit, ha-
bes in libro de
poenitentia.
Effigies pati-
entiae.

mitatur. Vsq̃ue huc de patientia tandem simplici & uniformi, & tantum in animo constituta: cum eadem etiam in corpore, demerendo domino multi-
pliciter adlaboret: utpote quæ ab ipso domino in Apostolis sustinendo ui-
cerit. His patientiæ uiribus secatur Esaïas, & de domino non tacet. Lapida-
tur Stephanus, & ueniam hostibus suis postulat. O felicissimum illū quo-
que, qui omnem patientiæ speciem aduersus omnem diaboli uim expun-
xit. Quem non abacti greges, non illæ in pecore diuitiæ, nō filij uno ruinæ
impetu adempti, nō ipsius deniq̃ corporis in uulnere cruciatus, à patientia
(fide domino dedita) exclusit, quem diabolus totis uiribus frustra cæcidit.
Neque enim à respectu dei tot doloribus auocatus ille est, sed constitit no-
bis in exemplum & testimoniū, tam spiritu quàm carne, tam animo quàm
corpore, patientiæ perpetranda: ut neq̃ damnis secularium, nec amissioni-
bus charissimorū, nec corporis quidem conflictationibus succidamus. Qua-
le in illo uiro feretrū deus diabolo extruxit: quale uexillum de inimico glo-
riæ suæ extulit, cum ille homo ad omnem aceruum nunciorum, nihil ex ore
promeret, nisi DEO GRATIAS, cum uxorem iam malis delassatam, &
ad praua remedia suadentem execraretur. Quid? ridebat deus: quid? disse-
cabatur Malus, cum Iob immundam ulceris sui redundantiā, magna æqua-
nimitate destringeret: cum erumpentes bestiolas inde, in eisdem specus, &
pastus foraminosa carnis ludēdo reuocaret. Itaque operarius ille uictoriæ
dei, reus omnibus iaculis tentationum, lorica clypeoq̃ patientiæ, & inte-
gritatē mox corporis à deo recuperauit, & quæ amiserat conduplicata pos-
sedit. Et si filios quoq̃ restitui uoluisset, pater iterum uocaretur. Sed maluit
in illo die reddi sibi tantum gaudiū: securus sic de domino, distulit. sustinuit
tam uoluntariam orbitatem, ne sine aliqua patientia uiueret, Adeo satis ido-
neus patientiæ sequester, deus. Si iniuriam deposueris penes eum, ultor est.
Si damnum, restitutor est: si dolorē, medicus est: si mortem, resuscitator est.
Quantum patientiæ licet, ut deū habeat debitorem? Nec immerito enim.
Omnia enim placita eius tuerur: omnibus mandatis eius interuenit. Fidem
munit, pacem gubernat, dilectionem adiuuat, humilitatē instruit, poeniten-
tiam expectat, exhomologesi adsignat, carnem regit, spiritum seruat, lin-
guam frenat, manum cōtinet, tentationes inculcat, scandala pellit, martyria
consumat: pauperem consolatur, diuitem temperat, infirmum nō extendit,
ualentem non consumit, fidelem delectat, gentilem inuitat, seruū domino,
dominum deo commendat, scēminam exornat, uirū approbat: amatur in
puero, laudatur in iuvene, suspicitur in sene: in omni sexu, in omni ætate for-
mosa est. Age iam si & effigiem, habitumq̃ eius comprehendamus. Vultus
illi tranquillus & placidus, frons pura, nulla mœroris aut iræ rugositate con-
tracta: remissa æque in lætum modum supercilia, oculis humilitate, non in-
felicitate deiectis. Os taciturnitatis honore signatum. Color, qualis securis
& innoxius

& innoxius. Motus frequens capitis in diabolum, & minax risus. Cæterum amictus circum pectora candidus, & corpori impressus: ut qui nec inflatur, nec inquietatur. Sedet enim in throno Spiritus eius mitissimi & mansuetissimi, qui non turbine glomeratur, nō nubilo liuet, sed est teneræ serenitatis, apertus & simplex, quem tertio uidit Helias. Nam ubi deus, ibidem & alumnus eius, patientia scilicet. Cum ergo Spiritus dei descendit, indiuidua patientia comitatur eum. Si nos cum spiritu admiserimus, in nobis morabitur semper: imò nescio an diutius perseveret sine sua comite ac ministra. Omni loco ac tempore tangatur necesse est: quodcumque inimicus eius inflixerit, solus sustinere non poterit, carens instrumento sustinendi. Hæc patientiæ ratio, hæc disciplina, hæc opera cœlestis & ueræ, scilicet Christiana, non ut illa patientia gentium terræ, falsa, probrosa. Nam ut in isto quoque domino diabolus æmuleretur, quasi planè ex pari (nisi quod ipsa diuersitas mali & boni æqualiter magnitudinis par est) docuit & suos patientiam propriam: illam dico, quæ maritos dote uenales, aut lenocinijs negociantes uxorū potestatibus subiicit. Quæ aucupandis orbitatibus omnem coacti obsequij labor, rem mentitis adfectionibus tolerat: quæ uentris operarios, cōtumeliosis patrocinijs subiectione libertatis, gulæ addicit. Talia Nationes patientiæ studia nouerunt: & tanti boni nomen, scedis operationibus occupant: patientes solius dei uiuunt (sed uiderint sua & sui Præsides) quā patientia subter ignis expectat. Cæterum nos amemus patientiam dei, patientiam Christi: rependamus illi, quam pro nobis ipse defendit. Offeramus patientiam spiritus, patientiam carnis, qui in resurrectionem carnis & spiritus credimus.

Habitus patientiæ

*Lenocinijs ne gociari.
Aucupari orbites.
Ventris operarij.
Contumeliosa patrocinia.
Subiectio libertatis.
Gulæ addicere.*

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,
DE PATIENTIA, FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
PER BEATVM RHENANVM.

AGIT hoc libro Tertullianus de solida & humana carne Christi contra Marcionem, qui hunc putatiua ac imaginaria fuisse uestitum asseruit, nec natū, hac usus ratione, quod is qui sine fine est, necessario sit etiam inconuertibilis. Profligato Marcione, huius aliquādo discipulum, sed paulo post desertorem Apellen aggreditur, qui impostricem illam puellam Philomenen secutus, solidum Christi corpus, sed sine natiuitate suscipiebat: nam dicebat Christum de syderibus & substantijs superioris mundi mutuatum esse carnem. In hoc libro sunt quæ euariant à placitis recentiorū Theologorū, ut quod de fratribus loquens dicit, Matrem æque non adhæsisse Christo, cū ab initio statim omnē illi felicitatē tribuant Theologi isti quos scholasticos appellant. Quamquam à Tertulliani sententia, præter Origenem, non ita abhorrent diuus Aurelius Augustinus, & Ioannes Chrysostomus: deinde quod dicit Mariam parturitici corporis lege peperisse, cum omnes hodie Theologorum centuriæ Christum clauso uirginis utero prodijisse uelint. Nota est Theologorum similitudo de sole per

per vitrum transparente. Idq; miraculo factum asserunt, non agilitatis beneficio quæ gloriosis, ut ipsi uocant, corporibus competit. Quod decretum suum Ezechielis uaticinio stabiliūt. Tamen si Tertulliano diuus Ambrosius quoq; subscribit. Sed hæc sunt boni consulenda, præsertim in tam uetusto scriptore: quo uix aliū Christianus orbis antiquiorem habet. Citat ex hoc libro Tertullianum diuus Hieronymus in primo cōmentario, quem scripsit in epistolam Pauli ad Galatas, hijs quidem uerbis: Eleganter, inquit, in hoc loco uir doctissimus Tertullianus Apellen & eius uirginem Philumogen, quam angelus quidam diaboli spiritus & peruersus impleuerat, hūc esse scribit angelū, cui multo ante, quā Apelles nasceretur, spiritus sancti uaticinio sit anathema per Apostolum prophetatū. Quanquam ex libro de præscriptione hæreticorum potius citasse uidetur, ubi id apostolicum in angelum Apellis itidem torquet: nimirum quod liber ille sit ante hunc conscriptus. Cæterum de anima suam hic quoq; sententiam prodit. Corpus autem uidetur substantiam appellare. Sed hic & alibi meminerit se quisque Tertullianum legere.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQUENTEM.

ANTE ISTOS Sadducæorum propinquos.) Sadducæi qui iusti interpretantur, autore diuo Hieronymo in Mattheū, nec angelū, nec spiritum, nec resurrectionem corporum confitentes, etiam animarum interitum prædicabant. recipiebantq; tantū quinque libros Moyse uaticinijs prophetarum reiectis, à Pharisejs dissidentes, quæ duæ erant in Iudæis hæreses. Itaq; Sadducæorum propinquos, hoc est cognatos esse dicit hæreticos resurrectionem carnis pernegantes, uelut qui hunc errorem ab illis sumpserint. Sadducæorum ipse meminit in De præscriptionibus aduersus omnes hæreses, Paulus, inquit, in prima ad Corinthios, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hæc opinio prima Sadducæorum. Partem eius usurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & si qui alij resurrectionem infringunt. Moratam porro uocat fidem, stabilem ac firmam atq; incōcussam. Sic in libro de patientia. In nobis morabitur semper, hoc est, stabilis consistet. Quæ in Christum resurrexit.) Accusatiuum in hoc genus locutionibus sæpe pro ablatiuo ponit, & hunc rursus pro accusatiuo. Vt Et in cœlo resumpta est. De patientia, ipse ferrum in corpore suo ducet. Et alibi, In carcere introijt. Renunciatio eius.) Renunciantur magistratus quum eliguntur, renunciatum amicitia quæ dissoluitur. Hic renunciatio demonstratio est & definitio. Sic in De resur. Carnis. Vt exinde à cadendo cadauer renūciatur, id est, denominetur. Scilicet ne inuicem sibi testimonium redderent, responderent natiuitas & caro.) Asyndeton est, nam solet omittere connexiuas particulas, quæ res obscuritatem sermoni nonnunquā parit, ceu monuimus ante. Sic in libro de patientia, Nomen familiam ipsius persequentes, pro nomen ac familiam. Quem in modum, hic quoq; uerba accipienda subintellecta coniunctione, ac responderent, aut ne particula repetita. Vt & conceptus & prægnatus.) Prægnatum sub forma quartæ inflexionis usurpat pro impregnatione, gaudens huius terminationis uocabulis, ceu docuimus, & adhuc docebimus. Et ipsius exinde infantis ordo τὸ δὲ καὶ haberetur.) Synecdochica locutio est. Subauditur præpositio ἡ. τὸ δὲ καὶ, hoc est, secundum existimationem, ut uidelicet ita uideretur, licet re ipsa non esset. Aufer hinc, inquit, mol. f. c. c.) Verba Marcionis sunt. Viderit Angelica multitudo dominum suum notibus honorans.) Festiue dictū per Ironiam quod nocturnum tempus aptum sit ad fallendū, quasi & angeli decipi potuerint. Cōmemorata Lucæ res est in initio historię

historiæ suæ Euangelicæ. Alioqui legi quoque poterat, uocibus honorans. Sed respexit ad illud Euangelicum, καὶ φυλάσσοντες φυλακὰς τῶν νυκτῶν ὡς τῶν ποίμνῳ αὐτοῦ. Sic & paulo post loquitur, Viderint homines si natum putabāt, quia hominem uidebant. In libro de patientia. Sed uiderint illi quos mox sapientiæ suæ cū seculo destructæ ac dedecoratæ pudebit. Rursum in fine eiusdem opusculi. Sed uiderint sua & sui præsidēs. Ne senem moriturum exinde constet.) Scripsimus, contristet. Ex Gorziensib. castigationibus. Quid tanti fuit edocuit.) Gorziense exemplar Hirsaugiensi consentiens hic habet edoce, cum sciens. Paterniacense uero, Quid tanti fuit edocuit. Coniicio scripsisse Tertullianū, Quid tanti fuit edoce, ut cōsciens Christus quid esset, esse se quod non erat exhiberet: ut sit consciens uersum latine quod Græcist est συνιδως. Dicebat autē Marcion suffecisse Christo conscientiam suam. Ab ipsa quidem exorsus natiuitate perora. Age iā.) Sic distingue. Ab ipsa quidē exorsus natiuitate, perora age iam sp.g. in u.el.h. & f.f.c.c. ex e.c.a.p.n.m. Describe uerum &c. Nam perorare in acculatio construct in De resur. Carnis, Vltimaq; dispersionis exitum perorant. Cum præpositiōe in. Aduersus Marcionem lib. II. Hæc dignissime peroraturus in creationem. lib. III. Age iam perora in illa sanctissima & reuerenda operaturæ. Inuehere in totum quod es, ubi totus hic locus constituitur. Grauem anxium, nexum.) Nexum dicit propter colligantiam nē si umbilicariis cum matrice. Exponit enim quod hic significat, uerba quæ infra leguntur huiusmodi. Quid auellitur, inquit, nisi quod inhæret, quod infixum, innexum est ei, à quo ut auferatur, auellitur: si non adhæsit utero, quomodo auulsus est: si adhæsit qui auulsus est, quomodo adhæsisset, nisi dum ex utero est per illum neruū umbilicariū quasi folliculi sui traducē adnexam origini uuluar. Rursum libro III. aduersus Marcionem, Et primo, inquit, retinaculi sui uulnere nec multum ablutus. Cum suis impedimentis.) Inuolucra illa fœtus significat. Hanc uenerationem o Marcion naturæ despuit.) Scripsimus uenerationem, consentientibus exemplaribus antiquis. Intelligit uenerationem quæ naturæ debetur. Sensus est. Quod uenerari debueras, tu despuit. Sic libro III. aduersus Marcionem, sanctissima, inquit, & reuerenda opera naturæ. Iuppiter taurus factus aut cygnus.) De loue in Taurum mutato fabulam habes apud Ouidiū metamorphoseon libro secundo, In Cygnum libro sexto. Ut phantasma uacabat ad sensum earum.) Hoc est carebat sensu earum passionum. Deus Marcionis aut aliter non diceretur.) Cogitandum an legi debeat, Deus Marcion haud aliter nō dic. uocandi scilicet casu, id est, o Marcion. Nos certe pro aut aliter scripsimus, haud aliter. Distincta est.) Absoluta est. Sine tunica uestitam.) Tunicæ uocabulo cutē intelligit. Sic in libro sequenti de carnis resurrectione, Carnem, inquit, quam postea pellicæ tunicæ, id est, cutes superductæ uestierūt. Et mox, Hinc, inquit, & Apostolus Circumcisionem, despoliationis carnis appellans, tunicam cutem adfirmavit. Quia deo optimo.) Duæ dictiones sunt, qui à deo opt. Sensus est, qui Iesum astruis filium boni dei tantum. Sic infra. Quod extra scripturā de tuo inferis. Scripsimus mox pro certe fallit, Ecce fallit & decipit. Sed quid iam discētes Pontici illius.) Discipulos innuit Marcionis ex Ponto oriundi. Sic in primo aduersus Marcionē, Duos Ponticus deos affert. Dum omnino non natam paruimus. Igitur de calcaria (quod dici solet) in carbonariā.) Coniicio pro paruimus à Tertulliano scriptum fuisse, pariamus, hoc uidelicet modo: pariamus igitur, de calcaria (quod dici solet) in carbonariam. Subaudi, euntes, à Marcione ad Apellen. Pariamus, id est, in pari similiq; errore profligando uersamur. Nam pariandi uerbo sæpe hic autor utitur, ut monuimus. Facile uero pariamus in paruimus

ruimus uerti potuit uerbum insolens. Ceterum elegans prouerbum est, De calcaria in carbonariam ire, quoties de impuro loco ad nihilo puriorem nos recipimus. Accipit calcariam & carbonariam substantiue pro locis ac tabernis ubi aut fiunt aut ueneunt aut seruatur calx & carbones, ut librariā usurpamus pro bibliotheca. Hec illic. Qui posteaquam a disciplina Marcionis in muliere lapsus.) De Apelle meminit in libro præscriptionum. Sed lapsus, inquit, in foemina desertor continentię Marcionensis ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Rursum in De hæresib. Post hos subsequitur Apelles discipulus Marcionis, qui posteaquam in carnem suam lapsus est, a Marcione segregatus est. Itaq; reposuimus hoc loco secuti fidem ueterum codicum, In mulierem carne lapsus.

- 6 Vtputa natura substantiæ spiritalis.) Hoc est, substantia spiritali ex sua natura præditi. Ceterū quia ualent facere.) Scripsimus, qui ualent. Nec ostenditur, quid postea factum sit corporibus illorum.) Latiniſſimè dictum. Id est quo peruenerint. Subauditur de præpositio. Sic Cicero in Verrem, Quid te futurum est: quo confugies? Plautus, Quid argento factum est quod dedi. Rursum Cicero pro Cluentio, Quid hoc homine factum est? Nunc sic quoq; sydere ea dem modo.) Reposuimus, eodem modo. Et infra. Hoc captauit nuntiatio tentoris. Ex Gorziensi. Nisi quod etsi uacuisſet tentatiōis ingenium.) Vulgus Aphrorum, opinor, uacuisſet dicere solebat pro uacasset, hoc est, superuacuum aut frustra fuisset. Ac si dicamus uacare sicut dicimus liquere. Vnde format autor noster præteritū, liquuit pro innotuit. Nam quia prouinciales erāt & Romanis subiecti, latine loquebantur, sed quædam suo more pronuntiabant. Hoc uerbum sæpius est legere in libris Tertuliani, ut non uideatur errore librarij factum. Et consentiunt exemplaria manu descripta quæ uidimus omnia. Necessarius aliquid.) Comparatiuum est. Tam proximi.) Tam iungit cum superlatiuo.

- Vel de histrionibus aut aurigis contendens.) Alludit ad spectacula ac factiones aurigarū. Nam suo quisq; fauebat. Ideo dicit, cōtendens. Recusato carnali genere nuncupāt.) Quoniā præcedit deliniabāt, librarius hic scripsit nuncupant. 9 Nos scripsimus, quanquā refragantibus exemplaribus uetustis, nūcupat. Subaudit Christus. Et isti Apellatiani.) Ab Apelle hæretico nomē habēt, qui & Apellatæ & Apelliaci dicuntur. Ceterū potest hic esse occulta allusio ad negatores carnis Christi, quasi sine pelle siue cute, hoc est, carne. Sanè Horatius Iudæū uocat apellam ficto nomine quod sine pelle sit, nempe quod præputiū nō habeat, ut autor est Acron. Quā uolunt ab igneo illo præside mali.) Hoc deliriū etiā notat in præscriptionibus. Nemo alterū, inquit, deū ausus est suspicari (facilius de filio q̃ de patre dubitabatur) donec Marcio præter creatorē alium deū solius bonitatis induceret, Apelles creatorē angelū nescio quē gloriosum superioris dei, faceret deum legis & Israelis, illum igneum affirmans. Hæc illic. Quando uerò dicit, præside mali, id est, sæui dei, uidetur loqui de Apelle & Apellicianis antequā a Marcione separati sunt. Nam post eam diuisionem, unum tantum deū asseruit Apelles. De sua paratura.) Paraturam uocat id quod præstat materiam. Sic in libro de Pallio lanam uocat paraturam materiarum. Tantam igitur paraturā materiarū, inquit, ingenia quoq; uestificinæ prosecuta. Ergo de sua paratura, hoc est, de syderibus & coelo quæ corporis materiam Christo subministrarint.

Pœnitentiam admiserit.) Nimirum quod huius inferioris mundi creatio non tam feliciter perfecteq; cessisset, quàm illius superioris. Et membra delictum.) Subaudi erūt. Erit proinde & coelum. Subaudi delictum. Et cœlestia cum coelo, delictum erunt. Mauult esse breuis & obscurus quàm perspicuus.

Etiā ad fabulas Nationum ueritas transmisit.) Significat Promethei fabulam

Iam, qui primus è limo hominem finxerit Iapeti filius. Ovidius libro primo Metamorphoseon.

Sanctius his animal, mentisq; capacius altæ
Deerat adhuc, & quod dominari in cætera posset,
Natus homo est. Siue hunc diuino semine fecit

Ille opifex rerum mundi melioris origo,
Siue recens tellus, seductaq; nuper ab alto

Aethere cognati retinebat semina coeli,
Quam satus Iapeto mixtam fluuiialibus undis
Finxit in effigiem moderantum cuncta deorum.

Huc alludit etiam Iuuenalis satyra XIII. Vnus & alter.

Forſitan hæc ſpernant iuuenes, quibus arte benigna
Et meliore luto finxit præcordia Titan.

Id uero Ethnicis sunt à nostris mutuati, uidelicet de libris Mosaicis. Porro Tertulianus noster libro primo aduersum Marcionem, eleganter deū creatorem appellat uerum Prometheum. (De septentrionibus.) Hoc sydus, quod à figura posituraq; ipsa, quia simile plauſtri uidetur, antiqui Græcorum ἀμείβων dixerunt, nostri quoq; ueteres à bubus iunctis septentriones appellarunt, id est, à septem stellis, ex quibus quasi iuncti triones figurantur. Sunt autem triones rustico uocabulo boues quasi teriones à terenda terra, id est, aranda colendaq;. Ex A. Gellio.

Et Vergilijs.) Vergiliæ circa æquinoctium oriuntur, unde nomen habent à uere. Græcis πλάσσις sunt, quod ex compluribus stellis constent. Et Suculis emendatum.) Quæ stelle Græcis ὕαδες, à nobis primo Syades, deinde Sucule sunt dictæ. Autor Gellius. Sunt autem in capite Tauri. Porro usurpat emendatū pro perfecto siue illustrato, atq; nitente. Adeo nec humanæ honestatis corpus fuit.) Honestatem hic accipit pro pulchritudine, sicut mox, Contumeliæ uero inhonestam probauere, id est, deformem. Ita Virgil. Et quocunq; deus circum caput egit honestum. Horatius satyra secunda lib. i. Neq; si quid honesti est, Iactat habetq; palam. Paulo post scripsimus, Item cum præsumant. Et infra, Deus enim, inquit, gestiuit animam uisibilem hominibus exhibere. Hoc autem factum est animale.) Emendauimus, Hoc autem factum est animæ. Ex Gorzienſi collatione. Quod uero mox sequitur, Si in carne conuersam, alienam induit superficie, intellige Christus induit al. superf. conuersam supple animam in carne, Sic dicimus, Induo te tunicam. Alterius iam notitiæ.) Alterius dixit pro alius, id est, diuersa. Sic infra. Si in carne meliore, & alterius, id est, non peccatricis natura neuum peccati redemit. Ideo reus enim non erat dei filius.) Castigauimus. Idoneus. Facilius ergo dicā si forte ipsum filiū angelū.) Si forte ponere solet pro forte. Paulo post pro Quia aut, scripsimus, qua aut spiritus dei. Et mox, pro Non idem & dei filiū, id est, nō & dei filiū. Ex castigationibus Gorzienſib. Plane prophetis aliquo gloriosiorē.) Hoc est, in aliquo. Suā fecit.) Addidimus ex Gorzienſi. Suam faciens, non peccatricem eam fecit. Quam quam licuit iam.) Liquit præteritum usurpat à uerbo liquere, pro claruit.

Igitur si primus Adam è terra traditur.) Reposuimus ex Gorzienſi. Adam ita traditur. Et tamen ne mihi uacet.) Scribi debet ne mihi uacet, ut sit affirmantis, hoc modo, Et tamen ne mihi uacet incurſus hominis ad eundem Christum (Adam ab apostolo dictus est) si terreni non fuit census homo eius. Næ, id est, certe, profecto. Q. D. Sane uacaret mihi. Sic rursum infra. Næ illa beatissima & gloriosissima, loquitur de carne resurrectionis. Vt memoriā mali fratris redderet.) Nisi ironia est, qua subinde Tertullianus utitur, aut legendum, erat

deret, ut sit metaphora à scriptura quæ proprie eraditur, Aut, perderet. Et præce-
¹⁶ dit, deleuit. Cum adulteratores eius obduxero. Obducere pro conuincere,
 re, profligare, atq; delere. Paulo post, pro dei spiritus, reposuimus, dei filius. Item
¹⁷ propositionis officio, præpositionis. Non quidē apostatæ & hæretici. No-
¹⁸ tat psalmos Valentini hæretici, quorum antea meminist. Medici & physici
 de liberorum natura. Scripsimus de uberum natura. Ex Gorziensibus annota-
¹⁹ tionibus. Item infra tacebit igitur & Elizabeth. Ex eisdem. Ipse imprimis
 Matthæus fidelissimus Euangelij cōmentator, ut comes domini. Magna laus
²⁰ euangelistæ Matthæi. Alium cæteris passiuum ignobilem. Passiuum cæ-
 teris, hic uocat cōmunem cæteris, hoc est, nō differentem à cæteris, nec eximium
 sed uulgarem uilēmq;. Sic passiuum dei nomen dicit, & passiuum conuictum ad-
 uersus Marcionem lib. 1. pro cōmuni & promiscuo. Item passiuos discipulos ad-
 uersus Valentinianos, Hoc est incōstantes atq; passim uagos nec uni magistro
 addictos. Rursum licentiam passiuam libro priori ad uxorem. Et passiuum cen-
 sum in libro de Monogamia. Porro uidetur hoc uocabulum Aphris fuisse pecu-
 liare. Nam quum Decretorum ingens illud uolumen quod Burchardus Vuor-
 matiensis antistes congeffit ante Gratianum, aliquando euoluerem, repperi il-
 lud in tertiā constitutione Carthaginensis concilij, quæ sic habet, Martyrum di-
 gnitatem nemo prophanus infamet, nec passiuā corpora quæ sepulturæ tantum
 propter misericordiam ecclesiasticā cōmendari mandatum est, redigant, ut aut
 infania præcipitatos, aut alio peccato discretos, non ratione uel tempore compe-
 tenti quo martyria celebrantur, martyrum nomine appellent. Cæterum eius sy-
 nodi constitutiones perscripsisse fertur Aurelius Carthaginensis episcopus. Pas-
 siua corpora, uocat, quælibet. Passiuitatem usurpat Tertullianus plus semel in se-
 quentibus opusculis pro libertate in malam partem, qua homo fit inconstans &
 nunc ad hoc nunc ad illud uersabilis. Quod & solum discussum sufficere
 potuisset, sed citra sing. ex d.o.c.) Quancq; refragetur codices manu descripti, ta-
 men nos ausi sumus mutare lectionē & scribere expūcta particula sed, Quod &
 solum discussum sufficere potuisset citra singularum ex diuerso opinionum con-
 gressionem. Manifesto iam. Subauditur existente, ut Græci *ἀλλοι ὄντες*.

Q. SEPTIMII FLOREN- TIS TERTVLLIANI. DE CAR- NE CHRISTI, LIBER

Saduceorum
propinqui

VI FIDEM resurrectionis, ante istos Sadduceorum
 propinquos sine controuersia moratam, student inque-
 rare, ut eam spem negent etiā ad carnem pertinere, meri-
 to quoq; carnem Christi quæstionibus distrahunt, tan-
 quam aut nullam omnino, aut quoquo modo aliā præ-
 ter humanam: ne si humanam constiterit fuisse, præiudi-
 catum sit aduersus illos eam resurgere omni modo, quæ
 in Christum resurrexerit. Igitur unde illi destruunt carnis uota, inde nobis
 erunt

erunt præstrendenda. Examinemus corporalem substantiam domini: de spiritali enim certum est. Caro quæritur, ueritas & qualitas eius retractantur, an fuerit, & unde, & cuiusmodi fuerit. Renunciatio eius dabit legem nostrę resurrectioni. Marcion ut carnem Christi negaret, negauit etiã natiuitatem: aut ut natiuitatem negaret, negauit & carnem: scilicet ne inuicẽ sibi testimonium redderent, responderent natiuitas & caro. quia nec natiuitas sine carne, nec caro sine natiuitate: quasi non eadem licentia hæretica & ipse potuisset, *Licentia hæretica* aut admissa carne natiuitatem negare, ut Apelles discipulus, & postea desertor ipsius: aut & carnem & natiuitatem confessus, aliter illis interpretari, ut condiscipulus & condesertor eius Valentinus. Sed & qui carnẽ Christi putatiuam introduxit, æque potuit natiuitatis quoq; phantasmata confingere, ut & conceptus, & prægnatus, & partus uirginis, & ipsius exinde infantis ordo τὸ δὲ οὐκ εἶναι haberetur. Eosdẽ oculos, eosdẽq; sensus fefellissent, quos carnis opinio inludit. Planẽ natiuitas à Gabriele adnunciatur. quid illi cū angelo creatoris? Et in uirginis uterum cõceptus inducitur. quid illi cum Esaia creatoris? Odit moras, qui subito Christum de cœlis deferebat. Aufer hinc inquit, molestos semper Cæsaris census, & diuersoria angusta, & sordidos pannos, & dura præsepia. Viderit angelica multitudo dominum suum notibus honorans. Seruent potius pecora pastores: & magi ne fatigentur de longinquo. dono illis aurum suũ. Melior sit & Herodes, ne Hieremias gloriatur. Sed nec circumcidatur infans, ne doleat: nec ad templum deferatur, ne parentes suos oneret sumptu obligationis: nec in manus tradatur Simeoni, ne senem moriturum exinde contristet. Taceat & anus illa, ne fascinet puerum. His opinor cõsilijs tot originalia instrumẽta Christi, delere Marcion *Originalia instrumenta* ausus est, ne caro eius probaretur. Ex qua, oro te, autoritate? si propheta es, prænuncia aliquid: si Apostolus, prædica publice: si apostolicus, cum apostolis senti: si tantũ Christianus es, crede quod traditum est: si nihil istorum es, merito dixerim morere: nam & mortuus es, qui non es Christianus, non credendo quod traditũ Christianos facit. Et eo magis mortuus es, qui non es Christianus: qui cum fuisses, excidisti, rescindendo quod retro credidisti: sicut & ipse confiteris in quadam epistola, & tui non negant, & nostri probant. Igitur rescindens quod credidisti, iam nõ credens rescidisti: nõ tamen quia credere desisti, recte rescidisti. Atqui rescindendo quod credidisti, probas, antequam rescinderes aliter fuisse qd credidisti aliter. Illud ita erat traditum. Porro quod traditum erat, id erat uerum, ut ab eis traditum, quorum fuit tradere. Ergo quod erat traditum rescindens, quod erat uerũ rescidisti. *Epistola Marcionis* Nullo iure fecisti. Sed plenius eiusmodi præscriptionibus aduersus omnes hereses, alibi iam usi sumus. Post quas nunc ex abundanti retractamus, *Librũ de præscriptione hæreticorum ante hũc librũ scriptũ* considerantes rationem qua non putaueris natum esse Christum. Necesse est quatenus hoc putas arbitrio tuo licuisse, ut aut impossibilem, aut inconuen-

nientem deo existimaueris natiuitatē. Sed deo nihil impossibile, nisi quod non uult. An ergo uoluerit nasci (quia si uoluit, & natus est) consideremus. Ad compendium decurro. Si enim nasci se deus noluiſſet, quacunq; de causa, nec hominem se uideri praeſtituiſſet. Nam quis hominē uidens, eum negaret natum? Itaq; quod noluiſſet eſſe, nec uideri omnino uoluiſſet. Omnis rei displicentis etiam opinio reprobat. Quia nihil intereſt, utrum ſit quid, an non ſit: ſi cum non ſit, eſſe praeſumitur. Planē intereſt illud, ut falſum nō patiatur, quod uere non eſt. Sed ſatis erat illi, inquis, conſcientia ſua. Viderint homines, ſi natum putabant, quia hominē uidebant. Quanto ergo dignius quantoq; conſtantius humanam ſuſtinuiſſet exiſtimationem uere natus, eandem exiſtimationem etiam non natus ſubiturus cum iniuria cōſcientiae ſuae, quam tu ad fiduciam reputas, ut non natus aduerſus cōſcientiam ſuam natum ſe exiſtimari ſuſtineret? Quid tanti fuit edoce, cum ſciens Chriſtus quid eſſet, eſſe ſe quod non erat exhiberet. Non potes dicere, ſi natus fuiſſet, & hominem uere induiſſet, deus eſſe deſiſſet, amittens quod erat, dum aſſumit quod nō erat. Periculum enim ſtatus ſui deo nullum eſt. Sed ideo, inquis, nego deum in hominem uere conuerſum, ita ut & naſceretur, & carne corporaretur: quia, qui ſine fine eſt, etiam inconuertibilis ſit, neceſſe eſt. Conuerſi enim in aliud, ſinis eſt priſtini. Non competit ergo conuerſio, cui non competit ſinis. Planē natura conuertibilium ea lege eſt, ne permaneāt in eo quod conuertitur in eis: & ita non permanendo pereant, dum perdunt conuertendo quod fuerūt. ſed nihil deo par eſt, natura eius ab omnium rerum conditione diſtat. Si ergo à deo diſtant, à quibus deus diſtat, cum conuertuntur amittunt quod fuerunt: ubi erit diuerſitas diuinitatis à cæteris rebus, niſi ut contrarium obtineat, id eſt, ut deus & in omnia conuerſi poſſit, & qualis eſt perfeuerare? Alioquin par erit eorum, quæ conuerſa amittunt quod fuerunt: quorum utiq; deus in omnibus par nō eſt, ſi nec in exitu conuerſionis. Angelos creatoris conuerſos in effigiem humanam aliquando legiſti, & credidiſti, & tantam corporis geſtaſſe ueritatem, ut & pedes eis lauerit Abraham, & manibus ipſorum ereptus ſit Sodomitis Loth: conluſtatus quoq; homini angelus toto corporis pondere dimitti deſiderauerit, adeo detinebatur. Quod ergo angelis inferioribus deo licuit, uti conuerſi in corpulentiam humanam, angeli nihilominus permanerent, hoc tu potiori deo auferis, quaſi non ualuerit Chriſtus uere hominem indutus, deus perfeuerare? Aut nunquid & angeli illi phantaſma carnis apparuerunt? ſed non audebis hoc dicere. Nam ſi ſic apud te angeli creatoris, ſicut & Chriſtus: eiſdem ſubſtantiae erit Chriſtus, cuius angeli: angeli tales, qualis & Chriſtus. Si ſcripturas opinioni tuae reſiſtentes, non de induſtria alias reieciſſes, alias corrupiſſes, confuſiſſet te hinc euangelium Ioannis, praedicans ſpiritū columbae corpore lapſum deſeſſe ſuper dominum. Qui ſpiritus cum hoc

hoc esset, tam uere erat & columba, quàm & spiritus: nec interfecerat substantiam propriam, adsumpta substantia extranea. Sed quæris corpus columbæ ubi sit resumpto spiritu in cœlum. Aequè angelorum, & eadem ratione interceptum est, qua & editum fuerat. Si uidisses cum de nihilo proferebatur, scisses, cum in nihilum subducebatur. Si nō fuit initium uisibile, nec finis. Tamen corporis soliditas erat, quo momento corpus uidebatur. Non potest non fuisse quod scriptum est. Igitur si neq; ut impossibilem, neq; ut periculosam deo repudias corporationem, superest ut quasi indignam reijcias & ac-
Corporatio
3
Gentilia ele-
menta,
Coagula
 cuses. Ab ipsa quidem exorsus natiuitate, perora age iam spurcitas genitalium in utero elementorum, humoris & sanguinis fœda coagula, carnis ex eodem cœno alendæ per nouem menses: describe uterum de die insolescentem, grauem, anxium, nexum, totum incertum libidinibus fastidij & gulæ. Inuehere iam & in ipsum mulieris enitentis pudorem, uel pro periculo honorandum, uel pro natura religiosum. Horres utiq; & infantē cum suis impedimentis profusum utiq; & oblitum. Deditnaberis quod pannis dirigitur, quod unctionibus formatur, quod blanditijs deridetur. Hæc uenerationem ò Marcion naturæ despui: & quo modo natus es? odisti nascentē hominem: & quo modo diligis aliquem? te quidem planè non amasti, cum ab ecclesia & fide Christi recessisti. Sed uideris si tibi displices, aut si aliter natus. Et certe Christus dilexit hominē illū in immunditijs, in utero coagulum, illū per pudenda prolatū, illum per ludibria nutritū. Propter eum descendit: propter eum prædicauit: propter eū omni se humilitate deiecit usq; ad mortem, & mortem crucis: amauit utiq; quem magno redemit. Si Christus creator eius est, suū merito amauit: si ab alio deo est, magis adamauit, quando alienum redemit. Amauit ergo cum homine etiam natiuitatem, etiā carnem eius. Nihil amari potest sine eo per quod est, id quod est. Aut aufer natiuitatem, & exhibe hominem. Adime carnem, & præsta quē deus redemit. Si hæc sunt homo quem deus redemit, tu hæc erubescenda illi facis, quæ redemit & indigna, quæ nisi dilexisset, non redemisset? Natiuitate reformata regeneratione cœlesti, carnem ab omni uexatione restituit: leprosam emaculat, cæcam perluminat, paralyticam redintegrat, dæmoniacam expiat; mortuam resuscitat. & nasci in illam erubescit? Si reuera de lupa, aut sue, aut uacca, prodire uoluisset, & fœtē aut pecoris corpore indutus regnum cœlorum prædicaret, tua, opinor, illi censura præscriberet? Turpe hoc deo, & indignū hoc dei filio, & stultū propterea qui ita credat. Sit plane stultum, si de nostro sensu iudicemus deum. Sed circumspice Marcion, si tamen non delesti: stulta mundi elegit deus, ut confundat sapientes. Quæ nam hæc stulta sunt? conuersio hominis ad cultum ueri dei, reiectio erroris, disciplina iustitiæ, pudicitia, patientia, misericordia, innocentia. omnia hæc quidē stulta nō sunt. Quære ergo de quibus dixerit. Et si te præsumpseris inuenisse, nō
Impedimenta
infantis
O Tertulliane, Qui stat, uideat ne cadat
Doctrina
Christi

erit iam stultum credere in deum, natum & quidē ex uirgine: & quidem carneum, qui per illas naturæ contumelias uolutatus sit. Dicit hæc aliquis stulta non esse: & alia sint, quæ deus in æmulationem elegerit sapientiæ secularis. Et tamē apud illam facilius creditur, Iuppiter taurus factus, aut cygnus, quàm uere homo Christus penes Marcionem. Sunt planē & alia tam stulta, quæ pertinent ad contumelias & passionēs dei. Aut prudentiam dicam deum crucifixum: Aufer hoc quoq; Marcion, imò hoc potius. Quid enim indignius deo: quid magis erubescendum, nasci, an mori? Carnem gestare, an crucem: circūcidi an suffigi: educari, an sepeliri: in præsepe deponi, an in monumentum recondi? Sapientior eris, si nec ista credideris. Sed non eris sapiens, nisi stultus seculo fueris, dei stulta credendo. An ideo passionēs à Christo non rescidisti, quia ut phantasma uacabat ad sensum earum. Diximus retro æque illum & natiuitatis & infantiae imaginarium imaginariæ uacua ludibria subire potuisse. Sed iam hic responde interfecto ueritatis. Nonne uere crucifixus est deus: nonne uere mortuus, & uere crucifixus: nonne uere resuscitatus? Ut uere scilicet mortuus. Falsò statuit inter nos scire Paulus tantum crucifixum: falsò sepultum ingessit, falsò resuscitatum inculcauit. Falsa est igitur & fides nostra, & phantasma est totum quod speramus à Christo. Scelestissime hominum, qui interemptores excusas dei. Nihil enim ab eis passus est Christus, si nihil uere est passus. Parce unicæ spei totius orbis, qui destruis necessarium decus fidei. Quodcunq; deo indignum est, mihi expedit. Saluus sum, si non confundar de domino meo. Qui me, inquit, confusus fuerit, confundar & ego eius. Alias non inuenio materias confusionis, quæ me per contemptum ruboris probent, bene impudentem, & feliciter stultum: Natus est dei filius: non pudet, quia pudendum est. Et mortuus est dei filius: prorsus credibile est, quia ineptum est. Et sepultus, resurrexit: certum est, quia impossibile. Sed hæc quomodo in illo uera erunt, si ipse non fuit uerus, si non uere habuit in se quod figeretur, quod moreretur, quod sepeliretur & resuscitaretur: carnem scilicet hanc sanguine suffusam, ossibus substructam, neruis intextam, uenis implexam, quæ nasci & mori nouit, humanam sine dubio, ut natam de homine: Ideo quia mortalis hæc est, in Christo homo & filius hominis. Aut cur homo Christus, & filius hominis, si nihil hominis & nihil ex homine: nisi si aut aliud est homo quæ caro: aut aliunde caro hominis, quæ ex homine: aut aliud est Maria, quàm homo. Deus Marcionis haud aliter non diceretur homo Christus sine carne: nec hominis filius sine aliquo parente homine: sicut nec deus sine spiritu dei, nec dei filius sine deo patre. Ita utriusque substantiæ census hominem & deum exhibuit: hinc præfortem: hinc morientem, inde uiuentem. Quæ proprietas conditionum & diuinæ & humanæ, æqua utique naturæ ueritate dispuncta est. eadē fide spiritus

Contumelia
nature

Iuppiter con-
uersus in Tau-
rū, & cygnū

4

Suffigi

Interfecto
ueritatis

Unica spes to-
tius orbis

Bene impudēs
feliciter stul-
tus

Census utri-
usque substantiæ

ritus & caro: uirtutes spiritum dei, passiones carnem hominis probauerunt. Si uirtutes non sine spiritu, proinde & passiones non sine carne. Si caro cum passionibus ficta, & spiritus ergo cū uirtutibus falsus. Quid dimidias mendacio Christum? totus ueritas fuit. Maluit, crede, nasci, quā ex aliqua parte mentiri, & quidem in semetipsum: ut carnē gestaret, sine ossibus duram, sine musculis solidam, sine sanguine cruentam, sine tunica uestitam, sine fame esurientem, sine dentibus edentē, sine lingua loquentem: ut phantasma auribus fuerit sermo eius per imaginem uocis. Fuit itaq; phantasma etiam post resurrectionem, cum manus & pedes suos, discipulis inspicendos offert: aspice, dicens, quod ego sum: quia spiritus ossa non habet, sicut me habentem uidetis: sine dubio manus & pedes & ossa, quæ spiritus non habet, sed caro. Quomodo hanc uocem interpretaris Marcion: qui à deo optimo, & simplici, & bono tantum, infers Iesum? Ecce fallit & decipit, & circumuenit omnium oculos, omnium sensus, omnium accessus, & contactus. Ergo iam Christum non de cœlo deferre debueras, sed de aliquo circulatorio cœtu: *Circulatorius cœtus* nec deum præter hominem, sed magum hominem: nec salutis pontificem, sed spectaculi artificem: nec mortuorū suscitatorē, sed uiuorum auocatorē. Nisi quod & si magus fuit, natus est. Sed quid iam discentes Pontici illius, supra magistrum sapere compulsi, cōcedunt Christo carnis ueritatem, sine præiudicio tamen renuendæ natiuitatis. Habuerit, inquiunt, carnem, dum omnino non natam paruimus. Igitur de calcaria (quod dici solet) in carbonariam à Marcione ad Apellen, qui posteaquā à disciplina Marcionis in mulierem carne lapsus, & de hinc in uirgine Philumene spiritu euersus est, solidum Christi corpus & sine natiuitate suscepit ab ea: prædicans ut angelus quidem illi Philumenes. Eadem uoce Apostolus respondebit: qua ipsum illum iam tunc præcinebat, dicens: Etiam si angelus de cœlis aliter euangelizauerit uobis, quā nos euāgelizauimus, anathema sit. His uero qui insuper argumentantur, nos resistemus. Confitentur uere corpus habuisse Christum. Vnde materia, si nō ex ea qualitate, in qua uidebatur? Vnde corpus, si non caro corpus? Vnde caro, si non nata? quia nasci haberet ea futura quæ nascitur. De syderibus, inquiunt, & de substantiis superioris mundi mutuatus est carnem. Et utiq; proponunt non esse mirandum corpus sine natiuitate, cum & apud nos angelis licuerit, nulla uteri opera in carnem processisse. Agnoscimus quidem ita relatum, sed tamen quale est ut alterius regulæ fides, ab ea fide quam impugnatur, instrumentum argumentationibus suis mutuetur? Quid illi cum Moyse, qui deum Moyse reijcit? Si alius deus est, aliter sint res eius. Sed utantur hæretici omnes scripturis eius, cuius utuntur etiā mundo. Erit illis hoc quoq; in testimonium iudici, quod de exemplis ipsius blasphemias suas instruunt. Facile ueritati etiam nihil tale aduersus eos præscribenti obtinere. Igitur qui carnem Christi ad exemplum

Prouerb. De calcaria in carbonariam

plum proponunt angelorum, non natam dicentes scilicet carneam, comparent uelim & causatam Christi, quàm & angelorum, ob quas in carnem aliàs uenerūt processerunt. Nullus unquam angelus ideo descendit ut crucifigeretur, ut mortem experiretur, ut à morte resuscitaretur. Si nunquã eiusmodi fuit causa angelorum corporandorum, habes causam cur non nascendo acceperint carnem. Non uenerant mori, ideo nec nasci. At uero Christus mori missus, nasci quoq; necessario habuit, ut mori posset. Non em̃ mori solet, nisi quod nascitur. Mutuum debitum est inter se, natiuitati cū mortalitate. Forma moriendi, causa nascēdi est. Si propter id quod moritur mortuus est Christus, id autem moritur quod & nascitur, consequens item erat, imò præcedens, ut æque nasceretur, ppter id quod nascitur (quia propter id ipsum mori habebat) quod, quia id quod nascitur, moritur non competebat non nasci, pro quo mori competebat. Atqui tunc quoq; inter illos angelos ipse dominus apparuit Abrahæ sine natiuitate, cum carne scilicet, pro eadem causæ diuersitate. Sed uos hoc non recipitis, non eum Christū recipientes qui iam tūc & adloqui, & liberare, & iudicare humanum genus ediscebat in carnis habitu non natæ adhuc, quia nondum morituræ, nisi prius & natiuitas eius & mortalitas adnunciarentur. Igitur probent angelos illos de syderibus accepisse substantiam carnis. si non probant, quia nec scriptum est, nec Christi caro inde erit, cui angelorum accommodant exemplum. Constat angelos carnem non propriam gestasse, utputa natura substantiæ spiritualis: & si corporis alicuius, sui tamen generis: in carnem autem humanam transfigurabiles ad tempus, ut uideri & congregari cum hominibus possent. Igitur cum relatum non sit, unde sumpserint carnem, relinquitur intellectui nostro nō dubitare, hoc esse proprium angelicæ potestatis ex nulla materia corpus sibi sumere. quanto magis (inquis) ex aliqua certum est. sed nihil de eo constat, quia scriptura non exhibet. Ceterum qui ualent facere semetipsos quod natura non sunt, cur non ualeant & ex nulla substantiam facere? si fiunt quod non sunt, cur non ex eo fiant quod non est? Quod autem non est, cum fit, ex nihilo est. Propterea nec requiritur, nec ostenditur, quid postea factum sit corporibus illorum. Quod de nihilo fuit, nihil factum est. Possunt nihil ipsum conuertere in carnem, qui semetipsos potuerunt cōuertere in carnē. Plus est naturā demutare, quàm facere materiam. Sed si de materia necesse fuisset angelos sumpsisse carnē, credibilius utiq; est de terrena materia, q̃ de ullo genere coelestium substantiarum: cum adeo terrenæ qualitatis extiterit, ut terrenis pabulis pasta sit. Nunc sic quoq; sydereæ, eodem modo terrenis pabulis pasta, quando terrena non esset, quo terrena coelestibus pasta est, quando coelestis non esset (legimus enim manna esui populo fuisse. Panem, inquit, angelorum edit homo) non tamen infringitur semel separata conditio dominicæ carnis, ex causa alterius dispositionis. Homo uere futur

Quid postea
factum sit cor
poribus illo
rum. Elegan
tissima locu
tio

Leg. Nunc sit

rus

rus usq; ad mortem, eam carnem oportebat, indueret, cuius est mors. Eam porro carnem, cuius est mors, natiuitas antecedit. Sed quotiens de natiuitate contenditur, omnes qui respuunt eā ut præiudicantē de carnis in Christo ueritate, ipsum deum uolunt negare esse natum, quod dixerit: Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Audiat igitur & Apelles quid iam responsum sit à nobis Marcioni, eo libello, quo euangelium ipsius prouocauimus: considerandam scilicet materiā pronunciationis istius. Primo quidē nunquam quisquam adnunciasset illi matrem & fratres eius foris stare, qui nō certus esset habere illū matrem & fratres, & ipsos esse quos tunc nunciabat, uel retro cognitos, uel tunc ibidem cōpertos. Licet propterea abstulerint hærefes ista de euangelio, quod & creditum patrem eius Ioseph fabrum, & matrem Mariā, & fratres, & sorores eius optime notos sibi esse dicebāt, qui mirabantur doctrinam eius. Sed tentandi gratia nunciauerant ei matrem & fratres, quos nō habebat. Hoc quidem scriptura non dicit, aliās non tacens, cū quid tentationis gratia factum est circa eū: Ecce, inquit, surrexit legis doctor, tentans eum. Et alibi: Et accesserūt ad eū pharisæi, tentantes. Quod nemo prohibebat hic quoq; significari tentandi gratia factū. Nō recipio, quod extra scripturā de tuo inferis. De hinc materia tentationis debet subesse, quid tentandum putauerunt in illo, utiq; natus ne esset, an non? Si enim hoc negauit responsio eius, hoc captauit nunciatio tentatoris. Sed nulla tentatio tendens ad agnitionem eius, de quo dubitādo tentat, ita subito procedit, ut nō ante præcedat quæstio, quæ dubitationē inferens cogat tentationem. Porro si nusquā de natiuitate Christi uolutatū est, quid tu argumentaris uoluisse illos per tentationē sciscitari, quod nunquā prodixerunt in quæstionē? Eō adiicimus, etiam si tentandus esset de natiuitate, non utiq; hoc modo tentaretur, earū personarum adnunciatione, quæ poterant etiā nato Christo nō fuisse. Omnes nascimur, & tamen non omnes aut fratres habemus aut matrem. Adhuc potest & patrem magis habere quā matrem, & auunculos magis quā fratres: adeo nō competit tentatio natiuitatis, quam licebat & sine matris, & sine fratrum nominatione constare. Facilius planē est, ut certi illum & matrem & fratres habere, diuinitatem potius tentauerint eius quā natiuitatem, an intus agens, sciret quid foris esset, mendacio potius præsentiæ eorum, qui in præsenti non erant: nisi quod & si uacuisset tentationis ingeniū, poterat euenire ut quos illi nunciabant foris stare, ille eos sciret absentes esse, uel ualeitudinis, uel negocij, uel peregrinationis nota iam necessitate. Nemo tentat eo modo, quo posse se sciat ruborē tentationis referre. Nulla igitur materiā tentationis cōpetente, liberatur simplicitas nunciatoris, quod uerē mater & fratres eius superuenissent. Sed quæ ratio respōsi matrē & fratres ad præsens negantis, discat etiā Apelles. Fratres domini nō crediderūt in illū: sicut & in euangelio ante Marcionē edito cōtinetur. Mater eque nō demonstra-

*Signat librum
cōtra Marcio-
nem quartū,
ut patet.*

*Quæstio orta
ex dubitatio-
ne præcedit ten-
tationem*

*Languoribus
& uitijis me/
dendis opera/
retur.*

*Necessarius
cōparatium
est.*

*Tabula luder/
re.*

Histriones.

Aurige

*Audientia
uerbi*

Figura

*Libellus Ter/
tulliani aduer/
sus Apellitas.
Ovis erratica*

monstratur adhæsisse illi, cum Marthæ & Mariæ aliæ in commercio eius frequententur. Hoc deniq; in loco apparet incredulitas eorum. cū is doceret uiam uitæ, cum dei regnum prædicaret, cum languoribus & uitijis medendis operaretur, extraneis defixis in illum, tam proximi aberant. Deniq; superueniunt, & foris subsistunt, nec introeunt: non computantes, scilicet quid intus ageretur: nec sustinent saltem, quasi necessarius aliquid adferrent eo quod ille tum maxime agebat: sed amplius interpellant, & à tanto opere reuocatum uolunt. Oro te Apelles, uel tu Marcion, si forte tabula ludens, uel de histrionibus, aut aurigis contendens, tali nuncio auocareris, nōne dixisses, quæ mihi mater, aut qui fratres? Deum prædicās & probans Christus, legem & prophetas adimplens, tanti retro æui caliginem dispargens, indigne usus est hoc dicto ad percutiendam incredulitatem foris stantium, uel ad excutiendam importunitatem ab opere reuocantium? Cæterum ad negandam natiuitatem, alius necessarius fuisset ei locus, & tempus, & ordo sermonis: non eius qui possit pronunciari etiam ab eo, cui & mater esset & fratres, cum indignatio parentes non neget, sed obiurget. Deniq; potiores fecit alios: & meritum prælationis ostendens, audientiam scilicet uerbi, demonstrat qua conditione negauerit matrem & fratres. Qua enim alios sibi adoptauit, qui ei adhærebant: ea abnegauit illos, qui ab eo absistebant. Solet etiam adimplere Christus quod alios docet. Quale ergo erat, si docens nō tanti facere matrem aut fratres, quanti dei uerbum, ipse dei uerbum nuntiata matre & fraternitate defereret? Negauit itaq; parentes, quomodo docuit negandos pro dei opere. Sed aliàs figura est synagogæ in matre abiuncta, & Iudæorum in fratribus incredulis. Foris erat in illis Israel: discipuli autem noui intus audientes, & credentes, & cohærentes Christo, ecclesiam deliniebant: quam potiolem matrem, & digniorem fraternitatem, recusato carnali genere nuncupat. Eodem sensu deniq; & illi exclamationi respondit, non matris uterum & ubera negans, sed feliciores designans, qui uerbum dei audiunt. Solis istis capitulis, quibus maxime instructi uidentur sibi Marcion & Apelles, secundum ueritatem integri & incorrupti euāgelij interpretatis, satis esse debuerat, ad probationem carnis humanæ in Christo, per defensionem natiuitatis. Sed quoniā & isti Apellaciani carnis ignominiam prætendunt maximè, quam uolunt ab igneo illo præside mali sollicitatis animabus adstructam, & idcirco indignam Christo, & idcirco de syderibus illi substantiam competisse, debeat illos de sua paratura repercutere. Angelū quendam inclytum nominant, qui mundum hūc instituerit, & instituto eo poenitentiam admiserit. Et hoc suo loco tractauimus, nam est nobis aduersus illos libellus, an qui spiritum & uoluntatem & uirtutem Christi habuerit ad ea opera, dignum aliquid poenitentia fecerit, cum angelum etiā de figura erraticæ ouis interpretentur. Teste igitur poenitentiæ institutoris sui delictum

lictum erit mundus: siquidem omnis poenitentia confessio est delicti, quia locum non habet nisi in delicto. Si mundus delictum est, quia corpus: & membra, delictum: erit proinde & coelum, & coelestia cum coelo. Si coelestia, & quicquid inde conceptum prolatumque est: mala arbor malos fructus aëdat, necesse est. Caro igitur Christi de coelestibus structa, de peccatis constitit elementis, peccatrix de peccatorio censu: & par erit eius substantiæ, id est non stræ, quam ut peccatricem Christus dedignatur induere. Ita si nihil de ignominia interest, aut aliam purioris notæ materiam excogitent Christo, quibus displicet nostra: aut eam cognoscant, quæ etiam coelestis melior esse non potuit. Legimus planè, primus homo de terræ limo, secundus homo de coelo. Non tamen ad materiæ differentiam spectat: sed tantum terrenæ retro substantiæ carnis, primi hominis, id est Adæ, coelestem de spiritu substantiam opponit, secundi hominis, id est Christi. Et adeo ad spiritum, non ad carnem coelestem hominem refert: ut quos sic comparat, constet in hac carne terrena, coelestes fieri, spiritu scilicet. Quod si secundum carnem quoque coelestis Christus, non compararentur illi non secundum carnem coelestes. Si ergo fiunt coelestes qualis est Christus, terrenam carnis substantiam gestant. Hic quoque confirmatur ipsum etiam Christum in carne terrena fuisse coelestem, sicut sunt qui ei adæquantur. Prætendimus adhuc, nihil quod ex alio acceptum sit, ut aliud sit, quàm id de quo sit acceptum: ita in totum aliud est, cui non suggerat unde sit acceptum. Omnis materia sine testimonio originis suæ non est, & si demutetur in nouam proprietatem. Ipsum certe corpus hoc nostrum quod de limo figulatum, etiã ad fabulas Nationum ueritas transmisit, utrunque originis elementum confitetur. Carne terrenam, sanguine aquanam: licet alia sit facies qualitatis. Hoc est quod ex alio aliud fit. Cæterum quid est sanguis quàm rubens humor: quid caro quàm terra conuersa in figuras suas? Considera singulas qualitates, musculos ut glebas, ossa ut saxa, etiam circum papillas calculos quosdam. Aspice neruorum tenaces connexus, ut traduces radicum: & uenarum ramosos discursus, ut ambares riuorum. Et lanugines ut muscos, & comam ut cespitem, & ipsos medullarum in abdito thesauros, ut metalla carnis. Hæc omnia terrenæ originis signa & in Christo fuerunt: hæc sunt quæ illum dei filium coelauere, non aliàs tantummodo hominem existimatum, quàm ex humani substantia corporis. Aut ædite aliquid in illo coeleste de septentrionibus & Vergilijs & Sunculis emendicatum. Nam quæ enumerauimus, adeo terrenæ testimonia carnis sunt, ut & nostræ. Sed nihil nouum, nihil peregrinum deprehendo. Denique uerbis tantummodo & factis, doctrina & uirtute sola Christi, homines obstupescabant. Notaretur etiam carnis in illo nouitas miraculo habitæ. Sed carnis terrenæ non mira conditio, ipsa erat quæ cætera eius miranda faciebat, cum dicerent: Vnde huic doctrina & signa ista: etiam despicientium

*Peccatorius
census*

*De limo
figulatum*

*Sanguis
Caro
Musculi
Ossa
Nervi
Vene
Lanugines
Coma
Medulla*

10

c tium

Ungue sum-
mo perstrin-
gere

apostolus

Caro anima-
lis

tium formam eius, hæc erat uox. Adeo nec humanæ honestatis corpus fuit, nedum cœlestis claritatis. Tacentibus apud nos quoque prophetis de ignobili aspectu eius, ipsæ passiones, ipsæque cōtumeliæ loquuntur. Passiones quidem humanam carnem, contumeliæ uero inhonestam probauere. An ausus esset aliquis ungue summo perstringere corpus nouum, ullam sputaminibus contaminare faciem nisi merentē? Quid dicis cœlestem carnem, quā unde cœlestem intelligas, non habes? Quid terrenam negas, quā unde terrenam agnoscas, habes? Esuriit sub diabolo, sitiit sub Samaritide, lachrymatur super Lazarum, trepidat ad mortē. Caro enim, inquit, infirma. Sanguinem fudit postremo. Hæc sunt, opinor, signa cœlestia. Sed quomodo, inquam, contemni & pati posset, sicut & dixi, si quid in illa carne cœlesti generositate radiasset. Ex hoc ergo conuincimus nihil in illa de cœlis fuisse, propterea ut contemni & pati posset. Conuertor ad illos æque sibi prudentes, qui carnem Christi animalem affirmant, quod anima caro sit facta, ergo & caro anima. Et sicut caro animalis, ita & anima carnalis. Et hic itaque causas requiro. Si ut animam saluam faceret in semetipso suscepit animam Christus, quia salua non esset nisi per ipsum, dū in ipso, non uideo cur eam carnem fecerit animalem, induendo carnem, quasi aliter animam saluam facere non posset, nisi carneam factam. Cum enim nostras animas non tantum non carneas, sed etiam in carne disiunctas, saluas præstet: quanto magis illam, quam ipse suscepit, etiam nō carneam redigere potuit in salutem? Item cum præsumant non carnis, sed animæ nostræ solius liberandæ causa processisse Christum: primo quā absurdum est, ut animam solam liberaturus, id genus corporis eam fecerit, quod non erat liberaturus. Deinde si animas nostras per illam quam gestauit liberare susceperat, illam quoque quam gestauit, nostram gestasse debuerat: id est, nostræ formæ, cuiuscunque formæ est in occulto anima nostra, non tamen carneæ. Cæterum non nostram animam liberauit, si carneam habuit: nostra enim carnea nō est. Porro si non nostram liberauit, nihil ad nos: quia carnea non est, quia non nostram liberauit. Sed nec liberanda erat, quæ non erat nostra, ut scilicet carnea: non enim periclitabatur, si non erat nostra: id est, non carnea. Sed liberatam constat illam. Ergo non fuit carnea, & fuit nostra, si ea fuit quæ liberaretur, quoniam periclitabatur. Iam ergo si anima nō fuit carnalis in Christo, nec caro potest animalis fuisse. Sed aliam argumentationem eorum cōuenimus, exigentes cur animalem carnem subeundo Christus, animam carnalem uideatur habuisse. Deus enim, inquit, gestiuit animam uisibilem hominibus exhibere, faciendo eam corpus, quæ retro inuisibilis extiterit, natura nihil, nec semetipsam uidens, præ impedimento carnis huius, ut etiam disceptaretur, nata est anima an non? Itaque animam corpus effectam in Christo, ut eam & nascentem & morientem, & quod sit amplius, resurgentem uideremus

deremus. Ex hoc autem quale erit, ut per carnem demonstraretur anima sibi aut nobis, quæ per carnem non poterat agnosci, ut sic ostenderetur, dum id sit cui latebat, id est, caro: tenebras uidelicet accepit, ut lucere possit. Denique ad hoc prius retractemus, an isto modo ostendenda fuerit anima, an in totum inuisibilem eam retro allegent, utrum quasi incorporalem: an etiam habentem aliquod genus corporis proprii: & tamen cū inuisibilem dicant, corporalem eam constituunt, habentem quod inuisibile sit. Nihil enim habens inuisibile, quomodo potest inuisibilis dici: sed ne esse quidem potest nisi habens per quod sit. Cum autē sit, habeat necesse est aliquid, per quod est. Si aliquid per quod est, hoc erit corpus eius. Omne quod est, corpus est sui generis: nihil est incorporale. nihil quod non est. Habente igitur anima inuisibile corpus, qui uisibilem eam facere susceperat, utiq; dignius id eius uisibile fecisset, quod inuisibile habebatur. Quia nec hic mendacium, aut infirmitas deo competit. Mendacium, si aliud animā quā quod erat demonstrauit. Infirmitas, si id quod erat demonstrare non ualuit. Nemo ostendere uolens hominem, cassidem aut personam ei inducit. Hoc autem factum est animæ, si in carne conuersam, alienam induit superficiem. Sed & si incorporalis anima deputetur, ut aliqua ui rationis occulta sit quidem anima, corpus tamen non sit, quicquid est anima: Proinde impossibile deo non erat, & proposito eius congruentius cōpetebat, noua aliqua corporis specie eam demonstrare, quā ista communi omnium, alterius iam noticiæ, ne sine causa uisibilem ex inuisibili facere gestisset animam, istis scilicet quæstionibus opportunam, per carnis humanæ defensionem. Sed non poterat Christus inter homines, nisi homo uideri. Redde igitur Christo fidē suam: ut qui homo uoluerit incedere, animam quoq; humanæ conditionis ostenderit: non faciens eam carneam, sed induens eam carne. Ostensa sit nūc anima per carnem, si constiterit illam ostendendam quo modo fuisse: id est, incognitam sibi & nobis. Quanquam in hoc uana distinctio est, quasi nos seorsum ab anima simus, cum totum quod sumus anima sit. Deniq; sine anima nihil sumus: ne hominis quidē, sed cadaueris nomen. Si ergo ignoramus animam, ipsa se ignorat. Ita superest hoc solum modo inspicere, an se anima ignorarit, ut nota quo modo fieret. Opinor sensualis est animæ natura. Adeo nihil animale sine sensu, nihil sensuale sine anima. Et ut impressius dixerim, animæ anima sensus est. Igitur cum omnibus anima sentire præstet, & ipsa sentiat omnium etiam sensus, nedum qualitates, qui uerisimile est, ut ipsa sensum sui ab initio sortita non sit: Vnde illi scire quod interdum sibi sit necessarium, ex naturalium necessitate, si non scit suam qualitatem, cui quid necessarium est? Hoc quidem in omni anima recognoscere est, noticiam sui dico, sine qua noticia sui nulla anima se ministrare potuisset. Puto autē magis hominem, animal solū rationale, computes & animam esse sortitum,

Cassidem aut personam alio cui inducere. Oppositum illi quod est, De trahere personam

ἐρωταῖς

Libellus de testimonio anime

ἐρωταῖς

quæ illum facit animal rationale, ipsa in primis rationalis quæ efficit hominem rationale animal, si ipsa rationem suam nescit, ignorans semetipsam. Sed adeo non ignorat, ut autorem & arbitrum & statum suum norit. Nihil adhuc de deo discens, deum nominat. Nihil adhuc de iudicio eius admittens, deo commendare se dicit. Nihil magis audiens, quam spem nullam esse post mortem, & bene & male defuncto cuique imprecatur. Plenius hæc prosequitur libellus, quem scripsimus de testimonio animæ. Alioquin si anima semetipsam ignorans erat ab initio, nihil à Christo cognouisse debuerat, nisi qualis esset. Nunc autem non effigiem suam didicit à Christo, sed salutem. Propterea filius dei descendit, & animam subiit: non ut ipsa se anima cognosceret in Christo, sed ut Christum in semetipsa. Non enim se ignorando de salute periclitatur, sed dei uerbum. Vita, inquit, manifestata est, non anima. Et ueni, inquit, animam saluam facere. Non dixit, ostendere. Ignorabamus nimirum animam, licet inuisibilem, nasci & mori, nisi corporaliter exhiberetur. Ignorauimus planè resurrectionem cum carne: hoc erit quod Christus manifestauit. Sed & hoc non aliter in se, quam in Lazaro aliquo, cuius caro non erat animalis, ita nec anima carnalis. Quid ergo amplius innotuit nobis, de animæ ignorantie retro dispositione: quid inuisibile eius fuit, quod uisibilitatem per carnem desideraret? Caro facta est anima, ut anima ostenderetur. Nunquid ergo & caro anima facta est, ut caro manifestaretur? Si caro anima est, iam non anima est, sed caro. Si anima caro est, iam non caro est, sed anima. Vbi ergo caro, & ubi anima est, alterutrum facta est. Imò si neutrum sunt, dum alterutrum alterum fiunt, certe peruersissimum, ut carnem nominantes, animam intelligamus: & animam significantes carnem interpretemur. Omnia periclitabuntur aliter accipi quam sunt, & amittere quod sunt, dum aliter accipiuntur, si aliter quam sunt, cognominantur. Fides nominum, salus est proprietatum. Etiam cum demutantur qualitates, accipiunt uocabulorum possessiones. Verbi gratia: Argilla excocta, testem uocabulum suscipit. Nec communicat uocabulo pristini generis, quia nec cum ipso genere. Proinde & anima Christi caro facta, non potest non id esse quod facta est, & id non esse quod fuerit, aliud scilicet facta. Et quoniam proximum adhibuimus exemplum, plenius eo utemur. Certe enim testa ex argilla unum est corpus, unumque uocabulum unius scilicet corporis. Nec potest dici & argilla: quia quod fuit, non est, non adhæret. Ergo & anima caro facta uniformis, solidata: sed singularitas tuta est, & indiscreta substantia. In Christo uero inuenimus animam, & carnem simplicibus & nudis uocabilis ædiras, id est animam animam, & carnem carnem: nusquam animam carnem, aut carnem animam: quando ita nominari debuissent, si ita fuissent. Sed etiam sibi quamque substantiam diuise pronuntiata sub ipso, utique pro duarum qualitatum distinctione seorsum animam, & seorsum carnem: Quid anxia est, inquit

inquit, anima mea usque ad mortem: & Panis quem ego dederò pro salute mundi, caro mea est. Porro si anima caro fuisset, unum esset in Christo carne anima, aut caro animalis. At cum diuidit species, carnem & animam, duo ostendit. Si duo, iam non unum: si non unum, iam nec anima carnalis, nec caro animalis. Vnum enim est anima caro, aut caro anima. Nisi & seorsum aliam gestabat animam, præter eam quæ caro erat: & aliam circumferebat carnem, præter illam quæ anima erat. Quod si una caro, & una anima, illa tristis usque ad mortem, & illa panis pro mundi salute, saluus est numerus duarum substantiarum, in suo genere distantium, excludens carneæ animæ unicam speciem. Sed angelum, aiunt, gestauit Christus. Qua ratione? qua & hominem. Eadem ergo est & causa, ut hominem gestaret. Christus salus hominis fuit, causa scilicet ad restituendum quod perierat. Homo perierat, hominem restitui oportuerat. Vt angelum gestaret Christus, nihil tale de causa est. Nam & si angelis perditio reputatur, in ignem præparatum diabolo & angelis eius, nunquam tamen illis restitutio repromissa est. Nullum mandatum de salute angelorum suscepit Christus à patre. Quod pater neque repromisit, neque mandauit, Christus administrare non potuit. Cui igitur rei angelum quod gestauit, nisi ut satellitem fortem, cum quo salutem hominis operaretur. idoneus enim non erat dei filius, qui solus hominem liberaret, à solo & singulari serpente deiectum. Ergo iam non unus deus, nec unus saluator, si duo salutis artifices, & utique alter altero indigens. At uero ut per angelum liberaret hominem: cur ergo descendit ad id quod per angelum erat expediturus? Si per angelum, quid & ipse? Si per se, quid & angelus? Dictus est quidem magni consilij angelus, id est nuncius: officij, non naturæ uocabulo. Magnum enim cogitatum patris, super hominis scilicet restitutione, adnuntiaturus seculo erat. Non ideo tamen sic angelus intelligendus, ut Gabriel aut Michael. Nam & filius à domino uinæ mittitur ad cultores, sicut & famuli, de fructibus petiti. Sed non propterea unus ex famulis deputabitur filius, quia famulorum successit officio. Facilius ergo dicam, si forte ipsum filium angelum, id est nuncium patris, quam angelum in filio. Sed cum de filio ipso sit pronunciatum, minuiisti eum modico quid citra angelos, quomodo uidebitur angelum induisse, sic infra angelos diminutus, dum homo sit, quæ caro & anima & filius hominis: quæ autem spiritus dei & uirtus altissimi, non potest infra angelos haberi, deus scilicet & dei filius. quāto ergo dum hominem gestat minor angelis factus est, † quanto dum angelum gestat. Pote- rit hæc opinio Ebionum conuenire, qui nudum hominem & tantum ex semine Dauid, id est non & dei filium, constituit: Iesum: planè prophetis aliquo gloriosorem, ut ita in illo angelum fuisse dicat, quemadmodum in aliquo Zacharia, nisi quod Christo nunquam est dictum: & ait mihi angelus, qui in me loquebatur. Sed nec quotidianum illud omnium prophetarum: Hæc

salutificator

Magni consilij angelus

Fortè, tanto.
nisi interrogat
tue uelis le-
gere
13

Ebion

c

3

dicit

dicit dominus, Ipse enim erat dominus coram ex sua autoritate pronuntiando.
 Ego autem dico vobis. Quid ultra? ad hæc Esaiam exclamantem audi. Non an-
 gelus neque legatus, sed ipse dominus saluos eos fecit. Licuit & Valentino ex
 Privilegiū
 hereticū
 Pro ipse, lege-
 rim, se Christi-
 stus
 De ipso enim Esaias: Homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatem. Et Hiere-
 mias: Et homo est, & quis cognouit illum? Et Daniel: Et super nubes tanquam
 filius hominis. Etiam Paulus apostolus: Mediator dei & hominum, homo
 A&A apostol-
 orum.
 Prescriptio
 CHRISTVS IESVS. Item Petrus in actis apostolorum: Iesum Nazarenum
 nuntium vobis à deo destinatum, utique hominem. Hæc sola sufficere vice præscrip-
 tionis debuerunt ad testimoniū carnis humanæ & ex homine sumptæ, &
 non spiritualis, sicut nec animalis, nec sydereæ, nec imaginariæ, si sine studio
 & artificio cōtentionis hæreses esse potuissent. Nam ut penes quendam ex
 Valentini ratione legi, primo non putant terrenam Christo substantiam infor-
 matam: ne deterior angelis dominus deprehendatur, qui non terrenæ carnis
 extiterit. Dehinc quod oporteret similem nostri carnem similiter nasci, non de
 spiritu, nec de deo, sed ex uiri uoluntate. Et cur non de corruptela, sed de in-
 corruptela? Et quare non, sicut & illa resurrexit, & in cœlo resumpta est, ita &
 nostra par eius statim adsumitur, aut cur illa par nostræ non æque in terram
 dissoluta est? Talia ethnici uolabant: Ergo dei filius in tantum humilita-
 tis exhaustus, & si resurrexit in exemplū spei nostræ, cur nihil tale de nobis
 probatum est? Merito ethnici talia, sed merito & hæretici. Num quid enim
 inter illos distat? nisi quod ethnici non credendo credunt. At hæretici creden-
 do non credunt. Legunt denique Minorasti eum modico citra angelos, & ne-
 gant inferiorem substantiam Christi, nec hominem se, sed uermem pronun-
 ciantis, qui nec formam habuit, nec speciem, sed forma eius ignobilis despecta,
 citra omnes homines. Homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatem. Agno-
 scunt hominem deo mixtum, & negant hominem. Mortuum credunt, &
 quod est mortuum ex incorruptela natum esse cōtendunt, quasi corrupte-
 la aliud sit à morte. Sed & nostra caro statim resurgere debebat. Expecta,
 nondum inimicos suos Christus oppressit, ut cum amicis de inimicis trium-
 phet. Insuper argumentandi libidine ex forma ingenij hæretici, locum sibi
 Alexander
 fecit Alexander ille, quasi nos adfirmemus, Christum terreni census induis-
 se carnem, ut euacuaret in semetipso carnem peccati. Quod & si diceremus,
 quacunque ratione, muniremus sententiam nostram, dum ne tanta amentia
 qua putauit, tanquam ipsam carnem Christi opinemur ut peccatricem, eua-
 cuatam in ipso, cum illam & ad dexteram patris in cœlis præsidere memine-
 rimus

rimus, & uenturam inde suggestu paternæ claritatis prædicemus. Adeo ut euacuatam non possumus dicere, ita nec peccatricē. Nec euacuatam, in qua dolus non fuit. Defendimus autem, non carnem peccati euacuatam esse in Christo, sed peccatum carnis: nō materiam, sed naturam: nec substantiam, sed culpam: secundum Apostoli auctoritatem dicentis: Euacuauit peccatū in carne. Nam & alibi, in similitudine inquit carnis peccati fuisse Christum: non quod similitudinem carnis acceperit, quasi imaginem corporis, & non ueritatis: sed similitudinē peccatricis carnis uult intelligi. Quod ipsa non peccatrix caro Christi eius fuit par, cuius erat peccatum, genere, nō uitio Adæ: quando hinc etiā confirmamus eam fuisse carnem in Christo, cuius natura est in homine peccatrix. Et sic in illa peccatū euacuatū, quod in Christo sine peccato habeatur, quæ in homine sine peccato nō habebatur. Nam neq; ad propositū Christi faceret euacuantis peccatū carnis, nō in ea carne euacuare illud, in qua erat natura peccati. Neq; ad gloriam: quid enim magnū, si in carne meliore & alterius, id est non peccatricis nature, neuum peccati redemit: Ergo, inquis, si nostrā induit, peccatrix fuit caro Christi. Noli constringere explicabilem sensum: nostram enim induens, suā fecit. Suam faciens, non peccatricem cā fecit. Cæterū quod ad omnes dictū sit, qui ideo nō putant carnē nostrā in Christo fuisse, quia nō fuit ex uiri semine, recordentur Adam ipsum in hanc carnē, non ex semine uiri factū. Sicut terra conuersa est in hanc carnē sine uiri semine, ita & dei uerbū potuit sine coagulo in eiusdem carnis transire materiā. Sed remisso Alexandro cum suis syllogismis, quos in argumentationibus torquet, etiam cū psalmis Valentini quos magna impudētia quasi idonei alicuius auctoris interserit, ad unam iam lineam congressionem dirigamus: An carnem Christus ex uirgine acceperit, ut hoc præcipue modo humanam eam constet, si ex humana matrice substantiam traxit. Quanquam liquuit iam & de nomine hominis, de statu qualitatis, & de sensu tractationis, & de exitu passionis humanā constituisse. Ante omnia autem commendanda erit ratio quæ præfuit, ut dei filius de uirgine nasceretur. Nouē nasci debebat, nouē natiuitatis dedicator. De qua signum daturus dominus, ab Esaia prædicabatur. Quod est istud signum? Ecce uirgo concipiet in utero, & pariet filium. Concepit igitur uirgo & peperit Emanuel, nobiscum deum. Hæc est natiuitas noua, dum homo nascitur in deo. In quo homine deus natus est, carne antiqui feminis suscepta, sine semine antiquo, ut illā nouo semine, id est spiritaliter reformaret, exclusis antiquitatis sordibus expiata. Sed tota nouitas ista, sicut & in omnibus, de uereri figurata est, rationali per uirginem dispositione domino nascente. Virgo erat adhuc terra, nondum opere compressa, nondum sementi subacta: ex ea hominem factum accipimus à deo in animā uiuam. Igitur si primus Adam ita traditur, merito sequēs, uel nouissimus Adā, ut Apostolus dixit,

Nemo peccat

14

Psalmi Valentini.

Ad unā lineā congressionē dirigere

Nouē natiuitatis dedicat.

tor.

Emanuel

proinde de terra, id est carne non generationi resignata in spiritum uiificantem à deo est prolatus. Et tamen nā mihi uacet incurfus nōmīnis ad eundem Christum (Adam ab apostolo dictus est) si terreni non fuit cēsus homo eius. Sed & hic ratio defendit, quod dei imaginem & similitudinē suam à diabolo captam æmula operatione recuperauit. In uirginem enim adhuc Euam inrepsit uerbum ædificatorium mortis. In uirginem æque introducendum erat dei uerbum extructorium uitæ, ut quod per eiusmodi sexum abierat in perditionem, per eundem sexum redigeretur in salutem. *Eua* *Maria* Credi-
derat Eua serpenti, credidit Maria Gabrieli: quod illa credendo deliquit, hæc credendo deleuit. Sed Eua nihil tunc concepit in utero ex diaboli uerbo. Imò concepit. Nam exinde ut abiecta pareret, & in doloribus pareret, uerbum diaboli semen illi fuit. Enixa est deniq; diabolum fratricidam. Cōtrā Maria eum ædidi, qui carnalem fratrem Israel interemptorem suū saluum quandoq; præstaret. In uulua ergo deus uerbum suum detulit, bonum fratrem, ut memoriā mali fratris redderet. Inde prodeundū fuit Christo, ad salutem hominis, quod homo iam damnatus intrauerat. Nūc ut simplicius respondeamus, non competebat ex semine humano dei filium nasci, nisi totus esset filius hominis, non esset & dei filius, nihilq; haberet amplius Salomone, & amplius Iona, & de Ebionis opinione credēdus erat. Ergo iam dei filius ex patris dei semine, id est spiritu, ut esset hominis filius, caro ea sola quæ erat ex hominis carne sumenda, sine uiri semine. Vacabat enim semen uiri, apud habentem dei semen. Itaq; sicut nondum natus ex uirgine, patrem deum habere potuit sine homine: æque cum de uirgine nasceretur, potuit matrē habere sine homine patre. Sic deniq; homo cū deo, dum caro hominis cum spiritu dei. Caro sine semine, ex homine: spiritus cū semine, ex deo. Igitur si fuit dispositio rationis super filium dei ex uirgine proferendum, cur non ex uirgine acceperit corpus, quod de uirgine protulit? Quia aliud est quod à deo sumpsit: quoniam, inquiunt, uerbum caro facta est. Vox ista quid caro factum sit contestatur: nec tamen periclitatur quasi statim aliud sit factum, caro & nō uerbum. Si ex carne factum est uerbum: caro, aut si ex semine ipso factum est, scriptura dicat. Cum scriptura non dicat nisi quod sit factum, non, & unde sit factum: ergo ex alio, nō ex semine ipso suggerit factum. Si non ex semine ipso, sed ex alio, iam hinc tracta, ex quo magis credere congruat, carnem factum uerbum, nisi ex carne, in qua & factum est: uel quia ipse dominus sententialiter & definitiue pronunciauit: Quod in carne natum est, caro est: quia ex carne natum est. Sed si de homine tantummodo dixit, non & de semetipso: planè nega hominem Christum, & ita defende non & in ipsum competisse. Atquin subiicit: Et quod de spiritu natum est, spiritus est. Quia deus spiritus est, & de deo natus est: Hoc utiq; uel eo magis in ipsum tendit, si & in credētes eius. Si ergo & hoc ad ipsum

ad ipsum, cur non & illud supra: neque enim diuidere potes hoc ad ipsum, illud supra ad ceteros homines, qui utramque substantiam Christi, & carnis & spiritus non negas. Ceterum tam carnem habuit quam spiritum. De duarum substantiarum conditione pronuncia, quas & ipse gestat. Non potest uideri de spiritu quidē suo, de carne uero nō sua determinasse. Ita cū ipse sit de spiritu dei, & spiritus deus est, ex deo natus ipse est & ex carne hominis, homo in carne generatus. Quid est ergo nō ex sanguine, neque ex uoluntate carnis, neque ex uoluntate uiri, sed ex deo natus est. Hoc quidē capitulo ego potius utar, cū adulteratores eius obduxero. Sic enim scriptum esse continentur: Non ex sanguine, nec ex carnis uolūtate, nec ex uiri, sed ex deo natus est. Quasi supra dictos credētes in nomine eius designet, ut ostendat esse semen illius arcanū electorū, & spiritaliū, quod sibi imbuunt. Quomodo autē ita erit, cum omnes qui credunt in nomine domini, cōmuni lege generis humani ex sanguine, & ex carnis, & ex uiri uoluntate nascentur: etiam Valentinus ipse: Adeo singulariter, ut de domino, scriptum est: & ex deo natus est. Merito quia uerbū dei, & cū uerbo dei spiritus, & in spiritu dei uirtus, & quicquid dei est Christus. Quā caro autē, nō ex sanguine, nec ex carnis & uiri uoluntate: quia ex dei uoluntate uerbū caro factum est. Ad carnem enim non ad uerbū pertinet negatio formalis nostrae natiuitatis, quia caro sic habebat nasci, nō uerbum. Negans autē ex carnis quoque uoluntate natū, cur non negauit etiam ex substantia carnis: neque enim quia ex sanguine negauit, substantiam carnis renuit, sed materiā seminis, quā constat sanguinis esse calorem: ut despumatione mutatum in coagulum, in caseo eius est substantiæ, quam medicando constringit, id est lactis. Intelligimus ergo ex concubitu natiuitatē domini negatā, quod sapit uolūtās uiri, & carnis, nō ex uulua participatiōe. Et quid utique tam exaggeranter inculcauit, nō ex sanguine, nec ex carnis uolūtate aut uiri natū: nisi quia ea erat caro, quā ex concubitu natam nemo dubitaret. Negans porro ex cōcubitu, nō negauit ex carne, imò cōfirmauit ex carne: quia nō proinde negauit ex carne, sicut ex cōcubitu negauit. Oro uos si dei filius nō de uulua carnē participaturus descendit in uuluam, cur descendit in uuluam? potuit enim extra eam fieri caro spiritalis simplicius multo, quā intra uuluam fieret extra uuluam. Sine causa eō se intulit, unde nihil extulit. Sed non sine causa descendit in uuluam, ergo ex illa accepit. Quia si nō ex illa accepit, sine causa in illam descendit, maxime eius qualitaris caro futurus, quæ non erat uulua, id est spiritalis. Qualis est autem tortuositas uestra, ut ipsam ex syllabam præpositionis officio adscriptam auferre quæritis: & alia magis utique in hac specie nō inuenitur, penes scripturas sanctas. Per uirginē dicitis natū, nō ex uirgine. Et in uulua, nō ex uulua. Quia & angelus in somnis ad Ioseph: Nam quod in ea natū est, inquit, de spiritu sancto est, nō dixit ex ea. Nepe tamē, & si ex ea dixisset, in ea dixerat

Tortuositas

Ex

is

dixerat: In ea enim erat. Tantundem ergo & cum dicit, in ea, & ex ea, cōfor-
 nat: quia ex ea erat, quod in ea erat. Sed bene, quod idem dicit Matthæus,
 originem domini decurrens, ab Abraham usq; ad Mariā: Iacob, inquit, ge-
 nerauit Ioseph, uirum Mariæ, ex qua nascitur Christus. Sed & Paulus Grā-
 maticis istis silentium imponit. Misit, inquit, deus filium suū factum ex mu-
 liere. Nunquid per mulierē, aut in mulierem? Hoc quidē impressius, quod
 factum dicit, quam natum: simplicius enim enunciaſſet natum. Factum autē
 dicendo, & uerbum caro factum est, consignauit, & carnis ueritati ex uirgī-
 ne factæ adseuerauit. Nobis quoq; ad hanc speciem Psalmi patrocina-
 tur, non quidem apostata & hæretici & Platonici Valentini, sed sanctissimi
 & receptissimi prophete. David ille apud nos canit Christum, per quem se
 cecinit ipse Christus. Accipe & David domino patri deo eloquentem, quia
 tu es qui auulſisti me ex utero matris meæ. ecce unum. Et spes mea ab uberi-
 bus matris meæ, super te sum proiectus ex uulua. ecce aliud. Et ab utero ma-
 tris meæ deus meus es tu. ecce aliter. Nūc ad sensus ipsos decertemus. Auul-
 ſisti, inquit, ex utero. Quid auellitur, nisi quod inhæret, quod infixū, innexū
 est ei, à quo ut auferatur, auellitur? Si non adhæsit utero, quomodo auulſus
 est? si adhæsit qui auulſus est, quomodo adhæſiſſet, nisi dum ex utero est
 per illum neruum umbilicarem quasi folliculi sui traducem adnexam origi-
 ni uulvæ? Etiam cum quid extraneum extraneo adglutinetur, ita concarna-
 tur & conuisceratur cum eo cui adglutinetur, ut cum auellitur, rapiat secum.
 ex corpore aliquid, à quo auellitur, quasi sequelam quandam abruptæ uni-
 tatis, & producem mutui coitus. Cæterum quæ ubera matris suæ nominat?
 sine dubio quæ hauſit. Respondeant obstetrices, medici & phyſici de uber-
 rum natura, an aliter manare soleant sine uulvæ genitali passione pendentū
 bus exinde uenis inferni sanguinis in mamillam, & ipsa translatione deco-
 quantibus in materiam lactis lætiorē. Inde adeo fit, ut uberum tempore,
 menses sanguinum uacent. Quod si uerbum caro ex se factum est, non ex
 uulvæ communicatione, nihil operata uulua, nihilo iuncta, nihil passa, quo-
 modo fontem suum transfudit in ubera, quæ nisi habendo nō mutat? Ha-
 bere autem sanguinem non potuit lacti subministrando, si nō haberet cau-
 sas sanguinis ipsius, auulſionem scilicet suæ carnis. Quid fuerit nouitatis in
 Christo ex uirgine nascēdi, palam est: scilicet solummodo hoc quod ex uir-
 gine, secundum rationem quam ædidimus: & uti uirgo esset regeneratio nō
 ſtra ſpiritualiter ab omnibus inquinamentis ſanctificata per Christum uirgi-
 nem & ipsum etiam carnaliter ut ex uirginis carne. Si ergo contendunt hoc
 competiſſe nouitatī, ut quemadmodum non ex uiri ſemine, ita nec ex uirgi-
 nis carne caro fieret dei uerbum: quare nō hoc ſit tota nouitas, ut caro non
 ex ſemine nata, carne proceſſerit: accedant adhuc cōminius ad cōgreſſum:
 Ecce, inquit, uirgo concipiet in utero, Quid nam? utiq; dei uerbum non uiri
 ſemine

Nervus umbi-
 licaris.
 Concarnari.
 Produx ſicut
 tradux

semine: certe ut pareret filium. Nam & pariet, inquit, filium. Ergo ut ipse fuit concepisse, ita ipse est quod peperit: licet non ipse fuerit quod concepit. Contrà, si uerbum ex se caro factum est, iam ipsum se concepit & peperit, & uacat prophetia. Non enim uirgo concepit, neque peperit, si non quicquid peperit ex uerbo concepto caro ipse est sola. Hæc autem prophetæ uox euacuabitur: an & angeli cōceptum & partum uirginis annunciantes: an & omnis iam scriptura quæcunque matrem pronunciat Christi? Quomodo enim mater, nisi quia in utero eius fuit? Sed nihil ex utero eius accepit, quod matrem eam faceret, in cuius utero fuit. Hoc nomen non debet caro extranea. Matris uterum non appellat, nisi filia uteri, caro. Filia uteri porro non est, si sibi nata est. Tacebit igitur & Elisabeth prophetam prædicans, iam domini sui conscium infantem, & insuper spiritu sancto adimpleta. Si ne causa enim dicit: Et unde mihi ut mater domini mei ad me? Si Maria non filium, sed hospitem in utero gestabat Iesum, quomodo dicit: Beatus fructus uteri tui? Quis hic fructus uteri, qui non ex utero germinauit, qui non in utero radicem egit? Qui non eius est, cuius est uterus? Et qui utique fructus uteri? Christus. An quia ipse est flos de uirga proiecta ex radice Iesse: radix autem Iesse, genus David: uirga ex radice, Maria ex David: flos ex uirga, filius Mariæ, qui dicitur Iesus Christus, ipse erit & fructus? Flos enim fructus: quia per florem & ex flore omnis fructus eruditur in fructum. Quid ergo? negant & fructui suum florem, & flori suam uirgam, & uirgæ suæ radicem, quo minus radix sibi uendicat per uirgam proprietatem eius quod ex uirga est floris & fructus. Siquidem omnis gradus generis ab ultimo ad principalem recensetur, ut iam nunc carnem Christi, non tantum Mariæ, sed & David per Mariam sciant adhærere deo. Hunc fructum ex lumbis David, id est ex posteritate carnis eius iurat illi deus confessurum in throno ipse. Si ex lumbis David, quāto magis ex lumbis Mariæ, ob quā in lumbis David. Deleant igitur & testimonia dæmonum, filiū David proclamantia ad Iesum: sed testimonia Apostolorum delere non poterunt, si dæmonum indigna sunt. Ipse in primis Matthæus fidelissimus euangelij commentator, ut comes domini: non aliam ob causam, quā ut nos originis Christi carnalis compotes faceret, ita exorsus est: Liber genituræ Iesu Christi filij David, filij Abraham. His originis fontibus genere manante cum gradatim ordo deducitur, à Christi natiuitate, quid aliud quā caro ipsa Abraham & David, per singulos traducem sui faciens in uirginem usque describitur inferens Christum: imò ipse Christus proditur de uirgine? Sed & Paulus, utpote eiusdem euangelij & discipulus, & magister, & testis, quā eiusdem ipsius Christi apostolus, confirmat Christum ex semine David secundum carnem, utique ipse. Ergo ex semine David caro Christi. Sed secundum Mariæ carnem ex semine David: ergo ex Mariæ carne est, dum ex semine est David. Quocumque

cunq; detorseris dictū, aut ex carne est Mariæ, quod ex semine est Dauidi aut ex Dauid semine est, quod ex carne est Mariæ. Totam hanc controuersiam dirimit idē apostolus, ipsum definiens esse Abraham semen. Cū Abraham, utiq; multo magis Dauid, quasi recentioris. Retexens em̄ promissionem benedictionis Nationum in nomine Abraham, & in semine tuo benedicentur omnes nationes: non, inquit, dixit feminibus tanquam de pluribus, sed semine: de uno, quod est Christus. Qui hæc legimus & credimus, quam debemus & possumus agnoscere in Christo carnis qualitatem: utiq; non aliam, quàm Abraham. Siquidem semen Abraham Christus. Nec aliam quàm Iesse, siquidem ex radice Iesse flos Christus. Nec aliam quàm Dauid, siquidem fructus ex lumbis Dauid Christus. Nec aliam quàm ex Maria, siquidē ex Mariæ utero Christus. Et adhuc superius: nec aliā quàm Adam, siquidem secundus Adam Christus. Consequens ergo est, ut aut illos spiritalem carnem habuisse contendant, quo eadem cōditio substantiæ deducatur in Christo: aut concedant carnem Christi spiritalem non fuisse, quæ non de spiritali stirpe censetur. Sed agnoscimus adimpleri propheticā uocem Simeonis, super adhuc recentem infantem dōminū pronunciatam: Ecce hic positus est in ruinam & suscitationem multorum in Israel, & in signum quod cōtradicitur. Signū enim natiuitatis Christi, secundū Esaïam, propterea dabit uobis dominus ipse signum, Ecce uirgo concipiet in utero, & pariet filium. Agnoscimus ergo signum contradicibile, conceptum & partum uirginis Mariæ: de quo Academici, uti, Peperit, & non peperit: Virgo, & non uirgo: quasi non & (si ita dicendum esset) à nobis magis dici conueniret. Peperit enim, quæ ex sua carne: & non peperit, quæ non ex uiri semine. Et uirgo quantum à uiro, non uirgo quantum à partu. Non tamen ut ideo non peperit: & ideo uirgo, quæ non uirgo, quia nō de uisceribus suis mater. Sed apud nos nihil dubium, nec retortum in ancipitem defensionem: Lux, lux, & tenebræ, tenebræ: & est, est: & nō, non. Quod amplius hoc, hoc à Malo. Peperit, quæ peperit. Etsi uirgo concepit, in partu suo nupsit, ipsa patefacti corporis lege, in quo nihil interfuit de ui masculi admissi, an emissi: id est illud sexus resignauit. Hæc deniq; uulua est, propter quā & de alijs scriptū est: Omne masculinum adaperiens uuluam, sanctum uocabitur domino. Quis uere sanctus, quàm dei filius? Quis proprie uuluam adaperuit, quàm qui clusam patefecit? Cæterum omnibus nuptiæ patefaciunt. Itaq; magis patefacta est, quia magis erat clausa. Vtiq; magis non uirgo dicenda est q̄ uirgo, saltu quodā mater antequàm nupta. Et quid ultra de hoc retractandum est: cum hac ratione Apostolus nō ex uirgine, sed ex muliere æditum filium dei pronunciauit, agnouit adapertæ uulvæ nuptialem passionem. Legimus quidem apud Ezechielem de uacca illa quæ peperit, & non peperit. Sed uidete ne nos iam nunc prouidens spiritus sanctus notarit hac uoce, disceptaturos

Peperit, non
peperit.
Virgo, non
uirgo

ſceptaturos ſuper uterum Mariæ. Cæterum non contra illam ſuam ſimpli-
 citatem pronunciaſſet dubitatiue, Eſaiâ dicente, concipiet & pariet. Quod
 enim Eſaiâs iaculatur in ſuggillatione hæreticorū ipſorum: & in primis, Væ
 qui faciunt dulce amarum, & tenebras lucem: iſtos ſcilicet notat, qui nec uo-
 cabula iſta in luce proprietatum ſuarum conſeruant: ut anima non alia ſit,
 quàm quæ uocatur: & caro non alia, quàm quæ uidetur: & deus non alius,
 quàm qui prædicatur. Ideo etiam Marcionem proſpiciens, Ego ſum, inquit,
 deus: & alius abſq; me non eſt. Et cū alio idipſum eodem modo dicit: Ante
 me deus non fuit, neſcio quas illas Valentinianorum æonum genealogias
 pulſat. Et, Non ex ſanguine, neq; ex carnis & uiri uolūtate, ſed & ex deo na-
 tus eſt, Hebioni reſpondit. Equè: Etiam ſi angelus de cœlis aliter euangeliz-
 auerit uobis q̃ nos, anathema ſit ad energema Apelliacæ uirginis Philu-
 menes filium dirigit. Certe qui negat Chriſtū in carne ueniſſe, hic antichri-
 ſtus eſt: Nudam & abſolutam & ſimplici nomine naturæ ſuæ pronūcians
 carnem, omnes diſceptatores eius ferit: Sicut & definiens ipſum quoq; Chri-
 ſtum unum, multiformis Chriſti argumentatores quatit, qui alium faciunt
 Chriſtum, alium Ieſum: alium elapſum de medijs turbis, alium detentum:
 alium in ſeceſſu montis, in ambitu nubis ſub tribus arbitris clarum, aliū cæ-
 teris paſſum, ignobilem: alium magnanimum, alium uero trepidantem: *Paſſus*
 nouiſſime alium paſſum, alium reſuſcitatum: per quod ſuam quoq; in alia ²⁰
 carne reſurrectionem adſeuerant. Sed bene quod idem ueniet de cœlis, qui
 eſt paſſus: idem omnibus apparebit, qui eſt reſuſcitatus. Et uidebūt & agno-
 ſcent, qui eum confixerūt: utiq; ipſam carnem in quam ſæuierunt: ſine qua,
 nec ipſe eſſe poterit, nec agnoſci. Vt & illi erubeſcant, qui adfirmant carnem
 in cœlis uacua ſenſu, ut uaginam exempto Chriſto ſedere: aut qui carnem
 & animam tantundem, aut tantummodo animam, carnem uero non iam.
 Sed hætenus de materia præſenti ſatis. Iam enim arbitror inſtructam eſſe
 carnis in Chriſto, & ex uirgine natæ & humanæ probationem. Quod & ſo-
 lum diſcuſſum ſufficere potuiſſet citra ſingularum ex diuerſo opinionū con-
 greſſionem, q̃ & argumentationibus earū, & ſcripturis quibus utūtur pro-
 uocauimus ex abundāti, uti eo quod probauimus quid, & unde fuerit Chri-
 ſti caro, quid non fuerit aduerſus omnes prædicauerimus. Vt autem clau-
 ſula de præſatione communi faciat, reſurrectio noſtrę carnis alio libello de-
 fendenda, hic habebit præſtructionem, manifeſto iam quale fuerit quod
 in Chriſto reſurrexit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI,

DE CARNE CHRISTI, FINIS.

d

IN PRAECEDENTI libro solidam Christi carnem probauit Tertullianus, in qua etiam ille resurrexerit. Nunc de nostrae carnis resurrectione disputationē inīit in hoc libro, non magis piam quā necessariā. Praecipuum enim quiddam mortuorum resurrectio. Primū itaq; commemoratis aduersariorum in carnem conuicijs, quibus resurrectionem apud simplices exagitant, dignitatem carnis ostendit, nempe cuius autor ac redemptor sit deus: neq; enim uilem habendam cui deus sui spiritus auram inseruerit: aut contemnendam uideri pro qua lucrifacienda de coelo descendere uoluerit. Ibi carnē varijs attollit modis. Deinde de potestate dei differit, quiduis efficere ualentis. Mox ex reuolubili rerum ordine resurrectionem persuadet, huius specimen exhibens phoenicem. Sed & causam affert resurrectionis, uidelicet quod integritas iudicij de totius hominis representatione constet. Qua iam explicata arguit eos qui resurrectionem in arcanis Prophetici instrumenti literis praedicatam, spiritaliter tantum uolebāt intelligendam, nimium amantes allegoriarum. Ipse cum ex figuratis tum simplicibus atq; apertis Prophetarum oraculis corporalem resurrectionem astruit. Atq; idem deinde facit Euangelicis utens testimonijs, & mox Apostolicis. Vbi pulchre declarat carnis opera ab Apostolo damnari nō carnē. Ad haec ut abunde huic negotio satisfaciāt, de qualitate quoq; resurgentiū corporum prolixē meminit, quae nō erunt alia, sed aliter reuertentur. Ibi demonstrat aliud esse demutationem, aliud perditionem: per illam non naturam, sed cōditionem reformandam. Postremo Christianorum & ethnicorum eandem esse resurrectionem docens, tradit uita à necessitatibus iam liberata, membra quoq; liberatum iri, sed tamen necessaria futura. In summa colligit, carnem resurrecturam & omnem, & ipsam, & integram. Porro offendere uidetur in hoc libro, quemadmodum in proxime superiori, quod animam corporalem esse scribit, habentē proprium genus substantiae soliditatis, per quam quid & sentire & pati possit. De qua re uolumen ædidit, ut ipse testatur, quod suppressum putamus. Sed & alibi deo nescio quid affingit corpulentiae. Quod Aur. Augustinus excusare conatur, nō prorsus impie dictum putans, si recte quis intelligat. Sed hij errores iam olim sunt explosi, quemadmodum & ille, quod status animae per traducem propagetur. In fine huius libri nouae prophetiae meminit, & paulo ante Priscæ prophetidos, ut appareat serius scriptum. sed & alios quosdam libros suos hic allegat.

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

CVm crematis cremat? Subauditur aliquid. Sensus est, Sacrificat ne an insultat potius, quum crematis hominum corporibus superinfectos etiam cibos cremat. Vt Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauum recensentur.) Acron Grammaticus exponens illud Horatii in Oda XXVIII. habentq; Tartara Panthoiden iterū orco Demissum: Pythagoram, inquit, significat, qui praedicauit se apud Troiam Euphorbum Panthoi filium fuisse, qui interfectus à Menelao iterum reuixit factus Pythagoras: idq; eum cognouisse agnito clypeo, quem templo Euphorbus fixerat. Hic antè & in Homerum dicitur renatus, postea in pauonem, postremo in Ennium poetam. Haecenus ille. Proinde sic apud Ouidium x. v. libro Metamorph. loquitur Pythagoras,

Ipse ego

Ipsē ego (nam memini) Troiani tempore belli
 Panthoides Euphorbus eram, cui pectore quondam.
 Hæsit in aduerso grauis hasta minoris Attriæ.
 Cognoui clypeum leuæ gestamina nostræ
 Nuper Abanteis templo Iunonis in Argis.
 Quod uero præcedit, Et si non in eadem, et si nō in humana tantummodo, Pytha-
 goras apud Ouidium huiusmodi *μετεμύχουσιν* docens, ait,

Et quoslibet occupat artus
 Spiritus, eoque feris humana in corpora transit.
 Certē recidiuatū animæ corporalem pron.) Recidiuatū usurpat in quarta in-
 flexione. Sic infra. Quæ carnis recidiuatū pollicentur, Pulsata salute licet
 non addita.) Scripsimus licet non adita ab exemplaribus scriptis dissidentes.
 Ut sit ab adeundo. Metaphora est pulsantis ostium, qui tamen nolit aut nō possit
 ingredi. Sic infra. Qua quis adita ueritate redanimatus & uiuificatus deo.

Partiaris sententiæ illorum.) Marcionitas & Apellitas hæreticos intelligit
 partim cum Sadducæis sentientes dimidiamque agnoscentes resurrectionem.

Quam alterius diuinitatis hæretici.) Alterius rursus pro alius, id est diuersē,
 Ut mox, Alterius diuinitatis temperant sensum. Item ad alterius spei autorem.

Et hominem & filium hominis inscripserit.) Inscripserit, id est declarauerit.
 Proinde & obducimus.) Obducere pro euincere. Ut mox, Obducti dehinc
 de deo (sic enim in hac æditione distinximus exposcente sensu) pro conuicti.

Depreciationibus carnis.) Id est depreciationibus carnis, nam gaudet uocabulis
 iuxta quartam declinationem inflexis. Intelligit eleuationes carnis, derogationes
 uituperationesque carnis. Quo cuneo decurrendum sit.) Intelligit de cuneo
 argumentorum. Mox pro, quo modo uolunt, scripsimus quoquo modo uolunt.

Ex Gorziensi. Viderit unus aliqui Lucanus.) Sic dixit aliqui Lucanus, id
 est aliquis Lucanus, ut in De carne Christi, In Lazaro aliquo. Et ibidem mox, In
 aliquo Zacharia, Et hic paulo post, Utar ergo & sententiā Platonis alicuius. Item
 libro primo aduersus Marcionem, Si non aliquis Esaias. Intelligit autem Lucanum
 hæreticum cuius mentionem fecit in libello de hæresibus. At cum dicit, Sed
 uersus forsitan tanquam Lucanus, allusio est ad gentis nomē. Sita est Lucania in
 ter Campaniam & Brutios. Horatius:

Pecusue Calabris ante sydus feruidum Lucana mutet pascua.

Pro causerum incurfione præstricta distulimus.) Forte melius, perstricta.

Est quidem & cōmunibus sensibus sapere in dei rebus.) Id est, etiā cōmunes
 sensus sapiunt in dei rebus. Si uideris.) Scripsimus si uides. Item paulo post

eoque fideiōres existimantur. Et paulo ante, Aufer denique hæreticis. Nam præce-
 dit, Discede, Redde. Compassio sententiārum.) Consensum intelligit & mu-
 tuum responsum. Medicorum uocabulum est. Græci *συμπάθεια* dicunt.

Post totum ignobilitatis elogium,) Id est recensionem. In bonam & in malam
 partem accipitur elogium. Sic infra. Religionē publico odio & hostili elogio ob-
 noxiam. Et recordatui tuo.) Recordatus pro recordatione. Persuader-

re.) Passiua uocis est, id est persuaderis. Interrogatiue legendum. In integrū
 de corrupto.) Opponit Integrum corrupto, Solidum casto, Plenum inanito, Ali-
 quid nihilo. Et utique redhibentibus ea imaginibus & undis.) Restituimus

ex Gorziensi collatione deprauatam lectionem. Et utique redhibentibus eā igni-
 bus & undis, & aliis ferarum, & rumis alitum, & lactibus piscium. Sic infra, Vti
 credas, de ignibus quoque substantiā corporis exigi posse. Est autem Ruma, quod
 alij rumen uocant, prominens sub mento gutturis pars, qua cibus in aluū descen-

d 2 dit,

dit, à quo Rumino uerbum & struma deducuntur. Lactes sunt per quas cibus de mittitur in homine, inquam, & oue. In cæteris animalibus lactes ipsa sunt ilia.

Et ipsorum propria gula.) Alludit ad Vedij Pollionis gulosam sæuitiā & sæuientem gulam. nam is damnata mancipia uiuarijs murenarum immergebat, nō tantum ut totū hominem pariter distrabi spectaret, quod Plinius prodit, uerum etiam ut humana carne in piscibus uesceretur, quod docet Tertullianus in De pallio, his uerbis, Immergo æquē scalpellum, inquit, acerbirati, qua Vedius Pollio seruos murenis inuadendos obieciabat. Noua scilicet sæuitia delectato terrenæ bestię exedentulæ, & exanguis, & excornis, de piscibus placuit feras cogere, utiq; statim coquendis, ut in uisceribus earum aliquid de seruorū suorum corporibus, & ipse gustaret. Hæc illic. Ergo nō sine causa hic dicit, Et ipsorum propria gula redhibente, subaudi quæ deuorauerat de carne humana. Cæterū quantum etiā spurciloquio liceat, illorum in congressibus experiri.) Hoc loquendi modo Tertullianus sæpe utitur, ut uerbum semel ponat, quod mox repetendū sit, ut hic, illorū in cōgressibus experiri, subaudi liceat uel licet. Sed & mūdus.) Obiectio hæreticorum usq; ad ista uerba. Ad distantiam enim prouocamus.

Ad distantiam enim prouocamus.) Mundi uidelicet & hominis, unde sequitur, Magnæ sine dubio differentię ratio pro conditione scilicet rerum.

5 Recogita totū illi deum occupatū ac dedicatū.) Illi, id est in illa materia seu propter illam materiam, eiusq; causa occupatū. Quod dedicatur totum eius est cui dedicatur, cōsecratur, attribuitur. Nō rapinam existimauit par in deo.) Legendū pariari deo quanquam refragantibus exemplaribus scriptis. Sic enim uertit Græcū uerbum ἱερωδῆς. De hoc uerbo alibi. Artificis fastigiū.) Fastigiū id est maiestatem, dignitatē, amplitudinē. Elegans uocabulum. Phidie manus Iouem Olympium ex ebore molitur.) Plinius lib. xxxiii. cap. octauo, Minoribus simulacris signisq; inquit, innumera prope artificum multitudo nobilitata est, ante omnes tamē Phidias Atheniensis, Ioue Olympię facto, ex ebore quidē, sed & ex ære signa fecit. Nō ferro, ne argento quoq; oblaqueasset, sed electissimo.) Quanquā dissentiant exemplaria manu scripta, tamē mutauimus lectiōnem, & pro oblaqueasset, scripsimus oblaquees, sed electissimo & iust. hoc est, circumdes, cingas, includas, ut sit à lacu deductū uerbū oblaqueo, quemadmodū ablaqueo: cuiusmodi est quod sequitur, Descrobes, id est inseras, à scrobe, id est fouea. Alicui cōmiserit capulo. Corpus capulū animæ uocat. i. receptaculū.

7 Carni quoq; subiaceant per quod utaris necesse est.) Opinor scribendū, Carni quoq; subiaceat per quod utaris, subaudi carne. Intelligit autē bona opera quæ carni sint subiecta, ab ea pendentia. Quare sacrificiorū postea meminit ieiuniorū uidelicet & pœnitentiæ, incarcerationis atq; martyrii. Cū anima deo alligitur.) Alligitur hic & mox alligi scriptum est pro allegitur & allegi. Allegebantur olim ciues Romani in senatum. Allegitur anima deo, quum homo religioni nomen dat. Sic infra. Donec impleantur tēpora Nationū allegendarū, scilicet deo.

Et adpendices huius officij sordes.) Loquitur de squalore corporis qui pœnitentiæ est argumentū. Explicat enim fusius quod hic innuit in libro de pœnitentia quum inquit, De ipso quoq; habitu atq; uictu, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deijcere, illa quæ peccauit tristi tractatione mutare. Et quæ illic sequuntur. Matrimonij dissimulatio.) Valde fauit castitati Tertullianus. Et una notitia eius.) Hoc dicit propter monogamiā. Dogma reiectum est. Solum optimū à Christo addiscimus.) Scripsimus à Christo eius, addiscimus, hoc est à Christo boni dei. Omnis uis dei benefica uacuisset.) Iterum hic uacuisset legitur iuxta uulgarem Aphrorum pronun

pronunciationem ut uideatur. Nos diceremus, uacasset. Legis cū quando.) Suffecisset alterum istorū ponere, cum deprimitur. Vel quando deprimitur. Nisi fuit tum. Infra reposuimus in publico naturæ promulgarit. nam Paterniacensis codex aperte habet, promulgaret. Item mox sciunt deū nosse pro sistant. Ex Gorziensi. Vtrumq; mihi adplaudit.) Hoc est utrumq; mecum facit, adiuuat me. 9

Siue de materia moderatus est alia.) Moderari pro fabricari, efficere.

Dies moritur in noctem. Vel hic uides quā non inamœnus scriptor sit Terullianus in digressionibus. Vbiq; iustitum est.) Iustitum est quā a litibus

& cognitione causarum in foro cessatur, dictum quod iuris statio sit. Hic usurpat metaphoricos. Hæres sibi met existens.) Nam subinde redit. Defunctis ui-

ta qui non amplius reuertuntur, hæredes succedunt in bonis possidendis.

Et uerna & autumnus.) Durè. Natali fine.) Nam moriendo renascitur. 10 Eleganter dictum Natalis finis. Si uertas erit Finalis natiuitas. Sed homi-

nes semel interibunt.) Ironia est. Quo cum maximè diuis. istam materiā or-

dinamus.) Quo, id est quo auxilio, quo subsidio edictorū atq; decretorum. Sed cum Marcione plenius discas.) Remittit lectorem ad libros quos aduer-

sus Marcionem scripsit. Nescio iam si deus.) Sensus esse uidetur. Nescio an 11 deus hæreticorū, deus sit, quando nec autor est, quod tamen uerus, id est noster deus esse scitur: nec item dominus est, quod esse debebat si autor esset.

An non itaq; iudicium resurrectio expunget.) Expunget, id est perficiet. Con-

gruentissima scilicet & deo destinatio. Dicis, de cuius dispositione.) Legendū, Cō-

gruentissima scilicet deo destinatio iudicij: de cuius dispositiōe dispicias. Siquidē

præcedit, iudiciū in hominē destinare. Et infra. Deniq; hæc erit ratio in ultimū fi-

nem destinati iudicij. Ex utriusq; substantiæ congregatione parere.) Pare- 12 re, pro apparere, comparere. Per tot substantias dispungenda, per quot &

functa est.) Dispungenda, id est quæ satisfacere debet. Alia argumentatio- 12 ne subuertunt.) Subaudi quod diximus aut docuimus. Vice potius uasculi

apparere animæ.) Apparere, id est ministrare, famulari, inferuire. Et est, ut Asco-

nus docet, minoris ad maiorem. Vnde apparitores dicti uiatores, qui iudicibus

præsto sunt & iussa nutusq; eorum expectant. Ficticis, uel archigalli,

uel gladiatoris, aut carnificis spiritu infectum.) Archigalli principes sunt gallo-

rum siue exectorum. Autore Iulio Firmico, Venus in decimo ab horoscopo lo-

co facit eunuchos & archigallos. Cæterū hoc hominū genus uelut inaulpicatū,

exosum esse solet, & propter eos qui taleis habent in delictis etiam turpe & flagi-

tiosum. Gladiū uel latrocinij ebrū.) Ex nostro iudicio scripsimus, gladiū

ue latrocinij ebrū. Præsumens scilicet, nihil aliud se quā inuidia animarū,

somniaturum.) Et hic ex nostro iudicio dictionem, inuidia in inludā, sic uer-

ba distinguētes, Præsumens scilicet, nihil aliud se quā inludā animarū somnia-

turum. uocat aut inludā animarum, illusiones manium, in ultionē inimicos suos

parricidij autores exagitantium. Coronis quoq; potatoris sui inorabitur.)

Inorabitur, id est in ora siue extremitate cingetur potatoris sui coronis. Quem-

admodum in scholijs libelli De patientia ante meminimus. Laudem suam

consecratione pensabit.) Hoc est, dicabitur templo trophæi instar suspensus.

Certus & hos coronatus ab anima agi.) Emendauimus, conatus. Ex Gorzi-

ensibus annotatiunculis. In alienam culpā.) Sic hic dicit alienā culpā, hoc 13

est à culpa, sicut mox extranea gloriæ. & paulo post, Exules carnis. Habent-

tem propriū genus substantiæ soliditatis.) Aliquando legendū putauī, substand

uæ aut substantis soliditatis. Sed solet omittere coniunctiones, quemadmodū su

pra admonuimus. Subaudi igitur, Et. Exponeq; , Habentem propriū genus sub-

stantig

- stantia & soliditatis, per quam &c. Sic in De patientia, Nomen familiam ipsius
 14 persequentes. Cui cū tota autoritate si iustorū patrociniū procurant,
 hon.d.) Castigauit meū secutus iudiciū, Cui cū tot autoritates iustorum patroc-
 procurēt, hon.d. &c. Sepe uero sic loquitur, procuro tibi. Ergo procurant hic in-
 terpretare, faueant, subscribant, adsint. Scilicet honores substantiæ ipsius, uires
 dei, exēpla earū, ratio iudicij & necessitates. Aut iudicio inhabitabile.) Opī-
 nor Tertullianū scripsisse, iudicio inlaudabile, quod uidelicet caro poenā pēdat.
 Videamus igitur primū quonam stilo spes ista proscripta sit.) Sic supra. Apo-
 stolū quoq; ne de uno stilo noris, quo carnē plerunq; cōpungit. Sed quia sequi-
 tur infra, Et hæc itaq; dispectio tituli & præconiij ipsius, & sic habet Gorziensis
 quoq; codex, scripsimus titulo. Et paulo inferius, pro suscitabit ingressa, suscita-
 15 uit ingressa, sensu id requirente, & b pro u poni librarijs solenne est. Vt si-
 16 qua pars diuersa turbat.) Si qua, id est si aliquid. Tunc quod.) Ex nostro iudi-
 cio scripsimus, Tum quod. Ambigue annuata.) Verbū insolēs, forte legen-
 dum annunciata. Sic infra, Quia si nulla tūc annunciaretur. Et mox, Quia nō &
 tunc spiritalis annunciaretur resurrectio. In aduentu, opinor Christi.) Aptius
 dixisset in aduentū. Quod semel sufficiat adnotasse. Sic supra, Ita nec in ueritate
 mortis cadit, quæ nec in imagine eius ruit. Itē in de Carne Christi, Et in cœlo re-
 17 sumpta est. Mox scripsimus, Sed plus est q. Et tunc erit Hierusalem concul-
 18 catui nationibus.) Conculcatus pro conculcatione. Secundum angelorum
 constitutum.) Constitutū sicut statutum pro constitutione. Verbū Iureconsultis
 ueteribus usitatum. Locus est Actorum cap. primo, Ecce uiri duo astiterūt illis,
 19 amici uestibus albis, &c. Secundum scopū persequor ad palmam incrimi-
 nationis.) Sic Græcè Paulus, τοῖς δὲ ὑποδοῦν ἐν τῇ ἐνοχίᾳ τῆς λαοῦ οὐκ ἔστιν ἡ
 τὸ βραβεῖον τὸ ἀνεγκλήτως τὸ δὲ ἐν χριστῷ ἰσθῆναι, id est, In priora autem me extēdens iux-
 ta scopum insequor ad palmam supernæ uocationis dei in Christo Iesu. Verū
 quod hic uertit incriminationis, respicit locum qui mox sequitur ad Timotheum
 ubi iubet eū custodire mandatū immaculatum, irreprehensibile, in apparentiam
 domini Iesu Christi. Græcè est ἀνεκλήτως. Expone ergo incriminationis, id est
 irreprehensibilitatis, ut ita dicam. Non mirum aut si usurpet incriminationē pro
 fide integra quam nemo criminari queat, quum alibi dicat In bonum pro nō bo-
 no. Sic mox hic ἀνύστας uertit potentator. Paulo post pro Quæ tempora, scripsi-
 mus, Quæ hæc tempora. Ex Gorziensi. Sed aut mortui erunt.) Nos sic di-
 stinximus, Sed aut mortui erunt iam corporaliter, ut resurrexerint: & quomodo
 uiuunt. Aut in nubes erepti, & quomodo hic sunt: misere. Quū uero dicit, ut re-
 surrexerint, intellige resurrectione spiritali quā ipsi astruunt in hac uita cōtinge-
 20 re. Infra scripsimus, Ac si per nostram. Cum aut nunc decet eam expungi.)
 21 Expungi, id est perfici. Vt ille iubetur, siue lædatur per consistoris sui exi-
 tus.) Librarij b pro u subinde ponunt, quare mutauimus ex nostro iudicio iube-
 tur in iuuetur. Quod uero sequitur, consistoris sui, conijcio primum fuisse consi-
 stori pro cōsistorij, cui per incuriam librarius primam sequētis dictionis literam
 addiderit, id quod sæpe fieri solet. Vocat autem consistorium terram à consisten-
 do, nam in hac consistit homo. Alioqui consistoriū uocamus locum in quo causæ
 cognoscuntur. Semel homini addicta conditione.) Condito pro orbe con-
 dito. Vt mox: ipsam conditionem colentes aduersus conditorem, id est creaturā.
 Quam & patrum dici capiat.) Hoc loquendi modo etiam alibi utitur, hoc est,
 dici liceat, siue dicere possis. In fine præscriptionum, Alia capit opinari eos qui
 22 exorbitant, id est accidit, ut alias etiam opiniones habeant qui exorbitant.
 23 Errursus insinuat.) Insinuare dixit pro in sinum abscondere. Resurre-
 ctionem

ctionem subradiant.) Subradiare actiue, pro innuere, leuiter ostendere, quod auctores subindicare dicunt. Et ipsum dubium præstruxit.) Id est prius instruxit prophetam. Resurrectionis uero spes apud illum sapissime cecinisset.) Arbitror Tertullianum scripsisse, descuisset. Sic autem distinxiui præcedentem sententiã, Planè si & populus allegoricè mullicaret ossa sua arefacta, & spem suam perditam, dispersionis exitũ, querulus, merito uideretur & deus fig. desp. fig. promissione consolatus. Manifestus est.) Subaudi populus. Ad Græcorum imitationem dictum. Mox pro restituebat supposuimus, restituebat, Ex Gorziensi. Quamquam etsi aliqua.) Distinxiui. Quamquam etsi al. p. r. tunc conflictatione hærebat Israel, non idcirco & cetera. Quam capulum.) Sensus est, Cetus ille piscis potuisset spacio trium dierum concoquere Ionæ carnem, nihilo difficultus quàm intra se tenere potuit, quum uenter ceti sepulchro ueteri atq; abdito non esset absimilis, in quo Jonas erat immersus.

Saluo eo quod & bestias feros in Christianum uel maxime nomẽ homines.) Sensus est, Non inficiandum quod deus figurauit, id est per figuram præmonstrauit bestias illas de quibus apud Moysen sanguis exquiritur, esse feros istos siue efferratos homines præsertim in nomen Christianum, id est Christianæ religionis persequutores, uel ipsos cacodæmonas, à quibus per uindictam sanguis Christianorum exigetur. Non aut ab ipso inuenias edisseratam.) In manu scriptis exemplaribus legitur edisseratã sicut dicimus referatam. Legerim edisseratam aut edisseratam. Quæ ad dispensationem.) Ex Gorziensi collatione supposuimus dispositionem, Et mox pro præstrinximus, præstruximus. Sic supra. Idcirco deus & prophetam quasi ipsum dubium præstruxit ad constantiam prædicationis. Cum etiam secularium principum pl. f. indulgentia uin- dicitur.) Hoc uerbum usurpare ea ætas uulgo coepit. Sic infra, Si non omnem lachrymæ imbrem indulgentia diuina siccaret. Mox scripsimus, Diabolus ualentior. Item infra, Cum altera salutem consecutura sit. Contentioso fune deducere.) Prouerbialiter dictum, de argumentis cum prolixis tum perplexis.

In hoc scilicet reficietur ne sit.) Ironia est. De carnis scilicet obtentu.) Obtentũ uocat prætextum. Tunc negabit.) Ex nostro iudicio pro negabit & demonstrabit reposuimus, negauit & mox demonstraui. Item, post quam nõ nubent. In deum uocaretur.) Hoc est in diuinam potestatem, quã idoneam supra ait resuscitandis mortuis. Resurrectio enim mortuorũ, apud dominum uiuorum, id est deum. Et fide dirigendus.) Emendauimus, & fide digerendus. Nam deuorationem ruminatio, ruminationem digestio sequitur.

Præuenterat, id est anteposuerat. Enimuero si ad fidẽ potius sequestrandam futuræ resurrectionis.) Sequestrare est aliquid apud sequestrum deponere, ut in tuto sit. Vnderes sequestrata Iureconsultis. Expone igitur ad fidem futuræ resurrectionis sequestrandam, id est, ut ita dicam, certificandã, & securitati uindicandam. Quod uerbum etiam supra legitur, ni fallor. Porro quum paulo post dicit, Ne aliter documenta præmisisse quàm rem deposuisse uideatur, explicat quid ante per fidẽ sequestrandam intellexerit. Quam ueteris resignandi, & noui consignandi.) Nam apostoli ueteris testamenti figuras explicuerunt, & nouum confirmarunt. Infra scripsimus, Sed nec Atheniensis.

Per totum penè instrumentum.) Epistolas Pauli significat, nam supra dixit, Resurrectionem apostolica quoque instrumenta testantur. Sed substantiæ saporem.) Saporem uocat sapientiã, mentem, id quod sapit. Intimandum.) Vocabulum eius ætatis uulgo frequens. Intimare pro nimum reddere.

Allegaret.) Aptius esset allegarit. Sed sic supra dixit, pmulgarer, Item, curaret.

- 32 Atq; adeo carni ascribitur, ut p. p. m. supra d.) Locus est deprauatus, legendū,
 46 Atq; adeo carni ascribit pressurarum proprietatē, ut & supra dicat: Cū uenisset
 mus. Ascribit, subaudi, Paulus. Nam mox sequitur, Dehinc ut & animā daret
 compassionem, subaudi Paulus. Quod pro hoc dissoluetur caro.) In Gor-
 33 zienti deest, quod. Nos quoq; sustulimus. Infra scripsimus, nos cū ipsis simul ra-
 34 ptemur in nubibus. Item pro lucrifactam morte, lucrifacta morte. Quantos
 enim.) Quantos pro quot. Sic uulgus loquitur. Vt nihil illis deuoratū uideri pos-
 sit.) Illis, id est de illis, sic infra. Porro quia hīs ait deuoratū iri mortale. His, id est
 de hīs. Et dentes incorruptos perennare.) Perennare pro durabiliter cōser-
 uari. Aliter dixit Tranquillus, non perennauit, id est annum non uixit. Infra pro
 34 dicentes scripsimus ducentes. Paradiso non inferis deuersurus.) Id est, ad-
 turus paradīsum non inferos. Deuersurus pro diuersurus, in paradīsum non ad
 inferos. Mox scripsimus, Peregrinari nos ab eo dixit, pro se deo ab eo dixit.
 35 In re ergo aliena salutis, sed nisi.) Scripsimus, aliena salutis, id est à salute. Nam
 sic loqui solet Tertullianus. Vt supra, in alienā culpā, id est à culpa alienā. Item
 extranea gloriā, & exules carnis, ibidē. Nisi quia cū ipso sicut ipsum sapit.)
 Sensus est, Suscitabit & nos cum ipso, ualet idem quod, sicut ipsum. Etsi or-
 dine posthumat.) Posthumus est qui post mortem patris nascitur. Inde uerbum
 Tertullianus deducit posthumare, pro subsequi uel posteriorem esse. Nam
 & exinde à benedictione geniturā.) Genitura pro generatiōe, ut supra. Cō-
 temporant foetu, coætant natu.) Dicimus contemporaneus & coætaneus. Sed
 Tertullianus hīc uerba format, Comtemporare & coætare. Vide quantū sibi
 permittat. Dū prior neuter citius est: totos nos aut ueteres.) Castigauimus
 & distinximus nostrum secuti iudiciū, Dum prior neuter. Citius est totos nos
 aut ueteres aut nouos esse. Mox scripsimus, Alterum esse nescimus. Ex Gorzi-
 ensibus adnotamētis. Quibus monentibus rursus supposuimus pro furatur, fur-
 36 rabatur, & mox pro quis optimus, qui sit optimus. Et infra, Quia & anima delin-
 quentis inducitur. Item, Delinquentiā scilicet mortuā. Videbimus an ratio-
 ne certa illa pręsumpt.) Sensus est, Videbimus an portendit pro portendat, scilicet
 ipse Paulus, id est significet, hoc eos instituisse, ratioe certa illa pręsumptione.
 Apposituē, id est per rationem quā fuit illa certa pręsumptio putantiū etiam ui-
 carium baptisma prodesse ad spem resurrectionis. Qui & ipsos baptizari
 ait.) Qui pro quomodo, ut opinor. nam totus hic locus ualde est obscurus.
 Animā enim non lauatione, sed responsione sancitur.) Subaudi baptisimus.
 Responsione. Vt credis: Credo. Renuncias: Renuncio. Quas substantias
 quali conditione exhæredauerit.) Sic distinguimus & exponimus exhæredaue-
 rit, Apostoli æquē de antecedentibus discere est, Aequē discere est de anteceden-
 tibus Apostoli. exhæredauerit subaudi apostolus. Nam etsi supra nouissi-
 mus Adam dicet.) Nostrum iudiciū secuti scripsimus. Nam & supra, nouissi-
 37 mus Adam dicens, de cons. f. c. n. traxit. Inducere oportebit.) Subaudi in il-
 la. Videlicet carnem & sanguinem. Regnū dei hæreditati possidere nō pos-
 sunt.) Videtur legendum possidere possunt, nisi quæsiue pronuncies. Id quod
 Tertulliano familiare. A regno dei extruxit.) Aliquando legendū putauit
 extruxit. Sed quid nō suo more dicit hic autor. Mox pro agnoscendis scripsimus
 agnoscendus, Subaudi Iesus. Item securæ estote caro & sanguis. Ex Gorziensi.
 38 Tu quod seminas nōne uiuificatur, nisi mortuū fuerit: Scripsimus nostrū se-
 39 cuti iudiciū, nūm ne uiuif. nisi mort. fuerit. Nisi ut iam nondū resurgat.) Scri-
 bendum, Nisi ut iam non nudum resurgat. Infra pro, argumentari conuenit, ex
 Gorziensibus annotatiunculis supposuimus, argumenta committit.

Et semi

Et seminibus sequestratorium terra est.) Sequestratorit̃ pro loco ubi res se- 40
questrata siue deposita seruat̃. Idemq; & consignat imprimens.) Consi-
gnat, contestatur, scripto mandat. Imprimens ueluti sigillum. Ex qua enim 41
substantia pariant inter se, Christus & Adam) Scripsimus nostrum secuti iudi-
cium, Aequa enim substantia pariant. Hic est illud pariant uerbum à pari dedu-
ctum pro æqualem esse, cuius supra meminimus in scholijs nostris.

Proinde plenitudinem spiritus.) Subaudi accepit. Mox scripsimus, ac regere.
Infra pro deuorauerat mors, posset etiam legi, deuoraueras mors.

Angelicum iam fastigium induerat.) Fastigium pro dignitate, & amplitudine, 42
ceu supra. Quod nascimur, nō quod lædimur, reuiuiscimus.) Figura græca.

Nec Sarabas.) Locus est Danielis tertio: septuaginta habent, Sarabara. Chal- 43
daica uox est & uestis, καὶ τὰ σαράβαρα αὐτῶν οὐκ ἄλλοιῶν. Et Sarabara eorum nō
sunt demutata. In editione prouulgata Saraballa legitur. Et de isto cælo qđ
nobis incumbat.) Aut incubat, quo uerbo ipse alibi etiam utitur, aut incumbit,
Nisi incumbat est ab incubo. Carni maxime eidem, de officijs quoque.) 44

Coniicio sic legendum, Ecce autem ut adhuc controuersiam exaggerant, carni
maxime, id est de officijs quoq; membrorum argumentantur. Quò enim

sam, inquiūt, spelunca hæc oris.) Quò hoc est, ad quem usum, ad quid. Horatius:
Quò mihi fortuna, si non conceditur uti? Sic supra dixit Tertullianus, Quò ergo
legimus? Et mox, Quò huiusmodi membra admittunt, subigunt, Id est, ad quid
admittunt, id est recipiunt scilicet cibum. Item, Quò manus ipsæ & pedes. Rur-
sum, Quò renes cōscij seminū. Item, Quò totū corpus, totū scilicet uacaturum.

Et competum stomachi.) Compitum stomachi uocat conuenticulum & rece-
ptaculum, quod in hoc uidelicet conueniat quicquid eduliorum per os immitti-
tur. Sumpta est metaphora à uijs competentibus ac conuenientibus, nam hinc
compitum deducunt Grammatici. Educatu.) Pro educatione.

Redactis & recuratis omnibus.) Nisi redigere & redactum sic usurparet su-
pra, mallem legere repactis. libro primo aduersus Marcionem, Quàm totum ho-
minem redigere in salutem. Ad macellum corrodendum.) Continens pro
contento. Ad omnem hiatum & rictum coronandum.) Significat dentes
potius in hoc factos ut hiatum & rictum oris coronent, id est circudent & mi-
nus deformem reddant. Supra dixit, spelunca hæc oris, & dentium statio.

Deniq; & edentulus. Sed audi & uide.) Sic castiga. Deniq; & edentulus es: & 45
audi & uide ut honorem oris, & organum dentium quæras. Q. D. Si fueris eden-
tulus, senties ad quem usum facti sint dentes. Tum enim quæres honestamentū
oris, ut decentius aperiatur atq; diducatur, & dentium instrumentū ad cibos cō-
minuendos. De fluxura colentur.) Per fluxū purgentur. Fluxura pro fluxu.

Et concubitus genituram.) Genitura pro generatione.

Neq; generis supparatura.) Supparatur genus dum sobolē sufficimus, substi-
tuimusq;. Hoc uerbo in sequentibus libris aliquoties utitur Tertullianus. Hinc
supparatura nomen. Etiam sexū à cōgressione subducimus.) Honeste uiri &

mulieris commixtionem circumloquitur. Refertur hoc ad illud quod præcedit,
Cæterum & hodie uacare intestinis & pudendis licebit. Tam proximus.)

Sic & supra in De uera carne domini, Extraneis defixis in illum, tam proximi
aberant. Arcana etiam apocryphorum.) Arcana apocryphorum, blasphem-
iæ fabulas. Apposituæ. Pristina instrumenta.) Pristina pro prisca. Intelligit

Mosaica propheticaq;.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI, DE RESURRECTIONE CARNIS, LIBER.

IDVCI Christianorum, resurrectio mortuorum: illa credentes sumus, hoc credere ueritas cogit. Veritatem deus aperit. Sed uulgius inridet, existimans nihil superesse post mortē. Et tamen defunctis parentant, & quidem impensissimo officio pro moribus eorum, pro temporibus esculentorum: ut quos negat sentire quicquā, etiam desiderare præsumat. At ego magis ridebo uulgus, tunc quoque cum ipsos defunctos atrocissime exurit, quos postmodum gulosissime nutrit, iisdem ignibus & promerens & offendens. O pietatem de crudelitate ludentem: sacrificat, an insultat, cum crematis cremat? **PLANE** cum uulgo interdum & sapientes sententiam iungūt, Nihil esse post mortem, Epicuri schola est. Ait & Seneca, omnia post mortem finiri, etiam ipsam. Satis est aut, si non minor philosophia Pythagoræ & Empedocli. Sed Platonici immortalem animam è contrario reclamant: imò adhuc proxime etiam in corpora re-meabilem affirmant, etsi non in eadem, etsi non in humana tantummodo: ut Euphorbus in Pythagoram, Homerus in pauum recenseatur. Certe recidiuatum animæ corporalem pronunciauerunt, tolerabilius mutata quàm negata qualitate: pulsata salute, licet non adita ueritate. Ita seculum resurrectionem mortuorum, nec cum errat, ignorat. Si uero & apud deum aliqua secta est Epicureis magis ad finis quàm propheris, sciemus quid audiant à Christo Sadducæi. Christo enim seruabatur omnia retro occulta nudare, dubitata dirigere, prælibata supplere, prædicata repræsentare: mortuorum certe resurrectionem, nō modo per semetipsum, uerum etiam in semetipso probare. Nunc autem ad alios Sadducæos præparamur, partiarios sententiæ illorum. Ita dimidiam agnoscunt resurrectionem, solius scilicet animæ, aspernati carnem sicut & ipsum dominum carnis. Nulli denique alij salutem corporali substantiæ inuident, quàm alterius diuinitatis hæretici. Ideoque & Christum aliter disponere coacti ne creator carnis habeatur, in ipsa prius carne eius errauerunt, aut nullius ueritatis contententes eam secundū Marcionem, & Basiliden, aut propriæ qualitatis secundum hæreses Valentini, & Apellen. Atque ita sequitur, ut salutem eius substantiæ excludant, cuius Christum negāt, certi illam summo præiudicio resurrectionis instructam, si iam in Christo resurrexerit caro. Propterea & nos uolumen præmissimus de carne Christi, quo eam & solidam probamus aduersum phantasmatis uanitatem, &

Epicurus

Seneca

Pythagoras

Empedocles

Euphorbus

Homerus

Partiarij Sadducæorum

Liber de carne Christi

tem, & humanam uindicamus aduersus qualitatis proprietatem, cuius con-
 ditio Christum & hominem & filium hominis inscripserit. Carneum enim
 atq; corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præscribendo nul-
 lum alium credendum deum præter creatorē, dum talem ostendimus Chri-
 stum, in quo dinoscitur deus, qualis promittitur à creatore. Obducti de-
 hinc de deo, carnis autore, & de Christo carnis redemptore, iam & de resur-
 rectione carnis reuincuntur, congruenter scilicet & de deo carnis autore, &
 de Christo carnis redemptore. Hoc fermè modo dicimus ineundam cum
 hæreticis disceputationem. Nam & ordo semper à principalibus deduci ex-
 postulat, ut de ipso prius cōstet à quo dicatur dispositum esse quod quaeritur. *Ordo à prin-
cipalibus*

Atq; adeo & hæretici ex conscientia infirmitatis, nunquam ordinariè tra-
 ctant. Certi enim quàm laborent in alterius diuinitatis insinuatione, aduer-
 sus deum mundi omnibus naturaliter notum de testimonijs operum, certe
 & in sacramentis priorem, & in prædicationibus manifestiorem, sub obten-
 tu quasi urgentioris causæ, id est ipsius humanæ salutis ante omnia requi-
 rendæ, à quaestionibus resurrectionis incipiunt: quia durius creditur resurre-
 ctio carnis, quàm una diuinitas: atq; ita tractatum uiribus ordinis sui desti-
 tutum, & scrupulis potius oneratum, depreciatibus carnis paulatim alterius
 diuinitatis temperant sensum, ex ipsa spei concussione & demutatione. De-
 iectus enim unusquisq; uel motus de gradu eius spei quam susceperat apud
 creatorem, facile iam declinatur ad alterius spei autorem, etiam ultro suspi-
 candum. Per diuersitatem enim promissionum, diuersitas insinuatur deo-
 rum. Sic multos inretitos uidemus, dum ante de resurrectione carnis elidun-
 tur, quàm de unione diuinitatis elidunt. Igitur quantum ad hæreticos, de-
 monstrauius quo cuneo decurrendum sit à nobis: & occursum est etiam *Quo cuneo
decurrendum*

suo quoq; titulo, de deo quidem unico & Christo eius aduersus Marcionē:
 de carne uero domini, etiam aduersus quatuor hæreses: ad hanc maxime sic
 quaestionem præstruendam, uti nunc de sola carnis resurrectione ita dige-
 ram, tanquam penes nos incertum, dum sit quoq; certum penes creatorem.
 Nam & multi rudes, & pleriq; sua fide dubij & simplices: plures quos in-
 strui, dirigi, muniri oportebit: quia & hoc latere unio diuinitatis defendetur:
 sicut em̄ negata carnis resurrectione concutitur, ita uindicata constabitur.
 Animæ autem salutem credo retractatu carere. Omnes enim ferè hæretici
 eam quoquo modo uolunt, tamen non negant. Viderit unus aliqui Lucā-
 nus, nec huic quidem substantiæ parcens, quam secūdam Aristotelem dis-
 soluens, aliud quid pro ea subiicit. quiddam resurrectorum, neq; anima, ne-
 que caro, id est non homo, sed ursus, forsitan tanquam Lucānus. Habet &
 iste à nobis plenissimum de omni statu animæ stilum, quam in primis im-
 mortalem tuentes, solius carnis & defectionem cū maxime adserimus, re-
 ductis in ordinarium materiæ corpus, siqua & alibi pro causarū incursione
 præstri

præstricta distulimus. Nam ut quædam prælibari solenne est, ita & differri necesse est, dum modo & prælibata suppleantur suo corpore, & dilata red dantur suo nomine. Est quidem & communibus sensibus sapere in dei rebus, sed in testimonium ueri, non in adiutorium falsi: quod sit secundum diuinam, non contra diuinam dispositionem. Quædam enim & natura nota sunt, ut immortalitas animæ penes plures, ut deus noster penes omnes. Vtar ergo & sententia Platonis alicuius pronunciantis: Omnis anima immortalis. Vtar & conscientia populi, contestantis deum deorum: utar & reliquis communibus sensibus, qui deum iudicem prædicant: Deus uidet, & Deo commendo. At cum aiunt, Mortuum quod mortuum: &, Viuendum uiuis: &, Post mortem omnia finiuntur, etiam ipsa: tunc meminero & cor uulgi cinerem à deo deputatum, & ipsam sapientiam seculi, stulticiam pronunciatam. Tunc si hæreticus ad uulgi uitia, uel seculi ingenia cōfugerit, discede dicam ab ethnico hæretice: & si unum estis omnes, qui deum fingitis: dum hoc tamen in Christi nomine facis, dum Christianus tibi uideris alius ab ethnico, redde illi suos sensus, quia nec ille de tuis instruitur. Quid cæco duci inniteris, si uides: quid uestiris à nudo, si Christum induisti: Quid alieno uteris clypeo, si ab Apostolo armatus es. Ille potius à te discat carnis resurrectionem confiteri, quàm tu ab illo diffiteri. Quia si & à Christianis negari eam oporteret, sufficeret illis de sua scientia, nō de uulgi ignorantia instrui. Adeo non erit Christianus, qui eam negabit, quam confitentur Christiani: & his argumentis negabit, quibus utitur non Christianus. Aufer denique hæreticis quæcunque ethnici sapiunt, ut de scripturis solis quæstiones suas sistant: & stare non poterunt. Communes enim sensus simplicitas ipsa commendat, & compassio sententiarum, & familiaritas opinionum: eo quod fidiore existimantur, quia nuda & aperta & omnibus nota definiunt. Ratio autem diuina in medulla est, non in superficie, & plerumque æmula manifestis. Itaque hæretici inde statim incipiunt, & inde præstruunt, dehinc interstruunt, unde sciunt facile capi mentes, de communione fauorabili sensuum. An aliud prius uel magis audias ab hæretico quàm ab ethnico: & non protinus, & nō ubique cōuicium carnis, in originem, in materiam, in casum, in omnem exitum eius, immundæ à primordio ex fecibus terræ, immundioris deinceps ex seminis sui limo, friuolæ, infirmæ, criminosa, onerosæ, molestæ: &, post totum ignobilitatis elogium, caducæ in originem terræ, & cadaueris nomen: & de isto quoque nomine perituræ in nullum inde iam nomen, in omnis iam uocabuli mortem. Hanc ne ergo uir sapiens & uisui & contactui & recordatui tuo ereptam persuadere, quod se receptura quandoque sit in integrum de corrupto, in solidum de casso, in plenum de inanito, in aliquid omnino de nihilo, & utique redhibentibus eam ignibus & undis, & aluis ferarum, & rumis alitum, & lactibus piscium, & ipsorum propria gula? Adeone autem eadē sperabitur

rabitur quæ intercidit: & claudus, & luscus, cæcus, & leprosus, & paralyticus
 reuertantur, ut redisse non libeat ad pristinum: an integri: ut iterum talia pa-
 ti timeant. Quid tum de consequentijs carnis? Rursus ne omnia necessaria
 illi, & in primis pabula atq; potacula, & pulmonibus natandum, & intesti- *Potacula*
 nis æstuandum, & pudendis non pudendum, & omnibus membris laboran-
 dum: Rursus ulcera, & uulnera, & febris, & mors redoptanda: Nimirum hæc
 erūt uota carnis recuperandæ, iterum cupere de ea euadere. Et nos quidem
 hæc aliquanto honestius pro stili pudore. Cæterum quantum etiam spur- *Spurciloquiū*
 ciloquio liceat, illorum in congressibus experiri, tam ethnicorum quàm hæ-
 reticorum. Igitur quoniam & rudes quicq; de communibus adhuc sensibus
 sapiunt, & dubij & simplices per eosdem sensus denuo inquietantur, & ubiq;
 in primis iste in nos aries temperatur, quo carnis cōditio quassatur, necessa- *Iste in nos*
 riò & à nobis carnis primum cōditio muniatur, uituperatione, laudatione *aries tempe-*
 depulsa. Ita nos rhetoricari quoq; prouocant hæretici, sicut etiam philoso- *ratur*
 phari. Futile & friuolum istud corpusculum quod malum deniq; appellare
 non horrent, & si angelorum fuisset operatio, ut Menandro & Marco pla-
 cet: & si ignei alicuius exstructio æque angeli, ut Apelles docet, sufficeret ad
 auctoritatem carnis, secundæ diuinitatis patrociniū. angelos post deū no-
 nimus. Iam nunc quisquis ille summus deus hæretici cuiusq; est, non imme-
 rito ab ipso quoq; deducere carnis dignitatem, à quo uoluntas producen-
 dæ ei adfuisse. Vtiq; enim prohibuisset fieri, quā fieri scisset, si fieri noluis-
 set. Ita & secundum illos æque caro, dei res. Nihil operis, nō est eius, qui pas-
 sus est esse. Bene autem quod & plures & duriores quoq; doctrinæ, totam
 hominis figurationē deo nostro cedunt. Quantus hic sit, satis nosti, qui uni- *Figuratio*
 cum credidisti. Incipiat iam tibi caro placere, cuius artifex tantus est. Sed & *obiectio*
 mundus, inquis, dei opus est, & tamen præterit habitus huius mundi, Apo-
 stolo quoq; autore: nec idcirco restitutio mundi præiudicatur, quia dei opus
 est. & utiq; si uniuersitas inreformabilis post decessum, quid portio planè, si
 portio uniuersitati adæquatur. Ad distantiam enim prouocamus: Primo
 quidem, quod omnia sermone dei facta sunt, & sine illo nihil. Caro autem
 & sermone dei constitit propter formam, ne quid sine sermone. Faciamus
 enim hominem, ante præmisit: Et amplius, manu propter prælationem, ne
 uniuersitati compararetur. Et finxit deus hominem, inquit, Magnæ sine du-
 bio differentię ratio pro conditione scilicet rerū. Minora enim, quæ fiebāt,
 eo, cui fiebant. Siquidem homini fiebant, cui mox à deo addicta sunt. Meri-
 to igitur ut famula, iussu & imperio, & sola uocali potestate uniuersa procel-
 serant. Contra, homo ut dominus eorum, in hoc ab ipso deo extructus est,
 ut dominus esse possit, dum fit à domino. Hominem autem, memento car- *Caro, homo*
 nem proprie dici, quæ prior uocabulum hominis occupauit: & finxit deus
 hominem, limum de terra. Iam homo, qui adhuc limus. Et insufflauit in fa-
 c

ciem eius, flatum uitæ: & factus est homo, id est, limus, in animam uiuā. **E**posuit deus hominem, quem finxit in paradiso. Adeo homo figmentum primo, dehinc totus. Hoc eò commendarim, uti quicquid omnino homini a deo prospectum atq; promissum est, non soli animæ, uerum & carni scias debitum: ut si non ex consortio generis, certe uel ex priuilegio nominis. **P**ersequar itaq; propositum, si tamē tantum possim carni uindicare, quantum contulit ille, qui eam fecit, iam tunc gloriantem quod illa pusillitas, limus, in manus dei, quæcunq; sunt, peruenit, satis beatus & si solummodo cōtactus. Quid enim si nullo amplius opere, statim figmentum de contactu dei constitisset? Adeo magna res agebatur, qua ista materia extruebatur. Itaq; totiens honoratur, quotiens manus dei patitur, dum tangitur, dū decerpitur, dum deducitur, dum effingitur. Recogita totū illi deum occupatum ac dedicatum, manu, sensu, opere, consilio, sapientia, providentia, & ipsa in primis adfectione, quæ liniamenta decebat. Quodcunq; enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus, qd & limus & caro. Sermo, quod & terra tunc. Sic enim præfatio patris ad filium: **F**aciamus hominē ad imaginem & similitudinem nostram. Et fecit hominem deus. id utiq; quod finxit. ad imaginem dei fecit illum, scilicet Christi. Et sermo enim deus, qui in effigie dei constitutus, non rapinā existimauit parari deo. Ita limus ille iam tunc imaginem induens Christi futuri in carne, non tantum dei opus erat, sed & pignus. Quo nunc facit, ad infuscandam originem carnis, nomen terræ uentilare, ut sordentis, ut iacentis elementi: cū & si alia materia excudendo homini competisset, artificis fastigium recogitari oporteret, qui illam & eligendo dignā iudicasset, & tractando fecisset. Phidiæ manus Iouē Olympiū ex ebore molitur, & adoratur, nec iam bestię & quidem insulsiſſimæ dens est, & summum seculi numen elephantus. Sed quia Phidias tantus, deus uiuus, deus uerus, quamcunq; materiæ uilitatem, non de sua operatione purgasset, & ab omī infirmitate sanasset? An hoc supererit, ut honestius homo deum, quā hominem deus finxerit? Nunc & si scandalum limus, alia iam res est. Carnem iam tenco, non terram: licet & caro audiat, Terra es, & in terram ibis. Origo recensetur, non substantia reuocatur. Datum est esse aliquid origine generosius, & demutatione felicius. Nam & aurum terra, quia de terra: hætenus tamen terra: ex quo aurum, longe alia materia, splendidior atq; nobilior de obſolentiore matrice. Ita & deo licuit carnis aurum, de limi, quibus putas, sordibus excusato censu eliquasse. Sed dilutior uideatur autoritas carnis, quia non & ipsam proprie manus diuina tractauit, sicuti limum. Quando in hoc tractauit limum, ut postmodum caro fieret ex limo, carnis utiq; negocium gessit. Sed adhuc uelim discas quomodo & quando caro floruerit ex limo. Neq; enim, ut quidam uolūt, illæ pellicæ tunicæ, quas Adam & Eua paradysum exuti induerunt, ipsæ erunt carnis ex limo

limo reformatio, cum aliquanto prius & Adam substantiæ suæ traducem in foeminæ iam carne recognouerit: Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro ex carne mea: Et ipsa delibatio masculi in foeminam carne suppleta sit, limo opinor supplenda, si Adā adhuc limus. Obliteratus igitur & deuoratus est limus in carnem. Quando? cum factus est homo in animam uiuam, de dei flatu, uaporeo scilicet & idoneo torrere quodammodo limū in aliam qualitatem, quasi in testam, ita in carnem. Sic & figulo licet argillam temperato ignis ad flatu in materiam robustiorē re corporare, & aliam ex alia stringere *Recorporare* speciem, aptiorem pristina, & sui iam generis ac nominis. Nam etsi scriptum est, nunquid argilla dicit figulo, id est homo deo? & si Apostolus in testaceis ait uasculis, tamen & argilla homo, quia limus ante: & testa caro, quia ex limo per adflatu diuini uaporem, quā postea pellicæ tunicæ, id est cutes superductæ uestierunt. Vsq̃ adeo, si detraxeris cutem, nudaueris carnē: Ita quod hodie spoliū efficitur, si detrahatur, hoc fuit indumentum, cum superstruebatur. Hinc & Apostolus circumcisionem, despoliationem carnis appellans, tunicam cutem adfirmavit. Hæc cum ita sint, habes & limum de manu dei gloriosum, & carnem de adflatu dei gloriosiore, quo pariter caro & limi rudimenta deposuit, & animæ ornamenta suscepit. Nō es diligentior deo, uti tu quidem Scythicas & Indicas gemmas, & rubentis maris grana candentia, non plumbo, non ære, nō ferro, ne argento quoq; oblaquees, sed electissimo & insuper operosissimo descrobes auro: & unguētis preciosissimis quibusq; uasculorum prius congruentiam cures: proinde perfectē ferrugineis gladijs uaginarum adæques dignitatem: Deus uero animæ suæ umbram, spiritus sui auram, oris sui operam uilissimo alicui commiserit capulo, & indigne collocando utiq; damnauerit. Collocauit autem an potius inseruit & immiscuit carni, tanta quidem concretione ut incertū haberi possit, utrū ne caro animam, an carnem anima circumferat: utrū ne animæ caro, an anima pareat carni: sed & magis animam inuehi atq; dominari credendum est, ut magis deo proximam. Hoc quoq; ad gloriam carnis exuberat, quod proximam deo & continet & ipsius dominationis cōpotem præstat. Quem enim naturæ usum, quem mundi fructum, quem elementorum saporem, non per carnem anima depascitur? quid nī? per quā omni instrumento sensuum fulciatur, uisu, auditu, gustu, odoratu, contactu: per quam diuina potestate respersa est, nihil non sermone perficiens, uel tacitè præmissio. Ex sermo enim de organo carnis est, Artes per carnem. Studia, ingenia, per carnem. Opera, negocia, officia, per carnem: atq; adeo totum uiuere animæ carnis est, ut non uiuere animæ nil aliud sit, quam à carne diuerrere. Sic etiam ipsum mori carnis est, cuius & uiuere. Porro si uniuersa per carnē subiacent animæ, carni quoq; subiaceant per quod utaris necesse est. Ita carodum ministra & famula animæ deputatur, consors & cohæres inuenitur: si

Propria Chri
stiani nomi
nis forma

Cardo salutis

Ablui

Vngi

Signari

Manus im
positio

Eucharistia

Sacrificia

deo grata

Ieiunia

Neglectus

corporis

Nomen

MARTY
RIVM

Ingenia pœ
narum

temporalium, cur nō & æternorum? Et hæc quidem uelut de publica forma humanæ conditionis suffragia carni procurauerim. Videamus nūc de propria etiā Christiani nominis forma, quanta huic substantiæ friuolæ ac sordidæ, apud deū prerogatiua sit: & si sufficeret illi quod nulla omnino anima salutem possit adipisci, nisi dum est in carne, crediderit: adeo caro salutis est cardo. De qua cū anima deo alligitur, ipsa est quæ efficit, ut anima alligi possit. Sed & caro abluitur, ut anima emaculetur. Caro ungitur, ut anima cōsecratur. Caro signatur, ut & anima muniatur. Caro manus impositione adumbratur, ut & anima spiritu illuminetur. Caro corpore & sanguine Christi uestitur, ut & anima de deo saginetur. Non possunt ergo separari in mercede, quas opera coniungit. Nam & sacrificia deo grata, conflictationes dico animæ, ieiunia, & seras & aridas escas, & adpendices huius officij sordes. Caro de proprio suo incommodo instauratur. Virginitas quoque & uiduitas, & modesta in occulto matrimonij dissimulatio, & una noticia eius, de bonis carnis deo adolentur. Age iam quid de ea sentis, cum pro nominis fide in medium extracta, & odio publico exposita decertat, cū in carceribus maceratur, teterrimo lucis exilio, penuria mundi, squalore, pædore, cōtumelia uictus, ne somno quidem libera, quippe ipsis etiā cubilibus uincta, ipsisq; stramentis lancinata, cū iam & in luce omni tormentorum machinatione laniatur, cum deniq; supplicij erogatur enisa reddere Christo uicem moriendo pro ipso, & quidem per eandem crucē sæpe, nedum per atrociora quoq; ingenia pœnarum. Næ illa beatissima & gloriosissima, quæ potest apud Christum dominum parere debito tanto, ut hoc solū debeat ei, quod ei debere desierit: hoc magis uincta quod absoluta. Igitur, ut retexā, quam deus manibus suis ad imaginem dei struxit, quam de suo adflatu ad similitudinem suæ uiuacitatis animauit: quā incolatui, fructui, dominatui totius suæ operationis præposuit: quam sacramentis suis disciplinisq; uestiuit, cuius munditias amat, cuius castigationes probat, cuius passionibus sibi adpreciat, hæccine non resurget totiens dei? Absit ut deus manuum suarum operam, ingenij sui curā, adflatus sui uaginam, molitionis suæ reginam, liberalitatis suæ hæredem, religionis suæ sacerdotem, testimonij sui militem, Christi sui sororem, in æternū destituat interitum. Bonum deū nouimus: solum optimum à Christo eius addiscimus, qui dilectionem mandans post suam in proximū, faciet & ipse quod præcepit: diliget carnē tot modis sibi proximam: & si infirmā, sed uirtus in infirmitate perficitur: & si imbecillā, sed medicum nō desiderant nisi male habentes: & si inhonestam, sed inhonestioribus maiorem circumdamus honorem: & si perditā: sed ego, inquit, ueni, ut quod perijt, saluū faciam: & si peccatricem: sed malo mihi, inquit, salutē peccatoris, quā mortem: & si damnatam: sed ego, inquit, percutiā, & sanabo. Quid ea exprobras carni, quæ deū expectant, quæ in deū sperant, honorantur ab

tur ab illo; quibus subuenit: Ausim dicere, si hæc carni non accidissent, benignitas, gratia, misericordia, omnis uis dei benefica uacuisset. Tene scripturas; quibus caro infusatur: tene etiam quibus inlustratur. Legis cum quando deprimitur: adige oculos & cum quando releuatur. Omnis caro foenū: non hoc solum pronūciauit Esaias, sed & Omnis caro uidebit salutare dei. Notatur in Genesi, dicens: Non manebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt. Sed & auditur per Iohelem: Effundam de spiritu meo in omnem carnem. Apostolum quoq; ne de uno stilo noris, quo carnem plerumq; compungit. Nam etsi negat habitare boni quicquam in carne sua: & si adfirmat eos qui in carne sint deo placere non posse: quia cōcupiscat aduersus spiritum: & si qua alia ita ponit, ut carnis non tamen substantia, sed actus inhonoretur: dicemus quidem alibi nihil proprie carni exprobrari oportere, nisi in animæ suggillationem, quæ carnem ministerio sibi subigit. Verum interim in illis literis Paulus est, cū stigmata Christi in corpore suo portat: cum corpus nostrum, ut dei templum uitari uetat: cum corpora nostra, membra Christi facit: cum monet tollere & magnificare deum in corpore nostro. Itaq; si ignominia carnis resurrectionem eius expellunt, cur nō dignitates potius inducent? Quoniam deo magis congruit in salutem redigere, quod reprobarit interdum, quàm in perditionem dedere, quod etiam probauit. Hucusq; de præconio carnis aduersus inimicos, & nihilominus amicissimi mos eius. Nemo enim tam carnaliter uiuit, quàm qui negant carnis resurrectionem. Negantes enim pœnam, despiciunt & disciplinam. De quibus luculenter & paracletus per prophetidem Priscam, Carnes sunt, & carnem oderunt. Quam si tanta autoritas munit, quanta illi ad meritum salutis patrocinari possit, nunquid etiam dei ipsius potentiam, & potestatem, & licentiam recēdere debemus, an tantus sit qui ualeat dilapsum & deuoratum, & quibuscunq; modis ereptum tabernaculum carnis reedificare, atq; restituere: an & aliqua nobis exēpla huius sui iuris in publico naturæ promulgarit, ne qui forte adhuc sciant deum nosse, qui non alia lege credendus est, quàm ut omnia posse credatur? Planè apud philosophos habes, qui mundum hunc innatum infectumq; defendant: sed multo melius quod omnes ferè hæreses natum & factum mundum annuentes, conditionem deo nostro adscribunt. Igitur confide illū totum hoc ex nihilo protulisse, & deum nostri fidendo, quod tantum deus ualeat. Nam & quidam infirmiores, hoc prius credere de materia potius subiacenti uolunt ab illo uniuersitatem dedicatam secundum philosophos. Porro etsi ita in uero haberetur, cum tam longe alias substantias longe q; alias species ex reformatione materiæ diceretur protulisse, quàm fuisset ipsa materia, nō minus defenderem ex nihilo eum protulisse, si ea protulerat, quæ omnino non fuerant. Quo enim interest ex nihilo quid proferri, an ex aliquo, dum quod non fuit, fiat: quando

Prisca prophetis

Conditionem appellat creationem hic & in sequentibus

etiam nō fuisse, nihil sit fuisse. Sic & fuisse è cōtrario, nō nihil est fuisse. Nūc
 9 et si interest, tamen utrunq; mihi adplaudit. Siue enim ex nihilo deus molī-
 tus est cuncta, poterit & carnem in nihilum productā exprimere de nihilo.
 Siue de materia moderatus est alia, poterit & carnem quocūq; dehaustam
 euocare de alio. Et utiq; idoneus est reficere, qui fecit: quanto plus est fecis-
 se, quā refecisse: initium dedisse, quā reddidisse. Ita restitutionem car-
 nis, faciliorem credas institutione. Aspice nunc ad ipsa quoq; exempla diui-
 10 *Dies* nā potestatis. Dies moritur in noctem, & tenebris usquequaq; sepelitur. Fu-
 nestatur mundi honor, omnis substātia denigratur. Sordent, silent, stupent
 cuncta: ubique iustitium est, quies rerum. Ita lux amissa lugetur. Et tamen
 11 *Vbiq; iusti-*
tium est rursus cum suo cultu, cum dote, cum sole, eadem & integra & tota uniuerso
 orbi reuiuiscit, interficiēs mortem suam noctem, rescindens sepulturā suam
 tenebras, hāres sibimet existens, donec & nox reuiuiscat cum suo & illa sug-
 gestu. Redaccenduntur enim & stellarum radij, quos matutina suggestio
 extinxerat. Reducuntur & syderum absentiae, quas temporalis distinctio
 exemerat. Redornantur & specula lunæ, quæ menstruus numerus adtrive-
 rat. Reuoluuntur hyemes & æstates, & uerna, & autumnus, cum suis uiribus,
 moribus, fructibus. Quippe etiam terræ de cœlo disciplina est, arbores ue-
 stire post spolia, flores denuo colorare, herbas rursus imponere; exhibere
 eadem quæ absumpta sint semina: nec prius exhibere, quā absumpta. Mi-
 ra ratio: de fraudatrice seruatrix: ut reddat, intercipit: ut custodiat, perdit: ut
 integret, uitiat: ut etiam ampliet, prius decoquit. Siquidem uberiora & cul-
 tiora restituit, quā exterminauit. Re uera fœnore interitu, & iniuria usura,
 & lucro damno, semel dixerim uniuersa conditio recidiua est. Quodcunque
 conueneris, fuit. quodcūq; amiseris, nihil non iterum est. Omnia in statum
 redeunt, cum abcefferint. Ideo finiuntur, ut fiant. Nihil deperit, nisi in salu-
 tem. Totus igitur hic ordo reuolubilis rerū, testatio est resurrectionis mor-
 tuorum. Operibus eam præscripsit deus antè, quā literis: uiribus prædica-
 uit ante, quā uocibus. Præmisit tibi naturam magistram, submissurus &
 prophetiam: quo facilius credas prophetiæ, discipulus naturæ: quo statim
 admittas cum audieris, quod ubiq; iam uideris: nec dubites deū carnis etiā
 resuscitorem, qui omnium noris restitutorem. Et utiq; si omnia homini re-
 surgunt, cui procurata sunt, porro non homini nisi & carni, quale est ut ipsa
 depereat in totum, propter quam & cui nihil deperit: Si parum uniuersitas
 resurrectionem figurat, si nihil tale cōditio signat, quia singula eius nō tam
 mori quā desinere dicantur, nec redanimari, sed reformari existimentur,
 accipe plenissimum atq; firmissimum huius spei specimen. Siquidē anima-
 lis est res & uitæ obnoxia & morti, illum dico alitem orientis peculiarē, de
 12 *Phoenix*
 10 singularitate famosum, de posteritate monstruosum: qui semetipsum liben-
 ter funerās renouat, natali fine decedens atq; succedens iterū Phoenix. Vbi
 iam

iam nemo iterum ipse: qui non iam, alius idem. Quid expressius atq; signatius in hanc causam, aut cui alij rei tale documentum? Deus etiam scripturis suis: Et florebis enim, inquit, uelut phœnix, id est de morte, de funere: uti credas, de ignibus quoq; substantiam corporis exigi posse. Multis passeribus attestare nos dominus pronunciauit. Si non & phœnicibus, nihil magnū. Sed homines semel interibunt, a quibus Arabia de resurrectione securis. Talia interim diuinarū uirium linimenta, non minus parabolis operato deo quàm locuto, ueniamus & ad ipsa edicta atq; decreta eius, quo cum maxime diuisionem istam materiæ ordinamus. Exorsi enim sumus ab autoritate carnis, an ea sit cui dilapsæ salutis competat: dehinc profecuti de potentia dei, an tanta sit quæ salutē conferre dilapsæ rei soleat. Nunc si probauimus utrumq;, uelim etiam de causa requiras: an sit aliqua tam digna quæ resurrectionem carnis necessariam, & rationi certe omni modo debitam uindictæ quia subest dicere, etsi caro capax restitui, etsi diuinitas idonea restituendi, & sic causa restitutionis præesse debeat. Accipe igitur & causam, qui apud deum discis tam optimum, quàm & iustum: de suo optimum, de nostro iustum. Nisi enim homo deliquisset, optimum solummodo deum nosset, ex naturæ proprietate. at nunc etiam iustum eum patitur, ex causæ necessitate: tamen & hoc ipso, optimum deum & iustum. Et bono enim iuuando, & malo puniendo, iustitiam exhibens, utranq; sententiam bono præstat: hinc uindicans istud, inde remunerans illud. Sed cum Marcione plenius discas, an hoc sit dei totum. Interim talis est merito noster iudex, quia dominus. Merito dominus, quia autor. Merito autor, quia deus. Hinc & ille, nescio quis, hæreticorum: Merito non iudex, non enim deus. Merito non dominus: non enim autor. Nescio iam si deus, qui nec autor quod deus, nec dominus, autor. Igitur si deo & domino & non autori, congruentissimum est, iudicium in hominem destinare, de hoc ipso an dominū & autorem suum agnoscere & obseruare curaret: an non itaq; iudicium resurrectio expungeret? Hæc erit tota causa, imò necessitas resurrectionis, congruentissima scilicet deo destinatio iudicij: de cuius dispositione dispicias, an utrique substantiæ humanæ dijudicandæ, censura diuina præsideat, tam animæ quàm & carni. Quod enim congruet iudicari, hoc competet etiam resuscitari. Dicimus plenum primo perfectumq; credendum iudicium dei, ut ultimum iam atque exinde perpetuum. Vt sic quoq; iustum, dum non in aliquo minus. Vt sic quoq; deo dignum, dum pro tanta eius patientia, plenum atq; perfectum: Itaq; plenitudinem perfectionemq; iudicij, non nisi de totius hominis representatione cōstare: Totū porro hominem ex utriusq; substantiæ cōgregatione parere: idcircoq; in utraq; exhibendū, quem totū oporteat iudicari: qui nisi totus, utiq; non uixerit: Qualis ergo uixerit, talē iudicari: quia de eo qd uixerit, habeat iudicari. Vita est em̄ causa iudicij, per tot substantias

*Linimenta
diuinarum
uirium*

*Td ἡγορου
nov.
Cogitatorii*

Delinquentie

dispungenda, per quot & functa est. Age iam scindat aduersarij nostri carnis animæq; contextum, prius in uitæ administratione, ut ita audeant scindere illud etiam in uitæ remuneratione. Negent operarum societate, ut merito possint etiam mercedem negare. Non sit particeps in sententia caro, si non fuerit & in causa. Sola anima reuocetur, si sola decedit. At enim nō magis sola decedit, quā sola decucurrit. Illud unde decedit uitam hanc dico. Adeo autem non solum anima transigit uitam, ut nec cogitatus licet solos, licet non ad adfectum per carnem deductos auferamus à collegio carnis. Siquidem in carne, & cum carne, & per carnem agitur ab anima, quod agitur in corde. Hanc deniq; carnis speciem, arcem animæ etiam dominus in sigillationem cogitatum taxat: Quid cogitatis in cordibus uestris nequam? Et, Qui conspexerit ad concupiscendum, iam adulterauit in corde. Adeo & sine opere & sine effectū, cogitatus, carnis est actus. Sed etsi in cerebro, uel in medio superciliorum discrimine, uel ubi philosophis placet, principalitas sensuum consecrata est, quod egemonicon appellatur, caro erit omne animæ cogitatorium. Nunquā anima sine carne est. Nihil non cum illa agit, sine qua nō est. Quare adhuc an cogitatus quoq; per carnem administratur, qui per carnem dinoscuntur extrinsecus. Volutet aliquid anima, uultus operatur indicium: facies intentionum omnium speculum est, Negent factorum societatem, cui negare non possunt cogitatorum. Et illi quidem delinquentias carnis enumerāt: ergo peccatrix tenebitur supplicio. Nos uero etiā uirtutes carnis opponimus: ergo & bene operata tenebitur præmio. Etsi anima est, quæ agit & impellit in omnia, carnis obsequium est: deum non licet aut iniustum iudicem credi, aut inertem: iniustum, si sociam bonorum operum à præmijs arceat: inertem, si sociam malorum à supplicijs secernat: cum humana censura eo perfectior habeatur, quo etiam ministros facti cuiusq; deposcit, nec parcens, nec inuidens illis, quo minus cum autoribus aut pœnæ, aut gratiæ communicent fructum. Sed cum imperiū animæ, obsequium

¹² carni distribuimus, prospiciendū est, ne & ex hoc alia argumentatione subuertant, ut uelint carnem sic in officio animæ collocare, nō quasi ministram, ne & sociam cogantur agnoscere. Dicent enim ministros & socios habere arbitrium ministrandi atq; sociandi, & potestate suæ uoluntatis in utroq; homines scilicet & ipsos: idcirco cum autoribus merita cōmunicare, quibus operam sponte accommodarint. Carnem autem nihil sapientem, nihil sentientem per semetipsam, non uelle, non nolle de suo habentem, uice potius uasculi apparere animæ, ut instrumentum, non ut ministeriū. Itaq; animæ solius iudicium præsidere, qualiter usa sit uasculo carnis: uasculū uero ipsum nō esse sententiæ obnoxium: quia nec calicem damnari, si quis eum ueneno temperarit: nec gladium ad bestias pronuciari, si quis eo latrocinium fuerit operatus. Iam ergo innocens caro, ex ea parte qua nō reputabuntur illi operæ malæ

ræ malæ: & nihil prohibet innocentia nomine saluam eam fieri. Licet enim
 nec bona opera reputentur illi, sicut nec mala: diuinæ tamen benignitati ma-
 gis competit innocentes liberare: beneficus enim est atque optimus. debet autem
 etiam quod non deberetur offerre. Et tamen calicem non dico uenenarium, in
 quæ mors aliqua ructaret, sed fictricis, uel archigalli, uel gladiatoris, aut car-
 nificis spiritu infectum, quæro an minus damnes, quam oscula ipsorum: no-
 stris quoque sordibus nubilum, uel non pro animo temperatum, elidere so-
 lemus, quo magis puero irascamur. gladiumue latrocinijs ebrium quis non
 à domo tota, nedum à cubiculo, nedum à capitis sui officio relegabit: præsu-
 mens scilicet, nihil aliud se quam in ludia animarum somniaturum, urgentium
 & inquietantium sanguinis sui concubinum. At enim & calix bene sibi com-
 scius, & de diligentia ministerij commendatus, coronis quoque potatoris sui
 inorabitur, aut aspergine florum honorabitur: & gladius bene de bello cru-
 entus, & melior homicida, laudem suam consecratione pensabit. Est ne er-
 go & in uascula & in instrumenta sententiam figere, ut dominorum & auto-
 rum meritis & ipsa communicent. Vt huic quoque argumentationi satisfacere
 rim, licet ab exemplo uacet diuersitas rerum, Omne enim uas uel instrumen-
 tum aliunde in usus uenit, extranea omnino materia à substantia hominis.
 Caro autem ab exordio uteri confita, conformata, congenita animæ, etiam
 in omni operatione miscetur illi. Nam & si uas uocatur apud Apostolum,
 quam iubet in honore tractare, eadem tamen ab eodem homo appellatur
 exterior: ille scilicet limus, qui prior titulo hominis incisus est: non calicis, aut
 gladij, aut uasculi ullius. Vas enim capacitatis nomine dicta est, qua animam
 capit & continet: homo uero de communione naturæ, quæ eam non instru-
 mentum in operationibus præstat, sed ministerium. Ita & ministerium tene-
 bitur iudicio, ut de suo nihil sapiat: quia portio est eius, quæ sapit, non supel-
 lex. Hoc & Apostolus sciens nihil carnem agere per semetipsam, quod non
 animæ deputetur, nihilominus peccatricem iudicat carnem: ne eo quod ab
 anima uideatur impelli, iudicio liberata credatur. Sic & cum aliquas laudis
 operas carni indicit, glorificate, tollite deum in corpore uestro, certus & hos
 conatus ab anima agi, idcirco tamen & carni eos mandat, quia & illi fructum
 repromittunt. Alioquin nec exprobratio competisset in alienam culpam, nec
 adhortatio in extraneam gloriæ: & exprobratio enim, & exhortatio uaca-
 rent erga carnem, si uacaret & merces, quæ in resurrectione captatur. Sim-
 plicior quisque fautor sententiæ nostræ putabit, carnem etiam idcirco repræ-
 sentandam esse iudicio: quia aliter anima non capiat passionem tormenti seu
 refrigerij, utpote incorporealis: hoc enim uulgus existimat. Nos autem ani-
 mam corporalem, & hic profitemur, & in suo uolumine probamus, habere
 tem proprium genus substantiæ, soliditatis, per quam quid & sentire & pa-
 ti possit. Nam & nunc animas torqueri, foueri que penes inferos, licet nudas,
 licet

oxiv
 Vas

Hic et in se-
 quentibus me-
 mineris te
 Tertullianum
 legere
 Liber de ani-
 ma

licet adhuc exules carnis, probabit Lazari exemplum. Dedi igitur aduersario dicere: Ergo quæ habet corpulentiam propriam de suo, sufficiet ad facultatem passionis & sensus, ut non egeat repræsentatione carnis: Imò eatenus egebit, non quia sentire quid sine carne non possit, sed quia necesse est illam etiam cum carne sentire. Quantum enim ad agendum de suo sufficit, tantum & ad patiendum. Ad agendum autem minus de suo sufficit. Habet enim de suo solummodo cogitare, uelle, cupere, disponere: ad perficiendum autem operam carnis expectat. Sic itaque & ad patiendum societatem carnis expostulat, ut tam plene per eam pati possit, quam sine ea plene agere non potuit. Et ideo in quæ de suo sufficit, eorum interim sententiam pendit, concupiscentiæ, & cogitatus, & uoluntatis. Porro si hæc satis essent ad plenitudinem meritorum, ut non requirerentur & facta, sufficeret in totum anima ad perfectionem iudicii de his iudicanda, in quæ agenda sola suffecerat. Cum uero etiam facta deuincta sint meritis, facta autem per carnem administrentur, iam non sufficit animam sine carne foueri, siue cruciari pro operibus etiam carnis: & si habet corpus, & habet membra, quæ proinde illi non sufficiunt ad sentiendum, nec ad agendum perfecte. Idcirco pro quo modo egit, pro eo & patitur apud inferos, prior degustans iudicium sicut prior induxit admissum: expectans tamen & carnem, ut per illam etiam facta compenset, cui cogitata mandauit: Denique hæc erit ratio in ultimum finem destinati iudicii, ut exhibitione carnis omnis diuina censura perfici possit. Alioquin non sustineretur in finem, quod & nunc animæ decerpuntur apud inferos, si solis animabus destinaretur. Hucusque præstructionibus egerim ad muniendos sensus

14 omnium scripturarum, quæ carnis recidiuum pollicentur. Cui cum tot auctoritates iustorum patrociniarum procurent, honores dico substantiæ ipsius, tum uires dei, tum exempla earum, tum rationes iudicii & necessitates ipsius: utique secundum præiudicia tot auctoritatum, scripturas intelligi oportebit, non secundum ingenia hæreticorum, de sola incredulitate uenientia: quia incredibile habeatur restitui substantiam interitu subductam, non quia & substantiæ ipsi inemeribile sit, aut deo impossibile, aut iudicio inhabitabile: plane incredibile, si nec præiudicatum diuinitus fuerit: nisi quod & si prædicatum id à deo non fuisset, ultro præsumi debuisset, ut propterea non prædicatum, quia tot auctoritatibus præiudicatum. At cum diuinis quoque uocibus personat, tanto abest ut aliter intelligatur quam desiderant illa, à quibus etiam sine diuinis uocibus persuadeatur. Videamus igitur hoc primum, quonam titulo spes ista proscripita sit. Vnum opinor apud omnes edictum dei pendet resurrectio mortuorum. Duo uerba expedita, decisa, deterfa ipsa conueniã, ipsa discutiam, cui se substantiæ addicant. Cum audio resurrectionem homini imminere, queram necesse est quid eius cadere sortitum sit. Siquidem nihil resurgere expectabit, nisi quod ante succiderit. Qui ignorat carnem cadere

Fortè inlau-
dabile

Resurrectio

deire per mortem, potest eam nec stantem nosse per uitam. Sententiam dei,
 natura pronunciat: Terra es, & in terram ibis. Et qui non audit, uidet. Nulla
 mors non ruina membrorum. Hanc corporis sortem dominus quoque ex-
 pressit, cum ipsa substantia indutus, Diruite, inquit, templum istud, & ego
 illud triduo resuscitabo. Ostendit enim cuius sit dirui, cuius elidi, cuius iace-
 re, cuius & releuari, & resuscitari: quanquam & animam circumferat trepi-
 dantem usque ad mortem, sed non cadentem per mortem. Quia & scriptu-
 ra de corpore, inquit, suo dixerat. Atque adeo caro est, quæ morte subruitur,
 ut exinde à cadendo cadauer renūcietur. Anima porro nec uocabulo cadit, *Cadaver*
 quia nec habitu ruit. Atque ipsa est quæ ruinam corpori infert, cū efflata est:
 sicut ipsa est, quæ illud de terra suscitauit ingressa. Non potest cadere quæ
 suscitauit ingressa. Non potest ruere, quæ elidit egressa. Artius dicam, ne in
 somnum quidem cadit anima cum corpore, ne tum quidem sternitur cum
 carne. Sed enim agitur in somnis & iactitur: quiesceret autem si iaceret.
 Ita nec in ueritate mortis cadit, quæ nec in imagine eius ruit. Sequens nunc
 uocabulum mortuorum æque dispice cui substantiæ insidat: quanquam in *Mortuorum*
 hac materia admittamus, interdum mortalitatem animæ assignari ab hæ-
reticis: ut si anima mortalis resurrectionem consecutura est, præiudicium sit
& carni non minus mortali resurrectionem communicaturæ. Sed nūc pro-
 prietas uocabuli uindicanda est suæ sorti. Iam quidem eo ipso quod resurre-
 ctio caducae rei est, id est carnis, eadē erit & in nomine mortui: quia caducae
 rei est resurrectio, quæ dicitur mortuorū. Sic & per Abraham patrē fidei, di- *Abraham, di-*
 uinæ familiaritatis uirū discimus. Postulans enim Saræ humanæ locū de *uine familiae*
 filiis Heth: date ergo, inquit, mihi possessionē sepulchri uobiscū, & huma- *ritatis uir*
 bo mortuam meā, carnem scilicet. Neque enim animæ humanæ spaciū desi-
 derasset, & si anima mortalis crederetur, & si mortuus dici mereretur. Quod
 si mortuus corpus est, corporū erit resurrectio cū dicitur mortuorū. Et hæc
 itaque dispectio tituli, & præconiū ipsius, fidem utique defendens uocabulorū, ¹⁵
 illuc proficere debet, ut si qua pars diuersa turbat, obtentu figurarum &
 ænigmatum, manifestiora quæque præualeant, & de incertis certiora præscri-
 bant. Nacti enim quidam solenniſſimam eloquiū prophetici formam alle- *Propheticum*
 gorici & figurati plerumque, nō tamen semper, resurrectionē quoque mortuo- *eloquium*
 rum manifeste annunciatā, in imaginariam significationem distorquet, as-
 seuerantes ipsam etiā mortem spiritaliter intelligendam. Non em̄ hanc esse
 in uero, quæ sit in medio, dissidiū carnis atque animæ: sed ignorantia dei, per
 quā homo mortuus deo non minus in errore iacuerit quā in sepulchro. Itaque *Resurrectio*
 & resurrectionē eam uindicandā, qua quis adita ueritate redanimatus & re- *spiritalis quo-*
 uiuificatus deo, ignorantia: morte discussa, uelut de sepulchro ueteris homi- *rundans*
 nis eruperit: quia & dominus scribas & pharisæos sepulchris dealbatis ad-
 æquauerit. Exinde ergo resurrectionē fide consecutos cū domino esse, cum
 baptisma

baptisma induerint. Hoc denique ingenio etiam in colloquijs saepe nostros decipere consuevit: quasi & ipsi resurrectione carnis admittant, Vae, inquiunt, qui non in hac carne resurrexerit: ne statim illos percutiant, si resurrectione statim abnuerint. Tacite autem secundum conscientiam suam hoc sentiunt: Vae qui non, dum in hac carne est, cognouerit arcana haeretica: hoc est enim apud illos resurrectio. Sed & plerique ab excessu animae resurrectionem vindicantes, de sepulchro exire, de seculo euadere interpretantur, quia & seculum mortuorum sit habitaculum, id est ignorantium deum: Vel etiam de ipso corpore, quia & corpus uice sepulchri conclusam animam, in secularis uitae morte detineat. Ob huiusmodi igitur coniecturas primam praestruccionem eorum depellam, qua uolunt omnia Prophetas per imagines concionatos: quando si ita esset, ne ipsae quidem imagines distinguere potuissent, si non & ueritates praedicatae fuissent, ex quibus imagines deliniarentur. Atque adeo si omnia figurae, quid erit illud cuius figurae? quomodo speculum obtendes, si nusquam est facies? Adeo autem non omnia imagines, sed & ueritates: nec omnia umbrarum, sed & corpora: ut in ipsum quoque dominum insigniora quaque luce clarius praedicarentur. Nam & uirgo concepit in utero, non figurate, & peperit Emanuele, nobiscum dominum Iesum, non oblique. Et si oblique, accepturum uirtutem Damasci & spolia Samariae: sed manifeste, uenturum in iudicium cum presbyteris & principibus populi. Nam & tumultuatae sunt gentes in persona Pilati, & populi meditati sunt inania, in persona Israelis.

Allegoria Astiterunt reges terrae, Herodes: & archontes congregati sunt in unum, Annas & Caiphas aduersus dominum & aduersus Christum eius. Qui & tanquam ouis ad iugulationem adductus est, & tanquam agnus ante tondentem, scilicet Herodem sine uoce, sic non aperuit os suum: dorsum suum ponens ad flagella, & maxillas ad palmas, & faciem non auertens à sputaminum iaculis: deputatus etiam inter iniquos, perfossus manus & pedes: sortem passus in uestimento, & potus amaros, & caput iridentium nutus, triginta argenteis appreciatus à proditore: Quae hic figurae apud Esaiam: quae imagines apud Dauid: quae aenigmata apud Hieremiam: ne uirtutes quidem eius per parabolas profatos. Aut numquid nec oculi patefacti sunt caecorum, nec inclauit lingua mutorum, nec manus aridae, & genua dissoluta reualuerunt, nec claudi salierunt ut ceruus: quae etsi spiritaliter quoque interpretari solemus secundum comparisonem animalium uitiorum à domino remediatorum, cum tamen & carnaliter adimpleta sunt, ostendunt prophetas in utramque speciem praedicasse, saluo eo quod plures uoces eorum nude & simplices, & ab omni allegoriae nubilo purae defendi possunt: ut cum exitus gentium & urbium resonant, Tyri & Aegypti, & Babylonis, Idumaeae, & Carthaginensium nauium: ut cum ipsius Israelis plagas, aut uenias, captiuitates, restitutiones, ultimaeque dispersionis exitum perorant. Quis haec interpretabitur

Non omnia, figure

Expositus, id est, principes

Venia

bitur magis quàm recognoscat : res in literis tenentur , ut terræ in rebus leguntur. Ita non semper, nec in omnibus allegorica forma est prophetici eloquij, sed interdum & in quibusdam. Si ergo interdum & in quibusdam inquis, cur non & in edicto resurrectionis spiritaliter intelligendæ : quoniam quidem plurima ratio intercedit. Primo enim quid facient tot alia instrumenta diuina, ita aperte corporalem cōtestantia resurrectionem, ut nullam admittant figuratæ significantiæ suspicionem. Et utiq; æquum sit quod & supra demandauimus, incerta de certis, & obscura de manifestis præiudicari: uel ne inter discordiam certorum & incertorum, manifestorum & obscurorum fides dissipetur, ueritas periclitetur, ipsa diuinitas ut inconstans denotetur: Tum quod uerisimile non est, ut ea species sacramenti, in quam fides ¹⁶ tota committitur, in quam disciplina tota connititur, ambigue ⁊ annuata, & obscure proposita uideatur: quādo spes resurrectionis nisi manifesta de periculo & præmio, neminem ad eiusmodi præsertim religionē publico odio & hostili elogio obnoxiam persuaderet. Nullum opus certum, est mercedis incertæ. Nullus timor iustus, est periculi dubij. Et merces autē, & periculum, in resurrectionis pendet euentu. Et si temporalia & localia & personalia dei decreta atq; iudicia in urbes & gentes, & reges, tam aperta prophetia iaculata est, quale est, ut æternæ dispositiones eius & uniuersales in omne hominum genus lucem sui fugerint: quæ quanto maiora, tanto clariora esse deberent, ut maiora crederentur: Et puto deo nec liuorem, nec dolum, nec inconstantiam, nec lenocinium ascribi posse, per quæ ferè promulgatio maiorum cauillatur. Post hæc ad illas etiam scripturas respiciendum est, quæ nō sinūt resurrectionem secundum animales istos, ne dixerim spiritales, aut hic iam in ueritatis agnitione præsumi, aut ab excessu statim uitæ uindicari. Cū em̃ & tempora totius spei fixa sint sacrosancto stilo, nec liceat eā ante constitui, in aduentu (opinor) Christi, uota nostra suspirant seculi huius occasum, in transitum mundi quoq; ad diem domini magnum, diem iræ & retributionis, diem ultimum & occultum, nec ulli præter quàm patri notum, & tamen signis atq; portentis & concussionibus elementorum, & conflictationibus nationum prænotatum. Euoluerem prophetias, si dominus ipse tacuisset, nisi quod & prophetiæ uox erant domini, sed plus est quod illas suo ore cōsignat. Interrogatus à discipulis quādo euentura essent, q̃ interim de templi exitu eruperat, ordinem temporum primo Iudaicorum usq; ad excidiū Hierusalem, dehinc communium usq; ad conclusionem seculi dirigit. Nam posteaquàm edixit, & tunc erit Hierusalem conculcatui nationibus, donec ad ¹⁷ impleantur tempora nationum allegendarum scilicet à deo, & congregandarum cum reliquijs Israelis : Inde iam in orbem & in seculum prædicat secundum Iohelem & Danielelem & uniuersum concilium prophetarum, futura signa in sole & luna & in stellis, conclusionem nationum cum stupore sonitus

Fortassis, leg. annūciata

Dies domini magnus

Prophetie

f nitus

nitus maris & motus refrigerantium hominum præ metu & expectatione eorum quæ immineant orbi terræ. Virtutes enim, inquit, cœlorum commouebuntur, & tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cum plurimo potentatu & gloria. Vbi autem cœperint ista fieri, emergetis & eleuabitis capita uestra, quod redemptio uestra adpropinquauerit. Et tamen adpropinquare eam dixit, non adesse iam: & cum cœperint ista fieri, non cum facta fuerint: quia cum facta fuerint, tunc aderit redemptio nostra, quæ eo usq; adpropinquare dicitur: erigens interim & excitans animos, ad proximum iam spei fructum. Cuius etiam parabola subtextitur tenerescentium arborum in caulem floris & dehinc frugis antecursores: Ita & uos cum uideritis omnia ista fieri, scitote in proximo esse regnum dei. Vigilate ergo omni tempore, ut digni habeamini effugere omnia ista, & stetis ante filiū hominis: utiq; per resurrectionem omnibus ante transactis. Ita & si in agnitione sacramenti fructificasset, sed in domini repræsentatione florescit atq; frugescit. Quis ergo dominum tam intempestiue, tam acerbe excitauit iam ad dexteram dei, ad confringendam terram secundum Esaïam, quæ puto adhuc integra est? Quis inimicos Christi iam subiecit pedibus eius secundum Dauid, quasi uelocior patre, omni adhuc populari cœtu reclamante Christianos ad leonem? Quis cœlo descendentem Iesum talem conspexit, qualē ascendentem Apostoli uiderant secundum angelorum constitutum? Nulla ad hodiernum tribus ad tribum pectora ceciderunt, agnoscentes quem pupugerunt. Nemo adhuc excepit Heliam, nemo adhuc fugit antichristum, nemo adhuc Babylonis exitum fleuit. Est iam qui resurrexerit nisi hæreticus? Exiit planē iam de corporis sepulchro, etiam nunc febribus & huiusmodi obnoxius, & conculcauit iam inimicos, etiam nunc luctari habens cum mundi potentibus. Et utiq; iam regnat, etiā nunc Cæsari quæ sunt Cæsaris, debens. Docet quidem Apostolus Colossensibus scribens, mortuos fuisse nos aliquando alienatos & inimicos sensus domini, cum in operibus pessimis agebamus. Dehinc consepultos Christo in baptismo, & conresuscitados in eo per fidem efficaciam dei, qui illum suscitauit à mortuis. Et uos cum mortui essetis delictis, & præputiatione carnis uestre, uiuificauit cum eo, donatis uobis omnibus delictis. Et rursus: Si cum Christo mortui estis ab elementis mundi, quomodo quidam quasi uiuentes in mundo sententiam fertis? Sed cum ita nos mortuos faciat spiritualiter, ut tamē & corporaliter quandoq; morituros agnoscat, utique & resuscitados, proinde spiritualiter deputans, æque non negat etiam corporaliter resurrecturos. Deniq; si resurrexistis, inquit, cum Christo, ea quæ sursum sunt querite, ubi est Christus in dextera dei residens: ea quæ sursum sunt sapite, non quæ deorsum. Ita animo ostendit resurgere, quo solo adhuc possumus cœlestia attingere: quæ non quæreremus, nec saperemus, si possideremus. Subijcit etiam: Mortui enim estis

estis, scilicet delictis: non nobis, sed uita uestra abscondita est cum Christo in deo. Nondum ergo apprehensa est, quæ abscondita est. Sic & Ioannes: Et nondum ait manifestatum est, quid futuri sumus. Scimus quia si manifestauerit, similes ei erimus. Tanto abest, ut simus iam quod nescimus: utique scituri si iam essemus. Adeo contemplatio est spei in hoc spatio per fidem, non præsentatio: nec possessio, sed expectatio. De qua spe & expectatione Paulus ad Galatas. Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus: non ait tenemus. Iustitiæ autem dei dicit ex iudicio quo iudicabitur de mercede. Ad quas pendens & ipse, cum Philippenſibus scribit, Si qua, inquit, concurrat in resurrectione quæ à mortuis, non quia iam accepti aut cōsummatum sum. Et utique crediderat, & omnia sacramenta cognouerat, uas electionis, doctor Nationum, & tamen adiicit: Persequor autem si adprehendam in quo sum adprehensus à Christo. Eo amplius: ego me, fratres, non puto adprehendisse, unum planè, oblitus posteriorum in priora me extendens, secundum scopum persequor ad palmam incriminationis per quā concurrerem: utique in resurrectionem à mortuis, suo tamen tempore: sicut ad Galatas: Bene autem facientes ne tedeat: tempore enim suo metemur. Sicut & ad Timotheum de Onesiphoro: Det illi dominus inuenire misericordiā in illo die. In quem diem ac tempus & ipsi præcipit custodire mandatum immaculatū, inreprehensibile, in apparentiam domini Iesu Christi, quam suis temporibus ostendet, beatus & solus potentator, & rex regnantium, de deo dicens. De quibus temporibus & Petrus in Actis: Pœniteat uos & respicite ad abolenda delicta uestra, ut tempora uobis superueniāt, refrigerij ex persona dei, & mittat prædesignatum nobis Christum, quē oportet accipere cœlos ad usque tempora exhibitionis omnium quæ locutus est deus ore sanctorū prophetarum. Quæ hæc tempora, cum Theſſalonicenſibus diſce. Legimus enim qualiter conuerſi ſitis ab idolis, ad ſeruendum uiuo & uero deo, & ad expectandum à cœlis filium eius, quem ſuſcitauit ex mortuis, Ieſum. Et rursus: Quæ enim ſpes noſtra uel gaudium uel exultationis corona, quā uos coram domino deo noſtro Ieſu Chriſto in aduentu ipſius? Item, Coram deo & patre noſtro in aduentum domini noſtri Ieſu Chriſti, cum uniuerſis ſanctis eius. De quorum dormitione minus mœrenda docens, ſimul & tempora reſurrectionis exponit, dicens: Si enim credimus quod Ieſus mortuus ſit & reſurrexerit, ſic & deus eos qui dormierunt, per Ieſum adducet tū ipſo. Hoc enim dicimus uobis in ſermone dei: quod nos qui uiuimus, qui remanemus in aduentum domini noſtri, non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipſe dominus in iuſſu & in uoce archangelſ & tuba dei deſcēdet de cœlo, & mortui in Chriſto primi reſurgent, deinde nos qui uiuimus, qui ſimul cum illis tollemur in nubibus obuiam Chriſto in aerem: & ita ſemper cum domino erimus. Quæ uox archangelſ, quæ tuba dei audita iam, niſi forte in

Εἶπεν κα-
τατάσσει
τὸν ἱερέα
αὐτὸν

καὶ μόνος δι-
τάσει

cubiculis hæreticorum: Nam etsi tuba dei euāgelicus sermo dici potest, qui illos iam uocaret: sed aut mortui erunt iam corporaliter, ut resurrexerint & quomodo uiuūt: aut in nubes erepti: & quomodo hic sunt: miserrimi reuera ut Apostolus pronunciauit, qui in ista tantum uita sperantes habebūt, excludendo, dum præripiunt, quod post illam repromittitur, frustrati circa ueritatem, non minus quàm Phygelus & Hermogenes. Et ideo maiestas spiritus sancti perspicax eiusmodi sensuū, & in ipsa ad Thessalonicēses epistola suggerit De temporibus autem & temporum spatijs, fratres, non est necessitas scribendi uobis. Ipsi enim certissime scitis quod dies domini quasi fur nocte ita adueniet. Cum dicent pax & tuta sunt omnia, tunc illis repentinus insisteret interitus. Et in secunda, pleniore sollicitudine ad eosdem: Obsecro uos fratres, per aduentum domini nostri, & congregationem nostram ad illum, ne cito commoueamini animo, neq; turbemini, neq; per spiritum, neq; per sermonem, scilicet pseudoprophetarum: neq; per epistolam scilicet pseudapostolorum ac si per nostrā, quasi insisteret dies domini. Ne quis uos seducat ullo modo: quoniam nisi ueniat abscessio primo, huius utiq; regni, & reueletur delinquētis homo, id est antichristus, filius perditionis, qui aduersatur & superextollitur omne quod deus dicitur, uel religio, uti sedeat in templo dei, adfirmans deum se. Nōne meministis quod cum apud uos essem, hæc dicebam uobis: Et nunc qui teneat scitis ad reuelandum eum in suo tempore. Iam enim arcanum iniquitatis agitur: tantum qui nūc tenet teneat, donec de medio fiat: quis? nisi Romanus status, cuius abscessio in decem reges dispersa antichristum superducat, & tunc reuelabitur iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & euacuabit apparentia aduentus sui. Cuius est aduentus secundum operationem satanæ in omni uirtute & signis atq; portentis mendacij, & in omni seductione iniustitiæ eis qui pereunt. Etiam in Apocalypsi ordo temporum sternitur, quem martyrum quoq; animæ sub altari ultionem & iudicium flagitantes sustinere didicerunt: ut prius & orbis de pateris angelorum plagas suas ebibat, & prostituta illa ciuitas à decem regibus dignos exitus referat, & bestia antichristus cum suo pseudopropheta certamē ecclesię inferat: atq; ita diabolo in abyssum interim religato, primæ resurrectionis prærogatiua de solis ordinetur: dehinc & igne dato, uniuersalis resurrectionis censura de libris iudicetur. Cū igitur & status temporum ultimorum scripturæ notent, & totam Christianæ spei frugem in exordio seculi collocent: apparet aut tunc adimpleri totum quodcunq; nobis à deo repromittitur: & uacat, quod hic iam ab hæreticis uindicatur: aut si & agnitio sacramenti, resurrectio, salua utiq; illa creditur quæ in ultimo prædicatur: sequitur ut eo ipso quod hæc spiritalis uindicetur, illa corporalis præiudicetur. quia si nulla tunc annunciaretur, merito sola hæc & tantummodo spiritalis uindicaretur: cum uero & in ultimum

tempus

tempus educitur, corporalis agnoscitur. Quia non & tunc spiritualis annun-
ciaretur resurrectio eiusdem conditionis, id est spiritualis: cum aut nunc eam ²⁰
deceret expungi sine ulla differentia temporum, aut tunc sub omni clausula
temporum. Ita nobis magis cōpetit etiam spiritalem defendere resurrectio-
nem ab ingressu fidei, qui plenitudinem eius agnoscimus exitū seculi. Vnū
adhuc respōdebo ad propositionem priorem allegoricarum scripturarum:
licere & nobis corporalem resurrectionem de patrocínio figurati proinde
eloquij prophetici uindicare. Ecce enim diuina primordio sententia terram
hominem pronunciando: Terra es, & in terram ibis, secūdam substantiam
scilicet carnis, quæ de terra erat sumpta, & quæ prior homo fuerat appella-
ta, sicut ostendimus: dat mihi disciplinam in carnem quoq; interpretandi, si
quid iræ uel gratiæ in terram deus statuit: quia nec proprie terra iudicio eius
obnoxia est, quæ nihil boni seu mali admisit: maledicta quidem quo hau-
ferit sanguinem, sed & hoc ipsum in figuram carnis homicidæ. Nam & si iu-
uari seu lædi habet terra quoq; propter hominem, uti ille iuuetur, siue læda ²¹
tur per consistorij sui exitus: quo magis ipse pensabit, quæ propter illū etiā
terra patietur? Itaq; & cum cōminatur terræ deus, carni potius comminari
eum dicam: & cum quid terræ pollicetur, carni potius polliceri eum intelli-
gam, ut apud Dauid: Dominus regnauit, exultauit terra: id est, caro sancto-
rum, ad quam pertinet regni diuini fructus. Dehinc subiungit: Vidit & con-
cussa est terra. Montes sicut cera liquefacti sunt à facie domini: caro scilicet
prophanorum: & uidebunt enim eum in quem confixerunt. Atque adeo si
simpliciter de terræ elemento utrunq; existimabitur pronunciatum, quo-
modo cōgruet & cōueniet liquefieri eam à facie domini, quo supra regnan-
te exultauit? Sic & apud Esaïam, Bona terræ edetis, bona carnis intelligen-
tur, quæ illam manent in regno dei reformatā & angelificatam: & consecu- ^{Angelificata}
turā quæ nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. ^{caro}
Alioquin satis uanum, ut ad obsequium deus fructibus agri, & cibarijs uitæ
huius inuitet, quæ etiā inreligiosis & blasphemis semel homini addicta cō-
ditione cōmunicat, pluens super bonos & malos, & solem suū mittēs super
iustos & iniustos. Felix nimirū fides, si ea consecutura sunt, quibus hostes
dei & Christi, non modo utuntur, uerum etiam abutuntur, ipsam conditio-
nem colentes aduersus conditorem. Bulbos & tubera in terræ bonis depu-
tabis, domino pronūciante, ne in pane quidem uicturum hominem. Sic Iu-
dæi terrena solummodo sperando, cœlestia amittunt, ignorantes & panem
de cœlesti repromissum, & oleum diuinæ unctionis, & uinum spiritus aquā
animæ uigorantis ex uite Christi. Sicut & ipsam terram sanctā, Iudaicum
proprie solum reputant, carnem potius domini interpretandam, quæ exin-
de & in omnibus Christum indutis, sancta sit terra. Vere sancta, per inco-
latum spiritus sancti: uere lacte & melle manans, per suauitatem spei ipsius:

*Dici capiat
pro dici liceat*

Celle prome

uere Iudæa, per dei familiaritatem: Non enim qui in manifesto Iudeus, sed qui in occulto: ut & templum eadē sit, & Hierusalem, audiens ab Esaia, exurge exurge Hierusalem induere fortitudinem brachij tui, Exurge sicut in primordio: scilicet in illa integritate qua fuerat ante delictum transgressionis. Quæ enim in eam Hierusalem uoces eiusmodi competent exhortationis & aduocationis, quæ occidit prophetas & lapidauit ad se missos, & ipsum porremo dominum suum confixit: Sed nec ulli omnino terræ salus repromittitur, quam oportet cum totius mundi habitu præterire. Etiam si quis audebit terram sanctā paradysum potius argumentari, quam & patrum dici capiat Adæ scilicet & Eux: proinde & in paradysum restitutio carni uidebitur repromissa quæ eū incolare & custodire sortita est, ut talis illuc homo reuocetur qualis inde pulsus est. Habemus etiā uestimentorū in scripturis mentionem ad spem carnis allegorizare, quia & Apocalypsis Iohannis, hi sunt, ait, qui uestimenta sua nō coinquinauerunt cum mulieribus: uirgines scilicet significans, & qui semetipsos castrauerunt propter regna cœlorum. Itaq; in albis erunt uestibus, id est, in claritate, in nube carnis. Et in euangelio indumentum nuptiale, sanctitas carnis agnosci potest. Itaq; Esaia docēs quale ieiuniū elegerit dominus cū subiicit de mercede bonitatis, tūc, inquit, lumentuum temporaneum erumpet & uestimenta tua citius orientur: nō subuculam utiq; nec pallium, sed carnem uolens accipi, ortum carnis resurrectionis, de mortis occasu prædicauit: Adeo nobis quoq; suppetit allegorice defensio corporalis resurrectionis. Nam & cū legimus: Populus meus introite in cellas promas quantulū, donec ira mea prætereat, sepulchra erūt cellæ promæ, in quibus paulisper requiescere habebunt, qui in finibus seculi sub ultima ira per Antichristi uim excefferint. Aut cur cellarū promarū potius uocabulo usus est, & non alicuius loci receptorij, nisi quia in cellis promis carosalita & usui reposita seruatur depromenda illinc suo tempore. Proinde em̄ & corpora medicata condimentis sepulturæ, mausoleis & monumentis sequestrantur, processura inde cū iusserit dominus. Quod cū ita intelligi congruat, (& q̄ em̄ ab ira dei cellariorū nos refugia seruabūt:) hoc ipso quod ait, donec ira prætereat, quæ extinguet antichristū, post iram ostēdit processuram carnē de sepulchro, in quo ante irā fuerit inlata. Nam & de cellarijs non aliud effertur q̄ quod infertur, & post antichristi eradicationē agitabitur resurrectio. Scimus aut̄ sicut uocibus ita & rebus prophetatū. Tam di-

22 ctis q̄ & factis prædicatur resurrectio. Cū Moyses manū in sinum condit & emortuā profert, & rursus insinuat & uiuidā explicat, nōne hoc de toto homine portendit: siquidē trina uirtus dei per illa trina signa denotabatur cū suo ordine, primo diabolu serpentem quantq; formidabilē subactura homini, dehinc carnē de sinu mortis retractura, atq; ita omnem sanguinē excuturā iudicio. De quo apud eundē propheten, quoniam & uestrum, inquit deus

deus, sanguinem exquirā de omnibus bestiis, & de manu hominis & de manu fratris exquiram eum. Porro nihil exquiratur nisi quod reposcitur: Nihil reposcitur nisi quod & reddetur: & utiq; reddetur, quod ultionis nomine reposcetur & exquiretur. Neq; enim uindictari poterit, quod omnino nō fuerit. Erit autem dum restituitur, uti uindictetur. In carnem itaq; dirigitur, quicquid in sanguinē prædicatur, sine qua nō erit sanguis. Caro suscitabitur, ut sanguis uindictetur. Sunt & quædā ita pronunciata, ut allegoriæ quidē nullo careant, nihilominus tamē ipsius simplicitatis suæ sitiant interpretationem, quale est apud Esaïam: Ego occidam & uiuificabo. Certe posteaquā occiderit, uiuificabit. Ergo per mortē occidens, per resurrectionē uiuificabit. Caro est aut quæ occiderit per mortem, caro itaq; & uiuificabitur per resurrectionē. Certe si occidere, carni animā referet, caro resurgat necesse est, cui anima per occisionē erepta, referenda est per uiuificationē. Igitur si & allegoricæ scripturæ, & argumenta rerū, & simplices uoces resurrectionem carnis quantū sine nominatione ipsius substantiæ subradiant: quanto magis q̄ hanc spem in ipsas substantias corporales speciali mentione determinant, non erunt deducendæ in quæstionem? Accipe Ezechielem: Et facta est, inquit, super me manus domini, & extulit me spiritu dominus & posuit me in medio campi. is erat ossibus refertus, & circūduxit me super ea per circuitū, & ecce multa super faciem campi: & ecce arida satis. Et ait ad me: Fili hominis si uiuent ossa ista? Et dixi: Adonai domine tu scis. Et ait ad me: Propheta in ossa hæc, & dices: Ossa arida audite sermonē domini. Hæc dicit dominus adonai, ossibus istis: Ecce ego adfero in uos spiritū & uiuetis, & dabo in uos spiritū, & reducam uos in carnes. circūdabo in uobis cutē, & dabo in uobis spiritum, & uiuetis, & cognoscetis quod ego dominus. Et prophetaui secundum præceptū, & ecce uox dum propheto, & ecce motus, & accedebant ossa ad ossa. Et uidi, & ecce super ossa nerui & caro ascendit: & circumposite sunt eis carnes, & spiritus in eis non erat, & ait ad me: Propheta ad spiritum fili hominis: propheta, & dices ad spiritum: Hæc dicit dominus adonai: A quatuor uentis ueni spiritus & spira in istis interemptis & uiuant. Et prophetaui ad spiritum sicut præcepit mihi, & introiuit in ea spiritus, & uixerunt & steterunt super pedes suos ualentia magna satis. Et ait ad me: Fili hominis, ossa ista omnis domus Israel est. Ipsi dicunt: Exaruerunt ossa nostra, & perijt spes nostra, auulsi sumus in eis. Propterea propheta ad eos: Ecce ego patesfacio sepulchra uestra, & euehā uos de sepulchris uestris populus meus, & inducam uos in terrā Israel: & cognoscetis quod ego dominus aperui sepulchra uestra & eduxerim uos de sepulchris uestris populus meus, & dabo uobis spiritum & uiuetis & requiescitis in terra uestra, & cognoscetis quod ego dominus locutus sim & fecerim, dicit dominus. Hæc quoq; prædicationem scio qualiter cōcurant in allegoriæ argumentationē: quia dicendo ossa

ista omnis domus est Israel, in imaginē ea fecerit Israeli, sed à propria conditione transtulerit, atq; ita figuratā esse non uerā resurrectionis prædicationem. Statum enim Iudæorū deformari quodā modo emortuū & exaridū & dispersum in campo orbis. Itaq; & imaginē resurrectionis in illū allegorizari, quia recolligi habeat & recōpingi os ad os, id est tribus ad tribū, & populus ad populū, & recorporari carnis facultate neruis regni: atq; ita de sepulchris, id est de habitaculis captiuitatis tristissimis atq; teterrimis educi, & refrigerij nomine respirari, & uiuere exinde in terra sua Iudæa. Et quid post hæc morientur sine dubio. Et quid post mortē? Nulla, opinor resuscitatio, si nō hæc erit ipsa quæ Ezechieli reuelatur. Sed em̄ & aliās prædicatur resurrectio, ergo & hæc erit: & temere in statū eam Iudaicarū rerum conuertunt. Aut si alia est illa quā defendimus, nihil mea interest, dum sit & corporū resurrectio, sicut & rerū Iudaicarū. Deniq; hoc ipso quod recidiuatus Iudaici status de corporatione & redanimatione ossium figuratur, id quoq; euenturū ossibus probatur. Nō enim posset de ossibus figura cōponi, si non id ipsum & ossibus euenturū esset. Nā & si figmentū ueritatis in imagine est, imago ipsa in ueritate est sui. Necesse est esse prius sibi, quo alij configuretur. De uacuo similitudo non competit: de nullo parabola nō conuenit. Ita oportebit ossium quoq; credi reuiscerationē & respirationē qualis dicitur, de qua possit exprimi Iudaicarū rerū reformatio qualis ad fingitur. Sed magis religiosum est ueritatē de suæ ueritate simplicitatis defendi, quā sensus diuinæ propositionis expostulat. Si enim ad res Iudaicas spectaret hæc uisio: statim reuelato situ ossium, subiiecisset: Ossa ista omnis domus Israelis est, & cetera deinceps. At cum ostensis ossibus, de propria spe eorū quid obloquitur, nondū nominato Israele, fidē tentat prophetę: Fili hominis, si uiuent ossa: ut & ille respōderet, dñe tu scis. Non utiq; deus prophetę fidē de ea retentasset, q̄ futura nō esset, quā nūc Israel audisset, quā credi non oportet: sed quoniā prædicabatur quidem resurrectio mortuorū, Israel uero pro sua incredulitate diffidens scandalizabatur: & aspiciens habitum senescētis sepulturæ desperabat resurrectionē, uel non in eam potius animum dirigebat, sed in circūstantias suas: idcirco deus & prophetam quasi & ipsum dubium præstruxit ad constantiam prædicationis, reuelato ordine resurrectionis: & populo id credendum mandauit, quod prophetę reuelauit, ipsos dicens esse ossa, quæ erant resurrectura, qui nō credebant resurrectura. Deniq; in clausula, & cognoscetis, inquit, quod ego dominus locutus sim, & fecerim: id utiq; facturus, quod fuerat locutus. cæterū non id facturus quod locutus, si aliter facturus. Planē si & populus allegorice mussitaret ossa sua arefacta, & spem suā perditā, dispersionis exitū, querulus, merito uideretur & deus figuratā desperationē figurata promissione cōsolatus. Sed cum dispersionis quidē iniuria nōdum populo accidisset, resurrectionis uero spes apud

apud illum sapissime ⁊ cecinisset, manifestus est de corporum interitu labe, *son descinisset*
 factans fiduciam resurrectionis: ita ⁊ deus eam restituebat fidē, quam po-
 pulus destruebat. Quanquam etsi aliqua præsentium rerum tunc cōflicta-
 tione hærebat Israel, non idcirco in parabola accipienda esset reuelationis
 intentio, sed in testationē resurrectionis: ut in illam spem erigeret illos æter-
 næ scilicet salutis ⁊ necessarioris restitutionis, ⁊ auerteret à respectu præsenti-
 um rerum. Ad hoc enim ⁊ alibi propheta: Exhibitis de sepulchris uelut ui-
 tuli de uinculis soluti, ⁊ conculcabitis inimicos. Et rursus: Gaudebit cor ue-
 strum, ⁊ ossa uestra uelociter orientur: quia ⁊ herba de dissolutione ⁊ cor-
 ruptela seminis reformatur. In summa: si proprie in Israelis statū resurgen-
 tium ossium imago contenditur, cur etiam non Israeli tantummodo, uerum
 ⁊ omnibus gentibus eadem spes annunciat, ⁊ re corporandarū ⁊ redar-
 nimandarum reliquiarum, ⁊ de sepulchris excitandorum mortuorum? de
 om̃ibus enim dictū est: Viuent mortui, ⁊ exurgent de sepulchris: ros enim
 qui à te, me dela ossibus eorum. Item alibi: Veniet adorare omnis caro in cō-
 spectu domini, eò dicit dominus: quādo: cū præterire cœperit habitus mun-
 di huius. Supra enim, quemadmodū cœlum nouum ⁊ terra noua, quæ ego
 facio in conspectu meo dicit dominus, ita stabit semen uestrum. Tunc ergo
 ⁊ quod suum dicit, implebitur. Et exhibunt, utiq; de sepulchris, ⁊ uidebūt ar-
 tus eorum qui impie egerunt: quoniam uermis illorum non decedet, ⁊ ignis
 eorum non extinguetur: ⁊ erit satis conspectui omni carni, scilicet quæ resu-
 scitata ⁊ egressa de sepulchris dominū pro hac gratia adorabit. Sed ne so-
 lummodo eorum corporum resurrectio uideatur prædicari, quæ sepulchris
 demandantur: habes scriptum: Et mandabo piscibus maris ⁊ eructabunt
 ossa quæ sunt comesta, ⁊ facient compaginem ad compaginē, ⁊ os ad os.
 Ergo, inquis, ⁊ pisces resuscitabuntur ⁊ cæteræ bestię ⁊ alites carniuoræ,
 ut uomant quos comederunt: quia ⁊ apud Moysen legis exquiri sanguinē
 de omnibus bestiis: Non utiq;. Sed idcirco nominantur bestię ⁊ pisces in
 redhibitionem carnis ⁊ sanguinis, quo magis exprimat, resurrectio etiā
 deuoratorum corporum, cum de ipsis deuoratoribus exactio edicitur. Pu-
 to autem huius quoq; diuinę potestatis documentum idoneum Ionā, cum *Ionas de aluo*
 incorruptus utraq; substantia carne atq; anima de aluo piscis euoluitur: ⁊ *piscis post tri-*
 utiq; triduo concoquendæ carni uiscera ceti suffecissent, quā capulum, q̃ *duū euolutus*
 sepulchrum, quā senium requietæ atq; conditæ alicuius sepulturæ. Saluo *25*
 eo quod ⁊ bestias, feros in Christianum uel maxime nomen homines, uel
 ipsos etiam iniquitatis angelos figurauit, de quibus sanguis exigetur per ul-
 tionem pensandam. Quis ergo discendi magis ad finis, quā præsumentis:
 ⁊ credendi diligentior, quā contendendi: ⁊ diuinæ potius sapientiæ reli-
 giosus, quā suæ libidinofus, audiens aliquid à deo destinatum in carnes,
 ⁊ cutes, ⁊ neruos, ⁊ ossa, aliud quid hæc commentabitur, quasi non in ho-
 minem

*Argutissimi
demutatores*

minem destinatur, quod in istas substantias prædicatur: Aut enim nihil in hominem destinatur, non liberalitas regni, non seueritas iudicij, non quodcunque est resurrectio: aut si in hominē destinatur, necesse est in eas substantias destinatur, ex quibus homo structus est, in quem destinatur. Illud etiā de argutissimis istis demutatoribus ossium, & carniū, & neruorum, & sepulchrorum requiro, cur si quando in animā quid pronuntiatur nihil aliud animam interpretantur, nec transfigunt eā in alterius rei argumentū. Cum uero in aliquam speciem corporalem quid dicitur, omnia potius adseuerant, quā quod nominatur. Si corporalia parabolæ, ergo & animalia. Si nō & animalia, ergo nec corporalia. Tam enim corpus homo, quā & anima, ut non possit altera species admittere ænigmata, altera excludere. Satis hæc de prophetico instrumento, ad Euangelia nunc prouoco, hic quoque occursum prius eidem astutiæ eorum qui proinde & dominum omnia in parabolis pronuntiasse contendunt, quia scriptum est: Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis: & sine parabola non loquebatur ad illos, scilicet Iudæos. Nam & discipuli: Quare, aiunt, in parabolis loqueris? & dominus: Propterea in parabolis loquor ad eos, ut uidentes non uideant, & audientes nō audiant: secundum Esaiam. Quod si ad Iudæos in parabolis, iam nō ad omnes. Si nō ad oēs in parabolis, iam nō semper nec omnia parabolæ, sed quedam cum ad quosdam. Ad quosdam autem dum ad Iudæos. Nonnunquā planē & ad discipulos. Sed quomodo referat scriptura, considera. Dicebat autē & parabolam ad eos: ergo & non parabolam dicebat: quia nō notaretur cū parabolam loquebatur, si ita semper loquebatur: & tamen nullam parabolam non aut ab ipso inuenias ediffertatam, ut de seminatore in uerbi administratione: aut à commentatore euangelij præluminatam, ut iudicis superbi & uiduæ instantis ad perseuerantiam orationis: aut ultro cōiectandam, ut arboris fici dilatæ in spē, ad instar Iudaicæ infructuositatis. Quod si nec parabolæ obumbrant euangelij lucem, tanto abest ut sententiæ & definitiones, quarum aperta natura est, aliter quā sonant, sapiant. Definitionibus autem & sententijs dominus edicit, siue iudicium, siue regnum dei, siue resurrectionem: Tolerabilius erit, inquit, Tyro, & Sidoni in die iudicij: Et dicite illis quod adpropinquauerit regnum dei. & Retribuetur tibi in resurrectione iustorum. Si nomina absolute sunt rerum, id est iudicij & regni dei, & resurrectionis, ut nihil eorum in parabolam cōprimi possit: nec ea in parabolis compellantur, quæ ad dispositionem & transactionē, & passionem regni, iudicij, & resurrectionis prædicantur: atque ita corporalia defendentur, ut corporalibus destinata, id est, non spiritalia, quia non figurata. Nam & ideo præstruximus tam corpus animæ, quā & carnis obnoxium esse mercedibus pro communi operatione pensandis, ne corporalitas animæ occasionem subministrans figurarū, corporalitatem carnis excludat: cū utranque parti

participem & regni, & iudicij, & resurrectionis oporteat credi: & nunc eò per-
 gimus, uti corporalitatem carnalem proprie demonstremus à domino si-
 gnificari in omni resurrectionis mentione, salua animali, quā & ipsam pau-
 ci receperunt. In primis cum ad hoc uenisse se dicit, uti quod perijt, saluum
 faciat. Quid dicis: perisse hominem: sine dubio. Totum ne an ex parte: uti-
 que totum. Siquidem transgressio quæ perditionis humanæ causa est, tam
 animæ instinctu ex concupiscentia, quā & carnis actu ex degustatione
 cōmissa, totum hominem elogio transgressionis inscripsit, atq; exinde me- *Elogio trans-*
 rito perditionis impleuit. Totus itaq; saluus fiet, qui perit totus delinquen- *gressionis in-*
 do: nisi si & ouis illa sine corpore amittitur, & sine corpore reuocatur. Nam *scripsit*
 si caro quoq; eius cum anima (quod pecus totum est) humeris boni pasto-
 ris aduehitur, ex utraq; utiq; substantia restituendi hominis exemplū est.
 Aut quā indignum deo, dimidium hominem redigere in salutem: penē
 minus facere, cum etiam secularium principum plena semper indulgentia *indulgentia*
 vindicetur. Diabolus ualentior in hominis iniuriam intelligitur, totum eum *27*
 elidens: deus infirmior renunciabitur, non totum eum releuans. Atqui &
 Apostolus suggerit: Vbi delictum abundauerit, illic gratiā superabunda-
 se. Quomodo deniq; saluus habebitur, qui poterit & perditus: carne scilicet
 perditus, anima uero saluus: nisi quod iam & anima in perdito constituatur
 necesse est, ut salua effici possit. id enim saluum effici oportebit, quod perdi-
 tum fuerit. Porro autem recipimus animæ immortalitatem, ut perdita non
 in interitum credatur, sed in supplicium, id est in gehennam. Et si ita est, iam
 non animam spectabit salus saluam scilicet sua natura per immortalitatem,
 sed carnem potius quā interibilem constat apud omnes. Aut si & anima *interibilis*
 interibilis, id est, nō immortalis qd' & caro, iam & carni forma illa ex æquo *caro*
 proficere debet, proinde mortali & interibili: quia id quod perit, saluum
 facturus est dominus. Nolo nunc contentioso fune deducere, hac, an illac *Contentioso*
 hominem perditio depostulet, dum utrinq; eū salus destinet, in ambas sub- *fune deducere*
 stantias peræquata. Ecce enim ex quacunq; substantia hominē perisse præ- *Prouerbiū*
 sumptis, ex altera non perit. Saluus ergo erit iam ex qua non perit, & sal-
 uus nihilominus fiet, ex qua perit. Habes totius hominis restitutionē: dum
 & quodcunq; eius perit, saluum facturus est dominus: & quodcunq; nō pe-
 rit, utiq; non erit perditurus. Quis ultra de utriusq; substantiæ securitate du-
 bitabit, cum altera salutem consecutura sit? Et tamen adhuc sensum rei ex-
 primit dominus: ego, dicens, ueni non ut meam, sed ut patris, qui me misit,
 faciam uoluntatem. Quam oro te: ut omne quod dedit mihi non perdam
 ex eo quicquam, sed resuscitem illud in nouissima die. Quid à patre Chri-
 stus acceperat, nisi quod & induerat: hominem sine dubio, carnis animæq;
 texturam. Neutrum ergo eorum quæ accepit perire patietur: imò nec quic-
 quam utriusq;, imò nec modicum. Quod si modicū caro, ergo nec carnem:
 quia

*alias, filius a/
spiciebatur*

quia nec modicum, nec quicquam. Atqui si non & carnem resuscitabit nouissima die, iam non modicum patietur perire de homine, sed pro tanta dixerim parte propè totum. Ingerens amplius: Hoc est patris uoluntas, ut omnis qui aspicit filium & credit in eum, habeat uitam æternam: & suscitetur illum nouissima die: plenitudinē extruit resurrectionis. distribuit enim utrique substantiæ per officia propriam mercedem salutis: & carni per quam & filius hominis aspiciebatur, & animæ per quam credebatur. Ergo dices, illis erit promissa res, à quibus Christus uidebatur. Sit planè ita, ut & ad nos eadem spes inde manauerit. Nam si uidentibus & idcirco credentibus fructuosa tunc fuerunt opera carnis atq; animæ, multo magis nobis. Feliciores enim qui non uident & credent, quando & si illis negaretur carnis resurrectio certe felicioribus competisset. Quomodo enim felices, si ex parte perituri? Sed & præcipit, eum potius timendum, qui corpus & animam occidat in gehennam, id est dominum solum: non qui corpus occidant, animæ autem nihil nocere possint, id est humanas potestates. Adeo hic & anima immortalis natura recognoscitur, quæ nō possit occidi ab hominibus: & carnis esse mortalitatem, cuius sit occisio: atque ita resurrectionem quoq; mortuorum carnis esse, quæ in gehennam nisi resuscitata non poterit occidi. Sed quoniam & hic de interpretatione corporis quæstio cauillatur, ego corpus hominis non aliud intelligam, quàm omnē istam struem carnis, quoquo genere materiarū concinnatur atq; uariatur, quod uidetur, quod tenetur, quod deniq; ab hominibus occiditur. Sic & parietis corpus nō aliud admittam quàm cæmenta, quàm saxa, quàm lateres. Si quis arcanum aliquod corpus inducit, ostendat, reuelet, probet ipsum esse etiam quod occidatur ab homine, & de illo erit dictum. Item si animæ corpus opponitur, uacabit astutia. Cum enim utrunq; proponitur, corpus atq; animam occidi in gehennam, distinguitur corpus ab anima, & relinquitur corpus. Intellige id quod in promptu sit, caro scilicet: quæ sicut occidetur in gehennam, si non magis à deo timuerit occidi: ita & uiuificabitur in uitam æternam, si maluerit ab hominibus potius interfici. Proinde si quis occisionem carnis atq; animæ in gehennam, ad interitum & finem utriusq; substantiæ arripierit: non ad supplicium quasi consumendarum, non quasi puniendarū: recordetur ignem gehennæ æternum prædicari, in poenam æternam, & inde æternitatē occisionis agnoscat, propterea humanæ ut temporali prætimendam. Tunc & æternas substantias credet, quarum æterna sit occisio in poenam. Certè cum post resurrectionē corpus cum anima occidi habeat in gehennam, satis de utroq; constabit, & de carnali resurrectione, & de æterna occisione. Absurdissimum alioquin si idcirco resuscitata caro occidatur in gehennam, uti finiatur, quod & non resuscitata pateretur. In hoc scilicet reficietur ne sit, cui non esse iam euenit. Eiusdem nos spei fulciens, passerum quoq; subiungit exemplū, quod ex duobus

bus non cadat alter in terram sine dei uoluntate: ut & carnem quæ ceciderit
 in terram, proinde credas & resurgere posse per eiusdem dei uoluntatem.
 Nam & si passeribus hoc non licet: sed nos multis passeribus antestamus,
 eo quod cadentes resurgamus. Quorum denique capillos capitis omnes nu-
 meratos adfirmans, saluos utique repromittit. Perituros enim quæ ratio in nu-
 merum redegit: nisi quia hoc est, ut omne quod pater mihi dedit, non per-
 dam ex eo quicquam: id est, nec capillum, sicut nec oculum, nec dentem. Cæ-
 terum unde erit fletus & dentium frendor, nisi ex oculis & ex dentibus? oc-
 ciso scilicet etiam corpore in gehennam, & detruso in tenebras exteriores,
 quæ oculorum propria sunt tormenta. Si quis in nuptiis minus dignis ope-
 ribus fuerit indutus, constringendus statim manibus & pedibus, utpote qui
 cum corpore surrexerit. Sic ergo & recumbere ipsum in dei regno, & sedere
 in thronis Christi, & assistere tunc ad dexteram uel sinistram, & edere de li-
 gno uitæ, corporalis dispositionis fidelissima indicia sunt. Videamus nunc an
 & Sadducæorum uersutiam elidens, nostram magis sententiam erexerit.
 Causa opinor quæstionis, fuit destructio resurrectionis. Siquidem Saddu-
 cæi neque animæ, neque carnis admittunt salutem: & ideo ex qua uel maxime
 specie resurrectionis fides labefactatur, ex ea argumentum problemati suo
 accommodauerunt: De carnis scilicet obtentu nupturæ nec ne post resurre-
 ctionem, sub eius mulieris persona quæ septem fratribus nupta, in dubio ha-
 beretur, cui eorum restitueretur. Porro seruentur sensus tam quæstionis quam
 responsionis, & controuersia occursum est. Si enim Sadducæi quidem re-
 spuebant resurrectionem, dominus autem eam confirmat, & scripturarum
 ignaros increpans, earum scilicet quæ resurrectionem prædicassent, & uirtu-
 tis dei incredulos, idoneæ utique mortuis resuscitandis, postremo subiiciens,
 Quam autem mortui resurgant: sine dubio & confirmando esse quod nega-
 batur, id est resurrectionem mortuorum apud dominum uiuorum, talem
 quoque eam confirmabat esse, qualis negabatur, utriusque scilicet substantiæ hu-
 manæ. Neque enim si nupturos tunc negauit, ideo nec resurrecturos demon-
 strauit. Atqui filios resurrectionis appellat, ut per eam quodammodo nasci
 habentes, postquam non nubent, sed resuscitati: similes enim erunt angelis,
 quæ non nupturi, quia nec morituri, sed quæ transitori in statum angelicum,
 per indumentum illud incorruptibilitatis per substantiæ resuscitatæ tamen
 demutationem. Cæterum nec quaereretur nupturi, siue morituri nec ne rur-
 sus essemus, si non eius uel maxime substantiæ restitutio in dubium uocaretur,
 quæ proprie & morte & nuptiis fungitur, id est carnis. Habes igitur do-
 minum confirmantem aduersus hæreticos Iudæorum, quod & nunc negatur
 apud Sadducæos Christianorum, solidam resurrectionem. Licet si car-
 nem ait nihil prodesse, ex materia dicti dirigendus est sensus. Nam quia du-
 rum & intolerabile existimauerunt sermonem eius quasi uere carnem suam
 illis

Frendor

Sadducei

ὅτι ἡ ἐξέσπου
 τοῦ οἱ νεκροῖ
 Quod autem
 mort. resurg.
 Luce xx. Ver-
 ba Christi

Hæretici Iu-
 deorum.
 Sadducei
 Christianorum

illis edendam determinasset: ut in spiritum disponderet statū salutis, præmi-
 sit: Spiritus est qui uiuificat. Atq; ita subiunxit: Caro nihil prodest, sed ad
 uiuificandum: scilicet exequitur etiā quid uelit intelligi spiritum: Verba quæ
 locutus sum uobis, spiritus sunt, uita sunt: sicut & supra: Qui audit sermones
 meos, & credidit in eum qui me misit, habet uitam æternam, & in iudiciū
 non ueniet, sed transiet de morte ad uitam. Itaq; sermonem constituens ui-
 uificatorem, quia spiritus & uita sermo, eundem etiam carnem suam dixit:
 quia & sermo caro erat factus, proinde in causam uitæ adpetendus, & de-
 29 uorandus auditu, & ruminandus intellectu, & fide digerendus. Nam & pau-
 lo ante carnem suam, panem quoq; cœlestem pronunciarat, urgens usque-
 quaq; per allegoriam necessariorum pabulorum, memoriam patrum, qui
 panes & carnes Ægyptiorum præuerterant diuinæ uocationi. Igitur cōuer-
 sus ad recogitatus illorū, quia senserat dispergendos, caro, ait, nihil prodest.
 Quid hoc ad destruendam carnis resurrectionem? quasi non liceat esse ali-
 quid, quod & si nihil proffit, aliud tamē ei prodesse possit. Spiritus prodest,
 uiuificat enim. Caro nihil prodest, mortificatur enim. Itaq; secundum nos
 magis collocauit utriusq; propositionem. Ostendens enim quid proffit, &
 quid non proffit, pariter inluminauit, quid cui proffit: spiritū scilicet carni mor-
 tificatę uiuificatorem. Veniet enim hora, inquit, cum mortui audient uocem
 filiī dei: & qui audierint, uiuent. Quid mortuum, nisi caro? & quid uox dei,
 nisi sermo? Et quid sermo, nisi spiritus? Merito carnem resuscitaturus quod
 factum est ipse, & ex morte quam passus est ipse, & ex sepulchro quod illa-
 tus est ipse. Deniq; cum dicit: Ne miremini quod ueniet hora in qua omnes
 qui in monumentis sunt, audient uocem filiī dei, & procedent: qui bona fe-
 cerunt, in uitæ resurrectionem: qui mala, in resurrectionem iudicij: Nemo
 iam poterit aliud mortuos interpretari, qui sint in monumentis, nisi corpo-
 ra & carnem: quia nec ipsa monumenta aliud, quàm cadauerum stabula.
 Siquidem & ipsi homines, ueteres, id est peccatores: id est, mortui per igno-
 rantiam dei, quos monumenta intelligendos argumentātur hæretici, de mo-
 numentis processuri in iudiciū, aperte prædicantur. Cæterum quomodo
 de monumentis monumenta procedent? Post dicta domini, facta etiā eius
 quid sapere credamus, de capulis, de sepulchris mortuos resuscitantis? Cui
 rei istud? Si ad simplicem ostentationem potestatis, aut ad præsentem gra-
 tiam redanimationis, nō adeo magnū illi, denuo morituros suscitari. Enim-
 uero si ad fidē potius sequestrandam futuræ resurrectionis, ergo & illa cor-
 poralis præscribitur de documentī sui forma. Nec sustinebo dicentes, idcir-
 co tunc resurrectionem animæ soli destinatam, in carnem quoq; præcucur-
 risse, quia non potuisset aliter ostendi resurrectio animæ inuisibilis, nisi per
 in- uisibilis substantiæ resuscitationem. Male deum norunt, qui nō putant illū
 posse, quod non putant, & tamen sciunt potuisse, si instrumentum Ioannis
 norunt

Stabula cada-
 uerum monu-
 menta

Instrumentū
 Apocal. Ioan.

norunt. Qui enim animas adhuc solas martyrum sub altari quiescentes conspectui subdidit, posset utique & resurgentes oculis exhibere sine carne. At ego deum malo decipere non posse, de fallacia solummodo infirmum, ne aliter documēta præmisisse quàm rem disposuisse uideatur: imò ne si exemplum resurrectionis sine carne non ualuit inducere, multo magis plenitudinem exempli in eadem substantia exhibere non possit. Nullum uero exemplum maius est eo, cuius exemplum est. Maius est autem, si animæ cum corpore resuscitabuntur in documentum sine corpore resurgendi, ut tota hominis salus dimidiæ patrocina-retur: quando exemplorum cōditio illud potius expeteret quod minus haberetur, animæ dico solius resurrectionem, uelut gustum carnis etiam resurrecturæ suo in tempore. Atq; adeo, secundum nostram uero estimationem, exempla illa mortuorum à domino suscitatorum, commendabāt quidem & carnis & animæ resurrectionem, ne cui substantiæ negaretur hoc donum: quæ tamen exempla eo minus aliquid ædebant (non enim in gloriam, nec incorruptibilitatem, sed in mortem aliam suscitabātur) quàm ediderit Christus. Resurrectionem apostolica quoq; instrumenta testantur. Nam & Apostolis nullum aliud negotium fuit duntaxat apud Israel, quàm ueteris testamenti resignandi & noui consignandi, & potius iam dei in Christo concionandi. Ita & de resurrectione nihil noui intulerant, nisi quod & ipsam in gloriam Christi annunciabant, de cætero simplici & nota iam fide receptam sine ulla qualitatibus quæstione, solis refragantibus Sadducis: adeo facilius fuit negari in totum mortuorum resurrectionem, quàm aliter intelligi. Habes Paulum apud summos sacerdotes sub tribuno inter Sadducæos & Phariseos, fidei suæ professorem: Viri, inquit, fratres, ego pharisæus sum, filius pharisæorum, de spe nunc & de resurrectione iudicor apud uos: utiq; ne, quia iam transgressor legis uidebatur, de præcipuo fidei totius articulo, id est de resurrectione ad Sadducæos sapere existimaretur. Ita quam nolebat uideri rescindere fidem resurrectionis, utiq; confirmabat secundum pharisæos, respuens negatores eius Sadducæos. Proinde & apud Agrippam nihil se ait proferre, citra quàm prophetæ annu-cias-sent. Ergo seruabat resurrectionem quoq; qualē prophetæ annunciarant. Nam & de resurrectione mortuorum apud Moysen scriptum commemorans, corporalem eam norat, in qua scilicet sanguis hominis exquiri habebit. Itaq; talem prædicabat, qualem & pharisæi susceperāt, & dominus ipse defenderat, & Sadducæi ne talē quoq; crederent, in totum esse noluerant. Sed nec Athenienses aliam intellexerant à Paulo portendi. deniq; irriserant, nō irrisuri omnino si animæ solius restitutionem ab eo audissent. suscepissent enim uernaculæ suæ philosophiæ frequentiore præsumptionem. At ubi Nationes præconium resurrectionis inauditæ retro, ipsa nouitate concussit, & digna incredulitas rei tantæ quæstionibus fidem

*Apostolica instrumenta.
Apostolorum negotium.
Resignare uetus, 30
Consignare nouum*

Athenienses

Vernacula Atheniensium philosophia

extorquere coepit: tunc & Apostolus per totum penè instrumentum fidem huius spei corroborare curauit, & esse eam ostēdens, & nondū transactam: & (de quo magis quærebatur) corporalem: & quod insuper dubitabatur, non aliter corporalem. Nihil autem mirū, si & ex ipsius instrumento captemur argumenta, cum oporteat hæreſes esse, quæ esse non possent, si non & perperam scripturæ intelligi possent. Natæ deniq; hæreſes, duos homines ab Apostolo æditos interiorem, id est animam: & exteriorem, id est carnē: salutem quidem animæ, id est interiori homini: exitiū uero carni, id est exteriori adiudicauerūt: quia scriptum sit Corinthiis: Nam & si homo noster exterior corrumpitur, sed interior renouatur de die & die. Porro nec anima per semetipsam homo, quæ figmento iam homine appellato postea inserta est: nec caro sine anima homo, quæ post exilium animæ cadauer inscribitur. Ita uocabulum homo, consertarum substantiarum duarum quodammodo fibula est, sub quo uocabulo non possunt esse nisi coherentes. Porro Apostolus interiorem hominem non tam animam quàm mentē atq; animum intelligi mauult, id est, nō substantiā ipsam, sed substantiæ saporē. Si quidem Ephesiis scribens in interiorē hominem habitare Christū, sensibus utiq; intimandum dominū significauit. Deniq; adiūxit: Per fidem, & in cordibus uestris & in dilectione. Fidem quidē & dilectionē, nō substantiua animæ ponens, sed cōceptiua. In cordibus autē dicens quæ substantiua sunt carnis, iam & ipsum interiorē hominem carni deputauit, quem in corde constituit. Inspice nunc quomodo exteriorem quidem hominē corrumpi allegaret, interiorem uero renouari die ac die. Nec illā corruptelā carnis affirmes, quā ex die mortis in perpetuū defectura patiatur: sed quā in istius uitæ spatio ante mortē & usq; ad mortē uexationibus & pressuris, tormentis atque suppliciis, nominis causa experietur. Nam & homo interior hic utiq; renouari habebit per suggestū spiritus, proficiens fide & disciplina die ac die: nō illic, id est nō post resurrectionē: ubi nō utiq; die ac die renouari habemus, sed semel ad summā. De sequētibus discite: Quod em̄ ad præsens est, inquit, temporale & leue pressuræ nostræ supergressum insupergressum æternum gloriæ pondus perfici à nobis: nō ut tuentibus quæ uidētur, id est passiones, sed quæ nō uidentur, id est mercedes. Quæ enim uidentur, temporalia sunt: quæ uero nō uidentur æterna sunt. Pressuras em̄ & læsuras quibus corrumpitur homo exterior, ut leues & temporales, idcirco cōtemnendas affirmat, præferens mercedum æternarū inuisibilibium & gloriæ pondus in cōpensationem laborū, quos hic caro patiēdo corrūpitur. Adeo non illa est corruptio, quā in perpetuū carnis interitū, ad resurrectionē expellendā exteriori homini ascribūt. Sic & alibi: Siquidē, ait, cōpatimur, uti & conglorificemur. Reputo enim nō dignas esse passiones huius temporis, ad futurā gloriam, quæ in nos habet reuelari. Et hic minora ostendit incōmoda præmijs suis.

Porro

Interior ho-
mo apud Pau-
lum 31

Per nomē hic
intelligit, pro
fessionē Chri-
stianam

Porro si per carnem compatimur cuius est proprie passionibus corrumpi, eiusdem erit & quod pro compassione promittitur. Atque adeo carni ascribitur pressurarum proprietatem, ut & supra dicat: Cum uenissetemus autem in Macedoniam nullam remissionem habuit caro nostra. Dehinc ut & animae daret compassionem: In omnibus, inquit, compressi, Extrinsecus pugne, debellantes scilicet carnem: intrinsecus timor, afflictae scilicet animam. Adeo & si corrumpitur homo exterior, non amittens resurrectionem, sed ut sustinens uexationem corrumpi intelligeretur, & hoc non sine interiore. Ita amborum erit etiam conglorificari, sicut & compati. Secundum collegia laborum, consortia quoque decurrant necesse est praemiorum. Eandem ad hoc sententiam exequitur, remunerationes uexationibus praefertens. Scimus enim, inquit, quoniam & si terrena domus nostri tabernaculi dissoluatur, habemus domum non manufactam aeternam in caelis. id est, pro hoc dissoluetur caro nostra per passiones, quod domicilium consecuturi sumus in caelis. Meminerat euangelicae diffinitionis. Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quia illorum esset regnum caelorum. Non tamen carnis restitutionem negauit, si compensationem mercedis opposuit, cum ipsi compensatio debeat cui dissolutio reputatur, scilicet carni. Sed quia domum dixerat, carnem, eleganter uoluit & in mercedis comparatione uocabulo domus uti, ipsi domui quae dissoluetur per passionem meliorem domum repromittens per resurrectionem. Nam & dominus multas mansiones quasi domus, apud patrem repromittit. Quanquam de domicilio mundi potest intelligi, quo dissoluto aeterna sedes repromittatur in caelis: quia & quae sequuntur ad carnem manifeste pertinentia ostendunt priora non ad carnem pertinere. diuisionem enim facit apostolus cum subiicit. Nam & hoc gemimus domicilium nostrum, quod de caelo est superindui desiderantes, siquidem exuti non nudi inueniamur. id est, ante uolumus superinduere uirtutem caelestem aeternitatis, quam carne exuamur: huius enim gratiae privilegium illos manet, qui ab aduentu domini deprehendentur in carne, & propter duritias temporum antichristi merebuntur compendio mortis per demutationem expunctae concurrere cum resurgentibus, sicut Thessalonicensibus scribit, Hoc enim dicimus uobis in sermone domini, quod nos qui uiuimus qui remanemus in aduentu domini, non praueuiemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse dominus in iussu & in uoce angeli tuba dei, descendet de caelo, & mortui in Christo resurgent primi. Dehinc nos cum ipsis simul rapiemur in nubibus obuiam Christo, & ita semper cum domino erimus. Horum demutationem ad Corinthios reddit dicens. Omnes quidem resurgemus, non autem omnes demutabimur, in atomo, in momentaneo motu oculi, in nouissima tuba: Sed illi scilicet soli qui inuenientur in carne. Et mortui, inquit, resurgent, nos demutabimur. Hac ergo prius positione prospecta, reliqua reuocabis ad su-

Positio

g 3 perioerem

periores sensum. Nam cum adiicit, Oportet enim corruptum istud induere incorruptelam, & mortale istud induere immortalitatem, hoc erit illud domicilium de cœlo quod gementes in hac carne superinduere desideramus, utiq; super carnem in qua deprehendemur, quia grauari nos ait, qui sumus in tabernaculo, quod nolimus exui, sed potius superindui, uti deuoretur mortale à uita: scilicet dum demutatur, superinduendo quod est de cœlis. Quis enim non desiderabit dum in carne est superinduere immortalitatem, & cōtinuare uitam lucrifacta morte per uicariam demutationē, ne inferos experiatur, usq; nonissimū quadrantem exacturos? Cæterum demutationem etiā post resurrectionem cōsecuturus est, inferos iam expertus. Abhinc enim definimus carnem omni modo quidem resurrecturam, atq; illa ex demutatione superuentura habitū angelicum suscepturam. Aut si in his solis qui inueniuntur in carne demutari eam oportebit, ut deuoretur mortale à uita, id est caro ab illo superindumento cœlesti, æterno: ergo qui mortui deprehenduntur uitā non consequentur, priuati iam materia, & ut ita dixerim esca uitæ, id est carne. Aut necesse est recipiant eā & illi: ut & in ipsis mortale deuorari possit à uita, si uitā sunt cōsecuturi. Sed in mortuis, inquis, iam

33 deuoratum erit mortale istud. Non utiq; in omnibus. Quantos enim licebit, uel pridianos inueniri, tam recentia cadauera, ut nihil illis deuoratum uideri possit. Vtiq; enim deuoratum non aliud existimas quàm interceptū, quàm abolitum, quàm omni sensu ereptum: quod comparere omni genere cessauerit. Nec gigantum autem antiquissima cadauera deuorata cōstabit, quorum crates adhuc uiuunt. Diximus iam de isto alibi. Sed & proximè in ista ciuitate cū eo die fundamenta tot ueterum sepulturarum sacrilega conlocarentur, quingentorū ferè annorū ossa adhuc succida, & capillos olentes populus exhorruit. Constat non tantum ossa durare, uerū & dentes incorruptos perennare, quæ ut semina retinentur fructificaturi corporis in resurrectione. Postremo & si tūc deuoratum inuenietur mortale in omnibus mortuis certe à morte, certe ab æuo, certe per ætatem, nunquid à uita, nunquid à superindumento, nunquid ab immortalitatis ingestu? Porro quia his ait deuoratum iri mortale, ab alijs negauit. Et utiq; hoc à diuinis uiribus, non à naturalibus legibus perfici præstariq; cōueniet. Ergo cū à uita habeat deuorari quod mortale est, id exhiberi omnifariā necesse est ut deuoretur, & deuorari ut demutetur. Si ignem dicas accendi oportere, nō potes id per quod accenditur alibi necessarium adfirmare, alibi non. Sic & cum infulcit: Siquidem exuti nō inueniemur nudi, de eis scilicet qui nō in uita, nec in carne deprehenduntur à die domini: nō aliās negauit nudos, quos prædixit exutos, nisi quia reuestitos uoluit intelligi eadem substantia, qua fuerāt spoliati. Ut nudi em̄, inuenientur: carne deposita, uel ex parte discissa siue detrita. Et hoc enim nuditas potest dici. Dehinc recipient eam, ut redinduti carne fieri possint

Gigantū crates.
De Carthagine loquitur,
ut puto

sunt etiam superinduti immortalitatem. Superindui enim nisi uestito iam conuenire non potest. Proinde cum dicit: Itaque confisi semper, & scientes quod cum immoremur in corpore, peregrinemur à domino: per fidem enim incēdimus non per speciem: Manifestum est hoc quoque non pertinere ad offuscationem carnis quasi separantis nos à domino quāmdiu uiuimus, Per fidem incedentes, non per speciem, id est spe, non re: & ideo subiungit: Fidentes autem & bonum ducentes magis peregrinari à corpore & immorari ad dominum, scilicet ut per speciem magis incedamus quā per fidē, per rem potius quā per spem. Vides quā & hic corporum cōtemptum ad martyriorum prāstantiam referat. Nemo enim peregrinatus à corpore statim immoratur penes dominum, nisi ex martyrii prārogatiua, scilicet paradiso non Inferis deuersurus. Defecerant autem Apostolo uerba ad significandum de corpore excessum: An ratione etiam nouē loquitur: temporalem enim absentiam à corpore uolens significare, peregrinari nos ab eo dixit, quoniam qui peregrinatur etiam reuertetur in domicilium. Exinde etiam ad omnes, gestimus, inquit, siue peregrinantes, siue immorantes placibiles deo esse. Omnes enim manifestari nos oportet pro tribunali CHRISTI IESU. Si omnes, & totos. si omnes & interiores & exteriores, id est tam animas quā corpora: uti unusquisque, inquit, reportet per corpus secundū quā gessit bonum siue malum. Hoc iam quomodo legas, quāro: quasi turbate enim per hyperbaton instruxit, utrum ne quā per corpus reportanda erunt, an quā per corpus gesta sunt. Sed & si quā per corpus reportanda sunt, corporalis indubitate resurrectio est: & si quā per corpus gesta sunt, per corpus utique pensanda sunt, per quod & gesta sunt. Ita totus hic à capite tractatus apostoli tali clausula detextus qua carnis resurrectio ostenditur, secundum hāc erit intelligendus quā cum clausula consonant. Si enim adhuc ad superiora respectus, unde mētio hominis exterioris & interioris inducta est, nōne & dignitatem & spem carnis integram inuenies? Cū enim de lumine quod illuxerit deus in cordibus nostris ad illuminationem agnitionis gloriā suā in persona Christi, dicit habere nos thesaurū istum in testaceis uasis, scilicet in carne: utrumne quia testacea est secundum originem in limo destruetur, an quia diuini thesauri conditorium est, extolletur? At qui si lumen ipsum illud uerum quod est in persona Christi, uitam in se continet, eaquē uita cum lumine committitur in carnem, peritura est in quā uita cōmittitur. Planē sic periturus & ipse thesaurus. perituris em̄ peritura creduntur, sicut ueteribus utribus nouū uinum. Cū item subiicit: semper mortificationem Christi Iesu circūferentes in corpore nostro, qualis ista res est quā post dei templū, iā & sepulchrū Christi potest dici? Cur aut mortificationē dñi circūferimus in corpore: ut & uita, inquit, manifestetur. Vbi: in corpore In quo: in mortali, ergo in carne plane mortali, secundum culpā, sed & uitali

Martyria

34

Deuersurus &
diuersurusConditorium
diuini thesauri

secundum gratiam, uide quantam, ut in illa uita Christi manifestetur. In te
 55 ergo aliena salutis, sed in substantia perpetuæ dissolutionis manifestabitur
 uita Christi æterna, iugis, incorrupta, iam & dei uita: aut cuius temporis ui-
 ta domini manifestabitur in corpore nostro, illa quidem qua uixit usque in
 passionem quæ non modo apud Iudæos in manifesto fuit, uerum etiam
 omnibus nunc gentibus prodita est: Adeo eam significat quæ portas ada-
 mantinas mortis, & æneas seras Inferorū infregit, quæ exinde iam nostra
 est. Deniq; manifestabitur in corpore, quando; post mortem, quomodo;
 dum resurgimus in corpore, sicut & Christus. Ne enim quis argumentetur
 nunc habere manifestari uitam Iesu in corpore nostro per disciplinam san-
 ctitatis & patientiæ, & iustitiæ, & sapientiæ quibus domini uita floruerit, p-
 uidentissima apostoli intentio ingerit: Si enim nos qui uiuimus, in mortem
 tradimur propter Iesum, ut uita eius manifestetur in corpore nostro mor-
 tali, ideo defunctis nobis hoc ait futurum in corpore nostro. Quod si tunc,
 quo modo nisi resuscitato eo; proinde & in clausula, sciētes, ait, qd' qui susci-
 tauit Iesum, & nos suscitabit cum ipso, quia iam resurrexerit à mortuis: nisi
 quia cum ipso sicut ipsum sapit. Si uero sicut ipsum, nō utiq; sine carne. Sed
 & rursus alia cæcitate in duos homines impingunt in ueterem & in nouum,
 monente Apostolo, deponere nos ueterem hominem qui corrumpitur per
 concupiscentiam seductionis, renouari autem spiritu sensus, & induere no-
 uum hominem qui secundum deum conditus est, in iustitiā, & religione ue-
 ritatis: ut & hic ad duas substantias distinguendo, uetustatem ad carnem,
 nouitatem ad animam, corruptionem perpetuam ueteri defendat, id est car-
 ni. Porro si secundum substantias: nec anima nouus homo, quia posteriore
 nec caro ideo uetus, quia prior. quantulum enim temporis inter manū dei
 & adflatum? ausim dicere etiam si multo prior anima caro, eo ipso quod ani-
 ma impleri se expectauit, priorem eā fecit. Omnis enim consummatio atq;
 perfectio, & si ordine posthumat, effectu anticipat. Magis illud prius est, si-
 ne quo priora nō possunt. Si caro uetus homo, quando istud à primordio:
 atqui Adam nouus totus, & ex nouo uetus nemo: nam & exinde à benedī-
 ctione genituræ, caro atq; anima simul fiunt sine calculo temporis, ut quæ
 simul in utero etiam seminātur, quod docuimus in commentario animæ, cō-
 temporant foetu, coætant natu, duos istos homines sanè ex substātia dupli-
 ci non tamen & ætate, sic unū edunt, dum prior neuter. Citius est, totos nos
 aut ueteres aut novos esse: qua enim alterum possidemus, alterum esse ne-
 scimus. Sed Apostolus ueterem hominem manifeste notat. Expone enim,
 inquit, secundum pristinam conuersationem ueterem hominem non secun-
 dum alicuius substantiæ senium. Neq; enim carnem præcipit deponamus,
 sed quæ & alibi carnalia ostendit, opera nō corpora accusans, de quibus &
 hic subijcit: deponentes mendacium, loquimini ueritatē unusquisq; ad pro-
 ximum

*Adamantine
 porte.
 Aeneæ seræ
 Inferorum*

*cum ipso, hoc
 est sicut ipsum*

*A benedictio/
 ne geniture
 Libellus de a/
 nima*

ximum suum, quoniam membra alterutrum sumus. Irascimini autē, & nolite delinquere. Sol non occidat super iracundiam uestram. Neque dederitis diabolo locum. Qui furabatur, iam nō furetur. imō potius laboret operando manibus uti habeat in partem indigenti. Omnis sermo turpis non procedat ex ore uestro, sed qui sit optimus ad ædificationem fidei, ut gratiam audientibus præstet. Et nolite contristare spiritum dei sanctum in quo signati estis, in redemptionis die. Omnis amaritudo & ira, & clamor, & blasphemia, auferatur à uobis, cum omni malicia. Estote autem in alterutrum benigni, misericordes, donantes inuicem, sicut & deus uobis donauit in Christo. Igitur qui carnem ueterem hominem existimant, cur non mortem sibi properant, ut uetere homine deposito præceptis Apostoli occurrant? Nos enim qui totam fidem in carne administrandam credidimus, imō & per carnem cuius est & os ad proferendum optimum quenque sermonem, & lingua ad non blasphemandum, & cor ad non indignandum, & manus ad operandū & largiendum, tam uetustatem hominis quàm nouitatem, ad moralem nō ad substantialem differentiam pertinere defendimus. Atque ita pariter agnoscimus hominem, qui secundum pristinam cōuersationem uetus fuerit, eundem & corrumpi, ita dictum secundum concupiscentiā seductionis, quem, admodum & ueterem secundum pristinam cōuersationem, non secundum carnem per interitum, perpetuum. Cæterum carne tam saluum quàm eundem: utpote uitiosam disciplinam, non corpulentiam exutum. Talem ubique Apostolum recognoscas, ita carnis opera damnantem, ut carnem damnare uideatur: sed ne ita quis existimet, ex aliorum uel cohærentium sensuū suggestu procurantē. Nam & dicens eos qui in carne sint deo placere non posse, statim de prauo intellectu ad integrum reuocat, adiiciens: Vos autē non estis in carne, sed in spiritu. Eos enim quos in carne esse constabat, negando in carne esse, in operibus carnis non esse monstrabat. Atque ita illos demum deo placere non posse: non qui in carne essent, sed qui carnaliter uiuerent: placere autem deo illos qui in carne positi, secundum spiritum incederent. Et rursus: Corpus quidem ait mortuum, sed propter delinquentiam: sicut spiritum uitam propter iustitiam. Vitam autem morti opponens in carne constitutæ, sine dubio illic & uitam repromisit ex iustitia, ubi mortem determinauit ex delinquentia. Cæterum frustra opposuit uitam morti, si nō est illic ubi est & ipsa cui eam opposuit excludendæ utique de corpore. Porro si uita mortem de corpore excludit, non potest id perficere, nisi illud penetret ubi est quod excludit. Et quid ego nodosius, cū Apostolus absolutius? Si enim, inquit, spiritus eius qui suscitauit Iesum, habitat in uobis: qui suscitauit Iesum à mortuis, suscitabit & mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritum eius in uobis: ut & si animam quis corpus mortale præsumpserit, cum hoc & carnem negare nō possit, carnis quoque resurrectionem cogatur agno

Mortis tantum differentia inter uetustatem hominis et nouitatem.

agnoscere secundum eiusdem status communionem. Ex sequentibus adhuc discas opera carnis damnari, non ipsam. Itaque fratres, ait, debitores sumus non carni ad uiuendum. si secundum carnem uixeritis, futurum est ut moriamini: si uero spiritu carnis actus mortificaueritis, uiuetis. Porro ut ad singula quaque respondeam, si in carne constitutis secundum spiritum tamen de gentibus salus repromittitur, iam non caro aduersatur saluti, sed operatio carnis. Operatione autem carnis exclusa quae causa est mortis, salua iam caro ostenditur causa carens mortis. Lex enim, inquit, spiritus uitae in Christo Iesu manumisit me a lege delinquentiae & mortis: certe quam praemisit habitare in membris nostris. Ergo iam membra nostra lege mortis non tenebuntur, quia nec delinquentiae, a quibus manumissa sunt. Quod enim inualidum erat legis in quo infirmabatur per carnem, misso deus filio suo in simulachro carnis delinquentiae, & per carnem damnauit delinquentiam in carne, non carnem in delinquentia: neque enim domus cum habitatore damnabitur. Habitare enim peccatum dixit in corpore nostro. Damnata autem delinquentia caro absoluta est: sicut indemnata ea, legi mortis & delinquentiae obstricta est. Sic & si sensum carnis mortem appellauit, dehinc & inimicitiam ad deum: sed non carnem ipsam. Cui ergo, dices, reputabitur sensus carnis, si non substantiae ipsi? Plane si probaueris aliquid carnem de suo sapere. Si uero sine anima nullius est sensus, intellige sensum carnis ad animam esse referendum, carni interdum deputatum, quia propter carnem & per carnem administratur: & ideo habitare ait delinquentiam in carne, quia & anima delinquentiae inducitur. inquilina est carnis mortificatae quidem, sed non suo, uerum delinquentiae nomine. Nam & alibi quomodo, inquit, etiam nunc uelut uiuentes in mundo sententiam fertis: non ad mortuos scribens, sed ad eos, qui desinere deberent mundialiter uiuere. Haec enim erit uita mundialis, quam ueterem hominem dicit confixum esse Christo: non corporalitatem, sed moralitatem. Ceterum si non ita accipimus, non est corporalitas nostra confixa, nec crucem Christi caro nostra perpeffa est, quemadmodum adiecit, uti euacuetur corpus delinquentiae, per emendationem uitae, non per interitum substantiae, sicut ait, uti haecenus delinquentiae seruiamus. Et ut hac ratione commortui in Christo credamus quod etiam conuiuiamus illi. Sic enim, inquit, & uos reputate mortuos quidem uos, Cuiam? carni? Non, sed delinquentiae. Ergo salui erunt carni, uiuentes autem deo in Christo Iesu per carnem, utique cui mortui non erunt: delinquentiae scilicet mortui, non carni. Nam & adhuc ingerit: Ne ergo regnauerit in corpore uestro mortali delinquentia, ad obaudiendum illi, & ad exhibendum membra uestra arma iniustitiae delinquentiae. Sed exhibete uosmetipsos deo uelut ex mortuis uiuos, non uelut uiuos, sed uelut ex mortuis uiuos: & membra uestra arma iustitiae. & rursus, Sicut exhibuistis membra uestra famula immundiciae, & iniquitatis ad iniquita

iniquitatem, ita & nunc exhibete membra uestra famula iustitiæ in sanctifi-
 cium. Cum enim serui essetis delinquentiæ, liberi eratis iustitiæ. Quem ergo
 fructum habebatis super his, de quibus nunc confundimini? finis ergo illo-
 rum mors. Nunc uero liberi facti à delinquentia, famulati autem deo, habe-
 tis fructum uestrum in sanctificium, finem autem uitam æternam. Stipen-
 dia enim delinquentiæ mors, donatium autem dei, uita æterna in Christo
 Iesu domino nostro. Ita per portam hanc sensuum seriemq; ab iniustitia &
 delinquentia membra nostra diuellens, & iustitiæ & sanctimoniam adiun-
 gens, & transferens eadem à stipendio mortis ad donatium uitæ æternæ,
 carni utiq; compensationem salutis repromittit, cui nullam omnino compe-
 tisset imperari propriam sanctimoniam & iustitiæ disciplinam, si non ipse
 esset & præmium disciplinæ: sed nec ipsum baptisma committi per regene-
 rationem. Non etiam restitutioni inauguraretur, hoc quoq; Apostolo inge-
 rente, An ignoratis quod quicumq; in Iesum tincti sumus, in mortē eius tin-
 cti sumus: consepulti ergo illi sumus per baptisma in mortem, uti quemad-
 modum surrexit Christus à mortuis, ita & nos in nouitate uitæ incedamus.
 Ac ne de ista tantum uita putes dictum, quæ ex fide per baptisma in nouita-
 te uiuenda est, prouidentissime adstruit: Si enim complantati fuerimus si-
 mulachro mortis Christi, ita & resurrectionis erimus. Per simulachrū enim
 morimur in baptisinate, sed per ueritatem resurgimus in carne, sicut & Chri-
 stus: ut sicut regnauit in morte delictum, ita & gratia regnet per iustitiam in
 uitam sempiternam, per Iesum Christum dominum nostrum. Quomodo
 ista si non æque in carne? ubi enim mors, ibi & uita post mortem: quia & ui-
 ta ibi ante, ubi postea mors. Nam si regnū mortis nihil operatur quàm car-
 nis dissolutionem, proinde uitam contrariam morti, contrariū oportet ope-
 rari, id est carnis redintegrationem: uti sicut deuorauerat mors inualecen-
 do, ita & mortali deuorato ab immortalitate, audire possit: Vbi est mors a-
 culeus tuus? ubi est mors cōtentio tua? Sic enim & gratia illic superabunda-
 bit, ubi & iniquitas abundauit. Sic & uirtus in infirmitate perficietur, quod
 perit saluum faciens, quod mortuum est uiuificans, quod percussum est sa-
 nans, quod languit medicans, quod ereptum est redimens, quod famulatū
 est liberans, quod seductum est reuocans, quod elisum est suscitans: & qui-
 dem de terra in cœlum, ubi nostrum municipatum Philippenses quoq; ab
 Apostolo discūt. Vnde & salutificatorem nostrū expectamus Iesum Chri-
 stum, qui transfigurauit corpus nostræ humilitatis, conformale corpori glo-
 riæ suæ: sine dubio post resurrectionem, quia nec ipse Christus glorificatus
 est ante passionem. Hæc erunt corpora nostra quæ Romanos obsecrat ex-
 hibere, hostiam uiuam, sanctam, placibilem deo. Quomodo uiuam si peri-
 tura sunt? quomodo sanctam, si prophana sunt? quomodo placibilia, si da-
 mnata sunt? Age iam quod ad Thessalonicenses ipsius solis radio putē scri-
 ptum

*Sanctificium,
nam Grece
est αγιασμός*

Donatium.

*Inaugurari
restitutioni*

Salutificator

*Ipsius solis ra-
dio scriptum,
ita claret*

*Lucifuge scri-
pturarum*

ptum, ita claret, qualiter accipient lucifugæ isti scripturarū: ipse autem deus pacis sanctificet uos totos. Non sufficit, sed sequitur, & integrum corpus uestrum, & anima & spiritus sine querela conseruentur in præsentia domini. Habes omnem substantiam hominis saluti destinata, nec alio tempore

*clavis resur-
rectionis*

quàm in aduentu domini, qui clavis est resurrectionis. Sed caro, inquis, & sanguis regnum dei hæreditate possidere non possunt. Scimus hoc quoque scriptum, sed de industria distulimus hucusque, ut quod aduersarij in prima statim acie obstruūt, in ultima congressione prosterneremus, omnibus quæstionibus quasi auxilijs eius ante deiectis. Sed & nunc expetent præcedentia recognosci, ut & huic sensui sua origo præiudicet. Vt opinor Apostolus disposita ad Corinthios omni distinctione ecclesiasticæ disciplinæ, summam & sui euangelij & fidei illorum in dominicæ mortis & resurrectionis deman-

*De hoc in ul-
timo contra
Marcionem li-
bro plenius*

datione concluderat: ut & nostræ spei regulam inde deduceret, unde constaret. Itaque subiicit: Si autem Christus prædicatur, quod à mortuis resurrexerit, quomodo quidam dicunt in uobis, resurrectionem mortuorum non esse: quæ si non est, nec Christus resurrexit. Si Christus non resurrexit, inanis est prædicatio nostra: inueniemur enim falsi testes dei, qui testimonium dixerimus quod resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit. Nam si mortui non resurgunt, nec Christus resurrexit. Si Christus non resurrexit, uana est fides uestra, quia adhuc in delictis uestris estis. Et qui in Christo dormierunt, perierunt. Per hæc cui nos rei credendæ uidetur extruere? resurrectioni, inquis, mortuorum quæ negabatur. certè sub exemplo dominicæ re-

Exemplum

surrectionis, uolens eam credi. certè, inquis. Exemplum porrò ex diuersitate an ex parilitate cõponitur? utique, inquis, ex parilitate. Quomodo autem Christus resurrexit, in carne, an non? sine dubio si mortuum, si sepultum audis secundum scripturas, non aliàs quàm in carne, æque resuscitatum in carne concedis. Ipsum enim quod cecidit in morte, quod iacuit in sepultura, hoc & resurrexit, non tam Christus in carne quàm caro in Christo. Igitur si ad exemplum Christi resurgemus, qui resurrexit in carne, iam non ad exemplum Christi resurgemus, si non in carne & ipsi resurgemus: quia per hominem, inquit, mors, & per hominem resurrectio, ut separet quidem autores, mortis Adam, Christum resurrectionis: eiusdem autem cõstitueret substantiæ resurrectionem cuius & mortem, per ipsorum autorum in nomine hominis comparisonem. Si enim sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur, carne uiuificabuntur in Christo, sicut in Adam carne moriuntur. Vnusquisque autem in suo ordine, scilicet quia & in suo corpore. Ordo enim meritorum, dispositorum nomine disponetur. Merita autem cum corpori quoque adscribantur, ordo quoque corporum disponatur necesse est, ut possit esse meritorum. Si autem & baptizantur quidē pro mortuis, uidebimus an ratione certa illa præsumptione hoc eos instituisse por-

tendit

tendit, qua alij etiam carni ut uicarium baptisma profuturum existimarent ad spem resurrectionis, quæ nisi corporalis, non nisi aliàs in baptismo corporali obligaretur. Qui & ipsos baptizari ait: id est, si nō q̄ baptizantur corpora resurgunt. Animæ enim non lauatione, sed respōsione sancitur. Quid & nos, inquit, omni hora periclitamur, utiq; per carnem. Quotidie morior, utiq; periculis carnis, per quam & depugnauit ad bestias Ephesi, illas scilicet bestias Asiaticæ pressuræ de qua in secūda ad eosdem: Nolumus enim uos ignorare fratres de pressura nostra apud Asiam, quod super quam supra-grauati sumus citra uires, uti de uita hæsitaremus. Omnia hæc, nisi fallor, eō enumerat, ut nolens uanam credi carnis conflictationē, indubitate uelit credi carnis resurrectionē. Vana enim habenda est conflictatio eius, cuius nulla erit resurrectio. Sed dicet quis. Quomodo resurgent mortui, quo autem corpore uenient? Iam hic de qualitatibus corporum differit, an eadem ipsa an alia resumantur. Sed cum eiusmodi quæstio posterior habeatur, sufficiet interim ex hoc quoq; corporalem definiri resurrectionem cum de qualitate corporum quæritur. Ventum est nunc ad carnem & sanguinem reuera totius quæstionis, quas substantias, quali conditione exhæredauerit, Apostoli & que de antecedentibus discere est. Primus, inquit, homo de terra Choicus, id est, limaceus, id est Adam. Secundus homo de cælo, id est sermo dei, id est Christus, non aliàs tamen homo licet de cælo, nisi quia & ipse caro atq; anima, quod homo, quod Adam. Nam & supra nouissimus Adam dicens, de consortio substantiæ commercium nominis traxit: quia nec Adam ex semine caro, quod & Christus. Qualis ergo choicus tales & choici: qualis cœlestis, tales & cœlestes. Substantia tales: an primo disciplina, dehinc & dignitate quam disciplina captauit? Atqui substantia nullo modo separabuntur choici atq; cœlestes, semel ab Apostolo homines dicti. Si enim & Christus solus uere cœlestis, imò & supercœlestis, homo tamen quā caro atque anima, nihilo ex ista substantiarum conditione à choica qualitate discernitur. Proinde & qui cœlestes secundum illum nō de substantia præsentis, sed de futura claritate cœlestes prædicati intelliguntur: quia & retro unde distinctio ista manauit de dignitatis differentia ostensa est: alia supercœlestium gloria, alia superterrenorū: & alia solis, alia lunæ, alia stellarum. Quia & stella à stella differt in gloria, non tamen in substantia. Deniq; præmissa differentia dignitatis in eadem substantia & nunc sectandæ & tunc capeßendæ, subiungit etiam exhortationem, ut & hic habitum Christi sectemur ex disciplina, & illic fastigium consequamur ex gloria: Sicut portauimus imaginem choici, portemus etiā imaginem supercœlestis. Portauimus enim imaginem choici per collegium transgressionis, per consortium mortis, per exilium paradisi. Nam si & in carne, sic putatur imago Adæ, sed non carnem monemur exponere. Si non carnem, ergo cōuersationem, ut proinde & cœ

h

lestis

lestis imaginem gestemus in nobis: non iam dei, nec iam in cœlo constituti, sed secundum lineamenta Christi incedentes in sanctitate & iustitia & ueritate. Atq; adeo ad disciplinam totū hoc dirigit, ut hic dicat portandam imaginem Christi in ista carne, & in isto tempore disciplinæ. Portemus enim præceptiuo modo, dicens, huic tempori loquitur, in quo homo nulla alia substantia est, quàm caro & anima: aut etsi quā aliam, id est, cœlestem substantiam hæc fides spectat, huic tamen re promissa sit, cui ad illam elaborare mandatur. Cum igitur imaginem & choici & cœlestis in conuersatione constituat, illam gerendam, hanc uero sectandam: dehinc adiungit. Hoc enim dico, id est, propter ea. Quæ: quæ supra dixi, (Propterea coniunctio est. Est enim sensus supplementum antecedentibus reddens) quod caro & sanguis regnum dei hæreditate possidere non possunt. nihil aliud intelligi mandat carnem & sanguinem, quàm supradictam imaginem choici, quæ si in conuersatione censetur uetustatis, conuersatio autem uetustatis non capiat dei regnum: proinde caro & sanguis non capiendo dei regnum ad conuersationem rediguntur uetustatis. Planè si nunquam Apostolus pro operibus substantiam posuit, nec ita utatur. Si uero in carne adhuc constitutos negauit esse in carne, in operibus carnis negans esse, formam eius subruere non debes: non substantiam, sed opera substantiæ alienantis à dei regno. Quibus etiam ad Galatas manifestatis, prædicere se & prædixisse profitemur: quod qui talia agant, regnum dei non sint in hæreditate consecuturi: non portantes scilicet imaginem cœlestis, sicut portauerāt choici: ideoq; ex uetere conuersatione, nihil aliud deputandi, quàm caro & sanguis. Nam & si subito in hanc definitionem erupisset Apostolus, eliminandam carnem & sanguinem à dei regno, sine ullius supra sensus præstructione, nonne duas istas substantias proinde hominem ueterem interpretaretur carni & sanguini deditum, id est esui & potui, cuius sit dicere aduersus fidem resurrectionis, Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Et hoc enim infulciens Apostolus, carnem & sanguinem de fructibus ipsorum manducandi & bibendi suggillauit. Sed & omissis huiusmodi interpretationibus carnis & sanguinis opera taxantibus, ipsas quoq; substantias non aliter, quàm sunt, intellectas licebit resurrectioni uindicare. Non enim resurrectio carni & sanguini directò negatur, sed dei regnum quod obuenit resurrectioni. Est autem & in iudicium resurrectio, imò & confirmatur carnis resurrectio generalis, cum specialis excipitur. Dum enim in quem statum non resurgat edicitur, in quem resurgat subauditur. Atq; ita dum pro meritis distinctionem resurrectionis opus substantiæ non genus patitur, apparet hinc quoque carnem & sanguinem nomine culpæ non substantiæ arceri à dei regno, nomine tamen formæ resurgere in iudiciū: quia non resurgant in regnum. Adhuc dicam Caro & sanguis regnum dei hæreditate possidere non possunt

sunt: Merito sola & per semetipsa: ut ostenderet adhuc spiritum illi necessarium. Spiritus enim est qui uiuificat in regnum dei, caro nihil prodest. Prodesse tamen illi aliud potest, id est spiritus, & per spiritum opera quoque spiritus. Resurgunt itaque ex eo, quo omnis caro & sanguis in qualitate sua. Sed quorum adire regnum dei, inducere oportebit uim incorruptibilitatis & immortalitatis, sine qua regnum dei adire non possunt, antequam consequi eam possint. Merito ergo caro & sanguis (ut diximus) sola regnum dei capere deficiunt. Iam uero cum deuorari habeat corruptiuum istud ab incorruptibilitate, id est caro: & mortale istud ab immortalitate, id est sanguis post resurrectionem ex demutatione: merito demutata ac deuorata caro & sanguis, regnum dei hereditati possidere non possunt: non tamen non resuscitata. Sunt qui carnem & sanguinem Iudaismum uelint accipi propter circumcisionem alienum & ipsum a dei regno: quia & ille uetustati deputetur, & hoc titulo iam & alibi ab Apostolo denotetur, qui post reuelatum in se filium dei, ad euangelizandum eum in Nationibus, statim non retulerit ad carnem & sanguinem, id est, ad circumcisionem, id est ad Iudaismum: sicut ad Galatas scribit. Sed pro omnibus iam stabit, quod clausulam reseruauimus etiam pro Apostolo ipso reuera maximae inconsiderantiae reuincendo, si tam abrupte, ut quidam uolunt, clausis (quod aiunt) oculis, sine distinctione, omnem passim carnem & sanguinem a regno dei extruxit, utique & ab ipsa regia celorum: cum illic adhuc sedeat Iesus ad dexteram patris, homo etsi deus: Adam nouissimus & si sermo primarius: caro & sanguis, etsi nostris puriora: idem tamen & substantia & forma qua ascendit, talis etiam descensurus (ut angeli adfirmant) agnoscendus scilicet eis qui illum conuulnerauerunt. Hic sequester dei atque hominum appellatus ex utriusque partis deposito commisso sibi, carnis quoque depositum seruat in semetipso, arrabonem summæ totius. Quemadmodum enim nobis arrabonem spiritus reliquit, ita & a nobis arrabonem carnis accepit, & uexit in celum pignus totius summæ illuc quandoque redigendæ. Securæ estote caro & sanguis, usurpatis & celum & regnum dei in Christo. Aut si negent uos in Christo, negent & in celo Christum, qui uobis celum negauerunt. Ita nec corruptela, inquit, incorruptelam hereditati habebit: non ut carnem & sanguinem existimes corruptelam, quando ipsa sint potius obnoxia corruptelæ, per mortem scilicet. Si quidem mors est, quæ carnem & sanguinem non modo corrumpit, uerum etiam consumit. Sed quoniam opera carnis & sanguinis non posse consequi regnum dei edixerat, quo magis hoc exaggeraret, ipse quoque corruptelæ, id est morti cui carnis & sanguinis opera proficiunt, hereditatē incorruptelæ ademit. Nam & paulo post ipsius mortis quodammodo mortē expressit, deuorata est mors, dicens in contentionem. Vbi est mors aculeus tuus? ubi est mors potentia tua? Aculeus autem mortis delinquentia: hæc erit corru

Caro, Iudaismus

*Clausis oculis
Forte, extrusit*

Actorum 1

*Sequester dei
atque hominum
Christus*

h 2 ptela

ptela. Virtus autem delinquentiæ lex: illa alia sine dubio quam constituit in membris suis militantem aduersus legem animi sui, ipsam scilicet uim delinquendi contra uoluntatem. Nam etsi supra nouissimum inimicum mortem euacuari ait, hoc modo nec corruptela hæreditatem incorruptelæ consequitur: id est, nec mors perseuerabit, quando & quomodo defectura: cū in atomo, in momentaneo oculi motu, in nouissima tuba & mortui resurgent incorrupti: qui hi nisi qui ante corrupti, id est, corpora, id est caro & sanguis: & nos demutamur: de qua habitudine nisi in qua deprehendemur: Oportet enim corruptiuium istud induere immortalitatem. Quid mortale, nisi caro: quid corruptiuium, nisi sanguis: ac ne putes aliud sentire apostolum prouidentem tibi, & ut de carne dictum intelligas laborantem, cum dicit istud corruptiuium, & istud mortale, cutem ipsam tenens dicit. Certe istud nisi de subiecto, nisi de comparenti pronunciaſſe non potuit. Demonstrationis corporalis, est uerbum. Aliud autem corruptiuium, aliud corruptela: & aliud mortale, & aliud mortalitas. Aliud enim quod patitur, aliud quod pati efficit. Ita quæ patiuntur corruptelam & mortalitatem, caro scilicet & sanguis, ea necesse est patiantur & incorruptelam & immortalitatem. Videmus iam nunc quo corpore uenturos mortuos disputet. Et bene quod erupit statim ostendere, quasi quis eiusmodi quærat. Stulte, inquit, tu quod seminas numne uiuificatur, nisi mortuum fuerit: Hoc ergo iam de exemplo seminis constet, nō aliam uiuificari carnem, quā ipsam quæ erit mortua. Et ita sequentia relucebūt. Nihil enim aduersus regulam exempli licebit intelligi, ne quia sequitur & quod seminas, nō corpus quod futurū est seminas, idcirco aliud resurrectorum corpus, quā quod moriendo seminatur, existimes. Cæterum excidisti ab exemplo, Nunquā enim frumento seminato & in terra dissoluto hordeum erumpit, & non idipsum genus grani, eademq; natura & qualitas & forma. Deniq; unde: si nō idipsum, & corruptela enim ipsum est, dum ipsius est. Non enim & suggerit quomodo non quod futurum est corpus seminetur dicens, sed nudum granum, si forte frumenti, uel alicuius eiusmodi: deus autē dat illi corpus prout uult, certe ei grano quod nudum seminari ait. certē, inquis. ergo saluū est cui dare habet deus corpus. Quomodo autē saluum est si nusquam est: si nō resurgit, si nō idipsum resurgit: Si non resurgit, saluum non est. Si non est & saluum, accipere corpus à deo non potest. Sed enim saluum omni modo constat. Ad quid ergo dabit illi deus prout uult corpus, habenti utiq; proprium corpus illud nudum, nisi ut iam nō nudum resurgat: ergo additum erit quod corpori superstruitur: nec exterminatur illud cui superstruitur, sed augetur. Saluum est aut quod augetur. Seritur enim solummodo granum sine folliculi ueste, sine fundamento spicæ, sine munimento aristæ, sine superbia culmi. Exurgit autem copia sceneratum, cōpagine ædificatum, ordine structū, cultu munitū, & usq; quaq;

quaq; uestitum. Hæc sunt ei corpus à deo aliud, in quod nō abolitione, sed ampliatione mutatur. Et unicuiq; seminū suum corpus putari non suum, id est, non pristinum: ut tunc & illud suum sit, quod extrinsecus à deo acquirit. Serui igitur exemplo, & conserua speculum eius, carni, eandem credens fructificaturam quæ sit seminata: ipsam, etsi plenior est: nō aliam, etsi aliter reuertentem. Accipiet enim & ipsa suggestum & ornatū, qualem illi deus uoluerit superducere secundum merita. Sine dubio ad hoc direxit: Nō omnis caro eadem caro: non ad denegandam substantiæ cōmunionem, sed prerogatiuæ, per æquationem corpus honoris non generis, in differentiam redigens. In hoc & figurata subiicit exempla animalium & elementorum. Alia caro hominis, id est, serui dei, qui uere homo est: alia iumentis, id est, ethnici: de quo & propheta: Assimilatus est, inquit, homo in rationabilibus iumentis. Alia caro uolatilium, id est, martyrum, qui ad superiora conantur: alia piscium, id est, quibus aqua baptismatis sufficit. Sic & de supercœlestibus corporibus argumenta committit. Alia solis gloria, id est, Christi: & alia lune, id est ecclesiæ: & alia stellarum, id est, seminis Abrahæ. Et stella enim à stella differt in gloria: & corpora terrena & cœlestia, Iudæus scilicet & Christianus. Ceterum si non figuratè, satis uanè mulorum & miluorum carnes, & corpora cœlestium luminum apposuit humanis: non pertinentia ad conditionis comparisonem, sicut nec ad resurrectionis consecutionem. Postremo cum per hæc differentiam gloriæ, non substantiæ conclusisset: sic, inquit, & resurrectio mortuorum: quoniā non de alio aliquo, sed de sola gloria differens. Rursus enim resurrectionem ad eandem substantiam reuocans, & ad granum denuo spectans: seminatur, inquit, corruptela, resurgit incorruptela: seminatur in dedecoratione, resurgit in gloria: seminatur in infirmitate, resurgit in uirtute: seminatur corpus animale, resurgit spiritale. Certè non aliud resurgit, quàm quod seminatur: nec aliud seminatur, quàm quod dissoluitur humi: nec aliud dissoluitur humi, quàm caro: hanc enim sententiā deus elisit: Terra es, & in terrā ibis: quia & de terra erat sumpta. Hinc & Apostolus concepit seminari eam dicere cum rehibetur in terram: quia & seminibus sequestratorium terra est, illic deponendis, & inde repetendis. Ideoque 40
& consignat imprimens, sic enim scriptum est: ne aliud existimes esse seminari, quàm in terram ibis, ex qua es sumptus, sic ne alterius quàm carnis: sic enim scriptum est. Sed corpus animale animam quidam argumentantur, ut illam à carne auocent recidiuatam. Porro cum constet fixumq; sit illud resurrecturū corpus quod fuerit seminatum, ad ipsius rei exhortationem prouocabuntur. Aut ostendant animam seminatum post mortem, id est, mortuam: id est, humi elisam, disiectam, dissolutam, quod in illā à deo decretum non est: proponant corruptelam eius, & dedecorationem, infirmitatem, ut ipsius sit etiam consurgere in incorruptelam, & in gloriam, & in uirtutem

Lazarus præ
cipuum exem
plum resurre
ctionis

tutem. Sed enim in Lazaro præcipuo resurrectionis exemplo caro iacuit in infirmitate, caro penè computruit in dedecorationem, caro interim putruit in corruptionem: & tamen Lazarus caro resurrexit, cum anima quidem, sed incorrupta: quam nemo uinculis lineis strinxerat, nemo in sepulchro collocarat, nemo iam foetere senserat, nemo quadriduo uiderat seminatam. Totum habitum, totum exitum Lazari, omnium quoque caro hodie experitur: anima uero nullius. In qua ergo stilius Apostoli comparet, de qua eū loqui constat, ea erit & corpus animale cum seminatur, & spiritale cum suscitatur. Nam ut ita intelligas manū adhuc porrigit, æquè de eiusdem scripturæ auctoritate factum retexens primum hominem Adam in animam uiuentem. Si Adam homo primus, caro autem homo ante animam, sine dubio caro erit facta in animam uiuentem. Porro in animam cū esset corpus, utique ad animale corpus est facta. Quid eam appellari uelint, quàm quod per animam facta est, quàm quod ante animā non fuit, quàm quod post animam non erit, nisi cum resurgit? Recepta enim anima rursus animale corpus efficitur, ut fiat spiritale. Non enim resurgit, nisi quod fuit. Ita unde carni competit corpus animale dici, inde animæ nullo modo competit. Caro enim ante corpus, quàm animale corpus. Animata em̄, postea facta est corpus animale. Anima uero etsi corpus, tamen quia ipsa est corpus, non animata sed anima potius, animale corpus non potest dici, nec fieri quod fecit. Alij enim accidens facit: illud autem non. Accidens autem alij, quomodo se faciet animale? sicut ergo animale corpus caro recipiens animā, ita & postea spiritale induens spiritum. Hunc ordinem Apostolus disponens in Adam quoque & in Christo, eū merito distinguit, ut in capitibus distinctionis ipsius. Et cum Christum nouissimum Adam appellat, hinc eū recognosce ad carnis nō ad animæ resurrectionem, omnibus doctrinæ uiribus operatum. Si enim & primus homo Adam caro, non anima, qui denique in animā uiuam factus est: & nouissimus Adam Christus ideo Adam, quia homo: ideo homo, quia caro, non quia anima: atque ita subiungit: Non primum quod spiritale, sed quod animale: postea quod spiritale, secundum utrumque Adam. Et quid tibi uideatur corpus animale & corpus spiritale in eadem carne distinguere: cuius distinctionē in utroque Adam, id est, in utroque homine præstruxit. 41. Æqua enim substantia pariant inter se Christus & Adam scilicet ex carne, licet & ex anima, sed carnis nomine homo uterque sunt. Prior enim caro homo. Ex illa & ordinem admittere potuerunt: ut alter primus, alter nouissimus homo, id est, Adam, deputarentur. Cæterū diuersa in ordinem disponi non possunt, de substantia duntaxat. de loco enim aut tempore, aut conditione forsitan possint. Hic autem de substantia carnis, primus & nouissimus dicti sunt, sicut & rursus primus homo de terra, & secundus de cælo. Quia etsi de cælo secundum spiritum, sed homo secundum carnem. Itaque cum

cum carni conueniat ordo in utroq; Adam, non animæ: ut primus homo in animam uiuam, nouissimus in spiritum uiuificantem distincti sint: æque distinctio eorum carni distinctionem præiudicauit, ut de carne sit dictum: nō primum quod spiritale, sed quod animale: postea quod spiritale: atq; ita eadem sit & supra intelligenda: & quæ seminetur corpus animale, & quæ resurgat corpus spiritale: quia non primum quod spiritale, sed quod animale: quia primus Adam in animam, nouissimus Adam in spiritum. Totum de homine: totum de carne, quando de homine. Quid ergo dicemus: nōne & nunc habet caro spiritum ex fide: ut quærendum sit, quomodo corpus animale dicatur seminari. Planè accepit & hic spiritum ex fide, ut quærendū sit, quomodo corpus animale dicatur seminari. Planè accepit & hic spiritū caro, sed arrabonem: animæ autem non arrabonem, sed plenitudinem. Itaque etiā propterea maioris substantiæ nomine animale corpus nuncupata est, in qua seminatur futura: proinde plenitudinem spiritus, in super spiritale in qua resuscitatur. Quid mirum si magis inde uocitata est, unde conferta est, quàm unde dispersa est? Ita de uocabulorum occasionibus plurimum, quæstiones subornantur, sicut & de uerborū cōmunionibus. Nam quia & illud apud Apostolum positū est, uti deuoretur mortale à uita, caro scilicet: deuorationem quoq; ad perditionem scilicet carnis arripiunt, quasi non bilem & dolorem dicamur deuorare, id est, abscondere, ac tegere, & intra nosmet/ *Deuorare bilem, dolorem* ipsos continere. Deniq; cum & illud scriptum sit: Oportet mortale hoc induere immortalitatem, ostēditur quomodo mortale deuoretur à uita, dum indutum immortalitate absconditur, & tegitur, & intus continetur, nondum absumitur & amittitur. Ergo & mors, inquis, salua erit, cum fuerit deuorata: ideo discerne pro sensibus communionem uerborum, & integrè intelligis. Aliud enim mors, & aliud mortale. Mors non capit immortalitatem, mortale autē capit. Deniq; & scriptum est, quod necesse sit mortale hoc induere immortalitatem. Quomodo ergo capit: dum deuoratur à uita, dum recipitur, & redigitur, & includitur in ipsam? Cæterum mors merito interitu deuoratur, quia & ipsa in hoc deuorat. Deuorauit, inquit, mors inualecendo, & ideo deuorata est in cōtentionē. Vbi est mors aculeus tuus? ubi est mors contentio tua? Proinde & uita mortis scilicet æmula per contentionē, deuorabit in salutem, quod per contentionem tuam deuorauerat mors in interitum. Quanquā igitur resurrectionem carnē probantes, hoc ipso nō aliam resurrectionem probemus, quā de qua agitur: tamen singulæ quæstiones & causæ earum proprios quoq; flagitant cōgressus, licet aliunde iam cæsæ, id est membratim. Interpretabimur itaq; plenius & uim & rationem demutationis quæ fermè subministrat alterius carnis resurrectionis præsumptionem, quasi demutari desinere sit in totū, & de pristino perire. Discernenda est autem demutatio ab omni argumento perditionis. Aliud enim demutatio, aliud

tio, aliud perditio. Porro nō aliud, si ita demutabitur caro, ut pereat. Peribit
 autem demutata, si non ipsa permanserit in demutatione, quæ exhibita fue-
 rit in resurrectione. Quemadmodum enim perit, si non resurgit: ita etsi re-
 surgit quidem, uerū in demutationem subducitur, æque perit. Aque enim
 non erit, si non resurrexerit. Et quā inepitum, si in hoc resurgit, ut non sit,
 quæ potuit nō resurrexisse, nec esse: quia non esse iam cœperat. Non misce-
 buntur omnino diuersa, mutatio atq; perditio, operibus utiq; diuersa. Per-
 dit hæc, illa mutat. Quomodo ergo quod perditum est, mutatum non est:
 ita quod mutatum est, perditum non est. Perisse enim est in totum nō esse
 quod fuerit: mutatum esse, aliter esse est. Sed porro dum aliter est, id ipsum
 potest esse: habet enim esse quod non perit. Mutationem enim passum est,
 non perditionem. Atq; adeo potest & demutari quid & ipsum esse nihilo-
 minus, ut & totus homo in hoc æuo substantia quidem ipse sit, multifariam
 tamen demutetur, & habitu, & ipsa corpulentia, & ualitudine, & cōditione,
 & dignitate, & ætate, studio, negotio, artificio, facultatibus, sedibus, legibus,
 moribus, nec quicquā tamen admittat homini, nec ita alius efficiatur ut ces-
 set idem esse: imō nec alius efficitur, sed aliud. Hanc formam demutationis
 diuina etiam documenta testantur. Mutatur Mosei manus & quidem ad
 instar emortuæ exanguis & exalbida, frigida: sed & recepto calore, & refuso
 colore eadem caro & sanguis est. Mutatur postea & facies eiusdem, incon-
 templabili claritate. Sed Moyses erat proinde qui nō uidebatur. Sic & Ste-
 phanus angelicum iam fastigium induerat, sed non alia genua lapidationi
 succiderant. Dominus quoq; in secessu montis etiā uestimenta luce mutaue-
 rat, sed linimenta Petro agnoscibilia seruauerat. Vbi etiam Moyses & He-
 lias, alter in imagine carnis nondū receptæ, alter in ueritate nondum defun-
 ctæ, eandem tamen habitudinem corporis, etiam in gloria perseuerare do-
 cuerunt. De quo exemplo instructus & Paulus: Qui transfigurauit, inquit,
 corpus humilitatis nostræ conforme corpori gloriæ suæ. Quod etsi trans-
 figurationem & cōuersionem in transitum substantiæ cuiusq; defendis: er-
 go & Saul in alium uirum conuersus, de corpore suo excessit, Et ipse Sata-
 nas cum in angelum lucis transfiguratur, qualitatem suam amittit. non opi-
 nor. Ita & in resurrectionis euentum mutari, conuerti, reformari licebit cum
 salute substantiæ. Etenim quā absurdum, quā uerò ethnicum, utrunq;
 autem quā deo indignum, aliam substantiam operari, aliam mercede di-
 spungi: ut hæc quidem caro per martyria lanietur, alia uero coronetur. Item
 e contrario hæc quidē caro in spurcijs uoluetur, alia uero damnetur. Non-
 ne præstat omnē semel fidem à spe resurrectionis abducere, quā de gra-
 uitate atq; iustitia dei ludere? Marcionem pro Valentino resuscitari: quan-
 do neq; mentem, neq; memoriam, neq; cōscientiam hominis hodierni cre-
 dibile sit aboleri, per indumentū illud mutatorium immortalitatis & incor-
 ruptelæ

Angelicum fa-
 stigium induc-
 rat 42

ruptele, uacaturo scilicet emolumento & fructu resurrectionis, & statu diuini utrobique iudicii. Si non meminerim me esse qui merui, quomodo gloriam deo dicam? quomodo canam illi nouum canticum, nesciens me esse qui gratiam debeam? Cur autem solius carnis demutatio excipitur, non & animæ simul quæ in omnibus præfuit carni? quale est, ut eadem anima quæ in hac carne totum uitæ ordinem decurrit, quæ in hac carne deum didicit, & Christum induit, & spem salutis seminauit, in alia nescio qua metat fructum? Næ illa gratiosissima caro, cui gratis uita constabit. Quod si non & anima mutabitur, iam nec animæ resurrectio est: nec ipsa enim surrexisset, si non alia resurrexerit. Hinc iam illa uulgaris incredulitatis argutia est: si, inquit, ipsa eademque substantia reuocatur cum sua forma, linea, qualitate, ergo & cum insignibus suis reliquis: Itaque & cæci & claudi, & paralytici, & ut quis in signis excesserit, ita & reuertetur. Quid nunc? etsi ita dedignaris tantam gratiam qualiscunque à deo consequi. Non enim & nunc animæ solius admittens salutem, dimidiatis hominibus eadem adscribis? Quid est credere resurrectionem, nisi integram credere? Si enim caro de dissolutione reparabitur, multo magis de uexatione reuocabitur. Minoribus maiora præscribunt. Cuiuscunque membri detruncatio, uel obtusio, nonne mors membri est? si uniuersalis mors resurrectione rescinditur, quid portionalis? Si demuramur in gloriam, quanto magis in incolumitatem? Vitiatio corporum accidens res est: integritas propria est. In hac nascimur. Etiam si in utero uexemur, iam hominis est passio. Prius est genus, quam casus. Quomodo uita cõfertur à deo, ira & refertur. Quales eam accipimus, tales & recipimus. Naturæ, non iniuriæ reddimur: quod nascimur, non quod lædimur, reuiuiscimus. Si non integros deus suscitatur, non suscitatur mortuos. Quis enim mortuus integer, & si integer, moritur? Quis incolumis, qui exanimis? quod corpus inlælum, cum interemptum, cum frigidum, cum expallidum, cum edurum, cum cadauer: quando magis homo debilis, nisi cum totus? quando magis paralyticus, nisi cum immobilis? ita nihil aliud est mortuum resuscitari, quam integrum fieri: ne ex ea parte mortuus adhuc sit, ex qua non resurrexerit. Idoneus deus reficere quod fecit. Hanc suam & potestatem & liberalitatem satis iam in Christo spopondit, imò & ostendit: non tantum resuscitatore carnis, uerum etiam redintegratore. Atque adeo & Apostolus: Et mortui, inquit, resurgent incorrupti. Quomodo nisi integri, qui retro corrupti? tam uitio ualitudinis quam & senio sepulturæ. Nam & supra utrunque proponens, oportere, & corruptiuum istud induere incorruptelam, & mortale istud immortalitatem: non iterauit sententiam, sed differentiam demandauit. Immortalitatem enim ad rescissionem mortis, incorruptelam ad obliterationem corruptelæ diuidendo: alteram ad resurrectionem, alteram ad redintegrationem temperauit. Puto autem & Thessalonicensibus omnis substantiæ integri

integritatem repromisit. Itaque nec in posterum timebuntur corporum labe.
 Nihil poterit admittere integritas, uel cōseruata, uel restituta, ex quo illi etiā
 si quid amiserat, redditur. Præscribens enim ad hoc easdem passiones ob-
 turam carnem, si eadem resurrectura dicatur, naturam aduersus dominum
 suum temere defendis, legem aduersus gratiam impie asseris, quasi domi-
 no nō liceat & mutare naturam, & sine lege seruare. Quod ergo legimus: quæ
 impossibilia apud homines, possibilia apud deum? & Stulta mundi elegit
 deus, ut sapientia mundi confundat? Oro te si famulum tuum libertate mu-
 taueris: quia eadem caro atque anima permanebunt, quæ flagellis & compe-
 dibus & stigmatibus obnoxie retro fuerant, idcirco ne illa eadem pati oport-
 tebit: nō opinor. Atqui & uestis albæ nitore, & aurei anuli honore, & patro-
 ni nomine, ac tribu mensaque honoratur. Permite hanc & deo potestatem
 per uim demutationis illius conditionem non naturam reformandi, dum &
 passiones auferuntur, & munitiones conferuntur. Ita manebit quidem caro
 etiam post resurrectionem, eatenus passibilis quā ipsa, quā eadē, ea tamen
 impassibilis, quia in hoc ipsum manumissa à domino, ne ultra pati possit. Io-
 cunditas, inquit Esaias, æterna super caput eorum. Nihil æternum nisi post
 resurrectionem. Aufugit, inquit, dolor & mœror, & gemitus ab illis. Proin-
 de & Ioanni angelus: Et delebit deus omnem lachrymam ab oculis eorum.
 Vtique ex iisdem oculis qui retro fleuerāt, quiq; adhuc flere potuissent, si nō
 omnem lachrymæ imbrem indulgentia diuina siccaret. Et rursus: Deus em̄
 delebit omnē lachrymam ab oculis eorum: & mors hætenus, igitur & cor-
 ruptela hætenus, proinde per incorruptelam fugata, quemadmodum per
 immortalitatem. Si dolor, & mœror, & gemitus, ipsaq; mors ex læsuris &
 animæ & carnis obueniunt, quomodo auferentur nisi cessauerint causæ sci-
 licet læsuræ carnis atque animæ: ubi casus aduersi apud dominum? aut ubi in-
 cursus infesti apud Christū: ubi dæmonici impetus apud spiritū sanctum,
 iam & ipso diabolo cū angelis suis ignibus merso? Vbi Necessitas, aut quod
 dicitur Fortuna, uel Fatum: quæ resuscitatis plaga post ueniam? quæ recon-
 ciliatis ira post gratiam? quæ infirmitas post uirtutem, quæ imbecillitas post
 salutem? Quod uestimenta & calciamenta filiorum Israelis quadraginta il-
 lis annis indetrata, inobsoleta manserūt: quod & in ipsis corporibus unguiū
 & capillorum, & facilia crementa habilitatis & dignitatis iustitia defixit, ne
 etiam enormitas corruptela deputaretur: quod Babylonij ignes trium fra-
 trum, nec tiaras, nec sarabas, quanquam Iudæis alienas læserunt: quod Io-
 nas deuoratus à belua maris, in cuius aluo naufragia digerebantur, triduo
 post incolumis expuitur: quod hodie Enoch & Helias, nondū resurrectio-
 ne disuncti, quia nec morte functi, quā tamē de orbe translati, & hoc ipso
 iam æternitatis candidati, ab omni uitio, & ab omni damno, & ab omni in-
 iuria, & contumelia emunitatem carnis ediscunt: cui nam fidei testimonium
 signat

Libertate mu-
tare

Manumissio-
nis insignia

Necessitas
Fortuna
Fatum

43

Æternitatis
candidati

signant, nisi qua credi oportet, hæc futurę integritatis esse documenta. Figura enim nostrę fuerunt Apostolo autore, quę scripta sunt, ut & dominum potentio- rem credamus omni corporum lege, & carnis magis utiq; & cōseruatore, cuius etiam uestimenta, etiā calciamenta protexit. Sed futurū, in- quis, æuum alterius est dispositionis & æternę : igitur huius æui substantiā non æternam diuersa possidere non posse. Planē si homo propter disposi- tionem futuram, & non dispositio propter hominem. Sed enim Apostolus scribens, siue mundus, siue uita, siue mors, siue futura, siue præsentiā, omnia uestra sunt: eosdem constituit hæredes etiam futurorum. Nihil tibi largitur Esaias, dicens: Omnis caro scēnū: & alibi: Et uidebit omnis caro salutare do- mini: exitus nō substantias distinxit. Quis enim iudicium dei non in senten- tia duplici statuit salutis & pœnæ: omnis igitur caro scēnum, quę igni desti- natur: & omnis caro uidebit salutare domini, quę saluti ordinatur. Ego ma- scio neq; alia carne adulteria commisisse, neq; nunc alia carne ad continen- tiam eniti. Si quis est, bina pudenda circumferens, potest iam & demere scē- num carnis immundę, & solam sibi referuare quę uisura sit domini salutar- re. Sed cū idem propheta etiam Nationes ostendat, nunc deputatas uelut puluerem & saluam, nunc speraturas & credituras in nomen & in brachiū domini, nunquid & de Nationibus fallimur: & alię quidē sunt crediturę, alię in puluerem deputatę, ex diuersitate substantiæ: Sed & Christus intra oceanum, & de isto cœlo quod nobis incubat, uerum lumen Nationibus offulsit. Et ipsi Valentiniani hic errare didicerūt: nec alia erit forma Natio- num credentium, nisi quę & non credentium, de carne, de anima. Sicut er- go easdem Nationes nō genere, sed sorte distinxit: ita & carnes quę in ipsis Nationibus una substantia est, non materia, sed mercede disiunxit. Ecce au-

44

*Legerim, car-
nem maximē, id
est de officijs
quoque mem-
brorum*

*Oris spelunca
Dentiū statio
Gulę lapsus
Stomachi com-
petum
Alui gurgēs
Intestinorum
perplexa pro-
ceritas
Conceptuum
stabula
Vberū fontes*

necessi

necessitatibus uitæ huius, eò usq; consistere, donec & ipsa uita transferatur;
 à temporalitate in æternitatem, sicut animale corpus in spiritale: dum mor-
 tale istud induit immortalitatem, & corruptiuū istud incorruptelam: & ipsa
 autem liberata tunc uita necessitatibus, liberabuntur & membra ab officijs
 nec ideo non erunt necessaria. Licet enim officijs liberentur, sed iudicijs reti-
 nentur, ut quis referat per corpus prout gessit. Saluum enim hominem tri-
 bunal dei exigit: saluum uero sine membris nō liquet eum, ex quorum non
 officijs, sed substantijs constat: nisi forte, & nauem sine carina, sine prora, si-
 ne puppi, sine cōpaginis totius incolumitate saluam adseuerabis: & tamē na-
 uem procella dissipatam, uel carie dissolutam, reductis & recuratis omnibus
 membris, eandem sæpe conspeximus etiam titulo restitutionis gloriantem:
 de dei artificio & arbitrio & iure torquemur. Porro si diues dominus & libe-
 ralis adfectui aut gloriæ suæ præstans, solam nauis restitutionē, hætenus
 eam uoluerit operari, idcirco tunc negabis necessariam illi compaginem pri-
 stinam, ut exinde iam uacaturam, cum soli saluti nauis sine operatione con-
 ueniat. Igitur hoc tantummodo discere sufficit, an dominus hominem salu-
 ti destinando, carnem destinari: an eandem uelit denuo esse, quam non de-
 bebis & futura membrorum uacatione præscribere denuo esse non posse.
 Licet enim esse quid denuo, & nihilominus uacare: nec potest autem dici ua-
 care, si non sit. At enim si sit, poterit & non uacare. Nihil enim apud deū ua-
 cabit. Sed accepisti homo os ad uorandum atq; potandum: cur non potius
 ad eloquendum, ut à cæteris animalibus distes: cur non potius ad prædican-
 dum deum: ut etiam hominibus antistes. Deniq; Adam antè nomina ani-
 malibus enunciauit, quàm de arbore decerpfit: ante etiam prophetauit, q̃
 uorauit. Sed accepisti dentes ad macellum corrodendum: cur non potius
 ad omnem hiatum & rictum coronandum: cur nō potius ad pulsus lingue
 45 temperandos, ad uocis articulos offensione signandos: deniq; & edentulus
 es: sed audi & uide ut honorem oris, & organum dentium quæras. Forata
 sunt inferna in uiro & in foemina, nimirum quā libidines fluitent: cur non
 magis de fluxura colentur. Est adhuc foeminis intus, quò semina congeran-
 tur, an quò sanguinis onera secedant, quem pigrior sexus discutere non suf-
 ficit. Dicenda enim & hæc, quatenus quæ uolunt, & qualiter uolūt, & quo-
 rum uolunt officia membrorum ludibriose de industria suffundendæ refus-
 rectionis oblatrant: non recogitantes ipsas prius causas necessitatis tunc ua-
 caturas, cibi famem, & potus sitim, & concubitus genituram, & operationis
 uictum. Sublata enim morte, neq; uictus fukimenta ad præsidia uitæ, neq;
 generis subparatura grauis erit membris. Cæterum & hodie uacare intesti-
 nis & pudendis licebit. Quadraginta diebus Moyses & Helias ieiunio fun-
 cti, solo deo alebātur. Iam tūc enim dedicabatur. Non in pane uiuit homo,
 sed in dei uerbo. Ecce uirtutis futuræ lineamenta. Nos quoq; ut possumus,
 os cibo

*Ad macellum
 corrodendū*

os cibo excusamus, etiā sexum à congressione subducimus. Quot spadones *Congressionē* uoluntarij: quot uirgines Christi maritatæ: quot steriles utriusque naturæ *uocat coitum* infructuosis genitalibus structi: Nam & si hic iam uacare est, & officia & emolumenta membrorū temporali uacatione ut in temporali dispositione, nec homo tamen minus saluus est: proinde homine saluo, & quidē magis, tunc ut in æterna dispositiōe magis nō desiderabimus, quæ iam hic nō desiderare cōsueuimus. Sed huic disceptationi, finē dominica pronuntiatio imponit: Erunt, inquit, tanquā angeli. Si non nubendo, quia nec moriendo, utiq; nec ulli simili necessitati succidendo corporalis conditionis. Quia & angeli aliquādo tanq; homines fuerunt, edendo & bibendo, & pedes lauacro porrigendo. Humanā enim induerant superficiē, salua intus substantia propria. Igitur si angeli facti tanq; homines in eadem substantia spiritus carnalem tractationē susceperūt, cur non & homines facti tanquā angeli in eadem substantia carnis, spiritalem subeant dispositionem, nō magis solennibus carnis obnoxij sub angelico indumento, quā angeli tunc solennibus spiritus sub humano: Nec ideo nō permansuri in carne, quia nō & in solennibus carnis, cū nec angeli ideo non & spiritu permanserint, quia nō & in solennibus spiritus. Deniq; nō dixit, erūt angeli, ne homines negaret: sed, tanquā angeli, ut homines conseruaret. Non abstulit substantiam, cui similitudinem attribuit. Resurgit igitur caro, & quidem omnis, & quidem ipsa, & quidem integra. In deposito est ubicunq; apud deum, per fidelissimū sequestrem dei & hominum Iesum Christum, qui & homini deum, & hominem *uocant qd alij uerterunt mediator* deo reddet: carni spiritum, & spiritui carnem. Vtrunq; iam in semetipso cōderauit: sponsam sponso, & sponsum sponsæ cōparauit. Nam etsi animam quis contenderit sponsam, uel dotis nomine sequetur animā caro. Non erit anima prostituta, ut nuda suscipiatur à sponso. Habet instrumentū, habet cultum, habet mancipium suū carnem, ut collactanea comitabitur. Sed caro est sponsa, quæ in Christo Iesu spiritum sponsum per sanguinem passa est. Huius interitum quem putas, secessum scias esse. Non sola animā seponitur: habet & caro secessus suos, interim in aquis, in ignibus, in alitibus, in bestiis. cū in hæc dissolui uidetur, uelut in uasa transfunditur. Si etiā ipsa uasa defecerint, cum de illis quoq; effluerit in suam matricem terrā quasi per ambages reforbetur: ut rursus ex illa præsentetur Adam auditurus à domino: Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est: uere tūc compos mali quod euasit, & boni quod inuasit. Quid anima inuides carni: nemo tam proximus tibi quem post dominum diligas: nemo magis frater tuus, quæ tecum etiam in deo nascitur. Tu potius illi exorare debueras resurrectionē, per te si forte deliquit. Sed nihil mirum si odisti, cuius autorem quoq; respuisti: quā & in Christo aut negare aut mutare cōsuesti, proinde & ipsum sermonem dei, qui caro factus est, uel stilo uel interpretatione corrumpens, arcana etiā

i apocrypho

*Videtur loqui
de prophetia
Montani*

apocryphorum superducens, blasphemiarum fabulas. At enim deus omnipotens aduersus hæc incredulitatis & peruerfitatis ingenia, prouidentissima gratia sua, effundens in nouissimis diebus de suo spiritu in omnem carnem, in seruos suos & ancillas, & fidem laborantem resurrectionis carnalis animauit, & pristina instrumenta manifestis uerborum & sensuum luminibus ab omni ambiguitatis obscuritate purgauit. Nam quia hæreses esse oportuerat, ut probabiles quique manifestentur, hæc autem sine aliquibus occasionibus scripturarum audere non poterant: idcirco pristina instrumenta quasdam materias uidentur subministrasse, & ipsas quidem ipsidem literis reuincibiles. Sed quoniam nec dissimulare spiritum sanctum oportebat, quo minus & huiusmodi eloquijs superinundaret, quæ nullis hæreticorum uersutis semina subspargerent, imò & ueteres eorum cespites uellerent, idcirco iam omnes retro ambiguitates & quas uolunt parabolas, aperta atque perspicua totius sacramenti prædicatione discussit, per nouam prophetiam de paraclete inundantem: cuius si hauseris fontes, nullam poteris sitire doctrinam, nullus te ardor exuret questionum: resurrectionem quoque carnis usquequaque potando, refrigerabis.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI,
DE CARNE CHRISTI, FINIS.

ARGUMENTVM LIBRI SEQUENTIS
PER BEATVM RHENANVM.

DE PRÆSCRIPTIONIBVS aduersus omnes hæreses tractaturus in primis docet hæreses exemplo Febris non admirandas, sed deuittandas potius. nam admirationem offendiculo non carere. Proinde taleis in ruinam ædificari solitos, quasi ueritatem obtineant hæreses, ubi uiderint insignis homines à regula lapsos: perinde ac si fides ex personis probanda ueniat, & non potius ex fide persone: non cogitantes quosdam dominicorum discipulorum offendiculum passos, CHRISTVM reliquisse: & Iudam fuisse de Apostolis. Neque mirandum, si qui desciscant à nobis per impostores decepti, quando CHRISTVS sub typo rapacium luporum ouilem gregem infestantium prænucliauit hæreticos in ecclesiam subingressuros: & Paulus hæreses oportere esse scripsit, ut probabiles quique manifestentur, quos uidelicet deprauare nequierint: non quidem inter bona hæreses annumerans, sed inter pessima. Nec illud uero curiositati suæ quosdam recte prætexere quod dixit Apostolus, Omnia probate. Hæreses porro dictas ex interpretatione electionis, qua quis nouum aliquod inueniens dogma, uel ab alio prius inuentum amplectens, utitur. At hoc Christianis non licere qui duces sequimur Apostolos: nam & ipsi non suam, sed à CHRISTO doctrinam maioribus nostris tradiderunt. Ipsas insuper hæreses à philosophia subornari: Valentinum fuisse Platicum, Marcionem Stoicum: nec secus ceteras hæreticorum assertiones à philosophis esse desumptas: Dialecticam esse cōtentione molestatam. At Apostolum præmonuisse nos, ut à philosophia caueremus, quam ipse pulchre cōpertam habebat, Athenis inter philosophos aliquando uersatus. Denique nobis curiositate opus non esse post Christum Iesum, nec inquisitione post Euange

Euangelium. Deinde refellit eos, qui dominicum illud præceptum: *Quærite, & inuenietis*, ad ineundam defendendamq; curiositatem detorquebāt, ut sic ipsis uel iussu dominico liceret esse curiosi, ostendens in quem sensum Christus id sit locutus. Proponit regulam ac summam fidei, quā ubiq; incolumem oporteat manere. Fidem exercitationi scripturarum præfert. Hæreticos non admittendos ad disputationē de scripturis: cū quod orthodoxis tantū competit scripturarū possessio, tum quod ex congressionibus istis plus est malī q̃ boni. Christum cum in terris agebat, quicquid erat necessarium abunde docuisse, elegisseq; duodecim discipulos, quos post resurrectionē suā iusserit ire ut docerēt ethnici. Eos apostolos primū instituit per Iudæā ecclesijs, in orbem deinde profectos, apud unamquāq; ciuitatem ecclesiam cōdidisse, quæ uocatæ sint Apostolicæ, à quibus ceteræ mutuo sumpserint doctrinā. Porro unam esse primā Apostolicam, à qua reliquæ. Hanc nulli loco affigit. Præscribit aduersus hæreses à reuelatione Christi, à doctrina apostolorū, & à ueritate Apostolicarū ecclesiarū originalium scilicet & matricum. Reliquā doctrinam omnē quæ huic contraria sit, de mendacio præiudicandam. Mox arguit eos, qui dicebant Apostolos nō omnia scisse, in hūc errorem lapsi, quod Petrus & qui cū eo erant, à Paulo reprehensi legantur. Sed & eos refellit, qui cōcedebant Apostolos omnia quidem nouisse, sed nō omnia uolebant illos omnibus reuelasse: quod Paulus ad Timotheū scribens, dixerit: *Bonum depositū custodī. Corruptas à Paulo fuisse ecclesias, sed & emendatas, aut, ut ipsius utar uerbo reorrectas.* Præscribit à concordī diuersarū ecclesiarum doctrina, & mox à posteritate hæresū, atq; à contrarietate hæreticorū, si cum Apostolis cōferantur: qua non minus pugnant in doctrina q̃ in moribus. Præscribit etiā à notatione hæresū ab Apostolis facta. Horratur insuper ut qui pie curiosus esse uelit, ecclesias Apostolicas percurrat, in Achaia Corinthiensem, in Macedonia Philippensem, Ephesinā in Asia; Romanam in Italia. Recenset institutionem Romanæ ecclesiæ. Hæreses de nostro fructificasse nō nostras: Ad hæc scripturas nūc manu, nūc sensu fuisse ab hæreticis interuersas: cuius sensus diabolus sit auctor pessimus ille Christianæ religionis æmulus. Mox depingit uitā ac mores hæreticorū. Postremo futuri nos admonet iudicij, in quo male audient à iusto iudice heretici, frustra tum se excusaturi. Ibi deū per Ironiā hæreticis loquentē facit. Porro magnificæ laudis elogio Romanā ecclesiam ornat quū dicit: *Si autem Italiæ adijceris, habes Romanā, unde nobis quoq; autoritas præsto est statuta.* Subijcitq; insigne epiphonema, *Felix, inquit, ecclesia cui totam doctrinā Apostoli cū sanguine suo profuderunt.* Idem facit libro quarto aduersus Marcionem: *Uideamus, inquit, quid etiam Romani de proximo sonent, quibus Euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoq; suo signatum reliquerunt.* Ex quibus locis liquet unde Apostolici cognomen Pontifici Romano obuenerit. Sed & in libro aduersus Praxeam, & alijs item locis nō obscure significat quantum ualuerit illo quoque æuo Romani præsulis iudicium aliquid aut agnoscentis aut reiicientis. Huius ecclesiæ semper mansura autoritas quantum orbi Christiano profuerit, dum dogmatum concordiam sartam tectam præstat, ac undiq; pacem conseruat, hæc turbulenta tempora abunde docent. Quæ præcipuè causa ueteres Imperatores olim mouit, ut istam sedem Fl. Constantinus priuilegijs: Iustinianus & Gothorum principes qui primi ex Germanis Romanorum reges extiterunt Italiæ & prouinciarū domini, atq; hos secuti Langobardi, prædijs amplissimis: Carolus Magnus, Ludouicus Pius, atq; Rudolphus Habspurgius, terris ac prophana ditio-
ne extulerint, auxerint, ornauerint. Sed de his alijs.

ARGVMENTI FINIS.

1 2

- ¹ **Q**uantū sint.) Scripsimus, quantū si nō fuissent. Cōsentientibus exemplaribus uetustis. Solent quidem isti miriones.) Miriones uocat hic simpliciter admiratores. Alioqui sic appellauit antiquitas qui ob oris distorti deformitatem admirationi forent. Præcedit autē, Malunt quidam mirari, Item. Si illas tantum nō ualere mirentur. Rursum, dum mirantur, Et, Ideo mirantur. Infra scripsimus, Cū illis si uellēt & ipsis dis. pl. obtulisset. Mox pro Phygelus est Philetus in
- ² Gorziensi. Et incontinenti hæreses subiungit.) Incontinenti, id est statim. Iustinus solet dicere excontinenti, ceu lib. v. Vt excōtinenti Alcibiadem ducem Conone duce mutarent. Et lib. v 11. Teneri nō potuit, quin excōtinenti acie decerneret. Mox pro aptes reposuimus sapit. Ex Gorziensi. Quod uero mox ibi
- ³ sequitur, Si idem & Paulus, conijcio legendum, si idem est Paulus. Et ectromate sequitur Aristotelem.) Castigauimus, inserunt Aristotelem. Et mox, retrastantem. Vt autē scias quid sit ectroma, Autor est D. Hieronymus in Amos propheta, primo cōmentario, Valentinū ex æonibus suis extremum, hoc est, trigesimum, Christū uocare & *εκτρομα*, hoc est abortiuum. In suas hæreses multipartitā uarietatis sectarū inuicem repugnantū.) Ex uarietatis feci uarietate metū ipsius iudiciū secutus. At quod pro Christianismo protulerunt legis, Christianis prætulerunt Collationi Gorziensi acceptū ferendū est. Alium non esse credendum.) Alium subaudi deum. Nam sequitur quod ab eo institutum est.
- Interim ex fiducia probationis.) Hæc tota periodus est mire intricata, nec caret mendis, Conijcio sic expediri emendariq; posse, Interim ex fiducia probationis præuentō admonens quosdam nihil esse quærendum ultra quod crediderūt, id est, quod credere debuerunt, subaudi admonuit uel dixit, Quærite & inuenietis, in disciplina rationis interprete. Ratio autē dicti huius, &c. Porro quod supra dixit probationem, hic uocat rationem. Est autē præuentō aduerbialiter dictum. Expone, in disciplina rat. interpr. id est per disciplinam rationis interpretem.
- ⁴ Hanc tibi fossam determinauit.) Ultra quā transilire non liceat. Metaphorica locutio. Dum ubiq; cōuenio, Quærite & inuenietis, & uelint sic nusquā.) Et hic ambitus perplexus est & deprauatus, uidetur sic restituendus. Et erit utiq; nusquā dum ubiq; Conuenior, Quærite & inuenietis, sed ueluti sit nusquā, quasi qui nunquā. Mox uidentur dictiones transpositæ, At enim quod si debui, pro si quod debui. In quo. duntaxat.) Videtur sic distinguendū, In quo duntaxat quod s. r. f. p. m. q. d. Alioqui nō malè quadraret, Idq; duntaxat. Sedisse ad dexteram patris.) Exemimus hæc uerba ueterū codicum fidem secuti. Ad illam de scripturis disputationem.) Ad illā de qua diximus, ut emphasim habeat.
- ⁵ Alioqui posset etiā legi, ad ullam. Si hæ sunt illæ uires eorum.) Id est si tam infirmi sunt. Variæ præsumptionis.) Scripsimus, uariæ præsumptiones, necessario uolunt agnoscere. Necesse est enim, ut illos, dicere.) Vt illos, hoc est, ut taleis, hæreticos uidelicet. Siue populo palam, siue discipulis. seorsum.) Discipulis, id est discipulis, ut supra monuimus. Vim spiritus sancti.) Si uel scribatur, nihil est scrupuli. Sin legas uim, defendi poterit oratio per figurā Græcam. Hoc est per uim uel secundum uim spiritus sancti cōtestata fide. Quibus traducem fidei & semina doctrinæ.) Et hic potest esse synecdoche. A quibus per traducem fidei & semina doctrinæ, cæterę exinde ecclesiæ multæ sunt, hoc est descendunt. Nam hæc figura ualde familiaris huic auctori. Quā si quis non animaduertat, uolet legere pro multę sunt, mutuatę sunt. Id qd nō prorsus malè cōuenit. Necesse est itaq; tot ac tant. ec.) Hanc sententiā & præcedentē sic distinxī. Omne genus ad originem suā censeatur necesse est. Ita quæ tot ac tantæ ecclesiæ, unam esse illam ab Apostolis primā, ex qua omnes. Expone ita quæ tot ac tantæ ecclesiæ

stæ, subaudi sunt, unam esse. Subaudi necesse est. Cæterum quod hic dicit tot ac tantæ ecclesiæ, refertur ad id quod supra est, exinde ecclesiæ multæ sunt. Communicatio pacis, & appellatio fraternitatis, & contesseratio hospitalitatis (sic em restitimus adiuuante consensu ueterum codicum, quod prius legebatur, contestatio) Subaudi iura sunt ecclesiæ. Eleganter aut à tessera nouator uocabulorum Tertullianus uerbum finxit contesserare, unde contesseratio. Id significat cõiunctionem familiariorē quę per signum fiat. Nam tessera signū erat apud ueteres hospitale, cuius ostensione si quem redisse contigisset, statim agnoscebatur. Vnde Plautinum illud, Confregisti tesseram. Atq; haud scio an per primū salutatio, compellatio per secundum, deniq; per tertium sacrosancta cõmunio intelligantur. Nam cõstat ex ueterū monumentis, maiores nostros peregrē aduenientibus hominibus probatę religionis & fidei, corpus domini mittere solitos. Sed sequitur infra. Itaq; & dexteram ei dederunt signū concordiæ & cõuenientiæ. Item. Nec recipiuntur in pacē, & in cõmunicationē ab ecclesijs quoquo modo Apostolicis.

Sed quoniam.) Ferē tres uersus inclusimus signis parentheseos, usq; ad uerba, solent dicere. Et cohæret quod sequitur, Quis enim integræ mentis. Nec uero te moueat enim coniunctio. Sæpe enim huiusmodi particulas admiscet, quū nihil est opus. Pectori eius incubantem.) Id est indormientē, ut supra docuimus, 7

Discentibus missum.) Discentes pro discipulis, ut antē & postea sæpe.

Quibus incunabulis institutum est hoc corpus.) Incunabula uocat initia siue primordia. Et corpus, collegiū, cõgregationem, quod uulgo dicunt cõmunitatē.

Traductiones eorū quę mentiuntur.) Traductiones opponit probationibus. Sunt autē deprauationes scripturarū infamationi non adsimiles. Infra scripsimus, ab illo & ab illis.

Vt Apostolos committam.) Cõmittuntur gladiatores in arena depugnaturi. Mox dicit, in quæ & ipsi cõmittebant, id est parabant. Sic aduersus Iudæos, Sicuti cætera quæ in illum cõmissuri essetis, prædicta sunt: pro admittebant, & admissuri. Sed & in tertium usq; cœlum ereptus Paulus est.) Sic supra in regula fidei, In cœlos ereptum sedere ad dexterā patris. Potes distinguere, Paulus ereptus est, Aut legere ereptus, & in paradysum delatus. nam & cõiunctionis scriptura uerbo est, non ita absimilis. Et mox sequitur, Aut & alius postea in paradysum ereptus debet ostendi.

Intellexerat.) Aut legendum intelligere erat aut intellexerat, nō nescio quid subostendi hoc dicto, de remotiore doctrina. Sub modio obstrui solere.) Aduersus Marcionem lib. III. Et negat,

inquit, lucernam abstruendam. Quare hic quoq; abstrui legendum non obstrui. Infra scripsimus, Quia siue Paulus. Quale est ut antē res dei curent.) Scripsimus, current. Ex Gorziensi. Stoicæ studiosus, Platonice sectator.)

Vtrobique subaudi philosophiæ.

Sub episcopatu Eleutheri benedicti.) Eleuthero decimo quarto Romanæ ecclesię pontifici iam defuncto bene precans, addit benedicti. Sic postea ueteres, Cuius memoria sit in benedictione, quoties uiri sancti iam mortui meminissent. Hodie sanctos dicimus, uulgo Germanorum etiam quoslibet, beatos ac felices. Cæterū merito præclarum Christi martyrem ornat elogio benedicti Tertullianus amantissimus martyrii, quū ille sanguinem suū pro religione fuderit in martyrum numerum relatus, quos etiam illa tempora summæ uenerationi habuere.

Cum ducentis H—S.) Ducenta sestertia faciūt quinq; millia coronatorum. Attende morem ueterum reiectis ab ecclesia sua red dentium.

Cum conditione datę sibi occurrit.) Scripsimus, cõditioni. Sensus est, Quū uellet conditioni præstitutæ occurrere, morte præuentus est. Ex Gorziensi. Mox, nec tamen ideo bonum hæreses.

Sed & Apellis stemma retrahendum est,) Vulgo solent generosi de uetustate familię sese iactare.

Deser

- tor continentiae Marcionensis.) Nam interdicebat nuptias Phaneroſeis ſcripſit.) Expositiones erant rerum ſecretarum, hoc eſt, in ſignium nugarum procul dubio. *φανερῶς* Græcis eſt manifeſto. Vnde *φανερῶς* manifeſtatio. De hoc ſic in ſequenti libro de hæreſibus, Habet præterea priuatas ſed extraordinarias lectiones ſuas, quas appellant Phaneroſeis Philumenes cuiuſdam puellæ, quam quaſi prophetiſſam ſequitur. Nam & ſic facilius traducuntur.) Traducuntur, id eſt inanes oſtenduntur. Nam traducere proprie eſt ignominie cauſa aliquem publice circumducere. libro 1111. aduerſus Marcionem, Vti traduceret, inquit, eas. Ergo illis traduxiſſe debuerat, &c. Vt diuerſitates peruerſitatū.) Subaudi ſolent eſſe. Neq; enim conſentiunt peruerſitates. Et unius æonis uitium in originem deduceret dei creatoris.) Vnde hoc ipſo libro aliquāto poſterius, Expauit enim, inquit, & extimuit, & contriſtatus eſt, & ex his paſſionibus concepit & ædificauit.
- 14 Hinc fecit cœlum & terram. Quam enim damnant, qui extraneam.) Pro qui ſubſtituimus ex annotatiunculis Gorzienſibus quaſi. Obſeruandum porro quod hic more ſuo loquitur, omittens uerbum quod rursus eſt ſubaudiendum, hoc modo, Quam enim damnant, quaſi extraneam ſubaudi damnant. Felix eccleſia.) Magna laus eccleſiæ Romane, quā omnes ueteres ſummè ſunt uenerati. Degeneres uarietatis grano.) Ex Gorzienſi repoſuimus ueritatis grano. Subauditur præpoſitio ab. Degeneres à ueritatis grano, id eſt degenerantes. Id quum non attenderet quiſpiam non indoctus, iam olim ueritatis in uarietatis mutauit. Nam codex Paterniacenſis aperte habet uarietatis. Mox pro adeundam ſcripſimus ad eandem de ſcripturis prouocationē, id eſt ad eam quā habent orthodoxi. Sine ſcripturis.) Nam carent ſcripturis. Quid in meo agitis non mei?) Hic iuris peritū audis. Syluam alienā cœdere, fontes tranſuertere, limites cōmouere, in alieno ſeminare & pascere, inuadentiū ſunt & aliena bona occupantiū. Et ipſis autoribus quorum fuit res.) Hoc eſt ipſis dominis autoritatem ſuam accommodantibus. Neq; domesticarum eſt eius.) Extraneam ſignificat. Et itaq; pro utiq; uſurpat, ut alias ſepe. Integro inſtrumento.) In Paterniacenſi codice eſt ſtrumento, quo etiā alibi utitur pro inſtrumento, à ſtruendo. Quod uero continenter ſequitur, & ut uidetur, aut legendum, utitur, uidetur non callidior ingenio quā Marcion, ſubauditur eſſe. Aut, ut uidetur, non callidior ingenio quā Marcion, ſubaudi eſt. Machæra, non ſtilo uſus eſt.) Machæra cultrum Græcis ſignificat. Nam de inſtrumento ſacro Acta Apoſtolorum, Apocalypſin, Euangelij Lucæ partem, & partem Paulinarum epiſtolarum reſecat. Quo ius hodie ex Virgilio fabula in totū, aliam componi materiam ſecundū.) Hanc ſententiam noſtrū ſecuti iudicium ſic emendauimus & diſtinximus. Quo ius hodie ex Virgilio, fabulam totum aliam cōponi, materia ſecundum uerſus, uerſibus ſecundum materias concinnatis. Eſt autem figura Græca quum dicit totum aliam, id eſt ſecundum totum uel in toto aliam. Pinacem Cebetis explicuit.) Tabulam Cebetis intelligit, nam *πίναξ* Græcis tabula. Extat hodie Cebetis libellus in utraq; lingua. Homeri centonas ſententiam uocare ſolent.) Pro ſententiam legendum etiam, Græci uocant *ὀμνολογιστὰς*. Circunfertur Probæ Falconix titulo opusculum huius generis ex Virgilio concinnatum, & alterum ex Homero Græcè incerti autoris, tametiſi quidā eidem Probæ uindicare conantur.
- 16 Et ſic adhuc initiat Mithræ.) Diuus Hieronymus libro primo Commentariorum in Amos prophetam, ait Mithram ſub eodem numero aliarum literarum Ethnicis eſſe, quem Baſilides hereticus portentoso nomine uocet Abraxan, qui ſit omnipotens deus ſecundum Græcas literas & annui curſus numerum in Sorlis circulo contentum. Idem libro primo aduerſus Iouinianum tradit Mithram & Erich

& Erichthonium iuxta Gentilium fabulas uel in lapide uel in terra de solo æstuli bidinis esse generatos. An idē sit nescio. Sed ceremonias quibus aliquis initiaretur Mithræ sacris prolixè describit Tertullianus noster in fine libri cui titulus de corona militis. Quum Mithræ miles, inquit, in spelæo in castris uerè tenebrarum initiatur, coronā interposito gladio sibi oblatā quasi mimū martyrii, dehinc capiti suo accommodatam monetur obuia manu capite depellere, & in humerum si forte transferre, dicens Mithram esse coronam suam, atq; exinde nunquā coronatur. Id quod in signū habet ad probationem sui, sicubi tentatus fuerit de sacramento: statimq; creditur Mithræ miles, si deiecerit coronam, si eā in deo suo esse dixerit. Hæc illic. Quæ uerba paulo prolixius citauī quo facilius intelligas quod hic dicit, Et sub gladio redimit coronam. Porro Mithræ leones assignabāt, Vnde in primo aduersus Marcionem, Sicut aride & ardentis, inquit, naturæ sacramenta leones Mythræ philosophantur. Sic enim illic pro mire scribendū docuit exemplar Gorziense. Quid quod & summum Pontificem nuptijs statuit? Hirsaugiensis codex habebat, in unius nuptijs statuit. Hoc est uxoris suæ quæ Flaminica dicebatur, recepto Romanis uocabulo. Porro mire explicant hūc locum quæ Tertullianus ad uxorem suam libro primo scribit hīs uerbis. Sacerdotium, inquit, uiduitatis celebratum est apud Nationes pro diaboli scilicet æmulatione. Regem seculi Pontificem Maximū rursus nubere nefas est. Quantum deo sanctitas placet, quum illam etiam inimicus adfectat, non utiq; ut alicuius boni adfinis, sed ut dei domini placita cum contumeliā adfectans. Huc præterea pertinet quod in libro de Monogamiā rursus memorat, Pontifex, inquit, Maximus & Flaminica nubunt semel. Hoc exemplum non frustra citat Tertullianus assertor Monogamiæ, quam secus quā par est nusquam non urget.

Habet & uirgines.) Puta uestales. Habet & continentes, uidelicet ipsum Pontificem & uxorem eius Flaminicam, si alterutrum mori contigerit. Morositatē illam Iudææ.) Morositatem uocat illam accuratam præscriptionē instrumenti ueteris, etiam usq; ad minutias. Et sanctorum Christianorum.) Sicut dicimus sancta sanctorum. Et æmule fidei attentate.) Solet dicere Aemulus deo, in datiuo, Sic etiam per aduerbium æmule deo. nam fidei hic in dandi casu dictum est. Ita omne mendacium de deo uel natio quodammodo sexus est idololatriæ.) Hūc locum meum iudiciū secutus ausus sum mutare & pro uel natio scribere uariatio, huc me trahentibus Paterniacensis codicis uestigijs. Ut sit legas, Ita omne mendaciū de deo, uariatio quodammodo sexus est idololatriæ. Sensus est, Mendaciū de deo nihil aliud est quā uariatio generis idololatriæ. Q. D. Mendaciū à mendacio de deo non differt, nisi quod aliud aliam constituit idololatriam. Et creatorem deum accusationem.) Opinor esse figurā Græcā.

Non parent schismata.) Hoc est non apparent. Est em̄ unitas ipsa.) Pro ipsa uidebatur legendū, schisma, uel scissa. At malim exponere, Est autem unitas, ipsa, subaudi schismata. Sic enim est Tertulliani stilus. Et apparitio deuota.) Apparere alicui, ministrare est & inseruire, ceu supra docuimus, Vnde apparitio pro ministerio. Quam suorum.) Id est eorū qui nos ante præstruxerunt, hoc est Apostolorum Christi. Alia capit opinari eos.) Verbum capit hoc modo solet usurpare. Id est, Accidit ut alias adhuc opiniones habeant hæretici. Aut, Possunt adhuc alia opinari qui exorbitant, ut uis uerbi capit melius exprimatur. Libro primo aduersus Marcionem, Si deprecari capit in creatore. De hoc loquendi genere monuimus supra. Angelos hominem instituere.) 18

- ¹⁹ Bis angelos legis. Alterum uidetur superuacaneū. Quæ foetida & immunda, subaudi sunt. Ipsi, aiunt, propterea.) Ex Gorziensi collatiōe scripsimus. Ipsi, aiunt, præterea. Et mox, dicendo. Ipsum introducunt ad benedicenda eucharistia sua.) Tradit Aur. Augustinus Ophitas istos habere etiam uerum colubrum quem nutriunt & uenerantur. Qui & incantante sacerdote egreditur de spelunca, & ascendit super altare innixum speluncæ, & oblationes eorum lambit, & inuoluens se circa eas, regreditur ad speluncam: & ita confringunt oblationes in eucharistiā, quasi à serpente Christo, ut illi putant, sanctificatas. Hæc ille. A quibus insertoribus permixtus.) Lege Aeonibus inferioribus permixto.
- ²⁰ Vt dicant illum tantummodo, sed & pro ipso, sed ipsum fuisse.) Restituimus ex Gorziensibus annotatiunculis, Vt dicant illū tantummodo Seth, & pro ipso Seth ipsum fuisse. Mox, à superioribus uirtutibus. Item, iustitiæ cultu, uitæ integritate. Confirmasset illum dicto hoc pronuntiatio appellat.) Ex Ireneo sic apparet legendum, Confirmasset illum dicto Iaioth, pronuntiatio appellat. Sic paulo post de Heracleone, Introducit eū, inquit, in primis illud fuisse quod pronuntiat. Mox pro deceptione lege de aporiatione, id est desperatione. Nam in
- ²¹ defectione fuit. Vel suadendo præstiterat.) Castigauimus sudando. Tertullianus aduersum Valentinianos, Vt & Nonacris, inquit, inde sudauerit, quæ
- ²² Alexandrum occidit. Hæresim Cerdonis adprobare conatus est, eadem dicere.) Admonuimus iam sæpenumero, Tertullianum solitum uerbū præcedens etiam in sequente sententia subaudire, ut hic conatus est eadem dicere. Hoc uult uideri m. i.) Hoc, id est ab hoc, ut supra docuimus. Mox pro cui mundi scripsimus, cui mundo, nostrum iudiciū securi. Nam præcedens mundi uidetur errato occasionem dedisse. Totus enim secūdum Valentinū sapit.) Sic in De resurrectione carnis: ne de resurrectione ad Sadducæos sapere existimaretur. Quod iam nec salutem consequi posse.) Hunc locum in omnibus manuscriptis exemplaribus deprauatum, ut uidetur, ausi sumus mutare ex Irenæi lectione, pro Quod iam, supponentes Adam nec salutem consequi posse. An rectè, iudicent docti. Certè Tatianum Irenæus tradit Ad salutem contradicere. Mox post hæc uerba, qui Proclum dicantur, addidimus hanc clausulam, sunt qui secundum Aeschinem pronuncientur. Christi pro nomine adprehensus.) Pro nomine Christi, hoc est ob professionem nominis Christiani, ut antè sæpe. Hunc locum sic scripsimus cōsentientibus exemplaribus uetustis, Gorziensi Paternianensiq; Qui postea quàm Christi pro nomine adprehensus est, in Christum blasphemare non destitit. Quæ uerba ausus est quidam in Hirsaugiensi uolumine ad Augustini narrationem mutare, qui scribit horum hæreticorum autorem ipsum in persecutione, ut eius casus opprobrium deuitaret, asserere cœpisse Christum tantū esse hominem, quo non deum sed hominem negasse uideretur. Itaq; scripsit, Qui postea quàm Christū pro nomine adprehensus, negauit, in Christum blasphemare non destitit. Nec uero magnopere refert quo ad sententiam. Praxeas quidam.) Huic confutando proprium uolumen dicauit, quod in hoc opere sequitur.

ANNOT. IN LIBRVM SEQUENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTULLIANI DE PRAE

SCRIPT. ADVERSUS HAERETICOS, LIB.

CONDITIO praesentium temporum etiā hanc ammonitionem prouocat nostram, non oportere nos mirari super haereses istas, siue quia sunt: futurae enim praenunciabantur: siue quia fidem quorundam subuertunt: ad hoc enim sunt, ut fides habendo tentationem, haberet etiam probationem. Vanè ergo & incōsideratè plerique hoc ipso scandalizantur, quod tantum haereses ualeant, quantū si non fuissent: cum quod sortitū est omni modo sit, sicut causam accipit ob quam sit, sic uim consequitur per quam sit: nec esse nō possit. Febrem denique inter ceteros mortiferos & cruciarios exitus erogando homini deputatā, neque quia est miramur: est enim: neque quia erogat hominem, ad hoc enim est. Proinde haereses ad languorem & interitū fidei productas si expauescimus hoc eas posse, prius est ut expauescamus hoc eas esse, quæ dum sunt, habēt posse: & dum possunt, habēt esse. Sed enim febrem ut malum, & de causa & de potentia sua, ut notum est, abominamur potius quā miramur, & quantū in nobis est praecauemus, non habentes abolitionem eius in nostra potestate. Haereses uero mortem æternam, & maioris ignis ardorē inferentis malunt quidam mirari quod hoc possint, quā deuitare ne possint: cum habeant deuitandi potestatem. Ceterum nihil ualebunt, si illas tantum ualere non mirentur. Aut enim dum mirantur, in scandalum subministrantur: aut quia scandalizantur, ideo mirantur quod tantum ualeant, quasi ex aliqua ueritate ueniant. Mirum scilicet ut malum uires suas habeat: nisi quod haereses apud eos multum ualent, qui in fide non ualent. In pugna pugilū & gladiatorum, plerumque non quia fortis est, uincit quis, aut quia nō potest uinci: sed quoniam ille qui uictus est, nullis uiribus fuit: adeo idem ille uictor bene ualenti postea cōparatus, etiam superatus recedit. Non aliter haereses de quorundam infirmitatibus habent, quod ualent, nihil ualētes si in bene ualentem fidem incurrant. Solent quidem isti miriones etiam de quibusdam personis ab hæresi captis, ædificari in ruinam. Quare illa uel ille fidelissimi, & prudentissimi, & uisitissimi in ecclesia, in illam partem transierunt: Quis hoc dicens, nō ipse sibi respondit: neque prudentes, neque fideles, neque uisitados æstimandos, quos haereses potuerint demutare? Et hoc mirum (opinor) ut probatus aliquis retro, postea excidat: Saul bonus præ cæteris, liuore postea eueritur. Dauid uir bonus secundū cor domini, postea cædis & stupri reus

Pugiles

Gladiatores

Miriones

reus est. Salomon omni gratia & sapientia donatus à domino, ad idolatriam à mulieribus inducitur. Soli enim dei filio seruabatur sine delicto permanere. Quid ergo si episcopus, si diaconus, si uidua, si uirgo, si doctor, si etiam martyr lapsus à regula fuerit: ideo hæreses ueritatem uidebuntur obtinere? Ex personis probamus fidem, an ex fide personas? Nemo sapiens est, nemo fidelis, nemo maior nisi Christianus. Nemo autem Christianus, nisi qui ad finem usque perseverauerit. Tu ut homo, extrinsecus unumquemque nosti: putas quod uides. Vides autem quousque oculos habes. Sed oculi, inquit, domini alti. Homo in faciem, deus in præcordia contemplatur. Et ideo cognoscit dominus qui sunt eius: & plantam quam non plantauit, eradicat: & de primis nouissimos ostendit: & uentilabrum in manu portat ad purgandam aream suam. Auolent quantum uolunt paleæ leuis fidei, quocumque ad flatu temptationum, eo purior massa frumenti in horrea domini reponetur. Nonne ab ipso domino quidam discipulorum scandalizati deuerterunt: nec tamen propterea, cæteri quoque discendum à uestigijs eius putauerunt: sed qui scierunt illum uitæ esse uerbum, & à deo uenisse, perseverauerunt in comitatu eius usque ad finem: cum illis si uellent & ipsis discedere placide obtulisset. Minus est si & apostolum eius, aliqui Phygelus, & Hermogenes, & Philetus, & Hymenæus reliquerunt: ipse traditor Christi de Apostolis fuit. Miramur de ecclesijs eius, si à quibusdam deseruntur, cum ea nos ostendunt Christianos quæ patimur, ad exemplum ipsius Christi. Ex nobis, inquit, prodierunt, sed non fuerunt ex nobis. Si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum. Quin potius memores simus tam dominicarum pronuntiationum, quam apostolicarum literarum, quæ nobis & futuras hæreses prænuñciauerunt, & fugiendas præfinierunt: ut sicut esse illas non expauescimus, ita & posse id propter quod fugiendæ sunt non miremur. Instruit dominus multos esse uenturos sub pellibus ouium, rapaces lupos. Quæ nam istæ sunt pelles ouium, nisi nominis Christiani extrinsecus superficies? Qui lupi rapaces, nisi sensus & spiritus subdoli, ad infestandum gregem Christi intrinsecus delitescetes? Qui pseudoprophetæ sunt, nisi falsi prædicatores? Qui pseudoapostoli, nisi adulteri euangelizatores? Qui antichristi interim & semper, nisi Christi rebelles? Hoc erunt hæreses non minus doctrinarum peruersitate ecclesiam laceßentes, quam tunc antichristus persecutionum atrocitate persequetur: nisi quod persecutio & martyres facit, hæreses apostatas tantum. Et ideo hæreses quoque oportebat esse, ut probabiles quique manifestarentur: tam qui in persecutionibus steterint, quam qui ad hæreses non exorbitauerint. Neque enim eos probatos intelligi iubet, qui in hæresim fidem demutant. Sicut ex diuerso sibi interpretantur, quia dixit alibi: Omnia examinate, quod bonum est tenete. Quasi non liceat omnibus male examinatis iniectione aliquius mali impingere per errorem. Porro si dissensiones & schismata increpat, quæ

*Dominice pronuntiationes
Apostolicae literæ*

pat, quæ sine dubio mala sunt, & incontinenti hæreses subiungit, quod malis adiungat malum utiq; profitetur, & quidem maius: cum idem credidisse se dicat, de schismatibus & dissensionibus: quia sciret etiam hæreses oportere esse. Ostendit enim grauioris mali despectu de leuioribus se facile credidisse: certè non ut ideo de malis crediderit, quia hæreses bonæ essent, sed uti de peioris quoq; notæ tentationibus præmoneret non esse mirandū, quas ediceret tendere ad probabiles quosq; manifestandos, scilicet quos non potuerint deprauare. Deniq; si totum capitulum ad unitatem continendam, & separationes coerendas sapit: hæreses uero non minus ab unitate diuelunt, quàm schismata & dissensiones, sine dubio & hæreses in ea conditione reprehensionis constituit, in qua schismata & dissensiones. Ac per hoc non eos probabiles facit, qui in hæreses diuerterint, cū maxime diuertere ad eiusmodi obiurgans, & docens unum omnes loqui, & ipsum sapere: quod etiam hæreses non sinunt. Nec diutius de isto,† si idem & Paulus, qui & alibi hæreses inter carnalia crimina enumerat scribens ad Galatas: & qui Tito suggerit, hominem hæreticum post primam correptionem recusandum, quod peruersus sit eiusmodi & delinquat, ut à semetipso damnatus. Sed & in omni penè epistola de adulterinis doctrinis fugiendis inculcans hæreses taxat: quarum opera sunt adulteræ doctrinæ, hæreses dictæ Græca uoce ex interpretatione electionis, qua quis siue ad instituendas, siue ad suscipiendas eas utitur. Ideo & sibi damnatum dixit hæreticū: quia & in quo damnatur, sibi elegit, Nobis uero nihil ex nostro arbitrio indulgere licet, sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos domini habemus autores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt: sed acceptam à Christo disciplinam fideliter Nationibus adsignauerunt. Itaq; etiam si angelus de coelis aliter euāgelizaret, anathema diceretur à nobis. Prouiderat iam tunc spiritus sanctus futurum in uirgine quadam Philumene angelum seductionis, transfigurantem se in angelū lucis: cuius signis & præstigijs Apelles inductus, nouam hæresim induxit. Hæ sunt doctrinæ hominum & dæmoniorum, prurientibus auribus natæ, de ingenio sapientiæ secularis: quā dominus stultitiā uocans, stulta mundi confusione etiam philosophiæ ipsius elegit. Ea est enim materia sapientiæ secularis, temeraria interpretēs diuinæ naturæ dispositionis. Ipsæ deniq; hæreses à philosophia subornantur. Inde æones & formæ, nescio quæ, & trinitas hominis apud Valentinum: Platonius fuerat. Inde Marcionis deus melior de tranquillitate: à Stoicis uenerat. & uti anima interire dicatur, ab Epicureis obseruatur. Et ut carnis restitutio negetur, de una omnium philosophorum schola sumitur. Et ubi materia cū deo æquatur, Zenonis disciplina est: & ubi aliquid de igneo deo allegatur, Heraclitus interuenit. Eadem materiæ apud hæreticos & philosophos uolutatur: iñdem retractatus implicatur. Vnde malum, & quare

Forte, si idem est Paulus

Hæreses

Apostoli

Sapientia secularis.

Ex philosophia hæresium origo.

Deus melior

Hermogenes Stoicus

& quare? & unde homo, & quomodo? Et quod proxime Valentinus proposuit, Unde deus? Scilicet & de Enthymesi, & Ectromate inserunt Aristotelem, qui illis Dialecticam instituit, artificem struendi & destruendi, uersipellem, in sententijs coactam, in coniecturis duram, in argumētis operariā, contentione molestam, etiā sibi ipsi omnia retractantem, ne quid omnino tractauerit. Hinc illæ fabulæ & genealogiæ indeterminabiles, & quæstiones infructuosæ, & sermones serpentes, uelut cancer: à quibus nos Apostolus refrenans, nominatim philosophiam & inanem seductionem contestatus cauere oportere, scribens ad Colossenses: Videte ne quis sit circumueniens uos per philosophiam & inanem seductionem, secundum traditionem hominum, præter providentiam spiritus sancti. Fuerat Athenis, & istā sapientiam humanam, adfectatricem & interpollatricem ueritatis, de cōgressibus nouerat ipsam quoq; in suas hæreses multipartitam uarietate sectarum inuicem repugnantium. Quid ergo Athenis & Hierosolymis? quid Academiæ & ecclesiæ? quid hæreticis & Christianis? Nostra institutio de porticu Salomonis est: qui & ipse tradiderat dominū in simplicitate cordis esse querendum, Viderint qui Stoicum, & Platicum, & Dialecticum, Christianis prætulerunt. Nobis curiositate opus non est post Christū Iesum, nec inquisitione post Euangelium. Cum credimus, nihil desideramus ultra credere. Hoc enim prius credimus, nō esse quod ultra credere debemus. Venio itaque ad illum articulum, quem & nostri prætendunt ad ineundam curiositatem, & hæretici inculcant ad importandam curiositatem. Scriptum est inquit: Quærite, & inuenietis. Quando hanc uocem dominus emisit, recordemur. Puto in primitiis ipsis doctrinæ suæ, cum adhuc dubitaretur apud omnes, an Christus esset. Et cum adhuc nec Petrus illum dei filium pronunciasset: cum etiam Ioannes de illo certus esse desisset. Quærite, & inuenietis, quando quærendus adhuc erat: & hoc quantum ad Iudæos. Ad illos enim pertinet totus sermo suggillationis istius, qui habebant ubi quærerent Christum. Habent, inquit, Moysen & Heliam: id est, legem & prophetas Christum prædicantes: secundum quod & alibi aperte: Scrutamini scripturas, in quibus salutem speratis. Illæ enim de me loquuntur. Hic erit, quærite & inuenietis. Nam & sequentia in Iudæos competere manifestum est, Pulsate & aperietur uobis. Iudæi retro penes deum fuerāt: dehinc eiekti ob delicta, extra deum esse cœperunt. Nationes uero nunquam penes deum, nisi stillicidiū de situla, & puluis ex area, & foris semper. Itaq; qui foris semper, quomodo pulsabit eò ubi nunquam fuit? quam ianuam nouit, in qua nec receptus, nec eiektus aliquando? an qui scit se intus fuisse & foras actū, is potius pulsabit, & ostium nouit? Etiam petite & accipietis, ei cōpetit, qui sciebat à quo erat aliquid promissum, à deo scilicet Abraham, Isaac & Iacob: quem Nationes non magis nouerant, quàm ullam repromissionem eius. Et ideo ad Israel

*In primitiis
doctrinæ suæ*

ad Israel loquebatur. Non sum, inquit, missus, nisi ad oves perditas domus Israelis. Nondum canibus iactabat panem filiorum: nondum in uiam gentium uel nationum ire mandabat. Siquidem in finem precepit, ut uaderent ad docendas & tingendas Nationes, consecuturi mox spiritum sanctum paracletum, qui illos deducturus esset in omnem ueritatem. Et hoc erga illos facit. Quod si Nationibus destinati doctores Apostoli, ipsi quoque doctorem consecuturi erant paracletum, multo magis uacabat erga nos, Quærite & inuenietis: quibus ultro erat obuentura doctrina per Apostolos, & ipsis Apostolis per spiritum sanctum. Omnia quidem dicta domini omnibus posita sunt, per aures Iudæorum ad nos transierunt: sed pleraque in personas directa, non proprietatem admonitionis nobis constituerunt, sed exemplum. Cedo nunc sponte de gradu isto: omnibus dictum sit, Quærite & inuenietis: tamen & hic expedit sensus, certare cum interpretationis gubernaculo. Nulla uox diuina ita dissoluta est & diffusa, ut uerba tantum defendantur, & ratio uerborum non constituitur. Sed in primis hoc propono: Vnū itaque & certum aliquid institutum esse à Christo, quod credere omni modo debeant Nationes: & idcirco quærere, ut possint cum inuenerint credere. Vnius porro & certi instituti, infinita inquisitio non potest esse: quærendum est donec inuenias, & credendum ubi inueneris: & nihil amplius, nisi custodiendum quod credidisti: dum insuper credis, alium non esse credendum, ideoque nec requirendum, cum id inueneris & credideris quod ab eo institutum est, qui non aliud tibi mandat inquirendum, quam quod instituit. De hoc quidem si quis dubitat, constabit penes nos esse, id quod à Christo institutum est. Interim ex fiducia probationis præuenio, admonens quosdam nihil esse quærendum ultra quod crediderunt, id esse quod quærere debuerunt: Quærite & inuenietis, sine disciplina rationis interpretentur. Ratio autem dicti huius in tribus articulis constitit. In re, in tempore, in modo. In re: ut quid sit quærendum, consideres. In tempore, ut quando. In modo, ut quibusque. Igitur quærendum est quod Christus instituit, utique donec inuenias. Inuenisti autem cum credidisti. Nam non credidisses, si non inuenisses: sicut nec quæsisisses, nisi ut inuenires. Ad hoc ergo quæris, ut inuenias: & ad hoc inuenies, ut credas. Omnem prolationem quærendi & inueniendi statuit fructus ipse quærendi. Hanc tibi fossam determinauit ipse qui te non uult aliud credere, quam quod instituit, ideoque nec quærere. Cæterum si quæ talia tanta ab alijs sunt instituta, propterea intantum quærere debemus, in quantum possumus inuenire, semper quæremus, & nunquam omnino credemus. Vbi enim erit finis quærendi? ubi statio credendi? ubi expunctio inueniendi? Apud Marcionem: sed & Valentinus proponit: Quærite & inuenietis. Apud Valentinum: sed & Apelles hac me pronüciatione pulsauit, & Hebion, & Simón, & omnes ex ordine non habent aliud, quo se mihi insinuantes me sibi adducant

Cedo de gradu

Vide Annotationes

4 Fossam tibi determinauit

k ducant

Vide Annotationes

Negator

Fortè, Idque duntaxat Regula fidei Aliàs, conditorem

ducant. Et erit itaq; nusquam dum ubiq; conuenio, Quærite & inuenietis: & uelint sic nusquam, quasi qui nunquam adprehenderim illud quod Christus instituit: quod credi necesse est, qd' quæri oportet. Impune erratur, nisi delinquatur: quauis errare, delinquere est. Impune, inquam, uagatur, qui nihil deserit. At em̃ quod si debui credere, credidi: & aliud denuo puto requirendum: spero utiq; aliud esse inueniendum, nullo modo speraturus istud, nisi quia aut non credideram qui uidebar credidisse, aut desij credidisse. Ita fidem meam deferens, negator inuenior. Semel dixerim: Nemo quærit, nisi qui aut nō habuit, aut perdidit. Perdiderat unā ex decē didragmis anus illa, & ideo quærebat. Vbi tamē inuenit, quærere desijt. Panem uicinus nō habebat, & ideo pulsabat. Vbi tamen apertū est ei, & accepit, pulsare cessauit. Vidua à iudice petebat audiri, quia nō admitterebatur: sed ubi audita est, hæcenus institit. Adeo finis est, & quærendi, & pulsandi, & petendi. Perenti enim dabitur inquit, & pulsanti aperietur, & quærenti inuenietur. Viderit qui quærit semper, quia non inuenit. Illic enim quærit, ubi non inuenietur. Viderit qui semper pulsatur, quia nunq̃m aperietur. Illuc em̃ pulsatur, ubi nemo est. Viderit qui semper petit, quia nunquam auditur. Ab eo enim petit, qui nō audit. Nobis & quærendum est adhuc & semper. Vbi tamen quæri oportet? Apud hæreticos? ubi omnia extranea & aduersaria nostræ ueritati, ad quos uetamur accedere. Quis seruus cibaria ab extraneo, ne dicam ab inimico domini sui sperat? Quis miles ab infœderatis, ne dicam ab hostibus regibus, donatium & stipendium captat, nisi planè desertor & transfuga & rebellis? Etiā anus illa intra tectum suum dragmam requirebat: etiā pulsator ille uicini ianuam tundeat: etiā uidua illa nō inimicum licet durū iudicem interpellabat. Nemo inde strui potest, unde destruitur. Nemo ab eo inluminatur, à quo contenebratur. Quæramus ergo in nostro, & à nostris, & de nostro: In quo? duntaxat quod salua regula fidei potest in quæstionē deuenire. REGULA EST AUTEM FIDEI, ut iam hinc quid credamus profiteamur, illa scilicet qua creditur unum omnino deū esse, nec aliū præter mundi creatorem, qui uniuersa de nihilo produxerit per uerbum suum primò omnium emissum: id uerbum filius eius appellatum in nomine dei, uariè uisum Patriarchis, in Prophetis semper auditum, postremo delatum ex spiritu patris dei & uirtute, in uirginem Mariam, carnem factum in utero eius, & ex ea natū, egisse Iesum Christum: exinde prædicasse nouam legem, & nouam promissionem regni cœlorum, uirtutes fecisse, fixum cruci, tertia die resurrexisse: In cœlos ereptum, sedere ad dexteram patris: misisse uicariam uim spiritus sancti, qui credentes agat: uenturum cū claritate ad sumendos sanctos, in uitæ æternæ & promissorum cœlestium fructum, & ad prophanos iudicandos igni perpetuo, facta utriusq; partis resurrectione cum carnis restitutione. Hæc regula à Christo ut probabitur instituta, nullas habet apud nos

nōs quæstiones, nisi quas hærefes inferunt, & quæ hæreticos faciunt. Cæte-
 rum manente forma eius in suo ordine, quantum libet quæras & tractes, &
 omnem libidinem curiositatis effundas, siquid tibi uidetur uel ambiguitate
 pendere, uel obscuritate obumbrari: est utiq; frater aliquis doctior gratia
 scientiæ donatus: est aliquis inter exercitatos conuersatus, aliquid tecum cu-
 riosius tamen quærens: nouissime ignorare melius est, ne quod non de-
 beas, noris. Fides, inquit, tua te saluum fecit: non exercitatio scripturarum. Fi-
 des in regula posita est: habet legem, & salutē de obseruatione legis: exerci-
 tatio aut in curiositate consistit, habens gloriā solam de peritiæ studio. Ce-
 dat curiositas fidei, cedat gloria saluti. Certe aut nō obstrepāt, aut quiescant
 aduersus regulam. Nihil scire, omnia scire est. Vt non inimici essent uerita-
 tis hæretici, ut de refugiendis eis nō præmoneremur, quale est conferre cum
 hominibus, qui & ipsi adhuc se quærere cōfitentur? Si em̄ uerē adhuc quæ-
 runt, nihil adhuc certi reprehenderunt: & ideo quodcunq; uidentur interim
 tenere, dubitationem suam ostendunt quamdiu quærunt. Itaq; tu qui pro-
 inde quæris, spectas ad eos qui & ipsi quærunt, dubius ad dubios, incertus
 ad incertos, cæcus à cæcis in foueam deducaris necesse est. Sed cū decipien-
 di gratia prætendant se adhuc quærere, ut nobis per sollicitudinis iniectio-
 nem tractatus suos insinuent: deniq; ubi adierunt ad nos, statim quæ dice-
 bant quærenda esse, defendunt: iam illos sic debemus refutare, ut sciant nos
 non Christo, sed sibi negatores esse. Cum enim quærunt adhuc, nondum
 tenent: cum autem tenent, nondum crediderunt, non sunt Christiani. At-
 cum tenent quidem & credunt, quærendum tamen dicunt ut defendant: an-
 tequam defendant negant quod credunt, confidentes se nondum credidisse,
 dum quærunt. Qui ergo nec sibi sunt Christiani, quanto magis nobis?
 Qui per fallaciam ueniunt, qualem fidem disputant? cui ueritati patrocinan-
 tur, qui eam à mendacio inducūt? Sed ipsi de scripturis agunt, & de scriptu-
 ris suadent. Aliunde scilicet suadere nō possent de rebus fidei, nisi ex literis
 fidei. Venimus igitur ad propositum (huc enim dirigebam) & præstamus
 allocutionis præfationem, ut iam hinc de eo cōgrediamur, de quo aduersarij
 rē prouocant. Scripturas obtendunt, & hac sua audacia statim quosdā mo-
 uent: in ipso uero congressu firmos quidem fatigant, infirmos capiunt, me-
 dios cum scrupulo dimittunt. Hūc igitur potissimum gradum obstruimus,
 non admittendi eos ad illam de scripturis disputationem, si hæ sunt illę ui-
 res eorum, uti ne eas habere possint. Dispici debet cui competat possessio
 scripturarū, ne is admittatur ad eandem, cui nullo modo cōpetit. Hoc de cō-
 silio diffidentia, aut de studio aliter ineundæ constitutionis induxerim, nisi
 ratio constiterit, in primis illa, quod fides nostra obsequium Apostolo de-
 beat, prohibenti quæstiones inire, nouis uocibus aures accommodare, hæreti-
 cum post unā correptionem cōuenire, nō post disputationem. Adeo intery-

dixit disputationem, correptionem designans causa hæretici conueniendi & hoc unam, scilicet quia non est Christianus: ne more Christiani semel & iterum, & sub duobus aut tribus testibus castigandus uideretur: cū ob hoc sit castigandus, propter quod nō sit cū illo disputandum. Deinde quoniam nihil proficiat congressio scripturarū, nisi planè ut aut stomachi quis ineat uersionem, aut cerebri. Ista hæresis noti recipit quasdam scripturas: etsi quas recipit, adiectionibus & detractionibus ad dispositionem instituti sui interuertit. & si recipit non recipit integras: & si aliquatenus integras præstat, nihilominus diuersas expositiones cōmentata conuertit. Tantum ueritati obstreperit adulter sensus, quantum & corruptor stilus. Variæ præsumptiones necessario nolunt agnoscere ea, per quæ reuincuntur: his nituntur quæ ex falso cōposuerunt, & quæ de ambiguitate cœperunt. Quid promouebis exercitatissime scripturarum, cū si quid defenderis, negetur ex diuerso, si quid negaueris, defendatur. Et tu quidem nihil perdes, nisi uocem in contentionem: nihil consequeris, nisi uilem de blasphematione laudem. Ille uero si quis est cuius causa in congressum descendis scripturarum, ut eum dubitantem confirmes, ad ueritatem an magis ad hæreses deuerget? hoc ipso mortus, quod te uideat nihil promouisse æquo gradu negandi & defendendi, diuersa parte statutum: certè & pari altercatione incertior discedet, nesciens quam hæresim iudicet. Hæc utiq; & ipsi habent in nos retorquere. Necesse est enim & illos dicere, nobis potius adukeria scripturarū & expositionum eorum mendacia inferri, qui proinde sibi defendant ueritatem. Ergo nō ad scripturas prouocandum est: nec in his cōstituendum certamen, quibus aut nulla aut incerta uictoria est, aut parum certa. Nam etsi nō ita euaderet contentio scripturarum, ut utranq; partem parem sisteret, ordo rerum desiderabat illud prius proponi, quod nunc solum disputandum est: Quibus comperat fides ipsa, Cuius sint scripturæ: A quo, & per quos, & quando, & quibus sit tradita disciplina qua fiunt Christiani. Vbi enim apparuerit esse ueritatē disciplinæ & fidei Christianæ, illic erit ueritas scripturarū & expositionum, & omnium traditionū Christianorum. Christus Iesus dominus noster permittat dicere interim, quisquis est, cuiuscunq; dei filius, cuiuscunq; materiæ homo & deus, cuiuscunq; fidei præceptor, cuiuscunq; mercedis promissor. Quid esset, quid fuisset, quam patris uoluntatem administraret, quid homini agendum determinaret, quamdiu in terris agebat, ipse pronunciabat; siue populo palā, siue discipulis seorsum. Ex quibus, duodecim præcipuos lateri suo adlegerat destinatos Nationibus magistros. Itaq; uno eorū decussos, reliquos undecim regrediens ad patrē post resurrectionē, iussit ire & docere Nationes, tingēdas in patrē & in filiū & spiritum sanctū. Statim igitur apostoli, quos hæc appellatio missos interpretatur, assumpto per sortē duodecimo Mathia in locum Iudæ ex autoritate prophetiæ, qua est in psalmo

David

Discipulos

Apostoli quid

David consecutio promissa, uim spiritus sancti ad uirtutes & eloquium, pri-
mò per Iudæam contestata fide in IESVM CHRISTVM, & ecclesijs in-
stituta, dehinc in orbem profecti, eandem doctrinā eiusdem fidei Natio-
nibus promulgauerunt: & proinde ecclesias apud unamquāq; ciuitatem
condiderunt. Quibus traducem fidei & semina doctrinæ, cæteræ exinde ec-
clesiæ multæ sunt, & quotidie mutantur ut ecclesiæ fiant. Ac per hoc & ipse
apostolicæ deputabuntur, ut soboles Apostolicarum ecclesiarū. Omne ge-
nus ad originem suam censeatur, necesse est. Ita quæ tot ac tantæ ecclesiæ,
unam esse illam ab Apostolis primam, ex qua omnes. Sic omnes primæ, &
omnes Apostolicæ, dum unam omnes probant unitatem. Communicatio
paci, & appellatio fraternitatis, & cōtesseratio hospitalitatis: quæ iura non
alia ratio regit, quàm eiusdē sacramenti una traditio. Hinc igitur dirigimus
præscriptionem: Si dominus Iesus Christus apostolos misit ad prædican-
dum: alios nō esse recipiendos prædicatores, quàm quos Christus instituit:
quia nec alius patrem nouit nisi filius, & cui filius reuelauit: & nec alijs uide-
tur reuelasse filius, quàm apostolis quos misit ad prædicandum, utiq; quod
illis reuelauit. Quid autē prædicauerint, id est, quid illis Christus reuelauer-
it, & hic præscribam, non aliter probari debere, nisi per easdem ecclesias,
quas ipsi Apostoli condiderunt, ipsi eis prædicando, tam uiua (quod aiunt)
uoce, quàm per epistolas postea. Si hæc ita sunt, constat proinde omnē do-
ctrinam, quæ cum illis ecclesijs Apostolicis matricibus & originalibus fidei
rōspiret, ueritati deputandam: & sine dubio tenentes, quod ecclesiæ ab Apo-
stolis, Apostoli à Christo, Christus à deo suscepit: Reliquam uero omnem
doctrinam de mendacio præiudicandam, quæ sapiat contra ueritatem ec-
clesiarum, & Apostolorum, & Christi, & dei. Superest ergo uti demonstre-
mus, an nostra doctrina, cuius regulam supra edidimus, de Apostolorum
traditione censeatur: & ex hoc ipso, an cæteræ de mendacio ueniant. Com-
municamus cum ecclesijs apostolicis, quod nulla doctrina diuersa, hoc est
testimoniū ueritatis. Sed quoniam (tum expedita probatio est, ut si statim
proferatur, nihil iam sit retractandū, ac si prolata nō sit à nobis, locum in-
terim demus diuersæ parti, si quid putant ad infirmandā hanc præscriptio-
nem mouere se posse) solent dicere, non omnia Apostolos scisse, eadem agi-
tati dementia qua rursus conuertunt, omnia quidem Apostolos scisse, sed
non omnia omnibus tradidisse: in utroq; Christum reprehensioni inijciē-
tes, qui aut minus instructos, aut parum simplices apostolos miserit: Quis
enim integræ mentis, credere potest aliquid eos ignorasse, quos magistros
dominus dedit, indiuiduos habitos in comitatu, in discipulatu, in conuictu,
quibus obscura quæq; seorsum differebat, illis dicens datum esse cognosce-
re arcana, quæ populo intelligere non liceret. Latuit aliquid Petrum ædifi-
candæ ecclesiæ Petram dictum, clauēs regni cœlorum consecutū, & soluendi

Communicatio
paci
Appellatio
fraternitatis
Contesseratio
hospitalitatis

Viua uoce

Ecclesiæ Apo-
stolicæ matrici-
ces & origi-
nales

PETRVS

k 3 & alli

Ioannes

7

& alligandi in coelis & in terris potestatem: Latuit & Ioannem aliquid dilectissimū domino, pectori eius incubantem, cui soli dominus Iudam traditorem demonstrauit, quem loco suo filium Mariæ demandauit: Quid eos ignorasse uoluit, quibus etiam gloriā suā exhibuit, & Moysen, & Heliam & insuper de cœlo patris uocem: nō quasi cæteros reprobans, sed quoniam in tribus testibus stabit omne uerbū. Ignorauerunt itaq; & illi quibus post resurrectionē quoq; in itinere omnes scripturas edisserere dignatus est. Dixerat planē aliquando: Multa habeo adhuc uobis loqui, sed non potestis modo ea sustinere: tamen adiiciens: Cū uenerit ille spiritus ueritatis, ipse uos docet in omni ueritate: ostēdit illos nihil ignorasse, quos omnem ueritatem consecuturos per spiritū ueritatis repromiserat. Et utiq; impleuit repromissum, probantibus Actis Apostolorū descensum spiritus sancti. Nedum spiritum sanctum possint agnoscere discentibus missum, sed nec ecclesiam se dicant defendere, qui quando, & quibus incunabulis institutū est hoc corpus, probare nō habent. Tanti enim est illis non habere probationes eorū quæ defendunt, ne pariter admittātur traductiones eorū quæ mentiuntur. Proponunt ergo ad suggillandam ignorantiam aliquam Apostolorum, quod Petrus & qui cum eo erant, reprehensi sint à Paulo. Adeo, inquiunt, aliquid eis defuit: Vt ex hoc etiam illud struant, potuisse postea pleniorē scientiam superuenire, qualis obuenerit Paulo reprehēdenti antecessores. Possumus & hic Acta Apostolorū repudiantibus dicere: Prius est uti ostendatis quis iste Paulus, & quid ante Apostolum, & quomodo Apostolus: quatenus & aliās ad quæstiones plurimum eo utuntur. Neque enim pseudapostolum se de persecutore profitetur. sufficit unicuiq; examine credenti, quādo nec deus de se testimonium dixerit. Sed credant sanē scripturis, ut credant aduersus scripturas: tamen doceant ex eo quod allegant, Petrum à Paulo reprehensum, alius euangelij formam à Paulo superductam citra eam quam præmiserat Petrus, & cæteri. Atqui demutatus in prædicatorem de persecutore deducitur ad fratres à fratribus, ut unus ex fratribus, ab illo & ab illis qui ab Apostolis fidem induerant. Dehinc, sicut ipse enarrat, ascendit Hierosolymam cognoscendi Petri causa, ex officio & iure scilicet eiusdem fidei & prædicationis. Nam & illi non essent ammirati de persecutore factū prædicatorem, si aliquid contrarium prædicaret: nec dominū præterea magnificassent, quia aduersarius eius Paulus obuenerat. Itaq; & dexteram ei dederunt signum cōcordiæ & cōuenientiæ: & inter se distributionē officij ordinauerunt, nō separationem euangelij: nec ut aliud alter, sed ut alijs alter prædicarent, Petrus in circuncisionē, Paulus in Nationes. Cæterū si reprehensus est Petrus quod conuixisset ethnicis, postea se à conuictu eorū separabat personarū respectu: utiq; cōuersationis fuit uitium non prædicationis. Non enim ex hoc alius deus q̄ creator, & alius Christus, quàm ex Maria, & alia spes

*Alius, hoc est
alterius & di
uersi*

spes quam resurrectio annunciabatur. Non mihi tam bene est, imò nō mihi male est, ut Apostolos cōmittam. Sed quoniam peruersissimi isti illam reprehensionem ad hoc obtendunt, ut suspectam faciant doctrinā superiorem, respondebo quasi pro Petro: ipsum Paulū dixisse factum se omnibus esse omnia, Iudæis Iudæum, nō Iudæis nō Iudæum, ut omnes lucrificeret. Adeo pro temporibus & personis & causis quædā reprehendebant, in quæ & ipsi æque pro temporibus & personis & causis cōmittebant: quemadmodum si & Petrus reprehenderet Paulum, quod prohibens circūcisionem circunciderit ipse Timotheum. Viderint qui de Apostolis iudicāt. Bene quod Petrus Paulo & in martyrio adæquatur. Sed & in tertium usq; cœlum ereptus Paulus est, in paradīsum delatus audiūt quædam illic, quæ non possunt uideri fuisse quæ illum in aliam doctrinam instructionem præstarent, cum ita fuerit conditio eorum ut nulli hominum proderentur. Quod si ad alicuius conscientiam manauit nescio quid illud, & hoc se aliqua hæresis sequi affirmat, aut Paulus secreti proditi reus est, aut & alius postea in paradīsum ereptus debet ostendi, cui permissum sit eloqui, quæ Paulo mutire non licuit. Sed, ut diximus, eadem dementia est, cum confitentur quidem nihil Apostolos ignorasse, nec diuersa inter se prædicasse, sed non omnia uolunt illos omnibus reuelasse: quædam palām, & uniuersis: quædam secreto, & paucis demandasse: quia & hoc uerbo usus est Paulus ad Timotheum: *O Timothee depositum custodi.* Et rursum: *Bonū depositum custodi.* Quod hoc depositum est, tam idoneum, ut alterius doctrinæ deputeretur? An illius denunciationis, de quo ait: *Hanc denunciationem commendo apud te filiole Timothee.* Item illius præcepti, de quo ait: *Denuncio tibi ante deum, qui uiuificat omnia, & Iesum Christum, qui testificatus est sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut custodias præceptum.* Quod aut præceptum, & quæ denuntiatio, supra & infra ex scriptis intellexerat, non nescio quid, subostendi hoc dicto de remotiore doctrina, sed potius inculcari de nō admittenda alia præter eam, quā audierat ab ipso: & puto corā multis, inquit, testibus. Quos multos testes, si nolunt ecclesiam intelligi, nihil interest quomodo nihil tacitum fuerit, quod sub multis testibus proferebatur. Sed nec quia monet illum hæc fidelibus hominibus demandare, qui idonei sint & alios docere, id quoque argumentum occulti alicuius euangelij interpretandum est. Nam & cum dicit Hæc, de eis dicit, de quibus in præsentī scribebat: de occultis autem ut de absentibus apud conscientiam, non hæc, sed illa illa dixisset. Porro cōsequens erat, ut cui demandabat euangelij administrationem, non passim nec inconsideratē administrandam adijceret: & secundum dominicam uocem, ne margaritam porcis, & sanctū canibus iactaret. Dominus palām edixit, sine ulla significatione alicuius taciti sacramēti, ipse præceperat, si quid in tenebris & in abscondito audissent, in lucē & in tectis

prædicarent. Ipse per similitudinem præfigurauerat: ne unam mnam, id est, unum uerbum eius, sine fructu in abdito reseruaret. Ipse docebat lucernam non sub modio abstrui solere, sed in candelabrum constitui, ut luceat omnibus qui in domo sunt. Hæc Apostoli aut neglexerunt, si non adimpleuerunt, abscondentes aliquid de lumine, id est, dei uerbo, Christi sacramento. Neminem quod scio uerebantur, non Iudæorum uim, non ethnicorum: quo magis utique in ecclesia libere prædicabant, qui in synagogis & in locis publicis non tacebant: imò neque Iudæos conuertere, neque ethnicos inducere potuissent, nisi quod credi ab eis uolebāt, ordinarie exponerent. Multo magis iam credentibus ecclesijs, nihil subtraxissent, quod alijs paucis seorsum demandarent: quanquam etsi quædam inter domesticos, ut ita dixerim, disterebāt, non tamen ea fuisse credendum est, quæ aliam regulā fidei superducerent, diuersam & contrariam illi, quam catholicè in mediū proferebant: ut alium dominum in ecclesia dicerent, aliū in hospitio: & aliam Christi substantiam designarent in aperto, aliam in secreto: & aliam spem resurrectionis apud omnes annuntiarent, aliam apud paucos: cum ipsi obseruarent in epistolis suis, ut id ipsum & unum loquerentur omnes: & non essent schismata & dissensiones in ecclesia, quia siue Paulus, siue alij, eadem prædicarent. Alioquin meminerant, Sit sermo uester: est, est: non, non: quod amplius, hoc à malo est: ne euangelium in diuersitate tractarent. Si ergo incredibile est, uel ignorasse Apostolos plenitudinem prædicationis, uel non omnem ordinem regulæ omnibus ædidisse, uideamus ne Apostoli quidem simpliciter & plenè, ecclesiæ autem suo uitio aliter acceperint quàm Apostoli præferebant. Omnia ista scrupulositatis incitamenta, inuenias prætendi ab hereticis. Tenent correptas ab Apostolo ecclesias, O insensati Galatæ, quis uos fascinauit? & tam bene currebatis, quis uos impedit? ipsumque principium: Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui uos uocauit in gratiam, ad aliud Euangelium. Item ad Corinthios scriptum, quod essent adhuc carnales qui lacte educarentur, nondum idonei ad pabulū: qui putarent se scire aliquid, quando nondum scirent, quemadmodum sciri oporteret. Cum correptas ecclesias opponunt, credant emendatas. Sed & illas recognoscant, de quarum fide & scientia & cōuersatione Apostolus gaudet, & deo gratias agit: qui tamen hodie cum illis correptis unius institutionis iura miscent. Age nunc omnes errauerint: deceptus sit & Apostolus de testimonio reddendo quibusdam. Nullā respexerit spiritus sanctus uti eam in ueritate deduceret, ad hoc missus à Christo, ad hoc postulatus de patre, ut esset doctor ueritatis: neglexerit officium dei uillicus, Christi uicarius, sinens ecclesias aliter interim intelligere, aliter credere, quod ipse per Apostolos prædicabat: Et quid uerisimile est, ut tot ac tantæ in unam fidem errauerint? Nullus inter multos euentus, unus. Exitus uariasse debuerat ordinē doctrinæ ecclesiarum. Cæterū quod

Unius institu-
tionis iura mi-
scent

apud

apud multos unum inuenitur, non est erratum. Audeat ergo aliquis dicere illos errasse qui tradiderunt: quoquo modo sit erratum, tam diu utiq; errauit error, quàm diu hæreses non erant. Aliquos Marcionitas & Valentinianos libera ueritas expectabat: interea perperam euangelizabatur, tot milia milium perperam tincta, tot opera fidei perperam ministrata, tot uirtutes, tot charismata perperam operata, tot sacerdotia, tot ministeria perperam functa, tot deniq; martyria perperam & in uacuum. Quale est ut antea res dei currerent, quàm cuius dei notum esset? Ante Christiani, quàm Christus inuentus: ante hæreses, quàm uera doctrina. Sed enim in omnibus ueritas imaginem antecedit: postremo, similitudo succedit. Cæterum satis ineptum, ut prior in doctrina hæresis habeatur, uel quoniam ipsa est quæ futuras hæreses & cauendas prænunciabat. Ad eius doctrinæ ecclesiam scriptum est, imò ipsa doctrina ad ecclesiam suam scribit: Et si angelus de cælo aliter euangelizauerit citra quàm nos, anathema sit. Vbi tunc Marcion, Ponticus nauclerus, Stoicæ studiosus? Vbi tunc Valentinus Platonice sectator? Nam constat illos, neq; adeo olim fuisse, Antonini ferè principatu, & in catholicam penè doctrinam credidisse apud ecclesiam Romanensem, sub episcopatu Eleutheri benedicti, donec ob inquietam eorum semper curiositatem, qua fratres quoq; uiciabant, semel & iterum eiectioni. Marcion quidem cum ducentis H—S. quæ ecclesiæ intulerat, nouissime in perpetuum discidium relegatus, uenena doctrinarum suarum disseminauit. Postmodum Marcion poenitentiam confessus, cū conditioni datæ sibi occurrit, ita pacem recepturus, si cæteros quoque quos perditioni erudisset, ecclesiæ restitueret, morte præuentus est. Oportebat enim hæreses esse: nec tamē ideo bonum hæreses, quia esse eas oportebat: quasi non & malum oportuerit esse. Nam & dominum tradi oportebat, sed uæ traditori: ne quid etiā hinc hæresis defendat. Sed & Apellis stemma retractandum est. Tam non uetus & ipse quàm Marcion institutor & præformator eius: sed lapsus in foemina desertor continentiae Marcionensis, ab oculis sanctissimi magistri Alexandriam secessit. Inde post annos regressus non melior, nisi tantum quā iam nō Marcionites, in alteram foeminam impegit, illam uirginem Philumene (quam supra edidimus) postea uero immane prostibulū & ipsam, Energemate circumuentus, quæ ab ea didicit Phanerofois scripsit. Adhuc in seculo supersunt qui meminerint eorum, etiam proprii discipuli & successores ipsorum, ne posteriores negare possint: quanquā & de operibus suis, ut dixit dominus, reuincuntur. Si enim Marcion nouum testamentum à uetere separauit: quia separare non posset, nisi quod unitum fuit: unitum ergo ante quā separaretur, postea factum separatum, posteriorem ostendit separatorem. Itē Valentinus: aliter exponens & sine dubio emendans hoc nomine, quicquid emendat, ut mendosum retro alterius fuisse demonstrat. Hos utiq; insigniores

Baptismus
Opera fidei
Virtutes
Charismata
Sacerdotia
Ministeria
Martyria
Veritas
Similitudo

Ecclesia Romanensis.
Eleutherius
episcopus Romanus.
Marcion

Apellis
stemma

Philumene
Energema
Phanerofois

Adulteri ueritatis

signiores, & frequentiores adulteros ueritatis nominamus. Cæterum & Nigidius nescio qui & Hermogenes, & multi alij adhuc ambulant peruerter uias dei. Cupio ostendant mihi, ex qua autoritate prodierunt. Si alium deū prædicant, quomodo eiusdem rebus & literis & nominibus utūtur aduersus quē prædicant: si eiusdem, quomodo aliter. Pro bent se novos Apostolos esse: dicant Christum iterum descendisse, iterum ipsum docuisse, iterum crucifixum, iterū resuscitatum: sic enim Apostolos solet facere, dare illis præterea uirtutem, eadem signa edendi, quæ & ipsi. Volo igitur uirtutes eorum proferre, nisi quod agnosco maximam uirtutem eorū, qua Apostolos in peruersum emulantur. Illi em̄ de mortuis suscitabant, isti de uiuis mortuos faciunt. Sed ab excessu reuertar ad principalitatē ueritatis, & posteritatem mendacitati deputandam, ex illius quoq; parabolæ patrociniū, quę bonum semen frumenti à domino seminatum primo constituit: auenarum autem sterilis fœni adulteriū, ab inimico diabolo postea superducit. Pro parte enim doctrinarum distinctionem figurat: quia & alibi uerbum dei seminis similitudo est. Ita ex ipso ordine manifestatur, id esse dominicum & uerum, quod sit prius traditum: id aut̄ extraneū & falsum, quod sit posterius inmissum. Ea sententia manebit aduersus posteriores quasq; hæreses, quibus nulla cōstantia & conscientia concedit ad defendendam sibi ueritatem: Cæterum si quæ audent interferrere se ætati apostolicæ, ut ideo uideantur ab Apostolis traditæ, quia sub Apostolis fuerunt: possumus dicere: Adant

*Origines ecclesiarum.
Ordo episcoporum.
Ecclesiæ Apostolicæ*

ergo origines ecclesiarum suarum; euoluant ordinem episcoporū suorum, ita per successiones ab initio decurrentē, ut primus ille episcopus aliquē ex Apostolis, uel Apostolicis uiris, qui tamen cum Apostolis perseuerauerit, habuerit autorem & antecessorē. Hoc enim modo ecclesiæ Apostolicæ census suos deferunt, sicut Smyrnæorum ecclesia Polycarpum ab Ioanne cōlocatum refert: sicut Romanorū Clementē à Petro ordinatum: id & proinde utiq; & cæteræ exhibent, quos ab Apostolis in episcopatū cōstitutos, Apostolici seminis traduces habeant. Confringant tale aliquid heretici. Quid em̄ illis post blasphemiam inlicitum est: sed etsi cōfinxerint, nihil promouebūt. Ipsa enim doctrina eorū cum Apostolica comparata, ex diuersitate & cōtrarietate sua pronuntiabit, neq; Apostoli alicuius autoris esse neq; apostolici: quia sicut Apostoli nō diuersa inter se docuissent, ita & Apostolici non contraria Apostolis ædidissent, nisi illi qui ab Apostolis descuerunt, & aliter prædicauerunt. Ad hanc itaq; formam prouocabuntur ab illis ecclesijs, quę licet nullū ex Apostolis uel Apostolicis autorem suū proferant, ut multo posteriores, quæ deniq; quotidie instituuntur: tamen in eadē fide conspirantes, nō minus Apostolicæ deputantur pro cōsanguinitate doctrine. Ita omnes hæreses ad utranq; formam nostris ecclesijs prouocatæ, probent se quaquā putant Apostolicas. Sed adeo nec sunt, nec possunt probare quod non

non sunt: nec recipiuntur in pacem & in cōmunicationem ab ecclesijs quoquo modo Apostolicis: scilicet ob diuersitatem sacramenti, nullo modo Apostolicæ. Adhibeo super hæc, ipsarum doctrinarum recognitionem, quæ sub Apostolis fuerunt, ab iisdem Apostolis & demonstratæ & deieratæ. ¹² Nam & sic facilius traducuntur: dum aut iam tūc fuisse deprehenduntur, aut ex illis quæ iam tunc fuerunt semina sumpsisse. Paulus in prima ad Corinthios, notat negatores & dubitatores resurrectionis. Hæc opinio prima Sadducæorum: Partem eius usurpat Marcion, & Apelles, & Valentinus, & si qui alij resurrectionem infringunt. Ad Galatas scribens, inuehitur in obseruatores & defensores circumcisionis & legis. Hebionis hæresis sic est. Timotheum instruens, nuptiarū quoque interdictores suggillat: Ita instituunt Marcion, & Apelles eius secutor. Æque tangit eos qui dicerent factam iam resurrectionem: sic se Valentiniani adseuerant. Sed & cum genealogias indeterminatas nominat, Valentinus agnoscitur: apud quem æon ille nescio qui, noui & non unius nominis, generat è sua Charite Sensum & Veritatem, & hi æque procreant duos, Sermonem & Vitam. Dehinc & isti generant Hominem & Ecclesiam: de qua prima hæc ideo decas æonum: exinde decem alij, & duodecim reliqui æones miris nominibus oriuntur, in meram ^{Mera fabula} fabulam triginta æonum. Idem Apostolus cum improbat elementis serui- ^{xxx. æonum} entes, aliquem Hermogenem ostendit, qui materiam non natam introdu- ^{Hermogenes} cens, deo nō nato eam comparat: & ita matrem elementorū deam faciens, potest ei seruire quā deo comparat. Ioannes uero Apocalypsi idolothyta edentes & stupra committentes, iubet castigare: Sunt & nunc alij Nicolai- ^{Nicolaus} tæ, Cainana hæresis dicitur. At in epistola eos maxime antichristos uocat, qui Christum negarent in carne uenisse, & qui non putarent Iesum filium dei. Illud Marcion, hoc Hebion uindicauit. Simonianæ autem magiæ disciplina angelis seruiens, utique & ipsa inter idololatrias deputabatur: & à Petro apostolo in ipso Simone damnabatur. Hæc sunt, ut arbitror, genera doctrinarum adulterinarum, quæ sub Apostolis fuisse ab ipsis Apostolis discimus: & tamen nullam inuenimus institutionem, ut diuersitates peruersitatum, quæ de deo creatore uniuersorum cōtrouersiam mouerint. Nemo alterum deum ausus est suspicari, facilius de filio quā de patre hæsitabatur, donec Marcion præter creatorem alium deum solius bonitatis induceret: Apelles creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris dei, faceret deum legis & Israelis, illum igneum adfirmans: Valentinus æonas suos ¹³ spargeret, & unius æonis uitium in originem deduceret dei creatoris. His solis & his primis reuelata est ueritas diuinitatis, maiorem scilicet dignationem & plenior gratiam à diabolo consecutis, qui deum sic quoque uouerit æmulari, ut de doctrinis uenenorum, quod dominus negauit, ipse faceret discipulos super magistrum. Eligant igitur sibi tempora uniuersæ hæ-
reses

Posteritas.
Damnatitiae
haereses

reses, quæ quando fuerint, dum non intersit, quæ quando de ueritate non sint: utiq; quæ sub Apostolis non fuerunt, fuisse non possunt. Si enim fuissent, nominarentur & ipsæ, ut & ipsæ coercendæ. Quæ uero sub Apostolis fuerunt, in sua nominatione damnantur. Siue ergo eadem nunc sunt aliquanto expolitiores, quæ sub apostolis rudes, habent suam exinde damnationem: siue aliæ quidem illæ fuerunt, aliæ autem postea obortæ quasdam ex illis opiniones usurpauerunt, habendo cum eis consortium prædicationis, habeant necesse est etiam consortium damnationis: præcedente illo fine supradicto posteritatis, quo etsi nihil de damnaticijs participarentur, de ætate sola præiudicarentur, tanto magis adulteræ, quanto nec Apostolis nominatæ. Vnde firmitus constat has esse, quæ adhuc tunc nunciabantur futuræ. His definitionibus prouocatæ à nobis & reuictæ hæreses omnes, siue quæ posteræ, siue quæ coætaneæ apostolorum, dummodo diuersæ: siue generaliter, siue specialiter notatæ ab eis, dummodo prædamnatæ, audeant respondere & ipsæ aliquas eiusmodi præscriptiones aduersus nostram disciplinam. Si enim negant ueritatem eius, debent probare illam quoq; hæresim eadem forma reuictam, qua ipsæ reuincuntur: & ostendere simul ubi nam querenda sit ueritas, quam apud illas non esse iam constat. Posterior nostra res non est, imò omnibus prior est: Hoc erit testimonium ueritatis ubiq; occupantis principatum. Ab apostolis non damnatur, imò defenditur: Hoc erit indicium proprietatis. Quam enim damnant, quasi extraneam: quamq; non damnauerunt, suam ostendunt, ideoq; & defendunt. Age iam qui uoles curiositate melius exercere in negotio salutis tuæ, percurrere ECCLESIAS APOSTOLICAS, apud quas ipsæ adhuc cathedræ apostolorum suis locis præsidentur, apud quas authenticæ literæ eorum recitantur, sonantes uocem, representantes faciem. Proxima est tibi Achaia: habes Corinthum. Si non longe es à Macedonia, habes Philippos. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiæ adijceris, habes Romanam: unde nobis quoque autoritas præsto est statuta. Felix ecclesia, cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt: ubi Petrus passioni dominicæ adæquatur, ubi Paulus Ioannis exitu coronatur, ubi apostolus Ioannes postea quàm in oleum igneum demersus, nihil passus est, in insulâ relegatur. Videamus quid dixerit, quid docuerit. Cum Aphricanis quoq; ecclesijs contestatur: unum deum nouit creatorem uniuersitatis, & Christum Iesum ex uirgine Maria filium dei creatoris, & carnis resurrectionem: Legem & prophetas cum euangelicis & apostolicis literis miscet. Inde portat fidem: aqua signat, sancto spiritu uestit, eucharistia pascit, martyrium exhortatur, & ita aduersus hanc institutionem neminē recipit. Hæc est institutio, non dico iam quæ futuras hæreses prænunciabat, sed de qua hæreses prodierunt. Sed non omnes ex illa, ex quo factæ sunt aduersus illam. Etiam de oliuæ nucleo mitis & opimæ

Cathedræ apostolorum.
Epistolæ Apostolorum authenticæ

Romana ecclesia

& opimæ & suauissimæ, uentosa & uana caprificus exurgit. Ita & hæreses de nostro fructificauerunt, nō nostræ: degeneres ueritatis grano & mendacio syluestres. Si hæc ita se habent, ut ueritas nobis adiudicetur, quicumq; in ea regula incedimus, quam ecclesia ab Apostolis, Apostoli à Christo, Christus à deo tradidit, constat ratio propositi nostri definientis non esse admit- tendos hæreticos ad eandem de scripturis prouocationē: quos sine scripturis, probamus ad scripturas non pertinere. Si enim hæretici sunt, Christiani esse non possunt, non à Christo habendo quod de sua electione sectati hæreticorum nomine admittunt. Ita non Christiani, nullum ius capiunt Christianarum literarum: ad quos merito dicendum est, qui estis? quando, & unde uenistis? quid in meo agitis non mei? quo deniq; Marcion iure syluam meam cædis? qua licentia Valentine fontes meos transuertis? qua potestate Apelles limites meos cōmoues? quid hic cæteri ad uoluntatem uestram seminatis & pascitis? Mea est possessio, olim possideo: habeo origines firmas, & ipsis autoribus quorum fuit res. Ego sum hæres Apostolorum. Sicut cauerunt testamento suo, sicut fidei commiserunt, sicut adiurauerūt, ita teneo. Vos certè exhæredauerunt semper & abdicauerunt, ut extraneos, ut inimicos. Vnde autem extranei & inimici Apostolis hæretici, nisi ex diuersitate doctrinæ: quam unusquisq; de suo arbitrio, aduersus Apostolos, aut protulit aut recepit? Illic igitur & scripturarum & expositionum adulteratio deputanda est, ubi diuersitas inuenitur doctrinæ. Quibus fuit propositum aliter docendi, necessitas institit aliter disponendi instrumenta doctrinæ. Aliàs enim non potuissent aliter docere, nisi aliter haberent per quæ docerent. Sicut illis nō potuisset succedere corruptela doctrinæ eius, ita & nobis integritas doctrinæ non competisset sine integritate eorū per quæ doctrina tractatur. Etenim quid contrarium nobis in nostris? quid de proprio intulimus, ut aliquid contrarium ei & in scripturis deprehensum, detractione uel adiectione uel transmutatione remediaremus? Quod sumus, hoc sunt. Inde scripturæ ab initio suo. Ex illis sumus, antequàm nihil aliter fuit, quàm sumus. Quid deniq; fuit ante quàm nobis interpollarentur? Cum autem omnis interpollatio posterior credenda sit, ueniens itaq; ex causa æmulationis, qua neque prior, neq; domesticarum est eius q̃p̃ quod æmulatur, tam incredibile est sapienti cuiq; ut nos adulterum stilū intulisse uideamur scripturis, qui sumus & primi & ex ipsis, quàm illos non intulisse qui sunt & posterius & aduersi. Alius manu scripturas, alius sensu expositiones interuertit. Neq; enim si Valentinus integro instrumento utitur, uidetur nō callidiore ingenio quàm Marcion. Marcion enim exertè & palàm machæra, non stilulo usus est: quoniam ad materiam suam cædem scripturarum confecit. Valentinus autem pepercit: quoniam non ad materiā scripturas, sed materiam ad scripturas excogitauit: & tamē plus abstulit, & plus adiecit auferens propria

In alieno
agere
Syluā cedere
Fontes trans-
uertere
Limites com-
mouere
Seminare
Pascere
Possessio
Origines
Auctores
Hæres
Cauere testam-
mento
Fidei commit-
tere
Adiurare
Exhæredare
Abdicare
Instrumenta
doctrinæ

Ad materiam
suam cædem
scripturarum
confecit

*Seculares scri-
pturae*

*Ouid. ex Ver-
gilio tragœ-
diâ expressit.
Tabula Cer-
betis
Homero cen-
tones*

*Mithræ mili-
tes
Oblatio panis*

*Numa Pompe-
lius*

*Iudæa moro-
sitas*

prietates singulorum quoque uerborum, & adiiciens dispositiones non com-
parentium rerum. Hæc sunt ingenia de spiritalibus nequitia, cum quibus lu-
ctatio est nobis fratres, merito contemplandæ fidei necessaria, ut electi ma-
nifestentur, ut reprobī detegantur. Et ideo habent uim & excogitandis in-
struendisque erroribus facilitatem: non adeo mirandam quasi difficilem & in-
explicabilem, cum de secularibus quoque scripturis exemplū præsto sit eius-
modi facilitatis: quo ius hodie ex Vergilio fabulam, totum aliam, componi:
materia secundum uersus, uersibus secundum materias cōcinnatis. Denique
Ouidius citra Medea, Tragœdiam ex Vergilio plenissime expressit. Meus
quidam propinquus ex eodem poeta, inter cætera stili sui oia pinacē Ce-
betis explicuit. Homeri centonas etiā uocare solent, qui de carminibus Ho-
meri propria opera more centonario ex multis hinc inde compositis in unū
sarciant corpus. Et utique fecundior diuina literatura ad facultatem cuiuscū-
que materiae. Nec periclitor dicere, ipsas quoque scripturas sic esse ex dei uo-
luntate dispositas, ut hæreticis materias subministrarent, cum legam oport-
ere hæreses esse, quæ sine scripturis esse non possent. Sed queritur, à quo in-
tellectus interpretetur, eorum quæ ad hæreses faciant. A diabolo scilicet, cu-
ius sunt partes interuertendi ueritatem: qui ipsas quoque res sacramentorum
diuinorum, in idolorum mysterijs æmulatur. Tingt & ipse quosdam, utique
credentes & fideles suos: expiationem delictorum de lauacro repromittit,
& sic adhuc initiat Mithræ: signat illic in frontibus milites suos: celebrat &
panis oblationem: & imaginem resurrectionis inducit: & sub gladio redimit
coronam. Quid quod & summum pontificem in unius nuptijs statuit. Ha-
bet & uirgines, habet & continentes. Cæterum si Numæ Pompilij supersti-
tiones reuoluamus, si sacerdotalia officia, insignia, & priuilegia, si sacrifican-
tia ministeria, & instrumenta & uasa ipsorum sacrificiorum, ac piaculorum
& uotorum curiositates consideremus, nonne manifestè diabolus morosi-
tatem illam Iudææ imitatus est? Qui ergo ipsas res de quibus sacramenta
Christi administrantur tam æmulanter adfectauit exprimere in negocijs
idololatriæ, utique & idem & eodē ingenio gestit & potuit instrumenta quo-
que diuinarum rerum & sanctorum Christianorum, sensum de sensibus, uer-
ba de uerbis, parabolis de parabolis, prophanè & æmulè fidei attentare.
Et ideo neque à diabolo immissa esse spiritalia nequitia, ex quibus etiam hæ-
reses ueniunt, dabitare quis debeat: neque ab idololatria distare hæreses, cum
& auctoris & operis eiusdem sint cuius & idololatria. Deū aut fingunt alium
aduersus creatorem: aut si unicum creatorem confitentur, aliter eum disse-
runt, quàm in uero est. Ita omne mendacium de deo, uariatio quodammodo
sexus est idololatriæ. Non omitam ipsius etiam conuersationis hæreti-
cæ descriptionem, quàm futilis, quàm terrena, quàm humana sit, sine graui-
tate, sine autoritate, sine disciplina, ut fidei suæ congruens. In primis quis ca-
techumenus

et chumenus, quis fidelis incertum est: pariter adeunt, pariter audiunt, pari-
 ter orant: etiam ethnici si superuenerint, sanctum canibus, & porcis margari-
 tas, licet non ueras iactabunt. Simpliciter uolunt esse post rationem di-
 sciplinae, cuius penes nos curam lenocinium uocant. Pacem quoque passim
 cum omnibus miscent. Nihil enim in uerum est illis, licet diuersa tractanti-
 bus, dum ad unius ueritatis expugnationem conspirent. Omnes scientiam
 pollicentur. Ante sunt perfecti catechumeni, quam edocti. Ipsae mulieres
 hereticae quam procaces, quae audeant docere, contendere, exorcismos agere,
 curationes repromittere, forsitan & tingere. Ordinationes eorum temerariae,
 leues, inconstantes: nunc neophytos conlocant, nunc seculo obstrictos,
 nunc apostatas nostros, ut gloria eos obligent, quia ueritate non possunt.
 Nusquam facilius proficitur, quam in castris rebellium, ubi ipsum esse illic,
 promereri est. Itaque alius hodie episcopus, cras alius: hodie diaconus,
 qui cras lector: hodie presbyter, qui cras laicus. Nam & laicis sacerdotalia
 munera iniungunt. De uerbi autem administratione quid dicam, cum hoc sit
 negotium illis, non ethnicos conuertendi, sed nostros euertendi: hanc magis
 gloriam captant, si stantibus ruinam, non si iacentibus eleuationem, operentur:
 quoniam & ipsum opus eorum non de suo proprio aedificio uenit, sed de ueritatis
 destructione nostra suffodiunt, ut sua aedificent. Adime illis legem Moysi,
 & prophetas, & creatorem deum accusationem, & loqui non habent. Ita fit ut
 ruinas facilius operentur stantium aedificiorum, quam extructiones iacentium
 ruinarum. Ad haec solummodo opera humiles, & blandi, & summissi agunt.
 Caeterum nec suis Praesidibus reuerentiam nouerunt. Et hoc est quod schismata
 apud haereticos ferè non sunt: quia cum sint, non parent schismata. Est enim
 unitas, ipsa. Mentior si non etiam a regulis suis uariant inter se, dum unusquisque
 proinde suo arbitrio modulatur quae accepit, quemadmodum de arbitrio ea
 composuit ille qui tradidit. Agnoscit naturam suam: & originis suae more,
 profectus rei. Idem licuit Valentinianis quod Valentino, idem Marcionitis
 quod Marcioni, de arbitrio suo fidem innouare. Denique penitus inspectae
 haereses omnes in multis cum autoribus suis dissidentes deprehenduntur.
 Plerique nec ecclesias habent, sine matre, sine deo, orba fide, extorres
 quasi late uagantur. Notata sunt etiam commercia haereticorum cum
 Magis quam pluribus, cum circulatoribus, cum Astrologis, cum philosophis,
 curiositati scilicet deditis. Quærite & inuenietis, ubique meminerunt.
 Adeo & de genere conuersationis qualitas fidei aestimari potest: doctrinae
 inde disciplina est. Negant deum timendum. Itaque libera sunt illis omnia
 & soluta. Vbi autem deus non timetur, nisi ubi non est: Vbi deus non est,
 nec ueritas ulla est. Merito & talis disciplina est. At ubi deus, ibi metus
 in deum, qui est initium sapientiae. Vbi metus in deum, ibi grauitas,
 honestas, & diligentia adtonita, & cura sollicita, & adiectio explorata

Praesides

ipsa subandi
schismata
 Alias sibilat
 commercia haereticorum.
 Magi
 Circulatores
 Astrologi
 Philosophi

plorata, & communicatio deliberata, & promissio emerita, & subiectio reli-
 gioſa, & apparitio deuota, & preſſio modeſta, & eccleſia unita, & dei omnia.
 Proinde hæc preſſiora apud nos teſtimonia diſciplinæ ad probationem ue-
 ritatis accedunt: à qua diuertere nemini expedit, qui meminerit futuri iudi-
 cij: quo omnes nos neceſſe eſt apud Chriſti tribunal aſtare, reddentes ratio-
 nem, in primis ipſius fidei. Quid ergo dicent qui illam ſuprauerint adulte-
 rio hæretico, uirginem traditam à Chriſto? Allegabunt, nihil unquā ſibi ab
 illo uel ab Apoſtoliſ eius, de ſæuis & peruerſis doctrinis futuris pronuncia-
 tum, & de cauendis & de abominandis quid præceptum. Agnoſcunt ſuam
 potius culpam quàm ſuorum, qui nos ante præſtruxerunt. Adijcient præte-
 rea multa de autoritate cuiuſque doctoris hæretici, illos maxima doctrinæ
 ſuæ confirmari, mortuos ſuſcitari, debiles reformari, futura ſignificari,
 uti merito Apoſtoli crederentur: quaſi nec hoc ſcriptum ſit, uenturos mul-
 tos, qui etiā uirtutes maximas æderent, ad fallaciam muniendam corruptæ
 prædicationis. Itaque ueniam merebuntur. Si uero memores dominicarum
 & apoſtolicarum denunciationum in fide integra ſteterint, credo de uenia
 periclitabuntur, reſpondente deo: Prænunciaueram planè futuros fallaciæ
 magiſtros in meo nomine, & prophetarum, & apoſtolorum etiam, & di-
 ſcentibus meis eadem ad uos prædicare mandaueram: ſed cum uos non cre-
 deretis. Semel Euangelium & eiufdem regulæ doctrinā apoſtoliſ meis de-
 legaueram: ſed libuit mihi poſtea aliqua inde mutare. Reſurrectionē pro-
 miſeram etiam carnis: ſed recogitaui ne implere non poſſem. Natum me oſ-
 tenderam ex uirgine, ſed poſtea turpe mihi uiſum eſt. Patrem dixerā, qui
 ſolem & pluuias facit: ſed alius me pater melius adoptauit. Prohibuerā uos
 aurem accommodare hæreticis, ſed erraui. Alia capit opinari eos qui exor-
 bitant, & fidei ueritatis periculum non cauent. Sed nunc quidem generaliter
 actū eſt nobis aduerſus hæreſes omnes, certis & iuſtis & neceſſarijs præ-
 ſcriptionibus repellendas à conlatione ſcripturarum. De reliquo ſi dei gra-
 tia annuerit, etiam ſpecialiter quibuſdam reſpondebimus. Quorum hære-
 ticorum, ut plura præteream, pauca perſtringam. Taceo enim Iudaïſmi hæ-
 reticos, Doſitheum inquam Samaritanum, qui primus auſus eſt prophe-
 tas, quaſi non in ſpiritu ſancto locutos repudiare. taceo Sadducæos, qui ex
 huius erroris radice ſurgentes, auſi ſunt ad hanc herēſim etiam reſurrectio-
 nem carnis negare. Prætermitto Pharīſæos, qui additamenta quædam legis
 adſtruendo à Iudæis diuiſi ſunt: unde etiam hoc accipere ipſum quod ha-
 bent nomen, digni fuerunt: cum his etiam Herodianos, qui Chriſtum He-
 rodem eſſe dixerunt. Ad eos me cōuerto, qui ex Euangelio hæretici eſſe uo-
 luerunt: ex quibus eſt primus omnium Simon magus, qui in Actis apoſto-
 lorum condignam meruit ab apoſtolo Petro iuſtamq̃ ſententiam. Hic au-
 ſus eſt ſummam ſe dicere uirtutem, id eſt, ſummū deum. Mundum autem
 ab an

Hec appen-
 dix male re-
 uulſa fuerat
 à reliquo cor-
 pore.
 Doſitheus Sa-
 maritanus.
 Pharīſei
 Sadducæi
 Herodiani
 Simon magus

ab angelis suis institutum: à demone se oberrante qui esset sapientia descen-
disse quærendum apud Iudæos: se in phantasmate dei non passum, sed es-
se quasi passum. Post hunc Menander, discipulus ipsius, similiter magus, Menander
eadem dicens quæ Simon ipse: quicquid se Simon dixerat, hoc se Me-
nander esse dicebat, Negans habere posse quenquam salutem, nisi in
nomine suo baptizatus fuisset. Secutus est post hæc & Saturninus, & hic si- Saturninus
militer dicens, Innascibilem uirtutem, id est deum, in summis & illis infinitis
partibus & in superioribus manere, longe autem distantes ab hoc ange-
los inferiores mundum fecisse: & quia splendor quidam luminis desurfum ¹⁸
in inferioribus refulsisset, ad similitudinem illius luminis angelos hominem
instituere, angelos curasse: hunc super terram iacuisse reptantem: cuius lumē
illud & uirtutem illam superiorem propter misericordiam, scintillam saluam
esse: cætera hominis perire: Christum in substantia corporis non fuisse, &
phantasmate tantum quasi passum fuisse: resurrectionem carnis nullo mo-
do futuram esse. Postea Basilides hæreticus erupit: hic esse dicit summum Basilides
deum nomine Abraxan, quo mentem creatam, quam Græce *νοῦν* appellat.
Inde uerbum. Ex illo prouidentiam, uirtutem, & sapientiam: Ex ipsis inde
principatus, & potestates, & angelos factos: deinde infinitas angelorū ædi-
tiones & probolas, ab istis angelis trecentos sexagintaquinque coelos institu-
tos: & mundum in honore Abraxæ, cuius nomen hunc in se habeat nume-
rum computatum. In ultimis quidem angelis, & qui hunc fecerūt mundum,
nouissimum ponit Iudæorum deū: id est, deum legis & prophetarū: quem
deum negat, sed angelum dicit. Huic sortito obtigisse semen Abraham, atque
ideo hunc de terra Ægypto filios Israel in terra Chanaan transfuisse. Hunc
turbulentiorē præ cæteris angelis, atque ideo & seditiones frequenter & bel-
la concutere, sed & humanum sanguinem fundere. Christum autem nō ab
hoc qui fecerit mundum, sed ab illo Abraxa missum uenisse in phantasma-
te: sine substantia carnis fuisse. Hunc passum apud Iudæos non esse, sed uice
ipsius Simonem crucifixum esse: unde nec in eum credendum esse qui sit
crucifixus, ne quis confiteatur in Simonem credidisse. Martyria negat esse
facienda. Carnis resurrectionem grauitè impugnat, negans salutem corpo-
ribus repromissam. Alter hæreticus Nicolaus emerfit: hic de septem diaco- Nicolaus
nis, qui in Actis apostolorum allekti sunt, fuit. Hic dicit tenebras in concu-
piscencia luminis & quidem foeda & obscœna fuisse: ex hac permixtione,
pudor est dicere quæ foetida & immunda. Sunt & cætera obscœna. Omnes ¹⁹
enim refert quosdam turpitudinis natos, & cōplexus, & permixtiones exe-
crabiles obscœnasque coniunctas, & quædam ex ipsis adhuc turpiora. Na-
tos præterea dæmones, & deos, & spiritus septem, & alia satis sacrilega pa-
riter & foeda: quæ referre erubescimus, & iam præterimus. Satis est nobis
quod totam istam hæresim Nicolaitarum, Apocalypsis domini grauissima

Ophite sententiæ autoritate damnauit, dicendo : quia hoc tenes, odisti doctrinam Nicolaitarum, quam & ego odi. Accesserunt his hæretici etiã illi, qui Ophitæ nuncupantur. Nam serpentem magnificant in tantum, ut illum etiam ipsi Christo præferant. Ipse enim, inquit, scientiæ nobis boni & mali originẽ dedit. Huius animaduertens potentiam & maiestatem Moyses, inquit, æreum posuit serpentem: & quicumq; ipsum aspexerunt, sanitatem consecuti sunt. Ipse, aiunt præterea, Christus in euangelio suo imitatur serpentis ipsius sacram potestatem dicendo: Et sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. Ipsum introducunt ad benedicenda eucharistia sua. Sed tota istius erroris & scena & doctrina inde fluxit.

Scena erroris

Dicunt enim de illo summo primario æone complures alios æones extitisse inferiores, omnibus tamẽ istis æonem antestare, cuius sit nomen Ialdabaoth. Hunc autem cõceptum esse ex altero æone æonibus inferioribus permixto: scẽq; postea cũ in superiora uoluisset eniti, grauitate materiæ permixta sibi, non potuisse ad superna peruenire, in medietate relictum, extendisse totum, effecisse sic coelum. Ialdabaoth tamen inferius descendisse, & fecisse sibi filios septem: quem occlusisse superiora dilatione: ut quia angeli quæ superiora essent, scire non possent, ipsum solum deum putarent. Virtutes igitur illas & angelos inferiores hominem fecisse: & quia ab infirmioribus & mediocribus uirtutibus institutus esset, quasi uermem iacuisse reptantem: Illum uero æonem ex quo Ialdabaoth processisset, inuidia cõmotum, scintillã quandam iacenti homini immisisse, qua excitatus per prudentiam saperet & intelligere posset superiora. Sic rursum Ialdabaoth istum in indignationem conuersum ex semetipso ædidisse uirtutem, & similitudinem serpentis: & hanc fuisse uirtutem in paradiso, id est istum fuisse serpentem, cui Eua quasi filio dei crediderat. Decerpit, inquit, de fructu arboris, atque ideo generi humano scientiam bonorum & malorum cõtribuit. Christum autem non in substantia carnis fuisse: salutem carnis sperandam omnino non esse. Nec non etiam erupit alia quoq; hæresis, quæ dicitur Cainæ.

Cainæ

Et ipsi enim magnificant Cain, quasi ex quadam potenti uirtute conceptũ, quæ operata sit in ipso. Nam Abel ex inferiore uirtute conceptum, procreatum: & ideo inferiorem repertum. Hi qui hoc adserunt, etiam Iudam proditorem defendunt, admirabilem illum & magnum esse memorantes, propter utilitates quas humano generi contulisse iactatur. Quidam enim ipsorum gratiarum actionem Iudæ propter hanc causam reddendam putant. Animaduertens enim, inquit, Iudas, quod Christus uellet ueritatẽ subuertere, tradidit illum, ne subuertere ueritas posset. Et alij sic contra disputant & dicunt. Quia potestates hæ mundi nolebant pati Christum, ne humano generi per mortem ipsius salus pararetur, saluti consulens generis humani, tradidit Christum, ut salus quæ impediabatur per Virtutes, quæ obstant

bant

bant ne pateretur Christus, impediri omnino non posset: & ideo per passionem Christi non posset salus humani generis retardari. Sed & illa hæresis processit, quæ dicitur Setthoitarū. Huius perversitatis doctrina hæc est: *Setthoite*
 Duos homines ab angelis constitutos, Cain & Abel propter hos magnas inter angelos contentiones & discordias extitisse: ob hanc causam illam uirtutem quæ super omnes uirtutes esset, quā matrem pronunciant, dum Abel interfectum dicerent uoluisse concipi & nasci hunc Seth loco Abelis: ut euacuarentur angeli illi, qui duos priores illos homines condidissent: dum hoc semen mundum oritur & nascitur. Permixtiones enim dicunt angelorum & hominum iniquas fuisse: ob quam causam illam Virtutem quam (sicut diximus) pronunciant matrem, ad uindictam etiam cataclysmum inducere, ut & illud permixtionis semen tolleretur: & hoc solum semen, quod esset purum, integrum custodiretur. Sed enim illos qui seminis illos prioris instituisse, occulte & latenter, & ignorante illa matre uirtute, cum illis octo animabus in arcam misisse etiam semen Chain, quo semen malitiæ non periret, sed cum cæteris conseruatum, & post cataclysmum terris redditum, exemplo cæterorum excresceret, & effunderetur, & totum orbem & impleret & occuparet. De Christo autem sic sentiunt, ut dicant illum tantummodo *20*
 Seth, & pro ipso Seth ipsum fuisse. Carpocrates præterea hanc tulit sectam. *Carpocrates*
 Vnam esse dicit uirtutem, in superioribus principalem, ex hac prolatos angelos, atque uirtutes: quos distantes longe à superioribus uirtutibus, mundum istum in inferioribus partibus condidisse: Christum non ex uirgine Maria natum, sed ex semine Ioseph, hominem tantummodo genitum, sanè præ cæteris iustitiæ cultu, uitæ integritate meliorem: hunc apud Iudæos passum: solam animam ipsius in cælo receptam, eo quod & firmior & robustior ex cæteris fuerit: ex quo colligeret, tentata animarum sola salute, nullas corporis resurrectiones. Post hunc Cerinthus hæreticus erupit, similia docens. Nam *Cerinthus*
 & ipse mundum institutum esse ab illis dicit: Christum ex semine Ioseph natum proponit, hominem illum tantummodo sine diuinitate contendens, ipsam quoque legem ab angelis datam perhibens: Iudæorum deum, non dominum, sed angelum promens. Huius successor Ebion fuit, Cerintho non *Ebion*
 in omni parte consentiens, quod à deo dicat mundum, non ab angelis factum: & quia scriptum sit, nemo discipulus super magistrum, nec seruus super dominum, legem etiā proponit, scilicet ad excludendum euangelium, & uindicandum Iudaismum. Valentinus autem hæreticus multas introduxit fabulas, *Valentinus*
 has ego circūducens breuiter expediam. Introducit enim pleroma & Æones triginta: exponit autem hos per syzygias, id est coniugationes quasdam. Nam dicit in primis esse Bython & Silentium, ex his processisse semen, mentem & ueritatem: ex quibus erupisse uerbum & uitam: de quibus rursus creatum hominem & ecclesiam, Sed enim ex eis quoque processisse duodecim æonas,

de sermone autem & uita, æonas alios decem: hæc esse æonum triacontada, quæ sit in pleromate ex octoade & decade, ac dyodecade. Tricesimum autem æonem, Bython illum uidere uoluisse, & ad uidendum illū ausum esse in superiora conscendere. Et quoniam ad magnitudinē ipsius uidendam capax non fuit, in defectione fuisse, & penè dissolutum esse, nisi quia misisset ad constabiliendum illum, ille quem appellat Horon, cōfirmasset illum dicto hoc Pronunciatio appellat. Istum autem æonem in defectionem factum Achamote, dicit in passionibus desyderij quibusdam fuisse, & ex passionibus materias ædidisse. Expauit enim, inquit, & extimuit, & contristatus est, & ex his passionibus concepit & ædidit. Hinc fecit cælum & terrā, & mare, & omnia quæcunq; sunt in eis: ob quam causam omnia infirma esse & fragilia, & caduca, & mortalia quæcunq; sunt ab ipso facta: quoniā quidem ipse fuerit de aporiatione conceptus, atq; prolatus: hunc tamen instituisse istum mundū ex his materijs, quas Achamote uel pauendo, uel timendo, uel contristando, uel sudando præstiterat. Nam ex pauore, inquit, tenebræ factæ sunt: ex timore & ignorantia, spiritus nequitiae & malignitatis: ex tristitia & lachrymis, humida fontium, fluminū materia, marisq;. Christum autem missum ab illo propatore qui est Bythos. Hunc autem in substantia corporis nostri non fuisse, sed spiritale nescio quod corpus de cælo deferentem, quasi aquā per fistulam, sic per Mariam uirginē transmeasse, nihil inde uel accipientem, uel mutuantem. Resurrectionē huius carnis negat, sed alterius. Legis & prophetarum quædam probat, quædam improbat: id est omnia improbat, dum quædam reprobat: euangelium habet etiam suum, præter hæc nostra. Post hunc extiterunt Ptolemæus & Secundus hæretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt. In illo solo differunt. Nam cum Valentinus æonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios complures: quatuor enim primum, deinde alios octo adgregauerunt. Et quod dicit Valentinus æonem trigesimum excessisse de pleromate ut in defectionem, negant isti. Non enim ex illa triacontade fuisse hunc, qui fuerit in defectionem, propter desiderium uidendi propatoris. Extitit præterea Heracleon alter hæreticus, qui cum Valentino paria sentit, sed nouitate quadam pronuntiationis, uult uideri alia sentire. Introducit enim in primis illud fuisse quod pronuntiat, & deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos æonas, deinde introducit totum Valentinum. Non defuerunt post hos Marcus quidam & Colarbasus, nouam hæresim ex Græcorum alphabeto componentes. Negant enim ueritatē sine istis posse literis inueniri, imò totam plenitudinem & perfectionem ueritatis, in istis literis esse dispositam. Propter hanc enim causam Christum dixisse: Ego sum α & ω. Deniq; Iesum Christum descendisse, id est, columbam in Iesum uenisse, quæ Græco nomine κύριος πρῶτος πρῶτος pronuncietur, habere secundum numerum, D C C C I. Percurrunt isti

isti $\omega, \iota, \chi, \phi, \psi, \tau$, totum usq; ad Alpha Beta, & computât ogdoadas & decadas, ita afferre illorum omnes uanitates ut ineptum sit & ociosum, quod tamen non tantum iam uanum, sed etiam periculosum sit. Alterum deum fingunt præter creatorem: Christum in substantia negant carnis fuisse, negant carnis resurrectionem futuram. Accedit his Cerdon quidam, hic in- *Cerdon* troducit initia duo, id est duos deos, unum bonum, & alterum sæuum. Bonum superiorem: sæuum hunc, mundi creatorem. Hic prophetias & legem repudiat: deo creatori renunciat: superioris dei filium Christum uenisse trahit: hunc in substantia carnis negat, in phantasmate solo fuisse pronunciat: nec omnino passum, sed quasi passum: nec ex uirgine natum, sed omnino nec natum. Resurrectionem animæ tantummodo probat, corporis negat. Solum euangelium Lucæ, nec tamen totum recipit. Apostoli Pauli neq; omnes, neq; totas epistolas sumit. Acta Apostolorum & Apocalypsim quasi falsa rejicit. Post hunc discipulus ipsius emerfit Marcion quidam nomine, *Marcion* Ponticus genere, episcopi filius, propter stuprum cuiusdam uirginis ab ecclesiæ communicatione abiectus: hic ex occasione qua dictum sit, Omnis arbor bona bonos fructus facit, mala autem malos: hæresim Cerdonis adprobare conatus est, eadem dicere, quæ ille superior hæreticus ante dixerat. Ex- *Lucianus* titit post hunc Lucianus quidam nomine, Marcionis sectator atq; discipulus, & hic per eadē uadens blasphemiarum genera, eadem docet quæ Marcion & Cerdon docuerant. Post hos subsequitur Apelles discipulus Marcionis, *Apelles* qui postea quàm in carnem suam lapsus est, à Marcione segregatus est: hic introducit unum deum infinitis superioribus partibus: hunc potestates multas, angelosq; fecisse: propterea & aliam uirtutem quam dicit, dominum dicit, sed angelum ponit: hoc uult uideri mundum institutum ad imitationem mundi superioris: cui mundo permisuisse poenitentiam, quia nō illum tam perfecte fecisset, quàm ille superior mundus institutus fuisset. Legē & Prophetas repudiat: Christum neq; in phantasmate dicit fuisse sicut Marcion, neq; in substantia ueri corporis, ut euangelium docet, sed in eo quod è superioribus partibus descenderet, ipso descensu sydeream sibi carnem, & aeream cōtexuisse: hunc in resurrectione singulis quibusq; elementis, quæ in descensu suo mutuata fuissent, in ascensu reddidisse: & sic dispersis quibusq; corporis sui partibus, in cœlo spiritum tantum reddidisse: hic carnis resurrectionem negat: solo utitur & apostolo, sed Marcionis, id est, nō toto. Animarum solum dicit salutē. Habet præterea priuatas, sed extraordinarias lectiōes suas, quas appellant phaneroscis Philumenes cuiusdā puellæ, quā quasi prophetissam sequitur. Habet præterea suos libros, quos inscripsit syllogismorum: in *Syllogismi* quibus probare uult, quod omnia quæcunq; Moyses de deo scripserit, uera nō sint, sed falsa sint. His hæreticis omnibus accedit Tacianus quidā alter *Tacianus* hæreticus: hic Iustini martyris discipulus fuit, post hunc diuisa sentire cœpit.

Totus

Totus enim secundum Valentinū sapit, adiiciens illud, Adam nec salutem consequi posse, quasi non si rami salvi sunt, & radix salua sit. Accesserūt alij hæretici, qui dicuntur secundum Phrygas: sed horum nō una doctrina est.

Kata Proclū Sunt enim qui Kata Proclum dicantur, sunt qui secundum Æschinē pronuncientur: hi habent aliam cōmunem blasphemiam, aliam blasphemiam non communem, sed peculiarem & suam: & communem quidem illam, qua in Apostolis quidam dicant spiritum sanctum fuisse, paracletum nō fuisse: & qua dicāt paracletum plura in Montano dixisse, quā Christū in Evangelium protulisse: nec tantum plura, sed etiā meliora atq; maiora. Priuatam

Kata æschinē blasphemiam illi qui sunt Kata Æschinē hanc habent, qua adiiciunt etiam hoc, uti dicant, Christum ipsum esse filium & patrē. Est præterea his omnibus etiam Blastus accedens, qui latenter Iudaismum vult introducere. Pascha enim dicit non aliter custodiendum esse, nisi secundum legem Moyſi XIII. mensis. Quis autem nesciat, quoniam euangelica gratia euacuatur,

Theodotus si ad legem Christū redigit. Accedit his Theodotus hæreticus Byzantius, qui postea quā Christi pro nomine adprehensus est, in Christum blasphemare non destitit. Doctrinam enim introduxit, qua Christū hominem tantummodo diceret, deum autem illum negaret: ex spiritu quidem sancto natum ex uirgine, sed hominem solitarium atq; nudum, nullo alio præ ceteris, nisi sola iustitiæ autoritate. Alter post hūc Theodotus hæreticus erupit,

Theodotus posterior qui & ipse introduxit alteram sectam, & ipsum hominē Christum tantummodo dicit ex spiritu sancto, ex uirgine Maria cōceptum pariter & natum: sed hunc inferiorem esse quā Melchisedech, eo quod dictum sit de Christo: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Nam illum Melchisedech præcipuæ gratiæ cœlestem esse uirtutem: eo, quod agat Christus pro hominibus, deprecator & aduocatus ipsorum factus, Melchisedech facere pro cœlestibus angelis atq; uirtutibus. Nam esse illum usque adeo Christo meliorem, ut apator sit, amator sit, agenealogitus sit, cuius neq; initium, neq; finis comprehensus sit, aut comprehendi possit. Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam hæresim introduxit, quā Victorinus corroborare curauit: hic deū patrem omnipotentem Iesum Christum esse dicit, hūc crucifixum passumq; contendit, mortuū præterea seipsum sibi sedere ad dexteram suam, cum profana & sacrilega temeritate proponit.

ἡ πᾶσις
ἀγάπη
ἀγαλλία
ἡ γὰρ
Praxeas
Victorinus

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI,
DE CARNE CHRISTI, FINIS.

ARROGANS Iudæorum superciliū ex Paulinis epistolis satis notum esse potest. Nulla gens unquam alienos à sua religione magis est exacerata cunctis uicissim inuicissima: sic nimirū dignam inexpressibilis odi sui mercedem reportans odiū. Quo minus mirandum est si Iudæi qui Christo nomen dederant, ethnicos non putabant recipiendos, sibi tantum Euangelicam legē datam cōtendentes, ut quondam lex illa Mosaica tradita fuit, Proinde disputationē Christiani, cū Iudæo profelyto, hoc est, qui ex ethnicis legi Mosaicæ nuper erat initiatus, suæ duntaxat genti Christum uendicante habitam, Tertullianus in literas retulit. Ostendit autem per figuras instrumenti ueteris, ethnicos ad Euangelicam legem admittendos, negans interim Mosaicā legem primam fuisse quam deus hominibus præscripserit, sed omnium antiquissimā in paradiso, mox patriarchis naturalem fuisse datam, deinde Mosaicam prodixisse, quæ pro tempore sit exhibita. Porro legis præcepta pro conditione temporum à deo mutari, nostræ saluti cōsultum esse uolente. Itaque circumcisionem carnalem, obseruationem sabbati, sacrificiaque terrenarum oblationum, rebus spiritualibus cessasse, quarum erant figuræ. Prosequitur præcipua disputationis capita Prophetarum agens testimonijs, De sabbato, circumcisione, & legis utriusque obseruatione, De natiuitate Christi, qui prior fuit aduentus, nimirū sese deijcientis, De eius æterno regno, De illius Passione, & euerfione Hierusalem, De probatione Natiuitatis, ubi refelluntur argumenta, quibus Christi passionem impugnant Iudæi, De figuris dominicæ passionis ex ueteri instrumento, De uastatione Israel, De gentibus quæ Christo credituræ forent, Iudæis illum respicientibus, Demum de posteriore Christi aduentu, qui cum magnificus sit futurus, solus Iudæis arridet, sublimem duntaxat Christum agnoscentibus. Ex hoc libro diuus Hieronymus bonam capitis partem citat, Daniele prophetam enarrant. Et uidetur Cyprianus hoc uolumen æmulatus suos illos ad Quirinum libros texuisse, nam is Tertullianum sedulo solet imitari, cuius scriptis assidue lectis pectus suā egregie referferat. Exemplo sit unicus de patientia libellus, quem Cyprianus ferme totum sibi uendicauit, uerbis tantū non etiam sententijs interpolatis, ceu supra abunde monuimus. Est autem multo candidior Tertulliano faciliorque. Porro non fugiat lectorem, huius operis materiam etiam in libris aduersus Marcionē haberi, præsertim in tertio, iisdem sanè uerbis, sed nonnihil fusius tractatam, ubi hoc ipsum probat, Christum uidelicet fuisse, de quo tot olim oracula Prophetæ adiderint.

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

Contentioso fune.) Prouerbialiter dixit, Alternis uicibus contentioso fune, uterque, diem in uesperam traxerūt. Sic in libro De resurrectione carnis. Non lo nūc, inquit, cōtentioso fune deducere, hac an illac hominē perditio depostulet. Et diuinitate abrelicta.) Pro derelicta, ut mox. Abrelicto deo. Non in Esau prioris populi.) Restituimus ex Gorziensibus adnotamentis, prioris filij. Paulo post scripsimus pro dicentur, discent. Et iam non discent præliari. Item abolitio nem futuram. Et hostis executionem.) Executio pro persecutione. Actiue. Sic dicit exequi delicta pro persequi. Libro primo aduersus Marcionem. Quid denique adulantius quàm delicta non exequi. Et legis ueteris abolitio expuncta suis temporibus demonstratur.) Expuncta, id est præstita, perfecta, adimpleta. Sic

Sic infra. Et tam intelligitur prophetia renunciata, quàm creditur expuncta. Item, Non erunt in alium prophetata, quàm per quem expuncta consideramus. Rursum. Et quod sequitur expunctum est. Et Sarmatarum, & Dacorum, & Germanorum & Scytharum.) Hoc uidetur præcipue intelligendum de Sarmatiæ parte aliqua, & Dacis, Germanis, Scythisque prouincialibus. Sic & hoc accipendum quod sequitur, In quibus omnibus locis Christi nomē qui iam uenit, regnat.

- 5 Non Barbara alicuius imperiosi lætitia.) Ex Gorziensi scripsimus Barbari. Subauditur, maior est, ut sit sensus, Christus non magis gaudet de Barbaris feris & indomitis. Et signum belli non tuba, sed crepitacillo daturus.) Crepitacillum, ex ludicris puerilibus est, forma diminutua à crepitaculo deductum, sicut à speculo specillum. Aptè uero diminutiuo utitur, de infantulo loquens.
- 7 Prægnatus & partus.) Prægnatus pro imprægnatione, ut supra. Et despoliatos quod habuerant.) Synecdoche. Itaque specialiter dispungamus ordinē
- 9 coeprum.) Dispungamus, id est absoluamus. A delictorum peccantia.) Peccantiam delictorum dixit pro admissione criminum. Derelicta filia Sion tanquam specula in uinea, uelut in cucumerario casula.) Supra uertit, Derelinquetur filia Sion sicut casa in uinea, & sicut custodiarium in cucumerario. Paulo ante scripsimus, curando inualitudines. Et infra, quæ in uia hodie est. Ex Gorziensibus castigationibus. Erroris uestri ducatum.) Hoc est quid uos in errorem deducat. Et omni inhonestate prostratus.) Inhonestatem accipit pro deformitate, ut in scholijs De uera carne domini, monuimus.

ANNOT. IN LIBRVM SEQUENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI AD VER-

SVS IUDAEOS, LIBER.

Contentioso
fune diem in
uesperam tra-
xerūt
Spectantes,
spectatores

ROXIME accidit, disputatio habita est Christiano & profelyto Iudæo. Alternis uicibus cōtentioso fune uterque, diem in uesperam traxerūt. Obstrepentibus etiam quibusdam spectantibus singulorum, nubilo quodam ueritas obumbrabatur. Placuit ergo quod per concentū disputatiōis minus plene potuit dilucidari, inspicī curiosius, & lectionibus stilo quæstiones retractatas terminare. Nam occasio quidem defendendi etiam gentibus sibi diuinam gratiam, habuit hinc prærogatiuam, quod sibi uindicare dei legem instituerit homo ex gentibus, nec de prosapia Israelitum Iudæus. Hoc enim sat est, posse gentes admitti ad dei legem, ne Israel adhuc superbiat, quod gentes uelut stillicidium situlæ, aut puluis ex area deputentur. Quanquam habeamus ipsum deū idoneum pollicitatorem, & fidelem sponsores, qui Abrahæ promiserat, quod in se-

mine

minne eius benedicerentur Nationes terræ, & quod ex utero Rebeccæ duo
 populi & duæ gentes essent processuræ: utiq; Iudæorū, id est Israelis: & gen-
 tium, id est noster. Vterq; ergo populus & gens est appellatus, ne de nomi-
 nis appellatione priuilegiū gratiæ sibi quis audeat defendere. Duos etenim
 populos & duas gentes processuras ex unius sceminae utero deus destina-
 uit, nec discreuit gratiam in nominis appellatione, sed in partus ædicatione: ut
 qui prior esset de utero processurus, minori subijceretur, id est posteriori.
 Sic nanq; ad Rebeccam deus locutus est: Duæ gentes in utero tuo sunt, &
 duo populi de uentre tuo diuidētur, & populus populum superabit, & ma-
 ior seruiet minori. Itaq; cum populus seu gens Iudæorum anterior sit tem-
 pore, & maior per gratiā primæ dignationis in lege, noster uero minor æta-
 te temporum de Rebecca, de duobus populis, intelligitur id posse in ultimo
 seculi spacio adeptus notitiam diuinæ miserationis, proculdubio secundum
 edictum diuinæ locutionis, prior maior populus, id est Iudaicus, seruiat ne-
 cesse est minori, & minor populus, id est Christianus, superet maiorē. Nam
 & secundum memorias populus Iudæorum, id est antiquior, derelicto deo, *Memoria*
 idolis seruiuit, & diuinitate abrelicta simulachris fuit deditus, dicente popu-
 lo ad Aaron: Fac nobis deos qui nos antecedant. Quod cum ex monilibus
 sceminarum & anulis uirorum aurum fuisset igne conflatum, & processisset
 eis bubulum caput, cui figmento uniuersus Israel abrelicto deo honorem
 dederunt dicentes: Hi sunt dii qui nos eiecerunt de terra Ægypti. Sic nanq;
 posterioribus temporibus quibus reges eis imperabant, & cū Hieroboam
 uaccas aureas & lucos colebant, & Bahali se mancipabant. Vnde probatur
 eos semper idololatriæ crimine reos designatos ex instrumento diuinarum *Instrumentū*
 scripturarū. Noster uero populus minor, id est posterior, relictis idolis qui-
 bus ante deseruiebat, ad eundem conuersus est, à quo Israel, ut supra memo-
 rauimus, abscesserat. Sic nanq; populus minor, id est posterior, populū ma-
 iorem superauit, dum gratiam diuinæ dignationis consequitur, à qua Israel
 est repudiatus. Igitur gradum conferamus, & summam quæstionis ipsius, *Gradum conf-*
 certis lineis determinemus. Cur etenim deus uniuersitatis conditor, mundi *ferre.*
 totius gubernator, hominis plasmator, uniuersarum gentium sator, legem
 per Moysen uni populo dedisse credatur, & non omnibus gentibus attri-
 buisse dicatur: Nisi enim omnibus eam dedisset, nullo pacto ad eam etiam *Summā quæ-*
 profelytos ex gentibus accessum habere permetteret. Sed ut congruit boni-
 tati dei & equitati ipsius, utpote plasmatoris generis humani, omnibus gen-
 tibus eandem legem dedit, quā certis & statutis temporibus obseruari præ-
 cepit, quando uoluit, & per quos uoluit, & sicut uoluit. Nanq; in principio
 mundi ipsi Adæ & Euæ legem dedit, ne de fructu arboris plantatæ in me-
 dio paradisi ederent: quod si contra fecissent, morte morerentur. Quæ lex
 eis sufficeret si esset custodita. In hac enim lege Adæ data, omnia præcepta
 m condita

*Primordialis
lex Adæ data,
matrix omniū
præceptorum
dei*

condita recognoscimus, quæ postea pullulauerunt data per Moysen, id est, Diliges dominum deum tuum de toto corde tuo, & ex tota anima tua, & Diliges proximum tibi tanquam te. Et non occides, non moechaberis, non franda ueris, falsum testimoniū non dices. Honora patrem tuum & matrem, & alie-
num non concupisces. Primordialis lex est enim data Adæ & Eux in para-
diso quasi matrix omniū præceptorum dei. Denique si dominum deū suum
dilexissent, contra præceptū eius non fecissent: si proximum diligerent, id est
semetipsos, persuasioni serpentis non credidissent, atque ita in semetipsos hor-
micidium non commisissent, excidendo de immortalitate, faciendo contra dei
præceptum. A furto quoque abstinuissent, & de fructu arboris clam non degu-
stassent: nec à conspectu domini dei nostri sub arbore delitescere gestissent. Nec
falsum asseueranti diabolo participes efficerentur, credendo ei quod similes
deo essent futuri. Atque ita nec deū offendissent ut patrem, qui eos de limo ter-
ræ quasi ex utero matris figurauerat. Si alienū non concupiscerent, de fructu
illicito non gustassent. Igitur hac generali & primordiali dei lege, quā in ar-
boris fructu obseruari deus sanxerat, omnia præcepta legis posterioris spe-
cialiter indita fuisse cognoscimus, quæ suis temporibus edita germinauerunt.
Eiusdem est enim postea docere legem, qui ante præmiserat præceptum: quon-
iam & ipsius est erudire postea, qui ante iustos formare instituerat. Quid
enim mirū si is auget disciplinā, qui instituit: si is perficit, qui coepit. Denique
ante legem Moysi scriptam in tabulis lapideis, legem fuisse contendo non scri-
ptam, quæ naturaliter intellegebatur & à patribus custodiebatur. Nam un-
de Noe iustus inuentus, si non illum naturalis legis iustitia præcedebat: un-
de Abraham amicus dei deputatus, si non de æquitate & iustitia legis natu-
ralis: unde Melchisedech sacerdos dei summi nuncupatus, si non ante Leuiti-
cæ legis sacerdotium Leuitæ fuerunt, qui sacrificia deo offerebant: sic enim
post superscriptos patriarchas data lex est Moysi, eo tempore posteaquā
ab Ægypto excefferunt, post interuallum multorum temporū & spacia. De-
nique post quadringentos & triginta annos Abrahamæ data est lex. Unde intel-
ligimus dei legem etiam ante Moysen, nec in Ore tantū, aut in Syna & in
eremo primum, sed antiquiorē primum in paradiso, post patriarchis, atque
ita & Iudæis certis temporibus reformatam: ut non iam ad Moysi legem ita
attendamus, quasi ad principalem legem, sed ad subsequenter, quam certo
tempore deus & gentibus exhibuit, & repromissam per Prophetas in me-
lius reformauit: & præmonuit, futurū ut sicuti certo tempore data est lex per
Moysen, ita temporaliter obseruata & custodita credatur. Nec adimamus
hanc dei potestatem, pro temporū conditione legis præcepta reformantē, in
hominis salutē. Denique qui contendit & sabbatū adhuc obseruandū quasi
salutis medellā, & circumcisionē octauī diei propter mortis cōmīnationem,
doceat in præteritū iustos sabbatizasse, aut circūcidisse, & sic amicos dei effe-
ctos

*Lex naturalis
non scripta*

ctos. Nam si circuncisio purgat hominē, deus Adam incircuncisum cū face-
ret, cur eū non circūcidit, uel postea cū deliquit, si purgat circuncisio? Certe
in paradiso constituens eū incircuncisum, colonum paradisi præfecit. Igitur *Colonus para-*
cum neq; circuncisum, neq; sabbatizantē deus Adam instituerit, consequen- *disi Adam*
ter quoq; sobolem eius Abel offerentē sibi sacrificia, incircuncisum, nec sab-
batizantem laudauit, accepto ferens quæ offerebat in simplicitate cordis, & *Accepto fer-*
reprobans sacrificium fratris Cain, qui quod offerebat, nō recte diuidebat. *re*
Noe quoq; incircuncisum deus, sed & nō sabbatizantem de diluuiō libera-
uit. Nam & Enoch iustissimū non circuncisum, nec sabbatizantem de hoc
mūdo transtulit: qui necdum mortē gustauit, ut æternitatis candidatus, iam *Æternitatis*
nobis ostenderet, nos quoq; sine legis onere, Moyse deo posse placere. Mel- *candidatus*
chisedech quoq; summi dei sacerdos, incircuncisus & nō sabbatizans, ad sa- *Enoch*
cerdotium dei allectus est. Et probatus Loth frater Abrahæ, quod pro me-
ritis iustitiæ sine legis obseruatione de Sodomitarum incendio sit liberatus.
Sed Abraham, inquis, circuncisus est. Sed antē deo placuit quā circunci-
deretur, nec tamē sabbatizauit. Acceperat enim circuncisionem, sed quæ es-
set in signū temporis illius, nō in salutis prærogatiuam. Deniq; sequētes pa-
triarchæ incircuncisi fuerunt, ut Melchisedech, qui ipsi Abrahæ iam circun-
ciso reuertenti de prælio, panē & uinū obtulit incircuncisus. Sed & filius, in-
quit, Moyse tum ab angelo præfocatus fuisset, si nō Seffora mater eius cal-
culo præputiū infantis circuncidisset. Vnde, inquit, circūcisionis maximū pe-
riculum est, si præputiū carnis quis nō circunciderit. Et ideo si salutem circun-
cisio omni modo adfert, etiā ipse Moyse in filio suo non intermisisset, quo-
minus octaua die circuncideret eum, quando cōstet Sefforam coactam ab
angelo id fecisse in itinere. Consideremus itaq; quod nō potuerit unius in-
fantis coacta circuncisio omni populo præscribere, & quasi legē huius præ-
cepti condere in salutem. Nam prouidens deus quod hanc circuncisionem *In signum nō*
in signum, nō in salutē esset daturus populo Israel, idcirco filiū Moyse ducis *in salutem*
futuri instigat circūcidi, ut cū cōpisset per eū populo dare præceptū circun-
cisionis, nō aspernaretur populus, uidens exemplū istud in iudicis filiū iam
celebratū. Dari enim habebat circuncisio, sed in signū: unde Israel in nouissi-
mo tempore dinosci haberet, quādo secundum sua merita in sanctam ciui-
tatem ingredi prohiberetur, secundum uerba prophetarū dicentium: Terra
uestra deserta, ciuitates uestre igni exustæ, regionē uestram in cōspectu ue-
stro alieni comedent: & deserta & subuersa à populis extraneis, derelinque-
tur filia Sion sicut casa in uinea, & sicut custodiariū in cucumerario, & quasi
ciuitas quæ expugnatur. Et ideo subsequens sermo Prophetæ exprobrat
eis dicens: Filios generaui & exaltaui, ipsi autem spreuerunt me. Et iterum: *Esaias*
Et si extenderitis manus, auertam faciem meam à uobis. Et si multiplicaue-
ritis preces, non exaudiam uos: manus enim uestre sanguine plenæ sunt.

m 2 Et iterum

Et iterum: Væ gens peccatrix, populus plenus peccatis filij scelerati: dereliquistis deum, & in indignationem misistis sanctum Israel. Hæc igitur dei providentia fuit, dandi circumcisionem Israel in signum, unde dinosci posset cum adveniret tempus, quo meritis suis supra dictis in Hierusalem admitti prohiberentur: quod & quia futurum erat nunciabatur, & quia factum uidemus recognoscimus. Sicut ergo circumcisio carnalis, quæ temporalis erat, imbuta est in signum populo cõtumaci: ita spiritalis circumcisio est in salutem populo obaudienti, dicente propheta Hieremia: Innouate nobis nouitatẽ, & nolite seminare in spinis. Circumcidimini deo, & circumcidite præputium cordis uestri. Et alio loco dicit: Ecce enim dies ueniet dicit dominus, & disponam domui Iudæ & domui Iacob testamentum nouum, non tale quale iam dedi patribus eorũ, in die quo eos eduxi de terra Ægypti. Vnde intelligimus & priorem circumcisionem tunc datam cessaturam, & nouam legem nõ talem qualẽ iam dederat patribus processuram annunciari, sicut Esaias prædicauit, dicens: Quod in nouissimis diebus manifestus futurus esset mons domini, & domus dei super uertices montium: & exaltabitur, inquit, super colles, & uenient super illum omnes gentes, & ambulabunt multi & dicent: Venite ascendamus in montem domini, & in domum dei Iacob: non in Esau prioris filij, sed in Iacob sequentis, id est populi nostri, cuius mons Christus est sine manibus cõcidentium præcisus, implens omnem terram, apud Danielẽ ostensus. Denique ex hac domo dei Iacob, etiã legem nouam processuram sequentibus uerbis annunciat Esaias dicens: De Sion enim exiet lex & uerbum domini ex Hierusalem, & iudicabit inter gentes, id est inter nos qui ex gentibus sumus uocati: & concident, inquit, gladios suos in aratra, & lanceas suas in falces, & non accipiet gens super gentem gladium, & iam nõ discant præliari. Igitur intelliguntur alij quàm nos, qui noua lege edocti ista obseruamus, oblitterata ueteri lege, cuius abolitionem futuram actus ipse demonstrat. Nam uetus lex ultione gladij se uindicabat, & oculum pro oculo eruebat, & uindictam iniuriæ retribuebat. Noua autem clementiam designabat, & pristinam ferocitatem gladiatorum & lancearum ad tranquillitatem conuertebat, & belli pristina in æmulos legis, & hostis executionem in pacificos actus arandæ & colendæ terræ reformabat. Igitur, sicut supra ostendimus, quod uetus lex & circumcisio carnalis cessatura pronunciata est, ita & nouæ legis, & spiritalis circumcisiõnis obseruantia, in pacis obsequia eluxit. Populus enim, inquit, quẽ non noueram seruiuit mihi, in auditu auris obediuit mihi, Prophetæ adnunciauerunt. Quis autem populus qui deum ignorabat, nisi noster, qui retro deum nesciebamus? & quis in auditu auris obediuit ei, nisi nos, qui relictis idolis ad deum cõuersi sumus? Nam Israel, qui deo fuerat cognitus, quicquid ab eo in Ægypto exaltatus fuerat, & per Erythræum pelagum transuectus est, quicquid in eremo manna cibatus XL annis, ad instar eternitatis redactus, nec humanis passioibus

contra

*Erythraeum
pelagum*

contaminatus, aut seculi huius cibis pastus, sed angelorum panibus manna cibatus, satisq; beneficijs deo obligatus, domini & dei sui oblitus est, dicēs ad Aaron: Fac nobis deos qui nos præcedant: Moyses enim ille, qui nos eiecit de terra Ægypti, dereliquit nos, & quid illi acciderit nescimus. Et ideo nos qui nō populus dei retro, facti sumus populus eius, accipiendo nouam legem & supra dictam, & nouam circuncisionē ante prædictam. Sequitur itaq; ut quatenus circuncisionis carnalis, & legis ueteris abolitio expuncta suis temporibus demonstratur, ita sabbati quoq; observatio temporalis fuisse demonstratur. Dicunt enim Iudæi, quod à primordio sanctificauerit deus diem septimū, requiescendo in eo ab omnibus operibus suis quæ fecit, & inde etiam Moysen dixisse ad populum: Mementote diem sabbatorum sanctificare eū: omne opus seruile nō facietis in eo, præterquā quod ad animā pertinet. Vnde nos intelligimus magis sabbatizare nos ab omni opere seruii semper debere, & nō tantum septimo quoq; die, sed per omne tempus. Ac per hoc querendū nobis, quod sabbatū nos deus uellet custodire. Nam sabbatum æternum, & sabbatū temporale scripturæ designant. Dicit enim Esaias propheta: Sabbata uestra odit anima mea. Et alio loco dicit: Sabbata mea profanastis. Vnde dinoscimus sabbatū temporale esse humanum, & sabbatum æternum censerī diuinum, de quo per Esaiam prædicat: Et erit, inquit, mensis ex mense, & dies de die, & sabbatum de sabbato, & ueniet omnis caro adorare in Hierusalem, dicit dominus. Quod intelligimus adimpletum temporibus Christi, quando omnis caro, id est omnis gens adorare in Hierusalem uenit deum patrem, per Iesum Christum filium eius, sicut per prophetam prædictū est: Ecce Profelyti per me ad te ibunt. Sic igitur ante hoc sabbatum temporale, erat & sabbatum æternum præostensum & prædictum, quomodo & ante circuncisionem carnalem fuit & spiritalis circuncisio præostensa. Deniq; doceant sicuti iam prælocuti sumus, Adā sabbatizasse, aut Abel hostiam deo sanctam offerentem, sabbati religionē placuisse: aut Enoch translatus, sabbati cultorem fuisse: aut Noe arcæ fabricatorem propter diluuium immensum, sabbatum obseruasse: aut Abraham in obseruatione sabbati, Isaac filium suū obtulisse: aut Melchisedech in suo sacerdotio legem sabbati accepisse. Sed dicturi sunt Iudæi, ex quo hoc præceptum datum est per Moysen, exinde obseruandum fuisse. Manifestū est itaq; non æternum nec spiritale, sed temporale fuisse præceptū, quod quandoq; cessaret: Deniq; adeo non in uacatione sabbati, id est diei septimi, hæc solennitas celebranda est, ut Iesus Naue eo tempore quo Hiericho ciuitatē debellabat, præceptum sibi à deo diceret, uti populo mandaret, ut sacerdotes arcam testamenti dei septem diebus circumferrent in circuitu ciuitatis: atq; ita septimi diei circuitu peracto, sponte ruerent muri ciuitatis. Quod ita factum est, & finito spacio diei septimi, sicut prædictum erat, ruerunt muri ciuitatis

*Sabbatū tem/
porale
Sabbatū æter/
num.
Circuncisio
carnalis.
Circūcisio spī/
ritalis*

*Sacrificia terrenarum oblationum.
Sacrificia spiritualium*

*Cain
Abel*

uitatis. Ex quo manifeste ostenditur, in numero istorum dierum septem incurrisse diem sabbati. Septem enim dies undecumque initium acceperint, sabbati diem secum concludant necesse est, quo die non tantum sacerdotes sint operati, sed & in ore gladii præda facta sit ciuitas ab omni populo Israel. Nec dubium est opus seruale eos operatos, cum prædas belli agerent ex dei præcepto. Nam & temporibus Machabæorum sabbatis pugnando fortiter fecerunt, & hostes Allophylos expugnauerunt, legemque paternam ad pristinum uitæ statum pugnando sabbatis reuocauerunt. Nec putem aliam legem eos defendisse, nisi in qua de die sabbatorum meminerant esse præscriptum. Vnde manifestum est ad tempus & præsentis causæ necessitatem conualuisse, ut non ad perpetui temporis obseruationem huiusmodi legem eis deus ante dedisset: Sic & sacrificia terrenarum oblationum, & spiritualium sacrificiorum prædicta ostendimus. Et quidem à primordio maioris filii, id est Israel, terrena fuisse in Cain præostensa sacrificia: & minoris filii Abel, id est populi nostri sacrificia diuersa demonstrata. Namque maior natu Cain de fructu terræ obtulit munera deo: minor uero filius Abel de fructu ouium suarum. Respexit deus in Abel & in munera eius, in Cain autem & in munera eius non respexit. Et dixit deus ad Cain: Quare concidit uultus tuus, quoniam si recte quidem offeras, non recte autem diuidas, peccasti, quiesce. Ad te enim conuersio eius, & tu dominaberis eius. Et tunc dixit Cain ad Abel fratrem suum: Eamus in campum, & abiit cum eo illic, & interfecit eum. Et tunc dixit Iesus ad Cain: Vbi est frater tuus? Et dixit: Nescio. Nunquid custos sum ego fratris mei? Et dixit ei deus: Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Propter quod maledicta terra, quæ aperuit os suum ad excipiendum sanguinem fratris tui. Gemens & tremens eris super terram, & omnis qui te inuenerit occidet. Ex hoc igitur duplicia duorum populorum sacrificia præostensa iam nunc à primordio animaduertimus. Denique cum per Moysen in Leuitico lex sacerdotalis conscriberetur, inuenimus præscriptum populo Israeli, ut sacrificia nullo in loco offerrentur deo, quam in terra promissionis, quam dominus deus daturus esset populo Israeli, & patribus eorum. Et introducto Israel, illic celebraretur sacrificia & holocausta tam pro peccatis quam pro animabus, & nusquam alibi nisi in terram sanctam. Cur itaque postea per prophetas prædicat spiritus futurum, ut in omni terra, aut in omni loco offerantur sacrificia deo, sicuti ipse per Malachiam angelum unum ex duodecim prophetis dicit: Non recipiam sacrificium de manibus uestris, quoniam ab oriente sole usque ad occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus omnipotens. Et in omni loco offerentur sacrificia munda nomini meo. Item in Psalmis Dauid dicit: Adferte deo patriæ gentium. Indubitate quod in omni terra exire habebat prædicatio Apostolorum. Adferte deo claritatem & honorem, adferte deo sacrifici

sacrificia nominis eius. Tollite hostias & introite in atria eius. Namque quod non terrenis sacrificijs, sed spiritualibus deo litandum sit, ita legimus ut scriptum est: Cor contribulatum hostia est dei. Et alibi: Sacrifica deo sacrificium laudis, & redde altissimo vota tua. Sic itaque sacrificia spiritalia laudis designantur, & cor contribulatum acceptabile sacrificium deo demonstratur. Itaque quomodo carnalia sacrificia reprobata intelliguntur, de quibus & Esaias loquitur, dicens: Quod mihi multitudinem sacrificiorum uestrorum dicit dominus: ita sacrificia spiritalia accepta praedicantur, ut prophetae adnunciant: Quoniam & si adtuleritis, inquit, mihi similam, uanum est: incensum abominatio est mihi. Et alibi dicit: Holocaustomata & sacrificia uestra, & adipem hircorum, & sanguinem taurorum nolo. Nec si ueniat is uideri mihi, quis enim exquisiuit haec de manibus uestris? Spiritalia uero sacrificia de quibus praedictum est, & sicut supra dicit: Non est mihi uoluntas in uobis, dicit dominus. Sacrificia non accipiam de manibus uestris: quoniam ab oriente sole usque in occidentem nomen meum clarificatum est in omnibus gentibus, dicit dominus. De spiritualibus uero sacrificijs, addit dicens: Et in omni loco sacrificia munda offerentur nomini meo, dicit dominus.

*Spiritualibus
sacrificijs deo
litandum*

DE SABBATO ET CIRCUNCISIONE, ET LEGIS ET VETERIS ET NOVAE OBSERVATIONE, SIC DICIT.

IGITUR cum manifestum sit, & sabbatum temporale ostensum & sabbatum aeternum praedicatum: circuncisionem carnalem praedictam, & circuncisionem spiritalem praedictam: legem quoque temporalem, & legem aeternalem denunciatam: sacrificia carnalia, & sacrificia spiritalia praestensa: sequitur, ut praecedenti tempore datis omnibus istis praecipis carnaliter populo Israel, superueniret tempus quo legis antiquae & caeremoniarum ueterum praecipita cessarent, & nouae legis promissio, & spiritalium sacrificiorum agnitio, & noui testamenti pollicitatio superueniret, fulgente nobis lumine ex alto, qui sedebamus in tenebris, & in umbra mortis detinebamur, oriretur lumen. Itaque necessitas nobis incumbit, ut quoniam praedicatam nouam legem a prophetis praediximus eam & non talis qualis iam data esset patribus eorum, eo tempore quo eos de terra Aegypti produxit, ostendere & probare debeamus, tam legem illam ueterem cessasse, quam legem nouam promissam nunc operari. Et quidem in primis querendum, an expectetur nouae legis lator, & noui testamenti haeres, & nouorum sacrificiorum sacerdos, & nouae circuncisionis purgator, & aeterni sabbati cultor: qui legem ueterem compescat, & uetus testamentum statuatur, noua sacrificia offerat & caeremonias antiquas reprimat, & circuncisionem ueterem cum suo sibi sabbato compescat, & nouum regnum quod non corrumpatur adnunciet.

DE NATIVITATE CHRISTI, AD
VENTVS PRIMVS.

IC, inquam, nouæ legis lator, sabbati spiritalis cultor, sacrificio-
rum æternorum antistes, regni æterni æternus dominator, quæ-
rendum an iam uenerit, an nec ne. Et si iam uenit, seruiendū est
illi: si nec dum uenit, sustinendus est, dum modo manifestus sit
aduentus eius cōprimere legis ueteris præcepta, & operari debere nouæ le-
gis exordia: & in primis definiendum est non potuisse cessare legem anti-
quam & prophetas, nisi uenisset is qui per eandem legē, & per eosdem pro-
phetas uenturus adnunciabatur. Igitur in isto gradū cōferamus, an qui uen-
turus est Christus iam uenerit, an uenturus adhuc speretur. Quod ipsum
ut probari possit, etiam tempora sunt nobis requirenda quando uenturum
Christum prophetæ annunciauerūt: ut si in ista tempora recognouerimus
uenisse eum, sine dubio ipsum esse credamus, quem uenturum prophetæ ca-
nebant, in quem nos gentes scilicet credituri annunciabamur. Et cum consti-
terit uenisse, indubitate etiā legem nouam ab ipso datam esse credamus, &
testamentum nouum ab ipso & per ipsum nobis dispositum non diffitea-
mur. Venturum enim Christum nec Iudæos refutare scimus, utpote qui in
aduentum eius spem suā porrigant. Nec de isto pluribus quærendum, cum
retrō omnes prophetæ de eo præcinerint, ut Isaias dicit, Sic dicit dominus
deus Christo meo domino, cuius tenui dextram, ut exaudiāt illum gentes:
fortitudines regum disrumpam: aperiam ante illum portas, & ciuitates non
claudentur illi. Quod ipsum adimpletum uidemus. Cui enim dexteram te-
net pater deus, nisi Christo filio suo: quem exaudierunt omnes gentes, id
est cui omnes gentes crediderunt, cuius & prædicatores Apostoli in Psal-
mis Dauid ostenduntur, in uniuersa, inquit, terra exiit sonus eorum: & usq;
ad terminos terræ uerba eorum. In quem enim alium uniuersæ gentes cre-
diderunt, nisi in Christum qui iam uenit? Cui enim & aliæ gentes credide-
runt, Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitāt Mesopotamiam, Armeniam,
Phrygiam, Cappadociam, & incolentes Pontum & Asiam, Pamphylia,
inmorantes Ægyptum, & regionem Africæ quæ est trans Cyrenen inhabi-
tantes, Romani, & incolæ tūc & in Hierusalē Iudæi: & cæteræ gentes, ut iam
Getulorum uarietates, & Maurorum multi fines, Hispaniarum omnes ter-
mini, & Galliarum diuersæ nationes, & Britannorum inaccessa Romanis
loca Christo uero subdita, & Sarmatarum & Dacorum, & Germanorum,
& Scytharum & abditarum multarum gentium, & prouinciarum & insula-
rum multarum nobis ignotarum, & quæ enumerare minus possumus? In
quibus omnibus locis, Christi nomē, qui iam uenit, regnat: utpote ante quē
omnium ciuitatum portæ sunt apertæ, & cui nullæ sunt clausæ: ante quem
seræ ferreæ sunt comminutæ, & ualuæ æræ sunt apertæ, quanquam & ista
spira

spiritualiter sint intellegenda, quo præcordia singulorum uarijs modis à diabolo obfessa, fide Christi sint reſerata: attamen perſpicuè ſunt adimpleta, utpote in quibus omnibus locis populus nominis Chriſtiani habitat. Quis enim omnibus regnare potuiſſet, niſi Chriſtus dei filius: qui omnibus inæternum regnaturus nunciabatur.

DE REGNO CHRISTI AETerno.

NAM ſi Salomon regnauit: ſed in finibus Iudæ tantum, à Berſabeæ uſq; Dan termini regni eius ſignantur. Si uero Babylonijs & Parthis regnauit Darius, non habuit poteſtatem ulterius, ultra fines regni ſui: non habuit in omnibus gentibus poteſtatem. Si Ægyptijs Pharaon, uel quiſq; ei in hæreditate regni ſucceſſit: illic tantum potius eſt regni ſui dominiũ. Si Nabuchodonosor: cũ ſuis regulis ab India uſq; Æthiopiam habuit regni ſui terminos. Si Alexander Macedo: nunquã Aſiam uniuerſam, & cæteras regiones poſtea quàm deuicerat tenuit. Si Germani: adhuc uſq; limites tranſgredi non ſinuntur. Britannia intra Oceani ambitum concluſa ſunt. Maurorum gentes, & Getulorum barbaries, à Romanis obſidentur, ne regionum ſuarũ fines excedant. Quid de Romanis dicam qui de legionum ſuarum præſidijs imperium ſuũ muniunt, nec trans iſtas gentes porrigere uires regni ſui poſſunt? Chriſti autem regnum & nomẽ ubiq; porrigitur, ubiq; creditur, ab omnibus gentibus ſupra enumeratis colitur, ubiq; regnat, ubiq; adoratur: omnibus ubiq; tribuitur æqualiter: non regis apud illum maior gratia, non Barbari alicuius imperioſi lætitia: non dignitas aut natalium cuiuſquam diſcreta merita: omnibus æqualis, omnibus rex, omnibus iudex, omnibus deus & dominus eſt. Nec dubites credere qd' aſſeueres, cum uideamus fieri. Itaq; requirenda tempora prædicta & future natiuitatis Chriſti, & paſſionis eius, & exterminiũ ciuitatis Hieruſalem, id eſt, uariationis eius.

*Alexander
Macedo
Germani
Britannia
Mauri
Getuli
Romani*

DE PASSIONE CHRISTI, ET VASTATIONE HIERUSALEM.

DICIT enim Daniel: & ciuitatem ſanctam, & ſanctum terminari cum duce uenturo, & deſtrui pinnaculum uſq; ad interitum. Venturi itaq; Chriſti ducis ſunt tempora requirenda, quæ inueſtigauimus in Daniele, quibus computatis probabimus ueniſſe eum, etiam ex temporibus præſcriptis, & ex ſignis cõpetentibus, & ex operibus eius. Quæ probamus, & ex conſequentibus quæ poſt aduentum eius futura adnunciabantur, ut tam adimpleta omnia, quàm perſpecta credamus. Sic igitur de eo Daniel prædicauit, ut & quando, & quo in tempore gentes eſſet liberaturus oſtenderet, & quoniam poſt paſſionem Chriſti iſta ciuitas exterminari haberet. Dicit em̃ ſic: In primo anno ſub Dario filio Aſſueri ex ſemine Medorum

dorum, qui regnavit super regnum Chaldaeorum, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Et adhuc me loquente in oratione, ecce uir Gabriel quem uidi in uisione in principio, uolans, & tetigit me, quasi hora sacrificij uespertini, & intelligere fecit me, & locutus est mecum, & dixit: Daniel, nunc exiui imbuere te intelligentia, in principio obseruationis tuae exiuit sermo. Et ego ueni ut adnunciem tibi, quia uir desideriorum tu es, & cogita in uerbo & intellige in uisione. LXX hebdomadae breuiatae sunt super plebem tuam, & super ciuitatem sanctam, quoadusque inueteretur delictum, & signentur peccata, & exorentur iniustitiae, & inducatur iustitia aeterna: & ut signetur uisio & prophetae, & ungatur sanctus sanctorum. Et scies & perspicies, & intelliges a profetione sermonis, integrando & reaedificando Hierusalem usque ad Christum ducem, hebdomades LXII & dimidiam. & conuerteret & aedificabitur in laetitia, & conuallationem, & innouabuntur tempora. & post hebdomadas has LXII, & exterminabitur unctio, & non erit: & ciuitatem sanctam exterminabit cum duce adueniente, & concidentur quomodo in cataclysmo usque in finem belli, quod concidetur usque ad interitum. Et confirmabit testamentum in multis. Hebdomada una, & dimidia hebdomadis auferetur meum sacrificium & libatio, & in sancto execratio uastationis, usque ad finem temporis consummatio dabitur super hac uastatione. Animaduertamus igitur terminum, quomodo in uerbo quas dixit LXX hebdomadas futuras, in quibus si receperint eum, aedificabitur in latitudinem, & in longitudinem, & innouabuntur tempora. Prouidens autem deus quid esset futurum, & quoniam non tantum non recipient eum, uerum & insequentur, & tradent eum morti, & recapitulauit & dixit: In LXXII hebdomadibus nasci illum & ungi sanctum sanctorum. Hebdomades autem VII & dimidia cum implerentur pati habere, & ciuitatem exterminari post unam & dimidiam hebdomadam, quo scilicet septem & dimidia hebdomadae completae sunt. Dicit enim sic: Et ciuitatem & sanctum exterminari cum duce uenturo, & concidentur sicut in cataclysmo, & destruet pinnaculum usque ad interitum. Vnde igitur ostendimus quoniam uenit Christus intra LXII & dimidiam hebdomadas: Numerabimus autem a primo anno Darij, quomodo in ipso tempore ostenditur Danieli uisio ipsa. Dicit enim: Et intellege & conice a profetione sermonis, respondere me tibi haec. Vnde a primo anno Darij debemus computare, quando hanc uisionem uidit Daniel. Videamus igitur anni quomodo impleantur usque ad aduentum Christi. Darius enim regnavit annis XVIII. Artaxerxes regnavit annis XL. Deinde rex Ochus, qui & Cyrus, regnavit annis XXXIII. Argus anno uno. Alius Darius, q & Alias, XII Melas nominatus est, annis XXII. Alexander Macedo annis [†] X. Deinde post Alexandrum, qui & Medis & Persis regnarat, quos reuicerat, & in Alexandria regnum suum firmauerat, quando & nomine suo eam appellauit. Postea

uit. Postea regnavit illic in Alexandria Soter annis xxxv, cui succedit Philadelph⁹, & regnavit annis xxxviii. Huic succedit Evergetes, annis xxv. Deinde Philopator annis xvii. Post hunc Epiphanes, annis xxiiii. Item alius Evergetes, annis [†]xxvii. Soter annis [†]xxiiii. Ptolemæus annis [†]xxxvii. Cleopatra annis xx. mensibus v. Item adhuc Cleopatra conregnauit sub Augusto annis xiii. Post Cleopatram Augustus alijs annis xlviii. Nam omnes anni imperij Augusti, fuerunt anni lvi. Videamus autem quoniam quadragesimo & primo anno imperij Augusti, quo post mortem Cleopatraz imperauit, nascitur Christus. Et superuixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis xv. & erūt reliqua tempora annorum in diē natiuitatis Christi anni xli. Efficiuntur autē anni cccxxxvii, menses v. Vnde adimplētur lxii hebdomadē & dimidia, quæ efficiunt annos cccxxxvii, menses vi, in diem natiuitatis Christi. Et manifesta est iustitia æterna, & unctus est sanctus sanctorum, id est Christus, & signata est uisio & prophetes, & dimissa sunt peccata, quæ per fidem nominis Christi, omnibus in eum credentibus tribuuntur. Quid est autem quod dicit signari uisum & prophetam? Quoniam omnes Prophetæ nunciabant de illo, quod esset uenturus & pati haberet: igitur quoniam adimpleta est prophetia per aduentum eius, propterea signari uisionem & prophetiam dicebat: quoniam ipse signaculum omnium Prophetarum, adimplens omnia quæ retro de eo Prophetæ nunciauerant. Post enim aduentum Christi & passionem ipsius, iam non uisio, neq; prophetes est, qui Christum nunciet uenturum. Denique hoc si non ita est, exhibeant Iudæi prophetarum post Christum aliqua uolumina, angelorum aliquorum uisibilia miracula, quæ retro patriarchæ uiderunt usq; ad aduentum CHRISTI, qui iam uenit, ex quo signata est uisio & prophetia, id est statuta. Et merito euangelista: Lex & prophetæ usq; ad Ioannem baptizatorem. Baptizato enim CHRISTO, id est sanctificante aquas in suo baptismo, omnis plenitudo spiritualium retro charismatum in CHRISTO cesserunt, signante uisionem & prophetias omnes, quas aduentu suo adimpleuit. Vnde firmissimè dicit aduentum eius signare uisum & Prophetas. Itaq; ostendentes & numerum annorum & tempus, lx duarum & dimidię hebdomadarum adimpletarum, tunc uenisse CHRISTVM, id est natum: uideamus quid aliæ vii & dimidię hebdomades, quæ sunt subdivisæ in abscissione priorum hebdomadarum, in quo actu sint adimpletæ. Post enim Augustum, qui superuixit post natiuitatem CHRISTI, anni xv efficiuntur. cui succedit Tiberius Cæsar, & imperium habuit annis xxii, mensibus vii, diebus [†]xx. huius quintodecimo anno imperij passus est CHRISTVS, annos habens quasi xxx cum pateretur. Item Caius Cæsar, qui & Caligula, annis iii, mensibus viii, diebus xiii. Tiberius Claudius annis xiii, mensibus vii, diebus xx. Nero

Alii. xxix
Alijs. xxx
viii

Alijs, xx/
viii

Refertur hæc
Ter. sententia
ab Eusebio in
opere Chrono
nico

Cæsar

al. XXVIII

al. XXVIII

aliàs, LII

Cæsar annis XI, mensibus VIII, diebus XIII. Galba mensibus VII, diebus VI. Otho mensibus III, diebus V. Vitellius mensibus VIII, diebus X. Vespasianus anno primo imperij sui debellauit Iudæos, & fiunt, anni XLII, menses VI. Nam imperauit annis XI, atq; ita in diem expugnationis sue Iudæi impleuerunt hebdomadas LXX, prædictas in Daniele. Igitur expletis his quoq; temporibus, & debellatis Iudæis, postea cessauerunt illic libamina & sacrificia quæ exinde illic celebrari non potuerunt. Nam & unctio illic exterminata est post passionem Christi. Erat enim prædictum exterminari illic unctionem, sicut est in psalmis prophetatum: Exterminauerunt manus meas & pedes. Quæ passio huius exterminij intra tempora LXX hebdomadarum perfecta est sub Tiberio Cæsare, c o s s. Rubellio Gemino, & Rufio Gemino, mense Martio, tēporibus paschæ, die VIII Calendarum Aprilium, die prima azymorum, quo agnum ut occiderent ad uesperam, à Moyse fuerat præceptum. Itaq; omnis synagoga filiorum Israel eum interfecit, dicentes ad Pilatum, cum uellet eū dimittere: Sanguis huius super nos, & super filios nostros. Et si hunc dimiseris, nō es amicus Cæsaris: ut adimpleri possent omnia quæ de eo fuerant scripta.

ITEM PROBATIO NATIVITATIS CHRISTI.

INCIPIAMVS igitur probare natiuitatem Christi, à Prophetis esse nunciatam: sic Esaïas dicit: Audite domus Dauid, nō pusillum uobis certamen cum hominibus, quoniam deus præstat certamen, propter hoc ipse deus dabit uobis signum: Ecce uirgo concipiet & pariet filium, & uocabitis nomen eius Emanuel, quod interpretatur nobiscum deus. butyrum & mel manducabit: quoniā prius quā cognoscat infans uocare patrem aut matrem, accipiet uirtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Itaque dicunt Iudæi, prouocemus istam prædicationem Esaïæ, & faciamus comparisonem, an Christo qui iam uenit, competat illi primò nomen quod Esaïas prædicauit, & insignia eius quæ de eo nunciauit. Equidem Esaïas prædicat eum Emanuelem uocari oportere, dehinc uirtutem sumpturum Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Porro, inquiunt, iste qui uenit, neq; sub eiusmodi nomine est dictus, neq; re bellica functus. At nos econtrario, admonendos eos existimauimus, uti cohærentia quoque huius capituli recognoscant: subiuncta est enim & interpretatio Emanuel, nobiscum deus, uti non solum sonum nominis expectes, sed & sensum. Sonus enim Hebraicus, quod est Emanuel, id est nobiscum deus, suæ gentis est. Sensus autem eius quod est deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quære ergo an ista uox Nobiscum deus, quod est Emanuel, exinde quo Christus inluxit agitetur in Christo: & puto ex toto non negabis. Nam qui ex Iudaismo credunt Christo, ex quo in eum credunt, Emanuel cum uolent dicere, nobiscum

Emanuel

scum deum esse significant. Atq; ita constat iam uenisse illum qui prædica-
 batur Emanuel, quia quod significat Emanuel uenit, id est nobiscum deus. *Vide tertium li-
 brum aduersus
 Marcionem*
 Æque sono nominis inducuntur, cum uirtutem Damasci & spolia Samariæ,
 & regnum Assyriorum sic accipiunt, quasi bellatorem portendant Christum,
 non animaduertentes quid scriptura præmittat: quoniam prius quam co-
 gnoscat puer uocare patrem aut matrem, accipiet uirtutem Damasci, & spo-
 lia Samariæ aduersus regem Assyriorum. Antè est enim inspicias ætatis de-
 monstrationem, an uirum iam Christum exhibere ista ætas possit, nedum
 imperatorem. Scilicet uagitu ad arma esset conuocaturus infans: & signum *Signum belli
 crepitacillo*
 belli non tuba, sed crepitacillo daturus: nec ex equo uel de muro, sed de nu-
 tricis & gerulæ suæ dorso siue collo hostem designaturus: atq; ita Dama-
 scum & Samariam pro mammis subacturus. Aliud est, si penes uos infan-
 tes in prælium erumpunt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis arma-
 ti, & butyro stipendiati, qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enim uero
 si nusquam hoc natura concedit, antè militare quàm uirum facere, antè uir-
 tutem Damasci sumere quàm patrem nosse, sequitur ut figuratè pronuncia-
 tum uideatur. Sed & uirginem, inquiunt, parere natura non patitur, & ta-
 men credendum est Prophetæ. Et merito, Præstruxit enim fidem incredibi-
 li rei, dicendo, quod signum esset futurum: Propterea, inquit, dabitur uobis
 signum, Ecce uirgo concipiet in utero & pariet filium. Signum autem à deo,
 nisi nouitas aliqua monstruosa fuisset, signum non uideretur. Deniq; si quan-
 do ad deridendos aliquos ab hac diuina prædicatione, uel cōuertere singu-
 los simplices quosq; gestitis, mentiri audetis quasi non uirginem, sed iuuen-
 culam concepturam & parituram scriptura contineat: Hinc quoq; reuinci-
 mini: quod nihil signi uideri possit, res cotidiana, iuuentulæ scilicet præгна-
 tus & partus. In signum ergo nobis posita uirgo mater merito creditur, in-
 fans uero bellator non æque. Et hic enim signi ratio uersatur, sed signo nati-
 uitatis nouæ adscripto, exinde post signum alius iam ordo infantis edicitur,
 mel & butyrum manducaturi. Et hoc utiq; in signum est infantiae: sed acce-
 pturum uirtutem Damasci, & spolia Samariæ aduersus regem Assyriorum,
 hoc est mirabile signum. Seruate modum ætatis, & quærite sensum prædi-
 cationis: imò reddite ueritati, quæ credere nō uultis, & tam intelligitur pro-
 phetia renunciata, quàm creditur expuncta. Accepit Christus infans uirtu-
 tem Damasci, & spolia Samariæ. Maneant enim orientales illi Magi infan-
 tiam Christi, ut regem auro, thure, & myrrha remunerantes, & accepit in-
 fans uirtutem Damasci sine prælio & armis. Nam præter quod omnibus *lisdem uerbis,
 sed paulo aliter
 huc totum
 locum tractat
 aduersus Mar-
 cionem lib. 3*
 notum est, orientis uirtutem, id est uires, auro & odoribus pollere solitam,
 certe est creatori, & ex diuinis scripturis uirtutem quoq; cæterarum gentium
 aurum constituere. Sicut per Zachariam dicit: Et Iudas prætendet Hieru-
 salem, & congregabit omnem ualentiam populorum per circuitum aurum
 n & argen

Superstitionis
& maledictionis
elogium.
Babylō Roma

Lenitas

Negocia praeliorum,
& dolus & iniustitia

& argentum. Nam de hoc auri munere etiā Dauid dixit: Et dabitur illi de auro Arabiæ. Et iterū: Reges Arabum & Saba munera adferent illi. Nam & Magos reges ferē habuit Oriens, & Damascus Arabiæ retro deputabatur, antequā transcripta esset in Syrophœnicen ex distinctione Syriarum, cuius tunc uirtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurū scilicet & odores: spolia autem Samariæ, ipsos Magos: qui cum illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent, quasi dominum regem sub testimonio indicis & ducis stellæ spolia sunt facti Samarig, id est idololatriæ, credentes uidelicet in Christo. Idololatriam enim Samariæ nomine notauit, ut ignominiosæ ob idololatriam, quæ descuerat tunc à deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum scripturis diuinis figuratè uti translatione hominum, ex comparatione criminum. Nam & ἀρχοντας Sodomorum appellat archontas uestros, & populū uestrum populū Gomorræ uocat: cum iam olim essent ciuitates istæ extinctæ. Et alibi per Prophetam ad populum Israel dicit: Pater, inquit, tuus Amorreus & mater tua Cethea. Quorum ex genere procreati non sunt, sed ob consimilem impietatem. Quos aliquando etiam filios suos dixerat per Esaiam prophetam: Filios generavi & exaltaui. Sic & Ægyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illū, superstitionis & maledictionis elogio. Sic & Babylon apud Ioannem nostrum, Romanæ urbis figurā portat, proinde & magnæ & regno superbæ, & sanctorum debellatrix. Hoc itaq; modo magos quoque Samaritanorum appellatione titulauit, & despoliatos quod habuerāt cum Samaritis, ut diximus, idololatriam aduersus dominū. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus diabolū, qui ad hoc se regnare putat, si sanctos à religione dei deturbat. Adiuvabitur autem hæc nostra interpretatio, dum & alibi bellatorem CHRISTVM scripturæ designant, ob armorum quorundam uocabula, & eiusmodi uerba. Sed ex reliquorum sensuum comparatione conuincuntur Iudæi: Accingere, inquit Dauid, ensē supra femur. Sed quid supra legis de Christo ὡραῖος ὅς κ' ἀλλ', Tēpestiuus decore super filios hominum, diffusa est gratia in labiis tuis. Valde autem absurdum est, si quem ad bellū ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur: de quo subiungens dicebat: Extende, & prospera, & regna. Et adiecit: Propter lenitatem & iustitiam tuā. Quis ensē accingetur, & non contraria lenitati & iustitiæ exercet: id est dolum, & asperitatē & iniustitiam, propria scilicet negocia praeliorum. Videamus ergo an alius sit ens ille, cuius est alius actus, id est dei sermo diuinus, bis acutus, ut duobus testamentis legis antiquæ, & legis nouæ, acutus sapientiæ suæ æquitate, redens unicuique secundum actum suum. Licuit ergo & Christo dei in Psalmis sine bellicis rebus ensē sermonis dei præcingi figuratè, cui prædicta tempestiuitas congruat cum gratia labiorum, quæ tunc cingebatur super femur apud

apud Dauid, quando uenturus in terras ex dei patris decreto nunciabatur: Deducit, inquit, te magnitudo dexteræ tuæ, uirtus scilicet gratiæ spiritualis, de qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuæ, inquit, acutæ, peruolantia ubiq; dei præcepta, minantes traductionem uniuscuiusq; cordis & cõpungentes & transfigentes conscientiam. Nanq; populi sub te cadent, utique adorantes. Sic bellipotens & armiger Christus accipiet spolia nõ solius Samariæ, uerum & omnium gentium. Agnosce & spolia figurata, cuius & arma allegorica didicisti. Atq; ita in tantum Christus qui uenit nõ fuit bellator, quia nõ talis ab Esaia prædicabatur. Sed si Christus, inquiunt, qui uenturus creditur à Iudæis & dicitur, non est Iesus, quare is qui uenit **I E S U S C H R I S T V S** appellatur? Constat autẽ utrunq; nomen in Christo dei, in quo inuenitur etiã Iesus appellatus. Disce erroris tui morem. Dum Moy si successor destinaretur Auses filius Naue, transfertur certe de pristino nomine, incipit uocari Iesus? Certẽ, inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos Nationes in seculo deserto commorantes antea, introducturus esset in terram *Terra repromissionis* repromissionis melle & lacte manantem, id est in uitę æternę possessionem qua nihil dulcius: idq; nõ per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est per nouæ legis gratiam prouenire habebat circuncisis nobis petrina acie, id est Christi præceptis (petra enim Christus multis modis *Petrina acies* & figuris prædicatus est) ideo is uir qui in huius sacramenti imagines paratur, etiã nominis dominici inauguratus est figura, ut Iesus nominaretur. *Petra Christus* Nam qui ad Moysen loquebatur, ipse erat dei filius, qui & semper uidebatur. Deum enim patrem nemo uidit unquam, & uixit: & ideo constat ipsum dei filium Moy si esse locutum, & dixisse ad populum: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, id est populi, qui te custodiat in itinere, & introducat in terram quam præparaui tibi. Intende illi & audi eum, & ne inobediens fueris ei: non enim cælauit te, quoniam nomen meum super illum est. Populum enim introducturus erat Iesus in terrã repromissionis, non Moyses. Angelum quidem dixit eum, ob magnitudinem uirtutum, quas erat editurus (quas uirtutes fecit Iesus Naue, & ipsi legis) & officiũ prophetæ, nunciantis scilicet diuinã uoluntatẽ: sicuti & præcursorem Christi Ioannem, futurum angelum appellat, per prophetam spiritus dicens, ex persona patris: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, id est Christi, qui præparabit uiam tuã ante te. Nec nouũ est spiritui sancto, angelos appellare eos, quos ministros suę uirtutis deus præfecit. Idem enim Ioannes non tantum *Ioannes* angelus Christi uocatus est, sed & lucerna lucens ante Christum. Parauit enim, inquit, lucernam Christo meo, Dauid prædicat: quem ipse Christus ueniens adimplere Prophetas, dicit ad Iudæos: Ille fuit, inquit, lucerna ardens & lucens: Vtpote qui nõ tantũ uias eius parabat in eremo, sed & agnũ dei

dei demonstrando, inluminabat mentes hominum, præconio suo, ut eum esse intelligerēt agnum, quem Moyses passurum nunciabat. Sic & Iesus ob nominis sui futurum sacramentum: id enim nomen suum cōfirmavit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum, nec Ausen, sed Iesum eum iusserat exinde uocari. Sic igitur utrunq; nomen competit Christo dei, ut & Iesus appellaretur. Et quoniam ex semine Dauid, genus trahere deberet uirgo, ex qua nasci oportuit Christū, ut supra memorauimus, euidenter Esaias Propheta in sequentibus dixit: Et nascetur, inquit, uirga de radice Iesse, quod est Maria, & flos de radice, Ascendet in illum spiritus dei, & spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus consilij & ueritatis, spiritus dei timoris implebit illum. Neq; enim ulli hominum uniuersitas spiritalium documentorum competebat, nisi in Christum floridū quidem ob gloriam, ob gratiam adæquatum, ex stirpe autem Iesse deputatum, per Mariam scilicet inde censendum. Fuit enim de patria Bethlehem & de domo Dauid, sicut apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus. Expostulo etiam & quia à Prophetis prædicabatur ex Iesse genere uenturus, & omnem humilitatem, & patientiam, & tranquillitatem esset exhibiturus, an uenerit, atq; ita is homo qui talis ostenditur, ipse erit Christus, qui uenit. De hoc enim Propheta Esaias dicit: Homo in plaga positus & sciens ferre imbécillitatem, qui tanquam ouis ad uictimam ductus est, & sicut agnus coram tondente se, non aperuit os suum. Sic neq; contendit, neque clamauit, neq; audita est foris uox eius, qui arundinem contusam, Israelis fidem, non comminuit: qui linum ardens, id est momentaneū ardorem gentium non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui. Non potest alius esse quàm qui prædicebatur. Oportet itaq; actū Christi eius qui uenit ad scripturarum regulam recognosci. Duplici enim, nisi fallor, operatione distinctum eum legimus, prædicationis & uirtutis, sed de utroq; populo sic dispositam: itaque specialiter dispungamus ordinem cœptum, docentes prædicatorem adnunciatum Christum, ut per Esaiam dixit: Exclama, inquit, in uigore, & ne peperceris, exalta ut tuba uocem tuam, adnuncia plebi meæ facinora ipsorum, & domui Iacob delicta eorum. Me de die in diem quærunt, & cognoscere uias meas cupiunt. Quasi populus qui iustitiā fecerit, & iudiciū dei non dereliquerit, & reliqua. Virtutes autem facturum à patre, Esaias dicit: Ecce deus noster iudiciū retribuet, ipse ueniet & saluos faciet nos. Tunc infirmi curabuntur, & oculi cæcorum uidebunt, & aures surdorum audient, & mutorum lingue soluentur, & claudus saliet uelut ceruus, & cætera quæ operatum Christum, nec uos diffitemini, utpote qui dicebatis, quod propter opera eū nō lapidaretis, sed quoniā ista sabbatis faciebat.

ITEM NEGANTES IVDÆI PASSIONEM CHRISTI IN CRUCE.

DEXITU plane passionis eius ambigitis, negantes passionem crucis in Christum prædicatam, & argumentantes in super non esse credendum ut ad id genus mortis exposuerit deus filium suum quod ipse dixit: Maledictus omnis homo qui pependit in ligno. Sed huius maledictionis sensum antecedit rerum probatio. Dicit enim in Deuteronomio, si autem fuerit in aliquo delictum, ita ut iudicium mortis sit, & morietur, & suspendetis eum in ligno. Sed & sepultura sepelietis ipsa die; quoniam maledictus à deo est omnis qui suspensus fuerit in ligno, & non inquinabitis terram quam dominus deus tuus dabit tibi in sortem. Igitur non in hanc passionem Christum maledixit, sed distinctionem fecit, ut qui in aliquo delicto iudiciū mortis habuisset, & moreretur suspensus in ligno, hic maledictus à deo esset, qui propter merita delictorum suorum suspenderetur in ligno. Alioquin Christus qui dolū de ore suo locutus non est, quicquid omnem iustitiam & humilitatem exhibuit, & ut supra de eo prædictum memorauimus, non pro meritis suis in id genus mortis expositus est: sed ut ea quæ prædicta sunt à prophetis per uos ei obuentura implerentur, sicut in Psalmis ipse spiritus Christi iam canebat, dicens: Retribuebant mihi mala pro bonis, & quæ non rapueram tunc exsoluebam, Exterminauerunt manus meas & pedes, & miserunt in potum meum fel, & in siti mea potauerunt me aceto, super uestem meam miserunt sortem: sicuti cætera quæ in illum commissuri essetis prædicta sunt. Quæ quidem omnia ista perpessus, non pro actu suo aliquo malo passus est, sed ut scripturæ implerentur de ore prophetarum. Et utique sacramentum passionis ipsius figurari in prædicationibus oportuerat: quantoque incredibile, tanto magis scandalū, futurum, si nude prædicaretur: quantoque magnificum, tanto magis obumbrandum, ut difficultas intellectus gratiam dei quæreretur.

ITEM PATRIARCHÆ OSTENDUNT FIGURAM CRUCIS.

ITA QUE in primis Isaac cū à patre hostia duceretur, lignumque ipse sibi portans, Christi exitū iam tunc denotabat, in uictimam concessi à patre, lignum passionis suæ baiulantis. Ioseph & ipse Christum figurauit, uel hoc solo, ne cursum demorer ipse, quod persecutionem à fratribus passus est & uenundatus est in Aegyptū, ob dei gratiā, sicut & Christus ab Israel à fratribus uenundatus, à Iuda cū traditur. Nam & benedicatur à patre in hæc uerba Ioseph: Tauri decor eius, cornua unicornis cornua eius, in eis Nationes uentilabit pariter ad summum usque terræ. Non utique rhinoceros destinabatur unicornis, uel Minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, Taurus ob utranque dispositionē, alijs

Isaac
Ioseph
Cruce
Rhinoceros
Minotaurus
a 3 ferus

ferus ut iudex; alijs māsuetus ut saluator: cuius cornua essent estimata: Nam & in antemna naui quæ crucis pars est, hoc extremitates huius uocantur. Vnicornis autem media stipite palus. Hac deniq; uirtute crucis, & hoc more cornutus, uniuersas gentes & nunc uentilat per fidem, auferens à terra in cœlum, & tunc uentilabit per iudicium descendens de cœlo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem scripturam, cū Iacob Simeon & Leui exporrigit benedictionem, de scribis & phariseis prophetat, ex illis enim deducitur census illorū. Interpretatur enim spiritualiter sic. Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem ex sua secta, qua scilicet Christū sunt persecuti. In concilium ne ueniat anima mea, & in stationē corū ne incubuerint uiscera mea: quoniam in indignatione sua interfecerūt homines, id est prophetas, in concupiscentia sua subneruauerunt taurum: id est Christum, quem post necem prophetarum interfecerunt, & nēuos eius suffigendo clauis defēuerūt, Cæterum uanum, si post homicidium iam ab eis cōmissum, alijs & nō ipsis exprobrat carnificinam. Iam uero Moyses, quid utiq; tantum tunc cum Iesus aduersus Amelech præliabatur, extensis manibus orabat residens, quando in rebus tam attonitis magis utiq; genibus positis & manibus cædentibus pectus, & facie humi uolutata orationem commendare debuisset: nisi quia illic ubi nomen Iesu dicebatur dimicaturi quādoq; aduersus diabolū, crucis habitus quoq; erat necessarius, per quā Iesus uictoriam esset relaturus. Idem rursus Moyses post interdictam omnis rei similitudinem, cur enēum *Serpens* serpentem ligno impositum pendentis habitu in spectaculū Israeli salutare proposuit, eo tempore quo à serpentibus post idololatriam exterminabantur: nisi quod hic dominicam crucem intentabat, qua serpens diabolus defignabatur, & læso cuiq; ab eiusmodi colubris, id est angelis eius, à delictorū ¹⁰ peccantia ad Christi crucis sacramenta intento, salus efficiebatur. Nam qui in illam tunc respiciebat, à morſu serpentium liberabatur. Age nūc si legisti penes prophetam in psalmis, Dominus regnauit à ligno, expecto quid intelligas, ne forte lignarium aliquem regem significari putetis, & non Christum, qui exinde à passione Christi superata morte regnauit. Proinde & *Esaïas*: Quoniā puer, inquit, natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid *apx* nouum, si non de filio dei dicit? & natus est nobis, cuius imperium factū est super humerum ipsius. Quis omnino regum, insigne potestatis suæ humerocrux ro præfert, & nō aut capite diadema, aut in manu sceptrum, aut aliqua proprietate usus noua? Sed solus nouus rex seculorum, Christus Iesus nouam gloriam & potestatem & sublimitatem suam in humero extulit, crucem scilicet, ut secundum priorem prophetiam exinde dominus regnaret à ligno. De hoc enim ligno etiā deus insinuat per Hieremiam quod essetis dicturi: Venite mittamus in panem eius lignum, & conteramus eum à terra uiuorū, & nomen illius non memorabitur amplius. Vtiq; in corpus eius lignū missum

sum est. Sic enim Christus reuelauit, panem corpus suum appellans, cuius *Corpus Christi*
retro corpus in panē prophetes nunciauit. Si adhuc quæres dominicæ cru- *si panem*
cis prædicationes, satis iam poterit tibi facere x x i psalmus totam CHRIS-
TI continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam, Foderunt, in- *Foderunt*
quit, manus meas & pedes: quæ propria est atrocitas crucis. Et rursus cum
auxilium patris imploraret: Saluum me fac, inquit, ex ore leonis, utiq; mor-
tis, & de cornibus† unicornium humilitatem meam: de apicibus scilicet *Alii unicornio*
CHRISTI crucis, ut supra ostendimus: quam crucem nec ipse David pas-
sus est, nec ullus regum Iudæorū, ne putetis alterius prophetari passionem,
quàm eius qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes
interpretationes istas respuerit & inriserit duritia cordis uestri, probauimus
sufficere posse mortem Christi prophetatam, ut ex hoc quod non esset edi-
ta qualitas mortis, intelligatur per crucē euenisse, nec aliq; deputandam fuis-
se passionem crucis quàm cuius mors prædicabatur. Nam mortem eius &
passionem eius, & sepulturam una uoce Esaïas dicit: A facinoribus, inquit,
populi mei perductus est ad mortem, & dabo malos pro sepultura eius, & *Sepultura*
diuites pro morte eius, quia scelus non fecit, nec dolus in ore eius inuentus
est, & deus uoluit eximere à morte animam eius, & cætera. Dicit etiam ad-
huc: Sepultura eius sublata est è medio. Quomodo nisi per resurrectionē?
Deniq; subiungit idem Esaïas: Propterea ipse multos in hæreditatem habe-
bit, & multorum diuidet spolia. Quis enim alius, nisi qui natus est, ut supra
ostendimus, pro eo quo tradita est in mortem anima eius? Oten-
sa enim causa gratiæ eius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ, pariter ostensum
est hæc illum propter mortem consecuturum: post mortem utiq; post resur-
rectionem consecuturum. Nam quod in passione eius accidit, ut media dies
tenebresceret, Amos propheta annunciat dicens: Et erit, inquit, in die illa di-
cit dominus, occidet sol media die, tenebrescet super terram dies luminis, &
conuertam dies festos uestros in luctum, & omnia cantica uestra in lamen-
tationem, & imponam super lumbos uestros saccum, & super omne caput
caluitium, & ponam eum quasi luctum delicti, & eos qui cū illo quasi diem
mœroris. Hoc enim & Moyses initio primi mensis nouorum facturos uos
prophetauit, cum omne uulgus filiorum Israel ad uesperam agnū esset im-
molaturum: & hanc solennitatem diei huius, id est paschæ azymorum, cum
amaritudine manducatu-
ros præcanebat: & adiecit pascha esse domini, id *Agnus pasche*
est passionem Christi: Quod ita quoq; adimpletum est, ut prima die azy-
morum interficeretis Christum, ut & prophetiæ implerentur. Properauit
dies uesperam facere, id est tenebras efficere: quæ media die factæ sunt: atq;
ita dies festos uestros conuertit deus in luctum, & cantica uestra in lamenta-
tionem. Post passionem enim CHRISTI etiā captiuitas uobis & disper-
sio obuenit, prædicata per spiritum sanctum.

DE VASTATIONE ISRAEL POST
PASSIONEM DOMINI.

AM & pro istis meritis uestris, cladem uestram futuram Ezer
 chiel nunciat: & non solum in isto seculo quæ iam euenit, sed in
 die tribulationis quæ subsequetur. Quæ clade nemo liberabitur,
 nisi qui passione Christi, quam respuitis, fuerit obsignatus. Sic
 enim scriptum est: Et dixit dominus ad me, Fili hominis, uidisti quæ senior
 res Israel faciunt unusquisque eorum in tenebris, unusquisque in cubiculo ab
 seorsum, quoniam dixerunt: Non uidet nos dominus, dereliquit dominus ter
 ram. & dixit ad me: Adhuc conuersus uidebis facinora maiora quæ isti fa
 ciunt. Et introduxit me ad limina ianue domus domini quæ aspicit ad Aquil
 lonem, & ecce illic mulieres sedentes & plangentes. Thammuz. & dixit dor
 minus ad me: Fili hominis, uidisti? Nunquid modica domui Iuda, ut faciât
 facinora quæ fecerunt? & adhuc uisurus es adfectiones maiores eorum. Et
 introduxit me in eandem domus domini interiorem, & ecce in liminibus tem
 pli domini inter medium elam & inter mediū altaris, quasi [†] uiginti uiri pos
 teriora sua dederunt ad templū domini, & facies suas contra orientem, hi
 adorabant solē, & dixit ad me: Vides fili hominis? Nunquid pusilla domui
 Iudæ, ut faciant facinora quæ fecerūt hi? quoniā impleuerūt impietates suas
 & ecce ipsi quasi substantiantes. Ego faciam cū indignatione mea, nō parces
 oculus meus, neque miserebor. Exclamabūt ad aures meas uoce magna, non
 exaudia eos, sed neque miserebor. Et clamauit in aures meas uoce magna di
 cens: Adproximauit uindicta ciuitatis huius, & unusquisque habuit uasa ex
 terminij in manu sua. Et ecce sex uiri ueniebant à uia portæ altæ, quæ respic
 iebat ad Aquilonē, & uniuscuiusque bipennis dispersionis erat in manu eius.
 Et unus uir in medio eorum indutus poderem, & zona saphiri in lumbis
 eius. Et introierunt & steterunt in proximis altaris ærei, & claritas dei Israel
 ascendit à Cherubin quæ fuit super eam in subduali domus. Et uocauit ho
 minem qui indutus erat poderem, qui habuit super lumbos suos zonam, &
 dixit ad eum dominus: Transi per mediam Hierusalem, & scribe signum
 Tau in frontibus uirorum qui gemunt & dolent super omnia facinora quæ
 fiunt in medio eorum. Et in his dixit ad audientem: Ite post eum in ciuita
 tem & concidite, & nolite parcere oculis uestris, & ne misereamini senioris
 aut iuuenis, aut uirginis, & paruulos & mulieres interficite omnes ut perde
 leantur. Omnes autem super quos est Tau signum ne accesseritis. Et à san
 ctis meis incipite. Huius autem signi sacramentum uarijs modis prædica
 tum est, in quo uita hominibus præstruebatur, in quod Iudæi nō essent cre
 dituri. Sicut Moyses ante nunciabat in Exodo dicens: Eijciemini de terra in
 quam introibitis, & in nationibus illis nō eritis in requiem. Et non erit stabi
 litas uestigij pedis tui, & dabit tibi deus cor tædians, & tabescentē animam,
 & oculos

Alias, uiginti
 quinque

et de alij

& oculos deficientes, ut non uideant, & erit uita tua pendens in ligno ante ^{crucem} oculos tuos, & non credes uitæ tuæ. Itaq; quoniam impleta est prophetia per aduentum eius, id est per natiuitatē, quam supra memorauimus, & passionem quam euidenter ediximus, propterea & Daniel signari uisionem, & propheten dicebat, quoniam Christus est signaculum omnium prophetarum, adimplens omnia quæ retro erant de eo nunciata: post enim aduentum eius & passionem ipsius iam non uisio, neq; prophetes. Vnde firmissimè dicit aduentum eius signare uisum & prophetiam. Itaque ostendentes & numerum annorum, & tempus ^{LXII} & dimidiæ hebdomadarum adimpletarum, probauimus tunc uenisse Christum, id est natum: & quatuor & dimidiæ hebdomadarum, quæ sunt subdiuisæ in abscisionem priorum hebdomadarum, intra quæ tempora passum ostendimus Christum: atque ita ^{LXX} hebdomadibus conclusis, & ciuitate exterminata, & sacrificium & unctionem, exinde cessare. Sufficit huc usq; de his interim ordinē Christi decucurrisse, quo talis probatur qualis adnunciabatur, etiam ex ista ^{Consonantia} ^{scripturarum} consonantia scripturarū, qua ex præiudicio maioris partis, aduersum Iudæos, elocuti sumus. Neq; enim in dubium deducāt uel negent, quæ scripta proferimus: ut ex hoc quoq; paria esse scripturis diuinis negare non possint: ut quæ post ^{CHRISTVM} futura præcanebantur adimpleta cognoscantur: nisi ille uenisset post quem habebant expungi, quæ nunciabantur, quæ completa sunt, etiam probarentur.

ITEM DE CLARITATE GENTIVM

IN CHRISO IESV.

ASPICITE uniuerfas Nationes, de uoragine erroris humani exiti de emergentes ad dominū deum creatorem & Christum eius. Et si audes negare prophetatum, statim tibi promissio patris occurrat in Psalmis dicens: Filius meus es tu; ego hodie genui te. Pete à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Nec ^{Regnum præ} poteris eum magis Dauid filium dicere, quàm Christum: aut terminos ^{dicatio} terræ Dauid potius promissos, qui intra unicā Iudæam regnauit, quàm Christo, qui totū iam orbem euangelij sui fide cepit, sicut per Esaiam dicit: Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lucem gentium, ut aperias oculos cæcorum, utiq; errantium, exsoluere de uinculis uinctos, id est de delictis liberare: & de domo carceris, id est mortis, sedentes in tenebris, ignorantia scilicet. Quæ si per Christū eueniunt, non in aliū erunt prophetata quàm per quem expuncta cōsideramus. Igitur quoniam filij Israel adfirmant nos errare recipiendo Christū, qui iam uenit: præscribamus eis ex ipsis scripturis, iam uenisse Christum qui prædicabatur. Quamuis ex temporibus Danielis prædicantis probauerimus iam uenisse Christū, qui nunciabatur. Nasci enim eum oportuit in Bethlehem Iudæ. Sic enim scriptum est in prophetis:
Et tu

Bethlehem Et tu Bethlehem non minima es in ducibus Iudæ. Ex te enim exiet dux qui pascet populum meum Israel. Si autem adhuc natus non est qui processurus dux de tribu Iuda ex Bethlehem nunciabatur, oportet enim eum de tribu Iuda & à Bethlehem procedere: animaduertimus autem tunc neminem de genere Israel in ciuitate Bethlehem remansisse, & exinde quod interdictum est, ne in confinio ipsius regionis demoretur quisquam Iudæorum, ut hoc quoque esset adimpletū per prophetam: Terra uestra deserta, ciuitates uestre igni exustæ, id est quod belli tempore eis euenerit, regionē uestram in conspectu uestro exteri comedent, & deserta & subuersa erit à populis alienis. Et alio loco sic per prophetam dicitur: Regem cum claritate uidebitis, id est Christum facientem uirtutes in gloria dei patris, & oculi uestri uidebunt terram de longinquo: quod uobis pro meritis uestris post expugnationem Hierusalem prohibitis ingredi in terrā uestram, de longinquo eam oculis tantum uidere permissum est. Anima, inquit, uestra meditabitur timorem, scilicet quo tempore excidium sui passi sunt. Quomodo igitur nascetur dux de Iudæa, & quatenus procedet de Bethlehē, sicut diuina prophetarum uolumina nunciant, cum nullus omnino sit illic in hodiernū derelictus ex Israel, cuius ex stirpe possit nasci Christus? Secundum Iudæos adhuc non uenit. Cum uenire coeperit, unde ungetur? Lex enim præcepit, in captiuitate non licere unctionem chrismatis regalis cōfici. Si autem iam nec unctio est illis, ut Daniel prophetauit. Dicit enim, exterminabitur unctio, ergo iam non est illic unctio, quia nec templum ubi erat cornu de quo reges ungebantur. Si ergo nō est unctio, unde ungetur dux qui nascetur in Bethlehem? aut quomodo procedet de Bethlehem, cum de germine Israel nullus omnino sit in Bethlehē? Iterato denique ostendimus, & uenisse iam Christum secundum prophetas, & passum, & in cœlis iam receptum, & inde uenturum secundum prædicationes prophetarum. Nam post aduentum eius secundum Danielelem, quod ipsa ciuitas exterminari haberet legimus, & ita factum recognoscimus. Dicit enim scriptura: Sic & ciuitatem & sanctum simul exterminari cum duce, indubitate, qui de Bethlehem & de tribu Iuda esset processurus. Vnde & manifestum est quod ciuitas simul eo tempore exterminari deberet, cum ducator eius in ea pati haberet, secundum scripturas prophetarum dicentium: Expandi manus meas tota die ad populū contumacem & cōtradicentem mihi. Qui ambulat uiam non bonam, sed post peccata sua. Et in Psalmis dicit: Exterminauerunt manus meas & pedes, dinumerauerunt omnia ossa mea. Ipsi autem contemplati sunt & uiderūt me, & in siti mea potauerunt me aceto. Hæc David passus non est, ut de se merito dixisse uideatur, sed Christus qui crucifixus est. Manus autem & pedes non exterminantur, nisi eius qui in ligno suspenditur. Vnde & ipse Dauid regnaturū ex ligno dominum dicebat: nā & alibi Propheta ligni huius fructum

crux

clau

A ligno

fructum prædicat dicens: Terra dedit benedictiones suas. Vtique illa terra
 uirgo nondum pluuijs rigata, nec imbribus fecundata, ex qua homo tunc
 primum plasmatus est, ex qua nunc Christus secundum carnem ex uirgine
 natus est. Et lignum, inquit, attulit fructum suum. Non illud lignum in para
 diso, quod mortem dedit protoplastis, sed lignum passionis Christi, unde *Lignum*
 uita pendens à uobis credita non est. Hoc enim lignum tunc in sacramento *In sacramen*
 erat, quo Moyses aquam amaram indulcauit, unde populus qui siti peribat *to erat.*
 in cremo, bibendo reuixit: sicuti nos qui de seculi calamitatibus extracti, in *Lignum in*
 quo cōmorabamur siti pereuntes, id est uerbo diuino propinati, ligno pas
 sionis Christi aquam baptismatis potantes, fide quæ est in eum reuiximus,
 à qua fide Israel excidit, secundum Hieremiam dicentem: Mittite & interro
 gate nimis, si facta sunt talia. Si mutabunt gentes deos suos, & isti non sunt
 dñj. Populus autem meus mutauit gloriam suam, ex quo nihil proderit eis.
 Expauit coelū super isto. Et quomodo & quando expauit? Indubitatē quan
 do passus est Christus. Et horruit, inquit, plurimum nimis, & sol media die
 tenebrificauit. Et quando horruit nimis, nisi in passione CHRISTI, cū ter- *Tenebra*
 ra quoque contremuit, & uelum templi scissum est, & monumenta dirupta
 sunt? Quoniam duo hæc mala fecit populus. Me, inquit, dereliquerunt fon
 tem aquæ uitæ, & foderunt sibi lacus contritos, qui non poterant aquā con
 tinere. indubitatē non recipiendo Christum fontem aquæ uitæ, lacus cōtri
 bulatos cœperūt habere, id est synagogas in dispersiones gentiū, in quibus
 iam spiritus sanctus nō immoratur, ut in præteritū in templo cōmorabatur
 ante aduentū Christi, qui est uerū dei templum. Nam & istam sitim diuini
 spiritus eos passuros dixerat propheta Esaias dicens: Ecce qui seruiunt mihi
 manducabūt, uos autē esurietis. Seruientes mihi potabuntur, uos autē sitietis,
 & à contributione spiritus ululabitis. Remittetis enim nomen uestrum, in
 satietatem electis meis, uos autē interficiet dominus. Eis autē qui seruiunt mi
 hi, nomē nominabitur nouū, quod benedicetur in terris. Adhuc huius ligni
 sacramentum etiā in Regnorum legimus celebratum. Nam cū filij propheta
 rum super flumen Iordanem lignum securibus cæderent, exiit ferrū, &
 mersum est in flumine, atq; ita Heliseo propheta superueniente perunt ab
 eo filij prophetarum uti ferrum flumini quodmersum fuerat erueret. Atq;
 ita Heliseus accepto ligno, & misso in eū locum ubi submersum fuerat fer
 rum, statim supernatauit, & lignūmersum est, quod receperunt filij propheta
 rum. Ex quo intellexerunt quod Helix spiritus in eum sit repræsentatus. *Lignum mersum*
 Quid manifestius huius ligni sacramento? quod duritia huius seculi mersa *sacramentum*
 in profundo erroris, & à ligno Christi, id est passionis eius, in baptismo libe
 ratur, ut quod perierat olim per lignū in Adam, id restitueretur per lignum
 Christi. Nobis igitur qui successimus in loco prophetarū ea sustinentibus
 hodie in seculo quæ semper passi sunt prophetae propter diuinā religionē.
 Alios

Alios enim lapidauerunt, alios fugauerunt, plures uero ad mortis necē tradiderunt, quod negare non possunt. Hoc lignū sibi & Isaac filius Abrahæ ad sacrificiū ipse portabat, cum sibi eum deus hostiam fieri præcepisset. Sed quoniam hæc fuerant sacramenta, quæ temporibus Christi perficienda seruabatur: & Isaac cū ligno seruatus est, ariete oblato in uepre cornibus hærente: & Christus suis tēporibus lignū humeris suis portauit, inhærens cornibus crucis corona spinea in capite eius circumdata. Hunc enim oportebat pro omnibus gentibus fieri sacrificium, qui tanquā ouis ad uictimā ductus est, & uelut agnus coram tondente se sine uoce, sic nō aperuit os suum. Hic enim Pilato interrogante, nihil locutus est: in humilitate enim iudicium eius sublatū est. Natiuitatem autē eius quis enarrauit: quia nullus omnino hominum natiuitatis Christi fuit conscius, in conceptu, cū uirgo Maria uerbo dei prægnans inueniretur. Et quia tolleretur à terra uita eius. Cū utiq; post resurrectionem eius à mortuis, quæ die tertia effecta est, cœli eum receperūt, secundum prophetiam Esaia emissam huiusmodi: Ante lucem surgent ad me dicentes, Eamus & reuertamur ad dominū deum, quoniam ipse eripiet

Tertius dies & liberabit nos. Post biduum, die tertia, quæ est resurrectio eius gloriosa, de terra in cœlos eum recepit, unde & uenerat ipse spiritus ad uirginē: cuius neq; natiuitatem, neq; passionem Iudæi agnouerunt. Igitur quoniā adhuc contendunt Iudæi, necdum uenisse Christum, quem tot modis adprobauimus uenisse, recognoscant Iudæi exitum suum, quem post aduentum Christi relaturi præcinebantur ob impietatem, qua eum & despexerūt, & interfecerunt. Primo em̄ ex qua die, secundum dictū Esaia, proiecit homo abominamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt adorare uanis & nociuis: id est ex quo gentes nos dilucidata pectora per Christi ueritatē, proiecimus

Hoc caput re-
stitui potest ex
tertio lib. ad
uersus Marci-
onem. ubi hæc
omnia ad uer-
bū inuenies.
Idem fieri po-
terit in ceter-
is capitibus,
illinc emen-
dandis

idola (uideant Iudæi) & quod sequitur expūctum est, Tulit enim dominus sabaoth à Iudæis & ab Hierusalem, inter cætera, & sapientem architectum, qui ædificat ecclesiam dei templum, & ciuitatem sanctam & domū domini. Nam exinde destitit apud illos dei gratia. Et mandatū est nubibus ne pluerent imbrem super uineam Soreth, id est cœlestibus beneficijs, ne prouenerent domui Israelis. Fecerat enim spinas, ex quibus Christum coronauerat: & non iustitiam, sed clamorem, quo in crucē eū extorserat, & ita subtractis charismatum roribus, lex & prophetæ usq; ad Ioannem fuerunt: & piscina Bethsaida usq; ad aduentum Christi curando inualitudines ab Israel, desijt à beneficijs deinde, cum perseuerantia furoris sui nomen domini per ipsos blasphemaretur. Sicut scriptum est: Propter uos nomen dei blasphematur in gentibus. Ab illis enim incepit infamia, & tempus medium à Tiberio usque ad Vespasianum. Quæ cū ita cōmisissent, nec intellexissent Christum in tempore suæ uisitationis inueniendum, facta est terra eorum deserta, & ciuitates eorum igni exustæ. Regiones ipsorum in conspectu eorū extranei deuoran

deuorantes: derelicta filia Sion tanquā specula in uinea; uelut in cucumera-
rio casula: ex quo scilicet Israel dominum nō cognouit, & populus eum non
intellexit, sed dereliquit magis, & ad indignationem prouocauit sanctū Is-
rael. Sicut machæræ cōditionalis comminatio: Si nolueritis, nec obaudier-
tis, gladius uos comedet. Ex quo probamus Machērā Christū fuisse, quem
non audiendo perierunt, qui & in Psalmo dispersionem eius postulat à pa-
tre dicens: Disperge illos in uirtute tua. Qui & rursus per Esaiam exustio-
nem eorum orat: Propter me, inquit, hæc facta sunt uobis, in anxietate dor-
mietis. Hæc igitur cū pati prædicentur Iudæi propter Christum, & passios
eos esse inueniamus, & in dispersionem demorari cernamus, manifestū est
propter Christum Iudæis ista accidisse, cōspirante sensu scripturarum cum
exitu rerum, & ordinis temporum. Aut si nondum uenit Christus, propter
quē hæc passuri prædicabātur, cū uenerit ergo patientur, ubi tunc filia Sion
relinquenda, quæ nulla hodie est: ubi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumu-
lis exustæ sunt: ubi dispersio gentis, quæ iam extorris: Redde statū Iudææ
quem Christus inueniat, & aliū contende uenire. Discite nunc ex abundan-
tia erroris uestri ducatū. Duos dicimus Christi habitus à prophetis demon-
stratos, totidem aduentus eius prænotatos. Vnum in humilitate utiq; pri-
mum, cū tanquā ouis ad uictimam duci habebat, & tanquā agnus ante ton-
dentem sine uoce, sic non aperuit os, ne aspectu quidem honestus. Annun-
ciauimus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & nō
erat ei species neq; gloria. Et uidimus eum & nō habebat speciem neq; de-
corem, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in
plaga, & sciens ferre infirmitatem: scilicet ut positus à patre in lapidem offen-
sionis, & minoratus ab eo modicum citra angelos: uermem se pronunciat,
& non hominem, ignominiam hominis, & abiectionem populi.

Contemptus

Vermis

ITEM DE SECVNDO ADVENTV CHRISTI.

VAE ignobilitatis argumenta, primo aduentui competunt: sicut
sublimitatis secundo, cum fiet iam nō lapis offensionis, nec petra
scandali, sed lapis sumus angularis, post reprobationem adsum-
ptus, & sublimatus in consummationem: & petra sanè illa apud Daniele
de monte præcisa, quæ imaginem secularium regnorum comminuet & con-
teret. De quo secundo aduentu eiusdem, Daniel dixit: Et ecce cum nubibus
coeli tanquam filius hominis ueniens, uenit usq; ad ueterem dierum, & ade-
rat in conspectu eius. Et qui adstebant adduxerunt illum, & data est ei po-
testas regia, & omnes Nationes terræ secundum genus, & omnis gloria ser-
uiant illi, & potestas illius æterna, quæ non auferetur, & regnum eius quod
non corrumpetur. Tūc scilicet speciem honorabilem, & decorem habiturus
est indeficientem supra filios hominū: tempestiuus enim decore citra filios
hominū. Effusa est gratia, inquit, in labijs tuis, propterea benedixit te deus
in secula

Maieestas

o in secula

in secula. Accingere enssem tuum circa femur tuum potens tempestiuitate & pulchritudine tua. cum & pater postea cum diminuit illum modicam quid citra angelos, gloria & honore coronauit illū & subiecit omnia sub pedibus eius. Et tunc cognoscent eū quem pupugerūt. Et cædent pectora sua tribus ad tribum, utiq; quod retro nō agnouerint eū, in humilitate conditionis humanæ constitutū. Hieremias inquit, Homo est, & quis cognoscat illū? quia & natiuitatem eius, inquit Esaias, quis enarrauit? Sic & apud Zachariam in persona ipsius, imō & in ipsius nominis sacramento, uerissimus sacerdos patris Christus ipsius duplici habitu in duos aduentus deliniatur. Primo sordibus indutus est, id est carnis passibilis & mortalis indignitate, cū & diabolus aduersabatur ei, autor scilicet Iudæ traditoris, qui eū etiā post baptismū tentauerat. Dehinc spoliatus pristinas sordes, exornatus podere & mitra, & cidari munda, id est secundi aduentus: quoniam gloriā & honorē adeptus demonstratur. Nec poteritis eū Iosedech filiū dicere, qui nulla omnino uelste sordida, sed semper sacerdotali fuit exornatus, nec unquam sacerdotali munere priuatus. Sed Iesus iste Christus dei patris summi sacerdos, qui primo aduentu suo humana forma & passibilis uenit in humilitate usque ad passionem, ipse etiam effectus hostia per omnia pro omnibus nobis, qui post resurrectionem suam indutus poderē, sacerdos in æternum dei patris nuncupatus est. Sic enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur faciam interpretationem. Nōne & illi utrūq; ordinem nominis Christi qui iam uenit ostendunt: pares quidem atq; consimiles, propter eundem domini conspectum, quia non in alia uenturus est forma, ut qui agnoscī habet à quibus & læsus est. Vnus aut eorum circumdatus coccino, maledictus & consputatus, & conuulsus, & compunctus, à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifestis notis insignibus Christi passionis, qui coccinea circumdatus uelste, & consputatus, & omnibus contumelijs afflictus, extra ciuitatem crucifixus est. Alter uero pro delictis oblatus, & sacerdotibus tantum templi in pabulum datus, secundæ repræsentationis argumenta signabat: quia delictis omnibus expiatis, sacerdotes templi spiritalis, id est ecclesiæ, dominicæ gratiæ quasi uisceratione quadam fruerentur, ieiunantibus cæteris à salute. Igitur quoniam primus aduentus & plurimis figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus caneatur, secundus uero & manifestus & deo condignus: iccirco quem facile & intelligere & credere potuerūt, eum solum intuentes, id est secundum qui est in honore & gloria, nō immerito decepti sunt circa indigniorem, certe obscuriorem, id est primum. Atq; ita in hodiernum negant uenisse CHRISTVM, quia nō in sublimitate uenerit, dum ignorant in humilitate primō fuisse uenturum. Sufficit huc usq; de his, interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatur, qualis annuntiabatur: ut iam ex ista consonantia scripturarum diuinarum intelligamus

Ignotus

Iesus sordibus
indutus

Hirci duo

Visceratio, distributio carnis, quæ fieri solebat, uel in solenni sacrificio, uel in funere excellentis alicuius

Error in aduentu

mus, & quæ post Christum futura prædicabantur, ex dispositione diuina credantur expuncta. Nisi enim ille uenisset post quem habebant expungi, nullo modo uenissent, quæ in aduentum eius futura prædicabantur. Igitur si uniuersas Nationes de profundo erroris humani exinde emergentes ad deum creatorem & Christum eius cernitis (quod prophetatum non audetis negare. Quia & si negaretis, statim uobis in psalmis sicuti iam prælocuti sumus, promissio patris occurreret dicentis: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam & possessionem tuam terminos terræ. Nec poteritis in istam prædicationem magis Dauid filium Salomonem uindicare, quam Christum dei filium dicere: nec terminos terræ, Dauid filio promissos, qui intra unicam Iudæam regnauit, quam Christo filio dei, qui totum iam orbem euangelij sui radijs inluminauit. Denique & thronus in eum magis Christo dei filio cõpetit, quam Salomoni temporali scilicet regi, qui soli Israeli regnauit) Christum enim hodie inuocant Nationes, quæ eum non sciebant, & populi hodie ad Christum cõfugiunt, quem retro ignorabant, non potes futurum contendere, quod uides fieri. Hæc autem prophetata nega, cum coram uidentur, aut adimpleta cum leguntur: aut si non negas utrunque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI,
ADVERSVS IVDÆOS LIBRI, FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS

PER BEATVM RHENANVM.

MARCION, ut autor est Tertullianus in catalogo Hæreseon, natione Ponticus, episcopi filius, cum ob uiolatam uirginem ecclesiastica communione priuatus esset, ultionis (ut uerisimile est) studio quod etiam alias plus semel accidisse legimus, Cerdonis hæresim amplecti cœpit permotus ut uoluit, Euangelica illa sententia, Omnis arbor bona, bonos fructus profert: mala autem, malos, Quam Christus non deus, sed hominibus per allegoriam adcommodauit. Itaque Cerdonis impij magistri impius discipulus, profiteri cœpit quæ ille docuerat, duo uidelicet esse inuicta, duos, inquam, deos, sed longe dissimilimos, Alterum bonum, mitem, ac sedatum, & nihil aliud quam optimum qui per Christum filium suum paulo serius nobis sit reuelatus, hunc superiorē uocat, Alterum truculentum, ac sæuū, sanguinariumque, quippe qui bellis ac cædibus delectetur. Ab hoc uult mundum esse cõditum, quæ minorem appellat, & asserit ueteris testamenti promulgatorem, ut superior ille noui fuit. Proinde legem & prophetas reijcit, indigne de Creatore sentiens. At melioris illius dei sui filium esse Christum affirmat, quæ tamen haud uera carne fuisse uestitum tradit, sed solum imaginaria: nec uere passum nec natum. Resurrectionem animæ tantum concedit, corporis negat. Ex Euangelistis solum Lucam agnoscit, sed tamen non totum. Nec Paulinas epistolas omnes recipit, nec totas. Acta Apostolorum & Apocalypsim pro falsis damnat, Huius itaque dogmata destructurus Tertullianus, ostendit nouum illud deum meram esse fabulam, quando cõstet duos deos esse non posse, uel ex hac regula,

o 2 quod

quod deus quiddam summe magnum sit, at hoc non fuerit, si sit cui adæquetur. Nec uero diuersitatem duos admittere deos, nedum æqualitatem. Nolebant autem incōueniens uideri Marcionitæ, duos esse deos, modo dispareis affirmarent. Et quia mire sibi placebant de nouo deo suo, docet nouitatem haud abesse à specie fictionis. Id quod ex dijs Romanæ superstitionis liquet, quos illa leui de causa cotidie nouos cōmenta est. Sed enim huic malo occurrentes Marcionitæ, dicebant agnitione duntaxat nouum esse, non re ipsa. Quod egregie confutat Tertullianus, probans deum nunquam latuisse, sed à primordio conditi mundi cum ipsis statim rebus in hominum deuenisse cognitionem, ut puta cuius amplissima sint testimonia totum quod nos sumus, & in quo sumus, nempe mundus uniuersus. Proinde cū peculiariter deo conueniat, aliquid condere: hoc argumento nullus esse comperietur deus Marcionis, cuius nullū opus demonstrari possit. Quod si esset, esset utiq; sine causa, quando re caret, quæ solet esse causa, ut sit aliquis, cuius res est: & impudentiæ malitiæq; notā non effugeret. Iam ut dei sui ignauiam excusarent Marcionitæ, mundum hunc aiebant opus esse parum deo dignū, bestiolas & alia ad exornandam hanc rerū uniuersitatem creata, palam irridentes. Quibus respondens Tertullianus, de dignitate pulchritudineq; mundi non nihil obiter differit. Deinde probat deū Marcionis non habere suū mundū supra Creatorem, nec esse rerum inuisibilem autorem, nec item à Christo reuelatum, sed ab illo mendaciter confictū, uel hoc argumēto certissimo, quod ætate Pauli nulla sit de deo facta quæstio, quem omnes unū credebāt, nempe creatorem: quanquam de cōuersatione interim & disciplina uariatū est etiam inter Apostolos, ut indicat Pauli illa cum Petro disceptatio. Sub hæc ostendit deum Marcionis esse malis permissores, ac planè malignum, ut qui nō statim homini succurrerit. Nec fuisse rationem cur illius benignitas alieno homini subuenire uoluerit: quando sic benignum esse, sit iniuriam facere. Præterea nō solum iniustam esse, sed imperfectam illius benignitatem, quod animam tantum liberet, corpus perire sinens, cuius apud Marcionē resurrectio negatur. In summa, bonitatem (ut ipse utar uerbis) minime deo adæquari, ut neq; ingentiam, neq; rationalem, neq; perfectam, sed improbam & iniustam, & ipso tam bonitatis nomine indignā. His absolutis tractat quæstionem, An deus de sola bonitate sit censendus, ostendens etiam iudicium deo conuenire. Epicuricum uero Marcionis deū, stupidum esse, qui non offendatur hominibus ipsius præcepta contemnentibus, non irascatur, non summat uindictam omnium affectuū expers. Demum rursus summam colligit, de Marcionici neq; statum, neq; cōditionem, neq; naturam, neq; ullam rationē, deniq; nec fidei eius sacramentum baptismum consistere. Porro quoniam nullum regenerationis lauacro censebat abluendū, nisi cœlibem aut matrimonio uel huius fructui renunciantem, ostendit hanc institutionem absurdam esse atq; damnabilem. Vbi de matrimonio ualde Christiane loquitur, admiscens tamē paululum de dogmate Montani, de unis uidelicet nuptijs, cū inquit, Sed etsi nubendi iam modus ponitur, quē quidem apud nos spiritalis ratio Paracleto autore defendit, unū in fide matrimonium præscribens, &c. Atq; hæc libro primo. Refert diuus Hieronymus in catalogo scriptorū ecclesiasticorum, Smyrnensem episcopū Polycarpum, cum huic Romæ forte fortuna Marcion obuius factus, dixisset, Cognoscis nos? respondisse, cognosco primogenitum diaboli. Eodem autore, nominatim aduersus Marcionem scribere, Theophilus Antiochenis episcopus, Philippus episcopus Cretensis, Modestus & Rhodon. Ipse uero passim in suis scriptis hominem dementiæ arguit, in Paulinis præcipue commentarijs.

ARGVMENTI FINIS.

Pontus igitur qui Euxinus negatur.) Scripsimus Euxinus natura negatur, 1
Ex Gorziensibus adnotamentis. Vt escatiles fuerint.) Escatiles, id est ad
esum apti. Sic in libro De patientia, Post mannæ escatilem pluuiam. Fabulas 2
scenis dedit.) Tragœdias intelligit, Euripidis apud Græcos, apud nos Senecæ.

De sacrificijs Taurorum.) Nam hii pro uictimis aduenas mactare solebant au
tore Pomponio Mela. Et amoribus Colchorum.) Hoc dicit propter Mede
am de cuius amoribus habes apud Ouidium. Et crucibus Caucaforum.)

Prometheus, diductus ad duo iuga brachijs, Caucaſo fuit alligatus à Ioue. lege
Philostratum in principio secundi de uita Apollonijs. Caucaſo abruptior.)

Prodit Plinius Caucaſum præaltis rupibus inaccessum esse. Vnde uocat inho
spitalem Horatius. Penes quem.) Subaudi Marcionem. Verus

Prometheus.) Vetuste, omnipotentem deũ creatorem, appellat uerum Prome
theum, quod hunc fabulentur Poetæ primum hominem è limo finxisse, cuius rei
in scholijs libri De uera carne domini supra meminimus. Iam & bestijs il
lius Barbariæ importunior.) Sic paulo ante, quasi quodam Barbariæ suæ pudore

secessit. Est enim Barbaria locus ipse. Quis em̃ tam castrator carnis castor?)

Spectabilis naturæ potētia in his quoq; quibus & in terris & in aqua uictus est,
sicut & fibris, quos castores uocant, & castorea testes eorum. Amputari hos ab
ipsis cum capiuntur negat Sestius diligentissimus medicinæ. Ex Plinij libro 31.
cap. 3. Captat uero gratiam uocabulorum quum inquit, castrator carnis castor. 3

Quis tam comelor mus ponticus?) Mures pōticos hyeme condi, atq; reman
dere Plinius autor est. Infra scripsimus, De bono præferendo construxit. De bo
no, hoc est ob bonitatem. Si in minutalibus, ut ita dixerim, regnis.) Deleui

mus præpositionem in, fidem Gorziensis collationis secuti, Vocat minutalia re
gna, minuta ac parua. Mox reposuimus ex Gorziensi, Eadem potuit & plura
post. Item, infra, quā dei ambo. Si deprecari capit in creatore.) Sic uerbum

capit usurpat sapius, ut in præcedentiũ librorũ scholijs admonuimus. Sic Græ
ci *ὡς δὲ θεὸς*. Hic tantum ualet ac si dicas, Si conceditur, si datur, ut creator depre
cietur. Sic libro secundo, quia si caperet hoc iure. Deũ uero confessus utrun
que, duo summa magna confessus est.) Malim confessus es. Vt passiuo &

in alios quoq; permissio.) Hic aperte seipsum interpretatur ostendens quid intelli
gat per passiuum, quum dicit, &, pro id est, in alios quoq; permissio. Nam passi
uum illi commune significat & promiscuum, ab aduerbio passim. Supra dixit in
fine De carne Christi, Alium cæteris passiuum, ignobilem, hoc est uulgare, ob
scurũ. Sicut illic in scholijs exposuimus. Infra leges in hoc primo libro, passiuum
conuictum. Paulo post, Sic communio, castigauimus, Si communio.

Quanti nequā ferui.) Quanti pro quot. Sic uulgus loquitur. Quia qui in
quantum dii uocantur.) Qui uidetur superuacaneum. Mox uanā gloriā 6

rapulabunt.) Subauditur secundum. Figura Græca. A tempore arbitro

& metatore initij & finis.) Metator est qui metitur loca in quibus tentoria figant
milites, aut qui hospitia præstat in ciuitatibus. Hic & Mensor appellatur quod

ad podismon demetatur loca. Cyprianus epistola primi libri quarti ad Christia
nos quosdam captiuos scribens, Primum, inquit, hospitium uobis in carcere præ
parauit, & metator quodam modo uester, nunc quoq; uos antecedit. Hic Ter
tullianus accipit pro demensore. Sic autem dixit, A tempore metatore, ut libro

quarto, Adiutore præcepto. Hinc itaq; constantissime dirigam.) Hoc uer
bo subinde sic utitur Tertullianus. Infra scripsimus, tanta idololatria dominatio
nem obumbrante. & post ponticis, adiecimus hæc uerba, Iudeorum enim deum,

dicunt animæ deum. Ex Gorziensi, Mox, pro certis supposuimus, incertus. A
o 3 certo

certo incertus. Item intelligetur. Et mox, quoniam aliquid ab unoquoque p.ū.

8 Et quidem maiore si false. Scribo falsæ, ut subintelligatur, carnis. Et im-
pudentiæ & malignitatis adfinis est.) Sic in libro De patientia, Ad fines cupidita-
tis deprehenduntur. Libro secundo, Ut adfinem mali arguere, Et alibi sæpe. Sic
etiam Cicerō loquitur. Ut pro Sylla, Huius affines suspicionis. Et de isto
9 huius mundi indigno loquar.) Indigno, id est indignitate. Cum de mundo.)
Sequentes periodi non admodum apte connectuntur. Mox scripsimus, quas co-
lunt & Persi, M. Secundum sonum Græcorum uocabulorum.) *ἔω* Græcis
est ferueo. unde *ἔως* Iuppiter. *ἥρα* Iuno soror & cōiunx Iouis. *πᾶρα τὸ ἀπὸ καὶ ὑπὲρ*
θεοῦ ἥρα. Hæc duo gentilium deorum uocabula nobis ignem & aerem declarant.
Et maritatus igne aer feruescit ut inquit Fulgentius, apud quem Hellenicus ait
Iunonem à Ioue catenis aureis uinctam, quod aer igni proximus sit in ordine ele-
mentorū. Vestam in ignem.) Ouidius, Nec tu aliud Vestam quàm uiuant
intellige flammam. *ἔσιον* Græci uocant. Seminalia demessam.) Synecdoche
est. Sic & Osirim.) Apim bouem intelligit, qui numinis uice celebratur
in Aegypto. Lege Plinium libro octauo, cap. 46. & Herodotum. Tibullus:
Te canit, atque suum pubes miratur Osirim

Barbara, Memphiten plangere docta bouem.

Leones Mithræ philosophantur.) Sic enim restituiamus pro mire, secuti lectio-
nem codicis Gorzienfis. Huius dei cultus, sacramenta Christianę religionis imi-
tabatur, tingendo, signando in frontibus. Panis oblationem celebrando, resurre-
ctionis imaginē inducēdo, denique coronādo suos sub gladio. Atque sic initiati, Mi-
thræ milites dicebantur. Ut meminit in præscriptionibus Tertullianus, & in li-
bello de corona militis adhuc apertius in fine. Huic ergo deo Mithræ leones at-
tribuebant, currum eius, ut uidetur, trahenteis. In scholijs supra retulimus diuī
Hieronymi sententiā de Mithra. Ardentis aut naturæ sacramenta eo dicit, quod
Mithra idem sit Persis qui nobis Sol. Vna tetraonis pennula.) In uolumē-
ne Hirsaugiēsi manu descripto legebatur tetra pauonis, ego substitui tetraonis.
Est aut tetrao auis Germanis der aurhan dicta, cuius meminit Plinius libro decimo
hīs uerbis, Decet, inquit, & tetraones suos ritor absolutaque nigritia, in super-
cilijs cocci rubor. Vbi in peruulgatis editionibus legitur Erythrotaonas, refragan-
10 tibus exemplaribus scriptis. Infra scripsimus, planē inimice. Sanctiorem ei-
bum.) Et hodie quidam carnibus pisces præferunt. Hypocritam ut apocari-
teresi probes te.) Hæc uerba partim deprauata partim transposita restituiamus sue
integritati ordinique, Gorzienfis collationis fidem secuti, Hypocrita, ut apocarter-
resi probes te Marcionitam, id est repudiatorē creatoris. ut sit hypocrita uocan-
di casu dictum. Est autem *ἡποκαρτέριον* Græcis autore Suida quum quis uel ine-
dia uel laqueo uitam finit, unde *ἡποκαρτέριος*. Quod uocabulum in Apologeti-
co quoque usurpat sic scribens, Lycurgus *ἡποκαρτέριον* optauit, quod leges eius
Lacones emendassent. Ceterum hypocritam hic appellat Marcionem, ut nō bo-
na fide nec ex animo sed simulate tantū res creatoris destruentē cōtemnentemque

Quomodo dominus paruī eius in hoc mundo?) Paruī, pro apparuī, ut su-
pra. Mox legis subsciua pro subscisua. Scripturarum quoque aduocationi.)
Aduocatio propriē est turba patronorum & amicorum, qui alicui in iudicio ad-
sunt. Hic accipit pro defensione. Sic in libro De patientia. Itaque talibus & aduoca-
tio & risus promittitur pro consolatione. A deo creatore deputandam.)

Hoc est à partibus dei creatoris. Infra scripsimus, Per quæ deū probari oportet.

Ab ignoti dei quæstione deducta, satis.) Gorzienfis codex habet deductus.
Opinor legendum, deductis. Siue potius, deducto, ut construas cum articulo.

Antoni

Antoninus hæreticus est.) Aut usurpat Antoninus pro Antonínus siue An- 12
 toninianus, hoc est eius temporis quo Antoninus Pius imperauit, Aut legen-
 dum Antonini hæreticus est. Sic mox sequitur, Deum Antonini. Paulo post, iu-
 dicantur uertimus in indicantur, & post discordiam, adiecimus Euangelij. Item
 coniunctionem scilicet tibi. Ex Gorziensi. Passuum scilicet conuictum.)
 Passuum uocat cōmunem & promiscuum. Sic supra dixit in hoc ipso libro, Passi-
 uum nomen dei. Et in fine De carne Christi, alium cæteris passuum ignobilem.
 Mox scripsimus suspectam pro susceptam. De Euangelij societate condixe 13
 rant.) Condixerant pro conuenerant. Condicere enim etiā denunciare est at-
 que constituere. Paulo post restituimus, Olim de hoc ipso prædicantis. Vel 14
 quanto principalis.) Pro quanto magis principalis. Et obduxeris.) Hoc est
 euisceris, ut in lib. De carne Christi, Hoc quidē, inquit, capitulo ego potius utar,
 cū adulteratores eius obduxero. Itē De resurrectione carnis, carneū enim inquit,
 atq; corporeum probantes eum, proinde & obducimus, præscribendo nullum
 alium credendum deum præter creatorem. Ibidem, Obducti dehinc de deo car-
 nis autore. Mox scripsimus, notitiam dei hæretici. Aeternitatis aliena.) Ut
 supra in De resurrectione carnis. In re aliena salutis. Item, In alienam culpā.

Non posse quid deo nō licet.) Sensus est, Non licet deo ut aliquid non possit, 15
 nedum ut non possit naturalibus suis fungi. Natura enim si non potest nol-
 le.) Legendum, Natura enim se non potest nolle, quæ se ita dirigit. Totum
 deniq; creatoris elogium.) Elogium in malam partem. Et exinde profiliant
 delicta.) Aliās proficiūt. Item nullum cespitem norant. Mox scripsimus, Si ut ex
 hoc melior. Ex redundantia super scribarum & pharisæorum.) Subaudi iu 16
 stitiam. Talis assertor.) Assertor hic de eo qui in libertatē asserit, quanquam
 etiam de ijs dicatur qui in seruitutem trahūtur, ut apud Liviū, Marco Claudio
 clienti negotium dedit, ut uirginem in seruitutem assereret. Loquitur de Appio
 & filia Virgini.) Nedum plagiator.) Plagiatorē quia præcessit assertor
 usurpat pro plagiario soni gratia. Is autē eo uocabulo significatur qui hominem
 liberū emit aut uendit pro seruo. Etiam alijs modis cōmittitur plagium. Sic enim
 ipsi crimini nomen est. De hoc apud Iureconsultos disputatur. Infra, Sic denique
 plagiarj diliguntur. Mox scripsimus, At putem impudentiorē. Ad alienum
 cœlum alij deo expanditur.) Ergo precantes Christiani ad cœlū brachia expan-
 debant. Alij deo sternitur.) Hoc pœnitentium erat. Dispensatorem si 17
 forte bonitatis.) Si forte solet usurpare pro forte. Infra scripsimus, aliquid ei de-
 buit debuisse. Item, quo ore contendes perfectum bonitatis titulum. Item postea,
 Non potes autem perfecte bonū ostendere. Ex Gorziensibus annotatiunculis.

Quis uolet.) Hæc clausula, Quis uolet quod non concupiscet, non est in uo- 18
 lumine Gorziensi quemadmodū iudicat collatio. Itaq; deleuimus. Nolen- 19
 tia.) Nolentiam opponit uoluntati. Sententiæ suæ circumscrip- 20
 torē, id est abrogatorem. Circumscribere pro circunducere & obliterare
 frequens Iureconsultis & autoribus idoneis uerbum. Cicero in Finib. Circun-
 scriptis igitur ijs sententijs quas modo posui, relinquitur & cætera. Et ipsa
 transfunctionia præcepta.) Transfunctionia uocat perfunctionia. Est autem Iure-
 consultis perfunctionium quod leui cura fit, & aliud agendo, dum uidelicet non
 curamus ut aliquid bene fiat, sed tantum ut fiat. inde perfunctionie aduerbium
 in crebro usu apud illos. Quiq; nondum hoc estis, ut esse possitis.) Hoc est
 quiq; nondum estis peccatores, ut esse possitis peccatores. Obsequiū sub-
 signare.) Sic in De patientia, Tantum illi subsignant, Mox castigauimus, Atque,
 adeo præ se ferunt Marcionitæ. Quam delicta non exequi.) Non exequi

dicat pro non uindicare, non punire. Vnde infra sequitur, Et executores delicti, id est Iudice. Sic aduersum Iudæos. Et hostis executionem, persecutionem significans ut illic annotauimus. In hunc sensum paulo ante dixit, Expugnatione mali. Non aliter Pomponius Iureconsult. mortē exequi dixit, pro instituere actionem de parricidio perpetrato, Digestorum libro XLVIII, titulus de accusationibus & inscriptionibus.

Circi furentis, caueæ sæuiensis, & scenæ lasciuientis.) Ludos gladiatorios atq; ad bestias depugnationes & recensiones comœdiarum intelligit. Statim oblata acerra.) Per thurificationem enim coram idolo homines explorabantur Christiani ne essent angentiles. Suffectura.) Suffectura huius generis est cuius læsura, paratura, genitura, supparatura, à sufficiendo, id est substituendo, nomen substantiuum. Mox reposuimus, Nisi tam uanus quàm deus. Nunquam apud se resignatum.) Nam diabolus integritatem imaginis & similitudinis resignauit, ut dicit Tertullianus libro secundo exponens propheticum illud, Tu es resignaculum similitudinis. Marcion autem non recipiebat uetus instrumentum. Non reprehendens carni salutem.) Quasi fugitiuam uidelicet. Nam fugitiui proprie reperiuntur, quæ fugitiuorum ars est. Alioqui legerem rependens. Quasi non etiam Spadonibus ex nuptiis nata.) Sensus est, quasi non etiam Spadonum caro nata sit ex nuptiis.

Vt aliqui Nicolaistæ.) Sic in De resurrectione carnis. Viderit unus aliqui Lucanus. In præscriptionibus. Aliquos Marcionitas & Valentinianos liberandæ ueritas expectabat. item, Aliquem Hermogenem ostendit. Et in hoc ipso libro supra. Aliquis Esaias. In gulam committunt.) Sic supra. In quæ ipsi committebant.

Tunc. Nec uestitus ideo.) Scripsi meum secutus iudicium, ut nec uestitus ideo accusabuntur. Idem feci in calce libri I ubi pro confirmantes, sed & supposui, licet refragantibus exemplaribus manuscriptis, confirmant. Sed & totius opusculi.

ANNOT. IN LIBRVM SEQUENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI ADVER-

SVS MARCIONEM, LIBER PRIMVS.

SI QUID retro gestum est nobis aduersus Marcionem, iam hinc uiderit. Nouā rem aggredimur ex uetere. Primum opusculū quasi properatum pleniore postea compositione rescideram. Hanc quoq; nondum exemplarijs suffectam fraude tunc fratris dehinc apostatæ amissi, qui forte descripserat quædam mendosissime, & exhibuit frequentia. Emendationis necessitas facta est, inuolutionis eius occasio aliquid adijcere persuasit. Ita stilus iste nunc de secundo tertius, & de tertio iam hinc primus, hunc opusculi sui exitum necessario præfatur, ne quæ uarietas eius in disperso reperta confundat. Pontus igitur qui Euxinus natura

natura negatur, nomine illuditur. Cæterum hospitalem Pontum nec de si-
tu æstimes: ita ab humanioribus fretis nostris, quasi quodam barbariæ suæ
pudore secessit: gentes ferocissimæ inhabitant, si tamen habitatur in plau-
stro. Sedes incerta, uita cruda, libido promiscua & plurimum nuda, etiam
tum abscondunt, suspensis de iugo pharetris indicibus, ne temere quis in-
tercedat. Ita nec armis suis erubescunt. Parentum cadauera cum pecudibus
cæsa, conuiuio cōuorant. Qui non ita decesserint, ut escatiles fuerint, maledi-
cta mors est. Nec fœminæ sexu mitigantur secundum pudorem, ubera ex-
cludunt, pensum securibus faciunt, malunt militare quàm nubere. Duritia
de cœlo quoq;. Dies nunquam patens, sol nunquam libens, unus aer, nebu-
la: totus annus, hybernum: omne quod flauerit, Aquilo est. Liquores igni-
bus redeunt, amnes glacie negantur, montes pruina exaggerantur. Omnia
torpent, omnia rigent: nihil illic nisi feritas calet, illa scilicet, quæ fabulas sce-
nis dedit, de sacrificijs Taurorum, & amoribus Colchorū, & crucibus Cau-
casorum. Sed nihil tam barbarū ac triste apud Pontum, q̃ quod illic Mar-
cion natus est, Scythia tetrior, Hamaxobio instabilior, Massageta inhumā-
nior, Amazonia audacior, nubilo obscurior, hyeme frigidior, gelu fragilior,
Histro fallacior, Caucaaso abruptior: quid ni? penes quē uerus Prometheus
deus omnipotens blasphemijs lancinatur. Iam & bestijs illius barbariæ im-
portunior Marcion. Quis enim tam castrator carnis castor, quàm qui nu-
ptias abstulit? Quis tam comesor mus ponticus, quàm qui euangelia corro-
sit? Næ tu Euxine probabiliorem feram philosophis ædidisti, quàm Chri-
stianis. Nam ille canicula Diogenes hominem inuenire cupiebat, lucernam
meridie circumferens: Marcion deum quem inuenerat, extincto lumine fi-
dei suæ amisit. Non negabunt discipuli eius, primam illis fidem nobiscum
fuisse, ipsius literis testibus: ut hinc iam destinari possit hæreticus, qui deser-
to quod prius fuerat, id postea sibi elegerit, quod retro non erat. Intantum
enim hæresis deputabitur, quod postea inducitur: in quantum ueritas habe-
bitur, quod retro & à primordio traditum est. Sed alius libellus hunc gra-
dum sustinebit aduersus hæreticos, etiam sine retractatu doctrinarū reuin-
cendos, quod hoc sint de præscriptione nouitatis. Nūc quatenus admitten-
da cōgressio est, interdum ne cōpendium præscriptionis ubiq; aduocatum,
diffidentiae deputetur, regulam aduersarij prius prætexam, ne cui lateat, in
qua principalis quæstio dimicatura est. Duos Ponticus deos affert, tanquā
duas Symplegadas naufragij sui: quem negare non potuit, id est creato-
rem, id est nostrum: & quem probare non poterit, id est suum: passus infel-
lix huius præsumptionis instinctū, de simplici capitulo dominicæ pronun-
tiationis, in homines nō in deos disponentis exempla illa bonæ & malæ ar-
boris, q̃ neq; bona malos, neq; mala bonos proferat fructus: id est neq;
mens uel fides bona, malas ædat operas, neq; mala bonas. Languens enim
quod

scena hypnoli
serena.

Escatiles

Tauri
Colchi
Caucasi

Promethens.

Diogenes

Hæresis
Veritas
De prescri-
ptionibus ad-
uersus heres-
ticos

Vnde malum

(quod & nunc multi, & maximè hæretici) circa mali quæstionem, Vnde malum: & obrutis sensibus ipsa enormitate curiositatis, inueniens creatorem prænūciantem: Ego sum qui condo mala: quanto ipsum præsumpserat mali autorem, & ex alijs argumentis quæ ita persuadent peruerso cuiq; , tanto in creatorem interpretatus, malam arborem malos fructus condentem, scilicet mala, alium deum præsumpsit esse debere in partem bonæ arboris bonos fructus. Et ita in Christo quasi aliam inueniens dispositionem solius & puræ benignitatis, ut diuersæ à creatore, facile nouam & hospitā argumentatus est diuinitatem in Christo suo reuelatam, modicoq; exinde fermento totam fidei massam hæretico acore decepit. Habuit & Cerdonem quemdam informatorem scandali huius, quo facilius duos deos cæci perspexisse se existimauerunt. Vnum enim non integre uiderant. Lippientibus etiā singularis lucerna numerosa est. Alterum igitur deum quem confiteri cogebatur, de malo infamando destruxit: alterum quem commentari conuinebatur, de bono præferendo construxit. Has naturas quibus disposuerit articulis, per ipsas responsiones nostras ostendimus. Principalis itaq; & exinde tota congressio de numero, an duos deos liceat induci, si forte poetica & pictoria licentia, & tertia iam hæretica. Sed ueritas Christiana dēstricte pronūciauit, Deus si non unus est, non est: quia dignius credimus non esse, quodcunq; non ita fuerit ut esse debeat. Deum aut ut scias unum esse debere, quære quid sit deus, & non aliter inuenies. Quantum humana conditio de deo definire potest, id definitio quod & omnium cōscientia agnosceret, deum summum esse magnum, in æternitate constitutum, innatū, infectum, sine initio, sine fine. Hūc enim statum æternitati censendum, quæ summum magnum deū efficiat, dum hoc est in deo ipsa, atq; ita & cætera, ut sit deus

Heretica li/
cētia, poetica,
pictoria

Summum ma/
gnum

summum magnū, & forma, & ratione, & ui, & potestate. Cum de isto conueniat apud omnes (nemo enim negabit deū, summum magnū quid esse, nisi qui poterit deū, imum, modicum quid econtrario pronunciare, ut deum neget, auferendo quod dei est) quæ erit iam conditio ipsius summi magni: nempe ut nihil illi adæquetur, id est ut non sit aliud summū magnum: quia si fuerit, adæquabitur: & si adæquabitur, non erit iam summū magnū euerfa cōditione, & ut ita dixerim lege, quæ summo magno nihil finit adæquare. Ergo unicum sit necesse est quod fuerit summum magnum, par non habendo, ne non sit summum magnum. Ergo non aliter erit quàm per quod habet esse, id est unicum omnino. Proinde deus cum summum magnū sit, recte ueritas nostra pronūciauit: Deus si non unus est, non est. Non quasi dubitemus esse deum, dicendo si non unus, non est: sed quia quem confidimus esse, rēdem definiamus esse. Quod si non est, deus non est, & summum scilicet magnum. Porro summum magnum unicum sit necesse est. Ergo & deus unicus erit, non aliter deus, nisi summum magnū. Nec aliter summum magnum

magnum, nisi parem non habens, Nec aliter parem non habens, nisi unicus fuerit. Certe quemcunq; alium deum induxeris, nō alia poteris eum forma tueri deum, quā ut & illi proprium diuinitatis ascripseris, sicut æternum, ita & summum magnum. Duo ergo summa magna quomodo consistent, cum hoc sit summum magnum, par non habere? Par autem non habere, uni competat, in duobus esse nullo modo possit. Sed argumentabitur quilibet, posse & duo summa magna consistere distincta atq; disiuncta in suis finibus. & utiq; aduocabit exemplum: Regna terrarum tanta numero, & tamen summa magna in suis quibusq; regionibus: & putabit ubiq; humana diuinis cōferenda. Iam ergo si huic argumētationi locus dabitur, quid prohibet nō dico & tertium & quartum deum inducere, uerum tot iam numero, quot & gentium reges. De deo agitur, cuius hoc principaliter proprium est, nullius exempli capere cōparationem. Hoc natura ipsa, si nō aliquis Esaïas, uel ipse per Esaïam deus cōcionabitur, Cui me similitis? Diuinis forsitan comparabuntur humana: deo nostra. Aliud enim deus, aliud quæ dei. Deniq; qui exemplo uteris regis quasi summi magni, uide ne iam non possis eo uti. Rex enim & si summum magnum est in suo solio usq; ad deum, tamen infra deum: comparatus autem ad deum, excidet iam de summo magno translato in deum. Hoc si ita, quomodo uteris eius rei exemplo ad dei cōparationem, quæ dum ad cōparationem accedit, amittitur? Quid nūc, si nec inter reges plurifarum uideri potest summum magnum, sed unicum & singulare, apud eum scilicet qui rex regum ob summitatem magnitudinis & subiectionem cæterorum graduum quasi culmē dominationis excipitur? Sed etiam alterius formæ reges, qui singulares in unione imperij præfunt, si *Minutalia* minutalibus, ut ita dixerim, regnis undiq; cōferantur in examinationem, qua constet quis eorū præcellat in substantijs & uiribus regni, in unum *regna* necesse est summitas magnitudinis eliquetur, omnibus gradatim per cōparationis exitum de magnitudinis summa expressis & exclusis. Adeo & si in disperso multifarum uidetur summum magnum, suis uiribus, & sua natura, & suo statu unicum est. Proinde cum duo dij cōferuntur ut duo reges & duo summa magna, in alterū concedat necesse est unio summi magni ex sententia cōparationis: quia summū ex uictoria sua constat, superato æmulo alio magno, non tamen summo, atq; ex defectione æmuli solitudinem quandam de singularitate præstantiæ suæ possidens, unicum est. Ineluctabilis iste cōplexus, in hoc sententiam constringit, aut negandum deum esse summū magnū, quod nemo patietur sapiens, aut nulli alij cōmunicandum. Aut quæ ratio duo summa magna cōposuit? Primo enim exigam, cur non plura si duo, quando locupletiores oporteret credi substantiam diuinitatis, si cōpeteret ei numerus. Honestior & liberalior Valentinus, qui simul ausus est duos cōcipere Bythum & Sigen, cum usq; ad xxx æonum foetus, tanquam

XXX cap.
foetus enixa
iacebat

tanquam æoniæ scrofæ, examen diuinitatis effudit. Quæcunq; ratio plura summa magna nō patitur admitti, eadem nec duo ut ipsa plura post unum. Post unum enim numerus. Quæ potuit duo admittere, eadem potuit & plura post. Duo enim multitudo, unione iam excessa. Deniq; apud nos uis rationis istius ipso termino plures deos credi non sinit, quod nec duos illa regula unum deum sistens, qua deum id esse oporteat, cui nihil adæquetur ut summo magno: unicum autem sit, cui nihil adæquetur. Iam nunc duo summa magna, duo paria, cui operæpretio, cui emolumento deputarētur: quid interfuit numeri, cum duo paria non differant uno? Vna enim res est, quæ eadem in duobus est. Etiam si plura essent paria, tantundem omnia unum fuissent, nullo ante se differendo quā paria. Porro si neutrum ex duobus altero distat, iam ut ambo summa magna, quā dei ambo, neutrum plus altero præstat, nullam rationem numeri sui ostendunt, præstantiam nō habentes. Numerus autem diuinitatis summa ratione constare deberet, uel quoniam & cultura eius in anceps deduceretur. Ecce enim duos intuens deos, tam pares quā duo summa magna, quid facerem si ambos colerem? Vereretur ne abundantia officij superstitio potius quā religio existimaretur, quia duos tam pares, & in altero ambos possem in uno demereri: hoc ipsum testimonio præstans parilitati & unitati eorum, dum alterum in altero uenerarer, dum in uno mihi duo sunt. Si alterum colerem, æque recogitarem ne suffundere uiderer numeri uanitatem sine differentia superuacui, hoc est ut tutius censerem neutrum colendum, quā alterum cum scrupulo colendum, aut ambos uane. Sic adhuc uidemur disputare, quasi Marcion duos pares constituat. Nam dum defendimus deum summū magnum unicum credi oportere, excludentes ab eo parilitatem, tanquam de duobus paribus de his retractauimus: nihilominus tamen docendo pares esse non posse secundum summi magni formam, satis confirmauimus duos esse non posse.

*Dis pares dij
Marcionis* Alioqui certi, Marcionem dis pares deos cōstituere, alterū, iudicem, ferum, bellipotentem: alterum mitem, placidum, & tantummodo bonū atq; optimum. Dispiciamus æque & hanc partem, an diuersitas saltim duos capiat, si parilitas capere non potuit. Porro & hic eadem regula summi magni patrociniabitur nobis, utpote quæ totum statum uindictæ diuinitatis. Conueniens enim & quodammodo iniecta manu detinens aduersarij sensum nō negantis creatorem deum, iustissime præscribo illi, diuersitati locum nō esse inter eos, qui ex æquo deos confessus, non potest facere diuersos: non quia non & homines licet sub eadem appellatione diuersissimos esse, sed quia deus non erit dicendus, quia nec credendus, nisi summum magnum. Cum ergo summum magnum cogatur agnoscere quem deum non negat, nō potest admitti ut summo magno aliquam ascribat diminutionem, qua subiiciatur alijs summo magno. Desinit enim si subiiciatur. Non est autem dei desinere.

Iniecta manu
detinere

desinere de statu suo, id est de summo magno. Nam & in illo deo potiore periclitari poterit summum magnum, si deprecari capit in creatore. Ita cum duo dii pronunciantur duo summa magna, necesse est neutrum altero aut maius sit, aut minus: neutrum altero aut sublimius aut deiecius. Nega deum, quem dicis deteriorem. nega summum magnum, quem credis minorem. Deum uero confessus utrumque, duo summa magna confessus es. Nihil alteri adimes, aut alteri ascribes. Agnoscens diuinitatem, negasti diuersitatem. Tentabis ad hæc de nomine dei concutere retractatum, ut passiuo & in alios *passiuum, non* quoque permisso, quia scriptum sit, Deus deorum stetit in ecclesia deorum, in *men dei* medio autem deos diiudicauit. Et ego dixi, uos dii estis. Nec tamen idcirco eis competat possessio summi magni, quia dei cognominentur, ita nec creatori. respondebo, & stulto qui nec hoc recogitauerit, ne tantumde & in deum Marcionis possit retorqueri, & illum deum dictum, nec ideo tamen summum magnum probatum, sicut nec angeli aut homines creatoris. Si communio nominum conditionibus præiudicat, quanti nequam serui regum nominibus insultant, Alexandri & Darii & Olofernis? Nec tamen ideo regibus id quod sunt, detrahetur. Nam & ipsa idola gentium dei uulgo, sed deus nemo ea re qua deus dicitur. Ita ego non nomini dei, nec sono, nec notæ nominis huius, summum magnum in creatore defendo, sed ipsi substantiæ cui nomen hoc contigit. Hanc inueniens solam innatam, infectam, solam æternam, & uniuersitatis conditricem, non nomini, sed statui, nec appellationi, sed conditioni eius summum magnum & ascribo & uendico. Et ideo quia deus iam uocari obtinuit substantia cui ascribo, nomini me ascribere putas, quia necesse est per nomen ostendam cui ascribam substantiæ, scilicet qua constat qui deus dicitur, & summum magnum ex substantia, non ex nomine deputatur. Denique hoc & Marcion suo deo uendicans, secundum statum, non secundum uocabulum uendicat. Id ergo summum magnum, quod deo ascribimus ex substantiæ lege non ex nominis sorte, contendimus ex pari esse debere in duobus, qui ea substantia constant qua deus dicitur: quia in quantum dii uocantur, id est summa magna, substantiæ scilicet merito innatæ & æternæ, ac per hoc magnæ summæ, in tantum non possit summum magnum minus & deterius alio summo magno haberi. Si summi magni felicitas & sublimitas & integritas stabit in deo Marcionis, stabit æque & in nostro: si non & in nostro, æque nec in Marcionis. Ergo nec paria erunt duo summa magna, quia prohibet disposita iam regula summi magni comparisonem non sustentis: nec disparia, quia & alia summi magni regula occurrat, diminutionem non admittens. Hæcisti Marcion in medio ponti tui æstu, utrinque te fluctus inuoluunt ueritatis: nec pares, nec dispares deos sistere potes. Duo enim non sunt, quod pertineat proprie ad numeri retractatum. Quanquam tota materia de duobus diis dimicetur, his interim lineis

p eam

Lineis claudere materiam

Germana diuinitas

Ad lineas & in gradum, per uerbialiter dictum

Incidere titulum

eam clausimus, intra quas de singularibus iam proprietatibus congregiemur. Primo, supercilio stuporem suum ædificat Marcionitæ, quod nouum deum præferant, quasi nos ueteris dei pudeat. Inflantur & pueri nouis calcis, sed à uetere pædagogo calciati, mox uanam gloriam uapulabunt. Nouum igitur audiens deum in uetere mundo, & in uetere æuo, & sub uetere deo ignotum, inauditum, quem tantis retro seculis neminem, & ipsa ignorantia antiquum, quidam IESVS CHRISTVS, & ille in ueteribus nominibus nouus reuelauerit, nec alius antehac: gratias ago huic gloriæ eorum, maximo adiutorio eius hinc iam hæresim probaturus, nouæ scilicet diuinitatis professionem. Hæc erit nouitas quæ etiam ethnicis deos peperit, nouo semper ac nouo titulo consecrationis cuiusq. Quis deus nouus, nisi falsus? Ne Saturnum quidem tanta hodie antiquitas deum probabit, quia & illū nouitas aliquando produxerit, cum primum consecrauit. At enim uiua & germana diuinitas, nec de nouitate, nec de uetustate, sed de sua ueritate censetur. Non habet tempus eternitas. Omne enim tempus ipsa est. Quod facit, pati non potest. Caret ætate, quod non licet nasci. Deus si est uetus, nō erit: si est nouus, non fuit. Nouitas initium testificatur: uetustas finem comminatur. Deus autem tam alienus ab initio & fine est, quàm à tempore arbitro & metatore initij & finis. Scio quidem quo sensu nouum deum iactitent, agnitione utiq. Sed & ipsam nouitatis cognitionē, percutientem rudes animas, ipsamq. naturalem nouitatis gratiositatem uolui repercutere: & hinc iam de ignoto deo prouocare. Vtriq. enim quem agnitione nouum opponunt, ignotum ante agnitionem demonstrant. Age igitur ad lineas rursum & in gradum. Persuade deum ignotum esse potuisse. Inuenio planè ignotis deis aras prostitutas, sed Attica idololatria est. Item incertis deis, sed supersticio Romana est. Porro incerti dei minus noti ut minus certi, & proinde ignoti quàm minus certi. Quē titulū incidemus ex duobus deo Marcionis? Vtrumque opinor, & nunc incerto, & retro ignoto. Sicut enim ignotum eum fecit deus notus creator, ita & incertum deus certus. Sed non euagabor uti dicam deus si ignorus fuit, latuitq. illum regio latebrarum obumbravit, noua utique & ipsa & ignota, & similiter nunc quoq. incerta, certe immensa aliqua & maior indubitato eo quem abscondit. Sed breuiter proponam, & plenissime exequar, præscribens deum ignorari nec potuisse nomine magnitudinis, nec debuisse nomine benignitatis, præsertim in utroq. prælatiorem nostro creatore. Sed quoniam animaduerto in quibusdam ad formam creatoris prouocari oportere omnis dei noui & retro ignoti probationē, hoc ipsum ratione fieri à nobis prius commendare debebo, quo cōstantius utar rationis æditæ patrocini. Ante omnia quidem quale est, ut qui deum agnoscis creatorem, & priorem de notitia confiteris, non hōdem modis & alium scias tibi examinandum, quibus iam in alio didicisti, deum nosse. Omnis res anterior

terior posteriori normam præministruit. Duo nunc dei proponuntur, ignotus & notus. De noto uacat quæstio: esse eum constat, quia notus non fuisset, nisi esset. De ignoto instat altercatio: potest enim & non esse, quia si esset, notus fuisset. Quod ergo quæritur, quàm diu ignoratur, in incerto est, quàm diu quæritur: & potest non esse, quàm diu in incerto est. Habes deum certum quàm notum, & incertum quàm ignotum. Si ita est, ecquid tibi uidetur iusta ratione defendi, ut ad normam & formam & regulam certorum probentur incerta: Cæterum si ad hanc causam & ipsam adhuc incertam, etiam argumenta de incertis adhibeantur, series implicabitur quæstionum, ex ipsorum quoque argumentorum æque incertorum retractatu periclitantium de fide per incertum, & ibitur in illas iam indeterminabiles quæstiones, quas Apostolus non amat. Sin de certis & indubitatis & absolutis regulæ partibus, incertis & dubijs & inexpeditis præiudicabunt planè, in quibus diuersitas status inuenitur, fortasse an non prouocentur incerta ad formam certorum, ut liberata à reliqua comparationis prouocatione per diuersitatem status principalis? Cum uero duo dii proponuntur, communis est illis status principalis. Quid enim deus est: ambo sunt innati, infecti, æterni. Hic erit status principalis. Cætera uiderit Marcion, si in diuersitate disposuit. Posteriora enim sunt in retractatu, imò nec admittentur si de principali statu constet. Porro constat quia dii ambo: & ita de quorum statu constat communem esse, cum sub eo ad probationem deuocantur si incerta sunt, ad eorum certorum formam prouocanda erunt, cum quibus de communione status principalis censentur, ut proinde & de probatione communicent. Hinc itaque constantissime dirigam, 7 deum non esse qui sit hodie incertus, quia retro ignotus: quando quæ constat esse, ex hoc ipso constat, quod nunquam fuerit ignotus, ideo nec incertus. Siquidem à primordio rerum, conditor earum cum ipsis pariter cõperatus est, ipsis ad hoc prolatis, ut deus cognosceretur. Nec enim si aliquanto posterior Moyses, primus uidetur in templo literarum suarum deum mundi dedicasse, idcirco à Pentateucho natales agnitionis supputabuntur, cum totus Moyse stilus notitiam creatoris non instituat, sed à primordio enarret, à paradiso & Adam, non ab Ægypto & Moyse recensendam. Denique maior popularitas generis humani, ne nominis quidem Moyse cõpotes, nedum instrumenti, deum Moyse tamen norunt, etiam tanta idololatria dominationem obumbrante, seorsum tamè illum quasi proprio nomine deum perhibent, & deum deorum, & si deus dederit, & quod deo placet, & deo cõmendat. Vide an nouerint, quem omnia posse testantur. Nec hoc ullis Moyse libris debent. Ante anima, quàm prophetia. Animæ enim à primordio cõscientia, dei dos est: eadem nec alia & in Ægyptijs, & in Syris, & in Ponticis. Iudæorum enim deum, dicunt animæ deum. Noli barbare hæretice priorem Abraham constitutare, quàm mundum. Et si unius familiæ deus fuisset creator,

*Deus deorum
Si deus dederit
Quod deo placet
Deo cõmendat*

tamen posterior tuo non erat, etiam Ponticis ante eum notus. Accipe igitur ab antecessore formam, à certo incertus, à cognito incognitus. Nunquam deus latebit, nunquā deus deerit: semper intelligetur, semper audietur, etiam uidebitur quomodo uolet. Habet deus testimonia totum hoc quod sumus & in quo sumus. Sic probatur & deus & unus, dum non ignoratur, alio adhuc probari laborante. Et merito, inquit: Quis enim non tam suis notus est quā extraneis? Nemo. Teneo & hanc uocem. Quale est enim, ut aliquid extraneum deo sit, cui nihil extraneum esset, si quis esset? quia dei hoc est, omnia illius esse, & omnia ad illum pertinere: Vel ne statim audiret à nobis, quid ergo illi cum extraneis? Quod plenius suo loco audiet. At nunc satis est, nullum probari cuius nihil probatur. Sicut enim creator, ex hoc & deus, & indubitatus deus, quia omnia ipsius, & nihil extraneū illi: ita & alius idcirco non deus, quia omnia non eius, idcirco & extranea. Denique si uniuersitas creatoris est, iam nec locum uideo dei alterius. Plena & occupata sunt omnia suo autore. Si uacat aliquid spacij alicuius diuinitati in creaturis, planè falsæ uacabit. Patet mendacio ueritas. Tanta uis idolorum, cur non recipiat alicubi deum Marcionis? Igitur ex forma hoc & creatoris expostulo, deum ex operibus cognosci debuisse alicuius proprii sui mundi & hominis & seculi: Quando etiam error orbis propterea deos præsumpserit, quos homines interdum confitetur, quoniam aliquid ab unoquoque prospectum uidetur utilitatibus & commodis uitæ: Ita & hoc ex forma dei creditum est diuinum esse, instituire uel demonstrare quid aptum & necessarium sit rebus humanis. Adeo inde autoritas accommodata falsæ diuinitati, unde præcesserat ueræ. Vnam saltem cicerculam deus Marcionis propriam protulisse debuerat, ut nouus aliquis Triptolemus prædicaretur. Aut exhibere rationē deo dignam, cur nihil condiderit, si est: quia condidisset, si fuisset, illo scilicet præiudicio, quo & nostrum deum nō aliās manifestum est esse, quā quia totum condidit hoc. Semel enim præscriptio stabit, nō posse illos & deum confiteri creatorem, & eum quem uolunt æque deum credi, non ad eius formam probare, quem & ipsi & omnes deum: ut quando hoc ipso nemo creatorem deum dubitet, quia totum hoc condidit, hoc ipso nemo debeat credere deū & illum qui nihil condidit, nisi ratio forte proferatur. Duplex ista uideatur necesse est, ut aut noluerit condere quid, aut nō potuerit. Tertium cessat. Sed nō potuisse, indignum deo est. Noluisset, an dignum, uolo inquirere. Dic mihi Marcion, uoluit deus tuus cognosci se quocumque in tempore, an nō: alio proposito & descendit, & prædicauit, & passus resurrexit, quā uti cognosceretur? Et sine dubio si cognitus est, uoluit. nihil enim circa eum fieret nisi uoluisset. Quid ergo tantopere notitiam sui procurauit, ut in decore carnis exhiberetur, & quidem maiore si falsæ. Nam hoc turpius, si & mentitus est substantiam corporis, qui & maledictum in se creatoris admisit, ligno

Forte, & hoc

Nouus Triptolemus

sit, ligito suspensus. Quanto honestius per aliqua propriæ molitionis indi-
 cia cognitionem sui præstruxisset, maxime aduersus eum cognosci habens,
 apud quē ex operibus ab initio cognitus non erat. Nam & quale est, ut crea-
 tor quidem ignorans esse alium super se deum, ut uolunt Marcionitæ, qui
 solum se etiam iurans asseuerabat, tantis operibus notitiam sui armauerit,
 quam potuerat nō ita curasse secundum singularitatis suę præsumptionem:
 ille autem sublimior sciens inferiorem deum tam instructum, nullam sibi
 prospexerit agnoscendo paraturam: quando etiam insigniora & superbio-
 ra opera debuisset condidisse, ut & deus ex operibus cognosceretur secun-
 dum creatorē, & ex honestioribus potior & generosior creatore. Cæterum
 & si esse eum possemus confiteri, sine causa esse eum deberemus argumen-
 tari. Sine causa enim esset, qui rem non haberet: quia res omnis causa est,
 ut sit aliquis cuius res sit. Porro in quantum nihil oportet esse sine causa, id
 est sine re, quia si sine causa sit, perinde est atq; si nō sit, non habens rei cau-
 sam rem ipsam: in tantum deū dignius credam non esse, quā esse sine cau-
 sa. Sine causa est enim qui rem non habendo, non habet causam. Deus au-
 tem sine causa, id est sine re esse nō debet. Ita quoties ostendo eum sine cau-
 sa esse tanquam sit, hoc constituo non esse illum: quia si fuisset, omnino si-
 ne causa non fuisset. Sic & ipsam fidem dico illum sine causa ab homine ca-
 ptare, aliter solito deum credere ex operum autoritate formatum, quia ni-
 hil tale prospexit, per quod homo deum didicit. Nam & si credunt pleriq;
 in illum, non statim ratione credunt, non habentes dei pignus, opera eius
 deo digna. Itaq; hoc nomine cessationis & defectionis operū, & impuden-
 tiæ & malignitatis affinis est: Impudentiæ, qua fidem non debitam sibi ca-
 ptat, cui præstruendæ nihil prospexit: malignitatis, qua plures incredulita-
 tis reos fecit, nihil fidei procurando. Cum deum hoc gradu expellimus, cui
 nulla conditio tam propria & deo digna, quam creatoris testimonium præ-
 signauerit, narem contrahentes impudentissimi Marcionitæ conuertuntur *Narem cōtra-*
 ad destructionem operum creatoris. Nimirum, inquiunt, grande opus & *here*
 dignum deo, mundus. Nunquid ergo creator minime deus? Planè deus. Er-
 go nec mundus deo indignus: nihil etenim deus indignum se fecit. Et si mun-
 dum homini, nō sibi fecit: & si omne opus inferius est suo artifice, Et tamen
 si quale quid fecisse indignum est deo, quanto indignius deo est nihil eum
 omnino fecisse, uel indignū, quo posset etiam digniorum autor sperari: Vt
 ergo aliquid & de isto huius mundi indigno loquar, cui & apud Græcos *ἰδομεν*
 ornamentis & cultus, nō sordium nomen est, indignas uidelicet substantias *De philoso-*
 ipsi illi sapientiæ professores, de quorum ingenijs omnis hæresis animatur, *phorum inge-*
 deos pronunciauerunt, ut Thales aquam, ut Heraclitus ignem, ut Anaxi- *nij omnis hæ-*
 menes aerem, ut Anaximander uniuersa cœlestia, ut Strato cœlum & ter- *res animas*
 ram, ut Zeno aerem & ætherē, ut Plato sydera, quod genus deorum igneū *tur*
 p 3 appellat

9 appellat. Cum de mundo, considerando scilicet & magnitudinem, & uim
& potestatem, & honorem, & decorem, opem, fidem, legem singulorum e-
lementorum, quæ omnibus gignendis, alendis, conficiendis, reficiendisq;
conspirant, ut pleriq; Physicorum formidauerint initium ac finem mundo
constare, ne substantiæ eius tantæ scilicet minus dii haberentur: quas colūt
& Persarum Magi, & Ægyptiorum Hierophantæ, & Indorum Gymnoso-
phistæ. Ipsa quoq; uulgaris supersticio communis idololatriæ, cum in simu-
lachris de nominibus & fabulis ueterum mortuorum pudet, ad interpreta-
tionem naturalium refugit, & dedecus suū ingenio obumbrat, figurans Io-
uem in substantiam feruidam, & Iunonē eius in acream, secundum sonum
Græcorum uocabulorum, item Vestam in ignem, & Camenas in aquas,
& Magnam matrem in terram, seminalia demessam, lacertis aratam, lau-
cris rigatam. Sic & Osirin, quod semper sepelitur, & in uiuido quæritur, &
cum gaudio inuenitur, reciprocarum frugum & uiuidorum elementorum,
& recidiui anni fidem argumentantur: Sicut aridæ & ardentis naturæ sacra-
menta, leones Mithræ philosophantur. Et superiores quidem situ aut statu
substantias, sufficit, facilius deos habitas, quàm deo indignas. Ad humilia
deficiam. Vnus opinor, de sepibus flosculus, non dico de pratis, una cuius-
libet maris conchula, non dico de Rubro, una tetraonis pennula, taceo de
pauo, sordidum artificem pronuntiabit tibi creatorem? At cum & animalia
irrides minutiora, quæ maximus artifex de industria ingenijs aut uiribus
ampliauit, sic magnitudinem in mediocritate probari docens, quemadmo-
dum uirtutem in infirmitate secundum Apostolū, imitare si potes apis edi-
ficia, formicæ stabula, araneæ retia, bombycis stamina: sustine si potes illas
ipsas leetuli & tegetis tuæ bestias, cantharidis uenena, muscæ spicula, culicis
& tubam & lanceam. Qualia erunt maiora, cum tam modicis aut inuaris
aut læderis, ut nec in modicis despicias creatorem? Postremo te tibi circum-
fer, intus ac foris considera hominem, placebit tibi uel hoc opus dei nostri,
quod tuus dominus ille deus melior adamauit, propter quem in hæc pau-
pertina elementa de tertio cœlo descendere laborauit, cuius causa in hac cel-
lula creatoris etiam crucifixus est. Sed ille quidem usq; nunc nec aquam re-
probauit creatoris qua suos abluuit, nec oleum quo suos unguat, nec mellis &
lactis societatem qua suos infantat, nec panem quo ipsum corpus suum re-
præsentat, etiam in sacramentis proprijs egens mendicitatibus creatoris. At
tu super magistrum discipulus, & seruus super dominum, sublimius illo sa-
pis, destruens quæ ille desiderat. Volo inspicere si ex fide saltem, ut non &
ipse quæ destruis appetas. Aduersaris cœlo, & libertatem cœli in habitatio-
nibus captas. Despicias terram planè inimice tuæ carnis matricem, & omnes
medullas eius uictui extorques? Reprobas & mare, sed usq; ad copias eius
quas sanctiorem cibum deputas. Rosam tibi si obtulero, non fastidies crea-
torem

Iouis
Iuno
Vesta
Camenæ
Magna mater
Osiris

Leones Mi-
thre

Conchula
Tetraon

Apis edificia
Formicæ sta-
bula

Araneæ retia
Bombycis sta-
mina

Cantharidis
uenena

Muscæ spicula
Culicis tuba
& lancea

SACRA-
MENTA

Baptismus
Oleum

Mellis & la-
ctis societas
Eucharistia

Copie maris
Cibus sanctior

torem. Hypocrita, ut apocarteresi probes te Marcionitā, id est repudiato-
 rem creatoris (nam hæc apud uos pro martyrio affectari debuisset, si uobis
 mundus displiceret) in quamcunq; materiam resoluēris, substantia creatoris
 uteris. Quanta obstinatio duritiæ tuæ: Deprecias in quibus & uiuis & mor-
 reris. Post hæc uel ante hæc cum dixeris esse & illi cōditionem suā, & suum
 mundum, & suū cœlum, de cœlo quidem illo tertio uidebimus, si & ad Apo-
 stolum uestrum discutiendum peruenerimus. Interim quæcunq; substan-
 tia est, cum suo utiq; deo apparuisse debuerat. At nūc quale est ut dominus
 à XII Tiberij Cæsaris reuelatus sit, substantia uero à XV iam Seueri impe-
 ratoris nulla omnino comperta sit, quæ friuolis creatoris præcellens utique
 latere desisset, non latente iam domino suo & autore? Et ideo si ipsa non po-
 tuit manifestari in hoc mundo, quomodo dominus paruit eius in hoc mun-
 do? Si dominum cepit hic mundus, cur substantiam capere non potuit, nisi
 domino fortasse maiorem? Iam nunc de loco quæstio est, pertinens & ad
 mundum illum superiorem, & ad ipsum deū eius. Ecce enim si & ille habet
 mundum suum infra se super creatorem, in loco utiq; fecit eum, cuius spaciū
 uacabat inter pedes suos & caput creatoris. Ergo & deus ipse in loco erat, &
 mundum in loco faciebat. Et erit iam locus ille maior, & deo & mundo. Ni-
 hil enim nō maius est id quod capit, eo quod capitur. Et uidendum ne qua
 adhuc illic uacent † subscīua, in quibus & tertius aliquis stipare deus se cum
 mundo suo possit. Ergo iam incipe deos cōputare. Erit enim & locus deus,
 non tantum quā deo maior, sed & quā innatus & infectus, ac per hoc æter-
 nus, & deo par, in quo semper deus fuerit. Dehinc si & ille mundum ex ali-
 qua materia subiacente molitus est, innata & infecta & temporali deo,
 quemadmodum de creatore Marcion sentit, redigis & hoc ad maiestatem
 loci, qui & deum & materiam duos deos clusit. Et materia enim deus, secun-
 dum formam diuinitatis, innata scilicet, & infecta, & æterna. Aut si de nibi-
 lo molitus est mundum, hoc & de creatore sentire cogetur, cui materiā subij-
 cit in substantia mundi. Sed ex materia & ille fecisse debet, eadem ratione
 occurrente illi quoq; deo, quæ opponeretur creatori, ut æque deo. Atq; ita
 tres interim mihi deos numera Marcionis, Factorem, & Locum, & Mate-
 riam. Proinde & creatorem in loco facit, utiq; eadem conditione censendo:
 & materiam ei subijcit, utiq; innatam & infectam & hoc nomine æternam,
 ut domino. Amplius, & Malum materiæ deputans, innatū innatæ, infectū
 infectæ, & æternum æternæ, quartum iam hic deum fecit. Habes igitur in
 superioribus tres substantias diuinitatis, in inferioribus quatuor. His cum acce-
 dunt & sui Christi, alter qui apparuit sub Tiberio, alter qui à creatore pro-
 mittitur, manifestam iam fraudem Marcion patitur ab eis, qui duos illum
 deos inferre præsumunt, cum nouem assignet licet nesciens. Non cōparen-
 te igitur mundo alio, sicut nec deo eius, cōsequens est ut duas species rerum,

Apocarteresi
sis

Aetas Tertul-
liani, sub Seue-
ro librū hunc
cōmentantis

Ali. subscīua

Factor
Locus

Materia
Malum

Christus Tibe-
rianus, alter
rius dei Chris-
tus creatoris

uisibilia & inuisibilia duobus autoribus deis diuidant, & ita suo deo inuisibilia defendant. Quis autem poterit inducere in animum nisi spiritus hæreticus, eius esse inuisibilia qui nihil uisibile præmiserit, quàm eius qui uisibilia operatus, inuisibilium quoque fidem fecerit: cum iustius multo sit aliquibus exemplarijs annuere quàm nullis. Videbimus & Apostolus cui autori inuisibilia deputet, cum & illum explorauerimus. Nunc enim communibus plurimum sensibus, & argumentationibus iustis, secuturæ scripturarum quoque aduocationi fidem sternimus, cõfirmantes diuersitatē hanc uisibilium & inuisibilium à deo creatore deputandam, sicuti tota operatio eius ex diuersitatibus cõstat, ex corporalibus & incorporalibus, ex animalibus & inanimalibus, ex uocalibus & mutis, ex mobilibus & stacis, ex genitalibus & sterilibus, ex aridis & siccis, ex calidis & frigidis. Sic & hominem ipsum diuersitas temperauit, tam in corpore quàm in sensu. Alia membra fortia, alia infirma: alia honesta, alia inhonesta: alia gemina, alia unica: alia comparia, alia disparia. Proinde & in sensu nunc lætitia, nunc anxietas: nunc amor, nunc odium: nunc ira, nunc lenitas. Quod si ita est, ut æmula inter se conditionis uniuersitas, ista modulata sit, iam igitur & uisibilibus inuisibilia debentur, non alteri autori deputanda, quàm cui & æmula eorum ipsum creatorem diuersum notant, iubentem quæ prohibuit, & prohibentem quæ iussit, percutientem & sanantem. Cur in hac sola specie uniformē eum capiūt, uisibilium solummodo conditorem, quem proinde credendum sit, & uisibilia & inuisibilia cõdidisse, quemadmodum & uitam & mortē, & mala & pacem? Et utique si illa inuisibilia maiora sunt uisibilibus creaturis suo loco magnis, sic quoque cõgruit eius esse maiora, cuius & magna, quia nec magna nedum maiora ei competant, cuius nec modica cõparent. His cõpressi, erumpunt dicere: Sufficit unicum hoc opus deo nostro, quod hominem liberauit summa & præcipua bonitate sua, & omnibus locustis anteponenda. O deū maiorem, cuius tam magnū opus nō potuit inueniri, quàm in homine dei minoris. Enimvero prius est ut probes eum esse per quæ deum probari oportet, per opera, tunc deinde per beneficia. Primo enim queritur an sit, & ita qualis sit. Alterum de operibus, alterum de beneficijs dei dignoscitur. Cæterum non quia liberaſſe dicitur hominem, ideo esse eum constat: sed si esse constitit, tūc & liberaſſe dicitur, ut & an liberauerit cõſtet, quia potuerit & esse, & non liberaſſe. Quomodo ergo quia liberaſſe dicitur, etiam esse credetur, cum potuerit & esse, & nō liberaſſe? Nunc in isto articulo ab ignoti dei quæſtione deducta, satis constitit, tam nihil illum cõdidisse, quàm debuisse cõdidisse, uti cognosceretur ex operibus, quia si fuiſſet, cognosci debuisset. Et utique à primordio rerum: deum em̄ non decuiſſe latuiſſe. Regrediar necesse est ad originē quæſtionis dei ignoti, ut cæteros quoque ramulos eiꝰ excutiā. Primo em̄ quæri oportebit, qui poſtea ſe protulerit in noticiam, cur poſtea

postea & non à primordio rerum: quibus utiq; necessarius, quâ deus, & qui dem melior, quo necessarius latere non debuit? Non enim potest dici non fuisse aut materiam aut causam cognoscendi deum, cum & homo à primordio esset in seculo, cui nunc subuenit, & malicia creatoris, aduersus quam ut bonus subuenit. Igitur aut ignorauit & causam & materiam suæ reuelationis necessariae, aut dubitauit, aut non potuit, aut noluit. Omnia hæc deo indigna, maxime optimo. Sed & hunc locum alibi implebimus exprobratione seræ reuelationis, sicut nunc sola demonstratione. Processerit age iam in notitiam quando uoluit, quando potuit, quando hora fatalis aduenit. fortasse enim *ἀναβιβάζων* ei obstabat, aut aliquæ maleficæ, aut Saturnus quædratus, aut Mars trigonus. Nam & Mathematici plurimum Marcionitæ: nec hoc erubescences, de ipsis etiam stellis uiuere creatoris. Tractandum & hic de reuelationis qualitate, an digne cognitus sit, ut constet an uere, & ita credatur esse quem digne constiterit reuelatum, digna enim deo probabunt deum. Nos definimus deum primo natura cognoscendum, deinde doctrina recognoscendum: natura ex operibus, doctrina ex prædicationibus. Sed cui nulla natura est, naturalia instrumenta non suppetunt. Ergo uel prædicationibus reuelationem sui debuerat operari, maxime aduersus eum reuelandus, qui & conditionis & prædicationis operibus tot ac tantis, uix tamen hominem fide impleuerat. Quomodo itaq; reuelatus est, si per humanam coniecturam negas deum alias cognosci posse quàm per semetipsum: nec tantum ad formam prouocans creatoris, uerum & ad conditionem tam diuinæ magnitudinis quàm humanæ mediocritatis: ne maior deo homo uideri possit, qui non eum nõ ultro uolentem cognosci, suis uiribus quodammodo in publicum agnitionis extraxerit: cum humana mediocritas facilius deos fingere sibi norit, secundum totius æui experimenta, quàm uerum sectari, quem natura iam intelligunt. Alioquin si sic homo deum commentabitur, quomodo Romulus Consum, & Tati Cloacinam, & Hostilius Pa
uorem, & Metellus Alburnū, & quidam ante hoc tempus Antinoum, hoc
alijs licebit: nos Marcionem nauclerum nouimus, non regem nec imperato
rem. Imò, inquit Marcionitæ, deus noster, etsi non ab initio, etsi non per
conditionem, sed per semetipsum reuelatus est, in CHRISTO IESV. Da
bitur & in Christū, liber de omni statu eius. Distingui enim materias oportet, quo plenius & ordinatius retractentur. Interim satis erit, ad præsentem
gradum ita occurrere, ut ostendam CHRISTVM IESVM non alterius
dei circumlatorem q̃ creatoris. Et quidem paucis. Anno xv Tiberij Christi
Iesus de cœlo manare dignatus est, spiritus salutaris: Marcionis salutis,
qui ita uoluit, quoto quidem anno Antonini maioris de Ponto suo exhalauit
uerit aura canicularis non curauim inuestigare, de quo tamen constat Antoni
nus hæreticus est, sub Pio impius. A Tiberio aut usq; ad Antoninum annū 12
ferè

*Anabibazon,
hoc est ascens
dens*

*Romuli Con
sus
Tatij Cloacina
Hostilij Pa
uor
Metelli Al
burnus
Adriani Ant
tinous*

ferè c. xv. & dimidium anni cum dimidio mensis: tantundem temporis ponunt inter Christū & Marcionem. Cum igitur sub Antonino primus Marcion hūc deum induxerit, sicuti probauimus, statim qui sapis plana res est. Præiudicant tempora quod sub Antonino primum processit, sub Tiberio non processisse, id est deum Antonini, imperij Tiberiani non fuisse: atq; ita non à Christo reuelatum, quem constat à Marcione primū prædicatū. Hoc nunc ut probem constare, quod superest ab ipsis aduersarijs sumam. Separatio legis & Euangelij, proprium & principale opus est Marcionis: nec poterunt negare discipuli eius quod in summo instrumento habent, quo denique initiantur & indurātur in hanc heresim. Nam hæ sunt Antitheses Marcionis, id est contrariæ oppositiones, quæ conantur discordiam Euangelij cum lege committere, ut ex diuersitate sententiarum utriusq; instrumenti, diuersitatem quoq; argumententur deorum. Igitur cum ea separatio legis & Euangelij, ipsa sit, quæ alium deū Euangelij insinuauerit, aduersus deum legis, apparet ante eam separationem deum in notitia non fuisse, qui ab argumento separationis innotuit: atq; ita nō à Christo reuelatum, qui fuit ante separationem, sed à Marcione commentatum, qui instituit separationem aduersus Euangelij legisq; pacem, quam retro illæsam & inconcussam ab apparentia CHRISTI usq; ad audaciam Marcionis, illa utiq; ratio seruauit, quæ nō alium & deum legis & Euangelij tuebatur, præter creatorem, aduersus quem tanto post tempore separatio à Pontico immissa est. Huic expeditissimæ probationi defensio quoq; à nobis necessaria est, aduersus obstrepitacula diuersæ partis. Aiunt enim Marcionem non tam innouasse regulam separatione legis & Euangelij, quàm retro adulteratam recurasse. O Christe patientissime domine, qui tot annis interuersionem prædicationis tuæ sustinuiisti, donec scilicet tibi Marcion subueniret. Nam & ipsum Perrū cæterosq; columnas Apostolatus, à Paulo reprehensos opponunt, quod non recto pede incederent ad Euangelij ueritatem: ab illo certe Paulo qui adhuc in gratia rudis, trepidans deniq; ne in uacuum cucurrisset aut curret, tunc primum cum antecessoribus Apostolis conferebat. Igitur si feruenter adhuc ut Neophytus, aduersus Iudaismum aliquid in conuersatione reprehendendum existimauit, passiuum scilicet cōuictum, postmodū & ipse usu omnibus omnia futurus ut omēs lucraretur, Iudæis quasi Iudæus, & eis qui sub lege tanquam in lege: tu illam solius conuersationis placiturę postea accusatori suo reprehensionem, suspectam uis haberi etiam de prædicationis erga deum præuaricatione. Atquin de prædicationis unitate, quod supra legimus, dextras iunxerant, & ipsa officij distributione de Euangelij societate condixerant: sicut & alibi, Siue ego, inquit, siue illi, sic prædicamus. Sed & si quosdam falsos fratres irrepsisse descripsit, qui uellent Galatas ad aliud Euangelium transferre, ipse demonstrat adulterium illud Euangelij non

*Antitheses
Marcionis*

*Obstrepita-
cula*

*Passiuus con-
uictus*

non ad alterius dei & Christi fidem transferendam, sed ad disciplinam legis conseruandam, habuisse intentionem, deprehendens scilicet illos circuncisionem uindicantes, & obseruantes tempora, & dies, & menses, & annos Iudaicarum ceremoniarum, quas iam exclusas agnouisse debuerant, secundum innouatam dispositionem creatoris, olim de hoc ipso prædicantis per prophetas suos, ut per Esaïam: Vetera transferunt, inquit, ecce noua quæ ego nunc facio. Et alibi: Et disponam testamentum, non quale disposui ad patres uestros, cum illos eduxissem de terra Ægypti. Sic & per Hieremiam: Renouate uobis nouamen nouum, & circuncidimini deo uestro, & circuncidimini præputia cordis uestri. Hanc ergo circuncisionem iam sistens Apostolus, & hoc nouamen: illas quoque uetustates ceremoniarum dissuadebat, de quibus idem conditor earum quandoque cessaturis profitebatur, per Osee: Et auertam omnes iucunditates eius, & dies festos eius, & Neomenias, & sabbata, & omnes ceremonias eius. Sic enim & per Esaïam: Neomenias uestras & sabbata & diem magnum non sustineo, ferias & ieiunium, & dies festos uestros, odit anima mea. Quod & si creator omnia hæc iam pridem recusauerat, & Apostolus ea iam recusanda pronuntiabat, ipsa Apostoli sententia consentanea decretis creatoris, probat non alium deum ab Apostolo prædicatum, quam cuius decreta cupiebat iam agnosci, falsos & apostolos & fratres notans in hac causa, qui Euangelium Christi creatoris transferrent, à nouitate prænuntiata à creatore, ad uetustatem recusatam à creatore. Cæterum si quod nouum deum prædicans, ueteris dei legem cupiebat excludere, quare de deo quidem nouo nihil præscribit, sed de uetere lege solummodo: nisi quoniam fide manente in creatorem, sola lex eius concessare debebat: ut & Psalmus ille præcinerat: Disrumpamus uincula à nobis eorum, & abijciamus eorum iugum à nobis: Ex quo scilicet tumultuatae sunt gentes, & populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terre & magistratus circumuenerunt in unum, aduersus dominum & aduersus Christum eius. Et utique si alius deus prædicaretur à Paulo, nulla disceptatio esset, seruandæ legis, nec ne, non pertinentis scilicet ad dominum nouum, & æmulum legis. Ipsa enim dei nouitas atque diuersitas abstulisset non modo quæstionem, ueteris & alienæ legis, uerum omnem eius mentionem. Sed hic erat totus status quæstionis, quod cum idem deus legis in Christo prædicaretur, lege eius derogaretur. Stabat igitur fides semper in creatore & Christo eius, sed conuersatio & disciplina nutabat. Nam & alij de idolothyto edendo, alij de mulierum uelamento, alij de nuptijs uel repudijs, nonnulli de spe resurrectionis disceptabant, de deo nemo. Nam si fuisset hæc quoque quæstio disceptata, & ipsa apud Apostolum inueniretur, uel quanto principalis. Quod si post Apostolorum tempora adulterium ueritas passa est, circa dei regulam, ergo iam Apostolica traditio nihil passa est in tempore suo circa dei regulam. Et non alia agnoscenda erit traditio

ECCLE/
SIAE A/
POSTO/
LORVM.

*Cunco ueri/
tatis extrudi/
tur heresis*

traditio Apostolorum, quàm quæ hodie apud ipsorum ecclesias æditur. Nullam aut Apostolici census ecclesiam inuenias: quæ nō in creatore Christianizet. Aut si hæ erunt à primordio corruptæ, quæ erunt integræ: nimirū aduersariæ creatoris. Exhibe ergo aliquam ex tuis Apostolici census, & obdlexeris. Igitur cum omnibus modis cōstet alium deum in regula sacramenti istius nō fuisse à Christo usq; ad Marcionem quàm creatorem, satis iam & probatio nostra munita est, qua ostendimus notitiam dei hæretici ex Euangelij & legis separatione cepisse: & definitio superior instructa est, non esse credendum deum quem homo de suis sensibus composuerit, nisi planè propheta, id est nō de suis sensibus. Quod si Marcion poterit dici, debet etiam probari. Nihil retractare oportebat. hoc enim cunco ueritatis, omnis extruditur hæresis, cum Christus non alterius dei quàm creatoris circumlator ostenditur. Sed quomodo funditus euertetur Antichristus, nisi cæteris quoq; iniectionibus eius elidendis locus detur, relaxata præscriptionū defensione. Accedamus igitur iam hinc ad ipsam dei personā, uel potius umbram & phāasma, secundū Christū ipsius, per idq; examinetur per quod creatori præfertur. Et utiq; erunt regulæ certæ ad examinandam dei bonitatem. Sed prius est ut inueniā illam & apprehendam, & ita ad regulas perducam. Cum enim circumspicio tempora, nusquam est, à primordio materialium, & in introitu causarum, cū quibus debuerat inueniri, exinde agens quo agi habuit. Erat enim iam mors, & aculeus mortis delictum, & ipsa malitia creatoris, aduersus quam subuenire deberet alterius dei bonitas, primæ huic regulæ diuinæ bonitatis occurrens, si se naturalem probaret, statim succurrens, ut causa cœpit. Omnia enim in deo naturalia & ingenita esse debent, ut sint æterna secundum statum ipsius, ne obuenientia & extranea reputentur, ac per hoc temporalia & æternitatis aliena: ita & bonitas perennis & iugis exigitur in deo, quæ in thesauris naturalium proprietatum reposita & parata antecederet causas & materias suas: & primam quamq; suscipere, nō despiceret & destitueret si antecederat. Deniq; & hic nō minus queram, cur nō à primordio operata sit bonitas eius, quàm de ipso quæsumus, cur non à primordio sit reuelatus? Quid nī: qui per bonitatem reuelari haberet, si qui fuisset. Non posse quid, deo non licet, nedū naturalibus suis fungi: quæ si continentur quo minus currant, naturalia non erunt. Et ocium em̄ sui natura non nouit: hinc censetur, si agatur. Sic nec noluisse uidebitur exercere bonitatem interim naturæ nomine. Natura enim se non potest nolle, quæ se ita dirigit, ut si cessauerit non sit. Sed cessauit aliquando in deo Marcionis de opere bonitatis. Ergo non fuit naturalis bonitas, quæ potuit aliquando cessasse, quod naturalibus non licet. Et si non erit naturalis, iam nec æterna credenda, nec deo par, quia non æterna, dum non naturalis: quæ deniq; nullam sui perpetuitatem, aut de præterito constituat, aut de futuro re-promittat

promittat. Nam & à primordio nō fuit, & in finem sine dubio non erit. Potest enim & non esse quandoq; sicut nō fuit aliquando. Igitur cum constet in primordio cessasse bonitatem dei illius, non enim à primordio liberauit hominem, & uoluntate potius eam quàm infirmitate cessasse, iam uoluntas suppressæ bonitatis, finis inuenietur malignitatis. Quid enim tam malignum quàm nolle prodesse cum possis, quàm utilitate cruciari, quàm iniuriam sinere? Totum deniq; creatoris elogium in illum rescribetur, qui sacrificias eius, bonitatis suæ mora iuuuit. Nam in cuius manu est quid, ne fiat, eius iam deputatur cum iam sit. Homo damnatur in mortem ob unius arbusculæ delibationem, & exinde prosiliunt delicta cum pœnis, & pereunt iam omnes qui paradisi nullum cespitem norunt. Et hoc melior aliqui deus aut nescit aut sustinet. Si ut ex hoc melior inueniretur, quanto creator deterior haberetur, satis & in isto consilio maliciosus, qui & illum uoluit oneratum operationibus eius admissi, & seculum in uexatione detinuit. Quid de tali medico iudicabis, qui nutriet morbum mora præsidij, & periculū extendat dilatione remedij, quo pretiosius, aut famosius curet? Talis & in deum Marcionis dicenda sententia est, mali permissorem, iniuriæ fautorem, gratiæ lenocinatorem, benignitatis præuaricatorem, quam nō statim causæ suæ exhibuit. Planè si natura bonus, exhibiturus, & non accessione: si ingenio optimus, & non disciplina: si ab æuo deus & non à Tiberio, imò (quod uerius) à Cerdone & Marcione. Tiberio nunc deus ille præstiterit, ut imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur. Aliam illi regulam prætendo, sicut naturalia ita rationalia esse in deo omnia. Exigo rationem bonitatis: quia nec aliud quid bonum haberi liceat, quod non rationaliter bonum sit, nedum ut ipsa bonitas irrationalis deprehendatur. Facilius malum cui rationis aliquid affuerit, pro bono habebitur, quàm ut bonum ratione desertum non pro malo iudicetur. Nego rationalem bonitatem dei Marcionis, iam hoc primo q; in salutem processerit hominis alieni. Scio dicturos: atquin hanc esse principalem & perfectam bonitatem, cum sine ullo debito familiaritatis, in extraneos uoluntaria & libera effunditur, secundum quam inimicos quoque nostros & hoc nomine iam extraneos diligere iubeamur. Cum ergo nō à primordio hominem respexit, à primordio extraneum, cessando præiudicauit cum extraneo nihil sibi esse. Cæterum disciplinam diligendi extraneum uel inimicum, antecessit præceptū diligendi proximum tanquā teipsum. Quod & si ex lege creatoris, & tu quoq; illud excipere debebis, ut à Christo non destructum, sed potius extructum. Nam quo magis proximum diligas, diligere iuberis inimicum & extraneum. Exaggeratio est debite bonitatis, exactio indebitæ. Antecedit autem debita indebita, ut principalis, ut dignior ministra & comite sua, id est indebita. Prior igitur cum prima bonitatis ratio sit, in rem suam exhiberi ex iustitia, secunda autem in alienam ex redun-

q dantia

16 dantia iustitiæ super Scribarum & Phariseorum, quale est secundam ei rationem referri, cui deficit prima, non habentis proprium hominem, ac per hoc quoque exigua. Porro exigua quæ suam non habuit, quomodo in alienum redundauit? Exhibe re principalem rationem, & tunc uendica sequentem. Nulla res sine ordine rationalis potest uendicari, tanto abest ut ratio ipsa in aliquo ordinem amittat. Sit nunc & à secundo gradu incipiens ratio bonitatis in extraneum scilicet, nec secundus illi gradus ratione constabit, alio modo destructus. Tunc enim rationalis habebitur uel secunda in extraneum bonitas, si sine iniuria eius operetur, cuius est res. Quamcunque bonitatem, iustitia prima efficit rationalē. Sic & in principali gradu rationalis erit, cum in rem suam exhibetur, si iusta sit. Sic & in extraneum rationalis uideri poterit, si non sit iniusta. Cæterum qualis bonitas quæ per iniuriam constat, & quidem pro extraneo: forlasse enim pro domestico aliquatenus rationalis habeatur bonitas iniuriosa, Pro extraneo uero, cui nec proba legitime deberetur, qua ratione tam iniusta rationalis defendetur? Quid enim iniustius, quid iniquius & improbius, quàm ita alieno benefacere seruo, ut domino eripatur, ut alij uendicetur, ut aduersus caput domini subornetur, & quidem, quod indignius, in ipsa adhuc domo domini, de ipsius adhuc horreis uiuens, sub ipsius adhuc plagis tremens? Talis assertor etiam damnaretur in seculo, nedum plagiator. Non aliter deus Marcionis insumpens in alienum mundum, eripiens deo hominē, patri filium, educatori alumnus, domino famulum: ut eum efficiat deo impiū, patri irreligiosum, educatori ingratus, domino nequā. Oro te si rationalis bonitas talem facit, qualem faceret irrationalis? An putem impudentiorem, quàm qui in aliena aqua alij deo tingitur, ad alienū cælum alij deo expanditur, in aliena terra alij deo sternitur, super alienum panem alij deo gratiarum actionibus fungitur, de alienis bonis ob alium deum nomine eleemosynæ & dilectionis operatur? Quis iste deus tam bonus, ut homo ab illo malus fiat: tam propitius, ut aliū illi deum & dominum quidem faciat iratum? Sed deus sicut æternus & rationalis, ita opinor & perfectus in omnibus. Eritis enim perfecti quemadmodum pater uester qui in cœlis est. Exhibe perfectam quoque bonitatem eius. Et si de imperfecta satis constat, quæ neque naturalis inuenitur, neque rationalis, nūc & alio ordine traducetur: nec iam imperfecta, imò & defecta, exigua, & exhausta, minor numero materiarum suarum, quæ non in omnibus exhibetur. Non enim omnes salui fiunt, sed pauciores omnibus & Iudæis & Christianis creatoris. Pluribus uero pereuntibus, quomodo perfecta defenditur bonitas ex maiore parte cessatrix, paucis aliqua, pluribus nulla, cedens perditioni, partiaria exitij? Quod si plures salui non erunt, erit iam non bonitas, sed malitia perfectior. Sicut enim bonitatis operatio est, quæ facit saluos, ita malignitatis quæ non facit saluos. Magis autem non faciens

Assertor
 Plagiator

Tingi
 Ad cœlū expandi
 In terrā sterni
 Super panem
 gratiarū actionibus fungi
 Eucharistia
 De bonis nomine eleemosynæ & dilectionis operari

faciens saluos, dum paucos facit, perfectior erit in non iuuando quàm iuuando. Non poteris & in creatorem referre bonitatem, in omnes defectio-
nem. Quem enim iudicem tenes, dispensatorem si forte bonitatis ostendis 17
intelligendum, non profusorem, quod tuo uendicas. Vsque adeo hac sola
eum præfers bonitate creatori, quam si solam profitetur & totam, nulli de-
esse debuerat. Sed nolo iam de parte maiore pereuntium, imperfectum bo-
nitatis arguere deum Marcionis: sufficit ipsos quos saluos facit, imperfectæ
salutis inuentos, imperfectam bonitatē eius ostendere: scilicet animatenus *Animatenus*
saluos, carne deperditos, quæ apud illum non resurgit. Vnde hæc dimidia-
tio salutis, nisi ex defectione bonitatis? Quid erat perfectæ bonitatis, quàm
totum hominem redigere in salutem, totum damnatum à creatore, totum à
deo optimo allectum? Quod si iam & caro tingitur apud illum, & caro de
nuptiis tollitur, & caro in confessione nominis desæuitur, sed & si carni deli- *Probat resur-*
cta reputantur, præcedit animæ reatus, & culpæ principatus animæ potius *rectionem car-*
adscribendus, cui caro ministri nomine occurrit. Carens deniq; anima caro, *nis*
hactenus peccat. Ita & in hoc iniusta bonitas: & sic quoq; imperfecta, inno-
centiorem substantiam relinquens in exitium, obsequio non arbitrio delin-
quentem: cuius Christus & si non induit ueritatem ut tuæ heresi uisum est,
imaginem tamen eius subire dignatus est. Ipsum quod mentitus est illam,
aliquid ei debuit debuisse. Quid est autem homo aliud quàm caro? Siqui-
dem nomen hominis, materia corporalis, non animalis, ab autore sortita
est. Et fecit hominem deus, inquit, limum de terra, non animam. anima em̃
de afflatu. Et factus est homo in animam uiuam. Quis? utiq; qui de limo.
Et posuit deus hominem in paradiso: quod finxit, non quod flauit: qui caro
nunc, non qui anima. Itaq; si ita est quo ore contendes perfectum bonita-
tis titulum, quæ non iam à partitione speciali hominis liberandi defecit, sed
à proprietate generali? Si plena est gratia, & solida misericordia quæ soli ani-
mæ salutaris est, plus præstat hæc uita, qua toti & integri fruimur. Ceterum
ex parte resurgere, multari erit, non liberari. Erat & illud perfectæ bonitatis,
ut homo liberatus in fidem dei optimi, statim eximeretur de domicilio atq;
dominatu dei sæui. At nunc & febricitas ô Marcionita, & cæteros tribulos
& spinas dolor carnis tuæ tibi ædit: nec fulminibus tantum, aut bellis, & pe-
stibus alijsq; plagis creatoris, sed & scorpjjs eius obiectus, in quo te putas li-
beratum de regno eius, cuius te muscæ adhuc calcant? Si de futuro erutus
es, cur non & de præsentī, ut perfectè sis: alia est nostra conditio, apud auto-
rem, apud iudicem, apud offensum principē generis. Tu tantummodo bo-
num deum præfers, non potes autem perfectè bonum ostendere, à quo nō
perfectè liberaris. Quod attrinet ad bonitatis quæstionem, his lineis dedux-
imus eam minime deo adæquari, ut neq; ingenitam, neq; rationalem, ne-
que perfectam, sed & improbam & iniustam, & ipso iam bonitatis nomine
q 2 indignam

Deus de Epicuri schola

Epicurus

Epicurus, consiliarius Marcionis

Officiales emulacionis affectus

indigham: quod scilicet in quantum deo congruat, in tantum deum nō esse cōueniat, qui de tali bonitate etiā praeferatur, nec de tali modo, uerum & sola. Iam em̄ & hoc discuti par est, an deus de sola bonitate censendus sit, negatis ceteris appendicibus, sensibus & affectibus, quos Marcionitæ quidē à deo suo abigunt in creatorem, nos uero & agnoscimus in creatore, ut deo dignos. Et ex hoc quoq; negabimus deum, in quo non omnia quæ deo digna sint, cōstent. Si aliquem de Epicuri schola deum, affectauit Christi nomine titolare, ut quod beatum & incorruptibile sit, neq; sibi, neq; alijs molestias praeftet (hanc enim sententiam ruminans Marcion, remouit ab illo seueritates & iudiciarias uires) aut in totum immobilem & stupentem deum concepisse debuerat: & quid illi cum Christo molesto & Iudæis per doctrinam, & sibi per Iesum: aut & de ceteris motibus eum agnouisse: & quid illi cum Epicuro, nec sibi nec Christianis necessario? Ecce enim hoc ipso quod retro quietus, qui nec notitiā sui aliquo interim opere curauerit, post tantū æui senserit in hominis salutem, utiq; per uoluntatem, nōne concussibilis tunc fuit nouæ uoluntati, ut & ceteris motibus uideatur obnoxius? Quæ autem uoluntas sine concupiscentiæ stimulo est? Sed & cura accedet uoluntati. Quis enim uolet quid & concupiscet & non curabit? Igitur cum & uoluit & concupijt in hominis salutem, iam & sibi & alijs negocium fecit, Epicuro nolente, consiliario Marcionis. Nam & aduersarium sibi cōstituit, ipsum ibi lud, aduersus quod & uoluit & concupijt & curauit, siue delictum, siue mortem: in primis ipsum arbitrum eorum, & dominū hominis creatorem. Porro nihil sine æmulatione decurret, quod sine aduersario nō erit. Deniq; uolens & cōcupiscens, & curans hominem liberare, hoc ipso iam æmulatur, & eum à quo liberat, aduersus eū scilicet sibi liberaturus: eum de quibus liberat, in alia liberaturus. Proinde enim æmulationi occurrant necesse est officiales suæ in ea quæ æmulatur, ira, discordia, odiū, dedignatio, indignatio, bilis, nolentia, offensa. Hæc omnia si æmulationi assistunt, æmulatio autem liberando homini procurat, liberatio autem hominis operatio bonitatis est, non poterit ea bonitas sine suis dotibus, id est sine sensibus & affectibus per quos administratur aduersus creatorem: ne sic quoq; irrationalis praeferatur, si careat & sensibus & affectibus debitis. Hæc multo plenius defendemus in causa creatoris, in qua & exprobrantur. At hic sufficit peruerissimū deum ostendi, in ipso præconio solitariæ bonitatis qua nolūt ei ascribere eiusmodi motus animi, quos in creatore reprehendunt. Si em̄ neq; æmulatur, neq; irascitur, neq; damnat, neq; uexat, utpote qui nec iudicem praeferat, nō inuenio quomodo illi disciplinarū ratio consistat, & quidem plenior. Quale est em̄ ut præcepta cōstituatur nō executurus, ut delicta prohibeat nō iudicaturus, quia nō iudicaturus: extraneus scilicet ab om̄ibus sensibus seueritatis & animaduersionis. Cur em̄ prohibet admitti, quod nō defendit admissum? cum

tum multo rectius non prohibuisset quod defensus non esset, quàm ut non defenderet quod prohibuisset: imò & permisisse directò debuit, sine causa prohibitorius, non ut defensus. Nam & nunc tacitè permisum est, quod sine ultione prohibetur: Et utiq; non aliud prohibet admitti, quàm quod non amat fieri. Stupidissimus ergo qui non offenditur facto, quod non amat fieri: quando offensa comes sit frustratæ uoluntatis. Aut si offenditur, debet irasci: si irascitur, debet ulcisci. Nam & ultio fructus est iræ: & ira debitum offensæ, & offensa, ut dixi comes frustratæ uoluntatis. Sed non ulciscitur, ergo nec offenditur. Sed non offenditur, ergo nec læditur uoluntas eius cum sit quod fieri noluit: & sit iam delictum secundum uoluntatē eius, quia non fit aduersus uoluntatem, quod non lædit uoluntatem. Aut si hoc erit diuinæ uirtutis siue bonitatis, nolle quidem fieri, & prohibere fieri, non moueri tamen si fiat: Dicimus iam motum esse illum qui noluit: & uanè nō moueri ad factum, qui motus sit ad non faciendum, quādo noluit fieri. Nolendo enim prohibuit: non enim & iudicauit, nolendo fieri, & idcirco prohibendo: nō faciendum enim iudicauit, & prohibendum pronunciauit. Ergo & ille iam iudicat: si indignum est deum iudicare. aut si eatenus dignum est deum iudicare, quā tantummodo nolit & prohibeat, nō etiam defendat admissum: atquin nihil deo tam indignum quàm nō exequi quod noluit, & prohibuit admitti. Primò, quod qualicunq; sententiæ suæ & legi, debeat uindictam in auctoritatem & obsequij necessitatem. Secundò, quia emulum sit necesse esse, quod noluit admitti, & nolendo prohibuit. Malo autem parere deum, indignius sit, quàm animaduertere: & quidem deo optimo, qui non aliàs plenè bonus sit, nisi mali emulus, uti boni amorem odio mali exerceat, & boni tutelam expugnatione mali impleat. Sed iudicat planè malum nolendo, & damnat prohibendo: dimittit autem nō uindicando, & absoluit non puniendo. O deum ueritatis præuaricatorem, sententiæ suæ circumscriptorum. Timet damnare quod damnat, timet odisse quod nō amat: factum finit quod fieri non finit: mauult ostēdere quid nolit, quàm probare. Hoc erit bonitas imaginaria: disciplina, phantasma: & ipsa transfunctoria præcepta, secuta delicta. Audite peccatores, quiq; nondum hoc estis, ut esse possitis: deus melior inuentus est, qui nec offenditur, nec irascitur, nec ulciscitur, cui nullus ignis coquitur in gehenna, cui nullus dentiū frendor horret in exterioribus tenebris, bonus tantū est. Deniq; phibet delinquere, secliteris solis. In uobis est, si uelitis illi obsequiū subsignare, ut honorem deo habuisse uideamini: timorem enim non uult. Atq; adeo præ se ferunt Marcionitæ, quod deum suum omnino non timeant: malus autem, inquiunt, timebitur, bonus autem diligitur. Stulte, quem dominum appellas, negas timendum: cum hoc nomen potestatis sit etiam timendæ. At quomodo diliges, nisi timeas nō diligere? Planè nec pater tuus est, in quem competat &

ultio
ira
offensa

20

q 3 amor

*Plagiarij**Circus furens
Cavea seuiens
Scena lasciuens*

amor propter pietatem, & timor propter potestatem: nec legitimus dominus, ut diligas propter humanitatem, & timeas propter disciplinam. Sic denique plagiarij diliguntur, non etiã timentur. Non enim timebitur, nisi iusta & ordinaria dominatio: diligere autem potest etiam adultera. Sollicitatione enim constat, non autoritate: & adulatione, non potestate. Quid denique adulantius quàm delicta non exequi? Age itaque qui deum non times quasi bonum, quid non in omnem libidinem ebullis, summum quod sciam fructum uitę omnibus qui deum non timent? Quid non frequentas tam solenneis uoluptates Circi furentis, & caueę sæuientis, & scenę lasciuientis? Quid non & in persecutionibus statim oblata acerra animam negatione lucraris? Absit, inquis, absit. Ergo iam times delictum, & timendo probasti illum timeri, qui prohibet delictum. Aliud est si eadem dei tui peruersitate, quem non times obseruas, qua & ille quod non uindicat prohibet. Multo adhuc uanius, cum interrogati, quid fiet peccatori cuique dei illorum, respondēt, abijci illum quasi ab oculis. Nonne & hoc iudicio agitur? iudicatur enim abijciendus, & utique iudicio damnationis: nisi in salutem abijciatur peccator, ut & hoc deo optimo cōpetat. Et quid erit abijci, nisi amittere id quod erat cōsecuturus si non abijceretur? id est salutem. Ergo salutis in detrimentum abijcietur: & hoc decerni non poterit nisi ab irato, & offenso, & executore delicti, id est iudice. Exitus autem illi abiecto quis? ab igne, inquiunt, creatoris deprehēdetur. Adeo ne nullum habet elementum, uel in hanc causam prouisum, quod peccatores suos uel sine sæuitia relēget, ne illos dedat creatori? Quid tunc creator? Credo sulphuratiorem eis gehennam præparabit, ut blasphemis suis scilicet: nisi quod deus zelotes, fortasse an desertoribus aduersarij parceret? o deum usquequaque peruersum, ubique irrationalem, in omnibus uanum, atque ita neminem: Cuius non statum, non conditionem, non naturam, non ullum ordinem uideo consistere, iam nec ipsum fidei eius sacramentum, Cui enim rei baptisma quoque apud eum exigitur, si remissio delictorum est? Quomodo uidebitur delicta dimittere, qui non uidebitur retinere? quia retineret, si iudicaret, Si absolutio mortis est, quomodo absolueret à morte, qui non deuinxit ad mortem? deuinxisset enim, si à primordio damnasset. Si regeneratio est hominis, quomodo regenerat qui non generauit? Iteratio enim non competit ei, à quo, quid nec semel factum est. Si consecutio est spiritus sancti, quomodo spiritum attribuet, qui animam non prius contulit? quia suffutura est quodammodo spiritus anima. Signat igitur hominem nunquam apud se resignatum: Lauat hominem, nunquam apud se coinquinatum: & in hoc totum salutis sacramentum, carnem mergit exortem salutis. Nec rusticus terram rigabit fructum non relaturam, nisi tam uanus, quàm deus Marcionis, proinde cum tantam, siue sarcinam, siue gloriam, infirmissimę aut indignissimę carni imponit sanctitatem. Quid dicam autem de disciplinę

uauitate

uanitate, qua sanctificat substantiam sanctam? Quid autem onerat infirmam, aut exornat indignam? Quid non salute remunerat, quam onerat uel exornat? Quid fraudat, mercedem operis non rependens carni salutem? Quid & honorem sanctitatis in illa mori patitur? Non tingitur apud illum caro nisi uirgo, nisi uidua, nisi coelebs, nisi diuortio baptisma mercata, quasi non etiam spadonibus ex nuptiis nata. Sine dubio ex damnatione coniugij, institutio ista constabit, Videamus an iusta, non quasi destructuri felicitatem sanctitatis, ut aliqui Nicolaitę assertores libidinis atque luxurię, *Nicolaitę* sed qui sanctitatem sine nuptiarum damnatione nouerimus, & sectemur, & præferamus, non ut malo bonum, sed ut bono melius: non enim proijcimus, sed deponimus nuptias: nec præscribimus, sed suademus, sanctitatem seruantes, & bonum, & melius, pro uiribus cuiusque sectando: Tunc denique coniugium exerte defendentes cum inimice accusatur, spurcitę nomine, in destructionem creatoris, qui proinde coniugium pro rei honestate benedixit, in clementem generis humani, quemadmodum & uniuersum conditionis in integros & bonos usus. Non ideo autem & cibi damnabuntur, quia operosius exquisiti, in gulam committunt: ut nec uestitus ideo accusabuntur, quia pretiosius comparati, in ambitionem tumescunt. Sic nec matrimonię res ideo despiciuntur, quia intemperantius diffusę in luxuriam inardescunt. Multum differt inter causam & culpam, inter statum & excessum. Ita huiusmodi non institutio, sed exorbitatio reprobanda est, secundum censuram institutoris ipsius, cuius est, tam, Crescite & multiplicamini, quàm & Non adulterabis, & Vxorę proximi tui non concupisces: mor- te punientis, & incestam sacrilegam, atque monstruosam in masculos & in pecudes libidinum insaniam. Sed & si nubendi iam modus ponitur, quę quidem apud nos spiritalis ratio Paracleto autore defendit, unum in fide ma- *Montanizę* trimonium præscribens, eiusdem erit modus figere, qui modus aliquando dif- *bic* fuderat: is colliget, qui sparsit: is cędet syluam, qui plantauit: is metet segetem, qui seminauit: is dicet, Superest ut & qui uxores habent, sic sint quasi non habeant, cuius & retro fuit, Crescite & multiplicamini: eiusdem finis cuius & initium. Non tamen accusanda cęditur sylua, nec ut damnanda secatur seges, sed ut tempori suo parens. Sic & connubij res non ut mala securem & falcem admittit sanctitatis, sed ut matura defungi, ut ipsi sanctitati reseruata, cui cędendo præstat & esse. Vnde iam dicam deum Marcionis, cum matrimonium ut malum & impudicię negocium reprobat, aduersus ipsam facere sanctitatem, cui uidetur studere, Materiam enim eius eradit. Quia si nuptię non erunt, sanctitas nulla est. Vacat enim abstinentię testimonium, cum licentia eripitur. Quoniam ita quędam in diuersis probantur. Sicut & uirtus in infirmitate perficitur, sic & abstinentia nubendi in facultate dinoscitur. Quis denique abstinens dicetur, sublato eo a quo abstinendum est? Quę temperantia

gulæ in fame: quæ ambitionis repudiatio in egestate: quæ libidinis infrenatio in castratione: Iam uero sementem generis humani compescere totum, nescio an hoc quoque optimo deo congruat. Quomodo enim saluum hominem uolet, quem uetat nasci, de quo nascitur auferendo: quomodo habebit in quo bonitatem suam signet, quem esse non patitur? Quomodo diligit, cuius originem non amat? Timet forsitan redundantiam sobolis, ne laboraret plures liberando, ne multos faciat hæreticos, ne generosiores habeat Marcionitas ex Marcionitis. Non erit immanior duritia Pharaonis nascentium enecatrix. nam ille animas adimit, hic nō dat. Ille aufert à uita, hic non admittit in uitam. Nihil apud ambos de homicidio differt. sub utroque homo interficitur, sub altero iam æditus, sub altero edēdus. Gratus esses o dee hæretice, si isles in dispositionem creatoris, quod marem & scēminam miscuit. utique enim & Marcion tuus ex nuptijs natus est. Satis hæc de deo Marcionis, quem & definitiones unicæ diuinitatis, & conditiones statuum eius, omnino non esse confirmant. Sed & totius opusculi series in hoc utique succedit. Proinde si cui minus quid uidemur egisse, speret referuatum suo tempore, sicut & ipsarum scripturarum examinationem, quibus Marcion utitur.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,
ADVERSUS MARCIONEM LIBRI
PRIMI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
PER BEATVM RHENANVM.

QUEMADMODVM primo libro deum Marcionis esse non posse ualidissimis argumentis cōprobauit, sic hoc secundo quicquid unquam à deo patre & creatore factum est, sapientissime factum demonstrat, proinde præter hunc non alium credendum. Atque in ipso quidem libri uestibulo curiositatis quosdam notat, qui humanæ conditionis obliti magno supercilio de diuinis censuram peragunt, Marcionitarū temeritatem taxans. Mox exorsus institutam disputationem, creatoris bonitatem probat non nuperam esse, sed æternam. Quod dum facit creationem hominis & mundi recenset, & de lege commemorat quam homini deus præscripsit. Quoniā autem in hac re uersantes hæretici, urgere solebāt orthodoxos, Cur deus passus sit hominē labi, quando bonus est, quando futurī præsciū, quādo prohibere potuit, alioqui nō omnipotens auditurus: ad hanc quæstionem argute respōdet, materiam liberi arbitrii elegantissime explicans, & ostendens bonitatem dei semper cum ratione conspire: proinde ob grauitatem, patientiam ac fidem dei decuisse, ut homo sibi liber relinqueretur. Non erant segnes in excogitandis argumentis aduersarij pietatis, sic obijcientes, Si est afflatus dei anima, aliquo modo hominis peccatū ad deum pertingit. Hoc iaculum depellit ea dexteritate, qua deū mox uindicat immunem à flagitio diabolicæ seductionis, quo deum hæretici aspergebant, ut conditorem.

Ibi de

Ibi de præstantia angelicæ naturæ, ex literis arcanis. Post hæc ostendit donec diuinum præceptum homo præuaricaretur, deum tantum bonum fuisse, postea uero iudicem & seuerum. Item nihil bonum quod iniustum, ut bonum omne quod iustum: itaq; iustitiam bonitati diuinæ coæternam existere. Ad hæc, timorem iudicij salutem afferre, subinferens iustitiam esse plenitudinem ac perfectionem diuinitatis. Exponit obiter quo sensu deus malorum conditor dicatur. Et mox argute colligit, Si quis bene rem expendat, iustitiam esse, quæ primum seueritas uideatur, quod hæc sit iustitiæ debitum. Nec exprobrari posse iudici quæ accidunt iudici, uacantia & ipsa culpa sicut & iudex. Quo loco quorundā stultæ obiectio, ni respondens de affectibus humanis & diuinis, sed suo modo & ex nostra comparatione, non nihil differere cogitur. Sub hæc de doctrinis, disciplinis, præceptis & consilijs creatoris disputaturus, ut deo dignis & bonitati consentaneis, a scelere primum excusat Aegypti direptionem ab Hebræis factam, Deinde refellit aliquot Antitheseis de arcæ circumlatione, de æneo serpentis simulachro, de sacrificijs, de reprobatione quorundam probatorum, & approbatione reproborum, de poenitentia diuina, de Adæ & Abelis ignorantia, de descensu dei, de iuramento, & demum de Christi indignitatibus quas sponte suscepit. Postremo Antithesibus Marcionis, Antitheseis alias opponit, malo nodo (quod aiunt) malum quærens cuneum, & ineptijs ineptias refellens. Porro Marcion opus ædiderat Antitheses inscriptum, hoc est pugnantes inuicem positiones, quo conabatur legem ab Euangelio separare, & duos indicare deos, sed diuersos, ueteris instrumenti sequum, noui mitem. Aduersus id Antitheseon opus, hos quinque libros ueluti quandam aciem Tertullianus dirigit, ne quis hic tantum putet contra illas agi. De hoc in principio quarti libri plura reperies.

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

Sic ædificat, qui propria paratura caret.) Paraturā & hic uocat materiam. Sic 1
in De carne Christi, Debeo, inquit, illos de sua paratura repercutere. Item libro 2
præcedenti, Nullā sibi prospexit agnoscendo paraturam. Quem quanto 3
constaret esse.) Sic etiam alibi loqui solet per quanto & tanto. Rudis ad 4
huc hæreticus fuit.) Ex Gorziensi scripsimus, rudis admodum h. f. Et ipse 5
si forte iudicem fecerat.) Si forte pro forte, ut libro præcedente. Dispensatorem si 6
forte bonitatis ostendis intelligendum. In suam summam commisit bonita 7
tem.) Sic etiam supra locutus est. Infra scripsimus, blasphemie surculus. Item, Sic 8
& benedicebat. Totius orbis possidens.) Possidens, possessor. Sic paulo 9
post. Et auertendi mali potens. Infra reposuimus, O canes! Item, Et potentia qua 10
tanta. Similiter, id est animæ pro animam. Quia si caperet hoc iure.) Caput 11
uerbū suo more solet usurpare ceu monuimus in superioribus. Libro præceden 12
te, Si deprecari, inquit, capit in creatore. Hic exposuerim pro eo quod est si fieret 13
uel si accideret hoc iure. Potest tamen etiam simpliciter accipi, si caperet hoc iure, 14
subaudi homo, id est si possideret hoc, si haberet. si capax huius esset, iure. Por 15
ro pro uerbo abiret quod sequitur, legendum, obiret. Nisi quis scriptum fuisse pa 16
tet aueret, hoc est cuperet, uellet, quod postea sit in abiret mutatum. Infra scripsi 17
mus, Sed rationabilibus institutionibus eius uindicandas. Paulo post, pro continer 18
et in ipso, posset legi in seipso uel semetipso. Per quas intercessisse posuisset.) 19
Inter

Intercedebant tribuni senatuscōsultis apud Romanos, dum obstabāt ne fierent. Sic & mox, si enim intercessisset, Et puta intercessisse. Colubrum circum-

scriptorem.) Hoc est deceptorem. Iuuenalis satyra xv. Pupillum ad iura uocantem, Circūscriptorem. In De patientia, Et circa Diaboli circūscriptionem. Nam circūscribere etiā circumuenire significat. Si nō bene depunxisset.) Depun-

xisset pro dispunxisset usurpat ut puto. Hoc est, si nō bene eo usus fuisset, si nō bene absoluisset. In manuscriptis exemplaribus legitur depinxisset. Infirmo domi-

nandi.) Sic dicit infirmo dominandī, ceu mox, inualido sustinendī. Conuenisset.) Allocutus fuisset. Minorum spiritum esse.) Aptius forte, minorem spiritu esse, nam sequitur, Et adflatus spiritu inferior. Paulo ante in Gorziensi ui-

detur esse occasionē spirituum. Capit etiā imaginem spiritus dicere flatum.) Et hic uides quomodo uerbo capit utatur. Hoc est flatus significat etiā imagi-

nem spiritus. Siue, potest dici imago spiritus. Quod si ita se habent.) Subaudi res. Sed etsi non ab homine.) Superuacaneum est, non. Malī elo-

gium.) Sic libro præcedente, Totum deniq; creatoris elogium in illum rescriber-

tur. Paulo post scripsimus deferendo de deo. Læsuræ tuæ.) Hoc uocabulo sæpe usus est ante. In De patientia, Demonstrans, inquit, per abiectiōnem diu-

tiarum, læsuras quoq; earum computandas nō esse. Et alijs in locis, ut annotauimus. Qua succederet illi.) Legendum succiderat, id est succubuerat. Nam

hoc uerbo sæpe utitur, ut in De patientia, At ubi semel succidit impatiētiæ. Li-

bro huius operis quarto. Quæ nulli tactui succidisset, si fuisset. Et alijs in locis.

Per benedictionem in clementum generis.) Potest esse figura Græca, per benedictionem secundum incrementum generis, audierat, crescite tantum & mul-

tiplicamini. Exinde in scortis uestibus.) Pelliceas intelligit. Aut det eam.) Det non est in uolumine Gorziensi, nisi fallit collatio scripta quam penes

me habeo. Ego tamen meum securus iudiciū scripsi, Aut & eam in species ma-

litiæ deputare. Qualem oportet deum, uelles.) Sensus est, Qualem oportet deum esse, id est bonum & iustum, uelles equidem, nisi malefacta terrorē tibi in-

cuterent: qualem esse mallet, expediret tibi, scilicet esse talem, quum male uiuas, & malefactis delecteris, Sequitur enim, sub quo delicta gauderent. Si non

& nocentiæ speciem.) Opinor legendum, quanquā conspirent hic exemplaria, Si non & nocentiæ speciem, subaudi mercedem. Nocentiæ, hoc est improbitatis

siue malitiæ. Infra scripsimus, idem percutiens. Hospitis populi conflictatril-

cem.) Iudeos intelligit in Aegypto captiuos. Ibidē & Crocodilū citius colens quā deum uiuum.) Iuuenalis satyram decimam quintam sic auspicatur,

Quis nescit Volusi Bithynice, qualia demens Aegyptus portenta colat: Crocodilon adorat

Pars hæc: illa pauet saturam serpentibus Ibim.

Duritia populi talia remedia compulerat.) Hoc est, ad talia remedia coegerat. Posteritatibus suis.) Pluralis numerus pro singulari, id est posteritati suæ. Vel

posteris suis. Infra scripsimus, Hoc itaq; omnis prouid. Constrictent.) Pro-

constringant. Paulo post reposuimus, ut quoniā in homine c. Et bilem pro-

pter ingratos.) Ex Gorziensi castigatione scripsimus exacerbabilem, subaudi iram. Cum utrunq; conueneris in creatore.) Hoc est deprehenderis. Sic li-

bro quarto, Hæc conueniemus. Multi defensam.) Defensa substantiue pro defensione & uindicta. Repastinaretur.) Repastinatur uineæ ueteres dum refodiuntur, Hic uidetur accipere repastinaretur, pro defoderetur, obrueretur, sepeliretur. Mox scripsimus, astuta pro gestuata. Ex Gorziensi. Per eundem

saporem passionis.) Saporis uocabulo, degustationē perceptionemq; & sensum intelligit

intelligit. Hoc uocabulo supra alicubi usus est. Et non gloriosis escis assuefactus.) Gloriosas uocat escas quibus gloriantur nonnulli, nunc ob raritatem, nunc ob pretium. Sacrificiorum onera.) Hęc sacrificiorum onera atq; has operationum & oblationum negociosas scrupulositates in De præscriptionibus hereticorum, apte uocauit morositatem Iudeæ. Mox restituimus, Ne ulli momento. Et paulo post, Non onus legis adiuuandum, etiam prophetas. Sed enim sæpe isti.) Pro sæpe restituimus sepia ex Gorziensi. Eleganter autē & appositē hereticos Marcionitas Sepijs comparat. Nam, ut Plinius tradit libro nono capite 29. Sepia (piscium genus est) ubi sensere se apprehendi, effuso atramento, quod pro sanguine huius est, infusata aqua absconduntur. Eodem modo hæretici Marcionitæ ubi traductionem sui sentiunt, hoc est quē erroris arguuntur conuincunturq; tenebras huic blasphemie interuomunt (ut atramentum sepia pisces) atque ita arguentem impediunt & auertunt, allegando quæ bonitatem Creatoris infuscent obnubilantq;. Cognosce in utramq; gentem prius.) Hoc est, Sede arbiter, & cognosce causam utriusq; gentis. Et tamen has iustitia renunciauerunt (sibi Aegyptij) Videtur Ironia esse, Aegyptios uidelicet iuste renunciaſſe operas Hebræorum, hoc est mercedem pro operis debitam denegasse. An gratia Hebræorum) Quæ eis debebatur, & quam meruerant, id est merces.

Vt solo iniuriarum iudicio.) Hoc est actione iniuriarum intentata. Satisfaciendum Hebræis pronunciaſſet.) Locus est deprauatus etiam in manu descriptis uoluminibus, uideo quid imposuerit librario. Quare sic distingo castigoq; Et popularium omnium collationibus satisfaciendum, Hebræus pronunciaſſet. Subaudi, iudex. Nam præcedit, Apud subsellia sua. Hoc est iudices suæ gentis. Aegyptius enim non secundum Hebræos sed secundum se sententiam tulisset.

Et suum populum expunxit.) Hoc est suo populo satisfecit. Mox scripsimus, Hebræis enim, Item pro sabbata, sabbatiza. Paulo post, pro ni nimis longum esset, posset legi, nisi longum esset. Scilicet quæ substantiā cohibentes. Subaudi sunt. Nisi mauis, cohibet. Ad remediandos eos.) Sic in De resurrectione carnis, Vitorum, inquit, à domino remediatorum. In præscriptionibus, Vel transmutatione remediaremus. Vel etiam dicto.) Hoc est iussu domini, uel iubente domino. Infra scripsimus, Exhibe malum semper. In utroq; dispungetur.) Hoc est in utroq; ei satisfiet, in utroq; mercedem accipiet. Sic & poenitentiam prauè interpretaris.) Suppleuimus dictionem quæ deerat magno sensus incommodo, scripsimusq; apud illum, hoc est apud creatorem. Item, quod regem fecerim. Beneficij ingratus.) Ingratus beneficij, cum genitui coſtruit. Sic ad calcem libri tertij. Quin, inquit, ob utriusq; promissionis ingratos. Infra, Non pro malignitatibus ponunt, Nos, ponuntur. Et læsuris.) Hoc uocabulum superius esse Tertulliani plus semel indicauimus. Ex recordatione plurimum delicti.) Plurimum aduerbialiter pro ut plurimū. Terentius in Phormione: Domum ire pergam, ubi plurimum est. Sic etiam noster supra locutus est. Latini minimum hoc item modo usurpant. Occursu, rei ostendimus.) Ab exemplaribus scriptis nihil est subsidij. Diuino Tertullianum scripsisse, occursura, ut sit substantiuum nomen pro occursu. nam huius terminationis uocabulis gaudet. Leges ergo, quam apud deum pro rerum uariantium sese occursura, ostendimus. Itaq; in numerum istiusmodi nominum, paratura, genitura, læsura, suffectura, supparatura, referes & istud occursura. Vt restitutionis candidatos.) Hoc est priorē felicitatē recepturos. Apud Romanos erāt candidati petitores honorum. Sic supra dixit, Aeternitatis candidatus de Enoch. Vt præter admissum, etiam negationis eius oneratum.) Subaudi, admissio, uel peccato. Ad uane peierantem

- peierantem.) Scribendum, Igitur peierantem deprehendis, an uanè deierantem? Et quæsitue legendum. Nam sequitur, Sed nec uane deierat. Nunc uero & hæreticos.) Legendum hæretici. Infra scripsimus, Miserandi uos quoq; Subaudi, estis. Deuersatum.) Deuersari pro conuersari. Et sequitur, Ipsum ab initio conuersatum. Philosophorum deo.) Stoicos & Epicureos intelligit.
- 43 Heraclitus ille tenebrosus.) Hūc Græci σκοτεινὸν uocant, ipse tenebrosus uertit. Infra scripsimus, Pœnituit mali in aliquo deum nostrum. Ex Gorziensi.
- 44 Paucis amat.) Subaudi fieri, aut uincere, Amat pro solet, more Græcorum qui dicunt φιλεῖν, hoc est amat fieri. Tacitus historiæ suæ quarto libro, Ut ferme amat, posterior adulatio, pro solet. Mox, Multa mendacia erūt necessaria, fecimus, mendacio. Et nihil aliud præstare.) Opinor scriptum fuisse præstat. Mox pro meis exemplis scripsimus, in eis exemplis. Diuinitatibus.) Hoc dicit propter Marcionem qui duos deos inducebat, seuum & mitem. Paulo post pro quomodo supposui quoniam, meum iudicium secutus.

ANNOT. IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI ADVERSUS MARCIONEM, LIBER SECVNDVS.

CCASIO reformandi opusculi huius, cui quid acciderit primo libello præfati sumus, hoc quoq; contulit nobis, uti duobus dñs aduersus Marcionē retractandis, suum cuiq; titulum & uolumen distingueremus pro materiæ diuisione, alterum deum definientes omnino nō esse, alterum defendentes digne deum esse: quatenus ita Pontico placuit, alterum inducere, alterum excludere. Non enim poterat ædificare mendacium sine demolitione ueritatis. Aliud subruere necesse habuit, ut quod uellet extrueret. Sic ædificat, qui propria paratura caret. Oportuerat autem in hoc solum disceptasse, quod nemo sit deus ille qui creatori superducitur, ut falso deo depulso, regulis certis & unicam & perfectam præscribentibus diuinitatem, nihil iam quæreretur in deum uerum: quem quanto constaret esse, sic quoq; dum alium esse non constat, tanto qualemcunque sine controuersia haberi deceret, adorandum potius quàm iudicandum, & demerendum magis quàm retractandum, uel quàm timendum ob seueritatem. Quid enim amplius homini necessarium, quàm cura in deū uerum, in quem (ut ita dixerim) inciderat, quia alius deus nō erat. At nūc negocium patitur, deus omnipotens, dominus, & conditor uniuersitatis. Ideo tantum opinor, quia à primordio notus est, quia nunquā latuit, quia semper illuxit, etiam

etiam ante Romulum ipsum, nedum ante Tiberium: nisi quod solis hæreti *Romulus*
 cis cognitus non est, qui ei negotium faciunt: propterea alium deum existi- *Tiberius*
 mantes præsumendum, quia quæ constat esse, reprehendere magis possunt
 quàm negare, de arbitrio sensus sui pensitantes deum aliqui: proinde atq; si
 cæcus uel fluitantibus oculis, ideo alium solem præsumere uelit mitiorem &
 salubriorem, quia quem uideat non uidet. Vnicus sol est, o homo, qui mun-
 dum hunc temperat, & quando non putas optimus & utilis, & cū tibi acrior
 & infestior, uel etiā sordidior atq; corruptior, rationi tamen suæ par est. Eam
 tu si perspicere non uales, iam nec ullius alterius solis, si qui fuisset, radios su-
 stinere potuisses, utiq; maioris. Nam qui in inferiorem deum cæcutis, quid
 in sublimiorem? Quin potius infirmitati tuæ parcis, nec in periculum exten-
 deris, habens deum certum, & indubitatum, & hoc ipso satis uisum, cum id
 primum conspexeris eum esse, quem non scias nisi ex parte qua uoluit ipse.
 Sed deum quidem ut sciens nō negas, ut nesciens retractas: imò & accusas
 quasi sciens, quem si scires non accusares, imò nec retractares. Reddens no-
 men illi, negas substantiam nominis, id est magnitudinis, quæ deus dicitur,
 nō tantam eam agnoscens, quantam si homo omnifariam nosse potuisset,
 magnitudo nō esset. Ipse iam Apostolus prospiciens hæretica corda. Quis,
 inquit, cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? aut ad quem
 consultauit, aut uia intellectus & scientiæ quis demonstrauit ei? Cui & Apo-
 stolus contradicet, o profundum diuitiarum & sapien- *censores diu-*
 tiarum dei, ut inuestigabilia iudicia eius, utiq; dei iudicis: Et inuestigabiles uia *nitatis.*
 eius, utiq; intellectus & sci- *Spiritus mūdi*
 entia, quas ei nemo monstrauit, nisi forte isti censores diuinitatis, dicentes:
 Sic non debuit deus: & sic magis debuit: quasi cognoscat aliquis quæ sint in
 deo, nisi spiritus dei. Mundi autem habentes spiritum, non agnoscetes insi-
 pientiam dei, per sapientiam deum, cōsultiores sibi met. uidentur deo. Quo-
 niam sicut sapientia mundi stultitia est penes deum, ita & sapientia dei stul-
 titia est penes mundum. Sed nos scimus stultum dei sapientius hominibus,
 & inualidum dei ualidius hominibus. Et ita deus tūc maxime magnus, cum
 homini pusillus, & tunc maxime optimus cum homini non bonus. Et tunc
 maxime unus, cū homini duo aut plures. Quod si à primordio homo ani-
 malis non recipiens quæ sunt spiritus, stultitiā existimauit dei legē, ut quam
 obseruare neglexit, ideoq; non habendo fidem etiam quod uidebatur ha-
 bere, ademptum est illi, paradisi gratia, & familiaritas dei, per quam omnia *Gratia para-*
 dei cognouisset, si obedisset: quid mirum si redhibitus materiæ suæ, & in er- *diti*
 gastulum terræ laborandæ relegatus, in ipso opere prono & deuexo ad ter- *Familiaritas*
 ram, usurpatum ex illa spiritum mundi uniuerso generi suo tradidit, dunta- *dei*
 xat animali & hæretico nō recipiēti quæ sunt dei? Aut quis dubitabit ipsum *Ergastulum*
 illud Adæ delictum hæresim pronūciare, quod per electionem suā potius *Hæresis, Adæ*
 quàm diuinæ sententiæ admisit, nisi quod Adam nunquā figulo suo dixit, *delictum*
 non

non prudenter definixisti me: confessus est seductionem, non occultauit seductricem: rudis admodum hæreticus fuit. Non obaudi: non tamen blasphemauit creatorem: nec reprehendit autorem, quem à primordio sui & bonum & optimum inuenerat, & ipse si forte iudicem fecerat à primordio. Igitur oportebit ineuntes examinationem in deum notum, si quaeritur in qua conditione sit notus, ab operibus eius incipere, quæ priora sunt homine, ut statim cum ipso comperta bonitas eius, & exinde cõstituta atq; præscripta, aliquem sensum suggerat nobis intelligendi, qualiter sequens rerũ ordinatio euaserit. Possunt autem discipuli Marcionis recognoscere bonitatem dei nostri, dignam quoq; deo agnoscere per eosdem titulos, per quos indignam ostendimus in deo illorum. Iam hoc ipsum quod materia est agnitionis suæ, non apud alium inuenit, sed de suo sibi fecit. Prima deniq; bonitas creatoris, qua se deus noluit in æternũ latere, id est nõ esse aliquid cui deus cognosceretur. Quid enim tam bonum quàm notitia & fructus dei? Nam etsi nondum apparebat, hoc bonum esse, quia nondum erat quicquam cui appareret, sed deus præsciebat quid boni appariturũ esset: & ideo in suam summam commisit bonitatem, apparituri boni negociatricem, nõ utiq; repentina, nec obuenticie bonitatis, nec prouocaticie animationis, quasi exinde censendam quo cœpit operari. Si enim ipse constituit initium, exinde quo cœpit operari, nõ habuit initium ipsa cum fecit. Initio autem facto, ab ea etiam ratio temporum nata est, utpote quibus distinguẽdis & notandis, sydera & luminaria cœlestia disposita sunt. Erunt enim, inquit, in tempora, & menses, & annos. Ergo nec tempus habuit, ante tẽpus, quæ fecit tempus: sicut nec initium ante initium, quæ constituit initium. Atq; ita carens & ordine initij, & modo temporis, de immensa & interminabili ætate censebitur: nec poterit repentina uel obuenticia & prouocatitia reputari, nõ habens unde reputetur, id est aliquam temporis speciem, sed & æterna & deo ingentia & perpetua præsumenda, ac per hoc deo digna, suffundens iam hinc bonitatem dei Marcionis, non dico initijs & temporibus, sed ipsa malitia creatoris posteriorem, si tamen malitia potuit à bonitate committi. Igitur cũ cognoscendo deo hominem prospexisset bonitas dei ipsius, etiam hoc præconio suo addidit, quod prius domicilium homini commentata est, aliquam postmodum molem maximam, postmodum & maiorem, ut in magna tanquam in minore proluderet atq; proficeret: & ita de bono dei, id est de magno, ad optimum quoq; eius, id est ad maius habitaculum promoueretur.

Bonitas creatoris, æterna

Sermo Adhibet operi bono optimum etiam ministrum, sermonem suum. Eructauit, inquit, cor meum sermonem optimum. Agnoscat hinc primũ fructum optimum, utiq; optimæ arboris Marcion: imperitissimus rusticus quidem in malam, bonam inferuit: sed nõ ualebit blasphemiae surculus, arescet cum suo artifice, & ita se bonæ arboris natura testabitur. Aspice ad summã, qualia sermo

lia sermo fructificauerit, Et dixit deus, fiat: & factum est, & uidit deus, quia bonum, non quasi nesciens bonum, nisi uideret, sed quia bonū, ideo uidens, honorans, & consignans, & dispungens bonitatem operum dignatione cōspectus. Sic & benedicebat quæ benefaciebat, ut tibi totus deus cōmendaretur, bonus, & dicere & facere. Maledicere adhuc sermo nō norat, quia nec malefacere. Videbimus causas quæ hoc quoque à deo exegerunt. Interim mundus ex bonis omnibus constitit, satis præmōstrans, quantum boni pararetur illi, cui præparabatur hoc totū. Quis deniq; dignus incolere dei opera, quàm ipsius imago & similitudo? Eam quoq; bonitas & quidē operantior operata est, non imperiali uerbo, sed familiari manu, etiam uerbo blande premisso, Faciamus hominē ad imaginem & similitudinē nostram: bonitas dixit, bonitas finxit hominem de limo: in tantam substantiam carnis ex una materia, tot qualitatibus extructam, bonitas inflauit, in animam non mortuam, sed uiuam, Bonitas præfecit uniuerſis fruendis atq; regnandis, etiam cognominandis. Bonitas amplius delicias adiecit homini, ut quam totius orbis possidens in amœnioribus moraretur, translatus in paradysum, iam tūc de mundo in ecclesiam. Eadem bonitas & adiutoriū prospexit, ne quid non boni: Non est enim, inquit, bonum, solū esse hominem. Sciebat illi sexum Mariæ, & deinceps ecclesiæ profuturum. Sed & quam arguis legem, quam in controuersias torques, bonitas erogauit, consulens homini quo deo adhæreret: ne non tam liber quàm abiectus uideretur, equandus famulis suis cæteris animalibus, solutis à deo & ex fastidio liberis: sed ut solus homo gloriaretur, quod solus dignus fuisset, qui legem à deo sumeret: utq; animal rationale intellectus & scientiæ capax, ipsa quoq; libertate rationali cōtineretur, ei subiectus qui subiecerat illi omnia. Cuius legis obseruandæ consilium, bonitas pariter ascripsit: Qua die autem ederitis, morte moriemini. Benignissimè enim demonstrauit exitum transgressionis: ne ignorantia periculi, negligentiam iuaret obsequij. Porro si legis imponendæ ratio præcessit, sequebatur etiā obseruandæ, ut pœna trāsgressionis ascriberetur: quam tamen euenire noluit, qui ante prædixit. Agnosce igitur bonitatem dei nostri interim, uel huc usq; ex operibus bonis, ex benedictionibus bonis, ex indulgentijs, ex prouidentijs, ex legibus, ex præmunitionibus bonis & benignis. Iam hinc ad quæstiones omnes. Ó canes, quos foras Apostolus expellit, latrantes in deum ueritatis, hæc sunt argumentationum ossa quæ obroditis: Si deus bonus, & præscius futuri, & auertendi mali potens: cur hominem, & quidem imaginem & similitudinem suam, imò & substantiam suā, per animæ scilicet censum, passus est labi de obsequio legis in mortem, circumuentum à diabolo? Si enim & bonus, qui euenire tale quid noleret, & præscius qui euenturum nō ignoraret, & potens qui depellere ualeret, nullo modo euenisset, quod sub his tribus conditionibus diuinæ maiestatis

4
Paradisus, ecclesia

Bonus
Præscius
Potens

1 2 euenire

*Bonitas
Potentia*

Præscientia

*Libertum arbi-
trium*

*Bonitas
Ratio*

euenire non posset. Quod si euenit, absolutum est è contrario deum neque bonum credendum, neque præscium, neque potentem. Siquidem in quantum nihil tale euenisset, si talis deus, id est bonus & præscius & potens: in tantum ideo euenit, quia nō talis deus. Ad hæc prius est istas species in creatore defendere quæ in dubium uocantur, bonitatem dico & præscientiā & potentiam. Nec immorabor huic articulo, præcunte definitione etiā ipsius Christi. Ex operibus ineundæ probationes. Opera creatoris, utrumque testantur, & bonitatē eius quā bona, sicut ostendimus, & potentiam quā tanta, & quidem ex nihilo. Nam & si ex aliqua materia, ut quidam uolunt: hoc ipso tamen ex nihilo, dum nō id fuerunt quod sunt. Postremo uel sic magna, dum bona: uel sic deus potens, dum omnia ipsius, unde & omnipotens. De præscientia uero quid dicam: quæ tantos habet testes, quantos fecit prophetas. Quanquam quis præscientiæ titulus in omnium autore, qua uniuersa utique disponendo præscit, & præsciendo disposuit, certe ipsam transgressionem, quam nisi præscisset, nec cautionem eius delegasset sub metu mortis. Igitur si & fuerunt in deo istę facultates, præ quibus nihil mali euenire homini aut potuisset aut debuisset, & nihilominus euenit: uideamus & hominis conditionem, ne per illam potius euenerit, quod per deum euenire non potuit. Libertum, & sui arbitrii & suæ potestatis inuenio hominem à deo institutum, nullam magis imaginem & similitudinem dei in illo animaduertens, quā eiusmodi status formam. Neque enim facie & corporalibus lineis, tam uarijs in genere humano, ad uniformem deum expressus est: sed in ea substantia quam ab ipso deo traxit, id est animę, ad formam dei spondentis, & arbitrii sui libertate, & potestate signatus est. Hunc statum eius confirmauit etiam ipsa lex, tunc à deo posita. Non enim poneretur lex ei, qui non haberet obsequium debitū legi in sua potestate: nec rursus comminatio mortis transgressioni adscriberetur, si nō & contemptus legis in arbitrii libertatem homini deputaretur. Sic & in posteris legibus creatoris inuenias, proponeris ante hominem, bonum & malum, uitam & mortem: sed nec aliās totum ordinem disciplinæ per præcepta dispositum, auocante deo & minante, exhortante, nisi & ad obsequium & ad contemptum, libero & uoluntario homine. Sed quoniam ex hoc iam intelligimus eos struentes libertatem hominis potestatem arbitrii sui, ut quod ei uenit, nō deo sed ipsi debeat exprobari: ne & tu hinc iam opponas, non ita illum institui debuisse, si libertas & potestas arbitrii exitiosa futura esset: hoc quoque prius defendam, ita institui debuisse, quo fortius commendem, & ita institutum & dignè deo institutum, potiore ostensa ea causa, quæ ita fecit institui. Bonitas dei & ratio eius, huic quoque instituto patrocina buntur, in omnibus conspirantes apud deum nostrum. Nec ratio enim sine bonitate ratio est, nec bonitas sine ratione bonitas, nisi forte penes deū Marcionis, irrationaliter bonum, sicut ostendimus.

Oporte

Oportebat deum cognosci: bonum hoc, utiq; & rationale. Oportebat dignum aliquid esse, quod deum cognosceret. Quid tam dignū prospici posset, quā imago dei & similitudo? Et hoc bonum, sine dubio & rationale. Oportebat igitur imaginem & similitudinem dei, liberi arbitrij & suæ potestatis institui, in qua hoc ipsum imago & similitudo dei deputaretur, arbitrij scilicet libertas & potestas: in quā rem ea substantia homini accommodata est, quæ huius status esset, afflatus dei, utiq; liberi & suæ potestatis. Sed & aliās, quale erat ut totius mundi possidens homo, non in primis animi sui possessione regnaret, aliorum dominus, sui famulus? Habes igitur & bonitatem dei agnoscere ex dignatione, & rationem ex dispositione. Sola nunc bonitas deputetur, quæ tantum homini largita sit, id est arbitrij libertatem. Aliud sibi ratio defendat in eiusmodi institutionē. Nam bonus natura deus solus. Qui enim quod est sine initio habet, non institutione habet illud, sed natura. Homo autem qui totus ex institutione est, habens initium, cum initio sortitus est formam qua esset: atque ita non natura in bonum dispositus est, sed institutione, non suū habens bonus esse, quia non natura in bonum dispositus est, sed institutione, secundum institutorem bonum, scilicet bonorum conditorem. Vt ergo bonum iam suum haberet homo emancipatum sibi à deo, & fieret proprietas iam boni in homine, & quodammodo natura, de institutione ascripta est illi, quasi libripens emancipati à deo boni, libertas & potestas arbitrij: quæ efficeret bonū ut proprium iam sponte præstari ab homine, quoniam & hoc ratio bonitatis exigeret uoluntariè exercendæ, ex libertate scilicet arbitrij non fauente, institutionis non seruiente: ut ita demum bonus consisteret homo, si secundum institutionem quidem sed ex uoluntate iam bonus inueniretur, quasi de proprietate naturæ: proinde ut & contra malum (nam & illud utiq; deus providebat) fortior homo prætenderet, liber scilicet & suæ potestatis: quia si caperet hoc iure, ut bonū quoque non uoluntate obiret, sed necessitate, usurpabilis etiam malo futurus esset ex infirmitate seruitij, proinde & malo sicut bono famulus. Tota ergo libertas arbitrij in utramq; partem concessa est illi, ut sui dominus constanter occurreret, & bono sponte seruando, & malo sponte uitando: quoniam & aliās positum hominem sub iudicio dei, oportebat iustum illud efficere de arbitrij sui meritis, liberi scilicet. Ceterum nec boni nec mali merces iure pensaretur ei, qui aut bonus aut malus necessitate fuisset inuentus, non uoluntate. In hoc & lex constituta est, non excludens, sed probans libertatem de obsequio sponte præstando, uel transgressionem sponte committenda: ita in utrumq; exitum libertas patuit arbitrij. Igitur si & bonitas & ratio dei, inuenitur circa libertatem arbitrij concessam homini, nō oportet omissa prima definitione bonitatis atq; rationis, quæ ante omnem tractatum constitutuenda est, post factis præiudicare, non ita deum instituere debuisse, quā

aliter quàm deum deceret euasit: sed dispecto quia ita debuerit instituire, saluo eo quod dispectum est, cætera explorare. Cæterum facile est offendentes statim in hominis ruinam, antequam conditionem eius inspexerint, in autorem referre quod accidit, quia nec auctoris examinata sit ratio. Denique & bonitas dei à primordio operum perspecta, persuadebit nihil à deo mali euenire potuisse: & libertas hominis recogitata se potius ream ostēdit, quod ipsa commisit. Hac definitione omnia deo salua sunt, & natura bonitatis, & ratio dispositionis, & præscientiæ & potentiæ copia. Exigere tamen à deo debes & gravitatem summam, & fidem præcipuam in omni institutione eius, & delinas quærere an deo nolente potuerit quid euenire. Tenens enim gravitatem & fidem dei boni, sed rationalibus institutionibus eius uindicandas, nec illud miraberis quod deus non intercesserit aduersus ea quæ noluit euenire, ut conseruaret ea quæ uoluit. Si enim semel homini permiserat arbitrii libertatem & potestatem, & dignè permiserat, sicut ostendimus, utiq; fruendas eas ex ipsa institutionis auctoritate permiserat: fruendas autem quantum in ipso, secundum ipsum, id est secundum deum, id est in bonum. quis enim aduersus se permittet aliquid: quantum uero in homine, secundum motus libertatis ipsius. Quis enim non hoc præstat ei cui quid semel frui præstat, ut pro animo & arbitrio suo fruatur? Igitur consequens erat uti deus secederet à libertate, semel concessa homini: id est contineret in ipso & præscientiam & præpotentiam suā, per quas intercessisse potuisset, quo minus homo malè libertate sua frui aggressus, in periculum laberetur. Si enim intercessisset, rescidisset arbitrii libertatem, quam ratione & bonitate permiserat. Denique puta intercessisse, puta rescidisse illum arbitrii libertatem, dum reuocat ab arbore, dum ipsum circumscriptorem colubrū à congressu foeminæ arcet: nōne exclamaret Marcion: ó dominum futilem, instabilem, infidelem, rescindentem quæ instituit? Cur permiserat liberum arbitrium, si intercedit? Cur intercedit, si permisit? Eligat ubi semetipsum erroris notet, institutione an in rescissione. Nōne tunc magis deceptus ex in præscientia futuri uidetur, cum obstitisset: & quod quasi ignorans quomodo euasurum esset indulserat, quis non diceret? Sed & si præscierat malè hominem institutione sua usurum, quid tam dignum deo, quàm gravitas, quàm fides institutionum qualiumcunque? Vidisset homo si non bene depunxisset, quod bene acceperat: ipse legi reus fuisset, cui obsequi noluisse: non ut legislator ipse fraudem legi suæ faceret nō sinendo præscriptum eius impleri. Hæc dignissimè peroraturus in creatorem, si libero arbitrio hominis ex providentia & potentia, quas exegis, obstitisset, nūc tibi infusurra pro creatore & gravitatē, & patientiam, & fidē, institutionibus suis functo ut & rationalibus & bonis. Neq; enim ad uiuendum solummodo prodaxerat hominē, ut non ad recte uiuendum, in respectu scilicet dei legisq; eius.

Igitur

Igitur uiuere quidem illi ipse præstiterat, facto in animam uiuam: recte uero uiuere demandarat, admonito in legis obsequium. Ita non in mortem institutum hominem probat, qui nunc cupit in uitam restitutum, malens peccatoris pœnitentiam quàm mortem. Igitur sicut deus homini uitæ statum induxit, ita homo sibi mortis statum attraxit. Et hoc non per infirmitatem, sicuti nec per ignorantiam, ne quid auctori imputaretur. Nam & si angelus qui seduxit, sed liber & suæ potestatis qui seductus est: sed imago & similitudo dei, fortior angelo: sed afflatus dei generosior spiritu materiali quo angeli constiterunt. Qui facit, inquit, spiritus angelos, & apparitores flammam ignis. Quia nec uniuersitatem homini subiecisset infirmo domi-
nandi, & non potiori angelis, quibus nihil tale subiecit: sic nec legis pondus imposuisset, si grauis lex inualido sustinendi: nec quæ excusabilem sciret nomine imbecillitatis, cum definitione mortis conuenisset. postremo nō libertate nec potestate arbitrij fecisset infirmum, sed potius defectione earū. Atque adeo eundem hominem, eandem substantiam animæ, eundem Adæ statum, eadem arbitrij libertas & potestas, uictorem efficit hodie de eodem diabolo, cum secundum obsequium legum eius administratur. Quoquo tamen, inquis, modo substantia creatoris delicti capax inuenitur, cum afflatus dei, id est anima in homine deliquit. nec potest non ad originalem summam referri corruptio portionis. Ad hoc interpretanda erit qualitas animæ. In primis tenendum quod Græca scriptura signauit, afflatum nominans, non spiritum. Quidam enim de Græco interpretantes, non recogitata differentia, nec curata proprietate uerborum, pro afflatu spiritum ponunt, & dant hereticis occasionem spiritū dei delicto infuscandi, id est ipsum deum: & usurpata iam quæstio est. Intellige itaque afflatum minorem spiritum esse, & si de spiritu accidit, ut aurulam eius, non tamen spiritum. nam & aura uento rarior: etsi de uento aura, non tamen uentus aura. Caput etiam imaginem spiritus dicere flatum. nam & ideo homo imago dei, id est spiritus: deus enim spiritus. Imago ergo spiritus, afflatus. Porro imago ueritati non usquequaq; adæquabitur. Aliud est enim secundum ueritatem esse, aliud ipsam ueritatem esse. Sic & afflatus cum imago sit spiritus, non potest ita imaginem dei comparare, ut quia ueritas, id est spiritus, id est deus sine delicto est, ideo & afflatus, id est imago, non debuerit admisisse delictum. In hoc erit imago minor ueritate, & afflatus spiritu inferior, habens illas utiq; lineas dei, quæ immortalis anima, quæ libera & sui arbitrij, quæ præscia plerumque, quæ rationalis, capax intellectus & scientiæ: tamē & in his imago, & non usque ad ipsam uim diuinitatis. Sic nec usque ad integritatem à delicto: quia hoc soli deo cedit, id est ueritati, & hoc solum imagini non licet. Sicut enim imago cum omnes lineas exprimat ueritatis, ui tamen ipsa caret, non habens motum: ita & anima imago spiritus, solam uim eius exprimere

non ualuit, id est non delinquendi felicitatem. Cæterum non esset anima, sed spiritus, nec homo qui animam sortitus est, sed deus. Et aliàs autem non omne quod dei erit, deus habebitur, ut expostules deum & afflatum, id est uacuum à delicto, quia dei sit afflatus. Nec tu enim si in tibiam flaueris, hominem tibiam feceris, quanquam de anima tua flaueris, sicut & deus de spiritu suo. Denique cum manifestè scriptura dicat, fuisse deum in faciem hominis, & factum hominem in animam uiuam, non in spiritum uiuificantem, separauit eam à conditione factoris. Opus enim aliud sit necesse est ab artifice, id est inferius artifice. Nec urceus enim factus à figulo ipse erit figulus, ita nec afflatus factus à spiritu, ideo erit spiritus. Ipsum quod anima, uocatus est flatus. Vide etiam ne de afflatus conditione transierit in aliquam diminutorem qualitatem. Ergo, inquis, dedisti animæ infirmitatem supra negatam. Planè cum illam exigis deo parem, id est delicti immunem, dico infirmam. Cum uero ad angelum prouocatur, fortiolem defendam necesse est dominum uniuersitatis, cui iam angeli administrant: qui etiam angelos iudicaturus est, si in dei lege constiterit, quod in primordio noluit. Hoc ipsum ergo potuit afflatus dei admittere. Potuit, sed non debuit. Potuisse enim habuit per substantiæ exilitatem, qua afflatus non spiritus: non debuisse autem per arbitrii potestatem, qua liber non seruus, assistente amplius demonstratione non delinquendi sub comminatione moriendi, qua substrueretur substantiæ exilitas, & regeretur sententiæ libertas. Itaque non per illud iam uideri potest anima deliquisse, quod illi cum deo affine est, id est per afflatum: sed per illud quod substantiæ accessit, id est per liberum arbitrium, à deo quidem rationaliter attributum, ab homine uero quæ uoluit agitari. Quod si ita se habent, omnis iam dei dispositio de mali exprobratione purgatur. Libertas enim arbitrii nō ei culpam suam respuit à quo data est, sed à quo non ut debuit administrata est. Quod denique malum describes creatori, si delictum hominis, non erit dei, quod est hominis: nec idem habendus est delicti autor, qui inuenitur interdictor, imò & condemnator. Si mors malum, nec mors comminatori suo, sed contemptori faciet inuidiam, ut auctori. Contemnendo enim eam fecit, non utique futuram si non contempsisset. Sed & si ab homine in diabolum transcripseris mali elogium, ut instinctorem delicti, uti sic quoque in creatorem dirigas culpam, ut in autorem diaboli, qui fecit angelos spiritus: ergo quod factus à deo est, id est angelus, id erit eius qui fecit. Quod autem factus à deo non est, id est diabolus, id est delator, superest ut ipse sese fecerit deferendo de deo & quidem falsum, primo quod deus illos ex omni ligno edere uetuisset, dehinc quasi morituri non essent si edissent, tertio quasi deus illis inuidisset diuinitatem. Vnde igitur malitia mendaciæ & fallaciæ in homines, & infamiæ in deum: à deo utique nō, qui & angelum ex forma operum bonorum instituit bonum.

Denique

Deniq; sapientissimus omnium æditur, antequàm diabolus: nisi malum est sapientia. Et si euoluas Ezechielis prophetiam, facile animaduertes tam institutione bonum angelum illum, quàm sponte corruptum: In personam em̄ principis Sor, ad diabolum pronūciatur, Et factus est sermo domini ad me dicens: Fili hominis sume planctum super principem Sor, & dices: Hæc dicit dominus, Tu es resignaculum similitudinis, qui scilicet integritatem imaginis & similitudinis resignaueris, corona decoris (hoc ut eminentissimo angelorū, ut archangelo, ut sapientissimo omnium) in delicijs paradisi dei tui natus es. Illic enim ubi deus in secunda animalium figuræ formatione angelos fecerat, lapidē optimū indutus est, Sardium, Topazium, Smaragdum, Carbunculum, Saphirum, Iaspin, Ligurium, Achaten, Amethystū, Chrysolithum, Berillum, Onychinum, & auro replesti horrea tua & thesauros tuos. Ex qua die conditus es, cum Cherubin posui te in monte sancto dei, fuisti in medio lapidum igneorū, fuisti inuituperabilis in diebus tuis ex qua die conditus es, donec inuentæ sunt læsuræ tuæ de multitudine negotiationis tuæ. Promas tuas replesti, & deliquisti, & cætera, quæ ad suggillationem angeli, non ad illius principis, propriè pertinere manifestū est, eo quod nemo hominum in paradiso dei natus sit, ne ipse quidē Adam, translatus potius illuc, nec cum Cherubin positus in monte sancto dei, id est in sublimitate cœlesti, de qua Satanam dominus quoq; decidisse testatur: nec inter lapides igneos demoratus, inter gemmantes syderum ardentium radios, unde etiam quasi fulgur deiectus est Satanus. Sed ipse autor delicti in persona peccatoris uiri denotabatur, retro quidem inuituperabilis à die conditionis suæ, à deo in bonum conditus, ut à bono cōditore inuituperabilium conditionum, & excultus omni gloria angelica, & apud deū constitutus quā bonus apud bonū: postea uero à semetipso translatus in malum. Ex quo em̄, inquit, apparuerunt læsuræ tuæ: illi eas reputans, quibus scilicet læsit hominem electum à dei obsequio: & ex illo deliquit, ex quo delictum seminauit: atq; ita exinde negotiationis, id est malitiæ suæ multitudinem exercuit delictorum scilicet & censuum, non minus & ipse liberi arbitrii institutus, ut spiritus. Nihil enim deus proximum sibi non libertate eiusmodi ordinasset. Quem tamen & prædamnando testatus est, ab institutionis forma libidine propria conceptæ ultro malitiæ exorbitasse: & compeatum operationibus eius admetiendo, rationem bonitatis suæ egit: eodem consilio differens extinctionem diaboli, quo hominis restitutionem. Certamini enim dedit spatium, ut & homo eadem arbitrii libertate elideret inimicum qua succiderat illi, probans suam non dei culpam: & ita salutem dignè per uictoriā recuperaret, & diabolus amarius puniretur, ab eo quem eliserat ante, deuictus: & deus tanto magis bonus inueniretur, sustinens hominē gloriosorem in paradysum ad licentiam decerpendæ arboris uitæ iam de uita regressurum.

Igitur

Igitur usq; ad delictum hominis deus à primordio tantum bonus, exinde iudex & seuerus, & quod Marcionitæ uolunt, sæuus: Statim mulier in doloribus parere, & uiro seruire damnatur: sed quæ ante sine ulla contristatione per benedictionem incrementum generis audierat, crescite tantum & multiplicamini: sed quæ in adiutorium masculo, non in seruitium fuerat destinata. Statim & terra maledicatur, sed antè benedicta. Statim tribuli & spinæ, sed antè, fœnum, & herbæ, & arborum fructuosa. Statim sudor & labor panis, sed ante ex omni ligno uictus immunis, & alimenta secura. Exinde homo ad terram, sed antè de terra. Exinde ad mortem, sed antè ad uitam. Exinde in scortis uestibus, sed antè sine scrupulo nudus. Ita prior bonitas dei secundam naturam, seueritas posterior secundum causam. Illa ingenita, hæc accidens. Illa propria, hæc accommodata. Illa ædita, hæc adhibita. Nec natura enim inoperatam debuit cōtinuisse bonitatem, nec causa dissimulatam euasisse seueritatem. Alteram sibi, alterā rei deus præstitit. Incipe nūc etiam iudicis statum ut ad finem mali arguere, qui idcirco alium deum somniaisti solummodo bonum, quia non potes iudicem: quanquam & illum ut iudicem ostendimus. Aut si non iudicem, certe peruersum ac uanum disciplinæ non uindicandæ, id est non iudicandæ, cōstitutorem. Non reprobas autem deum iudicem, qui non iudicem deum probas? Ipsam sine dubio iustitiam accusare debebis, quæ iudicem præstat, aut & eam in species malitiæ deputare, id est iniustitiam in titulos bonitatis ascribere. Nunc enim iustitia malum, si iniustitia bonum. Porro cum cogeris iniustitiam de pessimis pronunciare, eodem iugo urgeris iustitiam de optimis censere. Nihil enim æmulum mali non bonum, sicut & boni æmulum nihil nō malum. Igitur quanto malum iniustitia, tanto bonum iustitia. Nec species solummodo, sed tutela reputanda bonitatis: quia bonitas nisi iustitia regatur, ut iusta sit, non erit bonitas, si iniusta sit. Nihil enim bonum, quod iniustum: bonum autem omne, quod iustum. Ita si societas & conspiratio bonitatis atq; iustitiæ, separatione earum non potes carere: quo ore constitues diuersitatem duorū deorum in separatione, seorsum deputans deum bonum, & seorsum deum iustum? Illic cōsistit bonum, ubi & iustum. A primordio deniq; creator tam bonus, quàm & iustus. pariter utrūq; processit. bonitas eius operata est mundum: iustitia modulata est. quæ etiā dum mundum iudicauit ex bonis faciendum, quia cum bonitatis consilio iudicauit. Iustitiæ opus est, quod inter lucem & tenebras separatio pronūciata est, inter diem & noctem, inter cœlum & terram, inter aquam superiorem & inferiorem, inter maris cetum & aridæ molem, inter luminaria maiora & minora, diurna atq; nocturna, inter marē & fœminam, & inter arborem agnitionis mortis & uitæ, inter orbem & paradisum, inter aequigena & terrigena animalia. Omnia ut bonitas concepit, ita iustitia distinxit. Totum hoc iudicatō dispositum & ordinatum est. Omnis
litus

*Bodem iugo
urgeti*

Forte, etiā tū

*Aquigena
Terrigena
Animalia*

situs, habitus elementorū, effectus, motus, status, ortus, occasus singulorū,
 iudicia sunt creatoris: ne putes eum exinde iudicem definiendum quo ma-
 lum cœpit, atq; ita iustitiam de causa mali offusces. His enim modis osten-
 dimus eam cum auctrice omnium bonitate prodisse, ut & ipsam ingenitam
 deo & naturalem nec obuentitiam deputandā, quæ in domino inuenta sit
 arbitratrice operum eius. Atenim ut malum postea erupit, atq; inde iam cœ-
 pit bonitas dei cum aduersario agere, aliud quoq; negocium eadem illa iu-
 stitia dei naçta est iam secundum aduersionem dirigendæ bonitatis, ut se-
 posita libertate eius, qua & ultrò deus bonus, pro meritis cuiusq; pensetur,
 dignis offeratur, indignis denegetur, ingratis auferatur, proinde omnibus
 æmulis uindicetur. Ita omne hoc iustitiæ opus procuratio bonitatis est, q̃
 iudicando damnat, quod damnando punit, quod ut dicitis sc̃uit, utiq; bo-
 no non malo proficit. Deniq; timor iudicij ad bonum, non ad malum con-
 fert. Non enim sufficebat bonum per semetipsum cōmendari, iam sub ad-
 uersario laborans. Nam & si cōmendabile per semetipsum, nō tamē & con-
 seruabile: quia expugnabile iam p̃ aduersariū, nisi uis aliqua præfesset timen-
 di, quæ bonū etiā nolentes appetere & custodire cōpelleret. Cæterū tot ille-
 cebris mali expugnantibus bonum, quis illud appeteret quod impune con-
 temneret? Quis custodiret, quod sine periculo amitteret? Legis mali uiam la-
 tam & multo frequentiore: nōne omnes illaberentur, si nihil in illa time-
 retur? Horremus terribiles minas creatoris, & uix à malo auellimur. Quid
 si nihil minaretur? Hanc iustitiam malum dices, quæ malo nō fauet? Hanc
 bonum negabis, quæ bono prospicit? Qualem oportet deū, uelles: qualem
 malles, expediret, sub quo delicta gauderent, cui diabolus illuderet: illū bo-
 num iudicares deum, qui hominem posset magis malum facere, securitate
 delicti? Quis boni autor, nisi qui & exactor? Proinde quis mali extraneus,
 nisi qui & inimicus? Quis inimicus, nisi qui & expugnator? Quis expugna-
 tor, nisi qui & punitor? Sic totus deus bonus est, dum pro bono omnia est.
 Sic deniq; omnipotens, quia & iuuandi & lædendi potens. Minus est, tan-
 tummodo prodesse, quia non aliud quid possit quàm prodesse. de eiusmo-
 di qua fiducia bonum sperem, si hoc solum potest? quomodo innocentia
 mercedem secter, si non & nocentia + speciem? diffidam necesse est, ne nec
 alteram partē remuneretur, qui utranq; non ualuit. Vsq; adeo iustitia etiam
 plenitudo est diuinitatis ipsius, exhibens deum perfectum, & patrem & do-
 minum: Patrem, clementia: dominum, disciplina. Patrem, potestate blanda:
 dominum, seuera. Patrem, diligendum piè: dominum, timendum necessa-
 riè. Diligendum, quia malit misericordiam quàm sacrificiū: & timendum,
 quia nolit peccatum. diligendum, quia malit pœnitentiam peccatoris quàm
 mortē: & timendum, quia nolit peccatores sui iam non pœnitentes. Ideo lex
 utrunq; definit, diliges deum, & timebis deum. Aliud obsecutori proposuit,
 aliud

Fortè, p̃c̃t̃

*Quomodo de
us cōdere ma-
la dicatur*

*ibis
Crocodilus*

aliud exorbitatori. Ad omnia tibi occurrit deus, idem perecutiens, sed & sanans, mortificans, sed & uiuificans, humilians, sed & sublimans, cōdens mala, sed & pacem faciens: ut etiam & hic respondeam hæreticis: Ecce enim, inquit, ipse se conditorem profitetur malorum, dicens: Ego sum qui condo mala. Amplexi enim uocabuli cōmunionem, duas malorum species in ambiguitate turbantem, quia mala dicuntur & delicta & supplicia, passim uolunt eum conditorem intelligi malorum, ut malitiæ autor renunciatur. Nos autem adhibita distinctione utriusque formæ, separatis malis delicti & malis supplicij, malis culpæ, & malis poenæ, suum cuique parti definimus autorem: malorum quidem peccati & culpæ, diabolus: malorum uero supplicij & poenæ deum creatorem: ut illa pars malitiæ deputetur, ista iustitiæ mala condenti iudicia aduersus mala delicta. De his ergo creator profitetur malis, quæ congruunt iudici. Quæ quidem illis mala sunt, quibus rependuntur: cæterum suo nomine bona quæ iusta, & bonorū defensoria, & delictorum inimica, atque in hoc ordine deo digna. Aut proba ea iniusta, ut probes malitiæ deputanda, id est iniustitiæ mala: quia si iustitiæ erūt, iam mala nō erūt, sed bona, malis tantummodo mala, quibus etiam directò bona pro malis damnantur. Constitue igitur iniuste hominem diuinæ legis uoluntariū contemptorem id retulisse quo uoluit caruisse: iniuste malitiæ æui illius imbribus, dehinc & ignibus cæsam: iniuste Ægyptum sceleratissimā, supersticiosam, amplius hospitis populi cōflictatricem, decemplici castigatione percussam. Indurat cor Pharaonis, sed meruerat in exitium subministrari, qui iam negauerat deū, qui iam legatos eius toties superbus excusserat, qui iam populo laborem operis adiecerat: postremo quā Ægyptius olim deo reus fuerat gentilis idololatriæ, ibi & crocodilum citius colens quàm deū uiuum. Impedit & ipsum populum, sed ingrātū. Immisit & pueris urfos, sed irreuerentibus in prophetam. Iustitiam ergo primò iudicis dispice, cuius si ratio constiterit, tunc & seueritas & per quæ seueritas decurrit, rationi & iustitiæ reputabuntur. Ac ne pluribus immoremur, asserite causas, cæteras quoque ut sententias cōdemnetis: excusate delicta, ut iudicia reprobetis. Nolite reprehendere iudicem, sed reuincite malum iudicem. Nam & patrum delicta de filiis exigebat. duritia populi talia remedia compulerat, ut uel posteritatibus suis prospicientes, legi diuinæ obedirent. Quis enim non magis filiorum salutem, quàm suam curet? Sed & si benedictio patrū semini quoque eorū destinabatur, sine ullo adhuc merito eius, cur non & reatus patrū in filios quoque redundaret? Sicut gratia, ita & offensa: ut per totū genus, & gratia decurreret, & offensa, saluo eo quod postea decerni habebat, non dicturos ac damnam patres manducasse, & filiorū dentes obstupuisse: id est nō sumpturum patrem delictum filij, nec filiū delictum patris, sed unum quemque delicti sui reum futurum: ut post duritiam populi, duritia legis edomita, iustitia

ficticia iam non genus, sed personas iudicaret: Quanquam si Euangelium ue-
 ritatis accipias, ad quos pertineat sententia reddentis in filios patrum deli-
 cta, cognosces: ad illos scilicet qui hanc ultro sibi sententiam fuerant irroga-
 turi, Sanguis illius super capita nostra & filiorum nostrorum. Hoc itaq; om-
 nis prouidentia dei celsuit, quod iam audierat. Bona igitur & seueritas quia
 iusta, si bonus iudex, id est iustus. Item cetera bona, per quæ opus bonum
 currit bonæ seueritatis, siue ira, siue emulatio, siue sæuitia. Debita enim omnia
 hæc sunt seueritati, sicut seueritas debitum est iustitiæ. Vindicanda erat pro-
 cacitas ætatis uerècundiam debentis. Atq; ita non poterunt iudici exprobra-
 ri, quæ iudici accedunt, carentia & ipsa culpa sicut iudex. Quid enim si medi-
 cum quidem dicas esse debere, ferramenta uero eius accuses, quod secant, &
 inurant, & amputent, & constrictent, quando sine instrumento artis medi-
 cus esse non possit? Sed accusa male secantem, importune amputantem, te-
 mere inurentem, atq; ita ferramenta quoq; eius ut mala ministeria reprehen-
 de: Proinde est enim, cum deum quidem iudicem admittis, eos uero motus
 & sensus per quos iudicat destruis. Deum nos à prophetis & à Christo, nō
 à philosophis nec ab Epicuro erudimur. Qui credimus deum etiam in ter-
 ris egisse, & humani habitus humilitatem suscepisse, ex causa humanæ salu-
 tis, longe sumus à sententia eorum qui nolunt deum curare quicquam. Inde
 uenit ad hæreticos quoq; definitio eiusmodi, Si deus irascitur & æmulatur,
 & extollitur, & exacerbatur: ergo & corrumpetur, ergo & morietur. Bene au-
 tem quod Christianorum est, etiam mortuum deum credere, & tamen ui-
 uentem in æuo æuorum. Stultissimi qui de humanis diuina præiudicant, ut
 quoniam in homine corruptoriæ conditionis habentur huiusmodi passio-
 nes, idcirco & in deo eiusdem status existimentur. Discerne substantias, &
 suos eis distribue sensus, tam diuersos quàm substantiæ exigunt, licet uoca-
 bulis communicare uideantur. Nam & dexteram, & oculos, & pedes dei le-
 gimus, nec ideo tamen humanis comparabuntur, quia de appellatione so-
 ciantur. Quanta erit diuersitas diuini corporis & humani sub eisdem nomi-
 nibus membrorum, tanta erit & animi diuini & humani differentia sub eis-
 dem licet uocabulis sensuum: quos tam corruptorios efficit in homine corru-
 ptibilitas substantiæ humanæ, quàm incorruptorios in deo efficit incorru-
 ptibilitas substantiæ diuinæ. Certè deū confiteris creatorem? Certe, inquis.
 Quomodo ergo in deo humanū aliquid existimas, & non diuinum omne?
 Quem deum non negas, confiteris non humanum. Siquidem deum confi-
 tendo, præiudicasti utiq; illum ab omni humanarum conditionum qualita-
 te diuersum. Porrò cum pariter agnoscas hominem à deo inflatum in ani-
 mam uiuam, non deum ab homine, satis peruersum est, ut in deo potius hu-
 mana constituas, quàm in homine diuina, & hominis imagine deū imbuas
 potius, quàm dei hominē. Et hæc ergo imago censenda est dei in homine,

s quod

quod eosdem motus & sensus habeat humanus animus, quos & deus, licet nō taleis qualeis deus. Pro substantia enim & status eorū & exitus distant. Deniq; cōtrarios eorum sensus, lenitatem dico, patientiam, misericordiam, ipsamq; matricem earum bonitatem, cur diuina pręsumitis? Nec tamē perfectē ea obtinemus, quia solus deus perfectus. Ita & illas species, irā dico & exasperationis non tam feliciter patimur: quia solus deus de incorruptibilitatis proprietate felix. Irascetur enim, sed non exacerbabitur, sed non periclitabitur: mouebitur, sed non euertetur. Omnia necesse est adhibeat propter omnia, tot sensus, quot & causas, Et iram propter scelestos, & bilem propter ingratos, & æmulationem propter superbos, & quicquid non expedit malis. Sic & misericordiam propter errantes, & patientiam propter non respicientes, & pręstantiam propter merentes, & quicquid bonis opus est. Quæ omnia patitur suo more, quo eū pati condecet, propter quem homo eadem patitur æque suo more. Hæc ita dispecta totum ordinem dei iudicis operarium, & (ut dignius dixerim) protectorem catholicæ & summæ illius bonitatis ostendūt: quam semotam à iudiciarijs sensibus, & in suo statu puram nolunt Marcionitæ in eodem deo agnoscere, pluentem super bonos & malos, & solem suū oriri facientem super iustos & iniustos: quod alius deus omnino non pręstat. Nam & si hoc quoq; testimonium Christi in creatorem, Marcion de Euangelio eradere ausus est, sed ipse mundus inscriptus est, & omni à conscientia legitur: & erit hæc ipsa patientia creatoris in iudicium Marcionis, illa patientia quæ expectat pœnitentiam potius peccatoris, quàm mortem, & mauult misericordiam quàm sacrificiū, auertens iam destinatum exitum Niniuitis, & largiens spatium uitę Ezechię lachrymis, & restituens statum regni Babylonis tyranno pœnitentia functo: Illam dico misericordiam, quæ & filium Saulis moriturum ex deuotione, populo concessit: & Dauid delicta in domum Vrię confessum, uenia liberauit: & ipsum Israel toties restituit, quoties iudicauit: toties refouit, quoties & increpuit. Non solum igitur iudicem aspiciens, cōuertere & ad optimi exempla. Notans cum ulciscitur, considera cū indulget. repende austeritati lenitatem: cum utrumq; cōueneris in creatore, inuenies in eo & illud propter quem alterum deum credis. Veni deniq; ad inspectionem doctrinarum, disciplinarum, pręceptorum, consiliorumq; eius. Dices forsitan, hæc etiam humanis legibus determinari. Sed ante Lycurgos & Solonas omneis, Moyse & deus. Nulla posteritas non à primordijs accipit. Tamen non à tuo deo didicit creator meus pręscribere, Non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, alienum non cōcupisces, honora patrem & matrem, & diliges proximum tuum ut teipsum. Ad hæc innocentię, pudicitię, & iustitię, & pietatis, principalia consulta, accedunt etiam humanitatis pręscripta, cum septimo quoq; anno seruitia libertate soluuntur: cū eodem

tempore

tempore agro parcitur egenis cedendo locum: boui etiā terenti uincula oris remittuntur ad fructum præsentis laboris, quo facilius in pecudibus præmeditata humanitas, in hominum refrigeria erudiretur. Sed quæ potius legis bona defendam, quàm quæ heresis concupit, ut talionis definitionem, oculum pro oculo, dentem pro dente, & liuorem pro liuore repetentis? Non enim iniuriæ mutuo exercendæ licentiam sapit, sed in totum cohibendæ uolentię prospicit, ut quia durissimo & infideli in deum populo longum, uel etiam¹⁵ incredibile uideretur à deo expectare defensam, edicendā postea per prophetam: Mihi defensam, & ego defendam, dicit dominus, interim commissio iniuriæ metu uicis statim occurruræ repastinaretur: & licentia retributionis, prohibitio esset prouocationis, ut sic improbitas astuta cessaret, dum secunda permissa, prima terretur: & prima deterrita, nec secūda committitur, quā & aliās facilior timor talionis per eundem saporē passionis. Nihil amarior, quàm id ipsum pati, quod feceris alijs. Et si lex aliquid tibi detrahit, & immunda pronunciat animalia, quæ aliquando benedicta sunt, consilium exercendæ continentię intellige, & frenos impositos illi gulæ agnosce, quæ cum panem ederet angelorum, cucumeres & pepones Ægyptiorum desiderabat. Agnosce simul & comitibus gulæ, libidini scilicet atq; luxurię prospectum, quæ ferè uentris castigatione frigescent: Manducauerat enim populus & biberat, & surrexerat ludere: proinde ut & pecunię ardor restringeretur ex parte qua de uictus necessitate causatur, preciosorum ciborum ambitio detracta est. Postremo ut facilius homo ad ieiunandum deo formaretur, paucis & non gloriosis escis assuefactus, & nihil de lautioribus esuriturus. Reprehendendus sanè creator, q̃ cibos potius populo suo abstulit, q̃ ingratoribus Marcionitis. Sacrificiorum quoq; onera, & operationū & oblationum negociosas scrupulositates nemo reprehendat, quasi deus talia sibi propriè desiderauerit, qui tam manifeste exclamat, Quò mihi multitudinem sacrificiorum uestrorū? Et quis exquisiuit ista de manibus uestris? sed illam dei industriam sentiat, qua populum pronum in idololatriā & transgressionem, eiusmodi officijs religioni suæ uoluit astringere, quibus superstio seculi agebatur, ut ab ea auocaret illos, sibi iubens fieri quasi desideranti, ne simulachris faciendis delinqueret. Sed & in ipsis cōmercijs uitæ & conuersationis humanæ domi ac foris, adusq; curam uasculorum omnifariam distinxit, ut istis legalibus disciplinis occurrentibus ubiq; ne ulli momento uacarent à dei respectu. Quid enim faceret beatum hominem, quàm in lege domini uolūtas eius? & in lege domini meditabitur die ac nocte. Quam legem non duritia promulgauit auctoris, sed ratio summæ benignitatis populi potius duritiam edomantis, & rudem obsequio fidem operosis officijs dedolantis: ut nihil de arcanis attingam significantijs legis spiritalis scilicet & propheticæ, & in om̃ibus penè argumentis figuratę. Sufficit enim in præ-

senti si simpliciter hominē deo obligabat: ut nemo eam reprobrare debeat, nisi cui non placet deo deseruire. Ad hoc beneficium non onus legis adiuvandum, etiā prophetas eadem bonitas dei ordinavit docentes deo digna, auferre nequitias de anima, discere benefacere, exquirere iudicium, iudicare pupillo, & iustificare uiduam, diligere quæstiones, fugere improborum contactum, dimittere conflictam integram, dissipare scripturā iniustam, infringere panem esurienti, & tectum non habentem inducere in domum tuam, nudum si uideris contegere, & domesticos seminis tui non despiciere, cōpescere linguam à malo, & labia ne loquantur dolum, declinare à malo & facere bonum, quærere pacem & sectari eam: irasci & non delinquere, id est in ira non persequerare, siue sœuire: non abire in concilium impiorum, nec stare in uia peccatorum, nec in cathedra pestilentium sedere, Sed ubi? Vide quàm bonum & iucundum habitare fratres in unum, meditantes die ac nocte in lege domini. Quia bonum scilicet fidere in deū, quàm fidere in hominem: & sperare in deum, quàm sperare in hominem. Qualis enim apud deū merces homini? & erit tanquam lignum quod plantatū est iuxta exitus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo: Et folium eius nō decider, & omnia quæcūq; faciet prosperabuntur illi. Innocens autem & purus corde, qui non accepit in uanum nomen dei, & nō iurauit ad proximum suum in dolo: iste accipiet benedictionem à domino, & misericordiam à deo saluatore suo. Oculi enim domini super timentes eum, sperantes in misericordiam ipsius, ad deliberandas animas eorum de morte, utiq; æterna, & nutriendos eos in fame, utiq; uitæ æternæ. Multæ enim pressuræ iustorum, & ex omnibus liberabit eos dominus. Honorabilis mors in conspectu domini sanctorum eius. Dominus custodit omnia ossa eorum, unum ex ipsis non comminuetur. Redemit dominus animas seruorum suorum. Pauca ista de tantis scripturis creatoris intulimus, & nihil puto iam ad testimonium dei optimi deesse, quod satis & præcepta bonitatis, & promissa cōsignant. Sed

16 enim sepiæ isti (quorum figura, illud quoq; pisculentum de cibis lex recusauit) ut translationem sui sentiunt, tenebras hinc blasphemiarum interuomunt, atq; ita intentionem uniuscuiusq; iam proximam dispargunt, iactando & asseuerando ea quæ relucētē bonitatē creatoris infuscent. Sed & per istas caligines, sequemur nequitia, & in lucem extrahemus ingenia tenebrarum, obijcientia creatori uel maxime fraudem illam & rapinam auri & argenti, mandata ab illo Hebræis in Ægyptios. Age infelicissime hæretice, te ipsum

17 expostulo arbitrum, cognosce in utraq; gentem prius, & ita de autore præcepti iudicabis. Reposcūt Ægyptij de Hebræis uasa aurea & argentea, contra Hebræi mutuas petitiones instituunt, allegantes sibi quoq; eorundem patrum nomine, ex eodem scripturæ instrumēto, mercedes restitui oportere illius operariæ seruitutis, pro laterinis deductis, pro ciuitatibus & uillis ædificatis

*sepijs piscib.
comparantur
Marcionite*

ficatis. Quid iudicabis optimi dei elector? Hebræos fraudē agnoscere debere, an Ægyptios compensationem? Nam & aiunt ita actum per legatos utrinq; Ægyptiorum quidem repetentium uasa, Iudæorum uero reposcentium operas suas: & tamen has iustitia renunciauerunt sibi Ægyptij. Hodie aduersus Marcionitas amplius allegant Hebræi, negantes compensationi satis esse, quantumuis illud auri & argenti, si sexcentorū milium operæ per tot annos uel singulis nummis diurnis æstimentur. quæ autem pars maior repetentium uasa, an incolentium uillas & urbes? Querela ergo maior Ægyptiorum, an gratia Hebræorum? Vt solo iniuriarum iudicio Hebræi Ægyptios repreciterent, liberi homines in ergastulum subacti: ut solas scapulas suas scribæ eorum apud subsellia sua ostenderent flagellorum contumeliosa atrocitate laceratas: nō paucis lancibus & scyphis pauciorum utiq; diuitum ubiq; sed totis & ipsorum facultatibus, & popularium omnium collationibus satisfaciendum, Hebræus pronunciaisset. Igitur si bona Hebræorum causa, bona iam & causa, id est mandatum creatoris: qui & Ægyptios gratos fecit nescientes, & suum populum in tempore expeditionis angusto, aliquo solatio tacitæ cōpensationis expunxit. Planè minus exigi iussit: Hebræis enim etiam filios Ægyptij restituere debuerant. Sic & in cæteris cōtrarietates præceptorum ei exprobras, ut mobili & instabili, prohibentis sabbatis operari, & iubentis arcam circumferri per dies octo, id est etiam sabbato, in expugnatione ciuitatis Hiericho. Nec sabbati enim inspicis legem, opera humana non diuina prohibentem. Siquidem sex, inquit, diebus operare, & facies omnia opera tua. Septima autem die sabbatiza domino deo tuo, non facies in ea omne opus. quod: utiq; tuum. Cōsequens enim est, ut ea opera sabbato auferret, quæ sex diebus supra indixerat, tua scilicet, id est humana & cottidiana. Arcam uero circumferre, neq; cottidianum opus uideri potest, neq; humanum, sed & rarum & sacrosanctum, & ex ipso tunc dei præcepto utiq; diuinum. Quod & ipse quid significaret edissererem, nimis longum esset figuras argumentorum omnium creatoris expandere, quas forsitan nec admittis. Sed plus est si de absolutis reuincamini, simplicitate ueritatis, non curiositate: sicut & nūc certa distinctio est sabbati, humana non diuina opera prohibentis. Ideoq; qui sabbatis lignatum ierat, morti datus est. suum enim opus fecerat, lege interdictum. Qui uero arcam sabbatis circumtulerant, impune gesserunt. nō suum enim opus, sed dei, ex præcepto scilicet ipsius amministrauerant. Proinde & similitudinem uetans fieri omnium, quæ in coelo & in terra & in aquis, ostendit & causas, idololatriæ scilicet quæ substantiam cohibentes. subiicit enim, non adorabitis ea neque seruietis illis. Serpentis aut. ænei effigies postea præcepta Moysei à domino non ad idololatriæ titulū pertinebat, sed ad remediandos eos, qui à serpentibus infestabātur. Et taceo de figura remedij. Sic & Cherubin & Seraphim

aurea in arcæ figuratum exemplum, certè simplex ornamentum, accommodata suggestui, longe diuersas habendo causas ab idololatriæ conditione, ob quã similitudo prohibetur, nõ uidentur similitudinum prohibitarum legi refragari, non in eo similitudinis statu deprehensa, ob quem similitudo prohibetur. Diximus de sacrificiorum rationali institutione, auocanti scilicet ab idolis ad deũ officia ea, quæ si rursus eiecerat, dicens: Quò mihi multitudinem sacrificiorũ uestrorum? hoc ipsum uoluit intelligi, quod non sibi ea propriè exegisset, Non enim bibam, inquit, sanguinem taurorũ. quia & alibi ait, Deus æternus non esuriet nec sitiet. Nam & si ad oblationes Abel aduertit, & holocausta Noe odoratus est libenter, quæ iocunditas siue uiscerum ueruecinorum, siue nidoris ardentium uictimarum? Sed animus simplex & deum metuens offerentium ea quæ à deo habebãt, & pabuli & suauis olentiæ gratiæ apud deum deputabatur, non quæ fiebant exigentis, sed illud propter quod fiebant, ob honorem scilicet dei. Si cliens diuiti aut regi nihil desideranti, tamen aliquid uilissimi munusculi obtulerit, quantitas & qualitas muneris infuscabit diuitem & regem, an delectabit titulus officij? At si cliens ei munera ultrò uel etiam dicto, ordine suo offerat, & solennia regis obseruet, nõ ex fide tamen nec corde puro, nec pleno circa cætera quorūque obsequia, nõne consequens ut rex ille uel diues exclamet, quò mihi multitudinem munerum tuorum? Plenus sum. Et solennitates & dies festos & uestra sabbata dicendo, quæ secundum libidinem suã, non secundum religionem dei celebrando, sua iam nõ dei fecerant: conditionalem idcirco & rationalem demonstrauit recusationem eorum quæ administranda præscriperat. Si uero etiam circa personas leuem uultis intelligi, cum reprobatur aliquando probatos, aut improuidum cum probatur quandoq; reprobandos, quasi iudicia sua aut damnet præterita, aut ignoret futura: atquin nihil tam bono & iudici conuenit, quàm pro præsentibus meritis & reijcere & adligere. Eligitur Saul, sed nondum despector prophetæ Samuelis. Reijcitur Salomon, sed iam à mulieribus alienis possessus, & idolis Moabitarum & Sidoniorũ mancipatus. Quid faceret creator ne à Marcionitis reprehenderetur? Bene adhuc agentes prædamnaret iam propter futura delicta. sed dei boni nõ erat, nondum merentes prædamnare. Proinde peccantes nũc non recusaret propter pristina benefacta. sed iusti iudicis non erat, rescissis iam bonis pristinis scelera donare. Aut quis hominum sine delicto, ut eum deus semper eligeret, quem nunquã posset recusare? uel quis item sine aliquo bono opere, ut eum deus semper recusaret, quẽ nunq; posset eligere? Exhibe bonũ semper, & non recusabitur: exhibe malum semper, & nunq; eligitur.

19 Cæterũ si idem homo, ut in utroq; pro temporibus, in utroq; dispongetur à deo, & bono, & iudice, qui non leuitate aut improuidentia sententias uertit, sed censura grauissima & prouidentissima, merita tẽporis cuiusq; dispensat. Sic

fat. Sic & poenitentia apud illum prauè interpretaris, quasi proinde mobilitate uel improvidentia, imò iam ex delicti recordatione poeniteat: quoniam quidem dixerit, poenituit quod regem fecerim Saul: præscribens scilicet poenitentiam, confessione sapere mali operis alicuius uel erroris. Porro nõ semper. Euenit enim in bonis factis poenitentia cõfessio, ad inuidiam & exprobrationem eius, qui beneficii ingratus extiterit. sicut & tunc circa personam Saulis honorandam annunciat a creatore, qui non deliquerat cum Saul, lem assumit in regnum, & sancto spiritu auget: optimũ enim adhuc, qualis, inquit, nõ erat in filiis Israelis, dignissimè adlegerat, sed nec ignorauerat ita euenturum. Nemo enim te sustinebit improvidentiam ascribentem deo ei, quem deũ non negans cõfiteris & prouidũ. Hæc enim illi propria diuinitas constat. Sed malum factũ Saulis (ut dixi) onerabat poenitentia suæ professione, quã uacante delicto circa Saulis adlectionem, cõsequens est, inuidiosam potius intelligi, nõ criminofam. Ecce, inquis, criminofam eam animaduerto circa Niniuitas, dicente scriptura Ionæ: Et poenituit dominum de malitia quã dixerat facturum se illis, nec fecit. Sicut & ipse Ionas ad deum, Propterea præueni profugere in Tharfos, quia cognoueram te esse misericordem & miserescentem, patientem, & plurimum misericordiæ, poenitentem malitiarum. Bene igitur quod præmisit optimi dei titulum, patientissimi scilicet super malos, & abundantissimi misericordiæ & miserationis super agnoscentes & deplangentes delicta sua, quales tunc Niniuitæ. Si enim optimus, qui talis: de isto prius cessisse debetis, non competere in talem, id est in optimum, etiam malitiæ concursus. Et quia & Marcion defendit arborem bonam malos quoq; fructus non licere producere, sed malitiam tamen nominauit quod optimus non capit, nunquid aliqua interpretatio subest earum malitiarum intelligendarum, quæ possint & in optimum decurreris? Subest autem. Dicimus deniq; malitiam nunc significari, non quæ ad naturam redigatur creatoris quasi mali, sed quæ ad potestatem quasi iudicis, secundum quam enunciarit, Ego sum qui condo mala: & ecce ego emitto in uos mala non peccatoria, sed ultoria, quorum satis diluimus infamiam ut congruentium iudici. Sicut autem licet mala dicantur non reprehenduntur in iudice, nec hoc nomine suo malum iudicem ostendunt: ita & malitia hæc erit intelligenda nũc, quæ ex illis malis iudiciarijs deputata, cũ ipsis competat iudici. Nam & apud Græcos interdũ malitiæ pro uexationibus & læsuris, nõ pro malignitatibus ponũtur, sicut & in isto articulo. Atq; adeo si eius malitiæ poenituit creatorẽ, quasi creaturæ reprobandæ scilicet & deletui uindicandæ: atqui nec hic ullũ admissum criminofum reputabitur creatori, qui iniquissimam ciuitatem dignè meritoq; decreuerat abolendam. Ita quod iustè destinauerat non male destinans, ex iustitia non ex malitia destinare: sed poenam ipsam malitiam nominauit, ex malo & merito passionis ipsius.

*Mala ultoria
nõ peccatoria*

*maxima
20*

3 4 Ergo

Ergo dices, si malitiam iustitiæ nomine excusas, quia iustè exitium destinat in Niniuitas: sic quoque culpandus est qui iustitiæ, utique non pœnitendæ, pœnitentiam gessit. Imò nec iustitiæ, inquam, pœnitebit deum, & superest iam agnoscere quid sit pœnitentia dei. Non enim si hominem ex recordatione plurimum delicti, interdum & ex alicuius boni operis ingratia pœnitet, ideo & deum proinde. In quantum enim deus nec malum admittit, nec bonum damnat: in tantum nec pœnitentiæ boni aut mali apud eum locus est. Nam & hoc tibi eadem scriptura determinat, dicente Samuele Sauli, Disscidit dominus regnum Israelis de manu tua hodie, & dabit illud proximo tuo, optimo super te: & scindetur Israel in duas partes: & non conuertetur, neque pœnitentiam ager: quia non sicut homo est ad pœnitendum. Hæc itaque definitio in omnibus aliam formam diuinæ pœnitentiæ statuit, quæ neque ex improvidentia, neque ex leuitate, neque ex ulla boni aut mali operis damnatione reputetur, sicut humana. Quis ergo erit mos pœnitentiæ diuinæ? Iam relucet, si non ad humanas conditiones eam referas. Nihil enim aliud intelligetur, quam simplex conuersio sententiæ prioris: quæ etiam sine reprehensione eius possit admitti, etiã in homine nedum in deo, cuius omnis sententia caret culpa. nam & in Græco sono, pœnitentiæ nomen nō ex delicti confessione, sed ex animi demutatione compositum est, quam apud deum pro rerum uariantium sese occurſu, rei ostendimus. Iam nūc ut omnia eiusmodi expediã, ad ceteras pusillitates & infirmitates & incongruentias (ut putatis) interpretandas purgandasque pertendam. Inclamat deus, Adam ubi es? scilicet ignorans ubi esset: & causato nuditatis pudore, an de arbore gustasset interrogat, scilicet incertus. Imò nec incertus admissi, nec ignorans loci. Enimuero oportebat conscientia peccati delitescentem, euocatum prodire in conspectum domini, non sola nominis inclamatione, sed cum aliqua iam tunc admissi suggillatione. Nec enim simplici modo, id est interrogatorio sono legendum est, ubi es Adam? sed impresso & incusso & imputatiuo, Adam ubi es? id est in perditione es, id est iam hic nō es, ut & increpandi & dolendi exitus uox sit. Cæterum qui totum orbem cōprehendit manu uelut nidum, cuius cœlum thronus, & terra scabellum, nimirum huius oculos aliqua paradisi portio euaserat, quo minus illi ubicunque Adam ante euocationem uiseretur, tam latens quam de interdicta fruge sumens? Speculator rem uineæ uel horti tui, lupus aut furunculus non latet: deum puto de sublimioribus oculatiore aliquid subiecti præterire nō posse. Stulte qui tantum argumentum diuinæ maiestatis & humanæ instructionis, naso agis. Interrogat deus quasi incertus, ut & hinc liberi arbitrij probans hominem in causa aut negationis, aut cōfessionis, ut daret ei locum, sponte cōfitendi delictum, & hoc nomine releuandi: sicut de Cain sciscitatur, ubi nam frater eius, quasi nō iam uociferatum à terra sanguinem Abelis audisset: sed ut & ille haberet potesta

*Pœnitentiæ dei**ut a uoce**Legerim, pro rerum uariantiū sese occurſura, ostendimus**Adam ubi es?**Ironice**Furunculus**Naso agere*

potestatem ex eadem arbitrij potestate sponte negandi delicti, & hoc nomine grauandi: atq; ita nobis conderentur exempla confitendorum potius delictorū, quā negandorum, ut iam tunc initiaretur Euangelica doctrina, Ex ore tuo iustificaberis, & ex ore tuo damnaberis. Nam & si Adam propter statutum legis deditus morti est, sed spes ei salua est, dicente domino: Ecce Adam factus est tanquā unus ex nobis, de futura scilicet adlectione hominis in diuinitatem. Deniq; quid sequitur? Et nunc nequando extendat manum & sumat de ligno uitæ & uiuat in æuum. Interponens enim, & nūc, præsentis temporis uerbum, temporalem & ad præsens dilationem uitæ fecisse se ostendit. Ideoq; nec maledixit ipsum Adam nec Euam, ut restitutionis ^{candidati} candidatos, ut cōfessione releuatos. Cain uero & maledixit, & cupidum ^{restitutionis} morte luere delictum, mori interim uetuit: ut præter admissum, etiam negationis eius oneratum. Hæc erit ignorantia dei nostri, quæ ideo simulabatur, ne delinquens homo quid sibi agendum sit ignoret. Sed ad Sodomam & Gomorram descendens, Videbo, ait, si secundum clamorem peruenientem ad me consumantur: si uero non, ut agnoscam. Et hic uidelicet ex ignorantia incertus, & scire cupidus. An hic sonus pronuntiationis necessarius, non dubitatum, sed cōminatiuum exprimens sensum sub sciscitationis obtentu. Quod si descensum quoq; dei irrides, quasi aliter non potueris perficere iudicium, nisi descendisset, uide ne tuum æque deum pulses. Nam & ille descendit, ut quod uellet efficeret. Sed & iurat deus: nunquid fortè per deum Marcionis. imò, inquit, multo uanius, quod per semetipsum. Quid uellet facere, si alius deus non erat in conscientia eius, hoc cū maxime iurantis, alium absq; se omnino non esse. Igitur peierantem deprehendis, an uanè deierantem? Sed nō potest uideri peierasse, qui alium esse nō sciuit, ut dicitis. Quod enim scit, hoc deierans, uere non peierauit. Sed nec uanè deierat, aliū deum non esse. Tunc enim uanè deieraret, si nō fuissent qui alios deos crederent, tunc quidem simulachrorum cultores, nūc uero & hæretici. Iurat igitur per semetipsum, ut uel iuranti deo, credas alium deum omnino non esse. Hoc ut deus faceret, tu quoq; Marcion coegisti: iam tunc enim providebaris. Proinde si & in promissionibus aut comminationibus iurat, fidē in primordijs arduam extorquens, nihil deo indignum est, quod efficit deo credere. Satis & tunc pusillus deus in ipsa etiam ferocia sua, cum ob uituli consecrationem efferatus in populum, de famulo suo postulat Moyse, Sine me, & indignatus ira, disperdam illos, & faciam te in nationem magnam. Vnde mēllorem soletis affirmare Moysem deo suo, deprecatorem imò & prohibitorē iræ. Non facies enim istud, aut & me unā cum eis impende. Miserandi uos quoque cum populo, qui **CHRISTVM** non agnoscitis in persona Moyfi figuratum, patris deprecatorem, & oblatorem animæ suæ pro populi salute. Sed sufficit si & Moyfi proprie donatus est populus ad præsens. Quod
ut famu

ut famulus postulare posset à domino, id dominus à se postulauit. Ad hoc enim famulo dixit, Sine me, & disperdam illos, ut ille postulando & semetipsum offerendo non sineret: atque ita disceres quantum liceat fidei & Prophetæ apud deum. Iam nunc ut & cætera compendio absoluam, quæcunque adhuc ut pusilla & infirma & indigna colligitis ad destructionem creatoris, simplici & certa ratione proponam: Deum non potuisse humanos congressus inire, nisi humanos & sensus & affectus suscepisset, per quos uim maiestatis suæ intolerabilem utique humanæ mediocritati, humilitate temperaret, sibi quidem indigna, homini autem necessaria, & ita iam deo digna: quia nihil tam dignum deo, quam salus hominis. De isto pluribus retractarem, si cum ethnicis agerem, quanquam & cum hæreticis non multo congressio steteret. Quatenus & ipsi deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis

22 diuersatum iam credidistis, non exigitis utique diutius persuaderi deum conformatum semetipsum humanitati, sed de uestra fide reuincimini. Si enim deus, & quidem sublimior, tanta humilitate fastigium maiestatis suæ strauit, ut etiam morti subiceret, & morti crucis, cur non putetis nostro quoque deo aliquas pusillitates congruisse, tolerabiliores tamen Iudaicis contumelijs & patibulis & sepulchris. An hæc sunt pusillitates, quæ iam hinc præiudicare debebunt Christum humanis passionibus obiectum, eius dei esse, cuius humanitates exprobrantur à uobis? Nam & profiteamur Christum semper egisse in dei patris nomine, ipsum ab initio conuersatum, ipsum congressum

Sermo cum Patriarchis & Prophetis, filium creatoris, sermonem eius: quem ex semetipso proferendo filium fecit, ut exinde omni dispositioni suæ uoluntatis præfecit, diminuens illum modico citra angelos, sicut apud eum scriptum est: qua diminutione, in hæc quoque dispositus est à patre, quæ ut humana reprehenditis, ediscens iam inde à primordio, iam inde hominem, quod erat futurus in fine. Ille est qui descendit, ille qui interrogat, ille qui postulat, ille qui iurat. Cæterum quia patrem nemini uisum, etiam comune testabitur Euangelium, dicente Christo: Nemo cognouit patrem nisi filius: ipse enim & ueteri testamento pronunciarat, Deum nemo uidebit, & uiuet: patrem inuisibilem determinans, in cuius autoritate & nomine ipse erat deus, qui uidebatur dei filius. Sed & penes nos Christus in persona CHRISTI accipitur, quia & hoc modo noster est. Igitur quæcunque exigitis deo digna, habebuntur in patre inuisibili, incongressibili & placido, & (ut ita dixerim) philosophorum deo. Quæcunque autem ut indigna reprehenditis, deputabuntur in

23 *Philosophorum deus* filio, & uiso, & audito, & congresso, arbitro patris & ministro, miscente in semetipso hominem & deum, in uirtutibus deum, in pusillitatibus hominem, ut tantum homini conferat, quantum deo detrahit: totum denique dei mei penes uos dedecus, sacramentum est humanæ salutis. Conuersabatur deus, ut homo diuina agere doceretur. Ex æquo agebat deus cum homine, ut homo ex

mo ex equo agere cum deo posset. Deus pusillus inuentus est, ut homo maximus fieret. Qui talem deum dedignaris, nescio an ex fide credas deū crucifixum. Quanta itaq; peruersitas uestra erga utrumq; ordinē creatoris. Iudicem eum designatis, & seueritatem iudicis secundum merita causarum congruentem pro sœuitia exprobratis. Deum optimum exigitis, & lenitatem eius benignitati congruentem, pro captu mediocritatis humanæ deiectius conuersatam, ut pusillitatem deprecietis. Nec magnus uobis placet, nec modicus: nec iudex, nec amicus. Quid si non eadem & in uestro deprehendantur? Iudicem quidem & illum esse iam ostendimus, in libello suo: & de iudice necessariè seuerum, & de seuerio sicut sœuum, si tamen sœuum. Nunc & de pusillitatibus, & malignitatibus, cæterisq; notis, & ipse aduersus Marcionē Antithesis æmulas faciam. Si ignorauit deus meus esse aliū super se, etiam tuus omnino non sciuit esse alium infra se. Quod enim ait Heraclitus ille *Heraclitus* *πυκνός* nebrofus, eadem uia sursum & deorsum. Deniq; si non ignorasset, & ab initio ei occurrisset. Delictum & mortem, & ipsum autorem delicti diabolum, & omne malum, quem deus meus passus est esse, hoc & tuus qui illum pati passus est. Mutauit sententias suas deus noster, proinde quā & uester. qui enim genus humanum tam sero respexit, eam sententiam mutauit, qua tanto æuo nō respexit. poenituit mali in aliquo deum nostrum, sed & uestrum. Eo enim quod tandem animaduertit ad hominis salutem, poenitentia dissimulationis pristinam fecit, debitam malo facto. Porro malum factum deputabitur negligentia salutis humanæ, non nisi per poenitentiam emendata apud deum uestrum. Mandauit fraudem deus noster, sed auri & argenti. Quanto autē homo preciosior auro & argento, tanto fraudulentior deus uester, qui hominem domino & factori suo eripit. Oculum pro oculo reposcit deus noster: sed & uester uicem prohibens, iterabilem magis iniuriam facit. Quis enim non rursus percutiet, non percussus? Nescit deus noster quales adlegeret, ergo nec uester. Iudam traditorem non adlegisset, si præscisset. Si & mentitum alicubi dicis creatorem, longe maius mendacium est in tuo Christo, cuius corpus non fuit uerum. Multos sœuitia dei mei absumpsit, tuus quoq; deus quos saluos non facit, utiq; in exitium disponit. Deus meus aliquem iussit occidi, tuus semetipsum uoluit interfici, non minus homicida in semetipsum, quā in eum à quo uellet occidi. Multos autem occidisse deum eius probabo Marcioni. Nam fecit homicidam, utiq; periturū, nisi si populus nihil deliquit in Christū. Sed expedita uirtus ueritatis, paucis amat. Multa mendacio erunt necessaria. Cæterum ipsas quoq; Antitheses Marcionis cominus cecidissē, si operosiore destructione earum egeret defensio creatoris tam boni quā & iudicis, secundū utriusq; partis exempla congruentia deo, ut ostendimus. Quod si utraq; pars bonitatis atq; iustitiæ dignam plenitudinē diuinitatis efficiunt omnia potentis, cōpendio interim

interim possum Antitheseis retudisse, gestienteis ex qualitatibus ingeniorū siue legum, siue uirtutum discernere, atq; ita alienare Christum à creatore ut optimum à iudice, & mitem à fero, & salutarem ab exitioso. Magis enim eos coniungunt, quos in eis diuersitatibus ponunt quæ deo congruunt. Aufer titulum Marcionis, & intentionem atq; propositū operis ipsius, & nihil aliud præstat quàm demonstrationem eiusdem dei optimi & iudicis, quia hæc duo in solum deum competūt. Nam & ipsum studium in eis exemplis opponendi Christum creatori, ad unitatem magis spectat. Adeo enim ipsa & una erat substantia diuinitatibus, bona & seuera, & eisdem exemplis & in similibus argumentis, ut bonitatem suā uoluerit ostendere, in quibus præmiserat seueritatem. Quia nec mirum erat, diuersitas temporalis, si postea deus mitior pro rebus edomitis, qui retro austerior pro indomitis. Ita per Antitheseis facilius ostendi potest ordo creatoris à Christo reformatus. Quo percussus & redditus potius quàm exclusus, præsertim deum tuum ab omni motu amariore secernas, utiq; & ab æmulatione creatoris scilicet. Nam si ita est, quoniam eum Antitheses singulas species creatoris æmulationum demonstrant, agnoscam igitur & in hoc per illas deū meum zelotem, qui res suas† arbusiores in primordijs, bona ut rationali æmulatione maturitatis præcurauerit suo iure. Cuius Antitheseis etiā ipse mundus eius agnosceret ex contrarietatibus elementorum summa tamen ratione modulatus. Quamobrem inconsiderantissime Marcion alium deū lucis ostendisse debueras, alium uero tenebrarum, quo facilius alium bonitatis alium seueritatis persuasisses. Cæterum eius erit Antithesis, cuius est & in mundo.

Arbusiores uidetur usurpare pro ferociore, sumpta metaphora ab arbusis luxuriatibus. Alio qui putabam leg. austeriores, Nam comparationē facit maturitatis ad nouum testamentum, & acerbioris aductus

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,
ADVERSUS MARCIONEM LIBRI
SECUNDI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
PER BEATVM RHENANVM.

OST QVAM primo libro ostendit deum Marcionis illū meliorem, esse non posse, & mox secundo creatorem ab omni sæuitia asseruit clementer seuerum & seuerē clementem, nam utrumq; necessarium, hoc tertium uolumen Christo dicauit, quem uel hoc argumento nō alium quempiam patrem habere probat quàm deum creatorē, quod apud ecclesias ab Apostolis institutas, & non minus ore quàm stilo confirmatas, de hac re nihil unquam scrupuli fuit, priusquā Cerdonis insania, cui Marcion subscripsit, orbi innotesceret. Igitur indecens fuisse dicit, ut tam subito uenerit *ὁς ἀπὸ μαχανῆς*, iuxta prouerbiū, nullis prophetarū uaticinijs prænunciatus. Sic enim Christus Marcionis in mundum irrepsit, ut solent in ædes diuitum furunculi. Stultū autem est eum

cum potius Christum recipere, qui ex improviso uenerit, quàm eum qui tot prophetarum oraculis sit demonstratus. Quoniam uero non sunt efficaciora argumenta, quàm quæ ex arcanis literis petuntur, præfatus de duplici forma Prophetici sermonis, ad ipsas ueteris instrumenti scripturas descendit, ut cū has à Christo ostenderit adimpletas, Christum creatori uendicet, cui Marcion illas tribuebat, & sunt quidē tribuendæ. Rursus pro se Iudæos allegabant Marcionitæ Christum ut alienum execratos, & in hūc morte grassatos, quod haud facturi fuissent illorum iudicio, nisi alterius dei cognouissent. His respondet Christū Iudæis eatenus ignotum fuisse, quatenus non melioris cuiuspiam dei filium, sed solum hominem & legalium ceremoniarum præuicinatorem arbitrabantur. Nam & à prophetis duplex aduentus Christi insinuatus est, & prædictū, quod in priori illum Iudæi non forent agniti, & ideo in crucem sublati. Ad quam rem duorum etiam hircorum qui ieiunio offerebantur allegoriam accommodat. Iam quia Marcionitæ nihilo crassius Iudæis perspicaciores, offensi incōmoditatibus quibus humana natura patet, ob quas uidelicet Iudæi Christum reiecerant, negabant Christum uera carne uestitum fuisse, ne natum concedere cogerentur, repetit disputationem de carne Christi, cui peculiare uolumen aliquando dedit. Mox exponit Esaïæ uaticinium prædicentis Christum Emanuelem uocandum, & uirtutē Damasci sumpturum & spolia Samariæ, aduersus regem Assyriorum. nam hæc de Christo creatoris dicta uolebat Marcion ut bellatore, nolens figuratum esse sermonē. Deinde docet Christi uocabulum, non Marcionici dei filio cōpetere, multo minus nomen Iesu, sed filio creatoris. Atq; ita pergit uaticinia commemorare, quæ de Christi natiuitate & eius contemptibili sorte, ac figuris atrocissimi supplicij quo in crucē suffixus est, olim prophetæ adiderant. Postremo probat Christum uenisse uel hoc argumento, quod iam euenerint quæ post illum futura nuntiabantur. nam & ethnici fidem susceperūt, & Iudæi ob pertinaciam suam & intentatam Christo mortem male sunt accepti. Quis autem expectet Iudæam desertum iri, quæ iam olim euastata est: & populum Iudaicum exilio multandum, qui abhinc tot annos è suis sedibus est eiectus? Cæterum ubi in calce de restitutione Iudææ loquitur, apparet eum huius fuisse sententiæ, ut putarit in hac terra uelut in campis quibusdam Elysijs post resurrectionē nos suauiter acturos, idēq; mille annis. Nam hoc nomine notatur, in Definitionibus ecclesiasticorū dogmatum. Qui error insignis aliquot uiros etiam inuoluit, uidelicet Lactantium, Victorinum, Seuerum, & Græcis Ireneum & Apollinarium, ceu Hieronymus autor est exponens Ezechielis caput xxxv. Hos quidam Græcè χιλιαστæ, Latine Millarios uocāt. Opus uero de spe fideliū, in quo uerisimile est hoc ab illo astrui, hodie nō extat, citatur tamen à Hieronymo loco quo diximus. Porro huius libri nonnulla capita reperiūtur in uolumine quod scripsit aduersus Iudæos, quædā in libro de carne Christi, ut nescias an hinc illuc trāstulerit, an ediuerso. Habebāt autē olim eruditī certos locos paratos quibus ubilibet uti poterāt, si exigeret materia.

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

QVem nunquā mandator designauit.) Mandator est qui aliquid agendum committit. Mandatarius qui suscipit. In tantum paraturam desiderabat.) Iterum habet paraturam pro dispositione siue materia. Mox scripsimus, & homini indiceret à deo. Exautorauit. Hoc est autoritate destituit, infirmauit. Quasi

- Quasi locum in balneis ita fidem occupavit.) Vulgare est. Simile dicuntur Germani de ijs qui molendinum adeunt frumenta molituri, nam in publicis habet illud Iureconsultorum locum, Qui prior tempore, potior iure. Mox pro posteris repoluimus, posteros. Hoc in posteros constituendi. Ex Gorzienfi. Tunc si forte credendus est.) Si forte pro forte. Video aliquas etiam lineas præducendas.) Præducere lineas. Sic alibi, Ad lineas rursus & ad gradum. Nec prorsus dissimile illud in præscriptionibus. Hanc tibi fossam determinavi. Atque ita iam expunctum.) Expunctum hoc est adimpletum ex debito. Quia nec statim aquilicem.) Aquilicem appellare videtur ab aquis eliciendis quæ à legendis aquis aquilegem alij uocant. Aquilices olim Tusci erant arte quadam & remedijs pluuias elicientes quum fruges nimia siccitas tantum non enecaret. Unde dictum Aquelicium. Aquileges inueniendorum fontium periti erant, & aquas ad aquæductus colligebant. Plinius libro XXVI, capite VI Tussum, inquit, sedat Bechion, quæ & tussilago dicitur. Duo eius genera Syhæstris ubi nascitur, subesse aquas credunt, & hoc habent signum aquileges. Meminit Aquilegij quæ scrutandarum aquarum ars est Plinius libro XXXI. Sed videntur mihi posteriores istam differentiam non obseruasse, quando Aur. Arcadius Iurecons. Digest. de iure immunitatis libro L. Aquilices etiam inter eos refert quibus grauior conditio uacationem aliquam munerum tribuit, aquileges, ut arbitror, intelligens. Structores, inquit, carpentarij, scādularij, gladiatores, aquilices, subarij, cornuarij, arcuarij, & cætera. Apparet porro omnium disciplinarum ac rerum absolutissima cognitione prædictum fuisse Tertullianum, ex hoc loco & alijs similibus. Nec omittendum hæc uerba, Ponam flumina in regione sitienti, ad aquilicem, posteriora. Et in solitudine buxum & cedrum, ad agricolam referri debere. Benedicti bestię agri.) Benedici eleganter interpretatur, fausta omnia ab aliquibus siue faustum omen ab aliquo referre. Iudaicæ literaturæ.) Per Iudaicam literaturam libros ueteris instrumenti intelligit. Mox contenderent uertimus in cōtenderet. Scilicet nauclero illi.) Locus est in gentem. nam Marcion episcopi filius fuit: ut tamen possibile sit maiores eius naucleros extitisse, quod de Iulio secundo pontifice Romano quidam retulere. Non quidem Rhodiæ lex, sed pontica cauerat.) Notat Marcionem quod nauclerus esset & Barbarus alludens ad legem Rhodiam de iactu, cuius fit mentio in libris Digestorum, titulo, ad legem Rhodiam de iactu. Ea lex ad nauigantes & nauarchum ipsum pertinet, iubens electarum è nauī mercium damnum, iuxta seruatarum rerum æstimationem ab unoquoque esse compensandum. Hic proprie de ea re non agit, sed ioci tantum gratia Marcioni qui nauiculariam olim forassis exercuerat in Barbara Ponti regione natus, non Rhodiam quidem legem quæ nautica quidem est, sed tamen Romana ac à prudentissimis hominibus lata, uerum Ponticam ac Barbaram aliquam legem cauisse scribit, errare Iudæos in Christum suum non licere. Humana conditio decepturi obnoxia.) Deceptus pro deceptione. Infra scripsimus ablatis agnitionis & intelligentiæ uiribus. Et paulo post, qui ab initio uicarius patris.
- 4 Id enim intelligi uel non intelligi capit.) Sæpe iam indicauimus usum uerbi capit apud hunc auctorem. Simillimum est illud libro proxime superiori, Capit etiam, inquit, imaginem spiritus dicere flatum. Rationem quoque errorum eius à quo ducatum mutuatus.) Mutuatus ad utrumque accusatiuum refertur. Ne aspectu quidem honestus.) Honestus pro pulchro, ceu supra annotauimus. Sic accipiendum quod infra sequitur, omni inhonestate prostratus, id est deformitate. Infra scripsimus, quia & de isto notati fuissent. Ex Gorzienfi. Incredibile præsumpserant deum carnem.) Figura Græca, hoc est secundum carnem.

Impresse

Impresse Apostolus demandat.) Hoc aduerbio etiā usus est supra, ut in libro De carne Christi, Et ut impressius dixerim. Eodem. Hoc quidem impressius quod factum dicit quā natum. Deuertentis in terram.) Deuerrere sicut deuersari.

Breuei carnis cōmeatum. Hoc est facultatē breuis temporis agendi in carne.

Aedas & ipse consilium dei, uti quo.) Ipse me sensus coegit ut hic dictionē uti uerterim in tui, consilium dei tui, quo CHRISTVM tuum & cætera. Exemplaria uetusta consentiunt in errore. Strophā administrasset.) Strophā dolum, uersutiā, atq; imposturam significat. Grecis *στροφή*. Aliquantis enim.) Aliquantis pro aliquot, subaudi rebus.

Aut falsæ aut etiā ueræ carnis paratura.) Iterum paratura pro materia. Scripsimus infra, Nunc ut omnia ad Euangelij distexam. Expungendam putauit.) Hoc est ex debito adimplendam.

Aut sanguinis tributo.) Supra dixit, ni fallor, totius naturæ tributa. Debuerat phantasmatis scenam decucurrisse.) Sic dicit scenam phantasmatis, ut in De hæresibus, Scenam erroris, Actum quem uocant intelligens. Sensus est, Debuerat ex toto seruire scenæ, & susceptam fabulam peragere Christus Marcionis, qui si putatiuam gessit carnem, debebat etiā putatiuam habere natiuitatem, sic enim phantasmatis scenam decucurrisset. Age iam perora in illa sanctissima.) Hunc locum habes in De carne Christi iisdem propemodum uerbis relatum non ita longè post initium.

Ludicros exitus.) Videbatur mihi aliquando legendum lubricos, sed ipse respicit ad id quod in libro quē modo citauimus dicit, de infante recens ædito loquens, Blanditijs deridetur. Et mox illum per ludibria nutritum. Item ibidem infra. Aequè illum & natiuitatis & infantie imaginarium imaginariæ uacua ludibria subire potuisse. In sensu sonum expungens.) Hoc est absoluens, adimplens, satisfaciens sono in sensu. Nunc si nomen Christi, ut sportulam furunculus, captauit.) Docet Asconius Pedianus in Verrinas Ciceronis, sportam, sportulas, nummorum esse receptacula ac sparteas utensilia ad maioris summe pecunias capiendas. quanquā locus ille mendis non caret, ut ubiq; ferme misere corruptus est optimus ille Ciceronis interpres. Hic uero non arbitror Tertullianum de fure nummorum loqui, sed sportulam eam intelligere quæ pauperulis clientibus saluatoribusq; dabatur à diuitibus olim apud Romanos. Huic recta cæna opponitur, id erat legitimum conuiuium à liberalioribus patronis exhiberi solitum. Inter eos autem qui sportulam accipiebant, accidebat nonnunquam ut alieni qui de numero clientum non erant, ingererent sese, nō satis ab atriensi seruo inspecti exploratiq; nam interdum ab absentibus se summissos mentiebantur. Id quod Iuuenalis expressit satyra prima.

Tunc sportula primo

Limine parua sedet, turbæ rapienda togatæ.

Ille ramen faciem prius inspicit, & trepidat ne

Suppositus uenias, & falso nomine poscas.

Agnitus accipies.

Hoc est ergo quod Tertullianus dicit, Nūc si nomen Christi, ut sportulam furunculus, captauit, Cæterum huius temporis religiosi pleriq; medicis sportulam dant ad ostium domus, diuitibus quibus abunde per se suppetit quod edant cœnæ rectæ imò dubiè adhibitis. Mox scripsimus, in quo Christus non præsumebatur. De nominibus iam obduximus.) Hoc est euicimus, ut supra & infra sæpe. Infra scripsimus, Marcionis Euangelium discuti placuit. Expungamus ordinem cœptum.) Hoc est absoluamus, ut ante sæpe. Ioseph & ipse Christiū figuratus.) Figura Græca. Media stipitis palus.) Et hic figura Græca, hoc est secundum mediā, id est mediā partem stipitis.

Neruos utique eius

- eius, clavis defauierunt.) Et hic synecdoche est. Infra scripsimus, Et salus exinde
 prædicabatur. Ex Gorziensi. Item ex eodem infra. Venite mittamus lignum in
 13 panem eius. Panis dedisse.) Subaudit more suo accusatum figuram.
 14 Dispositio expuncta.) Vt supra. Sic rursus infra. Videan quod sequitur ex
 punctum sit. Hoc est ex debito adimpletum. Quia uiro deputare.) Addidi
 mus ex Gorziensibus annotatiunculis. Nam quia uiro deputare nō poterat uir
 15 ginis, eum uentrem patri deputauit. Item infra. Iam non in Moyse. Sibynas
 in falces.) Apud Esaiā iuxta septuaginta uersionē Græce legitur, καὶ τὰς σιβύνας
 αὐτῶν εἰς θοῦρα. Est autem σιβύνη uenabuli genus autore Tertulliano. Suidas ὁλο-
 σιλεύριον ἐκόντιον significare scribit, hoc est telum prorsus ferreum. nonnunquam
 16 λόγχη sine σπῆλτι, id est lanceā uel ensem. Et tempus medium à T. u. ad V.
 17 non poenitentiam intellexissent. Figura Græca. Quæ nulla hodie est.) Ad-
 uersum Iudæos ubi hæc ad uerbum leguntur, ex Gorziensi pro nulla suppositus
 mus, inuia, utrunq; stare potest. Infra scripsimus, Planè deus zelotes. Item infra.
 18 Deniq; proxime expunctum est. Quam in multitudinem arenę repromit-
 titur.) Id est secundum quā promissionem. Figura Græca. Infra scripsimus. Quò
 alij perueniant, unde alij decident.

Q. SEPTIMI FLOREN- TIS TERTVLLIANI ADVER-

SVS MARCIONEM, LIBER TERTIVS.

ECVNDVM uestigia pristini operis quod amissum re-
 formare perseveramus, iam hinc ordo de Christo, licet
 ex abundanti, post decursam defensionem unicę diuini
 tatis. Satis etenim præiudicatum est, Christum non al-
 terius dei intelligendum, quàm creatoris, cū determina-
 tum est, alium deum non credendum præter creatorem,
 quē adeo Christus prædicauerit, & deinceps Apostoli non alterius Chri-
 stum annunciauerint, quàm eius dei quem Christus prædicauit, id est crea-
 toris, ut nulla mentio alterius dei, atq; ita nec alterius Christi agitata sit, an-
 te scandalum Marcionis. Facillime hoc probatur Apostolicarum & hæreti-
 carum ecclesiarum recensu: illic scilicet pronunciandam regulę interuersio-
 nem, ubi posteritas inuenitur. Quod etiā primo libello intexui. Sed & nūc
 congressio ista seorsum in CHRISTVM examinatura, eò utiq; proficiet,
 ut dum Christum probamus creatoris, sic quòq; deus Marcionis excluda-
 tur. Decet ueritatem totis uiribus uti suis, non ut laborantem. Cæterum in
 præscriptionum compendijs uincit. Sed decretum est ut gestientem ubique
 aduersario occurrere, in tantum furenti, ut facilius præsumpserit eū uenisse
 Christum, qui nunquam sit annunciat, quàm eum qui semper sit prædi-
 catus

Ecclesiarum
recensus

Præscriptio
nes

catus. Hinc deniq; gradum conféro, an debuerit tam subito uenisse. Primo, *Gradu cōfero*
quia & ipse dei sui filius. hoc enim ordinis fuerit, ut antè pater filium profite
retur, quàm patrem filius: & antè pater de filio testaretur, quàm filius de
patre. Dehinc & quâ missus præter filij nomen. Proinde enim præcessisse
debuerat mittentis patrociniū in testimonium missi: quia nemo ueniens
ex alterius autoritate, ipse eam sibi ex sua affirmatione defendit, sed ab ipsa
defensionem potius expectat, præeunte suggestu eius, qui autoritatē præ
stat. Cæterum nec filius agnosceretur, quem nunquam pater nuncupauit: nec
missus credetur, quem nunquam mandator designauit: nūcupaturus pater
& designaturus mandator, si fuisset. Suspectum habebitur omne, quod ex
orbitarit à regula: rerumq; principalis gradus nō sinit posterius agnosci pa
trem post filium, & mandatorem post mandatum, & deū post Christum.
Nihil origine sua prius est in agnitione, quia nec in dispositione. Subito fi
lius, & subito missus, & subito Christus. Atqui nihil putem à deo subitum,
quia nihil à deo non dispositum. Si autem dispositum, cur & non prædica
tum, ut probari posset & dispositum ex prædicatione, & diuinum ex dispo
sitione. Et utiq; tantum opus, quod scilicet humanę saluti parabatur, uel ea
tenus subitum nō fuisset, quâ per fidem profuturum. In quantum enim cre
di habebat ut prodesset, in tantum paraturam desiderabat, ut credi posset,
substructam fundamentis dispositionis & prædicationis: quo ordine fides
informata, merito & homini indiceretur à deo, & deo exhiberetur ab homi
ne: ex agnitiōe debens credere quia posset, quæ scilicet credere didicisset ex
prædicatione. Non fuit, inquis, ordo eiusmodi necessarius, quia statim se &
filium, & missum, & dei Christū, rebus ipsis esset probaturus per documen
ta uirtutum. At ego negabo solam hanc illi speciem ad testimonium com
petisse, quam & ipse postmodum exautorauit. Siquidem edicens multos
uenturos, & signa facturos, & uirtutes magnas ædituros, auersionem etiam
electorum, nec ideo tamen admittendos, temerariam signorū & uirtutum
fidem ostendit, ut etiam apud pseudochristos facillimarum. Aut quale est *pseudochristi*
si inde se uoluit probari, & intelligi, & recipi, ex uirtutibus dico, unde cate
ros noluit æque & ipsos tam subito uenturos, quàm à nullo autore prædi
catos: Sed quia prior eis uenit, & prior uirtutum documenta signauit, idcir
co quasi locum in balneis, ita fidem occupauit, posteris quibusq; præripuit. *Locum in bal*
Vide ne & ipse in conditione posteriorum deprehendatur, posterior inuen
tus creatore, ante iam cognito, & proinde uirtutes ante operato, & nō aliter
præfato, nō esse alijs credendum, post eum scilicet. Igitur si priorem uenis
se, & priorem de posteris pronūciasse, hoc fidem cludet: prædamnatus erit
& ipse iam ab eo quo posterior est agnitus, & solius erit autoritas creatoris
hoc in posteros constituendi, qui nullo posterior esse potuit. Iam nunc cum
probaturus sim creatorē, easdem uirtutes, quas solas ad fidem Christo tuo
uendicas

uendicas, interdum per famulos suos retro ædidiſſe, interdū per Chriſtum ſuum edendas deſtinaiſſe: poſſum & ex hoc merito præſcribere, tanto magis Chriſtum non ex ſolis uirtutibus credendum fuiſſe, quanto illum non alterius quàm creatoris interpretari potuiſſent, ut reſpondentem uirtutibus creatoris, & æditis per famulos ſuos, & in Chriſtū ſuū repromiſſis. Quanquam etſi alia documenta inuenirentur in tuo Chriſto, noua ſcilicet, facilius crederemus etiā noua eiſdem eſſe cuius & uetera, quàm cuius tantummodo noua, egentia experimētis fidei uiſtricis uetuiſtatis: ut ſic quoq; prædicatus uenire debuerit, tam prædicationibus proprijs extruētibus ei fidem, quàm & uirtutibus, præſertim aduerſus Chriſtū creatoris uenturū, & ſignis & prophetis proprijs munitum, ut æmulus Chriſti per omnes diuerſitatum ſpecies reluceret. Sed quomodo à deo nunquam prædicato Chriſtus eiſ prædicaretur? Hoc eſt ergo quod exigit, nec deū, nec Chriſtum tuū credi: quia & deus ignotus eſſe non debuit, & Chriſtus agnoſci per deum debuit. Deſignatus opinor eſt imitari ordinem dei noſtri, ut diſpicientis, ut cum maxime reuincendi. Nouus nouè uenire uoluit, filius ante patris profeſſionem, & miſſus ante mandatoris autoritatem, ut & ipſe fidem monſtruoſiſſimam induceret, qua ante crederetur Chriſtum ueniſſe, quàm ſciretur fuiſſe. Competit mihi etiam illud retractare, cur non poſt Chriſtum uenerit. Nam cum intueor dominum eiſ, tanto æuo patientiſſimum acerbiffimi creatoris annunciantis interea in homines Chriſtum ſuum, quacunq; id ratione fecit, tam reuelationem quàm interceſſionem ſuam differens: eadem ratione dico illum patientiam debuiſſe creatori, in Chriſto quoq; ſuo diſpoſitiones ſuas executuro, ut perfecta & expleta omni operatione æmuli dei & æmulus CHRISTI, tunc & ipſe proprias diſpoſitiones ſuperduceret. Cæterum poenitentia tantæ patientiæ fecit, quod non in finem rerum creatoris perſeuerauerit. Vanè ſuſtinuit prædicari CHRISTVM eiſ, quē non ſuſtinuit exhiberi. Aut ſine cauſa intercidit temporis alieni decurſum, aut ſine cauſa tam diu non intercidit. Quid illum detinuit, quid ue turbanit? Atquin in utrumq; commiſit, poſt creatorem quidem tam tardè reuelatus, ante Chriſtum uero eiſ tam properè. Alterum uero iam dudum debuerat traduxiſſe, alterum nondum: Ne illum quidem tam diu ſequentem ſuſtinuiſſe. Iſtum uero adhuc quieſcentem inquietaiſſe, circa ambos excidens ab optimi dei titulo: certe uariuſ & ipſe & incertus, tepiduſ ſcilicet in creatorem, & caliduſ in CHRISTVM, & uanuſ utrobique. Non magis enim compeſcuit creatorem, quàm obſtitit CHRISTO. Manet & creator, qualis omnino eſt: ueniet & CHRISTVS qualis & ſcribitur. Quid uenit poſt creatorem, quem emendare non ualuit? Quid ante Chriſtum eiſ reuelatus eſt, quem reuocare non potuerit? Aut ſi emendauit creatorem, poſt illū reuelatus, ut emendanda præcederent: ergo & Chriſtum eiſ æque emendaturuſ expectaiſſe debuerat

debuerat, proinde & illius posterior emēdator futurus, sicut creatoris. Aliud est si & ipse post illum rursus adueniet: ut primo quidem aduentu processerit aduersus creatorem, legē & prophetas destruens eius: secundo uero procedat aduersus Christum, regnum redarguens eius. Tunc ergo cōclusurus ordinem suum, tunc si forte credendus est: aut si iam hinc perfectā res est eius, uanē ergo uenturus est, nihil scilicet peracturus. His præluserim quasi de gradu primo adhuc & quasi de longinquo. Sed & hinc iam ad certum & cominus dimicaturus, uideo aliquas etiā nunc lineas præducendas, ad quas erit dimicandum, ad scripturas scilicet creatoris. Secundum eas enim probaturus, Christum creatoris fuisse, ut postea Christo suo adimpletas, necesse habeo ipsarum quoque scripturarū formam, & (ut ita dixerim) naturam demandare, ne tunc in controuersiam deductæ cum adhibentur ad causas, & sua & causarū defensione commixtæ, obtundāt lectoris intentionem. Duas itaque causas Prophetici eloquii adlego agnoscendas abhinc aduersarijs nostris, Vnam qua futura interdū pro iam transactis enunciantur. Nam & diuinitati competit, quæcūque decreuerit, ut perfectā reputare, quia nō sit apud illam differentia temporis, apud quam uniformem statum temporis dirigit æternitas ipsa: & diuinationi propheticæ magis familiare est, id quod prospiciat, dum prospicit, iam uisum atque ita iam expunctum, id est omni modo futurum demonstrare: sicut per Esaïam, Dorsum meum posui in flagella, maxillas autem meas in palmas, faciem meam uero non auerti à sputaminibus. Siue enim Christus iam tunc in semetipsum secundū nos, siue Prophetes de semetipso secundum Iudæos pronuntiabat, nondum tamen factum pro iam trāfacto sonabat. Alia species erit, qua pleraque figuratè portenduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intelligenda quæ scripta sunt. Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen ut sapam de petris, aut defrutū de rupibus speres: & terrā audimus lacte & melle manantem, nō tamē ut de glebis credas te unquam placentas & samias coacturum: quia nec statim aquilicem & agricolam se deus repromisit, dicens: Ponam flumina in regione sitienti, & in solitudine buxum & cedrum. Sicut & prædicans de Nationum cōuersione, Benedicēt me bestię agri, sirenes & filię passerū: non utique ab hirundinū pullis & uulpeculis, & illis monstruosis fabulosisque cantribus fausta omina relaturus est. Et quid ego de isto genere amplius: cum etiā hereticorū Apostolus ipsam legem indulgentē bubus terentibus os liberū, non de bubus, sed de nobis interpretetur: & petram potui subministrando comitē Christū adlegit fuisse: docēs proinde ad Galatas, duo argumēta filiorū Abrahæ allegoricè cucurrisse: & suggerens Ephesijs, quod in primordio de homine prædicatū est relicturo patrē & matrem, & futuris duobus in unam carnem, id se in Christum & ecclesiam agnosceret. Si satis cōstat de istis interim duabus proprietatibus Iudaicæ literaturæ,

Aliquas lineas præducere

Proprietas eloquii prophetici

Sirenes monstruose fabuloseque cantrices Benedicifautum omen aliquoreferre

Iudaica literatura

memento lector constituisse, ut cum tale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripturæ, sed de statu causæ. Cum igitur hæretica demencia eum Christum uenisse præsumeret, qui nunquam fuerat annunciatus, sequebatur ut eum Christum nondum uenisse contenderet, qui semper fuerat prædicatus: atque ita coacta est cum Iudaico errore sociari, & ab eo argumentationem sibi struere: quasi Iudæi certi & ipsi alium fuisse qui uenit, non modo respuerint eum ut extraneum, uerum & interfecerint eum ut aduersarium: agnitori sine dubio, & omni officio religionis persecutori, si ipsorum fuisset.

³ Scilicet nauclero illi non quidem Rhodia lex, sed Pontica cauerat, errare Iudæos in Christum suum non licere, quando & si nihil tale prædicatum in illos inueniretur, uel sola utique humana cōditio deceptui obnoxia, persuasisset, Iudæos errare potuisse, quā homines: nec statim in præiudicium sumendum de sententia eorum, quos credibile fuerit errasse. Porro cum & prædicatum sit non agnituros eos Christum, ideoque etiam perempturos: iam ergo ipse erit & ignoratus & interemptus ab illis, in quem ita admissuri prænotabantur. Hoc si probari exigis, non eas scripturas euoluam, quæ interemptibilem Christum edicentes utique ignorabilem affirmant: nisi enim ignoratus nihil scilicet pati posset: sed reseruat is eis ad causam passionū, eas prædicationes in præsentī sufficere adhibere, quæ interim ignorabilem probent Christū: & hoc breuiter, dum ostendunt omnē uim intellectus ademptam populo à creatore. Auferam, inquit, sapientiam sapientium illorum, & prudentiam prudentium eorum abscondam: Et aure audietis, & non audietis: & oculis uidebitis, & non uidebitis. Incrassatum est enim cor populi huius, & auribus grauius audierunt, & oculos concluderunt, nequando auribus audiant, & oculis uideant, & corde coniciant, & conuertantur, & sanem illos. Hanc enim obtusationem salutarium sensuum meruerant, labijs diligentes deum, corde autem longè absistentes ab eo. Igitur si Christus quidem annunciabatur à creatore solidante tonitruum, & concludente spiritum, & annunciante in homines Christum suū secundum Iohannem prophetam: si omnis spes Iudæorum nedum dicam etiam gentium, in Christi reuelationem destinabatur, sine dubio id demonstrabantur non agnitori & non intellecturi, ablatis agnitionis & intelligentiæ uiribus sapientia atque prudentia, quod annunciabatur, id est Christus, erraturis in eum principalibus sapientibus eorum, id est scribis: & prudentibus, id est Phariseis, pariter & populo auribus audituro, & non audituro, utique Christum docentem: & oculis uisuro, & non uisuro, utique CHRISTVM signa facientem: secundum quod & alibi, Et quis cæcus, nisi pueri mei? Et quis surdus, nisi qui dominatur eorum? Sed & cum exprobrat per eundem Esaiam, filios generaui & exaltaui, at illi me reiecerunt, Agnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui, Israel autem me non cognouit, & populus me non intellexit. Nos quidem certi, Christum

Christum semper in prophetis locutum, spiritum scilicet creatoris, sicut Prophetam testatur, Persona spiritus nostri Christus dominus, qui ab initio uicarius patris in dei nomine & auditus sit & uisus: scimus ipsius uoces eius modi fuisse iam tunc Israeli exprobrantis, quæ in illum commissuri prædabantur, Dereliquistis dominum, & in iram prouocastis sanctum Israel. Si uero non in Christum, sed in ipsum potius deum uolueris referre omnem Iudaicæ ignorantia de pristino reputationem, nolens etiã retro sermonem & spiritum, id est Christum creatoris despectum ab eis & non agnitum, sic quoque reuinceris. Non negans enim filium & spiritum & substantiam creatoris esse CHRISTVM eius, concedas necesse est, eos qui patrem non agnouerint, nec filium agnoscere potuisse, per eiusdem substantiæ conditionem: cuius si plenitudo intellecta non est, multo magis portio, certè quã plenitudinis consors. His ita dispectis, iam apparet quomodo & respuerint Iudæi Christum, & interemerint, nõ ut extraneum Christum intelligentes, sed ut suum non agnoscentes. Qui enim extraneum intelligere potuissent de quo nihil unquam fuerat annunciatum: cum intelligere non potuissent, de quo semper fuerat prædicatum? Id enim intelligi uel nõ intelligi capit, quod habendo substantiã prædicationis, habebit & materiam uel agnitionis uel erroris. Quod uero materia caret, non admittit sapientiæ euentum. Et adeo non quã alterius dei, Christum auersati persecuti sunt, sed quã solummodo hominem, quem planum in signis, & æmulum in doctrinis existimabant: ut & ipsum hominem quã suum, id est Iudæum, sed Iudaismi exorbitatorem & destructorem, deduxerint in iudicium, & suo iure punierint, alienum scilicet non iudicaturi. Tanto abest ut alienum Christum intellexisse uideantur, qui nec hominem eius ut alienum iudicauerunt. Discat nunc hæreticus ex abundanti cum ipso licebit Iudæo, rationem quoque errorum eius à quo ducatum mutuatus, in hac argumentatione, cæcus à cæco in eandem deductus foueam. Duos dicimus Christi habitus à prophetis demonstratos, totidem aduentus eius prænotasse: unum in humilitate, utique primum, cum tanquam ouis ad uictimam deduci habebat, & tanquam agnus ante tondentem sine uoce ita nõ aperiens os, ne aspectu quidem honestus. Annunciauimus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & non est species eius, neque gloria. Et uidimus eum, & non habebat speciem, neque decorem: sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum, homo in plaga, & sciens ferre infirmitatem, ut positus à patre in lapidem offensionis & petram scandalii, minoratus ab eo modicum citra angelos, uermem se pronuncians, & non hominem: ignominiam hominis, & nullificamen populi. Quæ ignobilitatis argumenta primo aduentui competunt, sicut sublimitatis secundo, cum fiet iam non lapis offensionis nec petra scandalii, sed lapis summus angularis post reprobationem assumptus, & sublimatus in cõsummationem templi

templi, ecclesiæ scilicet, & petra sanè illa apud Daniele de monte præcisa, quæ imaginem secularium regnorum comminuet & conteret. De quo aduentu idem propheta: Et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis ueniens uenit usq; ad ueterem dierum, aderat in conspectu eius: Et qui assiscebant adduxerunt illum, & data est ei potestas regia: & omnes Nationes terræ secundum genera, & omnis gloria famulabunda, & potestas eius usq; in æuum, quæ non auferetur: & regnum eius, quod non uiciabitur. Tunc scilicet habiturus & speciem honorabilem, & decorem indeficientem super filios hominum: Tempestiuus enim, inquit, decore citra filios hominum, effusa est gratia in labijs tuis, propterea benedixit te deus in æuum, Accingere enssem super femur tuum, potens tempestiuitate tua & pulchritudine tuarum & pater posteaquam diminuit eum modicum quid citra angelos, gloria & honore coronabit illum & subiiciet omnia pedibus eius, Tunc & cognoscent eum qui compugerunt, & cædent pectora sua tribus ad tribum, utiq; quod retro nō agnouerunt eū in humilitate conditionis humanæ: Et homo est, inquit Hieremias, & quis cognosceret illū? quia & natiuitatem eius Esaïas quis, inquit, enarrabit? Sic & apud Zachariā in persona Iesu, imò & in ipso nominis sacramento, uerus summus sacerdos patris Christus Iesus, duplici habitu in duos aduentus deliniatur, Primo sordidis indutus, id est carnis passibilis & mortalis indignitate, cum & diabolus aduersabatur ei, autor scilicet Iudæ traditoris, ne dicam etiā post baptismum tentator. Dehinc despoliatus pristinas sordes, & exornatus podere & mitra & cidari munda, id est secundi aduentus gloria & honore. Si enim & duorum hircorum qui ieiunio offerrebantur, faciam interpretationem, nōne & illi utrumq; ordinem Christi figurant? Pares quidem atq; consimiles propter eundem dominum conspectum, quia non in alia uenturus est forma, ut qui agnosci habeat à quibus læsus est. Alter autem eorum circumdatus coccino, maledictus & consputus, & conuulsus, & compunctus à populo extra ciuitatem abiiciebatur in perditionem, manifestis notatus insignibus dominicæ passionis. Alter uero pro delictis oblatus, & sacerdotibus templi in pabulum datus, secundæ representationis argumenta signabat, qua delictis omnibus expiatis sacerdotes templi spiritalis, id est ecclesiæ, dominicæ gratiæ quasi uisceratione quadam fruerentur ieiunantibus cæteris à salute. Igitur quoniā primus aduentus & plurimum figuris obscuratus, & omni inhonestate prostratus canebar, secundus uero & manifestus & deo cōdignus: idcirco quem facile & intelligere & credere potuerunt, eum solum intuentes, id est secundum, nō immerito decepti sunt circa obscuriorem certè indigniorem, id est primū. Atq; ita in hodiernum negant uenisse Christum suum, quia nō in sublimitate uenerit, dum ignorant etiam in humilitate fuisse uenturum. Desinat nunc hereticus à Iudæo, Aspis (quod aiunt) à uipera mutuari uenenum: euomat iam hinc

Christus sordidatus

*Christus ornatus
Hirci duo*

*Prouerbiū
Aspis à uipera
ra uenenu mutuatur*

hinc proprii ingenij uirus, phantasma uindicans Christū, nisi quod & ista sententia alios habebit autores, præcoquos & abortiuos quodammodo Marcionitas, quos Apostolus Ioannes Antichristos pronunciauit, negantes Christum in carne uenisse, & tamen non ut alterius dei ius cōstituerent, quia & de isto notati fuissent, sed quoniam incredibile præsumpserāt deum carnem. Quo magis Antichristus Marcion sibi eā rapuit præsumptionem, aptior scilicet ad renuendam corporalē substantiā Christi, qui ipsum deum eius nec autorē carnis induxerat, nec resuscitatorem, optimum uidelicet, & in isto, & diuersissimum à mendacijs & fallacijs creatoris. Et ideo Christus eius ne mentiretur, ne falleret, & hoc modo creatoris forsitan deputaretur, nō erat quod uidebatur, & quod erat mentiebatur, caro nec caro, homo nec homo: proinde deus Christus, nec deus. Cur enim non etiam dei phantasma portauerit? An credam ei de interiore substantia, qui sit de exteriorē frustratus? Quomodo uerax habebitur in occulto, tam fallax repertus in aperto? Quomodo autem in semetipso ueritatem spiritus fallacia carnis confundens, negatam ab Apostolo, lucis, id est ueritatis, & fallaciæ, id est tenebrarum commisit communicationem? Iam nunc cum mendacium deprehenditur Christus, caro: sequitur, ut & omnia quæ per carnem Christi gesta sunt mendacio gesta sint, Congressus, contactus, conuictus, ipsæ quoque uirtutes. Si enim tangendo aliquem liberauit à uitio, uel tactus ab aliquo, quod corporaliter actum est, non potest uere actū credi, sine corporis ipsius ueritate. Nihil solidum ab inani, nihil plenum à uacuo perfici licuit. Putatiuus habitus, putatiuus actus: imaginarius operator, imaginariæ operæ. Sic nec passionēs Christi eius fidem merebuntur. Nihil enim passus est, qui non uerè est passus. Verè autem pati, phantasma non potuit. Euersum est igitur totū dei opus. Totum Christiani nominis & pondus & fructus, mors Christi negatur, quam tam impressè Apostolus mandat, utique ueram, summum eam fundamentum Euangelij cōstituens, & salutis nostræ & prædicationis suæ. Tradidi enim, inquit, uobis in primis, quod Christus mortuus sit pro peccatis nostris, & quod sepultus sit, & quod resurrexit tertia die. Porro si caro eius negatur, quomodo mors eius asseueratur, quæ propria carnis est passio per mortem deuertentis in terram, de qua est sumpta, secundum legem sui autoris? Negata uero morte dum caro negatur, nec de resurrectione constabit. Eadem enim ratione non resurrexit, qua mortuus non est, non habendo substantiam scilicet carnis, cuius sicut & mors, ita & resurrectio est. Proinde resurrectione Christi infirmata, etiam nostra subuersa est. Nec ea enim ualebit, propter quam Christus uenit, si Christus non ualebit. Nam sicut illi qui dicebant resurrectionem mortuorum non esse, reuincuntur ab Apostolo ex resurrectione Christi: ita resurrectione Christi nō consistente, auferretur & mortuorū resurrectio. Atque ita inanis est & fides nostra, inanis est prædi

*Mors Christi
pōdus & fructus
Christi,
nominis*

prædicatio Apostolorum: Inueniuntur autē etiam falsi testes dei, quod testimonium dixerint quasi resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit. Et sumus adhuc in delictis. Et qui in Christo dormierunt, perierunt: sanē resurrecturi, sed phantasmate forsitan sicut & Christus. In ista quæstione qui putaueris opponendos esse nobis angelos creatoris, quasi & illi in phantasmate putatiuæ utiq; carnis egerint apud Abraham & Loth, & tamen uerē sint & congressi, & pasci, & operati quod mandatum eis fuerat, Primo non admitteris ad eius dei exempla quem destruis. Nam & quāto meliorem & perfectiorem deum inducis, tanto non competunt illi eius exempla, quo nisi diuersus in totum, non erit omnino melior atq; perfectior. Dehinc scito, nec illud cōcedi tibi, ut putatiua fuerit in angelis caro, sed uerē & solidē substantiæ humanæ. Si enim difficile non fuit illi, putatiuæ carnis ueros & sensus & actus exhibere, multo facilius habuit ueris & sensibus & actibus ueram dedisse substantiā carnis, uel quā proprius autor & artifex eius. Tuus autem deus eo quod carnem nullam omnino produxerit, merito fortasse phantasma eius intulerit, cuius non ualuerat ueritatem. Meus autē deus qui illam de limo sumptam, in hac reformauit qualitate, nondū ex semine coniugali, & tamen carnē, æque potuit ex quacūq; materia angelis quoq; astruxisse carnem, qui etiam mundum ex nihilo in tot & talia corpora, & quidem uerbo ædificauit. Et utiq; si deus tuus ueram quandoq; substantiam angelorum hominibus pollicetur: erūt enim, inquit, sicut angeli: cur non & deus meus ueram substantiam hominum angelis accommodarit. Vnde sumptam? Quia nec tu mihi respōdebis, unde illa apud te angelica sumatur, sufficit mihi hoc definire, quod deo congruit, ueritatem scilicet eius rei quā tribus testibus sensibus obiecit, uisui, tactui, auditui. Difficilius deo mentiri, quā carnis ueritatem unde producere, licet non natæ. Cæterum & alijs hæreticis definientibus carnem illam in angelis ex carne nasci debuisse, si uerē fuisset humana, certa ratione respondemus, quā & humana uere fuerit, & innata, Humana uerē propter dei ueritatem à mendacio & fallacia extranei. & quia non possent humanitus tractari ab hominibus, nisi in substantia humana. Innata autem, quia solus Christus in carnem ex carne nasci habebat, ut natiuitatem nostram natiuitate sua reformaret: atq; ita etiam mortē nostram, morte sua dissolueret, resurgendo in carne in qua natus est, ut & mori posset. Ideoq; & ipse cum angelis tunc apud Abraham in ueritate quidem carnis apparuit, sed nondum natæ, quia nondū morituræ, sed discantis iam inter homines conuersari. Quo magis angeli neq; ad moriendum pro nobis dispositi, breuem carnis commeatum non debuerunt nascendo sumpsisse, quia nec moriendo deposituri eam fuerant, sed unde sumptam, & quoquo modo omnino dimissam, mentiti eam tamen non sunt. Si creator facit angelos spiritus, & apparitores suos ignē flagrantem: tam uere spiritus quā ignem

*Videtur unde
asurpare pro
alicunde*

ignem, idem illos uere fecit & carnē: ut nunc recordemur & hæreticis renunciemus eius esse promissum, homines in angelos reformandi quādoq̃, qui angelos in homines formavit aliquando. Igitur nō admissus ad consortium exemplorum creatoris ut alienorum, & suas habentium causas, uelim ædas & ipse consilium dei tui, quo CHRISTVM suum non in ueritate carnis exhibuit. Si aspernatus est illam ut terrenā, & (ut dicitis) stercorebus inferſam, cur non & simulachrum eius proinde despexit? Nullius enim dedignandæ rei imago dignanda est. sequitur statū similitudo. Sed quomodo inter homines cōuersaretur, nisi per imaginem substantiæ humanæ? Cur ergo non potius per ueritatem, ut uere conuersaretur si necesse habebat conuersari? quanto dignius necessitas fidem, quā stropham administraſſet? Satis miserum deum instituis, hoc ipso quod Christum suum non potuit exhibere nisi in indignæ rei effigie, & quidem alienæ. Aliquantis enim indignis conueniet uti nostris, sicut alienis non congruet uti, licet dignis. cur enim non in aliqua alia digniore substantia uenit, & in primis sua, ne & indigna & aliena uideretur eguisse? Si creator meus per rubum quoq̃ & ignem, idem postea per nubem & globum cum homine congressus est, & elementorum corporibus in repræsentationibus sui usus est, satis hæc exempla diuinæ potestatis ostendunt, deum non eguisse aut falsæ aut etiā ueræ carnis paratura. Cæterum si ad certum spectamus, nulla substantia digna est quam deus induat. Quodcunq̃ induerit ipse dignum facit, absq̃ mendacio tamē. Et ideo quale est, ut dedecus existimarit ueritatem potius quā mendaciū carnis? Atquin honorauit illam fingendo. Quanta iam caro est, cuius phantasma necessariū fuit deo superiori? Totas istas præstigias putatiuæ in Christo corpulentia, Marcion illa intentione suscepit, ne ex testimonio substantiæ humanæ, natiuitas quoq̃ eius defenderetur, atq̃ ita Christus creatoris uindicaretur, ut qui nascibilis ac per hoc carneus annunciaretur. Stultissimè & hic Ponticus, quasi nō facilius crederetur caro in deo non nata, quā falsa, præstruentibus uel maxime fidem istam angelis Creatoris in carne uera cōuersatis, nec tamen nata. Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, cæterisq̃ desertoribus Marcionis, ex fide quidem Christum circumtulisse carnem, nullius tamen natiuitatis, utpote de elementis eam mutuatum. Quod si uerebatur Marcion, ne fides carnis, natiuitatis quoq̃ fidem induceret, si ne dubio qui homo uidebatur, natus utiq̃ credebatur. Nam & mulier quædam exclamauerat, Beatus uenter qui te portauit, & ubera quæ hausiſti. Et quomodo mater & fratres eius dicti sunt foris stare? Et uidebimus de his capitulis suo tempore. Certè cum & ipse se filium hominis prædicaret, natum scilicet profitebatur. Nunc ut hæc omnia ad Euangelij distulerim examinationem, tamē quod supra statui, si omni modo natus credi habebat qui homo uidebatur, uanè natiuitatis fidem consilio imaginariæ carnis expungendam

Putatiua corpulentia

Philumene

u dam

7 *dam* putauit. Quid enim profuit non uerè fuisse quod pro uero haberetur, tam carnem quàm natiuitatem: aut si dixeris, Viderit opinio humana: iam deum tuum honoras fallaciæ titulo, si aliud se sciebat esse, quàm quod homines fecerat opinari. Iam tunc potuisti etiam natiuitatem putatiuam illi accommodasse, ne in hanc quoque impegisses quæstionem. Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes sibi uidentur, aut sanguinis tributo, aut aliqua ualitudine inflatæ. Et utique debuerat phantasmatis scenam decurrisse, ne *Scenam decur* *tere* originem carnis non defaltasset, qui personam substantiæ ipsius egisset. Planè natiuitatis mendacium reculaisti: ipsam enim carnem uerā ædidisti. Turpissimum scilicet dei, etiam uera natiuitas. Age iam perora in illa sanctissima & reuerenda opera naturæ, inuehere in totū quod es, carnis atque animæ originem destrue: cloacam uoca uterum, tanti animalis id est hominis produciendi officinam: persequere & partus immunda & pudenda tormenta, & ipsius exinde puerperij spurcos, anxios, ludicros exitus. Tamen cū omnia ista destruxeris, ut deo digna confirmes, non erit indignior morte natiuitas, & cruce infantia, & natura pœna, & carne damnatio. Si uerè ista passus est Christus, minus fuisset nasci. Si mendacio passus est, ut phantasma, potuit & mendacio nasci. Summa ista Marcionis argumenta, per quæ alium effixit Christum, satis opinor ostendimus, non consistere omnino, dum docemus magis utique competere deo ueritatem quàm mendaciū eius habitus, in quo Christum suum exhibuit. Si ueritas fuit, caro fuit: si caro fuit, natus est. Ea enim quæ expugnat hæc hæresis, confirmantur, cum ea per quæ expugnat destruuntur. Itaque si carneus habebitur, quia natus, & natus quia carneus, quia phantasma non fuerit, ipse erit agnoscendus, qui in carne & ex natiuitate uenturus annūciabatur à creatoris Prophetis, utpote Christus creatoris. Prouoca nunc, ut soles, ad hanc Esaiæ comparisonem Christi, cōtendens illam in nullo conuenire. Primo enim, inquis, Christus Esaiæ Emmanuel uocari habebit, dehinc uirtutem sumere Damasci & spolia Samaritæ, aduersum regem Assyriorum. Porro iste qui uenit, neque sub eiusmodi nomine est æditus, neque ulla re bellica functus est. At ego te admonebo uti coherentia quoque utriusque capituli recognoscas. Subiuncta est enim & interpretatio Emmanuelis, nobiscum deus, uti non solum sonū nominis spectes, sed & sensum. Sonus enim Hebraicus, quod est Emmanuel, suæ gentis est. Sensus autem eius, quod est deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quære ergo an ista uox, nobiscum deus, quod est Emmanuel, exinde quod Christus illuxit, agitetur in Christo. Et puto non negabis, utpote qui & ipse dicas, deus nobiscum dicitur, id est Emmanuel. Aut si tam uanus es, ut quia penes te nobiscum dicitur, non Emmanuel, idcirco nolis uenisse illum cuius proprium sit uocari Emmanuel, quasi non hoc sit & deus nobiscum, inuenies apud Hebræos Christianos, imò & Marcionitas Emmanuelem nominare

nominare, cum uolunt dicere nobiscum deus: sicut & omnis gens quoquo
 sono dixerit, deus, nobiscum deus, Emmanuel pronuntiabit, in sensu so-
 num expungens. Quod si Emmanuel nobiscum deus est, deus autem no-
 biscum Christus est, qui etiam in nobis est: quotquot enim in Christū tin-
 cti estis, Christum induistis: tam proprius est Christus in significatione no-
 minis, quod est nobiscū deus, quā in sono nominis, quod est Emmanuel.
 Atq; ita constat uenisse iam illum qui prædicabatur Emmanuel, quia quod
 significat Emmanuel uenit, id est nobiscum deus. Æque sono nominum du-
 ceris, cum uirtutem Damasci, & spolia Samariæ, & regem Assyriorū, sic ac-
 cipis quasi bellatorem portendant Christum creatoris, non animaduertens
 quid scriptura promittat. Quoniam priusquā cognoscat uocare patrem
 & matrem, accipiet uirtutem Damasci & spolia Samariæ aduersus regem
 Assyriorum. Antè est enim inspicias gratis demonstrationem, an hominem
 iam Christum exhibere possit, nedum imperatorem. Scilicet uagitu ad ar-
 ma esset conuocaturus infans, & signa belli nō tuba, sed crepitacillo daturus:
 nec ex equo uel de curru uel de muro, sed de nutricis aut gerulæ suæ collo si-
 ue dorso hostem destinaturus: atq; ita Damascum & Samariam pro ma-
 millis subacturus. Aliud est si penes Ponticos, Barbaricæ gentis infantes in
 prælium erumpunt, credo ad solem uncti prius, dehinc pannis armati, & bu-
 tyro stipendiati, qui ante norint lanceare quā lancinare. Enimuero si nus-
 quam hoc natura cōcedit, antè militare quā uiuere, antè uirtutem Dama-
 sci sumere quā patris & matris uocabulū nosse, sequitur ut figurata pro-
 nunciatio uideatur. Sed & uirginem, inquit, parere naturā non patitur, & ta-
 men creditur prophetæ. Et merito. Præstruxit enim fidem incredibili rei, ra-
 tionē ædendo quod in signo esset futura. Propterea, inquit, dabit uobis do-
 minus signum, Ecce uirgo cōcipiet in utero, & pariet filium. Signum autem
 à deo nisi nouitas aliqua monstruosa tam dignum non fuisset. Denique &
 Iudæi si quando ad nos deridendos mentiri audent, quasi nō uirginem, sed
 iuuenulam concepturam & parituram contineat, hinc reuincuntur, quod ni-
 hil signi uideri possit res cottidiana, iuuenulæ scilicet prægnatus & partus.
 In signum ergo disposita uirgo, & mater, merito crederetur: infans uero bel-
 lator non æque. Non enim & hic signi ratio uersatur. Sed signo natiuitatis
 nouæ ascripto, exinde post signum alibi ordo iam infantis edicitur, mel &
 butyrum manducaturi. Nec hoc utiq; in signum est, malitiæ non assentatu-
 ri, & hoc enim infantia est, sed accepturi uirtutem Damasci & spolia Sama-
 riæ aduersus regem Assyriorū. Serua modum ætatis, & quære sensum præ-
 dicationis: imò redde Euangelio ueritatis, quæ posterior detraxisti, & tam
 intelligitur prophetia, quā renunciat expuncta. Maneant autem orien-
 tales illi Magi, in infantia Christum recentem auro & thure munerantes, &
 accepit infans uirtutem Damasci sine prælio & armis. Nam præter quod

*Crepitacillū
 Hostem desti-
 nare*

*Ad solē uncti
 Pānis armati
 Butyro stipen-
 diati
 Lanceatores
 antequam lan-
 cinatores*

*Damascus in
Arabia olim*

*Roma Baby-
lon*

*Propria bel-
lorum*

omnibus notum est, orientis uirtutem, id est uim & uires auro & odoribus pollere solitam, certè est creatori uirtutem cæterarum quoq; gentiũ aurum constituere, sicut per Zachariam, Et Iudas pertendet apud Hierusalem, & congregabit omnem ualentiam populorum per circuitum aurum & argentum. De illo aut tunc auri munere etiam Dauid, Et dabitur illi ex atro Arabia. Et rursus, Reges Arabũ & Saba munera offerent illi. Nam & Magos reges habuit ferè Oriens, & Damascus Arabiae retro deputabatur, anteq; transcripta erat in Syrophœnicen, ex distinctione Syriarum, cuius tũc uirtutem Christus accepit, accipiẽdo insignia eius, aurũ scilicet & odores: Spolia autem Samariæ, ipsos Magos: qui cũ illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent quasi deum & regem sub testimonio indicis & ducis stellæ, spolia sunt facti Samariæ, id est idololatriæ, credentes uidelicet in Christum. Idololatriam enim Samarię nomine notauit, ut ignominiosæ ob idololatriam qua descuerat tunc à deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouũ est creatori figuratè uti translatione nominum, ex comparatione criminum. Nam & ἀρχοντας Sodomorum, appellat ἀρχοντας Iudeorum, & populum ipsum, populum Gomorrę uocat. Et idem alibi: Pater, inquit, tuus Amorreus & mater tua Cethea: ob consimilem impietatem, Quos aliquando etiam suos filios dixerat, filios generaui & exaltaui. Sic & Ægyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illũ, superstitionis & maledictionis elogio. Sic & Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanæ urbis figura est, proinde magnæ & regno superbæ & sanctorum dei debellatricis. Hoc itaq; usu Magos quoq; Samaritarum appellatione titulauit, despoliatos quod habuerant cum Samaritis, ut diximus, idololatriam. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus Herodem intellige, cui utiq; aduersati sunt Magi, tunc nõ renunciãdo de Christo, quem intercipere querebat. Adiuvabitur hæc nostra interpretatio, dum & alibi bel latorem existimans Christum, ob armorum quorundam uocabula & eiusmodi uerba, ex reliquorum quoq; sensuum comparatione conuinceris: Accingere, inquit Dauid, ense super femur. Sed quid supra legis de Christo? Tempestius decore præter filios hominum, effusa est gratia in labijs tuis. Rideo, si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempestiuitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur. Sic item subiungens, & extende & prosperare & regna: adiecit, propter ueritatem & lenitatẽ & iustitiam. Quis enim ense operabitur, & non contraria potius dolũ & asperitatem & iniustitiam, propria scilicet negocia præliorum? Videamus ergo an alius sit ensis ille, cuius alius est actus. Nam & Apostolus Ioannes in Apocalypsi ensẽ describit ex ore dei prodeuntem bis acutum, præacutum, q̃tem intelligi oportet sermonem diuinum, bis acutum duobus testamentis legis & Euangelij, acutum sapiẽcia, infestum diabolo, armantem nos aduersus hostes spiritales nequitia, &

tia, & concupiscentia omnis, amputantem etiam à charissimis ob dei nomen. Quod si Ioannem agnitum non uis, habes communem magistrum Paulum, præcingentem lumbos nostros ueritate & lorica iustitiæ, & calciantem nos præparatione Euangelij pacis, nō belli: assumere iubentem scutum fidei, in quo possimus omnia diaboli ignita tela extinguere, & galeā salutaris, & gladium spiritus, quod est, inquit, dei sermo. Hāc & dominus ipse machæram uenit mittere in terram, non pacem. Si tuus Christus est, ergo & ipse bellator est. Si bellator non est, machæram intentās allegoricam, licuit ergo & Christo creatoris in psalmo sine bellicis rebus ense sermonis præcingi figuratō, cui supradicta tempestiuitas congruat, & gratia labiorum, quem tunc iam cingebatur super femur apud Dauid, quandoq; missurus in terram. Hoc est enim quod ait, Et extende & prosperare & regna. Extendens sermonem in omnem terram, ad uniuersarum gentium uocationē, prosperaturus successu fidei, quā est receptus, & regnans exinde quā mortem resurrectione deuicit. Et deducit te, inquit, mirificè dextera tua. Virtus scilicet gratiæ spiritualis, qua Christi agnitio deducitur. Sagittæ tuæ acutæ, per uolantia ubiq; præcepta, & minæ & traductiones cordis cōpungentes & transfigurantes conscientiam quanque. Populi sub te cōcident, utiq; adorantes. Sic bellipotens & armiger Christus creatoris: sic & nūc accipiens spolia non folius Samariæ, uerum & omnium gentium. Agnosce & spolia figurata, cuius & arma allegorica didicisti. Figuratē itaq; & domino eiusmodi loquente, & Apostolo scribente, non temere interpretationibus eius utimur, quarū exempla etiam aduersarij admittunt, atq; ita in tantum Esaia erit Christus qui uenit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Esaia prædicatur. De quæstione carnis, & per eam natiuitatis, & unius interim numinis Emmanuelis huc usque. De cæteris uero nominibus, & in primis Christi, quid pars diuersa respondebit? Si proinde commune est apud uos Christi nomen, quemadmodum & dei, ut sicut utriusq; dei filiū Christum competat dici, sicut utrumq; patrem dominum, certe ratio huic argumentationi refragabitur. Dei enim nomen quasi naturale diuinitatis, potest in omnes communicari, quibus diuinitas uindicatur, sicut & idolis, dicente Apostolo, Nam & sunt qui dicuntur dij, siue in cœlo, siue in terris. Christi uero nomen non ex natura ueniens, sed ex dispositione, propriū eius efficitur, à quo dispositum inuenitur. Nec in cōmunicationē aliq; deo subiacet, maximè emulo, & habenti suā dispositionē, cui & nomina priuata debebit. Quale est enim quod diuersas dispositiones duorū commentati deorum, societatem nominū admittunt, in discordiam dispositionum? quando nulla magis probatio assisteret duorum & emulorum deorum, q̃ si in dispositione eorū etiam diuersitas nominum inueniretur. Nullus enim status differentiarum, nō nisi proprietatibus appellationum consignatur, Quibus deficientibus siquando, nunc

*Christi nomē
nō ex natura*

Græca catachresis de alieno abutendo succurrit: apud deum autem deficere puto nihil debet, nec de alieno instrui dispositiones eius. Quis hic deus est, qui filio quoque suo nomina à creatore uendicat: non dico aliena, sed uetera & uulgata, quæ uel sic non competerent deo nouo & incognito. Quomodo denique docet nouam plagulam non ad sui ueteri uestimento, nec uinum nouum ueteribus utribus credi, assutus ipse & indutus nominum senio? Quomodo abscidit Euangelium à lege, tota lege uestitus: in nomine scilicet Christi. Quis illum prohibuit aliud uocari, aliud predicantem, aliunde uenientem, cum propterea nec corporis suscepit ueritatem, ne Christus creatoris crederetur? Vanè autem noluit eum se uideri, quem uoluit uocari: quando & si uere corporeus fuisset, magis Christus creatoris non uideretur, si non uocaretur. At nunc substantiam respuit, cuius nomen accepit, etiam substantiam probaturus ex nomine. Si enim Christus unctus est, ungui utique corporis passio est: qui corpus non habuit, ungui omnino non potuit. Qui ungui omnino non potuit, Christus uocari nullo modo potuit. Aliud est, si & nominis phantasma affectauit. Sed quomodo, inquit, irreperet in Iudæorum fidem, nisi per solenne apud eos & familiare nomen? Inconstantem aut subdolum deum narras, aut diffidentiam, aut malitiositatis consilium est, fallendo quid promouere. Multo libetius atque simplicius egerunt pseudoprophetae, aduersus creatorem in sui dei nomine uenientes. Sed nec effectum consilii huius inuenio, cum facilius aut suum crediderint Christum, aut planum potius aliquem, quam alterius dei Christum, sicut Euangelium probabit. Nunc si nomen Christi, ut sportulam furunculus, captauit, cur etiam Iesus uoluit appellari, non tam expectabili apud Iudæos nomine? Nec enim si nos per dei gratiam intellectum consequuti sacramentorum eius, hoc quoque nomen agnoscimus Christo destinatum, ideo & Iudæis quibus adempta est sapientia, nota erit res. Denique ad hodiernum, Christum sperant non Iesum, & Heliā potius interpretantur Christum quam Iesum. Qui ergo & in eo nomen uenit in quo Christus non præsumebatur, potuit in eo solo nomine uenisse quod solum præsumebatur. Cæterum cum duo miscuit, speratum & insperatum, expugnatur utrumque consilium eius. Siue enim ideo Christus, ut interim quasi creatoris irreperet, obrepit Iesus, quia non sperabatur Iesus in Christo creatoris: siue ut alterius haberetur, non finit Christus, quia non alterius sperabatur Christus quam creatoris. Quid horum constare possit ignoro. Constabit autem utrumque in Christo creatoris, in quo inuenitur etiam Iesus. Quomodo inquis? discere & hic cum partiaris erroris tui Iudæis. Cum successor Moyse destinaretur Aules filius Naue, transfertur certe de pristino nomine, & incipit uocari Iesus? Certe, inquis. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod sumus nos nati in seculi desertis, introducturus erat in terram promissionis melle & lacte manantem, id est

Planum, hoc est impostore

Ut sportulam furunculus

Partiaris erroris

id est uitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: id quæ non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Iesum, per Euangelij gratiam prouenire habebat, circumcisis nobis petrina acie, id est Christi: petra enim Christus: ideo is uir qui in huius sacramenti imagines parabatur, etiam nominis dominici inauguratus est figura, Iesus cognominatus. Hoc nomē ipse Christus suum iam tunc esse testatus est, cum ad Moysen loquebatur. Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, qui est Christus? Cum ergo mandato diceret populo, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in uia, & introducat in terram quam paraui tibi, intendite illi & exaudite eum, ne inobaudieritis eum: non enim cælaui te, quoniā nomen meum super illum est: angelum quidem meum dixit ob magnitudinem uirtutum quas erat æditurus, & ob officium prophetæ nunciantis scilicet diuinam uoluntatem: Iesum autem ob nominis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum confirmauit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum, nec Moysen, sed Iesum eum iusserat exinde uocitari. Ergo si utrumque nomen competit in Christum creatoris, tanto utrumque non competit in Christum non creatoris, sicut non reliquus ordo. Facienda est denique iam hinc inter nos certa ista & iusta præscriptio, & utriusque parti necessaria, qua determinatum sit nihil omnino commune esse debere alterius dei Christum, cum Christo creatoris. Nam & à uobis proinde diuersitas defendenda est, sicut à nobis repugnanda est: quia nec uos probare poteritis alterius dei uenisse Christum, nisi eum longè alium demonstraaueritis à Christo creatoris: nec nos eum creatoris uendicare, nisi talem eum ostenderimus, qualis constituitur à creatore. De nominibus iam obduximus. Mihi uendico Christum, mihi defendo Iesum. Reliquum ordinem eius cum scripturis conferamus. Quodcumque illud corpusculum sit, quoniā habitum, & quoniam cōspectum fuit, si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis, meus erit Christus: talis enim habitu & aspectu annunciabatur. Adest rursus Esaias: Annunciauimus, inquit, coram ipso uelut puerulus, uelut radix in terra sitienti, & nō est species eius neque gloria: & uidimus eū, & nō habebat speciem neque decorem. Sed species eius inhonorata, deficiens citra omnes homines. Sicut & supra patris ad filiū uox. Quē admodū expauescēt multi super te, sic sine gloria erit ab hominibus forma tua. Nam etsi tempestius decore apud Dauid citra filios hominum, sed in allegorico illo statu gratiæ spiritualis: Cum accingitur ense sermonis, qui uere species & decor & gloria ipsius est: cæterū habitu incorporabili apud eundem Prophetam, uermis etiam & non homo, ignominia & nullificamen populi. Neque interiorē qualitatem eius, eiusmodi annuncias. Si enim plenitudo in illo spiritus cōstitit, agnosco uirgam de radice Iesse. flos eius meus erit Christus, in quo requieuit secundū Esaiam spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilij & uigoris, spiritus agnitionis & pietatis, spiritus timoris dei.

Neque enim ulli hominum, diuersitas spiritualium documentorum compete-
 bat nisi in Christum, flori quidem ob gratiam spiritus adæquatum, ex stirpe aut
 Iesse deputatum per Mariam inde censendam. Expostulo aut de propo-
 sito, si das ei omnis humilitatis & patientiæ & tranquillitatis intentionem, &
 ex his Esaia erit Christus, homo in plaga, & sciens ferre imbecillitatem: qui
 tanquam ouis ad uictimam adductus est, & tanquam agnus ante tondentem non
 aperuit os. Qui neque contendit neque clamauit, nec audita est foris uox eius:
 qui harundinem cotusam, id est quassam Iudæorum fidem non cominuit
 qui linum ardens, id est momentaneum ardorem gentium non extinxit. Non
 potest alius esse, quam qui prædicebatur. Oportet actum eius ad scripturarum
 regulam recognosci, duplici, nisi fallor, operatione distinctum, prædicationis
 & uirtutis. Sed de utroque titulo sic disponam, ut quoniam ipsum quoque
 Marcionis euangelium discuti placuit, de speciebus doctrinarum & signorum
 illuc differamus quasi in rem præsentem: hic aut generaliter expungamus or-
 dinem coeptum, docentes prædicatorem interim annunciari Christum per
 Esaiam. Quis enim, inquit, in uobis qui deum metuit, & exaudiet uocem fi-
 lij eius? Item medicatorem. Ipse enim, inquit, imbecillitates nostras abstulit,
 & languores portauit. De exitu planè puto diuersitatem tentatis inducere,
 negantes passionem crucis in Christum creatoris prædicatam, & argumen-
 tantes insuper non esse credendum, ut in id genus mortis exposuerit creator
 filium suum, quod ipse maledixerat: Maledictus, inquit, omnis qui peper-
 derit in ligno. Sed huius maledictionis sensum differo dignæ sola prædica-
 tione crucis, de qua nunc maximè quæritur, quia & aliàs antecedit rerum pro-
 batio, ratione. De figuris prius edocebo. Et utique uel maxime sacramentum
 istud figurari in prædicatione oportebat: quanto incredibile, tanto magis scan-
 dalo futurum, si nude prædicaretur: quantoque magnificum, tanto magis obum-
 brandum, ut difficultas intellectus gratiam dei quæreretur. Itaque in primis Isaac
 cum à patre in hostiam deditus, lignum sibi ipse portaret, Christi exitum
 iam tunc denotabat, in uictimam concessi à patre, & lignum passionis suæ baiu-
 lantis. Ioseph & ipse Christum figuratus, nec hoc solo (ne demorer cursum)
 quod persecutionem à fratribus passus est ob dei gratiam, sicut & Christus
 à Iudæis carnaliter fratribus, cum benedicatur à patre, etiam in hæc uerba,
 Tauri decor eius, cornua unicornis cornua eius; in eis Nationes uentilabit
 pariter ad summum usque terræ. Non utique rhinoceros destinabatur unicor-
 nis, nec Minotaurus bicornis, sed Christus in illo significabatur, taurus ob
 utramque dispositionem, alijs ferus ut iudex, alijs mansuetus ut saluator: cu-
 ius cornua essent crucis extrema. Nam & in antemna, quæ crucis pars est,
 extremitates cornua uocantur. Unicornis autem media stipitis palus. Hac
 denique uirtute crucis, & hoc more cornutus, uniuersas gentes & nunc uen-
 tilat per fidem, auferens à terra in cælum: & tunc per iudicium uentilabit,
 deiciens

Quasi in rem
 presentem

Sanatio mor-
 borum

Typi cruci-
 fixi

Rhinoceros
 Minotaurus

deſcendens de cœlo in terram. Idem erit & alibi Taurus apud eandem ſcripturam cum Iacob in Simeonem & Leui, id eſt in Scribas & Pharifæos (ex illis enim deducitur cenſus iſtorum) ſpiritualiter interpretatur, Simeon & Leui perfecerunt iniquitatem, ex ſua hereti, qua ſcilicet Chriſtum ſunt perſecuti. In concilium eorū ne uenerit anima mea, & in ſtationem eorum ne incubuerint iecora mea, quia in indignatione ſua interfecerunt homines, id eſt Prophetas, & in cōcupiſcentia ſua ceciderūt neruos tauro, id eſt Chriſto, quem poſt necem Prophetarum ſuffigendo, neruos utiq; eius, clauis deſcuerunt. Cæterum uanum ſi poſt homicidia, alicuius bouis illis exprobrat carnificinam. Iam uero Moyſes quid utiq; tunc tantum cum Ieſus aduerſus Amalech præliabatur, expanſis manibus orat reſidens, quādo in rebus tam attonitis, magis utiq; genibus deſiſtis, & manibus cædentibus pectus, & facie humi uolutante, orationem cōmendare debuiffet: niſi quia illic ubi nomen domini dimicabat, dimicaturi quandoq; aduerſus diabolū, crucis quoq; erat habitus neceſſarius, per quam Ieſus uictoriam eſſet relaturus. Idem rurſus Moyſes poſt interdictam omnis rei ſimilitudinem, cur ærcū ſerpentem ligno impoſitum, pendentis habitu in ſpectaculum ſalutare propoſuit? An & hic dominicæ crucis uim intentabat, qua ſerpens diabolus publicabatur, & læſo cuiq; à ſpiritualibus colubris, intuenti tamē & credenti in eam, ſanitas morſuum peccatorum, & ſalus exinde prædicabatur? Age nunc ſi legiſti penes David, dominus regnauit à ligno, expecto quid intelligas. niſi forte lignarium aliquem regem ſignificari Iudæorum, & non Chriſtum, qui exinde à paſſione ligni ſuperata morte regnauit. Eſi enim mors ab Adā regnauit uſq; ad Chriſtum, cur Chriſtus nō regnaſſe dicatur à ligno, ex quo crucis ligno mortuus, regnum mortis excluſit? Proinde & Eſaias: Quoniā, inquit, puer natus eſt nobis. Quid noui ſi non de filio dei dicit? & datus eſt nobis, cuius imperium factum eſt ſuper humerum ipſius. Quis omnino regum inſigne poteſtatis ſuæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu ſceptrum, aut aliquam propriæ uestis notam? Sed ſolus nouus rex nouorum æuorum Chriſtus Ieſus, nouæ gloriæ & poteſtatem & ſublimitatem ſuam humero extulit, crucē ſcilicet, ut ſecundum ſuperiorē prophetiam exinde dominus regnaret à ligno. Hoc lignū & Hieremias tibi inſinuat, dicitur prædicans Iudæis, Venite mittamus lignum in panem eius, utiq; in corpus. Sic enim deus in euāgelio quoq; uestro reuelauit, panē corpus ſuū appellans, ut & hinc iam eum intelligas corporis ſui figuram panis dediffe, cuius retro corpus in panem Prophetes figurauit, ipſo domino hoc ſacramentum poſtea interpretaturo. Si adhuc quæris dominicæ crucis prædicationem, ſatis iam tibi poteſt facere uigeſimus primus pſalmus totā Chriſti continens paſſionē, canentis iam tunc gloriam ſuam: Foderunt, inquit, manus meas, & pedes, quæ propria atrocita crucis. Et rurſus cū auxilium patris implorat

*Spectaculum
serpentis salu
tare*

Lignarius rex

*Corpus do
mini*

implorat. Saluum, inquit, fac me ex ore leonis, utiq; mortis, & de cornibus unicornis humilitatē, de apicibus scilicet crucis, ut supra ostendimus. Quam crucem nec ipse Dauid passus est, nec ullus rex Iudeorum, ne putes alterius alicuius, qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes istas interpretationes respuerit & irriserit heretica duritia, concedam illi nullam CHRISTI crucem significatam à creatore: quia nec ex hoc probabit alium esse qui crucifixus est, nisi fortè ostēderit hunc exitum eius à suo deo prædicatum: ut diuersitas passionum, ac per hoc etiam personarum, ex diuersitate prædicationum uindictetur. Cæterum nec ipso Christo eius prædicato, nedum cruce ipsius, sufficit in meum Christum solius mortis prophetia: Ex hoc enim quod non est ædita qualitas mortis, potuit & per crucē euenisse, tunc alij deputanda, si in alium fuisset prædicatum: nisi si nec mortem uolet Christi mei prophetatam, quo magis erubescat si suū quidem Christum mortuum annunciat, quem negat natum: meum uero mortalem negat, quem nascibilem confitetur. Et mortem autem & sepulturam & resurrectionē Christi mei, una uoce Esaiæ uolo ostendere, dicentis. *Sepultura* Sepultura eius sublata de medio est. Nec sepultus em̄ esset nisi mortuus, nec sepultura eius sublata de medio nisi per resurrectionem. Deniq; subiecit: Propterea ipse multos hæreditati habebit, & multorum diuidet spolia, pro eo quod tradita est anima eius in mortem. Ostensa est enim causa gratiæ huius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ. pariter ostensum est, hæc illum propter mortem consecuturum, post mortem utiq; per resurrectionē consecuturus. Sufficit hucusq; de his interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatus qualiter annunciabatur, non alius haberi debeat, quàm qui talis annunciabatur: ut iam ex ista consonantia rerum eius, & scripturarum creatoris, illis etiam restituenda sit fides ex præiudicio maioris partis, quæ ad diuersas sententias uel in dubium deducuntur uel negantur. Amplius nūc superstruimus ea quoq; paria ex scripturis creatoris, quæq; post Christū futura præ-
14 cinebantur. Nec enim dispositio expuncta inueniretur, si non ille uenisset, post quem habebat euenire. Aspice uniuerſas Nationes de uoragine erroris humani, exinde emergentes ad deum creatorem, ad deum Christum, & si audes nega prophetatum, Sed statim tibi in psalmis promissio patris occurrit: Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Nec poteris magis Dauid filium eius uendicare quàm Christum: aut terminos terræ Dauid potius promissos, qui intra unicum Iudeorum gentem regnarit, quàm CHRISTO, qui totū iam orbem Euangelij sui fide cepit. Sic & per Esaiam: Ecce dedi te in dispositionem generis, in lucem Nationum, aperire oculos cæcorum, utiq; errantium, exoluere de uinculis uinctos, id est de delictis liberare, & de cella carceris, id est mortis, sedētes in tenebris, ignorantia scilicet

scilicet. Quæ si per Christum eueniunt, non in alium erunt prophetata, quæ
 per quem eueniunt. Item alibi: Ecce testimoniū eum Nationibus posui, prin-
 cipem & imperantem Nationibus. Nationes quæ te non sciunt, inuocabūt
 te, & populi confugient ad te. Nec enim hæc in Dauid interpretaberis, quia
 præmisit, Et disponā uobis dispositionem æternam, religiosa & fidelia Da-
 uid. Atquin hinc magis Christū intelligere debebis ex Dauid deputatum
 carnali genere ob Mariæ uirginis censum. De hoc enim promisso iuratur in
 psalmo ad Dauid: Ex fructu uentris tui collocabo super thronū tuū. Quis
 iste uenter est? Ipsius Dauid? Vtique non. Neque enim pariturus esset Dauid.
 Sed nec uxoris eius. Non enim dixisset, ex fructu uentris tui, sed potius, ex
 fructu uentris uxoris tuæ. Ipsius autem dicendo uentrem, superest ut aliquem
 de genere eius ostenderit, cuius uentris futurus esset fructus caro Christi,
 quæ ex utero Mariæ floruit. Ideoque & fructum uentris tantum nominauit,
 ut propriè uentris, quasi solius uentris, non etiam uiri: & ipsum uentrem ad
 Dauid redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia uiro de-
 putare non poterat uirginis eum uentrem, patri deputauit. Itaque in Christo
 noua dispositio inuenitur hodie: hæc erit quam tunc creator pollicebatur, re-
 ligiosa & fidelia Dauid appellans quæ erant Christi, quia Christus ex Da-
 uid: imò ipsa erit caro eius religiosa & fidelia Dauid, tam sancta religione, &
 fidelis ex resurrectione. Nam & Nathan propheta in prima Basilicarū, pro-
 fessionē ad Dauid facit: Semini eius quod erit, inquit, ex uentre ipsius. Hoc *Hoc est, in pri-
mo Regnū*
 si in Salomonem simpliciter edifferes, risum mihi incuties. Videbitur enim
 Dauid peperisse Salomonem. An & hic Christus significatur, ex eo uentre
 semen Dauid, qui esset ex Dauid, id est Mariæ? Quia & ædem dei magis
 Christus ædificaturus esset, hominem scilicet sanctum, in quo potiore tem-
 plo inhabitaret dei spiritus, in dei filium magis Christus habendus esset quæ
 Salomon filius Dauid. Denique & thronus in æuum, & regnū in æuum, ma-
 gis Christo competit quàm Salomoni temporali scilicet regi: sed à Christo
 misericordia dei non abcessit, Salomoni uero etiam ira dei accessit, post lux-
 uriam & idololatriam. Suscitauit enim illi Satan hostem Idumæum. Cum
 ergo nihil horum competat in Salomonem, sed in Christū, certa erit ratio
 interpretationum nostrarum, ipso etiam exitu rerū probante, quas in Chri-
 stum apparet prædicatas: & ita in hoc erunt sancta & fidelia Dauid. Hunc
 deus testimonium Nationibus posuit, non Dauid: principem & imperan-
 tem Nationibus, non Dauid, qui soli Israeli imperauit. Christum hodie in-
 uocant Nationes quæ eum non sciebant, & populi ad Christum hodie cō-
 fugiunt, quem retro ignorabant. Non potest futurum dici, quod uides fieri.
 Sic nec illam iniectionem tuam potes sistere ad differentiā duorum Chri-
 storum, quasi Iudaicus quidem Christus populo soli ex dispersione redi-
 gendo destineretur à creatore. Vester uero omni humano generi liberando
 colla

collatus sit à deo optimo: cū postremò priores inueniantur Christiani creatoris q̄ Marcionis, exinde uocatis omnibus populis in regno eius, ex quo deus regnauit à ligno, nullo adhuc Cerdone, nedum Marcione. Sed & reuictus de Nationum uocatione, conuertere iam in profelytos. Quæris qui de Nationibus transeant ad creatorem, quando & profelyti diuersæ & propriæ conditionis seorsum à Propheta nominentur: Ecce, inquit Esaïas, profelyti per me accedent ad te, ostendens ipsos quoq; profelytos per Christum accessuros ad deum: & Nationes quod sumus nos, proinde suam habeant nominationē sperantes in Christum. Et in nomine, inquit, eius Nationes sperabunt. Profelyti autem quos in Nationum prædicatione substituis, nō in Christi nomine sperare solent, sed in Moyse ordine, à quo institutio illorū est. Ceterum allectio Nationum à nouissimis diebus exorta est. Iisdem uerbis Esaïas: Et erit, inquit, in nouissimis diebus manifestus mons domini, utique sublimitas dei, ædes dei super summos montes, utiq; Christus catholicum dei templum, in quo deus colitur constitutum, super omnes enim eminentias uirtutū, & potestatum. Et ueniēt ad eum uniuersæ Nationes, & ibūt multi, & dicent: Venite ascendamus in montem domini, & in ædem dei Iacob, & annuntiabit nobis uiam suam, & incedemus in ea. Ex Sion enim exibit lex, & sermo domini ex Hierusalem. Hæc erit uia nouæ legis euangelii, & noui sermonis in Christo iam nō in Moyse. Et iudicabit inter Nationes, de errore scilicet earū. Et reuincant populum amplū, ipsorū in primis Iudeorum & profelytorum. Et concident machæras suas in aratra, sibynas in falces, id est animorum nocentium & linguarum infestarum, & omnis malitiæ atq; blasphemiarū ingenia, cōuertent in studia modestiæ & pacis. Et non accipiet gens super gentem machæram, utiq; discordiæ: & nō discent amplius bellare, id est inimicitias perficere: ut & hic discas Christum non bellipotentem, sed paciferum repromissum. Hæc autem prophetata nega, cum coram uidentur, aut adimpleta cum leguntur. Aut si non negas utrumq; in eo erūt adimpleta, in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc etiā ipsum introgressum, atq; decursum uocationis in Nationes à nouissimis diebus adeuntes ad deum creatorem, non in profelytos, quorum à primis magis diebus allectio est. Etenim fidem istam Apostoli induxerunt. Habes & Apostolorum opus prædicatum, Quàm tempestiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona, non bellum nec malum. Respondit & Psalmus: In omnem terram exiuit sonus eorum, & in terminos terræ uoces eorum, circumferentium scilicet legem ex Sion profectam, & sermonē domini ex Hierusalem, ut fieret quod scriptum est: Longe quiq; à iustitia mea, appropinquauerunt iustitiæ meæ & ueritati. Cum huic negotio accingerentur Apostoli renunciauerūt presbyteris, & archontibus, & sacerdotibus Iudæorum. An nō uel maxime, inquit, ut alterius dei prædicatores? Atquin ipsius eiusdem

Regnum paci
ficum
Christus pa
cifer

dem, cuius scripturam cum maxime implebāt. Diuertite diuertite, inclamat
 Esaias, excedite illinc, & immundum ne attigeritis, blasphemiam scilicet in
 Christum. Excedite de medio eius, utiq; synagogæ, separamini qui domini
 causam portatis. Iam enim secundū suprascripta reuelauerat dominus bra-
 chio suo sanctum, id est uirtute sua Christum coram Nationibus, ut uide-
 rint uniuersæ Nationes & summa terræ salutem, quæ erat à deo. Sic & ab
 ipso Iudaismo diuertentes, cum legis obligamenta & onera, euangelica iam
 libertate mutarent, psalmum exquebātur, Disrumpamus uincula eorum,
 & abijciamus à nobis iugum eorum: Postea certè quàm tumultuatæ sunt
 gentes, & populi meditati sunt inania, Astiterunt reges terræ, & principes
 congregati sunt in unum, aduersus dominum & aduersus Christum eius.
 Quæ dehinc passi sunt Apostoli? Omnem, inquis, iniquitatem persecutio-
 num, ab hominibus scilicet creatoris, ut aduersarij eius quē prædicabat. Et
 quī creator, si aduersarius erat Christi, nō modo p̄dicat hoc passuros Apo-
 stolos eius, uerū & exprobrat? Nam neq; prædicaret alterius dei ordinem,
 quē ignorabat, ut uultis: neq; exprobrasset, quod ipse curasset. Videte quo-
 modo perit iustus, nec quisquā excipit corde: & uiri iusti auferētur, nec quis-
 quam animaduertit. A persona enim iustitiæ sublatus est iustus. quis nisi
 Christus? Venite, inquiunt, auferamus iustum, quia inutilis est nobis. Præ-
 mittens itaq; & subiungens proinde passum etiam Christum, æque iustos
 eius eadem passuros, tam Apostolos quàm & deinceps omnes fideles pro-
 phetauit, signatos illa nota scilicet de qua Ezechiel: Dicit dominus ad me,
 Pertransi in medio portæ in media Hierusalē, & da signa Tau in frontibus ^{Tau}
 uirorum. Ipsa est enim litera Græcorum Tau, nostra autem T. species cru-
 cis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud ueram & catholi-
 cam Hierusalem, in qua fratres Christi, filios scilicet dei, gloriā patri deo re-
 laturos, Psalmus uigesimus primus canit ex persona ipsius Christi ad pa-
 trem: Enarrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ hymnum ti-
 bi dicam. Quod enim in nomine & spiritu ipsius hodie fieri habebat, meri-
 to à se futurū prædicabat. Et paulo infra: A te laus mihi in ecclesia magna.
 Et in quinquagesimoseptimo: In ecclesijs benedicite dominum deum: ut pa-
 riter concurreret & Micheæ prophetia: Non est uoluntas mea dicit domi-
 nus, & sacrificia uestra non accipiam: quoniam ab ortu solis usq; in occasum
 nomen meum gloriatum est in Nationibus, & in omni loco sacrificium no-
 mini meo offertur, & sacrificium mundum: Gloriæ scilicet relatio, & benedi-
 ctio, & laus, & hymni. Quæ omnia cum in te quoq; deprehendantur, & si-
 gnaculum frontium, & ecclesiarum sacramenta, & mundiciæ sacrificiorum,
 debes iam erumpere uti dicas, spiritum creatoris tuo Christo prophetasse.
 Nunc quia cum Iudæis negas uenisse Christum eorum, recognosce & exi-
 tum ipsorum, quem post Christum relaturi prædicabantur ob impietatem

x qua

qua eam despexerunt & interemerunt. Primum enim ex die qua secundum
 Esaiam proiecit homo aspernamenta sua aurea & argentea, quæ fecerunt
 adorandis uanis & nociuis, id est, ex quo genus hominum dilucidata per
 Christum ueritate idola proiecit, uide an quod sequitur expunctum sit: Ab
 stulit enim dominus sabaoth à Iudæa, & ab Hierusalē inter cætera, & pro-
 phetam, & sapientem architectum, spiritum scilicet sanctum, qui ædificat
 ecclesiam, templum scilicet & domum & ciuitatem dei. Nam exinde apud
 illos destitit dei gratia, & mandatum est nubibus ne pluerēt imbrem super
 uineam Soreth, id est cœlestibus beneficijs, ne prouenirent domui Israelis.
 Fecerat enim spinas, ex quibus dominum coronauerat: & non iustitiam, sed
 clamorem quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charismatum ro-
 ribus, lex & prophetæ usq; ad Ioannem. Dehinc cum ea perseverantia furo-
 ris, & nomen domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: Propter
 uos blasphematur nomē meum in nationibus, Ab illis enim cœpit infamia:
 16 & tempus medium à Tiberio usq; ad Vespasianum, non poenitentiam in-
 tellexissent, facta est terra eorum deserta, ciuitates eorum exustæ, regionem
 eorum sub ipsorum cōspectu extranei deuorant. derelicta filia Sion, & tan-
 quam specula in uinea uel in cucumerario casula, ex quo scilicet Israel domi-
 num non cognouit, & populus cum non intellexit, sed dereliquit, & in indi-
 gnationem prouocauit sanctum Israelis. Sic & machæræ cōditionalis com-
 minatio, Si nolueritis nec audieritis me, machæra uos comedet: probauit
 Christum fuisse, quem nō audiendo, perierunt. Qui & in psalmo quinquar-
 gesimo septimo dispersionem eis postulat à patre: Disperde eos in uirtute
 tua. Qui & rursus per Esaiam in exustionem eorum perorans: Propter me
 hæc, inquit, facta sunt uobis: in anxietate dormietis. Satis uanè, si hæc non
 propter eum passi sunt, qui propter se passuros pronunciarat, sed propter
 Christum dei alterius. Atquin Christum, inquam, alterius dei dicitis, à crea-
 toris uirtutibus & potestatibus, ut ab æmulis in crucem actum. Sed ecce de-
 fensus ostenditur à creatore, & dati sunt pessimi pro sepultura eius, qui scilicet
 et subreptam eam asseuerauerant & locupletes pro morte eius, qui scilicet
 & à Iuda traditionem redemerant, & à militibus falsum testimoniū cadaue-
 ris subrepti. Igitur aut non propter illum acciderunt ista Iudæis, sed reuince-
 ris cōspirante & sensu scripturarum cum exitu rerum & ordine temporum:
 aut si propter illum acciderunt, nō potuit creator ulcisci, nisi suū Christum,
 remuneraturus potius Iudam, si aduersarium domini sui peremissent. Cer-
 te si nondum uenit Christus creatoris, propter quem hæc passuri prædican-
 tur, cum uenerit ergo, patientur. Et ubi tunc filia Sion derelinquenda, quæ
 17 nulla hodie est: Vbi ciuitates exurendæ, quæ iam in tumulis: Vbi dispersio
 gentis, quæ iam extorris: Redde statum Iudææ, quem Christus creatoris
 inueniat, & alium contende uenisse. Iam uero quale est ut per cœlum suum
 admiserit

admiserit, quem in terra sua esset interempturus, honestiore & gloriosiore regni sui regione uiolata, ipsa aula sua & arce calcata: An hoc magis affecta uis? Planè deus zelotes, tamen uicit. Erubescere qui uicto deo credis. Quid sperabis ab eo qui se protegere nō ualuit? Aut enim per infirmitatem oppressus est à uirtutibus & hominibus creatoris: aut per malitiositatē, ut tantum illis sceleris patientia infingeret. Imò, inquis, spero ab illo (quod & ipsum faciat ad testimonium diuersitatis) regnū dei æternæ & cœlestis possessionis. Ceterum uester Christus pristinum statum Iudeis pollicetur, ex restitutione terræ: & post decursum uitæ, apud inferos in sinu Abrahæ refrigerium. Deum optimū si reddit placatus, quod & abstulerat iratus. O deum tuum, qui & cædit & sanat: condit mala & facit pacem. O deum etiam ad inferos usq; misericordem. Sed de sinu Abrahæ suo tempore. De restitutione uero Iudææ, quam & ipsi Iudæi, ita ut describitur, sperant, locorum & regionum nominibus inducti, quomodo allegorica interpretatio in CHRISTVM & in ecclesiam, & habitum & fructum eius spiritaliter competat, & longum est persequi, & in alio opere digestum, quod inscribimus de spe fidelium, & in præsentī uel eo ociosum, quia non de terrena, sed de cœlesti promissione sit quæstio. Nam & confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed ante cœlum: sed alio statu, utpote post resurrectionem in mille annos in ciuitate diuini operis Hierusalem cœlo delata: quam & Apostolus matrem nostram sursum designat: & πολιτνμα nostrum, id est municipatum in cœlis esse pronuncians, alicui utiq; cœlesti ciuitati eum deputat. Hanc & Ezechiel nouit, & apostolus Ioannes uidit, & qui apud fidem nostram est nouæ prophetiæ sermo testatur, ut etiam effigiem ciuitatis ante repræsentationem eius conspectui futuram in signum prædicarit. Deniq; proximè expunctum est Orientali expeditione. Constat enim, ethnicis quoque testibus, in Iudæa per dies quadraginta matutinis momentis ciuitatem de cœlo pependisse, omni mœniorum habitu euanescente de profectu diei, & aliās de proximo nullam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis, & refouendis omnium bonorum utique spiritalium copā, in compensationem eorum quæ in seculo uel despeximus uel amisimus à deo prospectam. Si quidem & iustum & deo dignum, illic quoque exultare famulos eius, ubi sunt & afflicti in nomine ipsius. Hæc ratio regni cœlestis. Post cuius mille annos, intra quam ætatem concluditur sanctorum resurrectio pro meritis maturius uel tardius resurgentium, tunc & mundi destructione & iudicij cōflagratione commissa, demutati in atomo in angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelæ superindumentum transferemur in cœleste regnum de quo nunc sic ideo retractatur, quasi non prædicato apud creatorem, ac per hoc alterius dei Christum probante, à quo primo & solo sit reuelatum. Disce iam hinc illud & prædicatū à creatore, & sine prædicatione credendū

Opus de spe fidelium

Mille anni

Prodigium

Milliariorum somnium

x 2 apud

apud creatorem. Quid tibi uidetur, cū Abrahę semē post primam promiss^{is} sionem, quam in multitudinem arenę repromittitur, ad instar quoq; stellarum destinatur: nōne & terrenę & coelestis dispositionis auspicia sunt? Cū Isaac benedicens Iacob filiū suū, ait tibi deus de rore cœli, & de opimitate terre: nōne utriusq; indulgentię exempla sunt? Deniq; animaduertenda est hic etiā structura benedictionis ipsius. Nam circa Iacob, qui quidem posterioris & pręlatoris populi figura est, id est nostri: prima promissio coelestis est roris: secunda, terrenę opimitatis. Nos enim primo ad coelestia inuitamur, cū à seculo auellimur: & ita postea inuenimur etiam terrena consecuturi. Et euangelium quoq; uestrum habet: Quærite primum regnū dei, & hæc adiicientur uobis. Ceterū ad Esau promittit benedictionem terrenam, & subiicit coelestem, de opimitate terrę dicens, Erit inhabitatio tua & à rore cœli. Iudeorum enim dispositio in Esau priorum natu, & posteriorum affectu filiorum, à terrenis bonis imbuta per legem, postea ad coelestia per euangelium credendo deducitur. Cum uero Iacob somniat scalas obfirmatas in terra ad cœlum, & angelos alios descendentes, & alios ascendentes, innixum desuper dominū temerē si forte interpretabimur, scalis his iter ad cœlum demonstrari, quod alij perueniant, unde alij decidant, domini cōstitutum esse iudicium. Cur aut ut euigilauit, & primum loci horrore concussus est, conuertitur ad interpretationem somni? Cū enim dixisset, quā terribilis est locus iste, Non est, inquit, aliud: sed ædes dei, & hæc porta cœli. Christum dominum enim uiderat, templum dei, & portam eundem per quē aditur cœlum. Et utique portam cœli non nominaisset, si cœlum non aditur apud creatorem. Sed est & porta quæ recipit, & quæ perducit, strata iam à Christo, de quo Amos: Qui ædificat in cœlum ascensum suum, utiq; nō sibi soli, sed & suis qui cum illo erūt. Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum sponsæ. Ita per illum ascensum ad coelestia regna tendentes miratur spiritus dicens: Volant uelut qui sunt milui, ut nubes uolant, & uelut pulli columbarū, ad me scilicet simpliciter ut columbę. Auferemur enim in nubes obuiam domino, secundum Apostolum, illo scilicet filio hominis ueniente in nubibus, secundum Danielelem: & ita semper cum domino erimus, eatenus dum & in terra & in cœlo: qui ob utriusq; promissionis ingratos, ipsa etiam elementa testatur: Audi cœlum & in aures percipe terra. Et ego quidem, etiamsi nullam spei coelestis manum mihi toties scriptura porrigente, satis haberem huius quoq; promissionis præiudicium, quod iam terrenam gratiā teneam: expectarem aliquid & de cœlo, à deo cœli, sicut & terrę: ita crederem Christum sublimiora pollicentem, eius esse qui & humilia promiserat, qui experimenta maiōrū de paruulis fecerat: qui hoc inauditi si forte regni præconium soli Christo reseruauerat: ut per famulos quidē terrena gloria, coelestis uero per ipsum deū annunciaretur. At tu hinc quoque

Milui
Nubes

quoque alium argumentaris Christum, quod regnum nouum annunciet Prius est, aliquod exemplum indulgentiæ proferas, ne merito dubitens de fide tantæ promissionis quam sperandam dicis, imò ante omnia est, ut quem coelestia prædicas repromittere, aliquod coelum probes eius. At nunc uocas ad cœnam, nec domum ostendis: allegas regnum, nec regiam mōstras. An quia CHRISTVS tuus coeleste regnum repromittit, non habens coelum: quomodo & hominem præstitit non habens carnem? O phantasma omne: o præstigia magnæ etiam promissionis.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,
ADVERSVS MARCIONEM LIBRI
TERTII FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
PER BEATVM RHENANVM.

SCRIPSERAT Marcion opus Antitheseon, quibus Euangelistū suum impudenter adulteratum fulciebat, uendicans id Christo melioris dei filio. Nam uetus instrumentū Creatoris uideri uolebat, cuius scripturæ cum Euangelica doctrina ex diametro, quod aiunt, pugnarent. Eas Antitheseis in hoc quarto libro cōuincit sic Tertullianus, ut planum faciat nihil inesse nouo instrumento, quod non in ueteri cōtineatur figuris & umbris pleno. Et quanquam utriusq; præceptorum & ceremoniarum diuersitatem non negat, docet tamen illam eodem tendere, nempe in unum deum. Nam & Euāgelica doctrina est à Creatore prædicata, significante uetus instrumentum temporale futurum dum mutabile ostendit, nouum autē æternum, ut est apud Esaïam. Sed quia Marcion Euangelium Lucæ uelut à fautoribus Iudaismi corruptum, per Antitheseis suas arguebat, de Euangelistis, ac Euāgeliorum autoribus & autoritate ecclesiarum Apostolicarum prolixè differit, inde Lucæ Euangelio fidem astruens quod ecclesiarum Apostolicarum calculis sit comprobatum, & uicissim Euangelio Marcionis auctoritatem abrogans, quod posterius sit, nunquam ab orthodoxis receptum, at ueritas falsitatē præcedat necesse est. Veris igitur scripturis adulterinam Marcionis doctrinam profligat, nihil ultra desiderans quàm ut si Christum Creatoris prophetias adimplesse, & legem adiuisse conuicerit, Creatoris filium certo probasse credatur. Proinde refellit Antitheseis Marcionis, quibus cū ex alijs, tum ex ipsis Christi gestis demonstrare nitebatur alium esse Christum, quem Creator aliquando missurus esset ad restituendam rem Iudaicam: alium qui uenisset ad asserendum genus humanum, à deo quondam ignoto reuelatus. Idcūq; facit comparans oracula prophetarum cū hijs quæ Christus gessit, uidelicet de paralytici curatione, de peccatorum remissione, de uocabulo filij hominis, de publicano adlecto in comitatum, de Ioanne præparatore uiarum dominicarum, de Christo sponso, de nouo testamento, de sabbato per Christum nō obseruato, de ascensu in montem, de uoce nocturnæ precationis ad patrem, de Apostolorum numero, de mutato nomine Simonis in Petrū, de gentiliū ad Christū affluxu. Quibus decursis, Christi doctrinā cū decretis confert creatoris. Et docet quidem

x ; Christum

Christum Euangelicam doctrinam ut consentaneum supplementū & Colophonem (quod aiunt) disciplinæ creatoris addidisse. Siquidem CHRISTI præcepta adiuvant, non destruunt veterem legem. Et est probabile eius esse Euangelicum dogma, qui ante in ueteri testamento ueluti quædam huius præludia ac figuras præmiserit. Nam hæc uidetur mens fuisse Creatoris Iudaico populo legem præscribentis, ut sic paulatim homines ad perfectum uiuendi institutum assuefaceret, qualis est Christianismus. Proinde colligit nullum alium deum à Christo reuelatum, præter Creatorem, cuius ueterem doctrinam ubiq; in Euangelio licet animaduertere. Paulo post narrat quo pacto Ioannes Baptista fuerit offendiculum passus, auditis uirtutibus Christi. nam hoc solebat obijcere Marcion. Mox hæc præcipue percurrit, De remissione peccatorum mulieris peccatricis, Quod diuites mulieres Christo forent adhæsuræ, Quod in parabolis locuturus esset, Quod Christus uerè natus sit, Quod mari & uentis esset præcepturus, Quod sit expugnator spiritualium hostium, De quibusdam imbecillitatibus quas Christo obijciebant Marcionitæ, & primum De ignoratiâ, De populis à Christo passis, De Petri attestatiōe pro omnibus Apostolis facta, Tu es Christus, De æmulatione Christi, Quod Christus cum Moyse & Helia fuerit conspectus in monte, De paruulis à Christo dilectis, Lenitatem Christi promissam à creatore, De recusato comite, De alijs LXX discipulis adlectis. Atque huius quidem generis alia multa tractat, totum uidelicet Euangelium transcurrendo, quæ sigillatim enumerare longum esset, fastidium fortassis lectori generatura, ad ipsam uoluminis sectionem properanti. Ceterum summa totius disputationis huc spectat, ut probe Christum magis legem & prophetas excoluisse q̃ reiecisse. nam spiritalem illis sensum accommodauit: quod utiq; extruere fuit, non destruere. Sed liber ipsius autoris epilogum ex calce libri huc transcribere, Impleuimus, inquit, ut opinor sponsonem. Exhibuimus Iesum Christum, prophetarum doctrinis, sententijs, affectibus, sensibus, uirtutibus, passionibus, etiam resurrectione non aliam quam Creatoris. His nimirum uerbis, totius huius libri summam breuiter complexus est.

ARGUMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQUENTEM

1. **E**T omnem paraturam.) Hoc est, omnem materiam, omnem argumentorum apparatus. Vt supra. Opus ex contrarietatum oppositionibus.) Definit quid sit Antithesis. Oppositio uidelicet contrarietatis. Cui procurant.) Hoc est cui inseruiunt more procurantium res alienas. Cum datiuo semper construit, crebro hac locutione utens. Libro primo aduersus Marcionem. Aemulatio autem liberando homini procurat. Præscriptiuè.) Prætendendo uidelicet præscriptionem longioris temporis atq; possessionis. Nonne ergo distare.) Restituimus locum, Non nega distare scribentes. Ex castigationibus Gorziensibus. Simul crediderunt.) Simul pro simulac siue posteaquam. Cōpendiatum est enim nouum testamentum.) Compendiatum pro in cōpendium contractum. Et à legis laciniosis oneribus expeditum.) Laciniosa onera uocat multiplicia & quæ homines occupationibus distinebant, sicut impedit ingressum uestis laciniosa. Ne rememineritis proprium.) Scripsimus, Ne rememineritis priorum. Ex Gorziensi. Habes nunc Antithesis.) Vocandi casus est o Antithesis.
3. Consultandos.) Frequentatiuo utitur perinde ac primitiuo. Habuit utiq; authenticam paraturam.) Paratura pro materia, ut supra. Paulo post scripsimus, qualitas

qualitas ædita est. Sed de conuersatione à Paulo denotabantur.) Hoc est arguebantur. Libro De patientia, Parum hoc si nō etiam proditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Item alijs in locis. De titulo quoque funis ergo ducendus est contentionis.) Funem contentionis ducere prouerbialiter dixit, ut in libro De resurrectione carnis, Nolo nunc, inquit, cōtentioso fune deducere, hac an illac hominē perditio depostulet. Et aduersum Iudæos in principio, Alternis uicibus cōtentioso fune, uterq; diem in uesperam traxerunt. Cum & pecuniam in primo calore fidei.) Hoc in Præscriptionibus indicauit, Marcion quidem, inquit, cum ducentis Sestertijs quæ ecclesiæ intulerat, nouissime in perpetuum diffidium relegatus, uenena doctrinarum suarum disseminauit.

In hæresim suā à nostra ueritate descijt.) Descijt pro desciuir, à uerbo descisco.

Nullis notum, ut non eodem natum.) Emendauimus ex castigatiunculis Gorziensis codicis ad nos missis, Nullis autem notum, ut non eo damnatum.

Capita magistrorū uideri quæ discipuli promulgarint.) Hūc locum nostrum secuti iudicium, ac memores solitum Tertullianum uerbo capit suo more uti, capita nomen uertimus in capit uerbum, ut nūc sic legatur, Capit magistrorum uideri quæ discipuli promulgarint. Hoc est, Possunt magistrorum uideri ea quæ discipuli promulgarint. Vt supra libro II. Capit etiam imaginem spiritus dicere flatum. Et libro III. Id enim intelligi uel non intelligi capit. Vt de alijs locis ob breuitatem taceamus. Tramittit.) Pro transmittit, ut infra, Et inde tramitti in terram. Ibi scripsimus, Cum de Euāgelij fide aduersus hæreticos expedimur. Ex Gorziensi. Item, totū quod elaborauit. Vt mox, A creatore separatū. Ex eodem.

Alienum legis & prophetarum.) Vt supra, De resurrectione carnis. In re aliena salutis. Item, in alienam culpæ. Hæc conueniemus.) Sic etiam supra locutus est. Infra scripsimus. Inter hos mag. Item, nihil Christo dei alter. Ex Gorziensi.

Hoc primum bibito.) Restituimus, hoc primum obito, cito facito. Item mox, qui habitatis terram. Ex Gorziensi. Ad quod uenimus. Hoc age

Marcion.) Hūc locum meo iudicio sic recte legas distinguasq; Vt dici solet, Ad quod uenimus, hoc age: Marcion aufer etiam illud de Euāgelio. Est autem prouerbium à uulgo sumptū, unde ferè sua mutuatur Tertullianus, ut est, locum in balneis occupare. Item, Clausis oculis aliquid agere, & ducere funem contentionis, ad lineas, ad gradum, ac illud, Aspīs à uipera uenenum mutuatur, De calcaria in carbonaria ire, media agina ferri, iisdem lineis dimicare, lineas præducere, lineis insistere, De gradu pellere, Eodem iugo urgeri, Eodem gradu occurrere, & similia. Perinde autem hæc duo uerba, Hoc age, ualent, ac si dicas, totus in hoc incumbe, Sis intentus. Nam id agere propriè significat. Cuius locutionis mentionem Plutarchus facit in Coriolano. Porro Germanis quoq; nō est incelebris huiusmodi sententia, quum rei præsentis incumbendum esse significantes, inuicem cohortando sese dicunt, Ad quod uenimus, hoc agamus. Infra scripsimus, quomodo hoc eum uocari cognouerit. Non quasi in extraneum Iesu. Hoc est in

alienum Iesu. Sic dixit in De resurrectione carnis. Extranea gloriæ. Rursum libro secundo aduersus Marcionem, Quis mali extraneus, nisi qui & inimicus?

Sed de candida salutis gloriari uolebat.) Candidam substantiue pro ueste usurpat, à qua dicti sunt candidati, uidelicet honorū apud Romanos olim petitores.

Exalbat.) Sic infra, Et super niuem exalbabo. In superioribus libris alicubi dixit, Exalbidus. Delinquentiæ maculis.) In De resurrectione carnis, Et illi

quidem, inquit, delinquentias carnis enumerant. Et alibi hoc uerbo sæpe utitur.

Lucidati & nigrati præterea uerba sunt huius autoris.

Quas apud Nazæ (reth descendit.) Figura Græca. Hierasse.) Hierare sicut deierare & peierare.

¶ 4. Vd

* 4.

Vd

- Vt aſſolet.) Hoc eſt ut fieri ſolet. Modus loquendi autoribus frequens.
- 10 Succidiſſet.) Vt libro 11. Qua ſucciderat illi, id eſt ſuccubuerat. Vel par
reat.) Repoſuimus, Vel hic pareat. Eſt autem pareat pro appareat, ut ſupra ſepe.
In ſolitudinem procedit. Solēnis & huius.) Distinguerem, in ſolitudinem pro
cedit ſolennis. Et huiusmodi regio creatoris. Solennis, id eſt aſſuetus ſive ſic ſoli
tus. Infra, Sed & illud, inquit, recogitauit ordinarium & ſolenne. Paulo poſt ſcri
11 pſimus, Oſtēderat iam alicubi deū. Significat per Nationes emundationis.)
Legendum, ſignificato per Nationes emundationis. Hoc eſt, quum ſubſit ſignifi
12 catio emundandarum Nationum. Ne in dedecus tibi uerrat.) Verrat abſo
lute pro cedat. Infra ſcripſi, Nemo enim malo obſequi patitur. Item infra, Habes
13 itaq; iam & ſpec. med. Diſpunctam prophetiam.) Hoc eſt adimpletā quum
deberetur, ut ſupra. Circumduxit delictum tuum.) Hoc eſt deleuit, oblitera
uit, hic ignouit. Paulo poſt pro malum ſuppoſui maluimus. Et mox, Cui enim
14 homo pater. Talem ſi forte.) Si forte pro forte. Caſtori aut Herculi.)
Vterq; Iouis filius. Caſtor ex Leda Tyndari cōiuge. Hercules ex Alcmena Am
phitryonis. Simplex ſi forte uideri poteſt.) Si forte pro forte. Mox reſtitui
mus ex Gorziēſi collatione. Ex accidenti obuenit. Infra, Vt oſtenderet eum &
15 hominem. Extraneum legis & Iudaismi prophanum.) Extraneum ut ſupra
cum genituo plus ſemel coniunxit. Hic etiam dicit Iudaismi prophanum, Intelli
16 gens a Iudæis reiectum uelut execrabilem. Et contrariam inſitatos diuini
tatem.) Poteſt eſſe figura Græca. Deuerſio eius.) Deuertere & deuerſari ſu
pra quoq; legimus. Paulo poſt ſcripſimus, Hanc ſponſam Chriſtus ſibi etiā per
Salomonem. Nuptias non coniungit.) Hoc enim erat Marcionis dogma.
17 Separatio per conjunctionem capit de qua fit.) Oſtendimus in ſuperioribus
ſcholijs rarum ac inſolentem huius uerbi Capit uſum in hoc autore. Senſus eſt,
Separatio per conjunctionem accidit de qua fit. Capit, id eſt capax eſt fieri. Da
18 tur. Poſſibilis eſt. Pridiana pabuli paratura.) Paratura pro apparatu, ut ſu
pra. Non conſtanter turbatur.) Sic in De patientia, Proditorē, inquit, ſuum
ſecum habuit, nec conſtanter denotauit. Paulo poſt ſcripſimus, Fortaſſe em hunc
ſolum articulum utiq; ingeram. Infra, Heliaſus propheta. Rurſum infra, Ponam
19 in terra inaquoſa. Proprietatem doctrinæ ſuæ inducit ad edictum (ut ita di
xerim) Chriſti.) Iuriſconſultorum ſermo eſt, apud quos edictales bonorum poſ
ſeſſiones ſunt, ordinariæ uidelicet, & quæ ius tribuunt. Dedicauit.) Hoc uer
bo libenter utitur. Aduerſum Marcionem libro primo. Vt imperio eius diuina
bonitas in terris dedicaretur. In De carne Chriſti, Nouē naſci debebat nouæ na
tiuitatis dedicator. In De reſurrectione carnis. Recogita totum illi deum occupa
tum ac dedicatum. Infra, De materia potius ſubiacenti uolunt ab illo uniuerſita
tem dedicatam. Et alibi ſepe. Infra ſcripſi, Quæ iudicia pupillis. Mox addidimus
utiq; a ſummo terræ utiq; Nationes. Et infra, Igitur quia a cōſolatione. Ex Gor
20 zienſi. Aduocare languentes.) Aduocare pro conſolari, & aduocatū age
re languentium quem ipſe infra uocat Aduocatorem. Quo ſua ſupra in
21 benedictionibus ſufferentiam cōmendaret.) Sufferentia ſubſtantiuum nomen,
pro patientia, quam & benignitatem mox interpretatur. In proximo uerſu pro
miſerat uertimus in præmiſerat. Dei alterius infirma commendatio eſt.)
Huic loco ob tranſpoſitionem dictionum deprauato mederi licuit ex Gorziēſi
collatione, Infirma commendatio eſt, quæ de alterius deſtructione fulcitur.
Et eris par iam creatoris.) Par cum genituo. Sic in De patiētia, Niſi quod ipſa
diuerſitas mali & boni, æqualiter magnitudinis par eſt. Mendicorum aduo
22 catorē.) Hoc eſt conſolatorē, aduocatū. Recepisti aduocationē ueſtram.)
Hoc eſt

Hoc est consolationem. Vt in De patientia. Itaq; talibus, inquit, & aduocatio & risus promittitur. Mox scripsimus, Vtiq; ex diuitijs. Et infra, in Babylonē transferentur. Sublimitatem & diuitias. Nos, ex diuitijs. Itē, nec descendet cum illo gloria sua. Rursus, In diuites affluentes delicijs, Et, in lectis eburneis. Ex castigatione Gorziensi. Abdixit creator. Pro abdicaui & reiecit, repudiaui, 23
ibi nos, quā prophetas uexatos. Infra, maledicūt & calumniantur. Et su- 24

per tunicam pallio quoq; cedi. Hoc est, ut ultra tunicam ademptam pallio quoque cedatur. Latitiam secundae iniuriæ. Qua latitia afficiatur is qui primam iniuriam passus est. Et ultionem ad deum redigens. Sic etiā supra locutus est. Et infra, Redactā scilicet in dominū. Sed adiutore præcepto. Pro adiuuante præcepto. Vt libro primo, A tēpore arbitro & metatore initij & finis.

Ne quis ergo indigeat, datorem imparatam habens. Legendum, datori paratam habes. Paulo post scripsimus, Vnū erit ex hijs. Et infra, gentes in hæreditatē.

Et coepit expungi. Hoc est adimpleri. Passiuitatem sententiæ meæ per- 24
misit. Passiuitatem, id est libertatem, communitem ad utrumuis, Vt uidelicet sententiā siue uoluntas mea sit communis nec astricta sed soluta ac libera ad hoc uel illud agendum aut non agendum. Sic in libro aduersus Hermogenē, Hæc iniquies non est, hæc turbulentia & passiuitas non est. Aduersum Valentinianos, Illi uero, inquit, & de passiuitate uitæ, & de licentia delictorū generositatem suam uindicent. In libro De pallio dixit passiuitatis aduerbialiter pro passiue. Vt ad legem uoluntati sperem factum. Legendum, Vt ad legem uoluntatis parem factum.

Cuius nullam præstrinxerat distinctionem. Præstrinxerat pro uel leuiter indicauerat. Sic & supra hoc uerbo usus est. Nec te moueat, quod paulo post sequitur, Et præstruxit uel distinxit. Fœnor, si forte pendendo. Si for- 26
te pro forte. Procurantis Euangelio. Cū datiuo ut supra, hoc est ministrans, subseruientis. Infra, soles & imbres. A iudice & dispūctore meritorum. 27
Dispūctorem uocat exolutorem, satisfactoremq;. Infra pro timere scripsimus temere. Ex Gorziensi. Adulterium Marcionis manus stupuisse miror. Adulterium, id est adulterationem, uitiationem, uiolationem, quā Euangelio uidelicet alibi intulit. Adhuc cruda. Velut incipiēs. Infra, Christus uero. Item 28
paulo post, quæ ex forma prophetici moduli. Ex Gorziensi. Egerat præparaturam uiarum dominicarum. Præparaturam dixit pro præparatione. Vt paraturam supra sæpe. Qui neq; unde speraret. Vnde uidetur usurpare pro undeis aut undelibet, ut & supra loquitur ni fallor. Diximus de remissione 29
peccatorum. Ex Gorziensi collatione reposuimus, remissa. Nam ueteres remissam dixere pro remissione. Cyprianus in De bono patientiæ. Dominus, inquit, baptizatur a seruo, & remissam peccatorum daturus, ipse nō dedignatur lauacro regenerationis corpus abluere. Idem epistola XIIII. Qui autem, inquit, blasphemauerit in spiritum sanctum, non habet remissam, sed reus est æterni peccati. Sic missam dixit ea etas pro missione, Vnde sacrificio id uocabulum accommodatum, ex hac occasione. Catechumeni qui & Auditores dicuntur & Audientes Tertuliano, in templo manebant donec Euangelium exposuisset episcopus. Tum clamabat Leuita, CATECHUMENI EXEVNTO, uel, si quis catechumenus remansit, exeat. Ab hac itaq; catechumenorū dimissione, uulgus appellationem Missæ sacro attribuit. Hoc antiquitatis mysterium in Isidori lexico refertur. Sic Consul Romanus senatum mittebat. Et in quibusdam gentiliū sacrificijs licior clamitabat, EXESTO hostis, uictus, mulier, uirgo, ceu prodit Festus. Hodie in fine sacri leuita pronunciat, Ite, missa est, id est missio est, quod olim in initio dicebatur, antequam inciperentur uidelicet ipsa mysteria. Hinc iuxta uulgi consuetudinem

missa

- dinem Ambrosius missas facere dixit. A parte totum est nominatum. Nam proprie Missa erat tēpore sacrificij, quando catechumeni foras mittebantur, ceu modo retulimus. Cum labore enim.) Expone cum labore enim ministrabāt, & ob spem ministrabant. Maius & necessarius lumen.) Necessarius Comparatum. Sic in De carne Christi, Quasi necessarius aliquid adferrent eo quod il-
- 30 le tum maxime agebat. Defuerunt.) Legendum deferūt. Quos & of-
- 31 fensa negant.) Melius, ex offensa. Paulo post scripsimus, Virgam Moyfi. Intestino itinere.) Intestinum iter uocat intraneum. Vt intestinū opus Vitru-
- 32 uius. Non depetunt.) Sic legitur in exemplaribus manuscriptis, Hoc est ex-
- petunt. Sed & hoc, qui aduersarius legis.) Sed & hoc, subaudi fecit, qui ad-
- 33 uersarius legis, subaudi erat, ut probare uolebat Marcion. Nullius adhuc nouæ legis initiata.) Initiatus cū genitiuo. Infra scripsimus, Atq; ita potest uideri
- 34 legem non irrup. Et paulo post, qui & coruos alit. Aut si non eadem & maiestas.) Malim, ei maiestas. Sed sexcenta millia hominum protelauit.) Hoc est diu sustentauit, uitam eorum prorogauit. Quid ergo hoc idem in-
- spectum centum millib. hom.) Pro idem scribendum dem. nam in Græco est *αὐτῶν*. Et illa insignis.) Distinguo, Nec de naturæ lege communis, sed illa insignis.
- 35 Remuneraturus.) Subaudi est. Omnem natiuitatis & educationis fœditatem &c. perorantibus.) Sic in De carne Christi, Ab ipsa quidem exorsus natiuitate, perora age iam spurcitiis genitalium in utero elementorum, Et quæ illic sequuntur. Obnoxius confusionis.) Obnoxius cum genitiuo construit. Non decem mensium cruciatu deliberatus.) Deliberatus pro liberatus. Sic in De patientia, Minorum, inquit, deliberatione lædemur? Hoc est dum solliciti sumus ut à minoribus periculis liberemur. Et primo retinaculi sui uulnere.)
- 36 Hoc dicit propter neruum umbilicarem qui refecari solet ab obstetrice. Sic in alienos demonstrat illos.) Nos in alienos fecimus nostrum secuti iudicium, duabus dictionibus coniunctis. Sic autem In alienus dicit, pro non alienus, ut alibi, In bonus & In uerus. Hoc in Tertulliano nouum non est. Aut quoscunque alios secum, quàm prophetas suos.) Ita loqui solet autor noster, subaudiens aliquid ad quod referri possit quàm. Sed quid tam Christus creatoris.) Subaudi, facere debuit. Alter consummator noui.) Heliam intelligit rediturum in fine mundi. De quo mox dixit, Alter reformator quandoq;.
- An ratione, quam defendimus.) Figura Græca, secundum quam. Tres de discipulis arbitros futuræ uisioni.) Discipulis, id est discipulis, ut supra sæpe. Confignari nouum testamentum.) Elegans imprimis uerbum & huic loco cōueniens. Precario usus est.) Hoc est ad tempus uelut si precibus obtinuisset. Quasi iam & officio & honore disunctis.) Hoc est perfunctis, absolutisq;.
- 38 Mox scripsimus, Vocis cœlestis illius. Et si cōmemoremur promissionis Moyfi.) Hoc est admoneamur, Aut, si in mentē ueniat promissionis Moyfi. Expuncta.) Adimpleta, ut supra. Reposuimus mox, Si ergo inueni gratiā. Cognoscenter.) Ita uertit aduerbium Græcum *γινώσκοντες*. Cæterum dei faciem.) Secundum dei faciem Et, quantum ad dei faciem pertinet. Paulo post scripsimus, Et in uisionem loquar ad eū. Item, Os ad os loquar ad eum. Quam solebat à creatore. Subaudi, discedens. Vel à creatore, id est ex parte creatoris. Quousq; ero apud uos?) Adieci ex Gorziensi, Quousq; sustinebo uos? Item, Totum apud te. Et illi agis.) Hoc est, Actorē procuratoremq; illius agis. Quam olim apud nos agere cœpisti?) Eleganter hoc. Vt tempus queratis.) Figura
- 39 Græca, secundū tempus, id est de tempore. Antitheseis, plurimū, causarum diuersitas fecit.) Plurimū hic est aduerbium, id est ut plurimū, plerumq; ut supra. Præter

Præter oneribus cōsparsionū.) Aduerbialiter usurpat præter pro præterquam. Sic infra, Cæterum, inquit, præter ex causa adulterij, nec creator disiungit.

Considera caufarum offerentiam.) Sic hic dicit offerentiam, ut ante dixit sufferentiam.

Quemcunq; conueneris in uia.) Conuenire Tertullianus usurpat pro inuenire, deprehendere. Quemadmodum supra locutus est nō semel. In hoc ipso libro, Hæc, inquit, conueniemus.

Hæc erūt potius nostræ Antithesis.) Scribe Antitheses. Et hæc ponit pro hæ. Sic in fine libri De patientia, dixit, Hæc disciplinæ, pro hæ disciplinæ.

Quis tam præstans in homines.) Præstans hic liberalem & benignum significat, à præstando, id est exhibendo. Nam libro secundo præstantiam pro liberalitate posuit, Sic & misericordiam, inquit, propter errantes, & patientiam propter non resipientes, & præstantiam propter merentes. Et hoc ipso libro infra, Cæterum nihil tam abruptum, quàm ut alius præstet, alius de præstantia eius securos agere mandet. Hoc est de præstatione siue exhibitione.

In testificationem & adhærentiam terræ eorum.) Coniunctio scribendum, Ad horrentiam terræ eorū. Id est ut exhorrent terram eorum. Erit igitur huius formæ uocabulum Horrentia, cuius, Sufferentia, Offerentia, de quibus ante diximus.

An nec unius deus? Adieci mus ex Gorziensi collatione, An nec unius lacertæ deus?

Cum maxime per Christū reuelabat.) Id est in primis omnium maxime, quemadmodum supra admonuimus. Sic rursum infra. Qui cū maxime potiora legis prætereuntes incusabat.

Vti traduceret eas.) Hoc est infamaret, carperet. In Præscriptionibus. Nam & sic, inquit, facilius traducetur. Infra scripsimus, Nec Nationibus: Ecce enim.

Per exempla recidiuæ.) Subaudi uitæ. Recidiuæ, id est redeuntis puta per resurrectionem à Christo factam. Vnde recidiuatum dixit in De resurrectione carnis. Quæ carnis recidiuatum pollicentur, id est restitutionem. Et, Recidiuatus Iudaici status, Eodem.

Sublimior spei. Elegans locutio. Sic Liuius dixit, Abiectior animi. Infra scripsimus, Æternæ non longe uitæ inuitator.

Et negat lucernā abstruendam.) Ex hoc loco apparet in Præscriptionibus legendum esse, Ipse docebat lucernam non sub modio abstrui solere. Vbi in exemplaribus scriptum est obstrui.

Vt Christus tam præcoquam.) Sic distinxit, Cæterum nec tempus admisisset, ut Christus tam præcoquam imo tam acerbam adhuc dilectionem expostularet, nouo & recenti deo, ne dixerim nondū palam facto.

Appellans prohibens.) Monentibus Gorziensibus castigatiunculis, scripsimus appellantis, prohibentis etiam.

Adagnitionem intentare.) Elegans uocabulum, adagnitio. Mox scripsimus, Ex Euāgelij promulgatione. Paulo post, Creatorem utiq; significans, ex Gorziensi.

Et demerendo procurat.) Iterū procurat cū datiuo. Quos pares gentiū ridebat.) Hoc est pares gentibus. Sic in De carne Christi, Alioquin par erit eorum, quæ conuersa amittunt quod fuerūt, quorum utiq; deus in omnibus par non est.

Quam cui per omnia paria uenerint.) Lego pariauerint, id est pares fuerint siue æquales. à pariando. Quo uerbo in De resurrectione carnis usus est, Æqua enim substantia pariant inter se Christus & Adam. Eodem libro supra, Et sermo enim deus, inquit, qui in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit parari deo. In libro De carne Christi, Pariamus igitur, de calcaria (quod dici solet) in carbonariam, à Marcione ad Apellen. Sic enim illic legendum censemus pro paruimus.

Ab impedimentis laciniosæ uitæ & implicitæ.) Exponit seipsum quum dicit, & implicitæ, id est implicitæ. Nam laciniosum et implicitum significat.

In illos an & in omneis parabolam, dixit & ad ipsos & ad uniuersos q. e. p. e. proponi tactorū similitudinem.) Hunc locū deprauatum confusumq; sic restitui mus nostrū secuti iudicium, an recte decernat lector. Itaq; interroganti Petro

- Petro, in illos an & in omneis parabolā dixisset, ad ipsos & ad uniuersos qui ecclesijs prae futuri essent, proponit Actorum similitudinem. Est autem Actor procurator publicus cuius sit mentio in Tract. quod cuiusq; uniuersitatis nomine, in Pandectis. Et Actus ipsa administratio, quo uocabulo paulo post utitur Tertul.
- 48 Coeꝑe paratura.) Paratura pro apparatu ut supra. Genitura peruersa est.)
- 49 Geniturā pro generatiōe ante dixit plus semel. Ab actu summotus.) Modo docuimus Actum esse ipsam administrationē Actoris, id est procuratoris. Vnde hic dicit, Ab actu summotus, hoc est ab officio summotus, adempta uidelicet ad ministratiōe. Cautionibus releuat.) Syngraphas intelligit. Amentauit hanc sententiā.) Amentauit, id est iaculatus est, emisit, ab amento quod lorum significat deductū uerbū Amentare. Quod sequitur, Duos enim dominus. Nos
- 50 dominos. Paulo post scripsimus, Creator autem alio modo. Vt unde magis probetur.) Aut quāsitūe legenda sententiā. Aut in unde subaudiendū, Nihil sit, Vt nihil sit unde magis probetur, &c. Verum habet nescio quem suum modum in usu huius aduerbiū Vnde. Quemadmodū in superioribus animaduertere potuit lector. Infra, adulter est. Manet &c. Aduersus fructum nuptiarū.) Hoc est liberorum procreationem. Sic supra. Ipsum quoq; fructum, inquit, connubiū benedicendo. promisit, qui de infantia primus est. Sed nec tuum Apostolū.) Subaudi constat, aut certum est. Ceterum prae ter & causa.) Scripsimus, ex causa. Hoc nouum est quod prae ter usurpat aduerbialiter pro prae terquam, ut supra, Prae ter oneribus consparsionum, id est prae terquam oneribus consparsionū offarcinatam. Quoquo uelis latere.) Prouerbiū resipit. Quia si frater illecebris decesserit.) Nos illiberis supposuimus, nam una uoce reddere uoluit quod Graecis est ἀπαις, id est carens liberis. Malemeritati.) Ineptū me
- 52 hercule uerbum. Captauit schema quod uocant similiter desinens. Et haec ipsa scriptura reuincente oculos eius.) Lege hac ipsa scriptura. Mox scripsimus, Etsi non coelestem. Resurrectionē expungat.) Hoc est absoluat, adimpleat. Cur non capiat sinum Abrahāe dici.) Hoc uerbum in superioribus saepe iam nobis occurrit. Sensus hic est. Cur non possit dici sinus Abrahāe, temp. & cetera. Sic in De resurrectione carnis, Terram sanctam Paradisum, quam & patrum dici capiat. Accandida quaedam utriusq; iudiciū prospiciatur.) Candida pro spe & expectatione. Vestis erat petitorum, ut supra annotauimus. Nostri dei monela.) Hoc uocabulum etiam in De patientia usurpauit, Si manu quis, inquit, tentauerit prouocare, praesto est Dominica monela. Molino saxo.) Saxo molari. Sed & ueniam dei fratri.) Nos castigauimus, ueniam des fratri. Ex Gorziensi. Morositatem legis opponere.) Sic in Praescriptionibus. Nonne manifeste diabolus, inquit, morositatem illam Iudaeae imitatus est?
- 54 Etiam ædito documento.) Mundationis uidelicet. Elimatorem.) Ab elimando, id est expoliendo. Opiniōsus.) Hoc est sinistre opinionis. Obsecratores legis.) Legendum obseruatores. Pristino leproso.) Hoc est prior. Vae qui dixerit eis.) Qui particula superabundat. Expungendam.) Hoc est adimplendā ex debito uelut promissam. Ex decem.) Hoc est segregatum. Hoc & domino uolente interpretari legem.) Hoc, id est, secundum hoc, uel, in
- 55 hoc. Infra scripsimus, Nec templum, nec oratores. Et semetipsum.) Subaudi esse unius dei. Sederat unus aliqui deputandus ex ijs q. q. m. i. h.) Vnus aliqui pro aliquis. Vt in principio libri quinti sequētis, Vnus aliqui discipulus. Sensus hic est, Erit terrae filius, uel unus quilibet e turba, siue unus de multis, quod Graeci dicunt, ἐκ τῶ πολλῶ δίνου ἐς. καὶ, ἐς τῶ πολλῶν. ἐς τῶ τυχόντων. Ignorasse praesumeret.) Aut praesumeretur, aut praesumeret, Impersonaliter. Ne ultra.) Id est

Id est amplius, Iesum filium Dauid existimaret. Ruentem & ipsam Antith.) 56
 Appositio est. Atquin & hoc filius Dauid, Antith.) Distingue, Atquin &
 hoc filius Dauid, Antithesim de suo retundendam. Vt sint duæ figure, Synecdo-
 che & Appositio. Hoc est secundū hoc, nempe Antithesin de suo retundendam.

Nunc uero eius deinde carnis homo.) Vitiata scriptura est etiam in manu de
 scriptis exemplaribus. Lege, Nūc uero eiusdem carnis homo. Et ignorans 57
 Esaia.) Coniicio scriptum fuisse, si & ignorans Esaia.) Hoc cum maxime
 promittebat.) Eleganter hoc uerbo bis utitur hic. Violentorū contractuum
 obnoxios.) Obnoxius cū genitiuo, qui passionis casus est. Ad imitationem Græ-
 corum. Existeret aliquis Marcion.) Existeret, id est si emergeret, exoriretur,
 exurgeret. Sic enim hoc uerbum apud Ciceronem interpretatur Asconius Pe-
 rianus. In præruptum.) In manuscriptis codicibus habetur præruptum. 58

Non ad aliud responsio domini sapit.) Præpositionem ad sustulimus.

Errorem scribarum obtundebat.) Sic & infra libro quinto, Vt iam, inquit, hinc
 & fidem tuam obtundam. Quorum & ipse par sit.) Par cum genitiuo ut su 59
 pra sæpe. Vtiq; & proinde.) Restituimus ex Gorziensibus adnotatiuncu-
 lis, ut qui proinde in nomine, &c. Quæ illos manebant.) Hoc est expecta-
 bant, ut supra. Non quia milites.) Legendum, Non qui milites pugnant. 60

Oppositi omnium offensui.) Offensus iuxta quartam inflexionem pro offen-
 sione. Ordinem expungi.) Hoc est absolui, perfici. Nimirum uerue- 61
 cina illum Iudaica delectaret.) Veruecina, id est caro ueruecis. Sic dicitur agni-
 na, bubula, porcina, Plauto. Et in hoc psalmum expunctum.) Hoc est adim- 62
 pletum. Quæ expirat.) Ex Gorziensi collatione scripsimus, Quæ & spirat. 63

Cum odorum paratura.) Paratura pro apparatu, ut supra sæpe. Lateren 64
 sibus.) Laterenses, stipitatores quod latus claudant. Infra, Non comparens.

Nec negatur erasisse.) Nos, Aut negetur erasisse. Item, Id est non habentem
 ossa. Ex Gorziensibus castigatiunculis. Inspectui.) Inspectus in quarta de-
 clinatione pro inspectione. Mox, Quæ membra ex ossibus constant.

ANNOT. IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTULLIANI ADVER- SVS MARCIONEM, LIBER QVARTVS.

M NEM sententiam, & omnem paraturam impij atq; sa-
 crilegi Marcionis, ad ipsum iam euangelium eius prouo-
 camus, quod interpollando suū fecit. Et ut fidem instrue-
 ret, dotem quandam commentatus est illi; opus ex con-
 trarietatum oppositionibus, Antithesis cognominatum, Antithesis
 & ad separationē legis & Euangelij coactum: qua duos Marcionis
 deos diuidens, proinde diuersos, alterum alterius instrumenti, uel (quod ma-
 gis usui est dicere) testamenti, ut exinde Euangelio quoq; secundum Anti-
 thesis Instrumentū Testamentum
 y thesis

theseis credendo patrocinaretur. Sed & istas proprio congressu cominus, id est per singulas iniectiones Pontici cecidissem, si nō multo oportunius in ipso, & cum ipso euangelio, cui procurant, retunderentur: quanquā tam facile est præscriptiuē occurrere, equidem ut accepto eas faciā, ut rato habeam, ut nobiscum facere dicam, quo magis de cæcitate autoris sui erubescant, nostrā iam Antitheses aduersus Marcionem. Atq; adeo confiteor alium ordinem decucurrisse in ueteri dispositione apud creatorem, aliū in noua apud Christum. Non nego distare documenta eloquij, præcepta uirtutis, Legis disciplinas, dum tamen tota diuersitas in unum & eundem deum cōpetat, illum scilicet à quo constat eam dispositam sicut & prædicatam. Olim conuocatur Esaias prodituram ex Sion legem, & sermonem domini ex Hierusalem, aliam utiq; legem, aliumq; sermonem: deniq; iudicabit, inquit, inter Nationes, & traducet populum plurimum, scilicet non unius gentis Iudeorum, sed Nationum quæ per nouam legem euangelij, & nouum sermonem Apostolorum iudicantur & traducuntur apud semetipsas de pristino errore, simul crediderunt: atq; exinde concidunt machæras suas in aratra, & sibynas, quod genus uenabulorum est, in falces: id est feros & sæuos quondam animos conuertunt in sensus probos, & bonæ frugis operarios. Et rursum: Audite me audite me, & populus meus & reges auribus intēdite in me, quoniam lex prodibit à me, & iudicium meum in lucem Nationum: quo indicauerat atq; decreuerat Nationes quoq; illuminandas per Euangelij legem atq; sermonem. Hæc erit lex, & apud Dauid inuituperabilis, quā perfecta, conuertens animam, utiq; ab idolis ad deum. hic erit & sermo, de quo idem Esaias: Quoniam, inquit, decisum sermonem faciet dominus in terra. Compendiatum est enim nouum testamentum, & à legis laciniosis oneribus expeditum. Sed quid pluribus, cum manifestius, & luce ipsa clarius nouatio prædicetur à creatore per eundem. Ne rememineritis priorum, & antiqua ne recogitaueritis. Vetera transierunt, noua oriuntur. Ecce facio noua quæ nunc orientur. Item per Hieremiam: Nouate uobis nouamen nouum, & ne seueritis in spinas, & circumcidimini præputio cordis uestri. Et alibi: Ecce uenient dies dicit dominus, & perficiam domui Iacob & domui Iudæ testamentum nouum, non secundum testamentum quod disposui patribus eorum, in die qua arripui dispositionem eorum, ad educendos eos de terra Ægypti. Adeo pristinum testamentum temporale significat, dum mutabile ostendit, etiā dum æternum de postero pollicetur. Nam per Esaiam: Audite me & uiuetis, & disponam uobis testamentum æternum: adiiciens sancta & fidelia Dauid, ut id testamentum in Christo decursurum demonstraretur. Eundem ex genere Dauid secundum Mariæ censum, etiam in uirga ex radice Iesse processura figurate prædicabat. Igitur si alias leges aliosq; sermones, & nouas testamentorū dispositiones à creatore dixit futuras, ut etiam

etiam ipsorum sacrificiorū alia officia potiora, & quidem apud Nationes destinari, dicente Malachia: Non est uoluntas mea in uobis, inquit dominus, & sacrificia uestra non excipiam de manibus uestris, quoniā à solis ortu usq; ad occasum glorificatum est in Nationibus nomen meum, & in omni loco sacrificium nomine meo offeretur, & sacrificium mundum, scilicet simplex oratio de cōscientia pura. Neesse est, omnis demutatio ueniens ex innouatione, diuersitatem ineat cum his quorum sit, & contrarietatem ex diuersitate. Sicut enim nihil demutatū quod nō diuersum, ita nihil diuersum quod non contrarium. Eiusdem ergo deputabitur etiam contrarietas ex diuersitate, cuius fuerit demutatio ex innouatione. Qui disposuit demutationem, iste instituit & diuersitatem. Qui prædicaui innouationem, iste pronunciauit & contrarietatem. Quid differentiam rerum ad distantiam interpretaris potestatum? Quid Antitheseis exemplorum distorques aduersus creatorem, quas in ipsis quoq; sensibus & affectionibus eius potes recognoscere? Ego, inquit, percutiam & ego sanabo: Ego, inquit, occidam, & ego uiuificabo, condens scilicet mala & faciens pacem. Quā etiam soles illum mobilitatis quoq; & inconstantiae nomine reprehendere, prohibentem quē iubet, & iubentem quæ prohibet. Cur ergo non & Antitheseis ad naturalia reputasti, cōtrarij sibi semper creatoris? Nec mundum saltim recogitare potuisti, nisi fallor, etiam apud Ponticos ex diuersitatibus constructum æmularum inuicem substantiarum. Prius itaq; debueras alium deum luminis, alium tenebrarum determinasse, ut ita posses alium legis, alium euāgelij asseuerasse. Cæterum præiudicatum est ex manifestis cuius opera & ingenia per Antitheseis constant, eadem forma constare etiam sacramenta. Habes nunc Antithesis expeditam à nobis responsionem. Transeo nunc ad euāgelij sanē non Iudaici, sed Pontici interim adulterati demonstrationē, præstructuram, ordinem, quem aggredimur. Constituimus in primis, euangelicum instrumentum, Apostolos autores habere quibus hoc munus euāgelij promulgandi ab ipso domino sit impositum: si & apostolicos, non tamen solos, sed cum apostolis, & post apostolos: quoniam prædicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloriæ studio, si non assistat illi autoritas magistrorum, imò Christi, quæ magistros Apostolos fecit. Deniq; nobis si dem ex apostolis Ioannes & Matthæus insinuant, ex Apostolicis Lucas & Marcus instaurant, iisdem regulis exorsi, quantum ad unicum deum attinet creatorem & Christum eius, natum ex uirgine, supplementum legis & prophetarum. Viderit enim si narrationum dispositio uariauit, dummodo de capite fidei conueniat, de quo cum Marcione non cōuenit. Contra, Marcion euangelio scilicet suo nullum adscribit autorem, quasi non licuerit illi titulum quoq; affingere, cui nefas non fuit ipsum corpus euertere. Et possem hic iam gradū figere, non agnoscendum cōtendens opus, quod non erigat

Sacrificium
mundum

cc

Pontici

Euangelicum
instrumentumIoannes
Matthæus
Lucas
Marcus

Figere gradū

y 2 frontem

*Lucas euange-
lij Paulini scri-
ptor*

Paulus

*Sacramentum
religiōis Chri-
stiane*

Columnæ

frontem, quod nullam constantiam præferat, nullam fidem repromittat de plenitudine tituli, & professione debita auctoris. Sed per omnia congregari maluimus, nec dissimulamus quod ex nostro intelligi potest. Nam ex his cōmentatoribus quos habemus, Lucam uidetur Marcion elegisse, quem cederet. Porro Lucas non Apostolus, sed apostolicus: non magister, sed discipulus, utiq; magistro minor, certe tanto posterior, quanto posterioris apostoli sectator, Pauli sine dubio: ut et si sub ipsius Pauli nomine euangelium Marcion intulisset, non sufficeret ad fidem singularitas instrumenti destituta patrociniō antecessorū. Exigeretur enim id quoq; euangelium quod Paulus inuenit, cui fidem dedit, cui mox suum congruere gestit. Siquidē propterea Hierosolymam ascendit ad cognoscendos Apostolos, & consultandos, ne forte in uacuum cucurrisset, id est ne non secundum illos credidisset, & non secundum illos euangelizaret. Deniq; ut cum autoribus contulit & conuenit de regula fidei, dexteras miscuere, & exinde officia prædicandi distinxerunt, ut illi in Iudæos, Paulus in Iudæos & in Nationes. Igitur si ipse illuminator Lucæ, autoritatē antecessorem & fidei & prædicationi suæ optauit, quanto magis eam euangelio Lucæ expostulem, quæ euangelio magistri eius fuit necessaria? Aliud est, si penes Marcionem à discipulatu Lucæ, coepit religionis Christianæ sacramentum. Cæterum si & retro decucurrit, habuit utiq; authenticam paraturam, per quam ad Lucam usq; peruenit, cuius testimonio assistente Lucas quoq; possit admitti. Sed enim Marcion nactus epistolam Pauli ad Galatas, etiam ipsos Apostolos suggillantem, ut nō recto pede incedentes ad ueritatē euangelij, simul & accusantis pseudapostolos quosdam peruerentes euangelium Christi, conmittitur ad destruendum statum eorum euangeliorum, quæ propria & sub Apostolorum nomine eduntur, uel etiam Apostolicorum, ut scilicet fidem quam illis adimit, suo conferat. Porro etsi reprehensus est Petrus & Ioannes & Iacobus, qui existimabantur columnæ, manifesta causa est. Personarum enim respectu uidebantur uariare conuictum. Et tamen cum ipse Paulus omnibus omnia fieret, ut omnes lucraretur, potuit & Petro hoc in consilio fuisse, aliquid aliter agendi quàm docebat. Proinde si & pseudapostoli irrepserant, horum quoq; qualitas ædita est, circuncisionem uindicantium & Iudaicos fastos: adeo non de prædicatione, sed de conuersatione à Paulo denotabantur, æque denotaturo, si quid de deo creatore aut Christo eius errassent. Igitur distinguenda erunt singula. Si Apostolos præuaricationis & simulationis suspectos Marcion haberi queritur, usq; ad euangelij deprauationem, Christum iam accusat, accusando quos Christus elegit. Si uero Apostoli quidē integrum euangelium contulerunt, de sola cōuictus inæqualitate reprehensi, pseudapostoli autem ueritatem eorum interpollauerunt, & inde sunt nostra digesta, quod erit germanum illud Apostolorum instrumentū, quod adulteros

adulteros passum est, quod Paulum illuminauit, & ab eo Lucam? Aut si tam funditus deletum est, ut cataclysmo quodam, ita inundatione falsarium obliteratum, iam ergo nec Marcion habet uerum. Aut si ipsum erit uerum, id est Apostolorum quod Marcion habet solus, & quomodo nostro consonat, quod non Apostolorum, sed Lucæ refertur? Aut si nō statim Lucæ deputandum est quod Marcion utitur, quia nostro cōsonat scilicet adulterato, etiam circa titulum cæterorum Apostolorum: iam ergo & nostrum quod illi cōsonat æque Apostolorum est, sed adulteratum. De titulo quoque funis ergo ducendus est cōtentionis, pari hinc inde nisu fluctuante. Ego meū dico uerum, Marcion suum. Ego Marcionis affirmo adulteratū, Marcion meum. Quis inter nos determinabit, nisi temporis ratio, ei præscribens auctoritatem, quod antiquius reperiatur, & ei præiudicans uitiationē, quod posterius reuincetur. In quantum enim falsum corruptio est ueri, in tantum præcedat necesse est ueritas falsum. Prior erit res passione, & materia æmulatione. Alioquin quā absurdum ut si nostrum antiquius probauerimus, Marcionis uero posterius, & nostrum ante uideatur falsum, quā habuerit de ueritate materiam, & Marcionis antè credatur æmulationem à nostro expertum quā est æditum, & postremò id uerius existimetur, quod est serius post tot ac tanta iam opera atq; documenta Christianæ religionis seculo ædita, quæ ædi utiq; non potuissent sine euangelij ueritate, id est ante euangelij ueritatem? Quod ergo pertinet ad euangelium interim Lucæ, quatenus communio eius inter nos & Marcionem de ueritate disceprat, adeo antiquius Marcione est, quod est secūdum nos, ut & ipse illi Marcion aliquando crediderit, cum & pecuniam in primo calore fidei catholicę ecclesiæ contulit, proiectam mox cum ipso postea quā in hæresim suam à nostra ueritate descijt. Quid nūc si negauerint Marcionitæ, primam apud nos fidem eius, aduersus epistolam quoq; ipsius? Quid si nec epistolam agnouerint? Certe Antitheses non modo fatentur Marcionis, sed & præferunt: ex his mihi probatio sufficit. Si enim id Euangelium quod Lucæ refertur, penes nos uiderimus, an & penes Marcionē, ipsum est quod Marcion per Antitheseis suas arguit, ut interpollatum à protectoribus Iudaismi ad concorporationem legis & prophetarū qua etiam Christum inde configerent, utiq; non potuisset arguere, nisi quod inuenerat. Nemo post futura reprehendit quæ ignorat futura, emendatio culpam non antecedit. Emendator sanè euangelij à Tiberianis usque ad Antoniniana tempora euerfi, Marcion solus & primus obuinit, expectatus tam diu à Christo, poenitente iam quod Apostolos præmississe properasset sine præsidio Marcionis, nisi quod humanæ temeritatis, non diuinæ auctoritatis negocium est hæresis, quæ sic semper emendat euangelia dum uitiat. Cum & si discipulus Marcion, non tamen super Magistrum. Et si apostolus Marcion, Siue ego, inquit Paulus,

y 3 siue

Inundatione
falsariorum
oblitteratū ut
cataclysmo
quodam

Funem cōten/
tionis ducere

Hæresis

*Ecclesie Apo-
stolicae*

*Romana eccle-
sia*

”
”

*Autoritas ec-
clesiarum apo-
stolicarum
Euangelium*

Marci

*Capit magi-
strorum uide-
ri, quæ disci-
puli promul-
garint*

Pseudapostoli

sive illi, sic prædicamus. Et si prophetae Marcion, & spiritus prophetarum prophetis erunt subditi. non enim euerisionis sunt, sed pacis. Etiam si angelus Marcion, citius anathema dicendus quam euangelizator, quia aliter euangelizauit. Itaque dum emendat, utrumque confirmat, & nostrum alterius, id emendans quod inuenit: & id posterius, quod de nostri emendatione constitutus suum & nouum fecit. In summa, si constat id uerius quod prius, id prius quod & ab initio, ab initio quod ab Apostolis, pariter utique constabit id esse ab Apostolis traditum quod apud ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum. Videamus quod lac à Paulo Corinthij hauserint, ad quam regulam Galatæ sint recorrecti, quid legant Philipenses, Thessalonicenses, Ephesij, quid etiam Romani de proximo sonent, quibus euangelium & Petrus & Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Habemus & Ioannis alumnas ecclesias. Nam & si Apocalypsim eius Marcion respuit, ordo tamen episcoporum ad originem recens, in Ioannem stabit autorem. Sic & cæterarum generositas recognoscitur. Dico itaque apud illas, nec solas iam Apostolicas, sed apud uniuersas, quæ illis de societate sacramenti confederantur, id euangelium Lucæ ab initio æditionis suæ stare, quod cum maxime tuemur. Marcionis uero plerisque nec notum, nullis autem notum, ut non eo damnatum. Habet planè & illud ecclesias, sed suas, tam posteras quam adulteras, quarum si censum requiras, facilius apostaticum inuenias quam Apostolicum, Marcione scilicet conditore, uel aliquo de Marcionis examine. Faciunt fauos & uespæ, faciunt ecclesias & Marcionitæ. Eadem autoritas ecclesiarum Apostolicarum, cæteris quoque patrocinabitur euangelij, quæ proinde per illas & secundum illas habemus, Ioannis dico & Matthæi: licet & Marcus quod ædixit Petri affirmetur, cuius interpretes Marcus. Nam & Lucæ digestum, Paulo ascribere solent. capit magistrorum uideri quæ discipuli promulgarint. Itaque & de his Marcion flagitandus, quod omissis eis, Lucæ potius institerit, quasi non & hæc apud ecclesias à primordio fuerint, quemadmodum & Lucæ. Atquin hæc magis à primordio fuisse credibile est, ut priora quàm Apostolica, ut cum ipsis ecclesijs dedicata. Cæterum quale est, si nihil Apostoli ediderunt, ut discipuli potius ediderint, qui nec discipuli existere potuissent sine ulla doctrina magistrorum? Igitur dum constet hæc quoque apud ecclesias fuisse, cur non hæc quoque Marcion attigit, aut emendanda si adulterata, aut agnoscenda si integra? Nam & competit ut si qui euangelium peruertebant, eorum magis curarent peruersionem, quorum sciebant autoritatē receptiorem. Ideo & pseudapostoli, quod per fallum Apostolos imitarentur. In quantum ergo emendasset quæ fuissent emendanda si fuissent corrupta, in tantum confirmauit non fuisse corrupta, quæ non putauit emendanda. Denique emendauit quod corruptum existimauit. Sed nec hoc merito: quia non fuit corruptum. Si enim Apostolica integrè decucurrunt

tunt, Lucæ autem quod est secundum nos, adeo congruit regulæ eorum, ut cum illis apud ecclesias maneat, iam & Lucæ constat integrum decurrisse usq; ad sacrilegium Marcionis. Deniq; ubi manus illi Marcion intulit, tunc diuersum & æmulum factum est Apostolicis. Igitur dabo consilium discipulis eius, ut aut & illa conuertant, licet sero ad formam sui, quo cū Apostolicis conuenire uideantur. Nam & cotidie reformant illud prout à nobis cotidie reuincuntur, aut erubescunt de magistro utrobq; tractato, cum euangelij ueritatem nunc ex conscientia tramittit, nunc ex impudentia euerit. His ferè compendijs utimur, cum de euangelij fide aduersus hæreticos expeditur, defendentibus & temporum ordinem posteritati falsariorū præscribentem, & auctoritatem ecclesiarum traditioni Apostolorum patrocinantem: quia ueritas falsum præcedat necesse est, & ab eis præcedat à quibus tradita est. Sed alium iam hinc inimus gradū, ipsum (ut professi sumus) euāgelium Marcionis prouocantes, sic quoq; probaturi adulteratum. Certe enim totum quod elaborauit etiam Antitheseis præstruendo, in hoc cogit ut ueteris & noui testamenti diuersitatem constituat, proinde Christum suum à creatore separaturus, ut dei alterius, ut alienum legis & prophetarum. Certe propterea contraria quæq; sententiæ suæ erant conspirantia cū creatore, quasi ab assertoribus eius intexta: cōpetentia autē sententiæ suæ referuauit. Hæc conueniemus, hæc amplectemur, si nobiscum magis fuerint, si Marcionis præsumptionem percusserint, tunc & illa cōstabit eodem uitio hæreticæ cæcitatē erasa, quo & hæc referuata. Sic habebit intentio & forma opusculi nostri, sub illa utiq; conditione quæ ex utraq; parte condita sit. Constituit Marcion aliū esse Christū qui Tiberianis temporibus à deo quondā ignoto reuelatus sit in salutem omniū gentium, Alium qui à deo creatore in restitutionem Iudaici status sit destinatus, quandoque uenturus. Inter hos magnam & omnem differentiam scindit, quantam inter iustum & bonū, quantam inter legem & euāgelium, quantam inter Iudaismū & Christianismū. Hinc erit & nostra præscriptio, qua defigimus nihil Christo dei alterius cōmune esse debere cū creatore: Cæterum creatoris pronuntiandum, si administrauerit dispositiōes eius, si impleuerit prophetias eius, si adiuuerit leges eius, si repræsentauerit promissiones eius, si restaurauerit uirtutes eius, si sententias reformauerit, si mores, si proprietates expresserit. Huius pacti & huius præscripti, quæso te, lector memineris ubiq; , & incipe recognoscere aut Marcionis Christū aut Creatoris. Anno quintodecimo principatus Tiberiani, proponit eū descendisse in ciuitatem Galilææ Capharnaū, utiq; de cœlo creatoris, in quod de suo ante descēderat. Et quid ergo ordinis fuerat, ut prius de suo cœlo in creatoris descendens describeretur? Cur em̄ nō & ista reprehendam quæ nō implent fidē ordinarię narrationis, deficientis in mendacio semper? Planè semel dicta sint, per quæ iam alibi retractauimus, An

*Autoritas ecclesiarum
Alium inire gradum*

Præscriptum

descendens per creatorem, & quidem aduersus ipsum potuerit ab eo admit-
 ti, & inde tramitti in terram æque ipsius. Nunc autem & reliquum ordinem
 descensionis exoptulo, tenens descendisse illum. Viderit enim sicubi appa-
 ruisse positum est. Apparere subitum, ex inopinato, sapit conspectum, qui
 semel impegerit oculos in id quod sine mora apparuit. Descendisse autem
 dum it, uidetur, & subit oculos, de facto etiam ordinem facit. Atque ita co-
 git exigere, quali habitu, quali suggestu, quo nam impetu uel temperamen-
 to, etiam quo in tempore diei noctis ue descenderit. Præterea quis uiderit
 descendentem, quis retulerit, quis asseuerauerit, rem utiq; nec asseueranti fa-
 cile credendam. Indignum deniq; ut Romulus quidem ascensus sui in cœ-
 lum habuerit Proculū affirmatorem, Christus uero dei, descensus de cœlo
 sui non inuenerit annunciatorem, quasi non sic & ille ascenderit iisdem men-
 dacijs scalis, sicut & iste descendit. Quid autem illi cum Galilæa, si non erat
 creatoris, cui ista regio destinabatur ingressuro prædicationē, dicente Esaia:
 7 Hoc primum obito, cito facito, regio Zabulon & terra Neptalim, & cæteri
 qui maritimam & Iordanis, Galilæa Nationum, populus qui sedetis in tene-
 bris, uidete lumen magnum, qui habitatis terram, sedentes in umbra mor-
 tis, lumen ortum est super uos. Bene autem quod & deus Marcionis, illumi-
 nator uindicatur Nationum, quo magis debuerit, uel de cœlo descendere,
 & si utiq; in Pontum potius descendere quàm in Galilæam. Cæterum & lo-
 co & illuminationis opere secundum prædicationem occurrentibus Chri-
 sto, iam eum prophetatum incipimus agnoscere, ostendentem in primo in-
 gressu uenisse se, non ut legem & prophetas dissolueret, sed ut potius adim-
 pleret. Hoc enim Marcion, ut additū, erasit. Sed frustra negabit Christum
 dixisse, quod statim fecit ex parte. Prophetiam enim interim de loco adim-
 pleuit, de cœlo statim ad synagogam. Vt dici solet, Ad quod uenimus, hoc
Ad quod ueni- pleuit, de cœlo statim ad synagogam. Vt dici solet, Ad quod uenimus, hoc
mus, hoc age. age. Marcion aufer etiam illud de euangelio, Non sum missus, nisi ad oues
proverbiū uul- perditas domus Israel. Et nō est, auferre panem filijs, & dare eū canibus, ne
gare scilicet Christus Israelis uideretur. Sufficiant mihi facta pro dictis. Detra-
 he uocem Christi mei, res loquētur. Ecce uenit in synagogam: certe ad oues
 perditas domus Israelis. Ecce doctrinæ suæ panem prioribus offert Israeli-
 tis: certe ut filios præfert. Ecce alijs eū nondum impertit: certe ut canes præ-
 terit. Quibus autē magis impertisset quàm extraneis creatoris, si ipse in pri-
 mis non fuisset creatoris? Et tamen quomodo in synagogam potuit admit-
 ti, tam repentinus, tam ignotus, cuius nemo adhuc certus, de tribu, de popu-
 lo, de domo, de censu deniq; Augusti, quem testem fidelissimum domini-
 cæ natiuitatis Romana archiua custodiunt? Meminerant certē, nisi circum-
 cisum scirent, non admittendum in sancta sanctorum. Sed etsi passim syna-
 goga adiretur, nō tamen ad docendū nisi ab optimè cognito & explorato,
 & probato, iam pridem in hoc ipsum, uel aliunde cōmendato cum hoc mu-
 nere

*Ad quod ueni-
 mus, hoc age.
 proverbiū uul-
 gare*

*Census Au-
 gusti*

neret. Stupebant autem omnes ad doctrinam eius, planè quoniam, inquit, in potestate erat sermo eius. Non quoniã aduersus legem & prophetas docebat. Vtiq; enim eloquium diuinum & uim & gratiam præstabat, magis extruens quàm destruens substantiam legis & prophetarum. Alioquin nõ stupebant, sed horrerent: nec mirarentur, sed statim auersarentur destructorem legis & prophetarum, & utiq; in primis alterius dei prædicatorem: quia nec potuisset aduersus legem & prophetas docere, & hoc nomine aduersus creatorem, non præmissa diuersæ atq; æmulæ diuinitatis professione. Cum ergo nihil tale scriptura significet, nisi solam uim & potestatem sermonis admirationi fuisse: facilius ostendit, secundum creatorem docuisse illū, quia non negauit, quàm aduersus creatorem, quia non significauit. Atq; ita aut eius erit agnoscendus secundum quem docuit, aut præuicator iudicandus, si secundum eum aduersus quem uenerat, docuit. Exclamat ibidem spiritus dæmonis: Quid nobis & tibi est Iesu? Venisti perdere nos. Scio qui sis, sanctus dei. Hic ego non retractabo, an & hoc cognomentum competierit ei, quem nec Christum uocari oporteret, si non creatoris. Alibi iam de nominibus expostulatum est. At nunc discepto, quomodo hoc eum uocari cognouerit dæmon, nulla unquàm retro emissa prædicatione in illum, à deo ignoro, & in id temporis muto, cuius nec sanctum eum contestari potuit, ut ignoto iam ipsi suo creatori. Quid autē iam tale ædiderat nouæ diuinitatis, per quod possit alterius dei sanctus intelligi? tantum quod synagogam introgressus, & nec sermone operatus aliquid aduersus creatorem? Sicut ergo quē ignorabat, nullo modo poterat Iesum & sanctum dei agnoscere, ita quem norat agnouit. Nam & prophetam meminerat sanctum dei prædicasse, & Iesum nomen dei esse in filio Naue. Hæc & ab angelo exceperat secundum nostrum euangelium: Propterea quod in te nascetur, uocabitur sanctum filius dei, & uocabis nomē eius Iesum. Sed & habebat utiq; sensum aliquem dominicæ dispositionis (licet dæmon tamen) magis quàm alienæ & nondum satis cognitæ. nam & præmisit, Quid nobis & tibi? non quasi in extraneum Iesu, ad quem pertinent spiritus creatoris. Nec enim dixit, quid tibi & nobis, sed quid nobis & tibi: se deplorans & sorti suæ exprobrans: quā iam uidens, adijcit, Venisti perdere nos. adeò iudicis & ultoris, & ut ita dixerim sæui dei filium agnouerat Iesum, non optimi illius & perdere & punire nescientis. Quorsum hunc locum præmisimus? ut Iesum à dæmone nõ alium doceamus agnitum, & à semetipso non alium confirmatum quàm creatoris. Atquin, inquis, increpuit illum I E S V S. Planè ut inuidiosum, & in ipsa confessione petulantem, ut male adulantem: quasi hæc esset summa gloria CHRISTI, si ad perditionem dæmonum uenisset, & non potius ad hominum salutem, qui nec discipulos de subactione spirituum, sed de candida salutis gloriari uolebat. Aut cur eum increpuit? Si quasi mentitū in totum: *candida salu* tis *2*

ergo.

ergo nō fuit Iesus, nec dei sanctus omnino. Si quasi ex parte mentitū, quod eum Iesum quidem & sanctum dei, sed creatoris existimasset, iniustissime increpuit hoc sentientem, quod sciebat sentiendum, & hoc nō æstimantem quod ignorabat æstimandum, alium Iesum & alterius dei sanctum. Quod si uerisimiliorem statum nō habet increpatio, nisi quem nos interpretamur, iam ergo & dæmon nihil mentitus est, non ob mendacium increpitus, ipse enim erat Iesus, præter quem alium dæmon agnouisse non poterat: & Iesum eum confirmauit quem agnouerat dæmon, dum non ob mendacium increpat dæmonem. Nazaræus uocari habebat secundum prophetiam Christus creatoris. Vnde & ipso nomine nos Iudæi Nazarenos appellant per eum. Nam & sumus de quibus scriptum est: Nazaræi exalbati sunt super niuem. Qui scilicet retro luridati delinquentiæ maculis, & nigrati ignorantiae tenebris. Christo autem appellatio Nazaræi competitura erat ex infantiae latebris, quas apud Nazareth descendit uitando Archelaum filium Herodis. Hoc propterea non omisi, quia Christum Marcionis oportuerat omne commercium eierasse etiam locorum familiarium Christi creatoris, habentem tanta Iudææ oppida non ita Christo creatoris per prophetas emancipata. Cæterum prophetarum erit Christus, ubicūq; secundum prophetas inuenitur. Et tamen apud Nazareth quoq; nihil noui notatur prædicasse, dum aliò merito unius prouerbi eiectus refertur. Hic primum manus ei iniectas animaduertens, necesse habeo iam de substantia eius corporali præfinire, quod non possit phantasma credi, qui contactum, & quidem uolentia plenum, detentus & captus & ad præcipitium usq; protractus, admiserit. Nam & si per medios euasit, sed ante iam uim expertus, & postea dimissus, scilicet soluto, uti assolet, tumultu, uel etiam irrupto, non tamen per caliginem eluso, quæ nulli omnino tactui succidisset, si fuisset.

Lucretius Tangere enim & tangi, nisi corpus, nulla potest res, etiam secularis sapientiæ digna sententia est. Ad summam, & ipse mox tetigit alios: quibus manus imponens, utiq; sentiendas, beneficia medicinarum conferebat, tam uera, tam non imaginaria, quàm erant per quas cōferebat. **οὐτὸ τὰς ἀμαρτίας ἡ μὴ φέρει, καὶ εἰς ὧς φέρει μαλακίαν** Ipse igitur est Christus Esaia, remediator ualitudinum. Hic, inquit, imbecillitates nostras aufert, & languores portat. Portare autem Græci etiam pro eo solent ponere, quod est tollere. Sufficit interim mihi generalis repromissio. Quodcūq; curauerit Iesus, meus est. Veniemus tamen & ad species curationum. Cæterum & à dæmonijs liberare, curatio est ualitudinis. Itaque spiritus nequam quasi ex forma iam prioris exempli, cum testimonio excidebant uociferantes, Tu es filius dei: Cuius dei, uel hic pareat. Sed proinde increpabantur & iubebantur tacere. Proinde enim Christus ab hominibus, non à spiritibus immundis, uolebat se filium dei agnosci. Ille Christus dumtaxat cui hoc congruebat: quia præmiserat per quos posset agnosci, & utiq; digniores

digniores prædicatores. Illius erat, præconium immundi spiritus respuere, cui sancti abundabant. Porro qui nunquam fuerat annunciatus (si tamē uolebat agnosci, frustra autem uenerat si nolebat) nō esset aspernatus testimonium alienæ & cuiuscunq; substantiæ qui propriæ non habebat, qui in aliena descenderat. Iam nunc & quā destructor creatoris, nihil magis gestisset quā à spiritibus ipsius agnosci, & diuulgari præ timore, nisi quod Marcion deum suum timeri negat, defendens bonum non timeri, sed iudicem, apud quem sint materiæ timoris, ira, sequitia, iudicia, uindicta, damnatio. Sed & dæmonia timore utiq; cedebant. Ergo timendi dei filium confitebantur, occasionem habitura non cedendi, si non timendi. Et ille iussu & increpitu ea expellens, nō suasu quā bonus, timendum se exhibebat. Aut nunquid ideo increpabat, quia timebatur nolens timeri? Et quomodo ea uolebat excedere, quod nisi timore non facerent? Cecidit ergo in necessitatem, qua disparem se naturæ suæ ageret, cum posset, ut bonus semel eis parcere. Cecidit & in aliam præuaricationis notam, cum se à dæmonijs quasi filium creatoris sustineret timeri, ut iam nō propria potestate expelleret dæmonia, sed p creatoris autoritatē. In solitudinem procedit. Solennis & huiusmodi regio creatoris. Oportebat sermonem illic quoque uideri in corpore, ubi egerat aliquando & in nube. Competebat & euangelio habitus loci, qui placuerat & legi. Capiat itaq; iocunditatem solitudo, hoc Esaias promiserat. Detentus à turbis, oportet me, inquit, & alijs ciuitatibus annunciare regnum dei. Ostenderat iam alicubi deum suum. Nō puto adhuc usq;. Sed eis loquebatur qui alium quoq; deum nouerāt. Nec hoc credo. Ergo si nec ille alium deum ediderat, nec illi nouerant præter creatorem, eiusdem dei regnum portendebat, quem solū sciebat notum eis qui audiebant. De tot generibus operum quid utiq; ad piscaturam respexit, ut ab illa in Apostolos sumeret Simonem, & filios Zebedæi? Non enim simplex factum uideri potest, de quo argumentum processurū erat, dicens Petro trepidanti de copiosa indagine piscium: Ne time, ab hinc enim homines eris capiens. Hoc enim dicto intellectum illis suggerebat adimpletæ prophetiæ: se enim esse qui per Hieremiam pronunciarat: Ecce ego mittam piscatores multos, & piscabuntur illos, homines scilicet. Denique relictis nauiculis secuti sunt eum, ipsum intelligentes, qui coeperat facere quod edixerat. Aliud est si affectauit de nauiculariorum collegio allegere, habiturus Apostolum quandoq; nauclerum Marcionem. Præstruximus quidē aduersus Antitheseis, nihil proficere proposito Marcionis, quam putat diuersitatem legis & euangelij, ut & hanc à creatore dispositam, denique prædicatam in promissione nouæ legis, & noui sermonis, & noui testamenti. Sed quoniam attentius argumentatur apud illum suum, nescio quē *σωταλαίπωρον*, id est cōmiseronem, & *συμμιούμνον*, id est coodibilem, in leprosi purgationem, nō pigebit ei occurrere: & in primis figuratæ

figurata legis uim ostendere, quæ in exemplo leprosi non cōtingendi, imò ab omni commercio submouendi, communicationem prohibebat hominis delictis commaculati, cum qualibus & Apostolus cibum quoque uetat sumere: Participari enim stigmata delictorū quasi ex cōtagione, si qui se cum peccatore miscuerit. Itaque dominus uolens altius intelligi legem, per carnalia spiritalia significantem: & hoc nomine nō destruens, sed magis extruens, quā pertinēs eius uolebat agnoscī: tetigit leprosum, à quo & si homo inquinari potuisset, deus utique non inquinaretur, incontaminabilis scilicet. Ita non præscribetur illi quod debuerit legem obseruare, & non contingere immundum, quem contactus immundi non erat inquinaturus. Hoc magis meo Christo competere, sic doceo, dum tuo non competere demonstro. Si enim ut æmulus legis tetigit leprosum, nihili faciens præceptum legis, per contemptum inquinamenti, quomodo posset inquinari, qui corpus non habebat quod inquinaretur: Phantasma enim inquinari nō posset. Qui ergo inquinari non poterat ut phantasma, iam non uirtute diuina incōtaminabilis erit, sed phantasmatis inanitate: nec contempsisse uideri potest inquinamentū, cuius materiam nō habebat: Ita nec legem destruxisse qui inquinamentum ex occasione phantasmatis, non ex ostentatione uirtutis euaserat. Si autem Helisæus propheta creatoris, unicum leprosum Naaman Syrum ex tot leprosis Israelitis emundauit, nec hoc ad diuersitatem facit Christi, quasi hoc modo melioris, dum Israelitem leprosum emundat extraneus, quem suus dominus emundare non ualuerat, Syro facilius emundato, significato per Nationes emundationis in Christo lumine earum quæ septem maculis capitalium delictorum inhorrent, idololatria, blasphemia, homicidio, adulterio, stupro, falso testimonio, fraude. Qua propter septies quasi per singulos titulos in Iordane lauit: simul & ut totius hebdomadis caneret expiatio nem, & quia unius lauacri uis & plenitudo Christo soli dicabatur, facturo in terris, sicut sermonem compendiatum, ita & lauacrum. Nam & hoc opponit Marcion: Helisæum quidem materia eguisse, aquam adhibuisse, & eam septies: Christum uero uerbo solo, & hoc semel functo, curationem statim repræsentasse: quasi non audeam & uerbum ipsum in substantiam creatoris uindicare. Nullius rei non ille potior autor, qui prior. Incredibile planè, ut potestas creatoris uerbo remedium uitæ unius operata sit, quæ uerbo tantam mundi molem semel protulit: Vnde magis dinoscitur Christus creatoris, quàm ex uerbi potestate: Sed ideo alius Christus, quia aliter quàm Helisæus, quia potentior dominus famulo suo. Quid constituis Marcion, proinde res agi à seruis, quemadmodum ab ipsis dominis? Nō times, ne in dedecus tibi uertat, si ideo Christum negas creatoris, quia potentior fuerit famulo creatoris, qui ad Helisæi pusillitatem maior agnoscitur, si tamen maior. Par enim curatio, licet distet operatio. Quid amplius præstitit tuus Christus, quæ

Idololatria
Blasphemia
Homicidiū
Adulteriū
Stuprum
Falsum testimonium
Fraus

stus, q̄ meus Helisæus: Imò quid magnum præstitit tui Christi uerbum? cum id præstiterit quod fluuius creatoris. Secundum hæc cætera quoq̄ occurrunt. Quantum enim ad gloriæ humanæ auersionem pertinebat, uetuit eum diuulgare. Quantum aut̄ ad tutelam legis, iussit ordinē impleri. Vade, ostende te sacerdoti, & offer munus quod præcepit Moyses. Argumenta enim figurata ut puta prophetæ legis adhuc in suis imaginibus tuebatur, quæ significabant hominem quondam peccatorem, uerbo mox dei emaculatum, offerre debere munus deo apud templū, orationem scilicet & actionem gratiarum apud ecclesiam, per Christum Iesum catholicum patris sacerdotem. Itaq̄ adiecit, ut sit uobis in testimonium. Sine dubio, quo testabatur se legem non dissoluere, sed implere: quo testabatur seipsum esse, qui morbos & uoletudines eorū suscepturus annūciabatur. Hanc tam cōgruentem & debitam interpretationē testimoni, adulator Christi sui Marcion, sub obtentu mansuetudinis & lenitatis quærit excludere. Nam & bonus, inquit, præterea sciens omnem qui lepra esset liberatus solennia legis executurum, ideo ita præcipit. Quid tum? Perseuerauit ne in bonitate, id est permissione legis, aut non? Si enim bonus perseuerauit, nusquam destructor erit legis, nec dei alterius habebitur, cessante legis destructione per quam alterius dei uindicatur. Si nō perseuerauit bonus destruendo postea legem, falsum ergo testimonium postea collocauit apud illos in curatione leprosi: deseruit enim bonitatem, dum destruit legem. Malus iam, quando legis euerfor: si bonus, cū legis indultor. Sed & eo quod indulgit legi obsequium, bonam legem confirmauit. Nemo enim malo obsequi patitur. Ergo & sic malus, si obsequium malæ legi indulgit: & sic deterior, si bonæ legis destructor aduenit. Proinde si ut sciens omnem qui lepra liberatus esset ita facturum, ideo præcepit munus offerre, potuit & non præcepisse quod sciebat ultrò futurum. In uanum ergo descendit quasi legem destructurus, cum cedit obsecutoribus legis. Atquin quasi sciens formam eorum, magis ab ea auertendos præuenire debuerat, si in hoc uenerat. Cur enim non tacuit, ut homo solo suo arbitrio legi obediret: tunc enim aliquatenus posset uideri patientiæ suæ præstitisse. Sed adiicit etiam auctoritatem suā exaggeratam testimoni pondere: cuius iam testimoni, nisi legis assertæ? Certè nihil interest quomodo firmauerit legē, siue quā bonus, siue quā superuacuus, siue quā patiens, siue quā incōstans, dum te Marcion de gradu pellam. Ecce præcepit legem impleri. Quocuncq̄ modo præcipit, eodem potuit etiā illam præmisisse sententiam: Non ueni legem dissoluere, sed adimplere. Quid ergo tibi fuit de Euangelio erasisse quod saluum est? confessus es enim præ bonitate fecisse illum, quod negas dixisse. Constat ergo dixisse illum, quia & fecit: & te potius uocem domini de Euangelio eradicasse, quàm nostros iniecisse. Curatur & paralyticus, & quidem in cœtu spectāte populo. Videbit enim, inquit

Vade et ostende te sacerdoti

*oratio
Actio gratiarum*

De gradu pellere

Esaias, populus sublimitatem domini, & gloriam dei. Quam sublimitatem;
 & quā gloriam? Cōualefcite manus dimissæ, & genua dissoluta: hoc erit pa-
 ralyfis. Cōualefcite, nec timete. Non ociose iterans: cōualefcite, nec uanè sub-
 iungens, nec timete: quoniam cū redintegratione membrorū, uirium quoq;
 repræsentationē pollicebatur, Exurge, & tolle grabatū tuum: simul & animi
 uigorem ad nō timendos qui dicturi erant, Quis dimittit peccata nisi solus
 25 deus: Habes itaq; iam & specialis medicinæ dispunctam prophetiam, &
 eorū quæ medicinam sunt secuta. Pariter & dimisso rem delictorum Chri-
 stum recognosce apud eundem prophetam, Quomodo, inquit, in plurimis
 dimittet delicta eorum, & delicta nostra ipse aufert. Nam & in priore ex
 ipsius domini persona: Et si fuerint delicta uestra tanquā roseum, uelut ni-
 uem exalbabo. Et si tanquam coccinū, uelut lanam exalbabo. In roseo, san-
 guinem ostendens prophetarum: in coccino domini, ut clariorem. Etiam
 Michæas de uenia delictorum: Quis deus, quomodo tu? eximens iniquita-
 tes & præteriens iniustitias residuis hæreditatis tuæ, & non tenuit in testi-
 monium iram suam, quia uoluit: & misericordem auertet, & miserebitur no-
 stri. Dimerget delicta nostra, & dimerget in profundo maris peccata no-
 stra. Sed etsi nihil tale in Christum fuisset prædicatum, haberem huius be-
 nignitatis exempla in creatore, promittentia mihi & in filio patris affectus.
 Video Niniuitas scelerum ueniam consecutos à creatore: ne dixerim tunc
 quoq; à Christo, qui à primordio egit in patris nomine. Legō & Nathan
 prophetā agnoscenti Dauid delictum suum in Uriam, dixisse: Et dominus
 circumduxit delictum tuum, & non morieris: Proinde & Achab regem, ma-
 ritum Iezabel, reum idololatriæ & sanguinis Nabuthæ, ueniam meruisse,
 pœnitentiæ nomine: Ionathan, filium Saulis, resignati ieiunij culpā depre-
 catione delesse. Quid de ipso populo retexam totiens delictorum indulgen-
 tia restituto, ab eo scilicet deo, qui mauult misericordiam, quā sacrificium:
 & peccatoris pœnitentiam, quā mortem. Prius est igitur, neges creatorem
 indulxisse aliquando delicta. Consequens est, ut ostendas nec in Christum
 suum tale quid eum prædicasse: & ita probabis nouam istam Christi noui
 scilicet benignitatē, si probaueris, nec parem creatori, nec prædicatā à creato-
 re. Sed & peccata dimittere, an eius possit esse qui negetur tenere, & an eius
 sit absolvere, cuius non sit etiam damnare: & an congruat eum ignoscere, in
 quē nihil sit admissum, alibi iam cōgressi malumus admonere q̄ retracta-
 re. De filio hominis duplex est nostra præscriptio, neq; mentiri posse Chri-
 stum, ut se filium hominis pronunciaret, si non uerè erat: neq; filiū hominis
 constitui, qui non sit natus ex homine, uel patre, uel matre: atq; ita discuti-
 dum, cuius hominis filius accipi debeat, patris an matris. Si ex deo patre est
 utiq; nō est ex homine. Si non & ex homine, superest ut ex homine sit ma-
 tre. Si ex homine, iam apparet, quia ex uirgine. Cui enim homo pater non
 datur

Præscriptio

datur, nec uir matri eius deputabitur. Porro cui uir non deputabitur, uirgo
 est. Cæterum duo iam patres habebuntur, deus & homo, si nō uirgo sit ma-
 ter. Habebit enim uirum ut uirgo nō sit, & habendo uirum duos patres fa-
 ciet, deū & hominem, ei qui & dei & hominis esset filius. Talem si fortè Ca-
 stori aut Herculi natiuitatem tradunt fabulæ. Si hæc ita distinguuntur, id Castor
Hercules
 est si ex matre filius est hominis, quia ex patre non est: ex matre autē uirgi-
 ne, quia non ex patre homine: hic erit Christus Esaia, quem concepturam
 uirginem prædicat. Qua igitur ratione admittas filium hominis Marcion,
 circumspicere non possum: si patris hominis, negas dei filium: si & dei, Her-
 culem de fabula facis Christum: si matris tantum hominis, meum cōcedis:
 si neq; patris hominis, ergo nullius hominis est filius: & necesse est menda-
 cium admiserit, qui se quod non erat, dixit. Vnum potest angustijs tuis sub-
 uenire, si audeas aut deum tuum patrem Christi hominem quoq; cogno-
 minare, quod de æone fecit Valentinus: aut uirginē hominē negare, quod
 nec Valentinus quidem fecit. Quid nunc si ipso titulo filij hominis, censetur
 Christus apud Danielem: nōne sufficit ad probationē prophetici Chri-
 sti? Cum enim id se appellat quod in Christum prædicabatur creatoris, si-
 ne dubio ipsum se præstat intelligi in quem prædicabatur. Nominum com-
 munio simplex si fortè uideri potest: & tamen nec Christum, nec Iesum uo-
 cari debuisse defendimus, diuersitatis conditionem tenentes. Appellatio au-
 tem quod est filius hominis in quantum ex accidenti obuenit, in tantū diffi-
 cile est, ut & ipsa concurrat super nominis communionem. Ex accidenti em̄
 proprio est, maximè cum causa non cōuenit eadem, per quam deueniat in
 communionem. Atq; adeo si & Christus Marcionis natus ex homine di-
 ceretur, tunc & ipse caperet appellationis communionem, & essent duo fi-
 lij hominis: sicut & duo Christi, & duo Iesus. Ergo cum appellatio propria
 est eius in quo habet causam, si & alij uendicetur in quo est communio no-
 minis, non etiam appellationis, suspecta iam sit communio nominis quoq;
 in eo cui uendicatur sine causa communio appellationis: & sequitur ut unus
 idemq; credatur, qui & nominis & appellationis capacior inuenitur, dum al-
 ter excluditur, qui non habet appellationis cōmunionem, carens causa. Nec
 alius erit capacior utriusq; quàm qui prior, & nomen sortitus est Christi, &
 appellationem filij hominis, Iesus scilicet creatoris. Hic erat uisus Babylo-
 nio regi in fornace cum martyribus suis quartus, tanquàm filius hominis:
 idem ipsi Danieli reuelatus directò filius hominis, ueniens cum cœli nubi-
 bus iudex, sicut & scriptura demonstrat. Hoc dixi sufficere potuisse de no-
 minatione prophetica circa filium hominis. Sed plus mihi scriptura cōfert,
 ipsius scilicet domini interpretatione. Nam cum Iudæi solummodo homi-
 nem eius intuentes, nec dum & deum certi, quā dei quoq; filium, merito re-
 tractarent, non posse hominem delicta dimittere, sed deum solum: cur non

secundum intentionem eorum de homine eis respondit, Habere eum potestatem dimittendi delicta, quando & filium hominis nominans hominem nominaret? nisi quia ideo ipsa uoluit eos appellatione filij hominis ex instrumento Danielis repercutere, ut ostenderet eum & hominem qui delicta dimitteret, illum scilicet solum filium hominis apud Danielis prophetiam, consecutum iudicandi potestatem, ac per eam utique & dimittendi delicta. Qui enim iudicat, & absoluit. Vt scandalo isto discusso per scripturæ recordationem facilius eum agnoscerent, ipsum esse filium hominis ex ipsa peccatorum remissione. Denique nusquam adhuc professus est se filium hominis quàm in isto loco primum, in quo primum peccata dimisit: id est, in quo primum iudicauit, dum absoluit. Ad hæc quodcunque diuersa pars fuerit argumentata, quale sit inspicere. Nam in illam necesse est amentiam tendat, ut & filium hominis defendat, ne mendacem eum faciat: & ex homine negatum, ne filium uirginis concedat. Quod si & autoritas diuina, & rerum natura, & communis sapientia non admittunt in insaniam hæreticam, occasio est & hic, interpellandi quàm breuissimè de substantia corporis aduersus phantasmata Marcionis. Si natus ex homine est, ut filius hominis, corpus ex corpore est. Planè facilius inuenias hominem natum cor non habere uel cerebrum, sicut ipsum Marcionem, quàm corpus ut Christum Marcionis. Atque adeo inspicere cor Pontici aut cerebrum. Publicanum adlectum à domino in argumentum deducit, quasi ab aduersario legis adlectum extraneum legis, & Iudaismi prophanum. Excidit ei uel de Petro legis homine, & tamen non tantum adlecto, sed etiam testimonium consecuto agnitionis præstitæ à patre. Nusquam legerat lumē, & spem, & spectationem Nationum, prædicari Christum. Atquin probauit potius Iudæos, dicendo, Medicum sanis non esse necessarium, sed malè habentibus. Si enim malè ualentes uoluit intelligi ethnicos & publicanos, quos adlegebat, sanos Iudæos confirmabat, quibus medicum necessarium negabat. Hoc si ita est, malè descendit ad legem destruendam, quasi ad malam ualitudinē remediandam: in qua qui agebant, bene ualebant, quibus medicus necessarius non erat. Quale est autem ut similitudinem medici proposuerit, nec impluerit? Nam sicut sanis medicum nemo adhibet, ita nec in tantum extraneis, quantum est homo à deo Marcionis, suum habens & autorem & protectorem, & ab illo potius medicum Christum. Hæc similitudo præiudicat, ab eo magis præstari medicum, ad quem pertinet qui languent. Vnde autem & Iohannes uenit in medium? Subito Christus, subito & Iohannes. Sic sunt omnia apud Marcionem, quæ suum & plenum habent ordinem apud creatorem. Sed de Iohanne cætera alibi. Ad præsentem enim quosque articulos respondendum est. Nunc illud tuebor ut demonstrem & Iohannem Christo, & Christum Iohanni conuenire, utique prophetæ creatoris, quæ Christum creatoris: atque ita erubescat

Hoc notat
Hieronymus
Petrus

15

erubescat hereticus, Iohannis ordinem frustra frustratus. Si enim nihil omnino administrasset Iohannes, secundum Esaïam, uociferator in solitudinem, ^{Iohannes} & præparator uiarum dominicarum per denunciationem & laudationem poenitentiae, si non etiã ipsum inter ceteros tinxisset, nemo discipulos Christi manducantes & bibentes ad formam discipulorum Iohannis assidue ieiunantium & orantium prouocasset: quia si qua diuersitas staret inter Christum & Iohannem, & gregem utriusque, nulla esset comparationis exactio, uacaret prouocationis intentio. Nemo enim miraretur, & nemo torqueretur, si diuersae diuinitatis æmulæ prædicationes, de disciplinis quoque inter se non conuenirent, non cōuenientes prius de autoritatibus disciplinarum: adeo Iohannis erat Christus, & Iohannes Christi: ambo creatoris, & ambo de lege & prophetis, prædicatores & magistri. Sed & Christus reiecit Iohannis disciplinam ut dei alterius, & discipulos defendisset, ut merito aliter incedentes, ¹⁶ aliam scilicet & contrariam initiatos diuinitatem. At nunc humiliter reddens rationem, quod non possent ieiunare filij sponsi quàm diu cum eis esset sponsus: postea uero ieiunatuos promittens cum ablatu ab eis sponsus esset: nec discipulos defendit, sed potius excusauit, quasi non sine ratione reprehensos: nec Iohannis reiecit disciplinam, sed magis concessit tempori Iohannis, eam præstans ut temporis, ut tempori suo eã destinans, reiecturus alioquin eam & defensurus æmulos eius, si non ipsius fuisset. Iamque teneo meum Christum etiam in nomine sponsi: de quo Psalmus: Ipse tanquàm sponsus egrediens de thalamo suo. A summo cœli profectio eius, & deuersio eius ad summum usque eius. Qui etiam per Esaïam gaudens ad patrem: Exultet, inquit, anima mea in domino: induit enim me indumentum salutaris, & tunicam iocunditatis, uelut sponso, circumposuit mihi mitram uelut sponsæ. In se & ecclesiam deputat: de qua idem spiritus ad ipsum: Et circumponens tibi omnes eos uelut ornamentum sponsæ. Hanc sponsam Christus sibi etiã per Salomonem ex uocatione gentium arcessit. Siquidem legisti, ueni sponsa de Libano. Eleganter Libani utique montis mentione iniecta, qui ^{Libani & ὄρος Λιβανῶν} thuris uocabulo est penes Græcos: de idololatria enim sibi sponsabat ecclesiã. Nega te nunc dementissimum Marcion. Ecce legem tui quoque dei impugnas: Nuptias non coniungit, coniunctas non admittit: neminem tingit, nisi cœlibem, aut spadonem: morti aut repudio baptisma seruat. Quid itaque Christum eius sponsum facis? Illius hoc nomen est, qui masculum & foeminam coniunxit: non qui separauit. Errasti in illa etiam domini pronuntiatione, qua uidetur noua & uetera discernere. Inflatu es utribus ueteribus, & excerebratus es nouo uino: atque ita ueteri, id est priori euangelio pannum ^{Excerebratus es nouo uino} hæreticæ nouitatis affuisti. In quo alter creator uelim discere. Cum per Hieremiam præcepit: Nouate uobis nouamen nouum, nonne à ueteribus auertit: cum per Esaïam edicit: Vetera transierunt, & ecce noua quæ ego facio,

nōne ad noua cōuertit: Olim hanc statuimus destinationem pristinorū à creatore potius repromissam à Christo exhiberi, sub unius dei & eiusdē dei autoritate, cuius sint & uetera & noua. Nam & uinum nouum is nō committit in ueteres utres, qui & ueteres utres habuerit: & nouum additamentum nemo inijcit ueteri uestimento, nisi cui non defuerit & uetus uestimentum. Ille non facit quid, si faciendum nō est, qui habeat unde faciat, si faciendum esset. Itaq; si in hoc dirigebat similitudinem, ut ostenderet se euangelij nouitatem separare à legis uetustate, suam demonstrabat & illam à qua separabat: alienorum separationem non fuisse notandam, quia nemo alienis
 17 sua adiungit, ut ab alienis separare possit. Separatio per coniunctionem capit de qua sit. Itaq; separabat, & in uno ostendebat fuisse, sicut & fuissent si non separaret. Et tamen si concedimus separationem istam per reformationem, per amplitudinem, per profectū: sicut fructus separatur à semine, cum sit fructus ex semine: sic & euangelium separatur à lege, dum prouehitur ex lege: aliud ab illa, sed non alienum: diuersum, sed non contrarium. Nec forma sermonis in Christo noua, cū similitudines obijcit, cū quæstiones refutat, de septuagesimo uenit *Psalmo*: Aperiam, inquit, in parabolā os meum, id est similitudinem: eloquar problemata, id est edisseram quæstiones. Si
Problemata hominē alterius gentis probare uoluisses, utiq; de proprietate loquelæ probares. De sabbato quoq; illud præmitto, nec hanc quæstionē consistere potuisses, si nō deum sabbati circūferret Christus. Nec enim disceptaretur cur destrueret sabbatum, si destruere deberet. Porro destruere deberet, si alterius dei esset: nec quisquam miraretur facientem quod illi congruebat. Mirabantur ergo, quia nō congruebat illi deū creatorem circūferre, & sabbatum eius impugnare. Et ut prima quæq; decidamus, ne eadē ubiq; nouemus ad omnē argumentationē aduersarij ex aliqua noua Christi institutione nitentem: hæc iam definitio stabit, ideo de nouitate institutionis cuiusq; disceptatum, quia de nouitate diuinitatis nihil erat usq; adhuc editū, sicuti nec disceptatū: nec posse retorqueri ex ipsa nouitate institutionis cuiusq;, satis aliam à Christo demonstratam diuinitatē, quando & ipsam nouitatē pronunciatam à creatore constiterit, in Christo nō esse mirandam. Et oportuerit utiq; prius alium deū exponi, postea disciplinam eius induci: quia deus auctoritatem præstet disciplinæ, non deo disciplina: nisi si & Marcion planè tam peruersas nō per magistrum literas didicit, sed per literas magistrū. Cætera de sabbato ita dirigo: Si sabbatū Christus interuertit, secūdum exemplū fecit creatoris. Siquidē in obsidione ciuitatis Hierichontis circūlata per muros arca testamenti octo diebus, etiā sabbato, ex præcepto creatoris sabbatū operatione destruxit: ut putant qui hoc & de Christo existimant, ignorantes neq; Christū sabbatum destruxisse, neq; creatorem, ut mox docebimus. Et tamen per Iesum tunc quoq; cōcūsum est sabbatū, ut & hoc in Christū re-
 nuncia

nunciaretur: etiā si odio insecutus est sollemnissimū Iudæorum diem, ut Christus non Iudæorum. De odio quoq; sabbati professus, creatorem, ut Christus ipsius, sequebatur, exclamantē ore Esaię: Neomenias & sabbata uestra odit anima mea. Sed & hæc quoquo modo dicta sint, scimus adhibendam tamen in hac specie etiam abruptam defensionē aduersus abruptam prouocationem. Nunc & ad ipsam materiam disceptabo, in qua uisa est destruere sabbatum Christi disciplina. Esurierāt discipuli, ea die spicas decerptas manibus efflixerant: cibū operati, ferias ruperāt. Excusat illos Christus, & reus est sabbati læsi, accusant pharisæi, Marcion captat status controuersię, quasi, ut aliquid eludam cū mei domini ueritate, scripti & uoluntatis: de scriptura enim sumitur creatoris, & de Christi uoluntate color, quasi de exemplo Dauid introgressi sabbatis templum, & operati cibum, audenter fractis panibus propositionis. Meminerat enim & ille hoc priuilegium donatum sabbato à primordio, quo dies ipse compertus est, ueniam ieiunij dico. Cum enim prohibuisset creator in biduum legi manna, solummodo permisit in parasceue, ut sabbati sequentis ferias pridiana pabuli paratura ieiunio liberaret. Bene igitur quod & causam eandem secutus est dominus in sabbati, si ita uolunt, diei destructione: bene quod & affectum creatoris expressit in sabbati non ieiunandi honore. Deniq; tunc demum sabbatum destruxisset etiam ipsum creatorem, si discipulos sabbato ieiunare mandasset aduersus statum scripti & uoluntatis creatoris. Sed quoniam discipulos non constanter tuebatur, sed excusat: quoniam humanā opponit necessitatem quasi deprecatricem: quoniam potiozem honorem sabbati seruat non contristandi quàm uacandi: quoniam Dauid comitesq; eius cum discipulis suis æquat in culpa & in uenia: quoniam placet illi quia creator indulgit: quoniā de exemplo eius, & ipse tam bonus est, ideo alienus est à creatore. Exinde obseruāt pharisæi, si medicinas sabbatis ageret, ut accusarent eum, certē quā sabbati destructorem, non quā noui dei professorem: fortasse enim hunc solū articulum ubiq; ingeram, alium Christum nusquā prædicatum. In totum aut errabant pharisæi circa sabbati legem, non animaduertentes cōditionaliter eam indicentem ferias operū sub certa specie eorū. Nam cum de die sabbati dicit, Omne opus tuum non facies in ea, dicendo tuum, de humano opere definiūt, quod quisq; ex artificio uel negotio suo exequitur, nō de diuino. Opus autem salutis & incolumitatis nō est hominis, sed dei proprium, sicut & rursus in lege: Nō facies, inquit, omne opus in ea, nisi quod fiet omni animæ, id est in causa animæ liberandæ. Quia opus dei etiā per hominem fieri potest in salutē animæ, à deo tamen: quod facturus fuerat & Christus homo, quia & deus. In hūc ergo sensum legis inducere uolēs illos, p manus are factæ restitutionē, interrogat, Licet ne sabbatis benefacere, an non? Animā liberare, an perdere? Vt id operis pmittens qd pro anima facturus esset, ad

*Status scripti
& uoluntatis*

Tuum

moneret eos, quæ opera sabbati lex phiberet, humana scilicet: & quæ præciperet, diuina scilicet, quæ fierent animæ omnia, dominus sabbati dictus, quia sabbatum ut rem suam tuebatur. Quod etiā si destruxisset, merito, quā dominus: ut hinc iam apparere possit, ne tum quidem in arcæ circūlatione apud Hierichontem sabbatū à creatore destructū. Nam & illud opus dei erat, quod ipse præceperat, & quod propter animas disposuerat hominum suorum, in discrimine belli constitutas. Sed & si odium alicubi sabbatorum professus est, uestra sabbata dicendo, hominum ea deputans, non sua, quæ sine dei timore celebrat populus plenus delictis, labijs deum diligens, non corde suis sabbatis, id est quæcunq; disciplina eius agerentur, alium statum fecit, quæ per eundem postea propheten uera & dilecta, & non prophananda pronunciat. Ita nec Christus omnino sabbatum rescindit, cuius legem tenuit, & supra in causa discipulorū pro anima operatus: esurientibus enim solatium cibi indulxit: & nunc manum aridam curans: factis ubiq; ingerens, Non ueni dissoluere legem, sed adimplere, si Marcion hac uoce os ei obstruxit. Adimpleuit enim & hic legē, dum conditionē interpretatur eius, dum operum differentia illuminat, dum facit quæ lex de sabbati ferijs excipit, dum ipsum sabbati diem benedictione patris à primordio sanctū, benefactione sua efficit sanctiorem, in quo scilicet diuina præsidia ministrabat: quod aduersarius alijs diebus præstitisset, ne sabbatum creatoris ornaret, ne opera debita sabbato redderet. In quo die si & Helisæus propheta Sunamitis filium mortuum restituit in uitam, uides pharisæ, tuq; Marcion, olim creatoris esse sabbatis benefacere: animam liberare, non perdere: nihil Christum noui intulisse, quod non sit ex forma, ex lenitate, ex misericordia, ex prædicatione quoq; creatoris. Nam & hic specialis medicinæ prophetiam representat. Inualescunt manus dissolutæ, sicut & genua dissoluta in paralytico. Certe euangelizat Sion & Hierusalem pacē, & bona omnia: certè ascendit in montem, & illic pernoctat in oratione, & utiq; auditur à patre. Euolue igitur prophetas, & ordinē totū recognosce. In montem inquit excelsum Esaias ascende, qui euangelizas Sion: extolle cū uigore uocem tuā, qui euangelizas Hierusalem. Adhuc in uigore obstupescabant in doctrina eius: erat em̄ docens tanq; uirtutē habens. Et rursus: Propterea cognoscet populus nomē meum in illa die. Quod nomen nisi Christi, quod ego sum ipse qui loquor? Tunc enim ipse erat, qui in prophetis loquebatur, sermo, filius creatoris. Assum dum hora est in montibus, ut euangelizans auditionem pacis, ut euangelizans bona. Item Naum ex duodecim, quoniam ecce ueloces pedes in monte euangelizantis pacem. De uoce autem nocturnæ orationis ad patrē manifestè psalmus: Deus meus clamabo per diē, & exaudies: & nocte, & nō in uanitatē mihi. Et alibi de loco & uoce eadē, psalmus: Voce mea ad dominū exclamaui

exclamaui, & exaudiuit me de monte sancto suo. Habes nominis representationem, habes sanctum euangelizantis: habes locum montis, & tempus notis, & sonum uocis, & auditum patris: habes Christum prophetarum. Cur autem duodecim Apostolos elegit, & non alium quemlibet numerum? Næ & ex hoc meum Christum interpretari possem, non tantum uocibus prophetarum, sed & argumentis rerum prædicatum. Huius enim numeri figuras apud creatorem deprehendo: Duodecim fontes Elim, & duodecim gemmas in tunica sacerdotali Aaronis, & duodecim lapides ab Iesu de Iordane electos, & in arcam testamenti conditos. Totidem enim Apostoli portendebantur, proinde ut fontes & amnes, rigaturi aridum retro & desertum à noticia orbis Nationum: sicut & per Esaïam: Ponā in terra inaquosa flumina: Proinde ut gemmæ, illuminaturi sacram ecclesiæ uestem, quam induit Christus pontifex patris. Proinde ut & lapides, solidi fide, quos de lauacro Iordanis Iesus uerus elegit, & in sacrarium testamenti sui recepit. Quid tale de numeri defensione competit CHRISTO Marcionis? Non potest simpliciter factum ab illo quid uideri, quod potest uideri non simpliciter factum à meo. Eius erit res, apud quem inuenitur rei præparatura. Mutat & Petro nomen de Simone, quia & creator Abraham, & Saræ, & Auscæ nomina reformauit, hunc uocando Iesum, illis syllabas adijciendo. Sed & cur Petrum? Si ob uigorem fidei: multæ materiæ solidæque nomen de suo accommodarent. An quia & petra & lapis Christus? Siquidem & legimus positum eum in lapidem offendiculi, & in petram scandali. Omitto cætera. Itaque affectauit charissimo discipulorum, de figuris suis peculiariter nomen communicare, puto propius quam de non suis. Conueniunt à Tyro & ex alijs regionibus multitudo etiam transmarina. Hoc expectabat psalmus: Et ecce Allophyli & Tyrus, & populus Æthiopum isti fuerunt illic. Mater Sion dicet homo, & homo factus est in illa, quoniā deus homo natus est, & edificabit eam uoluntate patris: ut scias ad eum tunc gentiles conuenisse, quia deus homo natus erat, edificaturus ecclesiā ex uoluntate patris, ex Allophylis quoque. Sic & Esaïas: Ecce isti ueniunt de longinquo, isti autē ueniunt ab Aquilone & mari: alij autem de terra Persarum. De quibus & rursus: Attolle per circuitum oculos tuos, & uide, omnes congregati sunt. De quibus & infra: Vides ignotos & extraneos, & dices cordi tuo, Quis istos genuit mihi? Porro hos quis mihi educauit? At hi mihi ubi fuerunt? Hic erit Christus non prophetarum: Et quis erit Christus Marcionitarum? si peruersitas placet, qui non fuerit prophetarum. Venio nunc ad ordinarias sententias eius, per quas proprietatem doctrinæ suæ inducit ad edictum (ut ita dixerim) Christi, Beati mendici (sic enim exigit interpretatio uocabuli quod in Græco est) quoniam illorum est regnum dei. Iam hoc ipsum quod à benedictionibus cepit creatoris est: qui uniuersa prout edidit, nulla alia uoce quam benedictionis

Apostoli

De nomine

Petri

Petrus chariss

simus discipulus

lus

ἡρώδης

dictionis dedicauit. Eructauit, inquit, cor meum sermonem optimum. Hic
 erit sermo optimus, benedictionis scilicet, qui & noui quoque testamenti
 initiator agnoscitur de ueteri exemplo. Quid ergo mirū, si & ab affectibus
 creatoris ingressus est per huiusmodi dictionem, semper mendicos, & pau-
 peres, & humiles, ac uiduas, & pupillos usque diligentis, consolantis, asseren-
 tis, uindicantis: ut hanc Christi quasi priuatam benignitatem, riuulum cre-
 das de fontibus saluatoris. Reuera quò dirigam nescio in tanta frequentia
 eiusmodi uocum, tanquam in sylua, uel in prato, uel in nemore, pomorum,
 passim, prout incidit, res petenda est: inclamat psalmus: Iudicate pupillo &
 mendico, & humilem & pauperem iuste tractate. Liberate pauperem, &
 mendicū de manu peccatoris eruite. Item Psalmus septuagesimus primus:
 Iustitia iudicabit mendicos populi, & faciet saluos filios pauperum. Et in se-
 quentibus de Christo: Omnes Nationes seruiant ei. Dauid autem uni gen-
 ti Iudaicæ præfuit, ne quis in Dauid putet dictum: quia & ille suscepit hu-
 mileis, & necessitatibus laborāteis. Quod liberauerit, inquit, à dynasta men-
 dicum, parcat mendico & pauperi: & animas pauperū saluas faciet, ex usu-
 ra, & iniustitia redimet eorum animas: & honoratum nomen eorum in con-
 spectu ipsius. Item: Auertantur peccatores in inferos, omnes Nationes quæ
 dei obliuiscuntur: quoniam non in finem obliuioni habebitur mendicus: to-
 lerantia pauperum nō peribit in finem. Item: Quis sicut deus noster, qui ha-
 bitat in excelsis, & humilia prospectat in cœlo & in terra. Qui suscitāt men-
 dicum de terra, & de stercore exaltat pauperem: uti sedere eum faciat cum
 principibus populi, utique in regno suo. Sic & retro in Basilis, Anna mater
 Samuelis spiritu gloriā deo reddens: Qui, inquit, excitat pauperem de ter-
 ra, & mendicum, uti sedere eum faciat cū dynastis populi, & in thronis glori-
 æ utique regalibus. Per Esaiam uero quomodo inuehitur in uexatores ege-
 norum: Vos autem ad quid incenditis uineam meam, & rapina mendici in-
 domibus uestris: Cur uos læditis populum meum, & faciem mendicorum
 confunditis: Et rursus: Væ qui scribunt nequitiam, scribentes enim scribunt
 nequam, uitantes iudicia mendicorum, & diripientes iudicata pauperum po-
 puli mei. Quæ iudicia pupillis quoque & uiduis exigit, ut & ipsis egenis sola-
 cii. Iudicate pupillo, & iustè tractate uiduam, & uenite conciliemur, dicit do-
 minus. Cui tantus affectus in omnem conditionē humilitatis creatoris est,
 eius erit & regnum quod à Christo repromittitur, ad cuius affectū iam da-
 dum pertinent hī, quibus repromittitur. Nam etsi putas creatoris quidem
 terrenas promissiones fuisse, Christi uero cœlestes, bene quod cœlum nub-
 lius alterius usque adhuc dei apparet, nisi cuius & terra. Bene quod creator
 uel minora promisit, ut facilius illi & de maioribus credam, quàm qui nun-
 quam de minoribus prius fidē liberalitatis suæ struxit. Beati esuriētes, quo-
 niam saturabuntur. Possem hunc titulū superiorem transmisisse, quod non
 alij

Hoc est, in li-
 bris Regnorū

aduersus

alij sunt esurientes, quàm pauperes & mendici: si non & hanc promissionem creator specialiter in Euāgelij scilicet sui præstructionem destinasset. Siquidem per Esaiam de eis quos uocaturus esset à summo terræ, utique Nationes, Ecce, inquit, uelociter leuiter aduenient. Velociter, quia properantes sub finibus temporum. Leuiter, quia sine oneribus pristinae legis. Non esurient, neq; sitient. Ergo saturabuntur. Quod utiq; nisi esurientibus & sitientibus non promittitur. Et rursus: Ecce, inquit, qui seruiunt mihi saturabuntur, uos autem esurietis. Ecce qui seruiūt mihi, bibent, uos autem sitietis. Videbimus & contraria ista, an Christo præministrentur: interim quod esurientibus saturitatem repromittit, dei creatoris est. Beati plorantes, quia ridebunt. Decurre sententiam Esaiæ: Ecce qui seruiunt mihi, oblectabuntur, uos autē confundemini. Ecce qui seruiunt mihi, exultabunt in iocunditate: uos autem clamabitis præ dolore cordis. Et hæc contraria apud Christū recognosce. Certe oblectatio & exultatio in iocunditate illis promittitur, qui in diuersa conditione sunt, mœstis & tristibus & anxijis. Scilicet etiam psalmus cxxvii. Qui seminant, inquit, in lachrymis, in exultatione metent. Porro tam exultantibus & iocunditatem capientibus risus accedit, quàm mœrentibus & dolentibus fletus. Ita creator materias risus & fletus prædicans, risuros plorantes prior dixit. Igitur qui à consolatione pauperum, & humilium, & esurientium, & flentium exorsus est, statim se illum repræsentare gestiuit, quē demonstrauerat per Esaiam: Spiritus domini super me, propter quod unxit me ad euangelizandum pauperibus, Beati mendici, quoniā illorum est regnum cœlorū. Misit me, curare obtritatos corde: Beati qui esuriunt, quoniam saturabuntur: Aduocare languentes: Beati qui plorant, quoniam ridebunt. 20 Dare lugentibus Sionis gloriam, & pro cinere unguenti iocunditatē, & gloriæ habitum pro spiritu tædiij. Hæc si statim admissus Christus administrauit, aut ipse est qui se ad hæc uenturum prædicauit: aut si nondum uenit qui prædicauit, ridiculè, sed necessariè dixerim, fortasse mandauerit CHRISTO Marcionis. Beati eritis cum uos odio habebunt homines, & exprobrabunt, & efficient nomen uestrum, uelut malum, propter filium hominis. Hac pronuntiatione sine dubio ad tolerantiam exhortatur. Quid minus creator per Esaiam: Ne metueritis ignominiam ab hominibus, & nullificatione eorum ne minuamini. Quæ ignominia, quæ nullificatio: quæ futura erat propter filium hominis. Quem istum: qui est secundum creatorem. Vnde probabimus: Excidio in ipsum quoq; prædicato: sicut per Esaiā ad autores Iudeos: Propter uos blasphematur nomen meum in Nationibus. Et alibi: Sancite eum qui circumscribit animam suam, qui aspernamento habetur à Nationibus, famulis, & magistratibus. Si enim odium in illum filiū hominis prædicabatur, qui secundum creatorem est, Euangelium autē nomen Christianorum, utiq; à Christo deductum, odio futurum cōtestatur, propter filium homi-

hominis, quod est Christus: eum filium hominis in causa odij cōstituit, qui erat secūdum creatorem, in quem odium prædicabatur. Et utiq; si nondum uenisset, non potuisset nominis odium, quod agitur hodie, personam nominis antecessisse. Nam & sancitur penes nos, & animam suam circumscribit, propter nos eā ponens: & aspernamento habetur à Nationibus. Et qui natus est ipse erit filius hominis, propter quem & nomen nostrum recusatur. Secundum hæc, inquit, faciebant prophetis patres eorum. O Christum uer si pellem, nunc destructorem, nunc assertorem prophetarum. destruebat ut æmulus, cōuertens discipulos eorū: sibi asseribat ut amicus, suggillans insectatores eorum. Porro in quantum non congruisset Christo Marcionis assertio prophetarum, ad quorum uenerat destructionem: in tantum cōgruit Christo creatoris suggillatio in insectatores prophetarū, quos in omnibus adimplebat: uel quia magis creatoris est delicta patrum filijs exprobrare, quàm eius dei qui nec propria cuiusq; castigat. Sed non statim, inquis, prophetas tuebatur, si iniquitatem Iudeorū affirmatam uolebat, quod nec cum prophetis suis piè egissent. Atquin nulla hic iniquitas exprobranda erat Iudeis, laudandis potius & probandis si eos figurauerūt ad quorum destructionem, post tantum æui deus optimus motus est. Sed puto iam & non optimus, iam aliquid & cum creatore moratus, nec in totum Epicuri deus. *Epicuri deus* Ecce enim demutat in maledictione, & ostendit eum se esse qui nouit offendi & irasci: Væ enī dicit. Sed fit nobis quæstio de uerbi istius qualitate, quasi non tam maledictionis sit quàm admonitionis. Et quid causæ interest, quando & admonitio non sit sine aculeo comminationis, maximè per Væ amarior facta? Et admonitio autem & comminatio, eius erunt qui norit irasci. Nemo enim admonebit & nemo comminabitur, ne quid faciat, nisi qui factum uindicare. Nemo uindicare, nisi qui norit irasci. Alij agnoscunt quidem uerbum maledictionis, sed uolūt Christum sic Væ pronunciasse, non quasi ex sentētia sua proprie, sed quod Væ à creatore sit, & uoluerit illis asperitatem creatoris opponere, quo suam supra in benedictionibus sufferentiam commendaret. Quasi non creatori competat, quā utrumq; præstanti & bonum deum & iudicem, ut quia præmiserat in benedictionibus benignitatem, subiiceret etiam in maledictionibus seueritatem, amplitudinem disciplinæ utriusq; instruendæ, tam ad benedictionē sectandam, quàm ad maledictionem præcauendam. Nam & ita præmiserat: Ecce posui ante uos benedictionem & maledictionem. Quod etiam in hanc euangelij dispositionem portendebat. Alioquin qualis est ille qui ut suā insinuaret bonitatem, creatoris opposuit asperitatem? Infirma commendatio est, quæ de alterius destructione fulcitur. Atquin opponens asperitatem creatoris, timendum eum cōfirmavit. Si timendum, magis utiq; obaudiendum quàm negligendum. Et incipit iam Christus Marcionis creatori docere. Tūc, si Væ creatoris est

ris est quod in diuites spectat, ergo Christus nō est diuitibus offensus, sed creator: & ratas habet Christus diuitum causas, superbiam dico, & gloriam & seculi studia, & dei incuriā, per quæ Væ merentibus à creatore. Sed quomodo nō eiusdem sit diuites reprobare, qui supra mendicos probavit? Nemo non contrarium eius quod probauerit reprobat. Itaque si creatori deputabitur maledictio in diuites, eiusdem defendetur benedictio in mendicos: & totum iam opus Christi, creatoris est. Si deo Marcionis ascribetur benedictio in mendicos, eiusdē ponetur & maledictio in diuites: & erit par iam creatoris tam bonus quā & iudex: nec erit iam discrimini locus quo duo dei fiunt: sublatoq; discrimine, supererit unum deum renunciarī creatorem. Igitur Væ, si & uox maledictionis est, uel alicuius austerioris inclamationis & à Christo dirigitur in diuites, debeo creatorem diuitum quoq; aspernatorem probare, sicut probaui mendicorum aduocatorem: ut Christum in hac quoq; sententia creatoris ostendam locupletantis Salomonē. Sed quia permissa sibi optione maluit ea postulare quæ sciebat deo grata, sapientiā, & meruerat etiā diuitias consequi, quas non magis uoluit: quanquam & diuitias præstare non incongruens deo sit, per quas & diuites solatio iuuantur, & multa inde opera iustitiæ & dilectionis administrantur. Sed accidentia uitia diuitijs illa in euangelio quoq; Væ diuitibus ascribunt. Quoniam, ²² inquit, recepistis aduocationem uestrā. Vtiq; ex diuitijs, de gloria earum & secularibus fructibus. Itaque in Deuteronomio Moyses ne, inquit, cū manducaueris, & repletus fueris, & domus magnas edificaueris, pecoribus, & bubus tuis multiplicatis, & pecunia & auro, exaltetur cor tuum, & obliuiscaris domini dei tui. Quemadmodum & Ezechiam regem thesauris inflatum, & de eis potius quā de deo gloriatū apud illos qui ex Perside aduenerant, insilit per Esaïam. Ecce dies ueniunt & auferentur omnia, quæ in domo tua sunt: & quæ patres tui congefferunt in Babylonem transferentur. Sic & per Hieremiam quoq; ædixit. Ne gloriatur diues in diuitijs suis, & qui gloriatur scilicet in deo gloriatur. Sic & in filias Sionis inuehitur, per Esaïam, cultu & diuitiarum abundantiā inflatas, comminabundus & alibi, nobilibus & superbis: dilatauit Orcus animam suam, & aperuit os suum, & descendent inelyti, & magni, & diuites. Hoc erit Christi Væ super diuites: & humiliabitur homo utiq; exaltatus diuitijs, & honorabitur uir utiq; ob substantiam honorabilis. De quibus & rursus. Ecce dominus uirtutum conturbabit gloriosos cum ualentia, & elati comminuentur, & ruent gladio sublimes. qui magis quā diuites? Quia receperint scilicet aduocationem suam, gloriam & honorem, sublimitatem, ex diuitijs. A quibus auertens nos & in psalmo XLVIII, Ne timueris, inquit, cum diues factus fuerit homo, & cum abundabit gloria eius, quoniam cum morietur nō tollet omnia, nec descendet cum illo gloria sua. Item in LXXI. Ne desideraueris diuitias, & si relucet ne adie-

A cetis

ceris cor. Id ipsum postremo uerbū, Væ, olim per Amos in diuites affluen-
tes delicijs destinatur: Væ enī, inquit, qui dormiunt in lectis eburneis & deli-
cijs fluunt in thoris, qui edunt hædos de gregibus caprarum, & uitulos de
gregibus bouum lactantes, complaudentes ad sonum organorū: tanquam
perseuerantia deputauerunt, & non tanquam fugientia: qui bibunt uinum
liquatum, & unguentis primarijs unguntur. Igitur & si tantummodo dehor-
tantem à diuitijs ostenderem creatorem, non etiam prædamnantem diui-
tes etiam uerbo ipso quo & Christus, nemo dubitaret ab eodem adiectam
in diuites comminationem per Væ Christi, à quo ipsarum materialium, id
est diuitiarum dehortatio præcurrens. comminatio enim dehortationis
accessio est. Ingerit Væ etiam saturatis, quia esurient: etiam rideantibus nūc,
quia lugebunt. Hic respondebunt illa quæ supra benedictionibus opposi-
ta sunt apud creatorem. Ecce qui mihi seruiunt saturabuntur, Vos autē esu-
rietis, utiq; quia saturati estis. Et ecce qui mihi seruiunt oblectabuntur, uos
autem confundemini, utiq; ploraturi qui nūc ridetis. Sicut enim in psalmo:
Qui seminant in lachrymis in lætitia metent: ita in euangelio: Qui in risu se-
minant scilicet & lætitia, in lachrymis metent. Hæc olim creator simul posuit,
Christus solummodo distinguendo, non mutando renouauit. Væ cum uo-
bis benedixerint homines, secundum hæc faciebant & pseudoprophetae pa-
tres illorum: Aequè creator benedictionis & laudis humanæ sectatores in-
cusat per Esaïam: Populus meus qui uos beatos dicunt, seducūt uos, & uias
pedum uestrorū disturbant. Prohibet & aliās fidere omnino in hominem,
sic & in laudē hominis, ut per Hieremiam, Maledictus homo qui spem hæ-
bet in homine. Nam & in psalmo cxiix. Bonū est fidere in deum, q̄p fidere
in hominem. Et bonū est sperare in deum, quàm sperare in principes. Ita to-
tum qd ab homine captatur, abdidit creator, nedum benedictionē. Pseudo-
prophetas autem laudatos siue benedictos à patribus eorum, tam eius est
exprobrare, quàm prophetas uexatos & recusatos: sicut iniuriæ propheta-
rum non pertinuisse ad deum ipsorum, ita nec gratiæ pseudopropheta-
rum displicuisse, nisi deo prophetarū: Sed uobis dico, inquit, qui auditis:
ostendens hoc olim mandatū à creatore, Loquere in aures audientium. Di-
ligite inimicos uestros, & benedicite eos qui uos oderūt, & orate pro eis qui
uos calumniantur. Hæc creator una pronūciatione clusit per Esaïam: Dicite
fratres nostri estis, eis qui uos oderunt. Si enim qui inimici sunt & oderunt
& maledicunt, & calumniantur, fratres appellandi sunt, utiq; & benedici or-
dientes & orari pro calumniatoribus iussit, qui eos fratres deputari præce-
pit. Nouam planè patientiam docet Christus, etiā uicem iniuriæ cohibens
permissam à creatore, oculum exigente pro oculo, & dentem pro dente: con-
tra ipse alterā amplius maxillam offerri iubens, & super tunicā pallio quoq;
cedi. Planè hæc Christus adiecerit, ut supplementa consentanea disciplinæ
creato

*Noua christi
patientia*

creatoris. Atq; adeo hoc statim renunciandum est, an disciplina patientiæ prædicatur penes creatorē. Sic per Zachariam præcepit, ne unusquisq; malitiæ fratris sui meminerit, sed nec proximi. Nam & rursus: Malitiam, inquit, proximi sui quisq; ne recogitet. Multo magis patientiam indixit iniuriæ, qui indixit obliuionem. Sed & cū dicit: Mihi uindictam, & ego uindicabo: proinde patientiam docet uindictæ expectatricem. In quantū ergo fidem non capit, ut idem uideatur, & dentem pro dente, oculum pro oculo, in uicem iniuriam exigere, qui non modo uicem, sed etiam ultionem, etiam recordationem & recogitationem iniuriæ prohibet: In tantum aperitur nobis quomodo oculus pro oculo, & dentem pro dente censuerit, non ad secundam iniuriam talionis permittendam, quā prohibuerat interdicta ultione, sed ad primam coercendam quam prohibuerat talione opposito, ut unusquisq; respiciens lætitiā secundæ iniuriæ à prima semetipsum contineret. Facilius enim uim comprimere scit repræsentatione talionis, quā repromissione ultionis. Vtrumq; autem constituendum fuit pro natura & fide hominum: ut qui deo crederet, ultionem à deo expectaret: qui minus fideret, leges talionis timeret. Hanc legis uoluntatem de intellectu laborantem, dominus & sabbati & legis, & omnium paternarum dispositionum Christus & reuelauit & compotem fecit, mandans alterius quoq; maxillæ oblationem, ut tanto magis uicem iniuriæ extingueret, quā & lex per talionem uoluerat impedisse, certè quam prophetia manifeste coercuerat, & memoriā iniuriæ prohibens, & ultionem ad deum redigens. Ita si quid Christus intulit, non aduersario, sed adiutore præcepto, non destruxit disciplinas creatoris. Denique si in ipsam rationem patientiæ præcipiendæ, & quidem tam plenè atq; perfectè considerem, non consistet, si nō est creatoris, qui uindictam reponit, qui iudicem præstat. Alioquin si tantum patientiæ pondus nō modo non reperiendi, sed & aliam maxillam præbendi, & nō modo non remalendicendi, sed etiam benedicendi, & non modo non retinendi tunicam, sed & amplius & pallium concedendi, is mihi imponit qui non sit me defensurus, inuacuum patientiam præcepit, nō exhibens mihi mercedem præcepti, patientiæ dico fructum, quod est ultio, quam mihi permisisse debuerat, si ipse non præstat: aut si mihi non mittebat, ipse præstaret. Quoniam & disciplinæ interest iniuriā uindicari. metu enim ultionis omnis iniquitas refrenatur. Cæterum passim emissā libertate dominabitur, utrumq; oculus effossura, & omnē dentem excitatura præ impunitatis securitate. Sed hoc est dei optimi & tantum boni, patientiæ iniuriam facere, uiolentiæ ianuam pandere, probos nō defendere, improbos non coercere. Omni petenti te dato, utiq; indigenti: uel tanto magis indigenti, si etiam & abundanti. Ne quis ergo indigeat, datori paratam habes in Deuteronomio formā creatoris: Nō erit, inquit, in te indigens: uti benedicens benedicat te dominus deus tuus:

A 2 Datorem

Datorem scilicet, qui fecerit non esse indigentem. Et plus hic, non enim petenti iubet dari. Sed non sit, inquit, indigens in te, id est cura ultro ne sit. quo magis petenti praeiudicat dandum, etiam in sequentibus: Si autem fuerit indigens è fratribus tuis, non auertes cor tuum, nec constringes manum tuam à fratre indigente. Aperiens aperies illi manum, scenus scenerabis illi quantum desiderat. scenus enim nisi petenti dari non solet. Sed de scenore postmodum. Nunc si qui uoluerit argumentari, creatorem quidem fratribus dari iussisse, Christum uero omnibus petentibus, ut hoc sit nouum atq; diuersum, imò unum erit ex his per quæ lex creatoris erit in Christo. Non enim aliud Christus in omnes præcepit, quàm quod creator in fratres. Nam & si maior est bonitas quæ operatur in extraneos, sed non prior ea quæ ante deberet in proximos. Quis enim poterit diligere extraneos? Quod si secundus gradus bonitatis est in extraneos, qui in proximos primus est, eiusdem erit secundus gradus cuius & primus, facilius quæ ut eius sit secundus, cuius non existit primus. Ita creator & secundum naturæ ordinem, primum in proximos docuit benignitatem, emissurus eam postea in extraneos, & secundum rationem dispositionis suæ, primo in Iudæos, postea & in omne hominum genus. Ideo quæ quamdiu intra Israël erat sacramentum, merito in solos fratres misericordiam mandabat. At ubi Christo dedit gētes in hæreditatem, & possessionē terminos terræ, & cœpit expungi quod dictum est per Osee: Non populus meus, populus meus: & non misericordiam consequuta, misericordiam consequuta, Natio scilicet: exinde Christus in omnes legem paternæ benignitatis extendit, neminem excipiens in miseratione sicut in uocatione: Ita & si quid amplius docuit, hoc quoque in hæreditatem gentium accepit. Et sicut uobis fieri uultis ab hominibus, ita & uos facite illis. In isto præcepto utiq; alia pars eius subauditur. Et sicut uobis nō uultis fieri ab hominibus, ita & uos ne faciatis illis. Hoc si nouus deus & ignotus retro, & nondum planè editus præcepit, qui me nulla antehac institutione formaue rit, qua prius scirem quid deberē mihi uelle uel nolle, atq; ita & alijs facere, quæ & mihi uellem: non facere, quæ & mihi nollem: passiuitatem sententiæ meæ permisit, nec astrinxit me ad conuenientiam uoluntatis & facti, ut id alijs faciam quod mihi uelim, & id nec alijs faciam quod mihi nolim. Non enim definijt quid mihi atq; alijs debeam uelle uel nolle, ut ad legem uoluntatis parem factum, & possim alij nō præstare, quod ab alio mihi uelim præstitum, amorem, obsequiū, solatium, præsidium, & eiusmodi bona: proinde & alij facere quod ab alio mihi fieri nolim, uim, iniuriam, cōtumeliam, fraudem, & eiusmodi mala. Deniq; hac incōuenientia uoluntatis & facti, agunt Ethnici nondum ab eo instructi. Nam & si natura bonū & malum notum est, non tamen dei disciplina: à qua cognita, tunc demum conuenientia uoluntatis & facti ex fide, ut sub metu dei agitur. Itaq; deus Marcionis cū maxime

xime reuelatus sit, tamen reuelatus non potuit huius præcepti, de quo agitur, tam strictum, & obscurum, & cæcum adhuc, & facilius pro meo potius arbitrio interpretandum, cōpendium emittere, cuius nullam præstruxerat distinctionē. At enim creator meus olim & ubiq; præcepit indigentes, pauperes, & pupillos, & uiduas, protegi, iuuari, refrigerari: sicut & per Esaiā, infringito panem tuum mendicis: & qui sine tecto sunt, in domum tuā inducito: & nudum si uideris tegito. Item per Ezechielem de uiro iusto, Panem suum dabit esurienti, & nudum conteget. Satis ergo iam tunc me docuit ea facere alijs, quæ mihi uelim fieri. Proinde denunciāns non occides, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimoniū dices, docuit ne faciā alijs quæ fieri mihi nolim: & ideo ipsius erit præceptum in Euangelio, qui illud retro & præstruxit & distinxit, & ad arbitriū disciplinæ suæ disposuit, & merito iam cōpendio substrinxit, quoniā & aliās recisum sermonem factururus in terris dominus, id est Christus prædicabatur. Hic nunc de scœnore cū interponit, Et si scœneraueritis à quibus speratis uos recepturos, quæ gratia est uobis: percurre sequētia Ezechielis de eodem uiro iusto, Pecuniam, inquit, suam scœnore non dedit, & quod abundauerit nō sumet: scœnoris scilicet redundantiam quod est usura. Prius igitur fuit ut fructum scœnoris eradicaret quo facilius assuefaceret hominem ipsi quoq; scœnori si forte perdendo, cuius fructū didicisset amittere. Hanc etenim dicimus operam legis fuisse procurantis Euangelio. Quorundam tunc fidem paulatim ad perfectum disciplinæ Christianæ mitorē, primis quibusq; præceptis balbutientis adhuc benignitatis informabat. Nam & supra, Et pignus, inquit, reddes, utiq; si non sit soluendo: quia solutori utiq; pignus restituendum esse, utrum homo scriberet? Multo manifestius in Deuteronomio. Non dormies super pignus eius. Redditione reddes illi pallium circa solis occasum, & dormiet in pallio suo. Adhuc clarius supra, Dimittes omne debitum quod tibi proximus debet, & fratrem tuum non reposces: quoniam remissio domini dei tui inuocata est. Porro cum debitum dimitti iubet, utiq; nō exoluturo (plus enim est) & si exoluturo, cum reposci uetat, quid aliud docet quā nō exoluturos scœneremus, qui tam detrimentum scœnori indixit: Et eritis filij dei. Nihil impudentius, si ille nos sibi filios faciet, qui nobis filios facere non permisit, auferendo cōnubium. Quomodo in id nomen allecturus est suos, quod iam erasit: Filius spadonis esse non possum, maxime cum patrem habeam eundem quem & omnia. Nam tam pater omnium qui conditor uniuersitatis, quā spadon qui nullius substantiæ conditor. Et si marem ac scœminam non miscuisset creator, & si non uniuersis quoque animalibus filios concessisset, hoc eram eius ante paradysum, ante delictum, ante exiliū, ante duos, unum. denuo factus filius fui statim cum è manibus enixus est, cum de suo halitu mouit. Ille me nunc rursus filium nuncupat, iam non in animam, sed in spiri

tum pariens. Quia ipse, inquit, suavis est aduersus ingratos & malos. Etge Marcion, satis ingeniose detraxisti illi pluuias & soles, ne creator uideretur. Sed qs iste suavis, qui ne cognitus quidē usq; adhuc? Qmodo suavis à quo nulla beneficia præcesserant? Hoc genus suauitatis qua soles & imbres qui scenerauerat, nō recepturus ab humano genere ut creator: qui pro tanta ele mentorum liberalitate facilius idolis quā sibi debitum gratiæ referentes homines usq; adhuc sustinet. Verē suavis etiam spiritalibus commodis. Elo quia enim domini dulciora super mel & fatus. Ille igitur & ingratos suggil lauit, qui gratos experiri merebatur. Cuius solem & imbres, tu quoq; Mar cion ingratus habuisti. Cæterum tuus non poterat iam queri ingratos, qui non parauerat gratos. Misericordiam quoq; præcipiens, Estote, inquit, mi sericordes, sicut pater misertus est uestri. hoc erit, Patiem infringito esurien ti, & sine tecto in domum tuam inducito. Et nudum si uideris tegito, & iudi cate pupillo, & iustificate uiduam. Agnosco doctrinam eius ueterē qui ma uult misericordiam, quā sacrificium. Aut si alius nunc misericordiam præ cepit, quia & ipse misericors sit, cur tanto æuo misericors mihi non fuit? No lite iudicare ne iudicemini. Nolite condemnare ne condemnemini. Dimittite & dimittemini. Date & dabitur uobis, mensuram bonam, pressam, æ fluentem dabunt in sinum uestrū. Eadem qua mensi eritis mensura remetic tur uobis. Vt opinor, hæc retributionem pro meritis prouocatam sonant. A quo ergo retributio? Si ab hominibus tantum: ergo humanam docet disci plinam & mercedem, & in totum hominibus obediemus. Si à creatore ut à iudice, & dispōtore meritōrū: ergo illi nostrum impellit obsequium, apud quem constituit retributionem captandam uel timendam, pro ut quisq; iu dicauerit, aut condemnauerit, aut dimiserit, aut mensus fuerit. Si ab ipso, Er go & ille iam iudicat, quod Marcion negat. Eligāt itaq; Marcionitē ne tan ti sit de magistri regula excidere, quā Christum aut hominibus aut crea tori docentem habere. Sed cæcus cæcum ducit in foueam. Credunt aliqui Marcioni. Sed non est discipulus super magistrum. Hoc meminisse debuerat Apelles, Marcionis de discipulo emendator. Eximat & de oculo suo tra bem hæreticus, tunc in oculo Christiani, si quam putat stipulam, reuincat: proinde & arbor bona non proferat malum fructum, quia nec ueritas hæ resim: nec mala bonū, quia nec hæresis ueritatem. Sic nec Marcion aliquid boni de thesauro Cerdonis malo protulit, nec Apelles de Marcionis. Mul to enim hæc congruentius in ipsos interpretabimur, quæ Christus in homi nes allegorizauit non in duos deos, secundum scandalum Marcionis. Puto me non temere huic usq; adhuc lineę insistere, qua definitio nusquam omni no alium deū à Christo reuelatum. In hoc solo adulterium Marcionis ma nus stupuisse miror, nisi quod etiam latrones timent. Nullum maleficium sine formidine est, quia nec sine conscientia sui. Tam diu ergo & Iudei non alium

*Linea insi
stere*

aliū deum norant, q̄ prāter quem neminem adhuc norāt: nec aliū deum appellabant, quā quē solum norant. Si ita est, quis uidebitur dixisse, quid uocas dominē dominē? Vtrūne qui nunc q̄ hoc fuerat uocatus, ut nusquā adhuc editus? An ille qui semper dominus habebatur, ut à primordio cognitus? deus scilicet Iudæorum. Quis item adiecisse potuisset, & non facitis quæ dico? Vtrūne qui cū maxime edocere tentabat: an qui à primordio ad illos & legis & prophetarum eloquia mandauerat? Qui & inobaudientiam illis exprobrare posset, etiam si nunquā aliās exprobrasset. Porro qui ante Christum, Populus iste me labijs diligit, cor autem eorum longè absistit à me, concionatus est, ueterem utiq̄ illis contumaciam imputabat. Alioquin quā absurdum, ut nouus deus nouus Christus, nouæ tantæq̄ religionis illuminator, contumaces & inobsequentes pronunciaret, quos non potuisset experiri. Proinde extollenda fide Cēturionis, incredibile, si is professus est talem se fidem nec in Israele inuenisse, ad quem non pertinebat fides Israel. Sed nec exinde pertinere poterat adhuc cruda ut probaretur uel compararetur, ne dixerim adhuc nulla. Sed cur non licuerit illi alienæ fidei exemplo uti? Quoniā si ita esset, dixisset talem fidem nec in Israele unquam fuisse: ceterum dicens talem fidem debuisse inuenire in Israele, quiq̄ ad hoc uenisset, ut eam inueniret, deus scilicet & Christus Israelis, quam non suggillasset, nisi exactor & sectator eius. Amulus uero etiam maluisset eam talem inuentam, ad quam infirmādam & destruendam magis uenerat, non ad comprobādam. Resuscitauit & mortuum filium uiduæ. non nouum documentum. Hoc & prophetæ creatoris ædiderant, quanto magis filius? A deo autem in illud usque momenti, nullum alium dominus Christus intulerat, ut omnes illic creatori gloriam retulerint, dicentes: magnus propheta prodijt in nobis, & respexit deus populum suum. Quis deus? utique cuius populus, & à quo prophetæ. Quod si illi quidem creatorem glorificabant, Christus uero & audiens & sciens non corripuit, & quidem in tanto documento mortui resuscitati creatorē adhuc orantes, sine dubio aut nō alium circumferebat deum, quā quem in suis beneficijs atque uirtutibus honorari sustinebat: aut quale est ut illos tam diu errantes sustineret, ad hoc ueniens ut errori eorum mederetur? Sed scandalizatur Iohannes auditis uirtutibus Christi, ut alterius. At ego rationem scandali prius expediam, quo facilius heretici scandalum explodam. Ipso iam domino uirtutum setmone & spiritu patris operante in terris, & prædicante, necesse erat portionem spiritus sancti, quæ ex forma prophetici moduli in Iohanne egerat præparaturam uiarum dominicarum, abscedere iam ab Iohanne, redactam scilicet in dominum, ut in massalem suam summam. Itaq̄ Iohannes cōmunis iam homo & unus de turba, scandalizabatur quidem quā homo, sed non quā alium Christum sperās uel intelligens, qui neq̄ unde speraret ut nihil noui

docentem uel operantē. Nemo hēsitabit de aliquo, quem dum scit non esse, nec sperat nec intelligit. Iohannes autem certus erat neminem deum pręter creatorem, uel quā Iudæus, etiam Prophetes. planē facilius quasi hęstitauit de eo, quem cū sciat esse, an ipse sit nesciat. Hoc igitur metu & Iohānes, Tu es, inquit, qui uenis, an alium speramus? Simpliciter inquirēs an ipse uenisset quem expectabat, Tu es, qui uenis, uel qui uenturus est, an alium expectamus? Id est, an alius est quem expectamus, si non tu es quem uenturum expectamus? Sperabat enim sicut omnes opinabantur, ex similitudine documentorum, potuisse & prophetam interim missum esse, à quo alius esset, id est maior ipse scilicet dominus, qui uenturus expectabatur. Atque adeo hoc erat Iohannis scandalū, quod dubitabat ipsum uenisse quem expectabant, quē & prędicatis operationibus agnouisse debuerāt: ut dominus, per easdem operationes agnoscendum se nunciauerit Iohanni. Quæ cū constet prędicata in Christū creatoris, sicut ad singula ostēdimus, satis peruersum, ut Christum nō creatoris per ea renunciarit intelligendum, per quæ magis Christum creatoris agnoscī cōpellebat. Multo peruersius, si & testimonium Iohanni perhibet nō Iohannis Christus, propheten eū confirmans, imō & supra ut angelum, ingerens etiam scriptum super illo, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui pręparet uiam tuam. Eleganter ad superiorem sensum scandalizati Iohannis cōmemorans prophetiam: ut confirmans pręcurforē Iohannem iam aduenisse, extingueret scrupulum interrogationis illius, Tu es, qui uenis, an alium expectamus? Pręcurfore enim iam functo officium, pręparata uia domini, ipse erat intelligendus, cui pręcurfor ministrauerat, maior quidem omnibus natis mulierum. Sed non ideo subiecto ei qui minor fuerit in regno dei, quasi alterius sit dei regnū in quo modicus quis maior erit Iohanne: alterius Iohannes qui omnibus natis mulierum maior sit. Siue enim de quocuncq; dicit modico per humilitatem, siue de semetipso, quia minor Iohanne habebatur, omnibus scilicet in solitudine cōcurrentibus ad Iohānem potius q̄ ad Christum: Quid existis uidere in solitudinem? tantundem & creatori cōpetit, & Iohannem ipsius esse maiorem natis mulierum, & Christum uel quemq; modicum, qui maior Iohanne futurus sit in regno æque creatoris, & qui sit maior tanto propheta, qui nō fuerit scandalizatus in Christum, quod tunc Iohannem minuit. Diximus de remissa peccatorum. Illius autē peccatricis fœminæ argumentum eō pertinere, ut cum pedes domini osculis figeret, lachrymis inundaret, crinibus detergeret, unguento perduceret, solidi corporis ueritatem nō phantasma inane tractauerit, & ut peccatricis pœnitentia secūdam creatorē meruerit ueniam, pręponere solitū sacrificio. Sed & si pœnitentię stimulus ex fide acciderat, per pœnitentiā ex fide iustificatā, ab eo audiūt, fides tua te saluam fecit, qui p̄ Abacuc pronūciarat, Iustus ex fide sua uiuit. Quod diuites Christo mu

sto mu

sto mulieres adhærebant, quæ & de facultatibus suis ministrabant ei, inter quas & uxor regis, pcuratoris, de prophetia est. Has em̃ uocabat per Esaiã mulieres diuites, Exurgite & audite uocem meam: ut discipulas primo, dehinc ut operarias & ministras ostenderet, filiæ in spe audite sermones dei, Anni mementote cum labore in spe. Cum labore enim quo sequebantur, & ob spem, ministrabāt. Æque de parabolis semel sufficiat probatum, hoc genus eloquij à creatore promissum. At nunc illa quoq; pronuntiatio eius ad populum, Aure audietis & non audietis, dedit Christo frequenter inculcare, qui habet aures audiat. Non quasi ex diuersitate auditum permitteret Christus, quem ademisset creator: sed quia comminationem exhortatio sequebatur, Primo aure audietis & non audietis, dehinc qui habet aures audiat, non enim audiebant ultrò qui aures habebant: sed ostendebat aures cordis necessarias, quibus illos audituros negarat creator. Et ideo per Christum adiicit, Videte quomodo audiat & nō audiat: non corde scilicet audientes, sed aure. Si dignū sensum pronūciationi accōmodes, pro sensu eius qui auditui suscitabat, etiam dicendo, Videte quomodo audiat, non audituris minabatur. Sanè nominatur mitissimus deus, quia nec iudicat, nec irascitur. Hoc probat etiā subiacens sensus. Ei qui habet dabitur, ab eo autem qui non habet, etiā quod habere se putat auferetur ei. Quid dabitur? Adiectio fidei, uel intellectus, uel salus ipsa. Quid auferetur? Vtiq; qd dabitur. A quo dabitur, & auferetur. Si à creatore auferetur, ab eo & dabitur. Si à deo Marcionis dabitur, ab eo & auferetur. quoquo tamen nomine comminatur ablationem, nō erit eius dei qui nescit cōminari, quia nō nouit irasci. Miror aut̃ cum lucernā negat abscondi solere, qui se tanto seculo absconderat maius & necessarius lumen, Cum om̃ia de occulto in apertum repromittit, qui deum suū usq; adhuc obumbrat, expectans opinor nasci Marcionem. Venimus ad constantissimū argumentum omnium qui domini natiuitatem in controuersiam deferunt, Ipse, inquit, cōtestatur se non esse natum, dicendo, Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Ita semper hæretici aut nudas & simplices uoces, coniecturis quò uolunt rapiunt: aut rursus conditionales & rationales, simplicitatis conditione dissoluunt, ut hoc in loco. Nos cōtrariò dicimus, primo non potuisse illi annunciari, quod mater & fratres eius foris starent quærentes uidere eū, si nulla illi mater & fratres nulli fuissent, quos utiq; norat, qui annunciarat, uel retro notos, uel tunc ibidem cōpertos, dum eum uidere desiderant, uel dum ipsi nunciū mandant. Ad hāc primam propositionem nostram solet ex diuerso responderi, Quid enim si tentandī gratia nunciatū est ei? Sed hoc scriptura nō dicit, quæ quanto significare solet ex tentatione quid factū, ecce legis doctor assurrexit tentans eū, & de tributi cōsultatione, & accesserunt ad eū Pharisei tentantes eum: tanto ubi non facit tentationis mentionem, non admittit tentationis interpretationem. Et
tamen

Sentius Saturninus

tamen ex abundanti causas tentationis expostulo, cui rei tentauerint illum, per nominationem matris & fratrum. Si ut scirent natus ne esset, an non: quando de hoc fuit quaestio quam ex ista tentatione discuterent? Quis autem dubitaret natum, quem uideret hominem? Quem audisset filium se hominis professum: Quem de conspectu omnis humanae qualitatis dubitaret deum, aut filium dei credere, propheten facilius: existimantes licet magnum aliquem utique tamen natum. Etiam si in exploratione natiuitatis tentandus fuisset, quodcunque aliud argumentum tentationi competisset, quam per earum personarum mentionem quas potuit etiam natus non habere. Dic mihi, omnibus natis mater adiuuit: omnibus natis adgenerantur & fratres? non licet patres magis & sorores habere, uel & neminem? Sed & census constat actos sub Augusto nunc in Iudaeam per Sentium Saturninum, apud quos genus eius inquirere potuissent. Adeo nullo modo constitit ratio tentationis istius. Et uerè mater & fratres eius foris stabant. Et superest inspicere sensum non simpliciter pronunciantis, Quæ mihi mater aut fratres, quasi ad generis & natiuitatis negationem: sed & ex causæ necessitate & conditione rationali. Tam proximas enim personas foris stare extraneis intus defixis ad sermones eius, amplius & auocare eum à solenni opere quærentes, merito indignatus est, non tam negauit quam abdicauit. Atque adeo cum præmisisset, quis mihi mater & qui mihi fratres? subiungens, nisi qui audiunt uerba mea & faciunt ea, transtulit sanguinis nomina in alios, quos magis proximos pro fide iudicaret. Nemo autem transfert quid, nisi ab eo qui habet id quod transfert. Si ergo matrem & fratres eos fecit qui non erant, quomodo negauit eos qui erant? meritorum scilicet conditione, non ex proximorum negatione: in semetipso docēs, qui patrem aut matrem aut fratres præponeret uerbo dei, non esse dignum discipulum. Cæterum ex hoc magis matrem & fratres confitebatur, quod illos nolebat agnoscere: quod alios adoptabat, confirmabat quos ex offensa negauit, quibus non ut ueriores substituit, sed ut digniores. Denique nihil magnum, si fidem sanguini præposuit, quem non habebat. Quis autem iste est qui & uentis & mari imperat? nimirum nouus dominator atque possessor elementorum subacti iam & exclusi creatoris. Non ita est. Sed agnoscant substantiæ autorem suum, quæ famulis quoque eius obaudire consueuerant. Inspice Exodum Marcion, Aspice mari rubro uastiori super omnia stagna Iudææ, uirgam Moysi imperantem, ut funditus proscissum, & pari utrinque stupore discriminis fixum, sicco populū pede, intestino itinere transmitteret, rursusque sub eiusdem uirgæ nutu, redeunte natura, Ægyptium exercitū undarum concordia obrueret: in quod opus & Austri seruiuerunt. Lege ex sorte familiæ dirimendæ in transitu eius Iordanis macherā fuisse, cuius impetū atque decursum planè & Iesus docuerat prophetis transmeantibus stare. Quid ad hæc? Si tuus Christus est, non erit potentior famulis

mulis creatoris. Sed his solis exemplis usus essem, si non etiā prædicatio marci istius expeditionis Christū antecessisset. Nam cū transfretat, psalmus expūgitur: Dominus, inquit, super aquas multas. Cum undas freti discutit, Abacuc adimpletur: dispergens, inquit, aquas itinere. Cū ad minas eius eliditur mare, Naum quoq; absoluitur: comminans, inquit, mari & arefaciens illud, utiq; cum uentis quibus inquietabatur. Vnde uis meū uindicem Christum, de exemplis an de prophetis creatoris? Age nunc qui militarem & armatum bellatorem prædicari putas, nō figuratē nec allegoricē, qui bellum spiritale aduersus spiritales hostes, spirituali militia, & spiritualibus armis, spiritaliter debellaturus esset: cum inuenis in uno homine multitudinem dæmonum, legionem se professam, utiq; spiritalem, discite & Christum expugnatorem spiritualium hostium, spiritaliter armatū, & spiritaliter bellicosum intelligendum: atq; ita ipsum esse, qui cum legione quoq; dæmonum erat dimicaturus: ut & de hoc bello psalmus possit uideri pronunciasse: Dominus ualidus, dominus potens in bello. Nam cum ultimo hoste morte præliatus, per trophæum Crucis triumphauit. Cuius autem dei filium Iesum legio testata est? Sine dubio cuius tormenta & abyssum n̄pauerant & timebant. nec enim uidentur posse ignorasse adhuc quod noui & ignoti dei uirtus operaretur in terris: quia uerisimile non est creatorem ignorasse. Si enim alium supra se deū ignorauerat aliquando, tamen iam infra cœlum suum agentem, utiq; compererat. quod autem dominus comperisset, iam & uniuersæ familiæ innotuisset in eodem mundo & intra eundem ambitum cœli quo peregrina diuinitas cōuersaretur. In quantum ergo & creator scisset eam, & substantiæ eius, si fuisset: in tantum quia nulla fuit, nō alium dæmones sciebant quàm dei sui Christū. Non deperunt ab alio, quod meminissent petendum sibi à creatore, ueniam scilicet abyssi creatoris. Deniq; impetrauerunt, quo merito? Quia mentiti erant, quia s̄cui dei filium eum fecerant? Et qualis erit qui mentitos iuuabat, qui infamantes sustinebat? Sed enim quia mentiti nō erant, quia deum abyssi & suum cognouerunt, ita eum se & ipse confirmauit, quem cognouerunt dæmones Iesum iudicem & ultoris dei filium. Ecce aliquid & de illis pusillitatibus & infirmitatibus creatoris in Christo. Ignorantiā enim & ego ascribere ei uolo. Permittite mihi aduersus hæreticum. Tangitur à scemina quæ sanguine fluitabat, & nesciuit à qua. Quis me, inquit, tetigit? Etiam excusantibus discipulis, perseverat in ignorantiae uocem. Tetigit me aliquis. idq; de argumento affirmat. Sensi enim uirtutem ex me profectam. Quid dicit hæreticus? Sciebat ne personam? Et cur quasi ignorans loquebatur? Ut confessionem certē prouocaret, ut timorem probaret. Sic & Adam aliquando quæsierat, quasi ignorans, Adam ubi es? Habes & creatorem cum Christo excusatum, & Christum creatori adæquatum. Sed & hoc, qui aduersarius legis, ut quia lex à contactu sceminæ sanguinantis summouet

sum mouet, idcirco gestierit non tantum contactū eius admittere, sed etiam sanitatem donare. O deum non natura beneficum, sed æmulatione. At em si fidem mulieris inuenimus ita meruisse, cum dicit: Fides tua te saluam fecit, quis es ut æmulationem legis interpreteris in isto facto, quod ipse dominus ex fidei remuneratione æditum ostendit: Sed hanc uis mulieris fidem constituere, qua contempserat legē. Et cui credibile, ut mulier nullius adhuc dei conscia, nullius adhuc nouæ legis initiata, legem irrumperet, eam cui adhuc tenebatur: Qua deniq; fide irrupit: in quem deū credens, quem spernens: Creatorem: Certe enim ex fide tetigit. Si ex fide creatoris, quæ alium deum ignorabat: & quomodo legem eius irrupit? Tam enim irrupit, si irrupit, q̃ ex fide creatoris. Quomodo enim utrunq; conueniet, ut & irruperit, & ex fide eam irruperit, propter quam irrupisse non debuit: Dicam: fides hæc fuit primo, qua deum suum confidebat misericordiam malle quàm ipsum sacrificium, qua eum deum certa erat operari in Christo, qua sic eum tetigit, non ut hominem sanctum, nec ut prophetam, quem contaminabilem pro humana substantia sciret: sed ut ipsum deum, quem nulla spurcitia pollui posse præsumperat. Itaq; non temere interpretata est sibi legem, ea contaminari significantem, quæ essent cōtaminabilia: non deum, quem in Christo cōfidebat. Sed & illud recogirauit, ordinarium & solennē menstrui uel partialis sanguinis fluxum in lege taxari, qui ueniat ex officio naturæ, non ex uitio ualitudinis. Illa aut ex uitio ualitudinis redundabat, cui non modum temporis, sed diuinæ misericordiæ auxiliū necessarium sciebat. Atq; ita potest uideri legem non irrupisse, sed distinxisse. Hæc erit fides, quæ contulerat, etiam intellectum. Nisi credideritis, inquit, non intelligetis. Hanc fidem probans Christus eius foeminæ, quæ solum credebat creatorem, eius fidei se deum respondit, quam probauit. Nec illud omittam, quod dum tangitur uestimentum eius, utiq; corpori non phantasmati inditum, corpus quoque demonstrabatur: nō quasi iam de hoc retractemus, sed quia ad præsentem conspirat quæstionem. Si enim non erat ueritas corporis, phantasma utiq; contaminari, quâ res uacua, non posset. Qui ergo non potest contaminari præ inanitate substantiæ, quomodo uoluisset? Ut æmulus legis mentiebatur, qui non uere polluebatur. Dimittit discipulos ad prædicandum dei regnum. Nunquid uel hic ædedit, cuius. Prohibet eos uictui aut uestitui quid in uia ferre. Quis hoc mandasset, nisi qui & coruos alit, & flores agri uestit: Qui boui quoque terenti libertatem oris ad ueniā pabuli ex opere summo uendi ante præcepit: quia dignus operarius mercede sua. Hæc Marcion deleat, dum sensui salua sint. At cum iubet puluerem excutere de pedibus, in eos à quibus excepti nō fuissent, & hoc in testimonium mandat fieri: nemo testatur quod non iudicio destinatur: inhumanitatē qui in testationē redigi iubet, iudicem cōminatur. Nullum deum nouum à Christo probatum, illa etiam

Testari

etiam opinio omnium declarauit, quia Christum Iesum, alij Ioannem, alij Heliam, alij unum aliquem ex ueteribus prophetis Herodi assueuerant. Ex quibus quicumque fuisset, non utique ob hoc est suscitatus, ut alium deum post resurrectionem predicaret. Pascit populum in solitudine, de pristino scilicet more. Aut si non eadem & maiestas, ergo iam minor est creatore, qui non uno die, sed annis quadraginta, nec de inferioribus materijs panis & piscis, sed de manna coelesti, nec quinque circiter, sed sexcenta milia hominum protelare sufficere, uerum etiam exuberare, de pristino uoluerit exemplo. Sic enim & in tempore famis sub Helia uidetur Sareptensi modica & suprema alimenta, ex prophetae benedictione per totum famis tempus redundauerant. Habes tertiam Basilidarum, si & quartam resoluas, inuenies totum hunc ordinem Christi circa illum dei hominem, qui oblatos sibi uiginti hordeaceos panes cum populo distribui iussisset, & minister eius proinde comparata multitudinem & pabuli mediocritate, respondisset, quid ego hoc dem inspectum centum milibus hominum? Da, inquit, & manducabunt: quoniam hoc dicit dominus: Manducabunt & relinquent reliquias secundum dictum domini, o Christum & in nouis ueterem. Hanc itaque qui uiderat Petrus, & cum pristinis compararat, & non tantum retro facta, sed & in futurum iam tunc prophetantia recognouerat, interroganti domino, quis nam illis uideretur, cum pro omnibus responderet: Tu es Christus: non potest non eum sensisse Christum, quem nouerat in scripturis, quem iam recensebat in factis. Hoc & ipse confirmat usque adhuc patiens, imò & silentium indicens. Si enim Petrus quidem non poterat alium eum confiteri, quam creatoris, ille autem praecepit, ne cui dicerent, utique id noluit prouulgari quod Petrus senserat. Imò inquis, quia non recte senserat, noluit mendacium disseminari. Sed aliam silentij causam edixit, quia deberet filium hominis multa pati, & reprobari a presbyteris & scribis & sacerdotibus, & interfici, & post tertium diem resurgere. Quae cum praedicata sint, & ipsa in Christum creatoris, sicut suis locis implebimus: sic quoque ipsum se ostendit esse, in quem praedicabantur. Certè & si non essent praedicata, eam causam indicti silentij protulit, quae non Petri errorem demonstraret, sed obeundarum passionum necessitatem. Qui uoluerit, inquit, animam suam saluam facere, perdet illam: & qui perdiderit eam propter me, saluam faciet eam. Certè filius hominis hanc sententiam emisit. Per spice igitur & tu cum rege Babylonio, fornacem eius ardentem, & inuenies illic tanquam filium hominis (nondum enim uere erat, nondum scilicet natus ex homine) iam tunc istos exitus, constituentem. Saluas facit animas trium fratrum, qui eas pro deo perdere conspirauerant: Chaldaeorum uero perdidit, quas illi per idololatriam saluas facere maluerant. Quae est ista noua doctrina, cuius uetera documenta sunt? Quanquam & praedicationes martyriorum

B

tyriorum

*Persecutio p
fide militaris*

tyriorum tam futurorum, quàm à deo mercedem relatorum decucurrerunt. Vide, inquit Esaias, quomodo perit iustus, & nemo excipit corde. Et uiri iusti auferuntur, & nemo considerat. Quando magis hoc fit, quàm in persecutione sanctorum eius? Vtiq; non simplex, nec de naturæ lege communis, sed illa insignis & pro fide militaris: in qua qui animam suam propter deum perdit, seruat illam: ut & hic tamen iudicem cognoscas, qui malum animæ lucrum perditione eius, & bonum animæ detrimentum, salute eius remuneratur. Sed & zelotem deum exhibet, malum malo reddentem, Qui confusus, inquit, me fuerit, & ego confundar eius. Quando nec confusionis materia conueniat, nisi meo Christo: cuius ordo magis pudendus, ut etiam hæreticorum conuicijs pateat, omnem natiuitatis & educationis foeditatem, & ipsius etiā carnis indignitatem, quanta amaritudine possunt perorantibus. Ceterum quomodo ille erit obnoxius confusionis, qui eam non capit? non uulua licet uirginis tamen foeminæ, coagulatus etsi non semine, tamen ex lege substantiæ corporalis, ex foeminæ humore: non caro habitus ante formam: non pecus dictus post figuram: non decem mensium cruciatu deliberatus: non subita dolorum concussione cum tanti temporis cœno per corporis cloacam effusus ad terram: nec statim lucem lachrymis auspicatus & primo retinaculi sui uulnere, nec multum ablutus: nec sale & melle medicatus: nec pannis iam sepulturæ inuolacrū initiatus: nec exinde per immundicias inter sinus uolutatus, molestus uberibus, diu infans, uix puer, tarde homo: sed de cœlo expositus, semel grandis, semel totus, statim Christus, spiritus, & uirtus, & deus tantum. Cæterum ut non uerus, qui non uidebatur, ita nec de crucis maledicto erubescendus, cuius carebat ueritate carēs corpore. Nō poterat itaq; dixisse: Qui mei confusus fuerit. Noster hoc debuit pronuntiasse, minoratus à patre modico citra angelos: uermis, & non homo: ignominia hominis, & nullificamen populi: quatenus ita uoluit, ut liuore eius saneremur: ut dedecore eius salus nostra constaret. Et merito se pro suo homine deposuit, pro imagine & similitudine sua, non aliena: ut quoniam homo non erubuerat lapidem & lignum adorans, eadem constantia nō confusus de Christo, pro impudentia idololatriæ, satis deo faceret per impudentiam fidei. Quid horum Christo tuo competit Marcion ad meritum confusionis? Planè pudere te debet, quod illum ipse finxisti. Nam & hoc uel maxime erubescere debuisti, quod illum cum Moyse & Helia in secessu montis conspici pateris, quorum destructor aduenerat. Hoc scilicet intelligi uoluit, uox illa de cœlo: Hic est filius meus dilectus, hunc audite: id est, non Moysen iam & Heliam. Ergo sufficebat uox sola sine ostentatione Moysi & Heliae. Definiendo enim quem audirent, quoscunq; alios uetuisset audiri. Aut nunquid Esaiam & Hieremiam, cæterosq; quos non ostendit, permisit audiri, si uetuit quos ostendit? Nunc & si præsentia illorum fuit necessaria, non utiq;

neq; in colloquio ostenderentur, quod familiaritatis indicium est: nec in consortio claritatis, quod dignationis & gratiæ exemplum est: sed & in sordibus aliquibus, quod destructionis argumentum est, imò in tenebris creatoris, quibus discutiendis erat missus, longe etiam discreti à claritate Christi, qui uoces & literas ipsas eorum, ab Euāgelio suo erat separaturus. Sic in alienos demonstrat illos, dum secum habet. Sic relinquendos docet, quos sibi iungit. Sic destruit, quos de radijs suis extruit. Quid faceret Christus ipsorum? Credo secundum peruersitatem, tales eos reuelasset, quales Christus Marcionis debuisset: aut quoscūq; alios secum, quàm prophetas suos. Sed quid tam Christus creatoris, quàm secum ostendere prædicatores suos? cum illis uideri quibus in reuelationibus erat uisus: cum illis loqui, qui eum fuerāt locuti: cum eis gloriam suam cōmunicare, à quibus dominus gloriæ nuncupabatur, cū principalibus suis: quorum alter populi informator aliquando, alter reformator quādoq; alter initiator ueteris testamenti, alter cōsummator noui: Igitur & Petrus meritum contubernium Christi sui agnoscens in diuiduitate eius, suggerit consilium, Bonum est nos hic esse. Bonum planè, ubi Moyses scilicet & Helias. Et faciamus hic tria tabernacula. Vnum tibi, & Moyse unum, & Heliae unum. Sed nesciens quid diceret. Quomodo nesciens: utrum ne simplici errore, an ratione, quam defendimus in causa nouæ prophetiæ, gratiæ, ecstasi, id est amentiam conuenire? In spiritum enim homo constitutus, præsertim cum gloriam dei conspicit, uel cum per ipsum deus loquitur, necesse est excidat sensu, obumbratus scilicet uirtute diuina, de quo inter nos & Psychicos quæstio est. Interim facile est amentiam Petri probare. Quomodo enim Moysen & Heliam cognouisset nisi in spiritu? Nec enim imagines eorū uel statuas populus habuisset & similitudines lege prohibente, nisi quia in spiritu uiderat: & ita quod dixisset in spiritu, non in sensu constitutus, scire non poterat. Cæterum si sic nescit quasi errans, eo quod putaret illorum esse Christum, ergo iam constat & supra Petrum interrogatum à Christo quem se existimarent, ut de creatoris dixisse, Tu es Christus: quia si tunc alterius dei illum cognouisset, hic quoq; non errasset. Quod si ideo & hic errauit, quia & supra, ergo certus es in illum diem quoque nullam nouam diuinitatem à Christo reuelatam, & usq; adhuc non errasse Petrum, Christo usq; adhuc nihil eiusmodi reuelante: & tamdiu non alterius deputandum Christum, quàm creatoris, cuius omnem & hic ordinem expressit. Tres de discipulis arbitros futuræ uisionis & uocis assumit: 37. & hoc creatoris est, In tribus, inquit, testibus stabit omne uerbum. In montem secedit: agnosco formam loci. Nam & pristinum populum apud montem & uisione & uoce sua creator initiarat. Oportebat in eo suggestu consignari nouum testamentum, in quo conscriptum uetus fuerat. Sub eodem etiam ambitu nubis, quam nemo dubitauit de aere creatoris conglobatam,

B 2 nisi

Videtur mentionem facere septem librorū de ecstasi, Psychici

nisi & nubes suas illò deduxerat, quia & ipse per cœlum creatoris uiam raperat: aut proinde & nubilo creatoris precario usus est. Itaq; nec nunc muta nubes fuit, sed uox solita de cœlo, & patris nouum testimonium super filio: atq; in primo psalmo, Filius meus es tu: ego hodie genui te. De quo & per Esaïam: Quis deum metuens, audiat uocem filij eius? Itaq; iam repræsentans eū, Hic est filius meus, Vtiq; subauditur quem repromisit. Si enim repromisit aliquando, & postea dicit, Hic est: eius est exhibentis uoce uti in demonstratione promissi qui aliquando promisit, nō eius cui possit responderi: Ipse em̄ tu qui es qui dicas, Hic est filius meus, de quo non magis præmisisti, q̄ te ipsum quod prius erat reuelasti: Hunc igitur audite, quem ab initio edixerat audiendum in nomine prophetæ, quoniā & propheta estimari habebat à populo. Prophetā, inquit Moyses, suscitabit uobis deus ex filijs uestris, secundū carnalem scilicet censum: tanquā me audietis illum. Omnis aut̄ qui illū non audierit, exterminabitur anima eius de populo suo. Sic & Esaïas: Quis in uobis metuens, exaudiat uocem filij eius. Quā & ipse pater cōmendaturus erat: Sistens, enim, inquit, uerba filij sui, dicēdo scilicet hic est filius meus dilectus, hunc audite. Itaq; & si facta translatio sit auditionis à Moyse & Helia in Christō, sed non ut ab alio deo, nec ad aliū Christum, sed à Creatore in Christum eius secundum decessionē ueteris, & successionem noui testamenti. Non legatus, inquit Esaïas, nec nuncius, sed ipse deus saluos eos faciet, ipse iam prædicans & implens legem & prophetas. Tradidit igitur pater filio discipulos nouos, ostensis prius cum illo Moyse & Helia in claritatis prærogatiua, atq; ita dimissis, quasi iam & officio & honore dispunctis, ut hoc ipsum confirmaretur propter Marcionem, societatem esse etiā claritatis Christi cū Moyse & Helia. Totum aut̄ habitum uisionis istius habemus etiā apud Abacuc, ubi spiritus ex persona interdum Apostolorum, Domine audiui auditum tuum & extimui. Quem magis q̄ uocis cœlestis illius, Hic est filius meus dilectus hunc audite? Consideraui operam tuam, excidi mente. Quando magis quā cum uisa claritate eius, nescit quid diceret Petrus: In medio duorū animalium cognosceris, Moyse & Helia. De quibus & Zacharias uidit in figura duarum olearum, & duorum ramulorum oleæ. Nam hi sunt, de quibus dictum est, Illi duo filij opimitatis assistunt domino uniuersæ terræ. Et rursus idem Abacuc: Operuit cœlos uirtus, utiq; nubilo illo: & splendor eius ut lux erit: utiq; qua etiam uelut stitatus eius refulsit. Et si commemoremur promissionis Moyse, hic inuenietur expuncta. Cum enim desiderasset conspectum domini Moyses dicens, Si ergo inueni gratiā coram te, manifesta te mihi, ut cognoscenter uideam te: eum conspectum desiderans in quo hominem esset acturus, quod Propheta sciebat: cæterum dei faciem, iam audierat: nemo homo uidebit me & uiuet. Et hunc, inquit, sermonem quē dixisti faciam tibi: Et rursus Moyses: Ostende

Decessio ueteris testamenti
Successio noui

Officio & honore dispuncti

Promissio & expuncta
propheta

Ostende mihi gloriam tuā. Et dominus similiter de futuro: Ego præcedam in gloria mea. Et reliqua. Et in nouissimo, & tūc uidebis posteriora mea, nō lumbos nec suras, sed quam desiderauerat gloriam in posterioribus temporibus reuelandā, in qua facie ad faciem uisibilem se ei repromiserat, etiam ad Aaronem dicens, Et si fuerit Prophetes in uobis, in uisione cognoscat illi, & in uisione loquar ad eum, non quomodo ad Moysen, os ad os loquar ad eum, in speciem utiq; hominis quam erat gestaturus, non in ænigmatē. Nam & si Marcion noluit eum colloquentem domino ostensum, sed stantem, tamen & stans os ad os stabat, & faciem ad faciem, cū illo, inquit, non extra illum, in gloriam ipsius nedum in cōspectu. De qua gloria non aliter illustratus discessit à Christo, quā solebat à creatore: proinde tunc oculos percutere filiorū Israelis, quemadmodum & nunc excæcati Marcionis, qui hoc quoq; argumentum aduersus se facere non uidit. Suscipio in me personam Israelis. Stet Christus Marcionis & exclamet: O genitura incredula, quousq; ero apud uos? quousq; sustinebo uos? Statim à me audire debet. Quisquis es *ἐπεχόμενος*, prius ede qui sis, & à quo uenias, & quod in nobis tibi ius. Vsq; adhuc creatoris est totum apud te. Planè si ab illo uenis, & illi agis, admittimus increpationem. Si uero ab alio, dicas uelim quid nobis unquam de tuo commisisti, quod credere debuissimus, ut exprobres incredulitatem, qui nec te ipsum aliquando nobis reuelasti? Quā olim apud nos agere cœpisti, ut tempus queraris? In quibus nos sustinuisti, ut patientiam imputes? Asinus de Æsopi puteo, modo uenis, & iam exclamas. Suscipio adhuc & personam discipulorum in quos insiliit, O Natio incredula quā diu ero uobiscum, quā diu uos sustinebo? Hanc eruptionem eius utiq; hoc modo iustissime repercuterem, Quisquis es *ἐπεχόμενος*, prius ede qui sis, à quo uenias, quod tibi ius sit in nobis? Vsq; adhuc puto creatoris es, & ideo secuti sumus recognoscentes omnia illius in te. Quod si ab illo uenis, admittimus increpationem. Si uero alij agis, oro te, dicas quid nobis aliquando duntaxat de tuo, quod iam credidisse debuissimus, ut exprobres incredulitatem, qui nec autorem tuum usq; adhuc ædis. Quā olim autem apud nos agere cœpisti? ut tempus quoq; opponas. In quibus autem nos sustinuisti? ut & patientiam iactes. Asinus de Æsopi puteo, modo huc apparuit, & iam exclamat. Quis non ita iniustitiam increpationis retudisset, si eius eum credidisset, qui nondum queri debuisset? nisi quod nec ille eos insilisset, si non olim apud illos in lege, prophetis, in uirtutibus & beneficijs diuersatus, incredulos semper fuisset expertus. Sed ecce Christus diligit paruulos, taleis esse docens debere qui semper maiores uelint esse. Creator aut urfos pueris immisit, ulciscens Heliseum propheten, cōiucia ab eis passum. Satis impudens Antithesis, cum tam diuersa cōmittit, paruulos & pueros: innocentem adhuc ætatem, & iudicij iam capacem, quæ conuiciari poterat,

Genes. 33

Num. 12

Hoc est, super
uētitius, Deū
Marcionis in-
telligit

Asinus de
Æsopi puteo

ne dicam blasphemare. Quia ergo iustus deus, nec pueris impijs pepercit, exigens maiori ætati honorem & utique magis à minore. Quâ uero bonus adeo diligit paruulos, ut apud Ægyptum benefecerit obstetricibus protegentibus partus Hebræos periclitantes edicto Pharaonis. Ita & hæc affectio Christi, cum creatore est. Iam nunc deus Marcionis qui connubium auersatur, quomodo uideri potest paruulorum dilector, quorum tora causa connubium est: Qui semen odit, fructum quoque excretur necesse est. Næ ille seuior habendus Ægyptio rege. Nam Pharaon educari non sinebat infantes. Iste nec nasci, auferens uitam illis etiam decem mensium in utero. At enim quanto credibilis, ut eius deputeretur affectio in paruulos, qui benedicendo connubium in propagationem generis humani, ipsum quoque fructum connubij benedicendo promisit, qui de infantia primus est. *Re-*
fructus con-
nubij *præ-* presentat creator ignium plagam Helia postulante in illo pseudopropheta. Agnosco iudicis seueritatem: è contrario CHRISTI eandem animaduersionem destinantes discipulos super illum uiculum Samaritarum. Agnoscat & hæreticus ab eodem seuerissimo iudice promitti hanc Christi lenitatem, Non contendet, inquit, nec uox eius in platea audietur. Harundinem quassatam non comminuet, & linum fumigans non extinguet. Talis utique multo magis homines non erat crematurus. Nam & tunc ad Heliam, non in igni, inquit, dominus, sed in spiritu miti. At enim humanissimus deus cur recusat eum, qui se tam indiuiduum illi comitem offert? Si quia superbè uel ex hypocrisis dixerat, sequar te quocunque ieris, ergo aut superbiam aut hypocrisin recusandam iudicando, iudicem gessit. Et utique damnauit, quem recusauit, non secuturum scilicet salutem. Nam sicut ad salutem uocat quem non recusat, uel etiam quem ultro uocat, ita in perditionem damnat quem recusat. Illi autem causato patris sepulturam cum respondet, Sine, mortui sepeliant mortuos suos, tu autem uade & annuncia regnum dei: utramque legem creatoris manifestè confirmauit, & de sacerdotio in Leuitico prohibentem sacerdotes supremis etiam parentum interesse: Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos nō introibit, & super patrem suum non contaminabitur: Et de deuotione in Arithmis, Nam & illic qui se deo uouerit, inter cætera iubet, ne super ullam animā introeat defunctam, ne super patris quidem, aut matris, aut fratris. Puto autem & deuotioni & sacerdotio destinabat, quem prædicando regno dei imbuerat. Aut si non ita est, satis impius pronunciandus, qui nulla ratione legis intercedente, sepulturas parentum despici à filijs imperabat. Cum uero & tertium illum, prius suis ualedicere parantem, prohibet retro respectare, sectam creatoris exequitur. Hoc & ille noluerat fecisse quos ex Sodomis liberarat. Allegit & alios septuaginta Apostolos super duodecim. Quod enim xxi. secundum totidem fontes in Elim, si non & septuaginta secundum totidem arbuta
 ita pal

busta palmarum? Antitheseis, plurimum, causarum diuersitas fecit non potestatum. Sed qui diuersitatem causarum non respexit, facile eam potestatum existimauit. Profectionem filiorum Israelis, creator, etiam illis spolijs aureorum & argenteorum uasculorū, & uestium, præter oneribus conspersionum offarcinatam educit ex Ægypto: Christus autem nec uirgam discipulis in uiam ferre præscripsit. Illi enim in solitudinem promouebantur, hi autem in ciuitates mittebantur. Considera causarum offerentiam, & intelliges unam & eandem potestatem, quæ secundum penuriam & copiam expeditionem suorum disposuit, proinde per ciuitates abundaturam circuiens sicut & egituram per solitudinem struxerat. Etiam calciamenta portare uertit illos. Ipse enim erat sub quo nec in solitudine per tot annos populus calciamenta detriuerat. Neminem, inquit, in uia salutaueritis, ó Christum destructorem prophetarum, à quibus hoc quoque accepit. Helisæus, cum Giezin puerum suum mitteret in uiam ad filium Sunamitidis, resuscitandum de morte, puto sic ei præcepit: Accinge lumbos tuos, & sume bacillū meum in manum, & uade: quemcunque conueneris in uia, ne benedixeris eum, id est ne salutaueris. Et qui te benedixerit, ne responderis ei: id est ne resalutaueris. Quæ est enim inter uias benedictio, nisi ex occurſu mutua saluatio? Sic & dominus, Vt in quam introissent domum, pacem ei dicere: exemplo eodem est. Mandauit enim & hoc Helisæus, cum introisset ad Sunamitin, diceret ei: Pax uiro tuo, pax filio. Hæc erunt potius nostræ Antitheses, quæ comparant, non quæ separant Christum. Dignus autem operarius mercede sua, quis magis pronūciarit, quàm deus iudex? Quia & hoc ipsum, iudicare est, dignum facere mercede operarium. Nulla retributio non ex iudicatione constitit. Iam nunc & hic lex consignatur creatoris, etiam boues operantes dignos operarios mercede iudicantis. Boui, inquit, terenti os non colligabis. Quis tam præstans in homines, nisi qui & in pecudes? Quod si & CHRISTVS dignos pronūciat mercede operarios, excusauit præceptum illud creatoris de uasis aureis & argenteis Ægyptiorum auferendis. Qui enim uillas & urbes operati fuerint Ægyptijs, digni utique operarij mercede, non ad fraudem sunt instincti, sed ad mercedis compensationem, quam aliàs à dominatoribus exigere non poterant. Regnum dei neque nouum, neque inatridum sic quoque confirmauit, dum illud iubet annunciari appropinquasse. Quod enim longe fuerit aliquando, id potest dici appropinquasse. Si autem nunquam retro fuisset, antequam appropinquasset, nec dici potuisset appropinquasse, quod nunquam longe fuisset. Omne quod nouum & incognitum est, subitum est. Omne quod subitum est, cum annunciat, tunc primum spem inducens, tunc primum accepit tempus. Ceterum nec retro tardasse poterit, quàm diu non annunciabatur: nec ex quo annunciari cœperit, appropinquasse. Etiam adiicit, ut eis qui illos

B 4 non

4o Preſtans
pro liberali

non recepissent, dicerent: Scitote tamen appropinquasse regnum dei: si hoc non & comminationis gratia mandat, uanissimè mandat. Quid enim ad illos si appropinquaret regnum, nisi quia cum iudicio appropinquat in salutem scilicet eorū, qui annunciationem eius recepissent. Quo modo, si comminatio non potest sine executione, habes deum executorem in comminatore, & iudicem in utroque. Sic & puluerem iubet excuti in illos, in testificationem, & adhærentiam terræ eorum, nedum communicationis reliquæ. Si enim inhumanitas & inhospitalitas nullam ab eo relaturę sunt ultionem: cui rei præmittit testificationem, minas utique portendentem. Porro cum etiam creator in Deuteronomio Ammonitas & Moabitas prohibeat recipi in ecclesiam, quod populum Ægypto profectum inhumanè & inhospitaliter copijs defraudassent: ergo in Christum inde manasse constabit communicationis interdictum, ubi habet formam. Qui uos spernit, me spernit. Hoc & Moyse creator: Non te contempserunt, sed me. Tam enim Apostolus Moyses, quàm & Apostoli Prophetæ. Equanda erit autoritas utriusq; officij, ab uno eodemq; domino Apostolorum & Prophetarū. Quis nunc dabit potestatem calcandi super colubros & scorpios. Vtrum ne omnium animalium dominus, an nec unius lacertæ deus? Sed bene quod creator hanc potestatem etiam paruulis puerulis per Esaïam repromisit, consicere manum in cauernam aspidum, & in cubile natorum aspidum, nec omnino lædi. Et utique scimus (salua simplicitate scripturæ: nam nec & ipsæ bestię nocere poterunt, ubi fides fuerit) figuratè scorpios & colubros portendi spiritalia malitiæ, quorum ipse quoq; princeps in serpentis, & draconis, & eminentissimæ cuiusque bestię nomine deputetur penes creatorem, largitum hanc potestatem priori Christo suo, sicut nonagesimus psalmus ad eum: Super aspidem & basiliscum incedes, & conculcabis leonem & draconē. Sicut etiam Esaïas: Illa die superducet dominus deus macherā sanctam, magnam & fortem, Christum scilicet suum, in draconem illum colubrum magnum & tortuosum, & interficiet eum illa die. Sed cum idem uia munda & Esa. 27. d uia sancta uocabitur, & non transibit illic immundum, nec erit illic uia immunda: qui autem dispersi erunt, uadent in ea, & non errabunt: & non erit iam illic leo, nec ex bestijs pessimis quicquam ascendet in eam, nec inuenietur illic: cum uiam fides demonstret, per quam ad deum perueniemus, iam tunc eidem uia, id est fidei hanc euacuationem & subiectionem bestiarum pollicetur. Deniq; & tempora promissionis congruere inuenias, si quæ antecedunt, legas: Inualescite manus dimissæ & genua resoluta. Tūc patefient oculi cæcorum, & aures exaudient surdorum. Tunc saliet claudus ut ceruus, & clara erit lingua mutorum. Igitur ubi medicinarum edidit beneficia, tunc & scorpios & serpentes sanctis suis subdidit, ille scilicet qui hanc potestatem, ut & alijs præstaret, prior acceperat à patre: & secundum ordinem prædicationis

tionis exhibuit. Quis dominus cœli inuocabitur, qui nō prius factor ostenditur? Gratias enim, inquit, ago, & cōfiteor domine cœli, quod ea quæ erāt abscondita sapientibus & prudentibus, reuelaueris paruulis. Quæ ista? & cuius? & à quo abscondita? & à quo reuelata? Si à deo Marcionis abscondita, & à quo reuelata? Si à deo Marcionis abscondita & reuelata, qui omnino nihil præmiserat in quo aliquid absconditum esse potuisset, non prophetias, non parabolas, non uisiones, non ulla rerum, aut uerborum, aut nominum argumenta, per allegorias & figuras, uel ænigmatum nebulas obumbrata: sed ipsam magnitudinem sui abscondiderat, quam cū maxime per Christum reuelabat: satis iniquè. Quid enim deliquerāt sapientes & prudentes, ut absconderetur illis deus: ad quem cognoscendum non suffecerat sapientia atq; prudentia illorum, nullā uia data ab ipso per aliquam operum prædicationem, uel uestigia, per quæ sapientes atque prudentes deducerentur? Quanquam & si in aliquo deliquissent erga deum ignotum, pone nūc notum, non tamen zeloten eum experiri debuissent, qui dissimilis creatoris inducitur. Igitur si nec materias præmiserat, in quibus aliquid occultasset: nec reos habuerat, à quibus occultasset: nec debuerat occultasse, etiam si habuisset: iam nec reuelator, ipse erit, qui absconditor non fuit: ita nec dominus cœli, nec pater Christi, sed ille, in quem competunt omnia. Nam & abscondit præmissis obscuritatis propheticæ instrumento cuius intellectum fides *videtur* mereretur: nisi credideritis, nō intelligetis: & reos habuit sapientes atq; prudentes ex ipsis operibus tot ac tantis intelligibilem deum non requirentes, uel perperam in illum philosophantes, & ingenia hæreticis subministrantes: & nouissime zelotes est. Denique olim hoc per Esaïam concionabatur, quod Christus gratulatur. Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium zelabo: Sicut & alibi tam abscondisse, quàm reuelaturum esse significat: Et dabo illis thesauros absconditos, inuisibiles aperiā illis. Et rursum: Quis alius disijciat signa uentriloquorū, & diuinationes ex corde: auctens in posteriora sapientes, & cogitationes eorum infatuans? Si autem & Christum suum illuminatorem Nationū designauit: posui te in lucem Nationum, quas interpretamur in nomine paruulorum, sensu scilicet retro paruas, & imprudentia infantes, iam uero & humilitate fidei pusillas: facilius utiq; credemus eundem etiam paruulis reuelasse per Christum, qui & retro absconderit, & per Christum reuelationem repromiserit. Aut si deus Marcionis ea quæ à creatore abscondita retro fuerant, patefecit: ergo iam creatori negociū gessit, res eius edisserens. Sed in destructionem, inquis, uti tra- 41
duceret eas. Ergo illis traduxisse debuerat, quibus creator abscondidit, sapientibus & prudentibus. Si enim benignitate faciebat, illis erat agnitio præstanda, quibus fuerat negata: non paruulis, quibus nihil creator inuiderat. Et tamen usq; adhuc, puto, probamus extructionem potius legis & prophetarum in

Hoc est, super
nētitius, Deus
Marcionis

rum inueniri in Christo, quàm destructionē. Omnia sibi tradita dicit à patre. Credas, si creatoris est Christus, cuius omnia, & quia non minori se tradidit omnia filio creator, quæ per eum condidit, per sermonem suum scilicet. Cæterum si *ἐπεχόρυσεν* ille: quæ sunt omnia quæ illi à patre sunt tradita? Quæ sunt creatoris? Ergo bona sunt quæ pater filio tradidit: & bonus iam creator, cuius omnia bona sunt: & ille iam non bonus, qui in aliena bona inuasit, ut filio traderet, docēs alieno abstinere. Certè mendicissimus, qui nec filium unde ditaret, habuit, nisi de alieno. Aut si nihil de creatoris traditum est ei à patre: & quomodo hominem creatoris sibi uendicat? Aut si solus homo ei traditus est, omnia homo non est. Scriptura autem omnium edicit traditionem filio factam. Sed & si omnia, ad hominum genera, id est ad omnes Nationes interpretaberis, & has filio tradidisse creatoris est. Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Aut si habet & ipse aliqua sua, quæ omnia filio traderet, pariter cum homine creatoris, ostende unum aliquem, ex omnibus in fidem, in exemplū: ne tam merito non credam eius esse omnia, cuius nihil uideo, quàm merito credam, etiam quæ nō uideo eius esse, cuius sunt uniuersa quæ uideo. Sed nemo scit qui sit pater, nisi filius: & qui sit filius, nisi pater. Nemo enim scit patrem, nisi filius, & filiū nisi pater, & cuicumq; filius reuelauerit. Atq; ita Christus ignotum deū prædicauit. Hinc enim & alij hæretici fulciuntur, opposcentes creatorem omnibus notum, & Israeli secundum familiaritatem, & Nationibus secundum naturalem. Et quomodo ipse testatur nec Israeli cognitum se? Israel autem me non cognouit, & populus me nō intellexit: nec Nationibus. Ecce em̄ nec de Nationibus, inquit, nemo: propter quod & illas stillicidium situlæ deputauit: & Sionem tanquam speculam in uinea dereliquit. Vide ergo an confirmatio sit propheticę uocis & exprobrantis ignorantiam in deū humanam, quæ fuerit ad filium usq;. Nam & ideo subtexuit, ab eo cognosci patrem, cui filius reuelauerit: quoniam ipse erat qui positus à patre, illuminationis Nationum annūciabatur, utiq; de deo illuminandarum: etiam Israelis, utiq; per agnitionem dei plenior. Ita non proficient argumenta in fidem dei alterius, quæ creatori cōpetere possunt: quia quæ nō cōpetunt creatori, hæc poterunt in fidem proficere dei alterius. Si & si sequentia inspicias: Beati oculi qui uident quæ uidetis: Dico enim uobis, quia prophætæ non uiderunt quæ uos uidetis: de superiori sensu descendunt: Adeo neminem, ut decuit, deum cognouisse, quando nec prophætæ uidissent, quæ sub Christo uidebantur. Nam si non meus esset Christus, nec prophetarum hoc in loco mentionem collocasset. Quid enim mirum, si non uiderant res dei ignoti, & tanto post æuo reuelati? Quæ autem fuisset felicitas eorum qui tunc uidebant quæ alij merito uidisse non poterant, si nō erant consecuti representationem eorum, quæ nunquam prædicarant, nisi quoniam qui poterant uidisse

disse, qui dei sui res quas etiam prædicauerant nō tamen uiderant. Hæc autem felicitas erit aliorum, qui uidebant, quam alij tantū prædicauerant. Deniq; ostendemus & iam ostendimus ea uisa in Christo quæ fuerant prædicata: abscondita tamen & ab ipsis prophetis, ut absconderentur & à sapientibus & à prudentibus seculi. In Euangelio ueritatis, legis doctor dominum aggressus quid faciens, inquit, uitam æternam consequar? In hæretico uita solummodo posita est sine æternæ mentione, ut doctor de ea uita uideatur consuluisse, quæ in lege promittitur à creatore longæua: & dominus, ideo illi secundum legem responsum dedisse: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua & totis uiribus tuis, quoniam de lege uitæ sciscitabatur. Sed sciebat utiq; legis doctor quo pacto uitam legalem consequi posset, ut non de ea interrogasset, cuius regulas etiam docebat. Sed quia & mortui iam suscitabantur à CHRISTO, exsuscitatus ad spem æternæ uitæ, per exempla recidiuæ, ne plus aliquid obseruationis exigeret sublimior spei, idcirco consuluit de æternæ uitæ consecutione. Itaq; dominus ut nec ipse alius, nec aliud nouum inferens præceptum, quàm quod principaliter ad omnem salutem, & utramq; uitam facit, ipsum caput ei legis opponit omnifariam diligendi dominum deum suum. Deniq; si de uita longæua & ille consuluit & Christus respondit, quæ sit penes creatorem, non de æterna quæ sit penes Marcionis deum, quomodo cōsequitur æternam? Non utiq; eodem modo quo & longæuam. Pro differentia enim mercedū, operarum quoq; credenda distantia est. Ergo non ex dilectione dei tui cōsequetur uitam æternam Marcionites: sicut longæuā dilector creatoris. Sed quale est, ut nō magis diligendus sit qui æternam pollicetur, si diligendus est qui longæuam repromittit? Ergo eiusdem erit utraq; uita, cum eadem est utriq; uitæ captanda disciplina. Quod creator docet, id & Christo opus est diligi, ut præstet, interueniente & hic illa præscriptione, qua facilius apud eū debeant credi maiora, apud quem minora præcedunt, quàm apud eum cui nullam de maioribus fidem aliqua minora præparauerunt. Viderit nūc si æternam nostri addiderunt. Hoc mihi satis est, quod Christus ille æternæ non longæ uitæ inuitator, de longæua consultus quam destruebat, non ad æternam potius exhortatus est hominē quam inferebat. Quid, oro te, fecisset Christus creatoris, si qui creatori diligendo ædificauerat hominem, nō erat creatoris? Credo negasset diligendum creatorem. Cū in quodam loco orasset ad patrem illum superiorem, satis impudentibus & temerarijs oculis suspiciens ad coelum creatoris, à quo tam aspero & sæuo & grandine & fulmine potuisset elidi, sicut & Hierusalem suffigi ab eo potuit, aggressus eum ex discipulis quidam Domine, inquit, doce nos orare, sicut Iohannes discipulos suos docuit. Scilicet quia alium deum aliter existimaret orandum. Hoc qui præsumpserat, prius est probet alium deū editum à Christo. Nemo em̄ ante uo

42
Sublimior spei

Prescriptio

*Iohannes ba-
ptista*

te uoluisset orare nosse, quàm didicisset quē oraret. Igitur si didicerat, proba. Si nusquam usq; adhuc probas, scito illum in creatorem formam orationis postulasse, in quem etiā discipuli Iohannis orabant. Sed quia & Iohannes nouum aliquem ordinē orationis induxerat, ideo hoc & à Christo discipulus eius expostulandum nō immerito præsumpserat, ut & illi de proprio magistri sui instituto, non alium, sed aliter deum orarent. Proinde nec Christus ante orationis notitiam discipulo cōtulisset, quàm dei ipsius. Ita & ipse in eum docuit orationem quem discipulus usq; adhuc nouerat. Deniq; sensus orationis quem deum sapiant recognosce. Cui dicam pater? Ei qui me omnino non fecit, à quo originem non traho, an ei qui me faciundo & instruendo generauit? A quo spiritū sanctum postulem? à quo nec mundialis spiritus præstatur? an à quo fiunt etiā angeli, spiritus, cuius & in primordio spiritus super aquas ferebatur? Eius regnum optabo uenire, quem nunquam regem gloriæ audiui? an in cuius matru etiā corda sunt regum? Quis dabit mihi panem cottidianum? qui nec milium mihi condit, an qui etiā de coelo panem angelorum cottidianum populo suo præstitit? Quis mihi delicta dimittet? qui ea non iudicando nō retinet, an qui si non dimiserit retinebit ut iudicet? Quis non sinet nos deduci in tentationem? quem poterit tentator non timere, an qui à primordio tentatorem angelum prædamnauit? Hoc ordine qui alij deo supplicat & non creatori, non orat illum, sed infamat. Proinde à quo petam ut accipiam? Apud quem querā ut inueniam? Ad quem pulsabo ut aperiatur mihi? Quis habet petenti dare: nisi cuius omnia? cuius sum etiā ipse qui peto. Quid autem perdidi apud deum illum, ut apud eum quæram & inueniam? Si sapientiam atq; prudentiā, has creator abscondit, apud eū ergo quæram. Si salutem & uitam, & has apud creatorem. Nihil alibi quæretur ut inueniatur, quàm ubi latuit ut appareat. Sic nec aliorum pulsabo, quàm unde sum fugatus. Deniq; si accipere & inuenire, & admitti, laboris & instantiæ fructus est, illi qui petijt, & quasiuit, & pulsauit, intellige hæc à creatore mandari & repromitti. Ille enim deus optimus, ultro ueniens ad præstandum nō suo homini, nullum illi laborem, nec instantiam indixisset. Iam enim non optimus si non ultro daret non petenti, & inuenire præstaret non quærenti, & aperiret non pulsanti. Creator aut potuit indicere ista per Christum, ut quia delinquendo homo offenderat deum suum, laboraret, & instantia petendi acciperet, & quærendi inueniret, & pulsandi introiret. Sic & præmissa similitudo nocturnū panis petitorum amicum facit non alienum, & ad amicum pulsantem non ad ignotum. Amicus autem etiā si offendit, magis creatoris est homo quàm dei Marcionis. Itaq; ad eum pulsat, ad quem ius illi erat, cuius ianuam norat, quem habere panes sciebat, cubantem iam cū infantibus quos nasci uoluerat. Etiā quod sero pulsatur, creatoris est tempus. Illius & serum, cuius seculū & seculi occasus. Ad

sus. Ad deum autem nouum, nemo sero pulsasset, tantū quod lucescentem. Creator est, qui & ianuam olim Nationibus clausit, quæ olim pulsabatur Iudæis: is & exurgit & dat, & si iam non quasi amico, non tamen quasi extraneo homini, sed quasi molesto, inquit. Molestum autem tam cito deus recens neminem pati potuit. Agnosce igitur & patrem, quem etiam appellas creatorem. Ipse est qui scit quid filij postulent. Nam & panem petentibus, de cælo dedit manna, & carnem desiderantibus emisit ortygometram, non serpentem pro pisce, nec scorpionem pro ouo. Illius autem erit non dare malum pro bono, cuius utrumque sit. Cæterum deus Marcionis nō habens scorpionem, non poterat id se dicere non daturum, quod non habebat: sed ille qui habens & scorpionem, non dat. Itaque & spiritum sanctum is dabit, apud quem est & non sanctus. Cum surdum dæmonium expulisset, ut & in ista specie curationis Esaia occurrisset, in Belzebule dictus eijcere dæmonia: si ego in Belzebule eijcio dæmonia, filij uestri in quo eijciunt? hac uoce quid magis portendit, quàm in eo eijcere se, in quo & filij eorum? In uirtute scilicet creatoris. Nam si putas sic accipiendum, Si ego in Belzebule, filij uestri in quo? quasi illos suggillaret in Belzebule eijciētes, resistet tibi prior sensus, non posse Satanam diuidi aduersus semetipsum. Adeo nec illi in Belzebule eijciebant, sed ut diximus in uirtute creatoris, quam ut intelligi faceret, subiungit: Quod si ego in digito dei expello dæmonia, ergo ne appropinquauit in uos regnum dei? Apud Pharaonem enim uenefici illi adhibiti aduersus Moysen, uirtutem creatoris digitum dei appellauerunt. *Digitus dei* Digitus dei est hoc, quod significarent etiam modicum, ualidissimum tamen. Hoc & Christus ostendens, commemorator non obliterator uetustatū, scilicet suarum, uirtutem dei digitum dei dixit, non alterius intelligendam quàm eius apud quem hoc erat appellata. Ergo & regnum ipsius appropinquauerat, cuius & uirtus digitus uocabatur. Merito igitur applicuit ad parabolam fortis illius armati, quem ualidior alius oppressit, principem dæmoniorum quem Belzebulem & Satanā supra dixerat, significans digito dei oppressum, non creatorem ab alio deo subactum. Cæterū quomodo adhuc staret regnum eius in suis terminis, & legibus & officijs, quem licet integro mundo uel sic potuisset uideri superasse ualidior ille deus Marcionis, si non secundum legem eius etiam Marcionitę morerentur, in terram defluendo, sepe & à scorpione docti nō esse superatum creatorem. Exclamat mulier de turba, Beatum uerum qui illum portasset, & ubera quę illum educaissent: Et dominus, imò beati qui sermonē dei audiunt & faciunt. Quia & retro sic reiecerat matrem aut fratres, dum auditores & obsecutores dei præfert. Nam nec hic mater assistebat illi. Adeo nec retro negauerat, ut ne tum cum id rursus audit: rursus proinde felicitatem ab utero & uberibus matris suę transtulit in discipulos, à quā non transtulisset si eam non haberet. Alibi malo purgare quæ

C

reprehen

reprehendunt Marcionitæ in creatore. Hic enim sufficit si ea in Christo reperiuntur. Ecce inæqualis & ipse, incōstans, levis, aliud docens aliud faciens: lubet omni petenti dare, & ipse signum petentibus non dat. Tanto æuo lucem suam ab hominibus abscondit: & negat lucernā abstruendam, sed confirmat super candelabrum proponendam, ut omnibus luceat. Vetat rema-
 43 ledicere, multo magis utiq; maledicere: & uæ ingerit Pharisæis & doctoribus legis. Quis est tam similis dei mei Christus, nisi ipsius? Sæpe iam finimus nullo modo potuisse illum destructorem legis denotari, si alium deum promulgasset. Ideo & tunc Pharisæus qui illum uocarat ad prandium, re-
Tinctus, hoc est lotus tractabat penes se cur nō prius tinctus esset quā recubisset secundum legem, qui deum legis circumferret. Iesus autem etiam interpretatus est ei legem, dicens, illos calicis & catini exteriora emundare, interiora autem ipsorum plena esse rapina & iniquitate, ut significaret uasculorū mundicias hominum esse intelligendas apud deum. Quia & Pharisæus de homine nō de calice illoto apud se tractauerat. Ideo exteriora, inquit, calicis lauatis, id est carnem: interiora autem uestra non emundatis, id est animam: adijciens, Nōne qui exteriora fecit, id est carnem, & interiora fecit, id est animā: quo dicto aperte demonstrauit, ad eundem deum pertinere mundicias hominis exterioris & interioris, cuius uterq; sit, præponentis misericordiam non modo lauacro hominis, sed etiam sacrificio. Subiungit enim: Date quæ habetis eleemosynam, & omnia munda erūt uobis. Quod si & alius potest deus misericordiam mandasse, non tamen antequam cognitus. Porro & hic apparet illos non de deo increpitos, sed de eius disciplina, à quo illis & figuratè uasculorum munditiæ, & manifestè misericordiarum opera imperabantur. Sic & holuscula decimantes, uocationem autem & dilectionem dei prætereuntes obiurgat. Cuius dei uocationem & dilectionem, nisi cuius & ritam & mentam, ex forma legis de decimis offerebant? Totum enim exprobrationis hoc erat quod modica curabant, ei utiq; cui maiora non exhibebant, dicenti: Diliges dominum deum tuum ex toto corde, & ex tota ani-
 44 ma tua, & ex totis uiribus tuis, qui te uocauit ex Ægypto. Ceterum nec tempus admisisset, ut Christus tam præcoquam imò tam acerbam adhuc dilectionem, expostularet nouo & recenti deo, ne dixerim nondum palam factō. Primatum quoq; captantes locorum, & honorem salutationum, cū incusat, sectam creatoris administrat, eiusmodi principes Sodomorū ἀρχοντας appellantis, prohibentis etiam confidere in Præpositos, imò & in totum, miserrimū hominem pronūciantis qui spem habet in homine. Quod si propterea quis affectat principatum ut de officijs aliorū gloriatur, qui officia uetuit eiusmodi sperandi, & confidendi in hominem, idem & affectatores principatuum increpuit. Inuehitur & in doctores ipsos legis, quod onerarent alios importabilibus oneribus, quæ ipsi ne digito quidē aggredi auderent

derent, non legis onera suggillans quasi detestator eius: quomodo em̃ de *Onera legis*
testator, qui cum maximè potiora legis prættereunt incusabat, eleemosy-
nam & uocationem & dilectionem dei, ne hæc quidem grauias, ne dum de-
cimas rutarum & munditias catinorum? Cæterum excusandos potius cen-
suisset, si importabilia portare non possent. Sed quæ onera taxat? quæ ipsi
de suo exaggerabant, docentes præcepta doctrinas hominum, commodor-
um suorum causa, iungentes domum ad domum, ut quæ proximi sunt au-
ferrent, clamantes populum, amantes munera, sectantes retributionem, di-
ripientes iudicata pauperum, uti esset illis uidua in rapinam, & pupillus in
prædam. De quibus idē Esaias, Væ qui ualent in Israele. Et rursus. Qui uos
postulant, dominantur uestri. Qui magis q̃ legis doctores? Hi si & Chri-
sto displicebant, ut sui displicebant. Alienæ enim legis doctores non omni-
no pulsasset. Cur autem Væ audiunt etiã quod ædificarent prophetis mo-
nimenta interemptis à patribus eorum, laude potius digni, qui ex isto ope-
re pietatis testabantur se non consentire factis patrum, si non erat zelotes,
qualem arguunt Marcionitæ, delicta patrum de filijs exigentem usque in
quartam natiuitatem? Quam uero clauem habebāt legis doctores, nisi in-
terpretationem legis? ad cuius intellectum neq; ipsi adibant non credentes
scilicet: Nisi enim credideritis, non intelligetis: neq; alios admittebant, utiq;
docentes præcepta potius & doctrinas hominū. Qui ergo nec ipsos intro-
eunt, nec alijs aditum præstantes, increpabat, obrectator habendus est
legis an fautor? Si obrectator, placere debebant & præclusores legis. Si fau-
tor, iam non & æmulus legis. Sed hæc om̃ia ad infuscandum creatorem in-
gerebat ut sæuum, erga quem delinquentes Væ habituri essent. Et quis sæ-
uum nō potius timeret prouocare deficiendo ab eo? Tanto magis ergo de-
merendum docebat, quem timendum ingerebat. Sic oportebat Christum
creatoris. Merito itaq; non placebat illi hypocrisis Phariseorum, labijs sci-
licet amantium deum, non corde. Cauete, inquit discipulis, à fermento Pha-
riseorum, quod est hypocrisis, non prædicatio creatoris. Odit contumaces
patris filius, non uult suos tales existere in illum: non in alium, in quem hy-
pocrisis fuisset admissa, cuius exemplū à discipulis caueretur. Ita Phariseo-
rum perhibet exemplum. In eum prohibebat illud admitti, in quē admit-
tebant Pharisei. Igitur quoniam hypocrisim eorum taxarat, utiq; celantem
occulta cordis, & incredulitatis secreta superficialibus officijs obumbrantē, *Superficialia*
quæ clauē agnitionis habens, nec in ipsa introiret, nec alios sineret: ideo ad h̃ *officia*
cit. Nihil autem opertū quod non patefier, & nihil absconditum quod non
dinosceretur: ne quis existimet illum dei ignoti retro & occulti reuelationem
& adagnitionem intentare cum subiiciat, etiam quæ inter se mussitarent uel *Adagnitio*
tractarent, scilicet super ipso dicentes, Hic non expellit dæmonia nisi in Bel-
zebul, in apertum processura, & in ore hominum futura, ex Euangelij pro-
mulga

mulgatione. Dehinc cōuersus ad discipulos, Dico autem, inquit, uobis amī-
 cis, nolite terreri ab eis qui uos solummodo occidere possunt, nec post hoc
 ullam in uobis habent potestatem. Sed hīs erit Esaias prædicens: Vide quo-
 modo iustus aufertur, & nemo aduertit. Demonstrabo autem uobis quem
 timeatis. Timete eum qui postquam occiderit, potestatem habeat mittendī
 in gehennam, Creatorem utiq; significans, Itaq; dico uobis, hunc timete. Et
 hoc in loco sufficeret mihi, si quem timeri iubet, offendi uetat: & quē offen-
 di uetat, demereri iubet: & qui hæc mandat ipse est, cui timendo, & nō of-
 fendendo, & demerendo procurat. Sed habeo & de sequētibus sumere. Di-
 co enim uobis, omnis qui confitebitur in me coram hominibus, confitebor
 in illo coram deo. Qui cōfitebuntur autem in Christo, occidi habebunt co-
 ram hominibus, nihil utiq; amplius passuri post occisionem ab illis. Hi er-
 go erunt quos supra præmonet, ne timeant tantummodo occidi: ideo præ-
 mittens non timeandam occisionem ut subiungeret sustinendam confessio-
 nem. Et omnis qui negauerit me coram hominibus, denegabitur corā deo,
 Confessor ab eo utiq; qui illum confitentem confessurus fuisset. Si enim confessorem
 Negator confitebitur, ipse est qui & negatorem negabit. Porro si confessor est, cui ni-
 hil timendum est post occisionem, negator erit cui timendū est etiam post
 mortem. Itaq; cum creatoris sit quod timendum est post mortem, gehennæ
 scilicet poena, & negator ergo creatoris est. Si autem negator, & confessor,
 qui post occisionē nihil ab homine passurus est, à deo planè passurus si ne-
 garet: atq; ita Christus creatoris est, qui ostendit negatores suos creatoris
 Negatio gehennam timere debere. Post deterritam itaque negationem, sequitur &
 blasphemiarum formidandæ admonitio: Qui dixerit in filium hominis, remitte-
 tur: illi autem qui dixerit in spiritum sanctum, non remittetur ei. Quod si
 iam remissio & retentio delicti, iudicem deum sapiūt, huius erit spiritus san-
 ctus non blasphemandus, nō remissuri scilicet blasphemiam: sicut & supra
 non negandus, occisuri scilicet etiā in gehennam. Quod si & blasphemiam
 Christus à creatore auertit, quomodo aduersarius ei uenerit non scio. Aut
 si & per hæc seueritatem eius infuscat non remissuri blasphemiam, & occi-
 suri etiam in gehennam, superest ut & illius diuersi dei impune & spiritus
 blasphemetur, & Christus negetur, & nihil intersit de cultu eius deue con-
 temptu: & sicut de contemptu nulla poena, ita & de cultu nulla speranda sit
 merces. Perductos ad potestates, prohibet ad interrogationem cogitare de
 responsione. Sanctus enim, inquit, spiritus docebit nos ipsa hora, quid elo-
 qui debeatis. Si eiusmodi documentum creatoris est, eius erit & præceptum
 cuius præcessit exemplum. Balaam propheta in Arithmis arcessitus à rege
 Balach, ad maledicendum Israele, cū quo prælium inibat, simul spiritu im-
 plebatur, non ad quam uenerat maledictionem, sed quam illi ipsa hora spi-
 ritus suggerebat benedictionem pronūciabat, antè professus apud nuncios
 regis

Num. 22. per
totum

regis, mōx etiam apud ipsum, id se pronunciatum quod deus ori eius indidisset. Hæ sunt nouæ doctrinæ noui Christi, quas olim famuli creatoris initiauerunt. Ecce planè diuersum exemplum Moyfi & Christi. Moyses rixantibus fratribus ultro intercedit, & iniuriosum increpat: Quid proximū tuum percutis? Et reijcitur ab illo. Quis te constituit magistrum aut iudicem super nos? Christus uero postulatus à quodā, ut inter illum & fratrem ipsius diuidenda hæreditate componeret, operam suam, & quidem tam probæ causæ denegauit. Iam ergo melior Moyses meus Christo tuo, fratrum paci studens, iniuriæ occurrens. Sed em̃ optimi & non iudicis dei Christus, quis me, inquit, iudicem constituit super uos? Aliam uocem excusationis inuenire non potuit, ne ea uteretur, qua improbus uir, & impius frater assertorem probitatis atq; pietatis excusserat, Deniq; probauit malam uocem, utendo ea, & malum factū, pacis inter fratres componendæ declinatione. Aut nunquid indignè tulerit, hoc dicto fugatum Moysen? Ideoq; in causa pari disceptantium fratrum, uoluit illos commemoratione eiusdem dicti cōfudisse: planè ita. Ipse enim tunc fuerat in Moyse, qui talia audierat, spiritus scilicet creatoris. Puto iam alibi satis commendasse nos diuitiarum gloriam damnari à deo nostro, ipsos dynastas detrahēte de solio, & pauperes alleuante de sterquilinio. Ab eo ergo erit & parabola diuitis blandiētis sibi de prouentu agrorum suorum, cui deus dicit: Stulte hac nocte animam tuam repositent. Quæ autem parasti cuius erunt? Sic deniq; rex de gazis & apothecis deliciarum suarū apud Persas gloriatus, per Esaïam male audiuit. Quis nollet curā nos agere animæ de uictu, & corpori de uestitu, nisi qui ista hominī antè prospexit: & exinde præstans, merito curam eorum, tanquā emulam liberalitatis suæ prohibet, qui & substantiam ipsius animæ accommodauit potiore escā, & materiam ipsius corporis figurauit potiore tunica, cuius & corui non serunt, nec metunt, nec in apothecas condunt, & tamen aluntur ab ipso: cuius & lilia & fœnum non texunt, nec nent, & tamen uestiuntur ab ipso: cuius & Salomon gloriosissimus, nec ullo tamen flosculo cultior. Cæterum nihil tam abruptum quàm ut alius præster, alius de præstantia eius secure agere mandet, & quidē derogator ipsius. Deniq; si quasi derogator creatoris, nō uult de eiusmodi friuolis cogitari, de quibus nec corui, nec lilia laborent, ultro scilicet pro sua uilitate subiectis, paulo post parebit. Interim cur illos modicæ fidei incusat, id est cuius fidei: eius ne quā nondum poterant perfectam exhibere deo, tantum quod uelato cum maxime discantes eum: an quàm hoc ipso titulo debebant creatori, uti crederent hæc illum ultro generi humano sumministrare, nec de eis cogitarent? Nam & cum subiicit: Hæc enim Nationes mundi quærunt, non credendo scilicet in deum conditorem omnium & probatorem, quos pares gentium nolebat, in eundem deum modicos fidei increpabat, in quem gentes incredulos no-

Præstantia utitur iterū pro præstatione

tabat. Porro cū & adiicit, Scit autem pater opus esse hæc uobis, prius quæ-
ram quem patrem intelligi uelit Christus. Si ipsoꝝ creatorem demonstrat,
& bonum confirmat, qui scit quid filijs opus sit. Sin illum alium deum, quo-
modo scit necessarium esse homini uictum atq; uestitum, quoruꝝ nihil præ-
stitit? Si enim scisset, præstitisset. Cæterum si scit quæ sunt homini necessa-
ria, nec tamen præstitit, aut malignitate aut infirmitate non præstitit. Profes-
sus aut necessaria hæc homini, utiq; bona confirmauit. Nihil enim mali ne-
cessarium. Et nō erit iam depreciator operum & indulgentiarum creatoris,
ut quod supra distuli expūxerim. Porro si quæ necessaria scit homini, aliis
& prospexit & præstat, quomodo hæc ipse promittit? An de alieno bonus
est? Querite enim, inquit, regnū dei, & hæc uobis adiicientur. Vtiq; ab ipso.
Quod si ab ipso, qualis est q̄ aliena p̄stabit? Si à creatore cuius & sunt, quis
est qui aliena promittat? Ea si regno accedūt secūdo gradu restituenda, eius
est secundus gradus, cuius & primus: eius uictus atque uestitus, cuius & re-
gnum. Ita tota promissio creatoris est, parabolarum status, similitudinum
47 peræquatio, si nec in alium spectant, quā cui per omnia pariauerint. Su-
mus serui: dominum enim habemus deum. Succingere debemus lumbos,
id est expediti esse ab impedimentis laciniosæ uitæ & implicite. Item lucer-
nas ardentes habere, id est mentes à fide accensas, & operibus ueritatis relu-
centes, atq; ita expectare dominum, id est Christum. Vnde redeuntem? si
à nuptijs? creatoris est, cuius nuptiæ. Si non creatoris, nec ipse Marcion inui-
tatus ad nuptias isset, deum suum intuens detestatorem nuptiarum. Defec-
cit itaq; parabola in persona domini, si non esset cui nuptiæ competunt. In
sequenti quoq; parabola satis errat, qui furem illum cuius horam si pater fa-
milie sciret, non sineret effodi domum suam, in personam disponit creatoris.
Fur enim creator, quomodo uideri potest dominus totius hominis? Ne-
mo sua furatur aut suffodit, sed ille potius qui in aliena descendit, & homi-
nem à domino eius alienat. Porro cum furem nobis diabolū demonstrat,
cuius horam etiam in primordio si homo scisset nunquam ab eo suffossus
esset, propterea iubet ut parati simus, quia qua non putamus hora, filius ho-
minis adueniet: non quasi ipse sit fur, sed iudex, scilicet eorum, qui se non pa-
rauerint, nec cauerint furem. Ergo si ipse est filius hominis, iudicem teneo, &
in iudice creatorem defendo. Si uero Christum creatoris, in nomine filij ho-
minis hoc loco ostendit, ut eum furem portendat, qui quando uenturus sit
ignoremus, habes supra scriptum, Neminem rei suæ furem esse: Saluo & il-
lo quod in quantum timendum creatorem ingerit, in tantum illi negotium
Actores „ agens, creatoris est. Itaq; interrogāti Petro, in illos an in omneis parabolam
Conserui „ dixisset, ad ipsos & ad uniuersos qui ecclesijs p̄futura essent, pponit Acto-
rum similitudinem, quorum qui bene tractauerit conseruos absentia domi-
ni, reuerso eo omnibus bonis præponetur. Qui uero secus egerit, reuerso do-
mino

mino qua die non putauerit, hora qua non scierit, illo scilicet filio hominis Christo creatoris non fure, sed iudice, segregabitur, & pars eius cum infidelibus ponetur. Proinde igitur aut & hic iudicem dominum opponit, & illi catechizat: aut si deum optimum, iam & illum iudicem affirmat, licet nollet hæreticus. Temperare enim tentant hunc sensum, cum deo eius uindicatur, quasi tranquillitatis sit & mansuetudinis, segregare solummodo & partem eius cum infidelibus ponere: ac si non sit uocatus, ut statui suo redditus: quasi non & hoc ipsum iudicatio fiat. Stultitia. Quis erit exitus segregatorum? Nōne amissio salutis? Siquidem ab eis segregabuntur qui salutem consequentur. Quid igitur infidelium status? Nōne damnatio? Aut si nihil patientur segregati & infideles, æquē ex diuerso nihil cōsequentur retenti & fideles. Si uero consequentur salutem retenti & fideles, hanc amittant necesse est ex diuerso segregati & infideles. Hoc erit iudiciū, quod qui intendit creatoris est. Quem alium intelligam cedentem seruos paucis aut multis plagis, & pro ut commisit illis, ita & exigentem ab eis, quam retributorem deum? Cui me decet obsequi, nisi remuneratori? Proclamat Christus tuus, Ignem ueni mittere in terrā. Ille optimus, nullius gehennę dominus qui paulo ante discipulos, ne ignem postularent inhumanissimo uiculo coercuerat, quando iste Sodomam & Gomorram nimbo igneo exussit: quando cantatum est, Ignis ante ipsum procedet, & cremabit inimicos eius: quādo & per Osee comminatus est, ignem emittam in ciuitates Iudææ: uel per Esaia, Ignis exarsit ex indignatione mea: Nō mentiat. Si nō est ille qui de rubo quoque ardenti, uocem suam emisit: uiderit quem ignem intelligendum contendas. Etiam si figura est: hoc ipso quod de meo elemento argumenta sensui suo sumit, meus est qui de meis utitur. Illius erit similitudo ignis, cuius & ueritas. Ipse melius interpretabitur ignis istius qualitatē, adijciens, Putatis uenisse me pacem mittere in terram? non, dico uobis, sed separationem. Machæram quidem scriptum est. Sed Marcion emendat, quasi non & separatio opus sit machæra. Igitur & ignem euerfionis intendit, qui pacem negauit. Quale prælium, tale & incendiū. Qualis machæra, talis & flamma, neutra congruens domino. Deniq; diuidetur, inquit, pater in filium, & filius in patrem: & mater in filiam, & filia in matrem: & nurus in socrum, & socrus in nurum: Hoc prælium inter parentes si in ipsis uerbis tuba cecinit prophetæ, uereor ne Micheas Christo Marcionis prædicaret. Et ideo hypocritas pronuntiabat, cœli quidem & terræ faciem probantes, tempus uero illud non dinoscentes. Quo scilicet adimplens omnia quæ super ipsos fuerāt prædicta, nec aliter docēs debuerat agnosci. Cæterū quis posset eius tēpora nosse, cuius per quæ probaret nō habebat: Merito exprobrat etiā quod iustū non à semetipsis iudicarent. Olim hoc mandat, per Ezechielem, Iustū iudicium & pacatoriū iudicate. Per Hieremiā, facite iudicium & iustitiā. Per Esaia,

C 4 iudicate

οὐκ ἔλθω
βαλεῖν εἰρήνην
ἐν τῇ γῇ
καὶ μαχάραν
Ματθ. 10

*Eodem gradu
occurrere*

*Vanitatem ua
nitatem depel
lere*

Luce 13

iudicate pupillo & iustificate uiduam: imputans etiam uineæ Soreth, quod non iudiciū fecisset, sed clamorem. Qui ergo docuerat ut facerent ex præcepto, is exigebat ut facerent & ex arbitrio. Qui seminauerat præceptum, ille & redundantiam eius urgebat. Iam uero quā absurdum ut ille mandaret iustè iudicare, qui deum iudicem iustum destruebat. Nam & iudicem qui mittit in carcerem, nec ducit inde, nisi soluto etiam nouissimo quadrante, in persona creatoris obtrectationis nomine differūt. Ad quod necesse habeo eodem gradu occurrere. Quotiescunq; enim seueritas creatoris opponitur, totiens illius est Christus, cui per timorem cogit obsequium. Quæstionem rursus de curatione sabbato facta quomodo discussit: Vnusquisq; uestrum sabbatis non soluit asinum aut bouem suum à præsepi, & ducit ad potum? Ergo secundum conditionem legis operatus, legem confirmauit, non dissoluit, iubentem nullum opus fieri, nisi quod fieret omni animæ. quāto potius humanæ? Parabolarū congruentiam ubiq; recognoscor exigere. Simile est regnū dei, inquit, grano sinapis, quod accepit homo, & seminauit in horto suo. Quis in persona hominis intelligēdus? Vtiq; Christus: Quia, licet Marcionis, filius hominis est dictus, qui accepit à patre semen regni, sermonem scilicet Euangelij, & seminauit in horto suo, utiq; in mundo, puta nūc in homine. Sed cum in suo horto dixerit, nec mundus aut nec homo illius sit, sed creatoris, ergo qui in suū seminarit, creator ostenditur. Aut si, ut hūc laqueū etuadant, cōuerterint hominis personam à Christo in hominē accipientem semen regni, & seminantem in horto cordis sui, nec ipsa materia aliq; conueniet quā creatori. Quale est enim ut lenissimi dei regnum, quod etiā iudicij feruor lachrymosa austeritate subsequitur. De sequēti planè similitudine uereor, ne forte alterius dei regno portendat. Fermento em̄ cōparauit illud, non azymis quæ familiariora sunt creatori. Cōgruit & hæc coniectura mendicantibus argumenta. Itaq; & ego uanitatem uanitate depellā, fermentationem quoq; cōgruere dicens regno creatoris, quia post illam clibanus uel furnus gehennæ sequatur. Quoties adhuc se iudicem ostendit, & in iudice creatorem? Quoties utiq; eiecit & damnat reiiciendo. Sicut hic quoq; cū surrexerit, inquit, pater familiæ. Quó nisi quò dixit Esaias, Cum surrexerit cōminuere terram, & cluserit ostium, utiq; excludendis iniquis, quibus pulsantibus respondebit, nescio unde sitis. Et rursus enumerantibus quod coram illo ederint, & biberint, & in plateis eorum docuerit, adiiciet, Recedite à me omnes operarij iniquitatis. Illic erit fletus & frendor dentium. Vbi: foris scilicet, ubi erunt exclusi, ostio cluso ab eo. Ergo erit pœna, à quo fit exclusio in pœnam, cū uidebūt iustos introeuntes in regnū dei, se uero detineri foris. A quo? Si à creatore, quis erit ergo intus recipiēs iustos in regnū? Deus bonus. Quid ergo illuc creatori, ut foris detineat in pœnā, quos aduersarius eius exclusit, suscipiendos à se utiq; magis in aduersarij bilem? Sed & ille exclusus

rus

rus iniquos, sciat utiq; creatorem illos detenturum in poenam, aut non sciat oportet. Ergo, aut nolente eo detinebuntur, & minor est illo qui detinet, cedente ei nolens: aut si uult ita fieri, ipse ita faciendum iudicauit, & nō erit melior creatore ipse autor infamiae creatoris. Hæc si nulla ratione consistunt, ut alius punire, alius liberare credatur, unius erit tam iudiciū quàm & regnum: & dum unius est utrumq;, qui & iudicat creatoris est. Ad prandiū uel ad coenam quales uocari iubet: Quales ostenderat per Esaiā, Cōfringe panem tuum esurienti, & mendicos & qui sine tecto sunt induc in domum tuā, qui scilicet humanitatis istius uicem retribuere non possint. Hanc si Christus capari uetat, in resurrectione eam repromittens, creatoris est forma cui non placent amantes munera, sectātes retributionem. Etiā inuitatoris parabola cui magis parti occurrat expendo. Homo quidam fecit coenam & uocauit 48 multos: Vtiq; coenę paratura, uitæ æternæ saturitatem figurat. Dico primo extraneos & nullius iuris affines inuitari ad coenam nō solere, certè facilius solere domesticos & familiares. Ergo creatoris est inuitasse, ad quem pertinebant qui inuitabantur, & per Adam quā homines, & patres quā Iudaici, non eius ad quem neq; natura pertinebant neq; prærogatiua. Dehinc si is mittit ad conuiuias, qui coenam parauit, sic quoq; creatoris est coena qui misit ad cōuiuias admonendos, antè iam uocatos per patres, admonendos aut per Prophetas: non qui neminem miserit admonendum, nec qui nihil prius egerit ad uocandum, sed ipse descenderit subito: tantum quod innotescens, iam inuitans: tantum quod inuitans, iam in conuiuium cogens, eandem faciens horam coenandi & ad coenā inuitandi. Excusant se inuitati. Si ab alio deo, meritò, quia subito inuitati. Si non meritò, ergo nec subitò. Si aut non subitò inuitati, ergo à creatore à quo olim: Cuius deniq; declinauerant uocationem, tunc primo dicentes ad Aaronem, fac nobis deos qui præeant nobis. Atq; exinde aure audientes & nō audientes uocationem scilicet dei, qui pertinentissimè ad hanc parabolam per Hieremiam, audite, inquit, uocem meam, & ero uobis in dominum & uos mihi in populum, & ibitis in omnibus uis meis quasq; mandauero uobis. Ecce inuitatio dei. Et non audierunt, inquit, & non aduerterunt aurē suam. Ecce recusatio populi. Sed abierunt in hijs quæ concupiuerunt corde suo malo. Agrum emi, & boues mercatus sum, & uxorem duxi. Et adhuc ingerit, Et emisi omneis ad uos famulos meos Prophetas. Hic erit spiritus sanctus admonitor conuiuarum, die & ante lucem. Et non audiit populus meus, & non intendit auribus suis, & obdurauit collum suum. Hoc ut patrifamilie renunciatum est, motus tunc (bene quod & motus. negat enim Marcion moueri deum suum, ita & hoc meus est) mandat de plateis & uicis ciuitatis facere sublectionē. Videamus 546 sublectio an eo sensu quo rursus per Hieremiā, Nunquid solitudo factus sum domui Israelis: aut terra in incultū derelicta: Id est, Nunquid non habeo quos al-

legam

legam, aut unde allegam. Quoniā dixit populus meus, non uenimus ad te. Itaq; misit ad alios uocandos, ex eadem adhuc ciuitate. Dehinc loco abundante, præcepit etiam de uñs & sepibus colligi, id est nos iam de extraneis gentibus, illa scilicet æmulatione, qua in Deuteronomio, Auertam faciem meam ab eis, & monstrabo quid illis in nouissimis, id est alios possessuros locum eorum: quoniā genitura peruersa est, filij in quibus fides nō est. Illi obæmulati sunt me in non deo, & prouocauerunt me in iram in idolis suis: & ego obæmulabor eos in non Natione, in Natione insipienti prouocabo eos in iram, in nobis scilicet quorum spem Iudæi gerunt: de qua illos gustaturos negat dominus, derelicta Sione tanquam specula in uinea & in cucumerario casula, posteaquam & nouissimam in Christum inuitationem recusauit. Quid ex hoc ordine secundum dispositionem & prædicationes creatoris recensendo, competere potest illi, cuius nec ordinem habet, nec dispositionem ad parabolæ cōspirationem, qui totum opus semel fecit. Aut quæ erit prima uocatio eius, & quæ secundo actu admonitio? Antè debent alij excusare, postea alij conuenisse. Nunc autem pariter utramq; partem inuitare uenit, de ciuitate, de sepibus, aduersus speculum parabolæ: nec potest iam fastidiosos iudicare quos nunquam retro inuitauit, quos cum maxime aggreditur. Aut si de futuro eos iudicat, contempturos uocationem: ergo & sublectionem loco eorū ex gentibus de futuro portendit. Pianè ad hoc secundò uenturus est ut gentibus prædicet. Et si uenturus est autem, puto non quasi uocaturus adhuc cōuiuas, sed iam collocaturus. Interea q cœnæ istius uocationem in cœleste conuiuium interpretaris spiritalis saturitatis & iocunditatis, memento & terrenas promissiones uini & olei & frumenti & ipsius ciuitatis, æque in spiritalia figurari à creatore. Ouem & Dragma perditam quis requirit? Nōne qui perdidit? Quis autē perdidit? Nōne qui habuit? Qui uero habuit? Nōne cuius fuit? Si igitur homo non alterius est res, q creatoris, is eū habuit cuius fuit. Is perdidit qui habuit, Is requisit, qui perdidit. Is inuenit, qui quæsiuit. Is exultauit, qui inuenit. Ita utriusq; parabolæ argumentum uacat circa eum, cuius non est ouis neque dragma, id est homo. Non enim perdidit, quia non habuit: nec requisit, quia non perdidit: nec inuenit, quia nec requisit: nec exultauit, quia non inuenit. Atque adeo exultare illius est de pœnitentia peccatoris, id est de perditione recuperatione, qui se professus est olim, malle peccatoris pœnitentiam quàm mortē. Quibus duobus dominis neget posse serui, quia alterum offendi sit necesse, alterum defendi, ipse declarat, deū proponens & Mammonā. Deinde Mammonam quem intelligi uelit, si interpretem nō habes, ab ipso potes discere. Admonens em̃ nos, de secularibus suffragia nobis prospicere amicitiarum, secundum serui illius exemplum, qui ab actu summotus, dominicos debitorum res diminuit, cautionibus releuat in subsidium sibi, Et ego, inquit, dico uobis, facite

Prospicere suffragia amicitiarum
49

facite uobis amicos de Mammona iniustitiæ, de nummo scilicet, de quo & seruus ille. Iniustitiæ enim autorē & dominatorē totius seculi NVMMVM scimus omnes: cui famulatam uidens Phariseorum cupiditatem amentauit hanc sententiam, Non potestis deo seruire & Mammonæ. Irridebant denique Pharisei pecuniæ cupidi, quod intellexissent scilicet Mammonam de nummo dictum, ne quis existimet in Mammona creatorē intelligendum, & Christum à creatoris illos seruitute reuocasse. Quin nunc potius ex hoc discite, unū à Christo deū ostensum. Duos em̄ dominos nominauit Deum & Mammonam, creatorem & nummum. Denique non potestis deo seruire, utique ei cui seruire uidebātur: & Mammonæ cui magis destinabātur. Quod si ipse alium se ageret, non duos dominos, sed tres demonstrasset. Et creator enim dominus, quia deus. Et utique magis dominus, quā Mammonas: magisque non obseruandus, quā magis dominus. Quale est enim, ut qui Mammonam dominum dixerat, & cum deo iunxerat, uere ipsorum dominum taceret, id est creatorem? Aut nunquid tacendo eo, concessit seruiendum ei esse, si solummodo sibi & Mammonæ negauit posse serui? Ita cum unum deum ponit nominaturus & creatorem, si alius esset ipse, creatorem nominauit, quem dominū sine alio deo non posuit. Et illud itaque relucebit, quomodo dictum sit: In Mammona iniusto fideles non extitistis: quod uerum est, quis uobis credet? In nummo scilicet iniusto, non in creatore: quem & Marcion iustum facit. Et si in alieno fideles inuenti non estis, meum quis dabit uobis? Alienum enim debet esse à seruis dei, quod iniustum est. Creator autem quo modo alienus erat Phariseis, proprius deus Iudaicæ gentis? Si ergo hæc nō cadunt in creatorem, sed in Mammonā, quis uobis credet, quod uerius est, & quis uobis dabit quod meum est, non potest quasi alius dixisse de alterius dei gratia. Tunc enim uideretur ita dixisse, si eos in creatorem, non in Mammonam infideles notando, per creatoris mentionē distinctiones fecisset dei alterius non commissuri suam ueritatem infidelibus creatoris. Quomodo tunc alterius uideri potest, si non ad hoc proponatur, ut à re de qua agitur separetur? Si autem & iustificantes se coram hominibus Pharisei spem mercedis in homine ponebant, illo eos sensu increpabat, quo & propheta Hieremias: Miser homo qui spem habet in homine. Si & adijcit: Scit autem deus corda uestra, illius dei uim commemorabat: Lucernam se pronunciabat, scrutantem renes & corda. Si superbiam tangit, quod elatum est apud homines perosum est deo, Esaiā ponit antè oculos: Dies em̄ domini sabaoth, in omnem contumeliosum & superbum, in omnem sublimem & elatum, & humiliabuntur. Possum iam colligere cur tanto quo deus Marcionis fuerit in occulto. Expectabat, opinor, donec hæc omnia disceret à creatore. Didicit ergo usque ad Ioannis tempora, atque ita exinde processit annunciare regnum dei, dicens: Lex & prophetæ usque ad Iohānem, ex quo regnum

Mammona Syriacū uocabulum, diuitias significat

*Iohannes ueluti
limes constitui
tutus inter ue
tera & noua*

regnum dei annuntiatur: quasi non & nos limitem quendam agnoscamus, Iohannem constitutum inter uetera & noua, ad quem desineret Iudaismus, & à quo inciperet Christianismus: non tamen ut ab alia uirtute facta sit sedatio legis & prophetarum, & initiatio Euāgelij, in quo est dei regnū, Christus ipse. Nam & si probauimus & uetera transitura, & noua successura prædicari à creatore, si & Iohannes antecursor & preparator ostenditur uiarum domini, Euāgelium superducturi, & regnum dei promulgaturi: & ex hoc iam, quod Iohannes uenit, ipse erit Christus, qui Iohannem erat subsequutus ut antecursorem: & si desierunt uetera, & cœperūt noua interstite Iohanne, non erit mirum quod ex dispositione est creatoris: ut unde magis probetur, quàm ex legis & prophetarū in Ioannem occasu, & exinde ortu, regnū dei. Transeat igitur cœlū & terra citius, sicut & lex & propheta, quàm unus apex uerborum domini. Verbum enim, inquit Esaias, dei nostri, manet in æuum. Nam quoniam in Esaiā iam tunc Christus, sermo scilicet & spiritus creatoris, Ioannem prædicarar, uocem clamantis in deserto parare uiam domini: in hoc uenturū, ut legis & prophetarum ordo exinde cessaret, per adimplerionem, non per destructionem, & regnum dei à Christo annuntiaretur: ideo subtexit, facilius elementa transitura, quàm uerba sua: confirmans, hoc quoque quod de Ioanne dixerat, non præterisse. Sed Christus diuortium prohibet, dicens: Qui dimiserit uxorem suā & aliam duxerit, adulterium committet. Qui dimissam à uiro duxerit, æque adulter est. ut sic quoque prohibeat diuortium, illicitum facit repudiata matrimonium. Moyses uero permittit repudium in Deuteronomio: Si sumpserit quis uxorem, & habitauerit cum ea, & euenit non inuenire eam apud eum gratiam, eo quod inuentum sit in illa impudicum negotium, scribeb libellum repudij, & dabit in manum eius, & dimittet illam de domo sua. Vides diuersitatē legis & Euāgelij, Moyli & Christi: Planè: non enim recepisti illud quoque Euāgelium eiusdem ueritatis, & eiusdem Christi, in quo prohibens diuortiū, propriam quæstionem eius absoluit: Moyses propter duritiam cordis uestri præcepit libellum repudij dare: à primordio autē non fuit sic: quia scilicet qui marem & foeminam fecerat, erunt duo, dixerat, in carne una. Quod deus itaque iunxit, homo disiunxerit: Hoc enim responso, & Moyli constitutionem protegit, ut sui: & creatoris institutionē direxit, ut Christus ipsius. Sed quatenus ex his reuincendus es, quæ recepisti, sic tibi occurram, ac si meus Christus. Nōne & ipse prohibens diuortium, & patrem tamē gestans eum qui marem & foeminam iunxit, excusauerit potius quàm destruxerit Moyli constitutionem. Sed ecce sic tuus sit iste Christus contrariū docens Moyli & creatori, ut si non contrarium ostendero, meus sit. Dico enim illum conditionaliter nunc fecisse diuortij prohibitionem, si ideo quis dimittat uxore ut aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, uxorem, & aliam duxerit, adulterium commisit.

Et qui

Et qui à marito dimissam duxerit, æque adulter est, ex eadem utiq; causa dimissam qua non licet dimitti ut alia ducatur. Illicite enim dimissam pro indimissa ducens, adulter est. Manet enim matrimonium quod non rite directum est. Manente matrimonio, nubere adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere uxorem, non in totum prohibuit. Et quod non prohibuit in totum, permisit. Aliud est ubi causa cessat, ob quam prohibuit. Et iam non contrarium Moyfi docet, cuius præceptum alicubi conseruat: nondum dico confirmat. Aut si omnino negas permitti diuortium à Christo, quomodo tu nuptias dirimis, nec coniungens marem & foeminam, nec alibi coniunctos ad sacramentum Baptismatis & Eucharistiæ admittens, nisi inter se coniurauerint aduersus fructum nuptiarum, ut aduersus ipsum creatorem? Certè quid facit apud te maritus, si uxor eius commiserit adulterium. Habebit ne illam? Sed nec tuum Apostolum sinere coniungi prostitutæ, membra Christi. Habet itaq; & Christum assertorem iustitiae diuortij. Iam hinc cõfirmatur ab illo Moyfes ex eodem titulo prohibens repudium, quo & Christus, si inuentum fuerit in muliere negotium impudicum. Nam & in euangelio Matthæi: Qui dimiserit, inquit, uxorem suã præter causam adulterij, facit eã adulterari: æque adulter censetur & ille qui dimissam à uiro duxerit. Cæterum præter ex causa adulterij, nec creator disiungit quod ipse scilicet coniunxit, eodem alibi Moyse constituyente eum qui ex cõpressione matrimonium fecerat, non posse dimittere uxorem in omne tempus. Quod si ex uiolentia coactum matrimonium stabit, quanto magis ex conuenientia uoluntarium? Sicut & prophetiæ autoritate, uxorem iuuentutis tuæ non dimittes. Habes itaq; Christum ultrò uestigia ubiq; creatoris ineuntem, tam in permittendo repudio, quàm in prohibendo. Habes etiam nuptiarum quoquo uelis latere prospectorẽ, quas nec separari uult prohibendo repudium, nec cum macula haberi, tunc permittendo diuortium. Erubescere non coniungens quos tuos quoq; Christus coniunxit. Erubescere etiam disiungens sine eo merito, quo disiungi uoluit & tuus Christus. Debeo nunc & illud ostendere, unde hanc sententiam deduxerit dominus, quòue direxerit. Ita enim plenius cõstabit, eum non ad Moysem destruendum spectasse per repudij propositionem subito interpositam: quia nec subito interposita est, habens radicem ex eadẽ Iohannis mentione. Iohannes enim retundens Herodem, quod aduersus legem uxorem fratris sui defuncti duxisset, habentis filiam ex illa, non aliàs hoc permittente, imò & præcipiente lege, quàm si frater illiberis decesserit, ut à fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semẽ illi, cõiectus in carcerẽ fuerat, ab eodem postmodum & occisus. Facta igitur mentione Iohannis dominus, & utiq; successus exitus eius, illicitorum matrimoniorum & adulteri figura iaculatus est in Herodem, adulterum pronuncians, etiam qui dimissam à uiro duxerit: quo magis impietatem Herodis oneraret, qui

Diuortium

31

Baptisma &
Eucharistia
duo sacramenta
primitiue
ecclesiæQuoquo uelis
latereIlliberis qui
Graece ἄτρωτος
id est carens lib-
eris

D ret, qui

*Forte, mari
tati*

ret, qui nō minus morte quā repudio dimissam à uiro duxerat: & hoc fra-
tre habente ex illa filiam, & uel eo nomine illicitè, ex libidinis nō ex legis in-
stinctu: ac propterea propheten quoq; assertorem legis occiderat. Hoc mi-
hi differuisse proficiet, etiam ad subsequens argumentum diuitis apud infe-
ros dolentis, & pauperis in sinu Abrahæ requiescentis. Nam & illud quan-
tum ad scripturæ superficiem subito propositum est, quantum ad intentio-
nem sensus, & ipsum cohæret mentioni Ioannis male tractati, & suggillati
Herodis male † meritati, utriusq; exitum deformans, Herodis tormenta, &
Ioannis refrigeria, ut iam audiret Herodes: Habent illic Moysen & prophe-
tas, illos audiant. Sed Marcion aliorum cogit, scilicet ut utranq; mercedem
creatoris, siue tormenti, siue refrigerij apud inferos, determinet eis positam
qui legi & prophetis obedierint, Christi uero & dei sui cœlestē definiat si-
num & portū. Respōdebimus, & hac ipsa scriptura reuincente oculos eius,
quæ ad inferos discernit Abrahæ sinū pauperi. Aliud enim Inferi, ut puto,
aliud quoq; Abrahæ sinus. Nam & magnum ait intercedere regiones istas
profundum, & transitū utrinq; prohibere. Sed nec alleuasset diues oculos,
& quidem de longinquo, nisi in superiora, & de altitudinis lōginquo per im-
mensam illam distantiam sublimitatis & profunditatis. Vnde apparet sapi-
enti cuiq; qui aliquando Elysios audierit, esse aliquam localem determina-
tionem, quæ sinus dicta sit Abrahæ, ad recipiendas animas filiorū eius etiā
ex Nationibus, patris scilicet multarum Nationum in Abrahæ censum de-
putandarū, & ex eadem fide qua & Abraham deo credidit, nullo sub iugo
legis, nec in signo circumcisionis. Eam itaq; regionem, sinum dico Abrahæ,
etsi non cœlestem, sublimiorem tamen inferis, interim refrigerium præbitu-
ram animabus iustorū, donec consummatio rerum resurrectionē omnium
plenitudine mercedis expungat: tūc apparitura cœlesti promissione quam
Marcion suo uendicat, quasi non à creatore promulgatam. Ad quam ascen-
sum suum Christus ædificat in cœlum, secundum Osee: utiq; suis: ubi est &
locus æternus, de quo Esaïas: Quis annunciabit uobis locum æternum, nisi
scilicet Christus incedens in iustitia, loquens uiam rectam, odio habens in-
iustitiam & iniquitatem: Quod si æternus locus repromittitur, & ascensus
in cœlum ædificatur à creatore, promittente etiam semē Abrahæ uelut stel-
las cœli futurū, utiq; ob cœlestem promissionem, salua ea promissione, cur
non capiat sinum Abrahæ dici, temporale aliquod animarum fidelium re-
ceptaculum, in quo iam deliniatur futuri imago, ac candida quædam utrius-
que iudicij prospiciatur. Admonens quoq; uos hæreticos dum in uita estis
Moysen & prophetas unum deum prædicantes creatorem, & unum Chri-
stum prædicantes eius, & utrumq; iudicium pœnæ & salutis æternæ apud
unicum deum positum, qui occidat & uiuificet. Imò, inquit, nostri dei mone-
la de cœlo, non Moysen & prophetas iussit audiri, sed Christum: Hunc au-
dite

*Elysij campi
Sinus Abra-
hæ*

dite. Merito. Tunc enim Apostoli satis iam audierant Moysen & prophetas, qui secuti erant Christum, credendo Moyse & prophetis. Nec enim accepisset Petrus dicere: Tu es Christus, antequam audisset & credidisset Moyse & prophetis, à quibus solis adhuc Christus annunciabatur. Hæc igitur fides eorum meruerat, ut etiam uoce cœlesti confirmaretur iubente illum audiendi, quem agnouerant euangelizantem pacem, euangelizantem bona, annunciantem locum æternū, ædificantem illis ascensum suū in cœlum. Apud inferos autem de eis dictum est: Habent illic Moysen & prophetas, audiāt illos: qui non credebant, uel qui nec omnino sic credebant esse post mortem superbie diuitiarum, & gloriæ deliciarum, supplicia annunciata à Moyse & prophetis: decreta autem ab eo deo, qui de thronis deponit dynastas, & de sterquilinijs eleuat inopes. Ita cum utrinque pronuntiationis diuersitas competat creatori, non erit diuinitatum statuenda distantia, sed ipsarum materialium. Conuersus ibidem ad discipulos, Væ dicit auctori scandalorum, expeditur ei si natus non fuisset, aut si molino saxo ad collum deligato præcipitatus esset in profundum, quàm unum ex illis modicis utique discipulis eius scandalizasset. Æstima quale supplicium comminetur illi. Nec enim aliud ulciscetur scandalum discipulorum eius. Agnosce igitur & iudicem, & illo affectu pronuntiantem de cura suorum, quo & creator retro: Qui tetigerit uos, ac si pupillam oculi mei tangat. Idem sensus eiusdem est. Peccantē fratrem iubet corripere: quod qui nō fecerit, utique deliquit, aut ex odio uolens fratrem in delicto perseuerare, aut ex acceptione personæ, parcens ei: habens Leuiticum: Non odies fratrem tuū in animo tuo. Traductione non traduces proximum tuum, utique & fratrem, & nō sumes propter illum delictum. Nec mirum si ita docet, qui pecora quoque fratris tui, si errantia in uia inueneris, prohibet despicias: quo minus ea reducas fratri, nedū ipsum sibi. Sed & ueniam des fratri in te delinquenti iubet etiam septies. parum planè. Plus est enim apud creatorem, qui nec modum statuit, in infinitum pronuncians, Fratris malitiæ memor ne sis. Nec petenti eam præstes mandat, sed & non petenti. Non enim dones offensam uult, sed obliuiscaris. Lex leproforum quantæ sit interpretationis erga species ipsius uitij, & inspectionis summi sacerdotis, nostrū erit scire: Marcionis, morositatem legis oppōnere, ut & hic Christum æmulum eius affirmet præuenientem solennia legis etiam in curatione decem leproforum, quos tantummodo ire iussos, ut se ostenderent sacerdotibus, in itinere purgauit, sine tactu iam & sine uerbo tacita potestate, & sola uoluntate: quasi necesse sit semel remediatores languorum & uitiorum annunciatō Christo, & de effectibus probato, de qualitatibus curationum retractari: aut creatorem in Christo ad legē prouocari: si quid aliter quàm lege distinxit, ipse perfecit: cum aliter utique dominus per semetipsum operetur, siue per filium, aliter per prophetas famulos suos maximæ documenta:

Propria uirtutis & potestatis: quæ ut clariora & ualidiora quàm propria, distare à uicarijs fas est. Sed eiusmodi & alibi iam dicta sunt in documento superiore. Nunc etsi præfatus est multos tunc fuisse leprosos apud Israel, in diebus Helisæi prophetae, & neminem eorum purgatū nisi Naaman Syrum: nō utiq; & numerus faciet ad differentiam deorum, in destructionē creatoris, unum remediantis, & prælationem eius qui decem emundarit. Quis enim dubitabit plureis potuisse curari ab eo, qui unum curasset, quàm ab illo decem, qui nunquam retro unum? Sed hac cum maxime pronūciatione diffidentiam Israelis uel superbiam pulsat: quod cum multi essent illic leprosi, & prophete

54 tes non deesset, etiam ædito documento nemo decucurrisset ad deum operantem in prophetis. Igitur quoniam ipse erat authenticus pontifex dei patris, inspexit illos secundum legis arcanum, significantis Christū esse uerum disceptatorem & elimatorem humanarum macularum. Sed & quod in manifesto fuit legis, præcepit: Ite ostendite uos sacerdotibus. Cur, si illos ante erat emundaturus? An quasi legis illusor, ut in itinere curatis ostenderet, nihil esse legē cum ipsis sacerdotibus? & utiq; uiderit si cui tam opiniosus uidebitur Christus, imò digniora sunt interpretanda, & fidei iustiora: Ideo illos remediatis, quā secundum legem iussi abire ad sacerdotes obaudierant: neq; enim credibile est, emeruisse medicinam à destructore legis obseruatores legis. Sed cur pristino leproso nihil tale præcepit: quia nec Helisæus Syro Naaman: & tamē non idcirco nō erat creatoris. Satis respōdi, sed qui credidit, intelligit etiā altius aliquid. Disce igitur & causas. In Samarię regionibus res agebatur, unde erat & unus interim ex leprosis. Samaria autē descuerat ab Israele, habens schisma illud ex nouem tribubus, quas auulsas per Achiam prophetā, collocauerat apud Samariam Hieroboam. Sed & aliās semper sibi placentes erāt Samaritani de montibus & puteis patrum: sicut in Euangelio Ioannis Samaritana illa in colloquio domini apud puteum, Ne tu maior sis, & cetera. Et rursus: Patres nostri in isto monte adorauerūt, & uos dicitis quia Hierosolymis oportet adorare. Itaq; qui & per Esaia Væ dixerit eis qui confident in monte Samarię, iam & ipsam restituere dignatus, de industria, iubet ostendere se sacerdotibus, utiq; qui nō erant nisi ubi & templum, subiiciens Samaritam Iudæo, quoniā ex Iudæis salus, licet Israelitæ & Samaritæ: tota em̄ promissio tribui Iudæ Christus fuit: ut scirent Hierosolymis esse & sacerdotes & templū, & matricē religionis, & fontem non puteum salutis. Et ideo ut uidit agnouisse legem illos Hierosolymis expungendā, ex fide iam iustificandos sine legis ordine remediauit. Vnde & unum illum solum ex decem, memorem diuinæ gratiæ Samariten miratus, non mandat offerre munus ex lege, quia satis iam obtulerat, gloriā deo reddens: hoc & domino uolente interpretari legē. Et tamē cui deo gratiam reddidit Samarites, quando nec Israelites alium deū usq; adhuc didicisset.

Cui

Matrix religionis

Cui alij q̃z cui om̃es remediati retro à Christo: Et ideo fides tua te saluum fecit, aud̃it: quia intellexerat ueram se deo omnipotenti oblationem, gratia *Vera oblatio* rum scilicet actiōem, apud uerum templum & uerū pontificem eius, Christum facere debere. Sed nec Pharisei possunt uideri de alterius dei regno consuluisse dominū, quando uenturū sit, q̃z diu alius à Christo editus deus non erat: nec ille de alterius regno respondisse, q̃z de cuius cōsulebatur. Non uenit, inquit, regnū dei cum obseruatione. nec dicunt: Ecce hic, ecce illic. Ecce enim regnū dei intra uos est. Quis nō ita interpretabitur, intra uos, id est in manu, in potestate uestra: si audiat, si faciat dei praeceptum? Quod si in praecepto est dei regnū, propone igitur cōtra, secundum nostras antitheseis, Moysen, & una sententia est. Praeceptū, inquit, excelsū nō est, nec longe à te. Non in cœlo est, ut dicas, quis ascendit in cœlum, & deponit nobis illud, & auditum illud faciemus. Nec ultra mare est, ut dicas, quis transfretabit & sumet illud nobis, & auditū illud faciemus? Prop̃ te est uerbum, in ore tuo, & in corde tuo, & in manibus tuis facere illud. Hoc erit nō hic, nec illic: Ecce enim intra uos est regnū dei. Et ne argumētetur audacia hæretica, de regno creatoris, de quo cōsulebatur, nō de suo respondisse eis dominū, sequentia ob̃stunt. Dicens enim filium hominis ante multa pati & reprobari oportere, ante aduentū suum, in quo & regnū substantialiter reuelabitur, suum ostendit & regnum de quo responderat, quod passiones & reprobationes ipsius expectabat. Reprobari aut̃ habēs & postea agnosci, & assumi, & extolli, etiam ipsum uerbum reprobari, inde decerp̃sit ubi in lapidis ænigmate utraq; reuelatio eius apud David caneatur: prima recusabilis, secunda honorabilis. Lapis, inquit, quem reprobauerunt ædificantes, iste factus est in caput anguli. A domino factū est hoc. Vanum enim si credidimus deū de contumelia aut gloria scilicet alicuius prædicasse: non ut eum portenderet, quem & in lapidis & in petræ & in montis figura portenderat. Sed si de suo loquitur aduentu, cur eū diebus Noe & Loth comparat tetris & atrocibus, deus & lenis & mitis? Cur admonet meminisse uxoris Loth, quæ praeceptū creatoris non impune cōtemp̃sit, si nō cum iudicio uenit uindicandorū praeceptorū suorum? Etiam si uindicat ut & ille, si iudicat me, nō debuit per eius documēta formare quē destruit: ne ille me formare uideatur. Si uero & hic non de suo loquitur aduentu, sed de Iudæi Christi, expectemus etiā nunc ne quid de suo prædicet, illū interim esse credētes, quē omni loco prædicat. Nam & orandi perseuerantiā & instantiā mandās, parabolā iudicis ponit, coacti audire uiduā, instantia & perseuerantia interpellationū eius. Ergo iudicem deū ostendit orandū, nō se, si non ipse est iudex. Sed subiunxit facturum deū uindictā electorū suorū. Si ergo ipse erit iudex qui & uindex: creatorem ergo meliorē deum probauit, quem electorū suorū clamantium ad eum die & nocte uindicē ostendit. Et tamen cū templū creatoris inducit, &

D 3 duos

duos adorantes diuersa mente describit, Phariseū in superbia, publicanum in humilitate: idcoq; alterum reprobatum, alterum iustificatū descendisse: utiq; docendo qua disciplina sit orandum, eum & hic orandum constituit, à quo relaturi essent eam orandi disciplinam siue reprobatricem superbiæ siue iustificatricem humilitatis. Alterius dei, nec templum, nec oratores, nec iudicium inuenio penes Christum, nisi creatoris. Illum iubet adorare in humilitate ut alleuatorem humilium: non in superbia, ut destructorem superbiorum. Quem alium adorandum mihi ostendit, qua disciplina, qua spe? Neminem opinor. Nam & quam docuit orationem creatori probauimus conuenire. Aliud est si etiam adorari quā deus optimus & ultro bonus nō uult. Sed quis optimus, nisi unus, inquit, deus? Non quasi ex duobus dñs unum optimum ostenderit, sed unum esse optimum deum solum, qui sic unus sit optimus, quā solus deus. Et utique optimus, qui pluit super iustos & iniustos, & solem suum oriri facit super bonos & malos, sustinens & alens & uiuens etiam Marcionitas. Deniq; interrogatus ab illo quodam, præceptor optime, quid faciens uitam æternā possidebo: de præceptis creatoris an ea sciret, id est faceret, expositulauit: ad cōtestandum præceptis creatoris uitam acquiri sempiternā. Quumq; ille principaliora quæq; affirmasset obseruasse se ab adolescentia. Vnum, inquit, tibi deest. Omnia quæcūq; habes, uende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & ueni, sequere me. Age Marcion omnesq; iam cōmiserones & coodibiles eius hæretici quid audebitis dicere? Rescidit ne Christus priora præcepta, nō occidendi, non adulterandi, non furandi, non falsum testandi, diligendi patrem & matrem? An & illa seruauit, & quod deerat adiecit: quanquā & hoc præceptum largitionis in egenos ubiq; diffusum sit in lege & prophetis, uti gloriosissimus ille obseruator præceptorum, pecuniā multo cariorē habiturus traduceretur. Saluum est igitur & hoc in Euangelio: Non ueni dissoluere legē & prophetas, sed potius adimplere. Simul & cetera dubitatione liberauit, manifestando unius esse, & dei nomē, & optimi, & uitam æternam & thesaurum in cœlo, & semetipsum, cuius præcepta supplendo & conseruauit & auxit: secundum Micheam quoq; hoc loco recognoscendus, dicentem: Si annunciauit tibi homo quid bonum: aut quid à te dominus exquirat, quā facere iudicium, diligere misericordiam, & paratum esse sequi dominum deum tuum. Et homo enim Christus annuncians quid sit bonum: scientiam legis, præcepta, inquit, scis: facere iudicium: Vende, inquit, quæ habes: diligere misericordiam, & da, inquit, egenis: paratum esse ire cum domino, & ueni, inquit, sequere me. Tam distincta fuit à primordio Iudæa gens, per tribus & populos & familias, & domos, ut nemo facile ignorari de genere potuisset, uel de recentibus Augustianis censibus adhuc tunc fortasse pendentibus. Iesus autem Marcionis & natus non dubitaretur, qui homo uidebatur: utiq; quā non

Augustiani
census

nō natus nullam potuerat generis sui in publico habuisse notitiam: sed erat unus aliqui deputandus ex ijs, qui quo modo ignoti habebantur. Cū igitur prætereuntem illum cæcus audisset, cur exclamauit, Iesu fili David miserere mei: nisi quia filius David, id est ex familia David nō temere deputabatur per matrē & fratres, qui aliquando ex notitia utiq; annunciati ei fuerāt. Sed antecedentes increpabant cecū, uti taceret. Merito, quoniā quidem uocifera batur, nō quia de David filio mentiebatur. Aut doce increpantes illos scisse, quod Iesus nō esset filius David: ut idcirco silentiū cæco indixisse credātur. Sed & si doceres, facilius illos ignorasse præsumeretur, q̃ dominum falsam in se prædicationē sustinere potuisse. Sed patiens dominus. Non tamē confirmator erroris, imō etiā detector creatoris, ut nō prius hanc cæcitatem hominis illius enubilasset, ne ultra Iesum filium David existimaret. Atquin ne patientiā eius infamaretis, nec ullā rationē dissimulationis illi affingeretis, ne filium David negaretis, manifestissimē cōfirmauit cæci prædicationem, & ipsa remuneratione medicinæ, & testimonio fidei. Fides, inquit, tua te saluum fecit. Quid uis cæcum credidisse? Ab illo deo descendisse Iesum ad detectionem creatoris, ad destructionem legis & prophetarum, nō illum esse qui ex radice Iesse, & ex fructu lumborum David destinabatur, cæcorum quoq; remunerator? Sed nondū puto eiusmodi tūc cæci erant, qualis Marcion, ut hæc fuerit cæci illius fides, qua crediderit in uoce, Iesu fili David. Qui hoc se & cognouit, & cognosci ab om̃ibus uoluit, fidē hominis & si melius oculatam, & si ueri luminis cōpotem, exteriore quoq; uisione donauit, ut & nos regulam simulq; mercedem fidei disceremus. Qui uult uidere Iesum, David filiū credat per uirginis censum. Qui non ita credet, non audiet ab illo, Fides tua te saluum fecit. Atq; ita cæcus remanebit ruens in Antithesim, ruentē & ipsam Antithesim. Sic enim cæcus cecū deducere solet. Nam si aliquādo Dauidem in recuperatione Sionis, offenderant cæci resistentes, quo minus admitteretur (in figurā populi proinde cæci nō admissuri quandoq; Christū filiū David) ideo Christus ex diuerso, cæco subuenit, ut hinc se ostenderet nō esse filiū David, & ex animi diuersitate bonus cæcis, quos ille iusserat cædi: & cur fidei, & quidem prauæ prestitisse se dixit? Atquin & hoc filius David, Antithesim de suo retundendam. Nam qui David offenderant, cæci: nunc uero eiusdem indecoris homo supplicem se obtulerat filio David: idcirco ei satisfaciendi quodammodo placatus filius David, restituit lumina, cum testimonio fidei, qua hoc ipsum crediderat, exorandum sibi esse filium David. Et tamē David audacia hominū puto offenderit, non ualerudo. Cōsequitur & Zachæi domus salutē. Quo merito? Nūquid uel ille crediderat Christum à Marcione uenisse? Atquin adhuc in auribus erat omniū uox illa cæci, Miserere mei Iesu fili David: & omnis populus laudes referebant deo: nō Marcionis, sed David. Enimuero Zachæus etsi allophy

lus, fortasse tamen aliqua noticia scripturarū ex cōmercio Iudaico afflatus:
 57 plus est aut, & ignorans Esaiā pręcepta eius impleuerat. Cōfringito, inquit,
 panem tuū esurienti: & non habentes tectum, in domū tuam inducito. Hoc
 cū maxime cum maxime agebat, exceptum domo sua pascens dominum. Et nudum si
 uideris, tegito. Hoc cum maxime promittebat, in omnia misericordię ope-
 ra dimidium substantię offerens, dissoluens uiolentiorū contractuū obno-
 xios, & dimittens conflictatos in laxamentum, & omnē cōscriptionem ini-
 quam dissipans, dicendo: etsi cui quid per calumniam eripui, quadruplum
 reddo. Itaq; dominus: Hodie, inquit, salus huic domui. Testimonium dixit
 salutaria esse quę pręceperat propheta creatoris. Cum uero dicit: Venit
 enim filius hominis saluum facere quod perijt: iam non contendo eum ue-
 nisse, ut saluū faceret quod perierat, cuius fuerat, & cui perierat quod saluū
 uenerat facere: sed in alterius quęstionis gradū dirigo. De homine agi nulla
 dubitatio est, hic cū ex duabus substantijs cōstet, ex corpore & anima: quę-
 rendum est, ex qua substantię specie perijisse uideatur. Si ex corpore, ergo
 corpus perierat, anima non. Quod perierat, saluum facit filius hominis: ha-
 bet igitur & caro salutem. Si & anima perierat, animę perditio saluti desti-
 natur: caro quę nō perijt, salua est. Si totus homo perierat ex utraq; substan-
 tia, totus homo saluus fiat, necesse est: & elisa est sententia hęreticorum ne-
 gantiū carnis salutē. Iam & Christus creatoris cōfirmatur, qui secundū crea-
 torem totius hominis salutē pollicebatur. Seruorū quoq; parabola, qui se-
 cundum rationē fceneratę pecunię dominicę dijudicantur, iudicē ostendit
 deum, etiā ex parte seueritatis, nō tantum honorantem, uerū & auferentem
 quod quis uideatur habuisse. Aut si & hic creatorem finxerit austerum, tol-
 lentē quod non posuerit, & metentē quod non seuerit: hic quoq; me ille in-
 struit, cuius pecuniā ut fcenerē edocet. Sciebat Christus baptisma Iohan-
 nis unde esset, & cur quasi nesciens interrogabat: Sciebat nō responsuros si-
 bi Phariseos, & cur frustra interrogabat: An ut ex ore ipsorum iudicaret il-
 los, uel ex corde? Refer ergo & hęc ad excusationē creatoris, & ad compara-
 tionē Christi: & cōsidera iam, quid secuturū esset, si quid Pharisei ad inter-
 rogationem renunciaissent. Puta illos renunciaisse humanū Iohannis baptis-
 ma: statim lapidibus elisi fuissent. Existeret aliquis Marcion aduersus Mar-
 cionem qui diceret: O deum optimum, ô deum diuersum à creatoris exem-
 plis: Sciens pręceps ituros homines, ipse illos in pręruptum imposuit. Sic
 em̄ de creatore in arboris lege tractatur. Sed de cœlis fuit baptisma Iohan-
 nis. Et quare, inquit Christus, nō credidistis ei? ergo q credi uoluerat Iohan-
 ni, increpaturus quod nō credidissent, eius erat cuius sacramentū Iohannes
 administrabat. Certē nolentibus renunciare quid saperent, cū & ipse uicem
 opponit: & ego nō dico uobis in qua uirtute hęc facio; malū malo reddidit.
 Reddite quę Cæsaris Cæsari, & quę sunt dei deo. Quę erūt dei? quę simi-
 lia sint

lia sint denario Cæsaris, imago scilicet & similitudo eius. Hominem igitur reddi iubet creatori, in cuius imagine & similitudine & nomine & materia expressus est. Quærat sibi monetam deus Marcionis. Christus denariū hominis suo Cæsari iubet reddi, non alieno: nisi quod necesse est qui suum denarium non habet. Iusta & digna præscriptio est in omni quæstione ad *Præscriptio* propositū interrogationis pertinere debere sensum responsionis. Cæterum aliud consulenti, aliud respondere, dementis est. Quo magis absit à Christo quod ne homini quidem conuenit. Sadducæi resurrectionis negatores, de ea habentes interrogationem, proposuerant domino ex lege materiam mulieris, quæ septem fratribus ex ordine defunctis, secundum præceptum legale nupsisset, cuius uiri deputanda esset in resurrectione. Hæc fuit materia quæstionis, hæc substantia consultationis. Ad hoc respondisse Christū necesse est. Neminem timuit, ut quæstiones aut declinasse uideatur: aut per occasionem earum, quod aliās palam non docebat subostendisse. Respondit igitur. Huius quidem qui filios nubere. Vides quā pertinentiter ad causam. Quia de æuo uenturo quærebatur, in quo neminē nubere definiturus, præstruxit hic quidem nubi, ubi sit & mori. Quos uero dignatus sit deus illius æui possessione & resurrectione à mortuis, neque nubere, neque nubi, quia nec morituri iam sint, cum similes angelorum fiant, dei resurrectionis filij facti. Cum igitur sensus responsionis non ad aliud sit dirigendus, quā ad propositum interrogationis: si hoc sensu responsionis, propositum absoluitur interrogationis, non aliud responsio domini sapit, quā quo quæstio absoluitur. 58 Habes & tempora permissarum & negatarum nuptiarum, non ex sua propria, sed ex resurrectionis quæstione. Habes & ipsius resurrectionis confirmationem, & totum quod Sadducæi sciscitabantur, non de alio deo interrogantes, nec de proprio nuptiarū iure quærentes. Quod si ad ea facis respondere Christum, de quibus non est consultus, negas eum, de quibus interrogatus est, respondere potuisse, Sadducæorum scilicet sapientia captum. Ex abundanti nunc & post præscriptionem, retractabo aduersus argumentationes cohærentes. Nacti enim scripturæ textū, ita in legendo decucurrerūt. Quos autem dignatus est, deus illius æui. illius æui deo adiungunt, quo aliam deū faciant illius æui. Cum sic legi oporteat: Quos autem dignatus est deus, ut facta hic distinctione post deum, ad sequentia pertineat, illius æui: id est, quos dignatus sit deus, illius æui possessione & resurrectione. Non enim de deo, sed de statu illius æui consulebatur, cuius uxor futura esset post resurrectionem in illo æuo. Sic & de ipsis nuptiis responsū subuertunt: ut filij huius æui nubunt, & nubuntur, de hominibus dictū sit creatoris, nuptias permittentis: se autem quos deus illius æui alter scilicet dignatus sit resurrectione, iam & hic non nubere: quia non sint filij huius æui, quando de nuptiis illius æui consultus non de huius, eas negauerat de quibus consulebatur. Itaque qui ipsam

qui ipsam uim & uocis & pronuntiationis & distinctionis exceperant, nihil aliud senserunt, quàm quod ad materiam consultationis pertinebat. Atque adeo scribæ, Magister, inquit, benè dixisti. Confirmauerat enim resurrectionem, formam eius ædendo aduersus Sadducæorum opinionem. Deniq; testimonium eorum qui ita eum respondisse præsumperant, non recusat. Si autem Scribæ Christum filium Dauid existimabant, ipse aut Dauid dominum eum appellat, quid hoc ad Christum? Non Dauid errorem scribarum obtundebat, sed honorem Christo Dauid procurabat: què dominum magis quàm filium Dauid confirmabat, quod non congrueret destructori creatoris. At ex nostra parte quàm conueniens interpretatio: nam qui olim à cæco illo filius Dauid fuerat inuocatus, quod tunc reticuit, non habens in præsentia scribas, nunc ultrò coram eis de industria protulit, ut se quem cæcus secundum scribarum doctrinam filium tantum Dauid prædicaret, dominum quoq; eius ostenderet, remunerata quidem fide cæci, quæ filium Dauid crediderat illum, pulsata uero traditione scribarum, quæ non & dominum eum norant. Quodcunq; ad gloriam spectaret Christi creatoris, sic non alius tueretur, quàm Christus Creatoris. Olim constitit de nominum proprietate, ei illam, qui prior & Christum suū in homines annuntiaret, & Iesum transnominaret. Constabit itaq; & de impudentia eius, qui multos dicat uenturos in nomine ipsius, quod non sit ipsius, si nō Christus
 59 & Iesus creatoris est, ad quem proprietates nominum pertinet, Amplius, & prohibeat eos recipi, quorum & ipse par sit, ut qui proinde in nomine uenit alieno, si non ipsius erat à mendacio nominis præuenire discipulos, qui per proprietatem nominis possidebat ueritatem eius. Venient deniq; illi, dicentes: Ego sum Christus. Recipies eos qui cōsimilem recepisti. Et hic enim in nomine suo uenit. Quid nunc, quod & ipse ueniet nominum dominus Iesus creatoris? Reijcies illum? Et quàm iniquum, quàm iniustum, & optimo deo indignum, ut non recipias eum in suo nomine uenientem, qui alium in nomine eius recepisti. Videamus & quæ signa temporibus imponat. Bella, opinor, & regnum super regnum, & gentem super gentem, & pestem, & famemes terrarūq; motus, & formidines, & prodigia de cælo: quæ omnia seuerò & atroci deo congruunt. Hæc cum adiicit etiam oportere fieri, quem se præstat, destructorem an probatorem creatoris? cuius dispositiones confirmat impleri oportere, quas ut optimus tam tristes, quàm atroces abstulisset, potius quàm constituisset, si non ipsius fuissent. Ante hæc autem persecutiones eis prædicat & passiones uenturas, in martyrium, utique & in salutem: accipe prædicatum in Zacharia: Dominus, inquit, omnipotēs proteget eos, & consumet illos, & lapidabunt lapidibus fundæ: & bibent sanguinem illorum uelut uinum, & replebunt pateras quasi altaris: & saluos eos faciet illodie, uelut oues populum suum, qui lapides sancti uolunt. Et ne putes hæc in passio

in passionē prædicari, quæ illos tot bellorum nomine ab Allophyliis manebant, respice ad species. Nemo in prædicatione bellorū legitimis armis debellandorum, lapidationem enumerat popularibus cœtibus magis & inermi tumultui familiarem. Nemo tāta in bello sanguinis flumina pateratum capacitate metitur, aut unius altaris cruentatione adæquat. Nemo oves appellat eos, qui in bello armati & ipsi ex eadem feritate certantes, cadunt. sed qui in sua proprietate atq; patientia dedentes potius semetipsos, quàm uindicantes trucidantur. Deniq; qui lapides, inquit, sancti uolunt: nō qui milites pugnant. Lapidēs em̄ sunt & fundamenta, super quæ nos ædificamur; extructi secundum Paulum, super fundamentum Apostolorum, qui lapides sancti oppositi omnium offensui uoluebant. Et hic igitur ipse uetat cogitari, quid responderi oporteat apud tribunalia, qui & Balæ quod non cogitauerat, imò contra quàm cogitauerat, suggessit: & Moyſi causato linguæ tarditatem, os repromisit: & sapientiā ipsam, cui nemo resisteret, per Esaiam demonstrauit: Hic dicet, ego dei sum, & clamabit in nomine Iacob, & alius inscribetur in nomine Israelis. Quid enim sapientius & incōtradictibilius cōfessione simplici & exerta in martyris nomine cum deo inualescentis: quod est interpretatio Israelis? Nec mirum si is cohibuit præcogitationem, qui & ipse à patre excepit pronūciandi tempestiuè subministrationem, Dominus mihi dat linguam disciplinæ, quando debeam proferre sermonē: nisi Marcion Christum non subiectum patri infert. A proximis quoq; persecutiones & nominis ex odio utiq; blasphemiam prædicatam, non debeo rursus ostendere. Sed per tolerantiam, inquit, saluos facietis uosmetipsos, de qua scilicet psalmus, Tolerantia, inquit, iustorum nō periet in finem. Quia & alibi: Honorabilis mors iustorum: ex tolerantia sine dubio, quia & Zachariæ: Corona autem erit eis qui tolerauerint. Sed ne audeas argumentari Apostolos ut alterius dei præcones, à Iudæis uexatos, memēto Prophetas quoque eadem à Iudæis passos, tamen non alterius dei Apostolos fuisse, quàm creatoris. Sed monstrato dehinc tempore excidij, cū cœpisset uallari exercitibus Hierusalem, signa iam ultimi finis enarrat, solis & lunę syderumq; prodigia, & inter angustias Nationum obstupescientium uelut à sonitu maris fluctuantis pro expectatione imminentium orbi malorū. Quod & ipse uires cœlorum cōcuti habeant, accipe Iohalem: Et dabo prodigia in cœlo, & in terra sanguinem & ignem, & fumi uaporē. Sol cōuertetur in tenebras & in sanguinem luna, priusquam adueniat dies magnus & illustris domini. Habes & Abacum, Fluminibus disrumpetur terra: uidebūt te & parturient populi, dispergent aquas gressu, Dedit abyssus sonum suum: sublimitas timoris eius elata est: Sol & luna constitit in suo ordine, in lucem coruscationis tuæ ibunt in fulgorem, fulgor scutum tuū, in cōminatione tua diminues terram, Et indignatione tua depones Nationes. Conueniunt opinor & domini

Confessio simplex & exerta in Martyris nomine

mini pronuntiationis & prophetarum, de concussionibus mundi, & orbis elementorum, & Nationum. Post hæc quid dominus? Et tunc uidebunt filium hominis uenientem de coelis cum plurima uirtute. Cum aut hæc fient erigatis uos, & leuabitis capita, quoniam appropinquabit redemptio uestra. In tempore scilicet regni, de quo subiecta erit ipsa parabola. Sic & uos cum uideritis omnia hæc fieri, scitote appropinquasse regnum dei. Hic erit dies magnus domini & illustris, uenientis de coelis filij hominis secundum Danielem, Ecce cum cœli nubibus tanquam filius hominis adueniens &c. Et data est illi regia potestas, quam in parabola postulaturus exierat, relicta pecunia seruis, qua foeneraretur: & uniuersę Nationes quas promiserat ei in psalmo patet, Postula de me & dabo tibi gentes hæreditatem tuam: Et gloria omnis seruans illi, & potestas eius æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur, quia nec morientur in illo, nec nubent, sed erunt sicut angeli. De eodem aduentu filij hominis & fructu eius apud Abacum. Existi in salutem populi tui ad saluos faciendos Christos tuos: Erecturos scilicet se & capita leuatuos in tempore regni redemptos. Igitur cum & hæc quę sunt promissionum proinde conueniant sicut & illa quę sunt concussionum ex consonantia propheticarum & dominicarum pronuntiationum, nullam hic poteris interstruere distinctionem, ut concussionem quidem referas ad creatorem seruitię scilicet deum, quas nec sinere necdum expectare deberet deus optimus: promissiones uero deo optimo deputes, quas creator ignorans illum non prophetasset. Aut si suas prophetauit non distantes à promissionibus Christi, par erit in libertate optimo deo: nec plus uidebitur à Christo tuo repro-mitti, quam à meo filio hominis. Ipsum decursum scripturę euangelicę ab interrogatione discipulorum usque ad parabolam fici, ita inuenies contextu sensus, filio hominis hinc atque illinc adhærere, ut in illum compingat, & tristitia & læta, & concussionem, & promissionem: nec possis separare ab illo alteram partem. Vnius enim filij hominis aduentu constituto inter duos exitus concussionum & promissionum, necesse est ad unum pertineant filium hominis, & incōmoda Nationum, & uota sanctorum: qui ita positus est in medio ut communis exitibus ambobus, alterum cōclusurus aduentu suo, id est incōmoda Nationum, alterum incipiens, id est uota sanctorum: ut siue mei Christi concesseris aduentum filij hominis, quo mala imminetia ei deputes quę aduentum eius antecedunt, cogaris etiam bona ei ascribere quę ab aduentu eius oriuntur: siue tui malueris, quo bona ei ascribas quę ab aduentu eius oriuntur, cogaris mala quoque ei deputare quę aduentum eius antecedunt. Tam enim mala cohærent aduentui filij hominis antecedendo, quę & bona subsequendo. Quare igitur quem ex duobus Christis constituas in persona unius filij hominis, in quā utraq; dispositio referatur. Aut & creatorem optimum, aut & deum tuum asperum dedisti natura. In summa ipsius parabolę

parabolæ considera exemplum, aspice ficum & arbores omnes cū fructum protulerint, intelligent homines ætatem appropinquasse. Sic & uos cū uideritis hæc fieri, scitote in proximo esse regnum dei. Si enim fructificationes arbuscularum signum æstiuo tempori præstant antecedendo illud: proinde cōflictationes orbis, signum prænotant regni præcedendo illud. Omne autem signum eius est res, cuius est signum. Et omni rei ab eo imponitur signum, cuius est res. Ita si cōflictationes signa sunt regni, sicut fructificationes æstatis, ergo & regnum creatoris est, cuius cōflictationes deputantur, quæ signa sunt regni. Præmiserat oportere hæc fieri tam atrocia tam dira deus optimus, certè à prophetis & à lege prædicata: adeo legem & prophetas non destruebat, cum quæ prædicauerant cōfirmat perfici oportere. Adhuc ingerit non transiturum cœlum ac terram, nisi omnia peragantur. Quæ nam ista? Si quæ à creatore sunt, merito sustinebunt elementa domini sui ordinem expungi. Si quæ à deo optimo, nescio an sustineat cœlum & terra perfici, quæ emulus statuit. Hoc si patietur creator, zelotes deus nō est. Transeat age nunc terra & cœlum. Sic enim dominus eorū destinauit, dum uerbum eius maneat in cœum. Sic enim & Esaias prænuñciauit. Admoneantur & discipuli ne quādo grauentur corda eorum crapula & ebrietate & secularibus curis, & insistant eis repētinus dies ille, uelut laqueus: utiq; oblitis deum & plenitudine & cogitatione mundi: Moyse erit admonitio. Adeo is liberabit à laqueo diei illius, qui hanc admonitionem retro intulit. Erant & loca alia apud Hierusalem ad docendum, erant & extra Hierusalem ad secedendum: sed enim per diem in templo docebat, ut qui per Osee prædixerat, in templo meo me inuenerunt, & illic disputatum est ad eos: ad noctem uero in elæonem secedebat. Sic enim Zacharias demonstrat. Et stabūt pedes eius in monte elæone. Erant horæ quoq; auditorio competentes. Diluculo conueniendum erat, quia per Esaiam cum dixisset dominus, Dat mihi linguam disciplinæ, adiecit, apposuit mihi mane aurem ad audiendum. Si hoc est prophetias dissoluere, quid erit adimplere? Proinde scit & quando pati oporteret eum, cuius passionem lex figurat. Nam è tot festis Iudæorum, Paschæ diem elegit. In hoc enim sacramentum pronunciarat Moyses, Pascha est domini. Ideo & affectum suum ostendit, Concupiscentia concupui Pascha edere uobiscum antè quā patiar. O legis destructorem qui concupierat etiam Pascha seruare. Nimirum ueruecina illum Iudaica delectaret: An ipse erat qui tanquam ouis ad uictimam adduci habēs, & tanquam ouis coram tondente, sic os nō aperturus, figuram sanguinis sui salutaris implere concupiscebat? Poterat & ab extraneo quolibet tradi, ne dicerem & in hoc psalmum expunctum: Qui mecum panem edit leuabit in me plantam. ⁶¹ Poterat & sine præmio tradi. Quanta enim opera traditoris circa eum, qui populū coram offendens, nec tradi magis potuisset quā inuadi? Sed hoc

E alij

ἐλæων, id est
Oliuetum

alijs cōpetisset Christo, non qui prophetias adimplebat. Scriptum est enim, Pro eo quod uenundedere iustum. Nam & quantitatem & exitū precij postea Iuda pœnitente reuocati & in emptionē dati agri figuli, sicut in Euāgelio Matthæi continetur, Hieremias præcanit, Et acceperunt triginta argenteos precium appreciati uel honorati, & dederunt eos in agrum figuli. Professus itaq; se concupiscentia concupisse edere Pascha ut suum (indignum enim ut quid alienum concupisceret deus) acceptum panem & distributum discipulis, corpus suum illum fecit, hoc est corpus meum dicendo, id est figura corporis mei. Figura autē non fuisset, nisi ueritatis esset corpus. Cæterum uacua res, quod est phantasma, figuram capere nō posset. Aut si propterea panem corpus sibi finxit, quia corporis carebat ueritate, ergo panem debuit tradere pro nobis. Faciebat ad uanitatē Marcionis ut panis crucifigeretur. Cur autem panem corpus suum appellat, & non magis peponem, quem Marcion cordis loco habuit, non intelligens ueterem fuisse istam figuram corporis Christi, dicentis per Hieremiam: Aduersus me cogitauerunt cogitatum, dicentes: Venite conijciamus lignum in panem eius, scilicet crucem in corpus eius. Itaq; illuminator antiquitatum quid tunc uoluerit significasse panem, satis declarauit, corpus suum uocās panem. Sic & in calicis mentione testamentum constituens, sanguine suo obsignatum, substantiam corporis confirmauit. Nullius enim corporis sanguis potest esse, nisi carnis. Nam & si qua corporis qualitas non carnea opponetur nobis, certē sanguinem nisi carnea non habebit. Ita consistit probatio corporis de testimonio carnis, probatio carnis de testimonio sanguinis: ut autem & sanguinis ueterem figurā in uino recognoscas, aderit Esaias. Quis, inquit, qui aduenit ex Edom: rubor uestimentorum eius ex Bosor, sed decorus in stola uiolenta cum fortitudine. Quare rubra uestimenta tua: & indumenta sicut de foro torcularis pleno conculcato. Spiritus enim propheticus uelut iam contemplabundus dominum ad passionem uenientem, carne scilicet uestitum, ut in ea passum, cruentum habitum carnis, in uestimentorum rubore designat, conculcata & expressa ui passionis tanquam in foro torcularis, quia exinde quasi cruentati homines de uini rubore descendant. Multo manifestius Genesis in benedictione Iudæ, ex cuius tribu, carnis census Christi processurus, iam tunc Christum in Iuda deliniabat, Lauabit, inquit, in uino stolam suam, & in sanguine uuæ amictum suum: stolam & amictum carnem demonstrans, & uinum sanguinem. Ita & nunc sanguinem suum in uino consecrauit, qui tunc uinum in sanguine figurauit. Væ aut, per quem traditur filius hominis. Ergo iam uæ constat imprecationis & cōminationis inclamationem intelligendam, & irato & offenso deputandam, nisi si Iudas impune erat tantum sceleris relaturus. Aut si impune, uacat uæ. Si non impune, utiq; ab eo puniendus in quem scelus traditionis admisit. Porro si sciens passus est hominem

EVCHA/
RISTIA

Lactantius F.
corpus Christi
ideo scribit
panem à Hieremias
appellatum: quia ipse
est, inquit, ci-
bus, et uita ho-
minū, qui cre-
dit in carnem
quam porta-
uit lib. II II.
Cap. XVIII.

minem, quem ipse comitatui suo asciverat, in tantum scelus ruere, noli iam de creatore circa Adam retractare, quæ in tuum quoque deum retorquentur: aut ignorasse illum qui non ex providentia obstitit peccaturo: aut obistere non potuisse, si ignorabat: aut noluisse si & sciebat & poterat: atque ita maliciosum iudicandum, qui passus sit hominem suum ex delicto perire. Suadeo igitur agnoscas potius & in isto creatorem, quam parem illi deum optimum, aduersus sententiam tuam facias. Nam & Petrum presumptorie aliquid elocutum, negationi potius destinando, Zelotem deum tibi ostendit. Debuit etiam osculo tradi Propheticus scilicet Christus, ut eius scilicet filius qui laqueis à populo diligebatur. Perductus in confessum, an ipse esset Christus, interrogatur. De quo Christo Iudæi quæsisent nisi de suo: Cur ergo non uel tunc alium eis prodidit: ut pati posset, inquis. id est ut ille optimus ignorantes adhuc in scelus mergeret. Atquin & si dixisset, passurus esset. Si dixero enim, inquit, uobis non creditis. Porro non credituri, perseverassent in necem eius. Et cur non magis passurus esset, si alterius dei, ac per hoc aduersarium creatoris manifestasset: Ergo non ut pateretur, alium se tunc quoque superfedit ostendere: sed quoniam ex ore eius confessionem extorquere cupiebant, nec confessio tamen credituri, qui eum ex operibus scripturas adimplentibus agnouisse debuerant: Ita eius fuit occultasse se, cui ultrò debebatur agnitio. Et tamē adhuc eis manum porrigens, Abhinc, inquit, erit filius hominis sedens ad dexteram uirtutis dei. Suggerebat enim se ex Danielis prophetia filium hominis, & ex psalmo David, sedentem ad dexteram dei. Itaque ex isto dicto & scripturæ comparatione illuminati, quæ se uellet intelligi, Ergo, inquit, tu dei filius es. Cuius dei, nisi quem solum nouerant: Cuius dei nisi quem in psalmo meminerat dixisse filio suo, Sede ad dexteram meam. Sed respondit, Vos dicitis: quasi non ego. Atquin confirmauit id se esse quod illi dixerant, dum rursus interrogant. Vnde autem probabis interrogatiue, & non ipsos confirmatiue pronunciaffe, Ergo tu filius dei es. Ut quia oblique ostenderat se per scripturas filium dei intelligendum, sic senserint, ergo tu dei es filius quod te non uis aperte dicere: atque ita & ille, Vos dicitis, confirmatiue respondit: & adeo sic fuit pronuntiatio eius, ut perseverauerint in eo, quod pronuntiatio sapiebat. Perductum enim illum ad Pilatum onerare cœperunt quod se regem diceret, Christum, sine dubio dei filium, sessurum ad dei dexteram. Cæterum alio eum titulo grauassent incerti an filium dei se dixisset, nisi Vos dicitis sic pronunciaffet, hoc se esse quod diceret. Pilato quoque interroganti, tu es Christus, proinde, Tu dicis: ne me tu potestatis, uideretur amplius respondisse. Cōstitutus est igitur dominus in iudicio. Et statuit in iudicio populum suum. Ipse dominus in iudicium uenit cum presbyteris & archontibus populi secundum Esaiam. Atque exinde omne scriptum passionis suæ impleuit, Tumultuante sunt ibidem Nationes,

E 2 & populi

Vos dicitis

Tu dicis

Nationes
Populi
Reges
Principes

& populi meditati sunt inania. Astiterunt reges terræ, & archontes congregati sunt in unum aduersus dominū & aduersus Christum eius. Nationes, Romani qui cum Pilato fuerant. Populi, tribus Israelis. Reges in Herode: ἀρχοντες in summis sacerdotibus. Nam & Herodi uelut munus à Pilato missus, Osce uocibus fidem reddidit, de Christo enim prophetauerat: Et uinctum eum ducēt xenium regi. Delectatus est deniq; Herodes uiso Iesu, nec uocem ullam ab eo audiuit. Tanquam agnus enim coram totidente, sic non aperuit os suum, quia dominus dederat illi linguam disciplinæ, ut sciret quomodo eum oporteret proferre sermonem: Illam scilicet linguam quam in psalmo adglutinatam gutturi suo tunc probabat, non loquendo. Et Barabas quidem nocentissimus, uita, ut bonus, donatur. Christus uero iustissimus, ut homicida morti expostulatur. Sed & duo scelesti circumfiguntur illi, ut inter iniquos scilicet deputaretur. Vestitum planè eius à militibus diuisum, partim sorte concessum Marcion abstulit, respiciens psalmi prophetiā, Dispartiti sibi sunt uestimenta mea, & in uestitum meum sortem miserunt. Aufer igitur & crucem ipsam. Idem enim psalmus de eo non tacet, Foderūt manus meas & pedes: totus in illo exitus legitur. Circudederunt me canes, synagoga maleficorum circumuallauit me. Omnes qui spectabant me, naso irridebant me. Locuti sunt labijs, & capita mouerunt. Sperauit in deum, liberet eum. Quò iam testimonium uestimentorum, habe falsi tui prædam, totus psalmus uestimenta sunt Christi. Ecce autem & elementa concutuntur, dominus enim patiebatur ipsorum. Cæterum aduersario læso cœlum luminibus floruisse, magis sol radijs insultasset, magis dies stetisset, libenter spectās pendentem in patibulo Christū Marcionis. Hæc argumenta quoque mihi competissent, & si non fuissent prædicata. Cœlum, inquit Esaias, uestiā tenebris. Hic erit dies de quo & Amos, Et erit illa die dicit dominus, occidet sol meridie. Habes & horæ sextæ significationem, & contenebrauit super terram. Scissum est & templi uelum, angeli eruptione dereliquentis filiam Sionis, tanquā in uinea speculam, & in cucumerario casulam. ô quantum perseuerauit etiam x x x psalmo Christum ipsum reddere. Vociferatur ad patrem, ut & moriens ultima uoce prophetas adimpleret. Hoc dicto, expirauit. Quis? Spiritus semetipsum, an caro spiritum? Sed spiritus semetipsum expirare non potuit. Alius est qui expirat, alius qui expiratur. Si spiritus expiratur, ab alio expiretur necesse est. Quod si solus spiritus fuisset, discessisse potius diceretur quàm expirasse. Quis igitur expirat spiritum nisi caro? quæ & spirat quando illum habet, & ita eum cum amittit expirat. Deniq; si caro non fuisset: phantasma carnis, Phantasma autem spiritus fuit: Spiritus autem semetipsum expirauit, & expirando discessit. Sine dubio phantasma discessit, cū spiritus qui erat phantasma discessit, & nusquam comparuit phantasma cum spiritu. Nihil ergo remansit in ligno, Nihil perpendit

pendit etiam post expirationem. Nihil de Pilato postulatum. Nihil de patibulo detractum. Nihil sindone inuolutum. Nihil sepulchro nouo conditum. Atquin non nihil. Quid igitur illud fuit? Si phantasma, adhuc ergo inerat & Christus. Si discesserat Christus, ergo abstulerat phantasma. Superest impudentiæ hæreticæ dicere, phantasma illic phantasmatis remansisse. Sed si & Ioseph corpus fuisse nouerat, quod tota pietate tractauit: ille Ioseph qui non consenserat in scelere Iudæis, Beatus uir qui non abiit in consilio impiorum, & in uia peccatorum nō stetit, & in cathedra pestium non sedit: oportuerat etiam sepulcorem domini prophetari, ac iam tunc merito benedici: Si nec mulierū illarum officium præterit prophetia, quæ ante lucem cōuenerunt ad sepulchrum cum odorum paratura. De hoc enim per Osee, ut quærant, inquit, faciem meam ante lucem uigilabunt ad me dicentes, Eamus & cōuertamur ad dominum, quia ipse eripuit, dixit, & curabit nos, percussit, & miserebitur nostri, sanabit nos post biduum, in die tertia resurgemus. Quis enim hæc non credat in recogitatu mulierum illarum uolutata, inter dolorem præsentis destitutionis, qua percussæ sibi uidebantur à domino, & spem resurrectionis ipsius qua restitui rite arbitrantur? Corpore aut non inuento, sublata erat sepultura eius de medio, secundum Esaïam. Sed & duo ibidem angeli apparuerūt: Tot ferè laterensibus uti solebat, in duobus testibus cōsistens dei sermo. Reuertentes quoq; à sepulchro mulieres, & ab illa angelorū uisione prospiciebat Esaïas: Mulieres, inquit, uenite, Venientes à uisione, uenite ad renunciamdam scilicet domini resurrectionem. Bene autem quod incredulitas discipulorum perseuerabat, ut in finem usq; defensio nostra consisteret, Christum Iesum nō alium se discipulis ædidiisse quàm prophetarum. Nam cum duo ex illis iter agerent, & dominus eis adhæsisset, non comparens quod ipse esset, etiam dissimulans de conscientia rei gestæ, Nos autem putabamus, inquiunt, ipsum esse redemptorem Israelis, utiq; suum Christum, id est creatoris: adeo nec alium se ædiderat illis. Cæterum non existimarent eum creatoris, & cum creatoris existimaretur, non sustinuisset hanc de se existimationem, si non is esset qui existimatur. Aut ipse erit autor erroris, & præuicator ueritatis aduersus dei optimi titulum. Sed nec post resurrectionem alium se eis ostendit, quàm quem existimatum sibi dixerant. Planè inuectus est in illos, O insensati & tardi corde in non credendo omnibus quæ locutus est ad uos. Quæ locutus non aliterius se dei esse probat, sed eiusdem dei. Nam eadē & angeli ad mulieres: Rememoramini quæ locutus sit uobis in Galilæa, dicens: quod oportet tradi filium hominis & crucifigi, & tertia die resurgere. Et quare oportebat: nisi quia ita à deo creatore scriptum. Igitur increpauit illos ut de sola passione scandalizatos, & ut dubios de fide resurrectionis annunciatæ sibi à fœminis, per quæ non crediderant ipsum fuisse quem existimabant. Itaq; quod existi-

mauerant

mauerāt id uolēs credi se, eū se cōfirmabat quē existimauerāt, creatoris scilicet Christū redemptorē Israelis. De corporis aut ueritate qd potest clarius: cum hæsītātibz eis ne phantasma esset, imō phantasma credentibus: Quid turbati estis? Et quid cogitationes subeunt in corda uestra? Videte manus meas & pedes, quia ego ipse sum, quoniam spiritus ossa non habet sicut me uidetis habere. Et Marcion quædam contraria sibi, illa credo industria eradere de Euāgelio suo noluit, ut ex his quæ eradere potuit nec erasit, illa quæ erasit aut negetur erasisse, aut merito erasisse dicatur. Nec parcit nisi eis quæ non minus aliter interpretando quàm delendo subuertit. Vult itaq; sic dictum, quasi, Spiritus ossa nō habet, sicut me uidetis habentem ad spiritum referatur, sicut me uidetis habentem, id est non habentem ossa, sicut & spiritus. Et quæ ratio tortuositatis istius? cum simpliciter pronunciare potuisset, quia spiritus ossa non habet, sicut me uidetis nō habentem. Cur autē inspectui eorum manus & pedes subs offert, quæ membra ex ossibus constant? Si ossa non habebat, cur adiicit. Et scitote quia ego sum, quem scilicet corporeum retro nouerant? Aut si phantasma erat usq; quaq; , cur illos phantasma credentes increpabat? Atquin adhuc eis non credentibus, propterea cibum desiderauit, ut se ostenderet etiam dentes habere. Impleuimus, ut opinor, sponsonem, Exhibuimus Iesum Christum prophetarum doctrinis, sententijs, affectibus, sensibus, uirtutibus, passionibus, etiam resurrectione, non aliū quàm creatoris. Siquidem & Apostolos mittens ad prædicandum uniueris Nationibus, in omnem terram exire sonum eorū, & in terminos terræ uoces eorum, psalmum adimplendo, præcepit. Misereor tui Marcion, frustra laborasti, Christus enim Iesus in Euangelio tuo, meus est.

Q. SEPTIMI FLORENTIS TERTVLLIANI,
ADVERSVS MARCIONEM LIBRI
QUARTI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
PER BEATVM RHENANVM.

ERRISSIMVM est quod alibi dixit Tertullianus, de philosophorum ingenijs omnem hæresim animari. Siquidem Marcion hinc deū suum meliorem commentus est, quod Stoicæ scholæ decreta, cuius ille fuit alumnus, ἀπαρθεῖν, hoc est affectuum uacuitatem tantopere prædicent, de qua se ipsos etiam superbe iactant eius factionis consecrari, quod diuus Hieronymus nullo modo ferre potest. Enimvero superioribus libris egregie confutatus est, legem ab Euangelio separans, & nouum ac meliorem deum comminiscens qui Christum in terras miserit: quatenus uidelicet id partim ex instructo ueteri, partim ex Euāgelio pro sua libidine corrupto, persuadere molitus est. Iam quoniam ex Paulinis quoq; epistolis simili temeritate adulteratis, & pro
ut ipsi

ut ipsi uel commodum uel incommodum erat demutatis, infantiam suam Apostolico calculo comprobare tentabat, ostendit hoc postremo libro non aliū Christum in illis prædicari, quā creatoris. Quod si Paulus in quosdam inuehatur ce remonijis ueteris legis rursus utentes, nō tamen ideo creatori illum aduersari, qui ipse per Prophetas suos testatus sit umbras ueteris legis desituras exorta luce Euangelica. Agitur autem hic idem argumentum fucante sua Marcione ex uerbis Paulinis, & uicissim refellente Tertulliano, quod prioribus libris ante tractatum est. Porro quod omnibus epistolis excussis (præter eas quæ sunt ad Titum & Timotheum quas reijciebat Marcion) illius quæ ad Hebræos inscribitur non est facta mentio, satis declarat, ea ætate Paulo fortassis non fuisse tributam.

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

A Postoli quoq; originem.) Adieci mus Pauli. Apostoli quoq; Pauli originē. Nouus aliqui discipulus.) Aliqui pro aliquis. Sic & supra. Sed erat, inquit unus aliqui deputandus ex ijs. Paulo post. A domino allectum iam in cœlis quiescente. In acatos tuas.) Hoc est in cymbas siue scaphas tuas. Est ἀκάτω, Græcis nauigij genus quod uelis potius agebatur quā remis. Id & ἀκάτωρ aliquando dicitur, quod uocabulum etiam maiori uelo nauis accommodat Iulius Pollux. Onus auertisti.) Sarcinas intelligit quæ nauibus imponuntur in longinquas regiones deuehendæ. Et solent hæ nonnunquam ab ipsis nauiculis intercepti. Plane profiteri potest seipsum quis.) Loquitur de professione quæ fit apud Acta. Nam profite mur dum publicè & apud Acta aliquid ultro denunciamus, ueluti quā profite mur merces ne in uestigali pendundo reipublicæ fraus fiat. Vnde merces improffas Marcianus in Pandectis uocat quarum nomine nullum uestigal solutum est. Item profitebatur filios natos sibi apud Acta ueteres, quæ res tum certam tum facilem ætatis faciebat probationem si quando huiusmodi dubium incidisset. In hūc sensum eleganter dixit Seneca, Profiteri æs alienum. Id quod candidati facere cogebantur & rei. De beneficijs libro sexto. Liuius, profiteri frumentum libro quarto primæ Decadis, ubi in peruulgatis exemplaribus mendose legitur, Confiteri cogendo frumentum. Vt iam hinc & fidem tuam obtundam.) Sic libro præcedente, Non David, inquit, errorem scribarum obtundebar. Non mihi Paulum.) Nos. Nam mihi Paulum. Asserti uē uidelicet. Item infra, Certe Acta Apostolorum hunc mihi ordinem Pauli tradiderunt. Ex Gorziensi collatione. Iisdem & hic dimicabimus lineis.) Linearum prouerbialiter lubens meminit, Vt rursus ad lineas, Præducere lineas, & hic, Iisdem dimicare lineis. Intercessisse quosdam.) Hoc est interuenisse, & opposuisse se quosdam. Infra scripsimus, quā de instrumento Actorum. Non aliter supra uocauit Apocalypsin, Instrumentum Iohannis. Paulo post pro siqua reposuimus, si quid scilicet. Ex Gorziensi. Item, Et defensionem. Nos, ex defensione. Iudaismi magis adfines.) Vt in De patientia. Adfines cupiditatis deprehendemur. Item, Nunquid impatientes pacis adfines. Ob incōstantiam. uictus.) Hic uidet ab ipso autore explicari quid intellexerit per passuum conuictum libro primo aduersus Marcionem, dum, inquit, hoc ipsum argumentū tractans, Igitur si feruenter adhuc, ut Neophytus aduersus Iudaismū, aliquid in conuersatione reprehendendum existimauit, passuum scilicet conuictum. Et cætera. Quod uero sequitur hic conuersationis ambiguae, Tertullianus potuisset di-

cere sibi libuisset, conuersationis passuæ. Ergo passuum, & inconstans & ambiguum significat. Quam nobiscum faciat.) Hoc est, quam nobiscum sentiat.

5 Sic & supra alicubi loquutus est. Si uero ratio, nec lex in tuo.) Nos ex Gorziensi collatione restituimus, Si uero rationale & in tuo. Porro frequenter hoc uocabulum apud Tertullianum reperias. Vt quum dicit, Omnia in deo rationalia. Nihil in deo non rationale. Abrahæ dictæ promissiones.) Nos adiecit uerbum sunt. Soles & lunas.) Sic libro præcedente, Qua soles & imbres qui

6 foenerauerat. Cuius gratia.) Subaudi, est. Physicæ, id est naturalis substitutionis.) Horum meminit libro primo aduersus Marcionem, Vt plerique Physicorum, inquit, formidauerint initium ac finem mundo constare. Aduersus Praxean, Et manet chirographum apud Physicos. Ibidem. Disiunxit à Physicis. Sic enim utrobique legitur in uolumine Gorziensi. Et ceremonia uestra.) Sic dixit in De hæresibus. Ad benedicenda eucharistia sua. O licentiā inexcusabilem.

Nouissimam Abrahæ mentionem, nullam magis auferendam.) Apposituè.

Vnum à monte Syna.) Subaudi ex liberis. Alium sup. Hoc est alterum ex filiis super omnem principatū generans. In quem repromissimus sanctam ecclesiam.) Censeo legendum, In quem repromissi sumus. In quem uidelicet alterum

7 filium. Seruitutis uel legis astringi.) Nos, id est legis. Item, sicut & circumcissionem, utrumque ex Gorziensi. Circūcidetis duricordiam uestram.) Sic uer

8 tit *αλλογενεσίαν*. Dum Christi est lex creatoris.) Amat breuitatem. Subau

9 ditur, lex. Boni duxit deus.) Sic uertit quod Græcè est, *ὁ δὲ θεὸς ὁ δὲ θεός*. Quemadmodum enim autores dicunt, Boni consulere, Et, Aequi bonique facere, sic ipse dicit, Boni ducere. Infra. At propterea, inquit, debere boni ducere abesse potius à corpore & esse cum domino, ut & mortem excipiamus. Et alibi rursus, Quomodo autē, inquit, boni duxit omnem plenitudinē in semetipso habitare.

Qui sapientia sua.) Scripsimus, Qui in sap. Et paulopost, Qui ex retributione. Et supra, & populi & humani generis offensam. Ex Gorziensi collatione.

Aut etiam uetera.) Hoc est apud ueteres institutiones, apud ueteres ceremonias, uidelicet instrumentū ueteris. Quid stultius.) Hoc refertur ad Creatorē.

Penē iam totis seculis creatoris pro ductis.) Pro ductis à prodigēdo quasi procul actis, hoc est expletis. Si in creatoris accipitur.) Subaudi, interpretatio

11 nem, ut de creatore uidelicet intelligatur. Defectiua oratio Græcorum imitatione qui dicunt *ὁ θεός*. In Plutonis. Subauditur, domo. Sic infra, Et à nostræ partis possit opponi. Depalatorem disciplinæ diuinæ.) Depalatorem uocat, pro

palatorem, manifestatoremque. Sic aduersus Hermogenem. Siquidem, inquit, omnia opera sua deus ordine consummauit, incultis primo elementis depalans quodammodo mundum, dehinc exornatis dedicans. Depalans, hoc est palam o

12 stendens. Vtique sui superfundamenti.) Nos prepositionem super erasimus, fidem secuti Gorziensis collationis. Per similitudinem sanguinis salutaris.)

Alludit ad locum qui est Exodi cap. XII. Ite tollentes agnum per familias uestras, & immolate phase, Fasciculumque hyssopi tingite in sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare & utrumque postem. Transibit enim dominus percutiens Aegyptios. Cumque uiderit sanguinē in superliminari & in utroque poste, transcendet ostium domus, & non sinet percussorem ingredi domos uestras & laedere. Et pecoris Christi.) Agnū intelligit. Paulopost scripsimus, Empti enim sumus pretio magno. Plane nullus si in phantasma fuit Christus.) Nos ex

13 iudicio nostro sumus ausi mutare locū & scribere, Planē nullo si phantasma fuit Christus. Subaudi, pretio. In quæ eadem mittenda fornicatio non erit.) Opi nor scribendum, committenda. Et si forte disiectum.) Si forte pro forte.

Ne qui

Ne qui fidelis.) Ne qui pro ne quis. Vt aliqui saepe pro aliquis. Paulo post scri- 14
psimus, Ecce autem & in petr. Figuram extranei sacramenti.) Poterit expo-
ni, figuram eius qui sit extraneus à sacramento. Nam solet extraneus construere
cum genituo, ut supra aduersus Marcionē libro secundo, Quis mali extraneus,
nisi qui & inimicus. Item, Extranea gloria. Equidem æmulo.) Restituimus
locum ex Gorziensi codice. Ab alio mutuatur exempla & quidem æmulo. De il-
lo me terret sibi. Iam si deliquero eadem.) Figura Græca, id est secundū ea-
dem. Aut exponendum pro admisero. Infra, E cōtrario foueat deus. Item, quādo
paria. Nos, si quādo paria. Et breuiter expungo.) Expūgo, hoc est absoluo.

Panis & calicis sacramentum.) Nos, sacramento. Nihil exinde speran- 15
te penes illos (spiritu.) Legendum, spirante pro aspirante. Qui meritis cha- 16
rismata.) Nos, qui meritum charismatum. Paulo post, discendi duntaxat gratia.
Et mox, mulieri etiam prophetanti. Ex Gorziensi collatione. Magnis di-
cam.) Posset etiam legi, Magnificam. Nihil ex huiusmodi.) Malim, Nihil 17
huiusmodi. Vocabulorum mortuorum. Ita mortuum uocabulū non est.)

Hic locus etiam in manuscriptis uoluminibus est deprauatus. Ego sic mutauī di-
stinxiq; Exigit defendi proprietates uocabulorū. Mortuorum ita uocabulo non
est nisi quod amisit animam. Et in Christi corpore.) Nos, Et in Christo cor-
pore. Infra, donec ponat. Qui ait, Sedit ad dexteram templi.) Nihil hic suc- 18
currunt exemplaria, Censeo scribendum, quia is sederit ad dexteram templi.

Quod & ipso hic accedit.) Ipso hoc est in ipso. Subaudi, Christo. Accedit pro
accidit, ut infra, Demutationi, inquit, adscribens quæ accedit resurrectioni. Por-
ro, Quod & ipso, apte refertur ad id quod sequitur: Tu es sacerdos in æternum.
Nam & sacerdotium Christi spirituale. Acceptatione & bene dignabitur.)
Proculdubio legendum, & benedictione dignabitur. Præcedit enim, Qui Abra-
ham circūcisum iam accepta decimarum oblatione benedixit. Infra scripsimus; 19
puluerem lingent. Viderit institutio istæ Calendæ si forte Febr. r.) Hunc
locum ex sola diuinatione pridem restitueram adiecta in margine libri adnota-
tiuncula. Nunc quoniam consentit codex Gorziensis, liberius ausi sumus pro
istæ scribere ista, hoc modo, Viderit institutio, ista Calendæ si forte Februariæ
respondebunt illi pro mortuis petere. Et est sensus: Calendæ Februariæ, hoc est
sacra quibus Romanus populus hoc mense februebatur, id est lustrabatur per
ignem maxime, respondebunt illi subaudi Marcioni, si forte, hoc est forte (nam
perpetuo Tertullianus si forte pro forte utitur) petere ista pro mortuis, uidelicet
istum baptizandi modū. Quasi dicat. Lustrationis Februalis loco, mortuorum
baptizatio, fortassis fuit apud quosdam Christianos, & ex illo lustrandi ritu so-
lenni irrepsit. Equidem quod negari nō potest, ceremoniæ ardentium cereorum
quos hodie Christiani eo die qui purificatæ Mariæ dicatus est, ex more circunfe-
rimus, à Februalibus Romanorū sacris originē sumpsere. Pertinaci paganismo
mutatione subuentum est, quem rei in totum sublatio potius irritasset. Si sic distin-
guas, Viderit institutio ista. Calend. idem erit sensus.

Denotare.) Denotare
pro arguere ut supra saepe. In De patientia. Parum hoc, inquit, si non etiam pro-
ditorem suum secum habuit, nec constanter denotauit. Secundam discrepa-
tionem.) Possit etiam legi disceptionem. Obducitur.) Hoc est cōuincitur
subaudi Marcion. Hoc uerbo in hunc sensum crebro uitur, ut supra annotaui-
mus, & infra sumus annotaturi. Infra scripsimus, Nōne carnalem. Etsi ha- 20
bet aliquod proprium corpus anima uel spiritus.) Diuus Aurelius Augustinus
negat Tertullianum propter hanc assertionem damnatum esse hæreseos. Quin
interpretatur commode quantum potest. Animale dici capit.) Vsum huius
uerbi

- uerbi capit multis iam locis annotauimus, Sic em̄ uertit quod Græcis *ὑποκείμενον* dicitur, quo & illi impersonaliter uti solent. Hic tantum ualet, ac si diceret, recipit appellationem ut animale dicatur, siue meretur animale dici. Sic in De resurrectione carnis, Quam & patrum, inquit, dici capiat. Libro tertio aduersus Marcionem, Id enim intelligi uel non intelligi capit. Infra adiecimus genitiuum carnis
- ²¹ ex Gorziensi collatione, In nomine carnis denegatur dei regnū. Sed quod illi corpus dei dedit. Censeo scribendū deus dederit, ut supra, Quibus det corpus deus prout uolet. Quæ accedit resurrectioni. Accedere frequēter usurpat pro accidens esse. Ut in præcedentibus, Quod & ipso hic accedit. Et paulo ante, Nisi, inquit, ex accedentibus cui magis competant. Mox pro uel contentio tua reposuimus, Vbi contentio tua. Item, Domini nostri Iesu Christi. Ex Gorziensi collatione. Vtiq; & misericordiæ affectum. Quoniam in Gorziensi codice legitur affectu, uertendum est & particula in ex. Etsi non litera, & eius spiritus hoc erit nouitas. Arbitror pro & supponendū at. At eius spiritus. Quomodo iam optatus. Gorziensis collatio monuit pro optatus substituentum operta. Quid & Apostolū Christi alterius. Legendum ad Apostolum, ubi subaudiri debet, pertinet. Contentus uictoriæ. Contentus cum
- ²⁴ genitiuo. Næ ultro possum. Næ Græcum est aduerbiū affirmandi pro, certē, profecto. Scripsimus infra, Prætereo. Item, Et hanc substantiam resuscitatus est. Strinxit. Strinxit pro perstrinxit, hoc est obiter indicauit, siue leuiter attigit. Et qui de integro. Legendum, & quidem integro. Compendium mortis, & mutati consequentur. Pro & debet legi sed. Ibidem scripsimus superinduti. Item, quā exuti corpus. Boni ducere. Boni ducere sicut Boni consulere, ut supra hoc ipso libro, Quoniam inquit, in dei sapientia non intellexit mundus per sapientiam dominum, boni duxit deus per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Sic interpretatur uerbum Paulinum *ὑποταγή*. Mox adiecimus aduerbiū libenter ex collatione Gorziensi, ut & mortē libenter excipiamus. Dispunctionem boni ac mali operis. Dispunctionem uocat compensationem, remunerationemq;. Percutiendi & sæuendi alienū. Sic in De resurrectione carnis, Quis ergo discēdi magis adfinis quā præsumentūdi. Eodem. In re aliena salutis. Item, In alienā culpā. Plurimum. Plurimum, hoc est maxime siue pro maxima parte. In ultionem ueritatis. Videlicet
- ²⁷ non receptæ sed explosæ. Vehitur in transgressores legis. Vehitur pro inuehitur. Adeo autem Iudæos ingesserat. Lege inceserat, nam præcedit, uehitur in transgressores legis. Seruiuit deus dispositioni. Adiecimus tuus ex Gorziensi, Seruiuit deus tuus dispositioni. Nisi si creator ideo legem intercalauit. Intercalauit, id est interiecit, interposuit, interfecit, mediam immisit. Nam id significat hic intercalare. Eius uerbi meminit Macrobius, etiā de ratione intercalandi abunde differens. Iulius Cæsar instituit ut unus dies quarto quoque anno intercalaretur, hoc est insereretur, unde bisextilem annum Plinius intercalarem uocat, & Liuius mensem dixit intercalarium. Græci *ἐμβολιμος* appellant, & *ἐμβολιμαῖον*. Per quam licuit delictum latere. Licuit, hoc est à liquet impersonali uerbo pro claruit, innotuit, manifestū euasit. Atq; hoc est quod Paulus docet, *ἀλλὰ τὸ ἐμαρτίαν οὐκ ἔγνω, ἐμὰ δὲ τὰ νόμον*, id est, Sed peccatum non cognoui, nisi per legē. Porro uerbo liquuit à liquet utitur in De carne Christi, Quāquam iam liquuit, inquit, & de nomine hominis, de statu qualitatis, & de sensu tractationis, & de exitu passionis, humanam constitisse. liquuit, id est apparuit, constitit. Est enim dum alterius par est. Par cū genitiuo, ut alias sæpe. Mox
- ²⁹ scripsimus, quia hoc tantum est. Sed ad cōuersationis pertinebūt. Repere accusati

accusatiuum, reatum. Absq; qua nec corpus aliud dici capit.) Capit, id est idoneum uel aptum est ut aliud dicatur, ut libro secundo, Capit etiam imaginem spiritus dicere statum. libro tertio, Id enim intelligi uel non intelligi capit. Imperfonale uerbum, quod ὑποκείμενον Græci dicunt. Salio & hic amplissimè abruptū intercisæ scripturæ.) Salio pro transilio. Si nō & inscientiam.) Ex Gorziensi collatione reposuimus, inscientiam. Quo uerbo Tacitus etiam utitur libro XVII. Inde atrox rumor, inquit, affirmantibus plerisq; interfectos, ac ni sibi consulerent, fore ut acerrimi militum & præsentia conquesti, per tenebras & inscientiam cæterorum occiderentur. Vbi in peruulgatis exemplaribus ante nostram castigationem legebatur, inscientiam. Idem in Dialogo oratorum, Sed desidia iuuentutis, inquit, negligētia parentum, & inscientia præcipientium, & obliuione moris antiqui. Cicero in Academicis quæstionibus. Quam rationem, inquit, maiorum etiam comprobat diligentia, qui primum iurare ex sui animi sententia quę uoluerūt, deinde teneri si sciens falleret: quod inscientia multa uersaretur in uita. Ex inscitia scilicet.) Hic habes inscientiā & cōsentiunt exēplaria.

Et inuestigabiles uia eius.) Græcè καὶ ἀνεξετάστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. Inuestigabiles, id est non uestigabiles. Infra scripsimus, Aut quis consiliarius eius fuit. Qui tanta de scripturis ademisti.) Hoc est quod paulo ante dixit, Salio & hic amplissimum abruptum intercisæ scripturæ. Non retributionem iniuriæ.) Addidimus uerbum permittebat, Ex Gorziensi. Pontus laborauit.) Hoc est Barbaria illa. Nisi mauis, Ponticus, id est Marcion. Est sapor & in paucis.) Etiam modica habent suū gustum. Luxuria est turpitudini quoq; & immunditiæ non contraria.) Nos fidem secuti collationis Gorziensis negatiuam particulam non, sustulimus. Nam luxuriam hic accipit congressum uiri cum muliere, quæ est contraria turpitudini & immunditiæ, id est Veneri illicitæ. Hunc sensum aliquis non percipiens scripsit, non contraria. Licet enim & anima & corpus sit.) Scripsimus nostrum secuti iudicium, Licet enim & animæ corpus sit. Huius opinionis & paulo ante facta mentio. Multo magis hic.) Subaudi, intelligit.

Vt cohærent eis.) Nos cohærentia. Parem creatoris.) Par cum genitiuo, ut paulo ante, Est enim, inquit, dū alterius par est. Et alias sæpe. Nostratem deum faceret.) Nostratem, id est nostrę partis. Summissu erroris.) Summissus us. ui. pro summissione. Quod si nō capit, alterius omnia ista deputari.) Similis locutio per uerbum capit imitatione Græcorum qui ὑποκείμενον sic usurpare solent impersonaliter, ut illa paulo ante, Animale dici capit. Item illa libro tertio, Id enim intelligi uel non intelligi capit. Et alia innumeræ. Propter quod & nos iracund.) Secuti Gorziensem collationem scripsimus, Propter quod & iracundiæ filij sumus, sed natura. Quam & ipse iam fecit.) Quam pro qualem. Nisi mauis legere suam. Non Christo æmulæ.) Aemulus cum datiuo.

Non Marrucine sed Pontice.) Marrucini Plinio teste, populi sunt Italię Feren tanis & Vestinis proximi. Locus est in gentē. Latio nihil cultius, nihil barbarius Ponto. De manibus hæretici præcidendis.) Distinximus. De manibus hæretici præcidendis non miror si syllabas sub. Paulo post scripsimus, Occulti ab æuis deo. Item illis debebat dixisse. Vere cum & uisibilem excondis præliatorem.) Legerim, Verè eum & uisib. Videtur autem excondis (si non est mendosa dictio) dictum pro educis, ut excondo oppositum sit ei quod est recondo.

Vel augmenta.) Semina præceptorum sunt uelut initia. Additiones atq; expositiones sunt eorundem augmenta. Et honorabit & coronabit.) Ergo in De resurrectione carnis pro mendoso uerbo inorbitur, aptè legemus coronabitur, At

cur, At enim, inquit illic, & calix bene sibi conscius, & de diligentia ministerij commendatus, coronis quoque potatoris sui coronabitur, aut aspergine florum honorabitur.

Quò iam mihi duos deos.) Quò, id est ad quem usum. Vt supra locutus est quòdam loco.

O quanti iam dii creatores.) Quanti pro quot. Paulopost scripsimus, An sicut duo dii, Et mox, Si ambo iam diaboli. Rursum infra, Nam si iam tum traditio. Ex collatione Gorziensi.

Ex qua delatura.) Delatura pro delatione. Referri debet in eorum nominum classem, qualia sunt Læsura, paratura, supparatura, occursura, suffectura, fluxura, subiectura, farsura, inscri-

39 ptura. Nedum Antoniniani Marcionis.) Ergo lib. primo aduersus Marcionem legendum, De quo tamen constat, Antoninianus hæreticus est, sub Pio impius.

Boni duxit omnem plenitudinem in semetipso habitare.) Græcè *ὅτι ὁ ἀγαθὸς θεὸς πάντα διδόντες καὶ τὸ πλήρμα καὶ πεποισας*, uertit *ὁ δὲ ὀκνεῖ*, Boni duxit, ut supra, bis

40 De Epicuri schola.) Deum Epicurus inducit hebetem ac stupidum, qui non commoueatur, nec peccantibus irascatur. At nos Christiani iram dei excitare formidamus. Sic aduers. Valentinianos, Sit itaque Bythios, inquit, iste infinitis retro quies, in maxima & altissima quiete, in ocio plurimo, placida & (ut ita dixerim) stupentis diuinitatis, qualem iussit Epicurus.

De porticu Stoicorum.) Stoici ponunt materiam deo coeternam. Christianus credit deum omnia ex nihilo produxisse.

Cuius ingenijs.) Hoc est à cuius ingenijs.

Quorundam edulium.) Vsurpat edulis iuxta tertiam inflexionem. Sic etiam Irenæi interpretes loquitur. Ipsam autem, inquit, edulium & reliquarum operationum indifferentem sententiam, &c.

41 libro secundo. Quo nec hic Ap.) Quo pro Quapropter.

Pariari deo.) Pariari, hoc est parem esse. Sic uertit quod apud Paulum Græcè est, *ὅτι ὁ θεὸς ἰσὸς θεῷ*.

Hoc uerbo in libro De resurrectione carnis bis utitur, Et sermo enim deus, inquit, qui in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit pariari deo. Et alio postea loco, Aequa enim, inquit, substantia pariatur inter se Christus & Adam, scilicet ex carne.

Semel libro quarto aduersus Marcionem, Ita tota promissio creatoris, inquit, est, parabolarum status, similitudinum peræquatio, si nec in alium spectant, quam cui per omnia pariauerint.

In De carne Christi, Pariamus igitur de calcaria (quod dici solet) in carbonariam à Marcione ad Apellen, subauditur, euntes.

Pariamus, id est in pari errore profligando uersamur. Tamen illic legitur paruius.

Sed & hæc sit semetipsum.) Tertullianus uertit, Sed exhaust semetipsum, quod Græcè est, *καὶ αὐτὸν ἐκένωσε*.

Lucri duxerat.) Lucri ducere, ut Boni ducere. In De corona militis dicit, Lucri habitum, Perditurus, inquit, animam aduersus nomen eius lucri habitum.

42 Pharisææ candidæ dignitatem.)

Hoc est ordinis Pharisaici fastigium, in quo constitutus fuerat Paulus adhuc Iudæus. Candida uestis erat magistratus petentium. In toga candida Cicero orationem habuit. Mox scripsimus, Hæc ac si stercora existimat.

Et si qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus.) Hoc est ex debito absoluerimus,

præstiterimusque. Sic libro quarto præcedente. Et si commoremur, inquit, promissionis Moyse, hic

inuenietur expuncta.

ANNOT. IN LIBRVM SEQVENTEM FINIS.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTULLIANI AD VER

SVS MARCIONEM, LIBER QVINTVS.

Nihil sine origine, nisi deus solus. Quæ quantum præcedit in statu omnium rerum, tantum præcedat necesse est etiam in retractatu earum, ut constare de statu possit. Quia nec habeas dispicere quid quale sit, nisi certus an sit, cum cognoueris unde sit. Et ideo ex opusculi ordine ad hanc materiam deuolutus, Apostoli quoque **PAVL**i originem à Marcione desidero, nouus aliqui discipulus, nec ullius alterius auditor, qui nihil interim credam nisi nihil temere credendū: temere porro credi quodcumque sine originis agnitione creditur: quicquid dignissimè ad sollicitudinem redigam istam inquisitionem, cum is mihi adfirmatur Apostolus quem in albo Apostolorum apud Euangelium non deprehendo. Denique audiens postea eum à domino allec-tū iam in coelis quiescente, quasi improvidentiā existimo, si nō ante sciuit illum sibi necessarium Christus, sed iam ordinato officio Apostolatus & in sua opera dimisso, ex incurso nō ex prospectu adiiciendum existimauit, necessitate, ut ita dixerim, non uoluntate. Quamobrem Pontice nauclere si nunquā furtiuas merces uel illicitas in ac-tos tuas recepisti, si nullum omnino onus auertisti uel adulterasti, cautior utique & fidelior in dei rebus, ædas uelim nobis quo symbolo susceperis Apostolorum Paulum: quis illum tituli caractere percusserit, quis transmise-rit tibi, quis imposuerit, ut possis eum constanter exponere, ne illius probe-tur qui omnia Apostolatus eius instrumenta protulerit. Ipse se, inquit, Apo-stolum est professus, & quidem non ab hominibus, nec per hominem, sed per Iesum Christum. Planè profiteri potest semetipsum quiuis. Verū pro-fessio eius alterius autoritate conficitur: alius scribit, alius subscribit, alius ob-signat, alius actis refert. Nemo sibi & professor, & testis est. Præter hæc uti-que legisti multos uenturos, qui dicant, ego sum Christus. Si est qui se Chri-stum mentiatur, quāto magis qui se Apostolum prædicet Christi: Adhuc ego in persona discipuli & inquisitoris cōuersor, ut iam hinc & fidem tuam obtundam, qui unde eam probes non habes: & impudentiam suffundam, qui uindicas, & unde possis uindicare non recipis. Sic Christus, sic Aposto-lus, ut alterius, dum non probantur nisi de instrumento creatoris. Nam mi-hi Paulum etiam Genesis olim repromisit. Inter illas enim figuras & pro-pheticas super filios suos benedictiones, Iacob cum ad Beniamin dixisset, Beniamin, inquit, lupus rapax ad matutinum comedet adhuc, & ad uesper-

Album Apo-
stolorumScribere
Subscribere
Ob-signare
In acta referre

F ram

PAULVS ram dabit escam. Ex tribu enim Benjamin oriturum Paulum providebat, lupum rapacem, ad matutinū comedentem, id est prima ætate uastaturum pecora domini, ut persecutorem ecclesiarum, dehinc ad uesperam escam daturum, id est deuergente iam ætate oues Christi educaturum, ut doctorem Nationum. Nam & Saulis primo asperitas insectationis erga Dauid, dehinc pœnitentia & satisfactio, bona pro malis recipientis, non aliud portendebat quàm Paulū in Saule secundum tribus, & Iesum in Dauid secundum uirginis censum. Hæc figurarum sacramenta si tibi displicent, certè Acta Apostolorum hunc mihi ordinem Pauli tradiderunt, à te quoque non negandum. Inde Apostolum ostendo persecutorem, non ab hominibus, neque per hominem: inde & ipsi credere inducor: inde te à defensione eius expello, nec timeo dicentem, Tu ergo negas Apostolum Paulum? Non blasphemio quem tueor. Nego, ut te probare compellam. Nego, ut meum esse conuincam. Aut si ad nostrā fidem spectas, recipe quæ eam faciunt. Si ad tuam prouocas, æde quæ eam præstruunt: Aut proba esse, quæ credis: aut si non probas, quomodo credis? Aut qualis es aduersus eum credens, à quo solo probatur esse quod credis? Habe nūc Apostolū de meo sicut & Christum: ² tam meum Apostolum, quàm & Christum. Iisdem & hic dimicabimus lineis: in ipso gradu prouocabimus præscriptionis, Oportere scilicet & Apostolum qui creatoris negatur, imò & aduersus creatorem proferatur, nihil docere, nihil sapere, nihil uelle secundum creatorem: & in primis tanta constantia alium deum edicere, quanta à lege creatoris abrupta. Neque enim ueris simile est ut auertens à Iudaismo, non pariter ostenderet in cuius dei fidem auerteret: quia nemo transire posset à creatore, nesciens ad quem transeundum sibi esset. Siue enim Christus iam alium deum reuelauerat, sequebatur etiam Apostoli testatio, uel ne non eius dei Apostolus haberetur quæ Christus reuelauerat, & quia non licebat abscondi ab Apostolo qui iam reuelatus fuisset à Christo. Siue nihil tale de deo Christus reuelauerat: tanto magis ab Apostolo debuerat reuelari, qui iam non posset ab alio, non credendus sine dubio si nec ab Apostolo reuelatus. Quod idcirco præstruximus, ut iam hinc profiteamur nos proinde probaturos, nullum alium deum ab Apostolo circumlatum, sicut probauimus nec à Christo: ex ipsis utique epistolis Pauli, quas proinde mutilatas etiam de numero, forma iam hæretici Euangelij præiudicasse debebit.

*Sacramenta
figurarum*

*Iisdem lineis
dimicare*

DE EPISTOLA AD GALATAS.

*Epistola ad
Galatas, Iu/
daismi expu/
gnatrix*

PRINCIPALEM aduersus Iudaismum epistolam nos quoque confitemur, quæ Galatas docet. Amplectimur etenim omnem illam legis ueteris abolitionē, ut & ipsam de creatoris ueniētem dispositione, sicut sæpe iam in isto ordine tractauimus, de prædicata nouatione à prophetis dei nostri. Quod si creator quidem uetera cessura promisit nouis scilicet

scilicet oritur, Christus uero tempus distinctionis istius, Lex & prophetæ usq; ad Ioannem, terminum in Ioanne statuens, inter utrumq; ordinem desinentium exinde ueterum & incipientium nouorum: necessariè & Apostolus in Christo post Ioannē reuelato, uetera infirmat, noua uero confirmat: atq; ita non alterius dei fidem curat quàm creatoris, apud quē & uetera decessura prædicabātur. Igitur & legis destructio, & Euangelij ædificatio, pro me faciunt in ista quoq; epistola, ad eam Galatarum præsumptionem pertinentes, qua præsumebant Christum utputa creatoris, salua creatoris lege credendum: quod adhuc incredibile uideretur, legem à suo autore deponi. Porro si omnino alium deū ab Apostolo audissent, ultrò utiq; scissent abscedendum sibi esse à lege eius dei quem reliquissent, alium secuti. Quis em̄ expectaret diutius discere, quod nouam deberet sectari disciplinam, qui nouum deum recepisset? Imò quia eadem quidem diuinitas prædicabatur in Euangelio, quæ semper nota fuerat in lege, disciplina uero non eadem, hic erat totus quæstionis status, An lex creatoris ab Euangelio deberet excludi in Christo creatoris. Deniq; aufer hunc statum, & uacat quæstio. Vacante autem quæstione, ultrò omnibus agnoscentibus discedendum sibi esse ab ordine creatoris per fidem dei alterius, nulla Apostolo materia cōpetisset, id tam presse docēdi, quod ultrò fides ipsa dictasset. Igitur tota intentio epistolæ istius nihil aliud docet quàm legis decessionem uenientem de creatoris dispositione, ut adhuc suggeremus. Si item nullius noui dei exerit mentionem, quod nusquam magis fecisset quàm in ista materia, ut rationem scilicet ablegandæ legis, unica hac & sufficientissima definitione proponeret nouæ diuinitatis, apparet quomodo scribat, Miror uos tam cito transferri ab eo qui uos uocauit in gratiam, ad aliud Euāgelium: ex cōuersatione aliud non ex religione: ex disciplina, non ex diuinitate. Quoniam quidem Euāgelium Christi à lege euocare deberet ad gratiam, non à creatore ad alium deum. Nemo enim illos mouerat à creatore, ut uiderētur sic ad aliud Euāgelium transferri, quasi dum ad creatorem transferuntur, Nam & adiiciens, quod aliud Euāgelium omnino non esset, creatoris confirmat id, quod esse defendit. Si enim & creator Euāgelium repromittit, dicens per Esaïam: Ascende in montem excelsū, qui Euangelizas Sioni, extolle uocem in ualentia tua qui Euangelizas Hierusalem: Item ad Apostolorum personam: Quàm tempestiui pedes Euangelizantium pacem, Euangelizantium bona: utiq; & Nationibus Euangelizantium, quoniam & in nomine eius, inquit, Nationes sperabūt, Christi scilicet, cui ait, Posui te in lumen Nationū: Est autē Euāgelium etiam dei noui, quod uis tunc ab Apostolo defensum: iam ergo duo sunt Euāgelia apud duos deos, & mentitus erit Apostolus dicens, quod aliud omnino non est, cum sit & aliud: cum sic suum Euāgelium defendere potuisset, ut potius demonstraret, non ut unū determinaret. Sed

An lex creatoris ab Euangelio debeat excludi in Christo creatoris

Species

fortasse ut fugias hinc, Et ideo dices, subtexuit, Licet angelus de cœlo aliter Euangelizauerit, anathema sit, quia & creatorem sciebat Euangelizaturum. Rursus ergo te implicas. Hoc est enim quo astringeris, Duo enim Euāgelia confirmare, non est eius qui aliud iam negarit. Tamen lucet sensus eius qui suam præmisit personam: Sed & si nos aut angelus de cœlo aliter Euangelizauerit. Verbi enim gratia dictum est. Cæterum, si nec ipse aliter Euangelizaturus, utiq; nec angelus. Ita angelum ad hoc nominauit quo multo magis hominibus non esset credendum, quādo nec angelo, & nec Apostolo: non angelum ad Euangelium referret creatoris. Exinde decurrens ordinem conuersionis suæ de persecutore in Apostolum, scripturam Apostolicorum cōfirmat, apud quam ipsa etiā epistolæ istius materia recognoscitur, intercessisse quosdam, qui dicerēt circumcidi oportere, & obseruandam esse Moyſi legem: tunc Apostolos de ista quæstione cōsultos, ex autoritate spiritus renunciaſſe, non esse imponenda onera hominibus quæ patres ipsi non potuissent sustinere. Quod si & ex hoc cōgruunt Paulo Apostolorum Acta, cur ea respuatis iam apparet, ut deum scilicet non alium prædicantia quā creatorem, nec Christum alterius, quā creatoris, quādo nec promissio spiritus sancti aliunde probetur exhibita, q̄ de instrumento Actorum. Quæ utiq; uerisimile non est, ex parte quidem Apostolo conuenire, cū ordinem eius secundum ipsius testimonium ostendunt, ex parte uero dissidere, cum diuinitatem in Christo creatoris annunciant: ut prædicationem quidē Apostolorum non sit secutus Paulus, qui formam ab eis dedocendæ legis accepit. Deniq; ad patrocinium Petri cæterorumq; Apostolorū ascendisse Hierosolymam post annos XIII. scribit, ut conferret cum illis de Euangelij sui regula, ne inuacuum tot annis cucurrisset, aut curreret, si quid scilicet citra formam illorum Euangelizaret: Adeo ab illis probari & constabiliri desiderat. Quod si quando uultis Iudaismi magis ad fines subintelligi, cū uero nec Titum dicit circumcisum, iam incipit ostendere solam circumcisionis quæstionem ex defensione adhuc legis cōcussam ab eis, quos propterea falsos & superinductitios fratres appellat, nō aliud statuere pergentes quā per seuerantiam legis, ex fide sine dubio integra creatoris: atq; ita peruertentes Euangelium, non interpolatione scripturæ, qua Christum creatoris effingerent, sed retentione ueteris disciplinæ, ne legem creatoris excluderent. Ergo propter falsos, inquit, superinductitios fratres, qui subintrauerant ad speculandam libertatem nostram quā habemus in Christo, ut nos subigerent seruituti, nec ad horā cessimus subiectioni. Intendamus enim & sensui ipsi, & causæ eius, & apparebit uitatio scripturæ. Cum præmittit, sed nec Titus qui mecum erat, cum esset Græcus, coactus est circumcidi: dehinc subiungit, propter superinductitios falsos fratres, & reliqua: contrarij utiq; facti incipit reddere rationem, ostendens propter quid fecerit: quod nec fecisset, nec ostendisset

Apostolica

Acta

3

Instrumentū

Actorum

Galatas

τὸς παρὰ
 τοὺς Ἰουδαίους
 ἀλλοτρίους

Superinducti
 ij fratres
 ὑπερπροσποπῆ
 σαι

ostendisset, si illud propter quod fecit non accidisset. Denique dicas uelim, si non subintroissent falsi illi fratres ad speculandam libertatem eorum, cessissent subiectioni: non opinor. Ergo cesserunt, quia fuerunt propter quos cederetur. Hoc enim rudi fidei & adhuc de legis obseruatione suspensæ compete-
 petebat, ipso quoque Apostolo ne in uacuum cucurrisset aut curreret suspecto. Itaque frustrandi erant falsi fratres, speculantes libertatem Christianam, ne ante eam in seruitutem abducerent Iudaismi, quam Paulus sciret se non in uacuum cucurrisse, quam dexteris ei darent antecessores, quam ex censu eorum in Nationes prædicandi munus subiret. *Ex censu apostolorum* Necessario igitur cessit ad tempus. Et sic ei ratio constat Timotheum circumcidendi, & rasos introducendi in templum, quæ in Actis edicuntur adeo uera, ut Apostolo consonent profi-
 tenti factum se Iudæis Iudæum, ut Iudæos lucrifaceret: & sub lege agentem propter eos qui sub lege agerent: sic & propter superinductos illos, & omnibus nouissimè omnia factum, ut omnes lucraretur. Si hæc quoque intelligi ex hoc postulât, id quoque nemo dubitabit, eius dei & Christi prædicatorem Paulum, cuius legem, quamuis excludens, interim tamē pro temporibus admiserat, statim amoliendam si nouum deum protulisset. Bene igitur quod & dexteris Paulo dederunt Petrus & Iacobus & Ioannes, & de officij distributione pepigerunt, ut Paulus in Nationes, illi in circumcisionem: tantum ut meminissent egenorum. Et hoc secundum legem creatoris, pauperes & egenos fouentis, sicut in Euangelij uestri retractatu probatum est. Adeo constat de lege sola fuisse quæstionem, dum ostenditur quid ex lege custodiri conueniret. Sed reprehendit Petrum non recto pede incedentem ad Euangelij ueritatem. Planè reprehendit, non ob aliud tamen, quam ob inconstantiam uictus, quem pro personarum qualitate uariabat, timens eos qui erant ex circum-
 cisione: non ob aliquam diuinitatis peruerfitatem, de qua & alijs in faciem restitisset, qui de minore causa cōuersationis ambiguae Petro ipsi non pepercit. Sed, quomodo Marcionitæ uolunt credi, de cætero pergat Apostolus, negans ex operibus legis iustificari hominē, sed ex fide. Eiusdem tamen dei, cuius & lex. Nec enim laborasset fidem à lege discernere, quam diuersitas ipsius diuinitatis ultrò discreuisset, si fuisset. Merito non reedificabat, quæ destruxit. Destruui autem lex habuit, ex quo uox Ioannis clamauit in eremo, Parate uias domini, ut fierent riui & colles & montes repleti & humiliati, & tortuosa & aspera in rectitudinem & in campos, id est legis difficultates in Euangelij facilitates. Meminerat iam & psalmi esse tempus: Disrumpamus à nobis uincula eorum, & abijciamus à nobis iugum ipsorum, ex quo tumultuatae sunt gentes, & populi meditati sunt inania: Astiterunt reges terræ, & magistratus congregati sunt in unum, aduersus dominum, & aduersus Christum ipsius, ut iam ex fidei libertate iustificetur homo, non ex legis seruitute: quia iustus ex fide uiuit. Quod si propheta Abacum prænu-
 cia-

uit, habes & Apostolum prophetas confirmantem, sicut & Christus. Eius ergo dei erit fides in qua uiuet iustus: cuius & lex, in qua nō iustificatur operarius. Proinde si in lege maledictio est, in fide uero benedictio: utrumq; habes propositum apud creatorem. Ecce posui, inquit, ante te maledictionem & benedictionem. Non potes distantia uindicare: quæ & si rerum est, non ideo autorum, quæ ab uno autore proponitur. Cur aut Christus factus sit pro nobis maledictio, ipso apostolo edocente manifestum est quàm nobiscum faciat, id est secundum fidem creatoris. Neque enim quia creator pronunciauit, Maledictus omnis in ligno suspensus: ideo uidebitur alterius dei esse Christus, & idcirco à creatore iam tunc in lege maledictus. Et quomodo præmaledixisset eum creator quem ignorat? Cur autem non magis cōpetat creatori, filium suum dedisse maledictioni suæ: quàm illi deo tuo, subdidisse maledictioni & quidē pro homine alieno? Deniq; si atrox uidetur hoc in creatore circa filium, proinde tuo in deo. Si uero rationale & in tuo, proinde & in meo, & magis in meo. Facilius em̄ crederetur, eius esse per maledictionem Christi, benedictionē prospexisse homini, qui & maledictionem aliquando & benedictionem proposuerit ante hominem, quàm qui neutrum unquam sit apud te professus. Accepimus igitur benedictionem spiritalem. Per fidem, inquit, ex qua scilicet uiuit iustus secundum creatorem. Hoc est ergo quod dico, eius dei fidē esse, cuius est forma gratiæ fidei. Sed & cum adiicit, Omnes enim filij estis fidei, ostenditur, quid supra hæretica industria eraserit, mentionem scilicet Abrahamæ, qua nos Apostolus filios Abrahamæ per fidem affirmat: secundum quam mentionem hic quoq; filios fidei notauit. Cæterum quomodo filij fidei? Et cuius fidei, si non Abrahamæ? Si enim Abraham deo credidit, & deputatū est iustitiæ, atq; exinde pater multarum Nationum meruit nuncupari: nos autem credendo deo magis, proinde iustificamur, sicut Abraham, & uitam proinde cōsequimur, sicut iustus ex fide uiuit: sic fit ut & supra, filios nos Abrahamæ pronunciarit, quā patris fidei, & hic filios fidei per quā Abraham pater Nationum fuerat repromissus. Ipsum quod fidem à circumcisione reuocabat, nōne Abrahamæ filios constituere quærebat, qui in carnis integritate crediderat? Denique alterius dei fides ad formam dei alterius nō potest admitti: ut credentes iustitiæ deputet, ut iustos uiuere faciat, ut Nationes filios fidei dicat: Totum hoc eius est, apud quem ante iam notū est sub eadem Abrahamæ mentione, dum ipso sensu reuincatur. Adhuc, inquit, secundum hominē dico, dum essemus paruuli sub elementis mundi eramus positi ad deseruiendum eis. Atquin non est hoc humanitus dictum, Non enim exemplū est, sed ueritas. Quis enim paruulus utiq; sensu, quod sunt Nationes, nō elementis subiectus est mundi, quæ pro deo suspicit? Illud autem facit, quod cum secundum hominem dixisset, tamen testamentum hominis nemo spernit aut superordinat. Exemplo

emplo enim humani testamenti permanentis, diuinum tuebatur. Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius. Nō dixit seminibus, quasi pluribus, sed semini tanquam uni quod Christus est. Erubescat *Spongia Marcionis* Marcionis, nisi quod ex abundanti retracto quæ abstulit, cum ualidius sit illum ex his reuinci quæ seruauit. Cum autem euenit impleri tempus, misit deus filium suum, Vtiq; is qui etiam ipsorum temporum deus est, quibus seculum constat: qui signa quoq; temporum ordinauit, soles, & lunas, & sydera, & stellas: qui filij deniq; sui reuelationem in extremitatem temporū & disposuit & prædicaui: In nouissimis diebus erit manifestus mons domini, & in nouissimis diebus effundam de spiritu meo in omnem carnem, secundū Iohannem. Ipsius erat sustinuisse tempus impleri, cuius erat etiam finis temporis si cut initium. Cæterū deus ille ociosus, nec operationis, nec prædicationis uilius, atq; ita nec temporis alicuius quid omnino egit, quod efficeret tempus impleri, etiā implendum sustineri: Si nihil, satis uanum est ut creatoris tempora sustinuerit seruiens creatori. Cui aut rei misit filiū suum: ut eos qui sub lege erant, redimeret: hoc est, ut efficeret tortuosa in uiam rectam, & aspera in uias lenes, secundū Esaiam, ut uetera trāsirent, & noua orirentur. Lex noua ex Sion, & sermo domini ex Hierusalem: & ut adoptionem filiorū acciperemus, utiq; Nationes quæ filij nō eramus. Et ipse em̄ erit lux Nationū, & in nomine eius Nationes sperabūt. Itaq; ut certū esset, nos filios dei esse, misit spiritū suū in corda nostra clamantē, Abba pater. In nouissimis enim, inquit, diebus effundā de meo spiritu in omnem carnem. Cuius gratia, nisi cuius & promissio gratiæ? Quis pater, nisi qui & factor? Post has itaq; diuitias nō erat reuertendum ad infirma & mendica elementa. Elementa autem apud Romanos quoq; etiā primæ literæ solent dici. Non ergo per mundialium elementorū derogationem à deo eorum auertere cupiebat: & si dicendo supra, Si ergo his qui in natura sunt dei, seruitis, Physicæ, id est naturalis *Physica super* superstitionis elementa pro deo habentis sugillat errorem, nec sic tamē *perfitio* elementorum deum taxans. Sed quæ uelit intelligi elementa, primas scilicet literas legis, ipse declarat: Dies obseruatis & menses, & tempora, & annos, & sabbata, ut opinor, & coenas puras, & ieiunia, & dies magnos. Cessare enim ab his quoq; sicut & circūcisione, oportebat ex decretis creatoris: qui & per Esaiam, Neomenias uestras, & sabbata & diem magnū nō sustinebo, ieiunium, & ferias, & ceremonia uestra odit anima mea. Et per Amos: Odi, reieci cerimonias uestras, & nō adorabor in frequētijs uestris. Item per Osee: Auertā uniuerfas iocunditates eius, & ceremonia eius, & sabbata, & neomenias eius, & omnes frequentias eius. Quæ ipse constituerat, inquis, erasit, magis q̄ alius? At si alius, ergo ille adiunxit sententiā creatoris, auferens quæ & ille damnauerat. Sed non huius loci quæstio, cur leges suas creator infregerit. Sufficit quod infracturū probauimus, ut confirmetur nihil Apostolum

aduersus creatorem determinasse, cum & ipsa amolitio legis à creatore sit. Sed & furibus solet aliquid excidere de præda in indicium, ita credo & Marcionem nouissimam Abrahamæ mentionem dereliquisse, nullam magis auferendam, & si ex parte cōuertit. Si enim Abrahamā duos liberos habuit, unum ex ancilla, & alium ex libera: sed qui ex ancilla, carnaliter natus est: qui uero ex libera, per repromissionem. Quæ sunt allegorica, id est aliud portendentia. Hæc sunt enim duo testamenta, siue duæ ostensiones, sicut inuenimus interpretatum. Vnum à monte Syna in synagogam Iudæorum, secundum legem, generās in seruitutem. Alium super omnem principatum generans, uim, dominationem, & omne nomen quod nominatur, non tantum in hoc æuo, sed & in futuro, quæ est mater nostra, in quem repromissimus sanctam ecclesiam: ideoq; adiicit: Propter quod fratres non sumus ancillæ filij, sed liberae: utiq; manifestauit & Christianismi generositatem in filio Abrahamæ ex libera nato, allegoriæ habere sacramentum, sicut & Iudaismi seruitutem legalem in filio ancillæ. Atq; ita eius dei esse utranq; dispositionē, apud quem inuenimus utriusq; dispositionis deliniationem. Ipsum quod ait, qua libertate Christus uos manumisit, nōne eū constituit manumissorem, qui fuit dominus? Alienos enim seruos ne Galba manumisit, facilius liberos soluturus. Ab eo igitur præstabitur libertas, apud quem fuit seruitus legis. Et merito. Non decebat manumissos rursus iugo seruitutis, id est legis astringi, iam psalmo adimpleto: Disrumpamus uincula eorum, & abijciamus à nobis iugum ipsorum: postquam ἀρχωντες congregati sunt in unum, aduersus dominum & aduersus Christum ipsius. De seruitute igitur exemptos, ipsam seruitutis notam eradere perseuerabat circumcisionem, ex prædicationis scilicet propheticæ autoritate, memor dictū per Hieremiam: Et circumcidimini præputia cordis uestri. Quia & Moyses: Circūcidetis duricordiam uestram: id est nō carnem. Deniq; si circumcisionem ab alio deo ueniens excludebat, cur etiam præputiationem negat quicquā ualere in Christo sicut & circumcisionem: præferre enim debebat emulam eius quam expugnabat, si ab emulo circumcisionis deo esset. Porro quia & circumcisio & præputiatio uni deo deputabantur, ideo utraq; in Christo uacabat, propter fidei prælationem, illius fidei de qua erat scriptum: Et in nomine eius Nationes credent: illius fidei quam dicendo per dilectionem perfici, sic quoq; creatoris ostendit. Siue enim dilectionem dicit quæ in deum: & hoc creatoris est: Diliges deū ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex totis uiribus tuis: siue quæ in proximum: & proximum tuum tanquā te, creatoris est. Qui autem turbat uos, iudicium feret. A quo deo? ab optimo? Sed ille non iudicat. A creatore? Sed nec ille damnabit assertorem circumcisionis. Quod si nō erit alius qui iudicet nisi creator: iam ergo nō damnabit legis defensores, nisi qui ipse eam cessare constituit. Quid nunc si & confirmat illam ex parte qua debet?

Tota

Tota enim, inquit, lex in uobis adimpleta est: Diliges proximū tuum tanq̃ te. Aut si sic uult intelligi, adimpleta est, quasi iam nō adimplenda: ergo nō uult ut diligam proximum tanquam me, ut & hoc cum lege cessauerit. Sed perseverandum erit semper in isto praecepto. Ergo lex creatoris etiā ab aduersario probata est: nec dispendium, sed compendium ab eo cōsecuta est, redacta summa in unum iam praeceptum. Sed nec hoc alij magis competit quā auctori. Atq; adeo cū dicit, Onera uestra inuicem sustinete, & sic adimplebitis legem Christi: si hoc non potest fieri, nisi quis diligat proximum sibi tanquā se, apparet: diliges proximū tibi tanquā te: per quod auditur, inuicem onera uestra portate, Christi esse legem, quā sit creatoris: atque ita ⁸ Christum creatoris esse, dum Christi est lex creatoris. Erratis, deus non deridetur. Atquin derideri potest deus Marcionis, qui nec irasci nouit, nec ulcisci. Quod em̃ seuerit homo, hoc & metet. Ergo retributionis & iudicij deus, intentat. Bonum autem facientes non fatigemur: & dum habemus tempus, operemur bonum. Nega creatorem bonū facere praecepisse, & diuersa doctrina sit diuersae diuinitatis. Porro si retributionem praedicat, ab eodem erit & corruptionis messis & uitae. Tempore autem suo metemus, quia & Ecclesiasticus, Tempus, inquit, erit omni rei. Sed & mihi famulo creatoris mundus crucifixus est, non tamen deus mundi. Et ego mundo, non tamen deo mundi. Mundum enim quantum ad conuersationem eius posuit, cui renuncians mutuō transfigimur, & inuicem morimur. Persecutores uocat Christi. Cum uero adiicit, stigmata Christi in corpore suo gestare se (utiq; corporalia competunt) iam non putatiuam, sed ueram & solidam carnem professus est Christi, cuius stigmata corporalia ostendit.

DE EPISTOLA AD CORINTHIOS PRIMA.

Rastructio superioris epistolae ita duxit, ut de titulo eius, nō retractauerim, certus & alibi retractari eum posse, cōmunem scilicet & eundem in epistolis omnibus, Quod non utiq; salutem praescribit eis quibus scribit, sed gratiam & pacem, nō dico quid illi cum Iudaico adhuc more, destructori Iudaismi: Nam & hodie Iudaei in pacis nomine appellant, & retro in scripturis sic salutabant. Sed intelligo illud defendisse officio suo praedicationē creatoris, Quā maturi pedes euāgelizantium bona, euangelizantiū pacem. Euangelizator enim bonorum, id est gratiae dei, paci eam praeferebam sciebat. Hæc cū à deo patre nostro & domino Iesu annuncians, cōmunibus nominibus utatur, competentibus nostro quoq; sacramento, non puto dispici posse quis deus pater & dominus Iesus praedicetur, nisi ex accedentibus cui magis competant. Primò quidem patrē dominum praescribo, nō alium agnoscendum, q̃ & hominis & uniuersitatis creatorem & institutorem. Porro patri etiā domini nomen accedere ob potestatem, quod & filius per patrem capiat. Dehinc gratiam & pacem

& pacem non solum eius esse à quo prædicabantur, sed eius qui fuerit offensus. Nec gratia enim fit, nisi offensæ; nec pax, nisi belli. Et populus autem per disciplinæ transgressionem, & omne hominum genus per naturæ dissimulationem, & deliquerat, & rebellauerat aduersus creatorem. Deus autem Marcionis, & quia ignotus, non potuit offendi, & quia nescit irasci. Quæ ergo gratia à non offenso: quæ pax à non rebellato? Ait crucem Christi, stultitiâ esse perituris: uirtutem autem & sapientiam dei, salutem consecuturis. Et ut ostenderet unde hoc eueniret, adiicit. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam. Si hæc creatoris sunt, & ad causam crucis pertinent, stultitiâ deputatæ: ergo & crux & per crucem Christus ad creatorem pertinebit, à quo prædicatum est quod ad crucem pertinet. Aut si creator quâ æmulus, idcirco sapientiam abstulit, ut crux Christi scilicet aduersarij stultitiâ deputetur, & quomodo potest aliquid ad crucem Christi non sui, creator prænucciasse, quem ignorabat cum prædicabat? Sed & cur apud dominum optimum & profusæ misericordiæ, alij salutem referunt, credentes crucem uirtutem & sapientiam dei esse: alij perditionem, quibus Christi crux stultitiâ reputatur, si non creatoris est aliquam & populi & humani generis offensam, detrimento sapientiæ atque prudentiæ multasse? Hoc sequentia confirmabunt, cum dicit: Nonne infatuauit deus sapientiam mundi? Cumque & hic adiicit, quare? Quoniam in dei sapientia non intellexit mundus per sapientiam dominum, boni duxit deus per stultitiam prædicationis saluos facere credentes. Sed prius de mundo disceptabo, quatenus subtilissimi heretici hic uel maxime mundum per dominum mundi interpretantur: nos autem hominem qui sit in mundo intelligimus ex forma simplici loquelæ humanæ, qua plerumque id quod continet ponimus pro eo quod continetur, Circus clamauit, & Forum locutum est, & Basilica fremit: id est qui in his locis rem egerunt. Igitur, quia homo, non deus mundi, in sapientia non cognouit deum, quem cognoscere debuerat, & Iudæus in sapientia scripturarum, & omnis gens in sapientia operum: ideo deus idem, qui in sapientia sua non erat agnitus, statuit sapientiam hominum stultitiâ repercutere, saluos faciendo credentes quosque in stultam crucis prædicationem. Quoniam Iudæi signa desiderant, qui iam de deo certi esse debuerant: & Græci sapientiam quærunt, qui suam scilicet non dei sapientiam sistunt. Cæterum si nouus deus prædicaretur, quid deliquerant Iudæi, signa desiderantes quibus crederent: aut Græci sapientiam sectantes, cui magis crederent? Ita & remuneratio ipsa in Iudæos & Græcos, & zeloten deum confirmat & iudicem, qui ex retributione æmula & iudice, infatuauerit sapientiâ mundi. Quod si eius sunt & causæ, cuius adhibentur scripturæ, ergo de creatore tractans Apostolus, non intellecto creatore, utique docet intelligendum. Etiam quod scandalum Iudæis prædicat Christum, prophetiam super illo consignat creatoris dicentis

Μοναρχω
Mundus

μετανομία

dicentis per Esaia: Ecce posui in Sion lapidem offensionis, & petram scandalii: petra autem fuit Christus, etiam Marcion seruat. Quid est autem stultum dei, sapientius hominibus, nisi crux & mors Christi? Quid infirmum dei, fortius homine, nisi natiuitas & caro dei? Cæterum si nec natus ex uirgine Christus, nec carne constructus, ac per hoc neque crucem, neque mortem uerè perpeffus est, nihil in illo fuit stultum & infirmum: nec iam stulta mundi elegit deus, ut confundat sapientia: nec infirma mundi elegit deus, ut cõfundat fortia: nec inhonesta & minima & contemptibilia, quæ non sunt, id est quæ non uerè sunt, ut cõfundat, quæ sunt, id est quæ uerè sunt. Nihil enim à deo dispositum, uerè modicum, & ignobile, & cõtemptibile, sed quod ab hominibus: apud creatorem autem etiam uetera, stultitiæ, & infirmitati, & inhonestati, & pusillitati, & contẽptui deputari possunt. Quid stultius, quid infirmius, quàm sacrificiorum cruentorum, & holocaustomatum nidorosorum à deo ¹⁰ exactio? Quid infirmius, quàm uasculorum & grabatorum purgatio? Quid inhonestius, quàm carnis iam erubescens alia dedecoratio? Quid tam humile, quàm talionis indictio? Quid tam contemptibile, quàm ciborum exceptio? Totum, quod sciam, uetus testamentum omnis hæreticus irridet. Stulta enim mundi elegit deus, ut confundat sapientia. Marcionis deus nihil tale. Quia nec æmulatur contraria contrarijs redarguere, ne gloriatur omnis caro: ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur, in deo gloriatur. In quo? Vtique in eo, qui hoc præcepit: nisi creator præcepit ut in deo Marcionis gloriatur. Igitur per hæc omnia ostendit, cuius dei sapientiam loquatur inter perfectos: eius scilicet, qui sapientiam sapientum abstulerit, & prudentiam prudentium irritam fecerit: qui insatuauerit sapientiam mundi, stulta eligens eius & disponens in salutem. Hanc dicit sapientiam in occulto fuisse, quæ fuerit in stultis & in pusillis & inhonestis: quæ latuerit etiam sub figuris allegoricis & ænigmatibus reuelanda postmodum in Christo, posito in lumen Nationum à creatore promittente per Esaia uocem, patefacturum se thesauros inuisibileis & occultos. Nam ut absconderit aliquid is deus, qui nihil egit omnino in quod aliquid abscondisse existimaretur, satis incredibile. Ipse si esset, latere non posset, nedum aliqua eius sacramenta. Creator autem tam ipse notus, quàm & sacramenta eius, palam scilicet decurrentia apud Israel, sed de significantijs obumbrata, in quibus sapientia dei delitescbat inter perfectos narranda suo in tempore, proposita uero in proposito dei ante secula. Cuius & secula, nisi creatoris? Si enim & secula temporibus structa ^{ne ff. dicit} sunt, tempora autem diebus & mensibus & annis compinguntur, dies porro & ^{roy} menses, & anni, solibus & lunis & syderibus creatoris signantur, in hoc ab eo positus, Et erunt enim, inquit, in signa mensium & annorum: apparet & secula creatoris esse: & omne quod ante secula propositum dicatur, non alterius esse, quàm cuius & secula. Aut probet dei sui secula Marcion: ostendat & mundum

*Fortē, ortum
eorum*

mundum ipsum, in quo secula deputentur, uas quodammodo temporum, & signa aliqua uel ortaneorum. Si nihil demonstrat, reuertor ut & illud dicam: cur autem ante secula creatoris proposuit gloriam nostram: posset uideri eam ante secula proposuisse, quam introductione seculi reuelasset. At cum id facit penē iam totis seculis creatoris pro ductis, uanē ante secula proposuit, & nō magis intra secula, quod reuelaturus erat penē post secula. Nō enim eius est festinasse in pponendo, cuius & retardasse in reuelando. Creatori autem competit utrūq; & ante secula proposuisse, & in fine seculorum reuelasse: quia & quod proposuit & reuelauit, medio spacio seculorum in figuris & ænigmatibus & allegorijs præministravit. Sed quia subiicit de gloria nostra, quod eam nemo ex principibus huius æui scierit: cæterum si scissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent: argumentatur hæreticus, q; principes huius æui, dominum, alterius scilicet dei Christum, cruci confixerint: ut & hoc in ipsum recidat creatorem. Porro cui supra ostenderimus, quibus modis gloria nostra à creatore sit deputanda, præiudicatum esse debet, eam quæ in occulto fuerit apud creatorem, merito ignotam etiam ab

Angeli apostate

omnibus uirtutibus & potestatibus creatoris: quia nec famulis liceat cōsilia nosse dominorū, nedum illis apostatis angelis, ipsi q; principi trāsgressionis diabolo, quos magis extraneos fuisse contenderim ob culpam, ab omni cōscientia dispositionū creatoris. Sed iam nec mihi competit principes huius æui uirtutes & potestates interpretari creatoris: quia ignorantiam illis adscribit Apostolus: Iesum autē & secundū nostrū Euangelium Diabolus quoq; in tentatione cognouit: & secundum commune instrumentum, spiritus nequam, sciebat eum sanctum dei esse, & Iesum uocari, & in perditionem eorum uenisse. Etiam parabola fortis illius armati, quē alius ualidior oppressit, & uasa eius occupauit, si in creatoris accipitur apud Marcionem, iam nec ignorasse ultra potuit creator deum gloriæ, dum ab eo opprimitur: nec in crucem eum figere, aduersus quem ualere non potuit: & superest ut secundum me quidem credibile sit, scientes uirtutes & potestates creatoris deum gloriæ Christum suū crucifixisse, qua desperatione & malitiæ redundantia serui quoq; scelestissimi dominos suos interficere non dubitant. Scriptū est enim apud me, Satanam in Iudam introisse. Secundum autem Marcionem, nec Apostolus hoc loco patitur ignorantiam ascribi uirtutibus creatoris in gloriæ dominū, quia scilicet non illas uult intelligi principes huius æui. Quod si non uidetur de spiritualibus dixisse principibus, ergo de secularibus dixit, de populo principali utiq; inter Nationes, de ipsis Archontibus eius, de rege Herode, etiā de Pilato, & quo maior principatus huius æui Romana dignitas præsidebat. Ita & cū destruuntur argumentatione diuersæ partis, nostræ expositiones edificantur. Sed uis adhuc gloriam nostram dei tui esse, & apud eum in occulto fuisse, & quare adhuc eodem & deus instru-

Si in creatoris accipitur, subaudi interpretationem

mento

mento & Apostolus nititur: Quid illi cum sententijs prophetarum ubiq;? Quis enim cognouit sensum domini, & quis illi consiliarius fuit: Esaias est. σοφός ἀρχι
τέκτων
Depalator
Quid illi etiam cū exemplis dei nostri: Nam quod architectum se prudentem affirmat, hoc inuenimus significari depalatorē disciplinæ diuinæ à creatore, per Esaiam: Auferam enim, inquit, à Iudæa inter cætera & sapientem architectum. Et nunquid ipse tunc Paulus destinabatur, de Iudæa, id est de Iudaismo auferri habēs in ædificationem Christianismi, positurus unicum fundamentū quod est Christus? Quia & de hoc per eundem prophetam creator: Ecce ego, inquit, inijcio in fundamenta Sionis lapidem preciosum, honorabilem, & qui in eum crediderit, non confundetur: nisi structorem se terreni operis deus profitebatur, ut non de Christo suo significaret, qui futurus esset fundamentum credentium in eum, super quod prout quisq; superstruxerit dignam scilicet uel indignam doctrinā, si opus eius per ignem probabitur, si merces illi per ignem rependetur creatoris est: quia per ignem iudicatur uestra superædificatio, utiq; sui fundamenti, id est sui Christi. Christus, fund
amentū cred
dentium
Nec scitis quod templum dei sitis, & in uobis inhabitet spiritus dei? Si homo & res, & opus, & imago, & similitudo, & caro per terrā, & anima per afflatum creatoris est, tuus ergo in alieno habitat deus Marcion, si non creatoris sumus templum. Quod si templum dei quis uitiauerit, uitiabitur, utiq; à deo templi. Vltorem intentans, creatorem intentabit. Stulti estote, ut sitis sapientes. Quare? Sapiētia enim huius mundi, stultitia est penes deū. Penes quem deum? Si nihil nobis & adhuc sensum pristina præiudicauerunt, bene quod & hic astruit. Scriptum est enim: Deprehendes sapientes in nequitia illorū. Et rursus: Dominus scit cogitationes sapientium, quod sint superuacua. in totum enim præscriptum à nobis erit, nulla illum sententia uti potuisse eius dei, quem destruere deberet, si non illi doceret. Ergo, inquit, nemo gloriatur in homine. Et hoc secundum creatoris disciplinā, miserum hominē qui spem habet in hominem: & Bonum est fidere in deo, quā fidere in hominibus: ita & gloriari. Et occulta tenebrarum ipse illuminabit, utiq; per Christum, qui Christum illuminationem repromisit, se quoq; lucernam pronūciauit, scrutantem corda & renes. Ab illo erit & laus unicuiq; à quo & contrarium laudis ut à iudice. Certè, inquis, uel hic mundum deum mūdi interpretatur, dicendo: Spectaculum facti sumus mundo, & angelis, & hominibus. Qui si mundum homines mundi significasset, non etiam homines postmodum nominasset. Imò ne ita argumentareris, prouidentia spiritus sancti demonstrauit, quidnam dixisset, Spectaculum facti sumus mundo: dum angelis qui mundo ministrant, & hominibus quibus ministrant. Verebatur nimirum tantæ constantiæ uir, ne dicam spiritus sanctus, præsertim ad filios scribens, quos in Euangelio generauerat, liberè deum mundi nominare, aduersus quem, nisi ex terrē, nō posset uideri prædicare. Non defendo secundum le

G gem

gem creatoris displicuisse illum, qui mulierem patris sui habuit: communis & publicæ religionis secutus sit disciplinam. Sed cum eum damnat dedendum Satanæ, damnatoris dei præco est. Viderit & quomodo dixerit in interitum carnis, ut spiritus saluus sit in die domini, dum & de carnis interitu, & de salute spiritus iudicari: & auferri iubens malum de medio, creatoris frequentissimam sententiam commemorauerit. Expurgate uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Ergo azymi, figuræ erant nostræ apud creatorem. Sic & pascha nostrum immolatus est Christus. Quare pascha Christi, si non pascha figura Christi, per similitudinem sanguinis salutaris, & pecoris Christi? Quid nobis & Christo imagines imbuunt solenniū creatoris, si non erant nostræ? Auertens autem nos à fornicatione, manifestat carnis resurrectionem. Corpus, inquit, non fornicationi, sed domino, & dominus corpori, ut templum deo, & deus templo. Templum ergo dei peribit, & deus templo. Atquin uides quem dominus suscitauit. Et nos suscitabit, in corpore quoque suscitabit: quia corpus domino, & dominus corpori. Et bene quod aggerat: Nescitis corpora uestra membra esse CHRISTI? Quid dicet hæreticus? Membra Christi non resurgent, quæ nostra iam non sunt? Empti enim sumus pretio magno, Planè nullo, si phantasma fuit Christus, nec habuit ullam substantiam corporis, quam pro nostris corporibus dependerit. ergo & Christus habuit quo nos redimeret: & si aliquo magno redemit hæc corpora, in quæ eadem mittenda fornicatio non erit, ut in membra iam Christi, non nostra: utique sibi salua præstabit, quæ magno comparauit. Iam nunc quomodo honorabimus, quomodo tollemus deum in corpore petituto? Sequitur de nuptiis congregari, quas Marcion constantior Apostolo prohibet. Etenim Apostolus, & si bonum continentia præfert, tamen coniugium & contrahi permittit, usui esse, & magis retineri quàm disiungi suadet. Planè Christus uetat diuortium, Moyses uero permittit. Marcion totum concubitus auferens, fidelibus (uiderint enim catechumeni eius) repudium ante nuptiæ iubens, cuius sententiā sequitur, Moysi an Christi? Atquin & Christus cum præcipit mulierem à uiro non discedere: aut si discesserit, manere innuptam, aut reconciliari uiro: & repudiū permittit, quod non in totum prohibuit, & matrimonium confirmauit, quod primò uetuit disiungi: & si forte disiectum, uoluit reformari. Sed & continentia quas ait causas? Quia tempus in collecto est. Putauerā, quia deus alius in Christo: & tamen à quo est collectio temporis, ab eo erit & quod collectioni temporis congruit. Nemo alieno tempori consulit. Pusillum deum affirmas tuum Marcion, quem in aliquo coangustat tempus creatoris. Certe præscribens tantum in domino esse nubendum, ne qui fidelis ethnicum matrimonium contrahat: legē tuetur creatoris, allophyllorum nuptias ubique prohibentis. Sed & si sunt qui dicuntur dei, siue in cœlis, siue in terris, appareret quo

ret quomodo dixerit, non quasi uere sint, sed quia sint qui dicantur quando non sint. De idolis enim coepit, de idolothytis disputaturus: Scimus quod idolum nihil sit. Creatorem autem & Marcion deum non negat: ergo non potest uideri Apostolus creatorem quoque inter eos posuisse, qui dei dicantur, & tamen non sint, quando & si fuissent, nobis tamen unus esset deus pater. Ex quo omnia nobis, nisi cuius omnia? Quæ nam ista? Habes in præteritis, omnia uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephas: siue mundus, siue uita, siue mors: siue præsentia, siue futura: adeo omnium deum creatorem facit à quo & mundus, & uita, & mors, quæ alterius dei esse non possunt. Ab eo igitur inter omnia & Christus. Ex labore suo unumquemque docens uiuere oportere: satis exempla præmiserat militum, pastorum, rusticorum, sed diuina illa autoritas deerat. Legem igitur opponit creatoris ingratum, quam destruebat: sui enim dei nullam talem habebat. Boui, inquit, terenti os non obligabis, & adijcit: Nunquid de bubus pertinet ad dominum, etiam de bubus propter homines benignum? propter nos enim scriptum est, inquit. Ergo & legem allegoricam secundum nos probauit, & de Euangelio uiuentibus patrocinantem: ac propter hoc non alterius esse Euangelizatores, quam cuius lex, quæ prospexit illis cum dicit: propter nos enim scriptum est. Sed noluit uti legis potestate, quia maluit gratis laborare. Hoc ad gloriam suam retulit, quam negauit quenquam euacuaturum, non ad legis destructionem, qua alium probauit usurum. Ecce autem & in petram offendit 14. ræcus Marcion, de qua bibebant in solitudine patres nostri. Si enim petra illa Christus fuit, utique creatoris, cuius & populus. Cui rei figuram extranei sacramenti interpretatur? An ut hoc ipsum doceret, figurata fuisse uetera in Christum ex illis recensendum? Nam & reliquum exitum populi decursurus præmittit. Hæc autem exempla nobis sunt facta. Dic mihi, à creatore alterius quidem ignoti dei hominibus exempla sunt facta, an alius deus ab alio mutuatur exempla & quidem emulo? De illo me terret sibi, à quo fidem meam transfert. Meliorem me illi aduersarius faciet. Iam si deliquero eadem quæ & populus, eadem ne passurus sum, an non? Atquin si non eadem, uanè mihi timenda proponit, quæ non sum passurus. Passurus autem à quo ero? Si à creatore, qualia infligere ipse est, Et quale erit ut peccatorem æmuli sui puniat magis, quam è contrario foueat deus zelotes? Si ab illo deo? Atquin punire non nouit. Ita tota ista propositio Apostoli, nulla ratione consistit, si non ad disciplinam creatoris est. Denique & in clausula præfationi respondet. Hæc autem quemadmodum euenerunt illis scripta sunt ad nos commonendos, in quos fines æuorum decucurrerunt. O creatorem & præscium iam & admonitorem alienorum Christianorum. Prætereo, si quando paria eorum quæ retractata sunt quædam, & breuiter expungo. Magnū argumentum dei alterius, permissio omnium obsoniorum, aduersus legem: quasi non

& ipsi confiteamur legis onera dimissa: sed ab eo qui imposuit, qui nouationē repromisit: ita & cibos qui abstulit, reddidit, quod & à primordio præstitit. Cæterum si quis alius deus fuisset destructor dei nostri, nihil magis suos prohibuisset, quæ de copijs aduersarij uiuere. Caput uiri Christus est. Quis Christus, qui non est uiri autor? Caput enim ad autoritatem posuit: autoritas autem nō alterius erit, quàm autoris. Cuius deniq; uiri caput est? Certè de quo subiicit: Vir enim non debet caput uelare, cum sit dei imago. Igitur si creatoris est imago, ille enim Christum sermonem suū intuens hominem futurum: Faciamus, inquit, hominem ad imaginē & similitudinē nostram, quomodo possum alterum habere caput, nō eum cuius imago sum? Cum enim imago sim creatoris, non est in me locus capitis alterius. Sed & quare mulier potestatem super caput habere debebit? Si quia ex uiro, & propter uirum facta est secundum institutionē creatoris, sic quoq; eius disciplinam Apostolus curauit, de cuius institutione causas disciplinæ interpretatur. Adhuc etiam propter angelos. Quos? id est cuius? Si creatoris, apostatas merito, ut illa facies quæ eos scandalizauit notā quandam referat de habitu humilitatis & obscuracione decoris. Si uero propter angelos dei alterius, quid ueretur si nec ipsi Marcionitæ scēminas appetunt? Sæpe iam ostendimus hæreses apud Apostolum inter mala ut malum poni, & eos probabiles intelligendos, qui hæreseis ut malum fugiant. Proinde panis & calicis sacramento iam in Euangelio probauimus, corporis & sanguinis dominici ueritatem aduersus phantasma Marcionis. Sed & omnem iudicij mentionem creatori competere ut deo iudici, toto penè opere tractatum est. Nūc de spiritualibus dico, hæc quoq; in Christum à creatore promissa, sub illa præscriptione iustissima opinor, qua non alterius credenda sit exhibitio, quàm cuius probata fuerit repromissio. Pronunciauit Esaïas: Prodebit uirga de radice Iesse, & flos de radice ascendet, de uirga, & requiescet super eum spiritus domini. Dehinc species eius enumerat: Spiritus sapiētiae & intelligentiæ, spiritus consilij & ualentiae, & spiritus agnitionis, & religionis. Spiritus eum repleuit timoris dei. Christum enim in floris figura ostendit oriturum ex uirga profecta de radice Iesse, id est uirgine generis Dauid filij Iesse, in quo Christo cōsistere haberet tota substantia spiritus, non quasi postea obuentura illi, qui semper spiritus dei fuerit, ante carnem quoq; ne ex hoc argumenteris prophetiam ad eum Christum pertinere, qui ut homo tantum ex solo censu Dauid, postea consecuturus sit dei sui spiritum: Sed quoniā exinde quo floruiisset in carne sumpta ex stirpe Dauid, requiescere in illo omnis haberet operatio gratiæ spiritualis, & concessare & finem facere quantū ad Iudæos: sicut & res ipsa testatur, nihil exinde spirante penes illos spiritu creatoris, ablato à Iudæa sapiente & prudente architecto & consiliario & propheta, ut hæc sit lex & propheta usq; ad Ioannem. Accipe nunc quomodo
& à Chri

& à Christo in cœlum recepto charismata obuentura pronunciarit. Ascendit in sublimitatem, id est in cœlum. captiuam duxit captiuitatē, id est mortem uel humanam seruitutem, dedit data filiis hominum, id est donatiua quæ charismata dicimus. Eleganter filijs hominum ait, non passim hominibus, nos ostendens filios hominum, id est uere hominum Apostolorum. *Charismata, id est donatiua*
 In Euangelio enim, inquit, ego uos generavi. Et filij mei, quos parturio rursum. Iam nunc & illa promissio spiritus absolute facta per Iohelē. In nouissimis temporibus effundam de meo spiritu in omnem carnem, & prophetabunt filij filiarū eorum. Et super seruos & ancillas meas de meo spiritu effundā. Et utiq; si in nouissimos dies gratiā spiritus creator repromisit, Christus autem spiritualium dispensator in nouissimis diebus apparuit, dicente Apostolo: At ubi tempus expletum est misit deus filium suum: & rursus: Quia tempus iam in collecto est: apparet & de temporum ultimorum prædicatione, hanc gratiam spiritus, ad Christum prædicatoris pertinere. Compara deniq; species Apostoli & Esaia: Alij, inquit, datur per spiritum sermo sapientiæ: statim & Esaias spiritum sapientiæ posuit. Alij sermo scientiæ: hic erit sermo intelligentiæ & consilij. Alij fides in eodem spiritu: hic erit spiritus religionis & timoris dei. Alij donum curationum, alij uirtutum: hic erit ualentia spiritus. Alij prophetia, alij distinctio spirituum, alij genera linguarū, alij interpretatio linguarum: hic erit agnitionis spiritus. Vides Apostolum & in distributione facienda unius spiritus, & in specialitate interpretanda, prophetæ conspirantem. Possum dicere ipsum qui corporis nostri per multa & diuersa membra, unitatem charismatum uariorum, cōpagini adæquauit, eundem & corporis humani & spiritus sancti dominū ostendit, qui meritum charismatum noluerit esse in corpore spiritus, quæ nec in corpore humano collocauit: qui de dilectione quoq; omnibus charismatibus præponenda, Apostolum instruxerit principali præcepto, quod probauit & Christus, Diliges dominū de totis præcordijs, & totis uiribus, & tota anima tua, & proximum tibi tanquā te. Quod & si in lege scriptum esset, commemorat in alijs linguis, & in alijs labijs locuturum creatorem. Cum hac commemoratione charisma linguarum confirmat, nec hic potest uideri alienū charisma creatoris prædicatione confirmasse. Æque præscribens silentium mulieribus in ecclesia, ne quid discendi dūtaxat gratia loquantur (cæterum prophetandi ius & illas habere iam ostendit, cū mulieri etiā prophetanti uelamen imponit) ex lege accipit subijciendæ foeminæ autoritatem, quam (ut semel dixerim) nosse non debuit nisi in destructionem. Sed ut iam à spiritualibus recedamus, res ipsæ probare debebunt, quis nostrum temere deo suo iudicet: quia nostræ parti possit opponi, hæc & si creator repromisit in suū Christum nondum reuelatum, ut ludæis tantum destinātū, suas habitura in suo tēpore, in suo Christo, & in suo populo operationes. Exhibeat itaq;

Marcion dei sui dona, aliquos prophetas, qui tamen non de humano sensu, sed de dei spiritu sint locuti, qui & futura prænunciarent & cordis occulta traduxerint. Adat aliquem psalmum, aliquam uisionem, aliquam orationem, dum *Ecstasis* taxat spiritalem, in ecstasi, id est amentia, si qua lingue interpretatio accessit. Probet etiam mihi, mulierem apud se prophetasse, ex illis suis sanctioribus foeminis magnificam. Si hæc omnia facilius à me proferuntur, & utique corporalia regulis & dispositionibus & disciplinis creatoris, sine dubio dei mei ¹⁷ erit & Christus, & spiritus, & Apostolus. Habet professionem meam qui uoluerit eam exigere. Interim Marcionites nihil huiusmodi exhibebit, qui tum *Forte, Qui ti met iam* etiam prænunciare, cuius magis Christus non dum sit reuelatus. Sicut meus expectandus est, qui à primordio prædicatus est, illius idcirco non est, quia non à primordio sit. Melius nos credimus in Christum futurum, quam hæreticus in nullum. Mortuorum resurrectionem quomodo quidam tunc negant prius dispiciendum est. Vtique eodem modo quo & nunc. Si quidem *Philosophi.* semper resurrectio carnis negatur. Cæterum animam & sapientium plures *Vulgus defun-ctos colit* diuinam uindicantes saluam repromittunt, & uulgus ipsum ea præsumptione defunctos colit, qua animas eorum manere confidit. Cæterum corpora aut ignibus statim, aut feris, aut etiam diligentissime condita, temporibus tamen aboleri manifestum est. Si ergo carnis resurrectionem negantes, Apostolus retundit, utique aduersus illos tuetur, quod illi negabant, carnis scilicet resurrectionem. Habes compendio responsum. Cætera iam ex abundantia. Nam & ipsum quod Mortuorum resurrectio dicitur, exigit defendi proprietates uocabulorum. Mortuorum ita uocabulo non est nisi quod amisit animam, de cuius facultate uiuebat. Corpus est quod amittit animam, & amittendo fit mortuum; ita mortui uocabulum corpori competit. Porro si resurrectio mortui est, mortuum autem non aliud est quam corpus, corporis erit resurrectio. Sic & resurrectionis uocabulum non aliam rem uindicat, quam quæ cecidit. Surgere enim potest dici & quod omnino non cecidit, quod semper retro iacuit. Resurgere autem non est nisi eius quod cecidit, iterum enim resurgendo quia cecidit, resurgere dicitur. Re enim syllaba iterationi semper adhibetur. Cadere ergo dicimus corpus in terram per mortem, sicut & res ipsa testatur. Ex dei lege corpori enim dictum est, Terra es & in terram ibis. Ita quod de terra est, ibit in terram. Hoc abit quod in terram ibit, hoc resurgit quod cadit. Quia per hominem mors, & per hominem resurrectio. Hic mihi & Christi corpus ostenditur in nomine hominis, qui constat ex corpore, ut sæpe iam docuimus. Quod si sic in Christo uiuificamur omnes, sicut mortificamur in Adam, quando in Adam corpore mortificemur, sic necesse est & in Christo corpore uiuificemur. Cæterum similitudo non constat, si non in eadem substantia mortificationis in Adam, uiuificatio cõcurrat in Christo. Sed interposuit adhuc aliquid de Christo, & propter

pter præsentem disceptationē non omittendum. Tanto magis enim probabitur carnis resurrectio, quanto Christū eius dei ostendero, apud quem creditur carnis resurrectio. Cum dicit, oportet enim regnare eū, donec ponat inimicos eius sub pedes eius: iam quidem & ex hoc ultorem deū edicit, atq; exinde ipsum qui hoc Christo repromiserit, sede ad dexteram meā donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorū, uirgam uirtutis tuæ emittet dominus ex Sion, & dominabitur in medio inimicorum tuorum, Tecum. Sed necesse est, ad meam sententiā pertinere defendam eas scripturas, quas & Iudæi nobis auocare conantur. Dicunt deniq; hunc psalmū in Ezechiam cecinisse, quia is sederit ad dexteram templi, & hostes eius auerterit deus & 18 absumpserit, propterea igitur & cætera, ante luciferum ex utero generauit te, in Ezechiam conuenire & in Ezechiae natiuitatem. Nos ædimus Euangelia (de quorū fide aliquid utiq; iam in tāto opere istos cōfirmasse debemus) noturna natiuitate declarantia dominum, ut hoc sit ante luciferum, & ex stella Magis intellecta, & ex testimonio angeli qui nocte pastoribus annunciauit natū esse cum maxime Christū: & ex loco partus: in diuersoriū enim ad noctem conuenitur. Fortasse an & mysticè factum sit, ut nocte Christus nasceretur, lux ueritatis futurus ignorantiae tenebris. Sed nec generauit te dixisset deus nisi filio puero. Nam & si de toto populo ait, filios generauit, sed nō adiecit ex utero. Cur aut adiecit ex utero, tam uanè, quasi aliquis hominum ex utero natus dubitaretur, nisi quia curiosius uoluit intelligi in Christum, ex utero generauit te, id est ex solo utero sine uiri semine, carni deputans ex utero spiritus: quod & ipso hic accedit: Tu es sacerdos in æuum. Nec sacerdos aut Ezechias, nec in æuum, & si fuisset. Secundum ordinem, inquit, Melchisedec. quid Ezechias ad Melchisedec altissimi sacerdotē, & quidem non circumcisum, qui Abraham circumcisum iam accepta decimarū oblatione benedixit? At in Christum cōueniet ordo Melchisedec, quoniam quidē Christus proprius & legitimus dei antistes, præputiati sacerdotij pontifex (tum in Nationibus cōstitutus, à quibus magis suscipi habebat) cogniturā se quā *Conuersio in* doq; circumcisionem, & Abraham gentē cum ultimo uenerit acceptance & *deorum ad* benedictione dignabitur. Est & alius psalmus ita incipiens, Deus iudicium *Christum* tuū regi da, id est Christo regnatura, & iustitiā tuam filio regis, id est populo Christi. Filij enim eius sunt qui in ipso renascuntur. Sed & hic psalmus Salomoni canere dicitur, quæ tamē soli cōpetunt Christo, docere nō poterūt etiā cetera nō ad Salomonem, sed ad Christū pertinere? Descendit, inquit, tāquam imber super uellus, & uelut stillæ destillantes in terram: Placidum descensum eius & insensibilem describens de cœlo in carnem. Salomon autem & si descendit alicunde, non tamen sicut imber, quia non de cœlo. Sed simpliciora quæq; proponam: Dominabitur, inquit, à mari ad mare, & à flumine usq; ad terminos terræ. Hoc soli datum est Christo. Ceterū Salomon

uni & modicæ Iudææ impèrauit. Adorabunt illum omnes reges, quæ omnes, nisi Christum? Et seruient ei omnes Nationes. cui omnes, nisi Christo? Sit nomen eius in æuū. Cuius nomen æternū nisi Christi? Ante solem manebit nomen eius. Ante solem enim sermo dei, id est Christus. Et benedicentur in illo uniuersæ gentes. In Salomone nulla Natio benedicitur: in Christo uero omnis. Quid nunc si & deum eum iste psalmus demonstrat & beatum eum dicent: Quoniam benedictus dominus deus Israelis, qui facit mirabilia solus. Benedictum nomē gloriæ eius, & replebitur uniuersa terra gloria eius. Contra, Salomon (audeo dicere) etiam quam habuit in deo gloriam amisit, per mulierem in idololatriam usq; pertractus. Itaq; cum in medio psalmo illud quoq; positū sit, inimici eius puluerem lingent, subiecti utiq; pedibus ipsius, ad illud pertinebit, propter quod hunc psalmum & intuli & ad meam sententiam defendi, ut confirmarem & regni gloriam, & inimicorum subiectionem, secundum dispositionem creatoris, consecuturū, non aliū credendum, quā creatoris. Reuertamur nūc ad resurrectionem, cui & aliās quidem proprio uolumine satisfacimus omnibus hæreticis resistentes, sed nec hic desumus propter eos qui illud opusculū ignorāt. Quid, ait, facient qui pro mortuis baptizantur, si mortui non resurgunt? Viderit institutio. Ista, Calendæ si forte Februariæ respōdebunt illi pro mortuis petere. Noli ergo Apostolum nouum statim autorem aut cōfirmatorem eum denotare, ut tanto magis sisteret carnis resurrectionem, quanto illi qui uanè pro mortuis baptizaretur, fidē resurrectionis hoc facerent. Habemus illum alicubi unius baptismi definitorem. Igitur & pro mortuis tingi pro corporibus est tingi, mortuum enim corpus ostendimus. Quid facient qui pro corporibus baptizantur, si corpora non resurgunt. Atq; adeo rectē hunc gradū figere

Libet de resurrectione carnis
19
Calendæ Februariæ

Gradū figere

induxerit. Sed dicent quidam: Quomodo mortui resurgent? Quo aut corpore uenient? Defensa etenim resurrectione quæ negabatur, cōsequens erat de qualitate corporis retractare, quæ non uidebatur. Sed de ista cū alijs congređi conuenit. Marcion enim in totum carnis resurrectionem non admittens, & soli animæ salutem repromittens, non qualitatē, sed substantiæ facit quæstionem. Porro & ex his manifestissimè obducitur quæ Apostolus ad qualitatem corporis tractat propter illos qui dicunt, Quomodo resurgent mortui? Quo aut corpore uenient? Iam enim prædicauit resurrecturum esse corpus, id de corporis qualitate tractauit. Deniq; si proponit exempla grani tritici, uel alicuius eiusmodi, quibus det corpus deus pro ut uolet: si unicuiq; seminū proprium ait esse corpus, ut aliam quidē carnem hominum, aliam uero pecudū & uolucrū, & corpora coelestia atq; terrena & aliam gloriam solis, & lunæ aliam, & stellarum aliam, nōne carnalem & corporalem portendit resurrectionē, quam per carnalia & corporalia exempla cōmendat

dat, nōne etiam ab eo deo eam spondet à quo sunt & exempla? Sic & resurrectio, inquit. Quomodo? Sicut & granum corpus feritur, corpus resurgit. Seminationem deniq; uocauit dissolutionem corporis in terrā, quia feritur in corruptela, in honestatem, in uirtutē. Cuius ille ordo in dissolutione, eius & hic in resurrectione corporis, scilicet sicut & granum. Cæterum si auferas corpus resurrectioni quod dedisti dissolutioni, ubi consistet diuersitas exitus? Proinde & si feritur anima, resurgit spiritale. Et si habet aliquod proprium corpus anima uel spiritus, ut possit uideri corpus animale animam significare, & corpus spiritale spiritum, nō ideo animam dicit in resurrectione spiritum futuram, sed corpus, quod cum anima nascendo & per animam uiuendo, animale dici capit, futurum spiritale, dum per spiritum surgit in æternitatem. Deniq; si non anima, sed caro seminatur in corruptela dum dissoluitur in terram, iam nō anima erit corpus animale, sed caro quæ fuit corpus animale. Siquidem de animali efficitur spiritale, sicut & infra dicit: Nō primum quod spiritale. Ad hoc enim & de ipso Christo præstruit, Factus primus homo Adam, in animam uiuam, nouissimus Adam in spiritum uiuificantem, licet stultissimus hereticus noluerit ita esse. Dominum enim posuit nouissimum, pro nouissimo Adam, ueritus scilicet ne si & dominum nouissimum haberet Adam, & eiusdem Christum defenderemus in Adā nouissimo cuius & primum. Sed falsum relucet. Cur enim primus Adam nisi quia & nouissimus Adam? Non habet ordinem inter se nisi paria quæq;, & eiusdem uel nominis, uel substantiæ, uel auctoris. Nam & si potest in diuersis quoq; esse aliud primū, aliud nouissimum, sed unius auctoris. Cæterum si & auctor alius, & ipse quidem potest nouissimus dici. Quod tamen intulerit primum est, nouissimum autem si primo par sit. Par autem primo nō est, quia non eiusdem auctoris est. Eodem modo & in nomine hominis reuincetur. Primus, inquit, homo de humo terrenus, secundus dominus de cœlo. Quare secundus si non homo quod & primus? Aut nunquid & primus dominus, si & secundus? Sed sufficit, si in Euangelio filium hominis adhibet Christum & hominem, & in homine Adam eum negare non poterit. Sequentia quoq; eum comprimunt. Cum enim dicit Apostolus, qualis qui de terra, homo scilicet, tales & terreni homines utiq;. Ergo & qualis qui de cœlo homo, tales & qui de cœlo homines. Non enim poterat hominibus terrenis non homines cœlestes opposuisse, ut statum ac spem studiosius distingueret in appellationis societate. Statu enim ac spe dicit terrenos atq; cœlestes homines, tamē ex pari, qui secundum exitum aut in Adam aut in Christo deputantur. Et ideo iam ad exhortationem spei cœlestis, Sicut portauimus, inquit, imaginē terreni, portemus & imaginem cœlestis, nō ad substantiam ullam referens resurrectionis, sed ad præsentis temporis disciplinam. Portemus em̃, inquit, non portabimus, præceptiue, nō promissiue, uolēs nos sicut

sicut ipse incessit ita incedere, & à terreni, id est ueteris hominis imagine abscedere, quæ est carnalis operatio. Denique quid subiungit: Hoc enim dico fratres, quia caro & sanguis regnū dei non possidebunt: Opera scilicet carnis & sanguinis. Quibus & ad Galatas scribens, abstulit dei regnū, solitus & alias substantiā pro operibus substantiæ ponere, ut cū dicit, Eos qui in carne sunt deo placere nō posse. Quando enim placere poterimus deo nisi dum in carne hac sumus? Aliud tempus, operationis nullum opinor est. Sed si in carne quanquā constituti, carnis opera fugiamus, tum nō erimus in carne, dū non in substantia carnis non sumus, sed in culpa. Quod si in nomine carnis, opera non substantiā carnis iubemur exponere, operibus ergo carnis non substantiæ carnis in nomine carnis denegatur dei regnū. Non enim id damnatur in quo malè fit, sed id quod fit. Venenum dare scelus est, calix tamen in quo datur reus nō est. Ita & corpus carnalium operum uas est, anima est autem quæ in illo uenenū alicuius mali facti temperat. Quale est autē, ut si anima autrix operum carnis merebitur dei regnum, per expiationem eorū quæ in corpore admisit: corpus ministrum solummodo, in damnatione permaneat? Venefico absoluto, calix erit puniendus? Et tamen nō utiq; carni descendimus dei regnū, sed resurrectionē substantiæ suæ, quasi ianuam regni per quā aditur. Cæterum aliud resurrectio, aliud regnū. Primo enim resurrectio, dehinc regnū. Resurgere itaq; dicimus carnē, sed mutatā cōsequi regnum. Resurgent enim mortui incorrupti, illi scilicet qui fuerant corrupti dilapsis corporibus in interitū. Et nos mutabimur in atomo, in oculi momentaneo motu. Oportet enim corruptiū hoc, tenens utiq; carnem suam dicebat Apostolus, induere incorruptelā, & mortale hoc immortalitatem, ut scilicet habilis substantia efficiatur regno dei. Erimus enim sicut angeli. Hæc erit demutatio carnis, sed resuscitata. Aut si nulla erit, quomodo induet incorruptelam, & immortalitatē? Aliud igitur facta per demutationē, tūc consequetur dei regnū, iam nō caro nec sanguis, sed quod illi corpus deus dedit. Et ideo recte Apostolus, Caro & sanguis regnū dei nō consequetur, demutationi illud adscribens quæ accedit resurrectioni. Si autē, tūc fiet uerbum, quod scriptū est apud creatorem, Vbi est mors uictoria? Vbi cōtentio tua? Vbi est mors aculeus tuus? Verbum autē hoc creatoris est, per Prophetā: Eius erit & res, id est regnū, cuius & uerbū fiet in regno. Nec aliq; deo gratias dicit quod nobis uictoriā utiq; de morte referre præstiterit, quā illi à quo uerbum insultatorium de morte & triumphatorium accepit.

*Resurrectio,
ianua regni
coelestis*

*Accedit, pro
accidit*

Verbum insultatorium & triumphatorium

DE EPISTOLA SECUNDA AD CORINTHIOS

IDEVS cōmune uocabulum factum est uitio erroris humani, quatenus plures dei dicuntur atq; creduntur in seculo, benedictus tamen deus domini nostri Iesu Christi nō alius quā creator intelligetur qui & uniuersa benedixit: habes Genesim: Et ab uniuersis

uniuersis benedicitur: habes Daniele. Proinde si pater potest dici sterilis dei nullius magis nomine quàm creatoris, misericordiarum tamen pater idem erit qui misericors, & miserator, & misericordiae plurimus est dictus: habes apud Ionam cum ipso misericordiae exemplo, quam Niniuitis exorantibus praestitit, facilis & Ezechiae fletibus flecti, & Achab marito Iezabel deprecanti sanguinem ignoscere Nabuthae, & Dauid agnoscenti delictum statim indulgere, malens scilicet poenitentiam peccatoris quàm mortem, utique ex misericordiae affectu. Si quid tale Marcionis deus adidit uel edixit, agnoscam²² patrem misericordiarum. Si uero ex eo tempore hunc titulum ei ascribit, quo reuelatus, quasi exinde sit pater misericordiarum, quo liberare instituit genus humanum: atquin & nos ex eo tempore negamus illum, ex quo dicitur reuelatus, non potest igitur aliquid ei ascribere, què tunc ostendit, cum aliquid ei ascribit. Si enim prius constaret eum esse, tunc & ascribi ei potest. *Accidens* Accidens enim est quod ascribitur: accidentia autem antecedit ipsius rei ostensio cui accidunt. Maximè cum iam alterius est, quod ascribitur ei, qui prius non sit ostensus, tanto magis negabitur esse, quanto per quod affirmatur esse, eius est qui iam ostensus est. Sic & testamentum nouum non alterius erit, quàm qui illud repromisit: & si non litera, at eius spiritus, hoc erit nouitas. Denique qui literam tabulis lapideis inciderat, idem & de spiritu edixerat, Effundam de meo spiritu in omnem carnem. Et si litera occidit, spiritus uero uiuificat, eius utrumque est qui ait, Ego occidam & ego uiuificabo, percutiam & sanabo. Olim duplicem uim creatoris uindicamus & iudicis & boni, litera occidentis per legem, & spiritu uiuificantis per Euangelium. Non possunt duos deos facere, qui & si diuersa, apud unum recenseri praeuenerunt. Commemorat & de uelamine Moyse quo faciem tegebat in contemplabilem filijs Israel. Si ideo ut claritatem maiorem defenderet noui testamenti, quod manet in gloria, quàm ueteris quod euacuari habebat, hoc & meum conuenit fidei praepONENTI Euangelium legi, & uide ne magis meum. Illic enim erit superponi quid, ubi fuerit & illud cui superponitur. At cum dicit, Sed obtusi sunt sensus mundi, non utique creatoris, sed populi qui in mundo est. De Israel enim dicit, ad hodiernum usque uelamen id ipsum in corde eorum. Figuratum ostendit fuisse uelamen faciei in Moyse, uelaminis cordis in populo, quia nec nunc apud illos perspiciatur Moyse corde, sicut nec facie tunc. Quid est ergo adhuc uelatum in Moyse quod pertineat ad Paulum, si Christus creatoris à Moyse praedicatus nondum uenit: quomodo iam operta & uelata adhuc denotantur corda Iudaeorum, nondum exhibitis praedicationibus Moyse, id est de Christo in quo eum intelligere deberet. Quid ad Apostolum²³ Christi alterius, si dei sui sacramenta Iudaei non intelligebant, nisi quia uelamen cordis illorum ad caecitatem qua non perspexerant Christum Moyse pertinebat. Denique quod sequitur, Cum uero conuerterit ad deum auferetur

retur uelamen, hoc Iudæo propriè dicit apud quem & est uelamen Moysi: qui cum transierit in fidem Christi, intelligit Moysen de Christo prædicasse. Cæterum quomodo auferetur uelamentum creatoris in Christo dei alterius, cuius sacramenta uelasse non potuit creator, ignoti uidelicet ignota? Dicit ergo nos iam aperta facie, utiq; cordis quod uelatum est in Iudæis, cõtēplantes Christum, eadem imagine transfigurari à gloria, qua scilicet & Moyses transfigurabatur à gloria domini in gloriam: ita corporalem Moysi illuminationem de congressu domini, & corporale uelamen de infirmitate populi proponens, & spiritalem reuelationem, & spiritalem claritatem in Christo superducēs, tanquam à domino, inquit, spirituum, totum ordinem Moysi, figuram ignorati apud Iudæos, agniti uero apud nos Christi fuisse testatur. Scimus quosdam sensus ambiguitatē pati posse, de sono pronuntiationis, aut de modo distinctionis, cum duplicitas earum intercedit. Hanc Marcion captauit sic legendo, in quibus deus æui huius: ut creatorem ostendens deum huius æui, alium suggerat deum alterius æui. Nos contra sic distinguendum dicimus, In quibus deus. Dehinc, æui huius excæcauit mentes infidelium: in quibus, Iudæis infidelibus in quibus opertū est aliquibus Euangelium adhuc sub uelamine Moysi. Illis enim deus labijs diligentibus eum, corde autē longe absistentibus ab eo, minatus fuerat, Aure audietis & non audietis, Oculis uidebitis & nō uidebitis, Et nisi credideritis, nec intelligetis, Et auferam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium irritam faciam. Hæc autem non utiq; de Euangelio dei ignoti abscondendo minabatur. Ita & si huius æui deus, sed infidelium huius qui excæcat cor, quod Christum eius non ultrò recognouerint, de scripturis intelligendum. Et positum in ambiguitate distinctionis hætenus tractasse ne aduersario prodesset cõtētentus uictoriæ, nã ultrò possum & in totum contentionem hanc præterisse. simpliciori responso præ manu erit, esse huius æui dominum, diabolum interpretari, qui dixerit Propheta referente, Ero similis altissimi, ponam in nubibus thronū meum: sicut & tota huius æui superstitio illi mancipata est, qui excæcet infidelium corda, & in primis apostatæ Marcionis. Deniq; non uidit occurrentem sibi clausulam sensus, quoniā deus qui dixit ex tenebris lucem lucescere, relaxit in cordibus nostris ad illuminationē agnitionis suæ. In persona Christi quis dixit fiat lux? Et in illuminatione mundi quis Christo ait: Posuite in lumen Nationum sedentium scilicet in tenebris, & in umbra mortis. Cui respondet spiritus in psalmo ex prouidentia futuri, Significatum est, inquit, super nos lumen personæ tuæ domine. Persona autem dei Christus dominus. Vnde & Apostolus supra, Qui est imago, inquit, dei. Igitur si Christus persona creatoris dicentis, fiat lux, & Christus & Apostoli, & Euangelium, & uelamen & Moyses, & tota series secundum testimonium clausulæ creatoris est, dei huius qui, certè non eius qui nunquam dixit,

Fiat

Fiat lux. Prætereo hic & de alia epistola quã nos ad Ephesios præscriptam 24 habemus, hæretici uero ad Laodiceños. Ait em̃ meminisse Nationes quod illo in tempore cū essent sine Christo, alieni ab Israele sine conuersatione & testamentis, & spe promissionis, etiam sine domino essent, in mundo utiq;, & si de creatore. Ergo si Nationes sine deo dixit esse, deus aut̃ illis diabolus est non creator, apparet dominum æui huius eum intelligendum quẽ Nationes pro deo receperunt, non creatorem quem ignorant: Quale est aut̃ ut nō eiusdem habeatur thesaurus in fictilibus uasis nostris, cuius & uasa sunt? Nam si gloria dei est in fictilibus uasis tantum thesauri haberi, uasa autem fictilia creatoris sunt, ergo & gloria creatoris est, cuius uasa eminentiam uirtutis dei sapiunt, & uirtus ipsa. Quia propterea in uasa fictilia cōmissa sunt, ut eminentia eius probaretur. Ceterū iam non erit alterius dei gloria, ideoq; nec uirtus, sed magis dedecus & infirmitas cuius eminentiam fictilia & quidam aliena ceperunt. Quod si hæc sunt fictilia uasa in quibus tanta nos pati dicit, in quibus etiā mortificationem circumferimus dei, satis ingratus deus & iniustus, si nō & hanc substantiam resuscitaturus est, in qua pro fide eius tanta tolerantur, in qua & mors Christi circūfertur, in qua & eminentia uirtutis consecratur. Sed enim proponit ut & uita Christi manifestetur in corpore nostro, scilicet sicut & mors eius circūfertur in corpore. De qua ergo Christi uita dicit? Qua nūc uiuimus in illo? Et quomodo in sequentibus nō ad uisibilia nec ad temporalia, sed ad inuisibilia & ad æterna, id est non præsentia, sed ad futura exhortatur? Quod si de futura uita dicit Christi, in corpore eam dicens apparituram, manifestè carnis resurrectionem prædicauit, exteriorem quidem hominem nostrum corrumpi dicens, & non quasi æterno interitu post mortem: uerū laboribus & incommodis, de quibus præmissi adijciens, Et non deficiemus. Nam & interiorem hominem nostrū renouari de die in diem dicens, hic utrunq; demonstrat: & corporis corruptionē ex uexatione tentationum, & animi renouationem ex contemplatione promissionum. Terreni domiciliij nostri. non sic ait habere nos domū æternam, non manu factam, in cœlo, quia quæ manu facta sit creatoris intreat, in totum dissoluta post mortem. Hæc enim ad mortis metum & ad ipsius dissolutionis contristationem consolandam, retractans etiam persequentia manifestius, cum subiicit, ingemere nos de isto tabernaculo corporis terreni, quod de cœlo est superinduere cupientes. Siquidem & despoliati non inueniemur nudi, id est recipiemus quod despoliati sumus, id est corpus. Et rursum. Etenim qui sumus in isto tabernaculo corporis ingemimus quod grauemur, nolentes exui, sed superindui. Hic enim expressit, quod in prima epistola strinxit, Et mortui resurgent incorrupti, qui iam obierunt: & nos mutabimur, qui in carne fuerimus deprehensi à deo. Et illi enim resurgent incorrupti, recepto scilicet corpore, & quidem integro ut ex hoc sint incorrupti: & hi

H propter

propter temporis ultimū iam momentum, & propter merita uexationū antichristi, cōpendium mortis sed mutati cōsequētur, superinduti magis quod de cœlo est, quā ex utero corpus. Ita si hi super corpus induent cœleste illud, utiq; & mortui recipient corpus super quod & ipsi induant incorruptelam de cœlo: quia & de illis ait, necesse est corruptiuū istud induere incorruptelam, & mortale istud, immortalitatem. Illi induūt cum receperint corpus, isti superinduunt quia non amiserint corpus: & ideo non temerē dixit, nolentes exui corpore, sed superindui, id est nolentes mortem experiri, sed uita pręueniri: uti deuoretur mortale hoc à uita, dū eripitur morti per superindumentum demutationis. Ideo quia ostendit hoc melius esse ne cōtristemur mortis si forte pręuentu, & arrabonem nos spiritus dicit à deo habere, quasi pignoratos in eandem spem superindumenti: & abesse à domino quā diu in carne sumus, ac propterea debere boni ducere abesse potius à corpore & esse cū domino, ut & mortem libenter excipiamus: atq; adeo omnes ait nos oportere manifestari ante tribunal Christi, ut recipiat unusquisq; quæ per corpus admisit, siue bonū siue malum. Si enim tunc retributio meritorum, quomodo iam aliqui cū deo poterunt deputari? Et tribunal aut nominando, & disunctionem boni ac mali operis, utriusq; sententiæ iudicem ostendit, & corporū omnium repræsentationē cōfirmavit. Non enim poterit quod corpore admissum est, non corpore iudicari. Iniquus enim deus, si non per id punitur q̄s aut iuuatur, per quod operatus est. Si qua ergo cōditio noua in Christo, uetera transierūt, ecce noua facta sunt omnia, impleta est Esaie prophetia. Si etiam iubet ut mundemus nos ab inquinamēto, carnis & sanguinis, nō substantiam capere regnū dei: si & uirginem sanctam destinat, ecclesiam assignare Christo utiq; ut sponsam sponso: non potest imago coniungi inimico ueritatis rei ipsius. Si & pseudapostolos dicit operarios dolosos transfiguratores sui per hypocrisin scilicet, conuersationis non prædicationis adulteratæ reos taxat, adeo de disciplina non de diuinitate dissidebatur. Si transfiguratur satanas in angelum lucis, nō potest hoc dirigi in creatorem. Deus enim, non angelus, creator: in deū lucis, non in angelum, transfigurare se dictus esset, si nō eum Satanam significaret, quē & nos & Marcion angelum nouimus de paradiso. Suus stilius est ad omnem quam patitur quæstionem. Hic illud forte mirabor si proprium potuit habere paradysum deus, nullius terrenæ dispositionis, nisi si etiam paradiso creatoris precario usus est sicut & mundo. Et tamen hominem tollere ad cœlum creatoris exemplum est in Helia. Magis uero mirabor dominum optimū percutiendi & sæuiendi alienum, nec propriū saltem, sed creatoris angelum Satanæ colaphizando Apostolo suo applicuisse, & ter ab eo obsecratum non concessisse. Emendat igitur & deus Marcionis secundum creatorem, elatos emulantem, ut deponentem scilicet de solio dynastas. Aut nunquid ipse est, qui

& in

*conuersatio/
nis non prædi
cationis adul
teratæ rei*

& in corpus Iob dedit Satanæ potestatem, ut uirtus in infirmitate comprobaretur? Quid & formam legis adhuc tenet Galatarū castigator, in tribus testibus præfiniturum omne uerbum? Quid & non parsurum se peccatoribus comminatur, lenissimi dei prædicator? Imò & ipsam durius agendi in præsentia potestatem à domino datam sibi affirmat. Nega nunc hæretice timeri deum tuum, cuius Apostolus timebatur.

DE EPISTOLA AD ROMANOS

QUANDO opusculū profligatur, breuiter iam retractanda sunt quæ rursus occurrunt, quædam uero tramittenda quæ sæpius occurrerunt. Piget de lege adhuc cōgredi, quoties probaueram concessionem eius, nullum argumentum præstare diuersi dei, in Christo prædicatam scilicet, & repromissam in Christū apud creatorem quatenus & ipsa epistola legem plurimum uidetur excludere. Sed & iudicem deum ab Apostolo circumferri sæpe iam ostendimus, & in iudice ultorem, & creatorem in ultore. Itaq; & hic cū dicit, Non enim me pudet Euangelij. Virtus enim dei est in salutem omni credenti, Iudæo & Græco, quia iustitia dei in eo reuelatur, ex fide in fidem: Sine dubio & Euangelium & salutem iusto deo deputat, non bono, ut ita dixerim secundum hæretici distinctionem, transferenti, ex fide legis in fidem Euangelij, suæ utiq; legis, & sui Euangelij. Quoniā & iram dicit reuelari de cœlo super impietatem & iniustitiam hominū qui ueritatem in iniustitia detineant. Cuius dei ira? utique creatoris. Ergo & ueritas eius erit, cuius & ira quæ reuelari habet in ultionem ueritatis. Etiam adiiciens, Scimus autem iudicium dei secundum ueritatem esse, & iram ipsa probauit, ex qua uenit iudicium pro ueritate, & ueritatem rursus eiusdem dei confirmauit, cuius iram probauit probando iudicium: Aliud est si ueritatem dei alterius in iniustitia detentam creator iratus ulciscitur. Quantas autem foueas in ista uel maxime epistola Marcion fecerit, auferendo quæ uoluit, de nostri instrumenti integritate parebit. Mihi sufficit quæ proinde eradenda non uidit, quasi negligentias & cæcitates eius accipere. Si enim iudicabit deus occulta hominum, tam eorum qui in lege deliquerunt, quàm eorum qui sine lege, quia & hi legem ignorant, & natura faciunt quæ sunt legis: utique is deus iudicabit cuius sunt & lex, & ipsa natura, quæ legis est instar, ignorantibus legē: iudicabit aut quomodo? Secundum Euangelium, inquit, per Christum. Ergo & Euangelium & Christus illius sunt, cuius & lex & natura, quæ per Euangelium & Christū uindicabuntur, adeo illo iudicio dei quod & supra secundum ueritatem. Ergo quā defendenda reueletur de cœlo ira, nō nisi à deo iræ: ita & hic sensus pristino coherens, in quo iudiciū creatoris edicitur, nō potest in alium deū referri, qui nec iudicat nec irascitur, sed in illum cuius dum hæc sunt, iudiciū dico & ira, etiam illa ipsius sint necesse est, per quæ hæc habent transigi Euangelium & Christus.

H 2 Et ideo

Et ideo uehitur in transgressores legis, docentes nō furari & furantes, ut homo dei legis, nō ut creatorem ipsum his modis tangens, qui & furari uetans fraudem mandauerit in Ægyptios auri & argenti, quemadmodum & cætera in illum retorquent. Scilicet Apostolus uerebatur conuicium deo palam facere, à quo non uerebatur diuertisse. Adeo autem Iudeos inceserat, ut ingesserit prophetica increpationē, Propter uos nomen dei blasphematur. Quam ergo peruersum, ut ipse blasphemaret eū, cuius blasphemandi causa malos exprobrat. Præfert & circumcisionem cordis præputiationi: apud deum legis, est facta circumcisio cordis non carnis, spiritu non litera. Quod si hæc est circumcisio Hieremiæ, & circumcidemini præputia cordis: sicut & Moyses, circumcidemini duricordiam uestrā: eius erit spiritus circumcidens cor, cuius & litera metens carnem eius: & Iudæus qui in occulto, cuius & Iudæus in aperto: quia nec Iudæum nominare uellet Apostolus non Iudæorum dei seruum. Tunc lex, nunc iustitia dei per fidem Christi. Quæ est ista distinctio? Seruiuit deus tuus dispositioni creatoris, dans ei tempus & legi eius: An eius tunc cuius & nunc? eius lex, cuius & fides. Christi distinctio dispositio nunc est, non deorum. Monet iustificatos ex fide Christi, non ex lege pacem ad deum habere. Ad quem? Cuius nusquā fuimus hostes, an cuius legi & naturæ rebellauimus? Nam si in eum competit pax, cum quo fuit bellū, ei & iustificabimur, & eius erit Christus, ex cuius fide iustificabimur, ad cuius pacem competit redigi, hostes eius aliquando. Lex autem, inquit, subintroiuit, ut abundaret delictum. Quare? ut superabundaret, inquit, gratia. Cuius dei gratia, si non cuius & lex? nisi si creator ideo legem intercalauit, ut negotium procuraret gratiæ dei alterius & quidem emuli, ne dixerim ignoti, ut quemadmodum apud ipsum regnauerat peccatum in mortem, ita & gratia regnaret in iustitia, in uitam per Iesum Christū aduersariū ipsius. Propter hoc omnia concluderat lex creatoris sub delictum, & totum mundum deduxerat in reatum, & omne os obstruxerat ne quis gloriaretur per illam: ut gratia seruaretur in gloriā Christi non creatoris, sed Marcionis. Possum & hic de substantia Christi præstruere, ex prospectu quæstionis subsecuturæ. Mortuos enim nos, inquit, legi. Ergo corpus Christi & potest corpus contendi, non statim caro. Sed & quæcunq; substantia sit, cum eius nominat corpus quem subijcit, ex mortuis surrexisse, nō potest aliud corpus intelligi quàm carnis, in quam lex mortis est dicta. Ecce autē & testimonium perhibet legi, & causa delicti eā excusat. Quid ergo dicemus? Quia lex peccatum? Absit. Erubescere Marcion: Absit, abominatur apostolus criminationem legis. Sed ego delictū non scio nisi per legem. O summū ex hoc præconium legis, per quā licuit delictum latere. Non ergo lex seduxit, sed peccatū per præcepti occasionem. Quid deo imputas legis, quod legi eius Apostolus imputare non audeat? Atquin & accumulat: lex sancta, & præceptū eius iustum

εὐλογεῖται
δὲ

28
Licuit à li
quet

iustum & bonum. Si taliter ueneratur legem creatoris, quomodo ipsum destruat nescio. Quis discernit duos deos, iustum alium, bonum alium, cum is utrumq; debeat credi, cuius præceptum & bonū & iustum est. Si autem & spiritalem cōfirmat legem, utiq; & propheticam, utiq; & figuratam. Debeo enim & hinc constituere Christum in lege figuratē prædicatū, quo nec à Iudæis omnibus potuerit agnosci. Hunc si pater misit in similitudinē carnis peccati, non ideo phantasma dicetur caro quæ in illo uidebatur. Peccatum enim carni supra ascriptum, & illam fecit legē peccati habitantē in membris suis, & aduersantem legi sensus: ob hoc igitur missum filium in similitudinē carnis peccati, ut peccati carnem simili substantia redimeret, id est carne, quæ peccatrici carni similis esset, cū peccatrix ipsa non esset. Nam & hæc erit dei uirtus, in substantia pari perficere salutem. Non enim magnū, si spiritus dei carnem remediaret, sed si caro consimilis peccatrici, dum caro est, sed non peccati. Ita similitudo ad titulum peccati pertinebit, non ad substantiæ mendacium. Nam nec addidisset, peccati, si substantiæ similitudinē uellet intelligi, ut negaret ueritatem. Tantum enim carnis posuisset, non & peccati. Cum uero tūc sic struxit, carnis peccati, & substantiam cōfirmavit, id est carnem, & similitudinē ad uitium substantiæ retulit, id est ad peccatū. Puta nunc similitudinē substantiæ dictam, non ideo negabitur substantiæ ueritas. Cur ergo similis uera? Quia uera quidem sed nō ex semine de statu simili, sed uera de censu, non uerò dissimilis. Cæterum similitudo in cōtrarijs nulla est. Spiritus non diceretur carnis similitudo, quia nec caro similitudinē spiritus caperet: sed phantasma diceretur, si id quod nō erat uidebatur. Similitudo autem dicitur, cum est quod uidetur. Est enim, dum alterius par est. Phantasma autem quia hoc tantum est, nō est similitudo. Et hic autem ipse edifferens, quomodo nolit esse nos in carne, cum simus in carne, ut scilicet non simus ex operibus carnis, ostendit hac ratione scripsisse, caro & sanguis regnum dei consequi non possunt, non substantiam damnans, sed opera eius: quæ quia possunt non admitti à nobis in carne adhuc positris, nō ad creatū substantiæ, sed ad conuersationis pertinebunt. Item si corpus quidem mortuum propter delictū (adeo non animæ sed corporis mors est) spiritus aut uita propter iusticiā, cui mors obuenit propter delictum, id est corpori. Nō enim alicui restituitur, nisi qui illud amisit, & ita erit resurrectio mortuorum, dum est corporum. Nam subiungit, Qui suscitauit Christū à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, Adeo & carnis resurrectionem cōfirmavit, absque qua nec corpus aliud dici capit, nec mortale aliud intelligi, & Christi substantiam corporalem probauit. Siquidem proinde uiuificabuntur & mortalia corpora nostra, quemadmodum & ille resuscitatus est, non aliās proinde, nisi quia in corpore. Salio & hic amplissimum abruptum in tertiæ scripturæ, sed apprehendo testimonium perhibentem Apostolum

Salio amplissimum abruptum

Israeli quod zelum dei habeant, sui utiq; nō tamē per scientiā, Deum enim; inquit, ignorantes, & suam iustitiā sistere quærentes, nō subiecerunt se iustitiæ dei. Finis etenim legis Christus in iustitia omni credenti. Hic erit argumentatio hæretici, quasi deū superiorem ignorauerint Iudæi, qui aduersus eum iustitiam suā, id est legis suæ constituerint, non recipientes Christum finem legis. Cur ergo zelo eorū erga deum propriū testimonium perhibet, si non & inscientiam erga eundem deū eis exprobrat? quod zelo quidē dei agerentur, sed non per scientiā, ignorantes scilicet eū dum dispositiones eius in Christo ignorant consummationem legi statuturo, atq; ita suā iustitiam tuentur aduersus illum. Atq; adeo ipse creator & ignorantia erga se eorum contestatur, Israel me non agnouit & populus me non intellexit: & quod iustitiam suam magis sisteret, docentes doctrinas præcepta hominū, nec non & congregati essent aduersus dominū & aduersus Christum ipsius, ex inscientia scilicet. Nihil igitur potest in alium deū exponi quod competit in creatori, quia & aliās immerito Apostolus Iudæos de ignorantia suggilasset, erga deum ignotum. Quid enim deliquerant, si iustitiā dei sui aduersus eum sistebant, quem ignorabāt? Atquin exclamat, O profundum diuitiarū & sapientiæ dei, & inuestigabiles viæ eius. Vnde eruptio: ex recordatione scilicet scripturarum quas retro reuoluerat, ex contemplatione sacramentorum quæ supra disseruerat in fidem Christi, ex lege uenientem. Hæc si Marcion de industria erasit, quid Apostolus eius exclamat, nullas intuēs diuitias dei tam pauperis & egeni, quā qui nihil condidit, nihil prædicauit, nihil denique habuit, ut qui in aliena descendit? Sed enim & opes, & diuitiæ creatoris olim absconditæ, nunc referatæ. Sic enim repromiserat: Et dabo illis thesauros occultos, inuisibiles aperiam eis. Inde ergo exclamatum est: O profundum diuitiarum & sapientiæ dei, cuius iam thesauri patebant. Id Esaïæ, & sequentia de eiusdē prophetæ instrumento: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis cōsiliarius eius fuit? quis porrexit ei, & retribuetur illi? qui tanta de scripturis ademisti, quid ista seruasti, quasi nō & hæc creatoris? Planè noui dei præcepta, uideamus. Odio, inquit, habentes malum, & bono adherentes. Aliud est enim apud creatorem: Auferte malum de uobis, & declina à malo & fac bonum. Amore fraternitatis inuicem affectuosi: non enim idipsum est, Diliges proximum tanquam te. Spe gaudentes, utiq; dei. Bonum est enim sperare in dominū, quā sperare in magistratus. Pressuram sustinentes: Exaudiet enim te dominus in die pressuræ. Habes psalmum. Benedicite, & nolite maledicere: Quis hoc docebit, q̃ qui omnia benedictionibus cōdidit? Non altum sapientes, sed humilibus assentantes, ne sitis apud uos sapientes. Væ enim audiunt per Esaïam. Malum pro malo nemini retribueritis. Et malitiæ fratris tui ne memineritis. Nec uosmetipsos ulciscentes: Mihi enim uindictam & ego uindicabo, dicit dominus, Pacem cum hominibus

Ironia

nibus habetote: ergo & legalis talio nō retributionem iniuriæ permittebat, sed inceptionē metu retributionis cōprimebat. Merito itaq; totam creatoris disciplinā principali præcepto eius conclusit: Diliges proximū tanquam te. Hoc legis supplementū, si ex ipsa lege est, quis sit deus legis, iam ignoro: *Præceptum principale* Metuo ne deus Marcionis. Si uero Euangelium Christi hoc præcepto adimpleretur, Christi autē, non est creatoris, quo iam contendimus, dixerit Christus an non, Ego ueni legem dissoluere, sed implere? Frustra de ista sententia neganda Pontus laborauit. Si Euangelium legem non adimpleuit, ecce lex Euangelium adimpleuit. Bene autem quod & in clausula, tribunal Christi comminatur, utiq; iudicis & ultoris, utiq; creatoris, illum certē cōstituens promerendum quem intentat timendum, etiam si alium prædicaret.

DE EPISTOLA AD THESSALONICENSES PRIMA.

BREVIORIBVS quoq; epistolis non pigebit intendere. Est sapor & in paucis. Occiderant Iudæi prophetas suos. Possum dicere, Quid ad Apostolum dei alterius & quidem optimi, qui nec suorum delicta damnare dicatur: quicq; & ipse prophetas eosdem destruendo quodammodo perimat? Quid mali admisit apud illū Israel, si occidit, quos & ille reprobauit, si prior inimicam in eos sententiam statuit? deliquit autem apud deum ipsorum. Is exprobrauit iniquitatem, ad quem pertinet, læsus: certē quiuis alius, q̄ aduersarius læsi. Sed nec onerasset illos, imputando etiam domini necem, qui & dominum interfecerunt dicendo, & prophetas suos: licet suos adiectio sit hæretici. Quid enim tam acerbū, si alterius dei prædicatorem Christum interemerunt, qui sui dei prophetas con- *Status exaggerationis* trucidauerūt? Status autem exaggerationis, quod & dominum & famulos eius peremissent. Deniq; si alterius dei Christum, alterius prophetas peremerunt, æquauit impietates, non exaggerauit. Æquanda autem non fuit, ergo exaggerari non potuit nisi in eundem dominum commissa, ex utroq; titulo: ergo eiusdem dei Christus & Prophetæ. Quam autem sanctitatem nostram, uoluntatem dei dicat, ex contrarijs quæ prohibet, agnosceres. Abstinere enim, inquit, à stupro, non à matrimonio. Scire unumquemq; suum *proprium* uas in honore tractare. Quomodo? dum non in libidine qua gentes. Libido autē nec apud gentes matrimonio ascribitur, sed extraordinarijs, & non naturalibus, & portentuosis. Luxuria est turpitudini quoq; & immundiciæ contraria: quæ nō matrimonium excludat, sed libidinem: quæ uas nostrum in honore matrimoniij tractet. Hunc autem locum salua alterius, id est plenioris sanctitatis prælatione, tractauerim: continentiam & uirginitatem nuptijs antepone, sed nō prohibitis: destructores enim dei nuptiarum, non sectatores castitatis retundo. Ait eos qui remaneant in aduentu Christi, cū eis qui mortui in Christo primi resurgent, quod in nubibus auferentur in

aere obuiam domino. Agnosco his iam tunc prospectis mirari substantias coelestes ipsam Hierusalem quæ sursum est, & per Esaiam pronūciare, Qui nam huc uelut nubes uolant, tanquā columbæ cum pullis ad me. Hunc ascensum si Christus nobis præparauit, ille erit Christus de quo Osee, qui ascensum suū ædificat in cœlos, utiq; sibi & suis. Exinde à quo sperabo nūc nisi à quo hæc audiui? Quem spiritum prohibet extinguere, & quas prophetias uetat nihil haberi: utiq; nō creatoris spiritum, nec creatoris prophetias secundum Marcionem. Quæ enim destruit, ipse iam extinxit, & nihil fecit, nec potest prohibere quæ nihil fecit. Ergo incumbit Marcioni exhibere hodie apud ecclesiam suam exinde spiritum dei sui, qui non sit extinguendus, & prophetias quæ non sint nihil habendæ. Et si exhibuit quod putat, sciat nos quodcunq; illud ad formam spiritalis & propheticæ gratiæ atq; uirtutis prouocatuos, ut & futura prænunciet, & occulta cordis reuelet, & sacramenta edisserat. Cū nihil tale protulerit ac probarit, nos proferemus & spiritum & prophetias creatoris secundum ipsum prædicantes. Atq; ita constabit *Apostolus* Apostolum de quibus dixerit, de eis scilicet quæ futura erant in ecclesia eius dei, qui dum est, spiritus quoq; eius operatur, & promissio celebratur. Age nunc qui salutem carnis abnuitis, & si quando corpus in huiusmodi prænominatur, aliud nescio quid interpretamini illud, quā substantiā carnis: quomodo Apostolus omnes in nouis substantijs certis nominibus distinxit: & omnes in uno uoto constituit salutis, optans ut spiritus noster & corpus & anima sine querela in aduentu domini & saluatoris nostri Christi conseruentur? Nam & animā posuit & corpus, tam duas res quā
 32 diuersas: licet enim & animæ corpus sit aliquod suæ qualitatis, sicut & spiritus: cū tamen & corpus & anima distincte nominantur, habet anima suum uocabulum proprium, nō egens communi uocabulo corporis, id relinquitur carni quæ non nominata proprio, communi utatur necesse est. Etenim aliam substantiam in homine non uideo post spiritum & animam, cui uocabulum corporis accommodetur, præter carnem. Hanc totiens in corporis nomine intelligens quotiens non nominatur, multo magis hic, cum quæ dicitur corpus, suo nomine appellatur.

DE EPISTOLA AD THESSALONI

CENSES SECVNDA.

OGIMVR quædam identidem iterare, ut cohærentia cōfirmemus. Dominum & hic retributorem utriusque meriti, dicimus circumferri ab Apostolo aut creatorē, aut (quod nolit Marcion) parem creatoris, apud quem iustum sit afflictatoribus nostris rependi afflictationem: & nobis qui afflictemur quietem, in reuelatione domini Iesu uenientis à cœlo cum angelis uirtutis suæ, & in flamma ignis. Sed flammam & ignem delendo hæreticus extinxit, ne scilicet nostratem deum

deum faceret. Lucet tamē uanitas lituræ. Cum enim ad ultionem uenturum scribat Apostolus dominum exigendam de eis qui deum ignorent, & qui non obaudiant Euangelio, quos ait pœnam luituros exitialem æternam à facie domini, & à gloria ualentie eius: sequitur ut flammam ignis inducat scilicet ueniens ad puniendum: ita & in hoc nolente Marcione crematoris dei Christus, & in illo creatoris est, quod etiam de ignorantibus dominum ulciscitur, id est de ethnicis. Seorsum enim posuit, Euangelio non obaudientes, siue Christianos peccatores, siue Iudæos. Porro de ethnicis exigere pœnas, qui Euangelium forte non norint, non est dei eius, qui naturaliter sit ignotus, nec usquam nisi in Euangelio sit reuelatus, non omnibus scibilis. Creatori autem etiam naturalis agnitio debetur ex operibus intelligendo, & exinde in pleniorē noticiam requirendo. Illius est ergo etiā ignorātes deum plectere, quem non liceat ignorare. Ipsum quod ait à facie domini & à gloria ualentie eius, uerbis usus Esaiæ, ex ipsa causa eundem sapit dominum con surgentem ut comminuat terram. Quis est autem homo delicti, filius perditionis, quem reuelari prius oportet ante domini aduentum, extollens se super omne quod deus dicitur, & omnem religionem consecuturus in templo dei, & deum se iactaturus? Secundum nos quidem Antichristus, ut docent ueteres ac nouæ prophetiæ: ut Ioānes apostolus, qui iam Antichristos dicit processisse in mundum præcursores Antichristi spiritus, negātes Christum in carne uenisse: & soluentes Iesum scilicet in deo creatore. Secundum uero Marcionē nescio ne Christus sit creatoris. Nondum uenit apud illum. cuius quis est aut ex duobus? Quæro, cur ueniat in omni uirtute & signis & ostentis mendacij: propterea, inquit, quod dilectionem ueritatis non susceperint, ut salui essent: & propter hoc erit eis † instinctum fallaciæ, ut iudicentur omnes, qui nō crediderunt ueritati, sed consenserunt iniquitati. Igitur si Antichristus & secundum creatorē, deus erit creator qui eum mittit ad impingendos eos in errorem, qui non crediderunt ueritati, ut salui fierent: eiusdem erit ueritas & salus, qui ea summissu erroris ulciscitur, id est creatoris: cui & competit zelus ipse, errore decipere quos ueritate non cepit. Si uero non est Antichristus secundum nos, ergo Christus est creatoris secundum Marcionem. Et quale erit ut ad ulciscendam ueritatem suam Christum creatori summittat? Sed & de Antichristo consentit. Proinde dixerim, quale est ut illi Satanas angelus creatoris sit necessarius, & occidatur ab eo, habens fallaciæ operatione fungi creatori? In summa si indubitatum est eius esse & angelum, & ueritatem, & salutem, cuius & ira, & æmulatio, & fallaciæ immissio aduersus contemptores & desultores, etiam aduersus ignorantes, ut iam & Marcion de gradu cedat, † deum quoque summum zeloten concedens, quis dignius irascetur? puto qui à primordio rerum naturam, opibus, beneficijs, plagis, prædicationum testibus, ad agnitionem sui

καὶ ἀπὸ τοῦ
δοξῆς τῆς
ἐκείνης

Soluere Iesum

Fortē, in stru-
ctum fallaciæ
ut structus
sit inflexionis
quartæ

De gradu ce-
dere
Fortē, deum
quoque suum
zeloten

præstru

præstruxit, nec tamen agnitus est: an qui semel unico Euangelij instrumento, & ipso incerto, ne palam alium deum prædicante, productus est? Ita cui competit uindicta, ei competit materia uindictæ: Euangelium dico, & ueritas, & salus. Iubere autem operari eum qui uelit manducare, eius disciplina est, qui boui trituranti os liberum iussit.

DE EPISTOLA AD LAODICENOS

Ephesiorum in
scriptione, in
Laodiceos
trāstulit Mar
cion

CECLESIAE quidem ueritate epistolam istam ad Ephesios habemus emissam, non ad Laodiceos, sed Marcion ei titulum aliquando interpolare gestijt, quasi & in isto diligentissimus explorator. Nihil autem de titulis interest, cum ad omnes Apostolus scripserit dum ad quosdam: certe tamen eum deum prædicans in Christo, cui competunt quæ prædicantur. Cui ergo competent secundum boni estimationem quam proposuerit in sacramento uoluntatis suæ, in dispensationem adimpletionis temporum (ut ita dixerim, sicut uerbum illud in Greco sonat) recapitulare, id est ad initium redigere, uel ab initio recensere, omnia in Christum, quæ in coelis, & quæ in terris, nisi cuius omnia erunt ab initio etiam ipsum initium, à quo & tempora, & temporum adimpletiones: dispensatio ob quā omnia ad initium recensentur in Christo? Alterius autem dei quod initium, id est unde: cuius opus nullum? quæ tempora sine initio? quæ adimpletio sine temporibus? quæ dispensatio sine adimpletionem? Denique quid in terris egit iam olim, ut longa aliqua temporum adimplendorum dispensatio reputetur, ad recensenda omnia in Christo, etiam quæ in coelis? Nec in coelis autem res ab altero actas existimabimus quæcunque sunt, quā ab eo à quo & in terris acta omnibus constat. Quod si non capit, alterius omnia ista deputari ab initio quā creatoris: quis credet ab alio ea recenseri in Christum alium & non à suo autore, & in suum Christum? Si creatoris sunt, diuersa sint necesse est à diuerso deo. Si diuersa, utiq; contraria. Quomodo ergo contraria recenseantur in eum, à quo deniq; destruntur? Nam & sequentia quem renunciant Christum, cum dicit: Ut simus in laudem gloriæ nos qui præsp̄rauimus in Christum? Qui enim præsp̄rasse potuerunt, id est ante sperasse in deum, quā uenisset, nisi Iudæi quibus Christus prænunciabatur ab initio? Qui ergo prænunciabatur, ille præsp̄rabatur. Atq; adeo hoc ad se, id est ad Iudæos refert, ut distinctione faciat conuersus ad Nationes: In quo & uos cū audissetis sermonem ueritatis Euangelium, in quo credidistis & signati estis spiritu promissionis eius sancto. Cuius promissionis? factæ per Ioh̄elem: In nouissimis diebus effundā de meo spiritu in omnē carnem: id est & in Nationes. Ita & spiritus & Euangelium in eo erit Christo, qui præsp̄rabatur, dum prædicabatur. Sed & pater gloriæ ille est, cuius Christus rex gloriæ canitur in Psalmo ascendens: Quis est iste rex gloriæ? dominus uirtutum ipse est rex gloriæ. Ab illo spiritus fa

tus sapientiæ optatur: apud quem hæ quoque spiritualium species enumerantur, inter septem spiritus per Esaiã. Ille dabit illuminatos cordis oculos, qui etiã exteriores oculos luce ditauit, cui displicet cæcitas populi. Et quis cæcus nisi pueri mei: & excæcati sunt famuli dei. Apud illum sunt & diuitiæ hæreditatis in sanctis, qui eam hæreditatem ex uocatione Nationum repromissit: Postula de me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam. Ille inoperatus est in Christum ualentiam suam, suscitando eum à mortuis, & collocando eum ad dexteram suam, & subiñciendo omnia, qui & dixit: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Quia & alibi spiritus ad patrem de filio: Omnia subiecisti sub pedibus eius. Si ex his alius deus, & alius Christus infertur, quæ recognoscuntur in creatore, quæramus iam creatorẽ, Planè puto inuenimus, cū dicit illos delictis mortuos, in quibus ingressi erant secundum æuum mundi huius, secundum principem potestatis aeris, qui operatur in filiis incredulitatis. Sed mundum non potest & hic pro deo mundi Marcion interpretari. Non enim simile est creatum creatori, factum factori, mundus deo. Sed nec princeps potestatis aeris dicetur, qui est princeps potestatis seculorum. Nunquam enim præses superiorum de inferioribus notatur, licet & inferiora ipsi deputentur. Sed nec incredulitatis operator uideri potest, quã ipse potius & à Iudæis & à Nationibus patitur. Sufficit igitur si hæc non cadunt in creatorem. Si autem & est in quem magis competat, utique magis hoc Apostolus scit. Quis iste? Sine dubio ille, qui ipsi creatori filios incredulitatis obstruit, aere isto potitus, sicut dicere eum profert & refert: Ponam in nubibus thronum meum, ero similis altissimo. Hic erit diabolus, quem & alibi, si tamẽ ita & Apostolum legi uolunt, deum æui huius agnoscemus. Ita enim totum seculum mendacio diuinitatis impleuit. Qui planè si non fuisset, tunc hæc in creatorem spectasse potuissent. Sed & in Iudaismo conuersatus fuerat Apostolus: nõ quia interposuit de delictis, in quibus & nos omnes conuersati sumus: ideo delictorum dominum & principem aeris huius creatorem præstat intelligi, sed quia in Iudaismo unus fuerat de filiis incredulitatis, diabolum habentis operatorem, cum persequeretur ecclesiam & Christum creatoris. Propter quod & 33 iracundiæ filij fuimus, sed natura. Ne quia filios appellauit Iudæos creator, argumentetur hoc hæreticus dominum iræ creatorem (Cum enim dicit: Fuimus natura filij iracundiæ: creatoris autem non natura sunt filij Iudæi, sed allectione patrum) iræ filios ad naturam retulit, non ad creatorem, ad summam subiungens: sicut & cæteri, qui utique filij dei non sunt: Apparet comuni naturæ omnium hominum & delicta & concupiscentias carnis, & incredulitatem & iracundiam reputari, diabolo tamẽ captante naturam, quam & ipse iam fecit delicti semine illato. Ipsius, inquit, sumus factura, conditi in Christo. Aliud est facere, aliud condere. Sed utrumque uni dedit. Homo
autem

ὁ ἰσχυρὸς
τῷ Χριστῷ

ὁ πρὸς τοὺς
ἀποδείκνυται

πρὸς
πρὸς

aut factura creatoris est. Idem ergo condidit in Christo qui & fecit. Quantum enim ad substantiam, fecit: quantum ad gratiam, condidit. Inspice & coherentia, Memores uos aliquando Nationes in carne, qui appellabamini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta, quod essetis illo in tempore sine Christo, alienati à conuersatione Israelis, & peregrini testamentorum & promissionis eorum: spem non habentes, & sine deo in mundo. Sine quo autem deo fuerunt Nationes, & sine quo Christo? Vtique eo cuius erat conuersatio Israelis, & testamenta, & promissio. At nunc, inquit, in Christo uos qui eratis longe, facti estis propè in sanguine eius. A quibus erant retro longe? A quibus supra dicit: A Christo creatoris, à conuersatione Israelis, à testamentis, à spe promissionis, à deo ipso. Si hæc ita sunt, ergo his propè fiunt nunc Nationes in Christo, à quibus tunc longè fuerant. Si autem conuersationi Israelis, quæ est in religione dei creatoris, & testamentis, & promissioni, & ipsi deo eorum, proximi sumus facti in Christo: ridiculum satis, si nos alterius dei Christus de longinquo admouit creatori. Meminerat Apostolus ita prædicatū de Nationum uocatione ex longinquo uocandarū. Qui longe erant à me appropinquauerūt iustitiæ meæ. Tam enim iustitia, quæ & pax creatoris in Christo annunciabatur, ut sepe iam ostendimus. Itaque ipse est, inquit, pax nostra qui fecit duo unū, Iudaicum scilicet populū & Gentilem: quod propè & quod longè, soluto medio pariete inimicitiae in carne sua. Sed Marcion abstulit, sua: ut inimicitiae daret carnem quasi carnali uitio, non Christo æmulæ. Sic ubi alibi dixi, & hic, Non Marrucine sed Pontice, cuius supra sanguinem confessus es, hic negas carnem. Si legem præceptorum sententijs uacuam fecit, adimplendo certè legem (uacat enim iam non adulterabis, cum dicitur, nec uidebis ad concupiscendum: uacat non occides, cum dicitur, nec maledices) aduersarium legis de adiutor re non potest facere. Vt duos conderet in semetipso. Qui fecerat, idem condens, secundum quod & supra. Ipsius enim factura sumus, conditi in Christo. In unum nouum hominem, faciens pacem. Si uere nouum, uere & hominem, non phantasma: nouum autem & nouè natum ex uirgine, dei spiritu. ut reconciliet ambos deo, & deo quæ utrumque genus offenderat, & Iudaicum & Gentilem populū, in uno corpore, inquit, cū interfecisset inimicitiam in eo per crucē. Ita & hic caro corpus in Christo, quod crucem pati potuit. Hoc itaque annunciante pacem eis qui propè, & eis qui longè, accessum consecuti simul ad patrē, iam nō sumus peregrini, nec aduenæ, sed conciuēs sanctorum, sed domestici dei: utique eius, à quo supra ostendimus alienos fuisse nos, & longè constitutos. Superædificati super fundamentū Apostolorum. Abstulit hæreticus & prophetarū, oblitus dominū posuisse in ecclesia sicut apostolos ita & prophetas. Timuit scilicet ne & super ueterū prophetarum fundamenta ædificatio nostra cōstaret in Christo, cū ipse apostolus ubique nos de

³⁶
Marrucinus
Ponticus

nos de prophetis extruere nō cesset. Vnde enim accepit summum lapidem angularem dicere Christum, nisi de psalmi significatione: Lapis quē repro-
bauerunt ædificantes, iste factus est in summo anguli. De manibus hæreti-
ci præcidendis non miror si syllabas subtrahit, cum paginas totas plerunq;
subducit. Datam, inquit, sibi apostolus gratiam nouissimo omnium, illumi-
nandi omnes: quæ dispensatio sacramenti occulti, ab æuis in deo qui omnia
condidit. Rapuit hereticus in præpositionem, & ita legi fecit, occulti ab æuis
deo, qui omnia condidit. Sed emicat falsum. Infert enim Apostolus, ut no-
ta fiat principatibus & potestatibus, insuper cœlestibus, per ecclesiam, mul-
tifaria sapientia dei. Cuius dicit principatibus & potestatibus: Si creatoris:
quale est ut principatibus & potestatibus eius ostendi uoluerit deus ille sa-
pientiam suam, ipsi autem non: quādo nec potestates sine suo principe po-
tuissent quid cognoscere. Aut si ideo deum non nominauit hic, quasi in illis
& princeps ipse reputetur, ergo & occultatum sacramentū principatibus &
potestatibus eius, qui omnia condit, pronūciasset: proinde in illis deputans
ipsum. Quod si illis dicit occultatum, illis debebat dixisse manifestum: ergo
non deo erat occultatum, sed in deo omnium conditore, occultum aut prin-
cipatibus & potestatibus eius. Quis em̄ cognouit sensum domini, aut quis
cōsiliarius ei fuit. Hic captus hæreticus fortasse mutauit uti dicat, deū suum
suis potestatibus & principatibus notam facere uoluisse dispensationem sui
sacramenti, quam ignorasset deus conditor omnium. Et quò compete-
bat prætereundum ignorantia creatoris extranei & longa separatione disiecti, cum
domestici quoq; superioris dei nescissent. Tamen & creatori notum erat fu-
turum. An non utiq; notum quod sub cœlo & in terra eius habebat reuelari. *Deus superior
deus bonus*
Ergo ex hoc confirmatur quod supra struximus: si enim creator cognitu-
rus erat quandoq; occultum illud dei superioris sacramentum: & ita scriptu-
ra habebat: occulti deo, qui omnia condidit: sic inferre debuerat, ut nota fiat
illi multifaria sapientia dei, tunc & potestatibus & principatibus cuiuscunq;
dei, cum quibus sciturus esset creator. Adeo subtractum constat, quod & sic
ueritati suæ saluum est. Volo nunc & ego tibi de allegorijs Apostoli cōtro-
uersiam nectere. Quas nouus in prophetis habuisset formas: Captiuam, in *Nouus deus*
quit, duxit captiuitatem. Quibus armis: quibus prælijs: de cuius gentis ua-
statione: de cuius ciuitatis euerfione: quas fœminas, quos pueros, quosue
regulos catenis uictor inseruit. Nam & cum apud Dauid Christus canitur
succinctus gladio super femur: aut apud Esaïam spolia accipiens Samariæ
& uirtutem Damasci, uere eum & uisibilem excondis præliatorem. agnosce
igitur iam & armaturam & militiam eius spiritalem, si iam didicisti esse ca-
ptiuitatem spiritalem, ut & hāc illius agnoscas: uel quia & captiuitatis huius
mentionem de prophetis Apostolus sumpsit, à quibus & mandata. Depo-
nentes mendacium, loquimini ueritatem ad proximum quisq; Et irascimini
I & nolite

& nolite delinquere, ipsis uerbis quibus psalmus exponeret sensus eius, sol ut nō occidat super iracundiam uestram. Nolite communicare operibus tenebrarū. Cum iusto enim iustus eris, & peruerso peruerteris. Et auferte malum de medio uestrum. Et exite de medio eorum: & immundum ne attigeritis. Separamini qui fertis uasa domini. Sic & inebriari uino dedecori inde est, ubi sanctorum inebriatores increpantur: Et potum dabitis sanctis meis uinum, quod prohibitus erat potare & Aaron sacerdos, & filij eius, cum adirent ad sancta. Et psalmis & hymnis deo canere, docere illius est, qui cū tympanis potius & psalterijs uinum bibentes incusari à deo norat. Ita cuius inuenio praecepta & semina praeceptorum uel augmenta, eius Apostolum agnosco. Ceterum mulieres uiris subiectas esse debere unde confirmat: quia uir, inquit, caput est mulieris. Dic mihi Marcion, de opere creatoris deus tuus legi suae astruit auctoritatem: Hoc iam planè minus est, cum & ipsi Christo suo & ecclesiae eius inde statum sumit: sicut & Christus caput est ecclesiae. Similiter & cum dicit: Carnem suam diligit, qui uxorem diligit, sicut & Christus ecclesiam. Vides comparari operi creatoris Christum tuū, & ecclesiam tuam. Quantum honoris carni datur in ecclesiae nomine: Nemo, inquit, carnem suam odio habet, nisi planè Marcion solus: sed & nutrit & fouet eam, sicut Christus ecclesiam. At tu solus eā odisti, auferens illi resurrectionem: odisse debebis & ecclesiam, quia proinde diligitur à Christo. At enim Christus amauit & carnem sicut ecclesiam. Nemo non diligit imaginem quoque sponsae, imò & seruabit illam, & honorabit, & coronabit. Habet similitudo cum ueritatis honore consortium. Laborabo ego nunc eundem deum probare masculi & Christi, mulieris & ecclesiae, carnis & spiritus: ipso Apostolo ³⁸ sententiam creatoris adhibente, imò & differente. Propter hanc relinquet homo patrē & matrem, & erūt duo in carne una. Sacramentum hoc magnum est. Sufficit inter ista, si creatoris magna sunt apud Apostolum sacramenta, minima apud haereticos. Sed ego autem dico, inquit, in Christum & ecclesiam. Habet interpretationem, nō separationem sacramenti. Ostendit figuram sacramenti ab eo praeministratam, cuius erat utique sacramentum. Quid uidetur Marcioni: Creator quidem ignoto deo figuras praeministrare non potuit, etiam quia aduersario. Si noto: deus superior ab inferiore, & ad destruendum potius mutuari nihil debuit. Obaudiāt & parentibus filij. Nam & si Marcion abstulit: hoc est enim primum in promissione praeceptū: Lex loquitur: honora patrem & matrem: & parentes enutrite filios in disciplina & correptione domini. Audisti enim & ueteribus dictum: Narrabitis haec in auribus filiorum uestrorum, & filij uestri aequè in aures filiorum suorum. Quò iam mihi duos deos, si una est disciplina: Et si duo sunt, illum sequar qui prior docuit. Sed aduersus munditenebras luctatio si nobis, ò quā iam dñj creatores. Cur enim non & hoc uindicem, unū mundinentem nominari debuisse

*Corruptione
7895*

debuisset, si creatorem significabat, cuius essent quas præmisit potestates? Porro cum supra quidem induere nos iubeat armaturam, in qua stemus ad machinationes diaboli, iam ostendit diaboli esse quæ diabolo subiungit, potestates & munditenebras tenebrarum istarum, quæ & nos diabolo deputamus. Aut si diabolus creator est, quis erit diabolus apud creatorē? An sicut duo dii, ita & duo diaboli, & pluraliter potestates & munditenebras? Sed quomodo creator, & diabolus & deus idem? cum diabolus non idem & deus & diabolus. Aut em̄ ambo & dei si ambo iam diaboli: aut qui deus hic & non diabolus, sicut nec diabolus deus. Ipsum uocabulū diaboli, quæro ex qua delatura competat creatori: fortasse detulit aliquam dei superioris intentionem, quod ipse ab archangelo passus est, & quidē mentito. Non ideo enim interdixerat illius arbusculæ gustū, ne dei fierent, sed ne de transgressione morentur. Nec spiritalia autem nequitiae ideo creatorem significabunt, quia adiecit in cœlis. Sciebat enim & Apostolus in cœlis operata esse spiritalia nequitiae angelorum scandalizantium in filias hominū. Et quale erat ut ambiguitatibus & per ænigmata nescio quæ creatorē taxaret, qui in catenis iam constitutus ob libertatem prædicationis, constantiam manifestandi sacramenti in apertione oris, quam ibi expostulare à deo mandabat, ecclesiæ utiq; præstabat?

Diabolus

Delatura, de
latio, calum
nia. *Stichon*

DE EPISTOLA AD COLOSSENSIS.

SOLEO in præscriptione aduersus hæreses omnes de testimonio temporum compendium figere, priorem uindicans regulam nostram omni hæretica posteritate. Hoc nunc probabit & Apostolus dicens: De spe reposita in cœlis, quam audistis in sermone ueritatis Euangelij, quod peruenit ad uos sicut & in totum mundum. Nam si iam tum traditio Euangelica ubiq; manauerat, quanto magis nunc? Porro si nostra est, quæ ubiq; manauit, magis quàm omnis hæretica, nedū Antoniniani Marcionis, nostra erit apostolica. Marcionis autem cum totum impleuerit mundum, ne tunc quidē se defendere poterit de apostolica. Eam enim & sic constabit esse, quæ prior mundū repleuit, illius scilicet dei Euangelio qui & hæc cecinit de prædicationibus eius: In omnem terram exijt sonus eorum, & in terminos orbis uerba eorum. Inuisibilis dei imaginē ait Christum. Sed nos enim inuisibilem dicimus patrem Christi, scientes filium semper retro uisum, si quibus uisus est in dei nomine, ut imaginem ipsius: ne quam & hinc differentiam scindat dei uisibilis & inuisibilis, cum olim dei nostri sit definitio: Dominū nemo uidebit, & uiuet. Si non est Christus primogenitus conditionis, ut sermo creatoris, per quem omnia facta sunt, & sine quo nihil factum est, si nō in illo condita sunt uniuersa in cœlis & in terris, uisibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, non cuncta per illum & in illo sunt condita (hæc enim Marcioni displicere

Præscriptio

39

Antoniniani
uocat Marcio
nem, quod sub
Antonino
Cæs. florueritἡ πρώτη γενε
ὰ πνεύματος καὶ
ἐκείνου

oportebat) nō utiq; tam nude posuisset Apostolus: Et ipse est ante omnes.
 Quomodo enim ante omnes, si non ante omnia? Quomodo ante omnia, si
 non primogenitus cōditionis, si nō sermo creatoris? Vnde ante omnes pro-
 babitur fuisse, qui post omnia apparuit? Quis scit priorem fuisse quem esse
 nescit? Quomodo autem boni duxit omnem plenitudinem in semetipso
 habitare? Primo enim, quæ est ista plenitudo, nisi ex illis quæ Marcion de-
 traxit: conditis in Christo, in coelis & in terris, angelis & hominibus: nisi ex
 illis inuisibilibus & uisibilibus, nisi ex thronis & dominationibus, & princi-
 patibus, & potestatibus? Aut si hæc Pseudapostoli nostri & Iudaici Evan-
 gelizatores de suo intulerint, & ad plenitudinem sui dei Marcion qui nihil
 cōdidit: cæterum quale est ut plenitudinem creatoris, æmulus & destructor
 eius in suo Christo habitare uoluerit? Cui deniq; reconciliat omnia in semet
 ipsum, pacem faciens per crucis suæ sanguinem, nisi quem offenderant una
 ipsa, aduersus quē rebellauerant per transgressionem, cuius nouissime fue-
 rant? Conciliari enim extraneo possent, reconciliari uero nō alij quàm suo,
 Ita & nos quondam alienatos & inimicos sensu in malis operibus, creatori
 redigit in gratiam, cuius admiseramus offensam colentes conditionem ad-
 uersus creatorem. Sicubi autem & ecclesiam corpus Christi dicit esse, ut hic
 ait, adimplere se reliqua pressuraru Christi in carne, pro corpore eius quod
 est in ecclesia: non propterea & in totum mentionem corporis transferes à
 substantia carnis. Nam & supra reconciliari nos ait in corpore eius, per mor-
 tem: utiq; in eo corpore, in quo mori potuit per carnem, mortuus est, nō per
 ecclesiam, planè propter ecclesiam, corpus cōmutando pro corpore, carnale
 pro spiritali. At cum monet cauendum à subtililoquentia & philosophia,
 ut inani seductione, quæ sit secundum elementa mundi: non secundum cœ-
 lum aut terram dicens, sed secundum literas seculares, & secundum traditio-
 nem scilicet hominum subtililoquorum & philosophorum: lōgum est qui-
 dem & alterius operis ostēdere, hac sentētia omnes hæreses damnari, quod
 omnes & subtililoquentiæ uiribus & philosophiæ regulis cōstent. Sed Mar-
 cion principalem suæ fidei terminū de Epicuri schola agnoscat, Dominum
 inferens hebetem, ne timeri dicat eum: collocans & cum deo creatore mate-
 riam, de Porticu Stoicorum: negans carnis resurrectionem, de qua proinde
 nulla philosophia cōsentit, Cuius ingenijs tam longè abest ueritas nostra,
 ut & iram dei excitare formidet, & omnia illum ex nihilo protulisse cōfidat,
 & carnem eandem restitutum repromittat, & Christum ex uulua uirgi-
 nis natū non erubescat, ridentibus philosophis, & hæreticis, & ethnicis ipsis.
 Stulta enim mundi elegit deus, ut cōfundat sapientes: ille sine dubio qui ex
 respectu huius suæ dispositionis perditurum se sapientiam sapientium præ-
 minabatur. Hac simplicitate ueritatis contraria subtililoquentiæ & philoso-
 phiæ, nihil peruersi possumus sapere. Deniq; si nos deus cū Christo uiuifi-
 cat, donans

eat, donans delicta nobis, nō possumus credere ab eo delicta donari, in quē admissa non fuerint, ut retro ignotum. Age iam cum dicit: Nemo uos iudicet in cibo, & potu, & in parte diei festi, & Neomenie, & sabbati, quæ est umbra futurorum, corpus autem Christi, quid tibi uideatur Marcion? De lege iam non retractamus, nisi quod & hic quemadmodum exclusa sit edocet, dum scilicet de umbra transfertur in corpus, id est de figuris ad ueritatem, quod est Christus. Ergo & umbra eius, cuius & corpus, id est, & lux eius, & Christus. Segrega alij deo legem, & alij deo Christum, si potes aliquā umbram ab eo corpore, cuius umbra est, separare. Manifestè legis est Christus, si corpus est umbræ. Si autem & aliquos taxat, qui ex uisionibus angelicis dicebant, cibis abstinendum, ne attigeris, ne gustaueris, uolentes in humilitate sensus incedere, non tenentes caput: nō ideo legem & Moysen pulsat, quasi de angelica superstitione cōstituerit interdictionem quorundam edulium. Moysen enim à deo accepisse legem constat. Denique hanc disciplinam, secundum præcepta, inquit, & doctrinam hominum, deputauit in eos, qui caput non tenerent: id est in ipsum, in quo omnia recensentur, in Christum ad initium reuocata, etiam indifferentia escau. Cetera præceptorum, ut eadē, satis sit iam alibi docuisse quæ à creatore manarint: qui cū uetera prædicaret transitura, noua facturus uniuersa, mandans etiam, Nouate uobis nouamen nouū, iam tū docebat deponere ueterē hominē, & nouū induere.

DE EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

VM prædicationis enumerat uarietatem: quod alij ex fiducia uinculorum eius, audentiùs sermonē enunciant: alij per inuidiam & cōtentionem, quidam uero & per sermonis existimationem, plerique ex dilectione, nonnulli ex æmulatione: iam aliqui & ex similitudine Christum prædicarent: erat utique uel hic locus taxandæ ipsius prædicationis de diuersitate sententiæ, quæ tantam efficeret etiam animorum uarietatem. Sed causas solas animorum non regulas sacramentorum in diuersitate proponens, unum tamen Christum & unum eius deum, quocūque consilio prædicatum confirmat: & ideo, Nihil mea, inquit, siue causatione siue ueritate Christus annuncietur: quia unus annūciabatur siue ex causatione, siue ex ueritate fidei. Ad fidem enim prædicationis retulit mentionē ueritatis, nō ad regulæ ipsius, quia una quidem erat regula, sed fides prædicationum quorundam uera, id est simplex, quorundā nimis docta. Quod cum ita sit, apparet eum Christū prædicatum, qui semper annūciabatur. Nam si alius longè ab Apostolo induceretur, fecisset diuersitatē nouitas rei. Nec enim defuissent, qui prædicationem Euāgelicam nihilominus in Christum creatoris interpretarentur: cum & hodie maior pars sit omnibus in locis sententiæ nostræ quàm hereticæ. Quo nec hic Apostolus de diuersitatis denotatione & increpatione tacuisset. Ita cū diuersitas ne taxatur quidē, nouitas

I 3 non

41
Disciplinam
uocat monitionem

ἢ τὴν προφῆαν
σε, ἢ τὴν
ἀληθείαν

non probatur. Planè de substantia Christi putant & hic Marcionitæ suffragari apostolum sibi, quod phāasma carnis fuerit in Christo, cū dicit, quod in effigie dei constitutus, non rapinam existimauit parari deo, sed exhausit semetipsum accepta effigie serui nō ueritate, & in similitudine hominis, non in homine, & figura inuentus homo, non substantia, id est non carne: quasi non & figura, & similitudo, & effigies substantiæ quoq; accedant. Bene autē quod & alibi Christū imaginem dei inuisibilis appellat. Nunquid ergo & hic quā in effigie eū dei collocat? Æque nō erit dei Christus uerè, si nec homo uerè fuit in effigie hominis cōstitutus. Vtrobicq; enim ueritas necessē habebit excludi, si effigies, & similitudo, & figura phantasmati uindicabitur. Quod si in effigie & in imagine, quā filius patris uerè dei præiudicatus est: etiā in effigie & imagine hominis, quā filius hominis, uerè hominē inuentū, nam & inuentū ratione posuit, id est certissimè hominē: quod em̄ inuenitur cōstat esse. Sic & deus inuentus est per uirtutē, sicut homo per carnem: quia nec morti subditū pronunciaisset, nō in substantia mortali cōstitutum. Plus est autē quod adiecit, Et mortē, crucis. Non enim exaggerat atrocitatem, extollendo uirtutē subiectionis, quam imaginariam phantasmate scisset frustrato potius eam q̄ experto, nec uirtute functo in passione, sed lusu. Quæ autē retro lucri duxerat quæ & supra numerat, gloriam carnis, notam circumcisionis, generis Hebræi ex Hebræo censum, titulum tribus Benjamin, Phariseæ candidæ dignitatē, hæc modo detrimento sibi deputat, non deū, sed stuporem Iudæorum. Hæc ac si stercora existimat præ comparatione agnitionis Christi, non præ reiectione dei creatoris, habens iusticiam nō suam iam quæ ex lege, sed quæ per ipsum scilicet Christum, ex deo. Ergo inquis, hac distinctione lex, non ex deo erat Christi. Subtiliter satis. Accipe itaque subtilius. Cū enim dicit nō quæ ex lege, sed quæ per ipsum, non dixisset per ipsum de alio q̄ cuius fuit lex. Noster, inquit, municipatus in cœlis. Agnosco ueterem ad Abraham promissionem creatoris: Et faciam semen tuum tanq̄ stellas in cœlo. Ideo stella à stella differt in gloria. Quod si Christus adueniens de cœlis, transfigurabit corpus humilitatis nostrę cōformale corpori gloriæ suę, resurget ergo corpus hoc nostrum quod humiliatur in passionibus, & in ipsa lege mortis in terrā deiectum. Quomodo enim trāsfigrabitur, si nullum erit? Aut si de eis dictū, qui in aduentu dei deprehensi in carne deputari habebunt, quid facient qui primi resurgent? Non habebunt de quo transfigurentur. Atquin, cū illis, dicit simul rapiemur in nubibus obuiam domino. Si cum illis sublatis, utiq; cum illis & transfigurati.

DE EPISTOLA AD PHILEMONEM,

OLI huic epistolæ breuitas sua profuit, ut falsarias manus Marcionis euaderet. Miror tamen cum ad unum hominem literas factas receperit, quid ad Timotheum duas, & unam ad Titum de ecclesia

Lucri ducere

42
Candida Pha
risæica
Vestis

ἡμεῖς γὰρ το
πολιτεύομεν
ἐν οὐρανῷ
ἐν πάρεσσι

ecclesiastico statu compositas recusauerit. Affectauit, opinor, etiam numerum epistolarum interpollare. Memento inspector, quod ea quæ prætractata sunt retro de Apostolo quoque probauerimus: & si qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus: ne aut hic superuacuum existimes iterationem, qua confirmauimus spem pristinam: aut illic suspectam habeas dilationem, qua eruimus tempora ista. Si totum opusculum inspexeris, nec hic redundantiam, nec illic diffidentiam iudicabis.

Leg. tempore ista, hoc est cōmoditate temporis prolixioris

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVLLIANI,
ADVERSVS MARCIONEM LIBRI
QVINTI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
PER BEATVM RHENANVM.

HERMOGENES Stoicorum opinionē secutus, assererat materiam semper fuisse, nec initium habentem, nec finem: & deum huic appropinquando condidisse mundum: ut rursus uerissimum sit quod hoc libro scribit Tertullianus, Philosophos patriarchas esse hæreticorum. Contra hunc solidis argumentis disputat, refellens illius rationes, quibus in hac sententiam inductus uidebatur: ac ostendens hoc esse præponere materiam deo, deum uero subijcere qui de materia cuncta produxerit. De hoc sic scribit in libro De præscriptionibus hæreticorum. Idem Apostolus, inquit, cum improbat elementis seruientes, aliquem Hermogenem ostendit, qui materiam non natam introducens, deo non nato eam comparat: & ita matrē elementorum deum faciens, potest ei seruire quam deo comparat. In libro hunc sequenti quo Valentinianorum naniā recenset, Hæc erit, inquit, materia quæ nos commisit cum Hermogene, cæterisque, qui deum ex materia, non ex nihilo operatum cuncta, præsumunt. Hactenus ille. Cæterum hac de causa amplexus est hunc errorem Hermogenes, quod speraret hoc se pacto posse deum excusare, ne malum esset à Creatore, sed à Materia. Inter illa tria quæ Marcioni Tertullianus obijcit libro quinto, & hoc unum est, quod collocaret cum deo Creatore Materiam de Porticu Stoicorum, At ueritas, inquit, nostra, omnia illum ex nihilo protulisse cōfidit. Huiusmodi hæreticos Tertullianus eleganter Materiarios uocat. Ceterum Aur. Augustinus ad Quoduult deum Hermianorum ab autore Hermia meminit, qui elementorum materiam de qua factus est mundus, non à deo factam dicant, sed deo cōternā. Hijs cōsentiant Seleuciani. At Hermogenem & Hermogenianos inter Patristianorum impietatem professos refert. Vixitque eodem autore in Africa Hermogenes. Quæ res fecit ut in hunc Tertullianus stilum strinxerit orthodoxam ueritatem propugnās. Neque uero uno tantum errore tenebatur Hermogenes, ut est impietas impietati concatenata.

ARGVMENTI FINIS.

Vix alibi densior est argumētis Tertullianus quā in hoc aduersus Hermogenem libro. Ita acriter instat, atq; urget hominem ubiq;. Deprauauit insigniter hoc scriptum partim obscuritas ipsa rei de qua agitur, partim librariorum inscitia, quāquam quid attinet hic mendosæ lectionis causas potius afferre quā alibi, cum omnia huius autoris uolumina propemodum pari difficultate dictio- nis paulo durioris sint inuoluta, & pari caligine mendarū infinitarum obducta. Nos in hoc uolumine errata plurima castigauimus coniecturis tantum adiuti, no- stro, quod alunt, Marte, citra subsidium codicis emendationis manuscripti, cuius nulla mihi copia quamlibet laboranti adhuc fieri potuit. Ea loca subiūximus hic, cum ut prior lectio tametsi corrupta, nobis uel hoc pacto salua conseruetur, tum ut appareat quid mutandum duxerimus, & lector apud se expēdere possit, num id recte sit à nobis factum, cogitationiq; & meliorum inuentioni locus adhuc re- linquatur. Neq; enim tantū mihi uendico, ut arbīrer me nusquā aberrare, quod diuinum magis sit quā humanum. Ego sanè utilitatis publicæ causa studiosis li- benter communico iudiciū meum. Quibus plus est uel ingenij uel eruditionis, exactiora ac meliora præstare uelint. Habebitur illis magna gratia. Quanquā ue- ro non soleam facile eradere lectionem ueterem, tamen in hoc libello multa mu- tare coactus sum ob manifestissimas, mendas, & tam apertas, ut nemo doctus de illis possit amplius ambigere. Maluissimus nostras coniecturas in marginibus chartarum apponere, sed cum longiusculæ essent, non est uisa sufficere exiguitas spacij breuioris. Præterea pingit licite.) Hermogenes iste Africanus, arte pi- ctor erat. Nec uerò prohibitum usquam pingere si obscœna ignominiosaq; exci- pias. Hoc est ergo quod dicit, pingit licite. Nubit assidue.) Videtur Hermo- genes non solum polygamiā defendisse, sed dimissis aut mortuis uxoribus no- ua superducta matrimonium sæpius repetisse. Tertullianus autem adeo fauit ca- stitati, ut cataphrygarum tandem secutus delyriū, secundas nuptias contra Apo- stolum Paulum damnarit, quæ res fecit ut ipse postea abiectus sit extra confor- tium ecclesiæ. Legem dei in libidinem defendit.) Propter iteratas sæpius nu- ptias, quod negabat fieri debere Tertullianus. In artem cōtemnit.) Nam pi- ctoriā deseruit, quæ ars ex se mala non est. Præcipit autem lex dei ut labore ma- nuum uiuamus. Cæterum maluit ociosus esse seductor populi quā pictor.

Et cauterio.) Hæretici namq; multa delent eraduntq; deprauantes sacram scri- pturam, uiolentis & coactis interpretationibus. Prodit Ireneus morē fuisse Gno- sticis ut discipulos suos cauterio signarent in aure dextra. Idq; Romæ sub Anice- to Marcellinam huius impietatis alumnam factitasse. An idem obseruarit Her- mogenes, nescio. Cauterij quo sacra scriptura raditur peruertiturq; in præceden- tibus libris meminī. Et stilo.) Scripsit ergo aduersus orthodoxā pietatem.

Nubentium cōtagio foetet.) Nubentes appellat iteratores nuptiarum siue po- lygamos, à quibus stetit quum exemplo tum doctrina Hermogenes. Tertullia- no monogamiā placebat. Sed autor opusculi de bono uiduitatis ad Iulianā quod inter lucubrationes diui Aurelij Augustini legitur, oppido quā sancte, inquit, Nec contra humanæ uerecundiæ sensum audeo dicere, ut quoties uoluerit, uiris mortuis nubat fœmina: nec ex meo corde præter scripturæ sanctæ autoritatem quantaslibet nuptias audeo condemnare. Et præcedit. Nec ipsam tot maritorum mulierem ulla suæ sententiæ significatione damnauit. Loquitur de Christo. Qui locus est apud Matth. cap. XXII. Nec ipse Apostolicus Hermogenes in re- gula perseuerauit, Paulinum illum Hermogenē intelligit, cuius sit mentio in epi- stola ad

*Itola ad Timotheum posteriore. Sic enim Græcè scribit, διδασ αὐτ, ὅτι ἀπιστοῦσθε
ἐν μὲν πάντες ἐν γὰρ τῇ ἀσπίδι ὅτι φύγελος καὶ ἡρμογένης, id est Nosti hoc, quod auer-*
sati fuerint me omnes qui sunt in Asia, quorum est Phygelus & Hermogenes.

A Stoicis. Atq; hoc est, ceu citauimus in Argumento, quod ad finem quinti li-
bri aduersus Marcionem dicit, Collocans, inquit, & cū deo creatore materiam,
de Porticu Stoicorum. Aur. Augustinus libro uigesimo contra Faustum, de Hy-
le loquens, In hoc, inquit, errant quidam gentilium, quod eam tanquam coæter-
nam deo coniungunt: ut hæc ab illo non sit, quamuis ab illo formetur. Neq;
ex semetipso fecisse potuisse.) Sic infra, De materia cuncta fecisse. Infra scripsi-
mus, Sed deus substantiæ ipsius nomen, id est diuinitatis. Nominat, Ponit, 2
Adiunxit.) Vbiq; subaudiendum scriptura. Quorum Hermogenes extre- 3
ma linea est.) In spatijs olim in quibus cursus publicè fiebat, initium & finis lineis
notabantur. Hinc quicquid postremum est, extrema linea prouerbialiter dici coe-
pit. Ergo quum Tertullianus Hermogenem hic uocat, Non intelligentiū extre-
mam lineam, imperitissimum accipe. Horatius epistolam ad Quintium sic clau-
dit, Mors ultima linea rerum est. Simul tacite alludit ad artem Hermogenis peni-
cillo lineas ducere soliti, nam pictor erat. Sic infra de Materia loquens, Si in loco
inquit, ergo intra locum; si intra locum, ergo determinatur à loco intra quem est:
si determinatur, habet lineam extremam, quam quantum propriè pictor agnos-
cit finem esse omni rei cuius linea extrema est. Et quæ sequuntur. In libro aduer-
sus Praxeam uocat Deum extremā lineam uniuersitatis. Et quidem ex poe-
nitentia illius retorquebo aduersus illū.) Non admodum liquet quid sibi uelint
istæ duæ dictiones, ex poenitentia. Forte scribendum, exorbitantia illius, id est in-
conuenientes absurdasq; rationes illius. Nisi quis malit, repetentia, siue recipro-
cantia, ut intelligas argumenta reciproca quæ Græcis ἀλλήλων dicuntur. Aut
euentientia siue euentitia, ut accipias consequentia. Hoc illum tamdiu non
fuisse.) Hoc est dominum. Et æterna, aderit utrobique.) In Paterniacensi codi- 4
ce legitur, Et æternæ aderint utrobique. Nos castigauimus, Et æternæ aderit utrobi-
que. Vt æternæ sit aduerbium. Deinde distinximus, Quia minor se nusquam pote-
rit esse, quomodo ergo. De cuius utitur.) Defectiua locutio. Subauditur re-
bus, aut aliquid simile. Huiusmodi formula sermonis etiam in superioribus libris
usus est. Aduersus Marcionem libro quinto. Si in creatoris, inquit, accipitur. Eo-
dem libro. Et à nostræ, inquit, partis possit opponi. Rursum mox sequitur, Non
minor est eo de cuius utitur. Græcorū est imitatio. Non in hoc nō superior
est.) Fidem secuti Gorzienſis collationis, posterius Non erasimus. Et hære-
ticorum patriarchæ philosophi.) In epistola ad Ctesiphontem hunc Tertullianū
locum citat diuus Hieronymus. Idem in Nahum prophetam exponēs illud, Exi-
liū quasi attelabus, Omnia enim, inquit, dogmata eorum (loquitur de hæreti-
cis) quum frigeant & uolare nō possint, sedem sibi & requiem inter Aristotelis &
Chrysippi spineta reperiūt. Precario nō dominio.) Precario, dominio, ui, su-
mere aliena. Verba sunt Iuriscōf. Legū aut ciuiliū peritiā in Tertul. per magnā
fuisse nō hic tantum locus ostendit. Nonne etiam si materia optima fuisset, 5
quæ indecorum sibi existimasset de alieno licet bono factæ satis. Itaq; gloriæ suæ
causa.) Hæc duo uocabula, factæ satis, nihil ad sensum faciunt, ut & quæ relatiuū.
Quare scripsi sic, Nonne etiā si materia optima fuisset, æquē indecorum sibi exi-
stimasset de alieno licet bono: Fatue satis si ita gloriæ suæ & cætera. Bona
fide.) Bona fide dixit pro seriō siue profectō. Q. D. Nihil mentior. Sic aduersum
Valentinianos, Si, inquit, bona fide quæras, concreto uultu, suspensio supercilio,
Altum est, alunt. Et materiam cum creatore proponit.) Legendum, Aut ma-
teriam

- teriam. Nam præcedit, Cum ideo aut alium deum. Sed assentator mali.) Ad
sentari etiã in libris superioribus pro assentire siue consentire dixit. Ergo Assenta
tor hic est assensor siue qui consensum præbet. Et tamen non de nobis per
suadet Hermog.) Hæc clausula sic castigari debet, & interrogatiue legi, Et tamen
6 unde nobis persuadet Hermogenes malam esse materiam? Nam definimus
diminuit, & subiect. capere nō posse.) Hoc modo restituius istam sententiã cor
ruptam. Nam definimus diminutionem & subiectionem capere non posse quod
sit æternū, ut aliq̃ coæterno inferius deputetur. Ita & nunc. Sic Plinius libro quar
to capite decimotertio. Introrsus uero, inquit, nulli inferius nobilitate, Hercyniū
7 iugum prætenditur. Materiam deseruisse.) Est à deseruendo non à de
8 serendo. Mali ac boni adfines.) Adfinis cum genitiuo, ut supra com
pluribus locis. Per substantiæ suggestum.) Sic in De carne Christi;
Et uenturam, inquit, inde suggestu paternæ claritatis prædicamus. Aut
9 quem consultatus est.) Consultatus est. Deponentialiter pro consuluit. Non
sibi subditiō.) Opinor scribendum, Non insubditam composita dictione. Nam
insubditiuū usurpat aduersum Valētinianos, Proinde nec matris, inquit, semen
admisit iniurias æquē insubditiuū. Multo magis nō capit sine initio quic
quā fuisse.) Vsum huius impersonalis uerbi capit, quod Græcis est ὡς ἔχει, apud
Tertullianum in libris præcedentibus ubiq; & sæpe monstrauimus. Hic tan
tum ualet, Non capit quicquā fuisse, ac si dicas, Fieri nō potest, Non datur, nō
conceditur, non est possibile. Sic libro quarto aduersus Marcionē, Capit, inquit,
magistrorum uideri quæ discipuli promulgarint, quemadmodum nos castigauit
mus eum locum quū prius Capita magistrorū legeretur. Et libro tertio, Id enim
intelligi uel non intelligi capit. Itaq; occasiones sibi sumpsit.) Possit etiam le
10 gi, ibi sumpsit, Vt sit ibi, id est in Originali instrumento Moseos. Et princi
piū nihil aliud capiat.) Nō omnino dissimilis hæc locutio superiori, Multo ma
gis non capit sine initio quicquā non fuisse. Vbi & opera, & operæ ope
rator æduntur.) Opus fit per operam. Sed Tertullianus etiam in præcedentibus
libris operam usurpauit pro opere. Vult ergo dicere, Vbi & opus, & operis ope
11 rator æduntur. Et non periclitatur ne ex aliquo factū existimetur.) Hanc lo
cutionem per uerbum periclitor etiam alibi usurpat imitatione Græcorum qui
uerbo *κινδυνεύω* sic utuntur. Non periclitatur, hoc est Abest, Non est periculum.
Sic mox, Periclitabitur primo uideri ex nihilo factum. Item, Proinde periclitabi
tur, ex alio longē factum uideri. Periclitabitur, id est prope erit ut uideatur. Pericu
lum erit. Non aliter accipi debet illud in De carne Christi, Omnia periclitabun
tur aliter accipi quā sunt. Et in Præscriptionib. Nec periclitor dicere. Rursum
infra. Credo de ueniā periclitabuntur. Hic loquendi modus admodū Platoni fa
miliaris. Plutarchus *κινδυνεύειν δὲ εἰς τὸν ὁ κίνδυνος ἐστίν*. Hoc est, Verendum est siue
timendum ne deorum inimicus sit adulator. Quamquam possimus unde il
las prolatas æstimare.) Vnde Tertullianus solet usurpare pro unde unde, id est
undelibet. Sic libro tertio aduersus Marcionē, Difficilius deo mentiri, quā car
nis ueritatem unde producere, licet nō nata. Hoc est undelibet. Libro quarto ad
uersus eundem, Non erit, inquit, mirum quod ex dispositione est creatoris, ut un
de magis probetur quā ex legis & Prophetarum in Iohannem occasi & ex in
12 de ortu, regnum dei. Timeat, Væ illud adiç. aut detr. destinatum.) Alludit
13 ad locum qui est Apocalypseos ultimo capite. Quæ cui nomen terræ ad cō
modauit.) Nos, ad commodare debeat, Ex Gorziensi. Nissi & Sileno illi.)
Nos, Nissi & Sileno illi. Nam perpetuò Tertullianus, nisi si pro nisi si ponere solet.
Vt in superioribus libris non semel, & in fine huius opusculi, Nissi Hermogenes
eodem

Et stellæ quidem de cœlo ruent, sicut ficus arbor.) Verba hæc ex Apocalypsi 18 desumpta sunt, ubi sic legitur, καὶ οἱ ἀστέρες τῆ οὐρανῶ πίπτου ὡς ἡ γῆ, ὡς συκὴ βάλα τὸν

τοὺς ὀλίβους αὐτῆς ὑπὸ μεγάλῳ ἀνέμῳ σφαιρῶν. Hoc est. Et stellæ de cœlo ceciderunt in terrā, sicut ficus abijcit grossos suos cū à magno uento mouetur. Porro ὀλίβοις Grecis sunt quos Latini Grossos uocant, hoc est fici nondum maturæ. Tertullianus pro grossis uertit Acerba sua. Aeditio uulgata habet grossos suos. Est autem propemodū interpretatio quod uertit Tertullianus. Nam nihil aliud est ὀλίβος siue grossus quàm ficus dura adhuc atq; acerba. Theodorus Gaza in opere de plantis ὀλίβου etiam caprificum reddit. Aut corporalis sit necesse est.) Hic alterum diuisionis membrum deest. Quare supplendum aut incorporealis, uocat autem corpus substantiam. Et animæ suum alioqui corpus tribuit. De qua re disputat Aur. Augustinus, & nos supra meminimus. Iam ergo nonne utrum sit utrumq;.) Sic castigauī, Iam ergo ne neutrum sit, utrumq; materia censenda est.

Aut libidines eorū.) Libidines uocat appetitus & inclinationes. Sic in Deparientia, Vt quum, inquit, inter sese uarijs sectarū libidinibus & sententiarū æmulationibus discordēt. Libidinibus, id est studijs. Sed de motu & alibi licebit.) Subauditur disputare. Nisi est licebit pro liquebit, ut in præcedētibus libris licuit pro liquuit, id est liquidum euasit. Nec incorporealem infert materiā.) Subaudi, Ratio. Ne quid hīs contrarium inferret.) Rursum subauditur, ratio illa tua recta. Custodisse.) Subauditur, Nec dicam. Boni & mali ad finē.)

Ad finis cum genitiuo ut supra sæpenumero. Si qui discipulorum tuorum.) Si qui pro si quis. Vt infra, Nī si qui putat. Et obduceris.) Monuimus antē non semel, Obducere & obduci Tertulliano esse refellere & refelli, siue cōtraria ac inter se pugnantia asserentem captum tenere uel teneri. Exemplariū antiquitatis.) Intelligit exemplar. Sic paulo post, Et uis meliora deteriorum exemplarium ferre. Non aliter aduers. Valētinianos usurpat, Sigillarium pro sigillari.

A lineis tuis excidisti.) A lineis excidere prouerbū sapit. De eo dici poterit qui à re proposita sui oblitus euagatur. Præscribens deū illum.) Nos, illam subaudi materiā. Qui si æternus.) Hæc uerba cum superioribus coniungimus & pro si scripsimus, sit. Vtq; deterioribus.) Subauditur de.

Nisi si qui putat in hac ext. m. disp. iam & contempta informem & inc. mat. respondere. quid hodie inf.) Hoc modo locum hunc emendaui. Nisi si qui putat in hac extructione mundi disposita iam & compta, informē & incultam materiā respondere. Quid hodie informe in mundo? Porro superfluum est admonere lectorem, perpetuo Tertullianum, si qui pro si quis posuisse. Nos pro contempta, reposuimus, ut uides, compta. Nam ibi sequitur mox incultam materiā. Opponitur autem incultum compta, sicut informe disposito. Igitur uel hoc rude & confugi & mihi computum non in potest.) Sic emendaui, Igitur uel hoc rude, & confusum, & incompotum, non potest in expolitīs, & distinctīs, & compositis recognosci. Consentit cum nostra castigatione exemplar Gorziense.

In neutram tamen partem pronus & præceptis mediis quod aiunt gmate ex uī librato impetu ferebatur.) In proxima additione scripsimus Oedipo opus esse qui nobis indicaret quale nam prouerbium sit quo hic usus est Tertullianus. Et uarias tum apposui coniecturas quibus circumacti sumus dum scrupulose germanum prouerbū inquirimus. Verum nō semper fauet Apollo. Non destitimus tamen postea nihilo segniori studio indagare donec successisset quod agebamus. Itaq; deprehendimus scriptum fuisse, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. Est autem Agina foramen illud in quo inseritur scapus trutinæ, hoc est in quo agitur, id est uertitur trutina, quemadmodum adnotat Festus Pompeius. Porro quoties accidit æquipondium ut neutra pars propēdeat, in media agina consistit trutina, Sed & in media agina scapus trutinæ inseritur, alioqui

alioqui libere moueri non posset. Vt poterimus hoc prouerbio motu rei signifi-
cantes qui precise fiat per medium non attractis extremitatibus. Hec turbu-
lencia & passiuitas non est.) In uetustis exemplaribus legitur turbulenta. Verum
magis placet turbulentia. Quid passium uocet Tertullianus supra multis in lo-
cis, prout res tulit, annotauimus. Hic passiuitatem uocat dissolutionem siue inor-
dinationem atque confusionem. Sic aduersum Valentinianos, Illi uero, inquit, &
de passiuitate uitae & diligentia delictorum, generositatem suam uindicent. Ad-
uersus Marcionem libro quarto Passiuitatem, inquit, sententiae meae permisit, id
est libertatem. Nec malo nec bono pronus.) Hoc est neque ad malum neque
ad bonum pronus. Pronus cum datiuo. Errasse substantias esse uis.) Scri-
psimus, Erras si substantias esse uis. Ex Gorziensi collatione. Supra certa-
men motus adscribi, sic tarditatem. Nam de natura mater, quoties cadas accipis
supra iudices. Si autem.) In hunc modum castigauit, Supra, certamen motus ad-
scribis, hic tarditatem. Nam de natura materiae quoties cadas accipe. Supra dicis,
Si autem. Sicut facit quid decor solummodo apparens.) Pro quid decor re-
posui qui decor, usurpat autem frequenter qui pro quis. Vt in hoc ipso libro su-
pra, Nisi si qui putat. Item, Si qui discipulorum tuorum. Hic est deus dextra, &
manus ambae.) Scribi debet, Hic est dei dextra, & manus ambae. Non ita
deo adulari.) Scripsimus, Noli ita deo adulari. Aut si adpresso dummodo
& adpropinquans.) Nos castigauimus locum etiam in manuscriptis uolumini-
bus deprauatum. Aut si adparens solummodo & adpropinquans fecit hunc mun-
dum. Et ubique conueniri deus.) Conueniri pro inueniri. Sic in De resurre-
ctione carnis, Quodcumque, inquit, conuenieris, fuit. Libro quarto aduersus Marcio-
nem. Haec, inquit, conueniemus. Et alijs locis non paucis. Vt inuentibilia iu-
dicia eius.) Quando pertinaciter consentiunt exemplaria quae uidimus omnia,
arbitror inuentibilia dictum perinde ac si dicas incomperibilia, nempe quae inue-
niri nequeant & cognosci quamlibet annitatur, quemadmodum & inuestigabi-
le hic significat quod inuestigari non potest. Meminisse autem debemus, Tertul-
lianum in reddendis Graecis duriusculum esse. Id quod & in superioribus libris in-
dicauimus. Erat autem haec uox uulgo fortassis usitatior. Nos uim Graeci uoca-
buli quod est ἀνεξετάστου attendentes, inenutibilia aliquando legendum putauimus.

Q. SEPTIMII FLOREN- TIS TERTULLIANI ADVER-

SVS HERMOGENEM, LIBER

OLEMVS haereticis compendij gratia de posteritate praescribere. Inquantum enim ueritatis regula prior quae etiam
futuras haereses praenunciauit, intantum posteriores quae
que doctrinae haereses praedudicabuntur, quia sunt quae
futurae ueritatis antiquiore regula praenunciabantur. Her-
mogenis autem doctrina tam nouella, denique ad hodie-
rum homo in seculo, & natura quoque haereticus, etiam turbulentus: qui lo-
quacitatem

K

Loguacitas, quacitatem, facundiam existimet: & impudentiam, constantiam deputet: &
facundia maledicere singulis, officium bonæ conscientiae iudicet. Præterea pingit licite,
 1 nubit assidue: legem dei in libidinem defendit, in artem contemnit: bis falsarius & cauterio & stilo: totus adulter, & prædicationis & carnis. siquidem
Nubentes & nubentium contagio foetet, nec ipse Apostolicus Hermogenes in regula perseveravit. Sed uiderit persona, cum doctrina mihi quaestio est: Christum dominum non alium uidetur aliter cognoscere, alium tamen facit quem aliter cognoscit: imò totum quod est deus aufert, nolens illum ex nihilo uniuersa
Philosophia fecisse. A Christianis enim conuersus ad philosophos, de ecclesia in Academiam & Porticum, inde sumpsit à Stoicis materiam cum domino ponere, quæ & ipsa semper fuerit neque nata, neque facta, nec initium habens omnino
Umbra sine lumine nec finem, ex qua dominus omnia postea fecerit. Hanc primam umbram planè sine lumine pessimus pictor illis argumentationibus colorauit, Præstruens aut dominum de semetipso fecisse cuncta, aut de nihilo, aut de aliquo: ut cum ostenderit neque ex semetipso fecisse potuisse, neque ex nihilo, quod superest exinde confirmet, ex aliquo eum fecisse, atque ita aliquid illud Materiam fuisse. Negat illum ex semetipso facere potuisse: quia partes ipsius fuissent, quæcunque ex semetipso fecisset dominus. Porro in partes non deuenire, ut indiuisibilem & indemutabilem, & eundem semper quæ dominus. Ceterum si de semetipso fecisset aliquid, ipsius fuisset aliquid. Omne autem & quod fieret & quod faceret imperfectum habendum: quia ex parte fieret, & ex parte faceret: aut si totus totum fecisset, oportuisset illum simul & totum esse & non totum, quia oporteret & totum esse, ut faceret semetipsum, & totum non esse ut fieret de semetipso. Porro difficilimum. Si enim esset, non fieret, esset enim: si uero non esset, non faceret: quia nihil esset. Eum autem qui semper sit non fieri, sed esse illum in æuum æuorum. Igitur non de semetipso fecisse illum qui non eius fieret conditionis, ut de semetipso facere potuisset. Proinde ex nihilo non potuisse eum facere, sic contendit, bonum & optimum definiens dominum, qui bona atque optima tam uelit facere quam sit: imò nihil non bonum atque optimum & uelle eum & facere. Igitur omnia ab eo bona & optima oportuisse fieri secundum conditionem ipsius. Inueniri autem & mala ab eo facta, utique non ex arbitrio, nec ex uoluntate: quia si ex arbitrio & uoluntate, nihil incongruens & indignum sibi faceret. Quod ergo non arbitrio suo fecerit, intelligi oportere ex uitio alicuius rei factum: ex materia esse sine dubio. Adhuc & aliud: Deum semper deum etiam dominum fuisse, nunquam non deum. Nullo porro modo potuisse illum semper dominum haberi, si cut & semper deum: si non fuisset aliquid retro semper cuius semper dominus haberetur: fuisse itaque materiam semper deo domino. Hanc coniecturam eius iam hinc destruere properabo, quam hactenus propter non intelligentes adiecisse duxi, ut sciat, cætera quoque argumenta tam intelligi, quam reuinci.

reuinci. Dei nomē dicimus semper fuisse apud semetipsum & in semetipso, dominum uero non semper: diuersa enim utriusq; conditio: deus substantię ipsius nomen, id est diuinitatis, dominus uero non substantię, sed potestatis: substantiam semper fuisse cum suo nomine, quod est deus: postea dominus accedentis scilicet rei mentio. Nam ex quo esse cœperunt in quæ potestas domini ageret, ex illo per accessionem potestatis & factus & dictus est dominus: quia & pater deus est, & iudex deus est: non tamen ideo pater & iudex semper, quia deus semper. Nam nec pater potuit esse ante filium, nec iudex ante delictum. Fuit autem tempus cum ei delictum & filius non fuit, quod iudicem & qui patrem dominum faceret. Sic & dominus nō ante ea, quorum dominus existeret: sed dominus tantum futurus quandoq; sicut pater per filium, sicut iudex per delictum, ita & dominus per ea, quæ sibi seruitura fecisset. Argumentari tibi uideor Hermogenes. Nauiter scriptura nobis patrocinator, quæ utrumq; nomen ei distinxit, & suo tempore ostendit. Nam deus quidem quod erat semper, statim nominat: In principio fecit deus cœlum & terram. Ac deinceps quā diu faciebat quorū dominus futurus erat, deus solummodo ponit. Et dixit deus, & fecit deus, & uidit deus: & nusquam adhuc dominus. At ubi uniuersa perfecit, ipsumq; uel maximè hominem qui propriè dominum intellecturus erat, dominus etiam cognominatur. Tunc etiā dominus nomen adiunxit: Et accepit deus dominus hominem quem finxit, Et, præcepit dominus deus. Ac exinde dominus qui retro deus tantum, ex quo habuit cuius esset. Nam deus sibi erat, rebus autem tunc deus cum & dominus. Igitur in quantum putabit ideo materiam semper fuisse, quia dominus semper esset: intantum constabit nihil fuisse, quia constat dominum non semper fuisse. Adhuciam & ego propter non intelligentes, quorū Hermogenes extrema linea est: & quidem† ex poenitētia illius retorquebo aduersus illum. Cum enim neget materiam natam aut factam, sic quoq; inuenio domini nomen deo non competisse in materiam: quia libera fuerit necesse est, quæ originem non habendo, non habuit rem quod erat, nemini seruiens. Itaq; ex quo deus potestatem suam exercuit in eam faciendo ex materia, ex illo materia dominū deum passa, demonstrat, hoc illum tam diu non fuisse, quā diu fuit hoc. Hinc deniq; incipiā de materia retractare, quod eam deus sibi comparet proinde nō natam, proinde non factā, proinde æternam: sine initio, sine fine proposita. Quis enim alius dei census, quā æternitas? quis alius æternitatis status, quā semper fuisse & futurum esse, ex prærogatiua nullius initij & nullius finis? Hoc si dei est proprium, solius dei erit, cuius est propriū, quia si & alijs ascribatur, iam non erit dei propriū, sed commune cum eo cui & ascribitur. Nam & si sunt qui dicuntur dñi siue in cœlo, siue in terra nomine, cæterum unus deus pater, ex quo omnia: quo magis apud nos solius dei esse debeat, quod dei proprium

Fortē, exorbitantia

est: & ut dixi, iam non proprium esset, quia alterius esset. Quod si deus est, unicum sit necesse est, ut unius sit. Aut quid erit unicum & singulare, nisi cui nihil adæquabitur: quid principale, nisi quod super omnia, nisi quod ante omnia, & ex quo omnia: Hæc deus solus habendo, unus est. Si & alius habuerit: tot iam erūt dñj, quot habuerint quæ dei sunt. Ita Hermogenes duos deos infert. Materiam parem deo infert. Deum autem unum esse oportet: quia quod summū sit, deus est: summū aut non erit, nisi quod unicū fuerit. Unicū aut esse non poterit, cui aliquid adæquabitur. Adæquabitur aut deo materia, cū æterna censeatur. Sed deus, deus est: & materia, materia est. Quasi diuersitas nominum comparationi resistat, si status idem iudicetur. Sit & natura diuersa, sit & forma non eadem, dum modo ipsius status una sit ratio. Innatus deus, an non & innata materia: Semper deus, an non semper & materia: Ambo sine initio, ambo sine fine, ambo etiam autores uniuersitatis: tam qui fecit, quàm de qua fecit. Neque enim potest non & materia ^{Autrix,} ^{autor} trix omnium deputari, de qua uniuersitas consistit. Quomodo respōdebit? Non statim materiam comparari deo, si quid dei habeat: quia non totum habendo non concurrat in plenitudinem comparationis. Quid deo reliquit amplius, ut non totum dei, materiæ dedisse uideatur? Vel quā, inquit, & sic habente materia salua sit deo & autoritas & substātia, quā solus & primus autor est, & dominus omnium censeatur. Veritas autem sic unum deū exigit defendendo, ut solius sit quicquid ipsius est. Ita enim ipsius erit si fuerit solius: & ex hoc alius deus non possit admitti, dum nemini licet habere de deo aliquid. Ergo, inquis, nec nos habemus dei aliquid. Imò habemus & habebimus, sed ab ipso, non à nobis. Nam & dei erimus, si meruerimus illi esse de quib. prædicauit, Ego dixi, uos dñj estis: & stetit deus in ecclesia deorum: sed ex gratia ipsius, non ex nostra proprietate: quia ipse est solus, qui deos faciat. Materia autem proprium facit quod cū deo habet: aut si à deo accepit, quod est dei, ordinē dico æternitatis, potest & credi & habere illam cum deo aliquid, & deum illam non esse. Quale est autem cum cōfiteatur ille aliquid cum deo habere, & uult solius dei esse, quod materiam nō negat habere? Dicit saluum deo esse, ut & solus sit & primus, & omnium autor, & omnium dominus, & nemini comparandus, quæ mox Materiæ quoque adscribit. Ille quidem deus, contestabitur deus, & iurauit nonnunquam per semetipsum, quod alius non sit qualis ipse: sed mendacem eum faciet Hermogenes: erit enim & materia qualis deus, infecta, innata, initium non habens, nec finem. Dicet deus: ego primus, & quomodo primus, cui materia coætanea est: Inter coætaneos autem & contemporales ordo non est, aut & materia prima est. Extendi, inquit, coelum solus: atquin nō solus, cū ea enim extendit, de qua & extēdit. Cum proponit saluo dei statu fuisse materiam, uide ne irrideatur à nobis, proinde saluo statu materiæ fuisse deus, cōmuni tamen

tamen statu amborum. Saluum ergo erit & materiæ, ut & ipsa fuerit, sed cum deo: quia & deus solus, sed cum illa. Et ipsa prima cū deo, quia & deus primus cum illa: sed & illa incomparabilis cum deo, quia & deus incomparabilis cum illa, & autrix cum deo, & domina cum deo. Sic aliquid & nō totum materiæ habere, ita illi nihil reliquit Hermogenes, quod nō & materiæ contulisset: ut non materia deo, sed deus potius materiæ comparatur. Atq; adeo cum ea quę propria dei uindicamus, semper fuisse, sine initio, sine fine, & primum fuisse & solum, & omnium autorem, materię quoq; competant: quæro quid diuersum & alienum à deo, ac per hoc priuatum materia possederit, per quod deo non compararetur. In qua omnia dei propria recensentur, satis præiudicant de reliqua cōparatione. Si minorem & inferiorem materiam deo, & idcirco diuersam ab eo, & idcirco incomparabilem illi contendit, ut maiori, ut superiori: præscribo non capere ulla diminutionem & humiliationem, quod sit æternum & innatum: quia hoc & deum faciat tantum, quantus est, nullo minorem, neq; subiectiorē, imò omnibus maiorem & sublimiorem. Sicut enim cætera quæ nascuntur, aut finiunt, & idcirco eterna non sunt semel opposita fini, quæ & initio admittunt ea quæ deus non capit, diminutionem dico interim & subiectionem: quia nata & facta sunt: Ita & deus ideo ea non capit, quia nec natus omnino, nec factus est, Et materiæ aut status talis est. Igitur & duobus æternis, ut innatis, ut infectis, deo atq; materiæ, ob eandem rationem communis status, ex æquo habentibus id, quod neque diminui, nec subijci admittit, id est æternitatem: neutrum dicimus altero esse minorem siue maiorem: neutrum altero humiliorem, siue superiorem, sed stare ambo ex pari magna, ex pari sublimia, ex pari solidæ & perfectæ felicitatis, quæ censetur æternitas. Neque enim proximi erimus opinionibus Nationum, quæ si quando coguntur deum confiteri, tamen & alios infra illum uolunt. Diuinitas autem gradum non habet utpote unica. Quæ si & in materia erit, ut proinde innata & infecta, & æterna, aderit utro 4 bique: quia minor se nusquam poterit esse: quomodo ergo discernere audebit Hermogenes: atque ita subijcere deo materiam, æternam æterno, innatam innato, autricem autori? dicere audentem, Et ego prima, & ego ante omnia, & ego à qua omnia: pares fuimus, simul fuimus, ambo sine initio, sine fine: ambo sine autore, sine deo, Quis me deus subijcit contemporali, coætaneo? Si quia deus dicitur, Habeo & ego meum nomen. Aut ego sum Deus, aut ille Materia: quia ambo sumus quod alter est nostrum. Putas itaque materiam deo non comparasse, quam scilicet subijciat illi? Atquin etiam præponit illam deo, & deum potius subijcit materiæ, cum uult eam de materia cuncta fecisse. Si enim ex illa usus est ad opera mundi: iam & materia superior inuenitur, quæ illi copiam operandi subministrat, & deus subiectus materiæ uidetur, cuius substantiæ eguit. Nemo enim non

eget eo de cuius utitur: nemo non subiicitur ei cuius eget, ut possit uti: sic & nemo de alieno utendo non minor est eo de cuius utitur. Et nemo qui præstat de suo uti, non in hoc superior est eo cui præstat uti. Itaque materia ipsa quidem deo non eguit, sed eguisse deo præstitit, diuite & locuplete & liberali, minori opinor & inualido & minus idoneo de nihilo facere quæ uelit. Grande reuera beneficium deo contulit, ut haberet hodie per quæ deus cognosceretur, & omnipotens uocaretur: nisi quod iam non omnipotens: si nō & hoc potens, ex nihilo omnia proferre. Sanè & sibi præstitit aliquid materia, ut & ipsa cum deo possit agnosci coæqualis deo, immò & adiutrix: nisi quod solus eam Hermogenes cognouit, & HAERETICORVM PATRIARCHAE PHILOSOPHI. Prophetis enim & Apostolis usq; adhuc latuit, puto & Christo. Non potest dicere deum ut dominum materia usum ad opera mundi: dominus enim non potuit esse substantiæ coæqualis. Sed precariò forsitan usus est: & ideo precariò, non dominio, ut cum ea mala esset, de mala tamen sustinuerit uti, scilicet ex necessitate mediocritatis suæ, qua non ualebat ex nihilo uti: non ex potestate, quam si habuisset omnino ut deus in materiam, quam malam norat antè eam in bonum conuertisset ut dominus & bonus, ut ita de bono, non de malo uteretur. Sed quia bonus quidem, dominus autem non, ideo qualem habuit tali usus, necessitatem suam ostendit cedentem conditioni materiæ: quam si dominus fuisset, emendasset. Sic enim Hermogeni respondendum est cum ex dominio defendit deum materia usum, & de re non sua, scilicet non facta ab ipso. Iam ergo malum ab ipso, qui est mali si non autor, quia non effector, certe permissor, quia dominator. Si uero materia non & ipsius quæ malum, dei non erit: de alieno ergo usus, aut precariò usus est quæ egens eius: aut & iniuria, quæ præualens eius. His enim tribus modis aliena sumuntur: Iure, Beneficium, impetu, id est dominio, precariò, ui, dominio non suppetente. Eligat Hermogenes, quid deo congruat, precariò an ui de materia cuncta fecisse. Non ergo melius censuisset deus nihil omnino faciendum quàm precario, aut ui faciendum, & quidem de malo? Nōne etiam si materia optima fuisset, æquè indecorum sibi existimasset de alieno licet bono? Fatue factis, ita gloriæ suæ causa molitus est mundum, ut debitorem se alienæ substantiæ ostenderet, & quidem non bonæ. Ergo inquit, ex nihilo faceret, ut mala quoque arbitrio eius imputarentur. Magna, bona fide, cæcitas hæreticorum pro huiusmodi argumentatione, cum ideo aut alium deum bonum & optimum uolunt credi, quia mali autorem existiment Creatorem: aut materiam cum creatore proponunt, ut malum à materia, non à Creatore deducant: quando nullus omnino deus liberetur ista quæstione, ut non autor mali uideri proinde possit, quisquis ille est qui malum & si non ipse fecit, tamen à quocunque & unde unde passus est fieri. Audiat igitur & Hermo

& Hermogenes, dum alibi de mali ratione distinguimus, interim se quoque nihil egisse hac sua iniectione. Ecce enim & si non autor, sed assentator mali inuenitur deus, qui malum materiæ tanto sustinuit de bono ante mundi constitutionem, quam ut bonus & mali æmulus emendasse debuerat. Aut enim potuit emendare, sed noluit: aut uoluit quidem, uerum non potuit infirmus deus. Si potuit & noluit, malus & ipse, quia malo fauit: & sic iam habetur eius quod licet non instituerit, quia tamen si noluisset illud esse non esset, ipse iam fecit esse, quod noluit non esse. Quo quid est turpius? si id uoluit esse quod ipse noluit fecisse, aduersum semetipsum egit, cum & uoluit esse quod noluit fecisse, & noluit fecisse quod uoluit esse. Quasi bonum uoluit esse, & quasi malum noluit fecisse. Quod non faciendo malum iudicauit, id sustinendo bonum pronunciauit: malum pro bono sustinendo, & non potius eradicando, assertor eius inuentus est: malè si per uoluntatem, turpiter si per necessitatem. Aut famulus erit mali deus aut amicus, cum materiæ malo conuersatus, nedum etiam de malo eius operatus. Et tamen unde nobis persuadet Hermogenes malam esse materiam? Nō enim poterit non malum dicere, cui malum ascribit. Nam definimus diminutionem & subiectionem capere non posse quod sit æternum, ut alij coæterno inferius deputetur. Ita & nunc nec malum dicimus competere illi, quia nec subijci ex hoc possit, quod nullo modo potest subijci, quia æternū est. Sed cum aliās summum bonum cōstet esse quod sit æternum ut deus, per quod solus est deus, dum æternus est: & ita bonus, dum deus, quomodo materiæ inerit malum, quam ut æternam, summum bonum credi necesse est? Aut si quod æternum est, poterit & mali capax esse, poterit hoc & in deum credi: & sine causa gestiuit malum à deo transferre, si competit & æterno, competendo materiæ. Iam uero si quod æternum est malum potest credi, inuincibile & insuperabile erit malum ut æternum: & tamen nos frustra laboramus de auferendo malo ex nobis ipsis, cum & deus hoc frustra mandat & præcipit: imò & iudicium frustra constituit deus, in iustitia utique puniturus, quibus contra malum finis, cum præses eius diabolus abierit in ignem, quem præparauit illi deus & angelis eius, prius in puteum abyssi relegatus, cum reuelatio filiorū dei redemerit conditionem à malo, utiq; uanitati subiectam, cum restituta innocentia & integritate conditionis pecora condixerint bestiis, & paruuli de serpentibus luserint, cum pater filio posuerit inimicos sub pedes, utiq; operarios mali. Itaq; si finis malo competit, necesse est competierit initium. Erit materia habens initium, habendo & finem mali. Quæ enim malo deputantur, secundum mali statum cōputantur. Age nūc malam ac pessimam credamus esse materiam utiq; natura: sicut deum bonum & optimum credimus proinde natura: porro naturam certā & fixam haberi oportebit tam in malo perseverantem apud materiam, quā in

bono apud deum inconuertibilem & indemutabilem. Scilicet quâ si demutabitur natura in materia, de malo in bonum demutari poterit, & in deo de bono in malum. Hoc loco dicet aliquis: Ergo de lapidibus filij Abraham non suscitabuntur, & genimina uiperarum non facient poenitentiae fructum, & filij irae non fient filij pacis, si natura mutabilis non erit. Temere ad ista exempla respicies ô homo: non enim competunt ad causam materiae, quae innata est, ea quae nata sunt, lapides, & uiperæ, & homines. horum enim natura habendo institutionem, habere poterit & cessationem. Materiam uero tene semel æternam determinatam, ut infectam, ut innatam: & ideo indemutabilis & incorruptibilis naturæ credendam, ex ipsius etiam sententia Hermodenis, quam opponit cum deum negat ex semetipso facere potuisse: quia non demutetur quod sit æternum, amissurum scilicet quod fuerat, dum sit ex demutatione quod non erat, si non esset æternum. Dominum uero æternum aliud esse non posse, quam quod est semper. Hac & ego definitione merito illum repercutiam, Materiam æque reprehendo, cum ex illa mala, pessima etiam, bona atque optima à deo fiunt: & uidit deus quia bona, & benedixit ea deus, utique quasi optima, non certe quasi mala ac pessima. Demutationem igitur admisit materia, & si ita est, statum æternitatis amisit: mortua est denique sua forma. Sed æternitas amitti non potest: quia nisi amitti non possit, æternitas non est. Ergo nec demutationem potuit admisisse: quia si æternitas est, demutari nullo modo potest: & quaeretur, quomodo ex ea bona facta sint, quae ex demutatione nullo modo facta sunt? Vnde in mala ac pessima boni atque optimi semen? Certè nec bona arbor, fructus malos ædit: quia nec deus nisi bonus: nec mala arbor, bonos: quia nec materia est nisi pessima. Aut si dabimus illi aliquid, etiâ boni germinis, iam non erit uniformis naturæ, id est malæ in totum: sed iam tum duplex, id est bonæ & malæ naturæ. Et quaeretur iterum, an in bono & malo potuerit conuenire luci & tenebris, dulci & amaro. Aut si potuit utriusque diuersitas boni & mali concurrisse, & duplex natura fuisse materiae amborum ferax fructuum, iam nec bona ipsa deo deputabuntur, ut nec mala illi imputentur: sed utraq; species de materiae proprietate sumpta, ad materiâ pertinebit. Quo pacto neque gratiam bonorum deo debebimus, nec inuidiam malorum, quia nihil de suo operatus ingenio: per quod probabitur manifeste materiae deseruisse. Nam & si dicatur, licet ex occasione materiae, suo tamē arbitrio bona protulisse, quasi nactus bonum materiae, quanquam & hoc turpe sit, certe cum ex eadem etiâ mala profert, uel hæc utique non de suo arbitrio proferendo, seruit materiae, aliud non habens facere quam ex malo proferre, inuitus utique quâ bonus, ex necessitate ut inuitus, & ex seruitute ut ex necessitate. Quid ergo dignius, ex necessitate eum condidisse mala, an ex uoluntate? Siquidem ex necessitate condidit, si ex materia. Ex uoluntate, si ex nihilo. Iam enim sine causa

cāusa laboras, ne malorum autor constituatur deus: quia & si de materia fecit, ipsi deputabuntur qui fecit, proinde quatenus fecit. Planè sic interest unde fecerit, ac si de nihilo fecisset: nec interest unde fecerit, ut inde fecerit, unde eum magis decuit. Magis autem eum decuit ex uoluntate fecisse quàm ex necessitate: id est ex nihilo potius quàm ex materia. Dignius est deū etiam malorum autorem liberum credere, quàm seruū. Quæcunq; potestas ei, quàm pusillitas competit. Si & sic concedimus materiam quidem nihil boni habuisse, dominū uero si quid boni edidit sua uirtute ædidisse, aliæ equè oborientur quæstiones. Primo si bonum in materia omnino non fuit, non ex materia bonum factum, quod materia scilicet nō habuit. Dehinc si non ex materia, iam ergo ex deo factū. Si nec ex deo, iam ergo ex nihilo factū. Hoc enim superest secūdum Hermogenis dispositionem. Porro si bonum, neque ex materia factum est: quia non erat in illa ut in mala, neque ex deo: quia nihil potuit ex deo fieri, sicut definit Hermogenes: inuenitur bonum iam ex nihilo factum, ut ex nullo factum, ut neq; ex materia neque ex deo. Et si bonum ex nihilo, cur non & malum? imò cur non omnia ex nihilo, si aliquid ex nihilo, nisi si insufficiens fuit diuina uirtus omnibus producendis, quæ aliquid protulerit ex nihilo: Aut si ex materia mala bonum processit: quia neq; ex nihilo neq; ex deo, sequetur ut ex conuersione processerit materiæ, contra denegatā æterni conuersionem. Ita unde bonum constitit, iam negabit Hermogenes inde illud constare potuisse. Neesse est autem ex aliquo eorum processerit, ex quibus negauit procedere potuisse. Cæterum si ideo malum non ex nihilo, ne dei fiat, de cuius arbitrio uidebitur factū, sed ex materia, ut ipsius sit, de cuius substantia erit factum: & hic ut dixi autor mali habebitur deus, qui cum eadem uirtute & uoluntate debuisset omnia ex materia protulisse: aut tantum bona (non omnia tamen bona) protulisset etiam mala, utiq; aut uolens esse mala si poterat efficere ne essent: aut nō ualens efficere omnia bona, si uoluit & non fecit: dum nihil interfit per infirmitatem dominus autor mali extiterit an per uoluntatem. Aut quæ fuit ratio, ut cum bona fecisset quasi bonus, etiam mala protulisset quasi non bonus, cum nō congruentia sibi solummodo ædedit. Quid neesse erat suo opere prolato, etiam materiæ negotium curare, proinde & malum proferendo, solus ut cognosceretur bonus de bono, materia autē ne cognosceretur mala de malo? Plus bonum floruiisset sine mali afflatu. Nam & Hermogenes expugnat quorundam argumentationes, dicentiū mala necessaria fuisse ad inlumptionem bonorum, ex contrarijs intelligendorum. Ergo aut nec propterea locus mali proferendi fuit: aut si qua alia ratio exegit illud induci, cur nō & ex nihilo potuerit induci, ipsa ratione excusatura dominum ne mali autor existimaretur, quæ nunc cum de materia operatur mala excusat, si excusat: adeo ubique & undiq; illuc compellitur quæstio quò nolunt, qui

Expugnare
argumenta-
tiones

qui ipsam mali rationem non examinando, nec dinoscendo, quomodo illud aut deo adtribuant, aut à deo separent, pluribus & indignioribus destructionibus deum obijciunt. Igitur in præstructione huius articuli, & alibi forsitan retractandi, equidem definitio, aut deo adscribendum & bonum & malum, quæ ex materia fecit: aut materiæ ipsi ex qua fecit: aut utrumque utrique quia ambo sibi obligantur, qui fecit, & de qua fecit: aut alterum alteri, tertius enim præter materiam & deum, non est. Porro si deus erit utrumque, uidebitur deus etiam mali autor: deus autem ut bonus, autor mali non erit: si materia utrumque, uidebitur materia etiam boni matrix, mala autem in totum materia boni non erit matrix. si utriusque erit utrumque: in hoc quoque comparabitur deo materia, & pares erunt ambo, ex æquo mali ac boni ad fines: æquari autem deo materia non debet, ne duos deos efficiat: si alterum alterius, utique deo bonum, & materiæ malum: neque malum deo, neque materiæ bonum adscribetur: & bona autem & mala deus de materia faciendo, cum ea facit. Hæc si ita sunt, nescio qua possit euadere sententia Hermogenes, qui deum, quoquomodo de materia malum condidit, siue uoluntate, siue necessitate, siue ratione, non putet mali autorem. Porro si mali autor est ipse qui fecit, planè socia materia per substantiæ suggestum: excludis iam causam materiæ introducendæ. Nihilominus enim, & per materiam deus autor mali ostenditur, si ideo materia præsumpta est, ne deus mali autor uideretur: exclusa itaque materia dum excluditur causa eius, superest uti deum omnia ex nihilo fecisse constet. Videbimus an & mala, cum apparuerit quæ mala, & an mala interim ea quæ putas. Dignius enim de suo arbitrio produxit, hæc quoque producendo de nihilo, quàm de præiudicio alieno, si de materia produxisset. Libertas, non necessitas, deo competit: malo uoluerit mala à semetipso condidisse, quàm non potuerit non condidisse. Vnici dei status hanc regulam uindicat: non aliter unici, nisi quia solius: non aliter solius, nisi quia nihil cum illo: sic & primus erit, quia omnia post illum: sic omnia post illum, quia omnia ab illo: sic ab illo, quia ex nihilo: ut illi quoque scripturæ ratio constet, Quis cognouit sensum domini? aut quis illi consiliarius fuit? aut quem consultatus est? aut uiam intelligentiæ & scientiæ quis demonstrauit illi? quis tradidit, & retribuetur ei? Nemo utique: quia nulla uis, nulla materia, nulla natura substantiæ alterius aderat illi. Porro si de aliquo operatus est, necesse est ab ea ipsa acceperit & consilium & tractatum dispositionis, ut uiam intelligentiæ & scientiæ. Pro qualitate enim rei operari habuit, & secundum ingenium materiæ, non secundum suum arbitrium: adeo ut & mala pro natura non sua, sed substantiæ fecerit. Si necessaria est deo materia ad opera mundi, ut Hermogenes existimauit: habuit deus materiam longe digniorem & idoneiorem, non apud philosophos æstimandam, sed apud prophetas intelligendam, sapiam suam scilicet: hæc denique sola cognouit sensum domini.

Quis

Quis enim scit quæ sunt dei, & quæ in ipso, nisi spiritus qui in ipso? Sophia autem spiritus, hæc illi consiliarius fuit, uia intelligentiæ & scientiæ ipsa est. Ex hac fecit, faciendo per illam, & faciendo cum illa. Cum pararet cœlum, inquit, aderam illi, & cum fortia faciebat (super uentos) quæ sursum nubila, & cum firmos ponebat fontes eius quæ sub cœlo est, ego eram cōpingens *ἀρμόζονα* cum ipso. Ego eram ad quam gaudebat: cottidie autem oblectabar in persona eius. Quādo oblectabatur, cum perfecisset orbem, & inoblectabatur *ἐν τοῖς οὐρανόις* in filiis hominum. Quis non hanc potius omnium fontem & originem cōmendet materiam uero materiæ, non sibi subditam, nō statu diuersam, non motu inquietam, nō habitu informem, sed insitam, & propriā, & compositam, & decorā, quali deus potuit eguisse, sui magis quā alieni egens? Deniq; ut necessariam sensit ad opera mundi, statim eam cōdit & generat in semetipso. Dominus, inquit, condidit me initium uiarum suarum in opera sua: ante secula fundauit me: prius quā faceret terram, prius quā montes collocarētur: ante omnes autem colles generauit me, prior autem abyso genita sum. Agnoscat ergo Hermogenes idcirco etiam sophiam dei natam & conditam prædicari, ne quid innatum & inconditum præter solum deum crederemus. Si enim intra dominum quod ex ipso & in ipso fuit, sine initio non fuit: sophia scilicet ipsius exinde nata & condita, ex quo in sensu dei ad opera mundi disponenda cœpit agitari: multo magis non capit sine initio quicquam fuisse, quod extra dominum fuerit. Si uero sophia eadem dei sermo est sensu sophia, & sine quo factum est nihil, sicut & dispositū sine sophia, quale est ut filio dei sermone unigenito & primogenito aliquid fuerit præter patrem antiquius: & hoc modo utiq; generosius, nedū quod innatum innato fortius, & quod infectum facto ualidius? quia quod ut esset nullius eguit auctoris, multo sublimius erit eo quod ut esset aliquem habuit autorem. Proinde si malum quidem innatum est, natus autem sermo dei: Eructauit enim inquit sermonem optimum: non scio an à bono malum possit adduci, ualidius ab infirmo, ut innatum à nato. Ita & hoc nomine materiam deo præponit Hermogenes, præponendo eam filio. Filius enim sermo, & deus sermo: & ego & pater unum sumus: nisi quod sustinebit æquo animo filius eam præponi sibi, quæ patri adæquatur. Sed & ad originale instrumentum Moysi prouocabo, unde & diuersa pars suspiciones suas ingratius fulcire conatur, ne scilicet non inde instrui uideretur unde oportet. Itaq; occasiones sibi sumpsit quorūdam uerborum, ut hæreticis ferè mos est simplicia quæque torquere. Nam & ipsum principium, in quo deus fecit & cœlum & terram, aliquid uolunt fuisse, quasi substantiuū & corpulentū, quod in materiam interpretari possit. Nos autē unicuiq; uocabulo proprietatem suam uindicamus, principium initium esse, & competisse ita poni rebus incipientibus fieri: Nihil enim quod fieri habet sine initio esse, quin initium sit illi

Originale
Moscos instru-
mentum

illi ipsum dum incipit fieri: Ita principium siue initium inceptions esse uerbum, non alicuius substantiæ nomē. Iam nunc si principalia deo opera cœlum & terra sunt, quæ ante omnia deus fecit suorum esse propriè principium, quæ priora sunt facta, merito sic præfatur scriptura, In principio fecit deus cœlū & terrā, quemadmodum dixisset, In finē deus fecit cœlū & terram: si post uniuersa fecisset. aut si principium aliqua substantia est, erit & finis aliqua materia. Planè licebit etiam substantium aliquid principium esse alij rei, quæ ex ipso sit futura: ut argilla principium testæ, ut semen principium herbæ. Sed cum ita utimur uocabulo principij quasi originis, non quasi ordinis nomine: adiicimus & mentionem ipsius rei specialiter, quam uolumus principium alterius rei. De cætero si sic ponamus, uerbi gratia: In principio fecit figulus peluim uel urnam: iam non materiam significabit principium: non enim argillam nominaui principium: sed ordinem operis, quia figulus ante cætera primum peluim & urnam fecit, exinde facturus & cætera: ad ordinationem operum principij uocabulum pertinebit, non ad originem substantiarum. Possunt & aliter principium interpretari, non ab re tamen: nam & in Græco principij uocabulum, quod est ἀρχή, nō tantum ordinatiuum, sed & potestatiuum capit principatum. Vnde & ἀρχόντες dicunt principes & magistratus. Ergo secundum hanc quoq; significationem principium pro principatu & potestate sumetur. In principatu em̄ & in potestate deus fecit cœlum & terram. Sed ut nihil aliud significet Græca uox, quam principium: & principium nihil aliud capiat, quam initium: habemus etiam illam initium agnoscere, quæ dicit: Dominus condidit me in opera sua. Si em̄ per sophiam dei omnia facta sunt, & cœlum ergo & terram deus faciens in principio, id est initio in sophia sua fecit. Deniq; si principium materiam significaret, non ita scriptura instruxisset, In principio deus fecit, sed ex principio. Non enim in materia, sed ex materia fecisset. De sophia autem potuit dici, in principio. In sophia em̄ primo fecit, in qua cogitando & disponendo iam fecerat: quoniam & si ex materia facturus fuisset, antè in sophia cogitando & disponendo iam fecerat. Quoniam & si erat initium uiarum, quia cogitatio & dispositio prima sophiæ fit operatio, de cogitatu uiam operibus instituens, hanc & inde auctoritatem scripturæ mihi uindico, quod & deus qui fecit, & ea quæ fecit ostendens, unde fecerit non proinde testatur. Nam cum in omni operatione tria sint principalia, qui facit, & quod fit, & ex quo fit: tria nomina sunt ædenda in legitima operis enarratione: persona factoris, species facti, forma materiæ. Si materia non ædetur, ubi & opera & operæ operator æduntur, apparet ex nihilo eum operatum. Proinde enim ædetur ex quo, si ex aliquo fuisset operatus. Deniq; Euāgelium, ut supplementum instrumenti ueteris, adhibebo, in quo uel eo magis debuerat ostendi deus ex aliqua materia uniuersa fecisse, quo illic etiam per quem omnia fecerit

Principium

perit reuelatur. In principio erat sermo. In quo principio scilicet deus fecit coelum & terram. Et sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Omnia per illum facta sunt, & sine illo factum est nihil. Cum igitur & hic manifestetur & factor, id est deus, & facta, id est omnia, & per quem, id est sermo, nonne & unde omnia facta essent à deo per sermonem, exegisset ordo profiteri, si ex aliquo facta essent: Ita quod non fuit, non potuit scriptura profiteri. Et non profitendo, satis probauit non fuisse: quia profiteretur si fuisset. Ergo, inquis, si tu ideo præiudicas ex nihilo facta omnia quia non sit manifestè relatum de materia præcedenti factum quid, uide ne diuersa pars ideo contendat ex materia omnia facta, quia proinde non apertè significatū sit, ex nihilo quid factum. Planè retorqueri quædam facile possunt: non statim & ex æquo admitteri, ubi diuersitas causæ est. Dico enim & si non apertè scriptura pronuntiavit ex nihilo facta omnia, sicut nec ex materia, non tantam fuisse necessitatem apertè significandi de nihilo facta omnia, quanta esset, si ex materia facta fuissent. Quoniam quod sit ex nihilo, eo ipso dum non ostenditur ex aliquo factum, manifestatur ex nihilo factum: & non periclitatur ne ex aliquo factum existimetur, quando non demonstratur ex quo sit factum. Quod autem ex aliquo sit, nisi hoc ipsum apertè declaratur ex aliquo factum illud dum ex quo factum sit ostenditur, periclitabitur primo uideri ex nihilo factum, quia non æditur ex quo sit factum. Dehinc & si ea sit conditione ut non possit uideri ex aliquo, proinde periclitabitur, ex alio longè factum uideri, quam ex quo factum est, dum non proponitur unde sit factum. Ita si ex nihilo deus puncta fecisse non potuit, scriptura non adiecisset illum ex nihilo fecisse: ex materia eum fecisse omni modo debuit edixisse, licet ex materia fecisset: quia illud in toto habebat intelligi, & si non significaretur: at istud in dubio, nisi significaretur. Atque adeo spiritus sanctus hanc scripturæ suæ rationem constituit, ut cum quid ex aliquo sit, & quid sit, & unde sit, referat. Fructificet, inquit, terra herbam fœni, seminantem semen secundum genus, & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Et factum est sic. Et produxit terra herbam fœni seminantem seminem secundum genus, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso in similitudinem. Factum est sic. Et produxit terra herbam fœni seminantem seminem secundum genus, & lignum fructuosum faciens fructum, cuius semen in ipso secundum genus. Et rursus: Et dixit deus: Producant aquæ repentia animarum uiuarum, & uolatilia uolantia super terram per firmamentum coeli. Et factum est sic. Et fecit deus cetos magnos, & omnem animam animalium repentium, quæ producerunt aquæ secundum genus ipsorum. Item post hæc. Et dixit deus. Producat terra animam uiuentem secundum genus, quadrupedia & repentia, & bestias terræ, secundum genus ipsorum. Si ergo ex iam factis rebus, alias res deus proferens, ostendit per prophetam & dicit

L

quid

*Vnde, pro un
deunde, hoc
est unde libet*

quid unde protulerit : quanquam possimus † unde illas prolatas æstimare, dum ne ex nihilo, iam enim facta erant quædam ex quibus prolatae uideri possent : si tantam curam instructionis nostræ insumpsit spiritus sanctus, ut sciremus quid unde processerit, nonne proinde nos & de cælo & de terra compotes reddidisset significando unde ea esset operatus, si de aliqua materia origo constaret illorum : ut tantomagis ex nihilo ea uideretur operatus, quanto nihil adhuc erat factum, ex quo operatus uideretur. Itaque sicut ea quæ de aliquo prolata sunt, ostendit unde prolata sint : ita quæ non ostendit unde prolata sint, ex nihilo prolata confirmat. Igitur in principio deus fecit cælum & terram. Adoro scripturæ plenitudinem, qua mihi & factorem manifestat & facta. In Euangelio uero amplius & ministrum atq; arbitrum rectoris inuenio sermonem. An autem de aliqua subiacenti materia facta sint omnia, nusquam adhuc legi. Scriptum esse doceat Hermogenis officina. Si ¹² non est scriptum, timeat Væ illud adiicientibus aut detrahentibus destinatum. Sed ex sequentibus argumentatur, quia scriptum sit, Terra autem erat inuisibilis & incomposita. Nam & terræ nomē redigit in materiam, quia terra sit quæ facta est ex illa. Et erat, in hoc dirigit, quasi quæ semper retro fuerit innata & infecta. Inuisibilis autem & rudis : quia informem & cōfusam & incōditam uult fuisse materiam. Has quidem opiniones eius singillatim reuincam, sed interim uolo sic ei respondere. Putamus his articulis materiam demonstrari. Nunquid tamen, quia erat ante omnia, & tale aliquid esse ex ea factum scriptura significat? Atquin nihil tale significat. Fuerit licet materia, quantum sibi licet, uel potius Hermogeni : potuit & fuisse, & tamen nihil deus ex illa fecisse, uel quia nō decebat deum alicuius eguisse, certè quia nec ostenditur quicquam ex materia fecisse. Sine causa ergo esset, inquis. Non planè adeo sine causa. Nam & si mundus non est factus ex illa, sed hæresis facta est, & quidem hoc impudentior, quod non ex materia facta est hæresis, sed materiam ipsam potius hæresis fecit. Reuertor nunc ad singulos articulos, per quos putauit significatam esse materiam, & primo de nominibus expostulabo. Horum enim alterum legimus, quod est terræ : alterum non inuenimus, quod est materiæ. Quæro ergo, cum materiæ nominatio non extet in scriptura, quomodo ei etiam terræ appellatio adcommodetur in alio iam genere substantiæ nota? Quo magis materiæ quoq; nominatio extitisse debuerat, consecuta etiam terræ appellationem, ut scirem terrā commune cum materia esse nomen, ne illud ei soli substantiæ uindicarem, cuius & proprium, in qua magis notum est, uel ne illud in quamcunq; aliam speciem, nec utiq; omni materiæ cōmunicare possem, si uellem. Cum enim nō extat propriū uocabulum eius rei cui cōmune uocabulum adscribitur, quanto nō cōpāret cui adscribatur, cuiuscūq; alij poterit ascribi. Ita Hermogenes, & si materiā ostenderet nominatam, deberet eandem probare terrā quoq; cognomi

cognominatam, ut ita utrumque illi uocabulum uindicaret. Vult igitur duas proponi terras in ista scriptura, unam quam in principio deus fecit: Aliam, materiā, ex qua fecit, de qua dictū sit, terra aut erat inuisibilis & rudis. Vtique si quæram ex duabus quæ cui nomen terræ adcommodare debeat: dicetur, hanc quæ facta sit ex illa ex qua facta est uocabulum deriuasse, quia ueri similis sit ab origine sobolem potius quam originem à sobole uocitari. Hoc si ita est, alia nobis obuoluitur questio, an competat terrā hanc quam deus fecit, ex illa ex qua fecit cognomentum deriuasse. Audio enim apud Hermog. ceterosque Materiarios hæreticos terram quidem illam informem & inuisibilem & rudem fuisse: hanc uero nostram proinde & formam & conspectū, & cultum, à deo consecutam. Aliud ergo factam quàm erat ea ex qua facta est. Porro aliud facta, non potuit cum ea de nomine sociari, à cuius cōditione descriuerat. Si nomen proprium materiæ illius fuit terra, hæc quæ non est materia, aliud scilicet facta, terræ quoque non capit nomen alienum & statu suo extraneum. Sed materia facta, id est terra, habuit cum sua origine consortium nominis, sicut & generis. Non audio. Nam & testam licet ex argilla confectam iam non argillam uocabo, sed testam: & electrum licet ex auro & argento fœderatum, nec argentum tamen nec aurū appellabo, sed electrum. à cuius habitu quid diuertit, pariter & à uocatu eius recedit, appellationis, sicut & conditionis proprietate. Quàm autem transferit de statu terræ illius, id est materiæ ista terra, uel eo palam est, quod hæc apud Genesim testimonium boni accipit: Et uidit deus quia bonum: illa autē apud Hermogenem in originem & causam malorum deputatur. Postremo si ideo hæc terra, quia & illa, cur non & materia hæc quoque quia & illa? Imò iam & cœlum & omnia, si ex materia constant, & terræ & materiæ uocari debuerunt. Satis ista de terræ nomine, in quo materiā intelligi uoluit, quod nomen unius elementi omnes sciunt, natura primum, dehinc scriptura docente, ni si & Sileno illi apud Midiam regē adseueranti de alio orbe, credendum est, autore Theopompo. Sed & deos multos idem refert. Nobis autē unus deus & una est terra, quam in principio deus fecit. Cuius ordinem incipiens scriptura decursum, primo factam eam edicit, dehinc qualitatem ipsius edisserit: Sicut & cœlum primo factum professa, in principio deus fecit cœlum, dehinc dispositionem eius superinducit: Et separauit inter aquā quæ erat infra firmamentum, & quæ erat super firmamentum. Et uocauit deus firmamentū cœlum, ipsum quod in primordio fecerat. Proinde & de homine, Et fecit deus hominē, ad imaginē dei fecit illū. Dehinc qualiter fecerit reddit: Et finxit deus hominē de limo terræ, & adflauit in faciem eius flatum uitæ, & factus est homo in animā uiuā. Et utique sic decet narrationē inire: primo præfari, postea prosequi: nominare, deinde describere. Alioquin uanū, si eius rei cuius nullā præmiserat mentionē, id est materiæ, ne ipsum quidē nomē, subito formam

*Materiariorum
heretici*

*Silenus
Midas
Theopompus
historicus*

L 2 & habi

& habitum promulgauit. Ante enarrat qualis esset, antequā an esset. Ostendit figuram deformati, nomē abscondit. At quāto credibilius secundū nos eius rei dispositionem scriptura subiunxit, cuius institutionem simulq; nominationem præmisit. Quā deniq; integer sensus est, In principio deus fecit cœlum & terram, terra autem erat inuisibilis & rudis, quam deus scilicet fecit, de qua scriptura cum maxime edixerat. Nam & Autem ipsum uelut fibula coniunctiue particule ad connexum narrationi adpositum est, terra autem. Hoc enim uerbo reuertitur ad eam, de qua supra dixerat, & alligat sensum, adeo aufer hinc Autem, & soluta compago est, ut tūc possit de alia terra dictū uideri, Terra erat inuisibilis & rudis. Sed tu supercilio capitis & nutu digiti adcommodato altius tollens, & quasi retro iactans, Erat, inquis, quasi semper fuerit scilicet innata & infecta, & idcirco materia credenda. At ego sine ullo lenocinio pronuntiationis simpliciter respondebo, de omni re posse dici erat, etiam de ea quæ facta, quæ nata sit, quæ aliquando non fuerit, & quæ materia nō sit. Omne enim quod habet esse, unde habet siue per initium, siue sine initio, hoc ipso quod est, etiam erat dicitur. Cui cōpetit prima uerbi positio, in definitionem, eiusdem etiā declinatio uerbi decurret in relationē. Est definitionis caput, erat relationi facit. Hæ sunt argutiæ & subtilitates hereticorum simplicitatem communium uerborū torquentes in questionem. Magna scilicet quæstio est, Si erat terra quæ facta est. Sanè discutiendum, an ei competat inuisibilem & rudem fuisse quæ facta est, an ei ex qua facta est, ut eiusdem sit erat, cuius & quod erat. Atquin non tantum probabimus istum habitum huic terræ competisse, sed & illi alij nō competisse. Nam si nuda Materia deo subiacebat, nullo scilicet elemento obstruente: siquidem nondum quicquā erat præter ipsam & deum: utiq; inuisibilis esse non poterat, quia & si tenebras uolet in substantia fuisse materiæ (cui articulo respondere debemus suo ordine) etiam homini tenebræ uisibiles sunt, hoc enim ipsum quod sunt tenebræ uidentur, nedum deo. Et utique si inuisibilis esset, nullo modo cognosceretur qualitas eius. Vnde ergo cōpertus est Hermogenes informem & confusam & inquietam illam fuisse, quæ ut inuisibilis latebat: aut si hoc à deo reuelatum est, probare debet. Sic & ar rudis dici potuerit, exoptulo. Certè enim rude illud est quod imperfectū est. Certè imperfectum non potest esse, nisi quod factum est. Quod enim minus factum est, imperfectum est. Certè, inquis. Ergo materia quæ facta non erat, in totū imperfecta esse non potuit, Quæ imperfecta nō fuit, etiam rudis non fuit. Initium non habens, quia facta nō fuit, caruit & rudimento. Initij enim accidens est, rudimentum. Terra uero quæ facta est, meruit & rudis dici. Statim enim ut facta est, habuit imperfectæ locum, ante perfectionem. Siquidem omnia opera sua deus ordine cōsummauit, incultis primo elementis depalans quodammodo mundum, dehinc exornatis uelut dedicans

Autem

Supercilio capitis & nutu digiti adcommodato. Gerstus pronuntians

Lenociniū pronuntiationis

Erat

Est

Erat

14
Cōpertus est, pro comperit

Depalans

eans. Nam & lumen non statim splendore solis impleuit, & tenebras nō sta-
 tim solatio lunæ temperauit, & cœlum non statim syderibus stellisq; signa-
 uit, & maria non statim beluis frequentauit, & ipsam terram non statim ua-
 ria fecunditate dotaui. Sed primo esse ei contulit: dehinc non inuacuum
 esse suppleuit. Sic enim & Esaias non inuacuum ait fecit illam, sed inhabita-
 ri. Postea ergo quàm facta est, futura etiam perfecta, interim erat inuisibi-
 lis & rudis. Rudis quidem, hoc quoq; ipso quod inuisibilis, ut nec uisui per-
 fecta, simul & ut de reliquo nondum instructa. Inuisibilis uero, ut adhuc
 aquis tanquam munimento genitalis humoris obducta. Qua forma, etiam
 ad finis eius caro nostra producit. Nam & David ita canit. Domini est ter-
 ra & plenitudo eius, orbis terræ, & omnes qui habitant in illa. Ipse super ma-
 ria fundauit eam, & super flumina præparauit eam. Segregatis enim aquis
 in cauatiorem sinum, emicantior facta est arida, quæ ante hac aquis tegeba-
 tur. Exinde itaq; & uisibilis efficitur, dicente deo: Congregetur aqua in con-
 gregatione una, & uideatur arida. Videatur, inquit, nō fiat. Iam enim facta
 erat, sed inuisibilis usq; tunc uideri sustinebat. Arida autem, quod erat futu-
 ra ex diuortio humoris, tamen terra: Et uocauit deus aridam terrā, non ma-
 teriam. Sic & perfectionem postea cōsecuta, desinit rudis haberi cum pro-
 nunciat deus: Fructificet terra herbam fœni seminantem semen secundum
 genus, & secundum similitudinem, & lignum fructuosum faciens fructum,
 cuius semen in ipso in similitudinem. Item. Producat terra animam uiuā se-
 cundum genus, & quadrupedia & repentia, & bestias terræ secundū genus.
 Impleuit igitur ordinem suum scriptura diuina. Quam enim prædixerat in-
 uisibilem & rudem, ei & uisionem reddidit & perfectionem. Nō alia autem
 materia erat inuisibilis & rudis. Ergo materia erit postea uisibilis & perfe-
 cta. Volo itaq; uidere materiam, uisibilis enim facta est. Volo & perfectam
 eam recognoscere, ut ex illa etiam fœni herbam, & ex illa decerpam lignum
 fructuosum, & ex illa animalia usui meo famulentur. Sed materia quidem
 nusquam: terra uero hic, id est coram. Hanc uideo, hac perfruor, ex quo in-
 uisibilis & rudis esse desijt, de qua manifestissimè Esaias: Hæc dicit domi-
 nus qui fecit cœlum. Iste deus qui demonstrauit terram & facit illam. Certè
 eandem demonstrauit, quā & fecit. Quomodo demonstrauit: utiq; dicen-
 do, Videatur arida. Quare uideri iubet, nisi quia retro non uidebatur: ut sic
 quoq; eam non in uacuum fecisset faciendo uisibilem, & ita habilem. Et sic
 per omnia probatur nobis, hanc quam incolimus eandem & factam esse à
 deo & ostensam, nec aliā fuisse rudē & inuisibilem q̃ quæ & facta & osten-
 sa est. atq; ita, Terra aut erat inuisibilis & rudis, ad eam pertinet quam deus
 cum cœlo separauit. Sic & sequentia coniecturam Hermogenis instruere ui-
 debuntur, Et tenebræ super abyssum, & spiritus dei super aquas ferebatur,
 quasi & hæ confusæ substantiæ, massalis illius molis argumenta portendant.

Atquin singillatim definiens, tenebras, abyssum, spiritus dei, aquas, nihil cō-
 fusum, nec in confusione incertū æstimari facit tam diuisa relatio certorū &
 distinctorum elementorū. Hoc quidē amplius, cum situs proprios eis adscri-
 bit, tenebras super abyssum, spiritus super aquas, negauit confusionem sub-
 stantiarū, quarum demonstrando dispositionem, demonstrauit etiā distin-
 ctionem. Vanissimū deniq; ut materia quæ informis inducitur, de tot for-
 marum uocabulis informis adseueretur, non ædito quid sit illud corpus cō-
 fusionis quod unicum utiq; credendum est, si informe est: uniforme etenim
 quod informe est. Informe aut quod ex uarietate confusum est, unam ha-
 beat necesse est speciem: quod nō habet speciem, dum ex multis unā habet
 speciem. Ceterū aut habebat in se species istas materia de quarum uocabu-
 lis intelligendas esse tenebras dico, & abyssum, & spiritum, & aquas, aut nō
 habebat. Si enim habebat, quomodo inducitur non habens formas? Si nō
 habebat, agnoscitur. Sed & illud utique captabitur de cœlo solo & de terra
 ista scripturam significasse, quod eam in principio deus fecerit: de speciebus
 aut supradictis nihil tale: & ideo eas quæ factæ nō significantur, ad infectā
 16 materiam pertinere. Respōdebimus huic quoq; scrupulo. Scriptura diuina
 satis differeret, si summas ipsas rerū à deo factas cōmendasset cœlum & ter-
 ram, habentes utique suggestus suos proprios qui in ipsis summis intellegi
 possent. Suggestus aut cœli & terræ primò tūc fuerint tenebræ, & abyssus,
 & spiritus, & aquæ. Nam terræ quidem suberat abyssus & tenebræ. Si enim
 abyssus infra terram, tenebræ aut super abyssum, sine dubio & tenebræ &
 abyssus infra terrā. Cœlo uero spiritus & aquæ subiacebant, nam si aquæ su-
 per terrā, quæ eam texerant, spiritus autem super aquas, pariter & spiritus &
 aquæ super terram. Quæ uero super terrā, ea utiq; infra cœlum. Et sicut ter-
 ra abyssu & tenebris, ita & cœlū spiritui & aquis incubabat, & cōplecteban-
 tur. Et ita nouū non est ut id solum quod continet nominetur, quā summa-
 le in isto aut intelligatur & quod continetur, quā portionale. Ecce si dicam
 17 *Theatrum* ciuitas extruxit theatrum, & circum, *Circus* Scena autem erat talis & talis, & statuæ
Scena super euripū, & obeliscus super omnia ferebatur: quia non & has species edi-
Statue xerim factas à ciuitate, non erunt ab ea cū circo & theatro: an ideo nō adie-
Euripus ci factas has quoq; species, quā inerant eis quæ facta prædixeram, & inesse
Obeliscus quibus inerant intelligi poterant? Sed uacet hoc exemplum ut humanum;
 aliud de autoritate scripturæ ipsius arripiam. Fecit, inquit, deus hominem de
 terra, & adflauit in faciem eius flatum uitæ, & factus est homo in animam
 uiuam. Faciem quidem eius hic nominat, sed nec ipsam factam à deo dixit.
 Cutem uerò & ossa, & carnem, & oculos, & sudorem, & sanguinem postea
 loquitur, quæ nec tunc facta à deo significauit. Quid respondebit Hermo-
 genes? Nunquid & membra hominis ad materiā pertinebunt, quia non no-
 minatim facta referuntur? An & hæc in hominis factitatione censentur? Pro
 inde

inde membra erant coeli & terræ abyssus & tenebræ, spiritus & aquæ. In corporibus enim membra sunt facta, in corporibus & membra sunt nominata. Nullum elementum non membrum est eius elementi quo continetur. Omnia autem elementa coelo aut terra continentur. Hæc responderim pro scriptura præsentī, quatenus hic solum corporum factitationem commendare uidetur coeli & terræ: Sciūt esse qui ultro in corporibus & membra cognoscerent, & ideo compendio usa est. Prouidit tamē & hebetes & insidiosos, qui dissimulato tacito intellectu, ipsis quoque membris uerbum factitationis significatorium exigent. Itaque & propter istos singulas species factas docet alijs in locis, habes sophiam, Prior autem abysso genita sum, dicentē: ut credas abyssum quoque genitam, id est factam, quia & filios facimus, licet generemus. Nihil interest facta an nata sit abyssus, dum initium detur illi, quod non daretur si materiæ subiecta esset. De tenebris uero ipse dominus per Esaiā, Ego, qui struxi lucē & feci tenebras. De spiritu æquē Amos, Qui solidat tonitruum, & condit spiritum, & adnunciat in homines Christum suum: eum spiritum conditum ostendens, qui in terras conditas deputabatur, qui super aquas ferebatur, librator & adflator & animator uniuersitatis: non, ut quidam putant, ipsum deū significari spiritum, quia deus spiritus. Neque enim aquæ dominum sustinere sufficerent, sed eum spiritum dicit, de quo etiam uenti constiterunt: ut ait per Esaiā, quia spiritus à me exiuit, & flatum omnem ego feci. Item de aquis eadem Sophia. Et cum firmos ponebat fontes quæ sub cœlo, ego eram modulans cum ipso. Cum ergo & eas species probamus à deo factas, & si in Genesi tantummodo nominantur sine factitationis mentione, responditur fortasse ex diuerso, Planè factas eas, sed ex materia. ut stilus quidē Moyse, & tenebræ super abyssum, & spiritus dei super aquas ferebatur, materiam sonet: cæteræ uero scripturæ, quæ ex materia factæ sunt species in disperso demonstrent. Ergo sicut terra de terra, ita & abyssus ex abysso, & tenebræ ex tenebris, & spiritus & aquæ ex spiritu & aquis constiterunt. Et sicut supra diximus, non potuit informis fuisse materia, si species habebat ut & aliæ ex ea sint cōfectæ, nisi quod nō aliæ, sed ipsæ ex semetipsis. Siquidē nō capit diuersas fuisse quæ iisdem nominibus æduntur: quod iam operatio diuina ociosa uideri possit, si quæ erāt fecit: cum generosiora essent, quæ nō erant facta, quæ si fierent. Igitur ut concludam, aut materiā tunc significauit Moyses, cum scribit, & tenebræ super abyssum, & spiritus dei super aquas ferebatur, Aut cum hæ species alibi postea demonstrant factæ à deo, debuerūt eque demonstrari ex materia, quā Moyses præmiserat, factæ: Aut si species istas & non materiā significauit Moyses, ubi materia demonstrata sit quæro. Sed dum illā Hermogenes inter colores suos inuenit (inter scripturas enim dei inuenire nō potuerat) satis est quod omnia & facta à deo constat, & ex materia facta nō constat: quæ etiā si fuisset, ipsam quoque à deo factā credidissemus:

Inter colores suos. Nā Hermogenes per historiā exercebat

L 4 quia

18
 τὸς ὀλυνθῶς
 ὡπῆς. Apoca
 lyp. 6. d

quia nihil innatum præter deū præscribentes, obtineremus. In hūc usq; articulum locus est retractatui, donec ad scripturas prouocata deficiat exhibitio materiæ. Expedita summa est: nihil inuenio factum, nihil ex nihilo, quia quod factum inuenio nō fuisse cognosco. Etiam si quid ex aliquo factū est, ex facto habet censum, ut ex terra, herba, & fructus, & pecudes, & figuratio hominis ipsius: ut ex aquis natatiles & uolatiles animæ. Huiusmodi origines rerū ex his prolatarū, potero materias appellare: sed factas à deo & ipsas. Cæterū omne ex nihilo cōstituisse, illa postremò diuina dispositio suadebit, quæ omnia in nihilū redactura est. Siquidē & cœlum conuoluetur ut liber, imò nusquā fiet cū ipsa terra, cū qua primordio factū est. Cœlū & terra præteribunt, inquit, Cœlū primū & terra prima abierunt, & locus nō est inuentus illis: quia scilicet quod & finit, locū amittit. Sic & David, opera manuum tuarū cœli, & ipsi peribunt. Nam & si mutabit illos uelut opertoriū, & mutabuntur, sed & mutari perire est pristino statui, quē dum mutantur amittunt. Et stellæ quidē de cœlo ruent, sicut fici arbor cū ualido cōmota uento acerba sua amittit. Montes uero tanq; cera liquefcent, à cōspectu domini, cū surrexerit, scilicet cōfringere terrā. Sed & paludes, inquit, arefaciā & querēt aquā, nec inuenient, etiā mare Oceanus. Quæ omnia & si aliter putauerit spiritaliter interpretanda, nō tamen poterit auferre ueritatē ita futurorū, quomodo scripta sunt. Si quæ enim figuræ sunt, ex rebus cōsistentibus fiāt necesse est, nō ex uacantibus: quia nihil potest ad similitudinem de suo præstare, nisi sit ipsum quod tali similitudine præstet. Reuertor igitur ad causam definientē omnia ex nihilo ædita, in nihilum peruentura. Ex eterno enim, id est ex materia, nihil deus interibile fecisset, nec ex maioribus minora condidisset, cui magis cōgruat ex minoribus maiora producere, id est ex interibili æternū: quod & carni nostræ pollicetur, cuius uirtutes & potestates suas, hūc iam arabonē, uoluit in nobis collocasse, ut credamus etiā illum uniuersitatē ex nihilo uelut emortuā, quæ scilicet non erat, in hoc ut esset, suscitasse. De cetero uero statu materiæ, & si nō est retractandū, prius enim erat ut eam esse constaret, tamē ac si cōstiterit, persequendus est ordo: quo magis eam non esse cōstet, cuius nec reliquus status cōsistat, simul ut cōtrarietates suas agnoscat Hermogenes. Prima, inquit, facie uidetur nobis incorporealis esse materia: exquisita aut ratione recta, inuenitur neque corporalis, neque incorporealis. Quæ est ista ratio recta, quæ nihil recti renunciat, id est nihil certi? Nisi fallor em, omnis res aut corporalis aut incorporealis sit necesse est. Vt cōcedam interim esse aliquid incorporeale de substantijs duntaxat, cū ipsa substantia corpus sit rei cuiusq;, certe post corporale & incorporeale nihil tertium. Age nūc sit & tertiū, qd illa recta ratio Hermogeniana cōpererit, quæ neq; corporalē neq; incorporealē materiā facit: ubi est, quale est, quid uocatur, quid describitur, qd intelligitur? Tantū hoc ratio renūciauit, nec corporalē materiam

Recte ratio
 Hermoge-
 niana

nam nec incorporalem: Sed ecce contrariū subiicit, aut alia fortasse ratio ei
 occurrit, ex parte corporalē renūciāns materiā, & ex parte incorporalē. Iam
 ergo ne neutrum sit, utrumque materia censenda est. Erit enim corporalis & in- 19
 corporalis aduersus renunciationē rectae rationis illius, planē rationē nō red-
 dentis sententiā suā, sicut nec alia reddit. Corporale enim materiā, uult es-
 se, de quo corpora aedantur: incorporale uero, inconditū motū eius. Si em̄,
 ait, corpus tantūmodo esset, nihil ei incorporale appareret, id est motus. Si
 uero in totū incorporalis fuisset, nullum corpus ex ea fieret. Quāto hāc re-
 ctior ratio, nisi quod si tam rectas lineas ducis Hermogenes quā ratio ista, pi-
 etor te bardior non est. Quis enim tibi concedit motū, in secundam partem
 substantiā deputare: cū substantiua res non sit, quia nec corporalis, sed acci-
 dens si forte substantiā & corpori, ut actus, & pulsus, ut lapsus, ut casus, ita
 & motus. Nam siue à semetipso quid mouetur, actus eius est motus, certē
 pars substantiā nō est, sicut tu motū substantiā facis materiā incorporalem.
 Omnia denique mouentur, aut à semetipsis ut animalia, aut ab alijs ut inani-
 malia, tamē nec hominē, nec lapidē, & corporalē & incorporalem dicemus,
 quia & corpus habeat & motū, sed unā omnibus formā solius corporalita-
 tis, quae substantiā res est: si qua incorporalia eis adsunt, aut actus, aut pas-
 siones, aut officia, aut libidines eorū, nō portiones deputamus. Quò ergo fa-
 cit, portionē materiā in motū disponere qui non ad substantiā pertinet, sed
 ad substantiā habitū? Quid enim si immobilem placuisset tibi inducere ma-
 teriam, nunquid immobilitas secunda pars formae uideretur? Sic itaque nec
 motus. Sed de motu & alibi licebit. Nunc enim uideo te ad illam rursus ra-
 tionē reuerti, quae tibi nihil certi renunciare cōsuevit. Nam sicut nec corpora-
 lem nec incorporalē infert materiā, ita nec bonā nec malā adlegasset, pro-
 inde superargumētasset, Si enim, inquis, esset bona quae semper hoc fuerat,
 nō desideraret cōpositionem dei: si esset natura mala, nō accepisset transla-
 tionē in melius: nec quicquid cōpositionis suae adplicuisset illi deus tali, natura:
 Inuacuū enim laborasset. Verba hāc tua sunt: quorū te & alibi meminisse
 oportuerat, ne quid his contrariū inferres. Sed quoniā de mali & boni am-
 biguitate super materiā in praeiudicis aliquid retractauimus, nūc ad praesen-
 tem, & solam propositionē & argumentationem tuā respondebo. Nec di-
 cam, & hic te certū aliquid debuisse pronūciasse: aut bona, aut mala, aut ter-
 tium aliquid: sed nec hic quod tibi libuit pronūciasse, custodisse. Rescindis
 enim quod pronūciasti nec bonā nec malam: quia cū dicis, Si esset bona, nō
 desideraret cōponi à deo, malam portendis: & cū adponis, Si esset mala na-
 tura, nō admitteret in melius translationē, bonam subostendis: Atque ita &
 boni & mali ad finem constituisti, quā nec bonam nec malam pronūciasti. 20
 Ut autē & argumentationem qua putasti te propositionē tuā confirmaturū,
 etundam, oppono etiā illud, Si bona fuisset materia semper, quare nō desi-
 derasset

Nā supra ma-
lam ac pessi-
mam cōcessit
ex qua mala
prodierint
Hermogenes,
pictor

Modū uocat
molem

Exemplariū,
exemplar

A lineis ex-
cidisti

derasset in melius reformari? Quod bonū non desiderat, aut non optat, aut
nō capit profectū, ut fiat de bono melius. Aequē si mala natura fuisset, qua-
re non potuerit à deo cōverti, ut à potentiore, ut ab eo qui lapidum quoq;
naturam conuertere ualeat in filios Abrahæ? Nempè ergo nō tantum com-
paras Dominum, Materiæ, sed & subijcis, à quo natura materiæ deuinci &
edomari in melius nō potuisset. Sed & quā hic non uis natura malam, alibi
te cōfessum negabis. De situ materiæ id tracto, quod & de modo, ut peruer-
sitatem tuā traducat. Subiacentem facis deo materiā, & utiq; locū illi qui sit
infra deū. In loco ergo materia. Si in loco, ergo intra locum: si intra locū, er-
go determinatur à loco, intra quē est: si determinatur, habet lineā extremā,
quā quantū propriè pictor agnoscis finē esse omni rei cuius linea extrema
est. Nō ergo erit infinita materia, quæ dum in loco est à loco determinatur,
& dum determinatur ab illo, extrema eū linea patitur. At tu infinitam facis
dicens, Infinita est aut eo quod semper est. Et si qui discipulorum tuorū uo-
luerit argumentari, quasi infinitam æuo non modo corporis intelligi uelis:
atquin corporaliter infinitā, corporaliter immensam, & incircumscriptam, se-
quentia ostendunt, Vnde, inquis, nec tota fabricatur, sed partes eius. Adeo
corpore infinita, nō tempore est. Et obduceris, corpore eam infinitā faciēs,
cum locū ei adscribens, intra locum & extremum loci lineā includis. Sed ta-
men cur nō totā eam formauerit deus, nō scio, nisi quā aut inuālidus, aut in-
uidus. Itaq; dimidiū eius quæ nō tota formata sit quero, ut qualis tota fue-
rit agnoscam. Debuerat enim deus ut exemplariū antiquitatis ad gloriam
operis palām fecisse. Sit nūc definitiua, sicut rectius tibi uidetur, per demuta-
tiones suas & translationes: sit & cōprehensibilis, ut quæ fabricatur, inquis,
à deo quia & cōuertibilis & demutabilis & dispartibilis. Demutationes em̄
eius, inquis, dispartibilem eam ostendūt. Et hic à lineis tuis excidisti, quibus
circa personā dei usus es, præscribens deū illam nō ex semetipso fecisse, quia
in partes uenire nō posset qui sit æternus & manens in æuum, ac per hoc im-
mutabilis & indiuisibilis. Si & materia eadem æternitate censetur, neq; ini-
tium habens neq; finem, eadem ratione nō poterit pati dispartitionē & de-
mutationem, qua nec deus. In æternitatis consortio posita, participet cū illo.
neceste est & uires, & leges, & cōditiones æternitatis. Atq; cū dicis, Partes au-
tem eius omnia simul ex omnibus habent, ut ex partibus totū dinoscatur:
utiq; eas partes intelligi uis, quæ ex illa prolatae sunt, quæ hodie uidentur à
nobis. Quomodo ergo omnia ex omnibus habent, utiq; ex pristinis, quan-
do quæ hodie uidentur aliter habeant, quā pristina fuerunt? Dicis in me-
lius reformatam materiā, utique deterioribus: & uis meliora, deteriorum
exemplariū ferre. Confusa res erat, nunc uero cōposita est. Et uis ex compo-
sitis, incōposita præberi. Nulla res speculū est alterius, id est non coæqualis.
Nemo se apud tonforem pro homine mulum inspexit, nisi si qui putat in
hac ex

hæ extruptione mundi disposita iam & compta, informē & incultam materiam respondere. Quid hodie informe in mundo, quid retro speciatum in materia, ut speculum sit mundus materiæ? Cum ornamenti nomine sit per nos Græcos mundus, quomodo inornatæ materiæ imaginē refert, ut dicas *νόμος* totum eius ex partibus cognosci? Certè ex illo toto erit etiā hoc quod non uenit in deformationem. Et supra ædidisti, non totam eam fabricatam. Igitur uel hoc rude & confusum & incompositum nō potest in expolitis & distinctis & compositis recognosci, quæ nec partes materiæ appellari conuenit, cum à forma eius ex mutatione diuisa recesserunt. Reuertor ad motum, ut ubiq; te lubricum ostendam. Inconditus, & confusus, & turbulentus fuit materiæ motus. Sic enim & ollæ undiq; ebullientis similitudinem opponis. Et quomodo alibi alius à te adfirmatur? Cum enim uis materiam nec bonam nec malam inducere: Igitur, inquis, subiacens materia æqualis momenti habens motum, neq; ad bonum, neq; ad malum plurimū uergit. Si equalis momenti iam non turbulentus, nec cacabatus, sed compositus, & temperatus, scilicet qui inter bonū & malum suo arbitrio agitur, in neutram tamen partem pronus & præceps, mediæ (quod aiunt) aginæ æquilibrato impetu ferebatur. *Lege Annotationes* Hæc inquis non est, hæc turbulentia & passiuitas non est, sed moderatio, & modestia, & iustitia motationis neutram in partem inclinantis. Planè si huc & illuc aut in alterum magis proclinarer, tunc inconcinnitatis, & inæqualitatis, & turbulentiae denotari mereretur. Porro si neq; ad bonum, neq; ad malum pronior erat motus, utiq; inter bonum & malū agebatur: ut ex hoc quoque materiam determinabilem appareat, cuius motus nec malo nec bono pronus, eo quod in neutrum uergebat, intra utrumque ab utroque pendebat, & hoc nomine ab utroq; determinabatur. Sed & bonum & malum in loco facis, cum dicis motum materiæ in neutrum eorum fuisse propensum. Materia enim quæ in loco erat, neq; huc neq; illuc deuergens, in loca non deuergebat in quibus erat bonum & malum. Dans aut locum bono & malo, corporalia ea facis, faciendo localia, quia quæ locum habent, prius est ut corporalia sint. Deniq; incorporalia propriū locum nō haberent, nisi in corpore, cū corpori accedunt. Ad bonū aut & malum non deuergente materia, ut aut corporalia aut localia non deuergebat. Bonū ergo & malum erras si substantias esse uis. Substantias enim facis quibus loca adsignas. Loca aut adsignas, cum materiæ motū ab utraq; regione suspendis. Dispersisti omnia, ne de proximo q̄ contraria sibi sint relucerent. At ego colligam singula & cōferam. Inconditum adseueras motū materiæ, eamq; adijcis sectari informitatem: dehinc alibi, desiderare cōponi à deo. Desiderat formationem quæ sectatur informitatem, aut sectatur informitatem quæ desiderat formationem? Non uis uideri deum æquari materiæ: & subijcis, habere illam cum deo cōmunionem. Impossibile enim, inquis, nō habentē illam cōmune

commune aliquid cum deo, ornari eam ab ipso. Atquin si commune ali-
 quid habebat cū deo, non desiderabat exornari ab ipso, pars scilicet dei per
 cōmunionem. Aut & deus poterat ornari à materia, habendo cū illa aliquid
 & ipse cōmune, & iam in hoc necessitati subijcis deum, si fuit aliquid in mate-
 ria propter quod eam formaret. Cōmune aut inter illos facis, quod à semet
 ipsis mouentur, & semper mouentur. Quid minus materiæ q̃p deo adscri-
 bis? Totum consortium diuinitatis hoc erit, libertas & æternitas motus. Sed
 deus compositè, materia inconditè mouentur. Tamen diuinū proinde, mo-
 tu proinde libero & æterno. Atquin plus materiæ das, cui licuit sic moueri
 quomodo deo non licuit. De motu & illud notauerim. Nam secundum oli-
 » læ similitudinem, sic erat, inquis, materiæ motus, antequā disponderetur, con-
 » cretus, inquietus, inadprehensibilis præ nimietate certaminis. Dehinc subij-
 » cis: Stetit autem in dei compositionem, & inadprehensibilem habuit incon-
 » ditum motum, præ tarditate inconditi motus. Supra certamen motui adscri-
 22 » bis, hic tarditatem. Nam de natura materiæ quoties cadas, accipe. Supra di-
 » cis: Si aut esset materia natura mala, non accepisset translationem in melius;
 » nec deus aliquid compositionis accommodasset illi. Inuacuum enim labor-
 rasset. Finisti igitur duas sententias, nec materiam natura malam, nec natu-
 ram eius à deo potuisse conuerti. Horū immemor, postea infers: At ubi ac-
 cepit compositionem à deo & ornata est, cessauit à natura. Si in bonum re-
 formata est, utiq; de malo reformata est. Et si per compositionem dei cessa-
 uit à natura mali, natura cessauit ergo, & mala fuit natura ante cōpositionē,
 & desinere potuit à natura post reformationem. Sed & qualiter operatum
 facias deum, sequitur ut ostendam. Planè à Philosophis recedis, sed tamen
 Stoici & à Prophetis. Stoici enim uolunt deū sic per materiā decucurrisse quomo-
 12 Hermogenes do mel per fauos. At tu nō, inquis, pertransiens illā facit mundū, sed solum-
 modo apparens & appropinquans ei, sicut facit qui decor solūmodo appa-
 rens, & Magnes lapis solūmodo adpropinquās. Quid simile deus fabricās
 mundū, & decor uulnerans animū, aut Magnes adtrahens ferrū? Nam etsi
 apparuit deus materiæ, sed nō uulnerauit illā quod decor animū: & si adpro-
 pinquauit, sed nō cohesit illi, quod Magnes ferro. Puta nūc exēpla tua com-
 petere, Certè si apparedo & adpropinquādo materiæ, fecit ex illa deus mū-
 dū, utiq; ex quo apparuit fecit, & ex quo appropinquauit. Ergo quādo nō
 fecerat retro, nec apparuerat illi, nec appropinquauerat. Et cui credibile est
 deū nō apparuisse materiæ, uel quā cōsubstantiali suæ per æternitatē: ab ea
 longè fuisse, quem credimus ubiq; esse, & ubiq; apparere? cui etiā inanima-
 lia & incorporalia laudes canunt apud Danielelem. Quātus hic locus in quo
 deus à materia tantum distabat, ut neq; appareret, neque adpropinquaret
 ante mundi molitionem? credo peregrinatus est ad illam de longinquo, cū
 primū ei uoluit apparere & adpropinquare. At em̃ Prophetæ & Apostoli
 non

non ita tradunt mundum à deo factum, apparente solummodo & adpropinquante materiæ, quia nec materiam ullam nominauerunt: sed primo Sophiam conditam, initia uiarum in opera ipsius: dehinc & sermonem prolatum per quem omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Denique sermone eius cœli cōfirmati sunt, & spiritus ipsius uniuersæ uirtutes eorum. Hic est dei dextra, & manus ambæ per quas operatus est, atq; molitus est. Ope-
 ra enim manuum tuarum, inquit, cœli: per quas & mensus est cœlum, & palmo terram. Noli ita deo adulari, ut uelis illum solo uisu & solo accessu tot ac-
 tantas substantias protulisse, & non proprijs uiribus instituisse. Sic enim & Hieremias commendat, Deus faciens terram in ualentia sua, parans orbem in intelligētia sua, & suo sensu extendit cœlos. Hæ sunt tires eius quibus eni-
 xus, totum hoc condidit. Maior est gloria eius, si laborauit. Deniq; septima die requieuit ab operibus. Vtrunq; suo more. Aut si adparens solummodo & adpropinquans fecit hunc mundum, nunquid cū facere desijt, rursus ad-
 parere & adpropinquare cessauit? Atquin magis apparere cœpit & ubique conueniri deus, ex quo factus est mundus. Vides ergo quemadmodū ope-
 ratione deus uniuersa constituit, ualentia facientis terram, intelligentia pa-
 rantis orbem, & sensu extendentis cœlum: non adparentis solummodo nec adpropinquantis, sed adhibentis tantos animi sui nisus, Sophiam, Valen-
 tiam, Sensum, Sermonem, Spiritum, Virtutem. Quæ illi non erant necessa-
 ria, ut adparendo tantummodo & adpropinquando profectus fuisset. Hæc
 autem sunt inuisibilia eius, quæ secundum Apostolum ab institutione mun-
 di factis eius cōspiciuntur, nō materiæ nescio quæ, sed sensualia ipsius. Quis
 enim cognouit sensum domini? De quo exclamat, ó profundū diuitiarum
 & Sophiæ, ut inuentibilia iudicia eius, & inuestigabiles uiæ eius? Quid hæc
 magis sapiūt, q̃ ut ex nihilo omnia facta sint? quæ nec inueniri nec inuesti-
 gari nisi solo deo possent, alioqui inuestigabilia, si ex materia sunt inuestiga-
 ta & inuenta. Igitur inquantum cōstitit materiā nullam fuisse, ex hoc etiam
 quod nec talem cōpetat fuisse qualis inducitur, intantum probatur omnia à
 deo ex nihilo facta, nisi quod Hermogenes eundem statū describendo ma-
 teriæ quo est ipse, inconditum, confusum, turbulentum, ancipitis & præcipi-
 tis & feruidi motus, documentum artis suæ dum ostendit, ipse se pinxit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVL'

LIANI, LIBRI ADVERSVS HER-

MOGEMEM FINIS.

M

VALENTINVS Platonica Philosophiæ sectator, cum cuiusdam ecclesiæ episcopatū ambiret, & ipsius non fuisset habita ratio, quodam alio qui pro nomine Christi multa passus erat, ad id muneris ascito, offensus hac re, ueteris cuiusdā opinionis præstigijs aduersus orthodoxos docere cœpit, hoc uidelicet pacto sui contemptum ulturus. Id autem tanto facilius potuit, quanto Platoni magis solenne est, suā philosophiā quibusdam obumbrare figmentis, in cuius ille schola fuerat uersatus. Itaque nācias excogitauit Platonicijs numeris obscuriores, & Silenis Alcibiadeis re ipsa magis ridiculas, non in speciem tantū, quas suis sectatoribus uelut mera diuinitatis mysteria proponebat. Vide quantum Christianismo semper nocuerit philosophia. Cupiebat hic præstigiator purissimæ simplicissimæq; religioni Christianæ, Platonicas fabulas inuehere. Quam impietatem ineptijs ineptias addentes propagarunt postea Ptolemæus, Heracleon, Secundus, Marcus, & Theotimus, quos hic collegium Valentinianorum appellat. Atq; aduersus eos hoc agit uolumine, peregrinis & coactis nominibus uanitatem suam tegentes, qualia sunt Bythos, Sige, Nus, Actinetos, Achamoth, Iao, & similia multa, proferens quidem eorum deliria in apertum magis quā redarguens, nam ipsamet se traducūt, uerissimū enim est quod scribit. Quod tanto impendio absconditur, etiā solummodo demonstrare, destruere est. De Valentino sic scribit in libro De præscriptionibus hæreticorum. Sed & cum genealogias (inquit) indeterminatas nominat Paulus, Valentinus agnoscitur. Apud quē æon ille, nescio qui, noui & non unius nominis generat ē sua Charite & silentium & ueritatem: & hī æque procreant duo: Sermonem, & uitam. Dehinc & isti generant hominem & ecclesiam, de qua prima hæc ideo decas æonum, exinde decem alij, & duodecim reliqui æones miris nominibus oriuntur in meram fabulam triginta æonum. Hæc ibi. Meminit rursus eiusdem in Catalogo hæreseon aliquanto copiosius. Nec tacet Augustinus in libro de hæresibus ad Quoduultideum. Diuus Hieronymus exponens illud Nahum propheta, Ex te enim exhibit cogitans cōtra dominum maliciā, An non, inquit, uidetur esse aduersus deum malicia & præuaricatio, dicere quod Valentinus, quasi abortiuum errantis sapientiæ extremum æditum creatorem? Hæc illic. Idem alibi principes hæreticorum recensens, Marcionem, Bardesanen, Tacianum, primo loco ponit Valentinum. Quem secundo anno Antonini Pij, sub pontifice Higinio Romam uenisse Eusebius autor est in Chronicis, quo tempore Cerdon Marcionis Magister etiam in urbem uenerit. Porro Gnosticorū quos à Valentinianis descendisse uult, princeps fuit Basilides. Ipsi sibi hoc uocabulū indiderunt, ex scientiæ præstantia, qua se præditos iactabant. Conducat ad huius opusculi intelligentiā præcipuē duos priores libros Irenæi legisse. Nam ibi prolixè de Valentini dogmatibus disputat, aliquanto clarius, ni fallor, ut ut latine balbutiat, uirio, ceu puto, uersionis de uerbo ad uerbum ē Græco factæ, quā Tertullianus noster, qui uelut adfectator est obscuritatis etiam in rebus apertis & notis. Sed id temporis, hæreticorum istorum somnia uulgius etiam tenebat. Etenim prohi dolor, Galliā quoque qua Rhodano amni imminet, hoc uirus adflauerat. Irenæi meminit in hoc opere Tertullianus inter eos qui ante se contra Valentinianos scripsissent. Et apparet, hanc narrationem illinc desumptam, admixtis tantum iocis & moribus quibus arguti isti nugatores dignissimi sunt.

ARGVMENTI FINIS.

ET disciplina non terretur.) Disciplina tam olim usurpari coepit pro ordina-
tione & seueritate castigatrice, Vt quum apud Am. Marcellinum Vadoma-
rius Germanorum rex ad Constantium Aug. scribit de Iuliano, Cæsar tuus disci-
plinam non habet, & quum diuus Cyprianus de habitu uirginum cōmentarium
auspicans, Disciplina, inquit, custos spei, retinaculum fidei, dux itineris salutaris,
fomes ac nutrimentū bonæ indolis, magistra uirtutis, facit in Christo manere sem-
per. Dicit ergo hic Tertullianus Valentinianos disciplina nō terri quō minus
fabulis fidem habeāt aut tam inuentis credendo, aut cōminiscendo nouas. Nam,
ut paulo post dicet, si aliquid noui adstruxerint, reuelationem statim appellant
præsumptionem. Et quia deerat disciplina, cuius nulla munia obseruabant, ut in-
fra leges, nō mirum est si inter seipsos fuerint diuisi. Quemadmodum istis annis
proximis sublata disciplina quid nō uidimus ab audaculis quibusdam tentatum,
quæ non schismata inter eos nata dum unusquisq; somnium suum pro oraculo
amplectitur; uix em̄ ipsi Valētiniani ita inter se fuere diuisi, ut hodie sunt Anaba-
ptistæ, excors hominum genus & inquietum. Sunt autem Christianæ discipli-
næ officia siue munia ceu Tertullianus appellat, Reuerentia sacrarum literarum,
reuerentia sacerdotum, Gratiarum actio, Exomologesis, Pœnitentia, Eleemosy-
næ, Ieiunia, & hoc genus alia. Nam & illa Eleusinia.) Hæc sacra in honorem
Eleusinae Cereris Eumolpus primus instituit, prohibuitq; ne aduenam quenquā
initiant. Vnde propter Herculem admitti petentem, cui sane denegare nō lice-
bat, Eleusini nouum mysteriorum genus instituere quæ parua uocant, quibus il-
le est initiatus putans uetera esse & legitima, quorum Eumolpus autor.

Atticæ superstitionis.) Nam Eleusis urbs est Atticæ. Quod tacent, pu-
dor est.) Propter cultum obsceni uirilis. Idcirco & aditum prius cruciant.)
Figura Græca, ut illud, Expleri mentem nequit. Diutius initiant quàm con-
signant.) Ad hæc enim sacra nullus admittebatur nisi initiatus, præcone scelera-
tos atq; prophanos publicè submouente. Vnde Virgilium illud mutuatum, Pro-
cul o procul este prophani, Seruius Grammaticus autor est. Sequitur iam si-
lentij officium.) Silentium initiandis indicebatur, cuius illi perpetuā fidem pro-
mittebant. Eam tamen non præstitit Numerius philosophus, nec Alcibiades qui
prophanus irreperat, insimulatus postea Athenis, ut Iustini uerbis utar, myste-
ria Cereris initiorum, sacra nullo magis quàm silentio solennia enunciauisse.

Adtente custoditur.) Sententia est. Tot suspiria portarum.) Quanquam
consentiunt exemplaria quæ uidimus omnia, tamen ausi sumus pro suspiria scri-
bere siparia. Sunt autem siparia uela quibus utebantur in scenis fabularum acto-
res, autore Festo. De hac uoce plura dicam infra, locum illum explicaturus, Alia
autem trans siparium cothurnatio est. Cæterum sacerdotes Eleusinae Cereris
portas adyti multiplicibus uelis obtegebant, eas ante quinquennium instituere
soliti. De hac sipariorum oppansione hic loquitur. Totum signaculum

linguæ.) Silentij periphrasis. Simulacrū membri uirilis reuelatur.) Quidam
addunt etiam Naturam muliebrem ostensam. Et cōuiciū falsis simulacris
excusat.) Hoc est adimit locum conuiciandi falsis sim. Sic etiam in superioribus li-
bris loquitur per uerbum Excusat. Vt quum dicit in De resurrectione carnis, Ex-
cusato censu. Ita, inquit, & deo licuit carnis aurū, de limi, quibus putas fordibus
excusato censu eliquasse. Quos nunc destinamus hæreticos.) Destinamus,
hoc est uelut ad icum propositos petimus. Facili claritati.) Nam orthodo-
xæ religionis fides quum facilis est, tum clara. Ex diuinæ copie occasione.)

M i Alludit

Alludit ad trinitatem personarum in una substantia quam Christiani adoramus. Alludit itē ad Angelos, coelos, paradysum, creaturas diuinas. Atq; hoc est quod mox dixit, Sanctus nominibus & titulis, & argumentis ueræ religionis, figmenta configurantes.

Quia de multis multa succedere est. Euenit enim ut de multis multa progrediantur atq; nascantur. Imò de multis etiam multa mendari datur. Id quod strenuè faciunt Valentiniani.

Eleusiniāna Valentiniana fecerunt lenocinā. Sensus est. Ineptiæ Valentinianorū turpes & obscenæ dum æonum connubia fingunt & commixtiones, nō sunt ab similes Eleusinijs sacris in quibus mentula colitur. Et utrobique silentiū exigitur. Hoc est quod mox dixit, Vana atq; turpissima figmenta. Et infra, Alios ebulliunt foetus proinde conjugales, per copulam utriusque naturæ. Item paulo ante de Bythio, Hoc, inquit, ulce seminis in Sīgæ suæ uelut in genitalibus uulua locis collocat.

Bona fide. Bona fide, hoc est Serio. Citra simulationem, Citra usum figmentum. Vt infra, Etiam bona fide dicturos. Item aduersus Hermogenem, Magna, inquit, bona fide, cæcitas hæreticorum.

Concreto uultu. Hoc uocabulo etiam aduersus Hermogenem disputans, usus est.

Altum est, aiunt. Autor est Irenæus nō fuisse Valentinianis eū candorem ut portentosas nugæ omnibus facile cōmunicarent. Eos enim docebant, qui habebant quod numerarent. Sic enim scribit, Quæ etiam, inquit, conuenienter uidentur mihi non omnes uelle manifesto docere, sed solos illos qui etiam grandes mercedes pro talibus mysterijs præstare possunt. Non enim iam dicunt similia illis, de quib. dominus dixit, Gratis accepistis, gratis date: Sed separata & portentuosæ & alta mysteria cū magno labore exquisita fallacibus.

Tuam simplicitatem sua cæde dispergunt. Vocabulum cædis & cedendi uerbum in eundem sensum usurpat. Vt quū in libro quem pro martyribus scripsit, Non clamoribus, inquit, spectaculorum atrocitate, uel furore, uel impudiciā cederis. Imitatus Tertullianum diuus Hieronymus in uita Hilarionis eremitæ, dixit, Cæde manus, Iratus itaq; sibi, inquit, & pectus pugnis uerberans, quasi cogitationes cæde manus posset excludere. Meliori sumi uisio. Melius uitium uocat minus malum.

Si forte præstat. Si forte frequenter ponit pro forte.

Testimonium Christi, sanguine litauerunt. Litare cum accusatio. Sic in De patientia, Quem aut, inquit, honorem litabimus domino deo, si nobis arbitrium defensionis arrogauerimus.

Diuinæ pacis præco. Propter schema uerborum quod est in præco & prædo, dixit Illa s. columba præco.

Amat figuram Spiritus sancti. Subaudi, Lucem. Nam lux, figura spiritus sancti.

Orientem Christi figuram. Subaudi, amat. Orientis enim uocabulo Christus sæpe intelligitur in sacris literis, ut apud Zachariam, Ecce ego adducam seruū meum Orientem. Et paulo post apud eundem, Ecce uir, Oriens nomen eius. Oriens autem appellatur, quia in diebus eius orta est iustitia. Et hinc habes, Christianos ueteres ad Orientem uersos precari solitos, quod etiamnum obseruamus.

Alioquin à turba eorum & aliam frequentiam suadere. Hoc est, à turba deorū gentiliū, aliam turbam Aeonū siue Sæculorū animalium hominibus persuadere, id quod faciunt Valentiniani.

De limine offendere est. Prouerbiū est, De limine offendere, de hijs qui initio rei quam agendam susceperunt, peccant. Simile illi Cantherius in porta. In quibusdam exemplaribus, ut indicat manuscripti codicis annotationem, legitur hic, de limine fidem offendere est.

In totam fabulam. Subaudi, delirij quod Valentinus induxit.

Lamiæ turres, & pectines Solis. Fabellæ pueriles apud Carthaginem tempore Tertulliani. Mox scripsimus, Tot genimina. Et paulo post, Et tamē simplices nos, omnia scimus. Ex Gorziensi collatione.

Nos, hoc est Orthodoxi.

Designatorem. Resignatorem intelligit manifestatoremq;

statoresq. Tanto impendio.) Hoc est tam impense, Tam impenso studio, tam impensa opera. Ingenio poterat & eloquio.) Poterat absolute cum ablatiuo.

Loci positum.) Positus cum genitiuo. Abrupit.) Vsurpat abrupit absolute.

Ptolemæus.) Et hunc Aur. Augustinus recenset inter sectatores Valentini. Irenæus dicit eum esse uelut flosculum Valentini scholæ. Sed extra deum determinatas.) Hic uides discrimen opinionum inter Ptolemæum discipulum & Valentinum magistrum. Hoc loco ubi legebatur, in personale substantia, Nos scripsimus, In personales substantias, sic exigente sententia. Deduxit & Heracleon inde tramites quosdā, & Secundus, & Magus Marcus.) De hæreticis istis sic scribit in Prescriptionibus. Post hunc (Valentinum uidelicet) extiterunt, inquit, Ptolemæus & Secundus hæretici, qui cum Valentino per omnia consentiunt. In illo solo differunt. Nam quum Valentinus æonas tantum triginta finxisset, isti addiderunt alios complures. Quatuor enim primum, deinde alios octo adgregauerunt. Et quod dicit Valentinus Aeonem tricesimum excessisse de Pleromate ut in defectionem, negant isti. Non enim ex illa triacontade fuisse hunc qui fuerit in defectionem, propter desiderium uidendi Propatoris. Extitit præterea Heracleon alter hæreticus, qui cum Valentino paria sentit, sed nouitate quadam pronuntiationis, uult uideri alia sentire. Introducit enim in primis illud fuisse quod pronuntiat, & deinde ex illa monade duo, ac deinde reliquos Aeonas, deinde introducit totum Valentinum. Non defuerunt post hos Marcus quidam & Colarbasus, nouam hæresim ex Græcorum alphabeto componentes. Hæc illic. Secundi meminit Irenæus libro primo, & Heracleonis Ptolemæiq. libro tertio. Marcum uero Valentini magistri sui emendatorem sese gloriantem tradit magicæ imposturæ peritissimum fuisse, per quam quum uiros multos tum foeminas non paucas seduxerit, ad se conuersos uelut ad scientissimum & perfectissimum, uirtutemq. maximam ab inuisibilibus Logis habentem. Ille uero totum hoc Anaxilai præstigijs & Magica uanitate conficiebat, uerus Antichristi præcursor. Nos unum & alterum hominis perditissimi præstigiarum ex eodem autore prodemus exemplum. Mixto uino pro calice simulans se gratias agere siue *ἁγίας* quod hodie consecrare dicimus, post longam inuocationem, purpureum & rubeum apparere faciebat, ut putarent simpliciores diuinitus in illius calicem destillasse sanguinem, & idcirco cuperent omnes ex eo poculo gustare, gratiæ coelestis sic futuri participes. Alterum imposturæ genus. Exhibebat mulieri calicem mixtum, ipsam gratias agere iubens. Mox capacius poculum proferens, in id transfundebat minorem illum calicem qui erat eucharistia factus, magno uidentium miraculo quum maior non solum impleteretur, sed etiam superflueret. Præterea demonem paredrum habebat, uulgi spiritum familiarem hodie uocat. Mulieres honesto loco natas & opulentas maxime, circumueniebat, reddens eas prophetidas, hijs uerbis: Summe à me sponsum, & cape eum, & capete in eo. Ecce gratia descendit in te, aperis os tuum, & propheta. Multarum pudori etiam illudit. Certè quod constat, Diaconi cuiusdam in Asia uxorem formæ haud cotidianæ clanculum abduxit. Quæ post multum temporis reuersa non mente modo uerum etiam corpore se à Marco isto corruptam asseruit, reliquumq. uitæ in exomologesi perpetua consumpsit. Unde quidam sanctus uir quæ citat Irenæus huiusmodi uerbis præstigiatorem istum redarguit, Idolorum fabricator Marce & portentorum inspector, Astrologiæ cognitor & Magicæ artis, per quæ confirmas erroris doctrinas, signa ostendens his qui à te seducuntur, Apostaticæ uirtutis operationes, quæ tibi præstat tuus pater Satanas per Angelicam uirtutem Azazel, habens te præcursores contrariæ aduersus deum nequitiae. Hic Marcus somnijs Valentini numerorum mysteria

accommodasse se gloriabatur. Ad hodiernum.) Sic sæpe loqui solet Tertullius. Vt aduersus Hermogenem, Denique, inquit, ad hodiernum homo in seculo.

Memoriam Valentini integra custodia regular eius consulatur.) Ausi fumus mutare locum & scribere, Memoriam Valent. integra custodia regularum eius cōsolatur. Regularum meminit paulo post, Varietate enim, inquit, innouatur regularum facies. Alioquin tantum se huic hæresi, suadere permissum est, quantum lupæ fœminæ formā quotidie superare solenne est.) Sensus est, Alioquin tantum licet huic Valentiniānorum hæresi sese insinuare (hoc enim uult quod dicit, Suadere se) quantū meretrici solitū est cottidie formā fucare. Nam Valentiniāni nō aliter figmentis quæ indies cōminiscuntur, homines incautos inescant, quā scorta publica solēt illito cottidie sibi fucō amatores ad se trahere. Proinde, ut ut consentiant exemplaria manu descripta, pro superare malo legere supparare. Est autē Tertulliano Supparare, reficere & instaurare, à sub & paro compositum uerbum. Hoc subinde uti solet. Vt aduersus Marcionem libro quarto, Hoc permittente, inquit, imò & præcipiente lege, quo si frater illiberis decesserit, ut à fratre ipsius & ex costa ipsius suppararetur semen illi. Et in hoc libro paulo post, Iteratur, inquit, odor incorruptibilitatis quo compos casus sui potiorū desiderio suppararetur. Vnde & supparaturā nomen usurpat in De resurrectione carnis, Neque, inquit, generis supparatura grauis erit membris. Porro lupas dici meretricis notissimum est. Diuus Hieronymus aduersus Iovinianum libro primo. Vereris, inquit, ne si uirginitatem plures appetierint, cessent lupæ. Hæ ueluti publicarum, ut ait Cyprianus, libidinum uictimæ, cerussa ac alijs pigmentis se fucantes formam suam cotidie supparant ac instaurant. Quid iniquum spiritale illud semen.) Nos contra consensum exemplarium manu descriptorum, pro Quid iniquum, scripsimus Quidnīquum. Hoc modo, Quidnīquū spiritale illud semen suum sic in unoquoque recenseant. Nec unitatem, sed diuersitatem.) Expone, Nec unitatem sed diuersitatē appellant charisma. Sensus est, Valentiniānis unitas non est charisma, sed diuersitas est charisma. Studio ergo inter se uariant.

Mihi autem erit limes.) Intelligit litem disputationis. Hoc est mihi erit terminus disputationis cum archetypis, id est primario dogmate principalium magistrorum. Adfectatis ducibus.) Adfectatos uocat qui student ut sint à prioribus diuersi, nouantes indies doctrinam. Passiuorum discipulorum.) Passiuos discipulos appellat licentiosos, incompósitos, inordinatos, dissolutos, qui libidine quadam animi nunc ad hoc, nunc ad illud rapiuntur. In fine De carne Christi, dixit, Cæteris passiuum, ignobilem. Cæteris passiuum, hoc est Cæteris communem, non eximium significare uolens sed uulgarem. Libro primo aduersus Marcionem, Passiuum nomen dei, quod uidelicet non uni tantum adcommodetur, nam duos deos inducebat Marcion. Eodem libro Passiuum conuictum appellat, promiscuum & communem ubi ciborum discrimen non obseruatur. Hoc uocabulo D. quoque Hieronymus utitur exponēs illud Osee, Super capita montium sacrificabant. In lege enim, inquit, præceptum est, ut non sacrificetur domino, nisi in loco quem elegerit dominus deus, & iuxta altare lucus & arbores non plantentur, ne scilicet passiuæ & uoluptuosa religio, austeritatē ueræ religionis euertat. Vbi passiuam religionem uocat effrenem & nimis liberam, licentiosamque. Nam sequitur, Austeritatē religionis. In libro aduersus Hermogenē Passiuitatem usurpat, ut & in hoc opusculo infra. Deducuntur istæ uoces ab aduerbio passim, sicut ipsum aduerbium à Græco πᾶσι. Nec undique dicemur.) Undique pro undecunque siue undelibet. Solet ponere unde pro unde unde.

Vt Iustinus Philosophus & martyr.) Huius meminit Hieronymus.

Vt Mā

Vt Miltiades ecclesiarum sophista.) Hic scripsit aduersus Montanum, Priscillam, Maximillamq; Aduersus gentes, Aduersus Iudeos, & pro Christianis Apologeticum Commodus & Seuerus Cæsaribus obtulit. Autor Hieronymus. Vocat autem Sophistam ecclesiarum, non probroso nomine, sed quod disputando de quibuslibet rebus & sacrae scripturae locis multum posset. Nam hoc ueteribus sophista fuit. Hieronymus in epistola ad Anthonium de modestia, Contra sophistas quoque seculi, inquit, & sapientes mundi Petrus & Iacobus piscator mittuntur. Huiusmodi ecclesiarum sophista fuit olim Beda presbyter ille Anglosaxo, cuius tot extant in omni disciplinarum genere monumenta commentariorum, qua sacra, qua prophana, tamen sacris magis deditus fuit.

Vt Irenaeus.) Huius tantum extant aduersum haereses libri quinque, recogniti superiorem annis diligentia Erasmi nostri Roterodami, & Basileae typis excusi. Magna uero laus Irenaei, quod uocat eum omnium doctrinarum curiosissimum exploratorem. Adtende hic Theologi officium esse, omnia explorare, & quod bonum est tenere.

Vt Proculus nostrae uirginis senectae.) An perpetuo Tertullianus ex consensu uxoris abstinuerit ab opere coniugali, quod haec uerba uidentur innuere, nescio. Forte, noster & uersum est in nostrae, ut scripserit Tertullianus, Vt Proculus noster, & uirginis senectae, & Christianae eloquentiae dignitas. Nostrum uocat ob communem patriam.

Itaque plurimum Graeco ponemus.) Plurimum, aduerbium est.) Graeco, hoc est in Graeco sermone. Paulo post reposuimus, eorum quae cum alia signa. Quamquam autem distulerim congestionem.) Pro congestionem legendum congressionem; nisi fuit conserctionem subaudi manu. Libuit in contextu scribere, congressionem, sed praemonito lectore. Dixit autem paulo ante, Igitur hoc libello quo demonstrationem solum promittimus illius arcani, &c.

Non erit delibatio, ne transpunctoria expugnatio.) Aduersus Marcionem scribens appellauit transpunctoria praeccepta, Quare hoc loco pro transpunctoria supposuimus transfuntoria. Transfuntorium est Tertulliano quod Iureconsulti defuntorium atque perfunctorium etiam uocant, quoties aliquid facimus tantum, non autem accurate facimus, nec bona fide aut ex animo. Sic aduersus Marcionem libro primo. Hoc erit, inquit, bonitas imaginaria; disciplina, phantasma: & ipsa transfuntoria, praeccepta; secura, delicta. Paulo post pro ante pugnam, scribo haud pugnam.

Materijs ipsis satisfiet.) Nam ridiculae sunt & risu dignae. Vanitatis proprie festiuitas cedit.) Hoc est festiuitas pertinet ad uanitatem irridendam. Debetur uanitati. Verbum Iureconsultorum.

Cœnacula.) Cœnacula sunt superiora domus. Vitruuius architecturae libro secundo. Quum enim, inquit, aucto mirum in modum Romano populo necesse fuisset in cœnaculis habitari (nam antea quum per urbis laxitatem licebat, unius tantum contignationis erant aedificia) ad edificiorum altitudines deuentum & aedium frequentiam. Alijs atque alijs pergulis superstructis.) Pergula domus partem exporrectam significat.

Meritorium factus est mundus.) Meritorium accipit pro taberna meritoria. Solent autem huiusmodi publica diuersoria ad capiendam multitudinem uarijs structuris ampliari.

Insulam Feliculam credas.) Sic scripsimus quando consensum exemplaria manu scripta. Dicuntur autem per translationem, insulae etiam domus magnae, circumquaque uia publica cinctae: haec ferè solent tabernacula institutoria per omne latum habere. Hoc genus aliquam suspicor fuisse Romae celebrem, aut certe Carthaginensi. Feliculam apparet dictam à Felice insulae domino: nisi maior copia rerum uenialium.

Etiam Bythion, quod in sublimibus habitanti minime congruebat.) Βυθιον dicunt Graeci profundum. Qui autem à profundo conuenit nomen habere summum Valentinianorum deum habitantem non in profundo,

M 4 sed in

sed in sublimibus & ad summas coelestium coenaculorum regulas, ut iocans scribit Tertullianus: Bython Irenæus uocat, Tertullianus Bythion. Et quidem non suase.) Sic lego, sicq; distinxī. Qui ante omnia fuisse dicuntur & quidem non sua. Sit itaq; Bythios iste infinitis retro æuis. Qualem iussit Epicurus.)

Epicurus enim hebetem deum facit. Cuius rei in superioribus libris saepe facta mentio.

Et forte accedunt, Ridiculum, quasi Valentiniani accesserint & mouerint Bythum de proferendo tandem initio rerum à semetipso. Et præcessit, Dant & Nominant. Alioqui legi poterat, Accidit moueri eum.

In Sigæ suar.) Gignendi casus est Sigæ. Hoc est τῆς σιγῆς. Sic Irenæus, Prolationem hanc, inquit, præmitti uolunt, & eam deposuisse quasi in uulua eius quæ cum eo erat Sige. Et parit utiq; silentio Sige.) Iocus est quod dicit eam silentio peperisse. Puellæ enim uim passæ nolentes hanc suam fortunam omnibus innotescere, latenter nonnunquā patiunt. Et quis streptus fuisset in altissima quiete uersante Bytho cum sua Charite siue Sige Cui ueritas) Subaudi nomen est.

Quanto rectius Protogenes uocaretur.) Iocatur in nomen τοῦ πρωτογενῆς, hoc est unigeniti, qui tamen unigenitus non sit, quum solus non prodierit, sed uelut cum sorore sua ueritate. πρωτογενῆς, primogenitū significat. Et quale est ut inde obita non fuerit.) Non obstante exemplariū ueterum consensu, nos scriptissimus mutata lectione, Et quale est ut in deo uita nō fuerit. Ex coniunctionibus masculorum & foeminarum.) Reposuimus ex Gorzienſi collatione, Ex coniugationib; masc. & foem. Græci συζυγίας uocant. Fraternalia conubia Valentinianorum deorum) Iocus est. Nam huiusmodi connubia nullis legibus permittuntur.

Quod in patris gloriam fructasset.) Subaudi ipsa Tetras. Huic numero gestientes.) Nos nostrum secuti iudiciū Huic uertimus in Hinc. Nam numero aduerbium est temporis quo ueteres autores sunt uſi teste Festo Pompeio pro cito ac celeriter. A numerata pecunia sumpta translatio. Plautus in Amphitryone, Numero mihi in mētem fuit. Distingue ergo sic, Hinc numero gestientes & ipsi tale quid patri de suo offerre. Bythios & Mixis.) In exemplaribus manu descriptis post Mixis statim sequitur, Et Hedone, ut certum sit trium Aeonum nomina per librarij incuriam omiſſa esse. Hunc defectum nescio unde melius sit sarcire quàm ex Irenæo apud quem ista decuria Aeonum sic infertur.

Bythus & Mixis.

Ageratos & Henonis.

Autophyes & Hedone.

Acinetos & Syncrasis.

Sic malo scribere quàm ἀνὰ πρῶτον nam semper mas cum foemina copulatur. Item pro Agne & Hosiosyncrasis magis libuit scribere Acinetos & Syncrasis. Ergo in contextu reponenda hæc tria nomina, Ageratos, Henonis, Autophyes. Et

Elatus & Sophia) Castigauimus Teletus & Sophia. Sic enim uocat semper Irenæus. At post Tertullianus etiā Philetum, iocose nī fallor. τέλειος perfectum significat. In Iselis Carthaginensib;.) Opinor scribendum In scholis. Nam sequitur, Rhetor Latinus. Docuit itaq; rhetoricam publice. Et fit mox scholasticorum mentio. Ergo fictum argumentum fuit declamationum propter adulescentes quos instituebat. Addit autem Latinus. nam Græcum quoq; Rhetorem non arbitror defuisse. siquidem in utraq; lingua iuuentus erudiebatur. Cum uirum fortem peroraret.) Argumentum audis declamationis. Perorat cum accusatiuo, ut in superioribus saepe. Diuus Hieronymus, Pro Cornelio seditioso tribuno defensionem à Cicerone peroratam scribit in epistola ad Theophilum. Scholastici statim familiæ Phosphorifæ acclamant.) Gratulantium atq; laudantium et ad tantam præceptoris sui eloquentiam obstupescētium scholasticorum hic uox

φῶν. Apud Græcos φῶν non solum dolentis est sed & admirantis. Familiæ Prolemæi

Ptolemæi φβ) Loquitur de Ptolemæo Valentini discipulo. Pro & Philetū scripsimus, & Teletum. Ex Irenæo. Quem alias solet Philetū uocare. Et nulla alia de pædagogio nomina.) Repetendum iuxta morem Tertulliani uerbum superessent. Et nulla alia superessent de pædag. n. Alludit autē ad Pædagogia Cæsarium. Nam sub Castrensi sacri palatii legimus in libro cui titulus Notitia dignitatum militarium Orientis & Occidentis, fuisse pædagogia. Ministeriales dominicos, & Curas palatiorum. unde Pædagogianorum mentio apud Am. Marcellinum. Per metaphoram itaq; aulici pædagogij, Aeonum pædagogium illud cœlestē hic significat. Infra rursum. Christi, inquit, & Spiritus sancti pædagogatum. Innuens eos pædagogos Aeonum fuisse.

Quare non & Sterceiæ & Syntrophī.) Quid Sterceiæ sibi uelit ingenue fateor me nescire. Arbitror aliquid esse à Græco uerbo σῆψς quod amare significat cum accusatiuo constructum. unde σῆψς. Aut ergo σῆψς aut σῆψς. nam sequitur σῆψς hoc est coalumni. Nos nihil definimus. Exceptio personarum.) Iureconsultorum sermo.

Incontinentia suis uel conjugis Philetis societate.) Emēdauimus ex collatione Gorziensi locum, Incontinentia, sue cōiugis Phileti satietate. Mirū est in manuscriptis Tertulliani codicibus pro Teletopleruncq; legi Philetum. Sed amatoriu huic nomen fortassis mauult tribuere. Incontinentia, Septimi casus est, Hoc est per incontinentiā. In illis alijs qui circa nōn.) Hellenis (mon sapit hæc locutio.

In hunc autem uel in Sophiam deriuarat.) Nos scripsimus pro uel, id est.

Sub prætexto dilectionis.) Dicimus prætextus us. ui. & prætextū ti. in eadem significatione. Aemulatio superabat.) Superabat, id est, abūdabat. Frustrarat.) Frustra habita fuerat. Frustra fuerat. Expectationem frustrata fuerat.

Et quem Crucem.) Nos, Quem & Crucem. Id exposcēte sensu. Et totam animationem Enthymesi c. p. q. i. a. exposuit.) Scripsimus, Et totam Enthymesin, id est, animationem. Nam ex supernis lineis in contextum per librarij incuriam recepta est glossula. Dixit enim antē, Nec Latinis quidem deerunt Græca, sed in lineis desuper notabuntur. Exposuit autem hic non est narrauit, ut putasse uideretur is qui accusatiuum uertit in datiuum, sed abiicit ceu rem informem & sine specie. Sic Terentius. Erat hic Corinthia anus haud impura, ei dedi exponendam. Liuius libro primo Decadis, primæ paulo post initium, Ita uelut defuncti, inquit, regis imperio, in proxima alluue, ubi nunc ficus Ruminalis est (Romularem uocatam ferunt) pueros exponunt. Vnde expositiū dicti. Rem istā Irenæus Græcolatinus hīs uerbis explicat, Deposuisse pristinam, inquit, intentionem cum ea quæ acciderat Passione, ex illa stuporis admiratione. Interpretes Irenæi, Enthymesin uertit Intentionem: Tertullianus, Animationem. Vtiq; patrem.) Scribo, Vti quæ patrem non min. Vt & infra, Voluntati maris enim uis, utique effectum præstat cogitationi: Malim uti quæ effectum præstat cogitationi.

Sed & uultures, foeminas tantum parere aiunt.) In uulturū enim genere mas non nascitur, sed foeminæ omnes. Austrum uentum aut Eurum ore hianti excipiunt, & sic uento uice seminis implentur. Autor Aelianus. Et metuere postremo ne finis quoq; insisteret.) Sic Irenæus aut potius illius interpretes, Post deinde timuisse ne hoc ipsum finem habeat. Vbi enim iam Tragœdiæ & Comœdiæ à quibus forma mutuaretur exponendi, quod circa pudorē erat natum.)

Iterū forma exponendi, hoc est abiiciendi uidelicet foetū. Cuius rei plenæ quum Comœdiæ tū Tragœdiæ. Conuertit ad patrē.) Cōuertit absolute, ut uertit.

Tota etiam propinquitas pro ea supplicat.) Hoc est quod Irenæus ait, defecisse eam & supplicem patri factam. Vna autem cū ea rogasse & reliquos Aeonas.

Quid in causa mali tati.) Nos pro quid in scripsimus, quidni? Nam Nus tenta uerat

uerat cæteris æonibus aliquid de magnitudine & incomprehensibilitate patris communicare. Vnde Sophia eius rei cognoscendæ cupiditas. Nullus tamen Sophia exitus uacuit.) Sicut dicimus, decuit, decuisset, decuerat, sic Tertullianus usurpare solet, Vacuit, uacuisset, uacuerat. In De uera carne domini, Nisi quod et si uacuisset, inquit, tentatoris ingenium, & cætera. Eodem libro rursus, Ausim, inquit dicere, si hæc carni non accidissent, benignitas, gratia, misericordia, omnis uis dei benefica uacuisset. In De Pallio. Quandoquidem, inquit, labijs uacuerat ab uberum gustu, pro caruerat, loquitur de Achille. Arbitror uulgaris fuisse cōsuetudinis, huiusmodi uerbi enunciationem. Ignorantia, pauorem, moeror substantiæ sunt.) Nos, Ignorantia, pauor, moeror subst. sūt. Irenæus, Maxime autem hinc dicunt primum initium habuisse substantiam Materiam, de ignorantia, & tædio, & timore, & stupore. Ibi demum pater motus aliquando motus, q.) Nos alterum motus nempe prius erasimus. In hæc promit in imagine sua foemina marem.) Scripsimus, In hæc (malim inter hæc) præmittit in imagine sua foeminam mare. Nam apud Irenæum legitur, Pater autem prædictum Horon super hæc per Monogenen præmittit in imagine sua siue coniuge masculofoemina. Porro uides quod Foeminamare cōposita dictione Tertullianus dixit, esse apud Irenæum, Masculofoemina. Qui ad patris ex uita uariant.) Deprauata uerba sic restituimus, Quia de patris sexu ita uariant. Annotatum autem est quum à Tertulliano tum ab Irenæo, quosdam nullum sexum Bytho tribuere, quosdam utrumque, masculum & foeminam eum facientes. Atque hoc est quod hic dicit, quum inquit, Quia de patris sexu ita uariant. Huc facit Orphei uersiculus ille apud Apuleium in de mundo, Iuppiter & mas est, & nescia foemina mortis.

Adiiciunt autem Horo etiam Metagogeia circunductorem uocari & Horoten.) Nos, Adiiciunt autem, Horon etiam Metagogeia, id est circunductorem uocari & Horotheten. Cæterum accusatiuus Circunductorem expositio est Græci uocabuli Metagogeia. Atque ex suprema linea in contextum irrepsit. Proprie *μυσταγωγός* eum significat qui in ulteriora ducit, ut faciunt mystagogi. Horothetes finis designator est. Et repressam ab illicitis.) Nam nefas erat in patrem inquirere. Enthymesin uero eius & illam adpendicem passione abhorreere ligatam & crucifixam.) Reposuimus nos, Enthymesin uero eius, & illam adpendicem Passionem ab Horo relegatam & crucifixam. Interpretes Irenæi quam solet Intentionem reddere Enthymesin hic concupiscentiam uertit, Cōcupiscentiam uero eius, inquit, cum Passione ab Horo separatam & crucifixam. Erasmus noster Roterodamus in Irenæi recognitione *ὑπομνησιν* pro inuentione siue commentatione interpretatus est. Et extra æuum factam.) Hoc est extra pleroma Aeonum. Castiga locum apud Irenæum ubi legitur, Extra eum factam. Tu scribe, Et extra æuum factam. Malum, quod alunt, foras.) Prouerbiū est. Subauditur, mittendum aut abiiciendum est. Et inspeciatam.) Apud Irenæum legitur, sine specie. Sic enim scribit, Esse quandam spiritalem substantiam, & naturalem quandam æonis impetum, informem uero & sine specie, quoniam nihil adprehendisset, & propter hoc fructum eius inualidum & foemineum dicunt. Igitur post Enthymesin extorrem. Vocat hic extorrem quod mox dixit, Relegatam, Irenæus, separatam. De patris cura atque prospectus.) Nos, prospectu Irenæus. Secundum prouidentiam, inquit, patris. Solidandis rebus & Pleromati muniendo iamque figendo.) Hoc est ad solidandas res & pleroma muniendum iamque figendum.

Ne qua eiusmodi rursus concussio incuteret.) Malim incurreret, Nouam excludit copulationem.) Excludunt aues dum incubando pullum emittunt. Pleronius. Columbae excludunt uigesimo die. Supra autem dixit, Et gallina fortita est de suo

de suo parere. Monogenes quoque ex seipso Christum & spiritum sanctum peperit. Itaq; aptè hoc uerbo usus est. Turpissimum putem.) Hoc est rem turpissimam.

Procurare concinnationem Aeonum.) Apud Irenæum legitur, A Christo & spiritu sancto consummatos esse Aeonas. Quare fieri potest ut Tertullianus scripserit consummationem quod uersum sit oscitantia librarij in concinnationem. Nam infra, Exinde resecti sunt, inquit, & constabiles sunt, & in requiem ex ueritate cõpositi. Et tamen quia sequitur, Christi erat inducere æonas in naturam coniugiorum, non male quadrat hic concinnatio. Nisi fallor enim quod Irenæus compaginem uocat, Tertullianus concinnationem dicit.

Christi erat, inducere æonas naturam coniugiorum.) Hoc est in naturam coniugiorum, & innati coniectionem. Et tamen tolerabo quod ita discedunt patrem nosse ne nos at illud magis Doctrinæ.) Sententia deprauata & confusa in omnib. exemplarib. Censeo legendum, Et tamen tolerabo quod ita discunt patrē nosse, ne nossent. Illam magis doctrinā denotabo peruersitatē.

Incomprehensibile quidem patris.) Nos, Incomprehensibile quidē patris. Et mox, Comprehensibile uero eius. Tametsi hic locus apud Irenæum corruptus est & inuolutus, sic restituendus & distinguendus, Et causam quidē æternæ perseuerationis hīs omnibus, Incomprehensibile patris esse: generationis autem & formationis Comprehensibile eius, quod quidē filius est. Et ueram inducentem quietem.) Hoc est in ueram quietē.

Quia alteri.) Lego alter. Omnes refunduntur in nun.) Irenæus. Et sic forma & sententia similes factos Aeonas dicunt, uniuersos factos Noas, & logos, & omnes Anthropous. Forte scribendum, Nous pro Nās. In Philetos.) Teletos intelligit. Nam Philetī nomen etiā in sequentib. Teletō per iocum accommodat.

Et quæ foemina.) Sensus est, Et quæ foeminae sunt, refunduntur in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, in Fortunatas. Nā Macariam solet reddere Fortunatam. Mutat autem nō hic rātum numerum, elegantiae rursusq; causa. Si hodie maiorem cognouisset.) Puta Aeonum istorū apud Valentinos. Et in requiem ex ueritate cõpositi.) Hoc & ante dixit, & ueram inducentur quietem. Irenæus, & ueram, inquit, requiem induxit.

Hymnis patrem concinunt.) Subaudi, Bythum. Irenæi interpretes, Dicunt hymnizare propatorē. Filij & nepotib.) Nun intelligit & cæteros æonas. Mutatio numeri festiuitatis gratia, ceu modo monuimus. Pleromate liberato.) Nam æones pleroma concusserant, Bytho negocium facessituri. Nunc uerò ordinatis & cõpositis ac per Christum & Sp. S. institutis Aeonib. nullum amplius periculum erat pleromati. Effectum enim constabat propter quod uenerat, nempe solidatæ res & Pleroma munitum atq; confirmatum, ne qua similis concussio rursus incurreret. Videmus quotidie nauticorum l. g.) Ex hoc loco uides Tertullianum maris fuisse accolam, ut in Carthaginiensi agro uersantem.

Ad symbolam.) Collationem symbola significat quoties scilicet à singulis aliquid in commune confertur. Hinc A symbolus qui nihil in medium confert. Mox scripsimus, Conuenientibus ipsi quoq; nouis fratribus & magistris Christo & Spiritu. Ex Gorziensi. Nouos appellat fratres propter nouam & postremā copulationem à Monogene exclusam. Magistros, quia missi erant ad consummandos æonas & instituendos. Igitur ex ære collocatio, quod aiunt.) Quanquā hic symbolæ & collationis fit mētio (nam Tertullianus, conferunt, inquit, in medium, Et mox, unum, inquit, omnes bohum conferebant, Item Irenæus, Vnumquemq; inquit, eo quod habebat in se optimum florentissimū conferentes, collationem fecisse, Rursum mox, Et secundi Christi quem Soterem dicunt ex collatione cõposita fabricatio.) nihilominus quando uetusta exemplaria constāter habent

habent, ære collocatio, uideo non tam collatio legi posse, quod omnibus obuius est, quam collocatio pro ære mutuatio & alieno, quod in unum conferentes boni uiri & apud amicum negotiationi intentum collocantes, sic illum quum ornatum adiuuant, prius ab eo sibi cauentes. unde fortassis uulgo Aphrorum usitatum id temporis prouerbiū, ut ære collocatio aliquid fieri diceretur, aut diues quispiam esse iactaretur, qui proprijs opibus non polleret sed comodatijs & alienis. Sanè apud Irenæum alio loco de hoc ipso Sotere legitur, In eum deponentibus uelut florem suum. ut collocatum sit hic depositum. Idem sensus erit si ære collatio legas, aut certe non magnopere diuersus. Equidem apud ueteres multa fiebant ære collato. Quibus operibus inscribebantur hæ notulæ AER. COL. Ad quem morem fortassis hic alludit Tertullianus. (Iesunium.) Nos Irenæum secuti

reposuimus Iesum, hoc modo, In honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis sydus fructumq; perfectum compingunt, Iesum: Eum cog. &c. Apud Irenæum sic legimus, Et hæc aptè compingentes, & diligenter in unum adaptantes emisisse problema ad honorem & gloriam Bythi, (sic enim illic lego pro Orthi) perfectissimum decorem quendam et sydus Pleromatis, perfectum fructū, Iesum,

Eum cognominant Soterem.) Irenæus, Quem & saluatorem uocari, & Christum, & Logon patronymicè. Ergo quod ille dixit patronymicè, Tertullianus uelut interpretans Græcam dictionē, uertit, de patritis hoc est paternis, quod Cicerō patritum uocat, ut autum. Et omnia iam, ut ex omnium defloratione

constructum.) Irenæus, A omnia, inquit, quoniam ab omnibus esset. Graculum Aesopi.) De hoc extat apologus inter eos qui Aesopo uulgo tribuuntur. Vnde Græcis natum prouerbiū ἀσώπιος κολιός, hoc est, Aesopicus graculus, dici solitū in eos qui aliena pro suis ostentant. Pandoram Hesiodi.) Irenæus

libro secundo cap. XIX. impia Valentinianorum somnia à Philosophis & Poetis ostendens esse desumpta, Quod autem, inquit, Saluatorem ex omnibus factū esse æonibus dicant, omnibus in eum deponentibus, uelut florem suū, non extra Hesiodi Pandoram nouum aliquid afferunt, Quæ enim ille ait de illa, hæc hii de Saluatore insinuant, Pandoram introducentes eum, quasi unusquisq; Aeonum quod haberet optimum, donauerit ei. Idem cap. XXXVII. eiusdem libri, Sed neq; de Paulo quidem, inquit, tacendum est, sed exigendum ab hiijs in cuius Aeonis typum Apostolus nobis traditus est, nisi forte in Saluatoris compositi eorum qui & omnium collatio subsistit, quem & omnia nuncupant eo quod sit ex omnibus. De quo & Hesiodus poeta splendide significauit, Pandoram, id est, omnium munus nominans eum, ob hoc quod ex omnibus optimum munus in eo sit collatum. Et paulo post, Et non solum, inquit, per Hesiodum hoc operata est mater eorum mysterium dici, sed & Pindari Lyrici sapienter ualde, ut cælet. Demiurgo in Pelope, cuius caro in partes à patre diuisa est, & ab omnibus dijs collecta, & allata, & compacta, Pandoram hoc modo significauit, ex qua & isti compuncti eadē secundum eos dicentes eiusdem generis & spiritus sunt cum illis. Rursum libro quarto cap. II. Valentinianos uocat peruersissimos Pandoræ sophistas, Quem patrem, inquit, uolunt nos audire hi qui sunt Pandoræ peruersissimi sophistæ: utrum ne Bythum quem à semetipsis finxerunt, an matrem æonum? (sic enim lego pro eorum) an Unigenitum? Porro fabulam Pandoræ habes apud Hesiodū, Et meminit eius Tertullianus in De corona militis, Si fuerit, inquit, aliqua Pandora quam primam foeminarum memorat Hesiodus, hoc primum caput coronatū est à Charitibus quum ab omnibus muneraretur. Acci Patinam.) Arbitror Accium istum Apitio non fuisse dissimilem. Huiusmodi patinæ mentionem facit

Anneus Seneca libro decimoquinto epistolarum. Memini, inquit, fuisse quondā in sermone

in sermone nobilem patinam, in quam quicquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum, popina congesta. Veneriæ spondyliq; & ostrea eatenus circuncisa, qua eduntur, interuenientibus distinguebantur echinis, torti distracti sine ullis ossibus nulli cōstrauerunt. Piget esse singula, coguntur in unum sapores. In cœna fit, quod fieri debet saturo in uētre. Et paulo post subdit, Graue est, inquit, luxuriari per singula, omnia semel & in eundem saporē uersa ponantur. In eadem epistola paulo ante meminit Sossiorum garum, Quid illud, inquit, Sossiorum garum, preciosam malorum piscium sanie, non credis urere falsa tabe præcordia? Hactenus ille. Talem Acci quoq; patinam fuisse reor. Nestoris Cocetum.) Videtur hic Nestor scriptor aliquis fuisse, uel insignis gulæ magister. Proinde uel Cocetum fortassis legi poterit, quasi à Cocco quod Granum Græci dicunt, deducatur, uel Coccentum quod esse edulij genus aiunt, ex melle & papa uere commixtum.

Miscellaneam Ptolemæi.) Apparet opus fuisse ex diuersis contextum. Verisimile est Angelum Politianum annotationibus suis hinc titulum mutuatum, nam cōstat eum lucubrationes Tertulliani legisse, tamen hoc uocabulo Apuleius quoq; utitur. Quam propius fuit.) Sic Cicero loqui solet, Nihil propius factum est quam ut ille occideretur. Id est, paulum abfuit.

Pancapi pannirapā uocari.) Nos scripsimus, pancarpam uocari. Nam, autore Festo, Pancarpia dicuntur coronæ ex uario genere florum factæ. Secundinus Manichæus diuum Augustinum irridens qui ueteri instrumento ad literam fidem haberet, Sed forte, inquit, post Daretis & Entelli certamen, Iacob & ipsius pammachiam expectare uolueras? An numerum Amorreorum, an Pancarpum in arca Noe conspiciere disposueras? Significat Secundinus illud quod Genesios sexto capite legimus, Tolles igitur tecum ex omnibus escis quæ mandī possunt, & comportabis apud te, & erunt tam tibi quam illis in cibum. Hoc uocat ille pancarpon. Porro pancarpia coronæ nomenclatura non male competit Soteri Valentini ex omniū defloratione cōstet.

A tam ociosis autorib. nomen.) Notat Valentini. Ut autem tantum sigillariū extrinsecus quoq; inornassent.) Sic etiam alibi loquitur. In hoc ipso lib. paulo ante, Ut Ouid. inquit, Metamorphoseis suas deleuisset. Vsurpat aut sigillariū pro sigillari, ut exemplarium pro exemplari aduersus Hermog. quanquā pluratiue dici soleant sigillaria. Festiue uero ludit in factum istum deū, imagunculam eū appellando. Si uero Soteri constantiuos.)

Nos reposuimus, consubstantiuos. Nam sequitur infra, Fere enim paria & consubstantiua, in alterutrum ualere, societas naturæ negauit.

Mori opportunissimum auxilium.) Castigauimus, Hori opportuniss. aux. Nam Horus (ut supra dictum est, præmissus à patre, Sophiæ laboranti tulit opem. Expiatum.)

Expiatus pro expiatione, id est liberatione, purgationeq;. Significat quod ante dixit, Huius (uidelicet Hori) prædicant opera, & repressam ab illicitis & purgatam à malis. Et mox, Enthymelin uero eius, & illam appendicem Passionem ab Horo relegatam & crucifixam, & extra æuum factam.

Christi & Spiritus sancti pædagogatum.) Pædagogatum uocat ideo quod ex prouidentia patris Bythi per Nun producti sint Christus & Spiritus sanctus, & statim missi ut æonas instituerent, sicut adulescentes in ludo literario aut aula uel in literis uel in morum ciuilitate instituuntur.

Aeonum tutelarem reformatum.) Reformatum dixit pro reformatione. Hoc supra uocat conctinnationem. Metaphora est à tutoribus puerorum sumpta. Fuere autem Christus & Spiritus sanctus, perinde ac tutores Aeonib. præfecti. Habes ante, Exinde refectioni sunt, & constabiliti sunt.

Soteris pauoninum ornatum.) Nam quod quisq; optimū atq; pulcherrimum florebat, conferunt in medium, In præcedentibus dictum est. Pauo coloribus gem-

N mantibus

mantibus insignis est, Soter Valentinianus ex omnium defloratione cōstructus erat uerè Aesopi graculus, & Hesiodi Pādora. Angelorum comparatitium antistatum.) Vsurpat antistatum iuxta quartam inflexionem pro praelatione siue praeuinentia. Quum autem dicit Comparatitium antistatum, coniungit cōtraria. Siquidem cōparatio peraequationem secum affert. Quid enim est aliud comparare quàm æquare uelle eum qui comparatur ei ad quem fit comparatio. Et antistatus eminentiā significat ceu diximus aduersantem comparationi. Stulti itaq; Valentiniani qui angelos satellites paris generis Christo astruebant, quem summa fingeant excellentia præditum. Quod superest, inquis, Vos ualete & plaudite. Hoc sine Comoedia apud ueteres claudabatur in publico recitata.

Decucurrisse.) Verbum Tertulliano familiare. Hic absolute usus est. Transituē in De carne Christi, Quod idem dicit Matthæus, originem Domini decurrens.

Alia autem transiparium cothurnatio est.) Scripsi transiparium. Est autē Siparium, autore Festo, genus ueli mimicum, quamuis in quibusdam codicibus legitur inimicū sed perperā. Itaq; sipario scenæ uelabantur ne spectatoribus omnia paterent. Et inde prodibāt actores. Hoc uocabulo Iuuen. usus est satyra 8.

Consumptis opibus uocem Damasippe locasti

Sipario, clamorū ageres ut phasma Catulli

Sipario, id est scenæ. Figuratē, ut pars pro toto accipiatur. Annæus Seneca in De tranquillitate uitę cap. XI. loquēs de Publio Mimographo, Publius, inquit, Tragicis Comicisq; uehementior ingenijs, quoties Mimicas ineptias, & uerba ad summam caueam spectantia reliquit, inter multa alia cothurno non tantum siparijs fortiora, & hoc ait, Cuius potest accidere quod cuiquam. Vbi uidere est siparia ad scenas comoediarum & Mimorum proprie pertinere, sicut cothurnus Tragicarum est. Apuleius libro primo de Asino aureo, Oro te inquam, aulæū Tragicum dimoueto, & siparium scenicum complicato, & cedo uerbis cōmunibus. Idem alibi, Aulæo subducto & cōplicitis siparijs scena disponitur. Tertullianus in principio huius libri, Cæterum, inquit, tota in adytis diuinitas, tot siparia portarum, totum signaculum linguæ, simulacrum membri uirilis reuelatur. Sic enim castigauimus, quum ante legeretur. Tot suspiria portarum. Siparij meminere Donatus & Probus Grammatici. Legimus autem suparum & syparum. Porro Pleroma ipsum quod Horus custodit, sipari loco est. Velut exponēs enim quod dixit transiparium, subiicit, Extra pleroma dico. Est ergo sensus horum uerborum, Alia transiparium cothurnatio est. Hoc est, Alia longe atrocior tragœdia est eorum quæ extra septum ac circulum pleromatis acciderunt. Tragœdiarum actores utebantur cothurno, calciamenti genus est. Comoediarum, socco.

Et tamen exitus sub sinu patris intra ambitū Hori custodes.) Mutauius scripturam sic, & tamen si talis sub sinu patris intra ambitum Hori custodis.

Siue iam Achamoth.) Irenæus, Enthymesi, inquit, illius superioris Sophiæ, quam & Achamoth uocant. Quod abhinc scriptam.) Nos, scriptum. Subauditur est.

In loca luminis aliena.) Alienus cū genitui. Vt in De resurrectione carnis, In re, inquit, aliena salutis. Quod pleromatis res est.) Ergo lux est intra pleroma, & extra illud tenebræ imo uacuum. Irenæus Vmbratæ uanitatis loca uocat.

In uacuum atq; inane illud Epicuri.) Epicurus una cum Leucippo, Democrito, & Metrodoro, asserit indiuidua quidem multitudine infinita, Inane autem magnitudine infinitum. Inane autem uacuitatem esse corporis, Autor Plutarchus. Deuestiua scilicet & abortiua genitura.) Lego defectiua scilicet & abortiua genitura. Subauditur, existente. Siquidem Hellenismū refert oratio. Et uerba quæ præcedunt, Nec forma, nec faciēs, referuntur ad genituram nō ad Enthymesi

Enthymesis. Significat autem hic genitura partum qui informis erat nec ulla pre-
ditus specie. Quo uocabulo in superioribus libris nō semel usus est. Vt in De pa-
tientia. Totius, inquit, genituræ tributa dignis simul & indignis patiaturs occurre-
re. In De resurrectione carnis, Nam & exinde, inquit, à benedictione genituræ.
Alioqui Latini horoscopum genituram uocant, ut apud Iul. Firmicum est uide-
re, & genesim. Suetonius in Caligula, Consulenti quoq; inquit, de genitura. Sula
la mathematicus certissimā necem appropinquare affirmauit. Dum ita re-
rum habet.) Hellenismus est. Nam Græci dicunt, καλῶς ἔχω τὸ σῶμα, id est Be-
ne habeo corporis. μετρίως ἔχω τὴν χρημάτων, id est Mediocriter habeo pecuniarū.
Sic hic Tertullianus, Dum ita rerum habet. ὅτε τὴν πραγμάτων οὕτως ἔχα. Aetio-
logica siue elliptica constructio est. Equidem quando genituum regit uerbū ἔχω
dispositionem significat, ἀντικῶς. Philostratus in Iconibus, μάλα ἔχω τὸ τρίβωνον.
Cæterum nemo mirari debet Græcam loquendi consuetudinem Tertullianum
imitari subinde. Nam id temporis nihil extabat apud Latinos in sacris præter
utrumq; testamētum, tantum Victor tertiusdecimus Romanæ urbis episcopus
opuscula quædam scripserat, & Apollonius, autore Hieronymo. Legebat ergo
Tertullianus feruens in studio sacrarum literarum, Ignatium Antiochenum, Po-
lycarpum, Papiam, Quadratum, Aristidem, Agrippam, Egesippum, Iustinū phi-
losophum & martyrem, Melitonem Asianum, Theophilum Antiochenū, Apol-
linarium, Dionysium Corinthium, Pinyrum Cretensem, Tacianū, Philippum
Cretensem, Musanum, Modestū, Bardesanen, Ireneum, Pantenum, Rhodonem,
Clementem Pantæni discipulum, Miltiadem, Apollonium, Serapionem, Theo-
philum Cæsariensem, Bacchylum Corinthium, Polycratem Ephesium, Hera-
clitum, Maximum, Candidum, Apionem, Sextum, Brabianum, & similes scri-
ptores alios Græcos. Non mirum igitur si ex istorum assidua lectione adeo Græ-
cas loquendi formulas imbibit, ut etiam latine scribens illarum interobliscisci ne-
quisset. Non quod negem autorum quos recensui monumenta latine fuisse uersa
si nō omnia certe aliqua. Sed ipse maluit ex fontibus bibere q̃ ex lacunis. Et quæ
tralata erant nimia religione & simplicitate erant conuersa, quales sunt quinque
illi libri Irenæi quos apud Celtas, id est Lugduni quidem scripsit uir sanctissimus
Rhodanensium mulierum faciēs mentionem quas Valentiniani deceperint, sed
proculdubio Græcè, nam inter Græcos scriptores Ireneum annumerat Hierony-
mus, alioqui Tertullianum quantum facturus Latinorum, nō tertium. Taleis in-
ter Pontifices illos primos Romanæ urbis non paucos fuisse crediderim qui me-
lius Græcè nouerint quàm Latine. Verum habebāt adherentes sibi interpretes.
Sic diuus Bernhardus ille Burgundio in templo Spirensi per interpretē Germa-
nicè concionatus est coram Chuonrado Aug. & principibus Imperij Romani
siue Germanici, quum adornaretur expeditio illa memorabilis ad recuperandam
Palæstinam è manibus Sarracenorum. Idem multi sancti olim uiri factitarunt, ut
instaurātes olim collapsam religionē in hac superiori Germaniā Anglosaxones
illi, Vunnefridus qui & Bonifacius Romano nomine, Quilianus, Burchardus,
Arbegasus, Gallus, Fridolinus, Pirminus, & apud Prussios Italus Bruno.

Flectitur à superioribus Christus.) Flectitur subaudi ex commiseratione. Et se-
quitur mox, Hac misericordia functus non sine Spiritus sancti societate, recurrit
Christus in Pleroma. Irenæus, Misertum autem, inquit, eius superiorem Chri-
stum, & cætera. Deducitur per Horon.) Hic fungitur officio suo Horos, di-
ctus etiā μεταγωγὴς, ut supra relatum est. Aborsum ut illud informet.) Hoc
est defectiuam & abortiuam illam genituram. Solius substantiæ non etiam
scientiæ forma.) Ireneus, Et per crucē, inquit, extensum, sua uirtute formasse for-

nam quæ esset secundum substantiam tantum, sed non secundum agnitionem.

Et tamen cum aliquo peculio relinquitur.) Hoc est cum aliquo munere spiritalis uidelicet seminis. Quam rem infra clarius explicat hijs uerbis, Inerat autē, inquit, in Achamoth, ex substantia Sophiæ matris, peculium quoddam seminis spiritalis.

Iteratur odor incorruptibilitatis.) Declarat quid effecerit peculium illud relictum.

Quo compos se casus sui potiorum desiderio suppararetur.) Ad fidem Gorziensis collationis pronomen se deleuimus. Sensus est, Vt intelligens quid ipsi acciderit extra pleroma electæ, meliorū desiderio suppararetur. i. reficeretur, recrearetur, refotillaretur. Irenæus, Et reliquisse illam, inquit, uti sentiens passionem quæ erga illam esset per separationem Pleromatis, concupiscat eorum quæ meliora essent, habēs aliquam odorationem immortalitatis relictā in semetipsa à Christo & Spiritu sancto. Ergo quod Tertullianus casum, id Irenæus passionem uocat. ut sit compos casus, id est passionis.

Vsus est.) Sensus est, Vt uenit ut rebus nomina tribuātur oppido quàm liberaliter. Hic uenit mihi in mentem prouerbiū illius ueteris, Expedit habere multa cognomina. Enthymesis de actu fuit.) Est enim Enthymesis uerbale nomen apud Græcos.

Achamoth unde, adhuc quæritur.) Hoc solum nomen paulo ante dixit ininterpretabile.

Sophia de matre manat.) Hinc apud Irenæum legendum arbitror, Vocari, inquit, Sophiam maternaliter. Mater enim eius Sophia uocatur. Et non paternaliter, & Pater.

Spiritus sanctus ex angelo accipit Christum.) Irenæus, Et uocari, inquit, Spiritum sanctum ab eo qui est erga Christum spiritus. Ex hijs uerbis apparet hic apud Tertullianum non accipit scribendum sed accidit siue accedit, quo solet uti pro accidit, ut supra monuimus. Porro Valentiniani Spiritum sanctum adiungebāt Christo, ceu angelum quendam. Itaque prosiluit & ipsa lumen eius inquirere.) Irenæus, In exquisitionem, inquit, egressa eius luminis quod se dereliquisset, & non potuisset apprehendere illud, quoniam cohercebatur ab Horo.

Vt inuisibiliter operatum.) Irenæus, Euacuata, inquit, ab eo qui inuisibiliter cum ea erat uerbo, hoc est, Christo.

Vt etiam inelamauerit in eam Iao.) Apud Irenæum legitur, Iaoth. Et sic Horon, inquit, coherentem eam ne aduersarius irrueret, dixisse Iaoth. Vnde & Iaoth nomen factum dicunt.

Quasi, porro Quirites.) Sic baiuli inclamabant populum, ut quisque sibi cauere, ne cui imprudentes sarcinam impingerent. Aut fidē Cæsaris.) Fortassis, inquit Tertullianus, hoc sibi uult incognitum istud uocabulum, quasi Horos ille custos Pleromatis uidēs Enthymesin tanta temeritate irruere dum lumen illud amissum exquirat, quum in summo periculo non superesset aliud remedium, inelamauerit fidem Cæsaris. quæ non solet implorari nisi in atroci casu.

Nec habens superuolare Crucem.) Hellenismus est. Græci enim habere pro posse usurpant. Philostratus in Iconib. *ὅτι ἔχον ἐπιλαβέσθαι*, id est, non habens apprehendere, id est quum non possit apprehendere.

Quia nullum Catulli Laureolum fuerit exercitata.) Neuius poeta Laureolum fabulam & Leontem in carcere scripsisse fertur. Post hunc Catullus Mimographus, qualis Laberius quoque fuit, duos Mimos composuit, quorum uni Phasmati nomē fuit, alteri Laureolo. Vtriusque meminit Iuuenalis satyra octaua, hijs uersib.

Consumptis opibus uocem Damasippe locasti
Sipario, clamosum ageres ut Phasma Catulli,
Laureolum uelox etiam bene Lentulus egit,
Iudice me dignus uera cruce.

Sic Laberius Mimum quendam, ut autor est Gellius, Cophinum inscripsit, aliis Alexandriam, alium Fullonem. Ergo in Laureolo Mimo iudex agebatur in cruce.

cem. Idq; apud populum fictè repræsentabatur. At Domitianus fontè quendam capitalis nòxæ conuictum ac damnatum serio iussit in crucè suffigi atq; ab ur̃sa postea discerpi, spectaculum rei ueræ populo exhibens. De quo factio per quam elegansepiGRAMMA apud Martialem extat libro primo. Id est huiusmodi.

Quatiter in Scythica religatus rupe Prometheus

Affiduam uiuo pectore pauit auem,

Nuda Calydonio sic pectora præbuit ur̃so

Non falsa pendens in cruce Laureolus.

Viuebant laceri membris stillantibus artus,

Inque omni nusquam corpore corpus erat.

Deniq; supplicium dederat necis ille paternæ,

Vel domini iugulum foderat ense nocens,

Templa uel arcano demens spoliauerat auro,

Subdiderat sauas uel tibi Roma faces,

Vicerat antiquæ sceleratus crimina famæ,

In quo quæ fuerat fabula, pœna fuit.

Laureoli Mimi Romæ repræsentati Suetonius mentionem facit in C. Caligula, laureatum mimum uocans, sic enim in quibusdam codicibus legitur, Et quum in laureato Mimo, inquit, in quo actor propriè se ruina (siue potius prorepens è ruina) sanguinem uomuit, ut plures secundarum certatim experimentum artis darent, cruore scena abundauit. Iosephus Antiquitatum libro decimonono C. Caligulæ mortem describens, uelut explicat argumentum Laureoli Mimi, dum inquit, In illo siquidem spectaculo, duo ei auguria prouenerunt. Mimus namq; est introductus, quo actum est, ut iudex deprehensus crucifigeretur. Et Pantomimus fabulam saltauit Cyniræ in qua & ipse occisus & eius filia Myrrha uidebatur, atque sanguis mimica arte diffusus & circa iudicem crucifixum, & circa Cyniram atq; Myrrham. Porro Tertulliani qui omnis antiquitatis peritissimus fuit, sensus hic est, Enthymesi non fuisse exercitam in scena, in agenda fabula illa quæ Catullus Mimographus Laureolū inscripsit, in qua iudex in crucè agebatur. Alio, qui si illam scenicatorum histriionum in repræsentanda in crucem acti præsidis fabula dexteritatem habuisset, fortassis crucem superuolasset, id est Horon.

Vt destituta passioni illi suæ in trichea multiplicia atque perplexa. Pro in trichea multiplicia reposuimus, in tricha multiplici, suffragante etiam nobis collatione Gorzienfi. Quod uero præcedit, Destituta, apud Irenæum est, Sola derelicta fors. Omni genere eius coepit adfligi. Eius subaudi passionis. Mox pro metum, scripsimus metu. Nec ut mater eius, illa enim Aeon ad hæc pro conditione deterius. Nos sic distinximus & emendauimus, Nec ut mater eius. Illa enim Aeon, at hæc pro conditione deterius. Sensus est, Aliter autem & longe infelicius actum fuit cum Enthymesi filia, quàm cum matre eius Sophia scrutatura maiestatem Bythi patris, nam mater per Horon purgata à malis fuit, & deinceps confirmata. Atq; hoc est quod Irenæus, Et non, inquit, quemadmodum mater eius, prima Sophia, Aeon, demutationem in passionibus habuit, sed contrarietatem. Q. D. Passiones eius non sunt immutæ sed auctæ potius. Insurgente adhuc & alio fluctu conuersionis in Christum. Pro insurgente alio fluctu conuersionis, Irenæus habet, Super hæc autem euenisse ei & alteram adfectionem conuersionis ad eum qui uiuificauit eam. Ergo quod huic est fluctus, illi est adfectio. Apud Irenæum conuersionis legendum non conuersationis. In omnē hanc struem mundi. Struem dixit pro structura, siue cōstructione. Vt sæpe structus pro constructus. Magister omnium Physicorum. Physicorū nomine Philosophos

intelligit. Sic libro primo aduersus Marcionem, Vt plerique Physicorum formida-
uerint initium ac finem mundo constare. Audisti conuersionem.) Irenæus.
Adfectionem conuersionis ad eum qui uiuificauit eam, collectionem & substan-
tiam fuisse materiæ dicunt, ex qua hic mundus constat. Ergo quod Tertullianus,
Genus aliud passionis uocat, Irenæus dicit, Alteram adfectionem. Ex hac
omnis anima huius mundi.) Irenæus. De cōuersione enim, inquit, Mundi & De-
miurgi omnem animam genesim habuisse. Audisti mœrorem & timorem.)
Irenæus, de timore autē & tristitia reliqua initium habuisse. Nam ex lachry-
mis eius uniuerſa aquarum natura manauit.) Irenæus, A lachrymis enim eius, in-
quit, factam uniuerſam humidam substantiam. Vt & Nonacris inde suda-
uerit quæ Alexandrum occidit.) Libet hic M. Vitruuij uerba ascribere, Tertul-
liano quantum ad Alexandri Magni mortem attinet consentientis libro de Ar-
chitectura octauo, Est, inquit, in Arcadia Nonacris nominata terræ regio, quæ ha-
bet in montibus è saxo stillantes frigidissimos humores. Hæc autem aqua Stry-
gos hydor nominatur, quæ neq; argenteum, neq; æneum, neq; ferreum uas potest
subsistere, sed dissilit & dissipatur. Conseruare autem eam & continere, nisi muli-
na ungula potest. Quæ etiā memoratur ab Antipatro in prouinciā ubi erat
Alexander, per Iollam filium perlata esse, & ab eo ea aqua regem esse necatum.
Hactenus ille. De aqua uariant Plinius & Quintus Curtius. cū Vitruuius & Ter-
tulliano cōsentit Pausanias. De aqua Nonacride non tacet Seneca Naturalium
quæstionum libro tertio, Quædam, inquit, aquæ mortifere sunt, nec odore nota-
biles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, aduenas
fallit, quia non facie, non odore suspecta est, qualia sunt magnorum artificum ue-
nena, quæ depræhendī nisi morte non possunt. Et Lyncestarum inde fluxe-
rit, quæ ebrios efficit.) Lyncestæ Macedonię sunt populi, unde Lyncestis græca
forma, cuius uim describit Plinius libro secūdo naturalis historiæ, cap. CIII. quod
est de miraculis aquarum fontium, & fluminum, Lyncestis, inquit, aqua, quæ uo-
catur acidula, uini modo temulentos facit. Item in Paphlagonia, & in agro Cale-
no. Fontis Paphlagonici meminit & Marcus Vitruuius, Idem prodit de Lynce-
sti Seneca Naturaliū quæstionum lib. tertio capite uigesimo adijciens hos duos
uersiculos ex Ouidio.

Quem quicumq; parum moderato gutture traxit,
Haud aliter titubat, quā si mera uina bibisset.

Et Salmacis inde se soluerit, quæ masculos mollescit.) Ob hūc effectum Oui-
dius obscœnam uocat hīs carminibus libro decimo quinto Metamorphoseos.

Quodq; magis mirum, sunt qui non corpora tantum
Verum animos etiā ualeant mutare liquores.
Cui non audita est obscœnæ Salmacis unda?
Æthiopesq; lacus, quos si quis faucibus hausit,
Aut furit, aut patitur mirum grauitate soporem.

Huius rei causam reddens Seneca, Similem, inquit, habet uim mero, sed uehe-
mentiore. Nam quemadmodum ebrietas donec exiccetur, dementia est, & ni-
mīa grauitate defertur in somnum: sic aquæ huius sulphurea uis habet quoddam
acrius ex aere noxio uirus, quod mentē aut furore mouet, aut sopore opprimit.
Cæterū unde Salmacis dicta sit molles & impudicos reddere qui ex ea biberint,
quod hic Tertullianus uocat, masculos mollescere, docet M. Vitruuius archite-
cturæ libro secūdo. Is, inquit (de Salmacidis fonte loquitur) falsa opinione putat-
tur Venereo morbo implicare eos, qui ex eo biberint. Sed hæc opinio quare per
orbem terrarum falso rumore sit propagata, non pigebit exponere. Non enim
quod

quod dicitur molles & impudicos ex ea aqua fieri, id potest esse, sed est eius fontis potestas per lucida, saporq; egregius. Quñ autem Melas & Areuanias ab Argis & Trœzene coloniam communem eo loci deduxerunt, barbaros Caras & Lelegas elecerunt. Hñ autem ad montes fugati se congregantes discurrebant, & ibi latrocinia facientes crudeliter eos uastabant. Postea de colonis unus ad eum fontem propter bonitatē aquæ quæstus causa tabernam omnibus copijs instruxit, eamq; exercendo eos Barbaros allec̃tabat. Ita singillatim decurrētes & ad cœtus conuenientes, è duro ferocq; more commutati in Græcorum consuetudinē & suauitatem sua uoluptate reducebantur. Ergo ea aqua nō impudico morbi uitio, sed humanitatis dulcedine mollitis animis Barbarorū, eam famā est adeptā.

Hec Vitruuius. Cœlestes imb. pip. Achamothe.) Scribit Festus. Pipationem esse clamorē plorātis, lingua Oscurū. Pipiauit ergo cœlestes imbres Achamothe, id est pipiando & plorādo emisit. Factitū uerbū est à sono plorantiū, pi. pi. Porro quando Paterniacensis codex manuscriptus habet, Achamothe, cogitandum an Tertullianus scripserit, Et nos in cisternis, &c. Proinde ex cōsternatione & pauore corporali elementa ducta sunt.) Nos scripsimus corporalia elementa Irenæum secuti qui sic ait, De risu autem eius lumen, de pauore autem & inconstabilitate corporalia mundi elementa. Quod Irenæus Aporiam uocat, uidetur Tertullianus cōsternationem uertisse. Quin ipse Irenæi interpret, infra, Et Aporiam autem, inquit, id est cōsternationem similiter in eo quod dixerit, Et quid dicam, nescio.

Ridebat interdum qua conspecti Christi recordans.) Irenæus, Aliquando autem, inquit, in cogitationem ueniens eius quod dereliquerat eam lumen, diffundebatur & ridebat. Nec obstupescas, quis lætitia.) Opinor legendum, qui, id est quomodo. Sunt autem septimi casus lætitiæ & mœstitiæ, id est per lætitiā & mœstitiā.

Reposuimusq; pro defuerit, defluxerit. Ex Gorziensi collatione. Sicq; pridem legendum conieciueram Remedio iam agere.) Propter effulgentem è risu lucem. Declarat seipsum. Omnē enim, inquit, obscuritatem eius, subaudi loci, discussit. Sed quoties ridere uoluisset.) Enthy-

mesis tenebatur magno desiderio luminis amissi. Et quoties ridebat, nō habebat quidem uerum lumen, sed luminis recordationem. Et tamen hoc aliquid erat, ut quamlibet pusillum suffecturum fuerit, ne desertoribus suis Christo & Spiritui sancto supplex fieri cogeretur, ualde superba & arrogans existens quod commune mulierum uitium est. Desertores suos supplicare.) Christum uidelicet & Spiritum sanctum. Nam supra habes de Christo se subducente, Hac, inquit, misericordia functus non sine Spiritus sancti societate, recurrit Christus in Pleroma.

Conuertitur ad preces.) Irenæus. Ad obsecrationem, inquit, conuersa est eius luminis quod dereliquerat eam, hoc est Christi.

Sed Christus quem iam pigebat.) Irenæus. Qui ingressus, inquit in Pleroma, ipse quidē (ut datur intelligi) pigritatus est secundo descendere.

Paracletum, Soterem.) Irenæus. Paracletum autem, inquit, misit ad eam, hoc est Saluatorem. Cum officio.) Iureconfultis officium cœtus ipse est eorum qui magistratui inseruiunt. Vnde apud officium deponere, & officio tradere. In quem sensum & hic usurpat Tertullianus.

Atq; comitatu cœtaneorū Angelorū.) Irenæus. Mittitur aut, inquit, ad eam cū cœtaneis suis angelis. Atq; hoc est quod supra dixit Tertull. de Sotere loquēs ex omnī æonum defloratione conflato, Ut aut, inquit, tantū sigillariū extrinsecus inornassent, satellites ei angelos proferūt, par genus, si inter se potest fieri. Igitur si Soteri additi sunt de nouo creati, non sunt eo antiquiores sed cœtanei.

Credas & cum duodecim fascib.) In exemplaribus manu descriptis mendose legitur facib. Nos reposuimus fascib. Huiusmodi namq; pompa Cōsules Romani inces-

ni incedebant. Duodecim fascēs & totidem secures cum lictorib. L. Iun. Bruto, & L. Tarquinio Collatino primis Coss. post exactos reges sunt additi. Ita tamen ut penes unum tantum essent, qui propterea Maior consul uocabatur. Velamentum sibi obduxit.) Castiga locum hunc apud Irenæum, & pro eam lege eum, & pro cooperationem, coopertionem, hoc modo, Hanc autem Achamoth reuerentiam eum dicunt, primò quidem coopertionem imposuisse ei, propter reuerentiam. Interpretes Irenæi *ἰαυτῆς*, id est sibi, uertit, ei. Mox scripsimus, Fructiferumq; suggestum. Ex Gorziensi collatione. Quirte chære.) *κύριε χαιρε.* id est, Domine, salue. Quib. inde conceperat uirib.) Hoc est, uirib. quas inde, id est ex uisu contemplationeq; eius conceperat. Sic Irenæus, Deinde autē, inquit, quum uidisset eum cum uniuersa fructificatione sua accurrisse (siue occurrisset) ei, uirtute accepta de uisu eius. Atq; confirmat agnitione iam.) Irenæus, Et illum, inquit, formasse eam formationem, quæ est secundum agnitionem. Vt fortasse melius hic apud Tertullianū legas, Atq; conformat agnitione iam. Et ab omnibus iniurijs passionis expumicat.) Irenæus, Et curationē passionum fecisse eius, separantē eas ab ea. Expumicare, est expurgare expoliareq;. Nā hic pumicis usus & in chartis leuigandis, & sordib. pedum abrasendis, in balneis. Non eadē negligentia in exterminium discretis.) Irenæus, Et non eum neglexisse, inquit, nec enim erat possibile eas exterminari quemadmodum prioris, eo quod iam habilia & possibilia essent. Possibilia dixit interpretes Irenæi, pro potentia & ualida, quod Tertullianus, exercitata & usu uiriosa. Atq; ita massaliter solidata.) Sic exponit quod Irenæo est coagulatum. Defixit seorsum in materiæ corporalem paraturam.) Hoc est iuxta Irenæum, Segregauit separatim. Paraturam iterum usurpat substantiue, ut supra sæpenumero. Sic libro De carne Christi, De beo illos, inquit, de sua paratura repercutere. Aduersus Marc. libro I. Nulla sibi prospexit agnoscendo paraturam. libro II. Sic ædificat, qui propria paratura caret. libro III In tantum paraturam desiderabat, ut credi posset. In hoc ipso libro infra, In hoc, inquit, & paraturam mundi prospectam. Commutans ex incorporali passione indita habilitatem atq; naturā.) Potest esse figura Græca, ut sit sensus. Commutans ea uicia siue passiones ex incorporali passione indita, secundum habilitatem atq; naturam. Sed præstat totam sententiam Irenæi uerbis referre. Neq; enim melior expositio inueniri potest. Sed segregātem, inquit, separatim (sic legi pro separauit) commiscuisse eas, & sic aptabilitatem & naturam fecisse in eas, ut in congregationes & corpora uenirent. Vt duplex subst. cond. ord. de uicijs, pessima: de conuersione, passionalis.) Irenæus, Vti, inquit, fierent duæ substantiæ, una quidem mala ex passionibus, altera aut conuersione, passionalis. 10 Quæ nos commisit cum Hermogene.) Commisit hoc est in certamen descendere fecit. Gladiatores proprie committuntur, quum ad digladiandum componuntur: ut supra annotauimus, ubi dixit, Absit ut apostolos committam. In Præscriptionib. Substruit intrā.) Reposuimus, subauit intra, pro substruit, hic nihil significante, Requiebat enim locus uocem obscœnam, alioqui quid attinebat præfari uerba pudoris. Hanc sententiam hīs uerbis refert Irenæus, Hanc autem Achamoth, inquit, extra passionem factam, concepisse de gratulatione eorū quęcunq; sunt luminum uisionem, id est, angelorū qui erant cum eo. Quam uis lætantes ex l. p. i. imbiberat.) Irenæus, Et delectatam in conspectu eorum, inquit, peperisse fructus secundum illius imaginem, docent, partum spiritalem secū dum similitudinē factum satellitum Saluatoris. Et sibi intimarat.) Intimare pro intimum reddere, Sic in De habitu muliebri, Nullus, inquit, clauus argentum intimat tabulis. Hac autoritate trium scilicet liberorum.) De iure trium liberorum

liberorum multa sunt passim in constitutionibus ueterum imperatorum. Vetus interpres, hoc est expositor codicis Theodosiani, qui mutilus extat, in cap. de legitimis hæredibus libro quinto, docet matrem habere ius liberorum, si ingenua tres partus uiuos, & libertina quatuor ædiderit. Hoc priuilegiū etiā illis qui nullos sustulerāt liberos interdum Principū fauore cōcedebatur. Ius triū liberorum Suetonio Tranquillo parum felix matrimonium experto tribuit Traianus Cæsar, id rarissimè facere solitus, nec numerum excedens quem apud amplissimum senatum sibi suffecturum dixerat. Porro multum ualebat ius trium liberorum ad hæreditates adeundas. Prolatis Soteris disciplinis.)

Interpres Irenæi doctrinas uocat, Conuersam, inquit, in formationem eius quæ facta erat de cōuersione eius animalis substantiæ, emisisse quoq; à Saluatore doctrinas. Sensus est, Soter docuit Enthymesin & adiuuit. Nam paulo ante dixit Irenæus, Virtutem Saluatorem fabricasse. Præter hereticorum.)

Iterum præter iungit cum genitio, ut supra cum ablatiuo aduersus Marcionem libro quarto, Præter oneribus conspersionum offarcinatā educit ex Aegypto, quemadmodum illic annotauimus. Sumit enim præter pro præterquam. Cicerō ad Q. Fratrem. Atq; etiam è Græcis ipsis cauendæ sunt quædam familiaritates, præter hominum perpaucorum, si qui sunt uetere Græciæ digni. Sic Græci *ἁπλῶς* usurpant, cum nominatiuo coniungentes, pro præterquam siue nisi. A quo.)

Nos fecimus, A qua, subaudi Achamoth, secuti Irenæus qui scribit, Ea quæ post Demiurgū sunt, eum formasse latenter motum à matre sua. Et sequitur apud Tertullianum, Et ignarum matris Demiurgum. Et uelut singillario extrinsecus ductu.)

Singillario opinor dictum pro singulario, quod per singula fiat. Singulariorum militum meminit Cassiodorus in Varijs. Nomen illi Metropatoris miscuerunt.)

Irenæus, Vnde, inquit, Metropatorem & Apatorem & Demiurgum eum & Fratrem uocant. Dextrorum quidem patrem dicentes eum, id est Psychicorum: Sinistorum uero, id est Hyllicorum, Demiurgum: omnium autem regem. Quum deberet illa.)

Illa subaudi Achamoth, hæc omnia uocitari. In honorem Aeonum imagines cōmentatam.) Irenæus, Hanc enim Enthymesin, inquit, uolentē in Aeonum honore omnia facere, Imaginē dicunt fecisse eorū. Rursus hoc in Soterem detorquent, qui sit operatus per illam.)

Irenæus, Magis autem, inquit, Saluatorem per ipsam, subaudi dicunt, imagines fecisse. Vt ipsam quidem imaginem patris inuisibilis, & incogniti darent.)

Pro darēt scripti, daret, subaudi Soter qui per Achamotham operabatur, nam sequitur, effingeret. Alioqui si quis darent legendum cōtendat, quemadmodum est in manuscriptis codicibus, interpretari cogitur de utrisq; Achamotha uidelicet & Sotere. Et mox effingerent, legat necesse est, contra fidem exemplarium. Irenæus certe Soteri id potius tribuit. Incognitam licet & inuisibilis Demiurgo.)

Nos ad sensum Irenæi sumus ausi scribere, incognitā scilicet & inuisibilem Demiurgo. Vt referatur ad ipsam Achamotham quæ fuerit incognita & inuisibilis Demiurgo. Nam autor est Irenæus, A Sotere in imagine inuisibilis patris conseruatam ipsam Achamotham incognitam à Demiurgo. Sensus est, Ipsa Achamoth est imago patris Bythi illius inuisibilis & incogniti. Eundem autem Demiurgum *ἡ* filium effingeret.)

Sensus est, Demiurgus est imago *ἡ* filij illius unigeniti. Archangeli uero Demiurgi opus, reliquos Aeonas exprimerent.) Sensus est, Angeli & Archangeli sunt imagines Aeonum. Multo magis patris.)

Subaudi ignarum. Iocus est. Imaginem non ignorantis patrem.) Pro Non nos reposuimus, *ἡ* ignorantis patrem. Intelligit Bythum. Hoc est mulum de asino pingere.)

Vice prouerbij usurpat, Mulum de asino pingere, id est Ad exemplar ineptiarū, similiū ineptiarū exemplum representare, aut ad mēdacia, noua mēdacia confingere, Nā subiicit, Et Ptolemēū describere

describere de Valentino. Portētofas istas nugas prior Valentīnus cōmentus est, Ptolemæus aliquid de suo adiecit ab autore nōnihil uariās. Ergo Valentino hæc reſeos iſtius auctori, nomen aſini competit, ut muli Ptolemæo diſcipulo. Ex aſino & equa mulus gignitur menſe XII. ait Plīnīus libro VIII. Et mox addit, Obſeruatū, e duobus diuerſis generibus nata tertij generis fieri, & neutri parentum eſſe ſimilia; eaq; ipſa quæ ita nata ſunt, non gignere, in omni animalīſ genere. Vt non ſine cauſa Muli uocabulum Ptolemæo ſit tribuendum. Nouam pro-
 uinciam condidit, hunc mundum.) Alludit ad morem Imperatorum, qui prouin-
 cias ſubiugabant. Et eſt Appoſitio. Hoc Irenæus hīs uerbis reſert, Patrem itaq;
 & deum dicunt factum eorum quæ ſunt extra Pleroma, fabricatorē eſſe omnium
 pſychicorum & hyllicorum. Separantem enim duas ſubſtantias confuſas, & de
 incorporaliſ corporaliſa facientem, fabricaſſe quæ ſunt cœleſtia & terrena: &
 factum Hyllicorum & Pſychicorum, dextrorum & ſiniſtrorum fabricatorem, le-
 uitum & grauium, ſurſum aduolantium, & deorſum deuergentium: ſic enim legē-
 dum pro demergentium. Duplicis ſubſtantię illius deſtruſæ.) Participiū
 deſtruſæ pro detrufæ reſpicit ad id quod ſupra dixit, deſixit, inquit, ſeorſum in
 materia corporalem paraturam. Sublimantiā.) Abſolute accipit, hoc eſt in
 ſublime tendentiā. Cum ipſam.) Lego, Tum ipſam. Vnde & Sabbath-
 tum dictum eſt.) Iudæis Sabbathum ſignificabat totum tempus ſeptem dierum.
 Sicq; hoc loco accipit Tertullianus. Irenæus, Septem quoq; cœlos feciſſe, ſuper
 quos Demiurgum eſſe dicunt, & propter hoc Hebdomadam uocant eum. Itaq;
 uidet eſſe Tertulliano Sabbathum, quod eſt Irenæo Hebdomas. Cœlos au-
 tem noeros deputant.) noēss id eſt intellectuales. Maluit uti Græca uoce. Et
 interdum Angelos eos faciunt, ſicut & ipſum Demiurgum. Irenæus, Septem au-
 tem, inquit, cœlos quos intellectuāleis eſſe dicunt. Angelos autem eos tradunt,
 & Demiurgum & ipſum Angelum, deo autem ſimilem. Sicut & Paradīſum
 archangelum quartum.) Irenæus, Quemadmodum, inquit, & Paradīſum ſupra
 tertium cœlum exiſtentem uirtutē Archangeli nun dicunt eſſe, & ab hoc aliquid
 accepſiſſe Adam conuerſatum in eo. Tu ſcribe pro nun IIII ut ſint notæ numerā-
 les id eſt quartī. Porro deuerſatus quo uerbo etiā alibi Tertullianus utitur, uidet
 nihil aliud eſſe quā conuerſatus. Satis meminerat Ptolemæus pueriliū
 dicibulorum.) Videtur Ptolemæus Valentini ſectator id cōmentus eſſe de Pa-
 radiſo. Archangelo quarto ſupra cælum tertium extenſo. Vocat autem puerilia
 dicibula, fabulas puerileſ quæ ſolent pueris recitari à nutricibus aut aniculis.
 Nuceta.) Nucetum locus eſt nucibus arboribus conſitus, à nuce, ut Laureſſi
 à lauro, Quercetum à quercu. Et ideo fortaſſe non ſcit.) Iocus eſt in Demi-
 urgum, quem Valentiniſ fabulantur putaſſe omnia à ſemetipſo feciſſe, quum
 ea feciſſet Achamoth. Cœlum enim feciſſe neſcientem cœlum, & hominem plaſ-
 maſſe ignorantem hominem, terram autem oſtendiſſe non ſcientem terram, Et in
 omnibus ſic dicunt ignorāſſe eum figurāſ eorū quæ faciebat, & ipſam etiā igno-
 raſſe matrem, at ſemetipſum putaſſe omnia eſſe. Irenæi uerba ſunt. Quæ retuli id-
 circo ut intelligatur hic Tertullianus. Quæ & effectum ſuum miniſtrabat.)
 Irenæus, Cauſam autem, inquit, ei fuiſſe, matrem eius, talis operationis dicunt,
 quæ ſic uoluerit inducere eum, caput quidem & initium ſuæ ſubſtantię, dominū
 autem uniuerſæ operationis. Cur ſibi quoq; iſta noluit eſſe nota.) Sibi hoc
 eſt Demiurgo. Sibi pro ei. Cicerō pro lege Manilla, Ex eodem, inquit, Ponto illa
 Medæa quondam profugiſſe dicitur, quam prædicant in fuga fratris ſui membra
 in ijs locis, qua ſe parens proſequeretur diſſipauiſſe. Se dixit pro eam. Lucanus
 in quinto Phariſaliæ.

Quæ nox ſibi proxima uenit

In ſomniis

Infomnis, uiduo tum primum frigida lecto. Sibi posuit pro ei.
 Interim teneam, deum Sophiam cognominari.) Ausi sumus mutare locum,
 & pro Teneam deum, scribere tenendum, Subauditur, est. Sophiam cogno-
 minari.) Ireneus, Hanc autem, inquit, Matrem & Ogdoadam uocāt, & Sophiā,
 & Terram, & Hierusalem, & spiritum sanctum, & Dominum masculiniter.
 Puto & barbam.) Hoc ideo dicit, quia uocant eam Spiritum sanctum, & Do-
 minum masculine, ut modo citauimus ex Ireneo, quā tamen illa foemina sit, do-
 mina appellanda non dominus. Ne dixerim cætera.) Intelligit eam partem
 qua uiri sumus. De animalibus scilicet censu inualitudinis spiritalia accede-
 re.) Sensus est, Demiurgus non erat compos ut accederet spiritalia, id est intelli-
 geret siue perciperet spiritalia ipse animalis existens. Et cur hoc nō poterat? nem-
 pe censu inualitudinis, id est propter infirmitatem. Ireneus, Et propter hoc supe-
 riorem eum existentem præscire quæ sunt spiritalia, & se putasse solum deum,
 & per prophetas se dixisse, Ego deus, & præter me nemo. Quæ Irenei sententia
 tribus mendis est corrupta sic castiganda atq; legenda, Et propter hoc inferiorem
 eum existentem nescire quæ sunt spiritalia, & se putasse solum deum, & per Pro-
 phetas edixisse, Ego deus, & præter me nemo. Ergo & factum intelligebat.)
 Hoc est, seipsum esse factum. Et factitorem facti esse quemcunq;.) Supra
 annotauimus in scholijs libri aduersus Hermogenem, Tertullianum factitatoris
 uocabulo conditorem creatoremq; denotare. Sic enim illic loquitur, An & hæc,
 inquit, in hominis factitatione censetur? Idem uerbum etiam alibi usurpat, Et hic
 mox, Saltem suspectus de aliquo factitatore. Sensus autem est, Et conditorē De-
 miurgi conditi esse aliquē quisquis sit ille. Saltem suspectus.) Suspectus pro
 suspicante. Vel quia origo sordidior capit.) Capit, id est obuenit, contingit,
 Diabolo, *ὑποκρίνεται*. Ex nequitia enim mœroris illius deputatur.) Ireneus, De
 tristitia autem, inquit, Spiritalia malitię docent facta. Vnde & diabolus genesi
 habuisse, quem & Cosmocratorem uocant, & dæmonia, & omnē spiritalem ma-
 litie substantiam. Genituras.) Hoc est, origines. Hoc uocabulo libenter uti-
 tur. Et tamen diabolus quoq; opus Demiurgi affirmant.) Castiga locum
 deprauatum apud Ireneum, dum ait, Cosmocratorem uero dicunt creatorē De-
 miurgi, Et scribe, creaturam. Et munditenentē appellant.) Ireneus, Quem,
 inquit, & Cosmocratorem uocant. Et superiorum magis gnarū defendunt,
 ut spiritalem naturā.) Ireneus, & Cosmocratorem quidem, inquit, intelligere di-
 cunt ea quæ sunt super eum, quoniam sit spiritalis malitia, Demiurgū uero igno-
 rare cum sit animalis. Cui omnes hæreses procurantur.) Procurare & pro-
 curari saepe cum datiuo construit, Vt libro primo aduersus Marcionem, Aemu-
 latio autē liberando hominī procurat. Et alijs locis innumeris. Singularium
 autem potestatum arces.) Indicat quibus locis quoque situ constituti sunt dii Va-
 lentinianorum, Nempe

Summo loco Pleroma, id est tricenariæ æonum diuinitatis plenitudo,
 Infra Pleroma, Achamoth,
 Infra Achamotham, Demiurgus,
 Infra Demiurgum, Diabolus.

Hanc rem denarrat Ireneus hijs uerbis, Habere autē, inquit, medietatis locum
 eam, scilicet Achamoth, & esse quidem super Demiurgum, subius autem siue ex-
 tra Pleroma usq; ad finem. Et infra, Habitare, inquit, matrem quidem ipsorum in
 eo qui sit cœlestis locus, hoc est in medietate: Demiurgū uero in eo qui sit in cœ-
 lo locus, hoc est in hebdomade: Cosmocratorem uero in eo qui sit secundum nos
 mundo. Metatur medietatē.) Proprie metari est locū destinare demetriuē
 figendis

figendis militū tentorijs, unde dictū castra metari. De hoc supra diximus. Nam etiam metatoris uocabulo aduersus Marcionem Tertullianus utitur.

Filium calcans.) Videlicet Demiurgum. Magis Diabolus.) Subaudi subest. Nam hunc dicunt Valentiniani in nostro mundo habitare, qui cœlis subest.

Ex Sophiæ utilissimis casibus.) Intellige hic Sophiam filiam, siue Secundam, (nam hoc illi maternum nomen) quæ & Enthymesis & Achamotha dicitur. Posset etiam dici inferior Sophia, sicut mater eius Teleri coniunx, Sophia superior. Reciprocandi spir. spac. ten. om. corp. uestem.) Hæc omnia per Appositionem sunt interpretanda. Hijs omnibus elementis atq; corporibus ignis inflabellatus est.) Irenæus, Ignem uero, inquit, omnibus hijs inesse mortē & corruptelam, quemadmodum & ignorantiam omnibus tribus passionibus inabscōsam docent. Febricitasse.) Ergo calor & ignis, passio fuit Achamothæ.

Molitus ergo mundum Demiurgus.) Irenæus, Quum fabricasset igitur mundum, inquit, fecit & hominem Choicum, non autem ab hac arida terra, sed ab inuisibili substantia, & ab effusibili & fluida materia accipientem.

Materiæ illius scilicet Philosophicæ.) Hanc asserens Hermogenes Africanus impugnatur à Tertulliano, libro qui hunc præcedit, dumtaxat in hoc uolumine. Siccauerit.) Siccauerit absolute, pro siccata fuerit siue inaruerit.

De Sophiæ fletibus.) Intelligit Enthymesin siue Achamotham. Vt & mox quum dicit, ex pituitis & gramis Sophiæ. Sequitur ut limum ex pituitis & gramis Sophiæ constituisse credamus.) Nos pro constituisse scripsimus, constituisse. Sunt autem Gramæ oculorum uitia, autore Festo. Nonius Marcellus Gramarum uocabulo pituitas oculorum accipiendas docet, Cæciliū allegans qui alicubi dixerit, Gramosis oculis ipsa atratis dentibus. Græci γλάμας uocant, & gramosos γλαμυρός.

Figulat ita hominem Demiurgus.) Figurationis uocabulo in superioribus libris etiam usus est Tertullianus, Vt in De resurrectione carnis, Bene autem, inquit, quod & plures & duriores quoq; doctrinæ, totam hominis figurationem deo nostro cedunt. Et de afflatu suo animat.) Irenæus, Et in hunc, inquit, insufflasse psychicum definiunt. Ad imaginem, & similitudinem factus.) Irenæus, Et hunc, inquit, esse secundum imaginem & similitudinem factum. Vt imago quidem.) Subaudi, existens.

Choicus deputetur, materiali scilicet.) Irenæus, Secundum imaginē quidem hylicum, inquit, esse: proximum quidem sed non eiusdem substantiæ esse deo. Similitudo autē.) Subaudi, existens. Animalis.) Subaudi, deputetur. Irenæus, Secundum similitudinem uero psychicum, inquit. Vnde & spiritum uitæ substantiam eius dictam, quum sit ex spiritali definitione. Et hanc esse pelliceam tunicam.) Irenæus, Post deinde, inquit, circundatam dicunt ei Adamiticam tunicam. Hanc autem sensibilem carnem esse uolunt. Sic enim illic lego hoc est pelliceam, pro adamatinam. Siquidem in De resur. carnis sic scribit Tertullianus noster, Neq; enim, inquit, ut quidam uolunt, illæ pelliceæ tunice, quas Adam & Eua paradysum exuti, induerunt, ipsæ erunt carnis ex limo reformatio. & cætera. ubi indubie notat Valentinianos. Diuus Hieronymus aduersum errores Ioannis Hierosolymitani disputans, inter cætera, arguit eum, quod tunicas pelliceas humana corpora interpretetur, quibus post offensam & electionem de Paradiso Adam & Eua induti sunt, quasi ante in Paradiso sine carne, neruis, & ossibus fuerint. Peculium quoddam seminis spiritalis.) Hoc est quod supra dixit, Et tamen, inquit, cum aliquo peculio relinquitur. Ne hoc quidem gnaro.) Figura Græca, secundum hoc. Id est, hoc sciēte. Ad hoc enim & deposuerat & occultauerat, Idem prodit Irenæus hijs uerbis, Partū uero matris ipsorū, inquit, quæ est

quæ est Achamoth, quem secundum inspectionem eorum angelorum qui sunt erga Salvatorem, generauit, existentem eiusdem substantiæ matris suæ spiritualis, & ipsum enim ignorasse Demiurgum dicunt, & latenter depositum esse in eum nesciente eo: uti per eum in eam quæ ab eo esset animam seminatum & in materiale hoc corpus, gestatum quoque uelut in utero in hijs & amplificatum, paratum fiat ad susceptionem perfectæ rationis. Quasi per carnalem animam. Nos, per canalem animam. Apposituè, Hoc est per animam quæ uice canalis erat.

Latuit homo spiritalis flatu insertus. Irenæus, Latuit igitur, inquit, quemadmodum dicunt, Demiurgum, conseminatus in sufflatione eius à Sophia, spiritalis homo, inenarrabili uirtute & prouidentia. Atque hoc ultimum est quod Tertullianus mox dixit, Accipe industriam, inquit, clandestinæ prouidentia: huius.

Et pariter corpori inductus. Subaudi est. Quia non magis semen nouerat matris Demiurgus, quam ipsam. Irenæus, Quemadmodum enim, inquit, matrem suam ignorauit, sic & semen eius. Ecclesiæ supernæ speculum. Irenæus habet, exemplum.

Et hominis incensum. Nos fidem secuti Gorziensis collationis præpositionem in expunximus. Irenæus, Et hunc, inquit, esse in semetipsis hominem uolunt, uti habeant animam quidem à Demiurgo, corpus autem à limo, & carnem à materia, Spiritalem uero hominem à matre Achamoth.

Choicum, substantia ἀρχῆς: carnem, materia,) Hoc est, Choicum à substantia ἀρχῆς: carnem, siue carneum subaudi censum, à materia. Totius sententiæ hic est sensus: Eum censum, nempe spiritalem ab Achamoth esse dicunt Valentiniani, quemadmodum animale censum à Demiurgo: Choicum autem censum à substantia ἀρχῆς, hoc est ab illa materia Philosophica in quam hæretici quidam principium illud in quo deus fecerit & coelum & terram interpretatur, quasi substantiuum & corpulentum. Et carnem, hoc est carnalem censum, à materia. Ex hoc quadruplici hominis censu, Spiritali, Animali, Choico, & Carnali, nouum Geryonem constituit Valentiniani, non triformem ut ille fuit, sed quadriformem. Harbes nouum, id est quadruplum, Geryonem. Sustulimus præpositionem In, admonente nos Gorziensi collatione. Porro Geryonem ipsum non triplicis naturæ, ut fabulis proditur, fuisse ferunt: sed tres fratres tantæ concordia: extitisse, ut uno animo omnes regi uiderentur. Ex Iustino. Sic & exitum singulis diuidunt. Singulis, subaudi censibus. Vt mox, Materiali, subaudi censui, Item Animalis, scilicet censui, Et spiritalem, scilicet censum. Item Animalis, scilicet census.

Materiali quidem, id est carnali. Irenæus, Quum sint igitur tres, inquit, Alterum Materiale, quod etiam sinistrum uocant, ex necessitate perire dicunt: quippe quum nullam sperationem (id est spem) incorruptelæ recipere possit.

Vtpote inter Materialem Spiritalemque nuncianti. Sic legitur in codicibus, manifestis. Sed nos ausi sumus mutare lectionem, & scribere, nutanti. Nam utitur metaphora lancis in libra. Irenæus, Animale uero, quod etiam dextrum appellant, quum sit medium Spiritalis & Materialis, illuc redigi quocumque declinauerit. Atque hoc est quod Tertullianus hic dicit, Et illac debito, qua plurimum adnuerit. Nam lanx uelut annuit in eam partem in quam propendet. Antequam certo consistit, nutat. Ceterum Spiritalem emitti in Animalis cōparationem. Comparationem hic nihil aliud significat nisi præparationem formationemque.

Vt erudiri cum eo & exerceri in cōversationibus potuit. Aut ut potuit exponendum, id est prout potuit: Aut scribendum possit. Quod mihi magis probatur. Irenæus, Spiritale uero, inquit, emissum esse, uti hic Animalis coniunctum formetur, coeruditum ei in conuersationibus. Expone, ut erudiri & exerceri, scilicet Animalis census possit cum eo, scilicet Spiritali, in conuersationibus. Porro cōversationis

O

uocabitur

uocabulum, haud inelegans est. Iustinus lib. 44. Inde denique, inquit, conuersatio
ne nutritis, eximia puero pernicias fuit. Loquitur de expositio puero quē cer-
ua aluerat. Indiguisse enim Animalem etiam sensib. discip.) Irenaeus, Opus
erat enim, inquit, Animalis sensibilibus disciplinis. In hoc & paraturā mun-
di prospectam.) Et hic paraturam habes pro creatione siue conditione mundi. Ire-
naeus, Ob quam causam, inquit, & mundum fabricatum esse dicunt. In hoc &
Soterem in mundo repraesentatum.) Irenaeus, Et Saluatorem, inquit, ad hoc ue-
nisse Animalem, quia suae potestatis est, ut id saluet. Alia adhuc compositio
ne monstrosus, uolūt illum prospicias earum substantiarū inuidisse.) Nos pro-
spicientias scripsimus pro prospicias, Ex Gorziensi. Significat Tertulliano hoc
loco prospicientia specimen quoddam, Pro inuidisse uero sumus ausi scribere,
induisse, aurem nobis uellente Irenaeo dum sic loqui pergit, Quae enim saluator
rus erat, eorum primitias eum suscepisse dicunt. Librarius, induisse, transpositis
literis uertit in inuidisse. Quarum summam salutis esset redacturus.) Scripsi-
mus, saluti: ex Gorziensi collatione. Sic aut etiam alibi loqui solet Tertull. utens
redigendi uerbo. Vt spiritalem quidem suscepis ab Achamoth.) Vt spi-
ritalem, subaudi substantiam. Pro suscepis supposuimus suscepit, id exigente
sensu. Animalem uero quem mox à Demiurgo induit Christum.) Aut ap-
positio est, aut figura Graeca, hoc est Soter suscepit Animalem substantiam, secun-
dum Christum quem mox induit à Demiurgo. Nam Valentiniani Demiurgo quo-
que suum Christum filium naturalem assignabant. Ceterum corporalem, ex
Animali substantia.) Irenaeus, Eum suscepisse dicunt, ab Achamoth quidem spiri-
tale: à Demiurgo autem indutum Psychicū, id est Animalem Christum.

Sed miro & inenarrabili rationis ingenio constructam.) Subaudi substantiam.
Quod rationis ingenium uocat hic Tertullianus, Irenaei interpres dispositionē di-
cit. A dispositione autem, inquit, circumdatū corpus, Animalem habens substan-
tiam, paratū uero inenarrabili arte, ut uisibile, & palpabile, & passibile fieret. Idē
infra, Dicunt enim, inquit, Sotera induisse corpus Animale, de dispositione apra-
tum inenarrabili prouidentia, ut uisibile & palpabile fieret. Administratio-
nis causam uel contulisse.) Sensus est, Corporalis illa substantia inenarrabili ratio-
nis ingenio constructa, uel sua contulit Soteri Valentinianorum causam admini-
strationis, id est humanarum & communium functionum, Id declarat Quo
congressui, & conspectui, & contactui, & defunctui, ingratis subiaceret.) Hoc est ut
ipse Soter nō sua sponte & inuitus (id em significat ingratis) subiaceret congressui,
& conspectui, & contactui, & defunctui, hoc est functioni cuiuslibet, quam exercet
homo. Defunctus iuxta quartam inflexionē pro defunctione siue functione. Ter-
rentius Eunuchus, Opus faciam, ut defatiger usque ingratus ut dormiam. Ingratus,
inquit Donatus, id est nōi ultro, quia nobis ultronea grata sunt, ingrata quae ab
inuitis fiunt ac recusantibus. Hinc ingratis aduerbium quibusdam usurpatum.

Materiale autem nihil in eo fuisse.) Irenaeus, Et hylicum autem nihil omnino
suscepit. Vtpote salutis alienum.) Alienus cum genituo. Vt in De resurre-
ctione carnis, Alienam culpae. Irenaeus, Non enim esse hylicon capax salutis.

A spe etiā salutis excipiāt.) Nos ex Gorziensi collatione scripsimus, expellāt.

In quem tantā licentiā Irenaeus inserunt quidam.) Nos ab exemplaribus nihil ad-
iuti, scripsimus, In quē tanta licentia Iesum inserunt quidam. Porro Valentinia-
ni inserunt Iesum illum ex omnium zonum defloratione constantem Soterem,
in Animalem Demiurgi Christum, fartilem Christum constituentes. Et semē Spi-
ritale eodem modo in Animale insulciunt, quemadmodum patebit in sequentibus.

Esse etiā Demiurgo suū Christum filium naturalem.) Irenaeus, Sunt aut, inquit,
qui dicant

qui dicant emisisse eum, scilicet Demiurgum, Christum filium suum, sed Animalem. Promulgatum profertis.) Nos, Prophetis. Irenæus, Et de hoc, inquit, per Prophetas locutum esse. In præpositionum quæstionibus positum.) Hoc dicit propter præpositiones ex & per. Exponunt enim Christum ex uirgine natum, hoc est per uirginem. Irenæus, Esse autem, inquit, hunc qui per Mariam transierit, quemadmodum aqua per tubum transit. Super hunc itaque Christum, deuolasse tunc in Baptismatis sacramento Ien, per effigiem columbæ. Pro Ien scripsimus Iesum. Irenæus, Et in hunc (hoc est in Animalem Demiurgi Christum) In Baptismate descendisse, illum qui esset de Pleromate ex omnibus. Saluatorem in figura columbæ.

Ex Achamoth spiritalis seminis condimentum.) Irenæus, Fuisse autem, inquit, in eo & illud quod est ab Achamoth semen spiritale. Quatuor enim substantijs stipant.) Irenæus, Dominum igitur nostrum, inquit, ex quatuor hijs compositum fuisse dicunt, seruantem typum primogeniti & primi quaternionis: de spiritali, quod erat ab Achamoth: & de animali quod erat de Demiurgo: & de dispositione, quod erat factum inenarrabili arte: & de Salvatore, quod erat illa quæ descendit in eum columba. Impassibilis, inuisibilis.) Irenæus, Et hunc quidem, inquit, impassibilem perseuerasse, non enim possibile erat pati eum, quum esset incomprehensibilis & inuisibilis. Discessit ab illo in cognitione Pilati.) Irenæus, Et propter hoc, inquit, ablatum esse, quum traderetur ad Pilatum, illum qui depositus erat in eum spiritus Christi.

Proinde nec matris semine admisit iniurias, æque insubditium, & ne ipsi quidem Demiurgo compertum.) Insubditium nifallor etiam usurpauit aduersus Hermogenem scribens. Irenæus. Sed ne id quidem, inquit, quod à matre erat semine, passum esse dicunt. Impassibile enim & illud, quippe spiritale, & inuisibile, etiam ipsi Demiurgo. Partitur uero Animalis & carneus Christus.) Hanc sententiam clare exponit Irenæus sic scribens, Passus est autem, inquit, secundum hos, Animalis Christus, & ille qui ex dispositione fabricatus in mysterio, ut ostendat per eum Mater typum superioris Christi, illius qui extensus est cruci, & formauit Achamoth formationem secundum substantiam. Omnia enim hæc exempla illorum esse dicunt. Hactenus ille. Expone ergo, In deliniationem superioris Christi, id est in typum, in exemplum. In Achamoth formandum.) Scripsimus, ad Achamoth formandam.

Interea Demiurgus omnium adhuc nescius.) Hoc est quod Irenæus dicit, Demiurgum autem, inquit, nihil horum cognouisse ostendunt ante Saluatoris aduentum. Item infra. Et sic ignorantem eum conseruasse usque ad aduentum saluatoris. Diuidunt enim & prophetiare patrocinium.) Nos fecimus, Prophetiale. Et mox scripsimus, in semen, autore Ireneo qui ait, Deinceps diuidunt prophetias, aliquid quidem à Matre dictum docentes, aliquid à semine, aliquid autem ab ipso Demiurgo. Vbi aduentum Soteris accepit.) Irenæus, Quum uenisset autem saluator, inquit, didicisse eum (scilicet Demiurgum) ab eo omnia dicunt, & in gaudium ei cessisse cum omni uirtute sua, & eum esse illum in Euangelio Centurionem, dicentem Saluatori, Et ego enim sub potestate mea habeo milites & seruos, & quod iussero faciunt. Centurio de Euangelio.) Appositio est. Ita exinde securus, dispensationem mundi huius, uel maxime ecclesiæ protegendæ nomine, quanto te oportuerit, insequitur.) Pro quanto te scripsimus, quanto tempore. Irenæus, Perfecturum autem eum, inquit, eam quæ secundum ipsum est mundi creationem, usque ad id tempus quod oportet, maxime autem propter ecclesiæ diligentiam atque curam, & propter agnitionem præparati præmij, quoniam in locum Matris transibit. Vbi uides quod creationem mundi dicit, Tertullianum dispensationem mundi uocare. Quæ de totius generis humani dispositione iusserat.) In omnibus exemplaribus uetus

ris est iusserat, nos tamē ausi sumus id uertere in differant, scilicet Valentiniā Triformem naturā primordio profecti.) Et hic contra consensum codicū mutauimus profecti in professi. Irenæus, Hominum autem, inquit, tria genera dicūt, Spiritalem, Psychicū, Choicū, quemadmodum fuit Cain, Abel, Seth, ut ostēdant & ex his tres naturas, iam non secundum unumquēq, sed secundū genus.

Et tamen inunitam in Adam.) Inunita ab inuniendo quod Græci dicunt ¹⁴ *ἑνῶσιν*. Naturæ atq; sententiæ.) Pro sententiæ libuit scribere essentiæ. Nam sequitur paulo post, Qui imperfectæ essentiæ sumus. Choicū saluti degeneratum.) Sicut degenerem appellamus eum qui generosus non est, ita degeneratum saluti uocat, quod ad salutē non est generatū. Animale mediæ spei deliberatum.) Deliberatum hoc est adiudicatum. Festus Pompeius autor est Deliberare à libella qua quid penditur dictū. Et supra dixit utens metaphora aliquid in libra appendentis quum de Animalī censu loqueretur, Animalī uero, inquit, quem & dextrum appellant, dubitatum euentum, utpote inter Materialem Spiritalemq; nutanti, & illac debito qua plurimum adnuerit. Hinc uidēri potest non inepte hoc uocabulum præsentī loco accōmodasse. De obuientia.) Vsurpat obuientiam substantiū ceu suprā Delinquentiam, Peccantiā, Nocentiam & proximē Prospicientiam. Obuientiendī uerbo solent uti Iureconfulti. Nam propriē obueniunt nobis bona quæ aliunde ad nos deferuntur. Vnde hereditas obuēire dicitur. Eleganter Seneca, Philosophia homīni, inquit, non obuēnit, sed eā sibi quærere debet. Hinc obuentiones apud Vlpianum pro redditibus annuis.

Id est animalī sensui inscriptas.) Nos scripsimus censui. Nam suprā dixit, Et hominis censum. Item Animalem censum & Materialem, Spiritalemq;. Quod uero de Achamotha in superioribus existente & in bonas animas depluente hic dicit, id nimirum est quod Irenæus Eas, inquit, quæ habuerūt semen id quod est ab Achamoth, animas meliores dicūt fuisse quā reliquas. Choicū enim genus, id est malas animas, nunquā capere salutaria.) Irenæus, Choicū, inquit, impossibile est salutem percipere. Non enim esse illud capax salutis dicunt.

Et inreformabilem naturam pronunciauerūt.) Fidem Gorziensis collationis secuti, genitiū naturæ adiecimus, Et inrefor. naturæ naturā pronunciauerunt.

Modicum & paruulum iactu.) Subaudi est Irenæus, Spiritualia uero insemīnat, inquit, Achamoth ex illo tempore usq; nūc, propter quod & animæ erudiuntur quidem hic, & semina enutrita quia pusilla emittantur, &c. Sed eruditus huius fides augetur atq; prouehitur.) Nos scripsimus, eruditū huius fides augetur. Nam gaudet nominibus quartæ inflexionis. Sic infra, pro prolatione prolatum usurpat. Id quod etiā Tacito solenne est, apud quem legis, Accitu, Concessu, Obiectu, Distinctu, Subiectu, transposito, Prouisu, Missu, Lectu, Aduectu, & Indutui gerere: Vt apud Liuiū armatu, & Diuisui esse, & receptū habere. Porro quod hic dicit Tertullianus, Eruditū huius fides augetur atq; prouehitur: consonat cum illo quod præcedit, Spiritalem emittī in Animalis comparisonem, ut erudiri cum eo & exerceri in cōuersationibus possit. Verbum erudiri in libro De carne Christi elegāter usurpat, Quia per florē, inquit, et ex flore, omnis arbor eruditur in fructum.

Supra diximus.) Maluimus scribere, ceu prædiximus. Indicat autem eum locum ubi supra dixit de semine loquens, Ad hoc enim & deposuerat & occultauerat, ut quum Demiurgus animā mox de suo afflatu in Adam communicaret, pariter & semen illud spiritale quasi per canalem animam deriuaretur in Choicū: atque ita formatum in corpore materiali, uelut in utero, & adultum illic, idoneum inueniretur suscipiendo quandoq; sermoni perfectio.

Animæ quæ hoc ipso ita cæteris præuertant.) Admonente nos sensu uerborum, scri

rum, scripsimus, Animarū hoc ipso ita cæteris præuertunt, ut & cætera. Hoc est quod ex Irenæo paulo ante citauimus. Eas, inquit, quæ habuerunt semen id quod est ab Achamoth, animas meliores esse dicunt quæ reliquas. Præuertunt autem, id est anteuertunt, superant & excellunt cæteras. Tactus libro VII. Rhodij, inquit, impigre præuerterunt. Vt Demiurgus tunc ignorans magni eas fecerit.)

Non omisit & hoc Irenæus consequenter dicēs, Quapropter, inquit, & plus eas dilectas à Demiurgo non sciente causam, sed à semetipso putante esse taleis.

Ex eorū ergo Laterculo.) Nos scripsimus, earum subaudi, animarum. Et allegere pro allegare. Est autem Laterculum libri nomen, in quo dignitatum omnium tam militarium quàm ciuiliū cognitio continebatur. Hic erat penes Primiceriū notariorum. Sane in uolumine quod descriptionē Imperialiū officiorū quum Orientis tum Occidentis cum imaginibus complectitur, Laterculi picturam ceruere est, sed maioris. Vt etiam minus fuisse scias, cuius sit mentio in Codice libro primo de officio quæstoris, L. Totius minoris Laterculi curam. Sacrum Laterculum Iustinianus appellat in libris Authenticorum in tractatu, Vt iudices sine quoquo suffragio fiant; Item in tractatu de mandatis Principum, in principio: Et Laterculenses, laterculis præfectos, in l. Comperimus, & in l. fi. C. de proximis sacrorum scriniorum cæterisq; qui in sacris scrinijs militant. libro XII. Porro suspicor maius Laterculum dignitates ciuileis continuisse, minus dignitates militares. Id quod colligo ex l. Totius. C. de offic. quæst. libro primo. Et in reges, & in sacerdotes, allegere consueuerat.) Sic enim castigauimus. Irenæus, Quapropter, inquit, & in Prophetas, aiunt, distribuebat eas, & sacerdotes, & reges. Quæ nunc quoq; si pl.) Refert impiam ac stultam Valentiniānorum sententiam.

Ideoq; nec operationes sibi necessarias existimant.) Hoc est quod & Irenæus tradit. Semetipsos, inquit, non per operationem, sed eo quod sunt naturaliter spirituales omnino saluari dicunt. Quemadmodum enim Choicum impossibile est salutem percipere, (non enim esse illud capax salutis dicunt) sic iterum, quod Spiritale, quod semetipsos esse uolunt, impossibile esse corruptelam percipere, licet in quibuscunq; fuerint facti. Quemadmodum enim aurum in cœno depositum, non amittit decorem suum, sed suam naturā custodit, quum cœnum nihil nocere auro possit: sic & semetipsos dicūt, licet in quibuscunq; materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neq; amittere spiritalem substantiam. Quapropter & in timore omnia quæ uetantur, hī qui sunt ipsorum perfecti, operantur, de quibus scripturæ confirmant, quoniam qui faciunt ea, regnum dei non hæreditabunt. Etenim idolothyta indifferenter manducāt, nihil inquinari ab hīs putātes, Et in omnem diem festum Ethnicorum pro uoluntate in honore eorum factum, primi conueniunt, ut ne hoc quidem abstineant, quod est apud deum & apud homines odiosum muneris homicidiale spectaculum. Quidam autem & carnis uoluptatibus insatiabiliter inseruientes, carnalia carnalibus, spiritalia spiritalibus reddi dicunt. Et quidam ex ipsis clam eas mulieres quæ discunt ab eis doctrinā hanc, corrumpunt: quemadmodum multæ sæpe ab hīs suarū post conuersarū mulieres ad Ecclesiam dei, cum reliquo errore & hoc confessæ sunt. Alij uero ne manifeste quidem erubescerent, quascunq; adamauerint mulieres, has à uiris suis abstrahentes, suas nuptas fecerunt. Alij uero ualde modeste in initio, quasi cum sororibus fingentes habitare, procedente tempore manifestati sunt, grauida sorore à fratre facta: Et alia multa odiosa & irreligiosa facientes. Hæc Irenæus Græcolatinus.

Martyrij quoq; eludentes necessitatem.) Tam amans martyrij fuit Tettullianus, quod omnibus ubiq; persuadere nititur, non fugiendum sed animose & constanter Christiano sustinendum, ut à pijs hic etiam atro calculo notari meruerit,

O ; propter

*Perfecti Valentiniānorū
Vescuntur idolothytis,
Interfunt festis solennitatibus gentiliū
Interfunt spectaculis
Sanctitas Valentiniānorū*

propter necessitatem quam feruentius quam cautius astruebat. Hinc illæ Martyrij nō uno loco commendationes, & fugæ in persecutione detestatio, cui rei proprium librum dicauit, qui inter alios in hoc uolumine sequitur. Vt salutem quam non de priuilegio status possidemus. Subaudi, nos orthodoxi. Igitur Valentiniani de priuilegio status salutem possidebant. Ac seiplos appellabāt Spiritales; nos uero orthodoxos, Animales. Quapropter, inquit Irenæus, nobis quidē quos Psychicos uocant, & de seculo, esse dicunt necessariam continentiam & bonam operationē, uti per eam ueniamus in medietatis locū. Sibi autē Spiritualibus & Perfectis uocatis, nullo modo. Non enim operatio in Pleroma inducit, sed semē quod est inde pusillum quidē demissum, hic autem perfectum factum. Item, ut est apud eundem, nos in usu gratiam accipere dicūt, quā propter & auferri à nobis: Semetipso autem proprie possidere, defursum ab inenarrabili & innominabili Syzygia descendente habere gratiā: & propterea adiūci eis. Nobis enim in scriptura huius seminis. Subaudi competit secundum Valentinianos, Aut, tribuitur nobis orthodoxis, à Valentinianis. Supra dixit, Vt quos Achamoth in superioribus in animas bonas depluat, id est Animal censui inscriptas, sic hic utitur in scripturæ uocabulo pro nota siue censu seminis Animalis. Illi uero & de passiuitate uitæ. Passiuitatem uitæ uocat incompositam & licentiosam uitæ libertatem, qua Valentinianos fuisse notabileis, paulo ante ex Irenæo prolixè etiam retulimus. Quid sit passiuum Tertulliano, multis iam locis exposuimus.

Et diligentia delictorum. Diligentiam delictorū, uocat affectum & studium ad delinquendum siue peccandum. Nam Valentiniani dicebant, ut est apud Irenæum, se non amittere spiritalem substantiam in quamlibet uitiosis criminibus uersantes: quod impossibile esset id quod Spiritale est, corruptionem sentire, auri instar quod etiam in cœno suam naturam obtinet.

Quoniam & ipsa delinquendo profecit. Nam deliquit inquirendo lumen Christi superioris, ab Honore depulsa quo minus pergeret. Tentabat enim rem illicitam.

Nam & honorandorum coniugiorum supernorum gratiā. Irenæus, Quapropter, inquit, & omni modo oportere eos semper Syzygiæ (id est cōiugij) meditari mysterium

Alioquin degenerem nec legitimum ueritatis. Legitimus ueritatis, ut supra aduersus Marcionem libro quarto, Obnoxius confusionis.

Qui deuersatus in mundo. Deuersatus pro uersatus. Sic supra, Ex cuius, inquit, uirtute sumpserit Adam deuersatus illic inter nubeculas & arbusculas. Aduersus Marcionem libro secūdo, Quatenus, inquit, & ipsi deum in figura & in reliquo ordine humanæ conditionis deuersatum iam credidistis.

Non amauerit foeminam, nec se ei iunxerit. Irenæus, Quapropter, inquit, omnimodo oportere eos dicunt semper Syzygiæ meditari mysterium. Et hoc suadent in sensibilibus hīs sermonibus dicentes sic, Quicumq; in seculo est, & uxorem non amat ut ei coniungatur, non est de ueritate, & nō transiet in ueritatem.

Subito Achamoth totam massam seminis sui presserit. Ausus sum scribere, Vbi totam messem Achamoth seminis sui presserit. Utitur autem metaphora fruges maturas demetentis, & quod de messum est in horreum conuehentis, molentis deinde, & postremo in cōpersionem temperantis donec totum fermentetur. Irenæus, Quum autem uniuersum semen, inquit, perfectum fuerit. Hæc uerba Tertullianus per copiam extendit, sic dicens, Messem presserit, ut Virgilius

Et ruris opaci

Falce premes umbram. Et alibi,

Quod superest, quæcunq; premes uirgulta per agros.

Vel quum ad molas delatum. Subaudi semen. In consparsionis salutaria. Legendum, In conspersionis aluearia absconderit, ut sit alueare pro uase pistorio

florio cauo in quo fit conspersio, hoc est farina aqua cōspērgitur & temperatur. Porro defarinatum eleganter dixit de semine per molarem comminuto.

Donec totum confrequentetur.) Scribo Confermentetur. Tunc cōsummatio urgebit.) Irenæus, Consummationem uero dicunt futuram, quum formatum & perfectum fuerit scientia omne Spiritale, hoc est homines qui perfectam agnitionem habent de deo, & hī qui ab Achamoth initiati sunt mysteria. Esse autem hos semetipsos dicunt Valentiniani. Igitur in primis ipsa Achamoth.) Dixit de consummatione. Nunc incipit agere de dispensatione mercedis.

De regione medietatis.) Nam supra habes de arcibus singulārū potestatum, ubi disputat quibus finibus collocetur, Inferius illum, inquit (hoc est Tricenariū Pleromatis inhabitatorem) metatur medietatem Achamoth. De tabulato secundo.) Tabulati secundi nomenclatura, medietatis regionem intelligit, ut summi uocabulo ipsum Pleroma. Restituta pleromatæ statim.) Nos scripsimus, Restituta Pleromati. Et statim excipit. Comparcinus ille Soter, sponsus.)

Scio religiose uerandum esse in monumentis ueterum autorū nec temere aut statim mutandum quod non intelligas, & hic meus est mos. Tamen nō potui mihi temperare quin hic pro Comparcinus scriberem, Cōpactitius ille Soter, quum quod compingendi uerbo supra de Sotere loquens Tertullianus utitur, Pulcherimum inquit, Pleromatis sydus fructumq; perfectum compingunt: tum quod Irenæus Saluatorem, inquit, qui est ex omnibus factus. Quod si cui magis arridet cōparcinus, reponat id in libro suo. Nec sine causa admoneo lectorem. Cæterum quod hic Tertullianus narrat, exponit hīs uerbis Irenæus, Quum autem, inquit, uniuersum semen perfectum fuerit, Achamoth quidem matrem ipsorum transire de medietatis loco dicunt, & intra Pleroma introire, & recipere sponsum suum Saluatorem, qui est ex omnibus factus: uti Syzygia fiat Saluatoris & Sophiæ quæ est Achamoth. Hic erit in scripturis sponsus: & sponsalis Pleroma.) Ho-

rum uerborum hic uidetur sensus esse, Quoties in sacris literis sponsi mentio fiat, hūc Sotera uenire intelligendum secundum nēnias Valentini, præterea quoties sponsalis lecti siue thalami nomen occurrat, ipsum Pleroma accipiendum. Verbi gratia apud Psalmographum legimus, Tanquam spōsus procedens de thalamo suo. Hoc statim interpretarentur Valentiniani, de Sotere procedente de Pleromate. At apud Irenæum paulo aliter scriptum est, Et hoc, inquit, dicunt esse sponsum & sponsam, Symphonen uero uniuersum Pleroma. Credas enim ubi

de loco in locum transmigratur, leges quoq; Iulias interuenire.) locus est Tertulliani putantis nē leges Iuliæ de adulterijs, & de ui publica seu priuata, obstitissent, uerendum fuisse ne Achamothē de tabulato inferiori in summū Pleromatis tabulatum transeuntē, inter tam procaces angelos, uitium offerretur siue stuprum accideret aut uis aliqua inferretur. Nam quum puellæ nupturæ hinc inde deducuntur etiam raptus periculum incurrunt. Id quod accidit Annæ Britannicæ Francisci Ducis unicæ filiæ quæ Maximiliano Cæsari desponsa erat. Porro lex Iulia de adulterijs coercendis nō solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit: sed & eos qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Iulia etiam stupri flagitium punitur, quū quis sine ui uel uirginem uel uiduam honeste uiuentē stuprauerit. At lex Iulia de ui publica seu priuata, aduersus eos exoritur, qui uim uel armatam, uel sine armis commiserint. Ex Institutionum Iustiniani lib. iiii. Tit. De publ. iudicijs. Idem habes C. lib. ix. Tit. Ad legē Iuliam de adulterijs & de stupro. Et alio Tit. Ad legem Iuliam de ui publica seu priuata.

Sicut & Cainam.) Nescio an significet legem C. Pompei Strabonis qua ueteribus incolis Transpadanis, ius Latij dedit, quod cæteræ coloniæ Latinæ habebant

O 4 bant

bant, ut petendi magistratus & ciuitatis Rom. ius adipiscerentur. Cæterū Achamotha de exteriori inferioriq; tabulato quod sub Pleromate erat constitutum, intra ipsum Pleroma transiens, indigebat certè priuilegio aliquo, ut sublimioris digniorisq; loci fieret capax. Alioqui poena legis Viscellia ei timenda erat, de qua habes C. lib. IX. tit. Ad legem Viscelliam. In superiora mutabit.) Mutabit, absolute. Irenæus, Demiurgū uero, inquit, transire dicunt & ipsum in matris suæ Sophiæ locum, hoc est in medietatem. In uacuum iam coenaculum matris.) Exponit quid intellexerit per hoc quod dixit, In superiora. Erat autē uacuum. nam mater Achamoth in Pleroma ascenderat. Scientiam, nec uidens illam.) Diu

torsit me hic locus donec deprehenderem legendum, Sciens iam, nec uidēs illam Sensus est, Antequam foret illuminatus à Sotere, & antequam transisset in tabulatum Achamothæ matris Demiurgus, ignorabat eam matrem suam: sed post illam illuminationem & ascensum in superius coenaculum, tum primū intellexit se habere matrē, quam tamen non uidebat quippe quæ se receperat iam intra Pleroma. Nam si ita erat, semper ignorare maluisset.) Sensus est, Si res in Demiurgi manu fuisset, maluisset matrem suā Achamotham semper ignorare. Valde enim sibi placebat atq; superbiebat, existimās se solum deum esse, & quicquid faceret à semetipso facere. Postquam autem omnia à Sotere est edoctus, & in tabulatum matris Achamothæ ascendit, cognouit se uiribus matris adiutum, quam tamen non uidebat in superius Pleromatis domicilium translata. Inde demittebat animum, qui sola opinione beatissimus, potentissimus ac gloriosissimus ante deus fuerat. Totum interitum.) Subaudi præpositionem, in. In totum interitum. Hoc dicit propter corpus & animam. Alioqui dimidiatus tantum esset interitus. Irenæus, Et Choicum quidē in corruptelam abire dicunt. Quia omnis caro foenum. Et anima mortalis apud illos.) Declarat, quod dixit, Totū interitū.

Iustorum animæ, id est nostræ.) Irenæus, Iustorum quoq; animas, inquit, refrigerare & ipsas in medietatis loco, Nihil enim Psychicū intra Pleroma transire. Interpretes Irenæi uerbum refrigerare neutraliter accipit siue absolute. Quæ census.) Hoc est secundum eum censum secundum quem. Primò dispoliantur homines ipsi, id est, interiores.) Hoc dicit, ne quis de spoliatione corporis intelligat, quum uestes exuuntur. Despoliari est autem.) Sic etiam Irenæi interpretes loqui solet. Vt Caro est autē. Tunc illi Sabinas raptas.) Sensus est, quod Angeli essent animæ, quod iuuentuti Romanæ erāt Sabinae, uidelicet uxorū loco. Liuius libro primo 1. Decad. scribit quum recens à Romulo condita urbs Roma esset, & penuria mulierum laborarent, nolentibus finitimis sanguinē & genus miscere cum Romanis, quos timebāt, ludos ex industria paratos Neptuno equestri solennes. ad quorum spectaculum Sabinorum, inquit, omnis multitudo cum liberis ac coniugibus uenit. Quum ludī celebrabantur, deditaq; eō mētes cum oculis erant, tum ex composito orta uis: signoq; dato iuuentus Romana ad capiendas uirgines discurret. Magna pars forte ut in quem quæq; inciderat, raptæ. quasdam forma excellentes primoribus patrum destinatas, ex plebe homines, quibus datum negociū erat, domos deferebant. Hæc erit Spirituum merces.) Spirituum, hoc est, Valentinianorum, qui spiritale illud semē sibi solis uendicant. Est autem Ironia. Et hæc anima.) Non sum facilis in mutando. Tamen hic pro anima scripsi, omnia. Videtur enim referri ad ea quæ sequuntur. Vt sit sensus, Fabulæ tales, utiles sunt, ut tu qui Marcus uocaris, aut tu qui Gaius uocaris, hoc imminere tibi post fata scias, ut quanquam in uita fueris barbarus, quod uiri non mulieris indicium est: & quanquam extiteris seuerus maritus, ofor uidelicet libidinis & castitatem tuam uxorisq; seruans; licet etiam fueris

seuerus

seuerus pater, seuerus auus, seuerus & grauis proauus, ad uirtutem inquam institutis liberis atq; nepotibus, licet præterea sis masculus, cuius concubitum omnium gentium leges prohibent, quod unum ad excludendam istam contumeliam sufficere debebat: licet inquam hæc omnia quæ modo retulimus fueris in uita, nihilominus futurum scias, ut intra Symphonen Pleromatis, non obstante loci reuerentia ab angelo complectare, & forsitan ex eo complexu uterum ferens, parias aliquem nouellum æonem qui tibi usui esse possit & famuli obsequium præstare.

Tacendo iam dixi.) Apostiopesis est. Deest enim: patiaris aliquid turpe. Sic apud Poetam, Nouimus & qui te. Aliquem onesimum æonem.) Hoc est aliquem

nouellum ac puellum æonem utilem tibi futurum ministrum, nam in Pleromate Valentiniano tantum æones generantur. Significat autem ὀνησιμὸς Græcis utilem.

Hijs nuptijs rectè deducendis, pro face & flameo.) Iocatur. & alludit ad ueterem Romanorum morem, quo nouam nuptam tres pueri patrimi & matrimi, id est quorum pater & mater adhuc erant in uita, deducebant: uno facem ex spina alba præferente, duobus reliquis nubentem tenentibus. Autor est Festus Pompeius, facem in nuptijs, in honorem Cereris præferri solitam, & aqua spargi nouam nuptam, siue ut casta puraq; ad uirum ueniret: siue ut ignem atq; aquam cum uiro communicaret. Amicitur aut, ut idem tradit, flameo nubens, omnis boni causa, quod eo assidue utebatur Flaminica, id est Flaminis uxor, cui non licebat facere diuortium. Apud eundem legimus hinc esse nuptiarum & nuptæ uocabula nata: quod nubentis caput flameo obuolueretur, quod antiqui obnubere uocabant.

Tunc credo ille ignis arcanus erumpet.) Irenæus, Hijs autem factis ita, qui latet in mundo ignis, exardescens, comprehendens uniuersam materiam consumit: Et ipsum simul consumptum abire dicunt in id ut iam non sit. Sed nã ego temerarius.) Nã Græcum affirmandi aduerbium quo Latini autores etiam uti solent.

Indicauimus supra non semel. Filio.) Videlicet Demiurgo. Ne Philetus irascatur.) Teletum intelligit, quem ioci causa solet Philetum, id est amabilem appellare. Ne fortuna acerbetur.) Intelligit æonem qui Græcè μακάρια uocatur, id est Beata, Fortunatam ipse supra appellat. Et quæ foemina, inquit, in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, in Fortunatas. Ab eodem in prioribus Macaria uxoris uice Monogeni coniungitur, in catalogo Aeoneiæ dodecados. Deuerrere.)

Deuerrere pro diuerrere, ut deuerrari pro diuerrari, utrumq; multis iam locis indicatum. Post excessum.) Excessus pro morte. Sic & Suetonius loquitur. Cicero solet addere ablatiuum uita, uel è uita. Ut quum in Oratore dicit, Sed ad eos, si placet, qui uita excessere, reuertamur. Velut epicitharisma post fabulam tantam.) Quum fabulæ recenscebantur olim publice, ad demulcendos spectatorum animos qui tædio longæ narrationis iam languebant, in fine priusquam dimitterentur, citharædus aliquis prodibat. Sapit autem prouerbiū, Velut epicitharisma post fabulam. Hodie concionatores sacri qui ad populum declamant post prolixam & obscuram de diuinis disputationem, interdum populo obdormiscēti, lepidam aliquam historiolum narrāt de beata uirgine, aut cæteris diuini, plane quod dici solet, epicitharisma post fabulam. Significat autem hic fabula comœdiæ seu Mimū. Dictū ὡς λυδάρισμα sicut ὡς μύθιον aut ὡς φάρμα. Ab emēdatoribus Ptolemæi.) Huius qui Valentini discipulus fuit, in superioribus facta mētio.

Discipuli super magistrum.) Alludit ad dictum dominicum. Qui duplex coniugium Bythio suo adfingere, cogitationem & uoluntatem.) Irenæus, Hii uero, inquit, qui sunt circa Ptolemæum scientiores, duas coniuges habere Bython dicunt, quas & Dispositiones uocant, Ennoeam & Thelesin. Primò enim mente concepit quid emittere (id est aliquid emittere) sicut dicunt, deinde uoluit. Quapropter duobus

bushic affectib. & uirtutibus, id est Ennoeas & Theleleos, uelut cōmixtis inuicē, emissio Monogenis & Alethiae secundū coniugationem facta est. Quos typos & imagines duorū affectuū Patris adgressas (lego abgressas, id est egressas) esse inuisibiliū uisibiles. Thelematis quidē Nun, Ennoeas autē Alethian. Et propter hoc aduentitię uoluntatis masculus est imago, innatę uero Ennoeae foemininus, quoniam Volūtas uelut uirtus facta est Ennoeae. Cogitabat em̄ Ennoea semper emissionem, non tamē & emittere ipsa per semetipsam poterat quę cogitabat. Quum autē Voluntatis uirtus aduenit, tunc quod cogitabat, emisit, Haecenus ille. Porro uice cōmentarij ista nobis erunt ad intelligenda quae Tertullianus prosequitur.

Pudiciores alij & c. maluerunt nullum Bytho sexū deputare. Irenaeus, Etenim inquit, de ipso Bytho uariae sunt sententiae apud eos. Quidam enim sine coniugatione dicunt eū neq; masculum neq; foeminā, neq; omnino aliquid esse, Alij contra magis & masculū & foeminā dicunt. Irenaeus, Alij autem, inquit, & masculum & foeminam dicentes esse, Hermaphroditi genesim ei donant. Sigen autē alij coniugem ei addunt, ut fiat prima coniugatio. Hermaphroditū. Plinius lib. VII. cap. de prodigijs partubus, Gignuntur, inquit, & utriusque sexus, quos Hermaphroditos uocamus, olim Androgynos uocatos, & in prodigijs habitos, nunc in delicijs. Idem in lib. XI. Contra mulierū, inquit, paucis prodigijs assimulatio: Sicut Hermaphroditis utriusq; sexus: quod etiam quadrupedū generi accidisse Neronis principatu primū arbitror. Ostentabat certe Hermaphroditas subiuges carpento suo equas, in Treuerico Galliae agro repertas: ceu planē uisenda res esset, principem terrarū insidere portentis. Sunt inquit. Superabundat inquit. Sed postumarū. Posthumus est qui patre iam humato post mortem eius nascitur. Hinc postumare uerbū ipse deduxit in libris antecedentibus pro posteriore esse, ut quū dicit, Tempore siue ordine postumant. Ab hoc postumatus uerale nomen iuxta quartā declinationē, pro partibus nō primis secundum tempus, siue posterioritate, ut usurpem uulgare, sed barbarum uocabulum. Solec autē sic loqui Tertull. Defendere aliquid alicui. Vt in De resur. carnis, Corruptionē, inquit, perpetuā ueteri defendat. Ogdoadem ante omnia praemittentes. Irenaeus, Alij autē, inquit, rursus ipsorū primā & archegonon octonationē his nominibus nominauerunt. Primū Proarchen, deinde Anennoeton, tertiā autē Arrheton, & quartā Aoraton. Archeton. Reposuius ex Irenaeo, Arrheton. Significat autē ἀρχή ineffabilem. Ex Proarche itaq; processisse. Irenaeus, Et de prima quidē Proarche emissum esse primo & quinto loco Archen: ex Anēnoeto secūdo & sexto loco Acatalepton; & de Arreto autē tertio & septimo loco Anonomaston: de Aorato autē quarto & octauo loco Agenneton. Pleroma hoc primae Ogdoadis. Has uolūt uirtutes fuisse ante Bythū & Sigen, ut perfectiorum perfectiores appareant & Gnosticorum magis Gnostici uiri. Vbi interpres Irenaei genitiuos nō mutauit in ablatiuos, uerbū ad uerbū nimia religione exprimēs.

Quanto meliores qui tot. hoc tād. Irenaeus, Qui autē, inquit, prudentiores putantur illorū esse, primā Octonationē nō gradatim alterū ab altero eonē emissum dicūt, sed simul & in unā Aeonū emissionē a Propatore. Et Ennoeam eius quum crearentur, ipsi obstetricasse affirmant. Per gradus reuera Gemonios. Alludit ad scalas Gemonias fontiu supplicij infames, quae erant in Auentino in decematera regione urbis. Graduū Gemoniorū meminit Plin. lib. VIII. cap. XL. Sed supra omnia in nostro aeuo Actis populi Romani testatū, Appio Iunio & P. Sillio coss. quum animaduerneretur ex causa Neronis, Germanici filij, in T. Sabinum & seruitia eius, unius ex his canem nec a carcere abigi potuisse, nec a corpore recessisse abiecto in gradib. Gemonijs moestos edentē ululatus. Structum.)

Structum

Structū frequēter usurpat pro cōstructio siue extructio, ut in dē carne Christi. Caro igitur Christi de coelestib. structa. Itē in De resur. carnis, Ex quibus homo structus est. Sed mappa, quod aūt, missa.) Alludit ad priscū morē quo signū dabatur Circensibus per mappam. Quā res a Nerone sumpsit originem. Nam quum is in podio staret, & populus maturari ludos cupisset, mappā qua Tragœdi utebantur, deijci iussit, ut certaminis postulati potestātē faceret. Hinc mos inoleuit, ut mappa congressuris in Circo signū detur. Suetonius in Nerone. Mox, inquit, & ipse aurigare, atq; etiam spectare sapius uoluit, postq; in hortis inter seruitia & fordidam plebem rudimento, uniuersorū se oculis in Circo maximo præbuit, aliquo liberto mittente mappam, unde magistratus solent. Cæterum ceu pro uerbio uti, satis indicat adiecta clausula, quod aiunt. Semel octoiugem istam & ex parte Ennoea eius ex causa.) Nos emendauimus, Semel octoiugem istā ex patre & Ennoea eius exclusam. Nam ante retulimus ex Irenæo, Ptolemæi sectatores Ennoeam id est cogitationē Bytho coniugē assignare. Ex ipso deniq; rerum motū omnia regerūt.) Reposuimus, Ex ipso deniq; eius motu nomina gerunt. Ex Gorziensi. Cum inquit.) Subaudi Ptolemæi sectatores. Cogitauit proferre, hoc pater dictus est.) Irenæus, Quando aliquid, inquit, emitteret Propator, hoc pater uocatus est. At ubi quæ emisit, uera fuerunt, hoc Alethia uocātū est. Quia uero protulit.) Nos autoritatē Irenæi sequentes, pro uero scripsimus, uera protulit. Cū semetipsum uoluit probari.) Probari pro approbati id est probabilem ostendi, siue sentiri, percipi. Quo uerbo Cicero sic uti solet. Irenæus, Quā aūt, inquit, uoluit semetipsum ostēdere, hoc Anthropos dictus est. Quo autē præcogitauit.) Irenæus, Quo autē præcogitauit, posteaquā emisit, hoc ecclesia uocata est. Sonuit homo Sermonem.) Irenæus, Locutus est Anthropos Logō. hic est primogenitus filius. Et Sermoni accessit uita.) Irenæus, Subsequitur autē, inquit, Logon Zoe. Et Ogdoas prima conclusa est.) Irenæus, Et sic prima octonatio cōpleta est. Accipe alia ingenia circuriana.) 17 Tertullianus qui Irenæum exscripsit, pro eo quod apud hunc legitur de quodam episcopo Valentiniāne factionis, In maius sublime, & quasi in maiore agnitionē extensus, dixit, Ingenia circuriana. sic enim in exemplarib. uetustis legitur. Sed ego mēdosam dictionē censeo, pro quo fortassis Lyncuriana scribi debeat. Nam quā hic de ingenij perspicacitate fiat mentio, nō inepte prorsus Lyncurianū quædrabit, à Lyncurto lapide deductū uocabulum, quam gemmā carbūculo similem tradit esse Plinius, & igneo colore fulgere. Vbi occulta allusio quoq; fit ad Lynceum illum saxa & arbores oculorū acie penetrare solitū. Non aliter enim Episcopus iste, cuius nomē etiā Irenæus obtinet, ipsum Pleroma penitus inspexit, & Lynceus terrā uisu penetrabat, & remotissima quæq; perinde ac ante se posita cernebat. Hanc coniecturā meā nolui studiosos celare. Tamen nihil est in contextu mutatum. Audi nunc Irenæū diligēter, Alius uero quidā inquit, qui & clarus est magister ipso, in maius sublime, & quasi in maiore agnitionē extensus, primā quæternionē dixit sic. Cæterū fieri potest ut ad Circurianū aliquē sui tēporis et regionis hominē alludat. Est, inquit, ante omnia Proarc.) Irenæus, Est quidē ante oēs proarche proanenoetos, & inenarrabilis & innominabilis, quā ego Monotete uoco. Et inenarrabile. Inenarrabile quod ego nom. Monot.) Nos secuti Irenæum, posterius inenarrabile mutauimus, in Et innominabile. Cum hac erat alia uirtus, quā & ipsam appello Enoteta.) Irenæus, Cum hac Monotete est uirtus, quā & ipsam uoco henotetē. Id est solitas & unitas.) Hic inserui ex Irenæo duo uocabula, Monotes & Henotes, id est solitas & unitas quū unū essent. Protulerunt nō proferētes.) Irenæus, Emiserunt, quū nihil emisissent. Et infra rursum

rursus, Emiserunt, quum non emisissent fructum. Initium omnium intellectuale, innascibile, inuisibile.) Irenæus, Principiū, inquit, omnium noeton, & age noeton, aoraton. Quod sermo uocauit.) Irenæus, Quam Archen sermo Monada uocat. Hic, uides sic supplendum Tertulliani locum, Quod sermo Monada uocauit. Nam uocem Græcis literis scriptam fortasse librarius omisit. Huic adest consubstantiua uirtus, quam appellat Vnio.) Irenæus, Cū hac Monade est uirtus eiusdē substantiæ ei, quam & eam appello Hen. Significat autē Hen, Vnum.

Hæc igitur uirtutes Solita, Vnitas, Vnio, cæteras prolationes eorū propagant.) Irenæus, Hæ autē uirtutes, inquit, id est Monetes, & Henotes, & Monas, & Hen, emiserunt reliquas emissiones æonum. Iu Iu, & Pheu Pheu. Porro Singularitas quæ est Monotetos interpretatio, in Tertulliano uidetur deesse, nos inferuimus, Solitas, Singularitas, Vnitas, Vnio. Deinde pro eorū scripsimus, æonum. Et utrobique pro Solita, Solitas, Suffragante etiam Gorziensi collatione. Mutetur Vnio & Vnitas.) Iuber priorem ordinem inuerti. Et simul inuertit, nec dicit extare differentiam. Singularitas, & suum, & solita.) Aut superhabundat, Et suum Aut accipit Solitas ἀποφωτισ, ut sit Suum Solitas, id est uocabulum eius episcopi, quo de loquitur. Tum oportebit delere & particulam. Dicit autem Suū Solitas, propterea quod hoc nomen ad Monada Latine exprimendam est cōfictum, quam astruxit ille.

Quamquam designaueris.) Nos supposuimus, Quamque desig. Humanior iam Secundus, ut breuior.) Huius Secundi Valentiniani in principio libri mentio facta est. Irenæus, Secundus autem, inquit, primam Ogdoadem sic tradidit dicens, Quaternionem esse dextram, & quaternionem sinistram; & lumen, & tenebras. Tantum quod desultricem & desecatricem illam uirtutem.) Desultricem intelligit inconstantem ac instabilem, pro quo habes apud Irenæum, discedentem semel, & deinde descendantem, ubi discedentem etiam legendum arbitror. nam indubie Tertullianus Irenæum in hoc libro præcipue sequitur, ubique eum ferè de uerbo ad uerbum exprimens. Expone ergo desultricem, id est secedentem à reliquis æonibus, & Sophiam accipe Teleticoniugem, quæ propter inquisitionem patris magnū adiens discriminē, tandē nobis Enthymesin seu Achamotham, peperit. Et cætera. Irenæus de Secundo, Et descendantem autē (lego discedentem) destitutam uirtutem non à triginta æonibus dicit fuisse, sed à fructibus eorū. Item antea de duodecim æonibus loquens, Ex quibus, inquit, unam discedentem & destitutam, reliquā dispositionem fecisse. Ergo desultricem uocat quam Irenæus discedentem, & desultoriam intelligit, qua uoce Madaurensis Apuleius in initio Asini sui utitur, scientiam, id est cognitionem linguæ Latine quam à Græciā in Italiam translatus Romæ didicerat, desultoriam appellans, uidelicet quod de Græcis studiis in Latina destitisset, imperfectam ac nondū satis cōfirmatam significare uolens. Metaphora ducta ab equis, desultoribus qui de equo in equū transiliunt.

De ipso iam domino Ien.) Nos, De ipso iam domino Iesu. Illi ex duodecim potius.) In exemplaribus manu descriptis legitur, Illi ex Christo potius. Librarius olim deceptus pro XII numeralib. notis scripsit, Christo. Et in se paternæ appellationis hæredem.) Supposuimus pro in se, iure, Et iure, paternæ appellat. hæredem. Sensus est, iure fieri, ut Christus nominetur. Nunc.) Hoc est in hac uita. Sensus est. Hæredes deo tribuunt hominis appellationem. Quid ergo speret homo, de deo hominē tantum? Q. D. nil magni. Ex materni seminis redundantia.) Videlicet Achamothian, de qua re multa antè sunt dicta. Gnosticorum.) A plena ac perfecta natiuitate istarū notitia quæ certam afferat salutē Valentiniani superbo nomine se Gnosticos appellabant, hoc est Sciētes, ἡμεῖς τῶν γινώσκοντων. Hic principē facit Va-

lentinum

tenitum Irenæus. Idem oppido quam festiue falsi nominis Gnostici, quodam loco dixit, quæ potius ignorantes appellari debeant. Orthodoxi illis simplices erant. Quidam Gnosticorum discipulos suos nota aliqua insigniebant in auricula dextra. Id quod Romæ etiâ fecit Marcellina autore Irenæo. Fungebatur ergo officio sacerdoti apud Gnosticos mulieres quoque, qui & Cataphrygibus receptus mos fuit. ò sanctâ religionē. Imaginē Christi Seruatoris iconicâ uenerabantur, cuius exemplar ad Pilatū illū Iudææ præfectū referebāt, qui curauit Christū ut homo Romanus, quod Iudæis alioqui prohibitū erat, ad uisū effigiē exprimi per insignes pictores sculptoresq. Eam igitur habebāt nō pictā solū, uerū etiâ ectypam, per plastas atq. statuarios elaboratā. Vt nūc plus fidei habeā imaginī Christi fusili quā ex Oriente superioribus annis allatā Raimundus Fuggerus Luscinio nostro cōmunicauit.

NOMINA AEONVM ET DEORVM VALENTINIANO-

rum, Imò criminū potius quàm numinū, ut inquit Tertullianus.

Aeon	αἰών	Seculū Aeuum	Macariotes μακαριότης	Beatitudo
Pleroma	πλῆρωμα	Consummatio	Teletos τελὸς	Perfectus, quæ plerūq.
Bythos	βυθός	Profunditas	Tertullianus solet Philetū appellare	
Aeon teleios	αἰὼν τέλειος	seculū pfectū	id est, amabilē, quasi id nomen ei ma-	
Arche	ἀρχή	Principium	gis cōueniat propterea quod sit ama-	
Proarche	πρωαρχή	Ante principiū,	torium. Neq. enim casū faciū uideri	
siue prior principio.			potest, quum toties occurrat.	
Propator	πρωπατήρ	Prior patre	Sophia σοφία	Sapientia
Charis	χάρις	Gratia	Horos ὅρος	Finis
Sige	σιγή	Silentium	Stauros σταυρός	Cruz
Nus	νῦς	Mens	Lytrotes λυτρωτής	Redemptor
Alethia	ἀλήθεια	Veritas	Carpistes καρπιστής	Fructificator
Logos	λόγος	Sermo	Horothetes ὁροθιτης	Finis designator
Zoe	ζωή	Vita	Enthymesis ἐνθύμησις	Animatio, siue
Anthropos, ἀνθρωπος		Homo	inuentio, aut commentatio	
Ecclesia	ἐκκλησία	Ecclesia	Soter σωτήρ	Seruator
Mixis	μίξις	Mixtura	Achamoth quæ & Enthymesis, nomen	
Ageratos	ἀγήρατος	Insensibilis	ininterpretabile. Vnde id nomen fœ-	
Henonis, Ab habnamentis deductum			tuæ Sophiæ obuenerit adhuc quæritur, autore Tertulliano	
Autophyes αὐτοφύης		Naturali dexte	Demiurgos δαμιουργος	Fabricator mūdi
ritate præditus			Metropator μητρόπατήρ	matris pater,
Hedone ἡδονή		Voluptas	uel simul mater & pater	
Acinetos ἀκίνητος		Immobilis	Thelesis θέλησις	Voluntas
Syncrasis σύγκρσις		Temperatura	Anennoetus ἀνεννόητος	Incogitabilis
Monogenes μονογενής		Vnigenitus	Arretos ἄρρητος	Indicibilis
Macaria μακαρία		Fortunata	Aoratos ἀόρατος	Inuisibilis
Paracletos παράκλητος		Consolator	Acataleptos ἀκατάληπτος	Incompre-
Pistis πίστις		Fides	hensibilis	
Patricos πατρικός		Paternus	Anonomastos ἀνώνματος	Innōinabilis
Elpis ἐλπίς		Spes	Agennetos ἀγέννητος	Innascibilis
Metricos μετρικός		Moderatus	Monotes μονότης	Singularitas
Agape ἀγάπη		Charitas	Monas μονάς	Solitas
Aenos αἰὼς		Laus	Hen ἦν	Vnum
Synesis συνήσις		Intelligentia	Henotes ἐνόησις	Vnitas. Vniō
Ecclesiasticus ἐκκλησιαστικός		Aptus ad	Szygia σύζυγος	Coniugatio
conclonandum			Symphonie συμφωνία	Concentus

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTULLIANI ADVER

SVS VALENTINIANOS LIBER

VALENTINIANI frequentissimū planè collegium in-
ter hæreticos, quia plurimū ex apostatis ueritatis, & ad
fabulas facile est, & disciplina non terretur. Nihil magis
curant quā occultare quod prædicant, si tamen prædi-
cant qui occultant. Custodiæ officium, conscientiæ offi-
cium est. Confusio prædicatur, dum religio adseueratur.

Nam & illa Eleusinia, hæresis & ipsa Atticæ superstitionis, quod tacent pu-
dor est. Idcirco & aditum prius cruciant: diutius initiant, quā consignant: *Eleusinia sa-*
cum & portas ante quinquennium instituunt, ut opinionem suspensio co- *dus in Eleusi-*
gnitionis ædificent: atq; ita tantam maiestatem exhibere uideantur, quantam *nijs sacris*
præstruxerunt cupiditatem. Sequitur iam silentij officium. adtente custodi- *Siparia porta-*
tur quod tarde inuenitur. Cæterum tota in adytis diuinitas, tot siparia por- *rum*
tarum, totum signaculum linguæ, simulacrum membri uiriliter reuelatur. Sed *Phallus*
naturæ uenerandū nomen allegorica dispositio prætendens, patrocínio co-
actæ figuræ sacrilegiū obscurat, & cōuicium falsis simulachris excusat. Pro-
inde quos nunc destinamus hæreticos, sanctis nominibus & titulis & argu-
mentis ueræ religionis, uanissima atq; turpissima figmenta cōfigurantes, fa-
cili claritati, ex diuinæ copię occasione, quia de multis multa succedere est,
Eleusimiana Valentiniana fecerunt lenocinia, sancta silentio magno, sola ta- *Eleusinia*
citurnitate coelestia. Si bona fide quæras, cōcreto uultu, suspenso supercilio;
Altum est, aiunt. Si subtiliter tentes, per ambiguitates bilingues, cōmunem *Altum est*
fidem adfirmant. Si scire te subostendas, negant quicquid agnoscunt. Si cō-
minus certes, tuam simplicitatem sua cæde dispergūt. Ne discipulis quidem
proprijs antè committunt, quā suos fecerint. Habēt artificium quo prius
persuadeant, quā edoceant. Veritas autem docendo persuadet, non sua-
dendo docet. Ideoq; simplices notamur apud illos, ut hoc tantū, non etiā sa- *Simplices*
pientes: quasi statim deficere cogatur à simplicitate sapiētia, domino utrāq; *Simplicitas sa-*
iungente: Estote prudentes ut serpentes, & simplices ut columbæ. Aut si nos *pientie con-*
propterea insipientes, quia simplices, num ergo & illi propterea non simpli- *iuncta*
ces, quia sapientes? Nocentissimi autem qui non simplices, sicut stultissimi
qui nō sapientes. Et tamē malim in eam partem, meliori sumi uitio. Si forte
præstat minus sapere quā peius, errare quā fallere. Porro facies dei ex-
pectat in simplicitate quærendi, ut docet ipsa Sophia, non quidem Valen-
tini, sed Salomonis. Deinde infantes testimonium Christi, sanguine litauit.

P 2 runt

runt. Pueros uocem qui crucem clamant: nec pueri erant, nec infantes, id est simplices non erant. Repuerascere nos & Apostolus iubet secundū deum, ut malitia infantes per simplicitatē, ita demum sapientes sensibus simus, diuinæ sapientiæ ordinem de simplicitate amando. In summa Christum columba demonstrare solita est, serpens uero tentare. Illa & à primordio diuinæ pacis præco. Ille à primordio diuinæ imaginis prædo. Ita facilius simplicitas sola deū & agnoscere poterit & ostendere, prudentia sola concutere potius & prodere. Abscondat itaq; se serpens quantū potest, totamq; prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat, altè habitat, in cæca detrudatur, per amfractus seriem suam euoluat, tortuose procedat, nec semel totus, lucifuga bestia. Nostræ columbæ domus simplex, etiā in æditis semper & apertis & ad lucem: amat figuram spiritus sancti, Orientem Christi figuram. Nihil ueritas erubescit, nisi solummodo abscondi: quia nec pudebit ullum aures ei dedere, eum deum recognoscere, quem iam illi natura cōmisit, quē quotidie in operibus omnibus sentit, hoc solo minus notum quod unicum nō putauit, quod in numero nominauit, quod in alijs adorauit. Alioquin à turbarum & aliam frequentia suadere, à domestico principatu ad incognitum transmouere, à manifesto ad occultum retorquere, de limine offendere est. Iam si & in totam fabulam initietur, nōne tale aliquid dabitur te in infantia inter somni difficultates à nutricula audisse, Lamiæ turres, & pectines Solis? Sed qui ex alia cōscientia uenerit fidei, si statim inueniat tot nomina æonum, tot coniugia, tot genimina, tot exitus, tot euentus, felicitates, infelicitates, dispersæ atq; concisæ diuinitatis, dubitabit ne ibidem pronunciare has esse fabulas & genealogias indeterminatas, quas Apostoli spiritus his iam tunc pullulantibus seminibus hæreticis damnare præuenit? Merito itaque non simplices, merito tantummodo prudentes, qui talia neq; facile producunt, neq; exertè defendunt, sed nec omnes quos edocent, perdocent: utiq; astutē, ut pudenda: cæterum inhumanē, si honesta. Et tamē simplices nos, omnia scimus. Deniq; hunc primum cuneum cōgressionis armauimus, delectorem & designatorem totius conscientiæ illorum, primamq; hanc uictoriam auspicamur: quia quod tanto impendio absconditur, etiam solummodo demonstrare destruere est. Nouimus, inquam, optimē originem quoq; ipsorum, & scimus cur Valentinianos appellemus, licet non esse uideantur. Abscefferunt enim à conditore, sed minime origo deletur: & si forte mutatur, testatio est ipsa mutatio. Sperauerat Episcopatum Valentinus, quia & ingenio poterat & eloquio. Sed aliū ex martyrii prærogatiua loci potitum indignatus, de ecclesia authenticæ regulæ abrupit (ut solent animi pro priora tu exciti, præsumptione ultionis accendi) ad expugnandam conuersus ueritatem, & cuiusdam ueteris opinionis semini actu colubroso uia deliniauit. Eam postmodum Ptolemæus intrauit, nominibus & numeris æonū distinctis

*Simplicitas
Prudentia*

*Lucifuga
bestia
Templa Christi
fianorum*

*Alias, de limine
ne fidem offendere est
Turres Lamiæ
Pectines Solis*

*Hic primum
cuneum cōgressionis
armauimus*

Valentinus

Ptolemæus

etis in personales substantias, sed extra deū determinatas, quas Valentinus in ipsa summa diuinitatis, ut sensus & affectus motus incluserat. Deduxit & Heracleon inde tramites quosdam, & Secundus, & magus Marcus. Multum circa imagines legis Theotimus operatus est. Ita nusquā iam Valentinus, & tamen Valentiniani qui per Valentinum. Solus ad hodiernum Antiochiæ Axionicus memoriam Valentini integra custodia regularū eius cōsolatur. Alioquin tantū se huic heresi suadere permissum est, quantum lupæ scēminæ formam quotidie supparare solenne est. Quidni? quum spiritale illud semen suū sic in uno quoque recenseant. Si aliquid noui adstruxerint reuelationem statim appellant præsumptionē, & charisma ingenium, nec unitatem, sed diuersitatem. Ideoque prospicimus seposita illa solenni dissimulatione sua, plerisque diuidi, quibusdam articulis, etiā bona fide dicturos, Hoc ita non est, & Hoc aliter accipio, & Hoc non agnosco. Varietate enim innovatur regularum facies, habet etiam colores ignorantiarum. Mihi autē cum Archetypis erit limes principalium magistrorū, nō cum affectatis ducibus passiuorum discipulorum. Nec undique dicemur ipsi nobis finxisse materias, quas tot iam uiri sanctitate, & præstantia insignes, nec solum nostri antecessores, sed ipsorum hæresiarcharum contemporales, instructissimis uoluminibus & prodiderunt & retulerunt, ut Iustinus Philosophus & martyr, ut Miltiades ecclesiarū sophista, ut Irenæus omnium doctrinarū curiosissimus explorator, ut Proculus nostræ uirginis senectæ, & Christianæ eloquentiæ dignitas: quos in omni opere fidei, quemadmodum in isto optauerim assequi. Aut si in totum hæreses non sunt, ut qui eas pellunt finxisse credantur, mentietur Apostolus prædicator illarum. Porro si sunt, nō aliæ erunt quàm quæ retractantur. Nemo tam ociosus fertur stilo, ut materias habens, fingat. Igitur hoc libello quo demonstrationem solum promittimus illius arcani, ne quom ex nominibus tam peregrinis, & coactis, & compactis, & ambiguis, caligo suffundat, quomodo eis usuri simus prius demandabo. Quorundam enim de Græco interpretatio non occurrit ad expeditam proinde nominis formam, quorundam nec de sexu genera conueniunt, quorundam obscurior in Græco noticia est. Itaque plurimum Græco ponemus, significantiæ per paginarū limites aderunt, nec Latinis quidem deerunt Græca, sed in lineis desuper notabuntur, ut signum hoc sit personalium nominū propter ambiguitates eorū quæ cum alia significatione cōmunicant. Quanquā autē distulerim congressionem, solam interim professus narrationem, sicubi tamen indignitas meruerit sugillari, non erit delibatione transfunctoria expugnationis. Congressionis lusionem deputa lector, haud pugnam: ostendam, sed nō imprimā uulnera. Si & ridebitur alicubi, materijs ipsis satisfiet. Multa sunt sic digna reuinci, ne grauitate adorentur. Vanitati propriè festiuitas cedit. Congruit & ueritati ridere, quia lætans; de æmulis suis ludere, quia se-

cura est. Curandum planè, ne risus eius rideatur, si fuerit indignus. Ceterum ubicunq; dignus risus, officium est. Deniq; hoc modo incipiam. Primus omnium Ennius poeta Romanus,

Ennius — Coenacula maxima coeli

simpliciter pronunciauit, elati sitis nomine, uel quia Iouem illic epulantē legerat apud Homerū. Sed hæretici quātas supernitates supernitatū, & quātas sublimitates sublimitatū in habitaculū dei sui cuiusq; suspenderint, extulerint, expāderint, mirū est. Etiā creatori nostro Enniana coenacula in ædicularū disposita sunt forma, alijs atq; alijs pergulis superstructis, & unicuiq; deo per totidē scalas distributis, quot hæreses fuerint. Meritoriū factus est mundus. Insulā Feliculā credas, tanta tabulata cœlorū, nescio ubi. Illic etiam Valentinianorū deus ad summas tegulas habitat. Hūc substācialiter quidē *αἰὼν τελειος* appellāt, personaliter uero *πρωταρχὴν* & *τὸν ἀρχαῖον*, etiā Bythion, qđ in sublimibus habitanti minime cōgruebat. Innatū, immensum, infinitū, inuisibilē, æternūq; definiūt: quasi statim probent esse, si talē definiant qualem scimus esse debere, ut sic & ante omnia fuisse dicatur. Sed ut sit expositulo, nec aliud magis in huiusmodi denoto, q̃ quod post omnia inueniuntur, qui ante omnia fuisse dicūtur, & quidē nō sua. Sit itaq; Bythios iste infinitis retro acuis, in maxima & altissima quiete, in ocio plurimo, placidæ & (ut ita dixerim) stupentis diuinitatis, qualē iussit Epicurus. Et tamen quē solum uolunt, dant ei secundā in ipso & cū ipso personā & notā, quā & Charin & Sigen insuper nominant. Et fortē accedunt in illa cōmendatissima quiete mouere eū de proferendo tandē initio rerū à semetipso. Hoc uice seminis in Sige suæ uelut in genitalibus uulua locis collocat. Suscipit illa statim & prægnans efficitur, & parit utiq; silentio Sige, & quē parit Nus est, simillimū patri & parē per omnia. Deniq; solus hic capere sufficit immensam illā & incōprehensibilem magnitudinē patris. Ita & ipse pater dicit, & initū omniū & propriē Monogenes. Atquin nō propriē, siquidem non solus agnoscitur. Nam cū illo processit & foemina, cui Veritas. Monogenes, quia prior genitus, quāto cōgruentius Protogenes uocaretur? Ergo Bythios & Sige, Nus & Veritas, prima quadriga defenditur Valentinianæ factionis, matrix & origo cunctorū. Namq; ibidem Nus simulac cepit prolationis suæ officiū, emittit & ipse ex semetipso Sermonem & Vitam, quæ si retro nō erat, utiq; nec in Bythio. Et quale est ut in deo uita non fuerit? Sed & hæc soboles, ad initium uniuersitatis, & formati Pleromatis totius emissa, facit fructum. Hominem & Ecclesiam procreare habes Ogdoadē, tetradem duplicē, ex coniugationibus masculorū & foeminarū, cellas ut ita dixerim, primordialiū Æonum: fraterna connubia Valentinianorū deorū: census omnes sanctitatis & maiestatis hæreticæ: nescio criminū an numinū turbam, certe fontē reliquæ foecunditatis. Ecce enim secunda tetras, Sermo & Vita, Homo & Ecclesia,

*charis, gratia
Sige, Silentii*

*Nus
Veritas
στοργη*

*Sermo
Vita*

*Homo
Ecclesia*

q̃ in

In patris gloriā fructuisset, hinc numero gestientes & ipsi tale quid patri
 de suo offerre alios ebulliunt foetus, proinde coniugaleis, per copulā utriusq;
 naturæ: Hac Sermo & Vita decuriā æonum simul fundunt: illac Homo &
 Ecclesia duos amplius, æquiparando parentibus, quia & ipsi duo cū illis de/
 cem tot efficiūt, quot ipsi procreauerūt. Reddo nūc nomina quos decuriam
 dixi. Bythios & Mixis: Ageratos & Henonis: Autophyes & Hedone: Aci/
 netos & Synclasis: Monogenes & Macaria. Cōtra duodenarius numerus
 hi erūt: Paracletus & Pistis: Patricos & Elpis: Metricos & Agape: Ænos &
 Synesis: Ecclesiasticus & Macariotes: Teletus & Sophia. Cogor hic quid
 ista nomina desiderent proferre de pari exemplo. In [†] isclis Carthaginensi, *Forse, scholis*
 bus fuit quidam rigidissimus rhetor latinus, Phosphorus nomine: cū uirū *Phosphorus*
 fortem peroraret, Venio, inquit, ad uos optimi ciues de prælio cū uictoria
 mea, cū felicitate uestra, ampliatus, gloriosus, fortunatus, maximus, trium/
 phalis. Et scholastici statim, familiæ Phosphori *q̄v*, acclamant. Audisti For/
 tunatam, & Hedonen, & Acinetū, & Teletū, acclama, familiæ Ptolemæi *q̄v*.
 Hoc erit Pleroma illud arcanū, diuinitatis tricenariæ plenitudo. Videamus
 quæ sint istorum priuilegia numerorum, quaternarij, & octonarij, & duode/
 narij. Interim in tricenario foecūditas tota deficit, castrata est uis & potestas
 & libido genitalis æonum, quasi nō & numerorum tanta adhuc coagula su/
 peressent, & nulla alia de pædagogio nomina. Quare enim non & quinqu/
 ginta & centum procreantur: quare non & sterceiæ & Syntrophii nominan/
 tur: Sed & hoc exceptio personarū est, quod solus ille Nus ex omnibus im/
 menti patris fruitur notione, gaudens & exultās, illis utiq; moerentibus. Pla/
 ne Nus quantum in ipso fuit, & uoluerat & tentauerat, cæteris quoq; cōmu/
 nicare quæ norat, quantus & quā incōprehensibilis pater: sed intercessit
 mater Sige, illa scilicet quæ & ipsis hæreticis suis tacere præscribit: & si de pa/
 tris nutu aiūt factum, uolentis omnes in desiderium sui accendi. Itaq; dum
 macerantur intra semetipsos, dum tacita cupidine cognoscendi patrē urun/
 tur, penè scelus factum est. Namq; ex illis duodecim æonibus quos Homo
 & Ecclesia ædiderunt, nouissima natu Æon, uiderit Solœcismus, Sophia
 em̄ nomen est, incontinentia sui ue coniugis Phileti satietate prorumpit in *Teletus*
 patrem inquirere, & genus contrahit uitri, quod exorsum quidem fuerat in
 illis alijs qui circa Nun, in hūc autem, id est in Sophiam deriuarat, ut solent
 uitia in corpore alibi connata, in aliud membrum perniciem suam efflare.
 Sed enim sub prætexto dilectionis in patrem, æmulatio superabat in Nun
 solum de patre gaudentem. Ut uero impossibilia contendens Sophia fru/
 strarat, & uincitur difficultate, & extenditur affectione, modico abfuit præ/
 ni dulcedinis & laboris deuorari, & in reliquam substantiam dissolui: nec
 aliās quā pereundo cessasset, nisi bono fato in Horon incurfasset, (quæ/
Bono fato
 dam & huic uis est, fundamentum, uniuersitatis illius extrinsecus custos)

quem & Crucem appellant, & Lytrotē, & Carpiſten. Ita Sophia pericu-
lo exempta & tardē perſuaſa, de inclinata inueſtigatione patris conqueuit,
Enthymēſis & totam Enthymēſin, id eſt animationem cum Paſſione quæ inſuper acci-
derat, expoſuit. Sed quidam exitum Sophiæ, & reſtitutionē, aliter ſomnia-
uerunt. Poſt irritos conatus & ſpei deiectionem, deformatam eam pallore
credo, & macie, & incuria formæ, ut quæ patrem non minus denegatum do-
lebat quàm amiſſum. Dehinc in illo mœrore ex ſemetipſa ſola, nulla opera
Gallina
Vultures coniugij concepit, & procreat ſcœminam. Miraris hæc? Et gallina fortita eſt
de ſuo parere. Sed & uultures ſcœminas tantum parere aiunt, & tamen ſine
maſculo mater. Et metuere poſtremo ne ſinis quoq; inſiſteret, hære de ra-
tione caſus, curare de occultatione. Remedia nuſquam. Vbi enim iam Tra-
gœdiæ & comœdiæ à quibus forma mutuaretur exponendi, quod circa pu-
dorem erat natum? Dum in malis res eſt, ſuſpicit, conuertit ad patrem: ſed
incaſſum eniſa, & uires deferebant, in preces ſuccidit. Tota etiam propinqui-
tas pro ea ſupplicat, uel maximè Nus. quidni? cauſa mali tanti. Nullus ta-
men Sophiæ exitus uacuit: omnes ærumnæ eius operantur. Siquidem & il-
la tunc conflictatio in Materiæ originē peruenit. Ignorâtia, pauor, mœror,
ſubſtantiæ ſiunt. Ibi demum pater aliquando motus, quem ſuprà diximus
ſcœminas Horon, per monogenen Nun, in hæc præmittit in imagine ſua ſcœminama-
re, quia de patris ſexu ita uariant. Adijciunt autem, Horon etiam Metago-
gea (id eſt circunductorem) uocari, & Horotheten. Huius prædicant opera,
& reſpreſſam ab inlicitis, & purgatam à malis, & deinceps confirmatam So-
phiām & cōiugio reſtitutam, & ipſam quidē in Pleromatis cenſura manſiſ-
ſe: Enthymēſin uero eius, & illam adpendicem Paſſionem ab Horo relega-
Malum foras
Prouerb. tam & crucifixam, & extra æuum factam, Malum, quod aiunt, foras: ſpiri-
talem tamen ſubſtantiām illam, ut naturalem quendam impetum Æonis,
ſed informem & inſpectatam, quatenus nihil adprehendiſſet: ideoq; fru-
ctum infirmum, & ſcœminam pronūciatam. Igitur poſt Enthymēſin extor-
rem, & matrem eius Sophiam coniugi reducem, ille iterum Monogenes, il-
le Nus, ocioſus planè de patris cura atq; proſpectu, ſolidandis rebus, & Ple-
7 romati muniendo iamq; figendo, ne qua eiufmodi rursus concuſſio incute-
Forte, incur-
reret ret, nouam excludit copulationem Chriſtum & Spiritum ſanctum: turpiſ-
ſimum putem, duorum maſculorū: aut ſcœmina erit ſpiritus ſanctus: & uul-
neratur à ſcœmina maſculus. Numen his datur unum, procurare concinna-
tionem Æonum. Et ab eius officiij ſocietate, duę ſcholæ protinus, duę cathe-
Chriſti (æonis
Valentini no-
men eſt) offi-
cium dræ, inauguratio quædam diuidendæ doctrinæ Valentini. Chriſti erat,
inducere æonas naturā coniugiorum (uides quàm rem piām) & innati con-
iectationem, & idoneos efficere generandi in ſe agnitionem patris, quod ca-
pere eum non ſit neq; comprehendere, non uiſu deniq; non auditu compo-
tiri eius, niſi per Monogenen, Et tamē tolerabo quod ita diſcūt patrē noſſe
ne noſſent

ne nossent. Illam magis doctrinæ denotabo peruersitatē, quod docebātur, incomprehensibile quidem patris, causam esse perpetuitatis ipsorum: Comprehensibile uero eius, generationis illorū & formationis esse rationē. Hac enim dispositione illud opinor insinuatur, expedire deum non adprehendi: siquidem inadprehensibile eius, perpetuitatis est causa: adprehensibile autem non perpetuitatis, sed natiuitatis & formationis egentium perpetuitatis. Filium autē constituunt adprehensibilem patris. Quomodo tamen adprehendatur, tum prolatus Christus edocuit. Spiritus uero sancti propria, ut de doctrinæ studio omnes perēquati, gratiarum actionem prosequi nossent, & ueram inducerentur quietem. Itaq; omnes forma & scientia peræquantur, facti omnes quod unusquisq; nemo aliud, quia alter. Omnes refunduntur in Nun, omnes in Homines,† in Philetos, Et quæ fœminæ, in Sigas, in Zoas, in Ecclesias, in Fortunatas: ut Ouidius Metamorphoseis suas deleuisset, si hodie maiorem cognouisset. Exinde resecti sunt, & constabiliti sunt, & in requiem ex ueritate compositi, magno cū gaudij fructu hymnis patrem concinunt. Diffundebatur & ipse lætitia, utiq; bene cantantibus filiis & nepotibus. Quidni diffunderetur omni iocunditate, Pleromate liberato? Quis nauclerus non etiam cum dedecore lætatur? Videmus quotidie nauticorum lasciuias gaudiorum. Itaq; ut nautæ ad symbolam semper exultant, tale aliquid & Æones unum iam omnes etiam forma, nedum sententia, conuenientibus ipsis quoq; nouis fratribus & magistris Christo & Spiritu, quod optimum atq; pulcherrimum unusquisq; florebat, conferunt in medium. Vanè opinor. Si enim unum erant omnes ex supradicta peræquatione, uacabat symbolæ ratio, quæ fermè ex uarietatis gratia cōstat. Vnum omnes bonum cōferebant, quod omnes erant. De modo forsitan fuerit ratio, aut de forma ipsius iam peræquationis. Igitur ex græ† collocatio, qd̄ aiūt, in honorem & gloriam patris, pulcherrimum Pleromatis sydus fructumq; perfectum compingunt, Iesum: Eum cognominant Soterem, & Christū, & Sermonē, de patruitis: & omnia iam, ut ex omniū defloratione constructū, graculum Æsopi, Pandoram Hesiodi, Acci Patinam, Nestoris Cocetū, Miscellaneam Ptolemæi. Quam propius fuit de Atticis historijs Pancarpiam uocari, à tam ociosis autoribus nominum. Vt autem tantum sigillarium extrinsecus quoq; inornassent, satellites ei angelos proferunt: par genus, si inter se potest fieri. Si uero Soteri consubstantiuos (ambigue enim positū inueni) quæ erit eminentia eius inter satellites coęquales? Cōtinet hic igitur ordo primā processionem, pariter & nascentiū, & nubentiū, & generantiū æonū: Sophiæ ex desiderio patris, periculosissimū casum: Hori oportunissimū auxiliū: Enthymeseos & cōiunctę Passionis expiatū: Christi & Spiritus sancti pædagogatū: æonum tutelarem reformatū: Soteris pauoninū ornatum: Angelorū comparaticium antistatum, Quod superest, inquis, Vos ualete & plau

Spiritus Sancti (æonis Valentini non est) officium
In Teletos
Ouidius

Nautæ

Symbola

Collatio

Æsopi graculus & Hesiodi Pandora
Acci Patina
Nestoris Cocetum
Ptolemæi Miscellanea
Pancarpia

& plaudire. Imò quod superest, inquam, uos audite & pronunciate. Cæterum hæc intra cœtum pleromatis decurrere dicuntur, prima tragœdiæ scena. Alia autem trans siparium cothurnatio est, extra pleroma dico: & tamen si talis sub sinu patris intra ambitum Horii custodis, qualis extra iam in libero ubi deus non erat. Namq; Enthymesis siue iam Achamoth (quod abhinc scriptum, hoc solo ininterpretabili nomine) ut cum uitio indiuiduæ Passio- nis explosa est in loca luminis aliena, quod pleromatis res est, in uacuum atque inane illud Epicuri, miserabilis, etiam de loco est: Certe nec forma nec facies ulla, defectiua scilicet & abortiua genitura. Dum ita rerum habet, flexitur à superioribus Christus, deducitur per Horon, abortum ut illud in- formet de suis uiribus, solius substantiæ nō etiam scientiæ forma. Et tamen cum aliquo peculio relinquitur. Iteratur odor incorruptibilitatis quo com- pos casus sui potiorum desiderio suppararetur. Hac misericordia functus non sine Spiritus sancti societate, recurrit Christus in pleroma. Vtus est, rerum, ex liberalitatibus quoq; nomina accedere. Enthymesis de actu fuit. Achamoth unde, adhuc quæritur: Sophia, de matre manat. Spiritus san- ctus ex angelo accipit Christum, à quo derelicta se statim senserat deside- rium. Itaq; prosiluit & ipsa lumen eius inquirere: quem si omnino non no- uerat, ut inuisibiliter operatum, quomodo lumen eius ignotum cum ipso re- quirebat. Tamen tentauit, & fortasse adprehendisset, si non idē Horos qui matri eius tam prosperè uenerat, nunc tam importunè filiæ occurrisset, ut etiam inclamauerit in eam Iao, quasi Porro quiritēs, aut Fidem Cæsaris, in- de inuenitur Iao in scripturis. Ita depulsa quo minus pergeret, nec habens su- peruolare Crucem, id est Horon, quia nullum Catulli Laureolum fuerit ex- ercitata, ut destituta passioni illi suæ in tricha multiplici atque perplexa, om- ni genere eius cœpit affligi: mœrore, quod non perpetrasset inceptum: me- tu, ne sicut luce, ita & uita orbaretur: consternatione, tum ignorantia. Nec ut mater eius. Illa enim Æon: at hæc pro cōditione deterius: insurgente adhuc & alio fluctu conuersionis in Christum, à quo uiuificata fuerat, & in hanc ipsam conuersionem temperata. Age nunc discant Pythagorici, agnoscant Stoici, Plato ipse, unde materia quam innatam uolunt, & originem & sub- stantiā traxerit in omnē hanc struem mundi, quod nec Mercurius ille Tris- megistus magister omnium Physicorum recogitauit. Audisti Conuersio- nem, genus aliud passionis. Ex hac omnis anima huiusmodi dicitur consti- tisse, etiā ipsius Demiurgi, id est dei nostri. Audisti mœrorē & timorem. Ex his initiata sunt cætera. Nam ex lachrymis eius uniuersa aquarū natura ma- nauit. Hic æstimandum quē exitū duxerit, quātis lachrymarum generibus inundauerit. Habuit & falsas, habuit & amaras, & dulces, & calidas, & frigi- das guttas, & bituminosas, & ferruginantes, & sulphurātes, utiq; & uenenat- tas, ut & Nonacris inde sudauerit quæ Alexandrū occidit, & Lyncestarum inde

Achamoth no-
men ininter-
pretabile

Iaioth
Porro Quiri-
tes. Inclamare
fidem Cæsaris
Catulli Lau-
reolus

Pythagorici
Stoici
Trismegistus
Physici
Conuersio

Nonacris
Lyncestarum

inde defluerit quæ ebrios efficit, & Salmacis inde se soluerit quæ masculos *salmacis* mollescit. Cœlestes imbres pipiauit Achamothe. Nos in cisternis etiam alienos luctus & lachrymas seruare curamus. Proinde ex consternatione & pauore corporalia elementa ducta sunt. Et tamen in tanta circumstantia solitudinis, in tanto circumspectu destitutionis, ridebat interdum, quâ conspecti Christi recordans. Eodem gaudio, risu lumen effulgit. Cuius hoc prouidentiae beneficium quæ illam ridere cogebat, idcirco ne semper nos in tenebris moraremur? Nec obstupescas, qui lætitia eius tam splendidum elementum radiauerit mundo, cum mœsticia quoque eius tam necessariū instrumentum defluerit seculo. O risum illuminatorem, o fletum rigatorem. Et tamen poterat remedio iam agere cum illius loci horror. Omnem enim obscuritatem eius discussit. Sed quoties ridere uoluisset, uel ne cogeretur desertores suos supplicare? Conuertitur enim ad preces & ipsa more matris. Sed Christus quem iam pigebat extra Pleroma proficisci, uicarium praeficit: Paracletum Soterem (hic erit Iesus, largito ei patre uniuersorum æonum summam potestatem subiiciendis eis omnibus, ut in ipso secundum Apostolum omnia confœderentur) ad eam emittit cū officio atque comitatu ætæternorum Angelorum, credas & cum duodecim fascibus. Ibi demum aduentu pompatico eius concussa Achamothe, protinus uelamentū sibi obduxit, ex officio primo uenerationis & uerecundiae. Dehinc cōtemplatur eum, fructiferumque suggestū. Quibus inde cōceperat uiribus occurrit illi, quiriachy *quiriachy* re. Hic opinor susceptā ille confirmat, atque cōfirmat agnitione iam, & ab omnibus iniurijs passionis expumicat, non eadē negligentia in exterminium *Expumicare* discretis, quæ acciderat in calibus matris. Sed enim exercitata uicia, & usu uerosa cōfudit. Atque ita massaliter solidata, defixit seorsum in materiae corporalem paraturam, cōmutans ex incorporali passione indita habilitatem atque naturam, qua peruenite mox posset in æmulas æquiparantias corpulentiarum, ut duplex substantiarū conditio ordinaretur: de uicijs, pessima: de conuersione, passionalis. Hæc erit materia quæ nos cōmisit cum Hermogene, *Hermogenes* *10* terisque, qui deum ex materia, non ex nihilo operatum cuncta, praesunt. Abhinc Achamota expedita tandem de malis omnibus, ecce iam proficit, & in opera maiora frugescit. Præ gaudio enim, tanti exin felicitate successus concalefacta, simulque contemplatione ipsa angelicorum luminū, ut ita dixerim, subfermentata, pudet, sed aliter exprimere nō est, quodāmodo subauiit intrā & ipsa in illos, Et conceptu statim intumuit spiritali ad imaginem ipsam, quam uis lætantis & lætitia prurientis intentionis, imbiberat, & sibi intimarat. Peperit denique, & facta est exinde trinitas generum, ex trinitate causarum. Vnum materiale, quod ex passione. Aliud animale, quod ex conuersione. Tertium spiritale, quod ex imaginatione. Hæc autoritate triuini *Autoritas triuini* *10* licet liberprum agendis rebus exercitior facta, formare singula genera cōstituit

stitit. Sed spiritale quidem non ita potuit attingere, ut & ipsa spiritualis. Fe-
 re enim paria & consubstantia, in alterutrum ualere societas naturæ negauit.
 Eo animo se enim ad animale conuertit, prolatis Soteris disciplinis. Et pri-
 mum (quod cum magno horrore blasphemiae & pronunciandum, & legen-
 dum est, & audiendum) deum fingit hunc nostrum & omnium præter hæ-
 reticorum patrem, & Demiurgum & regem uniuersorum quæ post illum.
 Ab illo enim, si tamen ab illo, & non in ipso potius Achamoth, à qua occul-
 to nihil sentiens eius, & uelut sigillario extrinsecus ductu, in omnem opera-
 tionem mouebatur. Denique ex hac personarum in operibus ambiguitate,
 nomē illi Metropatoris miscuerunt, distinctis appellationibus cæteris se-
 cundum statum & situm operum: ut animalium quidem substantiarum quas
 ad dextram commendant, patrem nuncupent: maternarum uero quas ad laeuam
 delegant, Demiurgum nominent. Regem autem communiter in uniuersitate. Sed
 nec nomini proprietas cōpetit proprietati operum, de quib. nomina omnia,
 cum deberet illa hæc omnia uocitari, à qua res agebatur, nisi quod iam nec
 ab illa. Cum enim dicant Achamoth in honore æonum imagines cōmenta-
 ri, rursus hoc in Soterē autorem detorquent, qui per illam sit operatus: ut
 ipsam quidem imaginē patris inuisibilis & incogniti daret, incognitā scilicet &
 inuisibilem Demiurgum: eundem autem Demiurgum non filiū effingeret. Archangelus
 uero Demiurgi opus, reliquos æonas exprimerent. Cum imagines au-
 diantur tantis trium, quæro, non uis nunc ut imagines rideā peruersissimi picto-
 ris illorum: formam Achamoth, imaginem patris, & ignarum matris Demiur-
 gum, multo magis patris, imaginē Nō ignorantis patrem, & Angelos famu-
 los simulacra dominorum. Hoc est mulum de asino pingere, & Ptolemæum
 describere de Valentino. Igitur Demiurgus extra pleromatis limites consti-
 tutus, in ignominiosa æterni exilij uastitate: nouam provinciam condidit,
 hunc mundum: repurgata confusione & distincta diuersitate duplicis sub-
 stantie illius destruxit, animalium & materiaturum. Ex incorporalibus corpo-
 ra ædificat, grauiā, leuiā: sublimantia, atque uergetia: cœlestia atque terrena:
 septemplex tum ipsam cœlorum septemplex scenam folio desuper suo finit: Vnde &
 cœlorum scena. Sabbatum dictum, ab Hebdomade sedis fixæ: & Ogdoada mater Acha-
 moth, ab argumento Ogdoadis primigenialis. Cœlos autem noeros deputat,
 & interdum angelos eos faciunt: sicut & ipsum Demiurgum: sicut & Para-
 disum, archangelum quartum, quoniā & hunc supra cœlum tertium pangunt,
 ex quo uisus sumptus Adam deuersatus illic inter nubeculas & arbuscu-
 las. Satis meminerat Ptolemæus pueriliū dicibulorum, in mari pomam nasci, &
 in arbore pisces: sic & in cœlestibus nuceta præsumpsit. Operatur Demiur-
 gus ignorans, & ideo fortasse non scit arbores in sola terra institui oportere.
 Plane mater sciebat. Quid nō suggererat: quæ & effectum suum ministrabat.
 Sed tantum fastidium filio extruens per ea opera quæ illum & patrem, &
 deum

deum, & regem, ante Valentinianorum ingenia testatur, cur sibi quoque ista noluit esse nota, postea quæram. Interim tenendum, Sophiam cognominari & Terram & Matrem, quasi Matrem terram, & quod magis rideas etiam Spiritum sanctum. Ita omnem illi honorem contulerunt feminae, puto & barbam, ne dixerim cætera. Alioquin Demiurgus adeo rerum non erat compos, de animalibus scilicet censu inualitudinis spiritalia accedere, ut se solum ratus, concionaretur, Ego deus & absque me non est: certe tamen non fuisse se retro sciebat. Ergo & factum intelligebat, & factitator facti esse quemcunque. Quomodo ergo solus sibi uidebatur, & si non certus, saltem suspectus de aliquo factitatore? Tolerabilior infamia est apud illos in diabolum, uel quia origo sordidior capit. Ex nequitia enim moeroris illius deputatur, ex qua angelorum & demonum, & omnium spiritalium maliciarum genituras notant. Et tamen diabolus quoque opus Demiurgi affirmat, & Munditenentem appellat: & superiorum magis gnatum defendunt, ut spiritalem naturam, quam Demiurgum, ut animale. Meretur ab illis prælationem, cui omnes hæreses procurantur. Singularium autem potestatum arces his finibus collocant. In summis summitatibus præsidet tricenarius Pleroma, Horum signante lineam extremam. Inferius illum metatur medietatem Achamoth, filium calcans. Subest enim Demiurgus in Hebdomade sua: magis diabolus, in isto nobiscum communi mundo, coelementato & concorporificato (ut supra æditum est) ex Sophia utilissimis casibus, quam nec aerem haberet recipiendi spiritus spacium, teneram omnium corporum uestem, colorum omnium indicem, organum temporum, si non & istum Sophiæ mœstitia colasset: sicut animalia metus, sicut cōuersio eius, ipsum Demiurgum. His omnibus elementis atque corporibus ignis inflabellatus est, cuius originalem Sophiæ passionem, quia nondum ædiderunt, ego interim argumentabor motiunculis eius excussum. Credas enim illam in tantis uexationibus etiam febricitasse. Cum talia de deo uel de dijs, qualia de homine figmenta? Molitus enim mundum Demiurgus, ad hominem manus confert, & substantiam ei capit non ex ista, inquit, arida quam nos unicam nouimus terram (quasi non & si arida postmodum, adhuc tamen tunc aquis antè segregatis superflite limo siccauerit) sed ex inuisibili corpore materie illius scilicet philosophicæ, de fluxili & fusili eius: quod unde fuerit haud queo æstimare, quia nusquam est. Si enim fusile & fluxile liquoris est qualitas, liquor autem omnis de Sophiæ fletibus fluxit, sequitur ut limum ex pituitis & gramis Sophiæ constituisse credamus, quæ lachrymarum proinde sunt feces, sicut aquarum quod desidet limus est. Figulat ita hominem Demiurgus, & de afflatu suo animat: sic erit & choicus, & animalis, ad imaginem & similitudinem factus: quadruplex res: ut imago quidem, choicus deputetur, materialis scilicet: & si non ex materia Demiurgus. Similitudo autem, animalis: hoc enim & Demiurgus. Habes duos interim. Carnalem superficiem

Q

perficiem

perficiem postea aiunt choico supertextam, & hanc esse pelliceam tunicam
 obnoxiam sensui. Inerat autem in Achamoth, ex substantia Sophiae matris,
Peculium se- *minis* peculium quoddam seminis spiritualis: sicut & ipsa Achamotha in filio De-
 miurgo sequestrauerat, ne hoc quidem gnaro. Accipe industriam clandesti-
 nae prouidentiae huius. Ad hoc enim & deposuerat & occultauerat, ut cum
 Demiurgus animam mox de suo afflatu in Adam communicaret, pariter &
 semen illud spiritale quasi per canalem animam deriuaretur in choicum: atque
foetura ita foeturatum in corpore materiali, uelut in utero, & adultum illic, idoneum
 inueniretur suscipiendo quandoque sermoni perfecto. Itaque cum Demiurgus
ἡλασεν traducem animae suae committit in Adam, latuit homo spiritualis flatu insertus,
 & pariter corpori inductus, quia non magis semen nouerat matris Demiur-
 gus, quam ipsam. Hoc semen Ecclesiam dicunt, ecclesiae supernae speculum, & ho-
 minis censum: proinde eum ab Achamoth deputantes, quemadmodum anima-
 lem a Demiurgo: choicum, substantia ἀρχὴς: Carnem, materia. Habes no-
 uum, id est quadruplum Geryonem. Sic & exitum singulis diuidunt. Mate-
 riali quidem, id est carnali, quem & sinistrum uocant, indubitatum interitum.
 Animalis uero quem & dextrum appellant, dubitatum euentum: utpote inter
 materialem spiritalemque nutanti, & illac debito quam plurimum adnuerit. Cete-
 rum Spiritalem emitti in Animalis comparationem, ut erudiri cum eo & exer-
 ceri in conuersationibus potuit. Indiguisse enim Animalem etiam sensibilem
Paratura *mundi* disciplinarum: in hoc & paraturam mundi prospectam: in hoc & Soterem
 in mundo representatum, in salutem scilicet Animalis. Alia adhuc compo-
 sitione monstrosum, uolunt illum prospicientias earum substantiarum induis-
 se, quarum summam saluti esset redactus: ut Spiritalem quidem susceperit
 ab Achamoth: Animalem uero quem mox a Demiurgo induit Christum: ceterum
 Corporalem, ex Animalis substantia. Sed miro & inenarrabili ra-
 tionis ingenio constructam, administrationis causam uel contulisse, quo con-
 gressui, & conspectui, & contactui, & defunctui, ingratum subiaceret. Materia-
 le autem nihil in illo fuisse, utpote salutis alienum: quasi alijs fuerit necessa-
 rius quam egentibus salute. Et totum hoc, ut carnis nostrae habitum alienan-
 do a Christo, a spe etiam salutis expellant. Nunc reddo de Christo: In quem
 tanta licentia Iesum inferunt quidam, quanta spiritale semen animali cum
Fartilia homi- *num & deorum* *Valentinianorum* inflatu infulciunt, fartilia nescio quae comenti, & hominum & deorum suo-
 rum. Esse etiam Demiurgo suum Christum filium naturalem: denique anima-
 lem prolatum ab ipso, promulgatum Prophetis: in praepositionum quae-
 stionibus positum, id est per uirginem, non ex uirgine editum: quia delatus in
 uirginem transmeatorio potius quam generatorio more processerit, per ipsam,
 non ex ipsa, non matrem eam, sed uiam passus. Super hunc itaque Christum,
 deuolasse tunc in Baptismatis sacramento Iesum, per effigiem columbae. Fuisse
 autem & in Christo etiam ex Achamoth spiritualis seminis condimentum,
 ne mat

ne marcesceret scilicet reliqua farsura. Nam in figurā principalis Tetradis, quatuor eum substantijs stipant: spiritali Achamothiana: animali, Demiurgina: corporali, Iesuaciana: & illa Soteriana, id est columbina. Et Soter qui dem permansit in Christo, impassibilis, inlæsibilis, inadprehensibilis. Denique cū ad adprehensiones uenitur, discessit ab illo in cognitione Pilati. Proinde nec matris semen admisit iniurias, æquē in subditiū, & ne ipsi quidem Demiurgo compertum. Patitur uero Animalis & carneus Christus, in delineationem superioris Christi, qui ad Achamoth formandā substantiuali nō agnitionali forma, Cruci, id est Horo fuerat innixus. Ita omnia in imagines urgent, planē & ipsi imaginarij Christiani. Interea Demiurgus omniū adhuc nescius, ut si aliquid & ipse per Prophetas concionabitur, ne huius quidem operis sui intelligēs: diuidunt enim & prophetiale patrociniū in Achamoth, in semē, in Demiurgū: ubi aduentū Soteris accepit, propere & oanter accurrit, cum omnibus uiribus suis, Centurio de Euangelio. Et de omnibus inluminatus, ab illo etiā spem suam discit, quod successurus sit in locum matris. Ita exinde securus, dispensationem mundi huius, uel maxime ecclesiæ protegendæ nomine, quanto tēpore oportuerit, insequitur. Colligam nunc ex disperso, ad concludendum, quæ de totius generis humani dispositione differant. Triformem naturam primordio professi & tamē in unitam in Adam, inde iam diuidunt per singulares generum proprietates, naçti occasione distinctionis huiusmodi ex posteritate ipsius Adæ, moralibus quoque differentijs tripartitæ. Cain, Abel, & Seth, fontes quodammodo generis humani in totidem deriuant argumenta, naturæ atq; essentiæ. Choicum saluti degeneratum, ad Cain redigunt: Animale mediæ spei deliberatū, ad Abel componunt: Spiritale certæ saluti præiudicatū, in Seth recondunt. Sic & animas ipsas duplici proprietate discernunt, bonas & malas: secundum choicum statum ex Cain, & animale ex Abel, spiritalem ex Seth. De obuenientia superducūt iam nō naturam, sed indulgentiā, ut quos Achamoth in superiorib. in animas bonas depluat, id est animali cēsui inscriptas. Choicum enim genus, id est malas animas, nuncq; capere salutaria. Inmutabilem enim & inreformabilem naturæ naturā pronūciauerūt. Id ergo granum seminis spiritualis modicū & paruulum iactu, sed eruditū huius fides augetur atq; prouehitur, ceu prædiximus: animæq; hoc ipso ita cæteris præuertunt ut Demiurgus tūc ignorans magni eas fecerit. Ex earū ergo Laterculo, & in reges, & in sacerdotes allegere cōsueuerat: Quæ nunc quoq; si plenam atq; perfectam noticiam adprehenderint istarum næniarum, naturificatæ iam spiritualis cōditionis germanitate, certam obtinebunt salutem, imò omnimodo debitam. Ideoq; nec operationes necessarias sibi existimant, nec ulla disciplinæ munia obseruant: martyrij quoq; eludentes necessitatem qua uolunt interpretatione. Hanc enim regulam Animalī semini præstitutā: ut salutem

Cognitio Pilati

Imaginarij Christiani, Valentiniani

Demiurgum dicūt esse Valentiniani Centurionem in Euangelio

Fontes generis humani

14

Seth, spiritalis

Abel, Animalis

Cain, Choicus

Laterculum

ludem quam non de priuilegio status possidemus, de suffragio actus elaboramus. Nobis enim inscriptura huius seminis, qui imperfectæ essentię sumus, qui amoribus Phileti, & utiq; abortui deputamur, quod mater illorū. Sed nobis quidem uæ, si exceſſerimus in aliquo disciplinæ iugum: si obtorperimus in operibus sanctitatis atq; iustitiæ: si confitendum alibi, nescio ubi, & non sub potestatibus istius seculi, apud tribunalia Præsidium optauerimus.

Passiuitas uitæ Illi uero & de passiuitate uitæ, & diligentia delictorum, generositatem suam uindictent, blandiente suis Achamoth, quoniam & ipsa delinquendo profecit. Nam & honorandorum coniugiorū supernorum gratiæ dicitur apud illos meditandum atq; celebrandum semper sacramentū, comiti, id est fœminæ adhærendo. Alioquin degenerem nec legitimum ueritatis, qui deuersatus in mundo non amauerit fœminam, nec se ei iunxerit. Et quid facient spadones, quos uidemus apud illos? Superest de consummatione, & dispensatione mercedis. Vbi totam messem Achamoth seminis sui preſerit, dein colligere in horreum cœperit, uel cum ad molas delatum, & defarinatum, in conspersionis aluearia absconderit, donec totum confermentetur, tunc cōsummatio urgebit. Igitur in primis ipsa Achamoth, de regione medietatis, de tabulato secundo in summum transfertur, restituta Pleromati: & statim excipit compactitius ille Soter, sponsus: scilicet ambo coniugium nouum fiet. Hic erit in scripturis sponsus: & sponsalis, Pleroma. Cre-

For. Caniniā das enim ubi de loco in locum transmigratur, leges quoq; Iulias interuenire sicut & Cainam. Et Demiurgus tunc de Hebdomade cœlesti in superiora mutabit, in uacuū iam cœnaculum matris, sciens iam nec uidēs illam. Nam si ita erat, semper ignorare maluisset. Humana uero gens in hos exitus ibit, choicæ & materialis notæ totū interitū: quia omnis caro fœnum. Et anima mortalis apud illos, nisi quæ salutē fide inuenerit. Iustorum animę, id est nostræ, ad Demiurgum in medietatis receptacula transmittentur. Agimus gratias, contenti erimus cum deo nostro deputari, quā census, nihil Animale in Pleromatis palatium admittitur, nisi spiritale examen Valentini.

Spiritale examen Valentini Illic itaque primo dispoliantur homines ipsi, id est interiores. Despoliari est autem deponere animas, quibus induti uidebantur: easq; Demiurgo suo reddent, quas ab eo auerterant. Ipsi aut spiritus in totum fient intellectuales, neq; detentui, neq; conspectui obnoxij: atq; ita inuisibiliter in Pleroma recipientur furtim. Si ita est, quid deinde? Angelis distribuentur satellitibus Soteris. In filios putas? Non. Sed in adparitores? Ne istud quidem. Sed in imagines? Utinam uel hoc. In quid ergo, si non pudet dicere? In sponsas. Tunc illi Sabine raptas iure matrimonij plaudent. Hæc erit Spiritualium merces, hoc præmiū credendi. Fabulæ tales utiles, ut Marcus, aut Gaius in hanc carnem barbatus, & hæc omnia, seuerus maritus, pater, auus, proauus, certè quod sufficit masculus, in symphone Pleromatis ab angelo, tacendo iam dixi, & forsitan

forſitan parias aliquem † oneſimum æonem. His nuptijs rectè deducendis, *Noniſſimum*
 pro face & flammeo, tūc credo ille ignis arcanus erumpet, & uniuerſam ſub
 ſtantiam depopulatus, ipſe quoq; decineratis omnibus in nihilum finietur:
 & nulla iam fabula. Sed ne ego temerarius, qui tantum ſacramentum etiam
 inludendo prodiderim. Verendum mihi eſt, ne Achamoth quæ ſe nec filio
 agnitam uoluit, infaniam: ne Philetus irascatur: ne Fortuna acerbetur. Et ta- *Teletus*
 men homo ſum Demiurgi, illuc habeo deuertere, ubi poſt exceſſum omni- *Fortunata*
 no non nubitur: ubi ſuperindui potius, quàm deſpoliari: ubi & ſi deſpolior, *μακροπρότης*
 ſexui meo deputor: angelis non angelus, non angela: nemo mihi quicquam
 faciet, quem & tunc maſculum inuenient. Producam deniq; uelut epicitha *16*
riſma poſt fabulam tantam, etiam illa, quæ ne ordini obſtreperent, & lecto-
 ris intentionem interiectione diſpargerent, hunc malui in locum diſtulſiſſe,
 aliter atq; aliter † commendata ab emendatoribus Ptolemæi. Extiterūt em̃ *Cōmentata*
 de ſchola ipſius, diſcipuli ſuper magiſtrum, qui duplex coniugium Bythio
 ſuo adfingerent, Cogitationem & Voluntatē, Vna enim ſatis non erat Co *ἐννοία καὶ*
 gitatio, qua nihil producere potuiſſet, ex duabus facillimo prolata. Primū *διάνοια*
 coniugium, Monogenem & Veritatem: ad imaginem quidem Cogitatio-
 nis ſcēminam Veritatem: ad imaginem Voluntatis, marem Monogenem.
 Voluntatis enim uis, uti quæ effectum præſtat Cogitationi, maris obtinet
 cenſum. Pudiciores alij, honorem diuinitatis recordati, ut etiam unius coniu-
 gis dedecus ab eo auellerent, maluerunt nullum Bythio ſexum deputare: &
 fortasſe Hoc deum, non Hic deus, neutro genere pronunciant. Alj contrā
 magis & maſculū & ſcēminam dicunt, ne apud ſolos Lunēſes Hermaphro-
 ditum exiſtimet annalium commentator *Feneſtella*. Sunt qui nec principa-
 tum Bythio defendant, ſed poſtumatum, Ogdoadem ante omnia præmit-
 tentes ex tetrade quidem & ipſam, ſed alijs nominibus deriuatam. Primo
 enim conſtituunt Proarchen, ſecundo Anennoeton, tertio Arrheton, quar-
 to Aoraton. Ex Proarche itaq; proceſſiſſe primo & quinto loco Archen:
 ex Anennoeto, ſecundo & ſexto loco Acatalepton: ex Arrheto, tertio & ſe-
 ptimo loco Anonomaſton: ex Inuiſibili, quarto & octauo loco Agēneton.
 Hoc quæ ratio diſponat ut ſingula binis locis & quidem tam intercīſis na-
 ſcantur, malo ignorare quàm diſcere. Quid enim recti habent, quæ tam
 peruerſe proferuntur? Quanto meliores qui totum hoc tædium de medio
 amoliti, nullum æonem uoluerunt alium ex alio per gradus reuera Gemo *Gemonij*
 nios ſtructum, ſed mappa (quod aiunt) miſſa, ſemel octoiugem iſtam ex *gradus*
 patre & Enncea eius excluſam. Ex ipſo denique eius motu nomina gerunt.
 Cum, inquit, cogitauit proferre, hoc pater dictus eſt. Cum protulit, quia
 uera protulit, hic Veritas appellata eſt. Cū ſemetipſum uoluit probari, hoc
 Homo pronunciatuſ eſt. Quos autem præcogitauit, cum protulit, tunc Ec-
 cleſia nuncupata eſt. Sonuit Homo Sermonem, & hic eſt primogenitus fi-
 lius: &

lius: & Sermoni accessit Vita: & Ogdoas prima conclusa est. Sed hoc tēdū
 17 pusillum. Accipe alia ingenia Circuriana insignioris apud eos magistri,
 qui ex Pontificali sua autoritate in hunc modum censuit. Est, inquit, ante o-
 mnia Proarche, inexcogitabile, & inenarrabile & innominabile, quod ego
 nomino Monoteta. Cū hac erat alia uirtus, quam & ipsam appello Heno-
 teteta. Monotes & Henotes, id est solitas & unitas cum unum essent, protule-
 runt nō proferētes initium omniū intellectuale, innascibile, inuisibile, quod
 sermo Monada uocauit. Huic adest consubstantiua uirtus, quam appellat
 Vnio. Hæ igitur uirtutes, Solitas, Singularitas, Vnitas, Vnio, cæteras prola-
 tiones æonum propagarunt. 6 differentia. Mutetur Vnio & Vnitas: Singu-
 laritas & suum Solitas, quanq̃ designaueris, unum est. Humanior iam Se-
 cundus, ut breuior, Ogdoadem in duas tetradas diuidens, in dexterā & sini-
 stram, in lumen & tenebras, tantum quod desultricem & defectricem illam
 uirtutem non uult ab aliquo deducere æonum, sed à fructibus de substan-
 tia uenientibus. De ipso iam domino Iesu, quāta diuersitas scinditur: Hi ex
 omnium æonum flosculis eum construunt, illi ex solis decem constitisse con-
 tendunt, quos Sermo & Vita protulerūt. Inde & in ipsum Sermonis & Vi-
 tæ cōcurrerunt flosculi. Illi ex Duodecim potius, ex Hominis & Ecclesiæ foe-
 tu: ideoq̃ filium hominis auitē pronunciatum: alij à Christo & Spiritu san-
 cto constabiliendæ uniuersitati prouisis, confictum: & iure, paternæ appel-
 lationis heredē. Sunt qui filiū hominis aliunde cōceperint dicendū: quanq̃
 ipsum Patrē pro magno nominis sacramento Hominē appellasse præsum-
 pserint, ut quid amplius speres de eius dei fide cui nūc adæquaris? Talia in-
 genia superfruticant apud illos ex materni seminis redundātia. Atq̃ ita in-
 Gnostici solescentes doctrinæ Valentinianorū, in syluas iam exoleuerūt Gnosticorū.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTUL-
 LIANI, LIBRI ADVERSUS
 VALENT. FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
 PER BEATVM RHENANVM.

ORTHODOXAM pietatē tres personas in diuinis cōstituentem hoc
 uolumine propugnat aduersus Praxeam, qui dicebat unicū dominum
 omnipotentem mundi conditorem, nempe patrem ipsum, & natum &
 cruci suffixum: ipsum denique esse IESVM CHRISTVM. Ab illo
 cognominati sunt Praxeiani, huic impietati subscribentes. Quibus similes sunt
 quos Aurelius Augustinus Noetianos appellat, & Sabellianos. qui omnes com-
 muni uocabulo Patripassiani uocantur. Fuit & Monarchianis inde nomē, quod
 μοναρχίαν, hoc est, ut Tertullianus interpretatur, singulare & unicum imperium,
 defen-

defendendo, nempe Patris, Filij personā in diuinis nō agnoscerent. Praxeas meminit Tertullianus in Catalogo hæreseon, in fine, cū inquit: Sed post hos omnes etiam Praxeas quidam hæresem introduxit, quam Victorinus corroborare curauit. Hic deum patrem omnipotentem, Iesum Christum esse dicit: hūc crucifixum passumq; contendit, mortuum, præterea seipsum sibi sedere ad dexterā suam cum prophana et sacrilega temeritate proponit. Autor est Aur. Augustinus Praxeam in Africa uixisse. Quo minus tolerabilis fuit Tertulliano uicinam gentem seducens. Cæterum hic monendi sunt Theologi ut quædam commodius interpretentur, quàm sonant, & uetustati nonnihil condonent: nam ante hunc apud Latīnos nemo hoc argumentum tractauit. Scripsit autem hunc librum post mediā ætatem, meminit enim nouæ prophetiæ.

ARGVMENTI FINIS.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM

Intulit Romanæ humo.) Intelligit prouinciās urbi Romę uiciniores. Alioquin ipsa etiam Asia partim Romanū agnoscebat imperium. Et mox sequitur, Duo negocia diaboli Praxeas Romæ procurauit, Prophetiam expulit, & hæresem intulit. De iactatione Martyrij inflatus.) Vel hinc uides quanti solerent olim fieri martyres. Episcopum Romanū agnoscentē iam Proph.) Attende summam Romani Pontificis autoritatem etiam illis temporibus, dum aliquid aut recipit, aut damnat. Hinc illud Am. Marcellini de Constantio Aug. & Liberio pontifice, Tamen, inquit, autoritate, qua potiores æternæ urbis episcopi, firmari desiderio nitebatur ardenti. Lib. xv. Irenæus sanè Romanam ecclesiam maximam & antiquissimam uocat, à gloriosissimis duobus Apostolis Petro & Paulo fundatam & constitutā, ad quam, propter potentiorē principalitatē, necesse sit omnem conuenire ecclesiam, hoc est eos qui sunt undiq; fideles: in qua semper, ab hijs qui sunt undiq;, conseruata est ea quæ est ab Apostolis traditio. Falsa de ipsis Prophetis & ecclesijs eorum adseuerando. Hic audis Montani fautorem. Quem præcipue defendit operis *περὶ ἐκείνων* libro septimo. Sanè Apollonius uir discretissimus, scripsit aduersus Montanum, Priscillam & Maximillam insignem & longum uolumen, in quo asserit Montanum & insanas uates perijsse suspendio, & multa alia, in quibus de Priscilla & Maximilla refert: Si negant eas accepisse munera, confiteantur non esse prophetas qui accipiunt, & mille, hoc testibus approbabo. Sed & ex alijs fructibus prophetæ: Dic mihi, crinem fucat prophetes: Stibio oculos linunt: Prophetæ uestibus & gemmis ornantur: Prophetes tabula ludunt & tesseris: Prophetæ scænus accipit: Respondeant, utrum hoc fieri liceat, an non? Meum est approbare, quod fecerint. Ex illustribus scriptoribus ecclesiasticis diui Hieronymi. Huc etiam pertinet quod Sacramenta perhibentur funesta habere. Nam de infantis anniculi sanguine, quæ de toto eius corpore minutis punctiōnū uulneribus extorquent, quasi Eucharistiam suā cōficere perhibentur, miscentes eum farinæ, panemq; inde faciētes. Qui puer si mortuus fuerit, habetur apud eos pro martyre: Si autem uixerit, pro magno sacerdote. Ex Aurelio Augustino.

Et præcessorū eius autoritatem defendendo.) Et hic locus superiorem confirmat, & primam atq; adeo summam autoritatem ecclesiæ Romanæ subinducat.

Reuocare.) Hic considera studia hominū, dum quisq; pro eo cui fauet, nihil nō facit. Rectissime uero agit Rom. Pontifex qui illā confictā Montani prophetiam damnauit. Emissas.) Emissionem literarū. Iureconsultorum uerbum est.

Paracletum fugauit.) Mirum est, tam eruditū uirum somnijs Montani fidē ha-

Q 4 buisse

buisse, nec fucum olfecisse. An non erat aperta insania, dicere, in Apostolis spiritum sanctum fuisse, Paracletum non fuisse: Et Paracletum plura in Montano dixisse quam Christus in Evangelium protulerit, nec tantum plura sed etiam meliora atque maiora. Ex Prescriptionibus. In quo loco blasphemiam ipse uocat. Sed nondum Montano nomen dederat. Atque hoc est quod diuus Augustinus scribit, transisse eum ad Caraphrygas quos ante destruxerat. Fructificauerant. Sic aduersus Hermogenem, Fructificet terra herbam foeni. Item in fine aduersum Valentinianos, Talia, ingenia superfructificant apud illos. Auenae Praxeanae. Iuxta illud Vergilianum, Infelix lolium & steriles dominantur auenae. Falsam doctrinam auenae comparat. Nam ut Plinius scribit, Frumenti uitium est auena. Superseminatae, dormientibus multis in s.d.) Alludit ad locum Matthaei qui est cap. XIII. Traductae.) Hoc est manifestatae, confutataeque. Per quem deus uoluit.) Non nominat eum qui Praeam erroris conuicerat. Pristinum.) Pristinum quemadmodum ante plus semel indicauimus solet usurpare pro prius. Sic infra, Transfiguratio autem interemptio est pristini. In De corona militis, Tamen & in nostris hodie uisibus, & in pristinum sanctorum. Cauerat pristinum constructio Graeca, hoc est secundum pristinum, id est priorem impiam atque erroneam doctrinam. De emendatione sua.) Attende maiorum nostrorum clementiam in puniendo, qui chirographo resipiscantis & obedientiam ecclesiae pollicentis contenti erant. Sic & Marcion Ponticus ob inquietam curiositatem qui fratres quoque, id est Christianos uiciebat, semel & iterum electus, cum ducentis Sestertijs quae ecclesiae intulerat nouissime in perpetuum dissidium relegatus est, ubi uenena doctrinarum suarum disseminauit. Postmodum poenitentiam confessus, quum conditioni datae sibi occurreret, ita pacem recepturus si ceteros quoque quorum perditioni erudisset, ecclesiae restitueret, morte praeventus est. Ex Prescriptionibus. Tertullianus. Porro non dubito quin ea res etiam per syngrapham inter ecclesiam & ipsum Marcionem sit transacta. Apud Psychicos.) In uolumine Paterniacensi quod adhuc penes me habeo legitur Psychicos, At mox, disiunxit a Physicis. Collatio uero Gorziensis utrobique Physicorum nomen continet. Itaque sic scripsi in contextu. Non possum autem diuinare quos innuat hoc uocabulo, nisi forte orthodoxos nolentes commentitiam Montani Prophetiam recipere sic notat. Nam sequitur, Et nos quidem postea agnitio Paracleti atque defensio disiunxit a Physicis. Enimvero conijcio Montanum in sua conficta Prophetia dandas nuptias, exegisse ieiunia, exegisse martyrium. Quorum primum quum concedat Apostolus Paulus, altera uero duo nusquam praecipia legantur uel a Christo uel ab Apostolis, merito falsum Montani dogma damnauit Ecclesia. At Tertullianus nimio studio castitatis, abstinentiae, & martyrii, non uam illam prophetiam amplexus est, nec iam ab ecclesia damnata detestatus: quare illi merito odium concitauit. Vnde fortassis Prophetiam Montanicam respicientes leui conuitio Physicos uocat, hoc est Naturales: quasi naturam sequentes quae castitatem, ieiunium, tormenta, non admodum amat, sed fugit magis, atque abhorret. Tantum uero nouam prophetiam agnoscentes ipsi spirituales existant scilicet. Hoc quod diximus, ex eo colligimus, quod diuus Hieronymus autor est, Tertullianum specialiter aduersum Ecclesiam texuisse uolumina, De pudicitia, De persecutione, De ieiunijs De monogamia: nempe quum Montani dogma propugnaret. Ceterum si Psychicos legas, idem erit sensus. Verbum est Paulinum pro carnali. Sic etiam ad Corinthios cap. 2. scribit, *ψυχικὸς ὁ ἀνθρώπος* & *ὁ ὑπὸ τοῦ πνεύματος*, Hoc est, Animalis autem homo non accipit ea quae sunt spiritus dei. Est enim *ψυχικὸς* Paulo, id est Animalis qui Animam, hoc est affectus sequitur humanos. Si uoluerit dominus.) Modus loquendi Christianorum. In isto comenatu.) Comenatum eleganter uocat spacium temporis quo mundus hic duraturus est, a deo prescriptum atque concessum. Nam comenatus

meatus etiā facultatē siue ueniā significat discedendī, quā princeps prestare solet.

Et semper, & nūc magis ut instructiones per Paracletū.) Nisi fallor, Paracletū Montani significat.

Et in cœlo resumptū.) Sic in De carne Christi, Et in cœlo resumpta est, In Præscriptionib. Solam, inquit, animam ipsius in cœlo ereptam.

Hanc regulam.) In Præscriptionib. etiā regulam fidei uocat. Regula est autē, inquit, fidei. Et hic infra, Quoniā, inquit, & ipsa regula fidei, à plurib. dijs seculi, ad unicum & uerum deum transfert.

Quām ipsa nouellitas Praxeæ hesterni.) Similia scribit de Hermogene. Hermogenis autē, inquit, doctrina tam nouella, deniq; ad hodiernū homo in seculo. &c.

Retractantibus.) Retractare Tertulliani uerbū est protrahere siue excutere & perpendere. Vnde retractatus, pro retractatione.

Et ita solū ipsum uocaliter exprimunt.) Sic legitur in manuscriptis uo-

luminibus omnibus quæ uiderim. Non arbitror *μοναρχίαν* solū reddere uoluisse quod Grāmatici sic dictū aiunt nō quod solum capiat, sed quia solidū. Proinde solū mutauī in sonū. Nam mox sequitur, Sed monarchiā sonare studēt Latini. Et infra, Malo te ad sensum rei, q̄ ad sonū uocabuli exerceas.

Cum plures.) sub audi, dii, uel creatores inferuntur.

Secūdam Valentinos.) Variatio numeri.

Et prodigos.) scribendū, & Proclos. Nā ex Philastro recenset Aurel. Augustinus Proclianitas qui cū Seleucianis senserint creatores animarū angelos esse de igne & spiritu. Tum sic distinguēda uerba, Tunc male, quū plures, secundū Valentinos & Proclos: Tunc in monarchiæ euerfionē, quū in creatoris destructionē

Congrederis rationem.) Secuti Gorziensem collationē scripsimus, ratione.

Proinde gaudētī in persona illius.) Paulo ante scriptum est, Ego erā ad quam

gaudebat, cotidie autē oblectabar in persona ipsius. Quare mutauī hic gaudentī in gaudentem, hoc modo, Ad quē deinceps gaudens, proinde gaudentē persona illius, Subaudi, dicit.

Nouimus enim eū.) Sic in Paterniacensi codice legitur Sed quia Hirsaugiensis & Gorziensis habent, Non uis enim, rursus ita scripsimus.

Et ita capias secundus à deo constitutus duos efficere.) Mutauimus capias in capiat, ut sit capiat secundus à deo const. duos efficere, pro eo quod, ut fiat siue cōtingat ut secundus à deo cōstitutus duos efficiat. Sic Græcorū cōsuetudinē circa usum uerbī *ἐνδεδέχοντο* imitari solet, quēadmodū ante diximus multis in locis.

Diuersum eius.) Diuersum eius, pro diuersum ab eo. Vt Alienum salutis, pro alienū à salute.

Quis enim negabit deum corpus esse, & si deus spiritus est?)

Aur. Augustinus ad Quoduultdeum, Tertullianus ergo, inquit, sicut scripta eius

indīcant, animā dicit immortalem quidē, sed eam effigiatū corpus esse contendit,

neq; hanc tantū, sed ipsum etiā deū corporeū esse dicit, licet nō effigiatū. Nec ta-

men hinc hæreticus creditur factus. Posset enim quoquomodo putari ipsam na-

turā substantiamq; diuinā corpus uocare, non tale corpus cuius partes aliæ maio-

res, aliæ minores ualeant uel debeant cogitari, qualia sunt omnia quæ proprie di-

cimus corpora: quamuis de anima tale aliquid sentiat. Sed potuit, ut dixi, propter

rea putare deum corpus dicere, quia nō est nihil, nō est inanitas, non est corporis

uel animæ qualitas, sed ubiq; totus, & per locorū spacia nulla partitus: in sua ta-

men natura atq; substantia immutabiliter permanet. Hactenus ille. Si qui.)

Pro si quis, ut antè pluribus locis. Non ideo non utitur & ueritas uocabulo

isto.) In manuscriptis uoluminib. est utatur, hoc est uti debet. Et sic nos scripsimus

Et reaccessu eius.) Scribendū, Et re ac censu eius. Nam hoc uocabulo gaudet

utī Tertull. Sic in De corona militis, Et ex originis censu, & superstitionis usu.

Hic mecum gradum fige.) Hoc ceu prouerbio etiā in superioribus usus est.

Vt Aeon patrē nesciat.) Intelligit nouissimū æonē cui nomē Sophiæ, quæ Te-

leto siue ut Tertull. aliquoties loquitur, Phileto copulatur. Et quē mandatus est à patre

- est à patre.) Mādatus passiuè. Hoc est, quē iussus est, id est quē in mādatis accepit,
 7 siue ad quā emādatus est. Sed nō paratū.) Scripsimus, separatū ex Gorziēsi
 collat. Et sequitur paulo post, Non ideo tamē est separatū. Quēadmodū etiā
 Paracletus docet.) Loquitur, ut puto, de Paracleta nouæ prophetiæ. Planè nī
 8 hil deo difficile senti.) Apparet scribendū, Plane nīhil deo difficile. Sed si tam abru
 9 pte &c. Ita saluus sim.) Pro hīs uerbis in Hirsaugiensi codicē, quidā ascripse
 10 rat, Si uoluisset deus. Maxime Paracleti nō hominū discipuli.) Sētū nī fallor,
 de Paracleta nouæ prophetiæ. Iactabāt uero Mōtani sectatores nō hominū disci
 pulos sed Paracleti. Quē inuisibilē deū determinauit.) Nos scripsimus exigen
 11 te sensu, Quā inuisibilē deū determinauit.) Ostēdit & uisibilem.) Addidimus
 pronomē ipse. Ostendit & ipse uisib. Ex Gorziēsi coll. Sine ratione & amē
 tia.) Sine ratiōe. hoc est certa ratiōe & modo id est amētia. ut Et, hic sumamus pro
 id est. Nīlī placet legere, Erratione. Nā de ecclasi loquitur fortissima uidelicet ab
 stractione mētis à corpore, ad diuinitatis cōtemplationē. Quā alioqui & illis ac
 cidere solet qui mēte sunt emota. In sensu scilicet sentientē.) Nos, facientē ex
 manuscriptis codicib. Semper ediscebat.) Sic in de Carne Christi, Et liberare
 inquit, & iudicare humanū genus ediscebat in carnis habitu nō natā adhuc. Rur
 sum De resur. carnis, Immunitatē carnis ediscūt. Et hic mox, Ediscebat autē. In li
 bello ad martyres, Etiā in pace, inquit, labore & incōmodis bellū pati iam ediscūt.
 12 Quī coronabāt gloriā & honorē.) Cōstructio Græca, Sicq; cōtinet uolumē Pa
 terniacense. Verū Gorziēsis collationis fidē secuti scripsimus, gloria & honore
 Nec refert utro modo legas. Et apud Abrahā sub quercu refrigerauerit.) Re
 frigerare, absolute, ceu supra. Cōdicente etiā scriptura.) Cōdicere noue usur
 13 pat pro similiter dicere siue assentiri. Et quī erat) Hāc clausulam Gorziēsis
 collatio tollendā indicabat. Ad idolorū factitantes.) Ante monuimus nempe
 in scholijs libellī aduersus Hermog. uocabulo factitatoris Tertullianū intelligere
 14 factorē, ut factitationis factionē. & factitare esse illi facere. Filio pater procur
 rabat.) Sic sæpe loquitur. ut lib. i. aduersus Marc. Aemulatio aut, inquit, liberādo
 hominī procurat. Quī mundū ab angelis & pot.) Notat Valētinianos & simi
 15 leis alios, Et Procli sectatores ac Seleucianos. Vtiq; præter Sophiā fuit.) Sen
 sus est, quū Paulus dicit, Quis illi cōsilio fuit, intelligit quis præter Sophiā cō
 silio fuit, quā Sophiā illi aderat. Quanta præscribāt tibi.) Quāta pro q̄ multa,
 ut & ante in superiorib. plus semel. Hoc eū Nathanahel.) Ex Gorziēsi coll.
 scripsimus, Hoc eū Nat. Et infra, Quod quī audit sermones meos. Rursum infra,
 Et tamē nō separatū. Adhuc infra, Quō & ipse filius suspiciēs. Quā in finē
 Euangelij perseverāt.) Si nō est mendū, respicit ad sensum nō ad præcedēs uerbū,
 16 Totā substantiā. Sicut ipse de patris.) Defectiua oratio, qualiter in superiorib.
 sæpe locutus est, Subaudit, de eo quod est patris. sic infra, Nō scitis, inquit, quod
 17 in patris mei me esse oportet: ubi subauditur, rebus. Quī nec substantiua res
 est quod est spiritus.) Melius, quia nec subst. Et hæc enim substantiæ nō sunt.)
 Respicit ad sensum. Et hæc id est hæc res. Alioqui dicendū erat, Et hæc eū subst. nō
 18 sunt. Sic alibi sæpenumero loquitur. Vndiq; eū obducti.) Obducti id est cō
 uicti. Obducēdi uerbo frequenter utitur. Iam incipiūt diuidere illos potius q̄
 unare.) Vnare simplex uerbū usurpat, unde nos adunare dicimus, & coadunare.
 19 Quē si non capit configurari.) Capit, ὡς δὲ χεῖρα, id est contingit siue usuuenit.
 20 Et caro passiones suas functa sit.) Fungī cū accusatiuo. De quo quid capit di
 ci.) Capit, id est cōtingit, ut Græcis ὡς δὲ χεῖρα. ceu mox diximus. Ita & spiri
 21 tus dei pati possit.) Ex Gorziēsi coll. scripsimus, Ita & qui pati possit, Itē, quia hoc
 retractatū. Et mox negatiuā particulā infulsimus, Pari pro deo nō possumus, nisi
 spiritus dei sit in nobis. Vbi ante legebatur, Si spiritus. FINIS

Q. SEPTIMII FLOREN TIS TERTULLIANI ADVER=

SVS PRAXEAN LIBER

VARIE diabolus æmulatus est ueritatem. Adfectauit il-
 lam aliquando defendendo concutere. Vnicum domi-
 num uindicat omnipotentem mundi conditorem, ut &
 de unico hæresim faciat. Ipsum dicit patrem descendisse
 in uirginem, ipsum ex ea natum, ipsum passum. Deniq;
 ipsum esse IESVM CHRISTVM. Excidit sibi coluber,
 quia Iesum Christum post baptisma Ioannis tentans, ut filium dei adgres-
 sus est, certus filium, deum habere, uel ex ipsis scripturis, de quibus tunc ten-
 tationem struebat: Si tu es filius dei, dic ut lapides isti panes fiât. Item: Si tu *Tentationem*
 es filius dei, deriçe te hinc. Scriptum est enim, quòd mandauit angelis suis *struere*
 super te, utiq; Pater, ut te manibus suis tollant, necubi ad lapidem pedē tuū
 offendas. Aut nunquid mendaciū Euangelij exprobrabit, dicens, uiderit
 Matthæus & Lucas. Cæterum ego ad ipsum deum accessi, ipsum omni-
 potentem cōminus tentauī. Ideo & accessi, ideo & tentauī. Cæterum si filius dei *Verba diaboli*
 esset, nunquā illū fortasse dignarer. Sed enim ipse potius à primordio men-
 dax est: & si quem hominē de suo subornauerit, ut Praxean. Nam iste pri-
 mus ex Asia hoc genus peruersitatis intulit Romanæ humo, & aliās inque-
 ritus: insuper de iactatione martyrij inflatus, ob solū & simplex & breue car-
 ceris tedium: quando & si corpus suū tradidisset exurendum, nihil profecis-
 set, dilectionē dei nō habens, cuius charismata quoq; expugnauit. Nam idē
 tunc Episcopum Romanū agnoscentem iam Prophetias Montani, Priscę, *Episcopus Ro-*
 Maximillæ, & ex ea agnitione pacem ecclesijs Asiæ & Phrygię inferētem, *manus Monta-*
 falsa de ipsis prophetis & ecclesijs eorum adseuerando, & præcessorum eius *nizat.*
 auctoritates defendēdo, coegit & literas pacis reuocare iam emissas, & à pro- *Autoritas Ro-*
 posito recipiendorum charismatū concessare. Ita duo negocia diaboli Pra- *manorū Pon-*
 xearum Romę procurauit, prophetiam expulit, & hæresim intulit. Paracletum *tificum*
 fugauit, & patrem crucifixit. Fructificauerant auenæ Praxeanæ, hic quoq;
 superseminatæ, dormientibus multis in simplicitate doctrinæ: traductæ de-
 hinc per quem deus uoluit, etiam euulsæ uidebantur. Deniq; cauerat pristi-
 num doctor de emendatione sua: & manet chirographum apud Physicos, *Physici*
 apud quos tunc gesta res est, exinde silentium. Et nos quidem postea agni-
 tio paracleti, atq; defensio, disiunxit à Physicis. Auenæ uero illæ ubiq; tunc
 semen excusserāt. Ita aliquā diu per hypocrisin subdola uiuacitate latitauit
 & nūc denuo erupit. Sed & denuo eradicabitur, si uoluerit dominus, in isto
 cōmeatu

2 commeatu: si quo minus, die suo colligentur omnes adulteræ fruges, & cum cæteris scandalis igni inextinguibili cremabuntur. Itaq; post tempus pater natus, & pater passus: ipse deus dominus omnipotens, Iesus Christus prædicatur. Nos uero & semper, & nunc magis ut instructiores per Paracletum *Regula fidei* deductorem scilicet omnis ueritatis, unicū quidem deum credimus: sub hac tamen dispensatione quā *ὁικονομία* dicimus, ut unici dei sit & filius sermo ipsius, qui ex ipso processerit, per quē omnia facta sunt, & sine quo factum est nihil. Hunc missum à patre in uirginem, & ex ea natū hominē & deum, filiū hominis & filium dei, & cognominatū Iesum Christum. Hūc passum, hunc mortuū & sepultū secundum scripturas, & resuscitatū à patre, & in cœlo resumptū, sedere ad dexterā patris, uenturū iudicare uiuos & mortuos. Qui exinde miserit secundum promissionē suā à patre spiritū sanctū paracletum, sanctificatorem fidei eorū qui credunt in patrē & filiū & spiritū sanctum. Hāc regulam ab initio Euangelij decucurrisse, etiā ante priores quosque hæreticos, nedum ante Praxean hesternū, probabit tam ipsa posteritas *Novellitas* omniū hæreticorum, q̄ ipsa nouellitas Praxeæ hesterni. Quo peræquē aduersus uniuersas hæreses iam hinc præiudicatū sit, id esse uerum quodcunq; *Prescriptio* primū: id esse adulterū, quodcunq; posterius. Sed salua ista præscriptione, ubiq; tamen propter instructionē & munitionem quorundam, dandus est etiā retractatibus locus: uel ne uideatur unaquæq; peruersitas, nō examinata, sed præiudicata damnari, maxime hæc, quæ se existimat merā ueritatem possidere, dum unicum deum non aliās putat credendum, q̄ si ipsum eundemq; & patrem & filium & spiritū sanctum dicat: quasi nō sic quoq; unus sit omnia, dum ex uno omnia, per substantiæ scilicet unitatē: & nihilominus *Hoc est dispensationis, siue dispositionis* custodiatur *ὁικονομία*s sacramentū, quæ unitatem in trinitatē disponit, tres dirigens, patrē, & filium, & spiritū sanctum. Tres autē non statu, sed gradu: nec substantia, sed forma: nec potestate, sed specie: unius autē substantiæ, & unius status, & unius potestatis: quia unus deus, ex quo & gradus isti & formæ, & species, in nomine patris & filij & spiritus sancti deputātur. Quomodo numerū sine diuisione patiuntur, procedentes tractatus demonstrabūt. *Maior crediti pars, simplices, imprudentes, & idiote* Simples enim quiq; ne dixerim imprudentes & idiotæ (quæ maior semper credentium pars est) quoniam & ipsa regula fidei à pluribus dñs seculi, ad unicum & uerum deum transfert: non intelligentes unicum quidem, sed cum sua *ὁικονομία* esse credendum, expauescūt ad *ὁικονομία*s. Numerum & dispositionem trinitatis, diuisionem præsumunt unitatis, quando unitas ex semetipsa deriuans trinitatem, non destruat ab illa, sed administretur. Itaque duos & tres iam iactitant à nobis prædicari, se uero unius dei cultores præsumunt: quasi nō & unitas irrationaliter collecta heresim faciat, & trinitas rationaliter expensa, ueritatem cōstituat. *μοναρχίαν* (inquiunt) tenemus. 3 Et ita sonum ipsum uocaliter exprimunt etiam Latini, etiam opici, ut putes illos

illos tam bene intelligere *μοναρχίαν* quàm enunciant. Sed *μοναρχίαν* sonare student Latini, *διονομίαν* intelligere nolunt etià Græci. At ego si quid utriusq; linguæ præcerpsi, *μοναρχίαν* nihil aliud significare scio, quàm singulare & unicum imperium: nō tamen præscribere monarchiam, ideo, quia unius sit eius cuius sit, aut filium non habere, aut ipsum se sibi filium fecisse, aut monarchiam suam non per quos uelit administrare. Atquin nullam dico dominationem ita unius sui esse, ita singularem, ita monarchiam, ut non etiam per alias proximas personas administretur, quas ipsa prospexerit officiales sibi. Si uero & filius fuerit ei, cuius monarchia sit, non statim diuidi eam, & monarchiam esse desinere, si particeps eius adsumatur & filius: sed proinde illius esse principaliter à quo communicatur in filium: & dum illius est, proinde monarchiam esse quæ à duobus tam unicus continetur. Igitur si & monarchia diuina per tot legiones & exercitus angelorum administratur sicut scriptum est: Milies centies centena milia adstitebant ei, & milies centena milia apparebant ei: nec ideo unius esse desijt, ut desinat monarchia esse, quia per tanta milia uirtutum procuratur, quale est ut deus diuisionem & dispersionē pati uideatur in filio & in spiritu sancto, secundum & tertium sortitis locum, tam consortibus substantiæ patris, quas nō patitur in tot angelorum numero, & quidem tam à substantia patris? Membra, & pignora, & instrumenta, & ipsam uim, ac totum censum monarchiæ, euerisionem deputas eius: nō rectè. Molo te ad sensum rei, quàm ad sonum uocabuli exerceas. Euerisio enim monarchiæ illa est tibi intelligenda, cum alia dominatio suæ conditionis & proprii status, ac per hoc æmula superducitur: cum alius deus infertur aduersus creatorem. Tunc malè, cum plures, secundum Valentinus & Proclos: tunc in monarchiæ euerisionem, cum in creatoris destructionem. Ceterum, qui filium non aliunde deduco, sed de substantia patris, nihil facientem sine patris uoluntate, omnem à patre consecutum potestatem, quomodo possum de fide destruere monarchiam, quam à patre filio traditam, in filio seruo? Hoc mihi & in tertium gradum dictum sit, quia spiritum non aliunde puto, quàm à patre per filium. Vide ergo ne tu potius monarchiam destruas, qui dispositionem & dispensationem eius eueris in tot nominibus constitutam, in quot deus uoluit. Adeo autem manet in suo statu, licet trinitas inferatur, ut etiam restitui habeat patri à filio. Siquidē Apostolus scribit de ultimo fine, cū tradiderit regnū deo & patri. Oportet enim eum regnare usq; dum ponat inimicos eius deus sub pedes ipsius, scilicet secundum psalmum: Sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Cum autem subiecta erunt illi omnia, absq; eo qui ei subiecit omnia, tunc & ipse subijciatur illi, qui ei subiecit omnia, ut sit deus omnia in omnibus. Videmus igitur non obesse monarchiæ filium, & si hodie apud filium est: quia & in suo statu est apud filium, & cū suo statu

R restitue

Si quid utriusque lingue præcerpsi

ἐλδοτὸν αὐτῶν ministrabant ἐι

Totus census Monarchiæ

Al. Prodicos

Spiritus s.

διονομίαν

restituatur patri à filio: Ita eam nemo hoc nomine destruet, si filium admittat, cui & traditam eam à patre, & à quo quandoq; restituendam patri constat. Hoc uno capitulo epistolæ Apostolicæ potuimus iam & patrem & filium ostendisse duos esse, præterquã ex nominibus patris & filij, etiam ex eo quod qui tradidit regnũ, & cui tradidit, itẽ qui subiecit, & cui subiecit, duo sint necesse est. Sed quia duos unũ uolunt esse, ut idem pater & filius habeatur, oportet & totũ de filio examinari, an sit, & qui sit, & quomodo sit: & ita res ipsa formã suã scripturis & interpretationibus earũ patrocinantibus uina dicabit. Aiunt quidẽ & Genesim in Hebraico ita incipere: In principio deus fecit sibi filium. Hoc ut firmum non sit, alia me argumenta deducunt ab ipsa dei dispositione, qua fuit ante mundi constitutionem, adusq; filij generationem. Ante omnia enim deus erat solus, ipse sibi & mundus & locus & omnia. Solus autem: quia nihil extrinsecus præter illum. Cæterum ne tunc quidem solus habebat enim secum, quam habebat in semetipso, rationẽ suam scilicet. Rationalis enim deus, & ratio in ipso prius: & ita ab ipso omnia. Quæ ratio, sensus ipsius est, hanc Græci λόγος dicunt, quo uocabulo etiam sermonem appellamus. Ideoq; iam in usu est nostrorum per simplicitatem interpretationis, Sermonem dicere in primordio apud deum fuisse, cum magis rationem competat antiquiorem haberi: quia non sermonalis à principio, sed rationalis deus etiam ante principium: & quia ipse quoq; sermo ratione consistens, priorem eam ut substantiam suam ostendat. Tamen & sic, nihil interest. Nam & si deus nondum sermonem suum miserat, proinde eum cum ipsa & in ipsa ratione intra semetipsum habebat, tacitẽ cogitando & disponẽdo secum, quæ per sermonem mox erat dicturus. Cum ratione enim sua cogitans atq; disponens sermonẽ eam efficiebat, quam sermone tractabat. Idq; quo facilius intelligas ex teipso, à me recognosce, ut ex imagine & similitudine dei, quo habeas & tu in temetipso rationem, qui es animal rationale, à rationali scilicet artifice non tantum factus, sed etiam ex substantia ipsius animatus. Vide cum tacitus tecum ipse congredieris ratione, hoc ipsum agi intra te, occurrente ea tibi cum sermone ad omnem cogitatus tui motum, ad omnem sensus tui pulsum. Quodcunq; cogitaueris, sermo est: quodcunq; senseris, ratio est. Loquaris illud in animo, necesse est: & dum loqueris, cõlocutorem pateris sermonem, in quo inest hæc ipsa ratio, qua cum eo cogitans loquaris, per quem loquens cogitas. Ita secundus quodammodo in te est sermo per quem loqueris cogitando, & per quẽ cogitas loquendo, ipse sermo alius est. Quãto ergo plenius hoc agi in deo, cuius tu quoq; imago & similitudo censeris, quod habeat in se etiã tacendo rationem, & in ratione sermonem: Possum itaq; nõ temere præstruxisse, & tũc deum ante uniuersitatis constitutionem solum nõ fuisse, habentem in semetipso proinde rationem, & in ratione sermonẽ, quẽ secundũ à se faceret agitando intra se. Hæc

Ratio
λογος
Sermo

Homo

4

Hæc uis & hæc diuini sensus dispositio, apud scripturas etiam in Sophia nomine ostenditur. Quid enim sapientius ratione dei, siue sermone? Itaque Sophiam quoque exaudi, ut secundam personam conditam. Primo dominus creauit me initium uiarum in opera sua, prius quam terram faceret, prius quam montes collocarentur: ante omnes autem colles generauit me: in sensu suo scilicet condens & generans. dehinc adstantem eam ipsa separatione cognosce: Cum pararet, inquit, coelum, aderam illi simul. Et quom fortia faciebat super uentos, quæ sursum nubila: & quom tutos ponebat fontes eius quæ sub coelo, ego eram cum illo compingens, ego eram ad quam gaudebat: cotidie autem oblectabar in persona ipsius. Nam ut primum deus uoluit ea quæ cum Sophia ratione & sermone disposuerat intra se, in substantias & species suas ædere, ipsum primum protulit sermonem, habentem in se diuiduas suas rationes Sophiam, ut per ipsum fierent uniuersa per quem erant cogitata atque disposita, imò & facta iam, quantum in dei sensu. Hoc enim eis deerat, ut coram quoque in suis speciebus atque substantiis cognoscerentur & tenerentur. Tunc igitur etiam ipse sermo speciem & ornatum suum sumit, sonum & uocem, cum dicit deus: Fiat lux. Hæc est natiuitas perfecta sermonis, dum ex deo procedit: conditus ab eo primum ad cogitatum in nomine Sophia: Dominus condidit me initium uiarum. Dehinc generatus ad effectum: Cum pararet coelum, aderam illi. Exinde eum parem sibi faciens, de quo procedendo filius factus est, Primogenitus, ut ante omnia genitus: & unigenitus, ut solus ex deo genitus: proprie de uulua cordis ipsius, secundum quod & pater ipse testatur: Eructauit cor meum sermonem optimum. Ad quem deinceps gaudens, proinde gaudentem persona illius: Filius meus es tu, ego hodie genui te, & ante luciferum genui te. Sic & filius ex sua persona profitetur patrem in nomine Sophia: Dominus condidit me initium uiarum in opera sua. Ante omnes autem colles generauit me. Nam si hic quidem Sophia uidetur dicere conditam se à domino in opera & uias eius: alibi autem per sermonem ostenditur omnia facta esse, & sine illo nihil factum, sicut & rursum: Sermonem eius coeli confirmati sunt, & spiritu eius omnes uires eorum: utique eo spiritu qui sermoni inerat: apparet unam eandemque uim esse nunc in nomine Sophia, nunc in appellatione sermonis, quæ initium accepit uiarum in dei opera, & quæ coelum confirmauit: per quam omnia facta sunt, & sine qua nihil factum est. Nec diutius de isto: quasi non ipse sit sermo, & in Sophia, & in rationis, & in omnis diuini animi & spiritus nomine, qui filius factus est dei, de quo prodeundo generatus est. Ergo, inquis, das aliquam substantiam esse Sermonem, spiritu & Sophia traditione constructam? Planè. Non uis enim eum substantiuum habere in re per substantiæ proprietatem, ut res & persona quædam uideri possit: & ita capiat secundus à deo constitutus duos efficere, patrem & filium, deum & sermonem. Quid

Sophia

Primogenitus
UnigenitusSophia
Sermo

R. 2 est

*Sermo iuxta
definitionem
Grammaticorū*

*Diuerſum eius
pro diuerſum
ab eo
Ironia*

*Corpus uocat
ſubſtantiam*

*Quaecunq;
qualiſcunq;
προβολή*

*Mandatus eſt,
id eſt inſuſ*

eſt enim dices ſermo, niſi uox & ſonus oris, & (ſicut Grammatici tradūt) aer
offenſus, intelligibilis auditu, cæterum uacuum neſcio quid, & inane, & incor
porale. At ego nihil dico de deo inane & uacuū prodire potuiſſe, ut non de
inani & uacuo prolatum: nec carere ſubſtantia, quod de tanta ſubſtātia pro
ceſſit, & tantas ſubſtantias fecit: fecit enim & ipſe quæ facta ſunt per illum.
Quale eſt ut nihil ſit ipſe, ſine quo nihil factū eſt: ut inanis ſolida, & uacuis
plena, & incorporalis corporalia ſit operatus? Nam & ſi poteſt aliquando
quid fieri diuerſum eius per quod ſit, nihil tamē poteſt fieri per id quod ua
cuum & inane eſt. Vacua & inanis res eſt ſermo dei, qui filius dictus eſt, qui
ipſe deus cognominatus eſt: Et ſermo erat apud deum, & deus erat ſermo:
Scriptum eſt: Non ſumes nomen dei in uanū. Hic certē eſt, qui in effigie dei
conſtitutus, nō rapinam exiſtimauit eſſe ſe æqualem deo. In qua effigie dei?
utiq; in alia, nō tamē in nulla. Quis enim negabit deū corpus eſſe, & ſi deus
ſpiritus eſt: ſpiritus enim corpus ſui generis in ſua effigie. Sed & ſi inuiſibilia
illa quæcunq; ſunt, habent apud deum & ſuum corpus, & ſuam formā, per
quæ ſoli deo uiſibilia ſunt, quanto magis quod ex ipſius ſubſtantia miſſum
eſt, ſine ſubſtantia non erit? † Quæcunq; ergo ſubſtātia ſermonis fuit, illam
dico perſonam, & illi nomen filij uindico: & dum filium agnoſco, ſecundum
à patre defendo. Hoc ſi qui putauerit me προβολή aliquam introducere,
id eſt prolationem rei alterius ex altera, quod facit Valentinus, alium atq;e
alium æonem de æone producens: primo quidem dicam tibi, non ideo non
utatur & ueritas uocabulo iſto, & re ac cenſu eius, quia & hæreſis utitur: imò
hæreſis potius ex ueritate accepit, quod ad mendacium ſuum ſtrueret. Pro
latus eſt ſermo dei an non? Hic mecum gradum fige. Si prolatus eſt, cogno
ſce probolen ueritatis, & uiderit hæreſis ſi quid de ueritate imitata eſt. Iam
nūc quæritur, quis quomodo utatur aliqua re, & uocabulo eius. Valentinus
probolas ſuas diſcernit & ſeparat ab autore: & ita lōgè ab eo ponit, ut Æon
patrem neſciat. Deniq;e deſiderat noſſe, nec poteſt: imò & penè deuoratur
& diſſoluitur in reliquam ſubſtantiam. Apud nos autem ſolus filius patrem
nouit, & ſinum patris ipſe expoſuit, & omnia apud patrem audiuit & uidit
& quæ mandatus eſt à patre, ea & loquitur. Nec ſuam, ſed patris perfecit uo
luntatem: quam de proximo, imò de initio nouerat. Quis enim ſcit quæ ſint
in deo, niſi ſpiritus qui in ipſo eſt: ſermo autem ſpiritu ſtructus eſt, & ut ita
dixerim, ſermonis corpus eſt ſpiritus. Sermo ergo & in patre ſemper, ſicut
dicit: Ego in patre. Et apud deū ſemper, ſicut ſcriptū eſt: Et ſermo erat apud
deum. Et nunquā ſeparatus à patre, aut alius à patre: quia Ego & pater
unum ſumus. Hæc erit probola ueritatis, cuſtos unitatis, qua prolatum dici
mus filium à patre, ſed non ſeparatum. Protulit enim deus ſermonē, quem
admodum etiā paracletus docet: Sicut radix fruticē, & fons fluuiū, & ſol ra
dium. Nam & iſtæ ſpecies probolæ ſunt earū ſubſtantiarū, ex quibus pro
deunt

dedunt. Nec dubitauerim filium dicere, & radicis fruticem, & fontis fluuium & solis radium: quia omnis origo parens est: & omne quod ex origine profertur, progenies est: multo magis sermo dei, qui etiam propriè nomen filij accepit: nec frutex tamen à radice, nec fluuius à fonte, nec radius à sole discernitur, sicut nec à deo sermo. Igitur secundum horum exemplorum formam, profiteor me duos dicere, deum & sermonem eius, patrem & filium ipsius. Nam & radix & frutex duæ res sunt, sed cõiunctæ. Et fons & flumen duæ species sunt, sed indiuisæ. Et sol & radius duæ formæ sunt, sed coherentes. Omne quod prodit ex aliquo, secundum sit eius necesse est de quo prodit, nõ ideo tamen est separatum. Secundus autẽ ubi est, duo sunt. Et tertius ubi est, tres sunt. Tertius enim est spiritus à deo & filio, sicut tertius à radice fructus ex frutice. Et tertius à fonte, riuus ex flumine. Et tertius à sole, apex ex radio. Nihil tamen à matrice alienatur, à qua proprietates suas ducit. Ita trinitas per confertos & connexos gradus à patre decurrens, & monarchiæ nihil obstrepit, & *διονομιᾶς* statum protegit. Hæc me regulam professum, qua inseparatos ab alterutro patrem & filium & spiritum testor, tene ubiq; & ita quid quomodo dicatur, agnosces. Ecce enim dico alium esse patrem, & alium filium, & alium spiritum. Male accepit idiotæ quisque aut peruersus hoc dictum, quasi diuersitatem sonet, & ex diuersitate separationẽ protendat, patris & filij & spiritus. Necessitate autem hoc dico, cū eundem patrem & filium & spiritum contendunt, aduersus *διονομιᾶν* monarchiæ aduantes, non tamẽ diuersitate alium filium à patre, sed distributione: nec diuisione alium, sed distinctione: quia nõ sit idem pater & filius, uel modulo alius ab alio. Pater enim tota substantia est, filius uero deriuatio totius & portio, sicut ipse profitetur: Quia pater maior me est. A quo & minoratus canitur in Psalmo, modicum quid, citra angelos. Sic & pater alius à filio, dum filio maior: dum alius qui generat, alius qui generatur: dum alius qui mittit, alius qui mittitur: dum alius qui facit, alius per quem fit. Bene quod & dominus usus hoc uerbo in persona Paracleti, non diuisionem significauit, sed dispositionem: Rogabo enim, inquit, patrem, & alium aduocatum mittet uobis, spiritum ueritatis. Sic alium à se Paracletũ, quomodo & nos à patre alium filium, ut tertium gradum ostenderet in Paracleto, sicut nos secũdum in filio, propter *διονομιᾶς* obseruationẽ. Ipsum quod pater & filius dicuntur, nonne aliud ab alio est? Vtiq; enim omnia quod uocantur, hoc erunt: & quod erunt, hoc uocabuntur: & permiscere se diuersitas uocabulorum non potest omnino: quia nec rerum, quarũ erunt uocabula. Est est, non non: nam quod amplius est, hoc à malo est. Ita aut pater aut filius est, & neq; dies eadem & nox, neq; pater idẽ & filius, ut sint ambo unus & utrunq; alter: quod uanissimi isti Monarchiani uolunt, ipse se, inquit, filium sibi fecit. Atquin pater filiũ facit, & patrẽ filius. Et qui ex alterutro fiunt, à semetipsis, sibi fieri nullo

Hic & alibi
cautẽ legẽdus
Tertullianus,
et ab ortho-
doxis scriptori-
bus standum

Monarchiani
heretici

*Argumentum
Monarchiano-
rum, deo nihil
esse difficile*

modo possunt, ut pater se sibi filium faciat, & filius se sibi patrem præstet. Quæ instituit deus, etiã ipse custodit. Habeat necesse est pater filium, ut pater sit: & filius patrem, ut filius sit. Aliud est aut habere, aliud esse. Verbi gratia, ut maritus sim, habeam oportet uxore, nõ ipse mihi ero uxor. Sic etiam, ut pater sim, filium habeo, non ipse mihi ero filius. Et ut filius sim, patrem habeo, non ipse mihi ero pater. Quæ enim me faciunt, si habuero: tunc ero pater, si filium habeam: Filius ero, si patrem: porro si ipse ero quid eorum, iam non habeo quod ipse ero: nec patrem, quia ipse ero pater: nec filiũ, quia ipse ero filius. In quãtum aut alterum ex his habere me oportet, alterũ esse: in tantum si utrumq; fuero, alterum non ero, dum alterum non habeo. Si enim ipse ero filius qui & pater, iam nõ habeo filium, sed ipse sum filius. Nõ habendo autem filium, dum ipse sum filius, quomodo pater ero? Habere enim filium debeo, ut pater sim. Non sum ergo filius, quia patrem non habeo qui facit filium. Equẽ si ipse sum pater qui & filius, iam non habeo patrem, sed ipse sum pater. Non habendo autem patrem, dum ipse sum pater, quomodo filius ero? Habere enim patrem debeo, ut filius sim. Non ergo ero pater, quia filium non habeo, qui facit patrem. Hoc erit totum ingenium diaboli, alterum ex altero excludere, dum utrumq; in unum sub monarchiæ fauore concludens, neutrum haberi facit. Vt & pater non sit, qui scilicet filium non habet. Et filius non sit, qui equẽ patrem non habet. Dum enim pater est, filius non erit. Sic monarchiam tenent, qui nec patrem nec filium cõtinent. Sed nihil deo difficile. Quis hoc nesciat? & impossibilia apud seculum, possibilia apud deum quis ignoret? & stulta mundi elegit deus, ut confundat sapientiã. Legimus omnia. Ergo, inquiunt, difficile non fuit deo, ipsum se & patrem & filium facere, aduersus traditam formã rebus humanis. Nam & sterilem parere cõtra naturam difficile deo nõ fuit, sicut nec uirginem. Planẽ nihil deo difficile, Sed si tam abruptẽ in præsumptionibus nostris hac sententiã utamur, quiduis de deo confingere poterimus, quasi fecerit, quia facere potuerit. Non aut quia omnia potest facere, ideoq; credendum est illum fecisse, etiã quod non fecerit. Sed an fecerit requirendum. Potuit, ita saluus sim, deus pennis hominẽ ad uolandum instruxisse, quod & miluis præstitit: non tamen quia potuit, statim & fecit. Potuit & Praxean, & omnes pariter hæreticos statim extinxisse, non tamen quia potuit, extinxit. Oportebat enim & miluos esse, & hæreticos: oportebat & patrem crucifigi. Hac ratione erit aliquid & difficile deo, id scilicet quodcunq; nõ fecerit, non quia non potuerit, sed quia noluerit. Dei enim posse, uelle est: & non posse, nolle, quod aut uoluit, & potuit, & ostendit. Ergo quia si uoluit semetipsum sibi filium facere, potuit: & quia si potuit, fecit: tunc probabis illum & potuisse & uoluisse, si probaueris illum fecisse. Probare autem tam apertẽ debetis ex scripturis, quã nos probamus illum sibi filium fecisse sermonẽ suum.

Si enim

Si enim filium nominat, filius autem non alius erit quam qui ex ipso prodijt, Sermo aut prodijt ex ipso, hic erit filius, non ipse de quo prodijt. Non enim ipse prodijt ex semetipso. Porro qui eundem patrem dicis & filium, eundem & protulisse ex semetipso facis, & prodisse quod deus est. Si potuit fecisse, non tamen fecit. Aut exhibe probationem quam exoptulo meae similem, id est sic scripturas eundem filium & patrem ostendere, quemadmodum apud nos distincte pater & filius demonstrantur, distincte, inquam, non diuise, sicut ego profero dictum a deo: Eructuauit cor meum sermonem optimum. Hæc tu contra opponas, alicubi dixisse deum: Eructuauit me cor meum sermonem optimum: ut ipse sit, qui & eructuauit, & quod eructuauit: & ipse, qui protulerit, & qui prolatus sit, si ipse est & sermo & deus. Ecce ego propono patrem filio dixisse, Filius meus es tu, ego hodie generaui te. Si uelis ut credam ipsum esse patrem & filium, ostende sic pronunciatum alibi: Dominus dixit ad se filius meus sum ego, ego hodie generaui me: proinde, & ante luciferum generaui me. Et dominus condidi me initium uiarum in opera mea, ante omnes autem colles generaui me, & si qua alia in hunc modum sunt. Quem autem uerebatur deus dominus uniuersitatis, ita pronunciare, si ita res erat: an uerebatur ne non crederetur si simpliciter se & patrem & filium pronunciaffet? Vnum tamen ueritus est, mentiri. Veritus autem semetipsum & suam ueritatem. Et ideo ueracem deum credens, scio illum non aliter quam disposuit pronunciaffe, nec aliter disposuisse quam pronunciauit. Tu porro eum mendacem efficias & fallacem & deceptorem fidei huius, si cum ipse esset sibi filius, alij dabat filij personam: quando scripturæ omnes & demonstrationem & distinctionem trinitatis ostendant. A quibus & præscriptio nostra deducitur, non posse unum atque eundem uideri qui loquitur, & de quo loquitur, & ad quem loquitur: quia neque peruerfitas, neque fallacia deo congruat, ut cum ipse esset ad quem loquebatur, ad alium potius & non ad semetipsum loquatur. Accipe igitur & alias uoces patris de filio per Esaiam: Ecce filius meus quem elegi, dilectus meus in quem bene sensi. Ponam spiritum meum super ipsum, & iudicium Nationibus annuntiabit. Accipe & ad ipsum: Magnū tibi est ut uoceris filius meus ad statuendas tribus Iacob, & ad couertendam dispersionem Israelis. Posuite in lucem Nationum, ut sis salus in extremum terræ. Accipe nunc & filij uoces de patre: Spiritus domini super me, quapropter unxit me ad euangelizandum hominibus. Item in psalmo ad patrem de eodem. Ne dereliqueris me, donec annunciem brachiū tuum natiuitati uniuersæ uenturæ. Item in alio. Domine quid multiplicati sunt, qui comprimunt me. Sed & omnes penè psalmi, Christi personam sustinēt: filium ad patrem, id est Christum ad deum uerba facientem repræsentant. Animaduerte etiam spiritum loquentem ex tertia persona de patre & filio: Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam, donec ponam inimicos tuos scabellum

R 4 pedum

pedum tuorū. Item per Esaïam: Hæc dicit dominus domino meo Christo. Item per eundem ad patrem de filio: Domine quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? Annunciauimus de illo, sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & non erat forma eius, nec gloria. Hæc pauca de multis. Nec enim affectamus uniuersas scripturas euoluere, cum & in singulis capitulis plenam maiestatem & auctoritatem contestantes, maiore congressum in retractatibus habeamus. His itaq; paucis, tam manifeste distinctio trinitatis exponitur. Est enim ipse qui pronunciat, spiritus, & pater ad quem pronunciat, & filius de quo pronunciat. Sic & cætera quæ nunc ad patrem de filio, uel ad filium, nunc ad filium de patre, uel ad patrem, nunc ad spiritum pronunciantur, unamquaq; personā in sua proprietate constituunt. Si te adhuc numerus scandalizat trinitatis quasi non cōnexæ in unitate simplici, interrogo quomodo unicus & singularis pluraliter loquitur: Faciamus hominem ad imaginē & similitudinem nostrā, cū debuerit dixisse, Faciam hominem ad imaginē & similitudinem meam, utpote unicus & singularis? sed & in sequentibus: Ecce Adam factus est tanquam unus ex nobis, Fallit aut ludit, ut cum unus, & solus, & singularis esset, numero se loqueretur: aut nunquid angelis loquebatur ut Iudæi interpretātur, quia nec ipsi filiū agnoscunt: an quia ipse erat pater, filius, spiritus, ideo pluralem se præstans, pluraliter sibi loquebatur? imò quia iam adhærebat illi filius secunda persona sermo ipsius: & tertia, spiritus in sermone, ideo pluraliter pronunciauit, Faciamus, & Nostram, & Nobis. Cū quibus enim faciebat hominē, & quibus faciebat similē, filio quidem qui erat induiturus hominē, spiritu uero qui erat sanctificaturus hominem, quasi cū ministris & arbitris ex unitate trinitatis loquebatur. Deniq; sequens scriptura distinguit inter personas. Deus hominem, ad imaginē dei fecit illum. Cur non suam, si unus qui faciebat, & non erat ad cuius faciebat. Erat autem ad cuius imaginē faciebat: ad filiū scilicet, qui homo futurus certior & uerior, imaginem suam fecerat dici hominē qui tunc de limo formari habebat, imago uero & similitudo. Sed & in antecedentibus operibus mundi quomodo scriptū est? Primum quidem nondum filio apparente, & dixit deus: Fiat lux, & facta est, ipse statim sermo lux uera quæ illuminat hominem uenientem in hunc mundum, & per illum mundialis quoq; lux. Exinde aut in sermone Christo assistente & amministrante deus uoluit fieri, & deus fecit, & dixit deus, Fiat firmamentū, & fecit deus firmamentū, & dixit deus: Fiant luminaria, & fecit deus luminare maius & minus. Sed & cætera utiq; idē fecit qui & priora, id est sermo dei, per quem omnia facta sunt, & sine quo factū est nihil. Qui si ipse deus est, secundum Ioannem, deus erat sermo, habes duos: alium dicentem ut fiat, alium facientem. Alium autem quomodo accipere debeas iam professus sum, personæ, non substantiæ nomine, ad distinctionem, nō ad diuisionem. Cæterū ubiq; teneo

Faciamus. Ad imaginē & similitudinem nostram. Ex nobis

cū ministris & arbitris

Mundialis lux

Alius

teneo unam substantiam in tribus cohærentibus. Tamē alium dicam oportet ex necessitate sensus, eum qui iubet, & eum qui facit. Nam nec iuberet si ipse faceret, dum iuberet fieri per eum. Tamen iubebat, haud sibi iussurus si unus esset: aut sine iussu facturum, quia nō expectasset ut sibi iuberet. Ergo, inquis, si deus dixit, & deus fecit, si alius deus dixit, & alius fecit, duo dñj prædicantur. Si tam durus es, puta interim: & ut adhuc amplius hoc putes, accipe & in psalmo duos deos dictos: Thronus tuus deus in æuum, uirga regni tui. Dilexisti iustitiam & odisti iniquitatem, propterea unxit te deus, deus tuus. Si ad deum loquitur, & unctū deum à deo affirmat, sed hic duos deos *Fortè, cadit duos* pro uirga regni tui. Inde & Esaias ad personam Christi, & Seboin, inquit, uiri elati ad te transibunt, & post te sequentur uincti manibus, & te adorabunt, quia in te deus est. Tu enim es deus noster, & nesciebamus, deus Israel. Et hic em̄ dicendo deus in te & tu deus, duos proponit qui erant in Christum & spiritū. Ipsum plus est quod in Euangelio totidē inuenies: In principio erat sermo, & sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Vnus qui *Sermo* erat, & alius penes quem erat. Sed & nomen domini in duobus lego. Dixit dominus domino meo, sede ad dexteram meam. Et Esaias hæc dicit: Domine quis credidit auditui nostro, & brachium domini cui reuelatum est? Brachium enim suū non dixisset, si non dominū patrem, & dominū filium intelligi uellet. Etiam adhuc antiquior Genesis: Et pluit dominus super Sodomam & Gomorram sulphur & ignem de cœlo à domino. Hæc aut nega scripta, aut quis es, ut non putes accipienda quemadmodum scripta sunt, maxime quæ non in allegorijs & parabolis, sed in definitionibus certis, & simplicibus habent sensum? Quod si ex illis es qui tunc dominum non sustinebant dei se filium ostendentem, ne eum dominum crederent, recordare tu cum illis scriptū esse: Ego dixi, uos dñj estis, & filij altissimi. Et stetit deus in ecclesia deorum, ut si homines per fidem filios dei factos, deos scriptura *Dij dicuntur homines per fidem filij dei facti* pronunciare non timuit, scias illam multo magis uero & unico dei filio domini nomen iure cōtulisse. Ergo, inquis, prouocabo te ut hodie quoq; ex auctoritate istarū scripturarum constanter duos deos & duos dominos prædices. Absit. Nos enim qui & tempora & causas scripturarum per dei gratiam inspicimus, maxime Paracleti non hominum discipuli, duos quidem definimus Patrem & Filium, & iam tres cū Spiritu sancto, secundū rationē cœconomiae, quæ facit numerū: ne (ut uestra peruersitas infert) pater ipse credatur natus & passus: quod non licet credi, quoniā non ita traditū est. Duos tamen deos & duos dominos nunq̃ ex ore nostro proferimus, nō quasi non & pater deus, & filius deus, & spiritus deus, & deus unusquisq;: sed quoniā retro & duo dñj & duo domini prædicabantur, ut, ubi uenisset Christus, & deus agnosceretur, & dominus uocaretur, quia filius dei & domini. Si enim una persona & dei & domini in scripturis inueniretur, merito Christus non esset

*Cultores pluri
mæ diuinitatis
Gentiles, Chri
stiani, filij lu
cis*

γυνὴς

*Inuisibilis Pa
ter
Visibilis filius
simile*

esset admissus ad nomen dei, & ad domini. Nemo enim alius præter unus
deus & unus dominus prædicabatur, & futurum erat ut ipse pater descen
disse uideretur, quia unus deus & unus dominus legebatur: & tota œcono
mia eius obumbraretur, quæ in materiâ fidei prospecta atq; dispensata est.
At ubi uenit Christus & cognitus est à nobis, quod ipse qui numerum retro
fecerat factus secundus à patre, & cū spiritu tertius, & iam pater per ipsum
plenius manifestatus, redactum est iam nomen dei & domini in unione. Et
quia Nationes à multitudine idolorum transirent ad unicum deū, ut differ
rentia constitueretur inter cultores unius, & plurimæ diuinitatis. Nam & lu
cere in mundo Christianos oportebat ut filios lucis, lumen mundi unum &
deū & dominū colentes & nominantes. Cæterū si ex cōscientia qua scimus
dei nomen & domini, & patri & filio & spiritui conuenire, deos & dominos
nominaremus, extinxissemus facies nostras etiam ad martyria timidiōres;
quibus euadendi quāq; patet occasio iurātibus statim per Deos & Domi
nos, ut quidam hæretici, quorum dñi plures. Itaq; deos omnino non dicam,
nec dominos, sed Apostolū sequar, ut si pariter nominandi fuerint pater &
filius, deū patrem appellem, & Iesum Christum dominum nominem. So
lum autem Christum potero deū dicere sicut idem Apostolus. Ex quibus
Christus, qui est, inquit, deus super omnia benedictus in æuū omne. Nam
& radium solis seorsum solem uocabo, solem autem nominans cuius est ra
dius, nō statim & radium solem appellabo. Nam & si soles duos faciam, ta
men & solem & radium eius tam duas res & duas species unius & indiuisæ
substantiæ numerabo, quā deū & sermonē eius, quā patrem & filium.
Adhuc & illa nobis regula adstitit duos uindicantibus patrē & filiū, quæ in
uisibilem deū determinauit. Cū enim Moyses in Ægypto desiderasset do
mini conspectū dicens: Si ergo inueni gratiā coram te, manifesta mihi te, ut
cognoscenter uideam te: non potes uidere, inquit, faciem meā. Non enim ui
debit homo faciē meā & uiuet, id est morietur qui uiderit. Inuenimus enim
& à multis deū uisum, & neminē tamen eorum qui eum uiderāt mortuum.
Visum quidē deū secundū hominū capacitates, nō secundū plenitudinem
diuinitatis. Nam Patriarchæ deū uidisse referuntur, ut Abraham & Iacob.
Et prophetæ ut Esaias, ut Ezechiel, & tamē mortui nō sunt. Igitur aut mori
debuerāt si eū uiderant, Deū enim nemo uidebit & uiuet: aut si deū uiderūt
& mortui nō sunt, scriptura mentitur, deū dixisse, faciem meā homo si uide
rit, nō uiuet. Aut scriptura mentitur cū inuisum aut cū uisum deum profert.
Iam ergo alius erit qui uidebatur, quia nō potest idē inuisibilis definiri qui
uidebatur: & consequens erit ut inuisibilem patrē intelligamus pro plenitu
dine maiestatis, uisibile uero filium agnoscamus pro modulo deriuationis:
sicut nec solem nobis contemplari licet quantum ad ipsam substantiæ sum
mam quæ est in cœlis, radium autē eius toleramus oculis pro temperatura
portionis

portionis quæ in terram inde porrigitur. Hic ex diuerso uolet aliquis etiam
 filium inuisibilem contendere, ut sermonē, ut spiritum: & dum unā conditio-
 nem patris & filij uindicat, unū potius atq; eundem cōfirmare patrē & filiū.
 Sed diximus scripturā differētiæ patrocinari, per uisibilis & inuisibilis distin-
 ctionem. Nam & illud adijciunt ad argumentationē. Quod si filius tunc ad
 Moysen loquebatur ipse faciē suam nemini uisibilem pronūciaret, quia sci-
 licet ipse inuisibilis pater fuerit in filij nomine. Ac per hoc sic eundem uolūt
 accipi & uisibilem & inuisibilem, quomodo eundem patrē & filiū: quoniam
 & paulo supra, antequam faciem Moyfi negasset, scriptū sit, dominum ad
 Moysen locutum corām, uelut si quis loquatur ad amicū suū, nō minus q̃
 & Iacob: Ego uidi, inquit, dominū facie ad faciem. Ergo uisibilis & inuisibi-
 lis idem. Et quia idem utrūq; ideo & ipse pater inuisibilis, quia & filius uisibi-
 lis, Quasi non expositio scripturæ quæ sit à nobis, filio cōpetat patre seposi-
 to in sua uisibilitate. Dicimus enim & filiū suo nomine eatenus inuisibilem
 quā sermo & spiritus dei ex substantiæ conditione iam nūc, & quia deus &
 sermo & spiritus dei: uisibilem aut fuisse ante carnem eo modo quo dicit ad
 Aaron, & Mariam: Et si fuerit propheta in uobis in uisione cognoscat illi,
 & in somnio loquar illi, nō quomodo Moyfi, os ad os loquar illis in specie,
 id est in ueritate & non in ænigmate, id est nō imagine sicut & Apostolus:
 Nūc uidemus tanq̃ per speculum in ænigmate, tunc aut facie ad faciem. Igi-
 tur cū Moyfi seruat conspectū suū, & colloquium facie ad faciē, in futurum:
 nam hoc postea adimpletū est, in montis secessu sicut legimus in Euangelio
 uisum cum illo Moysen colloquentem, apparet retro semper in speculo, &
 ænigmate, & uisione, & somnio deum, id est filium dei, uisum, tam prophe-
 tis & Patriarchis, quā & ipsi adhuc Moyfi. Et ipse quidem dominus si for-
 te corām ad faciem loquebatur, nō tamen, ut est, homo faciem eius uideret,
 nisi forte in speculo & in ænigmate. Deniq; si sic Moyfi locutus est dominus
 ut & Moyses faciem eius cōminis sciret, quomodo statim atq; ibidem desi-
 derat faciem eius uidere, quam si uideret non desideraret? Quomodo equē
 & dominus negat uideri faciem suā posse quam ostenderat, si tamen osten-
 derat? Aut quæ est facies dei, cuius conspectus negatur, si erat quæ uisa est?
 Vidi, inquit Iacob, deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Alia
 debet esse facies, quæ si uideatur occidit. Aut nunquid filius quidem uideba-
 tur, & si facies, sed ipsum hoc in uisione, & somno, & speculo, & ænigmate:
 quia sermo, spiritus, nisi imaginaria forma uideri non potest. Faciem autem
 suam, dicit inuisibilem patrem. Quis enim pater? num facies erit filij, nomi-
 ne autoritatis, quā genitus à patre cōsequitur? Non enim & de aliqua maio-
 re persona congruit dicere, facies mea est ille homo: & faciem mihi præstat.
 Pater, inquit, maior me est. Ergo facies erit filij pater. Nam & scriptura quid
 dicit: Spiritus personæ eius, Christus dominus. Ergo si Christus personæ
 paternæ

paternæ spiritus est, merito spiritus cuius persona erat, id est patris eius faciem suam ex unitate scilicet pronūciauit. Mirarer planè an facies filij pater accipi possit qui est caput eius. Caput enim Christi deus. Si hunc articulum quæstionibus scripturæ ueteris non expediā, de nouo testamento sumam confirmationem nostræ interpretationis: ne quodcunq; in filium reputo, in patrem proinde defendas. Ecce enim & in Euangelijs & in Apostolis uisibilem & inuisibilem deum deprehendo, sub manifesta & personali distinctione conditionis utriusq;. Exclamat quodammodo Iohānes: Deum nemo uidit unquam. Vtiq; nec retro. Ademit enim temporis quæstionem, dicendo dominū nunquam uisum. Cōfirmat & Apostolus de deo: Quem nemo uidit hominum, sed nec uideri potest, scilicet quia morietur qui uidebit. Idem ipsi Apostoli & uidisse se Christum, & contrectasse testantur. Porro si ipse est Christus pater & filius, quomodo uisus est, & inuisus? Ad hanc diuersitatem uisi & inuisi in unū cōferendam, quis ex diuerso nō argumentabitur, rectè utrunq; dictum, uisibilem quidem in carne, inuisibilem uero ante carnem: ut idem sit pater inuisibilis ante carnē, qui & filius uisibilis in carne? Atquin si idem ante carnem inuisibilis, quomodo uisus etiam retro inuenitur ante carnem? Æquè si idem post carnem uisibilis, quomodo & nunc inuisibilis pronunciatur ab Apostolis, nisi quia alius qui & retro uisus in ænigmatē? Plenius uisibilē caro effecit, sermo scilicet qui & caro factus, est alius: quē nunquam quisquam uidit nisi pater, scilicet cuius est sermo. Deniq; inspiciamus quem Apostoli uiderint. Quod uidimus, inquit Iohannes, quod audiuiimus, oculis nostris uidimus, & manus nostræ contrectauerunt, de sermone uitæ. Sermo enim uitæ, caro factus, & auditus, & uisus, & contrectatus, quia caro, qui ante carnem sermo tantum in primordio apud deū patrem, non pater apud sermonem. Nam & si deus sermo, sed apud deum, quia ex deo deus, quia cum patre apud patrem. Et uidimus gloriā eius tanq; unigeniti à patre, utiq; filij: scilicet uisibilis, glorificati à patre inuisibili. Et ideo quoniam sermonē dei, deū dixerat, ne adiuuaret aduersariorū præsumptionem, quasi patrem ipsum uidisset, ad distinguendum inter inuisibilem patrem & filium uisibilem, superdicit ex abundantia: Deum nemo uidit unquā. Quem deum: Sermonem? Atquin uidimus, & audiuiimus, & cōtrectauimus, de sermone uitæ prædictum est. Sed quem deū: scilicet patrem, apud quem deus erat sermo, unigenitus filius, qui est in sinu patris ipse differuit. Ipse & auditus, & uisus, & ne phantasma crederetur, etiā cōtrectatus. Hūc & Paulus cōspexit, nec tamen patrem uidit. Nōne, inquit, uidi Iesum? Christum autē & ipsum dominū cognominauit, Quorū patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est per omnia deus benedictus in æuum. Ostendit & ipse uisibilē domini filiū, id est sermonē dei, quia qui caro factus est, Christus dictus est. De patre autē ad Timotheum: Quem nemo uidit hominum, sed nec

nec uidere potest. Exaggerās amplius: Qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem. De quo & supra dixerat: Regi autē seculorum, immortalis, inuisibili, soli deo: Vt & cōtraria ipsi filio adscriberemus mortalitatem, accessibilitatem, quem mortuum contestatur secundum scripturas, & à se nouissime uisum, per accessibilem utiq; lucem: quanquā & illam neque ipse sine periculo luminis expertus est, neq; Petrus & Ioānes & Iacobus sine rationis, & amentia: qui si nō passuri filij gloriam, sed patrē uidissent, credo morituri ibidem. Deum enim nemo uidebit, & uiuet. Si hæc ita sunt, constat eum semper uisum ab initio: qui uisus fuerit in fine. Et eū nec in fine uisum, qui nec ab initio fuit uisus: & ita duos esse, uisum & inuisum. Filius ergo uisus est semper, & filius conuersatus est semper, & filius operatus est semper, ex autoritate patris & uoluntate: quia filius nihil à semetipso potest facere, nisi uiderit patrē facientē, in sensu scilicet facientē. Pater enim sensu agit. Filius uero qui in patris sensu est, uidens perficit. Sic omnia per filium facta sunt, & sine illo factum est nihil. Nec putes sola opera mundi per filium facta, sed & quæ à deo exinde gesta sunt. Pater enim qui diligit filium & omnia tradidit in sinu eius, utiq; à primordio diligit, & à primordio tradidit. Ex quo, à primordio sermo erat apud deū, & deus erat sermo, cui data est omnis potestas à patre in cœlis & in terra. Non iudicat pater quenq; , sed omne iudicium tradidit filio, à primordio tamen. Omnē enim dicens potestatem, & omne iudicium, & omnia per eū facta, & omnia tradita in manu eius, nullam exceptionē temporis permittit: quia omnia nō erunt, si non omnis temporis fuerint. Filius itaque est qui ab initio iudicauit turrim superbissimā elidens, linguasq; disperdens, orbem totū aquarū uolentia puniēs, pluens super Sodomam & Gomorrā ignem & sulphurem, deus à deo. Ipse enim & ad humana semper colloquia descendit: ab Adā usq; ad Patriarchas & Prophetas, in uisione, in somno, in speculo, in ænigmate, ordinē suū præstruens ab initio semper. Quæ erat persecuturus infinita, semper ediscebat, & deus in terris cum hominibus conuersari, nō alius q̃ sermo qui caro erat futurus. Ediscebat autem ut nobis fidem sterneret, ut facilius crederemus filium dei descēdisse in seculū, si & retro tale quid gestū cognosceremus. Propter nos enim sicut scripta sunt, ita & gesta sunt, in quos æuorum fines decucurrerūt. Sic etiam adfectus humanos sciebat iam tunc, suscepturus etiam ipsas substantias hominis, carnē & animam: interrogans Adam quasi nesciens, Vbi es Adam? Pœnitens quod hominem fecisset, quasi non præsciens: Tentans Abrahā, quasi ignorans quid sit in homine: Offensus, reconciliatus eisdem: Et si qua hæretici adprehendunt quasi deo indigna, ad destructionem creatoris, ignorantes hæc in filium competisse, qui etiam passiones humanas, & fūm, & esuriem, & lachrymas, & ipsam natiuitatem, ipsamq; mortem erat subiturus: Propter hoc minoratus à patre modicum citra angelos. Sed hæ-

amentia, hoc
est ecstasi

visus
inuisus

Turris super-
bissima Baby-
lonis

In quos æuo-
rum fines dec-
ucurrerunt

S retici

retici quidem nec filio dei deputabunt conuenire, quæ tu ipsi patri inducis. *Deminorare* quasi ipse se deminorauerit propter nos, cū scriptura alium dicat ab alio mino-
 12 ratum, non ipsum à semetipso. Quid si & alius qui coronabatur gloria & honore, alius qui coronabat, utique filium pater? Cæterum quale est, ut deus omnipotens ille inuisibilis quem nemo uidit hominum, nec uidere potest, ille qui inaccessibilem lucem habitat, ille qui nō habitat in manu factis, à cuius conspectu terra contremiscit, montes liquecunt ut cera, qui totū orbem manu adprehendit uelut nidum, cui cœlū thronus, & terra scabellum, in quo omnis locus, non ipse in loco, qui uniuersitatis extrema linea est, ille altissimus, in paradiso ad uesperam deambulauerit, quærens Adam, & Aram post introitū Noe clauferit, & apud Abraham sub quercu refrigerauerit, & Moysen de rubo ardenti uocarit, & in fornace Babylonij regis quartus apparuerit (quanquā filius hominis est dictus) ni hæc in imagine, & speculo, & ænigmate fuissent? Scilicet & hæc nec de filio dei credenda fuisse, si scripta nō essent, fortasse nō credenda de patre, licet scripta, quem isti in uul-
Reconcludere uam Mariæ deducunt, & in Pilati tribunal imponunt, & in monumentis Ioseph reconcludunt. Hinc igitur apparet error illorū. Ignorantes enim à pri-
Oeconomia mordio, omnē ordinem diuinæ dispositionis per filium decucurrisse, ipsum credunt patrem & uisum, & congressum, & operatum, & sitim & esuriē pas-
 sum, aduersus Prophetā dicentem: Deus æternus non sitiet, nec esuriet omni-
 nino, quanto magis nec morietur, nec sepelietur. Et ita unum deum semper egisse, id est patrem. Quæ per filium gesta sunt, facilius existimauerunt, pa-
 trem in filij nomine egisse, quàm filium in patris, dicente ipso domino: Ego
Condicente, ueni in patris mei nomine: Item ad ipsum patrem: Nomen tuum manifesta-
astipulante ui hominibus, condicente etiam scriptura: Benedictus qui uenit in nomine
PATER domini, utiq; filius in patris nomine. Et nomē patris, deus omnipotēs, altis-
Deus omnipo- simus, dominus uirtutū, rex Israelis, qui est, quatenus ita scripturæ docent.
tens Hæc dicimus & in filium cōpetisse, & in his filium uenisse, & in his semper
Altissimus egisse, & sic ea in se hominibus manifestasse. Omnia, inquit, patris, mea sunt.
Dominus uir- Cur nō & nomina? Cum ergo legis deū omnipotentē, & altissimū, & deum
tutum uirtutum, & regem Israelis, & qui est: uide ne per hæc filius etiā demonstretur:
Rex Israelis suo iure Deus omnipotens, quā sermo dei omnipotentis, quāq; omniū
Qui est accepit potestatem: Altissimus, quā dextera dei exaltatus, sicut Petrus in
FILIVS Actis concionatur: Dominus uirtutum, quia omnia subiecta sunt illi à pa-
Deus omnip. tre: Rex Israelis, quia illi proprie excidit fors gentis istius. Itē, Qui est: quoniam
Altissimus multi filij dicuntur & non sunt. Si autem uolunt & Christi nomen pa-
Dom. uirtutū tris esse, audient suo loco. Interim hic mihi promotum sit responsum aduer-
Rex Israelis sus id, quod & de Apocalypsi Ioannis proferunt: Ego dominus qui est, &
Qui est qui fuit, & uenit omnipotens, & sicubi alibi dei omnipotentis appellationē
 non putant etiam filio conuenire, quasi qui uenturus sit omnipotens, cum
 & filius

& filius omnipotentis tam omnipotens sit dei filius, quæ deus dei filius. Sed hanc societatem nominum paternorum in filio, ne facile perspiciant, perturbat illos scriptura, si quando unicum deum statuit: quasi non eadem, & deos, & dominos duos proposuerit, ut supra ostendimus. Ergo quia duos, & unum, inquirunt, inuenimus, ideo ambo unus atque idem, & filius & pater. Porro non periclitatur scriptura, ut illi de tua argumentatione succurras, ne sibi contraria uideatur. Habet rationem, & cum unicum deum statuit, & cum duos patrem & filium ostendit, & sufficit sibi. Filium nominari ab ea constat. Saluo enim filio rectè unicum deum potest determinasse, cuius est filius. Non enim definit esse qui habet filium ipse unicus, suo scilicet nomine, quotiens sine filio nominatur. Sine filio autem nominatur, cum principaliter determinatur ut prima persona quæ ante filij nomen erat proponenda: quia pater antè cognoscitur, & post patrem filius nominatur. Igitur unus deus pater, & absque eo alius non est. Quod ipse inferens, non filium negat, sed alium deum. Cæterum alius à patre filius non est. Denique inspicere sequentia huiusmodi pronunciationum, & inuenies ferè ad idolorum factitatores atque cultores definitionem earum pertinere, ut multitudinem falsorum deorum unio diuinitatis expellat, habens tamen filium quanto indiuiduum & inseparatum à patre, tanto in patre reputandum, & si non nominatum. Atquin si nominasset illum, separasset, ita dicens: Alius præter me non est, nisi filius meus. Alium enim etiam filium fecisset, quem de alijs excepisset. Puta solem dicere: Ego sol, & alius præter me non est, nisi radius meus, nonne denotasset uanitatem, quasi non & radius in sole deputeretur. Itaque præter semetipsum non esse alium deum, hoc propter idololatriam tam Nationum quàm Israelis: Etiam propter hæreticos, qui sicut Nationes manibus, ita & ipsi uerbis idola fabricantur, id est alium deum & alium Christum. Igitur & cum se unum pronuntiabat, filio pater procurabat, ne ab alio deo Christus uenisse credatur, sed ab illo qui prædixerat: Ego deus, & alius absque me non est, qui se unicū, sed cum filio ostendit, cum quo cælum solus extendit. Quin & hoc dictum eius, in argumentum singularitatis arripient: Extendi, inquit, cælum solus. Quantum ad cæteras uirtutes solus, præstruens aduersus coniecturas Hæreticorum, qui mundum ab angelis & potestatibus diuersis uolunt structum, qui & ipsum creatorem, aut angelum faciunt, aut ad alia quæ extrinsecus, ut opera mundi, ignorantem quoque subornatum. Aut si sic solus cælum extendit, quomodo isti præsumunt in peruersum hæretici, quasi singularis, non admittatur Sophia illa dicens, cum pararet cælum, ego aderam illi. Et si dixit, quis cognouit sensum domini, & quis illi consilio fuit: utique præter Sophiam fuit, quæ illi aderat. In ipso tamen & cum illo uniuersa compingebat, non ignorante quid faceret. Præter Sophiam autem, præter filium dicit, qui est Christus, Sophia, & uirtus dei, secundum Apostolum, solus sciens sensum patris. Quis

S 2 enim

Argumentum
singularitatis
Coniectura hæ
reticorum
Id de Demiur
go suo Valēti
niani somniāt

enim scit quæ sunt in deo, nisi spiritus qui in ipso est: nō qui extra ipsum erat. Ergo qui non solum deum faceret, nisi à cæteris solum. Sed & Euangelium recusetur, quod dicat omnia per sermonem à deo facta esse, & sine eo nihil factum. Nisi enim fallor & alibi scriptū est: Sermonem eius cœli firmati sunt, & spiritu eius omnis uirtus eorum. Et sermo autem Virtus & Sophia, ipse erit dei filius. Ita si per filium omnia, cœlum quoque per filium extendens, nō solus extendit, nisi illa ratione qua cæteris solus. Atque adeo statim de filio loquitur. Quis alius deiecit signa uentriloquorū & diuinationes à corde, auertens sapientes retrorsum, & consilium eorum infatuans: sistens uerba filij sui, dicendo scilicet, Hic est filius meus dilectus, hunc audite. Ita filiū subiungens, ipse interpretator est, quomodo cœlum solus extenderit, scilicet cū filio solus, sicut cum filio unum. Proinde & filij erit uox, extendi cœlum solus, quia Sermonem cœli confirmati sunt. Quia Sophia in Sermonem adistente paratum est cœlum, & omnia per Sermonem sunt facta, competit & filium solum extendisse cœlum, quia solus operationi patris ministravit. Idem erit dicens: Ego primus, & in superuentura ego sum. Primum scilicet omnium, Sermo. In principio erat Sermo, in quo principio prolatus à patre est. Cæterum pater non habens initium, ut à nullo prolatus, ut innatus, non potest uideri. Qui solus fuit semper, ordinem habere non potuit. Igitur si propterea eundem & patrem & filium credendum putauerunt ut unum deum uindicerent, salua est unio eius, qui cum sit unus, habeat & filium, æquè & ipsum eisdem scripturis comprehensum. Si filium nolunt secundum à patre reputari, ne secundus duos faciat deos dici, ostendimus etiam duos deos in scriptura relatos & duos dominos: & tamē ne de isto scandalizentur, rationem reddimus, quā dei non duo dicantur nec domini, sed quā pater & filius duo: & hoc non ex separatione substantiæ, sed ex dispositione, cum indiuiduum & inseparatum filium à patre pronunciamus, nec statu, sed gradu alium, quī & si deus dicatur, quando nominatur singularis, non ideo duos deos faciat sed unum, hoc ipso quod & deus ex unitate patris uocari habeat. Sed argumentationibus eorum adhuc retundendis, opera præbenda est, si quid de scripturis ad sententiam suā excerpent, cætera nolentes intueri, quæ & ipsa regulam seruant, & quidem salua unione diuinitatis, & monarchiæ sonitu. Nam sicut in ueteribus nihil aliud tenent, quā, Ego deus & alius præter me non est: Ita in Euangelio responsionem domini ad Philippum tuentur, Ego & pater unum sumus, & Qui me uiderit, uidet & patrem, & Ego in patre, & pater in me. His tribus capitulis totum instrumentū utriusque testamenti uolunt cedere, cum oporteat secundum plura intelligi pauciora. Sed proprium hoc est omnium hæreticorū. Nam quia pauca sunt quæ in sylua inueniri possunt, pauca aduersus plura defendunt, & posteriora aduersus priora suscipiunt. Regula autem omni rei ab initio constituta in prioribus, & in

posterioribus

ἐν τῷ θεῷ πρὸς
τοὺς υἱοὺς τὰ
ἐκ τῆς χάριτος
ἐν τῷ υἱῷ

Totum instru-
mentū utriusque
testamenti

15

22

22

posteriora praescribit, utiq; & in paucioribus. Aspice itaq; quanta praescribat tibi, etiam in Euangelio ante Philippi consultationem, & ante omnem argumentationem tuam, & in primis ipsa statim praefatio Ioannis euangelizatoris demonstrat, quod retro fuerit qui caro fieri habebat: In principio erat sermo, & sermo erat apud deum, & deus erat sermo. Hic erat in principio apud deum, Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Nam si haec non aliter accipi licet, quam quomodo scripta sunt, indubitanter alius ostenditur, qui fuerit à principio, alius apud quem fuit: Alium sermonem dei, alium dominum: licet & deus sermo, sed quâ dei filius, non quâ pater: Alium per quem omnia, alium à quo omnia. Alium autem quomodo praedicamus, saepe iam addidimus, quo alium dicamus necesse est, non eundem autem, non quasi separatim, dispositione alium non diuisione. Hic ergo factus est caro, non ipse cuius erat sermo. Huius gloria uisa est tanquam unici à patre, non tanquam patris. Hic unius sinum patris disseruit, non sinum suum pater. Praecedat enim: Deum nemo uidit unquam. Inde & si agnus dei ab Iohanne designatur, non ipse cuius est dilectus. Certe filius dei semper, sed non ipse cuius est filius. Hoc enim Nathanahel statim sensit, sicut & alibi Petrus: Tu es filius dei. Hoc & ipse recte sensit illos confirmat: Nathanahel quidem respondens, quia dixi, uidi te sub ficu, ideo credis: Petrum uero beatum adfirmans, cui non caro, neq; sanguis reuelasset, quod & patrem senserat, sed pater qui in coelis est. Quo dicto utriusq; personae constituit distinctionem, & filij in terris, quem Petrus agnouerat dei filium, & patris qui in coelis, qui Petro reuelauerat quod Petrus agnouerat dei filium Christum. Cum in templum introit, ædem patris appellat, ut filius. Cum ad Nicodemum dicit, Ita, inquit, dilexit deus mundum, ut filium suum unicum dederit in quem omnis qui crediderit non pereat, sed habeat uitam sempiternam. Et rursus. Non enim misit deus filium suum in mundum ut iudicet mundum, sed ut saluus sit mundus per eum. Qui crediderit in illum non iudicatur. Qui non crediderit in illum, iam iudicatus est, quia non credidit in nomine unici filij dei. Iohannes autem cum interrogaretur quid de Iesu contingeret, Pater, inquit, dilexit filium, & omnia tradidit in manu eius. Qui credidit in filium, habet uitam æternam. Qui non credidit in filio dei, non uidebit deum, sed ira dei manebit super eum. Quem uero Samaritidi ostendit? Si messiam qui dicitur Christus, filium utique se, non patrem demonstrauit. Qui & alibi Christus dei filius non pater dictus est. Exinde discipulis, Meum est, inquit, ut faciam uoluntatem eius qui me misit, ut consummem opus eius. Et ad Iudeos de paralytici sanitate, Pater meus usq; modo operatur, & ego operor. Pater & ego, filius dicit. Deniq; propter hoc magis Iudæi illum interficere uolebant. Non tantum quod solueret sabbatum, sed quod patrem suum deum diceret, æquans se deo. Tunc ergo dicebat ad eos: Nihil filius facere potest.

*Distinctio
personae
Aedes patris*

*Quid de Iesu
contingeret*

S 3 à semet

à semetipso, nisi uideat patrem facientem. Quæ enim ille facit, eadem & filius facit. Pater enim diligit filium, & omnia demonstrauit illi quæ ille fecit, & maiora ista opera demonstrauit illi, ut uos miremini. Quomodo enim suscitatur mortuos & uiuificat, ita & filius quos uult uiuificat. Neque enim pater iudicat, sed omne iudicium dedit filio, uti omnes honorent filium, sicut honorant patrem. Qui non honorat filium, non honorat patrem, qui filium misit. Amen amen dico uobis, quod qui audit sermones meos & credit ei qui me misit, habet uitam æternam, & in iudicium non ueniet, sed transit de morte in uitam. Amen dico uobis quod ueniet hora qua mortui audient uocem filij dei, & cum audierint uiuent. Sicut enim pater habet uitam æternam à semetipso, ita & filio dedit uitam æternam habere in semetipso, & iudicium dedit illi facere in potestate, quia filius hominis est: Per carnem scilicet, sicut & filius dei per spiritum eius. Adhuc adiicit: Ego autem habeo maius quam Ioannis testimonium. Opera enim quæ pater mihi dedit consummare, illa ipsa de me testimonium perhibent, quod me pater miserit. Et qui me misit pater, ipse testimonium dixit de me. Subiungens autem, neque uocem eius audistis unquam, neque formam eius uidistis, confirmat retro non patrem, sed filium fuisse, qui uidebatur, & audiebatur. Denique dicit: Ego ueni in patris mei nomine, & non me recepistis. Adeo semper filius erat in dei, & Regis, & Domini omnipotentis, & Altissimi nomine. Interrogantibus autem quid facere debeant, respondit, ut credatis in eum quem deus misit. Panem quoque se adfirmat quem pater præstaret de coelo. Ergo omne quod ei daret pater ad se uenire, nec reiecturum se, quia de coelo descendisset, non ut suam, sed ut patris faceret uoluntatem. Voluntatem autem patris esse, uti qui uiderit filium & crediderit in eum, uitam & resurrectionem consequatur. Neminem porro ad se uenire posse, nisi quem pater adducat. Omnem qui à patre audisset, & didicisset, uenire ad se: non quasi patrem aliquis uiderit adiciens & hic, ut ostenderet patris esse sermonem, per quem docti fiant. At cum discedunt ab eo multi, & Apostolis suis offert, si uelint discedere & ipsi: quid respondit Simon Petrus? quò discedimus? uerba uitæ habes, & nos credimus quod tu sis Christus. Patrem illum esse, an patris Christum? Cuius autem doctrinam dicit, ad quam mirabantur, suam an patris? Equè ambigentibus inter se, ne ipse esset Christus, utique non pater, sed filius: Neque me scitis, inquit, unde sim, & non ueni à meipso, sed est uerus qui me misit, quem uos non nostis. Ego noui illum, quia apud illum sum. Non dixit, quia ipse sum, & ipse me misit, sed ille me misit. Item cum misissent ad inuadendum eum pharisæi, Modicum adhuc temporis, ait, uobiscum sum, & uado ad eum qui me misit. At ubi se negat esse solū: sed ego, inquit, & qui me misit pater, nonne duos demonstrat, tam duos quam inseparatos? imò totum erat hoc quod docebat, inseparatos duos esse. Siquidem & legem proponens duorum hominum testimonium

nium

nium confirmantem, subiungit: Ego testimoniū dico de me: & testimoniū di-
 cit de me, qui me misit, pater. Quod si unus esset, dum idē est & filius & pa-
 ter, non uteretur legis patrociniū fidem imponentis non unius testimonio, *Patrociniū legis*
 sed duorum. Item interrogatus ubi esset pater: neq; se, neq; patrem notum
 esse illis respondens, duos dixit ignotos. Quod si ipsum nossent, patrē nos-
 sent: non quidem quasi ipse esset pater & filius, sed quia per indiuiduitatem *Indiuiduitas*
 neq; agnosci neque ignorari alter sine altero potest. Qui me, ait, misit, uerax
 est: & ego quæ ab eo audiui, ea & loquor in mundum. Interpretante extrin-
 secus scriptura, non cognouisse illos quod de patre dixisset, cum scilicet co-
 gnoscere debuissent sermones patris in filio esse, legēdo apud Hieremiam:
 Et dixit mihi dominus: Ecce dedi sermones meos in os tuū. Et apud Esaiā:
 Dominus dat mihi linguam disciplinæ ad cognoscendum quando opor-
 teat dicere sermonem. Sicut ipse rursus: Tunc, inquit, cognoscetis quod ego
 sim, & à me metipso nihil loquar: sed sicut me docuit, ita & loquor, quia &
 qui me misit, mecum est. Et hoc ad testimonium indiuiduorum duorum.
 Item in altercatione Iudæorum exprobrans quod occidere eū uellent: Ego,
 inquit, quæ uidi penes patrem meum loquor: & uos quod uidistis penes pa-
 trem uestrum id facitis: & nunc uultis occidere hominem ueritatem uobis lo-
 cutum, quam audiuit à deo. Et si deus esset pater uester, dilexissetis me. Ego
 enim ex deo exiui & ueni: & tamē nō separantur, licet exisse dixerit, ut qui-
 dam arripiunt huius dicti occasionem. Exiuit autem à patre, ut radius ex so-
 le, ut riuus ex fonte, ut frutex ex semine. Ego dæmonium non habeo, sed
 honoro patrem meū. Et si ego me ipse glorificem, nihil est gloria mea. Est
 qui me glorificet, pater, quem uos dicitis deum esse uestrum. Nec nostis il-
 lum, at ego noui eum. Et si dicam non noui, ero similis uestri mendax. Sed
 noui illum, & sermonem eius seruo. At cum subiungit: Abrahā diem meum
 uidit, & lætatus est: nempe demonstrat filium Abrahæ retro uisum, non pa-
 trem. Item super cæcum illum patris opera dicit se facere oportere, cui post
 restitutionem luminum: Tu, inquit, credis in filium dei: & interroganti quis
 esset iste, ipse se demonstrans, utiq; filium demonstrauit, quē credendum es-
 se dixerat. Dehinc cognosci se profitetur à patre, & patrem à se. Et ideo se
 diligi à patre, quod animam suam ponat: quia hoc præceptum accepisset à
 patre. Et interrogatus à Iudæis, si ipse esset Christus utique dei: nam usque *Iudei*
 in hodiernum Iudæi Christum dei, non ipsum patrem sperant: quia nun-
 quam Christus pater scriptus est uenturus: Loquor, inquit, uobis, & non cre-
 ditis. Opera quæ ego facio in nomine patris, ipsa de me testimoniū dicunt.
 Quod testimonium? ipsum scilicet esse, de quo interrogabant, id est Chri-
 stum dei. De ouibus etiam suis, quod nemo illas de manu eius eriperet. Pa-
 ter enim quod mihi dedit, maius est omnibus. Et ego & pater unum sumus.
 Hic ergo iam gradum uolunt figere stulti, imò cæci qui non uideant: primò

ego & pater, duorum esse significationem: dehinc in nouissimo, sumus, non ex unius esse persona, quod pluraliter dictum est: tum quod unum sumus, non unus sumus. Si enim dixisset quod unus sumus, potuisset adiuuare sententiam illorum. Vnus enim singularis numeri significatio uidetur. Adhuc cum duo, masculini generis, Vnum dicit neutrali uerbo: quod non pertinet ad singularitatem, sed ad unitatem, ad similitudinem, ad coniunctionem, ad dilectionem patris, qui filium diligit, & ad obsequium filij, qui uoluntati patris obsequitur. Vnum sumus, dicens, ego & pater: ostendit duos esse, quos æquat & iungit. Adeo addit etiam multa se opera à patre ostendisse, quorum nihil lapidari mereretur. Et ne putarent ideo se illum lapidare debere, quasi se deum ipsum, id est patrē uoluisset intelligi, quia dixerat: Ego & pater unum sumus: quā filium dei deum ostendens, non quā ipsum deum: Si in lege, inquit, scriptum est: Ego dixi uos dñj estis, & non potest solui scriptura: quem pater sanctificauit, & misit in mundum, uos eum blasphemare dicitis: quia dixerat, filius dei sum? Si non facio opera patris mei, nolite credere: si uero facio & mihi credere non uultis, uel propter opera credite. Et scitote quod ego in patre sim, & pater in me. Per opera ergo erit pater in filio, & filius in patre: & ita per opera intelligimus unum esse patrē. Adeo totum hoc perseuerabat inducere, ut duo tamen crederentur in una uirtutes quia aliter filius credi non posset, nisi duo crederentur. Post hæc autem *Maria* *magdalena* Maria filium dei eum confessa, non magis errauit, quā Petrus & Nathanael: quanquam & si errasset, statim didicisset. Ecce enim ad suscitandum fratrem eius à mortuis, ad cœlum & ad patrem dominus suspiciens, Pater, inquit, utique filius, gratias ago tibi, quod me semper exaudias. Propter istas turbas circumstantes dixi, ut credant quod tu me miseris. Sed & in conturbatione animæ: Et quid dicam? Pater, saluum me fac de ista hora. Atquin *Nomen* propter hoc ueni in istam horam. Verum pater glorifica nomen tuum, in quo erat filius. Ego, inquit, ueni in patris mei nomine. Inde scilicet suffecerat filij ad patrem uox. Ecce ex abundantia respondet de cœlo pater, filio *uocatur* contestatur: Hic est filius meus dilectus, in quo bene sensi, audite illum. Ita & isto: Glorificaui, & glorificabo: rursus quot personæ tibi uidentur peruersissime Praxeas, nisi quot & uoces? Habes filium in terris, habes patrem in cœlis. Non est separatio ista, sed dispositio diuina. Cæterum scimus deum etiam intra abyssos esse, & ubique consistere, sed ui & potestate. Filium quoque ut indiuiduum cum ipso ubique. Tamen in ipsa *monoprosopia* pater uoluit filium in terris haberi, se uero in cœlis, quod & ipse filius suspiciens, & orabat & postulabat à patre, quod & nos erectos docebat orare: Pater noster, qui es in cœlis: cum sit & ubique. Hanc sedem suam uoluit pater: minorauit filium modico citra angelos, ad terram dimittendo: gloria tamen & honore coronaturus illum, in cœlos resumendo. Hæc iam præstabat illi, dicens:

Et glori

Et glorificaui, & glorificabo. Postulat filius de terris, pater promittit à cœlis. Quid mendacem facis & patrem & filium, si aut pater de cœlis loquebatur ad filium, cum ipse esset filius apud terras: aut filius ad patrem precabatur, cum ipse esset pater apud cœlos? Quale est ut filius item postulet à semetipso, postulando à patre, si filius erat pater? aut iterum pater sibi ipse promitteret, promittendo filio, si pater erat. Vt sic duos diuisos diceremus, quomodo iactitatis, tolerabilius erat duos diuisos, quam unum deum uersipellē prædicare. Itaque ad istos nunc dominus pronunciauit: Non propter me ista uox uenit, sed propter uos, ut credant & hi, & patrem, & filium, in suis quemque nominibus, & personis & locis. Sed adhuc exclamat Iesus & dicit: Qui credit in me, non in me credit: sed in eum credit, qui me misit: quia per filium in patrem creditur: & autoritas credendi filio, pater est. Et qui conspicit me, conspicit eum qui me misit. Quomodo? quoniam scilicet à semetipso non sum locutus, sed qui me misit pater, ipse mihi mandatū dedit, quid dicam, & quid loquar. Dominus enim dat mihi linguam disciplinæ, ad cognoscendum quando oporteat dicere sermonem, quem ego loquor. Sicut mihi pater dixit, ita & loquor. Hæc quomodo dicta sint, Euangelizator & utique tam charus discipulus Iohānes, magis quam Praxeas nouerat, ideoque ipse de suo sensu: Ante autem solennitatem paschæ, inquit, sciens Iesus omnia sibi tradita à patre esse, & se ex deo esse, & ad deū uadere. Sed Praxeas ipsum uult patrem de semetipso exisse, & ad semetipsum abiisse, ut diabolus in cor Iudæ, non filij traditionem, sed patris ipsius immiserit. Nec diabolo bene, nec hæretico: quia nec in filio, bono suo, diabolus operatus est traditionem. Filius enim traditus est dei, qui erat in filio hominis: sicut scriptura subiungit: Nunc glorificatus est filius hominis, & deus glorificatus est in illo. Quis deus? utique non pater, sed sermo patris, qui erat in filio hominis: id est in carne in qua & glorificatus iam: uirtute uero & sermone, & ante Iesum: & deus, inquit, glorificauit illum in semetipso: id est pater filium in semetipso habens, & si porrectum ad terram. Mox per resurrectionem morte deuicta, erant planè qui & tunc non intelligerent. Quoniam & Thomas aliquandiu incredulus, domino enim inquit: Non scimus quò eas, & quomodo uiam nouimus? Et Iesus: Ego sum uia, ueritas & uita. Nemo uenit ad patrem, nisi per me. Si cognouissetis me, cognouissetis & patrem: sed & abhinc nostis illum, & uidistis illum. Et peruenimus iam ad Philippum, qui spe excitatus uidendi patris: nec intelligens quomodo uisum patrem audisset: Ostende, inquit, nobis patrem, & sufficit nobis. Et dominus: Philippe, tanto tempore uobiscū sum, & nō cognouistis me? Quem dicit cognosci ab illis debuisse (hoc enim solum discuti oportet) quasi patrem, an quasi filium? Si quasi patrem, doceat Praxeas, tanto tempore Christum cū eis conuersatum, patrem aliquando nō dico intelligi, uerum uel æstimari potuisse. Nobis omnes

*Versipellis,
deus Monarchianorum*

Bono suo

*Christus dei
Filius dei*

omnes scripture, & ueteres Christū dei, & nouæ filium dei præfinit. Hoc & retro prædicabatur: hoc & ab ipso Christo pronuntiabatur: imò iam & ab ipso patre coram de coelis filium profitente, & filiū glorificante: Hic est filius meus. Et glorificaui, & glorificabo. Hoc & à discipulis credebatur: hoc & à Iudæis non credebatur: hoc se uolens credi ab illis, omni hora patrem nominabat, & patrem præferebat, & patrem honorabat. Si ita est, ergo nō patrem tanto tempore secum conuersatū ignorauerāt, sed filium. Et dominus eum se ignorari exprobrans, quem ignorauerāt, eum utiq; agnosci uolebat, quem tanto nō agnosci tempore exprobrauerat, id est filium. Et apparere iam potest quomodo dictū sit: Qui me uidet, uidet & patrem. Scilicet quo & supra. Ego & pater unum sumus. Quare? quia ego ex deo exiui & ueni: & ego sum uia. Nemo ad patrem uenit, nisi per me: & nemo ad me uenit, nisi pater eum adduxerit: & omnia mihi pater tradidit: & sicut pater uiuificat, ita & filius: & si me cognouistis, & patrem cognouistis. Secundum hæc enim uicarium se patris ostenderat, per quem pater & uideretur in factis, & audiretur in uerbis, & cognosceretur in filio, facta & uerba patris administrante: quia inuisibilis pater, quod & Philippus didicerat in lege & meminisse debuerat: Deū nemo uidebit, & uiuet. Et ideo suggillatur patrem uidere desiderans quasi uisibile, & instruitur uisibilem eū in filio fieri ex uirtutibus, non ex personæ repræsentatione. Deniq; si patrem eundem filium uellet intelligi, dicendo: Qui me uidet, patrem uidet: quomodo subiicit, Nō credis quia ego in patre, & pater in me? Debuerat em̄ subiunxisse, Non credis quia ego sum pater? Aut quò exaggerauit, si non illud manifestauit quod uoluerat intelligi, se scilicet filium esse? Porro dicendo, Non credis quia ego in patre, & pater in me: propterea potius exaggerauit, ne, quia dixerat: Qui me uidit, & patrem uidit, pater existimaretur: quod nunquā existimari se uoluit, qui semper se filium, & à patre uenisse profitebatur. Igitur & manifestam fecit duarum personarum coniunctionem, ne pater seorsum quasi uisibilis in cōspectu desideraretur: & ut filius repræsentator patris haberetur. Et nihilominus hoc quoq; interpretatus est, quomodo pater esset in filio, & filius in patre. Verba, inquit, quæ ego loquor uobis, non sunt mea, utiq; quia patris. Pater autem manens in me, facit opera. Per opera ergo uirtutum, & uerba doctrinæ manens in filio pater, per ea uidetur, per quæ manet, & per eum in quo manet: ex hoc ipso apparente proprietate utriusq; personæ dum dicit: Ego sum in patre, & pater in me. Atq; adeo credite ait: Quid? Me patrē esse? Non puto scriptum esse: Sed quia ego in patre, & pater in me. Si quominus, uel propter opera credite. Ea utiq; opera, per quæ pater in filio non uisu, sed sensu uidebatur. Post Philippum & totam substantiam quæstionis istius, quæ in finem Euangelij perseverant in eodem genere sermonis, quo pater & filius in sua proprietate distinguitur: Paracletū quoq; à patre se postu

*Repræsentator
patris*

se postulaturum, cum ascendisset ad patrem, & missurum repromittit & qui
dem alium, sed iam præmisimus quomodo alium: cæterum de meo sumet, ¹⁶
inquit, sicut ipse de patris: ita connexus patris in filio, & filij in paracleto, tres ^{Connexus}
efficit cohærentes, alterū ex altero. Qui tres unum sunt, non unus: quomo-
do dictum est, Ego & pater unū sumus: ad substantiæ unitatem, non ad nu- ^{Substantia}
meri singularitatem. Percurre adhuc, & inuenies quē patrem credis, uice pa-
tris dictum. Et patrem agricolam, utiq; in terra, tu putas fuisse: hunc rursus
in cœlis à filio agnoscere, cū illuc respiciens, discipulos suos patri tradidit. Sed
& si in isto Euangelio non est reuelatum, Deus meus ad quid me dereliqui
sti: & Pater in tuis manibus depono spiritum meū: tamen post resurrectionem
& deuictæ gloriæ mortis, exposita necessitate omnis humilitatis, cum
iam patrem se posset ostendere, tam fideli scemina, ex dilectione, nō ex cu-
riositate, nec ex incredulitate Thomæ, tangere eū adgressæ: Ne, inquit, con-
tigeris me, nondum ascendi ad patrem meū. Vade autem ad fratres meos:
quia & in hoc filium ostendit. Filios enim appellasset illos, si pater fuisset, &
dices eis: Ascendo ad patrem meum & patrem uestrum, deū meum & deū
uestrum: pater ad patrē, & deus ad deum: an filius ad patrem, & sermo ad
deum? Ipsa quoq; clausula Euangelij, propter quid consignat hæc scripta:
Nisi ut credatis, inquit, Iesum Christum filium dei. Igitur quæcunq; ex his
putaueris ad demonstrationem eiusdem patris & filij proficere tibi posse,
aduersus definitiuam Euangelij sententiam niteris. Non ideo enim scripta ^{Definitiuam}
sunt, ut patrem credas Iesum Christum, sed ut filium. Propter unum Philip- ^{Euangelij}
pi sermonem & domini responsionem ad eum: uidemur Ioānis. Euangelium ^{Sententia}
decucurrisse, ne tot manifestè pronūciata, & ante & postea unus sermo sub-
uertat, secundum omnia potius quàm aduersus omnia, etiā aduersus suos
sensus interpretandus. Cæterum ut alia Euangelia nō interponam, quæ na-
tiuitate dominica fidem confirmant: sufficit eum qui nasci habebat ex uir-
gine, ab ipso annūciari angelo, filium dei determinatum: Spiritus dei super-
ueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit te. Propterea quod nascetur ex
te sanctum, uocabitur filius dei. Volent quidem & hic argumentari, sed ue-
ritas præualebit. Nempe, inquiunt, filius dei deus est, & uirtus altissimi altis-
simus est. Nec pudet illos iniicere, quod si esset, scriptū fuisset. Quem enim
uerbatur, ut nō aperte pronunciat, deus superueniet, & altissimus obum-
brabit te? Dicens autem spiritus dei, & si spiritus dei, tamen non directo
deū nominans, portionem totius intelligi uoluit, quæ cessura erat in filij no-
men. Hic spiritus dei, idem erit sermo. Sic enim Ioanne dicente, Sermo caro
factus est, spiritus quoq; intelligimus in mentione sermonis: ita & hic sermo-
nem quoq; agnoscimus in nomine spiritus. Nam & spiritus substantia est
sermonis, & sermo operatio spiritus, & duo unū sunt. Cæterū aliū Ioannes
profitebitur carnem factū, aliū angelus carnem futurum: si non & spiritus
sermo

sermo est, & sermo spiritus. Sicut ergo sermo dei, non est ipse cuius est, ita nec spiritus: & si deus dictus est, non tamen ipse est cuius est dictus. Nulla res alicuius, ipsa est cuius est. Planè cum quid ex ipso est, & sic eius est dum ex ipso sit, potest tale quid esse, quale & ipse ex quo est, & cuius est. Et ideo Spiritus deus, & Sermo deus, quia ex deo: nō tamen ipse ex quo est. Quod deus dei, tanquā substantiua res, non erit ipse deus, sed hactenus deus, quia ex ipsius dei substantia, quæ & substantiua res est, & ut portio aliqua totius.

17 Multo magis uirtus altissimi, nō erit ipse altissimus, quia nec substantiua res est quod est spiritus, sicut nec sapientia, nec prouidentia: & hæc enim substantiæ non sunt, sed accidentia uniuscuiusque substantiæ. Virtus spiritui accidit, nec ipsa erit spiritus. His itaque rebus quotcumque sunt, spiritu dei & sermone & uirtute conlatis in uirginem, quod de ea nascitur filius dei est. Hoc se & in istis Euāgelij ipse testatur statim à puero: Non scitis, inquit, quod in patris mei me esse oportet: Hoc & satanas eū in tentationibus nouit: Si filius dei es. Hoc & exinde dæmonia confitentur. Scimus qui sis, filius dei. Patrem & ipse adorat. Christum se dei à Petro agnitum non negat, insultans in spiritu ad patrem: Confiteor, inquit, tibi pater, quod absconderis hæc à sapientibus. Hic quoque patrem nemini notum nisi filio affirmat: & patris filium confessurū cōfessores, & negaturū negatores suos apud patrem: inducens parabolā filij, nō patris, in uineā missi post aliquot seruos, & occisi à malis rusticis & à patre defensis: ignorans & ipse diem & horā ultimā soli patri notam: disponens regnum discipulis quomodo & sibi dispositum dicit à patre: habens potestatem legiones angelorum postulandi ad auxilium à patre si uellet: exclamans quod se deus reliquisset, in patris manibus spiritum ponens: & post resurrectionem spondens missurum se discipulis promissionem patris: & nouissime mandans ut tingerent in patrem & filium, & spiritum sanctum, non in unum: nam nec semel, sed ter, ad singula nomina in personas singulas tinguimur. Et quid ego in tam manifestis moror, cum ea aggredi debeam, de quibus manifesta obumbrare quærunt. Vndique enim obducti distinctione patris & filij, quam manente coniunctione disponimus ut solis & radij, & fontis & fluuij, per indiuiduum tamē numerum duorū & trium: aliter eam ad suam nihilominus sententiam interpretari conantur: ut æque in una persona utrumque distinguant, patrem & filium, dicētes filium carnem esse, id est hominem, id est Iesum: patrem autem spiritū, id est deum, id est Christum. Et qui unum eundemque contendunt patrem & filium, iam incipiunt diuidere illos potius quam unare. Si enim alius est Iesus, alius Christus, alius erit filius, alius pater, quia filius Iesus, & pater Christus. Talē monarchiam apud Valentinum fortasse didicerūt, duos facere, Iesum, & Christum. Sed & hæc iniectio eorum, ex retractatis iam retusa est, quod sermo dei, uel spiritus dei, & uirtus altissimi dictus sit, quem patrem faciunt. Non enim

Ut tingerent
in patrem, &
filium, & spi-
ritū sanctum

18

Unare, unire

enim ipsae sunt cuius dicuntur, sed ex ipso & ipsius. Et aliter tamen in isto capitulo reuincuntur. Ecce, inquiunt, ab angelo praedicatum est, Propterea quod nascetur sanctum, uocabitur filius dei. Caro itaque nata est, Caro itaque erit filius dei. Imò de spiritu dei dictum est. Certè enim de spiritu sancto uirgo concepit: & quod concepit, id peperit: id ergo nasci habebat quod erat conceptum, & pariundum: id est spiritus: cuius & uocabitur nomen Emanuel, quod est interpretatum, nobiscum deus. Caro autem deus non est, ut de illa dictum sit, uocabitur sanctum, filius dei: sed ille qui in ea natus est, deus: de quo & psalmus: Quoniam deus homo natus est in illa, & aedificauit eam uoluntate patris. Quis deus in ea natus? sermo & spiritus, qui cum sermone de patris uoluntate natus est. Igitur sermo in carne, dum & de hoc quaerendum, quomodo sermo caro sit factus, utrum ne quasi transfiguratus in carne, an indutus carnem? Imò indutus. Cæterum deum immutabilem & informabilem credi necesse est, ut æternum. Transfiguratio autem interemptio est pristini. Omne enim quodcumque transfiguratur in aliud, desinit esse quod fuerat, & incipit esse quod non erat. Deus autem neque desinit esse, neque aliud potest esse. Sermo autem deus, & sermo domini manet in æuum, perseuerando scilicet in sua forma. Quem si non capit configurari, consequens est, ut sic caro factus intelligatur, dum sit in carne, & manifestatur, & uidetur, & contrectatur per carnem: quia & cætera sic accipi exigunt. Si enim sermo ex transfiguratione & demutatione substantiæ caro factus est, una iam erat substantia Iesus ex duabus, ex carne & spiritu mixtura quædam, ut electrum ex auro & argento: & incipit nec aurum esse, id est spiritus: neque argentum, id est caro: dum alterum altero mutatur, & tertium quid efficitur: neque ergo deus erit, Iesus. Sermo enim desinit esse, qui caro factus est. Neque homo, caro. Caro enim non proprie est, quia sermo fuit. Ita ex utroque neutrum est: aliud longe tertium est, quam utrumque. Sed enim inuenimus illum directò, & deum & hominem expositum, ipso hoc psalmo suggerente: Quoniam deus homo natus est in illa, aedificauit eam uoluntate patris: Certè usquequaque filiū dei & filium hominis, cum deum & hominem, sine dubio secundum utramque substantiam in sua proprietate distantem: quia neque sermo aliud quam deus, neque caro aliud quam homo. Sic & Apostolus de utraque eius substantia docet: Qui factus est, inquit, ex semine David, Hic erit homo, & filius hominis: qui definitus est filius dei secundum spiritum, Hic erit deus, & sermo dei filius. Videmus duplicem statum, non confusum, sed coniunctum in una persona, deum & hominem Iesum. De Christo autem dissero. Et adeo salua est utriusque proprietas substantiæ, ut & spiritus res suas egerit in illo: id est uirtutes & opera, & signa: & caro passiones suas functa sit, esuriens sub diabolo, sitiens sub Samaritide, flens Lazarum, anxia usque ad mortem: denique & mortua est. Quod si tertium quid esset ex utroque confusum ut electrum, non tam distincta

Transfigu-
ratio

19
Capit. qvdlu
xtrau, usu
uenit

Electrum

T docu

parent, ap/
parent

μοις θεοῦ
καὶ ἀνθρώπου
πῶς

Christus

Aliàs, exclamatio
eccle
sie ad deum,
Aliàs, Ergo
Iesus idem

documenta paterent utriusq; substantiæ. Sed & spiritus carnalia, & caro spiritalia egisset, ex translatione, ut neq; carnalia neq; spiritalia, sed tertiæ alicuius formæ confusione: imò aut sermo mortuus esset, aut caro mortua nō esset, si sermo conuersus esset in carnem: aut caro enim immortalis fuisset, aut sermo mortalis. Sed quia substantiæ ambæ in statu suo quæque distinctæ agebant, ideo illis & operæ & exitus sui occurrerunt. Disce igitur cum Nicodemo, Quia quod in carne natū est, caro est: & quod de spiritu, spiritus est. Neq; caro spiritus fit, neq; spiritus caro. In uno planè esse possunt. Ex his Iesus constitit, ex carne homo, ex spiritu deus: quem tunc angelus ex ea parte qua spiritus erat, dei filium pronunciauit, seruans carni filium hominis dici: Sic & Apostolus etiam dei & hominum appellans sequestrem, utriusq; substantiæ confirmauit. Nouissimè qui filium dei carnem interpretaris, exhibe qui sit filius hominis. Aut nunquid spiritus erit? sed spiritum patrem ipsum uis haberi, quia deus spiritus, quasi non & dei spiritus: sicut & sermo deus & dei sermo. Itaque Christum facis patrem, stultissime, qui nec ipsam uim inspicias nominis huius, si tamen nomen est Christus & non appellatio potius: unctus enim significatur. Vnctus autem non magis nomen est, quàm uestitus, quàm calceatus, accidens nomini res. At tu, si ex aliquo argumento uestitus quoq; uocaretur Iesus quomodo Christus ab unctionis sacramento, æquè Iesum filium dei diceres, uestitum uero patrem crederes. Nunc de Christo. Si pater Christus est, pater unctus est, & utiq; ab alio. Aut si à semetipso, proba. Sed non ita docent Acta Apostolorum in illa exclamatione ad deum: Conuenerunt enim uniuersi in ista ciuitate aduersus sanctum filium tuum, quem unxisti: Herodes & Pilatus cū Nationibus: ita & filium dei Iesum contestati sunt, & filium à patre unctum. Ergo dominus idē erit Christus, qui à patre unctus est: nō pater, qui filium unxit. Sic & Petrus, Firmissimè itaq; cognoscat omnis domus Israhel, quod & dominum & Christum, id est unctum fecerit eum deus hunc Iesum quem uos crucifixistis. Iohannes autem etiam mendacem notat eum, qui negauerit Iesum esse Christum, Contra de deo natum omnem, qui crediderit Iesum esse Christum. Propter quod & hortatur ut credamus nomini filij eius Iesu Christi, ut scilicet cōmunio sit nobis cū patre, & filio eius Iesu Christo. Sic & Paulus ubiq; deum patrem ponit, & dominum nostrum Iesum Christum. Cum ad Romanos scribit, Gratias agit deo per dominum nostrum Iesum Christum. Cum ad Galatas, Non ab hominibus se Apostolum præfert, nec per hominem, sed per Iesum Christum, & deum patrem. Et habes tota instrumenta eius, quæ in hunc modum pronunciant, & duos proponunt, deum patrem, & dominum nostrum Iesum Christum filium patris, & Iesum ipsum esse Christū, in altero quoq; nomine dei filiū. Nam exinde eo iure quo utrunq; nomen unius est, id est dei filius, etiam alterū sine altero eiusdem est. Et siue Iesus

Iesus tantummodo positū est, intelligitur & Christus: quia Iesus unctus est. Siue solūmodo Christus, idē est & Iesus, quia unctus est Iesus. Quorū nominū alterū est propriū, qđ ab angelo impositū est: Alterū accidens, quod ab unctione cōuenit: dum tamē Christus filius sit, nō pater. Postremo qđ cæcus est, qui nec in Christi nomine intelligit aliū deū portendi, si Christi nomen patri adscribat? Si enim Christus pater deus est, qui dicit: Ascēdo ad patrem meum & patrē uestrum, & deum meū & deum uestrū, utique alium patrem super se & deum ostēdit. Si item pater Christus est, alius est qui solidat tonitruum, & condit spiritū, & adnūciat in homines Christum suum. Et si adstiterunt reges terrę, & ἀρχοντες congregati sunt in unum, aduersus Christum ipsius, alius erit dominus, contra cuius Christum congregati sunt reges & ἀρχοντες. Et si hæc dicit dominus domino meo Christo: alius erit dominus qui loquitur ad patrem Christi. Et cū Apostolus scribit, uti deus domini nostri Iesu Christi, det uobis spiritum sapientiæ, & agnitionis: alius erit deus Christi Iesu charismatum spiritalium largitor. Certe ne per omnia euagemur, qui suscitauit Christum, suscitaturus est & mortalia corpora nostra: iamq; alius erit suscitator qđ pater mortuus, & pater suscitatus, si Christus qui est mortuus, pater est. Obmutescat obmutescat ista blasphemia, sufficiat Christum filium dei mortuū dici: & hoc, quia ita scriptū est. Nam & Apostolus non sine onere pronuncians Christum mortuū, adiecit, secundum scripturas, ut duriciam pronunciationis scripturarum autoritate molli-
 ret, & scandalum auditori euerteret. Quanq; cum duæ substantiæ censeantur in Christo Iesu diuina & humana, cōstet autē immortalem esse diuinam cū mortalem quæ humana sit, apparet quatenus eum mortuū dicat: id est quā carnem & hominem & filiū hominis, non quā spiritum & sermonem & dei filium. Dicendo deniq; Christus mortuus est, id est unctus: id quod unctum est, mortuū ostendit: id est carnem. Ergo, inquis, & nos eadem ratione dicentes, quia uos filiū, non blasphemamus in dominū deum: nō enim ex diuina sed ex humana substantia mortuū dicimus. Atquin blasphematis, non tantū quia mortuū dicitis patrem, sed & quia crucifixum. Maledictione enim crucifixi, quæ ex lege in filium cōpetit, quia Christus pro nobis maledictio factus est non pater, Christum in patrem conuertentes, in patrem blasphematis. Nos autē dicentes Christum crucifixum, non maledicimus illum, sed maledictum legis referimus, quia nec Apostolus hoc dicens blasphemauit. Sicut autē, de quo quid capit dici, sine blasphemia dicit: ita quod nō capit, blasphemia est si dicatur. Ergo nec cōpassus est pater filio, sicut directam blasphemiam in patrem ueriti, diminui eam hoc modo sperant, concedentes iam patrē & filiū duos esse: filius siquidem patitur, pater uero compatitur. Stulti & in hoc. Quid est enim compati, quā cum alio pati? Porro si impassibilis pater, utiq; & incōpassibilis. Aut si compassibilis, utiq; passibi-

Ad Rom. 8

Nō sine onere

Secūdum scrip-
pturasChristus hu-
mane nature
uocabulum20
Capit. 2°
ἐν δὲ
ἑτέραι, con-
tingit

lis. Nihil ei ueluti mortuo præstas. Times dicere passibilem, quæ dicis compassibilem. Tam autem impassibilis pater est, quam impassibilis etiam filius ex ea conditione qua deus est. Sed quomodo filius passus est, si non compassus est & pater? Separatur à filio, non à deo. Nam & fluuius si aliqua turbulencia contaminatur, quanquam una substantia de fonte decurrat, nec secernatur à fonte, tamen fluuij iniuria non pertinebit ad fontem. Et licet aqua fontis sitiue patiatur in fluuiio, dum non in fonte patitur, sed in fluuiio, non²¹ fons patitur, sed fluuius qui ex fonte est: Ita & qui pati possit in filio, quia non in patre pateretur sed in filio, pater passus non uideretur. Sed sufficit nihil spiritum dei passum suo nomine (quia si quid passus est, in filio quidem erat, ut pater cum filio pateretur in carne) quia hoc retractatum. Nec quisquam negabit, quando & nos pati pro deo non possumus, nisi spiritus dei sit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ sunt confessionis: non ipse tamen patiens, sed pati posse præstans. Alioquin si ultra pergas, potero tibi durius respondere, & te cum ipsius domini pronuntiatione committere, uti dicam quid de isto quæris: habes ipsum exclamantem in passione: Deus meus deus meus ut quid me dereliquisti? Ergo aut filius patiebatur à patre derelictus, & pater passus non est, qui filiū dereliquit: aut si pater erat qui patiebatur, ad quæ deum exclamabat? Sed hæc uox carnis & animæ, id est hominis, non sermonis nec spiritus, id est non dei, propterea emissæ est, ut impassibilem deū ostenderet, qui sic filium dereliquit, dum hominem eius tradidit in mortem. Hoc & Apostolus sensit, scribens: si pater filio non pepercit. Hoc & Esaias prior pronuntiauit, & dominus eum tradidit pro delictis nostris. Sic reliquit, dum non parcat: sic reliquit, dum tradit. Cæterum non reliquit pater filium, in cuius manibus filius spiritum suum posuit. Denique posuit, & statim obiit. Spiritu enim manente in carne, caro omnino mori non potest. Ita relinqui à patre, mori fuit filio. Filius igitur & moritur, & resuscitatur à patre, secundum scripturas. Filius ascendit in superiora cælorum, qui & descendit in interiora terræ: hic sedet ad dexteram patris, non pater ad suam. Hunc uidet Stephanus cum lapidaretur adhuc stantem ad dexteram dei, ut exinde sessurum, donec ponat illi pater omnes inimicos sub pedibus suis. Hic & uenturus est rursus super nubes cæli, talis, qualis & ascendit. Hic interim acceptum à patre munus effudit. Spiritum sanctum, tertium numen diuinitatis & tertium nomen maiestatis, unius prædicatorem monarchiæ, sed & œconomix interpretatorem, si quis sermones nouæ prophetiæ eius admiserit, & deductoris omnis ueritatis, quæ est in patre, & filio, & spiritu sancto secundum Christianum sacramentum. Cæterum Iudaicæ fidei ista res, sic unum deū credere ut Filiū adnumerare ei nolis, & post filiū, Spiritū. Quid enim erit inter nos & illos, nisi differentia ista? Quod opus Euangelij, quæ est substantia noui testamenti, statuens legem & prophetas usque ad Iohannem, si non exinde pater & filius & spiritus tres, crediti

*Confessio, no-
minis Christi
ni*

*Prophetia
Montani*

*Christianum
sacramentum*

crediti unū deū sistunt: Sic deus uoluit nouare sacramentum, ut nouè unus crederetur per Filium & Spiritū, ut corā iam deus in suis proprijs nomini bus & personis cognosceretur, qui & retro per Filium & Spiritū prædicatus nō intelligebatur. Viderint igitur antichristi, qui negāt patrē & filium. Negant enim patrē, dum eundem filiū dicūt, & negant filiū dum eundem patrē credunt, dando illis quæ nō sunt, auferendo quæ sunt. Qui uero cōfessus fuerit Christum filiū dei, non patrem, deus in illo manet, & ipse in deo. Nos credimus testimonium dei, quo testatus est de filio suo: Qui filiū non habet, nec uitam habet. Non habet autem filium, qui eum alium quā filium credit.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTVL

LIANI, LIBRI ADVERSVS

PRAEAEAN FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS

PER BEATVM RHENANVM.

IN IPSIS Christianæ fidei inītijs, quia paulatim se ethnici nostris adiungebant, omnino opus fuit, ut à prophanis gentiliū ceremonijs cauerent qui Christo nomen dedissent. Itaq; non solum ab his temperandum fuit, quæ manifestam præ se ferrent impietatem: sed etiam ab illis, quæ possint indifferentia uocari, hoc est neq; bona neq; mala: partim ne quisquā infirmior ex Christianis offenderetur, partim ne ethnici in suis cōfirmarentur erroribus dum rectius putant quod etiam Christianos obseruare uident. Nam coronam frondeam in capite ferre aut non ferre, parum sanè retulerit. Cæterū quia gentiles ex sacrorum suorum consuetudine sic incedebant, curandum fuit Christianis, ne prophanis illorum ritibus subscribere uiderentur. Proinde cum Imp. Cæsar. L. Sept. Seuerus pater, & M. Aur. Antoninus Caracalla, filius, donatiuum militibus dari iussissent, & Tribunus id iam erogaret singulis ex ordine uocatis (hunc enim morem fuisse, Seuerus Sulpitius innuit in uita diui Martini) quidam accessit in manu lauream castrensem tenens, quam cæteri in capite gestabant ob solennia Cæsarum quorum Natalis fuisse uidetur, aut certe Imperij Natalis. Admiratus hoc Tribunus, quanquā ex militum murmure suspicabatur id quod res erat, quærit tamen quid sibi hoc uelit. Respondet miles se Christianum esse. Proinde non sibi licere laureatū incedere. Id quod habita huius rei cognitione postea compertum est. Rapitur itaq; statim in carcerem, poenam desertæ idololatriæ luiturus. Hoc factum cum quidam etiam ex Christianis improbarent, quod uidelicet ambitiosius paulo, nec in tempore, nimirum cum nihil esset necesse, Christianismum fuisset professus, Tertullianus consuetudinem Christianorum qua non coronabantur, hoc libro defendendam duxit. Et in hoc quidem argumento multum laborat, undique corradens quod pro suo faciat instituto. Non aliud sentit in Apologetico, cum inquit, Non emo capiti coronā, quid tua interest emptis nihilominus floribus quomodo utar? puto gratius esse liberis, & solutis, & undiq; uagis. Sed & si in coronam coactis, coronam naribus admouemus, uiderint qui per capillum odorātur. Porro quoniam in hoc libro ceremoniarum quarundam

T 3 meministis

meminit, quibus maiores nostri sub Apostolorum tempora sunt usi, libet hic annotationes premittere quo studiosis antiquitatis Christianae gratificer, adiectis etiam quae cum apud alios scriptores, tum apud hunc nostrum de iisdem rebus comperi. Quae res etiam occasione nobis dedit obiter explendi loca aliquot obscuriora, potissimum in hoc libello quum primae editione adornaremus. Ceterum eo excepto quod nouae prophetiae meminit, bone deus quod ardet in hijs quae sunt Christianae religionis: Quam pugnat aduersum ea quae professionem hanc non decent: Quam cupit ut instituto suscepto sine tergiversatione satisfaciamus: Proinde quis non miseretur tanti uiri lapsum, & eius uicem ex animo doleat: Sed sic deo uisum,

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQUENTEM
DE CORONA MILITIS

Proxime factum est liberalitate praest. Imp. expung. in. c. m. l.) Nec hac lectio mala. Sed quia Gorziensis codex habet, Proxime facta est liberalitas praest. Imp. quemadmodum ad me missae collationis index testatur, & sic scribere uisum est. Praestantissimorum Imperatorum.) uidelicet L. Sept. Seueri patris, & M. Aurel. Antonini Caracallae filij, Sub quibus Tertullianum floruisse diuus Hieronymus autor est in illustrib. ecclesiae uiris. Porro ornat eos honorifico epitheto quum dicit Praestantissimorum. Sane etiam dum angustioribus rebus Christianis honorificentissime locuti sunt de Imperatoribus ueteres scriptores, ut quum ad Scapulam praeside scribens Tertullianus, Colimus ergo, inquit, & Imperatorem sic quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, ut hominem a deo secundum, & quicquid est a deo consecutum, solo deo minorem. At tam prouectoribus parcius locuntur Hieronymus, Ambrosius, Augustinus. alij. Expungebatur.) subaudi donatiuo. Nam liberalitatis facta est mentio. Hoc est donatiuum promissum militibus solenniter exolvebatur siue praestabatur. Indicauimus in scholijs librorum praecedentium huius usum uerbi declarantes, metaphoram hinc deductam uideri, quod in percriptionibus siue libellis debita continentibus, eorum nomina quibus satisfactum est, puncto notentur. Vnde & simpliciter accipit pro absolvere siue praestare. Sic in fine quinti libri aduersus Marcionem, Memento, inquit, inspector, quod ea quae retractata sunt retrò, de Apostolo quoque probauerimus, & si qua in hoc opus dilata erant, expunxerimus. Libro tertio, Si, inquit, omni modo natus credi habebat qui homo uidebatur, uane natiuitatis fidem consilio imaginariae carnis expungendam putauit. Libro quarto, Et si commemoremur promissionis Moyssi, hic inueniatur expuncta. In libello ad Martyres, Torti, inquit, prius, imo & omni contumelia expuncti. Caeteris constantior fratrib.) Hoc est Christianis, Vt in primo aduersus Marcionem, Fraude, inquit, tunc fratris dehinc apostatae amisi. & alibi saepe. Et hic mox, Inter tot fratres commilitones solus Christianus. Qui se duobus dominis seruire posse praesumpserat.) Contra dictum Dominicum. Vulgata iam.) Quemadmodum refert Tertullianus in Apologetico, Non emo capiti coronam & c. Et nos in argumento retulimus. Denique, singuli designare, eludere eminus, infrendere cominus. Murmur Tribuno deferretur.) Admonente collatione Gorziensi pro cominus scripsimus continuo. Sed aliter distinximus nempe sic, Continuo murmur, Tribuno deferretur. Vt sit sensus Continuo murmur, subaudi, sit. Tribuno deferretur, subaudi, miles ille non gestans in capite coronam. Et est hic deferretur pro accusatur. Infinitiuum autem uerba designare, eludere, infrendere exponi debent pro praeteritis imperfectis indicatiui, id est, def

est designabant, eludebant eminus, infrendebant eminus. Aut certe uerbum coeperunt subaudiendum. O militem in deum gloriosum.) Nos, in deo glor. Ex Gorziensi. Alludit ad illud Apostolic. Qui gloriatur, in domino gloriatur.

Suffragia exinde.) Nā res in consulationē uenerat, quid esset de eo faciendū.

Apud acta.) Acta commentarij sunt quos conficit respublica. Hoc declarat Tertullianus libro in Marcionem quinto sic scribens, Planē profiteri potest semetipsum quis. Verum professio eius alterius autoritate conficitur: alius scribit, alius subscribit, alius obsignat, alius Actis refert. Ergo significat hic etiā rem istam in Acta relata.

Ibidem grauissimas penulas posuit.) Penula quæ & lacerina, uestimenti genus itinerarium & arcendæ pluuiæ accommodatum, apud ueteres, teste Aelio Lampridio.

Releuari auspicatus.) Auspicari usurpat pro simpliciter incipere, quod & in præcedentibus libris facit.

Speculatoriam morosissimam pedib. absoluit.) Speculatoriam, subaudi caligam.

Terræ sanctæ insistere incipiens.) Exuta uidelicet caliga. Alludit ad diuinam uisionē, quæ Moysi apparuit.

Gladium nec dominicę defensionī necessarium red.) Alludit ad locum Euangelij qui est Matthæi xxvi. Laurea & de manu claruit.) Nam coronam in manu gerebat, idcirco laurea de manu claruit, id est clarē uisa est siue apparuit, & non de capite, quod liberum erat.

De Euangelij paratura.) Paratura substantiue, ceu supra multis in locis. Hoc est gladio qualē solet Euangelium apparare, nempe spiritalē.

Et de martyrij candida melius coronatus.) In Gorziensi legitur, Et de martyrij candida, laurea melius coronatus, ut laurea ablatius sit.

Nomini negocium fecerit.) Sentit professioni Christianę negocium exhibitum. Sic in De resurrectione carnis. Sed quam, inquit, in istius uitæ spacio ante mortem & usq; ad mortem uexationibus & pressuris, tormentis atq; supplicijs, nominis causa experietur.

Inter tot fratres cōmilītones.) Ergo & Christiani militabant. Hoc non mirū, nam ex militibus multi conuertebantur ad Christum, ceu de diuo Martino legimus.

Vt etiam martyria recusare meditentur.) Notat orthodoxos ut uidetur, à quibus damnatus Montanus pseudopropheta.

Periclitari.) Periclitari, id est in periculum uocari, tanquam ea bona ac longa pace non sint usuri diutius. De qua re occulte queruntur, hoc em̄ intelligit, quū dicit, mussitant. Hieronymus ad Rustinū, Tu qui in Latinis mussitas, & testudineo gradu moueris potius, quā incedis. Et ad Hedibiam, Et taciti me tu re reprehendunt, quod audeam ad stirpem generis sui quippiam mussitare.

Noui & pastores eorum in pace leones, in prælio ceruos.) Notat episcopos orthodoxi populi qui damnationi pseudoprophetæ Montani subscripserant, ceu molliculos & qui persecutionis tempore primi fugiant quum plebem ad martyrium animare deberēt. Pseudopropheta Montani uidetur præcepisse exegisseq; martyrium, ceu antè diximus. Valde aut̄ fauit martyrio Tertull. Porro prouerbialē figuram sapit, In pace leones, in prælio cerui, natū ut apparet, ex illo Chabrie apophthegmate, qui dixit, Formidabiliorem esse ceruorū exercitum dūce leone, quā leonum dūce ceruo. Eius meminit Plutarchus.

Sed de questionibus confessionum.) Loquitur de confessionibus nominis Christiani. Sic aduersus Praxean, Nisi spiritus dei sit in nobis, qui & loquitur de nobis, quæ sunt confessionis.

At nunc quatenus & illud opponunt.) Nos ex Gorziensi collatione, At nunc quia maxime illud opponunt. Ipsius uel maxime Christiani laureati.) Hic deerat ablatius exemplo, quem nos ex collatione Gorziensi infulsimus. Ipsius uel maxime exemplo, Subaudi militis, qui maluit exautorari & supplicio addici quā coronam in capite gestare. Sensus istorum uerborum est & ordo, Vt & Christiani laureati, id est quos lauream in capite ferre non pudet,

T 4 & qui

& quibus in solatium quæstio ista est, qui in defensione delicti contendunt, reuincantur, ipsius uel maxime exemplo, hoc est ipsius militis de quo nunc loquimur. De qua cum maxime.) Hoc aduerbio frequenter utitur, tamen si collatio docet Gorziensem codicem hic habere quàm maxime. Quum committitur in obseruationem.) Duorum exemplariū fidem secuti pro quum reposuimus quod. Et est committitur pro peccatur. Et satis autoratam.)

Obseruationem autoratam uocat autoritate præditam & confirmatam siue authenticam. Alioqui Autorare est ære dato obligare. Tertullianus in libello ad Martyres, iam, inquit, & ad ignes quidam se autorauerunt, ut certum spacium in tunica ardente conficerent. Autorauerunt id est obstrinxerunt accepta mercede. Cuius oppositum exautorare. Vnde Autorati & exautorati milites & autoramentū pro obligatione siue stipendio. Planè ut ratio quærenda sit.) Nos, Plane, sic tamen ut ratio quærenda sit. Ex Gorziensi collatione. Et laudo fidem quæ antecedit. Obseruandum esse quàm didicit.) Castigauimus locum ex eadem collatione, Et laudo fidem quæ ante credit obseruandū esse quàm didicit.

Et quamdiu per hanc lineam seram reciprocabimus.) Legendum ferram reciprocabimus. Et habet prouerbij speciem, Per eandem lineam ferram semper reciprocare. De inutili & uano labore. Metaphora sumpta à sectoribus lignorum qui si sic ducant ferram ut aut non demittant, aut in eadem tantum linea perseuerent, nihil agent uel certe non multum agent. Mutuatur autē sua prouerbia plerumque à uulgo Tertullianus. Ergo quæramus an & traditionis scripta non debeat recipi.) Scripsimus ex Gorziensi collatione, An & traditio non scripta non debeat recipi. Nec autē inepta foret lectio, si quis legeret, An & traditio nisi scripta n.d.r. Aquam adituri.) Baptizandi ritum ostendit qui in usu ueterum fuit, de quo consuetudo quædam mutauit. nam tum adulti ferè regenerationis lauacro tingebantur, cottidie externis è paganismo ad nostram religionem confluētibz. Siquidem id temporis ubiq; reperire erat ethnicos Christianis admixtos. Postea statim temporibus nempe bis in anno celebrari baptisumus coeptus, eius enim rei nullam hic facit mentionem, alioqui non omissurus. Qui mos antiquus etiā per tempora Charoli Magni & Ludouici Augusti seruatus est. Indicant hoc leges ab illis sancitæ, quibus cauetur ne quenquam sacerdotes baptizent, excepto mortis articulo, præterquam in Pascha & Pentecoste. Eas sanctiones complectitur uolumen Legū Pipini, Charoli Magni, Ludouici Pij, & Lotharij, quas Ansegisus abbas collegit, & extant adhuc in multis bibliothecis, Seletstadij sane habetur apud Fidei, & Argentorati in libraria templi maioris. Hoc sic accipiendum ut sciamus infantes post Pascha natos ad baptismum Pentecostes reseruatos, & natos post Pentecostē ad Paschalem festum diem baptismo offerri solitos, excepta, ceu dixi, necessitate, unacum adultis catechumenis qui de externis nationibus Danorum Nortmannorum, Sclauinorum, & similium populorum, Christianę religioni iniunctiabantur. Ex hijs enim gentibus propter continua Germanorum bella nunquā nō in has regiones mancipia afferebantur. Quin ipsi maiores nostri propter Hunnorum, Auarum, Vggorum, assiduas & exitiabiles deuastationes suis interdum sacris priuabantur ad tempus. Sanè quod de infantibus dixi, libri rituales, Agendas uulgo uocant, aperte testantur, dum indicant quo ordine puellorum & puellarum batuli unacum susceptoribus suis stare debeant. Quid quod infantes non modo baptizabantur statim uerumetiam sacrosanctę communionis participes efficiebantur. Sic enim illic legitur, Si episcopus adest, statim confirmari oportet, postea communicari. Episcopus si præsens non fuerit, antequam lactetur infans aut aliquid gustauerit, cōmunicet eum sacerdos de corpore & sanguine domini, ante

ante missam etiam si necessitas ingruit. Sed hoc postea mutatum est, non sine causa. Et suas consuetudines habuit Oriens quemadmodum liquet ex Dionysio Græco aut tore quæ Ariopagitam uocant, suas habuit & occidentes. Nam ceremoniæ secundum ecclesiarum & regionum diuersitatem uariant. Cæterum quod ad baptismum paruulorum attinet, sufficiant nobis quæ sanctissimus martyr Cyprianus, Hieronymus, Augustinus, Ioan. Chrysost. Dionysius Græcus, quicumque sit ille, certe uetus, & cæteri de ea re scribere. Sufficiat autoritas Ecclesiæ, nec nouationem ullam aut hic aut alibi quæramus quæ dissidii mater solet esse. Ergo tangebantur olim eodem lauacro, pueri, senes, diuites, pauperes, serui, liberi, uiri & mulieres, unde Gr. Nazianzenus in oratione de baptismo, obiurgat opulētos quos pudebat cum tenuibus simul tingi. Hæc res animaduersa lucem affert ad intelligendas ceremonias & cantica quibus adhuc in Paschalis feriis solenniter utimur (nam ipse Paschæ dies peculiariter resurrectioni dicatus est) Qualia sunt, Hymnus, Rex sanctorum, Responsorium, Victimæ aquam, Hymnus, Ad cœnam agni prouidi. Introitus feriæ secundæ, Introduxit uos dominus in terram fluentem lac & mel. Introitus feriæ tertiæ, Aqua sapientiæ potauit eos, Et huius oratio, Deus qui ecclesiam tuam nouo semper foetu multiplicas. Introitus feriæ quartæ, Venite benedicti patris mei. Introitus feriæ quintæ, Victimæ manum tuam domine laudauerunt. Et oratio, Deus qui diuersitatem gentium in confessione tui nominis adunasti, da ut renatis fonte baptismatis una sit fides mentium & pietas actionum. Secreta. Suscipe quæsumus domine munera populorum tuorum propitius, ut in confessione tui nominis & baptismate renouati, sempiternam beatitudinem consequantur. Introitus feriæ sextæ, Eduxit eos dominus in spe. Secreta. Hostias quæsumus domine placatus assume quas & pro renatorum expiatione peccati deferimus, & pro acceleratione celestis auxiliij. Introitus Sabbati. Eduxit dominus populum suum. Introitus denique dominicæ diei, Quasi modo geniti. Quæ propterea pluribus indicaui, quo res apertius cognosceretur. Simul ut ostenderem totam Paschalem hebdomadam à ueteribus fuisse feriando transactam. Quod etiam præcipiunt Impp. Charolus Magnus, Ludouicus, & Lotharius in legibus suis quas modo citaui, capite de feriandarum obseruatione, quarum erat mira paucitas, uix tribus Apostolis hunc honorem sortitis. Idem in decretis habes de baptismi temporibus de consec. dist. 4. c. Non ratione. Et in sequentibus. Sed & nomen suum dabat, ad fontem sacrum accessurus. 2. q. 1. c. legum. In Oriente etiam susceptor, ut ex Dionysio illo quæ Areopagitam appellant, liquet. De baptismo sic meminit Tertullianus contra Praxean, ubi de Christo loquitur, Et post resurrectionem, inquit, spondens missurum se discipulis promissionem patris, & nouissime mandans ut tingerent in Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, non in unum. Nam nec semel sed ter, ad singula nomina, in personas singulas tingimur. Et rursus in primo libro aduersus Marcionem huius uerbis. Sed ille quidem, inquit, usque nunc, nec aquam reprobauit creatoris qua suos abluit, nec oleum quo suos unguat, nec mellis & lactis societatem qua suos infantat. Quorum hoc postremum ex ueteri instrumento desumptum est, in quo subinde mentio fit terræ fluentis lacte & melle. Porro lac infantibus conuenit, quibus assimilantur, modo baptizati. Diuus Hieronymus exponens illud Esaie, Venite emite absque argento & absque ulla commutatione uinum & lac, Prouocat nos Esaïas, inquit, non solum ut uinum emamus, sed & lac: quod significat innocentiam paruulorum, qui mos ac typus in Occidentis ecclesijs hodie usque seruetur, ut renatis in Christo uinum lacque tribuatur. Eodem autore, de baptismatis fonte surgentes dicere solebant in prima statim dominici corporis communionem, Et dimitte nobis debita nostra. Porro Pontius Paulinus baptismum & Eucharistiam his carminibus describit.

Cantica ecclesiastica Paschalis hebdomados

Paschalis hebdomada feriando transacta

Baptizandus nomen dabat

Lac & mel

Lac Vinum & lac baptizatis datum in occidente Et dimitte nobis debita nostra

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
 Infantes niueos corpore, corde, habitu,
 Circundatq; rudes festis altaribus agnos.
 Pura salutiferis imbuit ora cibis.
 Hinc senior sociæ congaudet turba cateruæ,
 Alleluia nouis balat ouile choris.

Baptizati uer- Vnde etiã cognoscere licet baptizatos albam uestem induere solitos, & cecidisse alleluia. Quam rem Venant. Honor. Fortunatus etiã docet in carmine, cuius initium, Salue festa dies, cum sic canit,

Rex sacer ecce tui radiat pars magna trophæi,
 Cum puras animas sacra lauacra beant.
 Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
 Atq; uetus uitium purgat in amne nouo.
 Fulgentes animas uestis quoq; candida signat,
 Et grege de niueo gaudia pastor habet.

Ab albis baptizatorũ uestibus, septimanam in albis appellarũt ueteres eam quæ Paschalem proximè sequitur. Hanc autem ob causam albis uestibus induerantur baptizati, quo meminissent se iam manumissos, & e seruis ac mancipiis diaboli, liberos factos IESV CHRISTI. Nam Tertullianus libro qui inscribitur De resurrectione carnis, ordine recensens manumissionis insignia, albã quoque uestem adnumerat, Si famulum tuum, inquit, libertate mutaueris, & uestis albæ nitore, & anulũ aurei honore, & patroni nomine ac tribu mensaq; honoratur. Hactenus ille. Porro color albus innocentie præcipuè conuenit. Sed quando consuetudinum hoc loco meminit Tertullianus quæ ante baptismum & post baptismum suo tempore fiebant, libet Baptismalium ceremoniarũ catalogum, quarum nonnullæ post Tertullianum fortassis institutæ sunt, ex sexto libro Burchardi Vuormaciensis qui de sacramentis ecclesiæ tractat, totum huc adscribere. Sic autẽ illic legitur. In illo officio primum Paganus catechumenus fit, accedens ad baptismũ ut renuntiet maligno spiritui & omnibus damnosis eius pompis. Exufflatur etiã ut fugato diabolo, Christo domino nostro paretur introitus. Exorcizatur idest cõiuratur malignus spiritus ut exeat & recedat dans locũ deo uero. Accipit Catechumenus sal, ut putrida & fluxa eius peccata sapietie sale diuino munere mundetur. Deinde symboli Apostolici traditur ei fides, ut uacua domus & à prisco habitatore derelicta, fide ornetur, & ut præparetur habitatio deo. Tum fiunt Scrutinia, ut exploretur certius an post renunciationẽ Satanæ sacra uerba datæ fidei radicitus corde defixerit. Tanguntur & nares, ut quàm diu spiritum naribus trahat, in fide accepta perduret. Pectus quoq; eodem perungitur oleo, ut signo sanctæ crucis diabolo claudatur ingressus. Signantur & scapulæ, ut undiq; muniatur. Item in pectoris & scapulæ unctione signatur fidei firmitas & operum bonorum perseverantia. Et sic in nomine sanctæ Trinitatis, trina submersione baptizatur. Et certè homo qui ad imaginem sanctæ Trinitatis creatus est, ad eãdem renouatur imaginem, & qui tertio gradu peccati, id est consensu cecidit in mortem, tertio eleuatur à fonte, per gratiam surgit ad uitam.

Tum albis induitur uestimentis propter gaudiũ regenerationis, ad castitatem uitæ & angelici splendoris decorem. Tum sacro chrismate caput perungitur, & mystico tegitur uelamine, ut intelligat se diadema regni, sacerdotij dignitatem portare, iuxta Apostolum, Vos estis genus regale & sacerdotale, offerentes uosmetipsos deo uiuo hostiam sanctã & deo placentem. Sic Corpore & Sanguine Domini confirmatur, ut illius sit capitis membrum, qui pro nobis passus est & resur

& resurrexit. Nouissime per impositionē manus à summo sacerdote septiformis gratiā spiritum accipit, ut roboretur per Spiritum sanctum, ad prædicandum alijs qui fuit in baptismo per gratiā uitæ donatus æternæ. Contestamur nos renunciare diabolo.) Hoc fiebat ad Occidentem teste Hieronymo. Interpres Dionysij de Ecclesiast. Hierarchia, Deinde, inquit, Occidentem uersus illum statuens intendentem manusq; impingentem ad eandem regionem conuersas, insufflare illum ter Satanam iubet ac præterea abrenunciationem profiteri. Id sequenti capite exponens, docet impulsione manuum baptizandum obscuræ militiæ confortia renuere & exufflare. Amplius non aliquid respondentes quàm Dominus in Euangelio determinauit.) Ex Gorziensi collatione deprehendimus huius loci deprauationem, nam ostendit negatiuā particulam Non, in eo exemplari deesse. Sicq; nos castigauimus. Et certe debet abesse. Hoc enim agit Tertullianus ut indicet multa esse etiam suo tempore recepta fieriq; solita quæ tamen nō essent expresse scripta aut in Euangelio aut in epistolis Apostolicis. Vel hic locus, ut de ipso argumento libelli fileam, admonere deberet eos qui nihil recipiunt nisi quod clare est in sacris literis expressum, haud nescios eius quod olim mysteria nō scripto sed uiua potius uoce tradebantur, nam id propriè significat *καταχέειν*, unde Catechumeni dicti. Enimvero probabile est ipsos Apostolos & horum successores uiros Apostolicos ac ipsum inprimis Ioannē Apostolum qui diutissime in Epheso uixit, & huius discipulum Polycarpū quem Irenæus senem iuuenis uidit, quædam instituisse quibus populi fides aleretur augereturq; & ipse incitaretur ad reuerentiam & obedientiam ac melius in officio contineretur, quæ postea per manus tradita ad nos usq; deuenerint. Quis ferat populum in templum irruentem, ceu in haram sues? Certè non obsunt populo ceremoniæ sed profunt si modus in eis seruetur, & caueamus ne *πάρρησις καὶ ἔργον* loco habeantur, hoc est ne præcipuam pietatem in illis collocemus. Inde suscepti.) Hinc susceptorū nomen.

Lactis & mellis concordiam prægustamus.) Et huius apud ueteres ceremoniæ meminit Hieronymus aduersum Luciferianos. Item alterius in occidentis ecclesijs qua recens baptizatis uinum & lac dabatur, explicans Esaïæ locum illum, Venite emite absq; argento & ulla commutatione uinum & lac, nempe hīs uerbis de Christo loquens, Quod, inquit, uinum miscuit & sapientiā in cratere suo, omnes stultos seculi mundi q; sapientiā non habentes, prouocans ad bibendū: & ut non solum uinum emamus, sed & lac, quod significat innocentiam paruulorum, qui mos ac typus in occidentis ecclesijs hodie usq; seruatur, ut renatis in Christo, uinum lacq; tribuatur. Exque ea die l.) Apud ueteres frequens erat lauandi consuetudo, uerum recens baptizati per hebdomadam abstinebant. Dor-

Baptizati nō
lauabant ea
hebdomada

cet in Apologetico suo Tertullianus Christianos etiam ufos lauacris, sed tamen cauuisse ne ethnicorum ceremonias obseruare uiderentur: Non lauor, inquit, diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam. Attamen lauor honesta hora & salubri, quæ mihi & calorem & sanguinem seruēt. Eucharistiæ sacramen-

In eucharistia
sumenda mira
ueterum di-
uersitas

tum.) Mirum est quod hic dicit de Eucharistia, sed meminimus eum antiquum esse & uicinum Apostolorum temporibus. Huc facit quod libro secundo Ad uxorem, de muliere loquens quæ gentili nupta sit, Non sciet, inquit, maritus quid secreto ante omnem cibum gustes: Et si scierit, panem non illum credit esse qui dicitur. Et fortassis quod in libro De Monogamia scribit, de presbyteris & diaconis loquens, Et illi planè sic dabunt uiros & uxores, quomodo buccellas. Diuus Hieronymus indicat ueteres etiam domi suæ solitos accipere Eucharistiā, cum aduersus Iouinianum, inquit, Quare non ingrediuntur ecclesias? Quod in ecclesia nō licet, nec domi licet. Vt idcirco Paulus dixisse uideatur, An domos nō habetis

ad man

ad manducandum. Verisimile tamen est, Christianos in die Cœnæ domini, cōuiuium simul in templo celebrasse, cuius rei sunt adhuc certa apud nos uestigia. Nam Tertullianus in libro quem modo citauimus Ad uxorem, de ethnico uerba faciens cuius uxor sit Christiana, Quis deniq, inquit, solennibus Paschæ abnoctantem uxorem securus sustinebit? Quis ad cōuiuium dominicū illud, quod infamant (scilicet ethnici) sine sua suspitione dimittet? Idem docet in Apologetico frequenter Christianos simul cœnitare consueisse, quod cœnæ genus *ἀγᾶπη* mulcœnabant uocatum tradit, à dilectione mutuato uocabulo, quod ibi ditiorum epulis pauperes reficerentur. Quid autem illic fieret, ibidem tradit. Scribit Plinius ad Traianum, Christianis morem fuisse conueniendi ad capiendum cibum, promiscuum tamen & innoxium. Et Pontius Paulinus in libello de Gazophylacio docet mensam in ecclesia poni solitam pro pauperibus cibo reficiendis, quam etiam dominus mensam uocat, & à domino positam, adhortans ditiores, ut egentibus de suo libenter impertiant. Eucharistiam quam pleriq, hodie bonam gratiā interpretantur, uidetur Tertullianus à gratiarū actione dictam putasse, quod dicat libro primo aduersus Marcionem, Super alienū panem aliq, deo gratiarū actionibus fungitur. Vnde & sacerdos cōsecraturus Christum imitando dicit, Gratias agamus domino deo nostro, & mox, Vere dignum & iustum est, æquum & salutare, nos tibi semper & ubiq, gratias agere. Quibus uerbis quidam putant Apostolos & antiquos *εὐχαριστῶμεν* auspicari consueisse, quam nos missam uocamus, quasi præmonito populo per præcedentem exhortationē, Sursum corda. Quale illud olim in Romanorum sacrificijs solenne, Hoc age, si modo licet sacris prophana comparare. Sed quoniam in missæ mentionem incidimus, quod uocabulum in scholijs quarti libri in Marcionē ubi de remissa disputauimus, à missa, hoc est missione quum alta uoce diaconi Missam esse dicentis, catechumeni, energumeni, desertores, & poenitentes, quem ordinem Magnus ille Dionysius tradit, post psalmos decantatos & sacram aut alicuius Prophetæ aut Pauli & Euangelij lectionem atq, enarrationem priusquam cōsecrationis mysterium ordiretur sacerdos, foras agerentur, sacrosancto eucharistiæ sacrificio quod tū incipiebat, à uulgo tributum diximus, ab unico actu præcedente si ita uelis, uel certe intermedio, totis solennibus denominatis: quia inquam missæ facta est mentio, operæ precium uidetur hic studiosis aperire quid de hac compertum habeant, qui uetustos sacrarum literarum interpretes uidelicet Origenem & similes cum iudicio diligenter excusserunt. Et arbitrantur quidem illi missam incepisse, dicente sacerdote. Dominus uobiscum, & mox, Sursum corda, deinde, Gratias agamus domino deo nostro: & iterum, Vere dignum & iustum est, æquum & salutare, nos tibi semper & ubiq, gratias agere domine sancte pater omnipotens æterne deus, per Christum dominum nostrum. Post quæ uerba putant illum statim subdidisse, Qui pridie & pateretur, & cæt. Nam Canonem, Te igitur cl. à quodam conscriptum aiunt, cui Scholastico nomen fuerit, & indicat hoc diuus Gregorius paulo ante suam ætatem factum. Et alium habet Ambrosius. Id quod uerum arbitror quo ad priorem illius partem. Nam posteriores inuocationis & benedictionis preces ipsissimam antiquitatem præ se ferunt, & admirabilem spirant sanctitatem. Equidem inuocationis in Gratiarum actione, sic enim Eucharistiæ consecrationem uocat, obiter meminit Irenæus, & Aeonas æonum, id est secula seculorum in eū qui in Gratiarum actionibus est panem & calicem ab orthodoxis dici tradit, id quod adhuc obseruat Ecclesia. Quoniam uero pontifex quidam Romanus instituit ante consecrationem Sanctus à populo cantari, fuit opus aliquid præfationi, quam uocat, addere quod quasi uia pararet, & ad quod responderet Canticū Sanctus, sanctus. In hoc

In hoc itaq; post illa uerba, per Christum dominum nostrum, adiectum uolunt: Per quem maiestatem tuam, & quæ sequuntur. Post cōsecrationē dicebatur oratio dominica, quam Christus Apostolos (autore Hieronymo) docuit ut ea in corporis illius sacrificio cottidiē uterentur. Deinde populus communicabat. Vnde adhuc in hunc usq; diem ultimo cantico Communionis nomen mansit. Ceterum dum conueniret populus, uersus aliquot ē Psalmis Daudicis interim cantari cōperunt, tempori congruentes: Nos Introitū uocamus. Deinde legebatur aliquid ex instrumento Prophetico, uel epistolis Apostolorum accommodatum tempori, mox graduale succinebatur dum minister ascendit in locum editiorem ad pronunciandum Euangelium. Post cuius lectionem catechumenis foras missis (unde missæ nomen), symbolum cantabatur, & mox fiebat uariarum rerū oblatio, quas sacerdos benedicebat, non tam in priuatum cuiusq; usum quàm in communem pauperum refocillationē. Vnde & mos aquam & salem benedicēdi nobis etiam num durat, sed extra sacrificium. Quæ omnia uideri queant ipsam λειτουργίαν antecessisse. Quando Rabanus etiam ipse, siue is Isidorus est, missam à sacrificio distinguit. Quanquam hæc apud uetustissimos quoq; nostræ religionis in usu fuisse constat. Nam oblationem antiquam esse docet Tertullianus in libro De cultu foeminarum, cum inquit, Aut sacrificium offertur. Atq; hæc & hijs similia ex cōsecuturis colligere facile est, uerum certis argumentis astruere difficillimum, in tanta rerum obscuritate & cōsuetudinum diuersitate, quum desit unus & certus autor quem sequi possimus. Kyrie eleison & Gloria in excelsis addiderunt Græci. Siquidem hī sacra sua solebant olim à Kyrie eleison auspiciari, qui mos adhuc obseruatur in ferijs Paschalibus. Alleluia ab ecclesia Hierosolymitana mutuati sumus. Quæ omnia sigillatim referre, longum esset. Tertullianus in Apologetico tametsi non describit missam, quod tum subinde communicarent priuatim & publice, nihilominus ostendit quid facerent Christiani, cum inquit, Coimus in coetum & aggregationem, ut ad deum quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc uis deo grata est. Ecce, hæc erat ecclesia. Quid agebant autem sic cōgregati? Oramus, inquit, etiam pro imperatoribus, pro ministris eorum & potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete, & mora finis. Hoc adhuc indicant preces ex uetustate relictæ, quas uulgo collectas uocant. Legebatur ne aliquid ex sacris literis in cōgregatione Christianorum, etiam. Siquidem pergens, Coimus, inquit, ad literarum diuinarum commemorationem, si quid præsensium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certe fidem sanctis uocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus, ibidem etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. Nam & iudicatur magno cum pondere, ut apud certos de dei conspectu. Hactenus ille. Vides igitur aliquid legi solitum, uel ex ueteri instrumento, uel ex nouo, uidelicet Euangelijs & epistolis Apostolorum. O sanctum conuentum. Utinam redeat ad nos ista consuetudo, Christi præcepta frequenter mentibus hominum inculcandi. Idem ostendit Christianos super cœnam cōmunem cantillasse uel de piorum felicitate, uel de impiorum cruciatibus, cum inquit libro secundo Ad uxorem, Quid maritus suus illi, de marito quid illa cantabit? audiat sanè, audiat aliquid dei cœna de taberna, de gehenna. Porro non possum celare studiosos antiquitatis Christianæ, laicos olim canna solitos haurire domini, cū sanguinem ē calice: quod pridem mihi indicauit Paulus Volzius Abbas Hugoniani cœnobij, quod uulgo Hugonis curiam, & lingua uernacula Hugeshofium appellat in ualle Albertina, uir pius & literatus, erutum ex libro signorum, qui frequens extat apud Benedictinos. Idem nuper reperit in primis Cartusio-

V tum

Communio

Introitus

Lectio pro-

phetica uel

Apostolica

Graduale

Lectio Euan-

gelica

Oblatio

Cōueniebant

Christiani

Orabant

Collectæ

Audiebant le-

ctionē uel pro

pheticam, uel

Euangelicam,

uel apostolicā

Christiani uel

teres in cœna

canebant

Laici domini

cū sanguinem

fistulis haurie-

bant

rum constitutionibus Chonradus Pellicanus homo miræ sanctitatis ac eruditionis, ubi prohibetur ne quicquam preciosorum uasorum possideant, præter calicem argenteum & fistulam qua laici dominicum exorbeant sanguinem. Præterea libellus de ueteribus thesauris ecclesiæ Magontiacensis, abhinc annos quadringentos & eo amplius conscriptus, qui nunc non est ad manum, inter aureos calices ingentis ponderis ansatos, cruces aureas, grues argenteas odorem impositorum in cauo uentre thymiamatum per rostra ac collum mira arte exhalantes iuxta aram maximam, uestes sacras intexto auro rigentes, gemmas incomparabiles, & reliqua ~~κατάλοιπα~~ ac donaria Archiepiscopalis templi, fistulas quoque recenser argenteas, ni fallor sex, in hunc hauriendi sacrosancti sanguinis usum deputatas, quibus arbitror archiepiscopum olim uti solitum. Siquidem etiamnum Romanus Pontifex quoties publice sacrificat, aureo calamo sugit sanguinem dominicum e calice cum Diacono & Subdiacono. Sed de his iam plus satis, quāquam meo iudicio pulchrum est in Christianismo pie & prudenter curiosum esse, cum alios uideamus in ethnicorum rebus ad unguem inuestigandis tam præpostere diligentes, ut de Christo uix illis semel per omnem uitam cogitare uacet.

Argenteæ fistulæ

Etiam antelucanis cœtibus.) Significat non modo uictus tempore solitos accipere Eucharistiam, sed etiam in congregationibus quæ nonnunquam ante exortum diem fiebant. Quod non à Christo, nec fortassis ab Apostolis, sed ab Apostolorum successoribus institutum innuit. Porro quemadmodum hic uariatū ostendit Tertullianus circa sumptionis tempus, sic postea mira diuersitas nata est circa ipsam Eucharistiam, dum alij lac uini loco offerunt, alij uuas tantum, & hijs plebem communicant, alij pannum lineum multo intinctum per totum annum reseruāt, & in tempore sacrificij cum aliqua parte eius lauant, & sic offerunt. Quidam uero intinctam Eucharistiam populo dabant, fortassis propter intinctam illam buccellam quam Iudæ Christus tradidit. Nam extat apud Burchardum Borbetomagensis episcopum eiusmodi Canon cōcilij Turonensis, Vt omnis presbyter habeat pyxidem aut uas tanto sacramento dignum, ubi corpus dominicum diligenter recondatur ad uaticum recedentibus à seculo. Quæ tantum sacra oblatio intincta debet esse in sanguine Christi, ut ueraciter possit dicere infirmo, Corpus & sanguis domini proficiat tibi &c. Idem canon docet Eucharistiam sub altari solitam asseruari, non proprijs sacellis ut apud nos hodie. Nam sequitur, Semperque sit obserata sub altari propter mures & nefarios homines. Nec uero tam diu seruabatur ut nunc fieri solet. Nam sequitur in eodem canone, Et de septimo in septimum diem semper mutetur, id est, à presbytero illa sumatur, & alia quæ eodem die consecrata est in locum eius subrogetur, ne forte diutius obserata, muscida, quod absit, fiat. At uetustissimus canon Clementis Pontificis apud eundem Burchardum uetat Eucharistiā asseruari. Nam sic sonat, Cum timore clerici reliquias corporis dominici debent custodire fragmentorum, ne qua putredo in sacrario inueniatur. Et si negligenter agendo pro Portione corporis domini nostri Iesu Christi, Presbyter minora non curat admonere officia, graui anathemate percussus digna humiliationis plaga feriat. Certe tanta in altario holocausta offerentur, quanta populo sufficere debeant, Quod si remanserint, in crastina non reseruentur, sed cum timore & tremore clericorum & diligentia, consumantur. Qui autem residua corporis domini quæ in sacrario relicta sunt, consumunt, nō statim ad cōmunes accipiendos cibos conueniant, ne putent sanctæ Portioni commiscere cibum qui per aqualiculos digestus in secessum funditur. Si igitur mane Dominica Portio editur, usque ad sextam ieiunent ministri qui eam consumpserunt. Et si tertia uel quarta hora acceperint, ieiunent usque ad uesperum, Sic secreta sanctificatione æterna

æterna custodienda sunt sacramenta. Præcipimus etiam ne cum extero ecclesiæ siue laico de fragmentis Oblationum domini ponatur ad mensam. Vnde scis tu qui passim sacrarij panes indignis impedis, unde nosti si à mulieribus mûdi sunt? Hactenus Canonis Clementini uerba retulimus. At hodie relictarum hostiarum absumptiores sacerdotes ne momentum quidem unum abstinent ab epulis, dum taxat eius rei gratia. Adde quod putrescentes particulas (sic enim uocant) aut receptaculi uitio iam muscidas sumere coguntur, quas igni uetustas consumebat. Id quod hoc tẽpore piaculi loco haberetur. Tum ex clericis nemo offendebatur.

Iam quidam cibus antè refecti sumebant Eucharistiam, quod faciendum negat Aphricani Concilij caput VIII. excepto uno die anniuersario quo Cæna domini celebratur. Verũ & hoc apud Christianos sublatum. Quin mortuis quoq; inferebant in os Eucharistiã ueteres, sicut & baptismũ alicubi conferebant, quã rẽ uetat Carthaginensis synodi caput VI. Satis autem liquet ex antiquorum lectione Eucharistiam manibus laicorum olim attactam. At hoc prohibet Rotomagensis concilij canon II. Nulli laico aut foemina docens Eucharistiam in manus ponendã, sed tantum in os eius. Id quod & hodie fieri uidemus. Nec minus de Missarũ cotidianarum numero apud posteriores discrepasse satis declarat Triburiensis synodus hjs uerbis. Statuimus & iudicamus, inquit, nulli sacerdotum esse licitum una die uno altari plus quã tres superponere missas. Leo Papa sicut ipse fatebatur una die septies uel octies missarum solennia sæpius celebrasse legitur. Bonifacius uero Archiepiscopus & martyr semel tantum per diem missas fecisse dicitur. Sed ambo q̃ scientia tam gradu præcipui. Itaque unusquisq; in suo sensu abundet, dum fides concordet. Ideo sacerdotibus missarum numerũ non imponimus, sed quantas celebrari in uno conueniat altari præcipimus. Hæc synodus Triburiensis. Sed & uasorum quibus in sacrificando utimur magnam reperio fuisse diuersitatem, dum primum ligneis mox uitreis tandem argenteis & aureis locus factus est. Rogatus olim Bonifacius Archiepiscopus & martyr an liceret in uasculis ligneis sacramenta conficere, respondit, Quondam sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur, Nunc è contrario lignei sacerdotes aureis utuntur calicibus.

Obiter castigandus est locus apud Gratianum de consec. dist. I. cap. Vasa in quibus, cuius prima periodus sic legi debet, Vasa quibus sacrosancta cõficiuntur mysteria, calices sunt & patenæ. De quibus Bonifacius martyr & episcopus interrogatus si liceret in uasculis ligneis sacramenta conficere, respondit, Quondam sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur, Nunc è contrario lignei sacerdotes aureis utuntur calicibus. Sic enim in Decretis Burchardi Vuormatiensis episcopi legitur quem secutus est Gratianus. Cuius excusum typis uolumẽ Dñi boni quàm mendosum reperietur si quis cum manuscriptis antiquarũ sanctionum libris cõferat. Opinor autem in gratiam sacerdotum elegantissimam istam uerissimamq; diuini Bonifacij sententiam Antitheti schema referentẽ, ab aliquo castigatore fuisse truncatam. O ligneum emendatorem & uerè ligneis gratificantem. Cæterum hæc & alia pijs ac prudẽtibus scribimus, occasionem naçi ex Tertulliani uerbis quæ ueniebant explicanda, certè nõ ob aliud nisi ut mutationes innumeras post illud tempus factas antiquitatis ecclesiasticæ studiosus contempletur, & cogitet magno sanctissimis pontificibus constituisse istam ecclesiæ concordiam, rebus in melius prouectis. Sed ut unde digressi sumus, reuertamur, de antelucano Christianorum conuentu sic Plinius ad Traianum, Adfirmabant autem, inquit, quod essent soliti stato die ante lucem conuenire, carmenq; Christo, quasi deo dicere, sedq; inuicem sacramento nõ in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria cõmitterent, ne fidem fallerẽt, ne depositum appellati abnegarent.

V 1 Itaq;

Itaq; uocat antelucanos cœtus, quod Plinius dixit ante lucem cœuenire. Inueni-
Christianorū autem apud Tertullianum, in Christianorum studijs & officijs fuisse, Stationem,
ueterū studia, Ieiunia, Processionem, Visitationem fratrum, hoc est Christianorū ægrotantiū,
officia, ac ex Conuocationem nonnunquam nocturnam, Solennia Paschæ, Dominicum con-
ercitia uiuium, Consolationem martyrum in uinculis detentorum, Exoscultationem fra-
 trum, hoc est Christianorum, Abluere pedes sanctorum, Egentibus Christianis
 cibum potumq; elargiri, Peregrè eosdem aduenientes hospitio suscipere, Se le-
 ctulosq; suos cruce signare, Quod immundum esset per flatum expuere, Panem
 illum ante omnem cibum gustare. De quibus nonnihil reperies in libro secundo
 Ad uxorem, unde nos sumpsimus. Et quod de cultu fœminarum scribit, Vobis,
 inquit, nulla procedendi causa non tetrica, Aut imbecillis aliquis ex fratribus ui-
 sitandus, aut sacrificium offertur, aut dei uerbum administratur. Nec de alio-
Præsidentes, rum manu quàm præsidentium.) Præsidentes uocat presbyteros, etiam alibi. Sed
presbyteri & in Apologetico, sic scribit, Siquis, inquit, ita deliquerit, ut à cōmunicatione ora-
 tionis, & conuentus, & omnis sancti cōmercij relegetur, præsident probati quicq;
 seniores, honorem istum non pretio sed testimonio adepti. Neq; enim pretio ul-
 la res dei constat. Idem in libro de castitate tradit, ecclesiæ autoritatē constituisse
Ordo differentiam inter ordinem & plebē, & honorē per ordinis cōfessum sanctificatū.
Plebs Oblationes pro defunctis.) Hinc illud in libro de Monogamia. Enimuero pro
 anima eius orat, & refrigerium interim postulat, & in prima resurrectione con-
 sortium, & offert annuis diebus dormitionis eius, unde Annũersariorum sacro-
Oblationes rum cum elemosynis origo, quæ apud nos perpetua instituuntur. Sed & in con-
 ciliatione matrimonij fiebat oblatio. Nam sic scribit in calce secundi libri ad uxo-
 rem suam. Vnde sufficiam, inquit, ad enarrandam felicitatem eius matrimonij,
 quod ecclesia conciliat, & confirmat oblatio, & obsignatum Angeli renunciant,
 Pater rato habet. Pro natalitijs.) Hoc tametsi ethnicum aliquandiu tolera-
 uit ecclesia. Concilium Nicenum & sequentia aperte damnant, ut primorum cō-
 ciliorum canones ostendūt, qui in compluribus adhuc bibliothecis exant digni
 qu in lucem emittantur. Autor est Pontius Paulinus, populum qui ad Natalē
 diui Felicis Nolam confluebat, epulari solitum in æde sacra. Proinde ipse parie-
 tes templi picturis ex ueteri instrumento desumptis ornandos curauit, ut accum-
 bentes in communi mensa spectandis illis occupati, temperantius conuiuiū exi-
 gerent. Id quod propterea duxi referendum, ut mos comessandi in dedicationi-
 bus templorum & Natalibus diuorum diebus antiquus esse cognoscatur. Opus
 autem erat olim multa Christianis indulgere, qui plerumq; iam senes de paganis-
 mo ad nostram religionē conuertebantur, difficulter ea relinquentes quibus per
 omnem uitam assueuerant. Secus est hodie. Porro in celebrando natali die ge-
 nialis ethnicorum lætitia, de quo Macrinum suum Persius admonet, Funde me-
 rum genio, a præsulibus Christianis recte in Oblationes quæ in elemosynā pau-
 perum conferebantur, mutata est, quum ad nostram illi religionem transissent.
 Annua die.) Nō dixit annua die ceu Iureconsulti solent, Annua die, Bīma dīe,
 Trīma dīe, pro anno, biennio & triennio. Hoc exponit in De Monogamia quum
De geniculis dicit, annuis diebus dormitionis eius, Id est annuē recurrentibus. Die do-
adorare minico.) Hoc etiamnum obseruatur. De geniculis adorare.) Sic enim scripsi-
 mus ex Gorziensi collatione. Et ita legitur apud diuum Hieronymū. At hoc ho-
Geniculari die tantum fit ad lectionē sacrosancti Euangelij, item in uespertino sacro Pascha-
 lis Hebdomadæ, ex uetustate relictum. Geniculari in adorando, uelut poeniten-
 tis est. Qui stans adorat, tanquam iam ueniam consecutus gratias agit. Quidam
 propterea nos stare putant dum pronuntiatur Euangelium, ut meminerimus id
 nobis

Pentecoste

3 April 1961. 10:00 AM
Pawnee Co. 27.

Crucis in fi-
gnando apud
Christianos
usus
Consecratio-
nis preces
Orientis res-
pectus
Benedictio ba-
ptismi, olei

clesia simplam induxerit, & recte quidem, ne uideamur apud nos, qui tunc medi-
gunt hæreticorum probare assertionem dum sequimur morem, quemadmodum
ad Leandrum episcopum scribit Gregorius Pontifex. Attende quantum sibi qui-
dam permittant in inuertendis ueterum scriptis, quum tamen unusquisque liber,
non aliter sit legendus quam ab ipso autore est suo seculo proditus. Quis uero
non rideat Gratiani glossematarius deprauatas hoc loco dictiones & sententias
insulse exponentem? De ceremonijs & ecclesiasticis quibusdam ordinationibus
post primordia nascentis Christianismi institutis absque scriptura haud dubie, me-
minit & Rabanus Maurus in epistola quadam ad Regenbaldum, quemadmodum
citatur idem Burchardus sexto libro qui est de Sacramentis in hæc uerba. Igitur ut
beatus Ambrosius testatur, postquam omnibus locis ecclesiarum sunt constituta &
officia ordinata, est aliter composita res quam coeperat. Primum enim omnes do-
cebant, & omnes baptizabant, quibuscumque diebus & temporibus fuisset occasio.
Nec enim Philippus tempus quesuit aut diem quo Eunuchum baptizaret, neque
ieiunium interposuit. Neque Paulus & Silas tempus distulerunt quo optionem car-
ceris baptizarent cum omnibus eius. Neque Petrus clericos habuit, aut diem qua-
siuit quando Cornelium cum omni domo sua baptizauit, Nec ipse, sed iussit fra-
tribus qui cum illo erant apud Cornelium in Ioppe. Adhuc enim præter septem
Diaconos nullus fuerat ordinatus. Ut ergo cresceret plebs & multiplicaretur,
omnibus inter initia concessum est, & Euangelizare, & Baptizare, & scripturas
in ecclesia explanare. At ubi omnia loca circumplexa est ecclesia, Conuenticula
constituta sunt & Rectores & cætera officia in ecclesijs sunt ordinata, ut nullus
de Clero auderet qui ordinatus non esset, quod sciret non sibi creditum uel con-
cessum. Et coepitalio ordine & prouidentia gubernari ecclesia, in qua si omnes ea-
dem possent, irrationabile esset, & uulgaris res & uilissima uideretur. Hinc est er-
go unde nunc neque Diaconi in populo prædicant neque cæteri, uel Laici baptizant,
neque quocumque die credentes tinguntur nisi egri. Ideo non per omnia cõueniunt scri-
pta Apostoli, ordinationi quæ nunc in ecclesia est. quia hæc inter ipsa initia sunt
scripta. Nam & Timotheum Apostolum à se creatum, episcopum uocat, quia primi
presbyteri episcopi appellabant, ut recedente eo sequens ei succederet. Denique apud
Aegyptum Presbyteri consignant si præsens non sit episcopus. Sed quia coeperunt se-
quentes presbyteri indigni inueniri ad primatus tenendos, immutata est ratio, pro-
spicientis consilio, ut non ordo sed meritum crearet episcopum, multorum sacerdotum iu-
dicio constitutum, ne indignus temere usurparet & esset multis scandalum. Hæc Rab.

Apostolum differo. Significat caput undecimum epistolæ prioris ad Corinth.

Si Rebecca conspecto procul sponso suo. Habetur Geneseos cap. XXIII. Ac-
illa tollens cito pallium suum, operuit se. Si & Susanna. Danielis XIII.

In stadio mariti. Intelligit stadium nomine hypetræ, hoc est subdiualem ambu-
lationem quam & Xystum appellamus, quæ etiam arboribus cõstita esse solebat,
umbræ gratia. Vnde opaca stadia dixit in libello ad Martyres, Vagare, inquit,
spiritu, spaciare spiritu, sed non stadia opaca aut porticus longas præponens tibi,
sed illam uiam quæ ad deum ducit. Porro pro uiridario sumitur quod huic soleret
esse coniunctum apud ueteres. Erant autem stadia quædam tecta, ceu liquet ex Vi-
truij uerbis libro quinto dum sic scribit, Hæc autem porticus Xystos apud Gre-
cos uocatur, quod athletæ per hyberna tempora tectis stadijs exercerentur. Vnde
quædam non fuisse tecta apparet quæ erant aperta ac sub diuino cõstituta, qua-
le istud extitisse crediderim in quo Susanna deambulauit. A stadio nomen porti-
cibus stadiatis apud M. Vitruuium.

In ipsa quoque lege habitum requiro. Nos, legem habitus, Ex Gorziensi collatione. Posse etiam non scriptam tra-
ditionem

didonem in obseruatione defendi.) Cum Tertulliano mirè faciunt ea quæ diuus Hierony. ad Lucinium scribit, qui quæsierat de sabbato, utrum ieiunandum esset, & de Eucharistia, an accipienda cottidie. Nec uero solū Tertulliano cōsentiunt, uerumetiam ad sedandos horum temporum tumultus nonnihil conducunt. Sic autem eius uerba habent, Sed ego illud te breuiter admonendum puto, traditiones ecclesiasticas (præsertim quæ fidei non officiant) ita obseruandas, ut à maiori bus traditæ sunt. Nec aliorum consuetudinem, aliorum contrario more subuer ti. Atque utinam omni tempore ieiunare possimus, quod in Actibus Apostolo rum diebus Pentecostes & die dominicæ Apostolum Paulum, & cum eo creden tes fecisse legimus, nec tamen Manichææ hæreseos accusandi sunt, quum carna lis cibus præferri non debuerit spirituali; Eucharistiam quoq; absq; cōdemnatio ne nostri, & pungente conscientia, semper accipere, & Psalmistam audire dicen tem; Gustate & uidete, quoniam suauis est dominus: & cum eo canere: Eructauit cor meum uerbum bonū, Nec hoc dico, quod dominicis diebus ieiunandum pu tem, & cōtextas sexaginta diebus ferias auferam; sed unaquæq; prouincia abun det in sensu suo, & præcepta maiorum leges Apostolicas arbitretur.

Et dictum eius.) Lego edictū eius, nam præcessit, Et quædā edicere à semetipso. 4

Si tanta innocentia est. Hoc est, si flores tam innoxij sunt & salubres.

Nec teneritas commendatur.) Hoc est quod ante dixit mollitia. Elogium 5 sacrilegij.) Elogium in malam partem, ut & supra. Nec natura uos, inquit, docet.) Locus est epistolæ prioris ad Corinthios cap. xi. Sed & in priore

epistola.) Reposuimus, In primore epistola ad Romanos. Sed deum.) Par ticula, Sed superabundat. An conditioni eius fr.) Conditio hic & alibi pro rebus creatis sumi debet. Vt quum mox dicit, Infamata conditio est. Vanit

tati succidisse.) Succidisse pro succubuisse. Vt in præcedentib. libris sæpenumero Plurimum.) Et hoc aduerbio alibi plus semel usus est. Qui natura quidem

omnia dei sentiunt.) Genitiuū Dei, secuti fidē Gorziensis collationis sustulimus. Suauiludios nostros.) Sic uocat qui ex Christianis adhuc spectaculorum oble

ctamentis tenerētur. Intelligit autem duos libros de spectaculis. Non credan tur admittere sectæ interdictionem.) Sectam uocat religionem Christum sectan tum. Id quod & alibi facit. Vnde Pandora.) Nam ~~uana~~ ^{uana} ~~uana~~ ^{uana} ab omnibus

omnium deorum donis nomen habet. Nobis uero Moyse Prophetico non poeticus pastor.) Mosen fuisse pastorem indicant Exodi uerba cap. quarto, Moyse autem pascibat oues Ietro soceri sui sacerdotis Madian. Cumq; minas set gregem ad interiora deserti uenit ad montem dei Oreb. Porro per Poeticum pastorem intelligit Hesiodum qui ad Helicōnem paternarum ouium custodem agens quum Musas conspexisset & ab hijs ad Hippocrenen, id est caballinū fon tem deductus fuisset, statim excellentissimus poeta factus est. Vnde illud Ouid.

Non mihi sunt uisæ Clito Cliausq; sorores

Servanti pecudes uallibus Ascra tuis.

Pudenda folijs incinctam.) Synecdoche. Cæteros.) Gentileis uidelicet Dat & Priapo tæniæ idem.) Tæniæ, uitæ sunt & ligamenta capitis. Græcum uocabulū. Vulcani opus, Liberi munus.) Appositio est. Liberi, id est Bacchi.

Post Theset.) Cum Hirsaugiensi codice consentiens & Gorziensis quemad modum docet collatio, habet Thesidus. Pro quo corrupto uocabulo meum secu tus iudicium reposui in cōtextu, Post & sidus. Nam qui de signis cœlestib. apud nos scripsere, Iul. Hyginus & Innominatus interpres fragmenti Phænomenon Arati, citant autorem qui Cretica prædiderit, referentem, quū Liber ad Minoem regem uenisset, ut Ariadnen filiam eius duceret uxorem, coronā dono Ariadnæ

V 4 dedisse

dedisse Vulcani opere factam ex auro & gemmis pretiosis. Ea talis fulgoris fuit, ut Thesea ex labyrintho liberaret. quæ post mortem Ariadnes astris à Libero est affixa. Commemoratur id & ab Arato in Phænomenis hîjs carminibus.

Αὐτὴν ἑλάνωτος εἰσάγουσιν ἀγῶνός τε ἱέραξ

Σὺν ἑμῶν διόρυτος, ἀποχρύβους ἀριάδνης.

quæ Germanicus Cæsar, nisi fallit titulus, sic uertit,

Clara Ariadnæ propius stant signa coronæ.

Hunc illi Bacchus thalami memor addit honorem.

Rufus Fest. Auientus sic,

Aspice ceu rutilis uibret lux Gnosia flammis,

Hæc quondam Bacchi monumentum fulget amoris.

Hæc Ariadnæ capitis testatur honorem.

Cæterum quia corrupta lectio Theseidis habet, & tradunt eius coronæ beneficio quæ propter gemmas usq; adeo fulserit, à labyrintho Theseum liberatum, putat aliquando legendum, Post Thesei dux, quod uidelicet illud fertum sua luce educerit Theseum. Verum enim uero maius coronæ Ariadnæ præconiū est quod in coelum inter astra fuerit translata, quàm quod Theseo è labyrinthi tenebris educendo dux fuit. Idcirco maluimus in contextu scribere, Post & sidus.

Hederatum argumentatur.) Plinius libro XVI. cap. IIII. Feruntq; primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo ex hedera. Item cap. XXXIII. Alexandrum uero ob raritatem ita coronato exercitu, uictorem ex india rediisse, exemplo Liberi patris: cuius dei & nunc adornant thyrsos galeasq; etiam & scuta, in Thraciæ populis in solennibus sacris. Ab heluco defensare.) Significat

helucus autore Sexto Pompeio, languidum & semisomnum, & hesternum uino languentem, sic dictum ab hiatu oris & oscitatione. Quâquam Tertullianus pro ipsa potius affectione capitis uidetur usurpare, qua procliues in somnum reddimur, quâ Græci *καρφαλαί* appellant. De hederæ uel frigoris, multa sunt apud autores. Porro tradit Athenæus eos qui profusius biberent apud ueteres, fascijs primum circumligare caput solitos. Deinde ut aliquid ornatus accederet alios postea corollas excogitasse. Sed & pectora cinxisse coronis unguentatis quosdam.

Rem magis uentris.) Quàm capitis. Nam ad esum & panis usum natura produxit. Et in eorum deinceps honorem dispensatam.) Plinius libro XVI. cap. IIII. Antiquitus quidem nulla nisi deo dabatur. Et libro XXI. cap. III. Et iam tunc, inquit, coronæ deorū honos erant, & Larum publicorū priuatorumq; & sepulchrorum & Manium. Quæ idolis alij fiunt.) Sensus est, quæ in idolis alij fiunt. Subaudi, in honorem. Porro si quæ alij, idolis faciunt.) Videtur esse sensus, Porro si ea quæ gentiles faciunt in idolis suis, alij, puta Mercurio uel Ioui. Loquitur autem de sacrificijs & immolatione. Ipsi scilicet sibi procurauerunt dæmones.) Procurare cum datuo, ut libro primo aduersus Marcionem.

Aemulatio autem liberando homini procurat, & multis alijs in locis. Per eos in quibus esurierant.) Hoc est in quibus esuriem & famem passi fuerant. Significat idolothytorū deuoratores. Pristinorum sanctorum.) Pristinus priori & antiquo. Et nostris erga deum studijs.) Magna sane literarū laus,

dum Christo etiam inferunt. Attendant hoc qui contra literas & disciplinarū cognitionem oblatrant. Cum sanctis fecisset & deo ministrasset.) Nos, cum sanctis fecisse & deo ministrasse. Quemadmodum uero perquam eleganter dicimus Chrysostomum facere cum Hieronymo significare uolentes eum consentire cum illo, sic Tertullianus dicit, cum sanctis fecisse, quod sanctos adiuit, siue sanctis in usu fuit. Hoc loquendi modo & in præcedentibus libris usus est.

Memini

Memini & Esaia.) Locus est Esaia XXXVIII. Et iussit Esaia ut tollerent 7
massam de ficis, & cataplasma rent super uulnus eius, & sanaretur. Scit &
Paulus.) Habes priore ad Timotheum capite quinto. Modico uino utere.

Videbo nauigantem Ionam & Apostolos.) Illud legis Ionæ primo, hoc Acto
rum plerisque locis. Habebit etiam penulam Paulus.) Posteriore ad Timotheum
capite quarto. Propria Osiridis ueste.) Autor est Herodotus, nephas

apud Aegyptios fuisse laneas uestes in ædes sacras inferre. Proinde lineis utebatur.
Aut ἀρχων.) Archon. princeps. Vt de Iairo Lucæ VIII. καὶ αὐτὸς ἀρχὴν

τῆς συναγωγῆς ὑπέρχε. Et de Nicodemo Ioannis tertio, ἀρχὴν τῆς ἰσδαίας. Populus
consciuit.) Consciuit id est decreuit, siue communi sententia statuit. Hoc

enim consciscere significat. Liuius. Quod Senatus Pop. Romani Quiritium cen
suit, consensit, consciuit, ut bellum cum priscis Latinis fieret & quæ sequuntur.

Alibi, Itaq; consensio consciscop. Non aliter autem hic dicit. Nec illam impietatis
contumeliosæ coronam populus consciuit, quàm Liuius, consciscere facinus.

Mox, iuxta Gorziensem collationem scripsimus pro Quoniam, Quādo. Locus
est Esaia quinto. Nam & mortuorū est ita coronari.) Scribit enim Plinius 8

coronas sepulchrorum & Manium honorem fuisse, quemadmodum antè cita
uimus. Quid utuntur. Vti cum accusatio constructa. Sed ipsius usus

administratio interest.) Interest pro differt. Quam Aesculapio Socrates.)
Hoc iussit quum in carcere esset paulo post bibiturus uenenum. In omnem

utiq;.) Nos, omnem utiq; Ex Gorziensi. Ni in nullo proxime agendum.) Ni
superabundat. In nullo proxime agendum. Subaudi, mandat. Officijs.) Offi

cia uocat ministeria quæ gentilium sacris aut ipsis alioqui gentilibus inpendun
tur. ut infra, Et implendi officij. Conuenitur.) Conuenitur pro inuenitur.

Vt libro in Marcionem secundo, Quum utrumq; conueneris in creatore, Hoc
est, deprehenderis. Et libro quarto, Hæc conueniemus. Ipsi ministri & sacer

dotes eorum coronantur.) Tradit Plinius Coronas primum inter sacra tantum
& bellicos honores suum nomē uindicasse. Conquirendū, an in tot. Christ. 9

mil. conu.) Qui non permittit ut Christianus ethnico belligeranti nauet operam,
an permissurus est ut Christianus Christiano Christianos, hoc est, fratres perse

cuturo se militem adiungat. Haud dubie nunquam credidit futurū Tertullianus,
ut Christiani mutuis armis concurrerent. Sed ad hanc insaniam deuenimus. Bel

ligerantur hodie non modo prophani sed & ecclesiastici, Christū scilicet & Apo
stolos nobis representantes. Eierare.) Eierare siue eiurare, renunciare est &

abdicare. Vnde illud apud Tac. Eiurato magistratu. Sic paulo inferius, Semel itē
in sacramenti tentatione eierata. Litigare.) Actionem uel in personā uel in

rem apud iudicem suscipere. Et uincula & carcerem.) Commentariensem
agat aut carnificem. Iam & stationes.) Notæ sunt militum stationes. At Sta

tionem apud Christianos conuentus erant, quum stantes precarentur. id quod fie
bat dominico die. Nam addit, Aut & dominico die, quando nec Christo:

Vbi Apostolo nō placet.) Apud idola uidelicet siue in Idolio. Incumbēs
& r. super lumbos.) Lanceam militis intelligit quæ deos gentilium id est dæmo

nas defenset, quos ipse miles Christianus ante furauerat. Exorcismis fuga
uit.) Attēde exorcismorum antiquitatem. Mortuus etiam tub. inq.) Innu

it morem castrensem, quo mortui milites tubicinis cantu, quē hic æneatorem uo
cat, deplorabantur. Nostrates milites ad caninæ pellis, hoc est tympani pulsū

efferuntur, ut habet uulgaris cantio iocans in milites. Et cremabitur ex
disciplina castrensi.) Hinc illud in De resurrectione carnis in principio. At ego

magis, inquit, ridebo uulgus, tunc quoque quum ipsos defunctos atrocissime
exurit

exurit. Et mox, Quū crematis, cremat. Plinius lib. septimo cap. quinquagesimo quarto. Ipsum cremare, apud Romanos non fuit ueteris instituti, terra condebantur. At postquam longinquis bellis obrutos erui cognouere, tunc institutum.

Aut omnibus modis cauillandū. Cauillari tradunt à cauendo deductū Grammatici. Hic pro cauere sumit. Quod æquē fides pagana condixit. Hoc est quod fides ethnico duci uel imperatori data promissit ex pacto, nempe extrema perpeti & mortem. Nam id significat hic condicere. Plinius in præfatione ad Vespasianum, Quum hanc operam condicerem, nō eras in hoc albo. Id est ex pacto pollicerer. Aut martyriorum immunitatem. Vbiq; martyria crepat Tertullianus. Paulo post, Quia potior est necessitas timendæ negationis & obeundi martyrii, quā euadendæ passionis & implendi officij. Negaturus omnem negatorem, & confessorum: & dei saluam facturum animam. Scribo, Negaturus omnem negatorem & confessorum confessorum dei: & saluam facturum &c.

Lucri habitam. Lucri habere dixit, ut alibi boni ducere. Apud hunc tam miles est, paganus fidelis: quā paganus est miles infidelis. Elegāntissima sententia constans ex contrariis. Hic oportet scire paganum duo significare, tum eum qui miles non est, unde Persius se semipaganum uocat: tum eum qui Christū minime agnoscit. Et implendi officij. Loquitur ut indicauimus ante, de officio quo Christianus ethnico seruit. Vt etiam uoluntariis delictis fibulam laxet. Prouerbialiter dictum fibulam laxare, pro aperire fenestram & ansum dare delictis, quæ & ipsa prouerbij schema habent. Officialium coronarum. Vocat coronas officiales quas Christiani gestabant ex officio quo Gentilibus erant obligati. Vt quū militarent, aut in similibus rebus. Ducatio. Supra dixit, Ducator pro duce, hic habes ducationem pro ducatu. Q. D. excusant necessitatē qua ducē in hæc delicta incidant, non autem sponte sua. Officia fugienda sint. Functiones intelligit, ceu diximus, quibus tenemur obstricti gentilibus.

Ne in delictis incidamus. Sic dictum ut illud aduersus Hermogenem, Antē eam in bono conuertisset. Et aduersum Iudæos, Legis præcepta reformantem in hominis salute. Laurea ista. Incipit loqui De corona triumphali, propter quam incepta est disputatio. Apollini. Nam, teste Plinio, laurus spectatissima reperitur in monte Parnaso, ideoq; grata Apollini. Quāquam ex myrto. Myrtus bellicis quoq; se reb. inseruit, triumphansq; de Sabinis. Posthumius Tubertus in cōsulatu (qui primus omnium ouans ingressus urbem est, quoniam rem leuiter sine cruore gesserat) myrto Veneris uictricis coronatus incessit, optabilemq; arborem etiā hostibus fecit. Hæc postea ouantium fuit corona.

Veneris em myrtū. Subaudi esse, Nam huic arbori præest astipulante Plinio. Per Iliam & Romulus Romā. Sed & ego Venerē non credo ex hac parte Romana. Castigauit: Per Iliam & Romulos Romani. Sed ego Venerem non credo ex hac parte cum Marte Romanā, qua pellicis dolor est. Sensus erit, Nō est mirū Romanos milites myrto coronari solitos olim, quum hæc arbor Veneri sit consecrata, quæ non solum Troiana est propter filium Aeneam ex Anchise conceptum, uerum etiā Romani Martis amica qui Romuli & Remi sit pater. Verum ego, iocans inquit Tertullianus, non arbitror Venerem eatenus esse ualde Romanam siue amare Romam, quatenus pellicis Iliæ dolor est. Fit enim uerissimile Venerem quæ sola amasio suo Marte potiri cupiebat, non parum offensam Iliæ concubitu, unde Romulus & Remus progeniti conditores urbis Romæ. Quos ambos intelligit quū dicit Romulos, ceu nos mutauimus. Nec caret alioqui gratia uariatio numeri. Sic & Castores dicimus τῶν ἀδελφῶν. Et causis. Has mox exponet. In principijs. Sentit de principijs militarib. Ordinis nomē est. Planē

✕ Planè non gratuita idololatria.) Idololatria non est gratuita, hoc est gratis ali-
quid donans, nam captatrix est. Exponit seipsum, quum addit, Aliquibus
aureis uenditans Christum, ut argenteis Iudas. Aliquibus aureis.) Alludit
ad donatiua militū. Triumphī laurea folijs struitur.) Hoc est quod Plinius
de lauro scribit, Vnius, inquit, folia distinguuntur appellatione. Lauream enim
uocamus. Idem Laurum triumphis propriè dicatam fuisse, autor est. Hanc
aduerbis lemniscis.) Quid sibi uelit uocabulum aduerbis, ingenuè fateor me ne-
scire. Sunt autem Lemnisci, autore Sexto Pompeio, fasciolæ dependentes ex co-
ronis. Docti colligunt ex Plinio tuniculas fuisse ex libro ipso Tiliæ arboris, cuius
eiusdem libelli sint, id quod autores uocāt Philyras. De lemniscis sic Plinius lib. 21
capite tertio, ubi de coronis loquitur quæ ex folijs aureis & argenteis constabāt,
Accesserūt quoq; inquit, & Lemnisci, quos adijci ipsarum coronarū honos erat
propter Hetruscas, quibus iungi nisi aurei non debebant. Ab huiusmodi lemnis-
cis coronæ lemniscatæ dictæ sunt. Regiarum familiarum.) Intelligit milites
illos Romanorū perpetuos, qui sunt ueluti familia imperatoris. Munificæ
& ipsæ solennium Cæsareanorum.) Apud Festum legimus munifices uocatos mi-
lites qui non uacabant, sed munus principi faciebant. Qui uacabant, appellaban-
tur Beneficiarij. Sed & Vegetio munifices sunt milites qui munus faciunt, à quo
liberi sunt immunes qui dicuntur. Expone ergo, munifice, id est ad munus solen-
nium Cæsareanorum astrictæ & obligatæ. Posterior ætas munificum pro muni-
fice usurpauit. Nam & Paulus Iurecons. in cap. Munus, de uerborum significatio-
ne, Munus etiam officium significare docet, unde munera militaria & quosdam
milites munificos uocari. Ad deducēdas Tensas.) Tensam Festus docet esse
uehiculum argenteum, quo exuuiæ deorum ludis Circensibus in Circum ad pul-
uinar uehebantur. Asconius Pedianus in illud Ciceronis, Quam tu uiam Then-
sarum & pompæ eiusmodi exegisti: Exigere uiam, inquit, dicuntur magistratus,
quum uiciniam cogunt munire cum diligentissime sumptu facto. Thensæ autem
sunt sacra uehicula, pompa ordinum & hostiarum. Tensas alij à diuinitate dici
putant; alij quod ante ipsas lucra (fortasse fulcra, quidam legūt lintea) tenduntur,
quæ gaudent manu tenere & tangere qui ea deducunt. Hactenus Pedianus. Ci-
cero alibi. Omnesq; dij qui uehiculis thensarum solennes cœtus ludorum treius-
sistis. Porro supplicationes, pompa, thensæ & ludj, cohærebant. Sed tui or-
dinis.) Contendit per quā eleganter Ecclesiā cū Curia Capitolina ac senatoria.
Ex principalium proprietatum exultatione.) Ob natalem uidelicet principū,
aut uictorias, & causas similes. Nunc ex municipalium solennitatū propr.)
Propter festos dies cuiusq; municipij. Agonistica causæ.) Sentit de certamini-
bus gymniciis quorum uictores coronabantur. Olympius Iuppiter.)
Certaminis Olympici institutor Hercules. Eius præmiū corona oleagina.
Nemæus Hercules.) Nemæa celebrantur in honorem Herculis qui in Nemæa
sylua leonem occidit. Ludj instituti propter Archemorum. Eorum præmiū, co-
rona ex apio. Et misellus Archemorus.) Archemorus Lycurgi filius à ser-
pente læsus adhuc infans perijt, ex incuria nutricis suæ Hypsipyles, quæ illum in
graminibus reliquerat ostensura Græcis siti laborantibus Langiam fontē. In eius
pueri memoriā annuus agon institutus est. Et quia perijt adhuc infans, misellum
uocat, non miserum. Et Antinous infelix.) Hūc Hadrianus Cæsar in delictijs
habuit, & tam tenerè dilexit, ut ab illo ciuitatē Aegypti cognominarit, ubi & ago-
nem illi quotannis celebrandum instituit. Quam rem in literas pulchrè retulit
Egesippus sic scribens referente Hieronymo, Tumulos, inquit, mortuis templaq;
fecerunt, sicut usque hodie uidemus. E quibus est & Antinous seruus Hadria-
ni Cæsa

ni Cæsaris, cui & gymnicus agon exercetur apud Antinoum ciuitatem, quam ex eius nomine condidit, & statuit prophetas in templo. Hæc ille. Notat ἀντινοῦ Antinoi Tertullianus in primo libro aduersus Marcionem, quum inquit, Alio qui si sic homo deum commentabitur, quomodo Romulus Consum, & Tatiæ Clōacinam, & Hostilius Pauorem, & Metellus Alburnum, & quidam ante hoc tempus Antinoum, & reliqua. Nec ulla nobiscum est.) Hoc est, Nobiscum facit, nos adiuvat.

Semel iam in sacramenti tentatione eieratæ.) Si quis hic obijciat, Tertullianus antè dixit, Aquam adituri, ibidem, sed & aliquanto prius in ecclesia sub antistitis manu contestamur nos renunciare diabolo, & pompæ & angelis eius. Et hoc loco dicit, Semel i. i. s. t. eieratæ. Is scire debet, semel hic accipi pro prorsus & omnino, ita ut semel fecisse sufficiat. Etiam cœlum syderibus apud Homerū carmina coronatū.) Huic loco subscribit Plinius, Antiquitus quidem, inquit, nulla nisi deo dabatur. Ob id Homerus cœlo tantū eas & prælio uniuerso tribuit. Ianū à ianua.) Hinc illud Septimij Afri in hymno de laudib. Iani.

Iane pater, Iane tuens, diue biceps, bifotmis,
Ocate rerum Sator, o principium deorum,
Stridula cui limina, cui cardinei tumultus,
Cui referata mugiunt aurea claustra mundi.

Et Carnam.) Puto legendum & Cardam, pro dea quæ cardinibus præsideat.

Thyræum Apollinem.) Græci θυραῖον uocant quicquid foribus obiacet, & extra fores est. Vnde & saxo Cyclopis quo speluncam suam occludebat, nomē. Siquidem θυραὶ illi ianuam dicunt. Antelios dæmones.) Antelij dij Græcis sunt qui pro foribus dedicantur. Sic enim aras uel deorum statuas uocabant subdiales, ut quæ soli forēt expositæ. Eſychius. Ἀντέλιοι, θεοὶ οἱ πρὸ τῶν πυλῶν ἱδρυμένοι.

Et rursus, ἀντέλιος, ὁ ἀντικρὺ ἁλὶς ἱδρυμένος θεὸς ἢ θεός. Tanto adest.) Sic etiā in superioribus locutus est. Quam formæ linea.) Hoc est ostensio formæ. Metaphora à pictoribus sumpta, qui picturis quibusdam lineas circumducunt, ut quæ sic sunt inclusa, apparentiora fiant. Ex Apostoli prospectu.) Hoc est prospicientia prouidentiaq̃. Vt Ecclesiæ Christi Iesu.) Castigauimus, ut ecclesiæ, Christus Iesus.

Centaurijs quoq̃ roris.) Scribendum, Centenarijs quoq̃ rosis. Vt accipias de rosis quæ à multitudine foliorum Centifoliæ uocātur. Et ortomi delectis.) Nos, Ex horto Midæ lectis. Istum hortū Midæ Rosetum appellat in libro de Pallio, quum inquit, Alcinoi pometum, & Midæ rosetum. Quia & fauos post fella gustauit.) Prouerbij speciem habet, Fauos post fella gustare. De eo dici uulgo solitum, qui toleratis aduersis, lætioribus rebus tandem potitur. Cuius coronam & Apostolus rep.) Locus est posteriore ad Timotheum capite quarto. Protosedent.) Mirabilis uerbi compositio, ex peregrino & nostro, quàmuis & nostrum à Græco ἐξο detortum sit. Alludit autē ad locū Apocalypsis quarto. Et super thronos uiginti quatuor seniores. Et reliqua.

Eodemq̃ auro.) Et hic locus est Apocalypsi. XIII. Propterea post toties citatam Apocalypsim, inquit, Si tales imagines in uisione, quales ueritates in representatione. Loquitur autem de uisione Ioannis qui scripsit Apocalypsim.

Quid caput strophiole aut draconario damnas.) Tenuioribus (.i. coronis) utebantur antiqui, inquit Plinius, strophia appellantes, unde nata strophiole. Porro Dracontarium uidetur eius seculi uocabulum fuisse, pro corolla. Bonus miles eligendo.) Loquitur de milite isto qui coronam in manu non in capite gestauerat, ob eam rem in carcerem raptus.

Sed ab aliquo Mithræ milite.) Huius dei Mithræ meminit in Præscriptionib. de diabolo nostræ religionis sacra imitante loquens, Tingit & ipse quosdam, inquit, utique credentes & fideles suos.

Expiatio

Expiationem delictorum de Lauacro repromittit, etsi adhuc meminit Mithræ. Signat illic in frontibus milites suos. Celebrat & panis oblationem, & imaginē resurrectionis inducit, & sub gladio redimit coronam. Quæ postrema uerba, Et sub gladio redimit coronam, hic exponuntur. Nam hanc ceremoniam hoc loco explicat, quam demiror à nemine fuisse commemoratam. Diuus Hieronymus tantum obiter indicat, quum ad Lætiam de institutione filia scribens, Ante paucos, inquit, annos propinquus uester Gracchus nobilitatem patritiam sonans nomine, quum præfecturam gereret urbanam, nonne specum Mithræ, & omnia portentuosæ simulachra, quib. Corax, Niphus, Miles, Leo, Perles, Helios, Bromius pater, initiabantur, subuertit, fregit, exussit? Vbi uides militis fieri mentionē, cuius initiationē in specu Mithræ hoc loco describit Tertullianus. Lactantius siue Lutatius Statij interpres ultimum tæmen primi Thebaidos exponens, Indignata sequi torquētem cornua Mithram, scribit Apollinem à diuersis gentibus uarijs appellari nominibus. Apud Achemenios enim Titan uocatur, apud Aegyptios Osiris, apud Persas ubi in antro colitur Mithra nominatur. Eius simulachrū fingebatur reluctantis tauri cornua tetentare, quo significatur, Lunam ab eo lumen accipere, quum acceperit ab eius radijs segregari. Erat autem ipse Sol leonis uultu cum tyara præco habitu, utrisq; manibus, ceu diximus, bouis cornua comprehendens. Siquidem Sol, principale signum inculcat & frenat, Leonem scilicet, ideo quod hic deus ceteros sui nominis & potentia impetu excellat, ut inter reliquas feras Leo. uel quod sit rapidum animal. Hæc ex illo commentario propterea paulo prolixius retuli, ut melius intelligatur Tertulliani locus ille primo libro aduersus Marcionem, quum inquit, Sicut arida & ardentis naturæ sacramenta Leones Mithræ philosophantur. Meminit & Martianus Capella Mithræ, quū canit libro tertio de nupt. Mer. & Phil.

Te Serapim Nilus, Memphis ueneratur Osirin,
Diffona sacra Mithram.

Quasi mimum martyrij. (Hoc est, quasi imitamentū martyrij, quod pro Christo tolerant Christiani. Ad probationem sui.) Vt fidem faciat se esse Mithræ militem, nescientibus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS TERTULLIANI DE CO-

RONA MILITIS LIBER

PROXIME facta est liberalitas præstantissimorum Imperatorum. Expungebantur in castris milites laureati. Adhibetur quidam illic magis dei miles, cæteris cōstantior fratribus, qui se duobus dominis seruire posse præsumpserat, solus libero capite, coronamento in manu ocioso. Vulgata iam & ista disciplina Christianorū relicebat. Deniq; singuli designare, eludere éminus, infrendere. Continuò murmur. Tribuno deferretur, & persona iam ex ordine accesserat. Statim Tribu-

X
nus cur

nus cur, inquit, tam diuersus habitus? Negauit illè cum cæteris sibi licere. causas exposulatus, Christianus sum, respondit. O militem in deo gloriosum. **Aff. Prefecti** Suffragia exinde, & res apud Acta, & reus apud Præfectos. Ibidè grauissimas penulas posuit reuelari auspicatus, speculatoriâ morosissimâ pedibus absoluit, terræ sanctæ insistere incipiēs: gladiū nec dominicæ defensionī necessariū reddidit: laurea & de manu caruit. Et nūc rufatus sanguine suo, speculceatus, de Euāgelij paratura succinctus acutiore uerbo dei, totus de Apostolo armatus, & de martyrij Cādida, laurea melius coronatus, donatium Christi in carcere expectat. Exinde sententiæ super illo, nescio an Christianorum, nō enim aliæ Ethnicorū, ut de abrupto, & præcipiti, & mori cupido, qui de habitu interrogatus nomini negotium fecerit, solus scilicet fortis, inter tot **2** fratres cōmilites solus Christianus. Planè superest ut etiā martyria recusare meditentur, qui prophetias eiusdē spiritus sancti respuerunt. Mussitant deniq; tam bonā & longam sibi pacem periclitari. Nec dubito quosdā scripturas emigrare, sarcinas expedire, fugæ accingi de ciuitate in ciuitatē. Nul- **Paracletus Montanicus** lam enim aliam Euāgelij memoriā curant. Noui & Pastores eorum in pace leones, in prælio ceruos. Sed de quæstionibus confessionū alibi docebimus. **In pace leones, in prælio cerui** At nunc quia maximè illud opponūt. Vbi autē prohibemur coronari? hanc magis localem substantiā causæ præsentis aggrediar, ut & qui ex solitudine ignorantia quærunt, instruantur: & qui in defensione delicti cōtendunt, reuincantur (ipsius uel maxime exemplo) Christiani Laureati quibus in solatium quæstio est, quasi aut nullum aut incertum saltem haberi posset delictum, aut **Incertum delictum, aut nullum.** quod patiat quæstionē. Nec nullum aut nec incertum, hinc interim ostendam. Neminem dico fidelium coronā capite nosse aliās extra tentationis eiusmodi. Omnes ita obseruant à catechumenis usq; ad confessores, & martyres, uel negatores. Viderint unde autoritas moris de qua cum maxime quæritur. Porro cum quæritur cur quid obseruetur, obseruari interim constat. Ergo nec nullum nec incertū uideri potest delictum, quod committitur in obseruationem suo iam nomine uindicandam, & satis autoratam consensus patrociniū. Planè, sic tamen ut ratio quærenda sit, sed salua obseruatione, nec in destructionem eius, sed in ædificationē potius, quo magis obserues cum fueris etiam de ratione securus. Quale est autem ut tunc quis in quæstionem prouocet obseruationem cum ab ea excidit? & tunc requirat unde habuerit obseruationem cum ab ea desit? quando & si ideo uelit uideri ad quæstionem uocare, ut ostendat se non deliquisse in obseruationis destitutione, nihilominus deliquisse eum constet retro in obseruationis præsumptione. Si enim non deliquit hodie suscepta corona, deliquit aliquando recusata. Et ideo non ad eos erit iste tractatus quibus non **Questio. Consultatio** competit quæstio, sed ad illos qui studio discendi, non quæstionem deferunt, sed consultationem. Nam & semper quæritur de isto, & laudo fidem quæ

quæ antè credit obseruandum esse quàm didicit. Et facile est statim exigere, ubi scriptum sit, ne coronemur. At enim ubi scriptum est, ut coronemur: Ex postulantes enim scripturæ patrociniū in parte diuersa, præiudicant suæ quoq; parti scripturæ patrociniū adesse debere. Nam si ideo dicitur coronari licere, quia non prohibeat scriptura, æquè retorquebitur ideo coronari non licere, quia scriptura nō iubeat. Quid faciet disciplina: utrunq; recipiet, quasi neutrum prohibitū sit: An utrunq; reiiciet, quasi neutrum præceptum sit: Sed quod non prohibetur, ultro permissum est. Imò prohibetur, quod non ultro est permissum. Et quandiu per hanc lineam ferram reciprocabimus, habentes obseruationem inueteratam quæ præueniendo statum fecit: Hanc si nulla scriptura determinauit, certè consuetudo corroborauit, quæ si ne dubio de traditione manauit. Quomodo em̄ usurpari quid potest, si traditum prius non est: Etiam in traditionis obtentu exigenda est, inquis, autoritas scripta. Ergo quæramus an & traditio nō scripta nō debeat recipi: Plannè negabimus recipiendam, si nulla exempla præiudicent aliarum obseruationum, quas sine ullius scripturæ instrumento solius traditionis titulo, exinde consuetudinis patrociniū uindicamus. Deniq; ut à baptismo ingrediar, Aquam adituri, ibidem, sed & aliquanto prius in ecclesia sub antistitis manu contestamur nos renunciare diabolo, & pompæ, & Angelis eius. Dehinc ter mergitamur, amplius aliquid respondentes quàm dominus in Euangelio determinauit. Inde suscepti, lactis & mellis concordiam prægustamus. Exque ea die, lauacro cottidiano per totam hebdomadam abstinemus. Eucharistiæ sacramentum & in tempore uictus, & omnibus mandatum à domino, etiam antelucanis coetibus, nec de aliorum manu quàm præsidentium sumimus. Oblationes pro defunctis, pro natalitijs, annua die facimus. Die dominico ieiunium nefas ducimus, uel de geniculis adorare. Eadem immunitate à die Paschæ in Pentecosten usq; gaudemus. Calicis aut panis etiam nostri, aliquid decuti in terram anxie patimur. Ad omnem progressum, atque promotum, ad omnem aditum, & exitum, ad uestitum, & calceatū, ad lauacra, ad mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quacunq; nos conuersatio exercet, frontem crucis signaculo terimus. Harum & aliarum eiusmodi disciplinarum si legem expostules scripturarum, nullam inuenies, traditio tibi prætendetur autrix, consuetudo cōfirmatrix, & fides obseruatrix. Ratio nem traditioni, cōsuetudini, fidei, patrocinatorum aut ipse perspicies, aut ab aliquo qui perspexerit discas. Interim nōnullam esse credes cui debeatur obsequium. Adhuc unum adhuc exemplum, quatenus & de ueteribus docere conueniat. Apud Iudæos tam solenne est scēminis eorum uelamen capitis, ut inde noscantur. Quæro legem. Apostolum differo. Si Rebecca conspecto procul sponso uelamen inuasit, priuatus pudor legem facere nō potuit, aut causæ suæ fecerit. Tegantur uirgines solæ, & hoc nuptum uenientes, nec

X 2 ante

Patrociniū
scripturæDisciplina
ChristianaPer eandem li.
nēā ferrā reci
procare. Pro
uerbiumInstrumentū
scripturæ
Titulus tradi
tionisPatrociniū
consuetudinis
Baptisma
EucharistiaCeremonie
ecclesiasticæ
paulo post
Apostolica
temporaConsuetudo
RatioApud Iudæos
mulieres ince
dunt uelate
Rebecca

susanna antequā cognouerunt sponfos. Si & Susanna in iudicio reuelata, argumen-
 tum uelatae praestat, possum dicere, & hic uelamen arbitrii fuit. Rea uenerat,
 erubescens de infamia sua, merito abscondens decorem, uel quia timēs iam
 placere. Ceterum in stadio mariti non putem uelatam deambulasse, quae
 placuit. Fuerit nunc uelata semper. In ipsa quoque legem habitus requiro, uel
 in quacunque alia. Si legem nusquam reperio, sequitur ut traditio consuetudi-
 ni morem hunc dederit, habiturum quandoque Apostoli auctoritatem ex in-
 terpretatione rationis. His igitur exemplis renunciatum erit, posse etiam non
 scriptam traditionem in obseruatione defendi, confirmatam consuetudine,
 idonea teste probatae tunc traditionis ex perseverantia obseruationis. Con-
 suetudo autem etiam in ciuilibus rebus pro lege suscipitur, cum deficit lex:
 nec differt scriptura an ratione consistat, quando & legem ratio comendat.
 Porro si lex ratione constat, lex erit omne iam quod ratione constiterit, à quo-
 cunque productum. An non putas omni fidei licere concipere & constitue-
 re, duntaxat quod deo congruat, quod disciplinae conducatur, quod saluti pro-
 ficiat, dicente domino: Cur autem non & à uobis ipsis quod iustum est iudi-
 catis: ut non de iudicio tantum sed de omni sententia rerum examinanda-
 rum. Dicit & Apostolus, si quid ignoratis, deus uobis reuelabit: Solitus &
 ipse consilium subministrare, cum praeceptum domini non habebat: & quae-
 dam edicere à semetipso, sed & ipse spiritum dei habens deductorem om-
 nis ueritatis. Itaque consilium & edictum eius diuini iam praecepti instar obti-
 nuit, de rationis diuinæ patrocínio. Hanc nunc expostula, saluo traditionis
 respectu, quocunque traditore censetur: nec auctorem respicias, sed auctoritatem:
 & in primis consuetudinis ipsius, quae propterea colenda est, ne non sit ratio-
 nis interpres: ut si & hanc deus dederit, tunc discas cur nam obseruanda sit
 tibi consuetudo. Sed cur maior exigitur ratio Christianarum obseruationum,
 cum illas etiam natura defendit, quae prima omnium disciplina est: Ideoque
 haec prima praescribet coronam capiti non conuenire. Puto autem naturae
 deus, noster est, qui figurauit hominem: & fructibus rerum appetendis, iu-
 dicandis, consequendis certos in eo sensus ordinauit, per propria membro-
 rum quodammodo organa, Auditum in auribus fodit, uisum in oculis ac-
 cendit, gustum in ore conclusit, odoratum in naribus uentilauit, contactum
 in manibus aestimauit. Per haec exterioris hominis ministeria, interiori ho-
 mini ministrantia, fructus munerum diuinorum ad animam deducuntur à
 sensibus. Quis igitur fructus ex floribus: substantia enim propria certe prae-
 cipua coronarum, flores agri. Aut odor, inquis, aut color, aut pariter utrun-
 que. Qui erunt sensus coloris, odoris: uisus opinor & odoratus. Istos sensus
 quae membra sortita sunt: oculi nisi fallor & nares. Vtere itaque floribus uisu
 & odoratu, quorum sensum fructus est. Vtere per oculos & nares, quorum
 sensum membra sunt. Substantia tibi à deo tradita est, habitus à seculo: quan-
 quam

*Traditionem
 etiam non scri-
 ptam, defendi
 consuetudine*

*Obseruatio-
 nes Chri-
 stianae
 Natura*

*Homo
 V. sensus*

quam nec habitus extraordinarius, ordinario usui obstreperit. Hoc sint tibi flores & inserti & innexi, & in filo, & in scirpo, quod liberi, quod soluti: spectaculi scilicet, & spiraculi res. Coronam si forte fascem existimas florū per seriem comprehensorum, ut plures semel portes, ut omnibus pariter utaris: iam uero & in sinum conde, si tanta munditia est: in lectulum sparge, si tanta mollitia est: in poculū crede, si tanta innocētia est. Tot modis fruire, quot & sentis. Cæterum in capite quis sapor floris? quis coronæ sensus, nisi uinculi tantum? Quia neq; color cernitur, neq; odor ducitur, nec teneritas commendatur. Tam contra naturā est florem capite sectari, quā cibū aure, q̄ sonum nare. Omne aut quod contra naturam est, monstri meretur notam penes omnes, penes nos uero etiam elogium sacrilegij, in deū naturæ dominum & autorem. Quæres igitur dei legem, habens cōmunem istam in publico mundi, in naturalibus tabulis, ad quas & Apostolus solet prouocare, ut cum in uelamine fœminæ, Nec natura uos, inquit, docet? Vt cum ad Roma nos: Natura facere, dicens, Nationes ea quæ sunt legis: & legē naturalē suggerit, & naturam legalem. Sed & in priore epistola, naturalem usum conditionis in non naturalem masculos & fœminas inter se demutasse affirmans, ex retributione erroris in uicē pœnæ, utiq; naturali usui patrocinator. Ipsum deum secūdam naturam prius nouimus, deum appellātes deorum, bonum præsumentes, & iudicem inuocantes. Quæris, an conditioni eius fruendę natura nobis debeat præire, ne illā rapiamur, quā dei æmulus uniuersam conditionem certis usibus homini mancipatam, cū ipso homine corrumpit. Unde eam & Apostolus inuitam ait uanitati succidisse, uanis plurimum usibus, tum turpibus, & iniustis, & impijs, subuersam. Sic itaque & circa uoluptates spectaculorum infamata conditio est, ab eis, qui natura quidem omnia sentiunt, ex quibus spectacula instruuntur, scientia aut deficiūt. Illud quoq; intellege, omnia à diabolo esse mutata. Sed & huic materiæ propter suauiludios nostros Græco quoq; stilo satisfecimus. Proinde † dedecorati isti agnoscant interim naturæ auctoritatem, cōmunis parentis nomine, quā homines, & propriæ religionis pignora, quā deum naturæ proximo colentes: atq; ita, uelut ex abundanti, cæteras quoq; rationes dispiciant, quæ nostro priuatim capiti coronamenti & quidē omnibus interdiciunt. Nam & urgemur à communionē naturalis disciplinæ, conuerti ad proprietatem Christianæ totam iam defendendam, per cæteras quoq; species coronarum, quæ alijs usibus prospectæ uidentur, ut ex alijs substantijs structæ: ne quia non ex floribus constant, quorum usum natura signauit (ut ipsa hæc laurea militaris) nō credantur admittere sectæ interdictionem, quia euaserint naturæ præscriptionem. Video igitur & curiosius & plenius agendum ab originibus usque, ad profectus & excessus rei. Literæ ad hoc seculares necessariae. De suis em̄ instrumentis secularia probari necesse est: quantulas attigi, credo sufficient. Si

Res contranaturam

Nota monstri

Elogium sacri

legij

Tabule naturales

Lex naturalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Natura legalis

Hesiodus fuerit aliqua Pandora quam primā foeminarum memorat Hesiodus, hoc primū caput coronatum est à Charitibus cū ab omnibus muneraretur: unde Pandora. Nobis uero Moyses Propheticus non poeticus pastor, principem foeminā Euam facilius pudenda folijs q̄ tempora floribus incinctā, describit. Nulla ergo Pandora. Sed & de mendacio erubescenda est coronæ origo. Iam nunc & de ueritatibus suis. Certè enim cæteros fuisse constat auctores rei uel illuminatores. Saturnum Pherecydes ante omnes refert coronatum, Iouem Diodorus post deuictos Titanas hoc munere à cæteris honoratum: Dat & Priapo tæniās idem: & Ariadnē fertū ex auro & Indicis gemmis: Vulcani opus, Liberi munus: post & sidus. Iunoni uitem Callimachus induxit. Ita & Argis signum eius palmite redimitum, subiecto pedibus eius corio Leonino, insultantē ostentans nouercam de exuuijs utriusq̄ priuigni. Hercules nunc populum capite præfert, nunc oleastrum, nunc apiū. Habes Tragoediam Cerberi, habes Pindarū, atq̄ Callimachū, qui & Apollinem memorat interfecto delphico dracone, laureā induisse quā supplicem. Erāt enim supplices coronarij apud ueteres. Liberum, eundem apud Ægyptios Osirin, Harpocratio industria hederatū argumentatur, quod hederæ natura sit cerebrum ab heluco defensare. Sed & aliās Liberum principem coronæ planè laureę in qua ex Indis triumphauit, etiam uulgus agnoscit, cum dies in illum solennes Magnā appellat coronam. Si & Leonis Ægyptij scripta euoluas, prima Isis repertas spicas capite circumtulit, rem magis uentris. Plura quærentibus omnia exhibebit præstantissimus in hac quoq̄ materia commentator Claudius Saturninus. Nam est illius de Coronis liber, & origines, & causas, & species, & solennitates earum ita edisserens, ut nullam gratiam floris, nullam lætitiā frondis, nullum cespitem, aut palmitem, non alicui capiti inuenias consecratum. Quo satis instruamur quā alienum iudicare debeamus coronati capitis institutionem, ab eis prolata, & in eorū deinceps honorem dispensatam, quos seculum deos credidit. Si enim mendacium diuinitatis diabolus operatur, in hac etiam specie, à primordio mendax, sine dubio & eos ipse prospexerat, in quibus id mendacium diuinitatis ageretur. Quale igitur habendum est apud homines ueri dei, quod à candidatis diaboli introductum, & ipsis à primordio dicatū est, quodq̄ iam tūc idololatriæ initiabatur ab Idolis & in Idolis adhuc uiuis? non quasi aliquid sit idolum, sed quoniam quæ idolis alijs fiunt, ad dæmones pertinent. Porro si quæ alijs idolis faciunt, ad dæmones pertinent, quāto magis quod ipsa sibi idola fecerunt cum adiuuerent? Ipsi scilicet sibi procurauerunt dæmones, per eos in quibus esurierant antequam procurauerant. Tene interim hāc fidem, dum incursum quæstionis excutio. Iam enim audio dici, & alia multa ab eis prolata, quos seculum deos credidit: tamen in nostris hodie uisibus, & in pristinatorum sanctorum, & in dei rebus, & in ipso Christo deprehendi,

noti

nō aliās scilicet hominem functo quā per communia ista instrumenta exhibitionis humanæ. Planè ita sit, nec antiquius adhuc in originem disceptabo. Primus Mercurius literas enarrauerit, necessarias confitebor & commer- LITERAR
 cij rebus, & nostris erga deum studijs. Sed & si nervos idem in sonum strinxit, non negabo & hoc ingenium cum sanctis fecisse & deo ministrasse, audiens Dauid. Primus medelas Æsculapius explorauerit: memini & Esaia 7
 Ezechia languenti aliquid medicinale mandasse. Scit & Paulus stomacho uinum modicum prodesse. Sed & Minerua prima molita sit nauem: Videbo nauigantem Ionam & Apostolos. Plus est quod & Christus uestietur: habebit etiam penulam Paulus. Si & uniuscuiusque supellectilis & singulorum uasculorum aliquem ex dijs seculi autorem nominaris, agnoscam ne- Dij seculi
 cesse est & recumbentem in lectulo Christum, & cū peluem discipulorum pedibus offert, & cum aquam ex urceo ingerit, & cum linteo circumstringitur, propria Osiridis ueste. Huiusmodi quæstioni sic ubiq; respondeo, ad- Osiris
 mittens quidem utensilium communionem, sed prouocans eam ad rationalium & irrationalium distinctionē, quia † passibilitas fallit obumbrans corruptelam cōditionis, quā subiecta est uanitati. Dicimus enim ea demum & nostris, & superiorum usibus, & dei rebus, & ipsi Christo competisse, quæ meras utilitates, & certa subsidia, & honesta solatia necessarijs necessitatibus uitæ humanæ procurēt: ut ab ipso deo inspirata credātur propiore prospectore, & instructore, & oblectatore si forte hominis sui. Quæ uero hunc ordinem exceßerint, ea non cōuenire usibus nostris, præsertim quæ propterea scilicet nec apud seculum, nec in dei rebus, nec in conuersationibus Christi recognosci est. Quis denique Patriarches, quis prophetes, quis Leuites, aut sacerdos, aut ἀρχιεπίσκοπος, quis uel postea Apostolus, aut Euangelizator, aut Episcopus inuenitur coronatus? Puto nec ipsum dei templum, nec arca testamenti, nec tabernaculum martyrij, nec altare, nec candelabrum: quibus utique & in prima dedicationis solennitate, & in secunda restitutionis gratulatione competisset coronari si dignum deo esset. Atquin si figuræ nostræ fuerunt (nos enim sumus & tēpla dei, & altaria, & luminaria, & uasa) hoc quoq; figuratè portendebant, homines dei coronari non oportere. Imagini ueritas respondere debet. Sed forsitan oppones ipsum Christum coronatum. Ad hoc breuiter interim audies. Sic & tu coronare, & licitum est. Tamen nec illam impietatis contumeliosæ coronam populus consciuit. Romanorum Corona à Romanis militib.
 militum commentum fuit, ex usu rei secularis, quem populus dei nec publicæ unquam lætitiæ, nec ingenuæ luxuriæ nomine admisit, facilius cum tympanis & tibijs & psalterijs reuertens de captiuitate Babylonæ, quā cum coronis: & post cibum & potum exurgens ad ludendum sine coronis. Nam neq; lætitiæ descriptio, neq; luxuriæ denotatio, de coronæ decore, aut dedecore tacuisset: adeo & Esaías, Quando, inquit, cum tympanis & tibijs & psal- Christo impo sua
 terijs

Difficiles

terris bibunt uinum: dicturus esset etiam cum coronis, si unquam hic usus fuisset & in dei rebus. Ita cum idcirco proponis deorum secularium comen-
 ta etiam apud deum deprehendi, ut inter hæc coronam quoque capitis com-
 muni usui uindices, ipse tibi iam præscribis non habendum in communione
 usus apud nos, quod non inueniatur in rebus dei. Quid enim tam dignum deo
 quam quod indignum idolo? Quid autem tam dignum idolo, quam quod & mor-
 tuo? Nam & mortuorum est ita coronari: uel quoniam & ipsi idola statim
 fiunt & habitu & cultu consecrationis, quæ apud nos secunda idololatria est. Igi-
 tur qui sensu careant, illorum erit proinde uti ea re, cuius sensu carerent æque,
 si abuti uellent, si sensu non carerent. Nulla uero distantia est abutendi, cum
 ueritas cessat utendi, cessante natura sentiendi: quæ uel quis abutatur, cum
 non habeat qua utatur. Nobis autem abuti apud Apostolum non licet, fa-
 cilius non uti docentem, nisi quod nec abutuntur qui nihil sentiunt: sed ua-
 cat totum, & est ipsum quoque opus mortuum, quantum in idolis: uinum pla-
 ne quantum in demoniis, ad quæ pertinet superstitio. Idola Nationum, in-
 quit Dauid, argentum & aurum. Oculos habent, nec uident: nares habent,
 nec odorantur: manus, nec contrectabunt. Per hæc enim floribus frui est.
 Quod si tales edicit futuros, qui idola fabricantur, tales iam sunt qui secun-
 dum idolorum ornatum quid utuntur. Omnia munda mundis, ita & immun-
 da omnia immundis: nihil autem immundius idolis. Cæterum substantiæ
 munda ut dei res, & hac sua conditione communes usui: sed ipsius usus ad-
 ministratio interest. Nam & ego mihi gallinaceum mactō, non minus quam
 Æsculapio Socrates: & si me odor alicuius loci offenderit, Arabiæ aliquid
 incendo, sed non eodem ritu, nec eodem habitu, nec eodem apparatu, quo
 agitur apud idola. Si enim uerbo nudo conditio polluitur, ut Apostolus do-
 cet: Si quis autem dixerit, hoc idolo thytum est, non contigeris: multo magis cum
 habitu, & ritu, & apparatu idolo thytorum contaminatur. Ita & corona ido-
 lo thytorum efficitur. Hoc enim ritu, & habitu, & apparatu, idolis immolatur
 autoribus suis: quorum eo uel maxime proprius est usus ne in communio-
 nem possit admitti, quod in dei rebus non inuenitur. Propterea Apostolus
 inquit: Fugite idololatriam. In omnem utique & totam. Recogita syluam, &
 quantæ latitant spinæ. Nihil dandum idolo, sic nec sumendum ab idolo. Si
 in idolo recumbere alienum est à fide, quid in idoli habitu uideri? Quæ com-
 munio Christi & Beliarum: & ideo fugite. Longum enim diuortium mandat
 ab idololatria, in nullo proximè agendum. Draco etiam terrenus de longin-
 quo non minus spiritu absorbet alites. Iohannes: Filioli, inquit, custodite uos
 ab idolis: non iam ab idololatria quasi ab officio, sed ab idolis, id est ab ipsa
 effigie eorum. Indignum enim ut imago dei uiui, imago idoli & mortui fiat. Vtique
 adhuc proprietate istius habitus & ex originis celsu, & ex superstitionis usu
 idolis uendicamus, ex eo præterea, quod dum in rebus dei nostri non refertur,
 magis

Arabia ali-
quid incendere
Conditio, crea-
tura, res con-
dit

Celsus originis

magis magisque illorum deputatur, in quorum & antiquitatibus & solennitatibus, & officiis conuenitur. Ipsæ denique fores, ipsæ hostiæ & aræ, ipsi ministri & sacerdotes eorum coronantur. Habes omnium collegiorum sacerdotalium coronas apud Claudium. Sed & illam instruximus distinctionem differentiarum rationalium & irrationalium, eis occurrentem qui communionem in omnibus de quorundam exemplorum occasione defendunt. Ad hanc itaque partem causas iam ipsas coronarias inspicere superest, ut dum ostendimus extraneas, imò & contrarias disciplinæ, nullam earum rationis patrocinio fultam probemus, quod posset habitus eiusmodi quoque communioni uindicari: sicut & quidam, quorum exempla nobis obiectantur. Etenim ut ipsam causam coronæ militaris aggrediar, puto prius conquirendum, an in totum Christianis militia conueniat. Quale est alioquin de accidentibus retractare, cum præcedentibus culpa sit. Credimus ne humanum sacramentum diuino superduci licere, & in alium dominum respondere post Christum, & eierare patrem ac matrem, & omnem proximum, quos & lex honorari & post deum diligere præcepit: Hos & Euangelium solo Christo pluris non faciens, sic quoque honorabit: Licebit in gladio conuersari, domino pronunciante gladio perituro, qui gladio fuerit usus: Et prælio operabitur filius pacis, cui nec litigare conueniet: Et uincula & carcerem, & tormenta, supplicia administrabit, nec suarum ultor iniuriarum: Iam & stationes aut alij magis faciet quam Christo: aut & dominico die quando nec Christo: Et excubabit pro templis, quibus renunciauit: & cenabit illic ubi Apostolo non placet: Et quos interdum exorcismis fugauit, noctibus defensabit incumbens & requiescens super luncho, quo perfoctum est latus Christi: Vexillum quoque portabit æmulum Christi: & signum postulat à principe, qui iam à deo accepit: Mortuus etiam tuba inquietabitur æneatoris, qui excitari à tuba angeli expectat: Et cremabit ex disciplina castrensis Christianus cui cremare non licuit, cui Christus merita ignis indulget: Quanta alia in delictis circumspici possunt castrensi munium, transgressioni interpretanda: Ipsum de castris lucis in castra tenebrarum nomen deferre, transgressio est. Planè si quos militia præuenit, fides posterior inuenit, alia conditio est, ut illorum quos Iohannes admittebat ad lauacrum, ut Centurionum fidelissimorum, quæ Christus probat, & quem Petrus catechizat: dum tamen suscepta fide atque signata aut defendendum statim sit, ut multis actum: aut omnibus modis cauillandum, ne quid aduersus deum committatur, quæ nec ex militia permittuntur: aut nouissime perpetiendum pro deo, quod æquæ fides pagana condixit. Nec enim delictorum impunitatem, aut martyriorum immunitatem militia promittet. Nisi quam Christianus aliud est. Vnum Euangelium, & idem Iesus, negaturus omnem negatorem & confessorus omnem confessorum dei: & saluam facturum animam pro nomine eius amissam, perditurus autem de contrario aduersus

*Collegia sacerdotalia
Claudius Saturninus*

Cause Coronarie

An Christianis militia conueniat

BELLVM

*Lunchus castrensis uox
ἀπὸ τοῦ λόγου*

*Disciplina castrensis
Castralucis, Ecclesia
Castratenebrarum
Paganismus*

nomen eius lucri habitam. Apud hunc tam miles est, paganus fidelis: quam paganus est, miles infidelis. Non admittit status fidei, allegationem necessi-
 tatis. Nulla est necessitas delinquendi, quibus una est necessitas non delin-
 quendi. Nam & ad sacrificandū & directò negandum, necessitate quis pre-
 mitur tormentorum siue poenarum: tamen nec illi necessitati disciplina con-
 niuet: quia potior est necessitas timendę negationis & obeundi martyrii, q̃
 euadendę passionis & implendi officij. Cæterum subuertit totam substan-
 tiam sacramenti causatio eiusmodi, ut etiam uoluntarijs delictis fibulam la-
 xaret. Nam & uoluntas poterat necessitas contendī, habens scilicet unde coga-
 tur. Vel ipse hæc præstruxerim & cæteras officialium coronarū causas, qui-
 bus familiarissima ista ducatio necessitatis: cum idcirco aut officia fugienda
 sint, ne in delictis incidamus: aut & martyria toleranda sint, ut officia rum-
 pamus. De prima specie quæstionis etiam militiæ ipsius illicitæ, plura nō fa-
 ciunt, ut secunda reddatur. Nisi omni ope expulero militiam, frustra iam de
 corona militari prouocarim. Puta deniq; licere militiam, usq; ad causam co-
 ronæ. Sed & de corona prius dicam. Laurea ista Apollini uel Libero sa-
 crata est. Illi ut deo telorum, huic ut deo triumphorum, sic docet Claudius.
 Quamquam ex myrto ait milites redimiri solere. Veneris enim myrtum ma-
 tris Aeneæ, nō laurum, etiam amiculę Martis, per Iliam & Romulos Roma-
 ni. Sed ego Venerem non credo ex hac parte cum Marte Romanam, qua
 pellicis dolor est. Quin & olea militiā coronari à Minerua, non solū artium
 sed armorum quoq; dea: & pacem cum Neptuno inisse, ex hac arbore co-
 ronata. In his erit ferti militaris superstitio ubiq; polluta, & polluens om-
 nia, quæ iam polluantur & causis. Ecce annua uotorum nuncupatio quid ui-
 detur? Prima in principijs, secunda in Capitolijs. Accipe post loca, & uerba,
 Hūc tibi Iuppiter bouem cornibus auro decoratis uouemus esse futurum.
 Cuius sententiæ uox est: utiq; negationis. Etiā si tacet illic Christianus ore,
 coronatus capite respōdit. Eadem Laurea in donatiui dispensatione denun-
 ciatur. Planē nō gratuita idololatria, aliquibus aureis uenditans Christum,
 ut argenteis Iudas. Hoc erit: Non potestis deo seruire & mammonæ: mam-
 monæ manum tradere, & à deo abstinere. Hoc est reddere quæ sunt Cæsari
 Cæsari, & quæ dei deo: nec hominem deo reddere, & denarium Cæsari
 auferre. Triumphī laurea folijs struitur.† hanc aduerbis lemniscis, inoratur
 lamnulis, unguentis delibuitur à lachrymis coniugū & matrū, fortasse quo-
 rundam & Christianorum: & apud Barbaros enim Christus. Qui hāc por-
 tauerit in capite causam, nōne & ipse pugnavit? Est & alia militia regiarū
 familiarum. Nam & Castrenses appellantur, munificę & ipsę solenniū Cæ-
 sareanorum. Sed & tu proinde miles ac seruus alterius es: & si duorum, dei
 & Cæsaris, certē tunc nō Cæsaris cum te deo debes, etiam in communibus
 credo potiori. Coronant & publicos ordines laureis publicæ causæ: Magi-
 stratus

stratus uero insuper aureis, ut Athenis, ut Romæ. Præferuntur etiam illis etruscæ. Hoc uocabulum est coronatum, quas gēmis & folijs ex auro quer-
 cinis ob Iouem insigneis, ad deducendas tensas cum palmatis togis sumūt. *Tense*
 Sunt & prouinciales aureæ, imaginū iam nō uitorū, capita maiora querētes. *II*
 Sed tui ordinis, & tui magistratus, & ipsum Curiaē nomē, Ecclesia est Chri-
 sti. illius es, conscriptus in libris uitæ. illic Purpuræ tuæ, sanguis domini: & cla-
 uis latus in cruce ipsius. illic securis ad caudices arboris posita. illic uirga ex
 radice Iesse. Viderint & publici equi cum coronis suis. Dominus tuus, ubi se-
 cundum scripturam Hierusalem ingredi uoluit, nec asinū habuit priuatum.
 Isti in curribus, & isti in equis, nos autem in nomine domini dei nostri inuo-
 cabimus. Ab ipso incolatu Babylonis illius in Apocalypsi Ioannis submo-
 uemur, nedum à suggestu. Coronatur & uulgus nūc ex Principalium pro-
 prietatum exultatione, nunc ex municipalium solēnitatum proprietate: &
 est omnis publicæ lætitiæ luxuria captatrix. Sed tu peregrinus es mundi hu-
 ius, ciuis supernæ Hierusalem. Noster, inquit, municipatus in cœlis. Habes
 tuos census, tuos Fastos, nihil tibi cum gaudijs seculi, imò contrariū debes. *Census, Fasti*
 Seculum enim gaudebit, uos uero lugebitis. Et puto, felices, ait, lugentes,
 nō coronatos. Coronant & nuptiæ sponso: & ideo non nubimus ethnicis,
 ne nos ad idololatriam usq; deducant, à qua apud illos nuptiæ incipiūt. Ha-
 bes legem à patriarchis quidem, habes Apostolū in domino nubere iubē-
 tem. Coronat & libertas secularis. Sed tu iam redēptus es à Christo, & qui-
 dem magno. Seruum alienum, quomodo seculum manumitter? Et si liber-
 tas uidetur, sed & seruitus uidebatur. Omnia imaginaria in seculo, & nihil ue-
 ri. Nam & tunc liber homini eras redemptus à Christo: & nunc seruus es
 Christi, licet manumissus ab homine. Si ueram putes seculi libertatē, ut &
 coronā conignes, redisti in seruitutem hominis, quam putas libertatē: ami-
 disti libertatē Christi, quam putas seruitutem. Nunquid & Agonisticæ cau-
 sæ disputabuntur, quas statim tituli sui damnant, & sacras & funebres scili-
 cet. hoc enim superest ut Olympius Iuppiter, & Nemeus Hercules, & misel-
 lus Archemorus, & Antinous infelix in Christiano coronentur, ut ipse spei
 ctaculum fiat, quod spectare nō debeat. Vniuersas (ut arbitror) causas enu-
 meramus, nec ulla nobiscū est: omnes alienæ, prophanae, illicitæ, semel iam
 in sacramēti tentatione eieratę. Hę enim erāt pompæ diaboli & angelorum
 eius, officia seculi, honores, solēnitates postulatrices, falsa uota, humana ser-
 uitia, laudes uanæ, gloriæ turpes: & in omnib. istis idololatria in solo quoq;
 censu coronarū, quibus omnia ista redimita sunt. Præfabitur quidem Clau-
 dius etiā cœlum syderibus apud Homeri carmina coronatum, certe à deo,
 certe homini: igitur & homo ipse à deo coronādus est. Ceterū à seculo coro-
 nātur & lupanaria, & latrine, & pistrina, & carcer, & ludus, & ipsa amphithe-
 atra, & ipsa spoliaria, ipsæq; libitinæ. Quām sacer sanctus, quamq; honestus

*Purpure.**Latus clauus.**Securis.**Virga.**Romam signi-
ficat, ad huc
gentilem**Census, Fasti**Omnia imagi-
naria in secu-
lo, & nihil ue-
ri**Iuppiter Olym-
pius.**Hercules Nemeus.**Archemorus
mislus.**Antinous in-
felix.**Renunciare
diabolo &
piscinis.*

ac mundus sit habitus iste, noli de uno poetico cœlo, sed de totius mundi cœ
 12 merijs æstimare. Ac enim Christianus nec ianuam suam laureis infamabit,
 Ianus. si notit quantos deos etiam hostijs diabolus affinxerit, Ianum à ianua, Li
 Limentinus. mentinū à limine, Forculū & Cardam à foribus & cardinibus, & apud Gre
 Forculus. cos Thyrazum Apollinē, & Antelios dæmones: tātō abest ut capiti suo ma
 Carda. nus inferat idololatriæ, imò iam dixerim Christo, siquidē uiri caput Chrī
 Thyreus. stus est, tam liberū quàm & Christus, ne uelamēto quidē obnoxiiū, nedum
 Apollo. obligamento. Porro & quod obnoxium est uelamento caput scēminæ, iam
 Antelij dæ. hoc ipso occupatū non uacat etiā obligamento. Habet humilitatis suæ sarcī
 mones. nam. Si nudo capite uideri non debet propter angelos, multo magis coro
 nato: fortasse tunc illo coronato scandalizauerit. Quid enim est capite scēmi
 næ corona, quàm formæ lena, q̄ summa lasciuiæ nota, extrema negatio ue
 recundiæ, conflatio illecebræ? Propterea non coronabitur operosius mulier
 ex Apostoli prospectu, ut nec criniū artificio coronetur. Qui tamen & uiri
 Corona Chri. caput est, & scēminæ facies, ut ecclesiæ, Christus Iesus, quale, oro te, sertum
 stispinca. pro utroq; sexū subijet: ex spinis opinor & tribulis, in figurā delictorum, quę
 nobis protulit terra cānis, abstulit autē uirtus crucis, omnes aculeos mortis
 in Dominici capitis tolerantia obtundens. Certe præter figurā contumelia
 in promptu est, & turpitudine & dedecoratio, & his implexa sæuitia, quę tunc
 Domini tempora & scēdauerunt & lancinauerūt: uti tu nunc laurea & myr
 ro, & olea, & illustriore quaq; fronde, & quod magis usui est, centenarijs
 quoq; rosis ex horto Midæ lectis, & utrisq; lilijs, & omnibus uiolis corone
 13 ris, etiam gemmis forsitan & auro: ut & illam Christi coronā æmuleris quæ
 postea ei obuenit: quia & fauos post fella gustauit, nec ante rex gloriæ à cœ
 la gustare. lestibus salutatus est, quàm rex Iudæorum proscriptus in crucē, minoratus
 primo à patre modicum quid citra angelos, & ita gloria & honore corona
 tus. Si ob hæc caput ei tuum debes, tale si forte ei repende, quale suū pro tuo
 obtulit: aut nec floribus coroneris, si spinis nō potes: quia nō floribus potes.
 Serua deo rem suam inattaminatā. Ille eam si uolet, coronabit. Imò & uult,
 Apoc. 3 Deniq; inuitat. Qui uicerit, inquit, dabo ei coronā uitæ. Esto & tu fidelis, ad
 mortem decerta & tu bonū agonem, cuius coronā & Apostolus repositam
 Apoc. 6 sibi merito confidit. Accipit & angelus uictoriæ coronam procedens in can
 Apoc. 10 dido equo, ut uinceret. Et alius Iridis ambitu ornatur cœlesti. Protosedēt &
 Apoc. 4 Presbyteri coronati: eodemq; auro & ipse filius hominis supra nubem mi
 cat. Si tales imagines in uisiōe, quales ueritates in repræsentatione? Illas aspi
 ce, illas odorare. Quid caput strophiole aut dracontario damnas, diadema
 Strophiole. ti destinatū? Nam & reges nos deo & patri suo fecit Christus Iesus. Quid
 Dracontariū. tibi cum flore morituro? Habes florē ex uirga Iesse, super quem tota diuini
 spiritus gratia requieuit, florem incorruptū, immarcescibilē, sempiternum:
 quem & bonus miles eligendo, in cœlesti dignatione, ordinatione profecit.
 Erubescite

Erubescite Romani commilitones eius, iam non ab ipso iudicandi, sed ab aliquo Mithræ milite. Qui cum initiatur in spelæo in castris uerè tenebrarum, *Mithræ miles* coronam interposito gladio sibi oblatam quasi mimum martyrij, dehinc capiti suo accommodatam, monetur obuia manu capite depellere, & in humerum si forte transferre, dicens Mithram esse coronam suam. Atq; exinde nunquàm coronatur: id quod in signū habet ad probationem sui, sicubi tentatus fuerit de sacramēto: statimq; creditur Mithræ miles, si deiecerit coronam, si eam in deo suo esse dixerit. Agnoscamus ingenia diaboli, idcirco quædam de diuinis affectātis, ut nos de suorum fide confundat & iudicet.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS

PER BEATVM RHENANVM.

Christianam religionem iam feliciter nascentem ethnici uarijs modis conati sunt opprimere, nullum persecutionis genus omittentes. Proscribebantur passim Christiani, deportabantur, necabantur. Delatoribus etiā erant constituta præmia. adeo nihil nō ab impijs tentatū est, ut uera pietas extirparetur. Porro mira tum flagrabat inter Christianos charitas. Si qui fuissent igitur in carcerem coniecti propter Christiani nominis professionem, quod accidebat cotidie, statim aderant qui uinctos consolarentur, præterea cibos mittebant. Quod si non admitterentur à custodibus ad colloquium, aut alioqui uenire non liceret, mittebant libellos consolatorios. Qualis est hic Tertulliani libellus, quo martyrum animos confirmat, quos alij missis cibarijs pascebant. Exhortatur autem futuros martyras, quos ipse eleganter designat, *Designati martyres* tos uocat, quemadmodum designatos Consules dicimus, quos uulgus electos appellat: exhortatur, inquam, ut alacres in Christianismo & gratia dei perseuerent, quam tantisper sint retenturi, donec patientiam & pacem coluerint. Deinde carcerem cum mundo committit, & cōmoda carceris explicat, Mox adhortatur, ut spiritu constantes sint & firmi: nihilo deiectiones animo, quod Christus aliquando dixerit, infirmā esse carnem, quando idem præmisit, Spiritum promptum existere. Postremo gentilium exempla commemorat, ob uanam duntaxat gloriam, etiam ultima passorum. Erant autem inter captiuos istos Christianos & fœminæ, quas seorsim cōpellat benedictas uocans. Haud aliter sanctissimus martyr Cyprianus in opusculis suis nusquam non martyres magni facit, prædicat atque extollit, uerum etiam quosdam libellos huic rei dicauit, ut illum, ad Fortunatum cui titulus de exhortatione martyrij, Vt epistolā illam ad Syagrium & Rogatianum ac cæteros in carcere detentos, quam pro se quia uenire non queat ad aures & oculos eorum uicariam mittere se scribit, gratulans & exhortans pariter ut in confessione cœlestis gloriæ fortes & stabiles perseuerent: ut illam ad Mosen & Maximū Celerinō perferente, Et illam ad martyres & confessores, cuius initium, Exulto lætus, Item illā quam exul ipse nominis causa, ad martyres partim in claustris & uinculis partim in metallis constitutos dedit, cuius initium, Gloria quidem uestra posebat. Porro autem non ijs solum martyrum appellationem accommodabat eam ætas qui iam toleratis supplicijs pro Christo mortē obierant, sed & illis qui in confessione nihil tormentorum atrocitate moti firmiter persisterant, etiam si adhuc in carcere detinerentur, de quibus intelligit Cyprianus quū scribit, *Y* fecerunt ad nos de quib

de quibusdam beati martyres literas. Item, si qui libello à martyribus accepto de seculo excederent. Sicq; nō modo Cyprianus martyres appellare solet sed & Tertullianus hoc loco, uerum scite addit, designati. Quin eos etiā hoc nomine solitos uocari indicat qui dimissi fuissent, ut quum de Valentino inquit, sed alium ex martyrij prerogatiua loci potitum indignatus. & de Praxea, insuper de iactatione martyrij inflatus, ob solum & simplex & breue carceris tedium. Nec aliter Cyprianus dixit in epistola qua Celerinum in ordinem cleri significat ascitum, Com meatum dando nobis confessoribus suis & martyribus gloriosis. Vbi com meatum accipit pro liberatione & dilatione qua uita captiuo & mori parato conceditur. Equidem in sanctis quibusdam, ut ipse alibi scribit, nequaquā minor fuit confessionis uirtus, sine testimonio passionis. Neque enim in confessoribus Christi dilata martyria meritum confessionis minuere, sed magnalia diuinæ protectionis ostendere, docet ad Lucium Pont. Romanum scribens. Confessorū nomen in ista significatione quam exposuimus Cypriano familiare, recentior ætas etiā nec carcerem nec tormenta perpeffis attribuit. Ille uero ad Mosen & Maximum presbyteros scribens, Beatum, inquit facit primā & unā confessio. Vos totiens confitemini quotiens rogati ut de carcere recedatis, carcerem fide & uirtute præeligitis.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Inter alimēta carnis.) Hoc est quod inferius dicet, Imo, inquit & quæ iusta sunt caro non amittit per curam Ecclesiæ & agapen fratrum. Sanè diuus Cyprianus epistola sexta libri tertij admonet presbyteros et diaconos ut gloriosa uoce domino confessis & in carcere constitutis omnis diligētia præbeatur. Ibidem mox Tertullum quendam ab hoc pio officio laudat, quod uidelicet circa curam corporum captiuis Christianis non desit. Benedicti martyres.) Benedicti id est laudandi. Hoc epitheto martyres ornat Tertullianus, Vt paulopost, In primis ergo benedicti. Et infra ad mulieres, Proinde uos benedictæ. Quod Eleutherio Pont. Rom. & martyri iam defuncto superius etiam attribuit. Cyprianus fortissimos & beatissimos subinde uocare solet, Quodam loco fortissimos & fidelissimos. Designati.) Designati id est futuri martyres. Metaphora ab electis magistratibus sumpta, qui designari dicuntur quum eliguntur. Suetonius in uita Claudij Caesaris in fine, Nam & quum Consules designaret, neminem, ultra mensem quo obiit, designauit. Porro quos hic alloquitur Tertullianus nondum martyrium tulerant siue fecerant ut Cyprianus loquitur, sed expectabant, ut est apud eundem, quotidie leti profectionis suæ salutarem diem, & iam iamq; de seculo recessuri ad martyrum munera & domicilia diuina properabant. Et domina mater ecclesia.) Obserua quod matrem ecclesiam pulchre dominam uocat. De uberibus suis.) Nam præcessit, mater. Significat autem thesauros Ecclesiæ. Et singula fratres de operibus suis proprijs.) Docet enim Paulus ad Ephesios scribens, etiam proprijs manibus laborandum ut habeas quod indigenti cōmunices. Ergo pistor panem misitabat, calcearius calceos, telam textor. hanc fullo gratis curabat, consuebat uersitarius. Alius pecuniam mittebat diurno labore collectam. Nec tantus ego sum, ut uos alloquar.) Vide quantum prisca martyribus tribuerint.

Gladiautores perfectissimos.) Gladiautores sunt qui gladijs pugnant. Inter hos erant, Retiarij, Secutores, Mirmillones, Hoplomachi, Thraces. Quorū aliquot interdum paria producebantur in spectaculis. Non tantum magistri.) Hī sanctæ uocabantur, qui huiusmodi gladiatorum familiam domi aiebant instituebātq; ex mancipijs redemptis constantem. Et prepositi sui.) Militaris officij uocabulum fuit Præpositus sub posterioribus imp. Vnde in Notitia Occidentis legimus. Præpositos Thesaurorum, Præpositos argentariorum, Præpositos Bastagorum

rem, Præpositum rei priuatæ, Præpositos militum & equitum, & apud Mag. Cassiodorum, Præpositum Galliarum, ut & in administratione ciuili Præpositum calcis. Hoc nomen in gentiliū officijs usitatum Christiani, ceu multa alia, libenter usurpant. Cyprianus in epistola quadam ad martyres, Et à præpositis suis, inquit, nec carcere nec metallis separata. Item aduersus Demetrianum, Præpositus illic agnoscitur, & timetur quem non sententia diuina constituit, sed in quem factio perditæ & nocens caterua consentit. De ipso populo dictata suggesta.) Dictata non solum ludī magistrorū sunt literas docentium. Sic & Suetonius in uita Iulij Cæsaris, de gladiatoribus loquens, Tyrones, inquit, neq; in ludo neq; per lanistas, sed in domibus per equites Romanos ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat, precibus enitens, quod epistolis eius ostenditur, ut disciplinam singulorum suscipere, ipsiq; dictata exercentibus darent. Et Iuuenalis, Donec peragat dictata magistri Omnia. Nolite contristare spiritum sanctum.) Alludit ad locum Pauli ad Ephesios quarto cap. Defectionibus.) Malim referre ad penuriam rerum quàm ad inconstantiam quā à proposito deficiunt. Sic Cyprianus aduersus Demetrianum, Vt nemo mirari debeat singula in mundo coepisse deficere, quum totus ipse iam mundus in defectione sit & in fine. Et in ima sua delitescat.) Non dissimilis sententia est ei quæ in Valentinianis legitur, Abscondat itaq; se serpens quantum potest, totamq; prudentiam in latebrarum ambagibus torqueat, altè habitat, in cæca detrudatur, Et reliqua. Vt uos committat.) Sæpe iam diximus cōmittendi uerbum ad contentionem & certamen referri, unde gladiatores propriè cōmittuntur. Metaphoricos Iuuenalis, Committit uates. Cyprianus epistola xiiij. libri tertij, Et gloriosos seruos dei cum dei sacerdote cōmittunt. A martyribus in carcere exorare consueuerunt.) Alludit ad consuetudinem eius temporis quæ etiam ætate Cypriani in usū fuit, quemadmodum ex eius uiri scriptis colligitur, Siquidem Lapsi id est qui sacrificauerant idolis, aut necessitatem sacrificandi pecunia apud magistratum redemerant accepta securitatis syngrapha, quo reciperentur in ecclesiam ante confessionē exhomologesinq; & poenitentiam ante impositionem manus episcopi & cleri, solebant à martyribus & cōfessoribus in carcere constitutis libellum extorquere deprecatorium per quem in ecclesiam recipi iuberentur. Sic enim lapsi quidam importunis precibus martyres & confessores fatigabant corrumpebantq;. Vocabant autem ueteres Dare pacem, recipere in ius cōmunicationis. In hunc igitur sensum accipi debet quod hic Tertullianus scribit, Quam pacem quidam in ecclesia non habentes. Item, ut si forte & alijs præstare possitis. Vide quanta fuerit olim martyrum etiam dum uiuentium autoritas. Sanè Cyprianus epistola xv libri tertij, in libello quorundam martyrum pro lapsis scripto hoc insertum paulo incautius fuisse testatur, Communicet ille cum suis. Nam addi debebat qui nam sui. Proinde idē sanctissimus uir scribit sub antecessoribus suis id semper obseruatū, ut Diaconi ad carcerem cōmeantes martyrum desyderia consilijs suis & scripturarum præceptis gubernarent: hijs enim illic uerbis utitur. Quousque & parentes uestri.) Parentum uocabulo, ni fallor, quoslibet cognatos intelligit, quemadmodum & hodie uulgu Italorum & Gallorum loquitur. Exisse uos è carcere, quàm in carcerem introisse intelligemus.) Simili sermonis schemate usus est in Valentinianis, Vbi superindui potuit, quàm despoliari. Inspice quod illic annotauimus. Faustus Manichæus apud Aur. Augustinū, Ex Iordane nobis erit factus Iesus dei filius, quàm natus ex utero mulieris. Ammian. Marcellinus libro 27 de ingratitudine populi in Symmachum præfectū urbi sub Valentiniano & Gratiano Augg. loquens, Quidam plebeius, inquit, finxerat illum dixisse sine indice ullo uel teste, libenter se uino proprio cal-

carias extincturum, quàm id uenditurū pretijs quibus sperabatur. Item alibi. *Ambrosius* in libro de uiduis, Vitem facilis tondere quàm premere. Tamen si aduerbium magis quod præcedit, hic repeti potest: id quod in hoc scriptore nouum nō est, ut in præcedentibus plus semel monuimus. Iudicia deniq; non Proconsulis, sed dei sustinet.) Ex hoc loco licet animaduerrere martyres istos ad quos scribit *Tertullianus*, uel in ipsa Carthagine uel aliquo oppido uicino captiuos fuisse detentos, certè in prouincia Carthagenensi. Nam Carthagine Proconsulem fuisse declarat *Pontius* diaconus in uita diui *Cypriani* martyris, quum inquit, Deniq; comprehensus à ministris Paterni Proconsulis Carthagenensis. Et, Paternus Proconsul dixit. Item, *Galerius* Proconsul dixit. Is mortuo Paterno successerat. Eratq; Proconsulum magistratus olim annuus. Vnde illud *Cypriani*, Eant, inquit, nunc magistratus & Consules siue Proconsules annuæ dignitatis insignibus & duodecim fascibus glorientur. Neminem uero lateat administrationes prouinciarū sub inde mutatas fuisse pro libidine Cæsatum. Equidem in libro cui titulus *Notitia Occidentis*, nominatim fit mentio Proconsulis *Aphricæ* sub cuius dispositione fuerit Prouincia, Consularis & Legati eius duo. Is, ut uidetur, apud Carthaginem tanquam metropolim habitabat. Vnde & Carthaginēsis *Aphrica* dicitur eodem libro. • Habet tenebras, sed lumen estis ipsi.) *Cyprianus* ad martyres de carcere, O beatum carcerem, inquit, quem illustrauit uestra præsentia. O beatum carcerem qui homines dei mittit ad cœlum. O tenebras lucidiores sole ipso & luce hac mundi clariores, ubi modo constituta sunt dei templa & sanctificata diuinis confessionibus membra uestra: Et alibi, Illuminabat mundū sol oriens & luna decurrens, sed uobis idem qui solem fecit & lunā, maius in carcere lumen fuit, & in corde ac mentibus uestris Christi claritudo resplendens, horribiles carceris atq; funestas pœnalis loci tenebras æterna illa & candida luce radiauit. Triste illic expirat.) Triste id est res tristis graueolentia uidelicet illic expirat. si accipias uerbum expirat ut sit absolutum. Sed uos estis de iudicibus ipsis iudicaturi.) Alludit ad illud quod legitur *Sapientiæ* cap. III. Iudicabunt Nationes, & dominabuntur populis. *Christianus* etiam extra carcerē seculo renunciauit.) Verissima enim est *Cypriani* sententia in de habitu uirginum, Cæterum quæcunq; terrena sunt, in seculo accepta, & hic cum seculo remansura, tam cōtemni debent quàm mundus ipse contemnitur, cuius pompis & delitijs iam tunc renunciauimus quum meliore transgressu ad dominum uenimus. Conuersationē seculi & carceris.) Hoc uocabulo etiam in superioribus utitur. Utitur & *Cyprianus*. Si nos plus.) Emendauimus ex *Gorziensi*, si non plus in carcere spiritus acquirit, quàm caro amittit. Si acquirit, pro An acquirat. Similem locutionem habes in *Apologetico*, Constet igitur prius, si isti, quibus sacrificatur, salutem Imperatoribus uel cuiilibet homini impertiri possunt. Pro, An isti possint. Per curam Ecclesiæ.) Nam ut in initio huius libelli indicauimus ex *Cypriano*, erant diaconi qui martyribus in carcere necessaria subministrabant, & mentes eorum Euangelicis documentis cōsolabantur corroborabantq;. Et insuper quæ semper utilia fidei, spiritus adipiscitur.) Veteres non solum externam curam corporibus martyrum impendebant, sed & spiritum eorum & sanctum animi propositum precibus adiuuabant, quum publice in sacrificio, quam nos hodie missam dicimus, tum priuatim in secessu deum comprecantes. Sic enim diuus *Cyprianus* ad confessores & martyres captiuos scribit, Et nos quidē, inquit, uestri diebus ac noctibus memores, & quando in sacrificijs precem cum pluribus facimus, & quum in secessu priuatis precibus oramus, coronis ac laudibus uestris plenam domini fauentiam postulamus. Hactenus ille. Verum enim uero ut adhuc in carne constituti martyres ueteribus illis

illis Christianis curæ erant, sic nec defunctos negligebat. Diebus enim quibus ex-
 cesserant commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrabant, nec
 id semel sed singulis quibusq; annis faciebant, quum uidelicet is dies recurrisset,
 aut statum comemorandarum passionum tempus aduenisset. Hoc nos docet fan-
 tissimus Cyprianus epistola sexta libri tertij in hunc modum scribens, Deniq; &
 dies eorum, inquit, quibus excedunt annotate, ut commemorationes eorum inter
 memorias martyrum celebrare possimus. Quamq; Tertullus fidelissimus & de-
 uotissimus frater noster inter cætera sollicitudinem & curam suam cum fratribus
 in omni obsequio operationis impartit, qui nec illic circa curam corporum deest
 (sic enim eam periodum legendam arbitror) scribat ac significet mihi dies quibus
 in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosæ mortis exitu transeunt;
 ut & celebrentur hic à nobis Oblationes & Sacrificia ob commemorationes eo-
 rum, quæ citò uobiscum domino prosperante celebrabimus. Rursum epistola v. li-
 bri quarti hoc idem attestatur, Sacrificia pro eis, inquit, semper, ut meministis, offe-
 rimus quoties martyrum passiones & dies anniuersaria cōmemoratione celebra-
 mus. Hæc ille. Cæterum quod dicit sacrificia pro martyribus offerri sic accipien-
 dum, ni fallor, ut Pro eis idem ualeat quod pro commemoratione eorum (nam id
 prioris loci mox citati uerba aperte continent.) Veluti passione siue commemora-
 tione passionis occasionem oblationibus & sacrificijs dante. Quæ res inde nata ui-
 detur, quod in sacrificio iuxta ritum ueteris ecclesiæ (quemadmodum in annota-
 tionibus libri de corona militis ex Magno Dionysio obiter indicauimus) post
 symbolum decantatum & mutuâ pacis consalutationē nomina piæ defunctorum
 conscripta in scheda, quam in altari ponebant, recitabantur non sine laude & pre-
 conio uirtutum quæ in uiuentibus eluxerant. Quo honore, bonæ deus, qui digno
 res quàm qui pro Christo sanguinem suum fudissent? Hanc ecclesiæ consuetudi-
 nem indicat Aur. Augustinus libro de Virginitate, Perhibet enim, inquit, præcla-
 rissimum testimonium ecclesiastica auctoritas, in qua fidelibus notum est, quo loco
 Martyres, & quo defunctæ Sanctimoniales ad altaris sacramenta recitentur. Ha-
 cenus ille. Gratulatoriæ ergo preces erant potius, quibus quàm deo gratias age-
 bant qui martyribus eam gratiam & tantum dignationis contulisset: tum simile
 donum coelitus sibi dari concordibus uotis flagitabant. ceu adhuc canit ecclesia,
 Gaudeamus in domino, & reliqua. Id confirmat idem Aur. Augustinus tractatu
 84. in Euangelium Ioannis, de martyribus & altari disputans, hijs uerbis. Ideo quip-
 pe ad ipsam, inquit, mensam non sic eos commemoramus, quemadmodum alios
 qui in pace requiescunt, ut etiam pro eis oremus, sed magis ut orent ipsi pro nobis,
 ut eorum uestigijs adhæreamus. Hæc Augustinus. Aliter pro lapsis qui iam recō-
 ciliati essent, offerebatur, qui post confessionem criminis, & factam poenitentiam
 exhomologesinq; finitam, post manus impositionem episcopi & cleri, hoc conse-
 quebantur ut facta pro eis oblatione & precatione, Eucharistiam acciperet. Id ea
 ætas etiam uocabat offerre nomen alicuius, fortasse quod eius nomen recitare-
 tur commendandum communibus ecclesiæ precibus, descriptum in scheda atque
 in alteri positum. Quod monere libuit, ut locum Cypriani intelligas in epistola 14.
 tertij libri, quum dicit, Ad cōmunionem admittitur, & offertur nomen eo-
 rum. Porro huiusmodi memoria martyrum siue commemorationes pepererunt
 nobis postea festos dies plerosque quibus hodie Christiani feriantur. Sanè ipsum
 Commemorationis uocabulum ecclesia retinuit sacrificijs nostris non ignotum.

Et agapen fratrum. Intelligit eleemosynam quod ex charitate cum egente de-
 beat fieri cōmunicatio. Hinc legimus apud Cyprianum libro tertio ad Quirinum,
 Agapen & dilectionem fraternam, religiose & firmiter exercendam. Vtitur La-

tino uocabulo Tertullianus aduersus Marcionem libro primo, De alienis bonis, inquit, ob alium deum nomine eleemosynę & dilectionis operatur. Hieronymus ad Eustochium, loquens de illis qui laudem humanam eleemosynis largiendis uerantur, Quum manum, inquit, egenti porrexerint, buccinant. quū ad agapen uocauerint, preco conducitur. Huiusmodi agapen Germani Spendam uocant. Erat & cœnæ genus pro pauperibus refocillandis, qualis apud gentiles sportula, à qua sportulantes fratres dixit Cyprianus nouo uerbo. Tertullianus Apologetici cap. 39. Cœna nostra, inquit, de nomine rationē suam ostēdit. Vocatur agape, id quod dilectio penes Græcos est. quantiscunq; sumptibus constet, lucrum est pietatis nomine facere sumptum. Siquidē inopes quosq; refrigerio isto iuuamus. Et reliqua. Porro fratrum nomine Christianos intelligi saepe iam monuimus. Tertullianus in Apologetici capite mox citato de Christianis loquens, Quāto dignius, inquit, fratres & dicuntur & habentur, qui unum patrem deum agnouerunt, qui unum spiritum biberunt sanctitatis, qui de uno utero ignorantia eiusdem ad unā lucem expirauerint ueritatis. Vnde fraternitas pro collegio fratrum siue ecclesia Cypriano, Hieronymo, Ambrosio. Nec uides alienos deos.) Nam atate Tertulliani paganissimus adhuc florebat. Non solennes Nationum dies.) Solennitates uocat in de Corona militis. Officia seculi, inquit, honores, solennitates, postularitates, falsa uota. Non nidoribus spurcis uerberaris.) In Solennibus enim Cæsarium, Gentiles, ut est in Apologetico, focos & choros in publicum educebant, uicatim epulabantur, ciuitatem tabernæ habitu abolefaciebāt. Huc facit quod ad uxorem libro secundo de dispari coniugio loquens, ubi uidelicet mulier Christiana gentili marito nupta est, Moratur, inquit, dei ancilla cum Larib. alienis: Et inter illos, omnibus honoribus dæmonum, omnibus solennibus regum, incipiente anno, incipiente mense, nidore thuris agitabitur. Non clamoribus spectaculorum at. uel furore.) Non dissimiliter dixit aduersus Marcionem libro 1. Quid non frequentas tam solenneis uoluptates Circi furentis, & caueæ sauiantis, & scenæ lasciuientis. Et in Apologetico, nihil est nobis dictu, uisu, auditu, cum infania Circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arenæ, cum Xysti uanitate. Hoc imitatus Hieronymus dixit in uita Hilarionis, Non Circi furoribus non arenæ sanguine, non theatri luxuria delectabatur. Et in epistola ad Marcellam, Habeat sibi Roma suos tumultus, arena sauiat, circus infaniat, theatra luxurient. Cederis.) Nam antē dixit uerberaris. Et in Valentinianis, Tuam simplicitatem sua cæde dispergunt. Vnde Hieronymus cæde manus posuerit pro ictu manus. In uita Hilarionis. Rursum in Apologetico, Inde disceditur nō in cateruas cæssionū. Sic enim illic scribendū est, pro censionū. Non in loca libidinū publicarū.) Hieronymus ad Gerontiā, Vt in eo se putet esse laudabilem, si scortis melior sit, si publicarum libidinū uictimas superet. Tertullianus in de Pallio, Lupas popularium libidinum nundinas uocat. Gloriam deniq; suā.) Locus est apud Marcum & Luc. cap. 9. Vagare spiritus, spaciare spiritus.) Malim, uagare spiritū, spaciare spiritū, et n. Nam sequitur, Quoties eam spiritu deambulaueris. Et non stadia opaca aut porticus longas præponens tibi.) Nos proponens tibi. Ex Gorziensi. Porro stadia hoc est exercitiū loca domestica ad gestationē, cursum, & deambulationē apta, reddebant opaca syluæ quæ inter porticus in ædificijs ueterū cōstitæ erant, nempe nunc platanones, nūc daphnones, hoc est plataneta & laureta, in quibus etiā pro deambulare solebant ueteres. Eratq; stadiū uiridario coniunctum. De huiusmodi stadio sentit Tertullianus in de corona militis, quum ait Susannā in stadio mariti non uelatam deambulasse. Quo loco de stadiatis porticibus, Vitruuium facete mentionem scripsimus. Vbi autem erit cor tuum.) Locus est Matth. 6. cap. Sit nunc benedicti.) Sit hic cōcedentis est nō imprecantis. Vt illud in de carne

Christi, Sit planè stultum, si de nostro sensu iudicemus deum. Quñ in sacra-
menti uerba respondimus.) Sacramentum hic iusiurandum est, quo baptismum
suscepturus Christo se obligat. Hieronymus ad Heliodorum, Recordare tyroci-
næ tui diem, quo Christo in baptismo consepultus, in sacramenti uerba iurasti.

Nemo miles ad bellū cum delitijs uenit.) Hunc totum Tertulliani locum imi-
tatus est Hieronymus quum epistolam illam ad Heliodorū scriberet. Inquit enim,
Quid facis in paterna domo delicate miles? Vbi uallum? Vbi fossā? Vbi hyems
acta sub pellibus? Nec de cubiculo ad aciem procedit.) Hieronymus ibidem.

Et tu mihi de cubiculo ad aciem, tu de umbra egrederis ad solem. Sed de pa-
pilionibus expeditis & substrictis.) Expediuntur tentoria inuoluta quum in ca-
stris extenduntur, & funiculis ad palos terræ infixos substringuntur alliganturq;
ne uento disturbante corruant. Et in bonitas.) In bonitatis uocabulo rursus u-
titur in libro de exhortatione castitatis, Alioquin res, inquit, & uiris & foeminis
eadem in bonitate ad matrimonium & stuprum commixtio carnis licitandū. Por-
rò eadem forma dixit in bonitatem, qua in alienum pro non alieno libro quarto
aduersus Marcionem. Etiam in pace labor est. Et in cōmodis.) Reposuimus
ex Gorziensi collatione, Etiam in pace, labore & in cōmodis bellum pati iam edi-
scunt. In armis deambulando.) Vegetius penultimo capite libri primi, Præ-
terea uetus, inquit, consuetudo permansit, & diui Augusti atq; Adriani constitut-

tionibus præcauetur, ut in mense tam equites quàm pedites educantur ambulatū.
Hoc enim uerbo hoc exercitiū genus nominant. & decem millia passuū armati in-
structi; omnibus telis pedites militari gradu ire ac redire iubebantur in castra, ita
ut aliquā itinēris partem cursu alacriore conficerent. Rursus lib. 1. 1. Iuniores quī-
dem, inquit, & noui milites mane ac post meridiē ad omne genus exercebātur ar-
morum. Veteres autē & eruditi, sine intermissione semel in die exercebantur in ar-
mis. Ibidem docet tēpestate uel uentis aere turbato milites sub tectio quod ex can-
nis, ulua, uel culmo cōstabat, armis erudiri solitos. Ceteris autē & hybernis diebus
si niues pluuiæq; cessarent, exerceri cōgebātur in campo: ne intermissa cōsuetudi-
ne, animi militū debilitaretur & corpora, Syluā cedere, onera portare, fossas trans-
silire, in mari uel in fluminib. natare, gradu pleno ambulare, uel etiā armatos cum
sarcinis suis currere frequentissime cōuenit, ut cottidiani laboris usus in pace, dif-
ficilis nō uideatur in bello. Testudinē desiccando.) De materia ac tabulatis tes-

tudo cōtextitur, quæ ne exuratur incendio, corijs uel cilicijs, cētonibusq; uestitur.
Autor Vegetius. Robustiora autē sūt ligna dum exiccātur. Et sole ad coelū.) Ac-
cipit coelū pro uento siue aere frigidiorē. Alioqui possit etiā legi ad gelu. De tu-
nica ad loricā.) Hieronym. ad Heliod. Corpus assuetū tunicis, loricae onus nō fert.

Proinde uos benedicite.) Inter captiuos istos Christianos erāt & mulieres, quas
nunc cōpellat benedictas uocando. Eodē foeminas uocabulo ornat in de cultu fo-
minarū, qui libellus sequitur. Sic Cyprian. in epist. quadā ad martyres, Beatas autē
foeminas, inquit, saluto, quæ uobiscū sunt in eadē cōfessionis gloria cōstitutæ. Et
reliqua. Idē in Sermone de lapsis, Cum triūphantibus uiris, inquit, & foeminæ ue-
niūt, quæ cū seculo dimicātes sexū quoq; uicerūt. In quo Agonothetes deus ui-
uus est.) Agonothetes est is qui certamē instruit premijs propōitis. Latini Mune-
rariū appellant. Hieron. ad Lucinū. Nō est inuidus Agonotheta noster. Xystar-
ches spiritus sanctus.) Elegāter Xystarchen uocat spiritū sanctū. Nā huius auxilio
constantia martyres debēt. Proinde supra dixit de spiritus sancto, Si enim nō uobis-
cū nūc introisset, nec uos illc hodie fuissetis. Significat autē Xystarches Xysti præ-
sidē. Et erat Xystus locus in quo athletæ per hyemē exercebātur. Hic agonē intel-
ligit. Brabiu. ἀγών premiū est quod uictori certaminis ipse ἀγώνης addidit.

Itaque Epistates uester Christus Iesus.) Epistaten hic accipit pro magistro qui Athletis praeest, nam utitur hac metaphora Tertullianus. Apud Athenienses qui decem uiris diurno imperio praeerat, *ἀθλητάρχης* appellatur Demostheni. Alioqui in acie *ἀνίσταται* & *ἡσυχάζει* substitutes & astites dicuntur apud Aelianum, quemadmodum elegantissime uertit Thessalonicensis Gaza. Qui uos spiritu unxit.) Apud Graecos olim luctaturi athletae ceromate id est oleo cerato perfundeantur. Hinc ceromatistae dicebantur unctores. Sic unctis inspergebatur puluis. Christus suos athletas spiritu ungit. Et ad hoc scamma produxit.) Locus certaminis in quo congregiuntur athletae, *σκάμμα* Graecis dicitur, quod is fossa cingi solet, *ἡ δὲ σκάμμα*. Hinc prouerbialiter dictum diuo Hieronymo, de scammate & loco certaminis egredi, pro eo quod est a proposito digredi, siue lineas transilire. Sic enim apud illum legendum scribentem aduersus errores Ioannis Hierosolymitani ad Pammachium, Quum ergo ista quaerantur, inquit, cur tu omisiss super quibus pugna est, de scammate & loco certaminis egrediens, in peregrinis & longe alienis disputationibus immoraris? Porro seipsum exponit quum addit, & loco certaminis. Et enim idem ualeat quod, id est. Non omittendum ualde signanter loqui Tertullianum. Nam athletae & gladiatores produci dicuntur in spectaculis ab ipsis munerarijs qui ludos addunt. Sic mox, ut ad stadium tribunalis bene exercitati in commodis omnibus producamur. Nempe enim ut athletae segregantur ad strictiorem disciplinam.) Apud ueteres ad certam quandam ciborum atque exercitationum necessitatem astringebantur athletae, ut sic uires firmitatemque corporis compararent. Cuiusmodi uicium Aristoteles *ἀναγκαζία* uocat. Et gladiatoribus quibusdam Hordearijs nomen fuisse testatur Plinius. Fab. Quint. Sicut, inquit, athlete remissa quibusdam temporibus ciborum atque exercitationum certa necessitate, ocio & iucundioribus epulis reficiuntur. Panem athletarum coliphium dictum uolunt, cuius meminerit Iuuenalis satyra secunda illo uersiculo, Luctantur paucae, comedunt coliphia paucae. Diuus Cyprianus de gladiatoribus in epistola ad Donatum, Impletur, inquit, in succum cibus fortioribus corpus, & aruina assiduus nidoris membrorum moles robusta pinguescit, ut saginatus in poenam, charius pereat. Porro fortassis diuus Hieronymus ad istum athletarum uicium quem illi sollicitius obseruat, respexit, quum dixit ad Pammachium De optimo genere interpretandi, Et putida iusticorum interpretatione se torset, quemadmodum illic legendum contendit Erasmus noster. Vt ab eo etiam ipsam fortitudinem assumat.) Scripsimus, Ipsa. Ex collatione Gorziensi. Gladium grauem, & crucem excelsam.) Cyprianus aduersus Demetrianum genera tormentorum enumerans quibus ille Christianos affligeret, Innoxios, inquit, iustos, deo charos, domino priuas, patrimonio spoliis, cathenis premis, carcere includis, gladio, bestiis, ignibus, punis. Rursum in sermone De lapsis, Sed quum durissimi iudicis recrudescente fatuitia, iam fatigatum nunc flagella scinderent, nunc contunderent fustes, nunc equuleus extenderet, nunc ungula effoderet, nunc flamma torreret, caro me in colluctatione deferuit, infirmitas uiscerum cessit. Idem alijs multis locis supplicia Christianorum commemorat. Heraclitus, qui se bubulo stercore oblitum exussit.) Is laborabat morbo aquae intercutis, & quum obscuris sermonibus affuetus homo, quaerendum e medicis iussisset, Num ex imbre siccitatem facere possent, & ab illis ludi se putantibus fuisset neglectus, tandem sibi ipsi subuenire uolens bubulis excrementis obliti corpus suum inflatum, fecit. Est apud Laertium. Item Empedocles.) Huius mentionem facit & in libro De pallio. Et Peregrinus qui non olim se rogo immisit.) Haec lectio mihi non displicet. Nam autor est Eusebius Caesariensis in Chronicis quae nobis uertit Hieronymus, anno imperij

Imperij Marci Antonini Veri quinto si non fallit numerus, Peregrinum Philosophum apud Pisas rogo quem ex lignis composuerat incenso, semet superiecisse. Recte ergo Tertullianus dixit non olim, ad antiqua exempla quæ præmisit respiciens, quum ipse uixerit sub Seuero; qui post Marcum Antoninum anno 33 regnare cœpit. Peregrini uitam descripsit Lucianus in libello, cui titulus de morte Peregrini. Qui se testatur interfuisse spectaculo, quum in ignem se Proteus iniiceret, hoc pacto gloriam aucupaturus. id enim uocabuli sibi indiderat impostor ille. Ammian. Marcellinus libro xxi. loquens de crudelitate Valentis Augusti, ducti uniuersi, inquit, flebiliter iugulantur præter Simonidem: quem solum sæuius ille sententiæ lator, efferatus ob constantiam grauem, iusserat flammis exuri: qui uitam ut dominam fugitans rabidâ, ridens subitas momentorum ruinas, immobilis conflagrauit, Peregrinū illum imitatus Protea cognomine philosophum clarum, qui cum mundo digredi statuisset, Olympiæ quinquēnali certamine sub Græciæ conspectu totius, ascenso rogo quem ipse cōstruxit, flammis absumptus est. Aul. Gellius Noctium Atticarum libro xii. Philosophū, inquit, nomine Peregrinum, cui postea cognomentum Proteus factum est, uirum grauem atq; constantem uidimus quum Athenis essemus, diuersantem in quodam tugurio extra urbem. Et reliqua. *Regulus dux Romanorum.*) Carthageneses Attilium

Regulum palpebris resectis dolio inclusum quo undiq; acuti stimuli eminebant, necauerunt. Ex Valer. Maximo. L. Florus de Regulo, Nec ultimo siue carceris seu crucis supplicio deformata maiestas. Seneca compluribus locis crucem Reguli cōmemorat. *Διαμαστίγωσις* id est flagellatio.) Huius meminit & in Apo-

logetico sub finem, Certè Laconum flagella sub oculis etiam hortantium propinquo quorum acerbata, tantum honorem domui conferunt, quantum sanguinis fuderint. Sic enim illic legendum. Istius ueteris diamastigoseos uestigium aliquod uideas apud Italos in Liranijs. Tanti uitrum: quanti uerum margaritum:)

Prouerbij translatio est à gemmis supposititijs. nam uitrum pro gemma sæpe uenditur ab impostoribus. sensus hic est, Si pro terrena gloria quæ planè uitrea est & fragilis, tantum tormentorum suscipiunt homines, quid nobis non faciendū perpetiendumq; quo æternā in coelis uitam consequamur, quæ pretiosum illud margaritum est omnibus diuenditis comparandum? Diuus Hieronymus post Tertullianum non uno loco sic allegare solet, Si tanti uitrum, quanti margaritum? Certè ad Latam ait, Si tanti uitrum, quare non maioris sit pretij margaritum? Item ad Saluinam, Si tanti uilissimum uitrum, quanti pretiosissimum margaritum?

Ad gladiū locat: Hos taxant etiam satyræ Iuuenalis. Certè ad feras ipsas affectatione descendūt.) Diuus Cyprianus ad Donatum, Quid, inquit, illud oro te, quale est, ubi se feris obijciunt quos nemo damnauit? Aetate integra, honesta satis forma, ueste pretiosa, uiuentes in ultronei funus ornantur, Malis suis miseri gloriantur, pugnant ad bestias non crimine sed furore. Spectant filios suos patres. Frater in cauea et soror preſto est, & spectaculi licet precii largior muneris apparatus amplificet, ut mœroribus suis mater intersit, hoc pro dolor mater & redimit.

Iam & ad ignes quidā se autorauerūt.) Autorare, obligare est, unde autoramentum, & milites autorati. Diximus supra. Et in medijs ciuitatibus elapsæ caueis.) Hic uenit mihi in mentē duarum sæuarū Vrsarū quas Valentinianus Aug. aiebat, earū caueas iuxta cubiculum suū locare solitus. Alteri Micæ aureæ nomen erat, alteri Innocentiæ. Multos illæ mortaleis laniarunt ridente & hac sæuitia delectato principe. Autor Am. Marcellinus lib. 39. Omni cōtumelia expuncti.) Hic audis Tertulliani uerbū. Significat nihil cōtumeliæ omisſum quod illi nō sint per pessi. Hominis causa.) Puta Imperatoris Romani. nam hunc, ni fallor designat.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTULLIANI AD MARTY-

RES LIBER.

*Martyres de/
signati**Dictata**Tetatio Chri/
stianorū incar/
ceratorum**MUNDVS**CARCER*

INTER carnis alimenta benedicti martyres designati, quæ uobis & domina mater ecclesia de uberibus suis, & singula fratres de operibus suis proprijs in carcerem subministrant, capite aliquid & à nobis quod faciat ad spiritum quoq; educandum. Carnem enim saginari, & spiritum esurire non prodest. Imò si quod infirmum est, curatur: æque quod infirmius est, negligi non debet. Nec tantus ego sum, ut uos alloquar. ueruntamen & Gladiatores perfectissimos non tantum magistri & præpositi sui, sed etiam idiotæ, & superuacue quicq; adhortantur de longinquo, ut sæpe de ipso populo dictata suggesta profuerint. In primis ergo benedicti nolite contristare spiritum sanctum, qui uobiscum introijt carcerem. Si enim non uobiscum nunc introisset, nec uos illic hodie fuissetis. Et ideo date operam, ut illic uobiscum perseveret: ita uos inde perducatur ad dominum. Domus quidem diaboli est & carcer, in qua familiam suam continet. Sed uos ideo in carcerem peruenistis, ut illum etiam in domo sua conculcetis. Iam enim foris congressi conculcaueratis. Non ergo dicat: In meo sunt, tentabo illos uilibus inedijs, defectionibus, aut inter se dissensionibus. Fugiat conspectum uestrum, & in ima sua delitescat, contractus & torpens, tanquam coluber excantatus, aut effumigatus. Nec illi tam bene sit in suo regno, ut uos committat: sed inueniat munitos, & concordia armatos: quia pax uestra bellum est illi. Quam pacem quidam in ecclesia non habentes, à martyribus in carcere exorare consueuerunt. Et ideo eam etiã propterea in uobis habere, & fouere, & custodire debetis: ut si forte & alijs præstare possitis. Cetera æquè animi impedimenta usq; ad limen carceris deduxerint uos, quousq; & parentes uestri. Exinde segregati estis ab ipso mundo. Quanto magis à seculo rebusq; eius? Nec hoc uos consterneret, quod segregati estis à mundo. Si enim recogitemus ipsum magis mundum carcerem esse, exisse uos è carcere, quàm in carcerem introisse intelligemus. Maiores tenebras habet mundus, quæ hominum præcordia excæcant. Grauiiores catenas induit mundus, quæ ipsas animas hominum constringunt. Peiores immundicias expirat mundus, libidines hominum. Plures postremo mundus reos continet, scilicet uniuersum hominum genus. Iudicia deniq; non Proconsulis, sed dei sustinet. Quo uos benedicti de carcere in custodiarium si forte trāslatos existimetis. Habet tenebras, sed lumen estis ipsi. Habet uincula, sed uos soluti deo estis. Triste illic expirat, sed uos odor

odor estis suauitatis. Iudex expectatur de iudicibus, sed uos estis de iudicibus ipsis iudicaturi. Contristetur illic, qui fructum seculi suspirat. Christianus etiam extra carcerem seculo renuntiavit, in carcere autem etiam carceri. Nihil interest ubi sitis in seculo, qui extra seculum estis. Et si aliqua amittis uitæ gaudia, negotiatio est aliquid amittere ut maiora lucreris. Nihil adhuc dico de præmio, ad quod deus martyres inuitat. Ipsam interim conuersationem seculi & carceris comparemus, si non plus in carcere spiritus acquirit, quàm caro amittit, imò & quæ iusta sunt caro non amittit per curam CVRA Ecclesiæ, & agapen fratrum: & insuper quæ semper utilia fidei, spiritus adipi ECCLESIAE scitur. Non uides alienos deos, non imaginibus eorum incurris, non solenes Nationum dies ipsa commixtione participas, non nidoribus spurcis uerberaris, non clamoribus spectaculorum, atrocitate, uel furore, uel impudicitia celebrantium cæderis: non in loca libidinum publicarum oculi tui impingunt: uacas à scandalis, à tétationibus, à recordationibus malis: iam & à persecutione. Hoc præstat carcer Christiano, quod eremus Prophetis. Ipse Dominus in secessu frequētius agebat, ut liberius oraret, ut seculo cederet. Gloriam denique suam discipulis in solitudine demonstrauit. Auferamus carceris nomen, secessum uocemus. Et si corpus includitur, & si caro detinetur, omnia spiritui patent. Vagare spiritu, spaciare spiritu, & non stadia opaca aut porticus longas proponens tibi, sed illam uiam quæ ad deum ducit. Quotiens eam spiritu deambulaueris, totiens in carcere non eris. Nihil crus sentit in neruo, cum animus in cælo est. Totum hominem animus circumfert, & quod uelit transfert. Vbi autem erit cor tuum, illic erit & thesaurus tuus. Ibi ergo sit cor nostrum, ubi uolumus habere thesaurum. Sit nunc benedicti carcer etiam Christianis molestus. Vocati sumus ad militiam dei uiui, iam tunc, cum in sacramenti uerba spondimus. Nemo miles ad bellum cum delictis uenit, nec de cubiculo ad aciem procedit, sed de papilionibus expeditis MILITIA in bonitas & substrictis, ubi omnis duritia, & inbonitas, & insuauitas constitit. Etiam in pace, labore & incommodis bellum pati iam ediscunt: in armis deambulando, campum decurrendo, fossam moliendo, testudinem desiccando. Sudore omnia constant ne corpora atque animi expauescant: De umbra ad solem, & sole ad cælum, de tunica ad lorica, de silentio ad clamorem, de quiete ad tumultum. Proinde uos benedictæ, quodcumque hoc durum est, ad exercitationem uirtutem animi & corporis deputate. Bonum agonem subituræ estis, in quo Agonothetes deus uiuus est: Xystarches, spiritus sanctus: corona, æternitatis: brauium, angelicæ substantiæ politia in cælis, gloria in secula seculorum. Itaque Epistates uester Christus Iesus, qui uos spiritu unxit, & ad hoc scamma produxit, uoluit uos ante diem agonis ad duriores tractationem à liberiore cōditione seponere, ut uires corroborarētur in uobis. Nempe enim & athletæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori ædificando Athleta

cando uacent: continentur à luxuria, à cibis lætioribus, à potu iocundiotē. Coguntur, cruciantur, fatigantur. quanto plus in exercitationibus laborauerint, tanto plus de uictoria sperant. Et illi, inquit Apostolus, ut coronam corruptibilem consequantur. Nos æternam consecuturi, carcerem nobis pro pælastra interpretemur, ut ad stadium tribunalis bene exercitati incommodis omnibus producamur: quia uirtus duritia extruitur mollitia uero destruitur. Scimus ex dominico præcepto, quod Caro infirma sit, spiritus promptus. Non ergo nobis blandiamur, quia dominus consensit, carnē infirmam esse. Propterea enim prædixit spiritum promptum, ut ostenderet quid cui debeat esse subiectum, scilicet, ut caro seruiat spiritui, infirmior fortiori, ut ab eo etiam ipsa fortitudinem assumat. Colloquatur spiritus cum carne de communi salute, nec iam incommodis carceris, sed ipso agone & prælio cogitans. Timebit forsitan caro gladium grauem, & crucem excelsam, & rabiem bestiarum, & summam ignium pœnam, & omne carnificis ingenium in tormentis. Sed spiritus contraponat sibi & carni, acerbam licet ista, à multis tamen æquo animo excepta, imò & ultro appetita, famæ & gloriæ causas nec à uiris tantum, sed etiam à fœminis, ut uos quoq; benedictæ sexui uestro respondeatis. Longum est si enumerem singulos qui se gladio confecerint, animo suo ducti. De fœminis ad manum est, Lucretia quæ uim stupri passa est, cultrum sibi adegit in conspectu propinquorum, ut gloriam castitatis suæ pareret. Mutius manum suam dexteram in ara cremauit, ut hoc factum eius fama haberet. Minus fecerunt Philosophi, Heraclitus, qui se bubulo stercore oblitum exussit, Item Empedocles, qui in ignes Aetnæi montis dissiliuit, & Peregrinus qui nō olim se rogo immisit: cum fœminæ quorūque contempserint ignes. Dido cum post uirum dilectissimum nubere cogeretur: Item Asdrubalis uxor, quæ iam ardente Carthagine maritū suum supplicem Scipionis uideret, cum filijs suis in incendium patriæ deuolauit. Punico 4 Regulus dux Romanorum, captus à Carthagenensibus cum se unum pro multis captiuis Carthagenensibus cōpensari nolisset, maluit hostibus reddi, & in arcæ genus stipatus, undiq; extrinsecus clauis transfixus, tot cruces sensit. Bestias fœmina libens appetijt, & utiq; horridiores aspides serpentes, tauro, uel urso, quas Cleopatra immisit sibi, ne in manus inimici perueniret. Sed mortis metus non tantus est, quantus tormentorum. Itaq; cessit Leena carnifici meretrix Atheniensis, quæ conscia cōiurationis cum propterea torqueretur à tyranno, & non prodidit cōiuratos, & nouissimè linguam suam comestam in faciem tyranni expuit: ut nihil agere se scirent tormenta, & si ultra perseverarent. Nam quod hodie apud Lacedæmonas solennitas maxima est *διαμασίωσις*, id est, flagellatio, nō latet. In quo sacro ante aram nobiles quiq; adolescentes flagellis affliguntur astantibus parentibus, & propinquis, & uti perseverent adhortantibus. Ornamentum enim & gloria deputa-

deputabitur maiore quidem titulo, si anima potius cesserit plagis, quam corpus. Igitur si tantum terrenæ gloriæ licet de corporis & animi uigore, ut gladium, ignem, crucem, bestias, tormenta contemnant sub præmio laudis humanæ, possum dicere, modicæ sunt istæ passionēs ad consecutionem gloriæ cœlestis & diuinæ mercedis. Tanti uitreum: quanti uerum margaritum. Quis ergo non libentissimè tantum pro uero habeat erogare, quantum alij pro falso. Omitto nunc gloriæ causam. Eadem omnia sæuitiæ & cruciatus certamina, iam apud homines affectatio quoque & morbus quidam animi conculcauit. Quot otiosos affectatio armorum ad gladium locat. Certe ad feras ipsas affectatione descendunt, & de morsibus & de cicatricibus formosiores sibi uidentur. Iam & ad ignes quidam se autorauerunt, ut certum spacium in tunica ardente conficerent. Alij, inter uenatorum taureas scapulis patientissimis inambulauerunt. Hæc benedicti non sine causa dominus in seculum admisit, sed ad nos & nunc exhortandos, & in illo die confundendos, si reformidauerimus pati pro ueritate in salutem, quæ alij affectauerunt pro uanitate in perditionem. Sed hæc exempla constantiæ omittamus de affectatione ueniehtis. Conuertamur ad ipsam conditionis humanæ contemplationem, ut & illa nos instruant, si quâ constanter adeunda sint, quæ & inuitis euenire consueuerunt. Quoties enim incendia uiuos cremauerunt: quoties feræ & in syluis suis & in medijs ciuitatibus elapsæ caueis, homines deuorauerunt: quot à latronibus ferro, ab hostibus etiam cruce extincti sunt, torti prius, imò & omni contumeliâ expuncti. Nemo non etiam hominis causa pati potest, quod in causa dei pati dubitat. Ad hoc quidem uel præsentia nobis tempora documenta sint, quantæ qualesque personæ inopinatos natalibus, & dignitatibus, & corporibus, & ætatibus suis, exitus referunt, hominis causa: aut ab ipso, si contra eum fecerint, aut ab aduersarijs eius, si pro eo steterint.

*Pronerbiū,
Sic tū uitrū,
quanti mar-
garitum*

*Ad ignes se
autorauerunt*

*Conditionis
humane con-
templatio*

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS,
PER BEATVM RHENANVM.

Epœnitentia scripturus primum ethnicos notat, quos etiam recte factorum pœnitet; cum illa ad resipiscendum homini cōcessa, tantum in male gestis locū habeat. Itaque distinguit peccata, quibus pœnitentia sit opus, quædam esse corporalīa docens, quædam uero spiritalia. Deinde de præstantia ac utilitate pœnitentiæ disserit, quæ uel hoc nomine nobis debebat plurimū esse commendata, quod deus illam præceperit. Ac suadet, ut à flagitijs iterandis caueamus deo per pœnitentiæ beneficium iam semel reconciliati: nec rursus ad hostem diabolum deficiamus, quem deo præferre uidetur, quisquis ueniam admissorum consecutus, denuo se uitij prioribus immergit. Mox eos taxat qui saluo metu & fide se peccare dicunt. Atque ibi catechumenos, quos ipse eleganti uocabulo Auditores uocat, etiam ad pœnitentiā exhortatur. Siquidem illi cum Christianæ religionis mysterijs paulatim initiarentur, à

Auditores

Z

peccatis

peccatis intetum sibi non temperabant, quæ scirent in baptisimi susceptione penitus abolenda. Denique explicata poenitentiae ratione, secundæ quoque meminit, quæ toties est resumenda, quoties in uitia fuerimus relapsi. Quanquā huic ipse tantum semel locum facere uideretur, aliquanto benignior Montano, Nouatoque, qui poenitentiam prorsus denegant, ijs qui post baptismū lapsi fuerint. In qua sententia ueterum permulti fuere, & in hijs etiam Aur. Augustinus. Quod autem ad ueniam propensus sit deus, Apocalypseo testimonio, & parabolis dominicis comprobatur. Eam facillime consequetur homo, si peccata sua deo confiteatur, nec illa dissimulet. Nam dissimulatione summè deus offenditur. Ibi de Exomologesi publica id est actu poenitentiae coram ecclesia facit mentionem (cuius etiam Leo Papa meminit de poenit. dist. 1.) eamque eleganter ob oculos ponit, qua maiores nostros statim post initia nascentis ecclesiae seuerissime usos constat, ex qua nisi multum fallimur confessio secreta sumpserit originem, qua hodie conscientiam nostram sacerdoti detegimus, usque ad circumstantiarum omnium minutias, quam tamen saluberrimam esse nemo potest inficiari, si morositatem & scrupulositatem nimiam amputes. Quid enim per deum immortalem utilius habere possit ecclesia ad continendam disciplinam, quid commodius, quam priuatam istam confessionem ad populum in necessarijs erudiendum: ubi horulae spacio plus proficit laicus quam tri-duana concione. Nam dum e suggestu declamat sacerdos, per pauci diligenter auscultant, multi aliorum cogitando distrahuntur, quidam iuxta prouerbiū *ὅτι ἀνὰ λόγας* uel propter obtusitatem ingenij uel ob materiae sublimitatē cuius non sunt capaces etiam si curiose auscultent, non tamen percipiunt quod dicitur. At hic quā re ipsius tum sacerdotis reuerentia attentum reddit hominem. Et doctrina quam illic cum petente communicat, ad eius captum attemperatur. Quod si in ludis literarijs frustra praeceptor scholasticis praelegit, nisi illud idem paulopost ab eis exigat & ut reddant cogat: haud aliter quantumcunque publicis concionibus instituitur populus, nisi isto pacto examinetur, longe minus proficient auditores. Itaque quod diuus Cyprianus Disciplinae encomium pronunciat, mihi libet accommodare confessioni, ut dicam eam, retinaculum fidei, ducem itineris salutaris, fomitem ac nutrimentum bonae indolis, magistrā uirtutis. Enimvero non probauerim quod tanta res iuuenibus quibuslibet committitur, necessitatem semper excipio. Quin potius moribus & aetate grauis Theologus ad hoc officium in singulis ecclesijs paulo celebrioribus quarum hodie tanti sunt redditus & obuentiones, deputari deberet: id quod Lutetiae Parisiorum fieri uidimus aliquādo apud Nostrā dominā, sic enim uulgo uocant, in æde nunc Archiepiscopali, ubi statim rei diuinæ horis senex quidam uenerabilis, Poenitentiarium ipsi nominant, semper praesto erat. Sed hæc & alia patribus in concilio Vercetiae cogendo curæ erunt. Iam ab eo quod nos supra attigimus & in annotationibus rursū attingemus non abhorrent iuris Pontificij interpretes quidam non incelebres quum institutam ab ecclesia confessionem tradunt, Nam Exomologesis publica id est actus poenitentiae coram ecclesia, ut ueteri instrumento desumpta, ex publica priuata nata uidetur, occultorum criminum occulta, propter quam necesse fuit in usum presbyterorum imperitiorum imò doctorum etiam ob disciplinae conuenientiam atque concordiam, certas poenitentiae leges condere, quibus & tempus & modus singulis peccatis expiandis praestitueretur (Canones poenitentiales uocant) quibus ut fieret satis opus erat sacerdotem in consilium adhiberi, praesertim a laicis. Unde Pipinus, Carolus Magnus, Ludouicus, & Lotharius, seuerè iubent in legibus suis, ut sacerdotes Poenitentialem librum bene calleant. Sed ut hoc apertius ostendam, proferam testimonium Theodulphi Aureliani Episcopi, qui mihi praestitit

Theodulphus

præstitit ansam de hac re exactius cogitandi. Is itaq; in libro de Ecclesiasticis obseruationibus, qui insertus est lucubrationibus cuiusdā Otilberti & Hattonis Basilien-
Otilbertus
Hatto Basilie
sis episcopus
 cet esse confitendum deo, postea etiam sacerdoti: propterea quod confessio quæ fit sacerdoti, in hoc nobis adminiculum præbeat, ut accepto salutari ab eis consilio saluberrimis poenitentiae obseruationibus, seu mutuis orationibus, peccatorū maculas diluamus. Atq; hoc nimirū est, quod Theodorus Archiepiscopus Cantuariensis in Poenitentiaro suo tradit: & citatur de poeni. dist. i. cum inquit: Confessio quæ soli deo fit, purgat peccata: ea uero quæ sacerdoti fit, docet qualiter purgentur ipsa peccata. Enimuero Theodorus iste ueteres imitatus, præsertim Græcos: constitutiunculas ædidi expiandorum criminum, ut autor est in Chronicis Beda, cuius uerba subiiciemus. Per idem, inquit, tempus, uidelicet Dagoberti,
Beda Chronographus
 Theodorus Archiepiscopus, & Abba Hadrianus doctissimus, à Vitelliano Papa missi sunt in Britanniam, plurimasq; ecclesias Anglorum doctrinæ ecclesiasticæ fruge fœcundarunt. E quibus Theodorus Archiepiscopus peccantium iudicia quantis scilicet annis pro unoquoq; peccato quis poenitere debeat, mirabili & discreta ratione describit. Hactenus ille. Poenitentiarium Theodori, imitati sunt Betanus presbyter, Rabanus, & alij ueteres, quorum lucubrationes in simili argu-
Betanus presbyter
Rabanus
 mento passim extant in antiquis bibliothecis: non penitus indignæ, quæ legantur ab ijs præsertim qui sunt curiosi Christianæ uetustatis indagatores. Vides igitur necessarium fuisse sacerdotis uti consilio, quatenus institutis poenitentiae legibus fieret satis, quæ laicis non perinde cognitæ erant. Quam rem etiam Beda uidetur innuere, exponens illum Iacobi locum: Confitemini alterutrum peccata uestra. Iam alteram illam confessionis utilitatem, quæ ex mutuis precationibus oritur, etiam prodit diuus Basilius, cum inquit: Medicina una nobilis confessio fuerit, ac
Basilius, magnus
 proximis ea palam facere, ut per communem eorum orationem huiusmodi uitia facilius curentur. Atq; hoc est, quod Tertullianus iubet, presbyteris aduolui, & aris dei adgeniculari, omnibus fratribus, hoc est, Christianis, legationes deprecationis suæ iniungere. Cæterum soli deo confitendum esse diuus Chrysostomus
Io. Chrysostomus
 autor est, cum inquit homilia. 41. Non tibi dico, ostenta te ipsum, nec apud alios accusa. & rursus homilia. 31. Non tibi dico, ut te prodas in publicum, neq; ut te apud alios accuses, sed obedire te uolo Prophetæ dicenti: Reuela domino uiam tuam. Et item homilia. 2. in psalmum, Miserere mei deus: Si confunderis alicui dicere, quia peccasti, dicito ea cottidie in anima tua. Non dico ut cōfitearis conseruo tuo ut exprobet, dicito deo qui curat ea. Docet idem Ambrosius, & alij ueteres, sed
Ambrosius
Beda
 & Beda recentior autor in homilia de decem leprosis sic scribit, exponens Euangelica illa uerba: Ite & ostendite uos sacerdoti. Nullum, inquit, dominus eorum quibus hæc corporalia beneficia præstitit, inuenitur misisse ad sacerdotes, nisi leprosos: quia uidelicet sacerdotium Iudæorum, figura erat sacerdotij futuri regalis, quod est in ecclesia, quo consecrantur omnes pertinentes ad Corpus Christi, summi & ueri principis sacerdotum. Et quisquis hæretica prauitate, uel superstitione gentili, uel Iudaica perfidia, uel etiam schismate fraterno quasi uario colore per Christi gratiam caruerit, necesse est ad ecclesiā ueniat, coloremq; fidei uerum quem acceperit, ostendat. Cætera uero uitia tanquā ualetudines, & quasi membrorum animæ atq; sensuum, per semetipsum interius in conscientia & intellectu dominus sanat & corrigit. Hucusq; Beda. Nec aliud sentire uidetur Hesychius Leu-
Hesychius
Apud Cōstantinopolim abrogata cōfessio
 uitici interpres. Abrogauit confessionem Nectarius episcopus Constantinopolitanus ob matronā intra templum à diacono cōpressam, ut indicat tricesimū quintum caput historię, quam Tripertitam uocant: ex quo ueterē poenitentium ritum

libet referre, quando conferet id ad Tertullianū melius intelligendum, quanquam non nihil diuersum fuisse puto. Sunt autē hęc uerba : Stant enim rei, & uelut in lamentationibus constituti. Dum enim sacra celebratio fuerit adimpleta, illi cōmunionem non percipientes, cum gemitu & lamentatione semetipsos in terram prosternunt. Ad quos concurrens episcopus & ipse cum lachrymis & gemitu spiritali prosternitur, & omnis ecclesię plebs fletibus inundatur. Post hoc autem prior surgit episcopus, & eleuat iacentes à terra. Tunc competenter pro pœnitentibus facta oratione dimittit omnes. At illi afflictionibus sponte uacantes aut ieiunijs, aut abstinence lauacri, aut suspensione ciborum, aut rebus alijs, quę iubentur, expectant communionis tempus quod decernit episcopus. Constituto uero tempore uelut quoddam debitum exoluentes, afflictione peccatorum curati cum populo cōmunionem participantur. Hactenus illius historię uerba retulimus. Hic mos adhuc obseruatur in quibusdā ecclesijs in die dominicę cœnę, haud dubie natus ab illa exomologesi, id est Actū pœnitentię cuius Tertullianus meminit: imò fieri potest, ut ab illius ætate quasi per manus in hęc usq; tempora sit traditus, pauculis et remonijs adiectis. Exomologesi Fabiolę diuus Hieronymus his uerbis describit: Quis, inquit, hoc crederet, ut post mortem secundī uiri, in semet reuerſa (quod tempore solent uiduę negligentes, iugo seruitutis excusso agere se liberior, adire balneas, uolitare per plateas, uultus circumferre meretricis) saccum indueret, ut errorem publicē fateretur, & tota urbe spectante Romana ante diem Paschæ in basilica quondā Laterani, qui Casariano truncatus est gladio, staret in ordine pœnitentium, episcopo, presbyteris, & omni populo collachrymantibus, sparsum crinem, ora lurida, & squalidas manus, sordida colla submitteret: Quę peccata fletus iste non purget: Quas inueteratas maculas hęc lamenta non abluant: Hęc Hieronymus. Item Cyprianus de exomologesi loquens: Orare, inquit, oportet intensius & rogare, diem luctū transigere, uigilijs noctēs ac fletibus ducere, tempus omne lachrymosis lamentationibus occupare: stratos solo adherere cineri, in cilicio uolutari & sordibus, post indumentum Christi perditum, nullum iam uelle uestitum, post diaboli cibum malle ieiunium, iustis operibus incumbere, quibus peccata purgantur, elemosynis frequenter insistere, quibus à morte animę liberantur. Porro non aliam ob causam complurium hic testimonijs usi sumus, quàm ne quis admiretur Tertullianum de clancularia ista admissorum confessione nihil locutum, quę, quantum conijcimus, nata est ex ista Exomologesi per ultroneam hominum pietatem, ut occultorum peccatorum esset & Exomologesi occulta. Nec enim usquam præceptam olim legimus. Nec est omittendum, quę de confessione leguntur in Isidori lexico, partim ex hoc Tertulliani libello esse desumpta: siquidē talis fermē est apud Latinos Isidori rhapsodia, qualis apud Græcos Suidæ, undecumq; à cōpluribus confarcinata. Referuntur autē in hunc modum: Exomologesis, inquit, Græco uocabulo dicitur, quod latine cōfessio interpretatur: cuius nominis duplex significatio est. Aut enim in laude intelligitur confessio, sicut est: Cōfiteor tibi pater domine cœli & terrę &c. Aut dum quisq; confitetur sua peccata, & ab eo datur uenia, cuius indeficiēs est misericordia. Ex hoc ergo, Græco uocabulo exprimitur et frequētatur exomologesis, qua delictū nostrū domino confitemur nō quidē ut ignotū, cuius cognitioni nihil occultū est. Sed confessio est rei scilicet eius quę ignoratur professā cognitio. Vtile enim sibi ac iucundum quisq; esse existima uerat, rapere, adulterari, furari: sed ubi hęc æternę damnationi obnoxia esse cognouit, cognitis his confitetur errorē. Confessio autē erroris, confessio est desinendi: desinendum ergo à peccatis est, dum confessio est. Confessio autem antecedit, remissio sequitur. Ceterū extra ueniam est qui peccatū cognoscit, nec cognitum confitetur

confitetur. Itaq; exomologesis prosterndi & humiliandi hominis disciplina est, habitu atq; uictu, sacco et cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum mœroribus deicere, illa quæ peccauit, tristi tractatione mutare. Hactenus Isidorus. Caterum Thomas ab Aquino, & Scotus, homines nimium arguti, confessio-
 nem hodie talem reddiderunt, ut Ioannes ille Geilerius grauis ac sanctus Theolo-
 gus, qui tot annis Argentorati concionatus est, apud amicos suos sepe testatus sit, iuxta illorum deuteroseis impossibile esse confiteri. Nam uir ille magno rerû usu præditus, cuius ego parentalibus iam decrepiti interfui adolescens, familiariter uersabatur cum cœnobitis sanctioribus, cum Cartusijs quos sæpiusculè interuisebat; cum Franciscanis arctioris instituti à quibus peregrè uenientibus interuisebatur. Ab hijs discebat quibus tormentis quorundam piæ mentes affligerentur ob confessionē cui satisfacere, ut ipsis uidebatur, nequirent. Similes querelas ad eum defererebant Sanctimoniales. Proinde motus fuit ut libellum ederet in lingua Germanica cui titulum fecit uon dem beichtuue, hoc est de morbo confessionis, quo negabant esse tristiores qui eo tenebantur. Erat Cartusianus quidam qui propter confessionem quæ ei semper ob inexplicabilem circumstantiarum uim imperfecta uidebatur, sed ipse perfectissimam esse frustra contendebat, huc miseriarum uenerat, ut omnem salutem desponderet & apocarteresin cogitaret. Huiusmodi homines illi libuit eo libello consolari, id quod antea fecerat in scriptis suis passim Ioan. Gerson pius ac sincerus Theologus, qui deiectos simplicium animos ubiq; subleuat & erigit, dignus me hercle pluri fieri ab ordine Theologico quàm sit. Itaque Geilerio non displicebat confessio, sed morositas illa & anxietas quorundā quam docent aliquæ recentiorum summule, quæ iustius alibi locum habeant quàm in bibliothecis. Hoc est nimis artem tradere & methodum alicuius rei quam ipse non probe calleas. Non quod negem in publicis ad populum declamationibus acriter obiurgandum urgendumq; & exemplis interdum quod dicas affirmandum, sed interim bonæ mentes non sunt debito solatio destituendæ, ne tyrannis & carnifici na conscientiarum inualescat, haud paulo minus nocitura quàm dissolutio. Adeo modum ubiq; seruari præstat. Cæterū sciat lector, librum hunc uisum Erasmo nostro Roterodamo bonæ memoriæ, nō esse Tertulliani propter phrasim diuersam. Cuius iudicio subscribimus tandem, ut ut uerbis & figuris iisdem utatur autor ille quisquis fuit eius indubie seculi & Tertulliani studiosissimus. Est autem hic commentarius eiusmodi ut Theologi eum debeant ad unguē ediscere. nam egregium monumentum est antiquitatis. Tam sanctè docet, tam piè suadet, tam instāter urget rem Ecclesiasticæ disciplinæ summopere necessariam Exomologesin, hoc est Actum & ministerium poenitentiae. In libro de Patientia qui principem locum tenet in hac editione, Patientiae laudes explicans Tertull. Poenitentiam, inquit, expectat, Exomologesin adsignat. Vbi uidet Poenitentiam præcedere, sequi uero Exomologesin uelut actum poenitentiae.

ANNOTATIONES IN LIBRUM SEQUENTEM.

Hoc genus hominū, quod & ipsi retro fuimus.) Gentiles intelligit. Vnde in i Apologetico, Hæc, inquit, & nos risimus aliquando, de uestris fuimus. Fiunt, non nascuntur Christiani. Naturatenus.) Sic libro aduersus Marcionem dixit, Animatenus: Scilicet animatenus saluos, carne deperditos, quæ apud illū nō resurgit. Quippe res dei ratio.) De ratione dei, quod uidelicet omnia quæ deus facit sint rationalia habes in superioribus libris sæpenumero. Vt aduersus Marcionē libro secundo, Bonitas dei & ratio eius, huic quoq; instituto patrocinabuntur, in omnibus cōspirantes apud deum nostrum. Nec ratio enim sine bonitate ratio est; nec bonitas sine ratione bonitas, Item, Et hoc bonum sine dubio & rationale.

Sine gubernaculo rationis transfretantes.) Metaphora à nauigante sumpta.

- 2 Prout quid in gratiam cecidit.) Nos, attento quod alibi etiam ingratia uocabulo utatur pro ingratitudine, scripsimus, Prout quid in ingratiam cecidit. Sic infra in hoc ipso libro, Viderit ergo ingratia hominum, si etiam bonis factis poenitentiam cogit. Viderit & gratia, si captatio eius ad benefaciendum incitamento est. Vbi uides ingratiam opponi gratia. Eamq; maximè patientia speciem.) Reposui mus, Eamq; m. poenitentia speciem. Ex Gorziensi collatione.

Contra patientia malum leuius incubat.) Correximus, Contra poenitentiam malorum. Ex eadem. Sensus est. Longè leuius nec toto pectore incumbit ad propulsandam poenitentiam rerum malarum. Incubandi uerbo in praecedentibus & sequentibus utitur. Quum rursus ad suam misericordiam maturauisset.) Maturauisset, hoc est, mature se recepisset & in tempore. Sic Cyprianus gratiam maturantem eleganter dixit ad Donatum, Accipe, inquit, quod sentitur antequam discitur, nec per moras temporum longa agnitione colligitur, sed compendio gratia maturantis hauritur. Iam inde in semetipso poenitentiam dedicauit.) De dicandi uerbo libenter utitur Tertullianus, de nouis rebus loquens, ut aduersus Marcionem libro 1. Vt imperio eius diuina bonitas in terris dedicaretur. In De carnis resur. De materia potius subiacenti uoluit ab illo uniuersitatem dedicatam. Cyprianus de Aurelio. Interim, inquit, uobis hac die auspicatus est pacē, dum dedicat lectionem. Et prophetando uniuersorum prophetarum emisit ora.) Prophetando Gerundium est datui casus, id est, ad prophetandum.

Intinctionem.) Intinctionē uocat baptismum. Vt & infra, Erga poenitentiam uitium, praesumptio intinctionis importat. Item, Haec enim prima audientis intinctio est, metus integer. Sic aduersus Praxean, Et nouissimè mandans ut tingerent in patrem & filium & spiritum sanctum, non in unum. Nam nec semel, sed ter, ad singula nomina in personas singulas tingimur. Ita loquitur & Cyprianus. Exponere praere poenitentia hoc est praecedere poenitentiam. Per poenitentia sub signationem anteponeret.) Castigamus ex Gorziensi collatione, antè cōponeret.

Dominus scilicet afferens.) Subaudi salutem. Haec opera.) Opera pro labore. Caterum ratio eius.) Hic rursus fit rationis mentio, ceu antè in initio.

- 3 Quasi uiolentia aliqua.) Hoc est per uiolentia aliquam. Reprobationem bonorum.) Videlicet operum uel rerum bonarum. Et in eam, omnem summam disciplinae fanciat.) Adiecimus suae. ex collatione Gorziensi.

Cur poenitentiam inuadit delinquentium?) Inuadere uerbum usurpatum saepe Tertulliano. Ad uxorem libro secundo, De cibo, de poculo inuadere, desiderare, in mente habere. Et in hoc libro infra, Eam tu peccator, mei similis ita inuade. Item alibi.

- 4 Quanto principalis ad poenam?) Sic superius, uel quanto principalis. Deniq; quemadmodum Dominus.) Quemadmodum pro quomodo, interrogatiue pronuntiandum. Quum ad ultimum non reum solum definit.) Vitiatus locus est. Restituimus ex Gorziensi collatione, Quum adulterum non eum solum definit. Repraesentat.) Repraesentat id est praesens facit & in tus eo fruitur. Elegantissimum uerbum. Expungit effectum.) Hoc est absoluit, consummat. Quod uerbi frequenter occurrit in hoc autore. Sic in libro de resur. Carnis, An non itaq; iudicium resurrectionis expungat? Et locis alijs innumeris.

Cuius uoluntatis cum uis tanta sit, ut non solatium sui saturas pro facto cedat, pro facto ergo plectetur.) Hic ego nihil adiutus ab exemplaribus tamen ausus sum mutare lectionem, hoc modo. Cuius uoluntatis cum uis tanta sit, cur non solatium sui saturas pro facto cedat? Pro facto ergo plectetur. Expone pro facto cedat, pro facto habeatur, siue facti loco sit.

Ego enim praestantiam in deliciis meam agnosco

agnosco.) Præstātia in malam partem pro excellentia peccandi. Vt naufragus alicuius tabulæ fidem.) Ambrosius ad uirg. lapsam. Sed tu quæ iam ingressa es agonem poenitentia, insiste misera fortiter, inhære tanquam naufragus tabulæ. Hieronymus ad Demetriadem de poenitentia loquens, Illa, inquit, quasi secunda post naufragium miseris tabula. Ambo sunt hunc locum imitati.

Et in portum diuinæ clementiæ protelabit.) Protelabit hoc est ad portum usque quamlibet distantem producet. Aduersus Marcionem lib. quarto dixit, Nec quinque circiter sed sexcēta millia hominum protelauit, pro eo quod est uitam eorum exhibito uictu produxit sustentauitque.

Vt ille te nihil quondam p.d.) Pro accusatio te substituimus nominatiuū tu, sic exigente sensu. Nisi stilla situlæ.)

Alludit ad locum Esaia cap. 40. & locum Pauli. Et in folijs perennat.) Perennat pro perenniter durat. Aliter dixit Suetonius, non perennauit, pro eo quod est non uixit anno integro. Annotauimus supra. Alludit autē ad uerba psalmi primi.

O beatos quorum causa deus iurat.) Nos, o beatos nos quorum causa d.i. Ex Gorziensi collatione. Semel cognitum atque susceptum n.p.h.i.d. resignari.) In hac opinione quidam ueterum fuerunt inter quos & Aur. Augustinus.

Nullum ignorantia prætextum.) Vsurpat prætextum neutrogenere, sicut in Valentinianis, Sed enim, inquit, sub prætexto dilectionis in patrē, emulatio superabat. Nouitiolis istis imminet.) Nouitiolos uocat cathecumenos. Hoc uocabulum adhuc apud fratres remanet.

Nec perfectis luminibus incerta reptant.) Translatione catulorum utitur, quos canis nimium festinando, quemadmodum est in prouerbio, cæcos parere solet. Sic autem dictum est, cæca reptant, ut illud in de Patientia, Qui cæca uiuunt. Hellenismos est. Sed includere eam negligunt.) Translatio à rebus quas si non includas, statim amittas.

Ipsi gratia suæ adulantur.) Ita in De Resur. carnis, Virginitas quoque & uirginitas & modestia, in occulto, matrimonij dissimulatio & una notitia eius, de bonis carnis deo adulantur. Et commeatum sibi faciunt delinquēdi.) Commeatus est uenia quæ militi datur ut possit ad tempus abesse à castris, uel negotiorum uel ualitudinis causa. Annotauimus in præcedentibus plus semel. Cyprianus in epistola quadam ad martyres & cōfessores, Hæc, inquit, lætior accepto post gloriam cōmeatu, in ecclesia laude florere. Idem de Mortalitate, Quum quidā de collegis & confacerdotibus nostris iam infirmitate defessus & de appropinquante morte sollicitus, cōmeatum sibi precaretur. Quam porro ineptum, quam poenitentiam non adimp.) Aut legendum, Quam porro ineptum, quam ridiculum poenitentiam non adimp.) Aut legendum, Quam porro ineptum, quam ridiculum poenitentiam non adimp.) Vt desit hic aliquid. Aut, tuam poenitentiam n.ad. Nisi placet aposiopesin esse.

Hoc enim precio d.u. addicere instituit.) Addicere uenditoris est. Verbū iuris.

Tunc opinor emēdatos licebit cum absolui mur.) Opinor & hic licebit dictum pro liquebit, fallente fortassis pronuntiatione. Nam in De carne Christi indicauimus in uetustis exemplaribus licuit scriptum pro liquuit à liquet, Quamquam licuit iam & de nomine hominis, de statu qualitatis, & de sensu tractationis, & de exitu passionis humanam cōstituisse. Ita, ni fallor, hoc loco licebit pro liquebit positum. Infra habes, Dissidio maris, quod soli populo peruium licebat.

Quis enim seruus posteaquam libertate mutatus est.) Mutare libertate. Sic in De resur. carnis. Oro te, inquit, si famulum tuum libertate mutaueris. Et reliqua.

Pro notis suis satagit.) Ignominias intelligit notarum nomine. Et propositum huius rei asseuerationibus tuis circumduci facile est.) Circūduci hoc est per fallaciam obtegi. Nihil occultum quod non reuelabitur.) Locus est Lucae octauo cap.

Quia inter Auditorum tyrocinia deputatur.) Eleganter dictum, Inter Auditorum tyrocinia. Nam Auditores hoc est catechumeni nihil aliud sunt

sunt nisi tyrones fidei Christianæ. Quum iisdem incubas quibus retro ignarus.) Sic Cyprianus ad Donatum, Quum exonerare se possit & releuare ponderibus pergit magis fortunis argentibus incubare. Idem de eleemosyna, Quid diuini tuis solus incubas? An alius est intinctus Christus, alijs audientibus? Audientes & Auditores ea ætas uocabat catechumenos. Cyprianus epistola XVII libri tertij, Audientibus etiam, inquit, si qui fuerint periculo præuenti, & in exitu constituti, uigilantia uestra non desit, implorantibus diuinam gratiam misericordia domini non denegetur. Huiusmodi Audientibus Doctor præficiebatur apud ueteres. Vnde idem Cyprianus Epistola mox citati libri 22. scribit se Optatū consentientibus presbyteris, doctoribus & lectoribus, Doctorem Audientium constituisse. Demetrius episcopus Origenem Adamantium constituit Magistrum catechumenorum apud Alexandriam. Quo officio primus post Apostolos apud Alexandriam Pantenus, secundus per ordinem Clemens, tertius sanctus est, Origenes Clementis discipulus. Autor Eusebius ecclesiast. histor. lib. VI. cap. III. Nisi a custodibus corporum obstructi.) Iuxta illud Satyrographi, Pone seram, cohibe. Exinde repudium & nauis & mari dicunt.) Nam ut est apud Publium mimographum, Improbe Neptunum accusat, qui iterum naufragium facit, Venustus uero sermo quum inquit, Repudium & nauis & mari dicere, translatione sumpta ab his qui uxori libellum repudij mittunt. Maius est enim restituere.) Exponit quid intellexerit per beneficium ampliatum. Euolue quæ spiritus ecclesijs dicat.) In Apocalypsi locus est in tribus primis capitibus. Et post inopiam.) Respicit ad id quod Lucas 15 cap. scribit, *ἀπαυλώσαντες δὲ αὐτὸ πάντα*, hoc est, quum autem is omnia consumpsisset. Nam luxuriosus comes esse solet inopia. Et si acceptum ab eo prodegeris.) Hoc est partem hæreditatis tuam. Tantum releuat confessio delictorum.) Pro delictorum reposuimus delictum. Ex Gorziensi collatione. Tanto operosior probatio est.) Sensus est. Tanto operosius existit se approbare esse confitentem, & huius passionis fidem facere. Mox scripsimus, Vt nō sola conscientia præferatur. Isacius qui magis Græco uocabulo exprimitur & frequentatur, Exomologesis est.) Hoc diligenter obseruandum quod hic dicit, Exomologesis actum esse quo Pœnitentia administratur, & ministerium pœnitentiæ, quemadmodum infra docebit. Id quod recte intellectum multum conferet ad capiendam mentem ueterum ecclesiæ scriptorum. Hinc illud Cypriani in epistola ad Antonianum, Apud inferos dum confessio non est, nec exomologesis illic fieri potest. Discimus autem ex eiusdem sanctissimi martyris scriptis hunc olim in ecclesia seruatum ordinem, ut primum fieret confessio criminum apud Sacerdotes dei, hanc sequebatur pœnitentia quæ & præcesserat, Pœnitentiam excipiebat exomologesis, quam subsequabatur impositio manus episcopi aut cleri. Hac facta, dabatur Eucharistia sic reconciliato. Atque hoc est quod Cyprianus epistola XIII tertij libri dicit, Nondum pœnitentia facta, nondum exomologesi finita (Vbi uides apertam distinctionem) nondum manus eis ab episcopo aut clero imposita, eucharistia illis datur. Et præcedit, Quum in minoribus peccatis agant peccatores pœnitentiam iusto tempore, & secundum disciplinæ ordinem ad exomologesis ueniāt, & per manus impositionem episcopi aut cleri ius communicationis accipiant. Hæc illic. Ergo exomologesis actus ipse pœnitentiæ fuit, illi coniunctus. Idem epistola XVI libri tertij, Nam quum in minoribus, inquit, delictis quæ non in deum committuntur, pœnitentia agatur iusto tempore, & exomologesis fiat, inspecta uita eius qui agit pœnitentiam, nec ad communicationem quis uenire possit, nisi prius illi ab episcopo & clero manus fuerit imposita. Et reliqua, Item in sermone de lapsis, Denique, inquit, quanto & fide maiore & timore

timore meliorem sunt, qui quāuis nullo sacrificij aut libelli facinore constricti, quoniam tamen de hoc cogitauerunt, hoc ipsum apud sacerdotes dei dolenter & simpliciter confitentur, exomologesi conscientiae faciunt, animi sui pondus exponunt, salutarem medelam paruis licet & modicis uulneribus exquirunt. Enim uero liquere potest ex citatis Cypriani locis, occultorum scelerum exomologesi etiam fuisse secretam, quam etiamnum retinet ecclesia dum sacerdos pro modo delicti certum ieiunium, eleemosynā, aut preces confitenti iniungit. Vnde & in ecclesijs praesertim Occidentis antiquitas confessionis secretae stabilitur quae disciplina ecclesiastica columen est, si anxietate demas & restituas libertatem. Amissa autem disciplina, corrumpantur omnia necesse est. Habemus de disciplina Romanae ecclesiae ualde insignem epistolam presbyterorum & diaconorum urbis Romae, ad diuum Cyprianum cuius initium, Quoniam bene sibi conscius animus, libro secundo. Sed de his alias. De ipso quoque habitu atque uictu, sacco & cineri incubare.) Deerat hic uerbum mandat, quod nos reposuimus ex Gorziensi collatione. De ipso quoque habitu atque uictu, mandat, sacco & cineri incubare. Subaudi exomologesi. Nam quum exomologesi sit actus poenitentiae, & disciplina hominis humiliandi, conuersatione iniungens misericordiae illicem, exponit, quidnam sit illud aut quanam conuersatio quae dei misericordiam & ecclesiae illiciat inuitetque. Sacco & cineri incubare.) Rursum hic habes uerbum incubare ut paulo ante, Quum ipsae incubas quibus retro ignarus. In libro de patientia, Quod si hic patientiae incubabo. Hieronymus ad Demetriadem, Meliusque est hoc facere, quam repositis opibus incubare. Porro similia exomologeseos opera describit nobis Cyprianus in sermone de lapsis. Orare, inquit, oportet impensius, & rogare, diem lucu transigere, uigilijs noctes ac fletibus ducere, tempus omne lachrymosis lamentationibus occupare, stratos solo, adherere cineri, in cilicio uolutari & sordibus, post indumentum Christi perditum nullum iam uelle uestitum, post diaboli cibum malle ieiunium, iustis operibus incumbere quibus peccata purgentur, eleemosynis frequenter insistere quibus a morte animae liberentur. Quae Cypriani uerba ante in argumento quoque sunt relata. Et aris dei adgeniculari.) Hic uides Christianis antiquitus altaria uenerationi fuisse, quibus adgenicularentur. Imo osculis quoque honorabant. Nam Ambrosius in epistola ad Marcellinā sororem ostendit oscula militum aris impressa sub Valentiniano in argumentum pacis. Certatim, inquit, hoc nunciare milites, irruentes in altaria osculis significare pacis insigne. Aeterna supplicia non dicam frustretur, sed expungat.) Frustratur qui euitat & declinat aliquid. Expungit qui prorsus remouet non rediturum, delet atque tollit. Saluti prodactae reformari.) Prodactae hoc est profligatae a prodigendo. Supra dixit, Et si acceptum ab eo prodegeris. Nae tu uerecundus 10 dia bonus.) Graeco hoc affirmandi aduerbio libenter utitur. Ad fratrum genua protendis.) Nam genua misericordiae antiquitus erant dicata. Ad Exomologesi peruenire.) Hoc est ad actum illum & ministerium poenitentiae. Offensam sui excusant.) Sic etiam alibi saepe loquitur. Sordulentos.) Pro plenos sordibus. Deuersari.) Et hoc uerbo in praecedentibus libris usus est. In Coccino.) Per Coccinum intelligit uestem cocco infectam. Martialis, Cocceina formosae donas & Ianthina moechae. Coccum uulgo Granum uocant Latine reddentes Graecum *Πικρα* uocabulum. Apud Hieronymum ad Fabiolam de ueste sacerdotali, Coccus igni & aetheri deputatur. In Tyrio.) Tyrium appellat uestimentum ex purpura Tyria constans. Ouidius, Sive erit in Tyrijs, Tyrios laudabis amictus. Cedò acum.) Cedò significat hic da aut date. Si quid ficti nitoris.) Ad hunc fucum cerussa mulieres utuntur. Si quid coacti

coacti ruboris.) Id efficiunt illito purpurisso. Qui ambitu obeunt capeffendi magistratus.) Obire absolute pro obambulare, quod Cicero obire comitia dixit. Quæ non atria noctur. & crudis salutationibus occupant.) Molestiæ & labores eorum qui consulatum urbis Romæ uel alios magistratus quondam ambiebant graphice hic depinguntur. Sed eandem rem elegantissime describit Cyprianus ad Donatum. Qui amictu clariore conspicuus fulgere sibi uidetur in purpura, quibus hoc sordibus emit ut fulgeat, quos arrogantium fastus prius pertulit, quas superbas fores matutinus saluator obsedit, quot tumentium contumeliosa uestigia stipatus clientium cuneis ante præcessit, ut ipsum etiam salutantum comes postmodum pompa præcederet, obnoxia non homini sed potestati. Et reliqua. . . Ad omnem occursum m. c. p. d.) Elegantissime dictum.

Decrescentes.) Hoc modo significat gestum sese demittentis in reuerentiam alterius. Nullis conuiuijs congreges.) Vtitur propter schema quod est in celebres & exules, uocabulo congregis, quod nescio an alibi legatur.

Propter unius anni uolaticum gaudium.) Nam Consulatus erat magistratus annuus. Item aliæ quædam functiones annuæ. Cyprianus, Eant nunc magistratus & Consules siue Proconsules annuæ dignitatis insignibus & duodecim fascibus gloriantur. In periculo æternitatis.) Aut parandæ aut amittendæ.

Si de Exomologesi retractas.) Hoc est de actu pœnitentiæ. Hoc non frustra inculco. Quum fumariola quædam eius.) Alludit ad Vesuium Companiæ montem.

Ut proximæ urbes aut iam nullæ extent, aut idem sibi de die sperent.) Quod hic dicit, apertius exponit in De pallio quum inquit, Ex huiusmodi nubilo & Tuscia Vulsinios pristinos deusta. Quo magis de montibus suis Campania speret erepta Pompeios. Vbi utrobique figura Græca utitur, nam oppidorum nomina sunt. In altero loco etiam speret posuit pro timeat, sicut & hic sperent pro timeant. Idem narrat in Apologetico huius uerbis, Sed nec Tuscia iam tunc atque Campania de Christianis querebantur, quum Vulsinios de cælo, Pompeios de suo monte profudit ignis. Dissiliunt superbissimi montes ignis intrinsecus foeta.) Figura Græca hoc est secundum eas partes quæ igni foetæ sunt, siue foetæ ignis ut ipse loquitur per genitium. Et irreuocabiles moras eius.) Hoc est difficulter reuocabiles. nam ferrum teli facile eximi non potest.

Scit sibi dictamino medendum.) Dictamnium herbam extrahendis sagittis cui monstrauere, percussu eo telo, pastuque eius herbe electo. Autor Plinius lib. 8. cap. 27. Mentionem huius herbe Virgilius facit libro Aeneidos 12.

Tum Venus indigno nati concussa dolore
Dictamnium genitrix Cretæa carpit ad Ida,
Puberibus caulem folijs & flore comantem
Purpureo. Non illa feris incognita capris
Gramina, quum tergo uolucres hæserè sagittæ.

Nouit illos oculare rursus de sua Chelidonia.) Hic habes oculare, cuius contrarium exoculare tritius uerbum. De Chelidonia Plinius, Chelidonium, inquit, uisui saluberrimam hirundines monstrauere, uexatis pullorum oculis illa medentes. Institutam à domino Exomologesi sciens.) Tradit à domino institutum istud Pœnitentiæ actum & ministerium. Vnde & Exomologesis secretior nata sit, quam præstat non abrogari disciplinæ conseruandæ causâ, sed emendari, adhibitis sacerdotibus in ætate integris, in fide integris, ut est apud Cyprianum de eligendis episcopis. Hodie adulescentes præficimus ineptos & stultos, plerumque malos & petulantes, qui heri aut nudius tertius scholasticum puluerem reliquerunt, sacra lectione nondum instructi, tum usu rerum carentes, Sed de hoc uiderit concilium.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTULLIANI DE POENI

TENTIA LIBER.

POENITENTIAM, hoc genus hominum, quod & 1
 ipsi retro fuimus, cæci, sine domini lumine, naturate *Pœnitentia*
 nus norunt passionē animi quandam esse, quæ ue/
 niat de offensa sententiæ prioris. Cæterum à ratio/
 ne eius tantum absunt, quantū ab ipso rationis au/
 tore: quippe res dei ratio. Quia deus omnium con/
 ditor, nihil non ratione prouidit, disposuit, ordina- *RATIO*
 uit: nihil non ratione tractari intelligiç uoluit. Igi/
 tur ignorantes quiç deum, rem quoç eius ignorent, necesse est: quia nullus
 omnino thesaurus extraneis patet. Itaq; uniuersam uitæ cōuersationem si/
 ne gubernaculo rationis transfretantes, imminenti seculo procellam uita/
 re non norunt. Quàm autem in pœnitentiæ actu irrationabiliter diuersen/
 tur, uel uno isto satis erit expedire, cum illam etiam in bonis factis suis adhi/
 bent. Pœnitet fidei, amoris, simplicitatis, patientiæ, misericordiæ, pro ut quid 2
 in ingratiam cecidit, Semetipsum execrantur, quia benefecerint, eamç maxi *ingratia*
 mē pœnitentiæ speciem quæ optimis operibus irrogatur, in corde figunt, me/
 minisse curantes ne quid boni rursus præstent: contra pœnitentiā malorum
 leuius incubant. Deniq; facilius per eandem delinquant, quàm per eandem
 rectè faciunt. Quod si dei ac per hoc rationis quoç compotes agerent, me/
 rita primò pœnitentiæ expenderent, nec unquàm eam ad augmentum per/
 tieris emendationis adhiberent: modum deniq; pœnitendi temperarent,
 quia & delinquendi tenerent, timentes dominum scilicet. Sed ubi metus nul/
 lus, emendatio proinde nulla. Vbi emendatio nulla, pœnitentia necessariò
 uana: quia caret fructu suo cui eam deus seuit, id est, hominis salutem. Nā deus
 post tot ac tanta delicta humanæ temeritatis à principe generis Adam au/
 spicata, post condemnatum hominem cum seculi dote, post eiectum para/
 diso, mortiq; subiectum, cum rursus ad suam misericordiam maturauisset,
 iam inde in semetipso pœnitentiam dedicauit, rescissa sententia irarum pri/
 stinarum ignoscere pactus operi & imagini suæ. Itaq; & populum sibi con/
 gregauit & multis bonitatis suæ largitionibus fouit, & ingratissimū totiens
 expertus, ad pœnitentiā semper hortatus est, & prophetando uniuersorum
 prophetarum emisit ora: mox gratiam pollicitus, quam in extremitatibus
 temporum per spiritum suum uniuerso orbi illuminaturus esset, præire in/
 tinctionem pœnitentiæ iussit, ut quos per gratiam uocaret ad promissionem
 semini Abraham destinata, per pœnitentiæ sub signationem antè compo/
 neret

neret. Non tacet Ioannes, pœnitentiam innotescens, iam enim salus nationibus appropinquabit, dominus scilicet afferens, secundum dei promissum: cui præministrans, pœnitentiam destinabat purgandis mentibus præpositam, uti quicquid error uetus inquinasset, quicquid in corde hominis ignorantia contaminasset, id pœnitentiâ uerrens & radēs, & foras abijciens mundam pectoris domū superuenturo spiritui sancto pareret, quò se ille cum celestibus bonis libens inferat. Horum bonorum unus est titulus, salus hominis, criminum pristinatorum abolitione præmissa. Hæc pœnitentię causa: hæc opera negotium diuinę misericordię curans: quod homini proficit, deo seruit. *Ratio* Cæterum ratio eius quam cognito domino discimus, certam formam tenet, ne nobis unquam factis cogitatis uę, quasi uiolentia aliqua, manus iniiciatur. Deus enim reprobationem bonorum ratam non habens, utpote suorum, quorum cum autor & defensor sit, necesse est proinde & acceptator. *Ingratia* Si acceptator, etiam remunerator. Viderit ergo ingratiā hominum, si etiam bonis factis pœnitentiam cogit. Viderit & gratia, si captatio eius ad benefaciendum incitamento est. Terrena, mortalis utraq;. Quantulum enim compendij si grato benefeceris: uel dispendij, si ingrato? Bonum factum deum habet debitorem, sicut & malum: quia iudex omnis remunerator est causę. *Iustitia dei* At cum iudex deus iustitię charissimę sibi exigendę tuendęq; præiudicis sideas, & in eam, omnem summam disciplinę suę sanciat, dubitandum est, sicut in uniuersis actibus nostris, ita in pœnitentię quoq; causa iustitiam deo præstandam esse: quod quidem ita impleri licebit, si peccatis solummodo adhibeatur. Porro peccatum, nisi malum factum, dici nō meretur: nec quisquam benefaciendo delinquit. quod si non delinquit, cur pœnitentiam inuadit delinquentium? Priuatum cur malitię officium bonitati suę imponitur? Ita euenit, ut cum aliquid ubi non oportet, adhibetur, illic ubi oportet negligatur. Quorum ergo pœnitentia iusta & debita uideatur, id est, quę delicto deputanda sint, locus quidem exposulat denotare, sed otiosum uideri potest. Domino enim cognito, ultro spiritus à suo autore respectus, emergit ad noticiam ueritatis, & admissus ad dominica præcepta, ex ipsis statim eruditur, id peccato deputandum, à quo deus arceat. Quoniā cum deum grande quid boni constet esse, utiq; bono nisi malum non displiceret, quod inter contraria sibi nulla amicitia est. Perstringere tamen non pigebit, delictorum quædā esse carnalia, id est, corporalia, quædā uero spiritalia. Nam cum ex hac duplicis substantiæ congregatione confectus homo sit, non aliunde delinquit, quàm unde constat. Sed non eo inter se differūt, quod corpus & spiritus duo sunt: alioquin eo magis paria sunt, quia duo unū efficiūt: ne quis pro diuersitate materiarum peccata earum discernat, ut alterum altero leuius aut grauius existimet. Siquidē & caro, & spiritus, dei res alia manu eius expressa, alia afflatu eius consummata. Cum ergo ex pari ad domi-

num

impertineant, quodcunque eorum deliquerit, ex pari dominum offendit. An tu discernas actus carnis & spiritus: quorum & in uita, & in morte, & in resurrectione, tantum communionis atque consortii est: ut pariter tunc aut in uitam aut in iudicium suscitentur: quia scilicet pariter aut deliquerint, aut innocentem egerint. Hoc eo premiserimus, ut non minorem alteri quam utrique parti, si quid deliquerit, poenitentiae necessitatem intelligamus impendere. Communis reatus amborum est, communis & iudex, deus scilicet: communis igitur & poenitentiae medela. Exinde spiritalia & corporalia nominantur, quod delictum omne, aut agitur, aut cogitur. Vt corporale sit, quod in facto est: quia factum ut corpus & uideri & contingi habet. Spiritale uero, quod in animo est, quia spiritus neque uidetur, neque tenetur: per quod ostenditur non facti solum, uerum & uoluntatis delicta uitanda, & poenitentia purganda esse. Neque enim si mediocritas humana, factis solum iudicat, quia uoluntatis latebris par non est, idcirco crimina eius etiam sub deo negligamus. Deus in omnia sufficit. Nihil a conspectu eius remotum, unde omnino delinquitur. Quia non ignorat, nec omittit, quo minus in iudicium decernat. Dissimulatio & prauaricator perspicaciae suae non est. Quid quod uoluntas facti origo est: uideriat enim si qua casui, aut necessitati, aut ignorantiae imputantur: quibus exceptis iam non nisi uoluntate delinquitur. Cum ergo facti origo est, non tanto potior ad poenam est, quanto principalis ad culpam: quae ne tunc quidem liberatur, cum aliqua difficultas perpetratione eius intercipit. Ipsa enim sibi imputatur, nec excusari poterit per illam perficiendi infelicitatem, operata quod suum fuerat. Denique dominus quemadmodum se adiectionem legis superstruere demonstrat, nisi & uoluntatis interdicens delicta: cum adulterum non eum solum definit, qui communis in alienum matrimonium cecidisset, uerum etiam illum, qui aspectus concupiscentia contaminasset: adeo quod prohibetur administrare, satis periculose animus sibi repraesentat, & temere per uoluntatem expungit effectum. Cuius uoluntatis cum uis tanta sit, ut non solatium sui saturans pro facto cedat: pro facto ergo plectetur. Vanissimum est dicere, uolui, nec tamen feci. Atqui perficere debes quia uis: aut nec uelle, quia nec perficis. Sed ipse conscientiae tuae confessione pronuncias. Nam si bonum concupisceres, perficere gestisses: porro sicut malum non perficis, nec concupiscere debueras. Quaque te constitueris, crimine astringeris: quia aut malum uolueris, aut bonum non adimpleueris. Omnibus ergo delictis, seu carne, seu spiritu, seu facto, seu uoluntate commissis, qui poenam per iudicium destinauit, idem & ueniam per poenitentiam spondit, dicens ad populum: Poenitere, & saluum faciam te. Et iterum: Vivo, inquit dominus, & poenitentiam malo praeponebo morti. Ergo poenitentia uita est, cum praeponebatur morti. Eam tu peccator, mei similis (immo me minor, ego enim praestitiam in delictis meis agnosco) ita inuade, ita amplexare, ut naufragus alicuius tabulae fidem.

Corporale
delictum:
Spiritale:

Casus.
Necessitas:
Ignorantia:
4
VOLUNTAS

Ezech. 33

Prestantia, in
malam partem

Aa Haec

Hæc te peccatorum fluctibusmersum proleuabit, & in portum diuinæ clementiæ protelabit. Rape occasione inopinatæ felicitatis, ut ille tu nihil quondam penes deum, nisi stilla situlæ, & aræ puluis, & uasculum figuli, arbor exinde fias illa quæ penes aquas seritur, & in folijs perennat, & tempore suo fructus agit, quæ non ignem, non securim uidebit. Pœniteat errorum reperia ueritate, pœniteat amasse quæ deus non amat, quando ne nos quidem ipsi seruulis nostris ea quibus offendimur nō odisse permittimus. Obsequij enim ratio in similitudine animorum constituta est. De bono pœnitentiæ enumerando, diffusa & per hoc magno eloquio committenda materia est. Nos uero pro nostris angustijs unum inculcamus, bonum atq; optimū esse quod deus præcipit. Audaciam existimo de bono diuini præcepti disputare. Neq; enim quia bonū est, idcirco auscultare debemus, sed quia deus præcepit. Ad exhibitionem obsequij, prior est maiestas diuinæ potestatis. Prior est autoritas imperantis, quàm utilitas seruientis. Bonū est pœnitere, an nō? Quid reuoluis, deus præcipit. At enim ille non præcipit tantum, sed etiā hortatur. Inuitat præmio salutē, iurans, etiam uiuo dicens, cupit credi sibi. O beatos nos quorū causa deus iurat. O miserrimos si nec iuranti domino credimus. Quod igitur deus tantopere cōmendat, quod etiā humano more subdeieratiōe testatur, summa utiq; grauitate & aggredi & custodire debemus, ut in asseueratione diuinæ gratiæ permanentes, in fructu quoq; eius & emolumento proinde perseverare possimus. Hoc enim dico, pœnitentiam quæ per dei gratiam ostensa & indicta nobis, in gratiam nos domino reuocat, semel cognitam atq; susceptam nunquā post hac iteratione delicti resignari oportere. Iam quidem nullum ignorantiae prætextum tibi patrocinator, quod domino agnito præceptisq; eius admissis, deniq; pœnitentia delictorum functus, rursus te in delicta restituis. Ita inquantū ignorantia segregaris, intantum cōtumaciæ adglutinaris. Nam si idcirco te deliquisse pœnituerat, quia dominū cœperas timere, cur quod metus gratia gessisti, rescindere maluisti, nisi quia metuere desisti? Neq; enim timorem alia res quàm contumacia subuertit. Cum etiā ignorātes dominū nulla exceptio tueatur à pœna (quia deum in aperto constitutum, & uel ex ipsis cœlestibus bonis comprehensibilem ignorari non licet) quanto cognitū despici periculosum est? Despiciit porrò qui bonorum ac malorum intellectum ab illo consecutus, quod intelligit fugiendū, quodq; iam fugit, resumens, intellectui suo, id est, dei dono contumeliam facit: respuit datorem cum datum deferit, negat beneficium, cum beneficium nō honorat. Quemadmodum ei potest placere, cuius munus sibi displicet? Ita in dominū nō modo cōtumax, sed etiā ingratus apparet. Cæterū non leuiter in dominū peccat, qui quū æmulo eius diabolo pœnitentia renunciasset, & hoc nomine illum domino subiecisset, rursus eundem regressu suo erigit, & exultationem eius seipsum facit, ut denique

Malus

Malus recuperata præda sua aduersus dominū gaudeat. Nōne quōd di- *Malus, dia-*
cere quoq; periculosum est, sed ad ædificationem proferendum est, Diabo- *bolus*
lum domino præponit. Comparisonem enim uidetur egisse, qui utrunq;
cognouerit, & iudicatō pronunciaffe, eum meliorem cuius se rursus esse ma-
luerit. Ita qui per delictorum pœnitentiam instituerat domino satisfacere,
diabolo per aliam pœnitentiæ pœnitentiam satisfaciet: eritq; tanto magis
perosus deo, quanto æmulo eius acceptus. Sed aiunt quidam satis deū ha-
bere, si corde & animo suspiciatur, licet actu minus fiat. Itaq; se saluo metu
& fide peccare: hoc est, salua castitate, matrimonia uiolare, salua pietate pa-
renti uenenum temperare. Sic ergo & ipsi salua uenia in gehennam detru-
duntur, dum saluo metu peccant. Primum exemplum peruersitatis, quia ti-
ment, delinquant: opinor non delinquerent, si non timerēt. Igitur qui deum
nolit offensum, nec reueretur omnino, si timor offendendi patrociniū
est. Sed ista ingenia de semine hypocritarum pullulare consuerūt, quorum
indiuia cum diabolo amicitia est, quorum pœnitentia nunquā fidelis.
Quicquid ergo mediocritas nostra ad pœnitentiam semel capeffendam &
perpetuo continendam suggerere conata est, omnes quidem deditos domi-
no spectat, ut omnes salutis in promerendo deo petitores, sed præcipue no-
uitioli istis imminet. Qui cum maxime incipiunt, diuinis sermonibus aures ⁶
rigare, quiq; catuli infantie adhuc recentis, nec perfectis luminibus incerta
reprant: & dicunt quidem pristinis renunciare & pœnitentiam assumūt, sed
includere eam negligunt. Interpellat enim illos ad desiderandum ex pristi-
nis aliquid, ipse finis desiderandi: uelut poma cum iam in acotem uel ama-
ritudinem senescere incipiunt, ex parte aliqua tamen adhuc ipsi gratiæ suæ *Simile*
adulantur. Omne præterea cunctationis & tergiuersationis erga pœniten-
tiam uitium, præsumptio intinctionis importat. Certi enim indubitatae ue-
niæ delictorum, medium tempus interim furantur, & commeatum sibi fa- *Commeatus*
ciunt delinquendi, quā eruditionem non delinquēdi. Quā porro inep- *delinquendi*
tum, quā, pœnitentiam non adimplere, & ueniam delictorum sustinere:
hoc est, precium non exhibere, ad mercem manum emittere. Hoc enim pre-
cio dominus ueniam addicere instituit: hac pœnitentiæ compensatione re-
dimendam proponit impunitatem. Si ergo qui uenditant, prius nummum *Simile*
quo paciscuntur examinant, ne scalptus, neue rasus, ne adulter: etiam domi-
num credimus, pœnitentiæ probationem prius inire, tantam nobis merce-
dem perennis scilicet uitæ concessurum. Sed differamus tantisper pœniten-
tiæ ueritatem. Tunc opinor emendatos licebit cum absolui. Nullo pa-
cto. Sed cum pendente uenia, pœna prospicitur: cum adhuc liberari nō me-
remur, ut possimus mereri: cum deus comminatur, non cum ignoscit. Quis
enim seruus postea quā libertate mutatus est, furta sua & fugas sibi impu-
tat: Quis miles postquā castris suis emissus, pro notis suis satagit: Peccat

tor ante ueniam de flere se debet: quia tempus pœnitentiæ id est quod periculi & timoris. Neq; ego renuo diuinum beneficium, id est, abolitionem delictorum inituris aquam omni modo saluum esse: sed ut eò peruenire cōtingat, elaborandum est. Quis enim tibi tam infidæ pœnitentiæ uiro, asperginem unam cuiuslibet aquæ cōmodabit? Furto quidem aggredi, & propositum huius rei asseuerationibus tuis circūduci facile est. Sed deus Thesaurus suo prouidet, nec sinit obrepere indignos. Quid deniq; ait? Nihil occultum quod nō reuelabitur. Quāta scunq; tenebras factis tuis superstruxeris, deus lumen est. Quidam autē sic opinantur, quasi deus necesse habeat præstare etiam indignis, quod spondit: & liberalitatem eius faciunt seruitutem. Quod si necessitate nobis symbolum mortis indulget, ergo inuitus facit. Quis enim permittit permanfurū id quod tribuerit inuitus? Non enim multi postea excidunt? non à multis donū illud aufertur? Hi sunt scilicet qui obrepunt, qui pœnitentiæ fidem aggressi, super arenas domum ruituram col-
7 locant. Nemo ergo sibi aduleatur, quia inter Auditorū tyrocinia deputatur, quasi eo etiam nunc sibi delinquere liceat. Dominum simul cognoueris, timeas: simul inspexeris, reuerearis. Ceterum quid te cognouisse interest, cum nīdem incubas quibus retro ignarus? Quid autem te à perfecto seruo dei separat? An alius est intinctus Christus, alius Audientibus? Num spes alia, uel merces, alia formido iudicii, alia necessitas pœnitentiæ? Lauacrum illud
Baptismus obsignatio est fidei: quæ fides à pœnitentiæ fide incipitur & commendatur. Non ideo abluimur, ut delinquere desinamus, sed quia desinimus, quoniam iam corde loti sumus. Hæc enim prima Audientis intinctio est, metus integer. Exinde quoad dominū senseris, fides sana conscientia semel pœnitentiam amplexata. Cæterū si ab aquis peccare desistimus, necessitate nō sponte innocentiam induimus. Quis ergo in bonitate præcellens? cui nō licet, aut cui displicet malo esse? qui iubetur, an qui delectatur à crimine uacare? Ergo nec à furto manus auertamus nisi claustrorū duritia repugnet: nec oculos à stupri concupiscentijs refrenemus, nisi à custodibus corporū obstructi, si nemo domino deditus delinquere desinet, nisi intinctione alligatus: quod si qui ita senserit, nescio an intinctus magis contristetur, quod peccare desierit, quàm lætetur quod euaserit. Itaq; Audientes optare intinctionem, non præsumere oportet. Qui enim optat, honorat: qui præsumit, superbit. In illo uerecundia, in isto petulantia apparet. Ille satagit, hic negligit. Ille mereri cupit, at hic ut debitum sibi repromittit: ille sumit, hic inuadit. Quem censeas digniorem, nisi emendatiorem? quem emendatiorem, nisi timidiorem, & idcirco uera pœnitentia functum? Timuit enim adhuc delinquere, ne nō meretur accipere. At ille præsumptor, cum sibi repromitteret, securus scilicet, timere nō potuit: sic nec pœnitentiam impleuit, quia instrumento pœnitentiæ,
Præsumptio id est, metu caruit. Præsumptio inuerecundiæ portio est, inflat petitem, despici-

despiciat datorem. Itaque decipit nunquam. Antè enim quàm debeat re-
promittit, quo semper is qui est præstaturus, offenditur. Hucusque Christe
domine de poenitentiae disciplina seruis tuis dicere uel audire cōtingat, quo-
usque etiam delinquere nō oportet. Audientibus: uel nihil iam de poenitentia
nouerint, nihil eius requirant. Piget secundae, imò iam ultimae spei subtex-
re mentionem, ne retractantes de residuo auxilio poenitendi, spacium ad-
huc delinquendi demonstrare uideamur. Absit ut aliquis ita interpretetur,
quasi eo sibi etiam nunc pateat ad delinquendum, quia patet ad poeniten-
dum: & redundantia clementiae coelestis, libidinem faciat humanae temeri-
tatis. Nemo idcirco deterior sit, quia deus melior est, totiens delinquendo
quotiens ignoscitur. Cæterum finem utique euadendi habebit, cum offenden-
di non habebit. Euasimus semel, hactenus periculosos nosmetipsos infera-
mus, & si iterum euasuri uidemur. Plerique naufragio liberati exinde repudium
& naui & mari dicunt, & dei beneficium, salutem suam scilicet, memoria pe-
riculi honorant. Laudo timorem, diligo uerecundiam, nolunt iterum diuine
misericordiae oneri esse: formidant uideri inculcare, quod consecuti sunt: bo-
na certe sollicitudine iterum experiri uitant, quod semel didicerunt timere.
Ita modus temeritatis, testatio est timoris. Timor autem hominis, dei honor
est. Sed enim peruiacissimus hostis ille, nunquam malitiae suae otium facit.
Atquin tunc maxime sæuit, cum hominem plenè sentit liberatum: tunc plu-
rimum accenditur, dum extinguitur. Doleat & ingemiscat necesse est uenia
peccatorum permissa, tot in homine mortis opera diruta, tot titulos damna-
tionis retro suae erasos, Dolet quod ipsum & angelos eius, Christi seruus il-
le peccator iudicaturus est. Itaque obseruat, oppugnat, obsidet, si quā possit
aut oculos concupiscentia carnali ferire, aut animum illecebris secularibus
irretire, aut fidem terrenae potestatis formidine euertere, aut à uia certa per-
uersis traditionibus detorquere: nō scandalis, non tentationibus deficit. Hæc
igitur uenena eius prouidēs deus, clausa licet ignoscentiae ianua & intinctio-
nis sera obstrueta, aliquid adhuc permisit patere. Collocauit in uestibulo
poenitentiam secundā, quæ pulsantibus patefaciat: sed iam semel, quia iam
secundo: sed amplius nunquam, quia proxime frustra. Non enim & hoc *imò non solū*
semel satis est: Habes quod iam non merebaris, amisiisti enim quod accepe-
ras. Si tibi indulgentia domini accomodat unde restituas quod amiseras, *semel aut septi-*
iterato beneficio gratus esto nedum ampliato: maius est enim restituere, quæ *ties, sed etiam*
dare: quoniam miserius est perdidisse, quàm omnino non accepisse. Verum *septuagies*
non statim succidendus ac subruendus est animus desperatione, si secundae *septies*
quis poenitentiae debitor fuerit: pigeat sanè peccare rursus, sed rursus poeni-
tere non pigeat: pigeat iterum periclitari, sed non iterum liberari. Neminem
pudeat. Iteratae uoletudinis, iteranda medicina est: gratus in dominum exti-
teris, si quod tibi dominus offert, non recusaueris: offendisti, sed reconciliari

Aa 3 adhuo

adhuc potes. Habes cui satisfacias, & quidem uolentem : id si dubitas, euo-
 ue quæ spiritus ecclesijs dicat. Desertam dilectionem Ephesijs imputat, Stu-
 prum & idolothytorum esum Thyatirenis exprobrat, Sardios non plenor-
 um operum inculcat, Pergamenos docentes peruersa reprehendit, Laodice-
 nos fidentes diuitijs obiurgat : & tamen omnes ad pœnitentiam cõmonet,
 sub cõminationibus quidem. Non comminaretur autem non pœnitenti, si
 non ignosceret pœnitenti. Dubium si non & alibi hanc clementiæ suæ pro-
 fusionem demonstrasset. Nō ait, qui ceciderit, resurget, & qui auersatus fue-
 rit conuertetur : Ille est scilicet, ille est qui misericordiam mauult quàm sa-
 crificia. Lætantur cœli, & qui illic angeli, pœnitentia hominis. Heus tu pecca-
 tor bono animo sis, uides ubi de tuo gaudeatur. Quid illa similitudinū do-
 minicarum argumēta nobis uolunt? Quod mulier dragmam perdidit, & re-
 quirat, & repperit, & amicas ad gaudium inuitat, nōne restituti peccatoris
 exemplum est? Errat & una pastoris ouicula, sed grex una carior non erat:
 una illa conquiratur, una pro omnibus desideratur, & tandē inuenitur, & hu-
 meris pastoris ipsius refertur: multū enim errando laborauerat. Illum etiam
 9 piam pœnitentem libens suscipit, immolat uitulum præopimum, conuiuio
 gaudium suum exornat. Quid nī? filium enim inuenerat quem amiserat, ca-
 riorem senserat quem lucriferat. Quis ille nobis intelligēdus pater? Deus
 scilicet, Tam pater nemo: tam pius nemo. Is ergo te filiū suū, & si acceptum
 ab eo prodegeris, & si nudus redicris, recipiet, quia redisti: magisq; de re-
 gressu tuo quàm de alterius sobrietate lactabitur: sed si pœniteat ex animo,
 si famem tuam cum saturitate mercenariorū paternorum cõpares, si porcos
 immondū relinquas pecus, si patrem repetas uel offensum, Deliqui dicēs pa-
 ter, nec dignus ego iam uocari tuus. Tantū releuat cõfessio, delictum, quan-
 tum dissimulatio exaggerat. Confessio enim satisfactionis cõsiliū est, dis-
 10 simulatio contumaciæ. Huius igitur pœnitentiæ secundæ & unius, quanto
 in arto negotium est, tanto operosior probatio, ut non sola conscientia præ-
 feratur, sed aliquo etiā actu administretur. Is actus qui magis Græco uoca-
 11 bulo exprimitur & frequentatur, exomologesis est, qua delictū domino no-
 strum confitemur, nō quidem ut ignaro, sed quatenus satisfactio confessio
 12 ne disponitur, confessione pœnitentia nascitur, pœnitentia deus mitigatur.
 Satisfactio. Itaq; exomologesis prosternendi & humiliificandi hominis disciplina est,
 conuersationem iniungens misericordiæ illicem. De ipso quoq; habitu atq;
 13 uictu mandat, sacco & cineri incubare, corpus sordibus obscurare, animum
 mœroribus deñcere, illa quæ peccauit tristi tractatione mutare: cæterum,
 14 pastum & potum pura nosse, non uentris scilicet, sed animæ causa: plerunq;
 uero ieiunijs preces alere, ingemiscere, lachrymari, & mugire dies noctesq;
 ad dominum deum tuū, presbyteris aduolui, & aris dei adgeniculari, omni-
 bus

*Confessio
delicti*
Homologesis
Confessio
Pœnitentia
Satisfactio
*Talis erat exo-
mologesis, id
est Actus pœ-
nitentia apud
ueteres*

bus fratribus legationes deprecationis suæ iniungere. Hæc omnia exomologesis, ut poenitentiam commendet, ut de periculi timore dominum honoret, ut in peccatore ipsa pronuncians pro dei indignatione fungatur, & temporalis afflictatione æterna supplicia non dicam frustretur, sed expungat. Cum igitur prouoluit hominem, magis releuat: cum squalidum facit, magis mundatum reddit: cum accusat, excusat: cum condemnat, absoluit. In quantum non peperceris tibi, intantum tibi deus, crede, parcat. Plerosque tamen hoc opus ut publicationem sui aut suffugere, aut de die in diem differre, præsumo, pudoris magis memores quam salutis: uelut illi, qui in partibus uerecundioribus corporis contracta uexatione, conscientiam medentium uitant, & ita cum erubescencia sua pereunt. Intolerandum scilicet pudori, domino offenso satisfacere, saluti protractæ reformari. Næ tu uerecundia bonus, ad delinquendum expandens frontem, ad deprecandum uero subducens. Ego rubori locum non facio, cum plus de detrimento eius acquiro, cum ipse hominem quodammodo exhortatur. Ne me respexeris dicēs, pro te mihi melius est perire. Certe periculum eius tunc si forte onerosum est, cum penes insultaturos in risiloquio consistit, ubi de alterius ruina alter attollitur, ubi prostrato superascenditur. Ceterum inter fratres atque conseruos, ubi communis spes, metus, gaudium, dolor, passio (quia communis spiritus de comuni domino & patre) quid tuos aliud quam te opinaris? Quid consortes casuum tuorum, ut plausores fugis? Non potest corpus de unius membri uexatione lætum agere: condoleat uniuersum, & ad remedium conlaboret, necesse est. In uno & altero ecclesia est, ecclesia uero Christus. Ergo cum te ad fratrum genua protendis, Christum contrectas, Christum exoras. Equè illi cum super te lachrymas agunt, Christus patitur, Christus patre deprecatur. Facile impetratur semper, quod filius postulat. Grande planè emolumentum uerecundie, occultatio delicti pollicetur. Videlicet si quid humanæ notitiæ subduxerimus, proinde & deum cælabimus. Adeo ne existimatio hominum & dei conscientia comparantur? An melius est damnatum latere, quam palam absolui? Miserum est sic ad exomologesin peruenire. Malo enim ad miseriam peruenitur: sed ubi poenitendum est, desinit miserum, quia factum est salutare. Miserum est secari & cauterio exuri, & pulueris alicuius mordacitate anxari: Tamen quæ per insuauitatem medentur, & emolumento curationis offensam sui excusant, & præsentem iniuriam superuenturæ utilitatis gratia commendant. Quid si præter pudorem quem potiore putant, etiam incômoda corporis reformident, quod inlotos, quod sordulentos, quod extra lætitiâ oportet deuersari, in asperitudine sacci, & horrore cineris, & oris de ieiunio uanitate? Num ergo in Coccino, & Tyrio pro delictis supplicare nos condecet? Cedò acum crinibus distinguendis, & puluerem dentibus elimandis, & bisulcum aliquid ferri uel æris unguibus repastinandis: si quid ficti nitoris, si quid coacti ruboris, in labia aut genas

Erubescencia

Risiloquium

ECCLESIA
Ad fratrum
genua se
protendere

Sordulentia

urgeat: præterea exquirito balneas lætiores hortulani maritimi' ue secessus:
 adijcito ad sumptum:conquirito altitium enormem saginam,defecato sene
Ironia ctutem uini:quumq; quis interrogarit,cur animę largiaris:Deliqui dicito in
 deum,& periclitor in æternum perire. itaq; nunc pendeo,& maceror,& ex/
 crucior, ut deum reconciliem mihi quem delinquendo læsi. Sed enim illos
 qui ambitu obeunt capeffendi magistratus, neq; pudet, neq; piget incom/
 modis animæ & corporis, nec incommodis tantum, uerum & contumelijs
 II omnibus eniti in causa uotorū suorum. Quas nō ignobilitates uestium affe/
Ad occursum ctant:quæ non atria nocturnis & crudis salutationibus occupant:ad omne
maioris perso occursum maioris cuiusq; personæ decrefcentes,nullis cōiuijs celebres,nul
ne decrefcere lis comeffationibus cōgreges,sed exules à libertatis & lætitiæ felicitate: idēq;
Volaticum totum propter unius anni uolaticum gaudium. Nos quod securium uirga
gandium rumue petitio sustinet, in periculo æternitatis tolerare dubitamus: & casti/
 gationem uictus atq; cultus offenso domino præstare cessabimus,quæ gen/
 tiles nemine omnino læso sibi irrogant: Hi sunt de quibus scriptura cōme/
 morat: Væ illis qui delicta sua uelut procero fune necūt. Si de exomologe/
 si retractas,gehennā in corde cōsidera,quam tibi exomologesis extinguit
 & pœnæ prius magnitudinem imaginare,ut de remedij adoptione non du/
Fumariola bites. Quid illum thesaurum ignis æterni æstimamus, cum fumariola quæ/
 dam eius tales flammaram ictus suscitent, ut proximæ urbes aut iam nullæ
Superbissimi extent,aut idem sibi de die sperent. Dissiliunt superbissimi montes ignis in/
montes trinsicus foeta. Et quod nobis iudicij perpetuitatem probat, cum dissiliant,
 cum deuorentur,nunq; tamen finiuntur. Quis hæc supplicia interim mon/
Exemplaria tium non iudicij minantis exemplaria deputabit: quis scintillas tales nō ma/
iudicij gni alicuius & inæstimabilis foci missilia quædam & exercitoria iacula con/
 sentiet: Igitur cum scias aduersus gehennam post prima illa intinctionis do/
Exomologe minicæ monimenta,esse adhuc in exomologesi secūda subsidia,cur salutem
seos secunda tuam deseris: Cur cessas aggredi,quod scias mederi tibi: Mutæ quidem ani/
subsidia mæ & irracionales, medicinas sibi diuinitus attributas in tēpore agnoscunt.
 Cereus sagitta transfixus ut ferrum & irreuocabiles moras eius de uulne: e
 expellat,scit sibi dictamno medendum. Hirundo si excæcauerit pullos,no/
Oculare uit illos oculare rursus de sua chelidonia. Peccator restituendo sibi institu/
Exomologes tam à domino exomologesin sciens, præteribit illā,quæ Babyioniū regem
sis à domino in regna restituit: Diu enim pœnitentiam domino imolarat, septenni squa/
instituta lore exomologesin operatus,unguium leoninum in modum efferatione,&
Nabuchor capilli incuria horrorem aquilinum præferente. Proh malæ tractationis:
donosor Quem homines perhorrebant, deus recipiebat. Contra autem Ægyptius
Dan. 4. Pharao
Pharao Imperator qui populum dei aliquando afflictum diu domino suo denega/
Exod. 14. tum persecutus,in prælium irruit,post tot documēta plagarum, dissidio ma/
 ris,quod soli populo peruium licebat, reuolutis fluctibus perit. Pœnitētiā
 enim

enim & ministerium eius exomologesi abiecerat. Quid ego ultra de istis ^{Exomologesi} duabus, humanæ salutis quasi Pharis, stili potius negotium quam officium ^{sis, ministeriū} conscientiae meae curans? Peccator enim omnium notarum cum sim, nec ulli ^{poenitentiae} rei nisi poenitentiae natus, non facile possum super illa tacere, quā ipse quoque & stirpis humanæ & offensæ in dominum princeps Adam, exomologesi restitutus in paradysum suum, non tacet.

ARGUMENTVM LIBRI SEQUENTIS

PER BEATVM RHENANVM.

Os primum fuerat solennis apud Carthaginenses, ut nō modo mulieres, sed & uirgines uelarentur, deinde res arbitrio cuiusque permissa est. Quibus maior probitatis cura ueterem consuetudinem ultro obseruabant, quam ceteri negligebant uel ut nō præceptam, uel ut suis moribus non conuenientem. Tertullianus cum cerneret quantum mali nasceretur ex hoc quod uirgines aperto capite starent in cōgregationibus Christianorum, non secus atque in choreis solent, quæ maritum quarunt, docet hoc libro uirgines etiam esse uelandas: Quod quæ de uelandis mulieribus Paulus præcepit, etiam ad uirgines pertineant, quibus in mulierum ordinem transitus fit, non tam per concubitum, quā per alia quæ mulieribus & uirginibus cōmuniter accidunt. Verisimile est etiā tum puellas aperto capite in congregationem uenire solitas, uolentibus sic parentibus, ut maritum ex Christianis facilius inuenirent. At Tertullianus templum dei, domum precationis esse uult, non nundinationis puellaris. Porro obseruandum, eas uirgines quæ uelatae in ecclesiam uentabant, uirgines dei hic dici, illas uero quæ foris quidem hoc est in uicis propter ethnicos uelabantur, ceterum in ipso cœtu Christianorū siue ecclesia nudato stabant capite, uirgines hominū appellari, iuxta illud Geneseos, filij dei, & filia hominum. Nam notus locus est. Atque haud scio an illæ priores fuerint cōsecratae aut professionem fecerint, cuius rei nulla prorsus hic mentio. Posterior autem ætas nempe diui Ambrosij sacratas uirgines habuit, & uelatas ab episcopo. Hinc illud apud eum autorem libro tertio de uirginibus. Discite quantas Alexandrina totiusque Orientis & Africana ecclesia quotannis sacrare consueuerint. Pauciores hic homines prodeunt, quā illic uirgines consecrantur. Item mox, Aiunt etiam plerique maturioris ætatis uirgines esse uelandas. Neque ego abnuo, Sacerdotalis esse cautionis debere, ut nō temere puella ueletur. Et infra, Nec mirere in adolescentulis professionem. Verum de huiusmodi uelatione hic non agitur. Ceterum attende mi lector quanti continentiam fecerit Tertullianus, qui legitimum mariti & uxoris congressum uocet contumeliam cōmunem, etiam alibi confusionem, quum inquit, quo totam condixerunt confusionem.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

L Atinē quoque ostendam.) Ergo & Græcè scripsit de eadem re. Ceterū in De corona militis testatur se de spectaculis etiam Græcum ædidisse commentarium, quum inquit, Sed & huic materiae propter suauiludios nostros Græco quoque stilo satisfecimus. Eruditur in mansuetudinē saporis.) Ita dixit erudiri in fructū, de flore, in libro de carne Christi, Quia per florem, inquit, & ex flore omnis fructus eruditur in fructum. Per Græciam & quasdam Barbarias eius.) Quid hic audimus? etiam Barbaria sunt in Græcia; Barbaria pro regione barbarorum

rorum etiam alibi utitur, ut Aduersus Marcionem libro primo, Iam & bestiis illius Barbariæ, importunior Marcion. Loquitur autem de Ponto.

- Sed eas ego ecclesias.) Per ecclesias quas ipsi Apostoli condiderunt, intelligit Romanam, cui Petrus & Paulus (ut alibi inquit) Euangelium suo quoque sanguine signatum reliquerunt; item ecclesias Corinthiorum, Galatarum, Philippensium & Thessalonicensium, quas Paulus instituit. Et Ephesiorum ecclesiam, quæ fuit à Ioanne condita. Sane Corinthiorum paulopost meminit, Sic & ipsi, inquit, Corinthij intellexerunt. Hodie denique uirgines suas Corinthij uelant. Quid docuerint Apostoli, qui didicerunt approbāt. Porro facit ad hunc locum quod in libro Præscriptionum aduersus hæreticos scribit, Age iam, inquit, qui uoles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuæ, percurrere ecclesias Apostolicas, apud quas ipsæ adhuc cathedræ Apostolorum suis locis præsidentur, apud quas ipsæ authenticæ literæ eorum recitantur, sonantes uocem, representantes faciem. Proxima est tibi Achata habes Corinthum. Si non longes à Macedoniâ, habes Philippos. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiæ adijceris, habes Romanam unde nobis quoque autoritas præsto est. Felix ecclesia cui totam doctrinam Apostoli cum sanguine suo profuderunt, Hactenus ille. Scribit in hanc eandem sententiam pauloante in eodem Præscriptionum opusculo. Et aduersus Marcionem libro quarto. Cæterum uides ex hoc ueteres illas ecclesias, Tempora & Antecessores opponere solitas. Obseruabis & hunc antiquum loquendi modum quo orthodoxam illarum fidem contestatur, quum inquit, Cum quibus scilicet communicamus ius pacis & nomen fraternitatis. De qua re etiam supra admonuimus lectorem.
- 3 Quæ magis ex duabus.) Quæ pro utra. Quæ uirgines includit.) Subaudi, uelamine, hoc est uelat. Subfundit.) Hoc uerbo etiam alibi utitur. In de exhortatione castitatis. Imò subfusio pigris simul ad continentiam deo exhibendam. Contenta erat ueritas paucis si cum consuetudine.) Consentiunt in errore exemplaria, sed tamen sensus indicat scribendum pro paucis si, pacisci. Id quod nos ausi scribere sumus. Quid prius aliquis persecutor.) Ex Gorziensi scripsimus, peius. Nam iam & illa consuetudine.) Sensus est, Nam iam & illa consuetudo sub qua te fruebaris, alia consuetudine expugnatur. Hoc est quod præcessit, ut tacite sub consuetudinis nomine frueretur se uel ex parte.
- Quomodo illic, inquit.) Quomodo non est hic quæsituum sed relatiuum. Et inquit pro inquit, quemadmodum etiam in præcedentibus libris loquitur.
- Sermo laciniosus.) Hoc est diffusus. In libris aduersus Marcionem hoc uocabulum etiam reperias. Ita in de cultu fœminarum, Cætera uero corporis, laciniosis pomparum & delitiarum ineptijs occupare. Prophetico modo dictum est.) Nam Prophetæ solent de futuris ceu de præsentibus loqui. Sensus eundem habet, quod sequitur, Ad propheticam rationem. Item, Ad prophetiam interpretetur.
- 6 Conuertit iam ad Propheticam rationem.) Conuertit, absolute.
- 7 Secundum primordij formam uirginis, & ita.) Etiam refragantibus exemplaribus libuit scribere & distinguere, secundum primordij formam, uirgini & ita uniuerso mulierum generi defensionem. Cui rea est angelorum exterminatorum.)
- 8 Exterminatorum hoc est eieciorum è coelis. Quare & ornatus ipse.) Castigauimus ex Gorziensi collatione, Quarum & ornatus ipse. Paulopost expone, Intelligendam sinens id est omittens. Masculi inuestis.) Inuestis impuberem significat, sicut uesticeps iam puberem. Est autem receptum inuestis uocabulum apud autores pro imberbiâ uestiundo. Etymologiam explicat paulopost, Et pudor, inquit, ubique uestitur. Sed nec docere, nec tingere, nec offerre.) Quod uulgo dicunt hodie, Prædicare, baptizare, & missam celebrare.

Ne

Ne duo sacerdotalis officij sortem sibi uendicarent.) Exemplarium consensu nihil moti scribere ausi sumus, Ne dum sacerdotalis officij sortem sibi uendicare.

Idcirco uelaminis uenia fit illi.) Hoc est idcirco gratia uelaminis fit illi, Siue, idcirco uelamen remittitur ei.

In uiduatu ab an. n. u. collocatam.) Viduatum accipit pro ordine uiduarum quæ post annum sexagesimum ab episcopis in eum numerum asciscabantur.

Illic sedet contecta.) Nos, intecta. Ex Gorziensi collatione. Est autem monstri simile inter uetulas iam canas sedere puellam uirginem intecto capite.

Structa.) Tertulliani uerbum. Cæco bono suo incedant.) Cæcum uocat quod non uidetur. Ita scopulos in mari latentes Poetæ cæcos uocant. Sic in Valentinianis, Alit̃ habitet, inquit, in cæca detrudatur.

Aliqua sibi insignia defendere.) Ita sæpe loquitur per uerbū defendo. Vt paulo superius, Secundum primordij formam, uirgini & ita uniuerso mulierum generi defensionem.

Aut pennas Garamantum.) Inter semiferos illos Libyæ populos sunt & Garamantes. Virgilius, aut Rhodope, aut extremi Garamantes. Plinius tradit eos matrimoniorum exortes, passim cum foeminis degere.

Aut strobilos Barbarorum.) Strobilus græcis pineam nucem significat, gesta men ex auro Barbarorum quorundam, quemadmodum cicada Atheniensium.

Aut Cicadas Atheniensium.) Athenienses in capillis cicadas ferebant, hoc argumento ostendere uolentes se esse indigenas, quemadmodum sunt cicada. Dicitur sunt hinc *κικιδάδες*, quasi dicas Cicadiferos. Nam Cicadas Græci uocant *κικιδες*. Huius rei meminit & Aristophanes Comicus.

Aut cirros Germanorum.) Cirri capilli capitis sunt, sic dicti quod quasi in circum torti. Germanorum autem fuit obliquare crinem & in nodum substringere. Hinc illud Martialis: Crinibus in nodum tortis uenere Sicambri.

Aut stigmata Britonum.) Britanni super Ligerim, hospites in Gallia, cuius maritimā partem ex aduersa ueteri Britannia, quæ nunc Anglia est, aduecti quondam occupauere, solenniter certis notis apud suos inurebātur. Horum meminere posteriores scriptores, Ausonius, Sidonius Apol. ceteri.

Tanto continentia maioris ardoris laborior.) Laborior pro elaborior, hoc est operosior.

Non enim & continentia uirginitatis antistat.) Pro uirginitatis nostrum secuti iudicium supposuimus uirginitati antistat, hoc est antecellit uirginitatem. Nam hoc uerbo etiam superius usus est. Vnde antistatus uerbale nomen. In Valentinianis, Comparatitium antistatum.

Siue uiduarū.) Ex Gorziensi collatione scripsimus uiduorū, ut tam de uiro intelligas qui amiserit uxorem, quàm de muliere cuius maritus mortem obierit.

Multo magis foemina.) Subaudi, nihil subscripsit.

Nunc responso expungemus.) Expungere responso est absolvere responso, siue rei satisfacere responso. Peculiaris & usitatus Tertulliani sermo.

Vbi enim gradū fiximus.) Sic aduersus Praxean, Hic mecum, inquit, gradum fige. Et infra. Hic ergo iam gradum uolūt figere stulti imò cæci, Et reliqua. Translatio ab athleticis in certamine congregantibus. Sermo prouerbialis.

Et de uirginis exire.) Subaudi sensu. Et pati nouum illud q. a. et. e.) Intelligit mensium purgationem. Vnde mox, Nisi post contestatā, inquit, sanguine maturitatem. Item, Iam & uox obsoleta est, & membra completa sunt, & pudor ubique uestitur, & menses tributa defendunt.

Desinit uirginē.) Figura Græca. Ex angustijs.) Hoc est ex tenuitate facultatum siue fortunarū. Nam ut est apud Satyrographum, Non facile emergunt, quorū uirtutibus obstat Res angusta domi. Huiusmodi puellæ pauperiores difficiliter etiam maritum inueniunt.

Vel scrupulositate.) Hoc est morositate parentum quibus nullus gener placet.

Cui tu secundum pares maritum.) Sensus est. Virgo tua quam tu adhuc uirginem

10

nem existimās; propter aetatem desijt esse uirgo, non quidem à uiro corrupta sed ab aetate. Proinde maritus quem ei trades secundus erit. Iam & uox obsoleta facta est.) Intelligit robustiorē factam. Nam autore Plinio uox roboratur à XIII. annis. Eadem in senecta exilior. Et menses tributa defendunt.) Innuat mentes illos mulierum cursus, sic enim Plinius uocat. Supra habuimus in Marciorum libro III. Nam & mulierculae nonnunquam praegnantēs sibi uidentur, aut sanguinis tributo, aut aliqua ualitudine inflatae. Quo totā condixerunt confusionem.) Tanquam stipulata manu quod aiunt. Sic in de Corona militis, Quod aequē fides pagana condixit. Qui legitimū uiri & mulieris in matrimonio congressum, uocat confusionem, ut paulo ante communem contumeliā, quid diceret de stupro: O qualē continentiae fautorem? Sponsari.) Sponsari pro de, sponsari. Vt infra. Illi sponsasti maturitatem tuam. De uirginibus educatur.) Vt surpate educare pro educere. Sensus est De numero uirginum educuntur, eximunturq;. Nam, ni fallor, ducatorem supra dixit ductorem siue ducem significā. Deponentes quod fuerunt.) Scilicet puellaria uirguncularum redimicula. Faciem morosiorē.) Intelligit inelegantiorē & quā difficiliorē nitescat. Pallium extrin.) Vides ergo muliebri quoq; gestamen fuisse pallium. Calceum stipant multiformem.) Quae sunt admodum puellae uniformi genere calceorum utuntur. Grandiores multiformi, pro diuersitate loci, temporis, & rei. Dixit autem stipant, ne uidelicet sollicit calceus, ut utar uerbo Hieronymi & Ambrosij. Sed uirginali uolunt sola capitis nuditate.) Scribendum, uirginari, ut sit uerbum deponentale, hoc est, uirgines agere. Reuereantur & fratres.) Intelligit Christianos. Hos opponit extraneis id est, ethnicis: Ita mox, utrum ne ut fratribus suis placeant. Nundinarint.) Hoc est, uenditarint. Quō ergo.) Quō id est, Ad quid. Sic in de resur. carnis, Quō ergo legimus. Nihil debuccinemus.) Hunc locū imitatus Hieronymus in epistola ad Eustochium dixit, Quum manum egentī porrexerint, buccinant. Quod si unius Victoriati.) Plinius libro 33. cap. 3. Qui nunc, inquit, Victoriatus appellatur, lege Clodia percussus est. Antea enim hic nummus ex Illyrico aduectus, mercis loco habebatur. Est autem signatus uictoria. & inde nomen. Vt gloriae libidinosum.) Vocat libidinosum gloriae quod sit ob libidinem & cupiditatē gloriae. Paulopost scripsimus, an firmum sit & uerum. Ex Gorziensi collatione. Ad huiusmodi opus.) Hoc est, ad uirginitatem. Scilicet, Felices nos f.) Scilicet hic ironiam habet. Aemulatio enim illas.) Gaudēt enim ostentatione sola uirginitatis aemulae uerarum dei uirginum. Quia facile uirgines fraternitas suscipit.) Fraternitatem appellat collegium Christianorum. Quod uocabulum Cypriano & ceteris auctoribus sacris est in usu frequenti. Conscientiae muliebritatis. Scribe, Conscientiae muliebritatis. Scit deus quod iam infantes.) Suppositum quod pro quod. Dum inter amplexus & oscula assidua concalescit.) Hoc autem faciebat fraternitas. Nam osculo se quondam salutabant Christiani. Et ante dixit, Facile uirgines fraternitas suscipit. Fit autem susceptio per amplexum. Et tota.) Hec clausula non est in codice Gorziensi. Nihil operosius gloria.) In utrisq; exemplaribus perosius mutatum fuit in operosius, nos scripsimus perosius. Nam sicut nos dicimus exosum, sic Tertullianus perosum, unde perosius comparatiuū. Paulopost reposuimus, indue armaturam pudoris. Item, Ne sic à disciplina uelaminis exoleascatis. Contentae sint diuitiam frui lucem, quā totam faciem prostituere.) Subauditur potius. Similis est locutio in Martyribus. Exisse uos ē carcere, quā in carcerem introisse intelligemus. Item in Valentinianis, Vbi superindui potuit, quā despoliari. Illuc ex alijs auctoribus

autoribus complura exempla adduximus. Velaminis spacia metatus est.) Metatus est hoc est præscripsit, definiuit. Metaphora sumpta à castrorum locatio-
ne, quæ metari propriè dicuntur. Hoc uerbo antea quoque usus est.

Inter Psalmos.) Ex hoc loco habes. Psalmos olim legi uel potius cani solitos in ecclesia.

Vel in quacumq; mentione dei.) Vide quanta præcorum reuerentia fuerit uel erga dei uel domini nomen.

In Oratione ipsa.) Loquitur de Oratione quæ fiebat in ecclesia. Oramus, inquit in Apologetico, etiam pro Imperatoribus, pro ministris eorum & potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete, & mora finis.

Aliæ quibus planè maior est palma.) Codices manu descripti constanter habent palma. Ausus nihilominus sum scribere palla. Acron Grammaticus in

illud Horatianum Pallæq; repertor honestæ Aeschylus, pallas autor est nō nisi honestis personis dari.

Mulieribus aut etiam competisse Martialis docet illo uersiculo, Fascia te, tunicaq; tegunt, obscuraq; palla. Hæc, si rectè emendauimus, huius ut

cōiicimus formæ erat, ut etiam capitis partem tegeret præsertim posteriorem. Nam hic agit de mulieribus quæ caput quidem tegant, sed nō totum.

Ut bestia quædam magis quàm atis.) Struthiocamelū intelligit. Cuius in initio decimi libri me-

minit Plinius. Eius uerba, quoniā ad hunc locum faciunt, libet adscribere. Auium,

inquit, grandissimi & penè bestiarū generis, Struthiocameli Aphrici uel Aethio-

pici, altitudinem equitis insidentis excedunt, celeritatem (sic enim nos in Castiga-

tionibus nostris legendum monuimus) Vincunt: ad hoc demum datis pennis, ut

currentem adiuuent. Cetero non sunt uolucres, nec à terra tolluntur. Vngulæ hīs

cervinis similes, quibus dimicāt, bisulcæ, comprehendēdis lapidibus utiles, quōs

in fugā contra sequentes ingerunt pedibus. Concoquendi sine delectu deuorata,

mira natura: sed non minus stoliditas, in tanta reliqui corporis altitudine, quā col-

la frutice occultauerint, latere sese existimantium. Præmia ex hīs oua, propter am-

plitudinem pro quibuscūq; habita uasis, conosq; bellicos & galeas adornantes pen-

næ. Hæc Plinius. Cæterum Tertullianus Struthiocamelum eleganter bestiam al-

tegradiam appellat, quod alitè incedat longis prædita cruribus, quales sunt & cicō-

niæ & grues. Cætera altegradia.) Figura Græca. Ut illud Martialis. Cætera

uile sapit. Quum delitescendum habet.) Hoc est, quū opus habet ut delitescat.

In condensum.) Videlicet in fruticetum. Abstrudere.) Ita in præscriptioni-

bus. Ipse docebat, inquit, lucernam non sub modio abstrudi solere.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTULLIANI DE VIRGINI-

BVS VELANDIS LIBER.

PROPRIVM iam negociū passus meæ opinionis, i
Latinè quoq; ostendam, uirgines nostras uelari o-
portere, ex quo transitum ætatis suæ fecerint: Hoc
exigere ueritatem, cui nemo præscribere potest, nō
spacium temporum, non patrociniā personarum,
non priuilegium regionum. Ex hīs enim ferè con-
suetudo initium ab aliqua ignorantia uel simplici-
tate sortita, in usum per successionē corroboratur,

Spacium tem-
porum.

Patrociniū

personarum.

Priuilegium

regionum

Consuetudo

Bb & ita

& ita aduersus ueritatem uindicatur. Sed dominus noster Christus ueritatem se non consuetudinem cognominauit. Si semper Christus, & prior o-
Veritas mnibus: æque ueritas sempiterna & antiqua res. Viderint ergo quibus nouum est quod sibi uetus est. Hæreseis non tam nouitas quàm ueritas reuincit. Quodcunq; aduersus ueritatem sapit, hoc erit hæresis, etiam uetus cōsuetudo. Cæterū suo uitio quis quid ignorat. Quod autem ignoratur, fuit tam
REGULA requirendum, quàm recipiendum quod agnoscitur. Regula quidē fidei una
FIDEI omnino est, sola immobilis, & irreformabilis, credendi scilicet in unicū deum omnipotētem, mūdi conditorem, & filium eius Iesum Christum, natum ex uirgine Maria, crucifixum sub Pontio Pilato, tertio die resuscitatum à mortuis, receptum in cœlis, sedentem nunc ad dexteram patris, uenturum iudicare uiuos & mortuos, per carnis etiam resurrectionem. Hac lege fidei manente, cætera iam disciplinæ & conuersationis, admittunt nouitatem correctionis operante scilicet & proficiente usq; in finē gratia dei. Quale est enim
Gratia dei ut diabolo semper operāte & adiūcente cottidie ad iniquitatis ingenia, opus dei aut cessauerit aut proficere destiterit, cum propterea Paracletum miserit dominus, ut quoniam humana mediocritas omnia semel capere non poterat, paulatim dirigeretur & ordinaretur & ad perfectum perduceretur disciplina, ab illo uicario domini spiritu sancto. Adhuc, inquit, multa habeo loqui nobis, sed nondum potestis ea baiulare: Cum uenerit ille spiritus ueritatis deducet uos in omnem ueritatem, & superuenientia renunciabit uobis. Sed & supra de hoc eius opere pronunciauit. Quæ est ergo Paracleti administratio nisi hæc, quod disciplina dirigitur, quod scripturæ reuelantur, quod intellectus reformatur, quod ad meliora proficitur? Nihil sine ætate est, omnia tempus expectant. Denique Ecclesiastes, Tempus, inquit, omni rei.
Grani incre-
menta Aspice ipsam creaturam paulatim ad fructum promoueri. Gratum est primo, & de grano frutex oritur, & de frutice arbuscula enititur. Deinde rami & frondes inualescunt, & totum arboris nomen expanditur, inde germinis tumor, & flos de germine soluitur, & de flore fructus aperitur. Is quoq; rudis aliquandiu & informis, paulatim ætatē suam dirigens, eruditur in mansuetudinē saporis. Sic & iustitia (nam idem deus iustitiæ & creaturæ) primo fuit in rudimentis, natura deū metuens: dehinc per legem & prophetas promouit in infantiam: dehinc per Euangelium efferbuit in iuuentutem: nunc per Paracletum cōponitur in maturitatem. Hic erit solus à Christo magister & dicendus & uerendus, non enim ab se loquetur, sed quæ mandantur à Christo. Hic solus antecessor, quia solus post Christum. Hūc qui receperunt, ueritatē consuetudini anteponunt. Hunc qui audierunt usq; non olim prophetantem, uirgines contegunt. Sed nolo interim hunc morem ueritati deputare. Consuetudo sit tantisper, ut consuetudini etiam consuetudinē opponā. Per Græciam & quasdā Barbarias eius, plures ecclesiæ uirgines suas abscondunt

abscondunt. Est & sub hoc cœlo institutum istud alicubi, ne qui gentilitati Græcanicæ aut Barbaricæ consuetudinem illam ascribat. Sed eas ego eccle-
 fias proposui quas & ipsi Apostoli uel Apostolici uiri condiderunt, & puto
 ante quosdam. Habent igitur & illæ eandem consuetudinis autoritatē, tem-
 pora & antecessores opponunt magis quàm posteræ istæ. Quid obseruabi-
 mus, quid deligemus? Non possumus respuere consuetudinem quam dam-
 nare non possumus, utpote non extraneam, quia non extraneorū, cum qui-
 bus scilicet cōmunicamus ius pacis & nomen fraternitatis. Vna nobis & illis
 fides, unus deus, idem Christus, eadem spes, eadem lauacri sacramenta. Ser-
 mel dixerim, una ecclesia sumus. Ita nostrum est, quodcunq; nostrorū est.
 Cæterum diuidis corpus: tam hic, sicut in omnibus uariè institutis & dubijs
 & incertis fieri solet, adhibenda fuit examinatio, quæ magis ex duabus tam
 diuersis consuetudinibus disciplinæ dei conueniret. Et utiq; ea deligenda,
 quæ uirgines includit, soli deo notas, quibus præter q̃ a deo nō ab homini-
 bus captanda gloria est, etiam ipsum bonum suum erubescendum est. Vir-
 ginem magis laudando quàm uituperando confundas: quia delicti duriōr
 frons est, ab ipso & in ipso delicto impudentiam docta. Nam illam consue-
 tudinem quæ uirgines negat dum ostendit, nemo probasset, nisi aliquæ ra-
 les quales uirgines ipsæ. Tales enim oculi uolent uirginem uisam, quales ha-
 bet uirgo quæ uideri uolet. Inuicem se eadem oculorum genera desiderant.
 Eiusdem libidinis est uideri, & uidere. Tam sancti uiri est subfundi, si uirgi-
 nem uiderit, quàm sanctæ uirginis, si à uiro uisa sit. Sed nec inter consuetu-
 dines dispicere uoluerunt illi sanctissimi antecessores. Tamen tolerabilius
 apud nos ad usq; proximè, utriq; consuetudini communicabatur. Arbitrio
 permissa res erat, ut quæq; uoluisset aut regi aut prostitui, sicut & nubere:
 quod & ipsum neq; cogitur neq; prohibetur. Contenta erat ueritas pacisci
 cum consuetudine, ut tacitè sub cōsuetudinis nomine frueretur se uel ex par-
 te. Sed quoniam cœperat agnitio proficere, ut per licentiam utriusq; moris
 iudicium melioris partis emergeret, statim ille aduersarius bonorū multoq;
 institutorum, opus suum fecit. Ambiant uirgines hominum, aduersus uirgi-
 nes dei, nuda planè fronte temerariè audaciam excitatæ. Et uirgines uiden-
 tur quæ aliquid à uiris petere possunt, nedum tale factū, ut scilicet æmulæ
 earum, tanto magis liberæ, quāto Christi solius ancillæ, dedantur illis. Scan-
 dalizantur, inquit, quia aliter aliæ incedunt: & malunt scandalizari, quàm
 prouocari. Scandalum nisi fallor nō bonæ rei, sed malæ exemplum est, ædi-
 ficans ad delictum. Bonæ res neminē scandalizant, nisi malam mentem. Si
 bonum est modestia, uerecūdia, fastidium gloriæ, soli deo captans placere:
 agnoscant malum suum, quæ de tali bono scandalizantur. Quid enim si &
 incontinentes dicant se à continentibus scandalizari, continentia reuocanda
 est: & ne multi nobis scandalizentur, monogamia recusanda est! Cur non

*Ecclesie quas
Apostoli uel
Apostolici ui-
ri cōdiderunt;
Tempora &
antecessores
opponunt.
Ius pacis &
nomen frater-
nitatis*

*Virgines
hominum.
Virgines dei*

*SCANDA-
LVM*

virginitas magis hæc querantur scandalo sibi esse petulantiam, impudentiam ostenta-
ostentatitia. ritæ uirginitatis. Propter eiusmodi igitur capita nundinatitia, trahantur uir-
Capita nundinatitia gines sanctæ in ecclesiã, erubescences quod cognoscantur in medio, pauentes
 quod detegantur accersitæ quasi ad stuprũ. Nõ minus enim & hoc pati no-
 lunt. Omnis publicatio uirginis bonæ, stupri passio est. Et tamen uim carnis
officium nature pati, minus est, quia de officio naturæ uenit. Sed cū spiritus ipse uiolatur in
 uirgine, sublato uelamine didicit amittere quod tuebatur. O sacrilegæ ma-
 nus quæ dicatũ deo habitum detrahere potuerunt. Quid peius aliquis per-
 4 secutor fecisset, si hoc à uirgine electum cognouisset? Denudasti puellam à
Veritas exurge capite, & tota iam uirgo sibi non est: alia est facta. Exurge igitur ueritas, &
 quasi de patientia erumpe, nullam uolo cõsuetudinem defendas, nam iam
 & illa consuetudine sub qua te fruebaris expugnatur. Te esse demõstra quæ
 uirgines tegit. Ipsa scripturas tuas interpretare, quas cõsuetudo nõ nouit. Si
 enim nosset, nunquam esset. Quatenus aut & de scripturis aduersus uerita-
 tem argumentari cõsuetudo est, statim opponitur nobis nullã mentionem
 uirginum ab Apostolo factam, ubi de uelamine præfinit, sed tantum mulie-
 res nominatas: cū si uoluisset & uirgines tegi, de uirginibus quoq; cum mu-
 lieribus nominatis pronunciaisset: quomodo illic, inquit, ubi de nuptijs tra-
 ctat, quid obseruandum sit etiam de uirginibus, declarat: Itaq; non cõtineri
 eas lege uelandi capitis, ut nõ nominatas in hac lege: imò ex hoc uelari quã
 non iubentur, quæ nec nominantur. Sed & nos eandem argumētationem
 retorquemus. Qui enim sciebat in alijs utriusq; generis facere mentionem,
 uirginis dico, & mulieris, id est non uirginis, ex causa distinctionis, in his in-
 quibus nõ nominat uirginem non faciens distinctionē, ostendit conditionis
 cõmunionem. Cæterũ potuit hic quoq; constituere differentiam inter uirgi-
 nem & mulierem, sicut alibi dicit, diuisa est mulier & uirgo: igitur quas non
 diuisit, tacendo inalterauit. Nectamen quia illic diuisa est & mulier & uirgo,
 hic quoq; patrociniabitur illa diuisio, ut quidam uolunt. Quanta enim alibi
 dicta, non ualent, ubi dicta scilicet nõ sunt, nisi si eadē sit causa, quæ alibi, ut
 sufficiat semel dictum? Illa autem causa uirginis & mulieris longē diuisa est
 ab hac specie. Diuisa est, inquit, mulier & uirgo. quare? quoniam innupta, id
 est uirgo cogitat ea quæ sunt domini, ut sit sancta, & corpore & spiritu. Nup-
 tra aut, id est nõ uirgo, cogitat quomodo placeat uiro. Hæc erit interpreta-
 tio diuisionis illius, nullum habens locũ in isto capitulo, in quo neq; de nu-
 ptijs, neq; de animo & cogitatu muliebri & uirginis, pronunciatũ, sed de ca-
 pite uelando. Cuius nullam uolens esse disceptationē, Spiritus sanctus uno
 nomine mulieris, etiam uirginem intelligi uoluit, quam propriè nõ nominan-
 do à muliere nõ separauit, & nõ separando cõiunxit ei à qua non separauit.
 Nouum est nunc ergo principali uocabulo uti, & cætera nihilominus in eo
 uocabulo intelligi, ubi nulla est necessitas singillatim distinguendæ uniuersæ
 sitatis

statis: Naturaliter cōpendium sermonis & gratum & necessarium est: quo *Compendium sermonis.*
 niam sermo laciniosus, & onerosus & uanus est. Sic & generalibus uocabu- *Sermo laciniosus*
 lis cōtenti sumus comprehendētibz in se specialium intellectu. Ergo iam de
 uocabulo ipso. Naturale uocabulū est fœmina. Naturalis uocabuli generale
 mulier. Generalis etiā speciale, uirgo, uel nupta, uel uidua, uel quot etiam æ-
 ratis nomina accedūt. Subiectum igitur est generali speciale, quia generale
 prius est, & subiectiuum antecessiuo, & portionale uniuersali: in ipso intelli-
 getur cui subijcitur, & in ipso significatur, quia in ipso continetur. Sic nec ma-
 nus, nec pes, nec ullum membrorum desiderat significari, corpore nomina-
 to. Et si mundum dixeris, illic erit & cœlum, & quæ in eo, sol, & luna, & syde-
 ra, & astra, & terra, & freta, & omnis census elementorum, Omnia dixeris,
 cum id dixeris quod ex omnibus cōstat. Sic & mulierem nominādo, quic-
 quid est mulieris nominauit. Sed quoniā ita mulieris nomen usurpāt, ut nō
 putent competere illud nisi ei soli quæ uirum passa sit, probari à nobis oportet
 proprietatē eius uocabuli, ad sexum ipsum, nō ad gradum sexus pertine-
 re, quo cōmuniter etiam uirgines censeantur. Cum hoc genus secūdi homi-
 nis à deo factum est, in adiutorium hominis, fœmina illa, statim mulier est
 cognominata, adhuc felix, adhuc digna paradiso, adhuc uirgo. Vocabitur,
 inquit, mulier. Habes itaq; nomen nō dico iam uirgini commune, sed pro-
 prium, quod à principio uirgo sortita est. Sed ingeniose quidam de futuro
 uolunt dictū: Vocabitur mulier, quasi quæ hoc futura esset, cum uirginita- *αὐτὴ κληθή-
 σεται γυνή*
 tem resignasset: quoniā & adiecit, Propterea relinquet homo patrē & ma- *πρὸς κοινὴν
 βίωσεται*
 trem, & cōglutinabitur mulieri suæ: & erunt duo in una carne. Ostendāt igitur
 primò, ubi sit subtilitas ista, si de futuro mulier cognominata est, quod
 interea uocabulū acceperit. Nō potest enim sine uocabulo præsens qualita-
 tis suæ fuisse. Cæterū quale est ut quæ in futurū uocaretur nomine designa-
 to, in præsenti nihil cognominaretur? Omnibus animalibus Adam nomina
 imposuit, & nemini ex futura cōditione, sed ex præsenti institutione, cui cō-
 ditio quæcunq; seruiret, hoc appellata, quod à primordio uoluit. quid ergo
 tunc uocabatur? Atquin quotiescūq; in scriptura nominatur, mulier appel-
 latur, anteq̃ nupta, & nunquā uirgo cum uirgo. Hoc nomen tum unum illi
 fuit, & quādo nihil Prophetico modo dictū est. Nam cum scriptura refert
 fuisse nudos duos Adam & mulierē eius, nec hoc de futuro sapit, quasi mu-
 lierem dixerit eius in præsagio uxoris. Sed quoniam & innupta illius mu-
 lier, ut de substantia ipsius: Hoc, inquit, os ex ossibus meis, & caro ex car-
 ne mea uocabitur mulier. Hinc ergo tacita cōscientia naturæ, ipsa diuinitas
 animæ in usum sermonis eduxit nesciētibus hominibus (sicut & alia multa
 quæ ex scriptura fieri & dici solere alibi poterimus ostēdere) uti mulieres no-
 stras dicamus uxores, quanq̃ & improprie quēdā loquamur. Nā & Græci
 qui magis uocabulo mulieris in uxore utūtur, alia habēt propria uocabula

uxoris. Sed malo hunc usum ad scripturæ testimoniū deputare. Vbi enim duo in unam carnē efficiuntur per matrimoniū nexum, caro ex carne & os ex ossibus, uocatur secundū originem mulier eius, ex cuius substantia incipit censerī facta uxor. Ita mulier nō natura nomen est uxoris, sed uxor cōditio-
mulier ne nomen est mulieris. Deniq; mulier & non uxor dici potest, nō mulier autē
uxor uxor dici nō potest, quia nec esse. Constituto igitur nomine nouæ scēminæ
 6 quod est mulier, & explicito quod prius fuit, id est nomine assignato, cōuer-
 tit iam ad Prophetica rationē uti diceret, Propter hanc relinquet homo pa-
 trem & matrē. Adeo separatū est nomen à Prophetia, quantum & ab ipsa
 persona, ut nō utiq; de ipsa Eua dixerit, sed in illas scēminas futuras quas in
Matrix generis matrice generis scēminini nominarit. Alioquin nō Adam relicturus erat pa-
ris scēminini trem & matrē, quos nō habebat, propter Euam. Ergo non ad Euā pertinet,
 quia nec ad Adā, quod Prophetice dictū est. De maritorū enim cōditione
 prædictū, qui ob mulierē parētes suos erant relicturi, quod in Euam cadere
 nō potuit, quia nec in Adam. Si ita res est, apparet nō propter futurū, mulie-
 rem cognominatā, ad quam futurū non pertinebat. Eō accedit quod ipse ra-
 tionem eius nominis edidit. Cum enim dixisset, uocabitur mulier, quoniam
 ex uiro suo sumpta est, & ipso adhuc uirgine. Sed dicemus & de uiri nomi-
 ne suo loco. Nemo itaq; nomen ad Prophetiam interpretetur, quod ex alia
 significatione deductū est: præsertim cum appareat, ubi de futuro nomen
 acceperit, illic scilicet, ubi Eua cognominatur personali iam uocabulo, quia
 naturale præcesserat. Si enim Eua mater uiuentiū est, ecce ex futuro cogno-
 minatur, ecce uxor & nō uirgo prænunciatur, hoc erit uocabulum nupturæ.
 Ex nupta enim mater: Ita hic quoq; ostenditur non de futuro mulierē tunc
 nominatā, quæ postmodum acceptura erat futuræ conditionis suæ nomen.
 Responsum satis est ad hanc partem. Videamus nunc si & Apostolus for-
 mam uocabuli istius secundū Genesim obseruet, sexui deputās illud, sic mu-
 lierē uocans uirginē Mariam, quēadmodum & Genesis Euā. Scribēs enim
 ad Galatas, Misit, inquit, deus filiū suū factū ex muliere. Quam utiq; uirgi-
 nem cōstat fuisse, licet Hebion resistat. Agnosco & angelū Gabrielē ad uir-
 ginem missum: sed cum benedicit illā, inter mulieres nō inter uirgines depu-
 tat: Benedicta tu inter mulieres. Sciebat & angelus mulierē etiā uirginē dici.
 Sed & ad hæc duo ingeniose quidā respondisse sibi uisus est: quoniam qui-
 dem desponsata est Maria, idcirco & ab Angelo & ab Apostolo mulierem
 pronunciatā. Desponsata enim, quodāmodo nupta. Tamen inter quodam
 modo, & uerū, satis interest dūtaxat hoc in loco. nā alibi ita sanē habendum
 est. Nūc uero nō quasi iam nuptā mulierē Mariā pronunciauerūt, sed quasi
 nihilominus scēminā etiā si nō sponsam, quasi hoc à primordio dictā. Illud
 enim præiudicet necesse est, à quo forma descendit. Caterū quod pertineat
 ad hoc capitulum, si hic desponsatē adæquatur, ut ideo mulier dicta sit Ma-
 ria

ria non quā foemina, sed quā maritata, iam ergo Christus nō ex uirgine na-
 tus est, quia ex desponsata quæ uirgo esse desierit hoc nomine. Quod si ex
 uirgine natus est, licet ex desponsata tamen integra, agnosce mulierē etiam
 uirginem, etiā integrā dici. Hic certe nihil propheticē dictū uideri potest, ut
 futurā mulierē, id est nuptā Apostolus nominarit, dicendo factum ex mu-
 liere. Non enim poterat posteriorem mulierem nominare, de qua Christus
 nasci nō habebat, id est uirū passam: sed illa quæ erat præsens, quæ erat uir-
 go, & mulier uocabatur post uocabuli huius proprietatē, secundum primor-
 dī formam, uirgini, & ita uniuerso mulierū generi defensam. Conuertamur
 ad ipsas iam rationes recensendas per quas Apostolus docet uelari foemi-
 nam oportere, an eadē etiā uirginibus cōpetant: ut ex hoc quoq; uocabuli
 communio inter uirgines & nō uirgines constet, dum eadē uelaminis causæ
 in utraq; parte deprehenduntur. Si caput mulieris, uir est: utiq; & uirginis,
 de qua fit mulier, illa quæ nupsit: nisi si uirgo tertiū genus est monstruosum
 aliquod sui capitis. Si mulieri turpe est radi siue tōderi, utiq; & uirgini. Pro-
 inde uiderit seculū æmulum dei, si ita uirgini cæsum capillum decori menti-
 tur, quēadmodū & puero permissum. Ergo cui æquē non cōuenit radi siue
 tōderi, æquē conuenit operiri. Si gloria uiri est mulier, quāto magis uirgo,
 quæ & gloria sibi est: Si mulier ex uiro & propter uirum, costa illa Adæ uir-
 go primū fuit. Si mulier potestatē habere super caput debet, uel eo iustius
 uirgo, ad quam pertinet quod in causa est. Si enim propter angelos, scilicet
 quos legimus à deo & cœlo excidisse, ob concupiscentiam foeminarum, quis
 præsumere potest quales angelos, maculata iam corpora, & humanæ libidi-
 nis reliquias desiderasse, ut non ad uirgines potius exarferint, quarum flos
 etiam humanā libidinem excusat. Nam & scriptura sic suggerit, Et factum
 est, inquit, cum cœpissent homines plures fieri super terrā, & filia natae sunt
 eis. Conspicati autem filij dei, filias hominum, quod pulchræ essent, accepe-
 runt sibi uxores ex omnibus quas elegerunt. Hic enim nomen mulierū Græ-
 cum, uxores sapit: quia de nuptijs mentio est. Cum ergo filias hominum di-
 cit, manifeste uirgines portendit, quæ adhuc apud parentes deputarentur:
 nam nuptæ maritorū nuncupantur: cum potuerit dixisse uxores hominum
 æquē, non adulteros nominās angelos, sed maritos, dum innuptas sumunt
 filias hominum, quas natas supra dixit, sic quoq; uirgines significās. Supra
 natas, at hic angelis nuptas, aliud eas nescio quā natas, & dehinc nuptas.
 Debet ergo adumbrari facies tam periculosa, quæ usq; ad cœlū scandala ia-
 culata est, ut cum deo assistens, cui rea est angelorum exterminatorū, ceteris
 quoq; angelis erubescat, & malam illam aliquando libertatē capitis sui com-
 primat, iam nec hominum oculis offerendam. Sed & si cōtaminatas iam foe-
 minas angeli illi appetissent, tanto magis propter angelos uirgines uelari
 debuissent, quanto magis propter uirgines angeli deliquisse potuissent.

ἐλαβον ἑαυ-
 τὰς γυναῖ-
 κας

Facies mulie-
 ris rea ange-
 lorum exter-
 minatorum

Si autem & naturæ præiudicium adiicit Apostolus, quod honor sit mulieris redundantia capillorum, quia coma pro operimento est: utiq; hoc maxime uirgini insigne est: quarum & ornatus ipse, proprie sic est, ut concumulata in uerticem, ipsam capitis arcem ambitu crinium contegat. Horum certe omnium contraria efficiunt, ne uir caput uelet: scilicet quia non sit naturaliter consecutus ambitionem capillorū, quia radi siue tonderi nō sit turpe illi, quia nō propter illum angeli exorbitarint, quia gloria & imago dei sit, quia caput eius Christus. Itaq; cum de uiro & muliere Apostolus tractet, cur illam oporteat uelari, illum uero non, apparet cur & uirginis silentium fecerit: eadem ratione scilicet uirginem in muliere intelligendam sinens, qua & puerum ut in uiro deputandum non nominauit, totum ordinem utriusque sexus proprijs uocabulis complexus, mulieris & uiri. Sic etiā Adam adhuc integer, uir in Genesi est cognominatus, uocabitur, inquit, mulier, quia de uiro suo sumpta est. Sic uir Adam ante nuptiarum congressum, quemadmodum & Eua mulier. De utraque parte satis ad uniuersam speciem cuiusq; sexus Apostolus pronūciauit, & breuiter & plene, tam instructa definitione, Omnis, inquit, mulier. quid est omnis: nisi omnis generis, omnis ordinis, omnis conditionis, omnis dignitatis, omnis ætatis. Siquidē omne, totum est, & integrum, & nulla sui parte defectum. Pars autem mulieris & uirgo est. Æquē & de uiro non uelādo, Omnis, inquit. Ecce duo diuersa nomina, Vir & Mulier, Omnis uterq;. Duæ leges obnoxia inuicem, hinc uelandi, inde nudandi. Igitur si eo quod dictum sit omnis uir, commune est nomen uiri, inuestis etiam nondum uiri, masculi inuestis: cōmune autem cum sit nomen secundum naturam, cōmunis est & lex non uelandi eius, qui inter uiros uirgo est, disciplina secundum disciplinam, cur non præiudicatum sit proinde & mulierem uirginem omnem muliere nominata contineri consortio nominis, ut cōtineatur & communione legis. Si uirgo mulier non est, nec uir inuestis est. Si nō operitur uirgo, quia mulier nō sit, operiatur inuestis, quia uir nō sit. Eiusdem uirginitatis æqua sit uenia. Sicut uirgines nō coguntur uelari, ita pueri non iubeantur reuelari. Cur ex parte diffinitionem Apostoli agnoscimus absolutam, circa omnem uirum, nec detractamus, quare nō & puerū nominari: ex parte aut præuaricamur, æquē absoluta ea circa omnem mulierem: Si quis, inquit, contentiosus est, nos talem consuetudinē non habemus, neq; ecclesia dei. Ostendit contentionē aliquā de ista specie fuisse, ad quam extinguendam toto cōpendio usus est: neq; uirginē nominans, ut ostēderet dubitandum de uelanda nō esse, & omnem nominās mulierem cum nominasset uirginem. Sic & ipsi Corinthij intellexerūt. Hodie deniq; uirgines suas Corinthij uelant. Quid docuerint Apostoli, qui didicerunt approbāt. Videamus Prescripta discipline eccle. nunc an sicut naturæ & causæ argumēta uirgini quoq; cōpetere monstraui mus, ita etiā disciplinæ ecclesiasticę præscripta de muliere in uirginē spectāt. Non

Nō permittitur mulieri in ecclesia loqui, sed nec docere, nec tingere, nec offerre, nec ullius uirilis muneris, nedum sacerdotalis officij sortē sibi uendicare. Quæramus an aliquid horū uirgini liceat. Si uirgini nō licet, sed in omnibus eadem cōditione subiicitur, & necessitas humilitatis cum muliere censetur, unde illi unū hoc licebit quod omni fœminæ nō licet? Quid prærogatiuæ meretur aduersus conditionē suam, si qua uirgo est, & carnē suam sanctificare proposuit? Idcirco uelaminis uenia fit illi, ut in ecclesiā notabilis & insignis introeat, ut honorē sanctitatis in libertate capitis ostendar. Potuit dignius honorari aliqua prærogatiua uirilis, aut gradus, aut officij. Planē scio alicubi uirginē in uiduatu ab annis nondum uiginti collocatā. Cui si quid refrigerij debuerat episcopus, aliter utiq; saluo respectu disciplinæ præstare potuisset, ne tale nūc miraculū, ne dixerim monstrū, in ecclesia denotaretur: uirgo uidua hoc quidē portētiosior, quod nec quā uidua caput texit, utrūq; se negans, & uirginē quæ uidua deputetur, & uiduā quæ uirgo dicatur. Sed ea autoritate illic sedet intacta, quā & uirgo. Ad quā sedē præter annos sexaginta non tantum uniuitæ, id est nuptæ aliquādo eliguntur, sed & matres & quidē educatrices filiorū: scilicet, ut experimētis omniū affectuū structæ, & facile norint cæteras & consilio & solatio iuuare, & ut nihilominus ea decurrerint, per quæ fœmina probari potest. Adeo nihil uirgini ad honorē de loco permissum est. Sic nec de aliquibus insignib. Cæterū satis inhumanū si fœminæ quidē per omnia uiris subditæ, honorigerā notam uirginitatis suæ præferāt qua suspiciantur & circūspiciantur & magnificentur à fratribus: Viri autē tot uirgines, tot spadones uolūtarij, cæco bono suo incedāt nihil gestātes quod & ipsos faceret illustres. Debebūt etiam & ipsi aliqua sibi insignia defendere, aut pennas Garamantū, aut strobilos Barbarorum, aut cicadas Atheniensū, aut cirros Germanorū, aut stigmata Britonū: Aut ex diuerso fiat, capite uelati in ecclesia lateant. Certi sumus Spiritum sanctū magis masculis tale aliquid subscribere potuisse, si fœminis subscripsisset: cum præter sexus autoritatē, etiam ipsius cōtinentiæ nomine masculos potius honorari oportuisset. Quorū quanto sexus audior & calidior in fœminas, tanto cōtinentia maioris ardoris laboratior, ideoq; dignior omni ostentatione: si ostētatio, uirginitatis est dignitas. Nō enim & cōtinentia uirginitati antistat, siue uiduorum, siue qui ex consensu contumeliā cōmunem iam recusauerunt: Nam uirginitas gratia cōstat: cōtinentia uero uirtute. Non cōcupiscendi, cui cōcupiscendo inoleueris, grande certamen est. Cuius autē cōcupiscendi ignoraueris fructum, facile non concupisces, aduersarium non habens, concupiscentiam fructus. Quomodo ergo nō magis uiris aliquid tale deus in honorem subscripsisset, uel quia familiariori, scilicet imagini suæ, uel quia plus laboranti. Si autem nihil masculo, multo magis fœminæ. Sed quod supra intermisimus, ex parte subsecutæ disputationis, ne cohærentiam eius disper-

*Sacerdotale
officium,
Docere.
Tingere.
Offerre*

*VIDUAB
Qua etate
mulieres olim
in numerū ui-
duarū ascite*

*Honorigera
nota uirgini-
tatis.
Garamantum
pennæ.
Barbarorum
strobili.
Atheniensium
cicadæ.
Germanorum
cirri.
Britonum
stigmata.
Autoritas se-
xus uirilis.
Cōtinentia
uirilis.
Contumeliā
cōmunem, no-
cat coitum.
Virginitas.
Cōtinentia.*

10

*Responso ex
pungere*

dispergeremus, nunc responso expungemus. Vbi enim gradum fiximus de Apostoli absoluta diffinitione, omnē mulierem etiam omnis ætatis intelligendam: responderi ex diuerso habebat, ergo à natiuitate & à primo nomine ætatis, uirginem operiri oportere. Non ita est autem, sed ex quo se intelligere cœperit, & sensum naturæ suæ intrare, & de uirginis exire, & pati nouum illud quod alterius ætatis est. Nam & principes generis Adam & Eua quàm diu intellectu carebāt, nudi agebāt. At ubi de arbore agnitionis gustauerūt, nihil primū senserunt q̄ erubescendū. Ita sui quisq; sexus intellectum tegmine notauerunt. Sed & si propter angelos uelanda est, sine dubio ab ea ætate lex uelaminis operabitur, à qua potuerunt filia hominū concupiscentiam sui adducere, & nuptias pari. Ex illo enim uirgo desinit, ex quo potest non esse. Et ideo penes Israel illicitum est ad uirum tradere, nisi post contestatam sanguine maturitatem: ita ante hunc indicem acerba res est. Igitur si tam diu uirgo, quamdiu acerba est, desinit uirginem cum matura cognoscitur, & ut non uirgo iam legi applicatur, sicut & nuptijs. Et desponsatæ quidem habent exemplum Rebectæ, quæ cum ad sponsum ignotum adhuc ignota perduceretur, simul ipsum cognouit esse quem de longinquo perspexerat, non sustinuit dexteræ colluctationem, nec osculi congressionem, nec salutationis communicationem, sed confessa quod senserat, id est spiritu nu-

*simul, pro si/
mulac*

*Disciplina
Christi*

*Natura,
mater.*

Tēpus, pater.

*Et hinc nupte
& nuptie di/
scunt*

Sponsari

*Anni puberta
tis apud ethni
cos*

ptam, negauit uirginem, uelata ibidem. O mulierem iam de Christi disciplina. Ostēdit enim etiam nuptias de aspectu & animo fieri, quemadmodum stuprum: nisi quod etiam Rebecam quidam adhuc uelant: de cæteris uero, id est, quæ desponsatæ non sunt, uiderit parentum procrastinatio ex angustijs uel scrupulositate descendens, uiderit & ipsum continentia uotum. Nihil pertinet ad ætatem sua spacia currentem, suaq; debita maturitati luentem. Alia in occulto mater, natura: & alius in latenti pater, tempus, filiam suam legibus suis maritatunt. Aspice nuptam iam illam tuam uirginem, & animam expectatione, & carnem transfiguratione, cui tu secundum paras maritum. Iam & uox obsolescens est, & membra complera sunt, & pudor ubique uestitur, & menses tributa defendunt: ac tu mulierem negas quam muliebria pati dicis. Si congressio uiri mulierem facit, non tegantur, nisi post ipsam nuptiarum passionem. Atquin etiam apud ethnicos uelata ad uirum ducuntur. Si autem ad desponsationem uelantur, quia & corpore & spiritu masculo mixtæ sunt, per osculum & dexteras, per quæ primum resignarunt pudorem spiritu, per cōmune conscientia pignus, quo totam condixerunt confusionem, quanto magis tempus illas uelabit sine quo sponsari non possunt, & quo urgente sine sponsalibus uirgines desinunt esse? Tempus etiam ethnici obseruant, ut ex lege naturæ iura sua ætatibus reddant. Nam foeminas quidem à duodecim annis, masculum uero à duobus amplius ad negotia mittunt, pubertatem in annis non sponsalibus aut nuptijs decernentes

decernentes. Materfamilia uocatur licet uirgo, & paterfamilia licet inuestis. *Materfamilia*
 A nobis nec naturalia obseruantur, quasi alius sit deus naturæ quàm no- *Paterfamilie*
 ster. Agnosce & mulierem, agnosce & nuptam, de testimonijs & corporis &
 spiritus, quæ patitur & in conscientia & in carne. Hæ sunt tabellæ priores na- *Tabule natu-*
 turalium sponfalium & nuptiarum. Impone uelamen extrinsecus, habenti *ralium spon-*
 tegumen intrinsecus. Tegantur etiam superiora, cuius inferiora nuda non *salium*
 sunt. Vis scire quæ sit ætatis autoritas? Propone utranq, immaturè com- *Autoritas*
 pressam in habitu mulieris, & quæ maturitate progressa in uirginitate duret *ætatis*
 cum suo habitu, facilius illa mulier negabitur, quàm ista uirgo credetur. Tan-
 ta est adeo fides ætatis, ut nec habitu obstrui possit. Quid quod etiam hæ *Fides ætatis*
 nostræ etiam habitu mutationem ætatis consentitur, simulq, se mulieres in-
 tellexerunt, de uirginibus educantur, à capite quidem ipso deponentes quod
 fuerunt: uertunt capillum, & acu lasciuiore comam sibi inferunt, crinibus
 à fronte diuisis apertam professæ mulieritatem. Iam & consilium formæ à
 speculo petunt, & faciem morosiores lauacro macerant, forsitan & ali-
 quo eam medicamine interpolant, pallium extrinsecus iactant, calceum
 stipant multiformem, plus instrumenti ad balneas deferunt. quid singula
 persequar? solennem manifestæ paraturæ totam circumferunt mulierita-
 tem. Sed uirginari uolunt sola capitis nuditate, uno habitu negantes quod
 toto suggestu profitentur. Si propter homines habitu abutuntur, im-
 pleant illum etiam in hoc, ut & apud ethnicos, caput uelent. certe in ec-
 clesia uirginitatem suam abscondant, quam extra ecclesiam cælant. Timent
 extraneos, reuereantur & fratres: aut constanter audeant & in uicis uirgi-
 nes uideri, sicut audent in ecclesijs. Laudabo uigorem si aliquid & apud eth-
 nicos uirginitatis nundinarint. Eadem natura foris quæ & intus, eadem in-
 stitutio apud homines & apud dominum eadem libertate constat. Quò er-
 go foris quidem bonum suum abstrudunt, in ecclesia uero prouulgant?
 Exposco rationem. Vtrum ne ut fratribus suis placeant, an ut ipsi deo? Si
 ut ipsi deo: tam idoneus est ad conspicienda quæq, in occulto fiunt, quàm
 iustus ad remuneranda quæ soli sibi fiunt. denique præcipit, nihil debuc- *Debuccinare*
 cinemus eorum quæ apud illum mercedem merebuntur, nec ea ab homini-
 bus compensemus. Quod si unius Victoriati, uel quamcunque eleemosy-
 næ operationem, sinistra conscia facere prohibemur, quantum tenebrarum
 circumfundere debemus cum tantam oblationem deo offerimus, ipsius cor-
 poris & ipsius spiritus nostri, cum illi ipsam naturâ cōsecramus. Ergo quod
 non potest uideri propter deum fieri, quia sic fieri deus non uult, sequitur ut
 hominum gratia fiat: utique primò illicitum, ut gloriæ libidinosum. Gloria
 enim illicitum est eis, quorum probatio in omni humiliatione constat. Et si
 à deo confertur continentia uirtus, quid gloriaris quasi non acceperis? Si ue-
 ro non accepisti, quid habes quod datum tibi non est? Hoc ipso aut cōstat
 à deo

à deo datam tibi nō esse, quod illam non soli deo præstas. Videamus ergo, quod humanū est, an firmum sit & uerum. Referunt aliquando dictum à quodam cum primum quæstio ista tentata est, & quomodo cæteras sollicitabimus ad huiusmodi opus? Scilicet felices nos facient, si plures erunt, & non dei gratia uel merita cuiusq̃. Virgines ecclesiam, an ecclesia uirgines ornat deo, siue commendat? Confessus est igitur gloriam esse in causa. Porro ubi gloria, illic sollicitatio. Vbi sollicitatio, illic coactio. Vbi coactio, illic necessitas. Vbi necessitas, illic infirmitas. Merito itaq̃ dum caput non tegunt ut sollicitentur gloriæ causa, uentres tegere coguntur infirmitatis ruina. *Amulatio* enim illas non religio producit, aliquando & ipse deus uenter earum, quia facile uirgines fraternitas suscipit. Nec tantum autem ruunt, sed & suum longum delictorum sibi attrahunt. Prolatæ enim in medium, & publicato bono suo elatæ, & fratribus omni honore & charitatis operatione cummulatæ, dum non latent ubi quid admissum est, tantum dedecoris cogitant quantum honoris habuerunt. Si intactum caput uirginitati ascribitur, si quæ uirgo exciderit de gratia uirginitatis, ne prodatur, intacto permanet capite: & tunc iam alieno ambulat habitu, id est quem sibi uendicat uirginitas: permanet nihilominus in habitu, uel tunc saltem alieno, ne scilicet mutatione prodatur. Consciæ muliebritatis, iam indubitatè audent nudo capite ad deum adire. Sed æmulator deus & dominus, qui dixit, Nihil occultū quod non reuelabitur, plerasq̃ etiam in conspectum deducit. Non enim confitebuntur, nisi ipsorum infantium suorum uagibus prodire. Quantum autem plures, non etiam de pluribus sceleribus suspectas habebis? Dicam licet nolim, difficile mulier semel fit, quæ timet fieri: quæq̃ iam facta potest uirginem mentiri sub deo, quanta item circa uterum suum audebit, ne etiam mater detegatur? Scit deus quot iam infantes & perfici & perducere ad partum integros duxerit, debellatos aliquandiu à matribus. Facillime semper concipiunt, & felicissime pariunt huiusmodi uirgines, & quidem simillimos patribus. Hæc admittit flagitia coacta & inuita uirginitas. Ipsa concupiscentia non latendi non est pudica: patitur aliquid quod uirginis nō sit, studium placendi utiq̃ & uiris. Quantum uelis bona mente conetur, necesse est publicatione sui periclitetur, dum percutitur oculis incertis & multis, dum digitis demonstrantium titillatur, dum nimium amatur, dum inter amplexus & oscula assidua concalescit. Sic frons duratur, sic pudor teritur, sic soluitur, sic discitur aliter iam placere desiderare. Sed enim uera & tota & pura uirginitas, nihil magis timet quàm semetipsam: etiam foeminarum oculos pati non uult, alios ipsa oculos habet: confugit ad uelamen capitis quasi ad galeam, quasi ad clypeum, qui bonum suum protegat aduersus ictus tentationum, aduersus iacula scandalorū, aduersus suspensiones, & susurros, & æmulationem, ipsum quoq̃ liuorem. Nam est aliquid etiam apud ethnicos metuendum

Infantes à matribus debellati.

Coacta & inuita uirginitas.

Fascinum

mendum, quod fascinum uocant, infelicioꝛe laudis & gloriæ enormioris e- Fascinum
 uentū. Hoc nos interdū diabolo interpretamur. Ipsius est enim, boni odiū.
 Interdū deo deputamus. Illius est enim, superbiæ iudiciū, extollentis humi-
 les & deprimentis elatos. Timebit itaq; uirgo sanctior, uel in nomine fasci-
 ni: hinc aduersariū, inde deum: illius liuidum ingenium, huius censorium lu-
 men: & gaudebit, sibi soli & deo nota. Sed & si cui innotuerit, sapit si tenta-
 tionibus gradum obtraxerit. Quis enim audebit oculis suis premere faciem
 clausam, faciem non sentientē: faciem (ut dixerim) tristē? Quicunq; malus
 cogitatus ipsa seueritate frangetur. Iam se etiā mulierē negat, quæ uirginem
 cælat. In his consistit defensio nostræ opinionis secundum scripturā, secun- Scriptura
 dum naturam, secundū disciplinam. Scriptura legem condit, natura conte- Natura
 statur, disciplina exigit. Cui ex his consuetudo opinionis prodest, uel qui di- Disciplina
 uersæ sententiæ color est? Dei est scriptura, dei est natura, dei est disciplina.
 quicquid contrarium est istis, dei non est. Si scriptura incerta est, natura ma-
 nifesta est. Et de eius testimonio scriptura incerta non potest esse. Si de na-
 tura dubitatur, disciplina quid magis deo ratum sit ostēdit. Nihil est illi ca-
 rius humilitate, nihil acceptius modestia, nihil perosius gloria, & studio ho- 13
 minibus placēdi. Illud itaq; sit tibi & scriptura, & natura, & disciplina, quod
 ratum deo inueneris, sicut iuberis omnia examinare, & meliora quæque se-
 ctari. Superest etiam ut ad ipsas conuertamur, quo libentius ista suscipiant.
 O eo te siue mater, siue soror, siue filia, uirgo, secundū annorū nomina dixe- Alloquitur
 rim, uela caput: si mater, propter filios: si soror, propter fratres: si filia, propter mulieres
 patres: omnes in te ætates periclitantur, indue armaturam pudoris, circūduc
 nullum uerecundiæ, murum sexui tuo strue qui nec tuos emittat oculos, nec
 admittat alienos. Adimple habitum mulieris. Vt statū uirginis serues, men-
 tire aliquid ex his quæ intus sunt, ut soli deo exhibeas ueritatem, quāquam
 non mentiris nuptam. Nupisti enim Christo: illi tradidisti carnem tuam, il-
 li sponsasti maturitatem tuam. Incede secundum sponsi tui uoluntatē. Chri-
 stus est qui & alienas sponsas & maritas uelari iubet, utique multo magis
 suas. Sed & uos admonemus alterius pudicitie mulieres, quæ in nuptias in-
 cidistis, ne sic à disciplina uelaminis exolescatis, ne quidem in momento ho- Disciplina uel
 ræ, ut quia reiicere illam non potestis, alio modo destruatis, neq; tectæ, ne- laminis
 que nudæ incedentes. Mitris enim & lanis quædam non uelant caput, sed
 conligant, à fronte quidem protectæ: quā proprie aut caput est, nudæ. Alię
 modicè linteolis, credo ne caput premant, nec ad aures usque demissis cere- Cerebrotenuis
 brotenus operiūtur. Misereor si tam infirmo auditu sunt, ut per tegmen au-
 dire non possint. Sciant quia totum caput mulier est. Limites & fines eius
 rousq; porrigūtur, unde incipit uestis. Quantū resoluti crines occupare pos-
 sunt, tanta est uelaminis regio, ut ceruices quoq; ambientur. Ipsæ enim sunt
 quas subiectas esse oportet, propter quas potestas supra caput haberi de-
 bet

Cc

bet

Arabica mul-
lieres

Reuelatio

PSALMI

Mentio dei

Leſib

ORATIO

Palma prone

lo palmato

STRV

THIOCA

MELVS

bet. uelamen iugum illarum est. Iudicabunt nos Arabiae foeminae ethnicae, quae non caput, sed faciem quoque ita totam tegunt, ut uno oculo liberato, contentae sint dimidiam frui lucem, quam totam faciem prostituere. Mauult foemina uidere quam uideri. Quas propterea infelicissimas ait Romana quaedam regina, quod adamare magis quam adamari possint, cum sint uel ex alterius infelicitatis & quidem frequentioris immunitate felices, quia facilius adamari quam adamare foeminae possint. Et ethnicae quidem disciplinae meracior & (ut ita dixerim) barbarior modestia. Nobis dominus etiam reuelationibus uelaminis spacia metatus est. nam cuidam sorori nostrae angelus in somnis ceruices quasi applauderet uerberans, elegantes, inquit, ceruices, & merito nuda. bonum est usque ad lumbos a capite ueleris, ne & tibi ista ceruicium libertas non proſit. Et utique quod uni dixeris, omnibus dixeris. Quantam autem castigationem merebuntur etiam illae quae inter Psalmos, uel in quacunque dei mentione reſectae perseuerant? Merito ne etiam in Oratione ipsa facillime fimbriam, aut uillum, aut quodlibet filum cerebro superponunt, & tectas se opinantur? Tanti caput suum metiuntur. Aliae quibus plane maior est palma omni fimbria & filo, non minus capite suo abutuntur, ut bestia quaedam magis quam auis licet pennata, breui capite, protracta ceruice, caetera altegradia. Hanc aiunt, cum deliteſcendum habet, caput solum plane totum in condensum abſtrudere, reliquam se in aperto relinquere. Ita dum in capite secuta est, nuda quam maior est, capitur tota cum capite. Tales erunt & istae minus quam utile est tectae. Oportet ergo omni tempore & omni loco memores legis incedere, paratas & instructas ad omnem dei mentionem. qui si fuerit in pectore, cognoscetur & in capite foeminarum. Haec cum bona pace legentibus, utilitatem consuetudini preponentibus, pax & gratia a domino nostro Iesu redundet, cum Septimio Tertulliano, cuius hoc opusculum est.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
PER BEATVM RHENANVM.

Mulieres Christianae non cogitantes Christianismum esse modestiae professionem, in seipsis uestiendis ornandisque nolebant inferiores uideri gentilibus matronis. Proinde eas admonet ut inuidiam humanae perditionis, cuius autor fuit Eua, lugendo potius meminerint effugere quam augere superbiendo. Deinde docet quicquid est istarum rerum quae fucandae formae deseruiunt, id omne debere malis angelis autoribus, Quam rem Enoch prodiderit. Mox de auro & argento praecipuis mundani cultus materijs differit, & de gemmis, concedens quidem ea a deo condita, sed non in istum usum. Porro uindicat Enoch prophetae librum qui sub illius nomine extabat olim, cuius etiam testimonio Iudas Apostolus utitur in epistola sua quae legitur inter Catholicas: tametsi quidam hanc noluerint agnoscere quod apocryphum auctor rem citet. Verum innuit diuus Hieronymus enarrans epistolam ad Titum, uti licet e parte libri, etiam si totum librum non approbes, cum sic scribis, Qui autem putant totum librum

librum debere sequi eum qui libri parte usus sit, uidentur mihi & apocryphum Enoch, de quo Apostolus Iudas in epistola sua testimonium posuit, inter scripturas Ecclesiae recipere, & multa alia quae Apostolus Paulus de reconditis est locutus. Idem alibi fatetur Paulum scriptis Apocryphis ab usum, quae tamen non com probabat. Non negat etiam in apocryphis esse ueritatem Aur. Augustinus, sed quam ex fabulis admixtis difficile sit eruere. Similem tractatum (sic enim ueteres scriptores Christiani declamationes suas ad populum siue conciones uocare solent) addidit Cyprianus martyr ex hoc libro & eo qui proxime sequitur partim desumptus, nisi quod praecipue uirginibus ipse praescribit, suo uidelicet seruans argumento, quae Tertullianus a toto sexu foeminarum exigit absque discrimine. Ut uel hinc colligere liceat tam cito disciplinam nonnihil degerare coepisse.

ANNOTATIONES IN LIBRUM SEQUENTEM.

VT non magis in sordibus ageret.) Describit exemplum hominis Exomologesin facientis & actum poenitentiae exequentis. Et ille dominabitur tui.) Ex Gorziensi collatione, dominatur tui. Nam praecedat, paris.

Tu es quae eum suastisti.) Suastisti pro persuastisti. Aggredi non ualuit.) Subaudi, suasionibus suis. Super pelliceas tuas tunicas.) Alludit ad locum qui est Geneseos tertio capite, Fecit quoque dominus deus Ada & uxori eius tunicas pelliceas, & induit eos. Et Milesij oues tonderent.) Diuus Hieronymus enarrans Ezech. cap. 27. auctor est, ex Mileto lanas praecipuas solitas Tyrum deferri, ut non sine causa libuerit interpretibus septuaginta apud eum Prophetam uertere, Et lanas de Mileto, quum tamen Mileti uocabulum in Hebraeo nusquam comperiatur. Et Seres arbores nerent.) Apud Seras Scythicam gentem in arboribus lanugo reperitur, quam aqua perfusam depeccunt. Seras lanitio sylvarum nobileis uocat Plinius libro sexto cap. xvij.

Et Tyrij tingerent.) Idem auctor Phoenicem describens, Tyrus, inquit, quondam insula, praesto mari septingentis passibus diuisa, nunc uero Alexandri oppugnantis operibus continens. Olim par tu clara urbibus genitis, Lepti, Vtica, & illa Romani imperij aemula, statarum orbis alida, Carthagine, etiam Gadibus extra orbem conditis. Nunc omnis eius nobilitas conchylio atque purpura constat. Et Phryges insuerent.) Pictas uestes acu facere Idaei Phryges inuenerunt, ideoque Phrygiones appellati sunt. Ex eodem.

Et Babylonij intexerent.) Colores diuersos picture intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen imposuit. Eiusdem Plinij uerba sunt. Vnde Babylonica uestes & stragulae dictae. Et margaritae canderent.) Et hoc docente Plinio, margaritarum dos omnis in candore, magnitudine, orbe, leuore, & pondere.

Et Ceraunia coruscarent.) Fulgur proprie coruscat, & a fulmine nomen habet Ceraunia gemma. Si quidem fulmen Graeci κεραυνός appellat. De hac gemma Plinius quoque lib. 37. cap. 9. Est, inquit, inter candidas & quae Ceraunia uocatur, fulgorem siderum rapiens: ipsa crystallina splendoris caerulei in Carmania nascens. Albam esse Zenothemis fatetur, sed habere intus stellam concursantem. Meminit & alterius cuiusdam Cerauniae Parthorum Magis quae sita, sed rara admodum, quoniam non aliubi inueniatur quam in loco fulmine ictio. Flammis Ceraunij tribuit Hieronymus, quum ad Demetriadem scribens, Ut taceam, inquit, de inaurium pretijs, candore margaritarum, rubri maris profunda testantium, Smaragdorum uirore, Cerauniorum flammis, Hiacyanthorum pelago. Ad quae ardent & infaniant studia matronarum. Impedimenta.) Impedimentorum nomine facinas accipimus. Ita rursus libro sequenti, Et reliqua compositionis uestrae impedimenta. Alludit autem hic ad pompam triumphalem qua reduces imperatores pop.

Cc 2 Rom.

Rom. rebus bene gestis urbem ingrediebantur uarijs ostentaculis praelatis. *Sine* potius ad funebrem Triumphaliū uirorum pompam, in qua similia deferabantur. Nam sequitur, Quasi ad pompam funeris constituta. Bene occultas.)

Hoc est, uiliter occultas. Vt mox, Non bene reuelatas, id est, quas nō expediebat esse reuelatas.

Et metallorum opera nudauerant.) Intelligit de fodinis auri & argenti. Id quod in sequenti libro alijs uerbis explicat, Qui, inquit, & materias eiusmodi illecebras detexerunt. Cyprianus in Demetrianū, Minus argenti & auri opes suggerunt iam exhausta metalla & pauperes uenar.

Et herbarum ingenia traduxerant.) Hoc est, herbarum uim atq; naturam publicauerant.

Quibus brachia artantur.) Armillas intelligit. Et illum ipsū nigrum puluerem.) Cyprianus in de habitu uirginū, Illi, inquit, & oculos circumductio nigro re fucare docuerunt.

Quod nihil ad integritatem pectoris.) Pro pectoris lego peccatores, ut oratio tribus membris constet, Nihil ad integritatem peccatorum, nihil ad castitatē adamatōres, nihil ad timorē dei desertores spiritus, aut monstrare potiaut praestare. Sic libro qui sequitur, Per angelos autem peccatores demonstrata sunt.

Sordidi.) Sordium nomine turpem parsimoniam interdum accipimus. Vnde sordidus pro parco. Et per gratuitum usum.) Hoc est usum carentem pramio.

Sed hanc non capit aestimare.) Et hic ut in praecedentibus libris saepe, Non capit pro eo quod Graeci dicunt, *ἡ νόμιμα*, hoc est, non licet fieri non potest, ut res sic aestimetur.

Magno scilicet nupserāt.) Magno, subaudi pramio uel pretio. Eadem tunc substantia angelica rep.) Alludit ad locum

Matth. 22. Sed erunt sicut angeli dei in caelo. Et de omnibus praedicatis eius.) Hoc est de omnibus quae praedicauerat.

Domus suae.) Domum uocat familiam. Illud quoq;.) Videlicet quod sequitur.

Præter repudiū cœli.) Translatio est. Sic in De poenitentia, Pleriq; naufragio liberati, exinde repudiū & naui & mari dicunt.

In metal. maled. feralibus officinis.) Nam metallorum operibus addicebantur damnati, inq; hijs saepe Christiani. De quibus 25 epistola libri tertij Cyprianus martyr, Nō fouetur, inquit, in Metallis lecto & culcitris corpus. Humi iacent fessa laboribus uiscera. Squalent sine balneis membra situ & sorde deformia. Panis illic exiguus. Vestis argentibus deest. Semitonis capitis capillus horrescit. Et reliqua. Proinde non frustra hic dicit feralibus officinis. Apud Cyprianum martyrem legimus, Feralibus cibis pollui uiolariq;.

Pœnali opere.) Ita Cyprianus horribiles carceris atq; funestas pœnalis loci tenebras dixit, Item Squalorem carceris ac receptaculi pœnalis horrorē, Et ad Donatum, Pergit pœnalibus cumulis pertinaciter adhærere.

De tormentis in ornamenta.) Eleganter hic coniungit contraria, quorum hoc primum membrum commendat prosonomasia. Hinc illud Ambrosij, uos uero beatæ uirgines quæ talia tormenta potius quàm ornamenta nescitis.

Metalli refuga.) Nam mutat nomen. Vocatur enim armilla aut torques.

Et necessariores.) Comparatiuum est nouum. Sic & illud in De carne Christi, Quasi necessarius aliquid adferrent eo quod ille tum maxime agebat.

Et nihilominus auri & argenti.) Subaudi operas.

Nam & anuli ferro fiunt.) Triumphantibus olim corona ex auro Hetrusco sustinebatur à tergo, anulus tamen in digito ferreus erat. Hi quoq; qui ob legationem acceperant aureos, in publico tantum utebantur, intra domos uero ferreis. Quo argumento etiam nunc sponsæ anulus ferreus mittitur, isq; sine gemma. Ex Plinio.

Esui & potui.) Hoc est ad esum & potum.

Ad spurca instrumenta.) Iuxta illud Epigramatographi, Ventris onus misero, nec te pudet, excipis auro.

Demens copia.) Figuratē, hoc est, quæ dementes homines facit.

Nullus uidens aurum demergit in terram.) Correximus ex nostro

nostro iudicio, Nullus bidens. Intelligit autem instrumentum illud rusticum duobus præditum dentibus quo in fodiendis agris uulgo utimur. Sensus est, Nec bidens ex auro fit, nec clauus quo tabulæ connectuntur ex argento. Nam hoc est quod dicit, Nullus clauus argentū intimat tabulis. Significat enim intimare Tertulliano, intimum reddere, deductum ab eo quod est intimus. Sed & præcedens sententia explicanda est satis obscura, quum inquit, Et nihilominus auri & argenti de sua uice accommodet iustioribus causis. Nam uult dicere, Ferrum quidem & æs proprias quasdam & necessarias operas commoditatesque hominibus exhibere, sed tamen nihilominus simul sufficere ad probatiores usus auri & argenti, nēpe ad anulos, & uasa escaria potoriaque. Verum ad luxum minime. Hoc enim intelligit per iustiores causas. Eiusdem tertæ minutalia.) Minutias intelligit. Minutalibus regnis dixit aduersus Marcionem libro primo, Adiectiue.

Aut tectis densandis.) Loquitur de tectis Aphricanis & Orientalium regionum quibus apud nos pergulæ similes sunt, Germani Tarras uocant quasi Terracium.

Stuporem edificare nouerunt.) Aedificandi uerbo per translationem uti solet. Ita in Martyribus, ut robori ædificando uacent. Sed nec Peloride gratius de sapore.) Inter testacea Peloridem quoque recenset. Conchæ genus est. Pelorides aluum emollire Plinius scribit lib. xxxij. cap. ix. Ad hoc enim Conchas nouerim maris poma.) Sensus est, Non ad fastum, sed ad saporem & esum nouerim Conchas ueluti poma quædam maris quibus assimilantur. In profundo maris enim iacentia ab urinatoribus colliguntur uelut Strata iacent passim sua quæque sub arbore poma. Quorum figuram repræsentant. Quod si concha illa aliquid intrinsecus postulat.) Nostrum secuti iudicium pro postulat scripsimus pustulat. Nouum uerbum pustulare absolute, pro extuberare in pustulæ modum. Plinius certe, sanos concharum partus multiplici cute constare scribit, ut non improprie callum corporis existimari possint, quare & purgati a peritis.

Aut de frontibus draconum gemmas erui.) Draconites siue Dracontias, inquit Plinius, e cerebro fit draconum, sed nisi uiuentibus abscisso nunquam gemma nascitur, inuidia animalis mori se sentientis. Igitur mos est ut dormientibus animalibus caput amputet. Soracus qui uisam eam gemmam apud regem scripsit, bigis uehi quærentes tradit, & uiso dracone spargere somnifica medicamenta, atque ita præcidere. Esse autem candore translucido, nec postea poliri aut artem admittere. Vernaculum est aurum.) Tanquam illic natum. Ita Paula & Eustochium in epistola ad Marcellam, Totum mysterium nostrum istius prouinciæ urbisque uernaculum est. In ergastulis.) Ergastula loca sunt ubi uincti homines opus faciunt. Et diuitijs malos onerant.) Apud Barbaros illos, diuitiæ præmium sunt improbitatis, ut quanto quisque est sceleratissimus, tanto sit omnium ditissimus.

Quomodo & aurum non ametur.) Scilicet propter consuetudinem illam Barbarorum. De fastidio.) Hoc est propter fastidium, ut paulo ante, De sapore id est propter saporem. Coram matronis erubescens.) Quod uidelicet Parthi & Medi & alij Barbari gemmis tam contemptum uterentur, quæ matronis ipsis ad fastum & luxum, ostentationemque seruiunt. Nam Parthi, quos fortassis legatione fungenteis ad Seuerum Imp. Romæ uidit Tertullianus, gemmas habebant cingulis & gladiatorum uaginis atque calciamenti insertas Matronæ uero Romanæ in capite, collo, pectore, brachijs, digitisque margaritas gestabant.

Nisi quod nec ad ostensionem ferè habentur.) Apud Barbaros illos scilicet. In cingulis.) Subaudi Parthorum. Et Cylindros.) Cylindri, teretes lapilli sunt & oblongi, instarque cylindri quo in areis æquandis utimur uolubiles.

Solus gladius.) Barbarorum illorum. Et peronibus uniones emerg. de

luto cupiunt.) Hic inseruimus prapositionem In. In peronibus. Ex Gorziensi collatione. Autor est Seruius peronem esse rusticum calciamentum, quo uocabulo Virgil. usus est libro vi. Aeneidos, Crudus tegit altera pero, Et Iuuenalis, Nil uetustum fecisse ualet quem nō pudet alto Per glaciem perone legi. Et quidem hic proprie locutus est, de Barbaris faciēs sermonē. Meminit & peronum in libro de palio quum inquit, Magnum inaccessui munimentū sutrinæ Venereę prospexere perones effœminatos. Tam gemmatum habent.) Subaudi Parthi & Mediae similes Barbari. Serui etiam eorum.) Scilicet Barbarorum.

Quę uos operose resoluta transfiguratis.) Attende morem mulierum id temporis, Attalica illa siue aulae filatim resoluendum & aliter retexentium.

Quam rubrica.) Milton significat siue colorem rubrum. De adulterio locorum iniustorum.) Tu scribe de adulterio colorum iniustorum. Nam hoc exigunt ea quę sequuntur. Nisi si non potuit purpureas & earinas oues nasci iubere) Gorziensis codex habet arinas. Nec refert, utrumq; Gręcis uernum significat. Quod tu hic pro uiridi interpretare. Ambo uocabula coniuncta habes in illo lepidissimo epigrammate de lusciniā quę cicadam corripuerat, quod legitur titulo in Aues epigrammatum Gręcorum libro primo, *τὸν ῥόνον ἔφανε, ἀεινὸν ἀεινός.*

Non statim & huiusmodi fructus lat. in omnibus quæritur.) Sensus est. Materiarum ex deo sunt, sed tamen iste usus materiarum nequaquam secundum diuinam uoluntatem quasi qui illic ideo lateat quæritur, uidelicet unde sint conchæ, hoc est ex quo mari indico an Britannico, Et qua dispositione decurrant scilicet in monilibus & murenulis mulierum, & ubi collocentur. Quia deus & equum, & pantheram, & uocem homini dedit.) Equum ad Circum refert, Pantheram ad harenam propter bestiariorum, uocem ad scenam, ubi Mimi recitabantur.

Sic ego & circa actum mat.) Nos scripsimus, sic ergo, id poscente sensu. Q. D. Vfus rerum non aduersans deo, excusatus est. Apud uos.) Subaudi mulieres. Non tanto.) Non pro Annon. Ut referatur ad sequentia.

Breuissimis loculis.) Intelligit repositoria in quibus monilia magnum patrimonium æquantia, seruantur. Aut ipsa monilia quę uice loculorum sunt.

Vno lino decies sestertium inseritur.) Summa hæc est uicies quinquies mille aureorum coronatorum. Hoc imitatus diuus Hieronymus in uita Pauli Eremitæ dixit, Qui uno filo uillarum insunt pretia. Saltus & insulas tenera ceruix fert.) Hoc est saltuum & insularum pretia. Sunt autem etiam insulæ domus quę non communibus parietibus coniunguntur cum uicinis. Autore Festo.

Tenera ceruix.) Emphasis est in tenera. Quemadmodum & in eo quod mox sequitur, Graciles aurium cutes. Graciles aurium cutes Calendarium expendunt.) Calendarium enim hic significat eas tabulas domesticas quę non singulos dies sed menses singulos respiciunt. In hīs usurę perscriptę erant ad calendarum exigendę. Seneca epistola 88. Diuitem, inquit, illum putas, quia aurea supellex etiā in uia eum sequitur, quia in omnibus prouincijs arat, quia magnus Calendarij liber uoluitur. Signanter autem dixit expendunt, hoc est in extima auris pellicula appendunt. De pretiosis in auribus loquitur. Exponit autem seipsum quum inquit, Hæ sunt uires ambitionis, tantarū usurarum substantiam uno & muliebri corpusculo baiulare. Et in sinistra.) Annulos intelligit quibus sinistra manus ornari solet. De saccis singulis.) Saccos pecuniarios significat.

Q·SEPTIMII FLOREN

TIS TERTVLLIANI DE HABITV

MVLIERI LIBER.

SIT **T**ANTA in terris moraretur fides, quanta mer-
ces eius expectatur in cœlis, nulla omnino uestrum
sorores dilectissimæ, ex quo deum uiuum cogno-
uisset, & de sua, id est, de fœminæ conditione didi-
cisset, lætiores habitum ne dicam gloriosiorē ap-
petisset, ut non magis in sordibus ageret, & squalo-
rem potius affectaret, ipsam se circumferēs Euam,
lugentē & pœnitentē, quo plenius id quod de Eua
trahit (ignominiam dico primi delicti & inuidiam perditionis humanæ) o-
mni satisfactionis habitu expiaret. In doloribus & anxietatibus paris mu-
lier, & ad uirum tuum conuersio tua, & ille dominatur tui, & Euam te esse ne-
scis? Viuit sententia dei super sexum istū in hoc seculo, uiuat & reatus ne-
cesse est. Tu es diaboli ianua, tu es arboris illius resignatrix, tu es diuinæ le-
gis prima desertrix, tu es quæ eum suastisti quē diabolus aggredi nō ualuit.
Tu imaginē dei, hominē, tam facile elisisti. Propter tuū meritum, id est, mor-
tem, etiā filius dei mori habuit: & adornari tibi in mente est, super pelliceas
tuas tunicas? Age nunc si ab initio rerū & Milesij oues tonderent, & Seres
arbores nerent, & Tyrj tinguerent, & Phryges insuerent, & Babylonij inte-
xerent, & Margarita canderet, & Ceraunia coruscarēt, si ipsum quoq; Au-
rum iam de terra cum cupiditate prodisset, si iam & Speculo tantū menti-
liceret: hæc Eua concupisset, de paradiso expulsa, iam mortua opinor? Ergo
nec nunc appetere debet aut nosse, si cupit reuiuiscere, quæ nec habuerat nec
nouerat, quādo uiuebat. Ideo omnia ista damnatæ & mortuæ mulieris im-
pedimenta sunt, quasi ad pompā funeris cōstituta. Nā & illi qui ea cōstitue-
runt, dānati in pœnā mortis deputantur: illi scilicet angeli, qui ad filias homi-
num de cœlo ruerūt, ut hæc quoq; ignominia fœminæ accedat. Nam cum
& materias quasdā bene occultas, & artes plerasq; nō bene reuelatas, seculo
multo magis imperito prodidissent (siquidē & metallorū opera nudauerāt,
& herbarū ingenia traduxerant, & incantationū uires prouulgauerant, & o-
mnem curiositatē usq; ad stellarū interpretationem designauerant) propriē
& quasi peculiariter fœminis instrumentū istud muliebris gloriæ cōtulerūt:
lumina lapillorū, quibus monilia uariantur: & circulos ex auro, quibus bra-
chia artantur: & medicamenta ex fuco, quibus lanæ colorātur: & illū ipsum
nigrum puluerem, quo oculorum exordia producūtur. Hæc qualia sint, in-
terim iam ex Doctorum suorum qualitate & cōditione pronunciari potest.

*Habitus satisf-
factionis*

*Milesij
Seres
Tyrj
Phryges
Babylonij
Margarita
Ceraunia
Aurum
Speculum
ANGELI
DESERTO-
RES*

Cc 4 quod

quod nihil ad integritatem peccatores, nihil ad castitatem adamatōres, nihil ad timorem dei defensores spiritus, aut monstrare potuerunt aut præstare. Si doctrinæ dicendæ sunt: mali magistri male docuerint necesse est. Si merces pro libidine: nullius rei turpis, merces decora est. Quid autem tanti fuit ista monstrare, sicut conferre? utrum ne mulieres sine materni splendoris, & sine ingenii decoris placere non possent hominibus, quæ adhuc incultæ & incompositæ, & (ut ita dixerim) crudæ ac rudes, angelos mouerant? An ne sordidi, & per gratuitum usum contumeliosi amatores uiderentur, si nihil foeminis in connubium allectis contulissent? Sed hæc non capit æstimare. Nihil plus desiderare poterant quæ angelos possidebant, magno scilicet ut pserant. Enimvero qui utique interdum cogitabant unde cecidissent, & post libidinum uaporata momenta cælum suspirabant, illud ipsum bonum foeminarum naturalis decoris ut causam mali, sic remunerauerunt, ne eis profuisset felicitas sua, sed ut deuectæ de simplicitate & sinceritate, unâ cum ipsis in offensam dei peruenirent. Certi erant omnem & gloriam & ambitionem & affectionem per carnem placendi, deo displicere. Hi sunt nempe angeli quos iudicaturi sumus. hi sunt angeli quibus in lauacro renūciamus. Hæc sunt utique per quæ ab homine iudicari meruerunt. Quid ergo facient apud iudices suos res eorum? Quod est commercium damnaturis cum damnandis? opinor quod Christo & Belia. Qua constantia tribunal illud ascendimus, decreturi aduersus eos quorum munera appetimus? Nam & uobis eadem tunc substantia angelica repromissa, idem sexus qui & uiris, eandem iudicandi dignationem pollicetur. Nisi ergo hic iam præiudicauerimus res eorum prædamnando quas in illis tunc damnaturi sumus, illi potius nos iudicabunt atque damnabunt. Scio scripturam Enoch quæ hunc ordinem angelis dedit, non recipi à quibusdam, quia nec in armarium Iudaicum admittitur. Opiner non putauerunt illam ante cataclysmum æditam, post eum casum orbis omnium rerum abolitorem, saluam esse potuisse. Si ista ratio est, recordentur proneporem ipsius Enoch fuisse superstitem cataclysmi Noe, qui utique domestico nomine & hæreditaria traditione audierat & meminerat de proauis sui penes deum gratia, & de omnibus prædicatis eius: cum Enoch filio suo Matusalem nihil aliud mandauerit quàm ut notitiam eorum posteris suis traderet. Igitur sine dubio potuit Noe in prædicationis delegatione successisse, uel quia & aliàs non tacuisset, tam de dei conseruatoris sui dispositione, quàm de ipsa domus suæ gloria. Hoc si non tam expedite haberet, illud quoque assertionem scripturæ illius tueretur: proinde potuit abolitam eam uiolentia cataclysmi, in spiritu rursus reformare: quemadmodum & Hierosolymis Babylonia expugnatione deletis, omnine instrumentum Iudaicæ literaturæ per Esdram constat restauratum. Sed cum Enoch eadem scriptura etiam de domino prædicarit, à nobis quidem nihil

Non capit

in quodlibet

Post libidinum

uaporata mo-

menta

Baptismus

Enoch liber

apocryphus.

Armarius

Iudaicum.

Cataclysmus

omnium rerum

abolitor

Instrumentum

Iudaicæ lit.

nihil omnino reiiciendum est, quod pertinet ad nos. Et legimus omnem
 scripturam ædificationi habilem, diuinitus inspirari, à Iudæis postea iam
 uideri propterea reiectam, sicut & cætera ferè quæ Christum sonant. Nec
 utiq; mirum hoc, si scripturas aliquas non receperunt de deo locutas, quem
 & ipsum coràm loquẽtem nõ erant recepturi. Eò accedit quod Enoch apud
 Iudam Apostolum testimonium possidet. Nulla nunc muliebri pompæ *Iudas Apo-*
 nota inusta sit prædamnationis de exitu autorum. Nihil angelis illis impu- *lus usus testi-*
 tetur præter repudium cœli, & matrimonium carnis. Rerum ipsarum qua- *monio Enoch*
 litates examinemus, ut consilia quoq; concupiscentiæ earum deprehenda- *Repudiũ cœli*
 mus. Habitus scœminę duplicem speciem circumfert, Cultum & Ornatum. *Cultus*
 Cultum dicimus, quem mundum muliebrem uocant: Ornatum quem im- *Ornatus*
 mundum muliebrem conuenit dici. Ille in auro, & argento, & gemmis, & ue-
 stibus deputatur. Iste in cura capilli, & cutis, & earum partium corporis quæ
 oculos trahunt. Alteri ambitionis crimen intendimus, alteri prostitutionis:
 ut iam hinc prospicias, dei ancilla, quid ex his disciplinæ tuæ conueniat, quæ
 de diuersis institutis censearis, scilicet humilitatis & castitatis. Aurum & Ar- *AURUM*
 gentum principes materiæ cultus secularis assint necesse est, unde sunt: Ter- *ET AR-*
 ra scilicet planè gloriosior, quoniam in maledictorum metallorum feralibus *GENTVM*
 officinis pœnali opere deplorata, nomen terrę in igni reliquit, atque exinde
 de tormentis in ornamenta, de supplicijs in delitias, de ignominijs in hono-
 res, metalli refuga mutatur. Sed & Ferri & Æris & aliarũ uilissimarum ma- *Ferrum*
 teriarum par conditio est, & terreni generis, & metallici operis: quo nihilo *Ær*
 generosior iudicari possit auri & argenti substantia penes naturam. Quod
 si de qualitate usus, gloria est Auro & Argento: atquin magis Ferro & Æri:
 quorũ ita disposita est utensilitas, ut & proprias operas plures & necessario- *Utensilitas*
 res exhibeant rebus humanis, & nihilominus auri & argenti de sua uice ac- *4*
 commodent iustioribus causis. Nam & annuli ferro fiunt. quædam esui &
 potui uascula ex ære adhuc seruat memoria antiquitatis. Viderit si etiam *Vasa escaria*
 ad spurca instrumenta auri & argenti demēs copia deseruit. Certe nec ager *ac potoria ex*
 auri opere paratur, nec naus argenti uigore contexitur. Nullus bidens aurũ *ære*
 demergit in terram, nullus clauus argentum intimat tabulis. Taceo totius *Totius uite*
 uitæ necessitates ferro & æri innixas: cum illæ ipsæ diuites materiæ, & de me- *necessitates*
 tallis refodiendę, & in quocunq; usu producendę, sine ferri & æris operatio *ferro et æri*
 uigore non possint. Iam igitur æstimandum est unde obueniat tanta digni- *innixæ*
 tas auro & argento, cum & consanguineis quantũ ad genus, & potioribus *cōsanguinea*
 quantum ad utensilitatem materijs præferantur. Sed & Lapillos istos qui *materia*
 cum auro superbiam iungũt, quid aliud interpreter quàm lapillos & calculos,
 eiusdem terræ minutalia: nec tamen aut fundamentis demandandis, aut pa- *Gemme*
 rietibus moliendis, aut fastigijs sustinendis, aut tectis densandis necessaria: *Minutalia*
 Solum hunc mulierum stuporem ædificare nouerunt: quia tarde teruntur
 ut niteant

ut niteant, & subdole substruuntur ut floreat, & anxie forantur ut pende-
Britannicum ant, & auro lenocinium mutuū præstant. Sed si quid de mari Britanni-
mare co aut Indico ambitio piscatur, conchæ genus est, non dico conchylio, aut
Indicum ostreo, sed nec peloride gratius de sapore. Ad hoc enim conchas nouerim
 maris poma. Quod si concha illa aliquid intrinsecus pustulat, uitium eius
 magis debet esse quàm gloria. Et licet Margaritū uocetur, non aliud tamen
 intelligendum, quàm conchæ illius aliqua dura & rotunda uerruca. Aiunt
 & de frontibus Draconum gemmas erui, sicut & in piscium cerebris lapido-
 sitas quædam est. Hoc quoque deerit Christianæ, ut de serpente cultior fiat.
 Sic calcabit diaboli caput, dum de capite eius, ceruicibus suis aut ipsi capiti
 ornamenta struit. Hæc omnia de raritate & peregrinitate sola, gratiam pos-
Tanti haberi sident. Denique intra terminos suos patrios, non tanti habentur. Semper
 abundantia contumeliosa in semetipsa est. Apud Barbaros quosdam quia
Ex auro ser uernaculum est aurum & copiosum, auro uinctos in ergastulis habent: &
uorū uincula diuitijs malos onerant, tanto locupletiores, quanto nocentiores. Aliquando
 reuera inuentum est, quomodo & aurum non ametur. Gemmarum quoque
Parthi nobilitatem uidimus Romæ de fastidio Parthorum & Medorum cætero-
Medi rumque gentilium suorum, coram matronis erubescētem, nisi quod nec ad
 ostensionem ferè habentur. Latent in cingulis Smaragdi, & cylindros uagi-
 næ suæ solus gladius sub sinu nouit, & in peronibus uniones emergere de
 luto cupiunt. Denique tantū gemmatū habent quod gemmatum esse nō de-
 bet, si non comparet: aut ideo comparet, ut neglectum quoque ostendatur.
 Proinde & uestium de coloribus honorem, serui etiam eorum terunt. Sed
 & parietes Tyrijs & hyacinthinis, & illis regijs uelis, quæ uos operose reso-
 luta transfiguratis, pro pictura abutuntur. Vilius est apud illos purpura,
 5 quàm rubrica. Quis enim est uestium honor iustus, de adulterio colorū iniu-
 storum? Non placet deo quod non ipse produxit, nisi si non potuit purpu-
 reas & earinas oues nasci iubere. Si potuit, ergo iam noluit: quod deus no-
 luit, utique nō licet fingi. Nō ergo natura optima sunt ista, quæ à deo nō sunt
 autore naturæ. Sic à diabolo esse intelliguntur, ab interpollatore naturæ. Ab-
 terius enim esse non possunt, si dei non sunt: quia æmuli sint necesse est, quæ
 dei non sunt. alius autem præter diabolum & angelos eius, æmulus dei non
 est. Cæterum materiæ ex deo sunt. nō statim & huiusmodi fructus latere in
 omnibus quæritur, & unde sint conchæ, & qua dispositione decurrāt, & ubi
 collocētur. Nam & omnes istæ prophanæ spectaculorū seculariū uolupta-
Libri duo de tes, sicut de ipsis suū uolumen ædidimus, ipsa etiam idololatria ex rebus dei
spectaculis constat: non tamen ideo Circi furoribus, aut harenæ atrocitatibus, aut sce-
 næ turpitudinibus, Christianum affici oportet: quia deus & equum, & pan-
 theram, & uocem homini dedit: nec ideo idololatriam impune faciet Chri-
Conditio, stianus, quia dei cōditio est & thus, & merū, & ignis qui uescitur, & animalia
creatura quæ

quæ uictimæ fiunt, cum & ipsa materia quæ adoratur dei sit. Sic ergo & circa actum materiæ census à deo descendens, propterea excusatus. Deo extraneum ut reum scilicet gloriæ seculum. Nam ut quæque rerum, per singulas quasque terras & unamquamque regionem, materijs à deo distributa sunt, inuicem sibi peregrina apud externos, mutuo rara, apud uos, iure, si utique uel appetuntur, uel negliguntur, quia non tantus est in illis feruor gloriæ inter domesticos frigide. Sed enim ex possessionum distributione quam deus ut uoluit ordinauit, raritas & peregrinitas apud extraneos semper gratiam inueniens, de simplici causa non habendi quæ deus alibi collocauit concupiscentiam concitat habendi. Ex hac uitium aliud extenditur, immoderate habendi: quod & si forte habendum sit, modus tamen debetur. Hæc erit ambitio, unde & non men eius interpretandum est, quod concupiscentia apud animam ambiente nascatur ad gloriæ uotum: grande scilicet uotum, quod (ut diximus) non natura, nec ueritas, sed uitiosa animi passio concupiscentia commendauit, & alia uitia ambitionis & gloriæ: sic & precia rebus inflammauit, ut se quoque accenderent. Non tanto maior fit concupiscentia, quanto magno fecit quod concupijt. Breuissimis oculis patrimonium grande profertur. Vno lino decies sestertium inseritur. Saltus & insulas tenera ceruix fert. Graciles aurium cutes calendarium expendunt, & in sinistra per singulos digitos de saccis singulis ludit. Hæ sunt uires ambitionis, tantarum usurarum substantiam uno & muliebri corpusculo baiulare.

Modus
Ambitio

ARGUMENTVM LIBRI SEQUENTIS,
PER BEATVM RHENANVM.

Exus mulierum in luxum ualde propensus est, & natura φιλοκοσμος. Viri Christiani frugaliter culti incedebant. at mulierum bona pars non minus ornamentis indulgebat quam ethnica matronæ. Neque enim contemptum ferre potest muliebris animus. Et putabant quidem modo castæ forent, & à patratione criminum immunes, nihil re ferre si se uel operosius excolerent, uel formæ lenocinijs studerent. Prætexebant etiam affinitatem & communium officiorum rationem, quibus intercedentibus cogentur cum ethnicis subinde congregari. Verum Tertullianus quemadmodum proximo libello ornamentorum & monilium usum peculiariter castigauit, sic hoc fucum & nitorem reprobatur. Et docet quidem non esse satis, ut mulier mala non sit, sed omnem etiam mali suspicionem euitandam illi iuxta Pauli doctrinam. Nec iubet ut mulier tota squaleat, sed huius cultum simplici consistare uult mundicie. Quod si Gentiles adeundi sint, exigente hoc cognationis aut uulgarium officiorum necessitate, cur pudeat Christianam mulierem incedere frugaliter cultam, quæ possit hoc exemplo alienos à pietate Christo lucrifacere? Præcipua autem, inquit, causa Christianis mulieribus in publicum prodeundi est, si Christianus aliquis agrotet, ut hunc inuisant uidelicet, & consolentur, ac officio lotionis ac mundationis prosequantur, Aut si res diuina fiat, Aut sacra ad populum concio. Adhortatur etiam ut uel hac de causa sibi temperent à nimio formæ cultusque studio, ne Gentilium

Prætextus
mulierum
Affinitates
Communia
officia
Quid libello
superiore
gerit, & quid
hoc agat
præcipue

lium suspicionem alant, quam quidam falso sparserāt, de incestis Christianorum conuentibus, ut apud quos adulteria non essent prohibita, sed promiscuus uxorum affiniumque usus locum haberet.

ANNOTATIONES IN LIBRUM SEQUENTEM.

Postremissimus omnium.) Postremissimus superlatiuū est superlatiuū. Significare uult plus quā summam animi demissionem. Non utique affectioni sed affectioni procurans.) Hunc usitatū in hoc autore loquēdi modū sapius tam indicauimus. Sic libro primo ad uxorem, Modestia, quæ pudori procurat.

Quæ nihil immundum nec prophan.) Hoc in suum tractatum transtulit Cyprianus martyr, Demusque, inquit, operam ne quid immundum & prophanū templo dei inferatur, ne offensus sedem quam inhabitat, derelinquat.

Mihi reprehendendo in omnibus.) Dandi casu dictū est. Hoc est digno qui reprehendar. Eandem sui circumferentes.) Subaudi, formam.

Sese dissoluat.) In uerbo dissoluat, debet subintelligi particula, ut, ut sese dissoluat. Propter ueritatem gentilium.) Ironia est. Tota denique est.) Subaudi pudicitia.

Deuertere.) Audis uerbum Tertulliani. Hic expone pro diuersas esse. Cuius te profiteris extraneam.) Extraneus cum genituo, Ut in de resur. car. Extranea gloria. Si speremus nos posse delinquere.) Sperare pro timere. Ut hic mox. Sperando enim timebimus. Et in superioribus libris saepe. Terentius, Nam quod tu speras, propulsabo facile. Quid illis alteri concupiscentiam importamus.) Illis, subaudi formæ studijs. Ut etsi à culpa uaces, ab inuidia non liberaberis.) Coniicio Tertullianum simpliciter scripsisse, ut à culpa uaces. Quæ uerba uolens aliquis exponere, ascripsit in margine codicis, Ut, hic accipi debere pro etsi. Quam uocem postea librarius quispiam in contextum retulit.

Et elaborata libidinis suggestum.) Suggestum hoc est apparatus. Recusandum à uobis sciatis.) Ita loquitur etiam in præcedentibus libris.

Ut diuinæ plasticæ accessu.) Cyprianus martyr in de habitu uirginum, Quod opus dei & factura eius & plastica, adulterari nullo modo debeat.

3 Nos in carnis placere uelle debemus.) Repete ablatiuum, bono. Quasi Gentilibus dicam.) Sensus est, Agam cum uobis Christianis foeminis paulo indulgentius, oblitus disciplinæ seuerioris. Gentiles commutationum præceptis alloquens.) Sensus est, quasi Gentiles foeminas alloquens, dignatis eas communionem præceptorum. Vos solis maritis uestris placere debetis.) Hoc est illud propter quod ista præfatione usus est. Nā alioqui mallet dicere, Vos foeminae soli deo placere debetis. Vix enim uxoribus permittit ut proprijs maritis placeant, adeo fauebat continentia. Vel propter illam sceleratam in nos opinionem Gentilium.) Quod uidelicet Christiani cum matribus & sororibus incestam exercerent libidinem in conuenticulis suis, quemadmodum modo indicauimus in argumento. Quid gestias aut suspecta.) Nos, suspecto. Ex Gorzian si collatione. Quid gestias aut suspecto, aut non desiderati placere. Accipit autem suspecto pro suspicanti, actiue. Non ad crudam in torum & ferinam habitudinem.) Nam matronas Christianas decet neglecta mundicies, ut est apud diuum Hieronymum. Sed de pudoris suademus.) Subaudi præcedentē ablatiuum, bono. Ultra quā domino placere.) Subaudi. Non supergrediendum.

Plastica.) Ut ante Diuinæ plasticæ accessio. Et infra saepe. In cuius manu sit. Iuris sermo est. Hoc est in cuius potestate sit, nec dum manumissus. Cuius mancipium sit. Domini periphrasis est. Quibus lingua non licet.) Subaudi, mentiri.

4 Quod non Germanæ aut Gallæ sint procreatae.) Equidem ita suam Bisulam Sucuam puellam natā in Martiana sylua ad Danubij fontem, celebrat Ausonius

sonius

sonius, Sic latius mutata bonis, Germana maneret Vt facies, oculos
cærulea, flaua comas. Præterea diuus Hieronymus de Gothis loquens qui po-

stea primi ex Germanis Romanorum reges fuere, Getarum, inquit, rutilus & fla-
uus exercitus, ecclesiarum circumfert tentoria. Idem in uita Hilarionis eremitæ de no-
bili quodam qui agebat in aula Cōstantij Aug. Rutilus, inquit, coma, & cādore cor-
poris indicans prouinciā. Male ac pessimè sibi auspicantur flammeo capi-
te.) Croceus color & flammeus dicitur. Alludit autem ad flammam ignis inferni.
Hunc locum imitatus Cyprianus martyr dixit, Audaci conatu & sacrilego con-
temptu crines tuos inficis, malo præfagio futurorum capillos iam tibi flammeos
auspicaris. Et Hieronymus ad Latam de institutione filia, Nec caput, inquit, gem-
mis oneres, nec capillum irruces, & ei aliquid de gehennæ ignibus auspiceris.

Atq; & detrimentum.) Melius, Atqui &. Gratia faciliorem.) Hoc est, ad
gratiam. Pro temeritate.) Nos maluimus scribere, Pro temeritatem. Vt sit
exclamatio. Furtum confitetur.) Ob mutatum naturalem capillorum colo-

rem. Nec latere potest huiusmodi fucus. Habemus semper induere.) Sic il-
lud in De uelandis uirginibus. Quum habet delitescendum. Quam *anxia*

pollicetur.) Videtur alludere ad locum illū 83 psalmi, Non priuabit bonis eos qui
ambulant in innocentia. Porro probū est uocabulū *anxia* pro puritate à uitijs &
simplicitate. Eo utitur etiam Dionysius quem Areopagitam uocant, *ἀνὰ τὸν αἶον ἀν-
αξίας ἐχούσης ἐν ἀδικαίᾳ*. Bene properatis.) Ironia est. Ordinandi capitis.)

Reposuimus ex Gorziensi collatione, ornandi capitis. Sutilium atq; texti-
lium capillamentorum.) Galericulum intelligit id est comam adulterinam, simpli-
citer capillamentum dictā Tranquillo. in C. Caligula, Capillamento cælatus. De
hijis scripsit Hieronymus ad Marcellam scribens, Quæ capillis, inquit, alienis uer-
ticem struunt. Porro galeri uocabulo Tertullianus capitis tegmen accipit siue pi-
leolum. Collyridas quoddā.) Collyris à collyra per diminutionē deductum,

paruus panis est de farina puriore. Quidam frixam farinam esse putāt. Nominan-
tur Collyrides Leuitici septimo & octauo, & sexto capite libri secundi Regum.

Et Christiano capiti suppare.) A supparando, hoc est, substruas.

Credo ne quarundam capita uideantur.) Propter deformitatem.

An cum cerussa & purpurisso.) Prius illud candoris, posterius ruboris medica-
mentum est. Et croco.) Hoc capillos respicit. Mox scripsimus, Angeli in nu-

bila subleuēt. Ex Gorziensi. Respectu obediendæ grauitatis.) Hoc est, cui o-
bediri debeat. Et reliqua compositionis uestre impedimenta.) Per impedi-

menta hic intelligit totam illam muliebris cultus supellecilem, quæ sarcinæ cu-
iusdam instar est. Sic libro præcedente, Ideo omnia ista damnata, & mortuæ mulie-
ris impedimēta sunt, quasi ad pompā funeris cōstituta. Laciniosis ineptijs.)

Hoc est uarijs & redundantibus. Hoc uerbo etiam alibi usus est. Velut exor-

natam & naufragam.) Exornatam usurpat, sicut dicimus exarmatam, hoc est, or-
natu spoliātam & destitutam. Et in portu modestiæ subductas.) Translatio

est à nauibus quæ in tutam stationem ex alto mari subducuntur.

Vt sapientiam consecutæ.) Hanc solet cum fide copulare, quam hodie pleriq;
deesse uidemus. Prætexto necessitatis.) Prætextum neutro genere. Vt ante

sæpenumero. Non repastinantes.) Hoc est euellentes, repurgantes, eruē-

tes. Metaphora ab eo sumpta qui solum futuro nouali præparat inutilibus omni-
bus resectis. In De poenitētia legimus, Et bisulcum aliquid ferri uel æris unguibus

repastinandis, hoc est refodiendis perpurgandisq;. Diuitiarum uestrarum.)

Hoc est, muliebrium. Gloria autem reconfueuit.) Vsurpare uidetur, quādo

De consentiunt

consentiunt exemplaria, reconsulte pro consueto respondere siue regerere.

- 6 Et animalibus exulantes.) In De resur. carnis dixit, Exules carnis. In De poenitentia. Sed exules à libertatis & lætitiæ felicitate. Item alibi, translatione duriuscula. Satis dotum uestrarum fructum cecidistis.) Hoc est percepistis. Translatio à lignatoribus sumpta. Nimirum enim deus.) Ironia qua in mox sequentibus etiam utitur. Purpureas & Coccineas oues mandare.) Hoc est iubere nasci. Sic libro præcedenti, Nisi si non potuit purpureas & earinas oues nasci iubere. Cyprianus martyr & hæc excipit uerba, Neque enim deus, inquit, purpureas aut coccinas oues fecit, aut herbarum succis aut conchyliis tingere & colorare lanas docuit. Ad ferrum nati corporis.) Humanum corpus intelligit quod in illa protoplasti Adami maledictione ad laborem & agrorum culturam quæ ferro potissimum exercetur, ipso deo pronunciante sententiam, damnatum est. Notus est locus Geneseos cap. III. ad quem hic alludit. Caterum emphasis est in uocabulo ferrum. Q. D. Non ad aurum, non ad argentum. Iam quoniam hic de Barbaris loquitur & Parthorum mox fit mentio, possit aliquis etiam ad ferrum exponere pro eo quod est ad militiam. Sed prius illud magis placet. Bullarum uice inserunt.) Apud Romanos ornamentum puerile erat bulla aurea, & prætexta purpurea. Auctor Plutarchus. Quamquam & aurum ipsum.) Hoc idem dixit libro præcedenti. Apud Barbaros quosdam quia uernaculum est aurum & copiosum, auro uincios in Ergastulis habent. Mox scripsimus, qui & ipsas materias prodiderunt. Ex collatione Gorziensi. Et operositas cum raritate commissa pr.) Sensus est, Et operositas cum raritate, commissa est cum pretiositate, id est prouocauit & accendit pretium, ex ea libidine possidendæ pretiositatis seminarum. Hoc est quum omnes expeterent id possidere quod merces & pretium fuisset seminarum quæ cum Angelis illis libidinem exercuerant. Veluti magni quid esset quod Angeli suis amasijs contulissent pro mercede stupri. Aurum dico & argentum illustrium.) Hoc est aurum & argentum quo hodie illustres matronæ utuntur, nam quemadmodum Vlpianus docet, semina nuptæ mariti dignitate censentur, ut illustribus (qui summus est dignitatis gradus) nuptæ sint illustres, quæ spectabilibus spectabiles, quæ clarissimis clarissimæ, perfectissimæ quæ perfectissimis. Erant autem illustres qui senatorijs ornamentis præditi erant. Tradit Isidorus primos ordines senatorum dici illustres, secundos spectabiles, tertios clarissimos. Viri illustris titulo primos illos ueterum Francorum reges contentos fuisse tabellæ uetustæ quæ extant, abunde testantur. Etiam Calliblepharum.) Calliblepharum, medicamentum est oculorum, præsertim palpebris uenustandis seruans. Vnde & nomen habet. Plinius scribit folia rosarum uiri in Calliblepharum. Mox contra consensum exemplarium pro uel plerumque sumus ausi scribere, uelle rumque tincturas. Hoc autem est quod item in superiori opusculo scripsit, Et medicamenta, inquit, ex fuco, quibus lanæ colorantur. Nullas lunulas reprobet.) Locus est apud Esaiam cap. 3. Septuaginta ~~uenerunt~~ uerterunt, quod Latinis lunulas significat. Fibulæ erant ad lunæ similitudinem factæ. Scribit Hieronymus habere mulieres in lunæ similitudinem bullas dependentes. Nullum botronatum retundat.) In impressis Cypriani codicibus legitur batronatum, nescio an recte. Humiliabit, inquit, dominus Principales filias Sion, & reuelabit dominus habitum earum, & crines, & cincinnos, & lunulas, & discriminalia, & dextralia, & armillas, & batronatum, & specula, & annulos, & in aureis, & serica contexta cum auro & hyacintho. Porro botronatum esse diuino redimiculū capitis cōstringendis capillis seruans, qualis est & acus appellata. Fieri quæ potest ut sit uocabulum quo uulgus id temporis utebatur, quod botri speciem referret.

Non

Non etiam despectorem institutorum suorum.) Despector, ut & antè plus semel pro dispectore qui curam habeat & considerationem institutorum suorum. Sic in De uelandis uirginibus. Sed nec inter consuetudines, inquit, despicere uoluerūt illi sanctissimi antecessores. Quæ ad aliud indigent.) Hoc est, aliam ob causam ornamentis indigent. Nam nec Tempa circuitis.) Tempa deorum, ut ethnica matronæ faciunt. Ex fratribus.) Ex Christianis. Et composito.) Sic & compositionem usurpauit antè, Ne quæ uestrum putent, si temperauerint à compositione sui, odium & auersionem maritorum persecuturam. Rursum paulo post, Et reliqua compositionis uestre impedimenta. Et soluto.) Solum quod est ociosi, cincto quod laborantis est opponitur. Paulopost scripsimus, nomen eius subaudi dei. Ex Gorziensi collatione. Vsq; ad errorē dinoscendi coæquauit.) Hoc idem conqueritur in De pallio. Quæstui sedere.) Hoc est, ad quæstum faciendum. Extamus inter dimerfos.) Extamus hoc est emimus. Propriè uerbo usus est. An manus Spathalio circumdari solita.) Spathalium muliebri est ornamentum ἀνὴρ τὸ σπαθάλιον quod deliciarum significat. De periscelio.) Periscelide siue periscelio crura uel tibiæ exornabantur. οὐκ ἔστιν ἄλλο Græci crus uocant.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTVLLIANI DE CVLTV

FOEMINARVM LIBER.

NCILLAE dei uiui conseruæ & sorores meæ, quo iure deputor uobiscum, postremissimus omnium, qui de meo iure conseruiti & fraternitatis audeo ad uos uerba ista facere, non utiq; affectationi, sed affectioni procurans, in causa uestre salutis. Ea salus nec foeminarum modo, sed etiam uiro-
rum, in exhibitione præcipuè pudicitie statuta est. Nam cum omnes templum dei simus illato in nos & consecrato spiritu sancto, eius templi edituus & antistes pudicitia est, quæ nihil immundum nec prophanum inferri sinat, ne deus ille qui inhabitat, inquinatam sedem offensus derelinquat. Sed modo non de pudicitia, cui indicendæ & exigendæ sufficiunt instantia ubiq; diuina præcepta, uerū de pertinentibus ad eandem, id est, qualiter uos incedere oporteat. Pleraq; enim (quod ipsum, mihi reprehendendo in omnibus, reprehendere deus permittat) aut ignorantes simpliciter, aut dissimulantes audacter, ita ingrediuntur quasi pudicitia in sola carnis integritate, & stupri auersione consistat, nec quicquam extrinsecus opus sit, de cultus dico & ornatus dispositione. Sed enim perseverant in pristinis studiis formæ & nitoris, eandem sui circumferentes quam foemina Nationum, à quibus abest conscientia ueræ pudicitiae: quia nihil uerum in his quæ deum nesciunt præsidem & magistrū ueritatis. Nam

Affectatio
AffectioPudicitia anti-
stes & editus
ma templi spiritus sancti

Foemina Nationum

Dd 2 & li

& si qua in gentilibus pudicitia credi potest, usq; adeo eam imperfectam & inconditā cōstat, ut licet animo aliquatenus tenax sui agat, in habitus tamen licentia sese dissoluat propter ueritatem gentilium, solatium appetendo cuius rei deuitat effectum. Tota deniq; est quæ nec placere quidem extraneis concupiscat, quæ non uelit idcirco se expingere ut neget appetitum, Quamquam & hoc gentili pudicitia familiare sit, nō delinquere, attamen uelle, uel etiam nolle attamen non denegare, mirum: quia peruersa sunt omnia quæ à deo non sunt. Videant igitur quæ totum bonum non obtinendo, facile & quod obtinent malo permiscant. Vos ab illis, ut in cæteris, inaccessu quoq; deuertere necessariū est: quoniam perfectæ esse debetis, sicut pater uester qui est in cœlis. Perfectæ autem, id est, Christianæ pudicæ, appetitionem sui nō tantum non appetendam, sed etiam execrandam uobis sciatis: primo quod non de integra conscientia uenit studium placendi per decorem, quem naturaliter inuitatorem libidinis scimus. Quid igitur in te excitas malum istud: ² quid inuitas cuius te profiteris extraneam? Tum quod tentationibus uiam aperire non debemus, quæ nonnunquam (quod deus à suis abigat) instando perficiunt, certè uel spiritu scandalum permonent. Debemus quidem ita sanctè & tota fidei substantia incedere, ut confessæ & securæ simus de conscientia nostra, optâtes perseuerare id in nobis, nō tamen præsumere. Nam qui præsumit, minus ueretur, minus præcauet, plus periclitatur. Timor fundamentum salutis est. Præsumptio, impedimentū timoris. Utilius ergo, si speremus nos posse delinquere: sperando enim timebimus, timendo cauebimus, cauendo salui erimus: contra si præsumamus neq; timēdo neq; cauendo, difficile salui erimus. Qui securus agit non est sollicitus, non possidet tutam & firmam securitatem. At qui sollicitus est, is uere poterit esse securus. Et de suis quidem seruis dominus pro misericordia sua curet: etiam præsumere illi de bono suo feliciter liceat. Quid autē alteri, periculo sumus? quid illis alteri concupiscentiā importamus? quam si dominus ampliando legem à facto stupri non discernit in pœna, nescio an impune abeat, qui alicui fuerit causa perditionis, Perit enim ille simul in tua forma si cōcupierit, & admittit iam in animo quod cōcupiuit, & facta es tu gladius illi. Ut à culpa uaces, ab inuidia non liberaberis. Ut cum in alicuius agro latrocinium gestum est, crimen quidem dominum non constringit: dum res tamen eius ignominia notatur, ipse quoq; infamia aspergitur. Expingamus nos, ut alteri pereant, ubi est ergo, diliges proximum tuum sicut te ipsum? Nolite uestra curare, sed alterius. Nulla enunciatio spiritus sancti, ad præsentem tantum materiam, & non ad omnem utilitatis occasionem dirigi & suscipi potest. Cum igitur & nostra & aliorum causa uersetur in studio periculosissimi decoris, iam non tantum confictæ & elaboratæ libidinis suggestum recusandum à uobis sciatis, sed etiam naturalis speciositatis obliterandum, dissimulatione & incuria

& incuria, ut proinde oculorum incurfibus moleſtum. Nam & ſi accuſandus decor non eſt, ut felicitas corporis, ut diuinæ platiſtice acceſſio, ut animæ aliqua veſtis urbana, timendū tamen eſt uel propter iniuriam & uiolentiam ſpectatorū, quæ etiam pater fidei Abraham in uxoris ſuæ ſpecie pertimuit, & ſororem mentitus Saram, ſalutem contumelia redemit. Nunc non ſit timenda dignitas formæ, ut nec poſſidentibus grauis, nec appetentibus exitioſa, nec coniunctis periculofa, nec expoſita tentationibus, non circumdata ſcandalis exiſtimetur: ſufficit quod angelis dei non eſt neceſſaria. Nam ubi pudicitia, ibi uacua pulchritudo, quia propriè uſus & fructus pulchritudinis corporis, luxuria, niſi ſi quis aliàs eſſe decorem arbitratur. Ille ſibi formoſitatem & datam extendant & non datam conquirant, quæ quod ab illa flagitatur, ſibi quoque præſtare ſe putant, cum alteri præſtant. Dicit aliquis, quid ergo, non eſt excluſa luxuria admiſſa caſtitate? Laude formæ ſola frui, & de bono corporis gloriari licet. Viderit quem iuuat de carne gloriari. Nobis autem nullum gloriæ ſtudio: quia gloria, exaltationis ingenium eſt. Porro exaltatio nō congruit profeſſionibus humilitatis ex præceptis dei. Deinde ſi omnis gloria uana & ſtuporata, quanto magis quæ in carne? nobis duntaxat. Nam & ſi gloriandum eſt, in ſpiritus bono, non in carnis placere uelle debemus, quia ſpiritualium ſectatores ſumus. In quibus operamur, in illis & gaudemus. De his gloriā capimus, de quibus ſalutem ſperamus. Plane gloriabitur Chriſtianus in carne, ſed cum propter Chriſtum lacerata durauerit, ut & ſpiritus in ea coronetur, non ut oculos & ſuſpiria adoleſcētium poſt ſe trahat. Ita quod ex omni parte in uobis uacat, merito & non habentes faſtidiatis, & habentes negligatis. Sancta foemina ſit naturaliter ſpecioſa, non adeo ſit occaſioni. Certè ſi fuerit, non ignorare, ſed etiam impedire ſe debet. Quasi gentilibus dicam, Gentiles communionum præceptis alloquens, Vos ſolis maritis ueſtris placere debetis. In tantum autem placebitis eis, in quantum alteris placere non curaueritis. Securæ eſtote benediſtæ. Vxor nulla deformis eſt marito ſuo. Satis placuit, cum electa eſt, ſeu moribus ſeu forma cōmendata. Ne quæ ueſtrū putent, ſi temperauerint à compositione ſui, odium & auerſionem maritorum proſecuturam. Omnis maritus caſtitalis exactor eſt. Formā uero fidelis non expectat, quia non iſdem bonis quæ gentiles putant, capimur. Infidelis contra etiā ſuſpectam habet: uel propter illam ſcleratam in nos opinionē gentiliū. Cui ergo pulchritudinem tuam nutrias, ſi fidelis non exigit, ſi gentilis nō credit? quid geſtias aut ſuſpecto, aut non deſideranti placere? Hæc utique nō ad crudam in totum & ferinam habitudinem inſinuandam uobis ſuggeruntur, nec de bono corporis ſqualorem, ſed de pudoris ſuademus, ſed de modo & cardine & iuſtitia corporis excolendi. Non ſupergrediendum ultra quàm quod ſimplices & ſufficientes munditiæ concupiſcunt, ultra quàm domino placere. In

Decor, felicitas corporis, & diuinæ platiſtice acceſſio. Genef. 12.

Salutem contumelia redemit. Dignitas forme

Caſtitas

Chriſtiani, ſpiritaliū ſectatores

ſclerata gentiliū de Chriſtianiſ opinionio

ſimplices munditiæ

illum enim delinquant, quæ cutem medicaminibus unguunt, genas robore maculant, oculos fuligine collinunt. Displicet illis nimirum plastica dei: in ipsis redarguunt, reprehendunt artificem omnium. Reprehendunt enim cum emendant, cum adijciunt, utique ab aduersario artifice sumentes additamenta ista, id est diabolo. Nam quis corpus monstraret mutare, nisi qui & hominis spiritum malitia transfigurauit: ille indubitate huiusmodi ingenia coccinnavit, ut in nobis quodammodo manus deo inferret. Quod nascitur, opus dei est.

Deus
Diabolus Ergo quod fingitur, diaboli negotium est. Diuino operi, Satanæ ingenia superducere quam scelestum est. Serui nostri ab inimicis nostris nihil mutantur, milites ab hoste imperatoris sui nihil concupiscunt. De aduersario enim eius in cuius manu sit, aliquid usui postulare transgressio est. Christianus à Malo illo adiuuabitur: nescio an hoc nomen ei perseveret. Erit enim eius de cuius doctrinis instrui concupiscit. Quantum autem à uestris disciplinis & professionibus aliena sunt, quam indigna nomine Christiano, Faciem fictam gestare, quibus simplicitas omnis indicitur: effigiem mentiri, quibus lingua non licet: appetere quod datum non sit, quibus alienum abstinendum: speciem exercere, quibus studium pudicitiae est. Credite benedictæ, quomodo præcepta dei custodietis, liniamenta non custodientes. Video quasdam & capillum croco uertere. Pudet eas etiam nationis suæ quod non Germanæ aut Gallæ sint procreatæ, ita patriam capillo transferunt. malè ac pessimè sibi auspiciantur flammeo capite. & decorum putant quod inquinant. Atqui & detrimentum crinibus medicaminum vis inurit, & cerebro perniciem etiam cuiuslibet synceri humoris assiduitas referuat, tum solis animando simul & siccando capillo exoptabilis ardor. Quis decor cum iniuria: quæ cum immunditijs pulchritudo. Crocum capiti suo mulier Christiana ingerit, ut in aram. Quodcumque enim immundo spiritui excremari solet, id nisi probis & necessarijs & salubribus usibus adhibeatur ad quod creatura dei est prospecta, sacrificium uideri potest. Sed enim dominus ait, quis uestrum potest capillum atrum ex albo facere, aut album ex atro. Hæc, quæ reuincunt deum. Ecce, inquam, pro albo uel atro, flauum facimus gratiæ faciliorem: quamuis & atrum ex albo conantur facere, quas poenituit ad senectam usque uixisse. Pro temeritatem. Erubescit ætas exoptata uotis, furtum confitetur, adolescentia in qua delinquimus suspiratur, occasio prauitatis interpollatur. Absit à sapientiæ filiabus stulticia tanta.

SENEC/
- TVS Senectus cum plus occultari studuerit, plus detegitur. Hæc est æternitas nostra, de capitis iuuentute. Hanc incorruptibilem habemus semper induere ad domum domini, quam *anxia* pollicetur. Bene properatis ad dominum, bene festinatis excedere de isto iniquissimo seculo, quibus in fine appropinquare deforme est. Quid enim tanta ornandi capitis onerositas salutem subministrat. Quid crinibus uestris quiescere non licet, modo substrictis, modo relaxatis: modo suscitatis, modo elisis. Aliæ gestiunt in cincinnis cohercere, alig

ut uagi & uolucres elabantur nō bona simplicitate. Affigitis præterea nescio quas enormitates sutilium atque textilium capillamentorum, nunc in galeri modum quasi uaginam capitis & operculū uerticis, nūc in ceruicē retro suggestū. Mirū quod contra domini præcepta contenditur. Ad mensurā neminem sibi adiungere posse pronunciatum est. Vos planē adijcitis ad pondus, collyridas quasdam, sputorū umbilicos, ceruicibus astruendo. Si non pudet enormitatis, pudeat inquinamenti: ne exuias alieni capitis forsitan immundi, forsan nocentis & gehennæ destinati sancto & Christiano capiti suppare. Imò hanc ornatus seruitutē à libero capite propellite. Frustra laboratis ornata uideri, frustra peritissimos quosq; structores capillaturæ adhibetis. Deus uos uelari iubet, credo ne quarundā capita uideantur. Atq; utinā miserimus ego, in illo die Christianæ exultationis, uel inter calcanea uestra caput eleuē, uidere, an cū cerussa, & purpurisso, & croco, & in illo ambitu capitis resurgatis: an taliter expictā, angeli in nubila subleuēt obuiam Christo. Si nunc bona & dei sunt, tūc quoq; occurrent resurgentibus corporibus, & sua loca agnoscent. Sed nō potest resurgere nisi caro & spiritus. solus ac purus. dānata sunt igitur quæ in carne & spiritu nō resurgūt, quia dei non sunt. Damnatis hodie abstinete. Hodie uos deus tales uideat, quales tunc uidebit. Videlicet nunc & uir & sexu æmulus fœminas à suis depello. An & nobis quædam respectu obediendæ grauitatis propter metū debitū domino, detrahūtur? Siquidē & uiris propter fœminas, & fœminis propter uiros uirtio naturæ ingenua est placendi uoluntas. Propriasq; præstigias formæ, & hic sexus sibi agnoscit, barbam acrius cedere, interuellere, circūdare capillū, disponere, etiā colorare canitiem, primā quāq; subducere totius corporis lanuginē, pigmento quoq; muliebri distinguere, cætera pulueris cuiusdā asperitudine leuigare, tum speculū omni occasione cōsulere, anxie inspicere: quū tamen cognito deo adempta placendi uoluntate, per luxuriæ uacationem, omnia illa ut ociosa, ut hostilia pudicitia recusantur. Nam ubi deus, ibi pudicitia, ibi grauitas adiutrix & socia eius. Quo ergo pacto pudicitia sine instrumento eius, id est, sine grauitate tractabimus? Quomodo autē grauitatem administrandæ pudicitia adhibebimus, nisi & in facie, & in cultu, & in totius hominis cōtemplatione, seueritas circūferatur? Quamobrem erga uestitum quoq; & reliqua compositionis uestra impedimēta, proinde uobis curanda est amputatio, & decussio redūdantioris nitoris. Nam quid prodest, faciem quidē frugi & expeditā & simplicitate condignam diuinæ disciplinæ exhibere, cætera uero corporis, laciniosis pomparum & deliciarū ineptis occupare? Hæ pompæ q̄ de proximo curent luxuriæ negotium, & obstrepāt pudicitia disciplinis, dinoscere in facili est, quod gratiā decoris cultus societate prostituunt: adeo si desint irritam & ingrata reddunt, uelut exornatam & naufragā. Cōtra si forma defecit, adminiculum nitoris quasi de suo gratiam

Capillamenta
textilia
Galerus

Collyrides.
Umbilici spu-
torum

Structores
capillaturæ.
Dies Christia-
næ exultatio-
nis 5

Forma studi-
um in uiris

Grauitas ad-
iutrix & so-
cia pudicitia.
Grauitas in-
strumentū pu-
dicitia

Diuina disci-
plina Christi-
ana.
Laciniose deli-
ciarū ineptia

*Vestitus pro/
stitutores*

*Christiani
profidentur
humilitatem*

*Spadonatus
Cœlibes.
Abstinentes à
uino & esu
carnium*

*Aluei con/
charum*

Parthi

*Vincula seruo
rum ex auro*

supplet. Ætates denique requietas iam, & in portum modestiæ subductas splendor & dignitas cultus auocāt, & seueritatē appetitionibus inquietant, cōpensantibus scilicet habitus irritamento pro frigore ætatis. Ergo benedi-
ctæ, primò quidē ut lenones & prostitute uestitus & cultus ne in uos ad-
miseritis, tum si quas uel diuitiarū suarū uel natalium, uel retro dignitatum
ratio cōpellit, ita pompaticas progredi: ut sapientiā cōsecutæ, temperare sal-
tem ab huiusmodi curate, ne totis habenis licentiā usurpetis prætexto ne-
cessitatis. Quomodo etenim humilitatem quam Christiani profiteamur, im-
plere poterimus non repastinantes diuitiarum ueststrarum uel elegantiarum
usum, quæ ad gloriam faciunt? Gloria autē reconfueuit, Non enim utemur
nostris? Quis autem prohibet uti? Secundum Apostolum tamen, qui nos
uti monet mundo isto, quasi non abutamur. Præterit enim, inquit, habitus
huius mundi. Et qui emunt, inquit, sic agant quasi non possidentes. Cur ita?
quoniam præmiserat, dicens: Tempus in collecto est. Si ergo uxores quo-
que ipsas sic habendas demonstrat, tanquam non habeantur, propter an-
gustias temporum, quid de uanis his instrumentis earum? Non enim & ita
multi faciunt, & se spadonatui assignant, & propter regnum dei tam fortem
& utiq; permissam uoluptatem sponte ponentes? Quidam ipsam dei crea-
turam sibi interdiciunt, abstinentes uino, & animalibus exulantes, quorū fru-
ctus nulli periculo aut sollicitudini adiacent, sed humilitatem animæ suæ in-
uictus quoq; castigatione deo immolant. Satis igitur usæ estis diuitijs atq;
delitijs, satis dotum ueststrarum fructum cecidistis. Vnde notitia salutarium
disciplinarum, nos sumus in quos decucurrerunt fines seculorum. Nos desti-
nati à deo ante mundum in æstimationem temporū, tanquā castigando
& castrando (ut ita dixerim) seculo erudimur à domino: Nos sumus circūci-
sio omnium, & spiritalis & carnalis, nam spiritu & carne secularia circumci-
dimus. Nimirū enim deus demonstrauit succis herbarū & concharū alueis
incoquere lanas. Exciderat illi cū uniuersa nasci iuberet, purpureas & cocci-
neas oues mandare. Deus & ipsarum uesttium officinas commentus, quo le-
ues & exiles, solo precio graues essent: Deus & auri tanta opera produxit
contemplandis & distinguendis lapillis: Scrupulosa deus auribus uulnera
intulit: & tanti habuit uexationē operis sui, & cruciatus infantia tūc primum
dolentis, ut ex illis ad ferrū nati corporis cicatricibus, grana nescio quæ pen-
derent, quæ planè Parthi per omnia quæq; sua, bullarū uice inserunt. Quan-
quā & aurum ipsum, cuius uos gloria occupat, cuidā genti ad uincla ser-
uire referunt Gentilium literæ. adeo non ueritate bona sunt, sed raritate. Per
angelos autem peccatores demonstrata sunt, qui & ipsas materias prodide-
runt: & operositas cum raritate cōmissa preciositate, ex ea libidine possiden-
dæ preciositatis foeminarum. Quod idem angeli qui & materias eiusmodi
illecebras detexerunt, aurum dico & argentum illustrium, & opera eorum
tradiderunt

tradiderunt, etiam calliblepharum uellerumq; tinturas inter cætera docuerunt, damnati à deo sunt, ut Enoch refert. Quomodo placebimus deo, gaudentes rebus illorum, qui iram & animaduersionem prouocauerunt? Nunc deus ista prospexerit, deus permiserit: nullam de conchylio uestem Esaias increpet, nullas lunulas reprobet, nullum botronatum retundat: tamen non ut gētiles, ita nos quoq; nobis adulemur, institutorē deum solummodo existimantes, non etiam despectorem institutorū suorum. Quanto enim melius & cautius egerimus, si præsūmamus omnia quidem à deo prouisa tunc, & seculo posita, ut nunc esset in quibus disciplina seruorū eius probaretur: uti per licentiam utendi, continentiae experientia procederet? *disciplina* *probatio* Nonne sapientes patresfamiliae de industria quædam seruis suis offerunt atque permittunt, ut experiantur an æqualiter permissis utantur, si probe, si modeste? Quanto autem laudabilior qui abstinerit in totum, qui timuerit etiam indulgentiam domini? Sic igitur & Apostolus: Omnia, inquit, licent, sed nō omnia ædificant. Quanto facilius illicita timebit, qui licita uerebitur? Quæ autem uobis causa est structius prodeundi, cum remotæ sitis ab his quæ ad aliud indigent. Nam nec templa circuitis, nec spectacula postulatis, nec festos dies Gentilium nostis. Propter ipsum enim conuentum, & mutuum uidere ac uideri omnes pompæ in publicum proferuntur, aut ut luxuria negotietur, aut gloria insolecat. Vobis autem nulla procedendi causa non tertrica. Aut imbecillis aliquis ex fratribus uisitandus, aut sacrificium offertur, aut dei uerbum administratur. Quoduis horum, grauitatis & sanctitatis negotium, & cui opus non sit habitu extraordinario, & composito, & soluto. *Visitatio Aegrotorum. SACRIFICIUM.* Ac si necessitas amicitiarum officiorumq; gentilium uos uocat, cur non uestris armis indutæ proceditis? tanto magis, quanto ad extraneas fidei: ut sit *DEI* inter ancillas diaboli & dei, discrimen: ut exemplo sitis illis, ut ædificentur in uobis: ut (quomodo ait Apostolus) magnificetur deus in corpore uestro: magnificatur autem, si per pudicitiam, utiq; & per habitū pudicitiae competentem. Sed enim dicitur à quibusdā, Ne blasphemetur nomen eius in nobis si quid de pristino habitu & cultu detrahamus. Nō auferamus ergo nobis & uitia pristina, simus & moribus ipsæ si & superficie eadem: & tunc uere nō blasphemabūt Nationes. Grandis blasphemia, si qua dicatur, ex quo facta est Christiana, pauperius incedit. Timebit pauperior uideri, ex quo locupletior facta est: & sordidior ex quo mundior. Secundū gentilium, an secundum dei placitum incedere Christianos oportet? Et optemus tantum modo, ne iustæ blasphemationis causa simus. Quanto autem blasphemabile est, si quæ sacerdotes pudicitiae dicimini, impudicarum ritu procedatis culta, aut expicta? *Sacerdotes pudicitiae.* Aut quid minus habent infelicissimæ illæ publicarum libidinū uictimæ: quas si quæ leges à matronis & matronalibus decoramentis cohercebant, iam certe seculi improbitas cottidie insurgens honestissimis quibulq;

Lenocinia quibusq; foeminis usq; ad errorem dinoscendi coæquauit: quanquàm leno-
formæ. cinia formæ nunquàm non prostituto corpori coniuncta, & debita etiam
Apoc. 17 scripturæ suggerunt. Illa ciuitas ualida quæ super montes septem, & pluri-
 mas aquas præsidet, cum prostitutæ appellationem à domino meruisset,
Genes. 38 quali habitu appellationi suæ comparata est? Sedet certe in purpura cum
Questui coccino, & auro, & lapide precioso, quæ maledicta sunt, sine quibus non po-
sedere tuit maledicta & prostituta describi. Thamar illa quia se expinxerat & orna-
 uerat, idcirco Iudæ suspicioni uisa est quæstui sedere, adeo, quia sub uelamē-
 to latebat, habitus qualitate quæstuariam mentiente, & fecit ut quæstuariā,
 & uoluit, & compellauit, & pactus est. Vnde addiscimus aduersus congres-
 sus etiam, & suspensiones impudicas providendum omni modo esse. Quid
 enim castæ mentis integritas in alterius suspensione maculatur? quid speratur
 in me quod auersor? cur non mores meos habitus pronunciat, ne spiritus
 per aures ab impudentia uulneretur? Liceat uideri pudicā, certe impudicam
 non licet. Aliqua forsan dicat: Non est mihi necessarium hominibus proba-
 ri, nec enim humanū testimonium requiro. Deus conspector cordis est. Sci-
μαλακ mus omnes, cum tamen quid idem per Apostolū dixerit recordemur: Pro-
 bum uestrum coram hominibus appareat. Ad quid, nisi malitia ad uos ac-
 cessum omnino non habeat, & ut malis & exemplo & testimonio sitis? Aut
 quid est, Luceant opera uestra? Aut quid nos dominus lumen terræ uoca-
 uit? quid ciuitati supra montem constitutæ comparauit, si non relucemus in-
 ter tenebrosos, & extamus inter dimerfos? Si lucernam tuam sub modium
 abstruseris, in tenebris relictæ à multis incuseris necesse est. Hæc sunt quæ
 nos luminaria mundi faciūt, bona scilicet nostra. Bonum autem duntaxat
 uerum & plenum nō amat tenebras, sed gaudet uideri & ipsa denotatione
 sui exultat. Pudicitia Christianæ satis non est esse, uerum & uideri. Tanta
Pudicitia enim debet esse plenitudo eius, ut emanet ab animo in habitum, & eructet à
Christiana conscientia in superficiem, ut & foris inspiciat quasi supellectilem suam, ut
 conueniat fidei continendæ in perpetuum. Discutiendæ enim sunt delitiæ,
 quarum mollitia & fluxu fidei uirtus effœminari potest. Cæterū nescio an
Spathalium manus spathalio circumdari solita, in duritia catenæ stupefcere sustineat.
Periscelis Nescio an crus de periscelio in neruum se patiatur artari. Timeo ceruicem
Neruus ne margaritarum & smaragdorū laqueis occupata, locum spathæ non det.
 Quare benedictæ meditemur duriora, & non sentiemus: relinquamus lætio-
 ra, & non desiderabimus. Stemus expedite ad omnem uim, nihil habentes
 quod relinquere timeamus. Retinacula ista sunt spei nostræ. Proiciamus or-
 namenta terrena, si cœlestia optamus. Ne dilexeritis aurum, in quo prima
 delicta populi Israelis denotantur. Odisse debetis quod Iudæos perdidit,
 quod derelinqentes deum, adorauerunt: Iam tunc aurum ignis est efca. Cæ-
 terum tempora Christianorum semper & nunc uel maxime, non auro, sed
 ferro

ferro transiguntur: stolæ martyriorum præparatur, angelis baiulis sustinentur. Proдите uos iam medicamentis & ornamentis extractæ Apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos uerecundia, & spiritus taciturnitate, inferentes in aures sermonem dei, annectentes ceruicibus iugum Christi. Caput maritis subiicite, & satis ornata eritis. Manus lanis occupate, pedes domi figite, & plus quàm in auro placebunt. Vestite uos serico probitatis, byssino sanctitatis, purpura pudicitia. Taliter pigmentata deum habebitis amatorem.

Ornatus mulierum Christianarum

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS,
PER BEATVM RHENANVM.

Iertullianus humanæ fragilitatis memior, dum tempestiue supremis consulit, non contentus testamentum condidisse in quo de facultatibus suis uxori prospexerat: etiam undiquaque cōsultum illi uolens, librum hūc conscripsit: quo admoneretur quid nam fieri cuperet ab illa, si prior ipse è uiuis excessisset. Itaque dehortatur in primis, ne de nouo cuiquam nubat, semel à matrimonio liberata. Nimirum quod uiduæ commodius deo seruire possint, coniugalibus officijs non obnoxia. Ibi de unis nuptijs loquitur secundum Montani dogma: aliquanto tamen modestius quàm in posterioribus libris de Castitate & Monogamia: non præcapiens uidelicet, sed suadens tantum. Ac respondet illis, qui nuptiarum aut ineundarum, aut iterandarum causas obijciebant, fragilitatem carnis & liberorum procreationem. Monetque ut optimas mulieres imitari uelit. Atque etiam Gentilium mulierum exempla profert castitatem amplexarum. In fine de uiduali pudicitia recenset, hanc uirginitate nō digniorem, sed operosiores esse docens: quod non paulo difficilius sit à uoluptate in totum abstinere, quàm ab ea semel gustata temperare posse. Et uirginitatē gratia fert acceptam, castitatem uidualem uirtuti. Postremo monet, ut probas sibi cōtubernales adiungat, uidelicet mulieres tacitas, amātes laboris, sobrias, ac sua tantum curantes, Menandri uersiculum citans, eum quē Diuus Paulus sanctissimis scriptis suis inferere non est dedignatus, nempe prior ad Corinthios epistola.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Dilectissima in domino conserua.) Aliud initium huic libro fecimus, secuti fidem Gorziensis collationis, nempe hoc, Dignum duxi dilectissima mihi in domino conserua, q.t.f.f.p d.d.f.m.f.p.t.f.u. tam hinc prouidere, ut prouisum obf. mandare fidei tuæ. Nam secularibus satisfagentes sumus.) Hoc est in secularibus negocijs anxij & curiosi sumus. Satisfagentes pro satagentes, quo uerbo etiam alibi utitur, imitatione Iureconsultorum qui dicunt satisfaccipere, & satispræstare, & satisfidare. Talibus ordinamus.) Sensus est, De tam leuibus & friuolis rebus, ordinamus. Sed legatum.) Maluimus scribere, Et legatum.

Prælegare.) Prælegare pro prius legare dum uidelicet adhuc sumus in uita. Iurisconsultorum uerbis utitur agens de hæreditate quæ morte relinquitur.

Admonitionem.) Appositiue nam sequitur, hoc meæ admonitionis fidei commissum. Alioqui legi posset ad monitionem diuisis dictionibus. Tu modo uti solidum capere possis hoc meæ admonitionis Fidei commissum.) Fidei commissum Iureconsulti uocant ultimæ uoluntatis executionē quæ per uerba deprecatoria

catoria amico iungatur, qualia sunt peto, cupio, rogo & similia. A fide hæredis cui committitur, nomen habet. Vnde Fideicommissarij dicti. Hæreditas fideicommissaria etiam fiduciaria appellatur Vlpiano. De discrimine Fideicommissorum & Legatorum proluxa apud Iureconsultos disputatio. Quod autem dicit, ut solidum capere possis, alludit ad hæreditatis diuisionem in partes duodecim. Siquidem cui ex asse contingebat hæreditas, is solidam capiebat hæreditatem, hoc est totam & integram nec ulla sui parte deminutam. At inter heredipetas & captatores quidam etiam Dextante hoc est decima parte, nonnulli Deunce hoc est undecima parte hæreditatis cogeantur esse contenti. Post excessum nostrum.) Hoc est post mortem nostram. Sic infra, Durum planè & arduum satis, continentia sancta, foemina post uiri excessum. Renuncies nuptijs.) Asconius Pedianus docet renunciationem esse recusationem eius rei, quæ in placito & promissione uenerat. Sic dixit hospitium renunciare Cicero. Hinc illud nostrum, Renunciamus diabolo & pompis eius. Translatis scilicet in angelicam qualitatem.) Ira in de habitu muliebri, Nam & uobis eadem tunc substantia angelica repromissa. Respicit locum qui est Matth. 22. cap. Quæ de carnis zelo.) Subaudi, ueniat.

De contumeliæ dolore.) Intelligit congressum alterius mariti cum uxore.

- Vnam tamen.) Hic audis Monogamiæ patronum. Idem mox legi.) Ca
 2 stigauimus, Eidem mox legi. Per licentiam tunc passuam.) In libris præcedentibus dixit passuum nomen dei, passuum conuictum, passuos discipulos, & infra, passuum censum. sic hic passuam licentiam uocat quamuis licentiam & dissolutam, atque omnium is usurpatam. Significat autem licentiam illam ueteris legis qua licebat quantasuis tum uxores habere tum concubinas. Qui inter cetera peruersitatum suarum.) Marcionitas notat. Apud Marcionem enim ut scribit libro primo in eundem, non tingitur caro nisi uirgo, nisi uidua, nisi cœlebs, nisi diuortio baptisma mercata. Quam compressum.) Subaudi, in tormentis, dum uidelicet comprimuntur membra. Et distortum.) Hoc est extensum in equuleo, oppositum prioris. Quid enim necesse est mori mihi.) Sic distinximus ut quæ sit uel legatur. Nam obiectio est fugientis in persecutione. Q. D. Christus neminem ad hoc cogit ut moriatur, qui dixit, fugite de ciuitate in ciuitatem.

Si ploro, bonum est: si timeo.) Sensus est. Si instante persecutione deploro propriam imbecillitatem quod corpus uidelicet non sufficiat tormentis sustinendis, bonum est. Si timeo subaudi tormenta, ne scilicet perpellar ad negationem, bonum est. Nam ut ante dixi priores clausulas plerumque repetere oportet. Dissuasio est infirmorum.) Infirma uocat minus bona, atque imperfecta. Hoc antecedit.) Hoc id est in hoc. Item qui malle debes.) Scripsimus, Itaque malle debes.

- 3 Aetatis officia defendit.) Sic etiam alibi sæpe loquitur, nonnunquam cum datiuo. Vt in De resur. carnis, Corruptionem, inquit, perpetuam ueteri defendat.

Gaudet de contumeliâ sua.) Intelligit libidinem contaminatricem. Vt supra. De contumeliæ dolore. Tuta sit.) Subaudi, mulier. Sororum nostrarum.) Hoc est, Christianarum. Humabis.) Hoc est, sepelies, extingues, abolebis. Compensans.) Veluti pensatione facta æternorum bonorum cum mundanis istis & transitorijs. Videlicet cœlestia reprom.) Ironia.

Tolerandæ uitæ.) Hoc est sustinendæ. Non Gallicos uultus.) Propter candorem, præsertim si cum Græcis, Syris, Hispanis, aut etiam Italis hodie cõparentur. Diuus Hieronymus ad Furiam. Nec candidulus & rubicundus affleat ad hæreat lateri tuo. Et ad Demetriadem, Eunuchorum quoque tibi, inquit, & puellarum & seruulorum mores magis elegantur quam uultuum elegantia. Idem ex Laetantio docet Gallis nomen obuennisse Galatis à candore corporis, ad quod allu-

serit

ferit Maro quā caneret Tum lactea colla, Auro innectuntur. potuisset enim alio/
qui dicere candida. Sed & Am. Marcellinus, Celsioris, inquit, staturæ & candidi
penē Galli sunt omnes, & rutili, luminumq; toruitate terribiles, auidi iurgiorū, &
sublatius insolescentes. Nec Germanicos baiulos.) Hoc est lecticarios ser/
uos qui te in lectica aut sella gestent. Ad hanc operam, ob staturæ proceritatē, Ger/
manis utebantur, olim etiam Syris, unde Iuuenalis,

Nec quæ longorum uehitur ceruice Syrorum.

Alunt antiquitatis periti lecticam istiusmodi gestatoriam non absimilem sandapi/
læ fuisse qua mortui hodie efferuntur, sed obductilem uelis si ita res postulasset, af/
fixis etiam infernē sustentaculis quæ nunc suspendi, nunc demitti possent si quan/
do baiulos interquiescere necessitas coegisset, denos plerūq; uel duodenos, quib.
etiam recentes succedebant uicarij. Nam non per urbem modo uerum etiam per
agros magna itinera huiusmodi gestatione conficiebantur. Seneca epistola 80.
Idem quoq; de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominū, supra quanq;
turbam delicatos lectica suspendit. Idem alibi, Non faciet, inquit, te beatum turba
seruorum lecticam tuam per itinera urbana, aut peregrina portantium. Et rursum
alio loco, Quotiens occurrit domus splendida, cohors culta seruorum, lectica for/
mosis imposita calonibus. Porro Romanus Pontifex usum lecticæ ex antiquita/
te retinuit, ut alia multa, fauentibus & concedētib; hoc Imperatoribus, Fl. Con/
stantino Magno & ceteris qui hunc insēcuti sunt. Nam de uehiculo siue sella cur/
ruli clarum testimonium habemus ex Am. Marcellino. Deniq; Romæ baiulos a/
gunt hodieq; Germani, Pontificij corporis gestatores, ex cohorte illa stipatorum
palatina, quam à multis iam annis Romani pontifices alunt. Nihil tibi opus
est.) Hic nō ignoret lector uerbum est à nobis mutatum in esse, ut cohareat senten/
tia.

Sed id quoq; penes nos odiosum est.) Malim ociosum est. propter sequē/
tem sententiam. Nimirum necessaria soboles s.d.) Ironia hic & in mox se/
quentibus uerbis. Quæ legibus locuntur.) Scribendum, locantur. De priui 4

legijs eorum qui liberos sustulissent, & pœnis illorum qui in cœlibatu permane/
rent, multa sunt in Constitutionibus ueterum Imperatorū. Utitur autem hic me/
taphora locantis aliquid ut fiat, uelut is facit qui domum construendam alicui lo/
cat, qui conducere dicitur, & redimere. Quemadmodum uero locator conduci/
tri re perfecta pactam mercedem exoluit, sic & leges patribus ob filios procreatos
præmium conferunt, ceu modo meminimus. Q.D. Nisi inuitaret homines propo/
situm premium, nemo liberos tolleretur. Quæ parricidijs expugnātur.) Id sit

dum aborsus procurantur. Nisi quia filiorum impedimenta.) Quid hic in/
telligat impedimentorum uocabulo, mox exponit, quum inquit, Nulla in uberi/
bus astuante sarcina nuptiarū. In de habitu muliebri dixit, Damnatæ & mortuæ
mulieris impedimenta sunt, quasi ad pompā funeris constituta. Rursum in de cul/
tu mulierum, Et reliqua compositionis uestre impedimenta. Vt non satis
habeam.) Sæpe mutat personas Tertullianus, quum nihil est opus.

Etenim illa tunc cæcitas longē à finib; seculi habebatur.) Illa cæcitas uidelicet
non curantium deum sed nubentium & ementium, accidit ante tot secula mundo
adhuc propemodum recenti, in cuius finem nos incidimus. Hoc uult dicere.

Quod si habent obliterare debent.) Scripsimus, Quod si habentes oblit. deb.
Nisi malis legere, Quod si qui habent obl. deb.

Quam pleræq; Gentil. form.
memoriæ charis. maritorum parcant.) Parcant hoc est seruēt. Translatione sum/
pta ab hominibus frugi qui rebus suis parcē utuntur malentes quod habent serua/
re quā inutiliter prodigere. Ipse cum accusatiuo cōstruit, ut sit parcant pro com/
parcant. Nisi mauis parentant.

Durum planē & arduum satis.) Ironia est.

Ec Continentia

Continētia sancta foemina.) Castigauimus ex Gorziensi collatione, Continētia sancta, foemina, Malim tamen legere, Continētia sanctę foemina hoc est Christiana. Acea lunoni.) Nos scripsimus, Achaea. Nam Aegion oppidum est Achaie ubi colebatur Iuno. Autor Plinius, & alij. Huius Iunonis ex hoc loco mentionem facit Hieronymus in epistola ad Gerontiam, apud quę legitur in peruulgatis æditionibus Iunonisq; Achia. Porro hoc idem repetit Tertullianus in libro de Monogamia in fine. Quasi ex æuo.) Collatio Gorziensis docet legendum esse, Ex æquo. Itaque sic scripsimus. Ad strumentum æternitatis.) Strumentum pro instrumento, etiam alibi usurpatum, ut structus pro instructus, & strucijs aduerbialiter pro instructis. Ne quæsieris obligationē.) Hunc locum mutilū suppleuimus ex Gorziensi collatione, Ne quæsieris absolutionem. Absolutus es matrimonio, ne quæsieris obligationem. Eadem auxiliante paulo post scripsimus, Quantum fidei detrahant. Non sinit præsidere.) Præsidebāt presbyteri & episcopi. Vnde præsidentes dicti. Tertullianus in De Corona militis, loquens de Eucharistia, Nec de aliorum, inquit, manu quàm Præsentium sumimus, Alludit autem ad locum qui est ad Titum cap. i. Vnius uxoris uir. Quum uiduam allegi in Ordinationem.) Quod hic ordinationem uocat, in de ueladis uirginibus uocat sedem, Ad quam, inquit, sedem præter annos sexaginta non tantum uniuius id est nuptæ aliquando eliguntur. Respicit autem locum qui extat ad Timotheum priore epistola cap. 5. Apud Nationes.) Apud Gentiles. Regem seculi Pont. Max. r. nubere.) Idem repetit in De exhortatione castitatis, Nam duo ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet. Quum illum etiam inimicū.) Nos etiam in æditione priori scripsimus, Quum illam etiā inimicus adfeciat. Ut alicuius boni affinis. Ita in de patientia, Nunquid impatientes pacis ad fines. In quantū de spe qui humano.) Nos, Inq. despectui humano. Cuius adsertor dominus.) Adsertor uindex est qui aliquem uindicat in libertatem. Hic pro patrono qui hominem tuendum suscipit. Ita libro i. in Marcionem, Talis asseritor etiam damnaretur in seculo, nedum plagiator. Tamen uidua habet aliquid operosius.) Hunc Tertulliani locum Hieronymus compluribus locis inculcat. Conuictum atq; commercia deo digna sectare.) Idem Hieronymus ad Eustochium, Eas autem, inquit, uirgines & uiduas, quæ ociosæ & curiosæ domos circumeunt matronarū, quæ rubore frontis abstrito, parasitos uincunt Mimorum, quasi quasdam pestes abijce. Corruptunt mores bonos, confabulationes pessimæ. Nulla illis nisi uetris cura est, & quæ uentri sunt proxima. Istiusmodi hortari solent, & dicere, Mi catella, rebus tuis utere, & uiue dum uiuis, & nunquid filiis tuis seruas Vinosæ atq; lasciuæ, quiduis mali insinuant, ac ferreas quoq; mentes ad delitias emolliunt. Bonos corruptunt mores.) Hunc Menandri uersiculū sic citat in tractatu de simplicitate prælatorum Cyprianus martyr, Corruptunt ingenia bona, confabulationes pessimæ. Et in sequenti libro rursum Tertullianus, Bonos corruptunt mores, confabulationes malæ. Per ocium seueritate deducunt.) Reposuimus ex collatione Gorziensi, Per ocium securitatem inducunt.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTULLIANI LIBER PRI

MVS AD VXOREM.

IGNVM duxi dilectissima mihi in domino conserua, quid tibi sectandum sit post discessum de seculo meum, si prior te fuero uocatus, iam hinc providere, ut prouisum obserues mandare fidei tuæ. Nam secularibus satisfagentes sumus, & utriq; nostrum consultum uolumus. Si talibus ordinamus, cur non magis de diuinis atque celestibus posteritati nostræ prospicere debeamus, & legatū quodammodo prælegare, admonitionem & demonstrationē eorum, quæ ex bonis immortalibus, & de hæreditate cœlorum deputantur? Tu modo ut solidum capere possis hoc meæ admonitionis Fideicommissum, deus faciat: *Fidei commissum* cui sit honor, gloria, claritas, dignitas, potestas, nunc & in secula seculorum, Amen. Præcipio igitur tibi quanta continentia potes, post excessum nostrum renuncies nuptiis: nihil mihi isto nomine collatura, nisi quod tibi proderis. Cæterū Christianis seculo digressis nulla restitutio nuptiarū in diem resurrectionis repromittitur, translatis scilicet in angelicam qualitatem & sanctitatem. Proinde sollicitudo nulla, quæ de carnis zelo. Vel domini sententia, illa quam septē fratribus per successionē nupsisse uoluerunt, neminem tot martirorum resurrectionis die offendet, nec quisquam illam cōfusurus expectat. Quæstio Sadducæorū cessit sententiæ domini. Ne me putes propter carnis tuæ integritatem mihi reseruandā, de contumeliæ dolore suspectū insinuare *Dedecus uoluptuosum* iam hinc tibi consiliū uiduitatis: nihil tunc inter nos dedecoris uoluptuosi resumeretur. Nec enim tam friuola, tam spurca deus suis pollicetur. Sed an tibi uel cuicunq; alij fœminæ ad deum pertinenti proficiat quod suademus, licet retractare. Nō quidē abnuimus coniunctionē uiri ac fœminæ benedictam à domino, ut sciremus generi humano, & replendo orbi, & instruendo seculo, excogitatā, atq; exinde permissam, unam tamen. Nam & Adā unus Eue maritus, & Eua una uxor illius, una mulier, una costa. Sanè apud ueteres *Cōiunctio uiri ac fœminæ benedicta à deo* nostros ipsosq; Patriarchas non modo nubere, sed etiam plurifariam matrimonio uti fas fuit. Erant & concubinæ. Sed licet figura tū in synagogam & ecclesiam cesserit, ut tamen simpliciter interpretemur, necessariū fuit instituire, quæ postea aut amputari, aut temperari mererentur. Superuentura enim lex erat. Oportebat legis adimplendæ causas præcucurrisse. Eidem mox legi succurrere habebat dei sermo circumcisionem inducens spiritalem. Igitur *Montanizat de unis nuptiis* per licentiam tunc passiuam, materiæ subsequentiū emendationum præ-

Ee 2 ministra,

*Marcionitas
notat*

*Nuptie nus-
quam prohi-
bita*

*Neccssitas ma-
trimonij*

ministrabantur, quas dominus Euangelio suo, dehinc Apostolus in extre-
mitatibus seculi aut excidit redūdantes, aut cōposuit incōditas. Sed nō ideo
præmiserim de libertate uetustatis, & posteritatis castigatiōe, ut præstruam
Christū separādis matrimonijs & delendis cōiunctiōibus aduenisse, quasi
iam hinc finem nubendi præscriptā uiderint, qui inter cætera peruerſitatum
suarum diſiungere docent carnem de duobus unam, negantes eum, qui fœ-
minam de mālculo mutuatus, duo corpora ex eiusdem materiæ consortio
sumpta, rursus in se matrimoniū compactiōe compegit. Deniq; prohiberi
nuptias nusquam omnino legimus, ut bonū scilicet. Quid tamen bono isto
melius sit accipimus ab Apostolo, permittente quidē nubere, sed abſtinen-
tiam præferente: illud propter insidias tentationum, hoc propter angustias
temporum. Qua ratione utriusq; pronuntiatiōis inspecta, facile dinoscitur
neccssitate nobis concessam esse nubendi potestātē. quod aut neccssitas præ-
stat, deprecia ipſa. Quod deniq; scriptū est, Melius est nubere, q̃m uri: quale
hoc bonū est, oro te, quod mali cōparatio cōmendat: ut ideo melius sit nu-
bere, quia deterius est uri. At enim quanto melius est neq; nubere, neq; uri?
Sed etiam in persecutionibus melius est ex permissu fugere de oppido in
oppidum, quā compressum & distortum negare. at quæ ista beatitas
est, ideo ne qui neget, beati testimoniū confessione excidere possum dicere,
quod permittitur, non est bonū. Quid enim necesse est mori mihi? si ploro,
bonū est: si timeo. Quod permittitur, suspectā habet permissionis suæ cau-
sam. quod aut melius est, nemo permisit, ut indubitatum & sua ſynceritate
manifestum. Non propterea appetenda sunt quædā, quia non uetantur: &
si quodammodo uetantur, cum aliā illis præferuntur. Prælatio enim ſupe-
rior diſſuaſio est infirmorum. Non ideo quid bonum est, quia malum non
est: ideo malum non est, quia nō obest. Porro plenē bonum hoc antecedit,
quod non modo non obest, sed insuper prodest. Itaque malle debes quod
prodest, quā quod non obest. Ad primum enim locum certamen omne
contendit: secundus solatium habet, uictoriam non habet. Quod si Apo-
stolo auscultamus, obliti posteriorum, extendamur in priora, & meliorum
donationum ſectatores ſimus. Si nobis laqueum non imponit, quid utilita-
tis sit ostendit, dicens: Innupta de dominicis cogitat, uti corpore & spiritu
sancta sit. Nupta uero, sollicita est quomodo coniugi suo placeat, Cæterum
nusquam ita nuptias permittit, ut non potius ad suum exemplum nos eni-
ti malit. Felicem illum, qui Pauli ſimilis extiterit. Sed carnem legimus infir-
mam, & hinc nobis adulamur impēſius. Legimus tamen & spiritū firmum:
Nam in uno ſensu utrūq; positum est. Caro terrena materia est, spiritus ue-
ro cœlestis. Cur ergo ad excusationē proniores, quæ in nobis infirma sunt,
opponimus: quæ uero fortiora, non tuemur? Cur cœlestibus terrena non
cedant? Si spiritus carne fortior, quia & generosior, nostra culpa infirmiora
ſectamur

sectamur. Nam disunctis matrimonio, duæ species humanæ imbecillitatis
 necessarias nuptias faciunt. Prima quidem potentissima, quæ uenit de con-
 cupiscentia carnis: Sequens, de concupiscentia seculi. Sed utraq; repudianda
 est à seruis dei, qui & luxuriæ & ambitioni renunciamus. Carnis concupi-
 scentia ætatis officia defendit, decoris messem requirit, gaudet de contume-
 lia sua: dicit uirum necessariū sexui, ut autoritatis & solatrij causa, uel ut à ma-
 lis rumoribus tuta sit. Et tu aduersus consilia hæc eius, adhibe sororum no-
 strarum exempla, quarum nomina penes dominum, quæ nulla formæ uel
 ætatis occasione pressæ maritis sanctitatem anteponunt: malunt enim deo
 nubere. Deo speciosæ, deo sunt puellæ: cum illo uiuunt, cum illo sermocinan-
 tur: illum diebus & noctibus tractant: orationes suas uelut dotes domino
 adsignant: ab eodem dignationem uelut munera maritalia quotienscunq;
 desiderant, consequuntur. Sic æternum sibi bonum domini occupauerunt,
 ac iam in terris non nubendo de familia angelica deputantur. Talium exem-
 plis sceminarum ad æmulationem te continentia exercens, spiritali affecti-
 one carnalem illam concupiscentiam humabis, temporalia & uolatilia desi-
 deria formæ, uel ætatis, inimicantium bonorum, compensans delenda. Cæ-
 terum secularis concupiscentia causas habet, gloriam, cupiditatem, ambitio-
 nem, insufficientiam, per quas necessitatem nubendi subornat: Videlicet cœ-
 lestia repromittens, dominari in aliena familia, in alienis opibus incumbere,
 cultum de alieno extorquere sumptu, quem non sentias cedere in te. Hæc
 procul à Fidelibus, quibus nulla cura tolerandæ uitæ, nisi si diffidimus de pro-
 missis dei, & cura, & prouidentia: qui lilia agrestia uestit, qui uolatilia cœli nul-
 lo ipsorum labore pascit, qui prohibet de crastino, uictuq; curari, respondēs
 scire se quid cuiq; seruorum suorum opus sit: non quidem monilium ponde-
 ra, non uestium tædia, non Gallicos uultus, nec Germanicos baiulos, quæ
 nuptiarum gloriam accendunt, sed sufficientiam quæ modestiæ & pudicitie
 apta est. Præsume, oro te, nihil tibi opus esse, si domino appareas: imò om-
 nia habere, si habeas dominū: cuius omnia cœlestia recogita, & terrena de-
 spicies. Nihil uiduitati apud deum subsignatæ necessarium est quàm perse-
 uerare. Adijciunt quidem sibi homines causas nuptiarū de sollicitudine po-
 steritatis, & liberorum amarissima uoluptate. Sed id quoq; penes nos odio-
 sum est. Nam quid gestiamus liberos ferere, quos cum habemus, præmitte-
 re optamus respectu scilicet imminentium angustiarū, cupidi & ipsi iniquis-
 simo isto seculo eximi & recipi ad dominum: quod etiā Apostolo uotum
 fuit. Nimirum necessaria soboles seruo dei. Satis enim desunt nostra: securi-
 sumus ut liberis uacemus: quærenda nobis onera sunt, quæ etiā à gentiliū
 prophanis uitantur, quæ legibus locantur, quæ parricidijs expugnantur: no-
 bis quidem plurimum importuna, quantum fidei periculosa. Cur enim do-
 minus, Væ prægnantibus & nutricantibus, cecinit, nisi quia filiorum impe-
 dimenta

Ee 3 dimenta

Autoritas &
solatiū à uiroVidue non
renubentesDe familia
angelicaForma,
etas, bona
inimica.
Causa matri-
monijPondera mor-
tilium.Tædia uestiū.
Gallici uultus
Germanici
baiuliSollicitudo
posteritatis.
Amarissima li-
berorum uolup-
tas.

ἀποκρίσις

4

*Dies expedi-
tionis, dies ul-
timi iudicii*

*Sarcina nu-
ptiarum*

*Nubebant &
emebant*

*Continentes.
Debitum ma-
trimonii.
Voluntarij
spadones*

*Vestales.
Iuno Acha.
Aegion.
Delphicae uati-
cinatrices.
Ceres Aphri-
cana.
Oscula*

Strumentum

dimenta testatur, in illa die expeditionis incommodum futura: utique nuptias imputaturus. Tum autem ad uiduas non pertinebit: ad primam angeli tubam expedite prosilient. Quamcunque pressuram persecutionemque libere perferent: nulla in utero, nulla in uberibus aestuante sarcina nuptiarum. Igitur siue carnis, siue seculi, siue posteritatis gratia nubet, nihil ex istis necessitatibus dei seruis, ut non satis habeam semel alicui earum succubuisse, & uno matrimonio omnem concupiscentiam huiusmodi expiasse. Nubamus cotidie, & nubentes a die illo deprehendamus, ut Sodoma & Gomorrha. Nam illic non utique nuptias & mercimonia solummodo agebant: sed cum dicit, Nubebant & emebant, insigniora ipsa carnis & seculi uitia definit, quae a diuinis disciplinis plurimum auocent: alterum per lasciuendi uoluptatem, alterum per acquirendi uoluntatem. Etenim illa tunc caecitas longe a finibus seculi habebatur. Quid ergo fiet, si quae olim detestabilia sunt penes dominum, ab his nos nunc arceat? Tempus, inquit, in collecto est. superest, ut qui matrimonia habent, tanquam non habentes, agant. Quod si habentes obliterare debent quod habent, quanto magis non habentes prohibentur repetere quod non habent: ut cuius maritus de rebus abiit, exinde quietem sexui suo nubendi abstinencia iniungat: quam pleraque Gentilium foeminarum memoriae charissimorum maritorum parcant. Cum quid difficile uideatur, difficiliora alios obeuntes recenseamus. Quot enim sunt qui statim a lauacro carnem suam obsignant? Quot item qui consensu pari inter se matrimonij debitum tollunt? Voluntarijs spadonibus pro cupiditate coelesti saluo matrimonio abstinencia toleratur, quanto magis adempto? Credo enim difficilior saluum derelinqui, quam amissum non desiderari. Durum plane & arduum satis, continentia sancta, foeminae, post uiri excessum, dei causa, cum Gentiles Satanae suo & uirginitatis & uiduitatis sacerdotia perferant: Romae quidem quae ignis illius inextinguibilis imaginem tractant, aspiciat poenae suae cum ipso dracone curantes, de uirginitate censeantur. Achaeque Iunoni apud Aegium oppidum uirgo sortitur: & quae Delphis insaniunt, nubere nesciunt. Caeterum uiduas Aphricanae Cereri assistere scimus, durissima quidem obliuione matrimonij adlectas. Nam manentibus in aeternum uiris non modo thoro decedunt, sed & alias eis utique ridentibus loco suo insinuant, adempto omni contactu usque ad osculum filiorum, & tamen durante usu perseverant in tali uiduitatis disciplina, quae pietatis etiam sanctae solatia excludit. Haec diabolus praecipit & auditur: prouocat nimirum dei seruos continentia suorum, quasi ex aequo. O continentiam gehennae sacerdotem. Nam inuenit quomodo homines etiam boni sectationibus perderet: & nihil apud eum refert, alios luxuria, alios continentia occidere. Nobis continentia ad strumentum aeternitatis demonstrata est a domino salutis deo, ad testimonium fidei, ad commendationem carnis istius exhibendae superuenturo

peruenturo indumento incorruptibilitatis, ad sustinendam nouissimè uoluntatem dei. Super hæc enim recogites moneo, neminem, nisi ex dei uoluntate de seculo duci, si nec folium quidē ex arbore sine dei uoluntate dilabatur. Idem qui nos mundo infert, idem & educat necesse est. Igitur defuncto per dei uoluntatem, etiam matrimonium dei uoluntate defungitur. Quid tu restaures, cui finem deus posuit? Quid libertatem collatā tibi, iterata matrimonij seruitute fastidis? Obligatus es, inquit, matrimonio, ne quæsieris absolutionem. Absolutus es matrimonio, ne quæsieris obligationē. Nam & si non delinquas renubendo, carnis tamen pressuram subsequi dicit. Quare facultatē continentiae, quantū possumus, non diligamus? quam primum obuerit imbibamus: ut quod in matrimonio nō ualemus, in uiduitate sectemur. Amplectenda occasio est, quæ ademit quod necessitas imperabat. Quantū fidei detrahant, quantū obstrepant sanctitati nuptiæ secundæ, disciplina ecclesiæ & præscriptio Apostoli declarat, cū digamos non sinit præsidere, cum uiduā allegi in Ordinationē nisi uniuiuā nō cōcedit: aram enim dei mundā proponi oportet. Tota illa ecclesia, candida de sanctitate describitur. Sacerdotiū uiduitatis, & celebratū est apud Nationes pro diaboli scilicet æmulatione. Regē seculi Pontificē Maximum rursus nubere, nefas est. Quantū deo sanctitas placet, cum illā etiam inimicus adfectat: non utiq; ut alicuius boni ad finis, sed ut dei domini placita cū cōtumelia adfectās. Nam de uiduitatum honoribus apud dominum uno dicto eius per Prophetam expeditum: Iustē facite uiduæ & pupillo, & uenite disputemus, dicit dominus. Duo ista nomina inquantū despectui humano, in tantum diuinæ misericordiæ exposita, suscepit tueri. Pater omniū uide quā ex æquo habetur, qui uiduæ benefecit. Quanti est uidua ipsa, cuius adsertor dominus disputabit? Non tantum uirginibus datū opinor, licet in illis integritas solida & tota sanctitas de proximo uisura sit faciem dei. Tamen uidua habet aliquid operosius: quia facile est non appetere quod nescias, & auersari quod desideraueris nunquā. Gloriosior cōtinentia quæ ius suū sentit: quæ quid uiderit, nouit. Poterit Virgo felicior haberi, at Vidua laboriosior. Illa, quod bonum semper habuit, ista quod bonum sibi inuenit. In illa gratia, in ista uirtus coronatur. Quædam enim sunt diuinæ liberalitatis, quædam nostræ operationis. Quæ à domino indulgentur, sua gratia gubernantur: quæ ab homine captantur, studio perpetrantur. Stude igitur ad uirtutem continentiae, modestiæ, quæ pudori procurat: sedulitati, quæ nugas non facit: frugalitati, quæ seculū spernit. Conuictum atq; cōmercia deo digna sectare, memor illius uersiculi, sanctificati per Apostolum:

Bonos corrumpunt mores, congressus mali.

Loquaces, otiosæ, uinosæ, curiosæ contubernales, uel maximè proposito uiduitatis officiant. Per loquacitatē inrepunt uerba pudoris inimica: per otium

Ee 4 securi

presidere.
Ordinatio.

Esā. i. κρι
νατε ὁρφανῶν,
καὶ διακεῖσθε
τὰ χήραν, καὶ
δύτε καὶ δια
λεχθῶμεν λέ
γει κύριος.

Sic et Irenæus
propemodum
citatur lib.

4. cap. 32

Virgo.

Vidua.

Modestia.

Sedulitas.

Frugalitas.

Menander,
ὁ θάρασις ἡ
ἐν γυναικὶ ὅμι
λία κακὰ

securitatem inducunt: per uinolentiam quiduis mali insinuant: per curiositatis æmulationem libidines conuehunt. Nulla huiusmodi fœminarū de bono Vniuiratus loqui nouit: deus enim illis (ut ait Apostolus) uenter est, ita & quæ uentri propinqua. Hæc tibi iam hinc cōmendo, conserua charissima, post Apostolum quidē ex abundanti retractata, sed tibi etiam solatio futura, quod meam memoriam, si ita euenerit, in illis frequentabis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
PER BEATVM RHENANVM.

Mulieres quædā Christianæ præsertim locupletiores, defunctis maritis suis, ambitionis ac glorię studio, gentilibus nubebāt, quas Christianorum pudebat ut humilium & tenuium. Nam tum rerum summa adhuc apud ethnicos erat. Illi regnabant, præsidebant, dominabantur. Christiani alieni ab omni rei publicæ administratione uiuebant, imò uerius latebant sola modestia noti. Itaq; cum uideret indecens istud renubentium mulierum exemplum, hoc posteriore libro præmoniturus uxorem suam, de mulieribus illis differit, quæ sibi gentiles maritos iungebant, ostendens hoc impiè factum, & præter Pauli sententiā, qua se tuebantur illæ. Mox cōmemorat impedimenta, quæ contingunt ex huiusmodi coniugio, dum non libere licet obseruationibus Christianismi uacare. Quo loco præcipua nostræ religionis studia ac officia recenset, quibus illa ætas usa est, de Statione, de Ieiunijs, de Processione, quæ referebat Iudaicum populum obuim Christo factum, & Apostolos exeuntes in montē cum Christus in cœlos ascēderet, De uisitatione fratrum, hoc est, Christianorum male affectorum, De peruigilio Paschæ: quod propterea celebrari putat Hieronymus, quia Iudæorum traditio sit, Christum mediæ nocte uenturum in similitudinem Aegyptij temporis. Vnde reor, inquit ille, & traditionem Apostolicam permansisse, ut in die uigiliarum Paschæ ante noctis dimidium populos dimittere non liceat, expectantes aduentum Christi, & postquam illud tempus transierit securitate præsumpta, festum cunctis agentibus diem. Meminit præterea de dominico conuiuio, de uisitandis captiuis, de exosculatione fratrum, hoc est, Christianorum: de ablutione pedum, de communione Eucharistiæ, de hospitalitate, de signo crucis, de precatione nocturna: de eucharistia, quæ priuatim ante omnem cibum sumebatur, de sacra Christianorum cantillatione. In fine matrimonium laudibus uehit, quo Christiana Christiano copulatur. Nimirū quod tunc Christianismo satisfacere liceat, cum (ut ipsius utar uerbis) libere ager uisitur, indigens sustentatur, eleemosynæ fiunt sine tormento, sacrificia sine scrupulo (uidelicet dum uxori suæ nō timet præsens ipse quoq; in sacrificio maritus) Cotidianā diligentia sine impedimento, Non furtiua signatio (nam mulier Christiana non audebat Gentili marito spectāte, se signare, sed furtim hoc faciebat.) Non trepida gratulatio (quā mulier salutando Christianum, adulteriij suspicionē mouebat gentili marito.) Non muta benedictio: nam apud maritum ethnicum non licebat prolata uoce Christo gratias agere. Id quod ipse exponit, cum subdit, Sonant inter duos psalmi & hymni, & mutuo prouocant quis melius deo suo canat.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Quid fœminæ sanctæ. Hoc est Christianæ, ut infra, Permiserat sanctis uulgo nubere. Item, Carnis sanctæ in carne gētili inquinamentum. Et in libro præcedente

cedente; Durum planè & arduum continentia sanctæ foeminae. Nam olim Christiani uocabantur sancti. Vnde sanctissimi dicti episcopi. Quem titulum ex antiquitate retinuit Pontifex Romanus. Quorundā exemplis admonentibus.)

Nos scripsimus, quarundam exempl. adm. Nam sequitur, quæ diuortio. Et reliqua. Procliuum tibi labendi ab altioribus faciam.) Procliuum hoc est procliuitatem. Id est ansam ruinæ præstem. Et hoc maximum propositum uitæ

supremi præsidij.) Videtur esse figura Græca, hoc est secundum maximum propositum, id est spem quæ posita est in matrimonio tanquam in supremo præsidio uitæ commodius transigendæ, quum maritus sit autoritatis & solatiij causa mulieri necessarius. Iam non suadet sed exerte iubet.) Exerte hoc est clare & expresse. Vnde paulopost dicit, Apostolus cecinit. Quia suatum impune quid negligas quàm iussum.) Subauditur aduerbiū magis. Cuiusmodi locutiones multas congeessimus exponētes id in Martyribus. Exisse uos è carcere quàm in carcerem introisse intelligemus. Ne qui fidem consecutus.) Ne qui pro ne quis. 2

Deuertendum esse.) Deuerrere pro diuerrere, ut in præcedentibus.

Christus cecinit.) Suspicio quod abbreviatè scriptum erat apostolus oscitātia librarij putantis esse Christum, locum hic Christo dedisse. Proinde scripsi meum secutus iudiciū, Apostolus cecinit. Hoc est, Non obscure sed clare est locutus. Aper- tis nimirum tibijs iuxta prouerbiū. Ille igitur Christus sanctus.) Eundem errorem & hic commissum apparet. Detractata & exerta sententia est.)

Nouus usus huius uerbi Detractio. Sic in de uirginibus uelādis, Nec detractamus, quare non & puerum nominari. Cōpositum pro simplici. Sic solet. Diuina, uxor, statim obserues.) Sensus est, Sic solet apostolus: uxor statim deprehendas ea quæ diuina sunt. Ab omni communicatione fraternitatis.) Sic etiam Cypria 3

nus martyr subinde loquitur. Tabulas nuptiales.) Syngraphas intelligit. Sic Cicero de Oratore, Nam pro tabulis & contra tabulas, & pro testibus uel contra testes, uel separatim dicere solemus uel de genere uniuerso. Porro Tertullianus hic utitur translatione actionum siue causarum forensium. Quanto magis coniunctus & indiuiduus usus.) Verba bene habent. Ego tamen malui in priori editione pro coniunctus scribere conuictus, & indiuiduus usus.

Extructionem.) Sic uocat exornationem siue expolitionem, quam & expictio- nem appellare solet. Ut si statio facienda est.) A militia Romana tractum & usurpatum hoc uocabulum, ut alia multa, hæsit in usu Christianorū. Faciebant stationem milites, præsidium certo loco agitantes. Vnde & Stationarij dicti. Christiani nunc in hac basilica nunc in alia conuenientes nonnunquam apud martyria hoc est martyrum sepulchra, deum stantes & attenti precabantur. Id præcipue fiebat dominico die. Tertullianus in de corona militis de milite Christiano loquens, Iam, inquit, & stationes aut alijs magis faciet quàm Christo, aut & Dominico die quando nec Christo. Stationis uocabulum in hoc sensu non ignotum Vrbi Ro- manæ, ex antiquitate relictum, ipsa etiam obseruatione ueteri per manus tradita ac retenta. Si procedendum erit.) Et hoc uerbum à Gentilibus mutuati sunt

Christiani. Vulcatius Gallicanus in Auidio Cassio, Imperatorio, inquit, nomine quum processisset. Hieronymus ad Lætā, Nusquam absq; te procedat in publi- cum. Ad Furiā, Quis procedet ad publicum? Ad Gaudentiū, Nec liberius pro- cedat ad publicum, nec semper ecclesiarū quærat celebritatem. Ad Eustochium,

Martyres tibi quærantur in cubiculo tuo, nunquā causa deerit procedendi, si semper quando necesse est, processura sis. Porro processionum ceremonias antiquas esse uel ex hoc loco colligere potes, certè nō contemnendas si cum attentione ani- mi & puritate precum peragantur. Visitandorum fratrum.) Hoc est Chris- 4

tianorum

stianorum.

Vicatim circuire.) Sic in Apologetico dixit, Vicatim epulari. Solennibus Paschæ.) Sic dicit Solennibus Paschæ, ut infra, Omnibus Solennibus regum. Et in Apologetico, Solennia Cæsarum. Abnoctantem.) Antiquum est abnoctandi uerbum quod etiam in lege XII tabularum reperiatur, Quæ trinocitio abnoctasset.

Quis ad conuiuium Dominicum illud, quod infamât, sine sua suspitione dimittet? Nam Gentiles mentiebantur Christianos iugulati infantis sanguine panem quem Eucharistiam uocarent satiare, & sic uesci. Deinde extinctis candelis per canes, cum matribus & sororibus promiscuam exercere libidinem. Eas tenebras caninas in Apologetico uocat. Refert autem id quod dixi, ibidem hîs uerbis. Dicimur, inquit, sceleratissimi de sacramento infanticidij, & pabulo inde, & post conuiuium incesto, quod euerfores luminum canes, lenones scilicet, tenebrarum & libidinum impiarum inuerecundiam procurent.

Ad osculanda uincula martyris.) Martyr de eo qui nondum martyrium fecit ut Cyprianus loquitur, sed destinatus est ad supplicium, & illud æquo animo expectat. De cibo, de poculo inuadere, desiderare.) Sic uidetur primi illi Christiani communicasse, & communicationem exercuisse. Huc pertinet quod paulo post sequitur, De cuius manu desiderabit de cuius poculo participabit.

Horreum, poma præclusa sunt.) Ex Gorzienfi collatione scripsimus, poma. Intelligit autem cellas promas siue promptuaria in quibus esculenta reponuntur, & unde quum opus est per promum condum depromuntur. In de resur. Carnis apud Esaiam cap. 26. legit Populus meus introite in cellas promas, pro quo nos in ueteri Bibliorû uersione habemus, Vade populus meus intra in cubicula tua. Eumque locum exponens, Sepulchra, inquit, erunt cellæ promæ. Et addit, Cur cellarum promarum potius uocabulo usus est, & non alicuius loci receptorij, nisi quia in cellis promis caro salita & usui reposita seruetur depromenda illinc suo tempore. Hæc illic. Vides igitur quid hic intelligat per proma. Quod sub conscientia iustorum sumus.) In priori æditione scripsimus istorum. Nec adhuc displicet. Nam sequitur, Sine alterius conscientia. Aut in conscientia mariti si sit ut patiens.) Arbitror Tertullianum scripsisse, Aut in conscientia mariti si sit patiens, aut in cōflictatione tui, dum uitatur impatiens.

Quum lectulum tuum, quum corpusculum tuum signas.) In de Corona militis, Ad omnem progressum, inquit, atque promotum, ad omnem aditum & exitum, ad uestitum & calceatum, ad lauacra, ad mensas, ad cubilia, ad sedilia, quacunque nos conuersatio exercet, frontem crucis signaculo terimus, Hæc illic. Ergo quod loco citato dixit cubilia, lectulum hic uocat.

Non sciet maritus quid secreto ante omnem cibum gustes.) In de Corona militis, Eucharistiæ sacramentum, inquit, & in tempore uictus, & omnibus mandatum à domino, etiam antelucanis coetibus nec de aliorum manu quam Præsidentium sumimus. Hactenus eius loci uerba retulimus. Hic itaque est, ante omnem cibum, quod illic, in tempore uictus. Quod plerique.) Scripsimus, plerique. Nam de foeminis loquitur.

Moratur dei ancilla cum Laribus alienis.) Lares dii domestici sunt, ut est in Apologetico. Omnibus solennibus regum.) Intelligit Solennia Cæsarum. Ita regum nomen etiam Cæsaribus accommodat Hieronymus.

De ianua laureata & lucernata.) Hinc illud in Apologetico. Die lato non laureis postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus. Ibidem de hostibus Cæsarum, Quam recentissimis & ramosissimis laureis postes præstruebant, quam elatissimis & clarissimis lucernis uestibula enubilabant.

Discumbit cum marito in sodalitijs.) Collegia gentilium innuit. Eadem mensa sodales utuntur, unde & Græcis *συσίτια* dictæ sodalitates. Cato apud Cicero-

cris

cris Idæis Magnæ matris acceptis. Epulabar igitur cum sodalibus. Porro Licinia
lex olim aduersum sodalitia lata est ad uitandam popularium suffragiorum corru-
ptelam. Sæpe in opinionis.) Scribo, in popinis. Adcognoscet.) Hoc
uerbo etiam in superioribus libris usus est. Audiat sane, audiat aliquid dei
cœna.) Ironia est. Detaberna.) Hoc est de popina. De gehenna.) Hoc
est de rebus gehenna dignis. Q. D. Quid indecentius excogitari potest, quam ut
cœna Christiani hominis, tam impia & flagitiosa uideat & audiat.

Vbi diuina benedictio.) Intelligit de Psalmis & Hymnis. Nam infra, Non mu-
ta, inquit, benedictio. Sonant inter duos Psalmi & Hymni. Ad terrendæ sa-
lutis à malo immissa.) Et hic sciat lector ausum me scribere, Abterrēde salutem. Nam
abterrendi uerbo Tertullianus uti uidetur pro absterrere. Qui matrimonio
gentilis fidem adepti moratur.) Inuitus muto scripturā exemplarium præsertim
quum consentiūt. Et tamen in hoc ambitu sæpius relectio coactus sum aliquot uer-
ba aliter scribere, nempe pro qui, quæ in, tum pro adepti, adepta. Nam de muliere
quæ gentili marito coniuncta sit, loquitur. Item paulopost, Nam & ad aliquam
quæ uirtutem, monente Gorziensi collatione pronomen quæ sustulimus.

Vidit expedimenta.) Mallem legere, Vidit experimenta. Scit meliorem
factum.) Nos scripsimus factam. Nam loquitur de uxore fidem adepta. Sequitur
enim sic & ipse candidatus est timoris. Hoc est paulatim imbibit & appetere discit
timorem domini, qui initium est sapientiæ, iuxta Psalmographum. Est autem ele-
gantissime dictum, Candidatus timoris, translatione sumpta ab ambiētibus olim
Romæ magistratum indutis candida ueste. In quos dei gratia cōsuetudinem
fecit.) Atq; hæc est causa cur Apostolus nolit deserui maritum gentilem. Ex cohabi-
tatione enim & ipse paulatim fiet Christianus. Hoc signi erit ut solis.) Hoc
est, Hac re peculiariter sunt insignes et notabiles. Agit aut de procis matronarum
Christianarū quos ipse Petitores uocat. Ut exerta eminent.) Nos exterminant.

Exterminare proprie est extra terminos & fines territorij siue possessionis
aliquē eijcere & propellere. Sic in de uelandis uirginibus dixit mulierē reā esse an-
gelorum exterminatorū, eiectiones illos sentiens de sedibus cœlestibus ob amorē &
libidinem mulierum. Hieronymus ad Eustochium, Explosis igitur & exterminatis
his quæ nolunt esse uirgines sed uideri. Vbi exterminatis plus est quàm explo-
sis. Exterminare est quod Germani sua lingua uocant uerbannen, id est extra ban-
num eijcere, quam uocem Ansegisus abbas Francicarū legum interpretas quas de
Germanico sermone in Latinū uertit, Forbannire reddidit. Vnde Forobanniti in
legibus Langobardorum & Alemannorum & reliquarū gentium nominis Ger-
manici. Tum sensus erit, ut exterminant hoc est ut de possessione fidei Christianæ
deiciant. Decurri.) Verbum Tertulliani. Despectatores diuinarum
sententiarum.) Hoc est contemptores. Sic enim usurpat Despectare, ut paulopost,
Omnium hominum existimatione despectandum. Nonne insuper censue-
runt seruituti uind.) De hac re uariæ leges Imperatorum extant.

Scilicet negabunt.) Scilicet ironiam habet ut supra. In lautioribus.) Di-
tiores & delictiores matronas uiduas intelligit. Commatrona nomine in-
flata.) Ex Gorziensi collatione scripsimus, & matrona nomine inflata. Hoc est ob
nobilitatem familiæ tumens. Donum exhibendæ fellæ.) Nos scripsimus, bo-
num id est idoneum ad exhibendam fellam in qua uel à baiulis gestetur, uel iumen-
tis ducentibus uehatur. Vlpianus de legatis tertio, Lecticarij qui solum matrem
familias portabant, continentur legato rerum uxoris causa paratarū: item iumen-
ta, uel lectica, uel sella, uel burdones. Et mulabus.) Repete, bonū id est aptum
& sufficientem exhibendis mulabus. Vtebantur autem ad uehacula mulabus pri-
sci

sci. Seneca epistola 33. Vehiculum in quo positus sum rusticum est, mulæ seu uere ambulando testantur. Eadem epistola paulo post de sumptuoso homine loquens, Quid, inquit ad rem pertinent mulæ saginatae, unius omnes, coloris? quid ista uehicula caelata? Lampridius in Commodio Antonino, Dedit & uehicula cum mulabus, & mulionibus & iuncturis argenteis, ut ita à conuiuio redirent.

Et cinerarijs.) Acron Grammaticus exponens illud Horatianum primo Sermonum satyra secunda, Multæ tibi tum officient res, Custodes, lectica, ciniflones, parasitæ, Ciniflones, inquit, & Cinerarij eadem significatione apud ueteres habebantur, ab officio calamistrorum id est ueruum in cinere calefaciendorum, quibus matronæ capillos crispabant. Cuius rei & Virgilius meminit dicens, Vibratos calido ferro. Dicti autem Ciniflones, ab eo quod in cinerem flant ad ferrum calefaciendum, quos Cinerarios appellant. Hæc ille. Cæterum quia hic additur peregrinæ proceritatis, intelligo quos supra dixit baiulos Germanos. Eorū enim gentile fuit capillum in cirros torquere. An ideo sit inuestis dotalibus.) Con

uicio legendum, inuestis dotalibus pro carente & nuda dotalibus nec eisdem, ut ita dicam, uestita. Translatione sumpta ab impubere qui propriè inuestis dicitur. Vnde sufficiam ad e.f.) Loquitur de matrimonio quod coit inter uirum Christianum & mulierem Christianam. Idq; laudibus uehit.

Confirmat Oblatio.) Ergo ad sacrum, quod hic Oblationis nomine intelligit, sponsus & sponsa conueniebant, & sacerdos eos prijs precibus domino commendabat coram tota ecclesia. Pater rato habet.) Is qui omnium pater est deus omnipotens. Sic autem etiam alibi loquitur, rato habere.

Nam nec in terris filij sine consensu patrum ritè & iure nubent.) Hæc uerba aureis literis scribi deberent. Vtinam Theologi & Iureconsulti de hac re Pontificem Romanum, Cæsarem, ac reliquos Reges & principes admoneant, ut concorditer & ritè & ordine huic malo obuiam eatur seducendi teneras & simplices puellas inconsultis imo inuitis parentibus. Raptus uirginum in legibus seuerè est prohibitus, & istas insidias clandestinarum nuptiarum ferre cogimur.

Simul uolutantur.) Hoc poenitentiam respicit. Alterutro ducentes.) Hoc est alter alterum. Cottidiana diligentia sine impedimento.) Intelligit de cottidiana diligentia precandi, & similium exercitiorum quæ Christianos homines decent.

Sub benignitate.) Quum uidelicet indulgenter loquens,

Mulier, inquit, defuncto uiro libera est, cui uult nubat, tantum in domino.

Ab exemplis quorundam.) Malim quarundam, nam de matronis Christianis quæ uiduæ sint aut fuerint, hoc libro potissimum agit.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTULLIANI LIBER SECVN

DVS AD VXOREM.

PROXIME tibi dilectissima in domino cōserua,
quid foeminae sanctae, matrimonio quacūq; sor
te adempto, sectandum sit, ut potui, profecutus
sum. Nunc ad secunda consilia conuertamur, re/
spectu humanae infirmitatis, quarundam exem/
plis admonentibus, quae diuortio, uel mariti ex/
cessu, oblata cōtinentiae occasione, nō modo ab/
iecerunt opportunitatem tanti boni, sed ne in nu
bendo quidem rursus disciplinae meminisse uo

Secunda consilia

luerunt, ut in domino potissimū nuberent. Itaq; mihi confusus est animus,
ne qui te nuper ad Vniuersitatis & uiduitatis perseverantiam hortatus sum,
nunc mentione nuptiarum, proclium tibi labendi ab altioribus faciam.

Nubere in domino

Quod si integrè sapis, certe scis id seruādum tibi esse, quod sit utilius. Quod
uero difficile est, & non sine necessitatibus & hoc maximum propositum ui
tae supremi praesidiū, nec mihi de isto quoq; referendi ad te causae fuissent, ni
si grauiorem meam sollicitudinem comprehendissem. Nam quanto gran
dis est continentia carnis, quae uiduitatem ministrat, tanto si nō sustineatur,
ignoscibilis uideri potest. difficilium enim facilis est uenia. Quanto autē nu
bere in domino perpetrabile est, uti nostrae potestatis, tanto culpabilius est

Difficilius facilius uenia

non obseruare quod possis. Eò accedit, quod Apostolus de uiduis quidem
& nuptis, ut ita permaneant suadet, cum dicit: Cupio autem omnes meo

exemplo perseverare. De nubendo uero in domino, cum dicit, Tantum in
domino, iam non suadet, sed exerte iubet. Igitur in ista maximè specie nisi
hoc sequimur, periclitamur: Quia suasum impune quid negligas, quàm ius
sum, quod illud de consilio ueniat, & uoluntati proponatur: hoc autem de
potestate descendat, & necessitate obligetur: illic libertas, hic contumacia de
linquere uideatur. Igitur cum quaedam istis diebus nuptias suas de ecclesia

Tantum in domino

tolleret, id est, gentili coniungeretur: idēq; ab alijs retro factum recorderar,
miratus aut ipsarum petulantiam, aut consiliariorum praeruaricationē, quod
nulla scriptura eius facti licentiam proferrent, Nunquid, inquam, de illo ca
pitulo sibi blandiuntur, primae ad Corinthios, ubi scriptum est: Si quis fra
ter infidelem habet uxorem, & illa matrimonio consentit, ne dimittat eam.
Similiter mulier fidelis, infideli nupta, si consentaneum maritum experitur,
ne dimiserit eum. Sanctificatur enim infidelis uir à fideli uxore, & infidelis
uxor à fideli marito: ceterum immundi essent filij uestri. Hanc monitionem

Nuptias de ecclesia tollere

FF fors

fors fidelibus iniunctis simpliciter intelligendum putent, etiam infidelibus nubere licere, qui ita interpretantur. Absit ut sciens se circūscribat. Ceterum manifestum est scripturam istam eos fideles designare, qui in matrimonio gentili inuenti à dei gratia fuerunt, secundum uerba ipsa: Si quis, inquit, fidelis uxorem habet infidelem: non dicit uxore ducit infidelem: ostendit iam in matrimonio agentem mulieris infidelis, mox gratia dei cōuersum perseuerare cum uxore debere: scilicet propterea ne qui fidem consecutus, putaret sibi deuertendum esse ab aliena iam & extranea quodam modo fœmina. Adeo & rationem subiicit, in pace nos uocari à domino, & posse infidelem à fidei per usum matrimonij lucriferi. Ipsa etiam clausula hoc ita intelligendum esse confirmat, ut quisq; ait, uocatur à domino, ita perseueret: uocantur autem gentiles, opinor, nō fideles. Quod si de fidei ante matrimonium pronunciaisset absolutè, permiserat sanctis uulgò nubere. Si uerè permiserat, nunquam tam diuersam atque contrariam permissoi suo pronuntiationem subdidisset, dicens: Mulier defuncto uiro libera est, cui uult nubat, tantum in domino. Hic certe nihil retractandum est: nam de eo quod tractari potuisset, Apostolus cecinit: ne, quod ait, cui uelit nubat, male uteremur, adiecit, tantum in domino, id est, in nomine domini, quod est indubitatè Christiano. Ille igitur Apostolus sanctus, qui uiduas innuptas integritati perseuerare mauult, qui nos ad exemplum sui hortatur, nullam aliam formam repetundarum nuptiarum nisi in domino præscribit, huic soli conditioni continentiae detrimenta concedit: Tantum, inquit, in domino. Adiecit pondus legi suæ, Tantū. Quo sono & modo enunciaueris dictum istud, onerosum est, & iubet & suadet, & præcipit & hortatur, & rogat & comminatur: detractata & exerta sententia est, & ipsa sui breuitate fœcunda. Sic solet. Diuina, uxor, statim obserues. Quis enim alius possit pericula multa, & uulnera fidei in huiusmodi nuptijs quas prohibet Apostolus prouidisse? & primò quidem carnis sanctæ in carne gentili inquinamētum præcauisse? Hoc loco dicet aliquis, quid ergo refert inter eum qui in matrimonio gentilis à domino allegitur, & olim, id est, ante nuptias fidelem, ut nō proinde carni suæ caueant? alter arceatur à nuptijs infidelis, alter in his perseuerare uideatur: cur si à gentili inquinamur, non & ille disiungitur, quemadmodum iste non obligatur? Respondebo si spiritus dederit, ante omnia allegans dominum magis ratum habere matrimonium non contrahi, quàm omnino disiungi: deniq; diuortium prohibet, nisi stupri causa, continentiam uero commendat. Habet igitur ille perseuerandi necessitatem, hic porrò etiam non nubendi potestatem. Tum si secundum scripturam qui in matrimonio gentilis à fide deprehenduntur, ac propterea non inquinantur, cum ipsis alij quoq; sanctificantur: sine dubio isti, qui ante nuptias sanctificati sunt, si extraneæ carni cōmisceantur, sanctificare eam non sint deprehensi. dei autem gratia illud

*Tantum in
domino*

Illud sanctificat, quod inuenit. Ita quod sanctificari non potuit, immundum
 est: quod immundum est, cum sancto non habet partem, nisi ut de suo in-
 quinet & occidat. Hæc cum ita sint, fideles gentiliū matrimonia subeuntes,
 stupri reos esse constat, & arcendos ab omni cōmunicatione fraternitatis, &
 ex literis Apostoli dicentis, cum eiusmodi nec cibum sumendum. At nun-
 quid tabulas nuptiales de illo apud tribunal domini proferemus? Et matri- *Tabule nup-*
 monium rite contractum allegabimus quod uetuit ipse? Non adulterium *ptiales*
 est quod prohibetur? non stuprum est extranei hominis admissio? Minus
 templum dei uiolat? minus membra Christi cum membris adulteræ com-
 miscet? Quod sciam, nō sumus nostri, sed precio empti. & quali precio? san-
 guine dei. Lædentes igitur carnem istam, eum lædimus. De proximo quid
 sibi uoluit ille qui dixit, delictum quidē esse extraneo nubere, sed minimū,
 cum aliās deposita carnis iniuria ad dominum pertinentis, omne delictum
 uoluntarium in domino grande sit. Quanto enim potestas uitandi fuit, tan-
 to contumaciæ crimen operatur. Recenseamus nunc cætera pericula & uul-
 nera, ut dixi, fidei ab Apostolo prouisa, non carnis tantum, uerum etiam
 ipsius spiritus, molestissima. Quis enim dubitet obliterari cottidie fidem cō-
 mercio infideli? Bonos corrumpunt mores, confabulationes malæ, quanto
 magis conuictus, & indiuiduus usus? Quæuis mulier fidelis dominum ob-
 seruet necesse est. Et quomodo potest duobus dominis deseruire, domino,
 & marito, adde gentili? Gentilem enim obseruando gentilia exhibebit, for-
 mam, extructionem, munditias seculares, blanditias turpiores, ipsa etiā ma-
 trimoniū secreta maculosa: non ut penes sanctos officia sexus, cum honore
 ipsius necessitatis, tanquam sub oculis dei modeste & moderatè transigun-
 tur. Sed uiderit qualiter uiro officia pendat. Domino certè nō potest pro di-
 sciplina satisfacere, habens in latere diaboli seruū, procuratorem domini sui
 ad impedienda fidelium studia & officia: Vt si statio faciēda est, maritus de *Statio.*
 die cōdicat ad balneas: si ieiunia obseruanda sunt, maritus eadem die conui- *Ieiunia.*
 uuium exerceat: si procedendum erit, nunquam magis familiæ occupatio ad- *Processio.*
 ueniat. Quis enim sinat coniugem suam uisitandorum fratrum gratia, uica- *Visitatio fra-*
 tim aliena & quidē pauperiora quæq; tuguria circuire? Quis nocturnis con- *trum.*
 uocationibus, si ita oportuerit, à latere suo eximi libenter feret? Quis deniq; *Cōuocationes*
 Solennibus Paschæ abnoctantem securus sustinebit? Quis ad conuiuium *Solennia*
 Dominicum illud, quod infamant, sine sua suspitione dimittet? Quis in car- *Pasche.*
 cerem ad osculanda uincula martyris reptare patietur? iam uero alicui fra- *Dominicum*
 trum ad osculum conuenire? aquam sanctorum pedibus offerre? de cibo, *conuiuium.*
 de poculo inuadere, desiderare, in mente habere? Si & peregrè frater adue- *Visitatio ca-*
 niat, quod in aliena domo hospitium? Si cui largiendū erit, horreū, proma, *ptiuorum.*
 præclusa sunt. Sed aliqui sustinent nostra, nec obstrepunt. Hoc est igitur de *Exosculatio*
 lictum, quod gentiles nostra nouerunt, quod sub conscientia istorū sumus: *fratrum.*
 Ablutio pedū
 Cōmunicatio
 Hospitium

Ff 2 quod

4 quod beneficium eorum est, si quid operamur, Non potest se dicere nescire, qui sustinet: aut si cælatur quia nō sustinet, timetur. Cum aut scriptura utrunq mandet, & sine alterius consciētia, & sine nostra pressura operari domino: nihil interest in qua parte delinquas, aut in conscientia mariti si sit ut patiens: aut in conflictatione tui, dum uitatur impatiens. Nolite, inquit, margarita uestra porcis iactare, ne concukent ea, & conuersi uos quoq̃ euertāt. *Insignia conuersationis Christiane. Signatio crucis. Exufflatio. Precatio nocturna. Eucharistia.* Margarita uestra, sunt cottidiana conuersationis insignia. Quanto curaueris ea occultare, tanto suspectiora feceris, & magis cauenda gentili curiositati. Latebis ne tu cum lectulum, cum corpusculum tuum, signas, cum aliquid immundum flatu expuis, cum etiam per noctem exurgis oratū, & nō Magigē aliquid uideberis operari? Non sciet maritus quid secretò ante omnem cibum gustes? Et si sciuerit, panem, non illum credit esse qui dicitur. Et hæc ignorans quisq̃, rationem simpliciter sustinebit, sine gemitu, sine suspitione panis an ueneni? Sustinent quidem, sed ut inculcent, ut inludant huiusmodi sceminis: quarum arcana in periculum quod credunt seruent, si forte laudantur ipsi, Sustinent quarum dotes, obiectione nominis, mercedem silentij faciant, scilicet apud arbitrum spiculatorem litigaturū. Quod plerūq̃ non prouidentes, aut re excruciatæ, aut fide perditæ recensuerunt. *Lares* Moratur dei ancilla cum Laribus alienis, & inter illos omnibus honoribus demonum, omnibus solennibus regū incipiente anno, incipiēte mense, nidore thuris agitabitur. Et procedit de ianua laureata & lucernata, ut de nouo consistorio libidinū publicatū. *Nonum consistorium libidinū publicatū. Sodalitya. Adcognoscere.* Discumbit cum marito in sodalitijs, sæpe in popinis. Et ministrabit nonnunq̃ iniquis, solita quondā sanctis ministrare. Et nō hinc præiudicium damnationis suæ adcognosceret? Eos obseruabit quos erat iudicatura. De cuius manu desiderabit? de cuius poculo participabit? Quid maritus suus illi, uel marito quid illa cantabit? Audiat sanè, audiat aliquid dei cœna, de taberna, de gehenna. Quæ dei mentio? quæ Christi inuocatio? ubi fomenta fidei de scripturarum interlectione? ubi spiritus refrigerium? ubi diuina benedictio? Omnia extranea, omnia inimica, omnia damnata, abterrendæ salutis à Malo immissa. Hæc si ei quoq̃ euenire possint quæ in matrimonio gentilis fidē adepta moratur, tamen excusantur, ut in ipsis deprehensæ à deo, & iubentur perseuerare, & sanctificantur, & spem lucrationis accipiunt. Si ergo ratum est apud deum matrimonium huiusmodi, cur non prosperè cedat, ut & à pressuris, & angustijs, & impedimentis, & iniquitamentis nō ita laceffatur, iam habēs ex parte diuinæ gratiæ patrociniū? Nam & ad aliquā uirtutem cœlestem documentis dignationis alicuius uocata, terrori est gentili quo minus sibi obstrepat, minus sciat, minus speculetur. Sensit magnalia, uidit experimenta. Scit meliorē factam. sic & ipse candidatus est timoris. Ita facilius huiusmodi lucrifiunt, in quos dei gratia consuetudinem fecit. Cæterū aliud est, ultro & sponte in prohibita descendere. Quæ

Quæ domino non placent, utiq; dominum offendunt, utiq; Malo se inferunt. Hoc signi erit ut solis, quod solis Petitoribus placet nomen Christianum. ideo inueniuntur qui tales non exhorreant ut exterminent, ut arripiant, ut à fide excludant. Habes causam, qua non dubites, nullum huiusmodi matrimonium prospere decurri. à Malo cõciliatur, à Domino uero damnatur. § Ad hoc quæramus an iure, quasi reuera despectatores diuinarum sententiarum. Nõne quicq; domini & disciplinæ tenacissimi seruis suis foras nubere interdicunt? scilicet ne in lasciuia excedant, officia deserant, dominica extraneis promant. Nõne insuper censuerunt seruituti uindicandos, qui cum alieno seruo post dominorum denunciationem in consuetudine perseverauerunt? Seueriores habebuntur terrenæ disciplinæ cœlestibus præscriptis: *Cœlestia præscripta* ut gentiles quidem extraneis iuncti, libertatem suam amittant: nostræ uero diaboli seruos sibi coniungant & in statu suo perseuerent. Scilicet negabunt sibi à domino per Apostolum eiusdem denunciatum. Quam huius amenitiæ causam detineam, nisi fidei imbecillitatem pronam semper in concupiscentiam secularium gaudiorum? Quod quidem plurimū in lautioribus deprehensum est. Nam quanto diues aliqua est, & matrona nomine inflata, tanto capacem domum oneribus suis requirit, campum in quo ambitio decurrat. Sordet talibus Ecclesiæ. Difficile in domo dei diues, ac si quis est, difficile cœlebs. Quid ergo faciant? Vnde nisi à diabolo maritū petat bonum exhibendæ sellæ, & mulabus, & cinerarijs peregrinæ proceritatis? *Sella Mule Cinerarij* Christianus ista etiam diues fortasse non præstet. Quæso te, gentiliū exempla proponas tibi. Pleraq; & genere nobiles, & re beatę, pessimis de ignobilibus & mediocribus simul, coniunguntur, aut ad luxuriam inuentis, aut ad licentiam expetitis. Nonnullæ se libertis & seruis suis conferunt, omnium hominū estimatione despectandum, modo habeant à quibus nullū impedimentum libertatis suæ timeant. Christianam fidelem fideli re minori nubere piget, locupletiores futuram in uiro paupere? Nam si pauperum sunt regna cœlorum, quia diuitum non sunt, plus diues in paupere inueniet maiore dote. Sit illa ex æquo in terris, quæ in cœlis forsitan non erit. Dubitandum, & inquirendum, & identidem deliberandum est, an ideo sit inuestis dotalibus cui deus censum suum credidit. Vnde sufficiam ad enarrandam felicitatem eius matrimonij quod ecclesia cõciliat, & confirmat oblatio, & obsignatum *Matrimonij inter Christia* angeli renunciant, pater ratò habet? NAM NEC IN TERRIS filij sine *nos* consensu patrum ritè & iure nubent. Quale iugum Fidelium duorum unius spei, unius uoti, unius disciplinæ, eiusdē seruitutis? Ambo fratres, ambo conserui, nulla spiritus carnisue discretio. Atquin uerè duo in carne una. Vbi caro una, unus & spiritus. Simul orant, simul uoluntantur, & simul ieiunia transigunt, alterutro ducentes, alterutro hortantes. In ecclesia dei pariter, in conubio dei pariter. In angustijs, in refrigerijs, neuter alterum cœlat, neuter alterum

Ff 5 terum

visitatio a- *terum uicat, nenter alteri grauis est. Libere æger uisitur, indigens sustent-*
grotantis. *tur. Eleemosynæ sine tormento, Sacrificia sine scrupulo, Cottidiana diligen-*
Sustentatio in *tia sine impedimento. Non furtiua signatio, non trepida gratulatio, non mu-*
digentis. *ta benedictio: sonant inter duos Psalmi & Hymni, & mutuo prouocāt quis*
Eleemosyna. *melius deo suo canet. Talia Christus uidens & audiens gaudet. His pacem*
Sacrificia. *suam mittit. Vbi duo ibi & ipse, ubi & ipse, ibi & Malus non est. Hæc sunt*
Cottidiana di *quæ Apostoli uox illa sub benignitate intelligenda nobis reliquit. Hæc tibi*
ligentia. *suggere, si opus fuerit. His, te ab exemplis quarundam reflecte. Non licet a-*
Signatio. *liter fidelibus nubere: & si liceret, non expediret.*
Gratulatio.
Benedictio

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS,
 PER BEATVM RHENANVM.

Matrix Abiis presbyter cum persecutio quadam immineret Christianis, quæsiuit ex Tertulliano, num fugere liceret, & uitam precio redimere. nam uerebatur ne plebeculam suam conuocare non posset præsertim in Dominicis solennibus. Et iam quadam ecclesiæ Christianissimum redimendo tributum numerarant Beneficiario Caesaris, in rationarium, quam ipse matricem appellat, inter uectigales relatæ. Ei quæstioni respondit obiter primum uerbis breuibus. Deinde de eadem re librum hunc paulo copiosius conscripsit. Afferit autem non fugiendum esse, sed fortiter pro Christo moriendum, quando etiam tentationes & persecutiones à deo nobis immittantur. Et uult præceptum illud Christi, Cum autem persequerentur uos in ciuitate ista, fugite in aliam, omnino temporale fuisse. Concluditq; his uerbis, Si interdiu colligere non potes, inquit, habes noctem luce Christi luminosam. Non potes discurre, re per singulos: sit tibi & in tribus ecclesia. Melius est turbas tuas aliquando non uidere, q; addicas, hoc est, uendas. Meminit hic nimirum magnifice Paracleti Montanici. Proinde diuus Hieronymus in catalogo scriptorum ecclesiasticorum Tertulliani uolumina censens, librum de persecutione nominatim aduersus ecclesiā scriptum testatur. Nam constat Christianos in persecutionibus passim fugisse.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

1. **O** Bloctus.) Hoc est in cōtrariam partem locutus, aduersus fugam uidelicet. Paracletum non recipiendo.) Paracletum Montani commentitium. Etiam alijs quæstionibus obnixi estis.) Hoc est etiam per alias quæstiones obnitimini nobis & repugnatis. Quo facilius de obitu eius cōstare possit.) Hoc est de officio persecutionis. Si qui.) Pro Si quis. Approbationem scilicet seruorum eius.) Nos, ad probationem. Ex collatione Gorzienſi. Hæc pala illa.) Pala rusticum est instrumentum uulgo notum. Frumentū maturum.) Mendum est ut ut consentiant exemplaria. Nos supposuimus Martyrum. Comparantur enim Martyres frumento, Paleis Negatores qui Martyribus opponuntur. Sic & Agonem intelligi capit persecutio nem.) Et hic est capit pro eo quod Græcis est *πρόληψις*. Hoc est Persecutio potest intelligi quod sit agon. Siue probabile est esse agonem. Sic paulo ante in De habitu muliebri, Sed hæc non capit æstimare. Et multis alijs in locis quum præcedentibus tum sequentibus.

Ad eundem

Ad eundem Agonothetam.) Ita in Martyribus Bonum, inquit, agonem subiturus estis, in quo Agonothetes deus uiuus est. In expeditione.) Aprè utitur hoc uocabulo, nam expeditio militarem apparatus significat.

Et Stationibus.) Sic libro proximè præcedente, Vt si Statio facienda est. Item in De Corona militis. Porro, statio die dominico fiebat, quo nefas erat præcæm geniculari.

In alterutra diligentia.) Hoc est mutua diligentia mariti in uxorem, & uicissim uxoris in maritum, aut alioqui proximi in proximum per officia charitatis.

Scire debemus quatenus nec perf.) Hanc periodum sic restitui-
mus ex collatione Gorziensi, Scire debemus quatenus nec persecutio est sine iniquitate diaboli, nec probatio fidei sine persecutione, propter probationem fidei necessariam iniquitatem non patrociniū præstare persecutioni, sed ministerium.

In tentationem uicttricem.) Nos, in tentatione uicttricem. Ex Gorziensi.

Dominus & ceteris dixisset. Trado.) Ex eadem collatione deprauatum locum restitui-
mus & scripsimus, Ecce, dixisset, trado tibi illum. Vt mox præcessit.

Vt cerneret uos.) Nos, ut discerneret uos, eiusdem fidem secuti. Sic supra. Et discernens frumentum Martyrum. Velut frumentum, ne deficeret.) Hæc uerba sunt omi-
ssa, Verum ego rogaui pro te. Possum dicere.) Sic libro ad uxorem primo, Possum dicere quod permittitur, non est bonum. Vt in superioribus.) Hoc est, in Iob & apostolis. Aut ex causa probationis ex.) Nos repro-

bationis ex Gorziensi. Et mox pro cohabitationis, cohibitionis. Nec hanc spe-
ciem permitti diabolo.) Subaudi, exempla in scripturis signata demonstrant, quæ uerba præcesserunt. In sanctos humiliandos.) In præpositionem uertimus in Ni. Phylum.) In Gorziensi codice legitur, Philetum. Nec hic tantum. De quo quis mirari queat. Catholice.) Græcè dixit pro, in uniuersum siue, Vniuersaliter. Siquidem Catholice & Ex parte, opponuntur inter se.

Simul conuenimus.) Repete coniunctionem, quoniam: quoniam simul conuenimus, & quoniam complures conuenimus. Antistamus.) Sic exprimit illud quod apud Matthæum uulgò legimus Nōne uos magis plaris estis illis: Quod Græcè est, οὐχ ὑμεῖς μάλλον διακρίεσθαι αὐτοῖς. Possumus iam consultationem tuam inducere.) Inducitur proprie quod deletur. Hic consultationem inducere est tollere dubium cōsultationis. Exponit autem seipsum, quum addit, Et determinare.

Quia nec debeat euadi.) Reposuimus hanc sententiam & mutilam suppleuimus ex Gorziensi, hoc modo, Sicut duplex ratio dependit, quia neq; debeat deuitari, neq; possit euadi quod à deo euenit. Non debet deuitari, quia bonū. Vbi subauditur, Quod à deo euenit. Quid enim diuinū nō rationaler Diuina omnia rationalia esse multis locis inculcat, Vt aduersus Marcionem, & in alijs item libris. Sic in de pœnitentia, Quippe, inquit, res dei ratio. Quia deus omnium conditor, nihil non ratione prouidit, disposuit, ordinauit, nihil non ratione tractari intelligiq; uoluit. Porro Diuina, ratione non carent, hoc est quod ipse uocat Rationale.

Certum quid est, sed dat sens. leg.) Legendum, certum quid est, & Dat sens. leg. Mox scripsimus, Nihil enim à deo. Ex collatione Gorziensi. Nunquid ideo status sensus sui addicitur.) Nos, pro sensus sui, sensui scripsimus. Item, post quorum malo uenit, adiecimus uerbum displicet. Ex eadem collatione.

Eo adigitur.) Nos, euadi. Igitur, etiam in æditione proxima. Sed quod meum est, inquit, fugio.) Obiectio fugæ causam reddentis.

Si cum negaturum te præsumis.) Nos, sicut negaturum te præf. Ex Gorziensi. Nisi si uis confiteri, patiaris.) Pro patiaris lege pati non uis. Aut constandum.) Castigauimus, Ad contestandum. Ex collatione. Et mox, misericordiæ pro misericordia. Ex eadem.

6 Sic enim uoluit quidā fiet ipse fugitiuus.) Maluimus scribere, sed & ipse fugitiuus. Quo per totum orbem præd.) Quo, hoc est, qua de causa.

Eos passuros prædicabat.) Prædicare pro prædicere, Vt & in superioribus libris. Ne statu oppressis.) Statu hoc est obstatum. Hoc est, si perstitissent nec fugissent. Statum enim opponit fugæ. Sic infra, Sine causa staturos ad tutelam gregis. Donec replerent doctrina sua.) Ablatiuos in accusatiuos mutauimus iuxta Gorziensem collationem. Sic infra, Donec scilicet doctrinam suam impleret.

7 Qui se per murum concesserat expediri de persecutione.) Hoc est passus fuerat sibi consuli, extricariq; se de persecutione, per murum. Solici rudini eorū non subscripsit.) Metaphora, hoc est nō cōsensit. Concessauit.) Hoc uerbo etiam in præcedentibus usus est. Qui mei confusus fuerit.) Hoc est de me, id est erubescet me, Pude fiet de me. Gracē ὁς αὐτὸν παρακαλεῖται.

8 Angelorum exercitui.) Hoc est auxilium exercituum qui ex angelis constarent. Intelligas interesse etiam fortit.) Pro interesse scripsimus, in te esse fortit. exigente hoc sensu. Omnia Euangelij reuoluerunt.) Ex Gorziensi restituimus locum corruptum, Vt nunc legamus, Omnia Euangelizare uoluerunt. Hoc est, Apostoli uoluerunt omnia Euangelium sapere, siue referre Euangelium, & Euangelio respondere.

Cum maxime.) Hoc aduerbio frequenter utitur. An patientia dicti sust. si cum per infirm.) Ilego, An patientia dicit sustinendos sicubi per infirmitatem f. l. offend. Lucrari nos uult cōmeatum.) Commeatum dare, Festus inquit, tempus est dare quo iri rediriq; possit. Dabatur militibus ab Imperatore commeatus, hoc est, discedendi facultas & intra præscriptum tempus redeundi. Hinc Tertullianus sepe commeatum accipit pro tempore quo in hoc mundo degimus. Vt hic Et in libro quem scripsit aduersus Praxean, Si uoluerit, inquit, dominus in isto cōmeatu: si quo minus, die suo colligentur omnes adulteræ fruges. Item pro quolibet tempore, Vt in De poenitentia, Certi enim, inquit, indubitata ueniam delictorum, medium tempus interim furantur, & commeatum sibi faciunt delinquendi, quā eruditionē non delinquēdi. De quo saepe dictum. Cæterum qui lugere nos iubet.) Germana lectio fulgere habet. Ex Gorz. Item, In qua timidiorū exitum audierat. Ex eadem.

9 Quia timor supplicamentum habet.) Accipit supplicamentum pro supplicio siue cruciatu, Quod Gracē est, ὁ φόβος πλάσσει ἔχθρην. Vt & illius commemoremur.) Cōmemorari deponentaliter & actiue, hoc est, ut & illius mentionem faciāmus. Hoc uerbum etiam alibi usurpat.

Publicaris.) Verba sunt Prophetiæ Paracleti Montanici quam ecclesia Romana merito damnauit. Quod autem in hac est publicari, apud Tertullianum ante & post est traduci. Qui enim non publicatur in hominibus, scilicet propter modestiam Christianā. Quum conspiceris ab hominibus, hoc est traduci Tertulliano. Qui fugiebat, rursus præliabitur.) Demosthenes olim fugiens ex prælio illo Chæronensi in quo succubuerāt Athenienses aduersus Philippum Macedonum regem pugnantes, foedam eam fugam ob abiectum clypeum exprobrantibus solitus est hoc uersiculo respondere, Ἀνὴρ ὁ φεύγων, οὐ πάλιν μαχίσεται.

Bonum militem Chr. imp. f. præstat.) Ironia est. Mox deleuimus particulā, ut. Sed potius contemnit.) Hoc est parui facit iram eius, & poenam meritam contemnit. Non deterretur, inquam, quo minus maneat. Nec enim tanti facit illam, ut uelit fugere. Nam iuxta sententiam poetæ ethnici, Leuiter, ex merito quicquid patiā, ferendum est. Quæ uenit indignè poena, dolenda uenit.

Inuidiam ei facere.) Hoc est deum in inuidiam adducere. Quā uelim.) Scribendum, quā bilem subaudi facere ei, hoc est, iram dei prouocare.

Secum ipsi actor, id est.) Gorziensis collatio docet legendum, Sed quum ipsi autorea

autores, id est ipsi Diaconi, & Presb. Ad gradum in acie fugiendum suade-
re.) Pro fugiendum substituimus figendum. Sensus est, quis sustinebit hortari ad
gradum figendum in acie. Porro saepe uelut prouerbialiter utitur hoc sermone,
Gradum figere. Vt aduersus Praxean, Hic mecum, inquit, gradum fige. Et infra,
Hic ergo iam gradum uolunt figere stulti, imò cæci. Rursum in de uelandis uirgi-
nibus. Vbi enim gradum fiximus de apostoli absoluta diffinitione.

Nondum domino adhuc Christo,) Apposituè Domino Christo,

Detinebuntur illi missionis suæ mercedes suæ in compensatione.) Alludit hic
ad missionem illam Euangelici patrisfamilias de qua legimus Matth. 20. cap. Con-
uentione autem facta cum operarijs ex denario diurno, misit eos in uineam suam.
Missionem igitur accipit pro opera nauata. Perorant.) Hoc uerbo libenter

utitur. Ex licentia fugæ.) Hoc est, ex permisso fugæ. Non est redimen-
da.) Hanc sententiam sic ascripsimus ex Gorziensi collatione, An si fugienda non
est, redimenda certè sit. Vltro igitur.) Q. D. quum hoc tu nō quæsieris, spon-

te mea & de hoc tibi suggeram. Pretium interest.) Q. D. Pretium facit discri-
men. Gratuita.) Hoc est pretio carens. Sic in De habitu muliebri, Et per gra-

tuitum usum contumeliosi amatores uiderentur. Certe & huius.) Subaudi
redemptionis consilium, timiditatis cōsiliū est, hoc est, pertinet ad timiditatem.

Hominem tuū nummis ex sanguine s. red. Quam indignum.) Restituimus de-
prauatam lectionem ex Gorziensibus annotatiunculis, Vt autem redimas homi-
nem tu nummis quem sanguine suo redemit Christus, quam indignum deo & di-
spositionis eius. Quæ postrema uerba Græcam constructionē referūt, apud Græ-
cos enim Dignus genituum requirit. Sub tunica & sinu, quod aiunt.) Pro-

uerbium de hīs dici solitum quæ fiunt nō palam sed occulte. In sinum conferre di-
xit Lampridius in Commodio Antonino pro ad se rapere, & priuatis commodis
applicare, Prædam omnem, inquit, in sinum contulit. Item in sinum uertere. In eo-
dem, Agebanturq; omnia per alios, qui etiam condemnationes in sinum uertisse
dicuntur. Quis tamen abnegatorem spernat.) Ironia est. Quid enim

dicit ille Concussor.) Apud Lucam cap. 3. ad milites dicit Ioannes Baptista, *μὴ ἐπι-
βαλεῖτε ἐπ' αὐτούς*, id est, neminem concutiatis. Hinc Concussor dictus & Concussio.

In Apologetico, Tot hostes eius quot extranei: & quidem proprii ex æmulatione
Iudæi: ex concussione milites, ex natura. Quum das, utiq; ne tradaris uo-

luisti. Voluisti dare ne tradaris. Non traditus autē traduci habebas.) Non
pro Nonne, quæsituè. Traduci id est exponi omnium hominum oculis id quod

Prophetia Montani uocat publicari, ceu diximus ante. Redimens, non o-
stendi.) Obiectio est numerantis Concussori pecuniam. Redimens s. me, non pro
nonne ostendi s. me esse Christianum. nam alioqui me non redemisssem.

Persecutiones prædicatas.) Hoc est prædictas. Quod ante dixit, Passurus illic
quæ Agabus prophetauerat. Nihil interest, si quem Christianum redimere

non debeas alium mente.) Duo postrema uocabula prorsus sunt deprauata. Nos
ex Gorziensi collatione substituimus, aut emere. Aspice regnorum & im-

periorum utiq; à deo dispositum statum.) Et hanc sententiam castigauimus ex ea-
dem, Et adeo uoluntas dei sic est. ab apice regnorum & imperiorum utiq; à deo di-

sposito statu, in cuius manu cor regis. Sub aliquam redemptionem capitis.)
Hoc est ut pro singulis capitibus siue hominibus aliquid numeretur. Vnde mox,

Nullum nummum pro capite debemus. Et sectæ.) Non sonat in malā par-

tem apud uetustissimos. Ita in De pallio, At ego iam illi etiam diuinæ sectæ ad di-

sciplinæ commercium confero. In Apologetico, Hunc ædidimus & sectæ & nor-

mynis censum cum suo autore. Vt de compluribus alijs locis taceam, Cyprianus

martyr

martyr, libri quarti epistola quinta, In eiusmodi, inquit, confessoribus gloriatur, quorum secta & conuersatio sic proficit ad præconium gloriæ, ut magisterium cæteris præbeat disciplinæ. Idem in præfatione ad Quirinum, Ad religiosam, inquit, sectæ nostræ disciplinam pertinentia. Licentiam sectæ.) Licentia in bonam partem, hoc est permissum religionis Christianæ. In hunc mundum.) Nos, in hunc modum etiam in æditione proxima. Et sic habet Gorziensis codex.

Imò contra faciē faciens.) Sic est in exemplaribus manu descriptis. Ego tamen arbitror accusatiuum faciē superuacaneum esse. Non in cōcussuræ.) Concussura pro concussione. Hic subauditur ablatiuus causa.

Dabo igitur misericordiam.) Nos, misericordiæ. Ex Gorziensi.

- 13 Omnium iam nunc Dominicarum.) Subaudi sententiarum Paulopost, scriptus, Deberet de Mammonæ hominibus. Et reliqua. Si unus aut alius ita eruitur.) Videlicet numerando pecuniam pro redemptione. Massaliter totæ ecclesiæ tributum sibi irrogauerunt.) Massaliter hoc est simul & pro omnibus nō sigillatim pro hoc aut illo. Sic libro quarto in Marcionem, Redactam scilicet, inquit, in dominum, ut in massalem suam summam. Item in Valentinianis, Atque ita massaliter solidata.

Quum in matricibus Beneficiariorum.) Matrices appellat libellos in quibus Cæsareo Fisco pensitates descripti continebantur. Habebat & nomina militum inscripta Matrices siue Matriculæ per diminutionem. Cassiodorus Variarum lib. xi. Et ideo Catellum, inquit, quem Matriculæ series fecit accedere, nostra autoritas quoque Actorum Scriniij curam præcepit obtinere. Vnde Matriculati & Immatriculati dicti qui inscripti sunt. Et erant Beneficiarij, Imperiales ministri. Liber, cui titulus Notitia Orientis & Occidentis, indicat Primiscrinium beneficiorum fuisse sub Comite rerum priuatarum. A quibus beneficijs siue muneribus qualia sunt quæ uulgo feuda uocant, quibus honestabantur per liberalitatem Cæsarium, dicti beneficiarij. Vt intelligas inter eos titulos beneficiorum, tributum unum fuisse à Christianis exigendi. Et curiosiorum.) Scripsi Curiosorum. Erant autem Curiosi, qui in comitatu Præsulum admissa per prouincias renunciabant. Magister Officiorum habebat sub se Curiosum cursus publici præfentalis unum, & Curiosos per omnes prouincias, quemadmodum docet Notitia Orientis & Occidentis quam modo citauimus. Extat titulus de Curiosis & Stationarijs libro xij. Codicis.

Inter Tabernarios.) Tabernarij sunt Popiniones, & caupones, hoc est qui dapes, & uina, aut qui alias etiam res in tabernis uendunt. De Capitularijs Horreariis & Tabernariis mentionem facit Cassiodorus Variarum libro decimo. Et ianios.) Sic habet exemplar Hirsaugiense. Quæ res me mouit ut supponerem Ianios At in Gorziensi ianeos legitur, quasi uoluerit Ianæos appellatos fortassis à Iano illo fori Romani, hoc est, circumforaneos. Venditatores uidelicet & propolas.

Et fures Balnearum.) Hijs grauiorem poenam infligendam autores sunt Iureconsulti. Et eius rei causam affert Aristoteles in problematis.

Hanc episcopatus formam.) Ironia est. Scilicet enim.) Scilicet ironiam habet cum amaritudine coniunctam. Per Saturnalia redimendam.) Saturnalitorum nomine munera intelligit, qualia in Saturnalibus ultro citroque solebant à Romanis missitari.

Sed quomodo colligemus, inquis.) Colligere uocabant congregare populum in aliqua basilica. Vnde collecta pro precatione qua populus cum sacerdote orabat nunc pro hac re nunc pro alia. Quidam etiam Collectam facere dicunt sic congregare plebem. Officia militaria.) Officiales & ministros publicos intelligit.

Habes noctem luce Christi luminosi aduersus eam.) Sensus est, Habes noctem in luce Christi, qui luminosus & illustris est

est aduersus eam noctem. Quàm addicas.) Quod est uendentis. Rem uenalem addicit licitatori uenditor quum ei illam adiudicat.

Et ideo Paracletus necessarius.) Paracletum illum Montani fictitium nimis magnifice prædicat. Nec hic tantum.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTVLLIANI, DE FVGA IN
PERSECVTIONE LIBER.

V A E S I S T I proxime, Fabi frater, fugiendū nec ne sit in persecutione, quod nescio quid annūciatur. Ibidem ego oblocutus aliquid pro loco ac tempore & quarundā personarū importunitate, semittractatā materiā abstuli mecū, plenius eam de stilo nunc renunciaturus, utpote quam ei tua consultatio cōmendarat, & conditio temporū suo iam nomine iniunxerat. Quanto enim frequentiores imminēt persecutiones, tanto examinatio

L. maior

procuranda est, quomodo eas excipere fides debeat. Procuranda autē examinatio penes uos: si forte paracletū nō recipiendo deductorē omnis ueritatis, merito adhuc etiā alijs quæstionibus obnixa estis. Igitur consultationi tuæ ordinē quoq; induimus, animaduertētes antē determinari oportere de statu ipsius persecutionis, utrū à deo obuēniat an à diabolo, quo facilius de

*Paracletus
Montani*

obitu eius cōstare possit. Omnis enim rei inspectio, autore cognito planior. Satis est quidē perscribere, Nihil fieri sine dei uoluntate. Sed nō statim hac sentētia cæteris retractauerimus. Locū dabimus, ne à præsentī articulo auocemur. Si qui responderit, ergo & malū à deo, & delictū à deo: nihil iam in diabolo, nihil etiā in nobis ipsis: De persecutione nunc quæritur. Circa hāc interim dixerim, Nihil fieri, sine dei uolūtate, respiciens eā in primis dignā deo esse, & (ut ita dixerim) necessariā ad probationē scilicet seruorū eius, siue

*Persecutio.
Iudicium.
Pala area domini
purgatrix.
Martyres.
Negatores.
Scale Iacob.
Persecutio,
agon quidam*

reprobationem. Quis est enim exitus persecutionis, quis effectus alius, nisi probatio & reprobatio fidei, qua suos utiq; dominus examinauit: Hoc nomen iudicium est persecutio, per quā quis aut probatus aut reprobatus iudicatur. Porro iudiciū soli deo cōpetit. Hæc pala illa, quæ & nunc dominicam aream purgat, ecclesiā scilicet, confusum aceruū fideiū euentilans, & discernens frumentū martyrum, & paleas negatorū. Hæc etiā scalæ quas somniat Iacob, alijs ascensum in superiora, alijs descensum ad inferiora demonstrantes. Sic & agonem intelligi capit persecutionem. A quo certamen edicitur, nisi à quo corona & præmia proponuntur: Legis edictum agonis istius in Apocalypsi, quibus præmijs ad uictoriā inuitet, uel maxime illos, qui propriè

priè uicerint in persecutione, uincendo luctati, reuera non aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus spiritalia nequitiae. Ita agnosces ad eundem Agor nothetam pertinere certaminis arbitrium, qui inuitat ad præmium. Totum quod agitur in persecutione, gloria dei est probantis & reprobantis, impo-
nentis & deponentis. Quod autem ad gloriam dei pertinet, utique ex uolun-
tate illius eueniet. Sed quādo deus magis creditur, nisi cum magis timetur?

Ecclesia in at-
tonito est.
Ieiunia.
Stationes.
Orationes.
Humilitas.
Diligentia mu-
tui obsequij.
Dilectio.
Sanctitas.
Sobrietas

nisi in tempore persecutionis? Ecclesia in attonito est. Tunc & fides in expe-
ditione sollicitior, & disciplinatio in Ieiunijs, & Stationibus, & Orationi-
bus, & Humilitate, in alterutra Diligētia, & Dilectione, in Sanctitate, & So-
brietate. Non enim uacatur nisi Timori & Spei. Adeo & ex hoc ipso osten-
ditur nobis, nō posse diabolo deputari eam, quæ meliores efficit dei seruos.
Si, quod iniquitas à deo non est, sed à diabolo, persecutio autem ex iniqui-
tate consistit (quid enim iniquius, quàm ueri dei antistites omnes sectatores
ueritatis, nocentissimorum more tractari?) ideo uidetur persecutio à diabo-
lo euenire, à quo iniquitas agitur, ex qua constat persecutio: scire debemus
quatenus nec persecutio potest sine iniquitate diaboli, nec probatio fidei si-
ne persecutione, propter probationem fidei necessariam iniquitatem, nō pa-
trocinium præstare persecutioni, sed ministeriū: præcedere enim dei uolun-
tatem circa fidei probationem, quæ est ratio persecutionis: sequi autem dia-
boli iniquitatem ad instrumentum persecutionis, quæ ratio est probationis.

Iniquitas, iu-
stitia est mate-
ria ad testimo-
nia eius

³
IOB

Nam & aliàs inquantum iustitiæ iniquitas æmula est, intantum materia est
ad testimonia eius, cuius est æmula: ut sic iustitia iniquitate perficiatur, quo-
modo uirtus in infirmitate perficitur. Nam infirma mūdi electa sunt à deo,
ut confundantur fortia: & stulta eius ut confundatur sapientia. Ita & iniqui-
tas adhibetur, ut iustitia probetur confundens iniquitatem. Igitur quod mi-
nisterium non est arbitrii, sed seruitiij: (arbitrium enim domini) Persecutio,
propter fidei probationem: ministerium autem iniquitas diaboli, propter
persecutionis instructionē: ita eam per diabolum si forte, non à diabolo e-
uenire credimus. Nihil Satanae in seruos dei uiui licebit, nisi permiserit domi-
nus, ut aut ipsum destruat per fidem electorum in tentatione uicttricem: aut
homines eius fuisse traducat, qui defecerint ad illum. Habes exemplū Iob,
cui diabolus nullam potuit incutere tentationem, nisi à deo accepisset pote-
statem, nec in substantiam quidem eius, nisi dominus, Ecce, dixisset, omnia
quæ sunt ei, in manu tua do, in ipsum autem ne extenderis manum. Denique
nec extendit, nisi postea quàm & hoc postulāti, Dominus, Ecce, dixisset, tra-
do tibi illum, tantum animam eius custodi. Sic & in Apostolos facultatem
tentationis postulauit, nō habens eam nisi ex permissu. Siquidem dominus
in Euangelio ad Petrum: Ecce, inquit, postulauit Satanas ut discerneret uos
uelut frumentum: uerum ego rogauī pro te, ne deficeret fides tua: id est, ne
tantū diabolo permitteretur, ut fides periclitaretur. Quo ostenditur, utrunque
apud

apud deū esse, & concussionē fidei, & protectionē, cum utrunq; ab eo peti-
tur, concussio à Diabolo, protectio à Filio. Et utiq; cum Filius dei prote-
ctionem fidei habet in sua potestate, quā à patre postulat, à quo omnē acci-
pit potestatem in cœlis & in terris, quale est ut concussionē Fidei diabolus in
manu sua habeat: Sed in legitima Oratione cum dicimus ad patrē: Ne nos
inducas in tentationē (quæ aut maior tentatio q̃ persecutio?) ab eo illā pro-
fitemur accidere, à quo ueniam eius deprecamur. Hoc est enim quod sequi-
tur. Sed erue nos à maligno, id est, ne nos induxeris in tentationē, permitten-
do nos maligno. Tunc enim erui-mur diaboli manibus, cū illi non tradimur
in tentationē. Nec in porcorū gregem diaboli legio habuit potestatem, nisi
eam de deo impetrasset, tantum abest ut in oues dei habeat. Possum dicere
porcorum quoq; setas tunc numeratas apud deum fuisse, nedum capillos
sanctorum. Habere uidetur diabolus propriam potestatem, si forte, in eos
qui ad deum non pertinent, semel in stillam situlæ, & in puluerem areæ, & in
saluam Nationibus deputatis à deo, ac per hoc diabolo expositis in uacuā
quodāmodo possessionem: Cæterū in domesticos dei nihil illi licet ex pro-
pria potestate: quia quando liceat, id est ex quibus causis, exēpla in scriptu-
ris signata demonstrant. Aut enim ex causa probationis cōceditur ei ius ten-
tationis prouocato uel prouocanti, ut in superioribus. Aut ex causa reprob-
ationis traditur ei peccator quasi carnifici in pœnam, ut Saul, Et abscessit, in-
quit, spiritus domini à Saule, & concutiebat eum spiritus nequam à domi-
no, & suffocabat eū. Aut ex causa cohibitionis, ut Apostolus refert datum
sibi sudem angelum Satanæ ut colaphizetur: Nec hanc speciem permitti
diabolo ni sanctos humiliandos per carnis uexationem, simul ut & uirtus
tolerantiæ scilicet in infirmitate perfici possit. Nam & ipse Apostolus Phy-
gelum & Hermogenem tradidit Satanæ uti emendentur, ne blasphement.
Vides iam & à seruis dei facilius diabolus accipere potestatem, tātō abest
ut eam ex proprietate possideat. Cum ergo & hæc exempla magis in perse-
cutionibus eueniant, siquidem magis tunc probamur uel reprobamur, &
magis tunc humiliamur uel emendamur, ab eo permittatur uel imperetur
necesse est, catholicè fieri hæc, à quo & ex parte, scilicet ab illo qui dicit, Ego
sum qui facio pacem, & condo mala, id est, bellum. Hoc est enim cōtrarium
paci. Nostræ autem paci quod est bellum, quā persecutio? Si persecutio-
nis uel maximè exitus, aut uitam auferunt, aut mortem, aut plagam, aut sa-
nationem: habes autorem eiusdem, Ego percutiam & sanabo, ego uiuifica-
bo & mortificabo. Vram, inquit, illos sicut uritur aurum: & probabo, inquit,
illos sicut probatur argentum. Cum enim exurimur persecutionis ardore,
tunc probamur de fidei tenore. Hæc erunt ignea iacula Diaboli, per quæ fi-
dei ustio & cōflatio administratur ex dei tamen uoluntate. De isto quis du-
bitare possit: ignoro, nisi planè friuolæ & frigida fides,prehendēs eos qui

Legitima ora-
tio, oratio do-
minica,
propheta

Oues dei,
Christiani

Gentiles

Domestici dei
Christiani.

Cause diabo-
lice exagita-
tionis.

Probatio.

Reprobatio.

Humiliatio.

4

ignea iacula
Diaboli

Gg timide

timidè conueniunt in ecclesiam. Dicitis enim, quoniam inconditè contumimus, simul conuenimus, & còplures còcurrimus in Ecclesiā, quærimur à Nationibus: & timemus ne turbentur Nationes. An non scitis quod deus omnium sit dominus? Et si uelit deus, tunc persecutionē patieris. Si uero noluerit, silebunt Nationes. Credas utiq; si tamen in eum deū credis, sine cuius uoluntate nec passer unius assis cadit in terrā. Nos aut̃ puto multis passeribus

Antistare antistamus. Igitur si constet à quo persecutio eueniat, possumus iam còsultationem tuam inducere, & determinare ex hoc ipso prætractatu, Fugientium in persecutione nō esse. Si enim persecutio à deo euenit, nullo modo fugiendum erit, quod à deo euenit. Sicut duplex ratio dependit, quia neq; debeat deuitari, neque possit euadi quod à deo euenit. Non debet deuitari, quia bonū. Neesse est enim bonū esse omne quod deo uisum est. Et nunquid ideo in Genesi sic positū est, & uidit deus quia bonum est, non quod ignoraret bonū esse nisi uidisset, sed ut hoc sono portēderet bonū esse quod deo uisum est? Multa quidē sunt quæ à deo eueniant & alicuius malo eueniant. Imò bonū est ideo, quia à deo euenit, ut diuinū rationale. Quid enim diuinū nō rationale, nō bonū? Quid bonū, non diuinū? Si aut̃ sensui cuiusq; uidetur, non sensus hominis præiudicat statui rerū, sed status sensui. Status enim unusquisq; certū quid est, & dat sensui legē, ita sentienti statū si est. Si aut̃ statu quidē bonum quod à deo uenit (nihil enim à deo non bonū, quia diuinum, quia rationale) sensui uero malum uidetur: erit status in tuto, sensus in uitio. Statu optima res Pudicitia, & Veritas, & Iustitia, quæ à multorum sensu displicent. Nunquid ideo status sensui addicitur? Ita & persecutio statu bona est, quia diuina & rationalis dispositio: sensui eorum uero quorum malo uenit displicet. Vides etiam illud malum rationē apud deum habere, cum quis in Persecutione euertitur de salute, sicut & bonum illud ratione contingere, cum quis ex Persecutione proficit in salute? nisi si irrationaliter quis aut perit apud dominum, aut saluus est: is non poterit Persecutionem malum dicere, quæ etiam in malis par bonum est, dum ratione administratur. Ita si bonum Persecutio quoquo modo, quia de statu constar, merito definimus quod bonum est uitari non oportere: quia delictum sit quod bonū est recusare, eo amplius quod deo uisum est: iam uero nec posse uitari, quia à deo euenit, cuius uoluntas non poterit euadi. Igitur qui putant fugiendū, aut malū exprobrant deo, si persecutionem uti malum fugiunt, bonum enim nemo deuitat: Aut fortiores se deo existimant, qui putāt se euadere posse, si deus tale aliquid uoluerit euenire. Sed quod meum est, inquit, fugio, ne peream si negaui. Illius est, si uoluerit etiam fugientem me reducere in medium. Hoc mihi prius responde, certus es negaturum si non fugeris, an incertus? Si enim certus, iam negasti: quia præsumendo te negaturū, id despondidisti de quo præsumpisti, & uanè iam fugis ne ne-

ge

neges, qui si negaturus es, iam negasti: Si uero incertus es, cur non ex æqualitate incerti metus inter utrumque euentum, etiam confiteri te posse præsumis, & saluum magis fieri quo minus fugias: sicut negaturum te præsumis, ut fugias. Iam nunc aut in nobis est utrumque, aut totum in deo. Si in nobis est confiteri aut negare, cur non id præsumimus quod est melius, id est confessuros nos: nisi si uis confiteri, pati non uis. Nolle autem confiteri, negare est. Si uero in deo totum est, cur non totum relinquimus arbitrio eius: agnoscen-
 tes uirtutem & potestatem quod possit nos sicut fugientes educere in medium, ita & non fugientes, imò & in medio populo conuersantes obumbrare. Quale est ut ad fugiendum, deo honorem reddas, qui possit te etiam fugientem producere in medium: ad contestandum autem inhonores illum, desperans potestatem protectionis ab illo: Quanto magis ex hac parte constantiae & fiduciae in deum, dicis, Ego quod meum est facio, non discedo. Deus si uoluerit, ipse me proteget. Hoc potius nostrum est, stare sub dei arbitrio, quam fugere sub nostro. Rutilius sanctissimus martyr, cum totiens fugisset *Rutilius* persecutionem de loco in locum, etiam periculum (ut putabat) nummis redemisset, post totam securitatem quam sibi prospexerat, ex inopinato apprehensus & Præsidi oblati, tormentis dissipatus, credo pro fugae castigatione, de hinc ignibus datus, passionem quam uitarat, misericordiae dei retulit. Quid aliud uoluit dominus nobis demonstrare hoc documento quam fugiendum non esse, quia nihil fuga profit si deus nolit: Imò, inquit, quia præceptum adimpleuit, fugiens de ciuitate in ciuitatem. Sic enim uoluit quidam sed & ipse fugitiuus argumentari, & qui proinde nolunt intelligere sensum domini illius pronuntiationis, ut eam ad uelamentum timiditatis suae utantur, cum & personas suas habuerit & tempora & causas, Cum coeperint, inquit, persequi uos, fugite de ciuitate in ciuitatem. Hoc in persona proprie Apostolorum & in tempora & in causas eorum pertinere defendimus, sicut subsequentes sensus probabunt, qui non nisi in Apostolos competunt. In uiam nationum ne ieritis, & in ciuitatem Samaritanorum ne introieritis, sed ite potius ad oues perditas domus Israelis. Nobis autem & uia Nationum patet, in qua & inuenti sumus, & usque in finem incedimus: & nulla ciuitas excepta est, quo per totum orbem prædicamus: sed nec cura nobis Israelis iniuncta est extra ordinem, nisi quam & omnibus gentibus prædicare debemus. Etiam si apprehendamus, non in concilia eorum perducemur, nec in synagogis illorum flagellabimur, sed Romanis utique Potestatibus & tribunalibus obijciemur. *Romane potestates & tribunalia*
 Si igitur & fugae præceptum, Apostolorum conditio desiderabat, quoniam primò prædicandum erat ad oues perditas domus Israelis: ut ergo perciperetur prædicatio apud quos priores eam perfici oportebat, uti panem ante filij quam canes sumerent, ideo illis fugere tunc ad tempus præcepit, non propter eludendum periculum proprio nomine persecutionis (atquin persecu-

Apostoli propter profectū annunciandi Euāgelij sunt iussi fugere

Act. cap. 13

Sollicitudini eorum nō subscripta Act. 21

Fuge præceptū tēporale

tiones eos passuros prædicabat, & tolerandas docebat) sed propter profectum annunciationis, ne statu oppressis, Euangelij quoque disseminatio perimeretur. Neque enim quasi tacite in aliquam ciuitatem transfugiendum erat, sed quasi ubique annunciaturis, & ex hoc ubique persecutiones subituris, donec replerent doctrinam suam. Denique non consummabitis, inquit, ciuitates Israelis. adeo intra terminos Iudææ præceptum fugæ continebatur. Nobis autem nulla Iudææ præfinitio competit, prædicationis, in omnem iam carnem effuso Spiritu sancto. Itaque Paulus & Apostoli ipsi, memores præcepti dominici, contestantur illud apud Israel quem iam doctrina sua impleuerant, Vobis oportuit in primis sermonem dei tradi. sed quoniam repulistis eum, nec dignos uos æterna uita existimastis, ecce conuertimus nos ad Nationes. Atque exinde conuersi & ipsi sicut antecessores instituerant, & in uiam Nationum abierunt, & in ciuitates Samaritarum introierunt, ut in totam scilicet terram exiret sonus eorum, & in terminos orbis uoces eorum. Si ergo cessauit exceptio uia Nationum & in ciuitates Samaritanorum, cur non cessauerit & fugæ præceptū pariter emissum? denique ex quo saturato Israele Apostoli in Nationes transierunt, & fugerunt de ciuitate in ciuitatem, nec pati dubitauerunt. quin & Paulus qui se per murum concesserat expediri de persecutione, quā ad hoc tēpus erat præcepti, idem iam in clausula officij, & in consummatione præcepti discipulis magnopere deprecātibz, ne se Hierosolyma committeret passurus illic quæ Agabus prophetauerat, sollicitudini eorum non subscripsit, sed e contrario, Quid, inquit, facitis lachrymantes & conturbātes cor meū? Ego enim nō modo uincula pati optauerim, sed etiā mori Hierosolymis pro nomine domini mei Iesu Christi. Atque ita omnes aierunt, fiat uoluntas domini. Quæ erat uoluntas domini? utique non fugiendi iam persecutionem. Cæterum poterant & priorem domini uoluntatem proposuisse, qua fugere madauerat, qui illum persecutionem uitasse maluerant. Igitur cum etiam sub Apostolis ipsis temporale fuerit fugæ præceptum, sicut & reliquorū præscriptorum, nō potest apud nos perseuerare quod apud doctores nostros cōcessauit, & si nō propriè ad illos fuisset emissum: Aut si perseuerare illud dominus uoluit, deliquerunt Apostoli qui non usque in finem fugere curauerunt. Videamus nūc an & cætera domini edicta congruant perpetuo fugæ præcepto: Primò quidem si à deo persecutio est, quale est ut idem fugiendam eam mandet, qui & infert? quam si euadi uellet, melius non immitteret, ne uoluntatem suam alia uoluntate præuaricari uideretur. Aut pati enim nos uoluit persecutionem, aut fugere. Si fugere, quomodo pati? si pati, quomodo fugere? Iam uero quanta inæqualitas sententiarum iubentis fugere, & inuitantis ad passionem contrariam fugæ? Qui confessus fuerit me, & ego confitebor illum coram patre meo. Quomodo confitebitur fugiens, quomodo fugiet confitens

tens: Qui mei confusus fuerit, & ego confundar eius coram patre. Si deuito passionem, confundo confessionem. Felices qui persecutionem passi fuerint causa nominis mei. Infelices ergo qui fugiendo ex præcepto nō erunt passi. Qui sustinuerit in finem, iste saluabitur. Quid ergo me iubens fugere, uis in finem sustinere? Tanta diuersitas sententiarum, si non congruit diuinæ grauitati, apparet ex his quoq; præceptum fugæ suam tunc habuisse rationem quam ostendimus. Sed infirmitatem, inquit, quorundam prospiciens dominus, pro sua humanitate nihilominus & portum fugæ demonstrauit. Non enim idoneus erat etiam sine fuga tam turpi & indigno & seruili præsidio saluos facere in persecutione, quos sciret infirmos. Atqui non fouet, sed recusat semper infirmos, primum docēs non fugiendos esse persecutores, sed potius nō timendos. Nolite timere eos qui corpus occidere possunt, animæ autem nihil ualēt facere. Sed timete eum qui & corpus & animā perdere potest in gehennam. Atq; exinde quæ timidis præfinit: Qui pluris fecerit animam suam quā me, non est me dignus. Et qui non tollit crucem suam, & sequitur me, non potest esse meus discipulus. Postremo in Apocalypsi non fugam timidis offert, sed inter cæteros reprobos particulam in stagno sulphuris & ignis, quod est mors secunda. Refugit & ipse uim interdum, sed eadem ratione qua Apostolis fugere præceperat, donec scilicet doctrinam suam impleteret, qua consummata nō dico stetit, sed nec auxilium à patre angelorum exercituū desiderauit, increpito etiam Petri gladio. Professus quidem & ipse est animam anxīā usq; ad mortē, & carnē infirmā, ut tibi ostenderet primò in se utrāq; substantiam humanam fuisse ex proprietate anxietatis animæ & imbecillitatis carnis, ne aliam, ut quidam nunc induxerūt, aut carnem aut animam Christi interpretareris. dehinc ut demonstratis conditionibus earū, scires illas nihil ualere per semetipsas sine spiritu. Et ideo præponit, Spiritus promptus, ut utrāq; conditionem substantiæ utriusq; respiciens intelligas in te esse etiam fortitudinem spiritus, quo modo & infirmitatē carnis: ac iam hinc scias quid unde facias, & quid cui subiicias, infirmū scilicet forti: ne, ut nunc facis, de carnis quidem infirmitate causeris, de spiritus autem firmitate dissimules. Postulauit & ipse à patre, si fieri posset, transiret ab illo calix passionis. Postula & tu, sed stans ut ille, sed postulans tantum, sed subiungēs & reliqua: Verum non quod ego uolo, sed quod tu. Fugiens aut quomodo hoc postulabis, ipse tibi præstans calicis translationem, nec quod pater uult, faciens, sed quod tu? Omnia Apostoli secundū deum utiq; docuerunt, omnia Euangelizare uoluerunt. Vbi illos ostendis præceptum fugiendū de ciuitate in ciuitatem restaurasse? quia nec potuissent tale quid constituere tam contrarium exemplis suis, ut fugam mandarent, qui cum maximè de uinculis uel insulis, quibus ob confessionem non ob fugam nominis continebātur, ad Ecclesias scribebāt. Infirmos sustinere iubet Pau-

uicā pios

Diuina gratia
uitasFuga portus
Fuga, turpe
& indignum
& seruile
presidium

Apoc. 12

8
Auxilium an-
gelicorum
exercituumMarcionite
ApelliteTranslatio
calicis
Apostoli

lus. utiq; enim non fugientes. Quomodo enim sustinebantur absentes? An
 patiētia dicit sustinendos, sicubi per infirmitatem fidei suæ offenderint? Sic
 & pusillanimes consolari, non tamen in fugam mitti. Sed cum admonet ne
 locum Malo demus, non fugæ suggerit consilium, sed iracundiæ docet tem
 peramentum. Et si redimendum tempus dicit, quia dies nequam sunt, non
 per fugam, per sapientiam conuersationis, lucrari nos uult cōmeatum. Cæ
 terum qui fulgere nos iubet uelut filios lucis, non iubet fuga abscondi ut fi
 lios tenebrarum. Stare immobiles præcipit, utiq; nec fuga mobiles: & accin
 ctos, in fugam an in occursum euangelij: arma quoq; demonstrat, quæ fugi
 turis nō essent necessaria, inter quæ & clypeum, quo possitis tela diaboli ex
 tingui, resistentes sine dubio & excipientes omnem uim illius. Proinde &
 Ioannes pro fratribus quoq; animas ponendas docet, nedum pro Domi
 no. Hoc a fugientibus non potest adimpleri. Deniq; memor Apocalypsis
 suæ, in qua timidorum exitum audierat, de suo sensu admonet & ipse, timor
 rem reiiciendum. Timor, inquit, non est in dilectione. Sed enim perfecta di
 lectio foras mittit timorem, quia timor supplicamentum habet, utiq; ignem
 stagni. Qui autem timet, non est perfectus in dilectione dei scilicet. Porro
 quis fugiet persecutionem, nisi qui timebit? Quis timebit, nisi qui non ama
 uit? Spiritum uero si consulas, quid magis sermone illo Spiritus probat?
 nanq; omnes penè ad martyrium exhortatur non ad fugam, Vt & illius
 commemoremur: Publicaris, inquit, bonum tibi est. Qui enim non publica
 tur in hominibus, publicatur in domino. Ne confundaris, iustitia te produ
 cit in medium. Quid confunderis laudem ferens. Potestas fit, cum conspice
 ris ab hominibus. Sic & alibi, Nolite in lectulis, nec in abortibus, & febr
 bus mollibus optare exire, sed in Martyrijs, uti glorificetur qui est passus
 pro uobis. Sed omissis quidam diuinis exhortationibus, illum magis Græ
 cum uersiculum secularis sententiæ sibi adhibent,
 Qui fugiebat, rursus præliabitur,
 Vt & rursus forsitan fugiat. Et quando uincet, qui cū fugerit, uictus est: Bo
 num militem Christo imperatori suo præstat, qui tam plenè ab Apostolo
 armatus, tuba persecutionis audita, diem deserit persecutionis. Responde
 bo & ego de seculo aliquid,
 Vsq; adeo ne mori miserum est:
 Moriatur quoquo modo aut uictus, aut uictor. Nam & si negando cecide
 rit, cum tormentis tamen præliatus. Malo miserandum quam erubescen
 dum. Pulchrior est miles in pugna prælio amissus, quàm in fuga saluus. Ti
 mes hominem, Christiane, quem timeri oportet ab angelis, siquidem ange
 los iudicaturus es: quem timeri oportet a dæmonijs, siquidem & in dæmo
 nas accepisti potestatem: quē timeri oportet ab uniuerso mundo, siquidem
 & in te mundus iudicatur. Christum indutus es, siquidem in Christum tin
 ctus

Commentus

1. Ioan. 4.

9

Nonne prophe
tie uerbaΑνὴρ ὁ φεύ
γων καὶ π
λεῖ μαχίον
τα

Etus es. Qui fugis diabolus, depreciaſti Chriſtum qui in te eſt. Fugitiuum
 cum diabolo te reddidiſti. Sed Dominū fugiens, exprobras omnibus fugi-
 tiuis ſui uanitatē conſilij. Fugerat & quidam animoſus Prophetes domi-
 num, traiecerat ab Ioppe Tarſum, quaſi & à deo trāsfretaret: ſed illum non *Ionas à deo*
 dico in mari & in terra, uerum in utero etiā beſtiæ inuenit, in quo nec mori *transfretare*
 per triduum potuit, nec uel ſic deum euadere. Quanto melius ſeruus, qui ſi- *conatus*
 ue iniquus deum timens non fugit eum, ſed potius contemnit, confidens ſci-
 licet de tutela domini: Siue deum reformidat, quanto magis ſub oculis eius
 aſtitit, dicens: Dominus eſt, potens eſt: omnia illius ſunt: ubi fuero, in ma-
 nu eius ſum: faciat quod uult, non diſcedo: & ſi perire me uolet, ipſe me per-
 dat, dum me ego ſeruo illi. Malo inuidiam ei facere per uoluntatē ipſius per-
 reundo, quàm bilem, per meam euadendo. Hoc ſentire & facere omnem ſer-
 uum dei oportet, etiam minoris loci, ut maioris fieri poſſit, ſi quē gradū in
 perſecutionis tolerantia aſcenderit. Sed quū ipſi autores, id eſt, ipſi Diaconi, *Diaconi*
 & Presbyteri, & Episcopi fugiunt, quomodo laicus intelligere poterit, qua *Presbyteri*
 ratione dictū, Fugite de ciuitate in ciuitatem: Itaque cum duces fugiunt, quis *Episcopi*
 de gregario numero ſuſtinebit ad gradū in acie figendum ſuadere? Certè *io*
 quidem bonus paſtor animā pro pecoribus ponit: ut Moyses non domino
 adhuc Chriſto reuelato, etiam in ſe figurato ait: Si perdis hunc populum,
 inquit, & me pariter cum eo diſperde. Cæterum Chriſto confirmante figu-
 ras ſuas, malus paſtor eſt qui uiſo lupo fugit, & pecora diripienda derelin-
 quit: proijciatur de uilla paſtor huiusmodi: detinebuntur illi miſſionis ſuæ
 mercedes ſuæ in compensatione, imò & de priore peculio eius exigetur de-
 trimenti dominici reſtitutio. Etenim qui habet, dabitur ei: ab eo autem qui
 non habet, etiam quod uidetur habere, auferetur. Sic Zacharias commina-
 tur: Exurge romphea in paſtores, & euellite oues, & ſuperducam agnum
 meum in paſtores. In quos & Ezechiel & Hieremias iſdem minis perorāt,
 quod nō tantū de pecoribus improbè ueſcantur paſcētes potius ſemetipſos,
 uerum & diſperſum gregem faciāt, & in prædam eſſe omnibus beſtijs agri,
 dum non eſt paſtor illis. Quod nunquam magis fit, quàm cum in perſecu-
 tione deſtituitur Eccleſia à Clero. Si & ſpiritum quis agnouerit, audiet fugi- *CLERVS*
 tiuos denotantem. Porro ſi eos qui gregi præſunt, fugere, cum lupi irruunt,
 nec decet, imò nec licet (qui enim talem Paſtorem malum pronūciauit, utiq;
 damnauit: omne autem quod damnatur, illicitum factum eſt ſine dubio)
 ideo Præpoſitos Eccleſiæ in perſecutione fugere non oportebit. Ceterum ſi *Præpoſiti*
 grex fugere deberet, nō deberet Præpoſitus gregis ſtare, ſine cauſa ſtaturus *eccleſiæ*
 ad tutelam gregis: quam grex nō deſideraret ex licentia fugæ ſcilicet. Quod
 pertineat frater ad tuum problema, habes ſententiæ noſtræ reſponſionem
 & exhortationem. Porro qui quaerit, an perſecutio fugienda ſit, ſequentem
 quoque iam proſpiciat neceſſe eſt: an ſi fugienda non eſt, redimenda

Gg 4 certe

certe sit. Vltro igitur & de hoc tibi suggeram, definiens persecutionē quam constat non esse fugiendam, proinde nec redimendam. Precium interest.

*Fuga
Redemptio*

Cæterum sicut fuga redemptio gratuita est, ita redemptio nummaria fuga est. Certè & huius, timiditatis consiliū est. Quod times, redimis, ergo fugis. Pedibus stetisti, curristi nummis. Hoc ipsum quod stetisti ex redemptione, fugisti. Vt autem redimas hominem tu nummis, quem sanguine suo redemit Christus, quā indignum deo & dispositionis eius, qui filio suo nō pepercit pro te, ut fieret maledictū pro nobis, quia maledictus qui pependit in ligno: qui tanquam ovis ad uictimam ductus est, & tanquam agnus ante tondentē, sic non aperuit os: sed posuit dorsum suum in flagella, maxillas autem in palmas, & faciē non auertit à sputaminibus, & inter iniquos deputatus est, & traditus est in mortem, mortem autem crucis. Totum hoc, ut nos à peccatis lucraretur. Sol cessit diem emptionis nostræ. Apud inferos emancipatio nostra est, & stipulatio nostra in coelis: subleuatae sunt portæ sempiternæ, ut introiret rex gloriæ, Dominus uirtutum, hominem de terris, imò ab inferis, mercatus in coelos. Quis est nunc qui aduersus illum reluctatur, imò depreciat, & mercedem eius tam magno comparatam preciosissimam scilicet sanguine, commaculat? Iam ergo melius fugere quā fieri uiliorē, si non tanto sibi constabit homo, quanti constitit domino. Et dominus quidem illum redemit ab angelis munditinentibus potestatibus, à spiritualibus nequitia, à tenebris huius æui, à iudicio æterno, à morte perpetua.

*Proverb. Sub
tunica & sinu*

Tu autem pro eo patisceris cum Delatore, uel Milite, uel furunculo aliquo Præside, sub tunica & sinu (quod aiunt) ut furtiuo, quem coram toto mūdo Christus emit, imò & manu misit. Hunc ergo liberum precio æstimabis, & precio possidebis, nisi eodē quanto (ut diximus) domino cōstitit, sanguine suo scilicet? Vt quid ergo de homine Christum redimis in homine in quo

Simon Magus

Christus est? Non aliter & Simon facere tentauit, cum pecuniam Apostolis obtulit pro spiritu Christi. Audiet ergo & iste qui se redimens, Christi spiritum redemit: Pecunia tua tecum sit in interitum: quoniam gratiam dei, precio consequēdam putasti. Quis tamen abnegatorē spernat? Quid enim

Concussor

dicit ille Concussor? Da mihi pecuniam, certè ne eum tradat: siquidem non aliud uenditat, quā quod præstaturus est præmio tuo. Cum das, utiq; ne tradaris uoluisti. Non traditus autem, traduci habebas: ergo dum nolendo tradi non uis traduci, nolendo negasti, quod te esse traduci noluisti. Imò, inquis, dum nolo traduci quod sum, cōfessus id esse quod nolo traduci: id est, Christianū. Potes itaq; te martyrem uendicare, cōstanter ostendisse Christum. Redimens, non ostendi? Apud unū si forte confessus es, ergo & apud plures nolendo confiteri, negasti. Ipsa salus iudicabit hominem excidisse, dum euadit. Excidit ergo qui maluit euasisse. Negatio est etiam martyrii recusatio. Christianus pecunia saluus est: & in hoc nummos habet ne patia-

tur

tur, dum aduersus deum erit diues. At enim Christus sanguine fuit diues pro illo. Felices itaq; pauperes, quia illorum est, inquit, regnum cœlorū, qui animam solam in confiscato habent. Si non possumus deo seruire & Mammonæ, possumus & à deo redimi & à Māmōnā? Quis enim magis seruiet Mammonæ quàm quem Mammonas redemit? Postremo quo exemplo uteris in redemptionem traditionis? Apostoli tractantes persecutionibus agitati, quando se pecunia liberauerunt? quæ illis utiq; non deerat ex prædiorum precijs ad pedes eorum depositis, certè multis locupletibus credentibus uiris ac fœminis, qui his etiā refrigeria subministrabant. Quādo Onesiphorus, aut Aquila, aut Stephanus, hoc modo eis in persecutione succurrerunt? Paulus quidē cum Felix præses pecunias accepturum se pro eo à discipulis sperasset, de quo & ipse in secreto tractauit cū ipso, neq; ipse pro se, neq; discipuli pro eo numerauerunt. Illi utiq; discipuli qui flentes quòd Hierosolymam tendere perseueraret, & persecutiones prædicatas illic non præcaueret, postremo inquirunt, Fiat uoluntas dei. Quæ ista uoluntas? utique ut pateretur pro nomine domini, non ut redimeretur. Oportet enim quomodo Christus animam suam posuit pro nobis, ita fieri pro eo & à nobis: nec tantum pro ipso, imò etiam pro fratribus propter ipsum. Quod Ioannes docens, non & pro fratribus numerandum, sed moriēdum potius pronunciauit. Nihil interest, si quem Christianum redimere non debeas aut emere. Et adeo uoluntas dei sic est, Ab apice regnorum & imperiorum, utiq; à deo disposito statu, in cuius manu cor regis, tanta cottidie ærario augendo prospiciuntur remedia censuū, uectigaliū, collationū, stipendiorum: nec unq; usq; adhuc ex Christianis tale aliquid prospectū est, sub aliquam redemptionē capitis & sectæ redigendis, cum tantæ multitudinis ne-
mini ignotæ fructus ingens meti posset. Sanguine empti, sanguine numerati, nullum nummū pro capite debemus: quia caput nostrū Christus est. Nō decet Christū pecunia constare. Quomodo & martyria fieri possent in gloriam domini, si tributo licentiā sectæ compensaremus? Itaq; qui eam præmio paciscitur, dispositioni diuinæ aduersatur. Cū igitur nihil nobis Cæsar indixerit in hunc modum stipendiariæ sectæ, sed nec indici unquam tale quid possit, Antichristo iam instante, & in sanguinem non in pecunias hiantē Christianum, quomodo mihi proponere potest scripturam esse, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari? Miles me, uel Delator, uel Inimicus concutit, nihil Cæsari exigens, imò contrā faciens cum Christianum legibus humanis reum, mercede dimittit. Alius est denarius quem Cæsari debeo, qui ad eum pertinet, de quo tunc agebatur, tributarius tributarijs scilicet, non à liberis debitus. Aut quomodo reddā quæ sunt dei deo, utiq; proinde imaginem & monetam ipsius, inscriptam nomine eius: id est, hominē Christianum? Quid autē deo debeo sicut denarium Cæsari, nisi sanguinem quem pro

Pauperes animam solam in confiscato habent

Redemptio traditionis apud Delatorem

Stipendiaria non fuit Christianorum secta.

Redemptio capitis & sectæ. Licentia sectæ

pro me filius fudit ipsius? Quod si deo quidem hominem & sanguinem meum debeo, nunc uero in eo sum tempore, ut quod deo debeo expostuler, utique fraudem deo facio, id agens ne quod debeo soluam. Bene obseruauit praeceptum, Caesari reddens quae sunt Caesaris, deo uero quae sunt dei abnegans. Sed & omni petenti me dabo in causa eleemosynae, non in concussura. Petenti inquit. Porro qui incutit, non petit. Qui comminatur si non acceperit, non postulat, sed extorquet. Non eleemosynam expectat, qui non miserandus, sed timendus uenit. Dabo igitur misericordiae non timiditatis meae nomine, ubi qui accepit, deum honorat, & benedictionem mihi reddit: non ubi amplius se benefactum praestitisse credit, & praedam suam aspiciens dicit: De reatu. † irascar & inimicum. Sed inimicitiae & alios habent titulos. Non tamen dixit traditorem, aut persecutorem, aut concussorem: nam huic quanto magis carbones aceruabo super caput, si non me redemerit? Proinde, inquit, Qui tibi tunicam sustulerit, uel etiam pallium concede. Ad eum pertinet, qui rem, non qui fidem meam eripere quaesierit. Concedam & pallium non minanti traditionem. Si minatus fuerit, etiam tunicam reposcam. Omnium iam nunc Dominicarum suae sunt & causae & regulae termini, non infinitum, nec ad omnia spectant. Atque adeo omni petenti dari iubet, ipse signum petentibus non dat. Alioquin si omnibus passim petentibus dandum putas, tu mihi uideris, non dico uinum febricitanti, sed etiam uenenum aut gladium mortem desideranti daturus. Facite autem uobis amicos de Mammona, quomodo intelligendum sit, parabola praemissa te doceat, ad populum Iudaicum dictum, qui commissam sibi rationem domini cum male administrasset, deberet de Mammonae hominibus, quod nos eramus, amicos sibi potius prospicere, quam inimicos: & releuare nos a debitis peccatorum, quibus deo detinebamur, si nobis id dominica ratione conferrent: ut cum coepisset ab his deficere gratia, ad nostram fidem refugientes reciperentur in tabernacula aeterna. Quamuis nunc puta aliam interpretationem parabolae & sententiae istius, dum scias uerisimile non esse ut Concussores nostri in amicitiam redacti per Mammonam, recipiant tunc nos in tabernacula aeterna. Sed quid non timiditas persuadebit, quasi & fugere scriptum permittat, & redimere praecipiat? Parum denique est, si unus aut alius ita eruitur. Massaliter totae Ecclesiae tributum sibi irrogauerunt. Nescio dolendum an erubescendum sit, cum in matricibus Beneficiorum & Curiosorum, inter tabernarios, & lanios, & fures balnearum, & aleones, & lenones, Christiani quoque uectigales continentur. Hanc Episcopatu formam Apostoli stolius prouidentius condiderunt, ut regno suo securi frui possent sub obtentu procurandi. Scilicet enim talem pacem Christus ad patrem regrediens mandauit a militibus per Saturnalia redimendam. Sed quomodo colligemus, inquis, quomodo Dominica solennia celebrabimus? Vtique quomodo & Apostoli

*Eleemosyna**13 Dominicae sententiae**Hunc Euangelij locum allegabant illi qui redemptionem, ut licitam & iustam defendebant**Beneficiorum Curiosi**Ironia. Saturnalia. Dominica solennia*

Apostoli, fide, non pecunia tuti: quæ fides si montem transferre potest, multo magis Militem. Esto sapientia, non præmio cautus. Neque enim statim & à populo eris tutus, si Officia militaria redemeris. Vna ergo tibi & Fides, *officia militaria* & Sapientia, ad tutelam opus est: quibus non adhibitis, & redemptionem tuam potes perdere: adhibitis, haud redemptionem desiderare. Postremo si colligere interdium non potes, habes noctem, luce Christi luminosi aduersus eam. Non potes discurrere per singulos, sit tibi & in tribus ecclesia. Melius est turbas tuas aliquando nō uideas, quàm addicas. Serua Christo uirginem sponfam. Nemo quæstum de ea faciat. Hæc tibi frater dura forsitan & intolerabilia uidetur. Sed recita deum dixisse, Qui capit, capiat: id est, qui nō capit, discedat. Non potest qui pati timet, eius esse qui passus est. At qui pati non timet, iste perfectus erit in dilectione, utiq; dei. Perfecta enim dilectio foras mittit timorem. Et ideo multi uocati, pauci electi. Non queritur qui latam uiam sequi paratus sit, sed qui angustam. Et ideo paracletus *Paracletus Montanicus* necessarius deductor omnium ueritatum, exhortator omnium tolerantiarum: Quem qui receperunt, neque fugere persecutionem, neque redimere nouerunt, habentes ipsum qui pro nobis erit, sicut locuturus in interrogatione, ita iuuaturus in passione.

ARGUMENTVM LIBRI SEQUENTIS

PER BEATVM RHENANVM.

Vm Scapula præses Carthagini Christianis ultima minaretur, nī Christū eīurarent, & non tam confessos damnaret, aut torqueret negantes, quàm confessos negare cogeret, Tertullianus nomine Christianorum, hunc libellum uelut deprecatorium ad illum scripsit: non quod sibi timerent, quibus nihil erat optatius, quàm pro Christo mortem oppetere: sed ut illum admonerēt, ne pergens exequi quod instituerat, iram dei mereretur, imò tota Carthago cœlesti uindictæ fieret obnoxia: quando persecutoribus Christianorū ultio diuina sæpe præsto fuit. Itaq; de disciplina nostræ religionis meminit, & quid quibusdam Præsidibus acciderit in Christianos grassatis, etiam commemorans quàm clementer quidam cum Christianis egerint.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Q Vum ad hanc sectam.) Secta, de religione Christiana, ceu diximus in Annotationibus libri præcedentis. Pacti ante cum anima nostra, & auctoritati in has pugnas accedimus.) Mendosam sententiam restituimus ad fidem Gorziensis collationis, hoc modo, Pacti uenerimus, ut etiam animas nostras auctori in has pugnas accedamus. Quum & hostiæ ab animo libenti expostulentur.) Ab animo libenti, hoc est, non inuito. Tamen unquā Albiniani, nec Nigriani, uel Cassiani inueniri pot. Christ.) Clodius Albinus, ut Spartianus scribit, aduersus Seuerum Imperatorem rebellauit in Gallia. Victus est die xi. Calend. Mart. apud Tinurtium, & cadauer ante domum eius propriam iam diuisum, in Rhodanum fluuium abiectum est. Non dissimili fato Pescennius Niger à Syriacis

cis legionibus Imperator appellatus contra Seuerum, tandem apud Cyzicum ab eodem est interemptus. At Auidius Cassius ex familia Cassiorum qui in C. Iulium conspirauerant, L. Vero Imperatori insidias struxit, occisus tandem non iubente illo sed tamen non uetante. Hinc Albinianos, Nigrianos & Cassianos uocat Tertullianus defectionum istorum conscios. Sic in Apologetico, Vnde, inquit, Cassij, & Nigri, & Albinij Vnde qui inter duas lauros obsident Caesarem.

Sed iidem ipsi qui per Genios eorum in pridie usque iurauerant. Ita in Apologetico, Atque adeo omnes illi sub ipsa usque impietatis eruptione, & sacra faciebant pro salute Imperatoris, & Genium eius deierabant, alij foris, alij intus. Caterum ab hac per Genios Caesarum deierandi consuetudine, uideo natum ut postea apud Christianos principes per salutem regis aut liberorum eius iuraretur. quod tamen in Legibus Francorum seuerè prohibitum constat. Tamdiu enim stabit.)

Hoc colligitur ex illis Apostoli uerbis, Qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat. Secunda ad Thessalonic. cap. 2. Verum & reuincimus.) Sic in De Corona militis, Et quos, inquit, interdum exorcismis fugauit, noctibus defensabit, incumbens & requiescens super luncum quo perfossum est latus Christi. Cyprianus martyr aduersus Demetrianum, O si audire illos uelles & uidere, quando a nobis adiurantur, & torquentur spiritalibus flagris, & uerborum tormentis de obsessis corporibus eijciuntur, quando eiulantes & gementes uoce humana & potestate diuina flagella & uerbera sentientes, uenturum iudicium confitentur.

Pars penè ciuitatis.) Ex Gorziensi collatione scripsimus, Pars penè maior ciuitatis. Item, Ea nos pati quæ optamus. Et paulo post, Sicut & sub Hilariano Preside. Quod nulla ciuitas impune laturo sit.) Hinc illud Cypriani martyris, Nec unquam, inquit, impiorum scelere in nostrum nomen exurgitur, ut non statim diuinitus uindicta comitetur. In conuentu Vticensi.) Vtica Africae oppidum ciuium Rom. Catonis morte nobile, ut est apud Plinium. Apparet autem & Africam distinctam fuisse in Conuentus instar Hispaniæ. Quam citeriorem in conuentus septem diuisam fuisse Plinius autor est, sicut Baticam in quatuor. Eos idem uocat Iuridicos, quod illic suo quique oppido finitimi disceptarent. Istiusmodi conuentus hodie referunt apud Christianos oppida episcopis insignia, quantum ad causas attinet ecclesiasticas. Igitur conuentum Vticensem accipe pro toto tractu qui Iurisdictioni Vticensi subiectus erat. Positus in suo hypsomate & domicilio.) Vtitur uocabulis Astrologorum loquens de eclipsi quadam solis non ordinaria sed prodigiosa. Vulgus Astrologorum hodie uocat altitudinem & domum. Ad hanc sectam.) Secta, ut ante, de religione Christiana.

Solo prætório suo.) Docuit nos collatio Gorziensis scribendum, Solusque in prætório suo. Est autem prætorium uilla urbana, quæ differt à rustica propter elegantiam & nitorem. Suetonius in Caio Cesare, in extructionibus, inquit, uillarum & prætiorum, omni ratione posthabita, nihil tam efficere cupiebat, quam quod effici posse negaretur. Proinde diuus Hieronymus dolium illud uersatile Diogenis eleganter Prætorium uocat, aduersus Iouinianum libro secundo. Quumque, inquit, se contorqueret in dolio, uolubilem se habere domum iocabatur, & se cum temporibus immutantem. Frigore enim os dolij uertebat in meridiem, æstate ad Septentrionem: & utcumque sol se inclinauerat, Diogenis simul prætorium uertebatur. Porro res ista accidit ruri, alioqui latere non potuisset. Aut spe Christianæ.)

Hæc uerba non sunt in codice Gorziensi. Sed uelim & omnes.) Nos, ut omnes etiam in proxima æditione. Quam lectionem confirmat collatio Gorziensis. *μη θεομαχῆν*.) Hoc est ne pugnēt cum deo. Hoc uerbum legitur Actorum

23 in Grecis sanè exemplaribus *αὐτὸν οὐκ ἐπὶ τὸ θεομαχεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ πρὸς τὸν θεὸν ἀντιστῆναι*, id est

id est, quod si spiritus loquutus est illi, aut angelus, ne pugnemus cum deo. Simile est illud Gamalielis Actuum quinto capite, *οὐκ ἐπιμαχέμεν ἀνὰ θεόν*, id est, Et cum deo pugnantes reperiāmini. Vt confessos negare cogatis.) Hoc amplius

Tertullianus deplorat in Apologetico, & Cyprianus martyr aduersus Demetrianum. Si crimen est, inquit, quur non interficis confitentem? Si crimen nō est, quid persequeris innocentem? Torqueri enim debuī, si negarem. Et reliqua.

Ad elidendos nos.) Hoc est, ut fidem nostrā elidatis. Vtitur hoc uerbo in proximo libro qui hunc præcedit. Et item alibi. Quasi tumultuosum.) Seditio-

sum intelligit. Et statim deiectum.) Id est quum esset animo delectio. Desponderet animum. Mox scripsimus, dolere se incidisse in hanc causam.

In elogio concussione eius intellecta.) Elogium testificationem de aliquo significat. Hic accipit pro charta qua huiusmodi testimoniū continetur: Sicut & Suetonius in Caligula, Et custodiarum, inquit, seriem recognoscens, nullius inspecto elogio, stans tantummodo intra porticum mediam, à caluo ad caluum duci imperauit. Spartianus in Seuerō. Fustibus eum sub elogio eiusdem præconis cecidit: Legatum P. R. homo plebeius temere amplecti noli. Sensus est. Ex literis quas simul cum Christiano captiuo acceperat, intellexisse Præsidentem, quod ille prius à delatore siue milite fuisset spoliatus. Et sic misericordia motum, dimisisse hominē, sicut antea satis afflictū. Hoc Iureconsulti uocant, cum elogio mittere res, quem admodum Martianus in l. diuus de custodia & exhibitione reorum. Mox scripsimus, se auditurum hominem, Et paulopost, Nam & Proculum Christianum. Ex collatione Gorziensi. Secundum mandatum.) Hoc est secundū rescriptum Imperiale. Vt antè, Quid enim amplius tibi mandatur. Et, Videris ergo quomodo ipsi uos cōtra mandata faciatis. Et quanti honesti uiri.) Quanti pro quot & honesti pro honoratis. Sic paulo ante, Quanti autem Præsides & constantiores, & crudeliores. Item infra, Quantis ignibus quantis gladijs opus erit?

Remediati sunt.) Hoc uerbo usus est & in De resur. Car. Vitiōrū, inquit, à domino remediatorum. Item in Præscriptionibus. Vel transmutatione remediaremur. Hinc illud Hieronymi in uita Hilarionis, Igitur post annū doctus ab Aesculapij uatibus, non remediatis animas, sed perdentis. Eodem utitur rursus in Iouinianum. Nam cum Proculum qui Torpacion cog.) Restituimus lectiō-

nem ex collatione Gorziensi, Nam & Proculum Christianum q. T. c. Euhodæ.) In Gorziensi legitur, Euhode. Proprium nomen est. Non enim & Clariss.) In Gorziensi legitur, Sed & Clariss.

Clarissimas foeminas.) Clarissimorum uirorum uxores Clarissimæ erant, nam foeminae nuptæ mariti dignitate censentur, ut est apud Vlpianum Iurecons. & meminimus antè. Senatores quibusdam clarissimi fuerunt. Nonnullis hic ordo disponitur, Illustrium, Spectabilium, Clarissimorum, & Perfectissimorum.

Huius sectæ esse.) Iterum habes sectam de religione Christiana. Vt paulopost, Viderint qui sectam mentiuntur, Item. Nec tamen deficiet hæc secta.

In Germanica expeditione.) Nempe in bello aduersus Marcomannos gesto. Huius rei meminit & in Apologetico, At nos, inquit, contrario ædimus protectorem. Si literæ Marci Aurelij grauissimi Imperatoris requirantur, quibus illam Germanicam sitim, Christianorum forte militum precationibus impetrato imbree discussam contestatur, sicut non palam ab eiusmodi hominibus pœnam dimouit, ita alio modo palam disperfit, adiecta etiam accusatoribus damnatione, & quidem tetriore. Hæc illic. Julius Capitolinus tribuit hoc ipsi Imperatori M. Antonino, Fulmen, inquit, de cœlo precibus suis contra hostium machinas

Hh mentum

mentum extorsit, suis pluuiâ impetrata quum siti laborarent. Ei legioni postea nomen factum aiunt *κραυνοβόλα*, id est, fulminatrici.

Quando non geniculationibus.) Sic in De Corona militis, Die Dominico, inquit, ieiunium nefas ducimus, uel de geniculis adorare. Nam stantes die Dominico precabantur. Vnde Stationum nomen, quarum ante facta mentio.

Propter hæc.) Nos scripsimus, Præter hæc. Ex Gorziensi.

Indigentibus refrigeramus.) Refrigerare indigenti, uocat refrigerium afferre
4 indigenti, siue subuenire. Quam incestam.) Propter mendacium Gentilium, de promiscuo cum matribus & sororibus concubitu.

Quam crudelem.) Propter infanticidium. Cremamur quod nec sacrilegi, n. h. p. u. n. t. m. r. pati solent.) Hinc in Martyribus dixit, Et summam ignium poenam.

Nec hostes publici ueri.) Intelligit hostes Imperatorum Romanorum & populi Romani qui insidiarentur saluti eorum. Nam uulgi ipsos quoque Christianos appellabat hostes publicos. Sed hij ueri hostes non erant, imò potius amici.

Hoc nomen.) Id est Professio Christiana. Mandatum est animaduerti in huiusmodi.) Vnde legimus in uita Cypriani martyris, Sententia ex tabella recitata est ita, Thascius Cyprianus gladio feriat.

Maiores præmia.) Nos, maiores sequuntur præmia. Item paulopost, Christiani ante tribunalia eius. Ex Gorziensi collatione.

Reliquis ait & c.) Tandem ex confusissimis uestigijs peruestigauimus ueram lectionem hanc: *ὅτι οἱ ἐδίδαντο ἀποθνήσκειν, κεραινοὺς ἢ βροχίους ἔχειν*. Præles quasi miserans insaniam uulgi, & auersans tantam carnificinam, O miseri, inquit, si libet perire, num uobis rupes rectes ue defunt. Græce autem dicere maluit, nimirum græcis Asiaticis.

Quid facies decem mil. hom.) Scripsimus ex annotatiunculis collationis Gorziensis, Quid facies de tantis millibus.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTVLLIANI, AD SCA

PVLAM LIBER.

Magis gaude
mus damnati,
quàm absoluti
Disciplina

absoluti gaudemus. Itaque hunc libellum non nobis timentes misimus, sed uobis & omnibus inimicis nostris, nedum amicis: Ita enim disciplina iubemur diligere inimicos quoque, & orare pro eis qui nos persequuntur: ut hæc sit perfecta & propria bonitas nostra, non communis. Amicos enim diligere

diligere omniū est, inimicos autē solorū Christianorū. Qui ergo dolemus *Christiani*
 de ignorantia uestra, & misceremur erroris humani, & futura prospicimus,
 & signa eorū cottidie intentari uidemus, necesse est uel hoc modo erumpe-
 re ad proponenda uobis ea, quæ palàm nō uultis audire. Nos unum deum
 colimus, quē omnes naturaliter nostis: ad cuius fulgura & tonitrua cōtremi-
 scitis, ad cuius beneficia gaudetis. Cēteros & ipsi putatis deos esse, quos nos
 dæmonas scimus. Tamen humani iuris & naturalis potestatis est unicuiq;
 quod putauerit colere: nec aliq; obest, aut prodest alterius religio. Sed nec re-
 ligionis est cogere religionē, quæ sponte suscipi debeat, non uicū & hostiæ *Religio non*
 ab animo libenti expostulentur. Ita & si nos compuleritis ad sacrificādum, *cogenda*
 nihil præstabitis dijs uestris: ab inuitis enim sacrificia nō desiderabunt, nisi si
 contentiosi sunt. cōtentiosus autē deus non est. Deniq; qui est uerus, omniā
 sua ex æquo, & prophanis, & suis præstat. Ideoq; & iudicium cōstituit æter-
 num de gratis & ingratis. Tamen nos quos sacrilegos existimatis, nec in fur-
 to unquā deprehendistis, nedum in sacrilegio. Omnes autem qui templa
 despoliant, & per deos iurant, & eosdem colunt, & Christiani non sunt, & sa-
 crilegi tamen deprehēduntur. Longum est si retexamus quibus alijs modis
 & derideantur & contemnantur omnes dii ab ipsis cultoribus suis. Sic & cir-
 ca maiestatem Imperatoris infamamur, tamen nuncq; Albiniani, nec Nigri- *Albiniani*
 ani, uel Cassiani inueniri potuerūt Christiani: sed idem ipsi qui per Genios *Nigriani*
 eorum in pridie usque iurauerant, qui pro salute eorum hostias & fecerant *Cassiani*
 & uouerant, qui Christianos sæpe damnauerant, hostes eorum sunt re- *Per Genios*
 perti. Christianus nullius est hostis, nedum Imperatoris: quem sciens à deo *Cesarum iur-*
suo constitui, necesse est ut & ipsum diligat, & reuereatur, & honoret, & sal- *rare*
uum uelit, cum toto Romano Imperio, quousq; seculū stabit, tamdiu enim *z N3.*
stabit. Colimus ergo & Imperatorem sic, quomodo & nobis licet, & ipsi ex-
pedit, ut hominem à deo secundum: & quicquid est, à deo cōsecutum, solo
deo minorem. Hoc & ipse uolet. Sic enim omnibus maior est, dum solo ue-
ro deo minor est. Sic & ipsis dijs maior est, dū & ipsi in potestate sunt eius.
 Itaque & sacrificamus pro salute Imperatoris, sed deo nostro & ipsius: sed *sacrificādum*
 quomodo præcepit deus, pura prece. Non enim eget deus conditor uniuers- *pura prece*
 itatis odoris, aut sanguinis alicuius. Hæc enim dæmoniorum pabula sunt.
 Dæmones autem non tantum respuimus, uerum & reuincimus, & cottidie
 traducimus, & de hominibus expellimus, sicut plurimis notum est. Ita nos
 magis oramus pro salute Imperatoris, ab eo eam postulantes, qui præstare
 potest. Et utiq; ex disciplina patientiæ diuinæ agere nos satis manifestū esse
 uobis potest, cum tanta hominum multitudo pars penē maior ciuitatis cu-
 iusq; in silentio & modestia agimus, singuli forte noti magis quàm omnes,
 nec aliunde noscibiles quàm de emendatione uitiorum pristinorum. Absit
 enim ut indignē feramus ea nos pati quæ optamus, aut ultionē à nobis ali-

Hh 2 quam

*Areæ sepul-
turarum.
Gentiles messi-
bus caruerunt
ob nexatos
Christianos*

*Solis deliquit
lumen, al-
titudo*

*Cæcilius
Capella*

*Hoc est, ne cū
deo pugnent*

*Cincius Se-
uerus.
Vespronius
Candidus.
Asper.*

quā machinemur, quam à deo expectamus. Tamen (sicut supra diximus) doleamus necesse est, quod nulla ciuitas impune latura sit sanguinis nostri effusionem. Sicut & sub Hilariano Præside, cum de arcis sepulturarum nostrarū adclamaissent: Areæ nō sint: areæ ipsorum non fuerunt. Messes enim suas non egerunt. Cæterum & imbre anni præteriti quid cōmeruerit genus humanum apparuit, catadysmum scilicet & retro fuisse propter incredulitates & iniquitates hominū: & ignes qui super mœnia Carthaginis proximè pependerunt per noctem quid minati sint, sciunt qui uiderunt, & pristina tonitrua quid sonauerint sciunt qui obduruerunt. Omnia hæc signa sunt imminētis iræ dei, quā necesse est, quoquo modo possumus, ut & annunciemus, & prædicemus, & deprecemur, interim localem esse. Vniuersalē enim & supremam suo tempore sentient, qui exempla eius aliter interpretantur. Nam & sol ille in conuentu Vticensi extincto penè lumine adeo portētum fuit, ut non potuerit ex ordinario deliquio hoc pati, positus in suo hypsomate & domicilio. Habetis Astrologos. Possumus æquē & exitus quorundam Præsidiū tibi proponere, qui in fine uitæ suæ recordati sunt deliquisse quod uexassent Christianos. Vigellius Saturninus qui primus hic gladiū in nos egit, lumina amisit. Claudius Herminianus in Cappadocia cum indignè ferens uxorem suam ad hanc sectam transisse, Christianos crudeliter tractasset, solusq; in prætório suo uastatus peste cum uiuis uermibus ebullisset: Nemo sciat aiebat, ne gaudeant Christiani. Postea cognito errore suo quod tormentis quosdam à proposito suo excidere fecisset, penè Christianus decessit. Cæcilius Capella in illo exitu Byzantino, Christiani gaudete, exclamauit. Sed qui uidentur sibi impune tulisse, uenient in diem diuini iudicii. Tibi quoq; optamus admonitionem solam fuisse, quod cum Adrumeticum Mauilum ad bestias damnasses, & statim hæc uexatio subsecuta est, & nunc ex eadem causa interpellatio sanguinis. Sed memento de cætero. Non te terremus, qui nec timemus: sed uelim ut omnes saluos facere possimus monendo, *μὴ θομαχῆν*. Potes & officio iurisdictionis tuæ fungi, & humanitatis meminisse: uel quia & uos sub gladio estis. Quid enim amplius tibi mandatur, quàm nocentes confessos damnare, negantes autem ad tormenta reuocare? Videtis ergo quomodo ipsi uos contra mandata faciatis, ut confessos negare cogatis. Adeo confitemini innocentes esse nos, quos damnare statim ex confessione non uultis. Si autem contenditis ad elidendos nos, iam ergo innocentiam expugnatis. Quanti autem Præsides & constantiores & crudeliores, dissimulauerunt ab huiusmodi causis: ut Cincius Seuerus, qui Thistri ipse dedit remedium quomodo responderent Christiani ut dimitti possent: ut Vespronius Candidus, qui Christianum quasi tumultuosum ciuibus suis satisfacere dimisit: ut Asper qui modicè uexatum hominem, & statim deiectum, nec sacrificium compulit facere, ante

ante professus inter Aduocatos & Adfessores, dolere se incidisse in hanc causam. Pudens etiam missum ad se Christianū, in elogio concussione eius *Pudens* intellecta, dimisit, scisso eodem elogio, sine accusatore negans se auditurum hominem, secundum mandatum. Hæc omnia tibi & de officio suggeri possunt & ab eisdem Aduocatis, qui & ipsi beneficia habent Christianorū, licet adclament quæ uolunt. Nam & cuiusdam Notarius cum à dæmone præcipitaretur, liberatus est: & quorundā propinquus & puerulus. Et quanti honesti uiri (de uulgaribus enim non dicimus) aut à dæmonijs, aut uoletudinibus remediati sunt. Ipse etiā Seuerus pater Antonini, Christianorū memor fuit. Nam & Proculū Christianū, qui Torpacion cognominabatur, Euhodæ procuratorem, qui eum per oleum aliquando curauerat requisit, & in palatio suo habuit usq; ad mortem eius: quem & Antoninus optime nouerat lacte Christiano educatus. Sed & Clarissimas scēminas, & Clarissimos uiros Seuerus sciens huius sectæ esse, non modo non læsit, uerū & testimonio exornauit, & populo furenti in os palām restitit. Marcus quoq; Aurelius in Germanica expeditione Christianorū militū orationibus ad deum factis, imbres in siti illa impetrauit. Quando non geniculationibus & ieiunationibus nostris etiam siccitates sunt depulsæ. Tunc & populus adclamans *DEO DEORVM, ET QVI* solus potens, in Iouis nomine deo nostro testimonium reddidit. Præter hæc, Depositem non abnegamus, Matrimonium nullius adulteramus, Pupillos piè tractamus, Indigentibus refrigeramus, Nulli malū pro malo reddimus. Viderint qui sectā mentiuntur, quos & ipsi recusamus. Quis deniq; de nobis alio nomine queritur? Quod aliud negotium patitur Christianus, nisi suæ sectæ: quam incestam, quam crudelem, tanto tēpore nemo probauit. Pro tanta innocentia, pro tanta probitate, pro iustitia, pro pudicitia, pro fide, pro ueritate, pro deo uiuo, cremamur: quod nec sacrilegi, nec hostes publici ueri, nec tot maiestatis rei pati solent. Nam & nunc à Præsīde Legionis, & à Præsīde Mauritanīæ uexatur hoc nomen, sed gladiotenus, sicut & à primordio mandatum est animaduerti in huiusmodi. Sed maiora certamina, maiora sequuntur præmia. Crudelitas uēstra gloria est nostra. Vide tantum ne hoc ipso, quod talia sustinemus, ad hoc solū uideamur erumpere, ut hoc ipsum probemus, nos hæc nō time re, sed ultro uocare. Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius ciuitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta obtulerunt: cum ille paucis duci iussis, reliquis ait, *ὁ δαλοι ἐ βίλετε ἀπὸ θνήσκουσιν κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε*. Hoc si placuerit & hic fieri, quid facies de tantis milibus hominū, tot uiris ac scēminis, omnis sexus, omnis ætatis, omnis dignitatis, offerentibus se tibi? Quantis ignibus, quantis gladijs opus erit? *Carthago decimanda* Quid ipsa Carthago passura est decimāda à te, cum propinquos, cum con tubernales suos illic unusquisq; cognouerit, cum uiderit illic fortasse & tui

h h 3 ordinis

ordinis viros & matronas, & Principales quasque personas, & amicorum tuorum uel propinquos uel amicos. Parce ergo tibi, si non nobis. Parce Carthagini, si non tibi. Parce Prouinciæ, quæ uisa intentione tua obnoxia facta est concussionibus & militum & inimicorum suorum cuiusque. Magistrum neminem habemus, nisi deum solum. Hic ante te est, nec abscondi potest, sed cui nihil facere possis. Cæterum quos putas tibi magistros, homines sunt & ipsi, morituri quandoque. Nec tamen deficiet hæc secta, quam tunc magis ædificari scias, cum cædi uidetur. Quisque enim tantam tolerantiam spectans, ut aliquo scrupulo percussus, & inquirere accenditur, quid sit in causa, & ubi cognouerit ueritatem, & ipse statim sequitur.

*Christianis
mus edificat
tur, quum af
figitur*

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS,
PER BEATVM RHENANVM.

Vadet amico cuidam qui uxorem amiserat, ut à secundis nuptiis sibi temperet. Atque inter disputandum eò prouehitur, ut tandem secundas nuptias damnare incipiat. Dissuadens utcumque ferri poterat, at damns ipse quoque damnari meruit. In hac re deceptus est peruerso Montani dogmate, secundas nuptias pro stupro habentis. Autor est diuus Hieronymus, librum de Castitate aduersus ecclesiam scriptum. Quæquam ueteres omnes atque adeo Hieronymus ipse, matrimonio parum æqui fuerint, uirginitatem & castitatem maximi facientes: cum quod putabant ultimum illum diem non procul abesse, memores illius Paulinæ sententiæ, Tempus in collectio est. Tum quod uidebant ex coniugiis multa nasci impedimenta, quæ puritatem Christianismi uiolarent, id temporis præsertim cum inter ethnicos agerent Christiani, & ethnicis per matrimonium copularentur. Certe constat Hieronymum hac de causa Romæ male audisse.

*Cur Tertullia
nus & multi
ueterum pau
lo iniquiores
fuerint matri
monio*

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

- E**T utique consiliū digere. Iuxta annotatiunculas Gorziensis collationis scriptissimus, De exitu singularitatis cogitare, & utique consilium dirigere. Tanquam aduocatum. Hoc est tanquam acceritum aut simpliciter, aut tanquam in aduocationem. Circumscribi potest. Hoc est reprimi, tolli potest, superari potest. Imaginem suam nos. Hoc est qui sumus imago ipsius. Contemnere uim. Ita in De fuga in persecutione, Sed potius cōtemnit, confidens scilicet de tutela domini. In nos. Hoc est, erga nos. Si continuerimus. Id est si hoc mordicus tenere uoluerimus. Et ibi definitio. Hoc est tanquam certum quid pronunciato, istam destructionem esse. Istiusmodi sententiam. Et eternitatis mercede dispungit. Usuratus Tertulliani sermo quem usurpat creberrime. Sic in de resur. Carnis, Aliam, inquit, substantiam operari, aliam mercede dispungi. Voluntatē eius imposuit. Nos, uoluntatē eis imposuit. Ex Gorziensi. Alte impressē. Fieri potest ut aduerbium Alte fuerit expositio eius quod sequitur Impresse, & è margine libri irrepperit in contextum. Sic in de Carne Christi. Et ut impressius dixerim. Eodem libro, Hoc quidem impressius, quod factum dicit, quam natum. Quæ enim manifestō. Hoc est, in manifestō. Vult nos deus sibi placita. Subaudi uelle. In quibus non indulgentia operatur, patrocinator. Nostrium secuti iudicium operatur uertimus in operatori. In quibus non indulgentia operatori patrocinator. Mox scripsimus, Ista præponit utique quæ magis. Ex Gorziensi collatione. Taxada esse. Hoc est

est æstimanda. Proinde habenda sunt.) Id est, proinde pluris facienda sunt.

Negauimus meram cui indulgenda est causa.) Pro indulgenda maluimus supponere, indulgentia. De quo lector sit monitus. Negabimus meram scilicet uoluntatem. Præteritum enim in futurum uertimus. Præscriptu.) Iuxta quartā inflexionem.

Nam & cum debuisset innuptis.) Contra consensum exemplarium maluimus scribere, Nam & quum de uidiuis & innuptis. Id quod lectorem nolumus latere. Bonum ita & si per se.) Melius, Bonū ita est, si per se nomen hoc obtinet.

Auferendiq; dictionem comparisonis.) Supposuimus, Aufer 3 deniq; dictionem comparisonis.

Inrecogitationem excussus sui.) Ex Gorziensi scripsimus, excessus sui. Hoc est nimiae indulgentiae. Vsurpat autem inrecogitationem pro incogitantia siue inconsiderantia, quo posteriori uocabulo Tranquillus etiam utitur in Claudio Cæsare.

Cum sollicitudinem nuptorū committit.) Hoc est confert & comparat inter se. Iuuenalis, Committit uates, & comparat inde Maronem. Diuus Hieronymus aduersus Heluidium in fine molestias nuptarum cōmittit cum libertate uirginū, & earum quæ matrimonio defunctæ sunt.

Et hoc ne primo matrimonio.) Sensus est, Et hoc, ne primo matrimonio irretiantur. Sed non omnes, fideles, Apostolicum ergo.) Ausi sumus 4

scribere, Sed non omnes fideles, Apostoli. Cur ergo quū fidelē d. Fastigiū.) Hoc est dignitatem & excellentiam. Non consilij diuini spiritus.) Legerim, consilium.

Eiq; parem necessariam.) Parem id est comparē siue sociam. Substantiue. Et infabricabiles manus in deo.) Nos, infatigabiles. Ex Gorziensi.

Vnis inter se nuptijs defuncti sunt.) Elegantissimè dictum. Sic Liuius, Defuncta morbis capita salubriora esse cœpere. Suetonius in Nerone, Britannia Armeniaq; amissa ac rursus utraq; recepta, defunctū se fatalibus malis existimabat. De hoc loquendi modo diximus in Annotationibus librorum præcedentium.

Si coniunctio & concretio dum in unitate semel fiat.) Exigit sensus ut pro dum scribatur duum, id est duorum. Nam sequitur, Et erunt iam non duo in unam carnem.

Duplicatam & exaggeratam esse nobis unius matrimonij tam s.g. fu. Deest, accusatiuus. Sed & benedicti, inquis, Patriarchæ.) Sic benedictum uocauit Eleutherium martyrem pontificem Romanum, & martyres benedictos,

& mulieres Christianas benedictas. Continentiam indicens.) Subaudi uox. Pro, indidente & compescente. Absolefcit.) Actiue pro absolēfacit siue abolet.

Et repastinationis in ultimo.) Repastinationē opponit propagationi 5 & accipit eā pro amputatione & euulsione siue recisione. Vt in De cultu foeminarum, Non repastinantes diuitiarum ueststrarum uel elegantiarū usum, quæ ad gloriam faciunt. Quæ uerba pauloante exponens ipse, dixerat, Proinde uobis curanda est amputatio & decussio redundantioris nitoris.

Ex quo iuueniuit.) A iuuenescendo. Postea pristinis præualere.) id est prioribus constitutionibus atq; decretis. Nam uidemus antiquas Imperatorum leges per posteriorum aequitatem emendari. Sic Iustinianus in Authenticis multa abrogat quæ priores Cæsares sanxerant. Idem & alij fecere. De qua re amplius in Apologetico.

Apud nos pl. atq; str. præscribitur.) Alludit ad locum Pauli in epistola ad Titum, unius uxoris uir. Memini dicamus loco deiectos.) Scripsi, digamos.

Ergo cæteris licet.) Hoc est, Laicis. Cōmicatur actione sacerdotis.) Nos, cōmunicatur actione sacerdotis. Ex Gorziensi. Deniq; dicamus.) Reposui-

mus, deniq; digamos reprehendi & necessitate administrantes, hoc est in necessitate. Cæterū administradi uerbū ecclesiasticis adhuc est in usu, quū loquuntur de exhibitione sacramentorum.

Et ubiq; sanctionis eius obeundis si disciplina.) Malim legere, ut ubique sanctiones eius obeundi disciplina.

Hh 4 Quid

6 Quia bonum permittit non expectat.) Audi sumus scribere, Quia bonum per-
mitti non expectat. Reddit enim rationem quare aliquid non statim bonum cen-
seri debeat, quia licet. Sed adsumi permittitur, aut quod, an bonum sit indu-
bium est.) Et ista uerba, mendis non carent. Ego satis religiose sum hactenus in au-
toribus uersatus, nec libenter muto, & quam potest fieri minimum, tamen ut ali-
quid lucis affulgeat lectori, libuit pro aut supponere ut, & pro indubium duas uo-
ces in dubio. Utilitatis praesentiam.) Nempe in hoc mundo, nam coelestia
praemia in futurum expectantur. Licentia plerumque tentatione disciplina.)
Ex Gorziensi collatione scripsimus, tentatio est disciplina. Et mox tentatio per li-
centiam operatur. Sed quibus reus non est.) Et haec castigatio nostra est. Sup-
posuimus enim pro quibus, qui hijs reus non est, hoc est ob circumductam uxo-
rem, & mercedem de euangelij praedicatione acceptam. In occasionem.) Ne
alii idem facitarent. Abstinencia praestruerit superiorem.) Subaudi sen-
sum. Id est de abstinendo a matrimonio. Non illud dicendum erit.) Non pro
nonne. Quasi speciem stupri.) Subauditur, esse. Maritos.) Marito-
rum hic & alibi nomine, coniugatos intelligit tam uirum quam mulierem.

Non subleuaret.) Hoc est prohiberet eam solitudinem quae de moribus est
ceu bonam. Non utique de moribus.) Subaudi, inquam dicit. Velit de

forma & cultu placere.) Nos, uelut de forma & c.p. Caterum uteris indul-
gentiam.) Vt cum accusatio. Vt & infra. Itaque hoc primum scilicet matrimo-
nium diutius uti uolunt. De summo illo iungere etiam uirginitatis gradu.)

7 Nihil suffragantibus exemplaribus pro iungere uerbo quod hic locum non habet,
substituimus compositam dictionem in uxora. Nam ni fallor, in uxora uirginitas
est Tertulliano quam *ἄγαυον* Graeci uocant. Per continentiam enim nego-
ciauerimus.) Negociauerimus sciat lector nos uertisse in negotiaberis.

Cum sua foemina cessat.) Hoc est abstinere a congressu. In prope est coelo.)
Inprope ut Deprope. Causantes.) Non uidebatur ullus elici posse sensus,
nisi scriberemus causatus. Cui etiam clariorem reseruans affectionem.) Aut,
cui etiam clariorem reseruans affectionem, Aut, ei etiam clariorem reseruans aff.

Pro qua Oblationes annuas reddas.) In De corona militis, Oblationes, inquit,
pro defunctis, pro natalitijs, annua die facimus. Et offers pro duabus.) Scri-
psimus, Et offeres. Nam praecedit Stabis & commemorabis.

Circundatum Virginis uniuiridis.) Nos, Virginibus ac un. Ex Gorziensi.
Et ascendit sacrificium t. lib. f. & inter c. uol. b. m.) Ironia est. Regendam
loculos.) Nos, regendos loculos. Ex Gorziensi. Lanificandis dispensan-
dum.) Castigauimus, lanificium dispensandum. Perierunt coelibum.) Et haec
Ironia. Hinc illud Hieronymi qui Tertulliani scriptis pectus suum refererat, Ad
Gerontiam, Scilicet perierunt domus coelibum. Et reliqua.

Militum aut peregrinantium sine uxoribus.) Et hoc transcripsit Hieronymus
in eandem de Monogamia epistolam, Ergo milites, inquit, & peregrinantes, sine
uxoribus sua hospitola non regunt. Foran reipub. prosp. ag.) Ironia.

Ne commercia delabantur.) Quae colunt diuites isti Christiani.

Ad quos suscipiendos legibus compelluntur homines.) Hoc ipsum alijs uer-
bis dixit Ad uxorem libro primo, Quarenda nobis, inquit, onera sunt, quae etiam
a Gentilium prophanis uitantur, quae legibus coguntur, sic enim illic legendum pro-
locantur. Nam hic est compelluntur. Exponit quodammodo haec loca in Apolo-
getico, quum inquit, Nonne uanissimas Papias leges, quae ante liberos suscipi co-
gunt, quam Iuliae matrimonium contrahit. Legum ergo nomine, Papiam illam Pop-
paeam in primis intellige, & alias De poenis coelibum sanctiones.

Quid

Quid ergo facies si nolis.) Sensus est, Quid ergo facies, si nolis, subaudi habere liberos. Puto nobis non licere nascentem necare quam & natum.) In nascentem subauditur tam. Huius formulæ multas iam orationes in Tertulliani præcedentibus libris passim indicauimus, usq; ad fastidiū. Nobis scilicet Christianis.

Quid interpositum recusasti.) Emēdauimus haud ineptē ceu putamus, Quod in te positum recusasti, id est, in tua potestate. Vel etiam anus quis enixa.)

Mendosa uox est, quis, legendum sæpius enixa.

Et si auspici initium est.) Hoc est, dum Auspex initiatur.

Nam quod ipsi Pontifici Maximo.) Quod coniunctionem, uertimus in accusatiuum duo. Nam duo ipsi Pontifici Maximo iterare matrimonia non licet, quod Monogamiæ gloria est. Sic in Præscriptionibus. Quid quod & summum Pontificem, in unis nuptiis statuit.

Cum autem deus summus tantum.) Deus tantum summus est, nam non possunt esse duo summa, ut est in Marcionem libro primo.

Qua diabolo quidam stant.) Non ignoret lector, pro quidam stant, supposuisse nos, qua diabolo qui antistant. Ut sit antistant, pro antistites agunt deorum scilicet gentilium. Nunc uirginitate, nunc uiduitate periurant.) Inuitus ab exemplarium lectione discedo, sed ramen hic pro periurāt ausus sum scribere euirant. Cuius mutationis hæc est ratio. Videbam uerbum periurant hic non habere locum. Deinde memineram annotasse Erasum nostrum in scholijs ad Gerontiā, in uetustis Hieronymi codicibus legi, Hierophanta apud Athenas euirat uirum. Ut sit figura Græca, euirat uirum id est secundum uirum, & euirat accipiatur absolute pro definit agere uirum. Hinc inductus sum ut hoc loco pro periurant supposuerim, euirant. Nec docti improbabit, ut spero. Siquidem Tertullianum imitatus est Hieronymus. Quod uero dicit hic, nunc uirginitate, nunc uiduitate euirant, idem scripsit in Præscriptionibus de Diabolo dei amulatore, Habet, inquit, & uirgines, habet & continentes.

Nouerā uirgines Vestæ apud Achanum.) Quid si legas apud Acharnenses.

Et atrocis apud Delphos.) Sic habent exemplaria. Catonem uocat Horatius atrocem hoc est constantem, ut exponit Acron Grammaticus. An hic sit Pythij epitheton propter constantiam in conficiendo dracone, nescio. Nec liquet an ἀτρεκής quod uerum significat, quo uocabulo Pindarus utitur, mutatum sit in atrox. Quibus locis.) Subaudi sunt. Et quidem Tauri illius Aegyptij antistites.) Hieronymus ad Gerontiam post Tertullianum istius rei meminit, Hierophanta apud Athenas, inquit, euiratur, siue potius, euirat uirum (ut modo ostendimus) & æterna debilitate fit castus. Flamen unius uxoris ad sacerdotium admittitur: Flamea quoque unius mariti eligitur uxor. Ad tauri Aegyptij sacra semel maritus assumitur. Ut omittam uirgines Vestæ & Apollinis, Iunonisq; Achivæ & Dianæ ac Mineruæ, quæ perpetua sacerdotij uirginitate marcescunt. Porro repetit hæc in fine libri de Monogamia. Et dixit ante Ad uxorem libro priore. Post luxuriam castitatem perditricem.) Nos, castitatis perditricem. Ex Gorziensi. Aut diuino.) Supposuimus, ut Dido. Hæc quum post mortem Sichæi mariti, insidias timens profugisset nō sine thesauris suis in Africam, & Carthaginem iam moliretur, noluit tamen Hiarbæ regi ditissimo nubere, qui ipsam miris modis ambiebat, sed sibi mortem adacto gladio consciuit, cuius corpus in pyram iniectum est, quam extrui ipsa iusserat, & crematum.

Ubi nuptias regis solo ultrò optasse.) Ablatiuum solo deleuimus.

Maluit cōtrario nubere.) Sic est in exemplaribus. In libro de Monogamia ubi hæc

hæc repetuntur, sic scriptum est, maluit è contrario uri quàm nubere.

Quæ & semel per uim.) Scripsi, quæ ut semel. Plura exempla certa de nō stris inueniam.) De nostris hoc est de Christianis. Q D. Plura exempla proferre possim longè uerioris castitatis ex numero Christianorum. Siquidem Gentilium castitas tantum corporis est, at Christiani mente & corpore castitatem exhibent, quæ tanto operosior est & difficilior, quanto minus laudis habet, uitam statim uio lente finire, quàm per castitatem & alias uirtutes, quoad deo uisum fuerit, eandem laboriose transigere. Ordinari in Ecclesia solent.) Nam ordinabantur uirgines, ut colligimus ex libro De uelandis uirginibus, quas ipse Virgines dei uocat. Et habebant quidem suum ordinem indubie. Deinde ordinabantur uiduæ, quæ in numerū illum uiduarum allegebantur, quas Paulus in epistola ad Timotheum non minores sexagenarijs esse uult & uniuiuas. Huius rei meminit Tertullianus antè ad uxorem libro priori, loquens de Apostolo, Quum uiduam, inquit, allegi in Ordinationem, nisi uniuiрам, non concedit. Quod inter Paradisum non potuit admitti.) Nos, intra paradisum. Ex Gorziensi.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTVLLIANI, EXHOR/
TATIO AD CASTITATEM.

Singularitas
Fides
Necessitas
carnis

Sanctificatio

Virginitas à
natiuitate.

Virginitas à
Baptismo.

Virginitas
Monogamia

NON dubito frater te post uxorem in pace præmissam ad compositionem animi cōuersum, de exitu singularitatis cogitare, & utiq; consilium dirigere. Quanquam & huiusmodi cum fide sua conloqui debeat unusquisque, eiusq; uires consulere: tamen quoniam in ista specie, carnis necessitas cogitatum mouet quærere apud eandem conscientiam quæ fidei resistit, opus est fidei extrinsecus consilium, tanquam aduocatum aduersus carnis necessitatem. Quæ quidem necessitas circumscribi potest, si uoluntas potius dei, quàm indulgentia consideretur. Nemo indulgentiam audendo promeretur, sed uoluntati obsequēdo. Voluntas dei est sanctificatio nostra. Vult enim imaginem suam nos etiam similitudinem fieri, ut simus sancti, sicuti & ipse sanctus est, inquit. Id bonum, Sanctificationem dico, in species distribuit complures, ut in aliqua earum deprehendamus. Prima species est, Virginitas à natiuitate. Secunda Virginitas (ut ex arbitrio suo uidua maneat) id est, à lauacro aquæ aut in matrimonio purificat ex compacto, aut in uiduitate perseuerat ex arbitrio. Tertius gradus superest monogamiæ, cum post matrimonium unum interceptum, exinde sexui renunciatur. Prima felicitas prima uirginitas est, nō nosse à quo postea optabis liberari, in totum. Secunda uirginitatis est, contemnere uim quàm optime noris. Reliqua species hætenus nubendi post matrimonium morte disiunctum, præter uirtutes etiā modestiæ laus est. Modestiæ

destitæ enim laus est, ablatum non desiderare, & ablatum à deo domino, si-
ne cuius uoluntate nec foliū de arbore labitur, nec passer assis unius ad terrā
cadit. Quā deniq; modesta illa uox est, Dominus dedit, dominus abstulit: ut domino uisum est, ita factū est: Ideo si nuptias ablatas restauremus, si-
ne dubio cōtra uoluntatē dei nitimur, uolentes habere rursus quod habere
nos noluit. Si enim uoluisset, nō abstulisset. Nisi & in hoc uoluntatem dei
interpretamur, quasi rursus uellet in nos, qđ iam noluit deus. Nō est bonæ
& solidæ fidei, sic omnia ad uoluntatē dei referre: & ita adulari unūquēq; di-
cendo, nihil fieri sine iussione eius: ut non intelligamus aliquid esse in nobis
ipsis. Ceterū excusabitur omne delictū, si cōtinuerimus, nihil fieri à nobis si-
ne dei uolūtate. Et ibi definito, istā destructionē totius disciplinæ etiā ipsius
dei, si & quæ nō uult de sua uolūtate producit, aut nihil est quod deus non
uult. Sed quomodo uetat quædā, quibus etiā suppliciū æternū cōminatur?
Vtiq; etiā quæ uetat nō uult, à quibus & offenditur: sicut & quæ uult, præci-
pit, & accipit, & æternitatis mercede dispungit. Itaq; cū utrūq; ex præceptis
eius didicerimus, quid uelit, & quid nolit, iam nobis est uoluntas eligendi al-
terum, sicut scriptum est, Ecce posui ante te bonū & malum: gustasti enim
de arbore agnitionis. Et ideo non debemus quod nostri expositum est arbi-
trio, in dei referre uoluntatem, quos uult ipse & uelle, qui malum non uult.
Ita nostra est uoluntas, cum malum uolumus aduersus dei uoluntatem, qui
bonum uult. Porro si quæris, unde ueniat ista uoluntas, qua quid uolumus
aduersus dei uoluntatem: Vt dicam: Ex nobis ipsis. Nec temerè, semini tuo
respondeas necesse est. Siquidem ille princeps generis & delicti Adam uo-
luit, quod deliquit. Neq; enim diabolus uoluntatem eis imposuit delinquen-
di, sed materiam uoluntatis subministravit. Cæterum uolūtas dei in obau-
dientiam uenerat. Proinde & tu si obaudieris deo, qui te proposito præce-
pto liberæ potestatis instituit, per uoluntatis libertatem uolens deuergis in
id quod deus noluit. Ita te putas à diabolo subuersum, qui & si uult te uelle
quod deus nō uult, nō tamen facit ut & uelis: quia nec tunc inuitos Proto-
plastos ad uoluntatem delicti subegit, imò neque inuitos neq; ignorantes
quid deus nollit. Vtiq; enim nolebat fieri, cui admissio mortem destinabat.
Ita diaboli opus unū est, tentare quod in te est, an uelis. At ubi uoluisti, se-
quitur ut te sibi subigat, non operatus in te uoluntatem, sed nactus posses-
sionem uoluntatis. Igitur cum solum erit in nobis uelle, in hoc probatur no-
stra in deum mens, an ea uelimus quæ cum uoluntate eius sapiant. Altè im-
presse recogitandam esse dico dei uoluntatem, quid etiam in occulto uelit.
Quæ enim manifesto, scimus omnes. Ea q; ipsa qualiter in manifesto sint
perspiciendū est. Nam si quædam uidentur uoluntatem dei sapere dum à
deo permittūtur, non statim omne quod permittitur, ex mera & tota uolun-
tate procedit eius qui permittit. Ex indulgentia est, quodcunq; permittitur.

Quæ

*Aliquid est in nobis ipsis**Mercede eter-
nitatis dispen-
gere.
Liberum ar-
bitrium**Libertas uo-
luntatis*

Quæ & si sine uoluntate non est, quia tamen aliquam habet causam in loco cui indulgetur, quasi de inuita uenit uoluntate passa causam sui, quæ cogit uoluntatem. Vide qualis sit uoluntas eius, cuius altera sit causa. Secunda iterum species consideranda est puræ uoluntatis. Vult nos deus sibi placita in quibus non indulgētia operatori patrocinator, sed disciplina dominatur. Si tamen alia, ista præponit utiq; quæ magis uult, dubium ne est ea nobis taxanda esse, quæ mauult, quàm ea, quæ minus uult. Qui alia magis uult, proinde habenda sunt. Nam ostendendo quæ magis uelit, minorem uoluntatem maiore deleuit. Quantoq; notitiæ tuæ utranq; proposuit, tanto definiuit id te sectari debere quod paruit eū magis uelle. Ergo si ideo declarauit uti secteris quod magis uult, sine dubio nisi ita facis, contra uoluntatem eius sapiis, sapiendo cōtra potiore[m] eius uoluntatē, magisq; offendis quàm promereri. Quod uult quidem faciendo, quod mauult respuendo, ex parte delinquis, non tamen promereri. Porro & promereri nolle, delinquere est. Secundum itaq; matrimonium, si ex illa dei uoluntate quæ indulgētia cogitur, negabimus meram cui indulgētia est causa: si ea cui potior alia præponitur, continentia[m] magis appetendā, didicerimus non potiore[m] à potiore scindi. Hæc præstruxerim, ut iam Apostoli uoce decurram. In primis aut non uidebor irreligiosus, si quid ipse profitetur continentia[m] magis appetendā didicerim. Iam animaduertam omnem illam indulgentiam nuptiarum de suo, id est, de humano sensu, non de diuino præscriptu induxisse. Nam & cum de uiduis & innuptis definiuit uti nubant, si continere non possunt, quia melius est nubi, quàm uri, conuersus ad aliam speciem, Nuptis autem denuncio, inquit, non ego, sed dominus. Ita ostendit, extra rationem personæ suæ dominum: & quod supra dixerat, id non ex persona domini, sed ex sua pronuncia[n]te, Melius esse nubi quàm uri. Quæ uox licet ad eos pertineat, qui sunt nupti, uel uiduæ, qui tamen nubendi licentiam amplectuntur, uelim retractare, quale bonum ostendat quod melius est pœna: quod non potest uideri bonum, nisi pessimo comparatum: ut ideo bonum sit nubere, quia deterius est ardere. Bonū ita est, si per se nomen hoc obtinet, sine comparatione non dico mali, sed etiam boni alterius: ut & si bono alij comparatur, & ab alio adumbratur, nihilominus remaneat in boni nomine. Cæterū si per mali collationem cogitur dici, non tam bonum est quàm genus mali inferioris, quod à superiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur.

3 Aufer deniq; dictionem comparationis, ut non dicas, melius est nubere q̃ uri: & quæro, an dicere audeas melius est nubere, non adijciens quid sit id quo melius est. ergo quod non melius, utiq; nec bonum, quia abstulisti & remouisti dictionem cōparationis, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius esse nubi quàm uri, sic accipiendum est, ac si melius uno oculo quàm duobus carere. Si tamen à comparatione discedas, non erit melius

lius unum oculum nō habere, quā & bonum. Nemo igitur capiet ex hoc capitulo defensionē, quod propriē ad nuptos & uiduas spectat, quibus nulla adhuc coniunctio numeratur. Quanquam ostenderim etiam illis numerandam esse permissi conditionem. Cæterum de secundo matrimonio sci-
mus tamē Apostolum pronunciaſſe: Solutus es ab uxore, ne quaſieris uxore. Sed & ſi duxeris, non delinques. Proinde tamen & huius sermonis ordinem, conſilio ſuo, non de diuino præcepto introducit. Multum autem inter-
eſt inter dei præceptum, & conſilium hominis. Præceptum dei, inquit, non habeo, ſed conſilium do, quaſi miſericordiam conſecutus fidelis eſſe. quoniam neq; in Euangelio neq; ipſius Pauli Episto-
lis ex præcepto dei inuenias permiſſam matrimoni ſeparationem. Vnde unum habendum confirmatur, quia quod à domino permiſſum non inuenitur, id agnoſcitur interd-
ctum. Adde quod & hæc ipſa huius conſilij interiection quaſi inrecogitatio-
nem exceſſus ſui paſſa, ſtatim ſe refrenat & reuocat, cum ſubiungit: Verum-
tamen huiusmodi, preſſurā carnis habebunt: Cum parcere ſe eis dicit: Cum
tempus in collecto eſſe adiicit, quo oporteat etiā habentes matrimonia pro
non habentibus agere: Cum ſollicitudinem nuptorum committit. Per hæc
enim docens cur non expediat nubere, diſſuadet ab eo quod ſupra indulſe-
rat. Et hoc ne primo matrimonio, quāto magis ſecundo. Cum nos uero ad
exemplum ſuum hortatur, utiq; oſtendens quid nos uelit eſſe, id eſt conti-
nentes, pariter declarat quid nos eſſe nolit. Id quod non uult, nec ſponte nec
ueritate permittit, Si enim uellet, non permiſiſſet, imò imperaſſet. Sed ecce
rurſus, Mulierē defuncto marito dicit nubere poſſe, ſi cui uelit, tantū in do-
mino. At enim felicior erit, inquit, ſi ſic perſeuerauerit ſecundum meum con-
ſilium. Puto autem, & ego ſpiritū dei habeo. Videmus duo conſilia, quo ſu-
pra nubendi ueniam facit, & quo poſtmodum continentiam nubendi indi-
cit. Cui ergo, inquis, conſilio adſentabimur? Inſpice & lege. Cum ueniam fa-
cit, hominis prudentis conſilium allegat. Cum continētiam indicit, Spiritus
ſancti conſilium adfirmat. Sequere admonitionem cui diuinitas patrocina-
tur. Spiritū quidem dei etiā fideles habent, ſed non omnes fideles Apoſto-
li. Cur ergo cum fidelem dixerit, adiicit poſtea, ſpiritum ſe dei habere, quod
nemo dubitat etiam de fideli: idcirco hoc dixit, ut ſibi Apoſtoli ſtigiū red-
deret. Propriē enim Apoſtoli ſpiritū ſanctum habent, qui plenē habent in
operibus Prophetiæ efficaciam uirtutum, atq; documentorū linguam, non
quaſi ex parte, quod cæteri. Ita ſpiritum ſanctum autoritate ad eandem ſpe-
ciem adire fecit, cui nos magis obſequi uoluit: & factum eſt iam non conſi-
lium diuini ſpiritus, ſed pro eius maiestate præceptum. Ad legem ſemel nu-
bendi dirigam. Ipſa origo humani generis patrocinator, conteſtans quid
deus ab initio conſtituerit, in formam poſteritatis recensendam. Nam cum
hominem figuraſſet, eiꝝ parem neceſſariam proſpexiſſet, unam de coſtis
eius

Apoſtoli

Origo huma-
ni generis Mo-
nogamie pa-
trocinator

Ii eius

*Adam & Eua
unis inter se
nuptijs de/
functi sunt*

eius mutuatus, unam illi foeminam finxit, cum utiq; nec artifex, nec materia defecisset: plures costæ in Adam, & infatigabiles manus in deo, sed nō plures uxores apud deum. Et ideo homo dei Adam, & mulier dei Eua unis inter se nuptijs defuncti sunt. Formam hominis dei, de originis autoritate, & primam dei uoluntatem sanxerunt. Erunt duo, inquit, in una carne: non tres, neq; quatuor. Alioquin iam non una caro, nec duo in una carne. Tunc erunt, si coniunctio & concretio duum in unitate semel fiat. Si uero rursus, aut sæpius, iam una esse desijt: & erunt iam non duo in unam carnem, sed una planè caro in plures. At cum Apostolus in ecclesiam & Christū interpretatur, erunt duo in una carne, secundū spiritales nuptias ecclesiæ & Christi, unus Christus & una eius ecclesia, agnoscere debemus duplicatā & exag Gerardam esse nobis unius matrimoniij tam secundū generis fundamētum, quā secundum Christi firmamentum. Vno matrimonio censemur utrobique, & carnaliter in Adam, & spiritualiter in Christo: Duarum natiuitatum unum est monogamiæ præscriptum. Vtraq; degenerat, qui de monogamia exorbitat. Numerus matrimoniij à maledicto uiro coepit. Primus La-

*Lamech pri/
mus Diga/
mus.
Patriarche
polygami*

mech duabus maritatus, tres in unam carnem effecit. Sed & benedicti, inquis, Patriarchæ non modo pluribus uxoribus, uerum etiā concubinis coniugia miscuerunt. Ergo propterea nobis quoq; licebit in numerum nubere. Sanè licebit si qui adhuc typi alicuius futuri sacramenti supersunt, quos nuptiæ tuæ figurent: aut si etiam nunc locus est uocis illius, Crescite & multiplicamini, id est, si nondum alia uox superuenit, Tempus iam in collecto esse,

*Concubitus, se/
minarium ge/
neris.
Sementē gene/
ris emisit in/
dultis cōiugio/
rum habenis*

restare ut & qui uxores habent tanquam non habentes agant. Vtiq; enim continentiam indicens, & compescens concubitus seminarium generis, absolescit Crescite illud & multiplicamini. Vt opinor autem unius & eiusdem dei utraq; pronuntiatio & dispositio est, qui tunc quidem in primordio sementem generis emisit indultis coniugiorum habenis, donec mundus repletur, donec nouæ disciplinæ materia proficeret: nunc uero cum extremitatibus temporum cōpressit quod emiserat, & reuocauit quod indulserat, nō sine ratione propagationis in primordio, & repastinationis in ultimo. Semper initia laxantur, fines contrahuntur. Propterea syluam quis instituit, & crescere sinit, ut tēpore suo cædat syluā. Erat uetus dispositio, quæ in Euangelio nouo deputatur, in quo & securis ad radicem arboris posita est. Sic & oculus pro oculo, & dentem pro dēte, iam senuit: ex quo iuueniuit, Malum pro malo nemo reddat. Puto autem etiam humanam constitutionem atque decretum postea pristinis præualere. Cur autem de pristinis exemplis non ea potius agnoscamus quæ cum posteris communicant disciplinæ, formam uetustatis ad nouitatem transmittunt? Ecce enim in uetere lege animaduerto castratam licentiam sæpius nubendi. Cautum est in Leuitico, Sacerdotes mei non plus nubent. Possum dicere, etiam illud plus esse quod

*Licentia sæpi/
us nubendi, in/
peteri lege ca/
strata*

quod semel non est. Quod non unum est, numerus est. Denique post unum incipit numerus. Vnum autem omne quod semel est. Sed uni Christo serua-
batur, sicut in cæteris, ita in isto quoque legis plenitudo. Inde igitur apud nos plenius atque structius præscribitur, unius matrimonij esse oportere, quos al-
legi in ordinem Sacerdotalē. Vsq̃ ad quosdam memini digamos loco deie-
ctos. Sed dices, ergo cæteris licet, cum quibus nō liceat excipit. Vani erimus
si putauerimus quod Sacerdotibus nō liceat, laicis licere. Nonne & laici Sa-
cerdotes sumus? scriptum est Regnum quoque nos & sacerdotes, deo & pa-
tri suo fecit. Differentiam inter Ordinem & Plebem constituit Ecclesiæ au-
toritas, & honor per Ordinis confessum sanctificatus à deo. Vbi ecclesiasti-
ci ordinis non est confessus, & Offert, & Tinguat Sacerdos qui est ibi solus.
Sed & ubi tres, ecclesia est, licet laici. Vnusquisque enim de sua fide uiuit. Nec
est personarum acceptio apud deum: quoniam non auditores legis iustifi-
cabitur à deo, sed factores, secundum quod & Apostolus dicit. Igitur si ha-
bes ius Sacerdotis in te metipso, ubi necesse est habeas, oportet etiam disci-
plinam Sacerdotis necesse sit habere ius sacerdotis. Digamus tinguat, diga-
mus offers: quanto magis laico dicat, quo ad salutem erit agere pro sacerdo-
te: quàm ipsi sacerdoti dicitur, qui eo facto excommunicatur actione sacer-
dotis. Sed necessitati, inquis, indulserit. Nulla necessitas excusatur, quæ po-
test non esse necessitas: denique Digamos reprehendi & necessitate admini-
strantes quod non licet. Dicam, omnes nos deus ita uoluit dispositos esse,
ut ubique sanctiones eius obeundi sit disciplina. Vsq̃ adeo nisi laici ea obser-
uent per quæ Presbyteri allegantur, quomodo erunt Presbyteri qui de lai-
cis allegantur? Ergo præferre debemus ante laicum iussu à secundo matri-
monio retinere, dum presbyter esse non alius potest quàm laicus qui semel
fuerit maritatus. Liceat nunc denuo nubere, si & omne quod licet, bonum est.
Idem Apostolus exclamabat, Omnia licent: sed non omnia pro salute. Quod
non prodest, oro te, potest bonum dici? Si licita sunt & quæ non pro salu-
te, ergo & quæ non bona sunt, licita sunt. Quid autem magis uelle debebis,
quod ergo bonum est quia licet, an quod ergo quia prodest? Multum exi-
stimo esse inter licentiam & salutē. De bono non uincis, scilicet quia bonum
permitti non expectat. Sed adsumi permittitur, ut quod an bonum sit in
dubio est, quod potest etiam non permitti, si non habeat aliquā sui causam
primam. Quia propter incontinentiæ periculum permittitur nubere secun-
dum: quia nisi licentia alicuius non bonæ rei subiaceret, nō esset in quo pro-
baretur, qui diuinæ uoluntati, & qui suæ potestati obsequatur: quis nostrum
utilitatis præsentiam sectetur, & quis occasionem licentiæ amplexetur: quis
diuinæ uoluntati, & quis suæ uoluntati obsequatur. Licentia plerumque tenta-
tio est disciplinæ, quoniam disciplina per tentationem probatur, tēratio per
licentiam operatur. Ita fit ut omnia liceant, sed non omnia expediant: dum

tentatur cui permittatur, & uincatur dum in permissione tentatur. Licebat & Apostolis nubere, & uxores circumducere. Licebat & de Euangelijis uiuere. Sed qui huius usus non est in occasionem, ad exemplum nos suum prouocat docens in eo esse probationem, in quo licentiæ experimentum. Abstinentiæ præstruxerit superiorem, ne sensus eius interpretemur. Non illud dicendum erit, secundum matrimonium quasi speciem stupri? Cum enim dicat maritos hoc in sollicitudinem habere quoniam modo sibi placeant: non utique de moribus (nam ut bonam sollicitudinem non subleuaret) sed de cultu, & ornatu, & omni studio formæ, ad illecebras mouendas sollicitos iungit uelut de forma & cultu placere carnis concupiscentiæ ingenium sit, quæ etiam stupri causa est. Ecquid uidetur tibi stupri ad finem esse matrimonium, quoniam ea in illo reprehendo quæ stupro cõpetunt. Interim dominus ipse dicit, qui uiderit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, iam stuprauit eam in corde suo. Qui autem ad ducendum uiderit, minus perfecit: quid si etiam duxerit? quod non faceret, nisi ad ducendum concupisset. Nisi potest duci uxor, quam & si non uideris, at cõcupieris saltem cum ipsam ducere cõperis. Multum sanè abest maritus ab zelo, non concupiscens. Omnis mulier zeliuira est quandiu aliena, nec per alium fit marita nisi per quem & adultera. Legis uidetur matrimoni & stupri differentia. alioquin res & uiris & foeminis eadem imponit: est enim & matrimoniũ & stuprum cõmixtio carnis. scilicet certandum cuius concupiscentia nos stupro adæquauit. Ergo, inquis, iam & primas, id est unas nuptias destruis. Nec immerito: quoniam & ipsæ ex eo constant quod est stuprum. Et ideo optimum est homini mulierem non tangere, quia cara est stupri affinitate. Sed cum hæc etiam de primis & unis nuptiis prætendi ad causam continentia possint, quanto magis secundo matrimonio recusando præuidebuntur? Gratus esto, si semel tibi deus indulget nubere. Gratus enim eris, si & iterum indulgisse tibi nescias. Ceterum uteris indulgentiam, cum nec modestiam uteris. Modestia à modo dicitur. Non tibi sufficit de summo illo in uxorem etiam uirginitatis gradu in secundum deliquisse nubendo, sed in tertium adhuc deuolueris, & futuris impelli potes, qui in secunda statione continens non fuisti, quia nec prohibere plures nuptias uoluit qui de secundis prouocandis retractauit. Nubamus igitur cottidie & nubentes ab ultimo die deprehendamus, tanquam Sodoma & Gomorra: quo die adimplebitur Væ illud super prægnantes & lactantes, id est, maritos incontinentiæ. de nuptiis enim uteri & ubera infantis. Et quādo finis nubendi? Credo post finem subandi. Renunciant tandem carnalibus fructibus, ut aliquando spiritalia retractemus. Rappe occasionem & si non exoptatissimā, attamen desisti habere cui debitum solueres. O te felicem debitorem, simile damnum, quid diximus damnum? lucrum sentientem. Per continentiam enim negociaberis, magnam substantiam

substantiam necessitatis parsimonie carnis seruientis adquirens. Recogitemus enim ipsam conscientiam nostram, quam alius alium se homo sentiat, cum sua foemina cessat. Si orationem facit ad dominum, inpropè est cœlo. Si scripturæ incumbit, totus illic est. Si psalmum canit, placet sibi. Ideo Apostolus purificationi orationem commendauit, causatus id quod ad tempus permiserat: semper nobis exercendū esse, qđ semper prodest. Si cottidie omnimomento oratio hominibus necessaria, utiq; & continentia, quæ orationi necessaria sit. Oratio de conscientia procedit. Si conscientia erubescit, erubescat oratio. Spiritus ducit orationē ad deum. Si spiritus reus apud se sit, conscientia erubescit, quomodo audebit orationem ducere ad altare? Sic etenim est Prophetica uox ueteris testamenti: Sancti erimus, quia & deus sanctus, & rursus: Cum sancto sanctificaris, & cum uiro innocente innocens eris, & cum electo electus eris. Debemus enim ita ingredi in disciplina domini, ut deo dignum fructum non secundum carnis[†] exsqualentiae cōcupiscentiam. Ita enim & Apostolus dicit, quod sapere secundum carnem, mors est, secundum spiritum uero sapere, uita æterna sit in Christo Iesu domino nostro. Si hæc obtusio, etiam cum in unis nuptiis in nos carnis exercetur, spiritum sanctum auertit, quāto magis cum in secundo matrimonio agitur? Duplex enim iste rubor est: quia in secundo matrimonio duę uxores eundē circumstant maritum: una spiritu, alia carne. Nec enim pristinam poteris odisse, cui etiam clariorem reseruas affectionem. Et iam repete apud deum pro cuius spiritu postules, pro qua Oblationes annuas reddas. Stabis ergo ad deum cum tot uxoribus, quot illas oratione cōmemoras: & Offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per Sacerdotem de Monogamia ob pristinum de uirginitate sancitum, circumdatum Virginibus ac Vniuiris: & ascendet Sacrificium tuum libera fronte: & inter cæteras uoluntates bonæ mentis postulabis tibi & uxori castitatē. Scio quibus excusationibus coloremus insatiabilem carnis cupiditatem: ex quibus necessitates adminiculorum descendunt: administrandam familiam, regendos loculos, clauēs custodiendas, lanificiū dispensandum, uictum procurandum, curas domesticas. Scilicet solis maritorum domibus bene est. Perierūt cœlibum familiæ, spadonum, militum, aut peregrinantium sine uxoribus. Nō enim & nos milites sumus, eo quidem maioris disciplinæ quo & tanti Imperatoris? Non & nos peregrinantes in isto seculo sumus? Cur autem ita dispositus est Christianus, ut sine uxore non possit? Num & consortium onerum domesticorum necessarium est? Habe aliquam uxorem spiritalem. Adsume de uiduis, fide pulchram, paupertate dotatam, ætate signatam. Bonas nuptias fecerit huiusmodi uxor. Has te plures habere deo gratum est. Sed de posteriori tempore cogitant Christiani, quibus crastinum non est. Hæredes dei seruus desiderabit, qui semetipsum de seculo exhæreditaui. Vt ergo quid repetit ma-

Orationem facere ad dominum. Scripturæ incumbere. Psalmum canere

Consortiū onerum domesticorum

trimonium cum de pristino nō habeat liberos? Itaq; hoc primū diutius uti
 volunt, ipso Apostolo festinante ad dominum † in persecutionibus, con
 stantissimum in martyrijs, promptissimum in communicationibus rerum,
 temperatissimum in acquisitionibus, postremo usuris, morte relinquendis,
 filijs. Forſan Reipublicæ prospectu aguntur, ne diuites deficiant, si soboles
 non habent: ne leges, ne iura, ne commercia delabantur, ne templa derelin
 quantur, ne non sint qui exclament, Christiani ad bestias. Hæc enim audire
 desiderant, qui filios quærunť. Sufficiat ad consilium uiduitatis uel ista præ
 cipua causa, importunitas liberorum. Ad quos suscipiēdos legibus compelluntur homines: quia sapiēs quisq;, nunquā libens filios desiderasset. Quid
 ergo facies, si nolis, si uxorem de tua conscientia impleueris, dissoluturus es
 medicamine conceptum? Puto nobis non licere nascentem necare, quā &
 natum. Sed forte illo tempore prægnantis uxoris remedium à deo petes.
 Tanta solitudine à deo petere audebis, quod in te positum recusasti? Opi
 nor aliqua sterilis prospicietur, uel etiam anus sæpius enixa. Quid à domi
 no magis euenire potest, si quis præsumptionem eius pro dei æmulatione
 prouocaret. Scimus denique quendam ex Patribus cum propter familiam
 suam, secundo matrimonio sterilem captasset uxorem, tam iterum patrem
 factum quā & iterum maritum. Ad hanc meam contentionem, frater dile
 ctissime, uidemus etiam seculi exempla, quæ sæpe nobis etiam in testimo
 nio posita sunt, cum quod bonum & deo placitum uidetur, testimonio oneratur.
 Monogamia apud ethnicos in summo honore est, ut & uirginibus le
 gitimè nubentibus uniuiſa Pronuba adhibeatur, & si auspici initium est.
 Item in quibusdam Solennibus & Auspicjs, ut prior sit Vniuiſæ locus. Cer
 tē Flaminia non nisi uniuiſa est, quæ Flaminia lex est. Nam duo ipsi Pon
 tifici Maximo iterare matrimonia non licet, quod Monogamiæ gloria est.
 Cum autem deus summus tantum, Satanas ad perficiendum prouocatio
 est nostra, imò subfusio pigriſſimorum ad continentiam deo exhibendam,
 qua diabolo qui antistant, nunc uirginitate, nunc uiduitate euiſant. Nouer
 ram uirgines Vestæ apud Achanum, & atrocis apud Delphos, & Miner
 uæ, & Dianæ, quibus locis. Noueram continentes uiros, & quidem Tauri
 illius Ægyptij antistites: Fœminas uero Cereris Aphricanæ, cui etiam spon
 te abdicato matrimonio adſeneſcunt, exinde adempto contactu masculo
 rum, usq; ad oscula filiorum. Inuenit diabolus, post luxuriam castitatis per
 ditricem, quomodo reus sit Christianus, qui castitatem recusauerit conser
 uatricem. Erunt nobis in testimonium & fœminæ quædam seculares, ob
 Vniuiſatus obſtinationem famam conſequutæ: ut Dido, quæ profuga, in
 alicno solo, ubi nuptias regis ultrò optaſſe debuerat, ne tamen ſecundas ex
 periretur, maluit è contrario uri quā nubere: Vel illa Lucretia, quæ ut ſe
 mel per uim & inuita alium uirum paſſa eſt, ſanguine ſuo maculatā carnem
 abluir

Testimonio
 onerari

à pueris

Dido
 Lucretia ſan
 guine ſuo ma
 culatā carnem
 abluir

abluit, ne uiueret iam non sibi Vniuiua. Plura exempla certa de nostris inueniam, & quidem tanto potiora, quāto maius est uiuere in castitate, quā pro ea mori: hoc est animæ id bonum misceri, quā uiuendo separari animam. Quātæ igitur & quæ in Ecclesijs Ordinari in Ecclesia solent, quæ deo nubere maluerunt, quæ carnis suæ honorem instituerunt, quæq; se iam illius pudoris filias dicauerunt, occidentes in se concupiscentiā libidinis, & totum illud quod intra Paradisum non potuit admitti. Vnde præsumendum est hos qui intra paradisum recipi uolunt, tandem debere cessare ab ea re, à qua Paradisus obstructus est. Gratia ergo cum intelligenti hæc. Memento in orationibus tuis Tertullianj ad hæc exhortantis.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS
PER BEATVM RHENANVM.

QVod alibi suadere tantum uisus est, hic tanquam dogmatistes præcipit, secundas nuptias aperte damnans, & in Monogamia persuadenda egregie ineptiens. Standum est nobis ab orthodoxorum patrum sententiā, nec uolentē Paulinorum uerborum interpretationi ullo modo adhærendum. Diuus Hieronymus epistolam ad Titum enarrans, Montanus, inquit, & qui Nouati schisma sectantur, nomen sibi munditiæ præsumpsere: putantq; secunda matrimonia ab ecclesiæ cōmunionē prohibenda, cum Apostolus de episcopis & presbyteris hoc præcipiens, utiq; in cæteris relaxarit: non quod hortetur ad secūda matrimonia, sed quod necessitati carnis indulgeat. Scripsit & Tertullianus de Monogamia librum hæreticum, quem Apostolo contraire, nemo qui Apostolum legerit, ignorabit. Idem in Catalogo scriptorum ecclesiasticorum refert hunc librum aduersus ecclesiam scriptum. Quæ uerba uelut antidotum libuit præmittere, quo lectoris animus præmunitus, absq; detrimento uerioris sententiæ tutus transcurrat.

ANNOTATIONES IN LIBRVM SEQVENTEM.

Hæretici nuptias auferunt.) Intelligit Marcionitas. Disputans enim aduersus Marcionem libro primo, Non tingitur apud illum, inquit, caro nisi uirgo, nisi uidua, nisi coelebs, nisi diuortio baptisma mercata. Ceu alibi etiam meminimus. Physici ingerunt.) Physicos uocat omnes qui à Monogamia & pueruſa Montani doctrina abhorrebant, commentitium illum Paracletū non agnoscentes. A quo spiritu se Spiritales iudicabant & nominabant Montanistę. Erant ergo orthodoxi illis Physici hoc est naturam sequentes quæ uoluptati corporis dedita est, & afflictionem martyrij refugit, idq; quum propter iteratas nuptias, tum quod in persecutione fugitabāt. Physicorum mentionem antè fecit aduersus Praxean. Deniq; cauerat pristinum, inquit, doctor de emendatione sua: & manet chirographum apud Physicos, apud quos tunc gesta res est, exinde silentium. Et nos quidem postea agnitio Paracleti atque defensio, disiunxit à Physicis. Sic enim utrobq; legitur in Gorziensi uolumine tametsi Hirsaugiense exemplar habet illic Psychicos & Psychicis. Sed tamen idem sensus est, siue Naturales nos uocet siue Animales, iuxta Paulinā illam consuetudinē, Animalis homo nō percipit ea quæ sunt spiritus dei. Huc enim ea respicit appellatio, ceu diximus in Annot. eius libri.

Inter alienos spadones.) Sic uocat Marcionitas quod à nuptijs abstinerent in-
star spadonũ, & extra ecclesiam essent eieci, nempe hæretici. Igitur alieni, nec ad
legẽ amplius pertinentes. Et aurigas tuos.) Marcionitas uocauit alienos tan-
quam separatos. De orthodoxis dicit, tuos. Eis aurigarum nomen accommodat
ob tumultum matrimonij quasi coniugatus necessitatibus cottidianis impellen-
tibus transuersus interdum agatur, quemadmodum equi nonnunquam aurigam
alio pertrahũt quàm constituerat ipse. Porro magna Romanos aurigandi in Cir-
ro tenebat infania. Vnde aurigarum illæ factiones coloribus quoq; distinctæ.

Consistendum sit.) Hoc est pes figendus hic. Nec transfiliendum.

An capiat Paracletum aliquid tale docuisse.) Græcum illud uerbum *παράκλητος*
multis locis usurpat, Latine capit reddens, quod poterat hĩs modis uertere, pro-
babile est, usuuenit, contingit, fieri potest: ut hĩc an capiat, hoc est an possibile sit,
quemadmodum in præcedentibus libris abunde declarauimus.

2. Necesse stet.) Nos, necesse est. Nihil enim bono cont. n. m.) Et hæc Hiero-
nymus transcripsit. Quare id bonum intelligendum quod melius est & pœ-
na.) Coniunctionem & dispunximus, aduerbio quare in quale mutato.

Cæterum si per mali cogitationem cogitur bonum dici.) Nos, per mali colla-
tionem. Vt dicas.) Maluimus etiam in æditione proxima scribere, ut non di-

3. cas. Caro autem docet sanctitatem.) Ex Gorziensi collatione docetur scri-
psimus. Igitur si omnia ista obliterant licentia nubendi.) Nos obliterat licen-
tiam nubendi. Hoc enim malim quàm scribere, Obliterantur licentia nub. Etiam
si Gorziensis collatio nulla admonuisset. Iam carni fibulã imponere.) Fibu-

lam imponere prouerbialiter dictum de eo quod astringitur uelut dissolutum, op-
positum illi Laxare fibulam, quo usus est in De corona militis, Cæterum subuer-
tit, inquit, totam substantiam sacramenti causatio eiusmodi, ut etiam uoluntarijs
delictis fibulã laxet. nisi mauis referre ad fibulã penis, de qua apud Celsum men-
tio. Soluitur his magno comœdi fibula, inquit Iuuenalis. Retractare suetus.)
Nos, retractares, Vetus hæc disciplina sit præmonstrata. Hoc est, possit esse præ-
monstrata. Nam modus potentialis est. Quod & abstulisse docuisset.) Mu-

4. tauimus posterius uerbum & pro eo scripsimus decuisset. Confirmat castigatio-
nem nostram Gorziensis collatio. Siquidem Prophetiæ dictum est.) Nos,

Prophetice. Ex eadem. In autoribus generis.) Autores generis humani uo-
cat Adamum & Euam. In fratricidio dedicatum.) Hoc uerbo libenter uti-
tur. Et post hunc Cyprianus martyr, & diuus Hieronymus. Ita in De resur. Car-
nis, De materia potius subiacente uolunt ab illo uniuersitatem dedicatam. Et pau-
lo post in hoc ipso de Monogamia libro, In imaginẽ domini, inquit, dedicatus est.

Mœchia.) Mœchia pro adulterio. Duas Græciæ literas sibi induit domi-
nus.) Eleganter dictum. Sic Tacitus, Etiam aduersus nos hostilia induerat. Item,
magnum animum induisse. Et de Agrippina Germanici Cæsaris uxore, Munia
ducis per eos dies induerat. Tertullianus in Apologetico, Honesta res est, solenni-
tate publica exigente induere domui tuæ habitũ alicuius noui lupanaris. Sic enim

5. illic legendum pro inducere. In qua & Christus in nuptijs in totum.) Casti-
gaueram in æditione proxima, In qua & Christus innuptus in totum. Nec adhuc
displicet castigatio. In Christo nouas censum, non p. e. f. m. deferret nisi car-

nis is quod quod spiritus ille est l. & q. f. in c. esse debuerit.) Deprauatam senten-
tiam sic restitueram in æditione proxima. In Christo nouans censum, non possis
eum sine Monogamiæ professione deferre, nisi carne sis quod spiritu ille est: licet
& quod fuit in carne, equè esse debueris. Qua lectione meliorẽ non inuenio. Nam
à collatione Gorziensi prorsus hic destituimur. Nisi malis legere, possit, & sit, &
debuerit

debuerit. Nec planè refert. Non enim passiuus tibi census est in illo.) Passiuum censum uocat censum infinitum, uagum, liberum, & licentem siue licentiosum. Sic in præcedentibus libris dixit passiuum nomen dei, passiuum conuictum, passiuos discipulos & passiuam licentiam. Hoc uocabulo diuus quoq; Hieronymus utitur, Et Iulius Firmicus libro quinto Matheseos, In oculorum tamen illecebras, oculorū passiuus cupiditatibus incurrens. Tametsi in ædificatione Firmici uulgata scriptum est passiuus pro passiuus. De hoc & antè diximus.

Aut si posteriorem Abraham patrem se quæri sat est, Digamum.) Mendosus locus est, & nihil adiuuant exemplaria. Scripsi, Aut si posteriorem Abraham patrem sequeris ut & digamum, recipe & Circumcisum. Possset etiam legi, Aut si p. A. p. sequeris, & digamum recipe & Circumcisum. Digamia circumcissio, 6 ne scorsus est.) Restituimus locum ex collatione Gorziensi, Digamus à circumcissione esse orsus est. Mox scripsimus, Teneris & Monogamiæ. Adeo autè Monogami Abrahæ filius es. Nam ut ita legatur sensus exposcit. Paulopost castigauimus, filij habebāt deputari Abrahæ. Ex collatione. Alicuius dabit etiam per sanguinem nescias sibi ingerentis.) Apparet pro dabit legendum Dauid, sicq; nos mutauimus. Sic autem dixit hic, Alicuius Dauid, ut paulo antè, Nostri alicuius auctoris, Et in De carne Christi, In Lazaro aliquo. Item in aliquo Zacharia. Rursum, aliqui Lucanus. Et hic mox, alicuius Salomonis. Et infra, secundum aliquem Epicurum. Item ad finem, Sed Hermogenem aliquem, Et mox, Nec Ioannes aliqui Christi spado. Sensus uerborum est, Alicuius Dauid etiam per sanguinem id est cædem, uidelicet Vriæ, nescias sibi ingerentis, id est alienas & incognitas uxores ad se accersentis. Bethsabeam intelligit. Nam sequitur, alicuius Salomonis etiam uxoribus diuitis. Alludit ad locum qui est 2. Reg. cap. 11. Vbi legitur, Misit ergo rex & requisituit quæ esset mulier. Atque hoc est quod hic ait, Nescias, nam erat ei incognita. Sequitur deinde, Missis itaque Dauid nuncijs tulit eam. Hoc sibi uolunt hæc uerba, Sibi ingerentis.

Habes Moysen dei de proximo arbitrum.) Propriè & eleganter hic usus est arbitri uocabulo. Arbitr enim interdum obseruatorē significat. Liuius, Per deos foederum arbitros & testes. Cyprianus martyr ad Donatum, Ac ne eloquium nostrum arbitr prophanus impediatur. Tertullianus in Apologetico, Quum semper etiam impiæ initiationes arceant prophanos, & arbitris caueat. In De pallio, Quæ Iordanis amnis finium arbiter, uastitas ingens. Secundus quoq; Moyses.) Iesum Nauæ intelligit. Qui imaginem nostram in promissionem.) Figura Græca. Hoc est, secundū imaginē nostram. Instrumenta regaliū scripturarum.)

Castigauimus, Legalium scripturarum. Nam mox sequitur, Interdū nihil sibi dicunt esse cum lege. Nostra paratura.) Hoc est, de nostra paratura. Paratura uocabulum Tertulliani quo frequenter utitur. Mox scripsimus pro quæ uoluit, quæ uolunt. Item, quæ nec patres sustinere ualuerunt, pro uoluerunt.

Concessarint.) Hoc uerbo etiā in præcedentibus libris usus est. Decurrere habebat.) Verbū Tertulliani. Mox scripsimus, At mortis præuentu, pro, & mort.

Vicaria & quasi posthuma soboles supparabatur.) Supparadi uerbū nō est in 7 frequens in Tertulliani scriptis. Ita in De cultu foëminarū, Ne exuuias, inquit, alieni capitis forsitan immundi, forsitan nocentis & gehennæ destinati, sancto & Christiano capiti suppare. In Valentinianis, Quantū lupæ foëminæ formam cottidie supparare solēne est. Significat enim sufficere, substituereq;. Inde Supparaturæ uocabulum. In De resur. carnis, Neq; generis supparatura grauis erit membris.

Et desijt uua acerba.) Gorziensem collationē secuti scripsimus, Et desierūt uuæ acerbæ à patribus manducatæ & d. obft. Locus est Hieremiæ cap. 31.

Contrarium

Contrarium eius obtinuit.) Hoc est eualuit. Quasi in limine duo n.a. C.f. occurrunt.) Videlicet apud Lucam. Sapit autem prouerbiū, Quasi in limine occurrere. Quis enim corpus domini dignius initiaret.) Eleganter dictum, Initiare corpus domini. De baptismo. Vt uterq; titulus sanctitatis in Christi censu dispungeretur.) Formula loquendi Tertulliano frequentissima. Si in De resur. carnis, Vita est enim causa iudicii, per tot substantias dispungēda, per quot & functa est. Tales arbitros infans dominus expertus.) Venuste dictum. Ita ante. Habes Moysen dei de proximo arbitrum. In Apologetico, Eo magis, inquit, quia nec uerebatur extraneos arbitros. Collaturus.) Aut collocaturus.

Non etiam obire meminissent.) Hoc est, exequi. Sic in De fuga in persecutione, Quo facilius de obitu eius constare possit, Et alibi, Obeunda grauitatis. Vbi tamen scriptum est Obediendae grauitatis, ni fallor. Tunc de ceteris argu-

9 mentis.) Sensus est, Tum ob cetera argumenta. Non capit elogium adulterij.) Hoc est nomen siue titulum & infamiam adulterij. Hoc uocabulo libenter utitur Tertullianus. In Apologetico, Vt de nostris elogijs loquar.

Aut iunctos deprehendens.) De gentilibus. Necessitas uel occasio.) Scripsimus, Ne necessitas uel oc. t. c. irrumpat. Si forte prauenerit.) Præuenerit mutauimus in prouenerit, nō male ceu putamus. Hoc est, acciderit, uidelicet adulterium. Vt apud Romanos post annum sexcentimum V. C.) Seruius Sulpitius in libro quem composuit de dotibus, tum primū cautiones rei uxoriae necessarias esse uisas scripsit, quum Sp. Carbilius cui Ruga cognomentum fuit, uir nobilis cum uxore diuortium fecit: quia liberi ex ea, corporis uitio non gignerentur, Anno urbis conditae quingentesimo uicesimo tertio, M. Atilio, P. Valerio coss. Ex Aulo Gellio. Septimius noster in Apologetico, Vbi est, inquit, illa felicitas matrimoniorum, de moribus utiq; prosperata, qua per annos ferme sexcentos ab urbe condita nulla repudium domus scripsit.

10 Video iam hinc nos Apostolum prouocantem.) Sic scripsimus iuxta fidem Gorziensis collationis, Ad præpositione erasa. Accusandi siquidem casu Nos dictum. Prouocantem nos. A quo repudium non audiit.) Per illa renunciationis uerba, Tuas res tibi habeto, Tuas res tibi agito. Habet secum animi licentiam.) Hoc est potestatem. Imaginario fructu repræsentat.) Imaginem talium rerum animo obijciens. Sic L. Florus Andrisum uocat imaginariū & scenicum regem. Inuictus quoq; inquit, non à ueris regibus sed ab illo imaginario & scenico rege superatus est. Ergo hoc magis euincta est cum qua.) Restituimus locum ex indice ad nos missæ collationis, Ergo hoc magis ei iuncta est cum quo habet apud deum causam. Hoc est litem propter discordiam illam.

Enimuero anima eius orat, & refrigerium interimat, postulat enim &.) Coniicio sic castigandum, quando nihil est ab exemplaribus præsidij, & pro anima eius oret, & refrigerium interim adpostulet ei, & in prima resurrectione consortium. Sicq; reposui. Et offerat annuis diebus dormitionis eius.) Huius ueterū consuetudinis meminit quum in De corona militis, tum in De exhortatione castitatis. Idem facitari solitum indicat Cyprianus martyr. Quod si credidimus m. r. utiq; tenebitur.) Nos in prioribus æditionibus legendū uideri monuimus, Credimus & Tenebimur. Idq; confirmat Gorziensis collatio. Paulopost scripsimus, Licet merces uaria. Ex eadem. Aliud & in carne.) Et pro etiam.

11 Quomodo buccellas.) Ad uxorem libro secundo dixit, Non sciet maritus, quid secreto ante omnem cibum gustes. Et si sciuerit panem, non illum credit esse qui dicitur. De illis buccellis, ut coniicio, loquitur, quas domum ferendas ab ecclesiæ ministris accipiebant. Alienis iam dotalibus scriptum.) Ita ad uxorem libro

libroñ. An ideo sit inuestis dotalibus, cui deus censum suum credidit. Mox scripsimus, propter quem deo placere nō maluisti. Ex Gorziensi. Hæc Physici uolunt.) Sic uocat impugnatores Monogamiæ nempe Orthodoxos, ceu diximus ante. Imò & plurimi.) Numerosum matrimonium intelligit. Omne obnoxium est numero.) Sensus est. Vnumquodq; quod semel esse desiit, obnoxium est numero. Italia tirocinium nouæ & q.o.e.) pro Italia supposuimus ex nostro iudicio, ut alia, id est ut alia multa. Præ angustijs temporum impedimenta matrimonij recusantibus.) Nam angustia temporum ultimorū recusant sarcinas matrimonij, puta liberos & similia. De impedimētis in hunc sensum diximus iam bis in libris præcedentibus. In usum exigit.) Nos, exijt. Astipulante etiam Gorziensi collatione. Sua fronte proponit.) Hoc est, non coactè, & 13 in unam partem torquendo, sed libere & aperte. Sapit prouerbium.

Sicut ille uester Vthinensis.) Vthina oppidum est Africæ, colonia Romanorum. Non agnoscebat autem, ut uidetur, nouam Montani prophetiam Vthinensis ecclesia. Notat autem episcopum de illicita Venere, quum dicit, nec Scantiniam timuit. P. Scantinus legem tulit qua pæderastæ graui supplicio afficiuntur.

Et aliquandiu affectatæ.) Hoc est, ad tempus pio uiduitatis & continentia affectu prædita. Et professæ eam.) Hic habes professionis uocabulum. 14

Quo sensu iste q.t.b.e.) Nos, quò sensus iste. Item, pro alter ei, alteri, ei.

Adulterij te præiudicat.) Præiudicare cum genitiuo. Sic Liuius dixit iudicatum pecuniæ, Centurionem, inquit, nobilem militaribus factis, iudicatum pecuniæ quum duci uidisset, medio foro accurrit. Paulopost scripsimus propter duritiā cordis. Ex Gorziensi. Plus hæc sibi Paulum defendit, quā illa non sensi.) 15 Exigente sensu scripsi, quā illa Moysen: si tamen defendit, q. ind. Quæ potiores sententias & perpetuas uoluntates eius uelut id quæ non finit.) Ausi sumus scribere pro uelut id, eludit, hoc modo, Quæ potiores sententias & perpetuas uoluntates eius eludit: quæ non finit nos hoc Apostolo præstare, quod mauult. Mox scripsimus, donec Paracletus operaretur. Ex Gorziensi collatione.

Non deest.) Hæc clausula de margine libri in contextum est recepta. Fortasse scriptū fuit in aliquo uetusto exemplari unde nostra ista quibus sumus usi uelut per traducē sint propagata, Portare posse. Ergo quispiam annotare uolens legendum, Portare nō posse, ascripsit in margine codicis, Nō, deest. Paulopost seruitio mutauimus in uitio, De arbitrij cuiuscunq; liberi uitio. Aliud est referre.) Nos, auferre. Nam præcedit, Nos uero non magis nuptias auferimus. Et reliqua.

Vtiq; enim illam magis excusari capit.) Et hic uerbum capit quod Græcis est *ἐπιχειρῶν*. Hoc est cōtingit, probabile est, fieri solet. Cōueniēs est. Sic circa initium huius libri, An capiat Paracletum aliquid tale docuisse. Quum tormētis expugnata est in Negationem.) Hac de causa multi fugiebant tempore Persecutionis ne cogerentur negare, uī tormentorum adacti. Subans.) Subare uerbum obscœnum est coeuntium nixus significans, tractum à suis. Hieronymus in Iouinianū lib. primo, Qui post castitatē & diuturnā continentia subant ad coitum, & pecudū more lasciuunt. Talis infirmitas & tertio.) Ironia est. Sed Her- 16 mogenē aliquem.) Aduersus hunc Hermogenē Polygamum & pictorē asserentē deo coæuā esse materiā librū edidit Tertullianus, qui inter præcedentes habetur.

Exhibitionis causa nubentem.) Exhibitionē uocat necessariorū ad uitā subministratorem passiue. Sic in hoc ipso libro pauloante uictuariam exhibitionē dixit. Et ad uxorē libro secundo, Vnde nisi à diabolo maritū, inquit, petant, bonum exhibendæ sellæ, & mulabus, & cinerarijs peregrinæ proceritatis.

Cogiteris de minimis.) Emendam in additione proxima, Cogitet ipsdem animis. Nec adhuc uideo quod melius quadret.

Hæredes scilicet Christianus queret.) Hæc quæ nunc sequuntur sunt in Exhortatione ad castitatem ad finem, sed in emendatiora quàm hic.

Legibus Iulij agi credunt.) Papiam Poppæam legem intelligit, quæ postquam ab Augusto emendata est, etiam Iulia dici cœpit. Iuuenalis, Non placet Vrsidio lex Iulia. Solidum non posse capere.) Hoc est ut ex asse sint hæredes, & integram adeant hæreditatem. Ita ad uxorem libro primo circa principium, Tu modo, inquit, ut solidum capere possis hoc meæ admonitionis fidei commissum, deus faciat.

• Nubant igitur h.) Ironia est. Satis oportunus.) Ironia.

Et infantes pipantes.) In illum locum in Valentinianis, Cœlestes imbres pipant Achamoth, annotauimus, Pipationem esse clamorem plorantis Osorum lingua, autore Festo. Vnde hic infantes pipantes dixit. Habebunt planè Christo quod legent.) Legent hoc est allegent, carnis usque quaque imbecillitatem. Speciosum priuilegium. Omnia sunt ironiæ plena. Quid si Tertullianus scripsit, allegent.

Sed hanc.) Subaudi, carnem. Aliqui Christi spado.) Aliqui pro aliquis.

Fuerunt & quæ p. u. n. idolis.) Subaudi inter Gentiles matronas. Dedicabant enim se templis deorum. Certè & in Monogamia & uirginitas apparet.)

Suspicio Tertullianum scripsisse, Certè & in Monogamiæ uirginitas apparet. Ut sit Defectiua oratio in qua subaudiatur ablatiuus statu uel uita aut similis alius.

In quo definiri uocaris.) Nos, in quod è fini reuocaris.

Exhibete tertium Adam.) Ironia est.

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTULLIANI, DE MONO

GAMIA LIBER.

Marcionite.
Physici

HAERETICI nuptias auferunt, Physici ingerunt. Illi nec semel, isti non semel nubunt. Quid agis Lex creatoris? Inter alienos spadones & aurigas tuos tantundem quereris de domestico obsequio, quantum de fastidio extraneo: proinde te ledunt qui abutuntur, quemadmodum qui non utuntur. Verum neque continentia eiusmodi laudanda, quia hæretica est, neque licentia defendenda, quia Physica est.

Spirituales,
Montaniste.

Illa blasphematur, ista luxuriat. Illa destruit nuptiarum deum, ista confundit. Penes nos autem quos Spirituales merito dici faciunt spiritualia charismata, continentia religiosa est cum Licentia uerecunda, quandoquidè ambæ cum creatore sunt. Continentia legem nuptiarum honorat, Licentia temperat. Illa non cogitur, ista regitur. Illa arbitrium habet, hæc modum. Vnum matrimonium nouimus, sicut unum deum. Magis honorem refert lex nuptiarum, ubi habet & pudorē. Sed Physicis non recipientibus spiritum, ea quæ sunt spiritus non placent. Ita quibus quæ sunt spiritus non placent, ea quæ sunt carnis placebunt, contraria spiritus. Caro, inquit, aduersus spiritum concupiscit, & spiritus aduersus carnem. Quid autem concupiscet caro, quàm quæ

quæ magis carnis sunt? Propter quod & in primordio extranea spiritus facta est, Non, inquit, permanebit spiritus meus in istis hominibus in ævum, eo quod caro sint. Itaq; Monogamiæ disciplinam in hæresim exprobant. Nec ulla magis ex causa Paracletum negare coguntur, quàm dum existimant novæ disciplinæ institutorem, & quidem durissimæ illis, ut iam de hoc primùm consistendum sit ut generali retractatu, An capiat Paracletum aliquid tale docuisse; quod aut novum deputari possit aduersus Catholicam traditionem, aut onerosum aduersus leuem sarcinam? De utroq; autē ipse dominus pronunciauit. Dicens enim adhuc multa habeo quæ loquar ad uos, sed nondum potestis portare ea: cum uenerit Spiritus sanctus, ille uos ducet in omnem ueritatem: satis utiq; prærendit ea acturū illum quæ & noua existimari possint, ut nunquam retrò ædita, & aliquanto onerosa, ut idcirco non ædita. Ergo, inquis, hac argumentatione quiduis nouum & onerosum Paracletu adscribi poterit, & si ab aduersario spiritu fuerit. Non utiq;. Aduersarius enim spiritus ex diuersitate prædicationis apparet, primò regulam adulterās fidei, & ita ordinem adulterans disciplinæ: quia cuius gradus prior est, eius corruptela antecedit, id est Fidei, quæ prior est disciplina. Antè quis de deo hæreticus sit necesse est, tunc de instituto. Paracletus autem multa habens edocere quæ in illum distulit dominus, secundum præfinitionem, ipsum primò Christum contestabitur, qualem credimus, cum toto ordine dei Creatoris, & ipsum glorificabit, & de ipso commemorabit: & sic de principali regula illa, multa quæ sunt disciplinarum reuelabit, fidem dicente pro eis integritate prædicationis, nouis, quia nunc reuelantur: licet onerosis, quia nec nunc sustinentur, non alterius tamen Christi quàm qui habere se dixit & alia multa, quæ à Paracletu edocerentur, non minus istis onerosa quàm illis à quibus non dum tunc sustinebantur. Sed onerosam monogamiam uiderit adhuc impudens infirmitas carnis. An autem noua, de hoc interim constet. Illud enim amplius dicimus, etiam si totam & solidam uirginitatem siue continentiam Paracletus hodie determinasset, ut ne unis quidem nuptijs feruorem carnis despumare permitteret, sic quoq; nihil noui inducere uideretur, ipso domino spadonibus aperiente regna cœlorū, ut & ipso spadone: quem spectans & Apostolus, propterea & ipse castratus, continentiam mauult. Sed saluo inquis iure nubendi. planè saluo. & uidebimus quousque. Nihilominus tamen ex ea parte destructo qua continentiam præfert. Bonum, inquit, homini mulierem non cōtingere. Nihil enim bono contrarium nisi malū. Ideoq; superesse, ut & qui habeant uxores, sic sint, quasi non habentes: quo magis qui non habent, habere non debeant, Reddit etiam causas cur ita suadeat: quod innupti de deo cogitent: nupti uero quomodo in matrimonio quis suo placeat. Et possum contendere, non merè bonum esse, quod permittitur. Quod enim merè bonū est, non permittitur,

*Monogamie
disciplina, hæ
resis.*

*Spadones
Christus, spado.*

Kk sed

sed ultrò licet. Permissio habet causam, aliquando & necessitatis. Deniq; in hac specie non est uoluntas permittētis nubere. Aliud enim uult: Volo uos, inquit, omnes sic esse quomodo & ego. Et cum ostendit melius esse, quid utique se uelle cōfirmat, quàm quod melius esse præmisit. Et ita si aliud quàm quod uoluit permittit, non uoluntate, sed necessitate permittens, non merè bonum ostendit, quod inuitus indulgit. Deniq; cum dicit, melius est nubere quàm uri, quale id bonum intelligendum quod melius est pœna: quod non potest uideri melius nisi pessimo comparatum: Bonum illud est quod per se hoc nomen tenet, sine comparatione non dico mali, sed etiam boni alterius: ut & si alio bono comparatum adumbretur, remaneat nihilominus in boni nomine. Cæterum si per mali collationem cogitur bonum dici, nō tam bonum est quàm genus mali inferioris, quod ab altiore malo obscuratum ad nomen boni impellitur. Aufer deniq; conditionem, ut non dicas, melius est nubere quàm uri, & quæro an dicere audeas, melius nubere, non adiiciens quo melius sit. Ergo iam non melius, & dum non melius, nec bonum, sublata conditione, quæ dum melius illud facit alio, ita bonum haberi cogit. Melius est unum oculū amittere quàm duos. Si tamen discedas à comparatione utriusq; non erit melius unū oculum habere, quia nec bonum. Quid nunc, si omnem indulgentiam nubendi de suo, id est, de humano sensu accommodat ex necessitate qua diximus, quia melius sit nubere quàm uri: Denique conuersus ad alteram speciem dicendo, Nuptias autē denuncio, nō ego, sed dominus: Ostendit illa quæ supra dixerat nō dominicæ autoritatis fuisse, sed humanæ æstimationis. At ubi ad continentiam reflectit animos, Volo autem uos sic esse omnes, Puto autem, inquit, & ego spiritum dei habeo: ut si quid indulserat ex necessitate, id spiritus sancti autoritate reuocaret. Sed Ioannes monens sic nos incedere debere quemadmodū & Dominus, utiq; etiam secundum sanctitatem carnis admonuit incedere, adeò manifestius, Et omnis, inquit, qui spem istam in illo habet, castificat se, sicut & ipse castus est. Nam & alibi, Estote sancti, sicut & ille sanctus fuit, scilicet carne. De spiritu enim non dixisset, quia spiritus ultro sanctus agnoscitur, nec spectat sanctitatis admonitionem quæ propria natura est eius. Caro autē docetur sanctitatem, quæ & in Christo fuit sancta. Igitur si omnia ista oblitterant licentiam nubendi, & conditione licentiæ inspecta, & prælatione continentiae imposita, cur non potuerit post Apostolos idem Spiritus superueniens ad deducendam disciplinam in omnem ueritatem, per gradus temporum (secundum quod Ecclesiastes, Tempus omni rei, inquit, super terram) iam carni fibulam imponere, iam non obliquè à nuptiis auocans, sed exerte, cum magis nunc tempus in collecto factū sit, annis circiter c. l. x. exinde productis: Nonne ipse apud te retractares, Vetus hæc disciplina sit præmonstrata iam tunc in carne domini, & uoluntate, dehinc in Apostolorum eius

Dominica auctoritas.

Humana æstimatione

& ipse castus est.

Carni fibulam imponere

eius tam consilijs quàm exemplis. Olim sanctitati huic destinabamur. Nihil noui Paracletus inducit. Quod præmonuit, definit. Quod sustinuit exposcit. Et nunc recogitans ista, facile tibi persuadebis multo magis unicas competisse Paracletum prædicare qui potuit & nullas: Magisq; credendum temperasse illū quod & abstulisse decuisset, si quæ uelit Christus intelligas. In hoc quoq; Paracletum agnoscere debes aduocatum, quod à tota continentia infirmitatem tuam excusat. Secedat nunc mentio Paracleti, ut nostri alicuius auctoris. Euoluamus cōmunia instrumēta scripturarū pristinorum. Hoc ipsum demonstratur à nobis, neq; nouā, neq; extraneam esse Monogamiæ disciplinam, imò & antiquam & propriā Christianorum, ut Paracletum restitutorem potius sentias eius quàm institutorem. Quod pertineat ad antiquitatem, quæ potest antiquior forma proferri, quàm ipse census generis humani: Vnam fœminā masculo deus finxit, una costa eius decerpta, & utiq; ex pluribus. Sed & in præfatione ipsius operis, Non est, inquit, bonum homini, solum eū esse: faciamus adiutoriū illi. Adiutores enim dixisset, si pluribus eum uxoribus destinasset. Adiecit & legem de futuro. Siquidem Prophetice dictum est: Et erunt duo in unam carnem, nō tres, neq; plures. 4 Cæterum iam non duo, si plures. Stetit lex. Deniq; perseverauit unio coniugij in autoribus generis ad finem usq; non quia nō erant fœminæ aliæ, sed quia ideo non erant, ne primitiæ generis duplici matrimonio contaminarentur. Alioquin si deus uoluisset, & esse potuisset, certè de filiarum suarum numerositate sumpsisset, non minus ex ossibus & ex carne sua quàm Euam, si hoc pie fieret. At ubi primū scelus, homicidium, in fratricidio dedicatum, tam dignum secundo loco scelus non fuit, quàm duæ nuptiæ. Neq; enim refert duas quis uxores singulas habuerit, an pariter singulæ duos fecerint. Idem numerus coniunctorū & separatorum. Semel tamen uim passa institutio dei per Lamech, constitit postea in finem usq; gentis illius. Secundus Lamech nullus extitit, quomodo duabus maritus. Negat scriptura quod non notat. Aliæ diluuium iniquitates prouocauerunt, semel defensæ quales fuerunt, non tamen septuagies septies: quod duo matrimonia metuerunt. Sed & reformatio secūdi generis humani Monogamia matre censetur. Iterum duo in unam carnem crescere & redundare suscipiunt. Noe & uxor, filijq; eorum in unicis nuptijs. Etiam in ipsis animalibus Monogamia recognoscitur, ne uel bestiæ de mœchia nascerentur. Ex omnibus, inquit, bestijs, ex omni carne, duo induces in arcam, ut uiuant tecum masculus & fœmina. erunt de animalibus uolatilibus secundum genus, & de omnibus serpentibus terræ, secundum genus ipsorum: duo ex omnibus introibunt ad te, masculus & fœmina. Eadem forma & septena ex binis adlegi mandat ex masculo & fœmina uno & una. Quid amplius dicam? Immundis quoque alitibus cum binis fœminis introire non licuit. Hæc quantum ad primordiorum

Census humani generis

Duo in unam carnem

*Homicidium
Duæ nuptiæ*

Lamech, primus digamus

*Reformatio secundi generis humani.
Noe.
Mœchia*

Patrocinium testimonium & originis nostræ patrocinium, & diuinæ institutionis præiudicium. Quæ utiq; lex est, non monimentū, quoniam si ita factum est à primordio, inuenimus nos ad initium dirigi à Christo, sicut in quæstione repudiij, dicens, illud propter duriciam ipsorū à Moyse esse permissum, ab initio coniunxit in unā carnē duos: hodie homo non separabit. Dicit & Apostolus scribēs ad Ephesios, deum proposuisse in semetipso ad dispensationem adimpletionis temporū, ad caput, id est, ad initium recipere uniuersa in Christo, quæ sunt super cœlos & super terras in ipso. sic & duas Græcię summam literam & ultimam sibi induit dominus, initij & finis concurrentium in se figuras: uti quemadmodum α & ω replicatur, ita ostenderet in se esse & initij decursum ad finē, & finis recursum ad initium: ut omnis dispositio in eum desinens per quē cœpta est, per Sermonem scilicet dei qui caro factus est, proinde desinat quemadmodum & cœpit: & à deo in Christo omnia reuocarentur ad initiū: ut & fides reuersa sit à circumcissione ad integritatem illius, sicut ab initio fuit: & sanguinis solius abstinencia, sicut ab initio fuit: & matrimonij indiuiduitas, sicut ab initio fuit: & repudiij cohibitio, quod ab initio non fuit: & postremò totus homo in Paradisum reuocaretur, ubi ab initio fuit. Cur ergo uel Monogamum illum debeat Adam referre, qui nō potest tam integrum q̄p inde demissus est? Quantum pertinet itaq; ad initij restitutionē, id à te exigit & dispositionis, & spei tuæ ratio, quod ab initio fuit, secundum initiū quod tibi & in Adam censetur. Elige in quo eorum initiū tuū deputes. In ambobus te sibi Monogamię censura defendit. Sed & si initium transmittit ad finē, ut α & ω , quomodo finis remittit ad initium, atq; ita census noster transfertur in Christū, animalis in spiritalem, quia nō primo quod spiritale est, sed quod animale, dehinc quod spiritale: proinde uideamus an id ipsum debeas huic quoq; censui secundo, an in eadē te forma cōueniet nouissimus quoq; Adam in qua & Christus innuptus in totū, quod etiam primus Adam ante exilium. Sed donato infirmitati tuæ, carnis suę exemplo, perfectior Adam, id est Christus, eo quoq; nomine perfectior quā integrior, uolenti quidem tibi spado occurrit in carne. Si uero non sufficis, Monogamus incurrit in spiritu, unam habēs ecclesiam sponsam, secundum figuram quam Apostolus illud magnum sacramentum interpretatur, in Christum & ecclesiam, competentes carnali Monogamię, per spiritalem. Vides igitur quemadmodum etiam in Christo nouans censum, nō possis eum sine Monogamię professiōe deferre: nisi carne sis quod spiritu ille est: licet & quod fuit in carne, æque esse debueris. Sed adhuc nobis quæramus aliquos originis principes. Non placent enim quibusdam Monogami parentes Adā & Noc, fortasse nec Christus. Ad Abraham deniq; prouocant prohibiti patrem alium præter deum agnoscere. Sit nunc pater noster Abraham. sic & Paulus, In euangelio, inquit, ego uos generavi. Etiam Abraham

Abrahæ te filium exhibe. Non enim passius tibi census est in illo. Certum *Passius census* tempus est, quo tuus pater est. Si enim ex fide filij deputemur Abrahæ, ut Apostolus docet, dicens ad Galatas: Cognoscitis nempe, quia qui ex fide, isti sunt filij Abrahæ: quando credidit Abraham deo, & deputatum ei in iustitiam: opinor adhuc in Monogamia, quia in circumcissione nondum. Quod si postea in utrunq; mutatus est, & in Digamiam per ancillæ concubinatum, & in Circumcissionē per testamenti signaculum, non potes illū patrem agnoscere, nisi tunc, cum deo credidit. siquidem secundum fidem filius eius es, nō secundū carnem. Aut si posteriorem Abrahā patrem sequeris, ut & Digamū, recipe & Circumcisum. Si reijcis Circumcisum, ergo recusabis & Digamum. Duas dispositiones eius binis inter se modis diuersas, miscere non poteris. Digamus à circūcissione esse orsus est, Monogamus cū Præputiatione. Recipis Digamiam, admitte & Circumcisionem. Tueris Præputiationem, teneris & Monogamiæ. Adeo autem Monogami Abrahæ filius es sicut & præputiati, ut si circūcidaris, iam non sis filius, quia non eris ex fide, sed ex signaculo fidei in præputiatione iustificatæ. Habes Apostolum, discite cum Galatis. Proinde & si Digamiam iam tibi intuleris, non es illius, cuius fides in Monogamia præcessit: nam & si postea pater multarum nationum nuncupatur, sed earum quæ ex fide Digamiam præcedente filij habebāt deputari Abrahæ. Exinde res uiderint. Aliud sunt figuræ, aliud formæ, *Figuræ* Aliud imagines, aliud definitiones. Imagines transeunt adimpletæ, defini- *Imagines* tiones permanent adimplendæ. Imagines prophetant, definitiones guber- *Formæ* *Definitiones* nant. Quid Digamia illa Abrahæ portendat, idem Apostolus edocet interpretator utriusq; testamenti, sicut idem semen nostrum in Isaac uocatū determinat. Si ex libera es, ad Isaac pertines, hic certe unū matrimonium per tulit. Isti itaq; sunt (ut opinor) in quibus censeor. Ceteros nescio. Quorum si exempla circumspicio, alicuius David etiam per sanguinem nescias sibi inge- *David* rentis, alicuius Salomonis etiam uxoribus diuitis: meliora sectari iussus, ha- *Salomon* bes & Ioseph Monogamum, & hoc nomine audeo dicere, patre meliorem. *Ioseph* Habes Moysen dei de proximo arbitrum. Habes Aaronem principalem sa- *Moyses* cerdotem. Secundus quoq; Moyses populi secūdi, qui imaginem nostram *Aaron* in promissionē, in imaginem domini dedicatus est, non fuit Digamus. Post *Iesus Naue* uetera exempla originalium personarum, æque ad uetera trāseamus instrumēta Legalium scripturarum, ut per ordinem, per omnia, nostra paratura retractemus. Et quoniam quidam interdum nihil sibi dicunt esse cum lege, quam Christus non dissoluit, sed adimpleuit: interdū quæ uolunt legis arripiunt: planè & nos sic dicimus decessisse legem, ut onera quidem eius secundum sententiam Apostolorum, quæ nec patres sustinere ualuerunt, concessarint: quæ uero ad iustitiam spectant, non tantum referuata permaneant, uerum & ampliata: ut scilicet redundare possit iustitia nostra super Scriba-

Kk 3 rum

Spadones &
steriles igno-
miniosi, apud
Iudeos
vicariam &
posthumā so-
bolem suppa-
rari
7

Spadones
euangelici

rum & Phariseorum iustitiā. si iustitia utiq; & pudicitia. Si ergo quoniam in lege præcipitur, ut quis fratris sui uxorem sine liberis defuncti in matrimo-
nium adsumat, ad suscitandum fratri suo semini: idq; sæpius euenire in unam
personam potest secundum callidam illam quæstionem Sadducæorum:
ideo & aliās putant permissam frequentiam nuptiarum: intelligere debe-
bunt primo rationem ipsius præcepti, & ita scient illam rationē iam cessan-
tem ex eis esse quæ euacuata sint. Necessario succedendum erat in matrimo-
nium fratris sine liberis defuncti, Primum quia adhuc uetus illa benedictio
decurrere habebat: Crescite & redūdate. Dehinc, quoniam patrum delicta
etiam de filijs exigebātur: Tertio quoniam spadones & steriles ignominio-
si habebantur. Itaq; ne proinde maledicti iudicarentur, qui nō naturæ rea-
tu at mortis præuentu, orbi decessissent, ideo illis ex suo genere, uicaria &
quasi posthuma soboles supparabatur. At ubi & Crescite & redūdate eua-
cuauit extremitas temporum, inducente Apostolo: Superest, ut & qui ha-
bent uxores, sic sint, ac si non habeant: quia tempus in collecto est, & desie-
runt uuæ acerbæ à patribus māducata filiorū dentes obstupefacere: Vnus-
quisq; enim in suo delicto morietur: & spadones non tantū ignominia ca-
ruerunt, uerum & gratiam meruerunt, inuitati in regna cœlorū: sepulta lege
succedendi in matrimonium fratris, contrariū eius obtinuit non succedendi
in matrimonium fratris. Et ita ut prædiximus quod cessauit ualere, cessante
ratione, non potest alijs argumentationem accommodare. Ergo non nubet de
functo uiro uxor, fratri utiq; nuptura, si nupserit. Omnes enim nos fratres
sumus: & illa nuptura in domino habet nubere, id est, non ethnico, sed fra-
tri: quia & uetus lex adimit coniugium allophylosum. Cum autem & in Le-
uitico cautum sit, Quicumq; sumpserit fratris uxorem, immundicia est, turpi-
tudo, sine liberis morietur: sine dubio dum ille prohibetur denuo nubere, &
illa prohibetur, non habens nubere nisi fratri. Quomodo ergo Apostolo
conueniet & legi, quam quomodo in totum impugnat, cum ad epistolam
ipsius ueneris, ostendetur. Interim quod pertineat ad legem, magis nobis cō-
petunt argumentationes eius. Deniq; prohibet eadem, Sacerdotes denuo
nubere: Filiam quoq; sacerdotis iubet uiduam uel eiectam, si semen nō fue-
rit illi, in domum patris sui regredi, & de pane eius ali. Ideo si semen non fue-
rit illi, non ut si fuerit, denuo nubat: quanto magis enim non nubet, si filios
habeat: sed ut si habuerit, à filio potius alatur q̃ à patre, quo & filius præce-
ptum dei exequatur: Honora patrem & matrē. Nos autem Iesus summus
sacerdos & magnus patris de suo uestiens (quia qui in Christo tinguntur,
Christum induerūt) sacerdotes deo patri suo fecit, secundū Ioannem. Nam
& illum adolescentem festinātem ad exequias patris ideo reuocat, ut osten-
dat sacerdotes nos uocari ab eo, quos lex uetabat parentum sepulturę adesse:
Super omnem, inquit, animam defunctam sacerdos non introibit, & su-
per

per patrem suum, & super matrem suam non contaminabitur. Ergo & nos hoc interdictū obseruare debemus? Non utiq;. Viuit enim unicus pater noster deus, & mater ecclesia: & neque mortui sumus qui deo uiuimus, neque mortuos sepelimus, quia & illi uiuunt in Christo. Certe sacerdotes sumus à Christo uocati Monogamiæ debitores, ex pristina dei lege, quæ nos tunc in suis sacerdotibus prophetauit. Nunc ad legem proprie nostram, id est, Euangelium cōuersi, qualibus excipimur exemplis dum ad sententias peruenimus? Ecce statim quasi in limine duo nobis antistites Christianæ sanctitatis occurrunt Monogamia & Continentia: alia pudica in Zacharia sacerdote: alia integra in Ioanne antecursore: alia placans deum, alia prædicans Christum: alia totū prædicans sacerdotem, alia plus præferens q̃ prophetans, scilicet eum qui non tantū prædicauerit aut demonstrauerit coram, uerū etiā baptizauerit Christū. Quis enim corpus domini dignius initiaret, q̃ eiusmodi caro, qualis & cōcepit illud & peperit? Et Christū quidē uirgo enixa est, semel nuptura ob partum, ut uterq; titulus sanctitatis in Christi censu dispungeretur, per matrē & uirginē & uniuiam. At ubi infans tēplo exhibetur, quis illum in manus suscipit? quis in spiritu primus agnoscit? Vir iustus, & cautus, & utiq; non Digamus: uel ne dignius mox Christus à fœmina prædicaretur uetere uidua & uniuiam, quæ & templo dedita satis in semetipsa portendebat, quales spiritali tēplo, id est, Ecclesiæ debeāt adhærere. Tales arbitros infans dominus expertus, nō alios habuit & adultus. Petrū solū inuenio maritū per socrū: Monogamū præsumo per Ecclesiā, quæ super illū omnē gradū ordinis sui de Monogamis erat collaturus. Cæteros cum maritos non inuenio, aut spadones intelligam necesse est, aut cōtinentes. Nec enim si penes Græcos cōmuni uocabulo censentur mulieres & uxores pro consuetudinis facilitate (cæterū est propriū uocabulum uxorū) ideo Paulū sic interpretabimur, quasi demonstraſſet uxores Apostolos habuisse. Si enim de matrimonijs disputasset (quod in sequētibus facit, ubi magis Apostolus aliquod exemplū nominare potuisset) recte uideretur dicere: Nō enim habemus potestātē uxores circūducendi, sicut cæteri Apostoli & Cephas? At ubi ea subiungit, quæ de uictuaria exhibitione abstinentiæ eius ostendūt, dicentis: Nō enim potestātē habemus manducandi & bibendi: non uxores demonstrat ab Apostolis deductas: quas & qui nō habent, potestatem tamen manducandi & bibendi habent: sed simpliciter mulieres, quæ illis eodem instituto quo & dominū comitātes ministrabāt. Iam uero si Christus reprobatur Scribas & Phariseos, sedētes in cathedra Moyſi, nec facientes quæ docerent, quale est ut & ipse super cathedrā suam collocaret, qui sanctitatē carnis præcipere magis non etiā obire meminissent, quam illis omnibus modis insinuarat & docendā & agendam? in primis suo exemplo, tunc de cæteris argumentis: Cum puerorum dicit esse regnū cœlorum:

Euangelium
Exempla
SententiæTitulum
dispungi
ἐυλαβὴς
ElizabethArbitri infan
tis Christi
Petrus, ma
ritus

yuu

Exhibitio
uictuaria
yuuuinas

Columba cum consortes illis facit alios post nuptias pueros: cum ad simplicitatem columbæ prouocat, auis nō tantū innocuæ, uerū & pudicæ, quam unam unus masculus nouit: cum Samaritanæ maritum negat, ut adulterū ostendat nū-
Maritus nū- merosus merosum maritū: cum in reuelatione gloriæ suæ de tot sanctis & prophetis Moysen & Heliam secum mauult: alterum Monogamum, alterum spadonem: non enim aliud fuit Helias, quàm Ioannes, qui in uirtute & spiritu uenit Helix: cum ille uorator & potator homo, prandiorum & cœnarum cum publicanis & peccatoribus frequētator, semel apud unas nuptias cœnat multis utiq; nubentibus. Totiens enim uoluit celebrare eas, quotiēs & esse. Sed
Argumentatio nes de coniecturis coactæ hæ argumentationes potius existimentur de coniecturis coactæ, si non & sententiæ astiterint, quas dominus emisit in repudiū retractatu, quod permis- sum aliquando iam prohibet: in primis, quia ab initio non fuit, sicut matrimoniū numerus: tunc, quia quos deus coniunxit, homo non separabit: non autem per duriciam repudiū, quam exprobat & compescit, sed per debitum mortis. Si quidē unus ex passeribus duobus non cadit in terram sine patris uoluntate. Igitur si quos deus cōiunxit, homo non separabit repudio, æque consentaneum est, ut quos deus separauit morte, homo non coniungat matrimonio, proinde contra dei uoluntatem iuncturus separationem, atque si separasset coniunctionem. Hoc quantum ad dei uoluntatem non destruendam, & initij formam restituendam. Ceterum & alia ratio conspirat, imò non alia, sed quæ initij formam imposuit, & uoluntatem dei mouit ad prohibitionem repudiū: quoniam qui dimiserit uxorem suam, præterquam ex causa adulteriū, facit eam adulterari. Et qui dimissam à uiro duxerit, adulteratur utique: nam & nubere legitime non potest repudiata: & si quid tale
Elogium adulteriū 9 commiserit, sine matrimoniū nomine, non capit elogium adulteriū, quā adulterium in matrimonio crimen est. Deus aliter censuit, citra quàm homines, ut in totum siue per nuptias, siue uulgò alterius uiri admissio, adulteriū pronuncietur à deo. Videamus enim quid sit matrimoniū apud deum: & ita cognoscemus quid sit æquè adulteriū. Matrimoniū est cum deus iungit duos in unā carnē: aut iunctos deprehendens in eadē carne, coniunctionē signauit. Adulteriū est cum quoquo modo disunctis duobus, alia caro, imò aliena miscetur, de qua dici non possit: Hæc est caro ex carne mea, & hoc os ex ossibus meis. Semel enim hoc factum & pronunciatum sicut ab initio, ita & nunc in aliam carnē nō potest cōuenire. Itaq; sine causa dices deū uiuo marito nolle repudiatā aliū uiro iungi, quasi mortuo uelit: quādo si mortuo nō tenetur, proinde nec uiuo, tam repudio matrimoniū dirimente, quàm morte nō tenebitur ei cui quod tenebatur abreptū est. adeo nō interest uiuo an mortuo uiro nubat. Neq; enim in illū delinquat, sed in semetipsam. Omne delictum quod admiserit homo extra corpus est: qui autem adulteratur, in corpus suum delinquit. Adulteratur autem, sicut supra præstruximus, quia uiuam

tuam carnē sibi immiscet super uiuam pristinam, quā deus aut coniunxit in duos, aut coniunctam deprehendit. Ideoq; abstulit repudium quod ab initio non fuit, ut quod ab initio fuit, muniat duorum in unam carnem per seuerantiam, ne necessitas uel occasio tertiæ cōcarnationis irrumpat, soli cauſæ permittens repudium, si fortè prouenerit, cui præcauetur. Adeo autem repudiū à primordio non fuit, ut apud Romanos post annū sexcentessimū Urbis conditæ id genus duriciæ cōmissum denotetur. Sed illi etiā nō repudiantes adulteria cōmiserunt, nobis & si repudiemus ne nubere quidem licebit. Video iam hinc nos ad Apostolum prouocantē. Ad cuius sensum facilius perspiciendū, tanto instantius præculcandum est, mulierem magis defuncto marito teneri, quo minus aliū uirū admittat. Recogitemus enim repudium, aut discordia fieri, aut discordiam facere: mortem uero ex lege non ex hominis offensa euenire, idq; omnium esse debitum, etiam non maritorum. Igitur si repudiata quæ per discordiam, & iram, & odium, & causas eorum iniuriam uel contumeliam, uel quamlibet querelam, & anima & corpore separata est, tenetur inimico ne dicam marito: quāto magis illa quæ neq; suo neq; mariti uitio, sed Dominicæ legis euentu, matrimonio non separata, sed relicta, eius erit etiam defuncti, cui etiam defuncto concordiam debet. A quo repudium non audiūt, non diuertit: cui repudiū nō scripsit, cum ipso est: quem amisisse noluit, retinet. Habet secū animi licentiā, qui omnia homini quæ nō habet imaginario fructu repræsentat. Ipsam deniq; interrogo fœminā: Dic mihi soror, in pace præmisisti uirum tuū? Quid respondet? An in discordia? Ergo hoc magis ei iūcta est, cū quo habet apud deum causam. Non discessit, quæ tenetur. Sed in pace. Ergo perseueret in ea cū illo necesse est, quæ iam repudiare nō poterit, ne sic quidē nuptura si repudiare potuisset: & pro anima eius oret, & refrigerium interim adpostulet ei, & in prima resurrectione consortiū, & Offerat annuis diebus dormitionis eius. Nam hæc nisi fecerit, uere repudiavit quātum in ipsa est: & quidem hoc iniuius, quanto quomodo potuit, quia non potuit: & hoc indignius, quanto iam indignius, si quia non meruit. Aut nunquid nihil erimus post mortem secundum aliquem Epicurum, & non secundum Christum? Quod si credimus mortuorum resurrectionem, utiq; tenebimur, cum quibus resurrecturi sumus rationem de alterutro reddituri. Si autem in illo æuo neq; nubent neq; nubentur, sed erunt æquales angelis: non ideo non tenebimur coniugibus defunctis, quia nō erit restitutio coniugij. Atquin eo magis tenebimur, quia in meliorem statum destinamur, resurrecturi in spiritale consortium, agniti tam nosmetipsos quā & nostros. Cæterū quomodo gratias deo in æternum canemus, si non manebit in nobis sensus & memoria debiti huius: si substantia non conscientia reformabimur. Ergo qui cum deo erimus, simul erimus, dum omnes apud deum unum, licet merces uaria, licet mul-

*Repudiū post
an. D. C. urbis
conditæ primo
commisum*

10

*Repudium ex
discordia.
Mors ex lege
debitum
omnium.
Repudiij causa*

*Imaginary
fructus repræ
sentatio*

*Origo Annis
uersarij
pro defunctis.
Quā rem cen
nuper instituit
tam ridemus
hodie*

*Spiritale con
sortium*

tæ

tæ mansiones penes patrem eundem, uno denario eiusdem mercedis operati, id est, uitæ æternæ: in qua magis non separabit, quos cōiunxit deus, qui in ista minore uita separari uetat. Cū hæc ita sint, quomodo alij uiro uacabit, quæ suo etiā in futurum occupata est? Vtriq; autem sexui loquimur, & si ad alterum sermo est, quia una disciplina præest. Aliud habebit in spiritu, aliud & in carne. Hoc erit adulteriū, unius foeminæ in duos uiros conscientia. Si alter à carne disiunctus est, sed in corde remanet, illic ubi etiam cogitatus sine carnis congressu, & adulterium ante perficit ex concupiscentia, & matrimonium ex uoluntate. Vsque adhuc maritus est, ipsum illud possidens per quod & factus est, id est animū, in quo si & alius habitabit, hoc erit crimen. Cæterum non est exclusus, si à uiliore cōmercio carnis discessit. Honoratior maritus est, quanto mundior factus est. Ut igitur in deo nubas secūdum & Apostolum, (si tamen uel hoc curas) qualis es id matrimonium postulans, quod eis à quibus postulas non licet habere, ab Episcopo Monogamo, à Presbyteris & Diaconis eiusdem sacramenti, à Viduis, quarū sectam in te recusasti? Et illi planè sic dabunt uiros & uxores, quomodo buccellas. Hoc enim est apud illos, omni petenti te dabis. Et coniungent uos in Ecclesia uirgine, unius Christi unica sponsa. Et orabis pro maritis tuis, nouo, & uetere. Elige cui te adulterā præstes. Puto, ambobus. Quod si sapias, taceas defuncto. Repudium sit illi, silentiū tuum, alienis iam dotalibus scriptū. Hoc modo nouum promereberis maritū, si ueteris obliuiscaris. Debes magis illi placere, propter quem deo placere non maluisti. Hæc Physici uolunt Apostolum probasse, aut in totum non recogitasse, cum scriberet: Mulier iuncta est in quantum temporis uiuit uir eius: si aut mortuus fuerit, libera est: cui uult, nubat: tantum in domino. Ex hoc enim capitulo defendunt licentiam secundi matrimoni, imò & plurimi, si secundi: quod enim semel esse desijt, omne obnoxium est numero. Quo aut sensu Apostolus scripserit, ita relucebit, si prius cōstet, nō hoc illū sensu scripsisse, quo Physici utuntur. Constabit aut si quis ea recordetur, quæ huic capitulo diuersa sunt & apud doctrinam, & apud uoluntatē, & apud propriam ipsius Pauli disciplinam. Si enim secundas nuptias remittit, quæ ab initio non fuerunt, quomodo affirmat omnia ad initiū recolligi in Christo? Si uult nos iterare coniugia, quomodo semen nostrū in Isaac semel marito autore defendit? Quomodo totum Ordinem Ecclesiæ de Monogamis disponit, si non hæc disciplina præcedit in laicis, ex quibus Ecclesiæ Ordo proficit? Quomodo in matrimonio adhuc positos à fructu matrimoni auocat? dicens in collecto esse tempus, si per mortem matrimonio elapsos, iterum in matrimonium reuocat? Hæc si diuersa sunt ei capitulo, de quo agitur, constabit (ut diximus) non hoc illum sensu scripsisse, quo Physici utuntur. Quia facilius est, ut aliquam rationem habeat unum illud capitulū, quā cum cæteris habeat, quā ut Apostolus diuersa inter

II
 Nota de buccellis

Dotalia

Ordo Ecclesiæ

inter se docuisse uideatur. Eam rationē in ipsa materia poterimus recognoscere, qua ista materia Apostolo fuit scribenda, ut alia, tirocinium nouæ & quàmmaxime orientis ecclesiæ, quam lacte scilicet educabat, nondum solidido cibo ualidioris doctrinæ: adeo ut præ illa infantia fidei ignorarent adhuc quid sibi agendum esset circa carnis & sexus necessitatem: Cuius etiam *Necessitas carnis & sexus* ipsas species ex rescriptis intelligimus, cum dicit: De his autem quæ scribitis: Bonum est homini mulierem non attingere, propter fornicationes autem unusquisque uxorem suam habeat. Ostendit fuisse qui in matrimonio à fide deprehensi, uerebatur ne nō liceret eis matrimonio suo exinde uti: quia in carnem sanctam Christi credidissent. Et tamen secundum ueniam concedit, non secundum imperium: id est, indulgens, nō præcipiens ita fieri. Cæterum malebat omnes id esse quod & ipse. Proinde & de repudio rescribens, demonstrat quosdam de isto quoque cogitasse: uel maximè, quia & in ethnicis matrimonijs non putabant post fidem perseverandum. Quærebant & de uirginibus consilium (præceptum enim domini nō erat) Bonum esse homini si sic permaneat: utique quomodo à fide fuerit inuentus. Vincit enim uxori, ne quæsieris solutionē. Solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorem. Si autem acceperis uxorem, non deliquisti. Quia ante fidem soluto ab uxore, non numerabitur post fidem secunda uxor, quæ post fidem prima est. A fide enim etiam ipsa uita nostra cæsetur. Sed hic parcere se dicit illis. Alioquin pressuram carnis subsequuturam, præ angustijs temporū impedimenta matrimonijs recusantibus. Quin potius de domino sollicitudinē habendā promerendo, quàm de marito. Et ita reuocat quod permisit. Sic ergo in eodem ipso capitulo, quo definit unūquemque, in qua uocatione uocabitur, in ea permanere debere: adiiciens, Mulier uincta est quàm diu uiuit uir eius: si autem dormierit, libera est: cui uolet nubat, tantum in domino: hanc quoque eam demonstrat intelligendā, quæ & ipsa sic fuerit inuēta, soluta à uiro, quomodo & uir solutus ab uxore: per mortem utique, nō per repudium facta solutione: quia repudiatis non permetteret nubere aduersus pristinum præceptum. Itaque mulier si nupserit, nō delinquet: quia nec hic secundus maritus deputabitur, qui est à fide primus, & adeo sic est, ut propterea adiecerit, tantum in domino, quia de ea agebatur quæ ethnicum habuerat, & amisso eo crediderat, ne scilicet etiam post fidē ethnico se nubere posse præsumeret: licet nec hoc Phisici curent. Sciamus planè non sic esse in Græco authentico, quomodo in usum exiit per duarum syllabarū aut callidā aut simplicem euerfionē: Si autem dormierit uir eius, quasi de futuro sonet: ac per hoc uideatur ad eam pertinere, quæ iam in fide uirū amiserit. Hoc quidē si ita esset, in infinitum emissa licentia, toties uirū dedisset, quoties amissus esset, sine ullo pudore nubendi, etiā ethnicis cōgruēte. Sed si ita esset quasi de futuro: Si cuius maritus mortuus fuerit: tantundē & futurū ad eam pertineret, cuius ante fidē morietur maritus

maritus. Non euertas. Nam cum & illa sententiæ cedant, Seruus uocatus es, ne curaueris: impræputiatus es, ne circumcidaris: circumcissus uocatus es, ne adduxeris: quibus concurret, Vinctus es uxori, ne quæsieris solutionem: solutus es ab uxore, ne quæsieris uxorē: satis manifestum est ad eos hæc pertinere, qui in noua & recenti uocatione constituti de his consulebant, in quibus à fide fuerant deprehensi. Hæc erit interpretatio capituli istius de hoc examinanda, an & tempori, & causæ, & tam exemplis & argumentis præcedentibus, quæ & sententijs & sensibus subsequentibus, & in primis, an ipsius Apostoli & consilio proprio cōgruat & instituto: nihil enim custodiendum est, quā diuersus sibi deprehendatur. Audi & subtilissimam econtrario argumentationem. Adeo, inquiunt, permisit Apostolus iterare cōnubium, ut solos qui sunt in Clero Monogamiæ iugo astrinxerit. Quod enim quibusdā præscribit, id nō omnibus præscribit. Nunquid ergo & quod omnibus præcipit, solis episcopis non præscribit: si quod Episcopis præscribit, non & omnibus præcipit? An ideo omnibus, quia & Episcopis? & ideo Episcopis, quia & omnibus? Vnde enim Episcopi, & Clerus, Nonne de omnibus? Si non omnes Monogamiæ tenentur, unde Monogami in Clerum? An ordo aliquis seorsum debet institui Monogamorum, de quo allectio fiat in Clerum? Sed cū extollimur & inflamur aduersus Clerum, tunc unū omnes sumus, tunc omnes Sacerdotes: quia sacerdotes nos deo & patri fecit. Cū ad peræquationē disciplinæ Sacerdotalis prouocamur, deponimus infulas, & pares sumus. De Ecclesiasticis Ordinibus agebatur, quales ordinari oporteret. Oportebat igitur omnem communis disciplinæ formam sua fronte proponi, editum quodāmodo futurum uniuersis impressione: quo magis sciret plebs eum ordinem sibi obseruandum, qui faceret Præpositos: & ne uel ipse honor aliquid sibi ad licentiam, quasi de priuilegio loci blandiatur. Prospiciebat Spiritus sanctus dicturos quosdam, Omnia licent Episcopis, Sicut ille uester Vthinensis nec Scantiniam timuit. Quot enim & ex digamia Præsentent apud uos, insultantes utique Apostolo: certe nō erubescences, cum hæc sub illis leguntur? Age iam qui putas exceptionem Monogamiæ de Episcopis factam, recede à reliquis titulis disciplinæ, qui cum Monogamia episcopis ascribuntur: Noli esse irreprehensibilis, sobrius, bene moratus, ornatus, hospitalis, docibilis: quin uero & uino deditus, & manu promptus ad cædendum, & pugnam, & pecuniæ amans, & domum non regens, nec filiorum curans disciplinam, sed nec ab extraneis bonam famam sectans. Si enim suam habēt Episcopi legem circa Monogamiā, etiā cætera quæ monogamiæ accedere oportebit, Episcopis erūt scripta. Laicis uero quis Monogamia nō conuenit, cætera quoque aliena sunt. Euasisti Physice, si uelis, uincula disciplinæ totius. Præscribe constanter, non omnibus præcipi quæ quibusdam sint præcepta: aut si cætera quidem cōmunia sunt, Monogamia uero solis Episcopis imposita

Clerus

Deponimus
infulas

13

Præpositi
Honor
sacerdotalis
Priuilegium
lociScantinia lex
in pedicones

πλάκτες

imposita est, nunquid illi soli Christiani pronuntiandi, in quibus tota disciplina collata est? Sed & Timotheo scribens, uult iuenculas nubere, filios suscipere, matres familiae agere. Ad eas dirigit quales supra denotat, iuenculas uiduas quae in uiduitate deprehensae, & aliquandiu affectatae, postquam in delictis habuerunt Christum, nubere uolunt, habentes iudicium quod primam fidem resciderunt, illam uidelicet à qua in uiduitate inuentae & profectae eam, non perseverant. Propter quod uult eas nubere, ne primam fidem susceptae uiduitatis postea rescindant: non ut totiens nubant, quotiens in uiduitate tentanda, imò & in delictis habita, noluerint perseverare. Legimus eum & ad Romanos scribentem: Quae autem sub uiro est mulier, uiuenti uiro uincta est: si autem obierit, euacuata est à lege uiro. Nempè ergo uiuente uiro adulterare putabitur, si iuncta fuerit alteri uiro. Si uero obierit uir, liberata est à lege, quod non sit adultera facta alij uiro. Sed & sequentia recognosce, quò sensus iste qui tibi blanditur, enadat. Itaque, inquit, fratres mortificationi & uos legi per corpus Christi, ut efficiamini alteri, ei scilicet qui à mortuis resurrexit, ut fructum feramus deo. Cum enim eramus in carne, passionibus delictorum, quae per legem fiebantur in membris nostris ad fructum ferendum morti: nunc autem euacuati sumus à lege, mortui in quo tenebamur, ad seruiendum deo in nouitate spiritus, & non in uetustate literae. Igitur si mortificari nos iubet legi per corpus Christi, quod est ecclesia, quae spiritu nouitatis constat, non per literam uetustatis, id est legis, auferens te à lege, quae non tenet uxorem marito defuncto, quo minus alij uiro fiat, ad contrariam te redigit conditionem, ne amisso uiro nugas: quantumque non deputereris adultera facta alteri uiro post mortem mariti, si adhuc in lege agere deberes, tanto ex diuersitate conditionis adulterij te praedudicat post mortem mariti alij nubentem: quia iam mortificatae legi, non potest tibi licere, cum recessisti ab ea apud quam tibi licebat. Nunc si & absolute Apostolus permisisset in fide amisso matrimonio nubere: proinde fecisset quemadmodum & cetera quae aduersus formam regulae suae pro conditione temporum gessit, circumcidens Timotheum propter superductitios falsos fratres: & ramos quosdam inducens in templum propter observationem Iudaeorum, ille qui Galatas in lege uolentes agere castigat. Sed ita res exigebat, ut omnibus omnia fieret, quo omnes lucrificeret: parturiens illos donec formaretur Christus in ipsis, & calefaciens tanquam nutrix paruulos fidei, docendo quaedam per ueniam, non per imperium: aliud est enim indulgere, aliud iubere: proinde temporalem licentiam permittens denuo nubendi propter infirmitatem carnis, quemadmodum Moyses repudiandi propter duritiam cordis. Et hic itaque redemus supplementum sensus istius. Si enim Christus abstulit quod Moyses praecepit, quia ab initio non fuit sic, nec sic ideo ab alia uenisse uirtute reputabitur Christus: cur non & Paracletus abstulerit, quod Paulus indulsit:

LI quia

*Uidua iu-
uencula*

*Indulgere
iubere*

quia & secundum matrimonium ab initio non fuit, nec ideo suspectus ha-
 bendus sit, quasi spiritus alienus: tatum ut deo & Christo dignum sit quod
 superducitur. Sed deo & Christo dignum fuit duritiam cordis tēpore ex-
 pletō compescere. Cur non dignius sit & deo & Christo infirmitatē carnis
 tempore iam collectiore discutere? Si iustum est matrimonium non sepa-
 vari, utiq; & non iterari honestum est. Deniq; apud seculum, utrūq; in bo-
 na disciplina deputatur, aliud Concordiæ nomine, aliud Pudicitiae. Regna-
 uit duritia cordis usq; ad Christum. Regnauerit & infirmitas carnis usq; ad
 Paraclerum. Noua lex abstulit repudium, habuit quod auferret. Noua pro-
 phetia secundum matrimonium, non minus repudium prioris. Sed facilius
 duritia cordis Christo cessit, quā infirmitas carnis. Plus hæc sibi Paulum
 defendit, quā illa Moysen: si tamen defendit, quum indulgentem eum ca-
 prat, præscribentem recusat: quæ potiores sententias & perpetuas uoluntates
 eius eludit: quæ non finit nos hoc Apostolo præstare, quod mauult. Et
 quousq; infirmitas ista impudentissima in expugnandō meliora persevera-
 bit. Tempus eius donec Paracler operaretur fuit, in quem dilata sunt à
 domino, quæ tunc sustineri non poterant, quæ iam nemini competit porta-
 re posse. Quā diu causabimur carnē? quia dixit dominus, Caro infirma.
 Sed præmisit, & spiritus promptus: ut uincat spiritus carnem, ut cedat quod
 infirmum est fortiori. Nam & qui potest capere, capiat, inquit, id est, qui nō
 potest, discedat. Discessit & ille diues qui non ceperat substantiæ diuidendę
 egenis præceptum, & dimissus est sententiæ suæ à domino. Nec ideo duri-
 tia imputabitur Christo de arbitrij cuiuscunq; liberi uitio: Ecce, inquit, po-
 fui ante te bonum & malum, Elige quod bonum est: si non potes, quia non
 uis (posse enim te si uelis ostendit, quia tuo arbitrio utrunq; proposuit) disce-
 das oportet ab eo cuius non facis uoluntatem. Quæ igitur hic duritia no-
 stra, si non facientibus uoluntatem dei renunciamus? Quæ hæresis, si secun-
 das nuptias ut illicitas iuxta adulterium iudicamus? Quid est enim adulte-
 rium, quā matrimonium illicitum? Notat Apostolus eos, qui in totum
 nubere prohibebant, qui & de cibis interdicebant, quos deus condidit. Nos
 uero non magis nuptias auferimus, si secundas recusamus, quā cibos re-
 probamus, si sæpius ieiunamus. Aliud est auferre, aliud temperare: aliud est
 legem non nubendi ponere, aliud est modum nubendi statuere. Planè qui
 exprobrant nobis duritiam uel hæresim in hac causa, si intantū fouent car-
 nis infirmitatem, ut in nubendo frequenter sustinendam putent, cur illam
 in alia causa neq; sustinent neque uenia fouent, cum tormentis expugnata
 est in Negationem? Vtiq; enim illam magis excusari capit, quæ in prælio
 cecidit, q̃ quæ in cubiculo: quæ in equuleo succubuit, quā quæ in lectulo:
 quæ crudelitati cessit, quā quæ libini: quæ gemens deuicta est, quā quæ
 subans. Sed illam quidem à Cōmunicatione depellunt, quia nō sustinuit in
 finem

Imò alienus

 Concordia, cō
 seruans matri
 monium
 Pudicitia non
 iterans

15

 Arbitrium
 liberum

 Duritia
 Hæresis

finem: hanc uero suscipiunt, quasi & hæc sustinuerit in finem. Propone quid utraq; non sustinuerit in finem, & inuenies eius causam honestiorem, quæ sæuitiam, quàm quæ pudicitiam sustinere nō potuit. Et tamen nec cruētam defectionem infirmitas carnis excusat, nedum impudicam. Rideo autē cum infirmitas carnis opponitur, quæ summa fortitudo dicenda est. Iterum nubere, est res uirium: resurgere in opera carnis de continētiæ otio, substantia est laterum. Talis infirmitas, & tertio, & quarto, & usq; septimo forsitan matrimonio sufficit: ut quæ totiens fortior, quotiens fuerit infirmior, habitura iam non Apostolum autorem, sed Hermogenem aliquem plures solitum mulieres ducere, quàm pingere. materia enim in illo abundat: unde & animam esse præsumens multo magis spiritum à deo non habet, iam nec Phisicus. Quid si inopiam quis causetur, ut carnem suam apertè prostitutā profiteatur, exhibitionis causa nubentem, oblitus de uictu & uestitu nō esse cogitandum: habet deum etiam corporum educatorem, etiam florum excultorem. Quid si solitudinem domus ostendat, quasi una mulier frequentiam præstet, homini ad fugam proximo: habet uiduam utiq; , quam assumat licebit. Non unam generis huius uxorem, sed iam plures habere concessum est. Quid si de posteritate quis cogitet iisdem animis, quibus oculis uxor Loth, utq; ideo quis repetat matrimonium, quia de priore liberos non habuit: hæredes scilicet Christianus quæret, seculi totius exhæres: habet fratres, habet ecclesiam matrem. Aliud est si & apud Christū legibus Iulij agi credunt, & existimant cœlibes & orbos ex testamento dei solidum nō posse capere. Nubant igitur huiusmodi in finem usq;: ut in ista confusione carnis, sicut Sodoma, & Gomorra, & diluuij dies, ab illo ultimo exitu seculi deprehendantur. Adiciant tertium dictum: Manducemus, & bibamus, & nubamus, cras enim moriemur: non recogitantes Væ illud prægnantibus & lactantibus multo grauius & amariius euenturum in concussione totius mundi, quàm euenit in uastatione unius particulæ Iudææ. Satis oportunos nouissimis temporibus fructus iteratis matrimonijs colligāt, ubera fluitantia, & uteros nauseantes, & infantes pipantes. Parent Antichristo in quo libidinosius sæuiat. Adducet illis carnifices obstetrices. Habebūt planè Christu quod legent, speciosum priuilegium, carnis usquequaq; imbecillitatem. Sed hanc iudicabunt iam non Isaac monogamus pater noster, nec Ioānes aliqui Christi spado, nec Iudith, nec filia Merari, nec tot alia exempla sanctorum: solent ethnici iudices destinari. Exurget regina Carthaginis, & decernet in Christianas, quæ profuga, & in alieno solo, & tantæ ciuitatis cum maxime formatrix, cum regis nuptias ultro optasse debuisset, ne tamen secundas eas experiretur, maluit e contrario uri quàm nubere. Assidebit & illi matrona Romana, quæ & si per uim nocturnā nihilominus experta alium uirum, maculam carnis suo sanguine abluit, ut monogamiā in semetipsam

Negatores de pellebantur à cōmunicatio-
ne

16

Hermogenes polygamus et piñtor, aduersus quē librū edidit.

Vxor, ad uitā dam inopiam

Vxor, ad solitudinem excludendam

Vxor, ad posteritatem

Iulij leges. Solidū capere ex testamento

Vbera fluitantia

Vteri nau-
seantes

Infantes pipantes, hoc est,

plorantes
Carnifices, obstetrices multi nubarum

Isaac

Iudith

Filia Merari

Dido

Lucretia

Fortuna mu-
liebris
Mater matuta
Pontifex Max.
Flaminica
Cereris sa-
cerdotes
Vestales
Virgines lu-
nonis Achææ,
& Dianæ, &
Apollinis
Apis

uindicaret. Fuerunt & quæ post uiros nubere Idolis: his certe Monoga-
mia & uiduitas apparet. Fortunæ Muliebri coronam non imponit, nisi
Vniuirâ, sicut Matri Matutæ. Pontifex Maximus & Flaminica nubunt se-
mel. Cereris sacerdotes uiuentibus etiam uiris & consentientibus, amica se-
paratione uiduantur. Sunt & quæ de tota continentia iudicent nos, uirgines
Vestæ, & Iunonis Achaicæ, & Dianæ Scythicæ, & Apollinis Pythiæ. Etiam
bouis illius Ægyptij antistites de continentia infirmitatem Christianorum
iudicabunt. Erubescere caro quæ Christum induisti. Sufficiat tibi semel nube-
re, in quod à primordio facta es, in quod è fini reuocaris. Redi in Adam
uel priorem, si in nouissimum nō potes. Semel gustauit ille de arbore, semel
concupijt, semel pudenda protexit, semel deo erubuit, semel ruborem suum
abscondit, semel de paradiso sanctitatis exulauit, semel exinde nupsit. Si in
illo fuisti, habes tuam formam: si in Christum transtisti, melior esse debebis.
Exhibe te tertium Adam, & hunc Digamum, & tunc poteris esse quod in-
ter duos non potes.

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS

PER BEATVM RHENANVM.

Vb tempora Apostolorum, uerisimile est Christianos simplici cultu
calceatuq; fuisse ufos. Id quod etiam multis seculis obseruatum con-
stat. Nam ueterum monachorum uestes, qualibus Benedicini utun-
tur, communes omnibus olim Christianis ætate diui Benedicini qui-
dam fuisse putant. Itaq; cum Tertullianus reiecta toga pallio uestire-
tur, ut simplicitati religionis responderet simplicitas cultus, à quodam inconstan-
tiæ notatus est. Proinde hac oratione pallij uetustatem et cōmodum usum edocet,
nō esse mirandum, dicēs, si uestem mutarit, hoc est, dimissa toga pallium assumpse-
rit, quando totus hic orbis mutationi sit obnoxius, Tempora, Stelle, Cœlum, Ma-
re, Terra, Regna, Populi, Bestiæ, ut Pauus, Serpens & Chamæleon, etiam homo
ipse. Pallium porro uestē augustam appellat, super omnes exuias & peplos, su-
perq; omnes apices et titulos, postq; Christianā sapientiam, quæ uanissimis super-
stitionibus renunciat, primum cœpit uestire. Iam quoniam Græcorum gestamen
erat pallium, ut toga Romanorū, & Christiani frugalitatis gratia pallio uestieban-
tur tanquam ueste simpliciore & philosophica, factum est ut uulgari conuicio qui
nostris sacris initiati forent, Græci uocarentur, & ab iniectione pallij quod tunicæ
superimponebant, etiam imponentes, ut ita dixerim, siue impositores. Nam pal-
lium, ut Tertullianus inquit, interulæ superest, cuius tota molitio, operire solum
id est uno circumiectu. Quoties ergo Christianus aliquis prodisset, statim illud è
triuio audiebat, ὁ γραιὸς ὑποδύτης. Id simpliciter accipiebat indoctum uulgi ob
pallij superimpositionem, cæterum literati figuratum morsum intelligebāt in uo-
cabulo ὑποδύτης, in quo fieret ad impostoris nomē apud Latinos tacita allusio, hoc
est deceptoris & hominis sanctitatem mētientis. Atq; hoc est quod Hieronymus
ad Furiam scribens, Vbicunq; inquit, uiderint Christianū, statim illud de triuio,
ὁ γραιὸς ὑποδύτης, uocant impostorem, detrahunt. Quanquam ut Erasmus noster
illic annotauit illa duo uerba, uocant impostorem, non sunt in exemplaribus uetu-
stioribus

stioribus indubiè pro glossa primum ascripta in margine, deinde recepta in contextum. Sensem scōmatis idem Hieronymus expressit in epistola ad Marcellā, de Christianis agens qui propter uestitū uiliore à gentilibus, nonnunq̃ etiam à pseu- dochristianis riderentur. Nos, inquit, quia Serica ueste non utimur, Monachi iudi- camur: quia ebrij non sumus, nec cachinno ora dissoluimus, Continētes uocamur & tristes. Si tunica nō canduerit, statim illud è triuio, Impostor & Græcus est. Vbi uides ad uestem pertinere dicterium qua Philosophi Græcorum peculiariter ute- rentur, & post illos Christiani, quū inquit, Si tunica nō canduerit. Porro ob suam & utentium eo simplicitatem pallium in contemptum uenit, ut fieret dicterio lo- cus apud Carthagenenses quemadmodum ex hoc libello apparet, A toga ad pal- lium, de mutatione uitæ splendidioris in frugalem, & magnarū opum in pauper- tatem, simile illi, Ab equis ad asinos. Inde natum quod summæ apud gentiles au- toritatis uiri relicto paganismo Christianæ religioni frequēter nomen dantes pal- lio uestirentur. Horum alicui forte fortuna obuius factus Ethnicus quispiam, Itā ne à toga ad pallium, inquit, nam mira tunc nostrorum erat & simplicitas & fruga- litas. At hodie commutatis in diuersum rebus apud nos non solum à pallijs ad to- gas uerum etiam ad diadema & sceptrum emerferunt, quos tamen uita frugalior sanctiorq̃ in primis deceret, ueluti puriorem Dominici gregis partem.

ANNOTATIONES IN LIBRUM SEQUENTEM.

TAm prosperos temporum.) Sic infra dicit, insignes libidinum.

Iuuat habitus denotare pacis.) Denotare, Tertullianus usurpat pro nota re siue taxare, quemadmodum & supra admonuimus: Vnde paulopost, Pallium tamen, inquit, generaliter uestrum immemores denotatis. Et mox rursus, Laudās igitur, inquit, orbem mutantem, quid denotas hominem? Hinc & denotatum in quarta declinatione pro denotatione siue reprehensione, in hoc libro dixit, quan- tum, inquit, denotatui passiuitas offert. Et sicubi alibi in Aphrica Tyros.) Significat cultum istum peculiarem fuisse Pœnis in Aphrica.

Soror ciuitas.) Vtica quam Strabo secundam Tyriorum coloniam esse tradit.

Studijs asperrima belli.) Hemistichium est Vergilianum. Vt Silenus pe- nes aures Midæ blatis.) Huius rei meminit & in lib. aduersus Hermogenem, Ni- si, inquit, & Sileno illi apud Midam regem adseueranti de alio orbe, credendum est, autore Theopompo. Porro Blatis uetus uerbum est, incondite & inaniter lo- qui significans autore Marcello, utitur hoc & Plautus. Nostra certè meta- tio.) Mundum hunc sublunarem intelligit, in quo nos consistimus. A uerbo me- tari, quo in præcedentibus libris etiā usus est. Vnde & Metata dicuntur Iurecon- sultis hospitia. Et Metatores qui præcedentes castris locum eligunt, ut Vegetius autor est. Et statim de Decumanis inquietat.) Decumani fluctus dicuntur magni. Nam decimum fluctū ferri maximum aiunt. Mutauit & totus orbis aliquando.) Sic dicit, orbis mutauit, sicut dicimus, Terra mouit, Mutare uerbum absolute usurpando. Sic in Valētinianis: & Demiurgus tunc de Hebdomade cœ- lesti in superiora mutabit. Et in hoc libro paulopost, Mutant, inquit, & bestiarū pro ueste formam. Et iterum, Tamen, inquit, & Chamæleon mutat totus.

Adhuc maris conchæ & buccinæ.) Concharum ad purpuras & conchylia ea- dem quidem est materia, sed distat temperamento. Duo sunt genera, Buccinum minor Concha, ad similitudinem eius buccini, quo sonus æditur, unde & causa nomini, rotunditate oris in margine incisa. Ex Plinio.

Et Tuscia Vulsinios pristinos deusta.) Figura Græca. Vt mox, erepta Pom- peios. Speret pro timeat. Maiorem ambitū terra cassa.) Figura Græca, hoc

L1 3 est

est secundum maiorem ambitum. Educatur.) Educari pro educi.

³ Præsentis Imperij triplex uirtus, deo tot Augustis in unum fauente.) Apparet hunc librum scriptum fuisse Septimij Seueri principatu: ut per triplicem Imperij uirtutem, & quod, inquit, deo tot Augustis in unum fauente, Seuerum Augustum intelligat, & Pescennium Nigrum, ac Clodium Albinum Cæsares, quorum ille in Oriente ab exercitibus Syriacis Imperator est appellatus inuito Seuero, hic in Gallia propemodum assentiente Augusto Cæsar dictus est. Nam scribit Spartianus Seuerum de Clodio Albino sibi substituendo cogitasse. Sed uerissimum est quod dixit Lucanus, Omnisq; potestas Impatiens confortis erit. Neque enim Pescennium Nigrum modo occidit Seuerus, sed & Clodium Albinum paulopost sustulit. Cæterum hic libellus conscriptus uidetur antequam Pescennium & Albinum Seuerus hostes declarasset. Nam ostendit concordēs fuisse, quum inquit, Deo tot Augustis in unum fauente. Quo tempore Tertullianus Christo nomen dedit. Siquidem statim ut nostram religionem amplexus est & dimissa toga palium indutus, hoc scriptum inconstantiae & nouationis deprecatorium primoribus reipublicæ Carthaginensis indubie exhibuit. Hac eadem ratione colligimus librum Ad Scapulam Præsidentem Carthaginensem, post hunc fuisse æditum. Nam illic Albinianorum & Nigrianorum, ac Cassianorum meminit ceu factiosorum & Cassiani qui contra maiestatem Imperatoris peccassent. Erant autem Cassiani qui Auidij Cassij partes sequebantur, eius qui Marco Antonino principe, titulū imperij uen dicare est ausus. Et omni patagio inauratio.) Patagiū autore Marcello, chlamydem auream significat, quæ preciosis uestibus immitti solet. Vnde Patagiati, Patagiarij patagijs induti. Et Patagiarij qui huiusmodi uestes faciunt.

Est & quadrupes, tardigrada.) Versiculus est Pacuij poetæ. Cuiusmodi tres à Cicerone referuntur, nempe hij Sanguine cassa, domi porta, terrigena traditur, Quadrupes, tardigrada, agrestis, humilis, aspera, Capite breui, ceruice anguina, aspectu truci.

Chamæleontem.) Theodoricus Ostrogotus Romanorū rex ad Habundantium præpositū scribens de quodā Frontoso decoctiore & debita maligne soluente, Merito Chamæleonti bestię conferendus, quæ paruorū serpentum formæ cō similis, aureo tantū capite, & reliquis membris subalbentis Prasini colore distinguitur. Hac quoties humanos aspectus incutrerit, dum ei fugiendi uelocitas denegatur, nimia timiditate confusa, colores suos multipharia qualitate cōmutat, ut modo Veneta, modo Blattea, modo Prasina, modo possit Cyanea reperiri. Et reliqua. De ouilibus dico Mileijs, & Selgicis.) Selga Pisidarum urbs est, qui Lyciæ Ciliciæq; contermini sunt. Tantam igitur paraturā materiarum.) Sic enim restituimus Ex collatione Gorzienfi. Paratura, uocabulum Tertullianū.

Quarū pars gentilitus inhabitantur.) Aduerbiū est, gentilitus, pro gentilitate, sicut mox, passiuitus pro passiue (hoc est cōmuniter, promiscue) & nī fallor, planitus, paulopost pro planē. o elegantia Africana. Follicans ruminat.) Imitatus Tertullianū Hieronymus dixit caligas follicātes. Ad Eustochiū enim scribēs,

Apud hos, inquit, affectata sunt omnia, laxa manica, caligæ follicātes, uestis crassior, crebra suspiria. Et paulo ante, Omnis, inquit, his cura de uestib. si bene oleat, si pes laxa pelle nō folleat. Sic & Ambrosius loquitur. Vnde & nominis consilium, quandoquidē labijs uacuerat ab uberū gustu.) Ostēdit unde dictus sit Achilles, & etymologiā nominis. Aiunt autē appellatū Achillē Ἀχιλλεύς, hoc est, ob id quod labijs nutrimentū non attigerit. Nā illi lactis alimonia defuit, à Chirone medullis tantū ceruinis enutrito. Proinde Myrmidones

hoc

hoc eū nomine uocarūt, ut autor est Euphorion. Atq; hoc est quod Tertullianus dicit illū uacuisse labijs ab uberū gustu, id est, nō suxisse lac nutricis. nā usurpat, uacuerat, more suo pro uacauerat. *Scrupea schola.*) Hoc est saxeā. Antrū Chironis intelligit. *Scytalosagittipelliger.*) Mirabilis cōpositio. Sic appellat Hercule eo quod clauā, sagittas & pellē gestaret. nā *σκυτάλη* Græcis etiā baculū significat. Nō est dissimilis cōpositionis uocabulū illud, pari etiā syllabarum numero, quo *Cyclops* in Epigrāmatibus Græcis *κυρσοειδής* appellatur, hoc est feræ & flexijugæ frontis. Vbi Geryon? Vbi Cerberus? Castigauimus locū deprauatum, adiuuante Gorziensi collatione, Vbi Geryon ter unus? Cerebris adhuc eorū, claua foetere malebat. Loquitur de claua Herculis quæ malebat foetere cerebris eorum hoc est, Diomedis, Busiridis, & Geryonis. Aut pelino spero factum.) Fortassis telino legendum aut phyllino. Nomina sunt unguentorum. Faciunt ad hunc locum quæ apud Senecam in Tragœdia leguntur, nempe hæc,
 Fortem uocemus, cuius ex humeris Leo
 Donum puellæ factus, & claua excidit,
 Fulsitq; pictum ueste Sidonia latus.
 Fortem uocemus, cuius horrentes comæ
 Maduerunt nardo. Laudemus qui ignotas manus
 Ad non uirilem tympani mouit sonum,
 Mitra ferocem Barbara frontem premens.

Genuinos inter antias.) Antias uocat capillos anteriores & à fronte pendētes. *Antie Theristrum*
 Qualis ille Hercules in Sericho Omphales fuerit.) Lego, in Theristro Omphales. Est aut Theristrū *θεριστὸν ἱμάτιον*, hoc est, æstiuā uestis, cuius meminit Iul. Pollux lib. 7. Diuus Hieron. in cōmentarijs in Esaiā, Habent, inquit, mulieres & theristra, quæ nos palliola possumus appellare; quibus obuoluta est & Rebecca, & hodie quoq; Arabiæ & Mesopotamiæ operiūtur foeminae, quæ dicuntur Græcè Theristra ab eo quod in *θερε*, hoc est, in æstate & caumate corpora protegant foeminarū. Hactenus ille. Quam aut decebat Herculem Theristrū uestis tenuissima, tam ornabat Omphalen Leonina pellis. Nam hoc est, quod Tertullianus uult dicere.

Pugil Cleomachus.) Hic Magnesius fuit, qui quū in amorē cuiusdam Cinædi incidisset, & orationē & mores Cinædorū imitatus est. Ita & Endromis solozem.) Endromis uestis erat hirsuta & uilli longioris, quo in balneis & gymnasijs præcipuē solebant uti ueteres. Sic dicta quod apta cursui foret. Nam *σολομ* Græci cursum uocant. Conuenit aut hic Endromis pugili & cursori Cleomacho. Porro Solox lanam crassam significat, autore Festo. Aliqua multitia synthesi extruxit.) Erant Multitia uestimenta subtilissimis filis contexta. Synthesim uero seruillem uestē fuisse constat, breuem & expeditā ac ex diuersis lanarū coloribus cōpositam, quod nomē ipsum arguit, quia nō indecorū erat uti senatores quoq; & equites Romanos, sed in Saturnalibus tantum. Hic Multitiam synthesim adiectiue uidetur usurpare pro subtili ueste. In captiua Sarabara.) Sarabara uestis est Persica. Et crepidam æratus incessit.) Hoc tradit & Laertius in uita Empedoclis, solium illum ære calceari. Indicauit etiam hunc in ignes Aetnæi montis insuluisse, ex crepidulis altera, ut flammarū ad exteriora reiecta. Quò se coniecerat latenter absq; arbitris, ut deus factus putaretur, dum mortuus ignoratur. Hinc ridet illū Tertullianus, quod contēpta hominū sorte diuinitatē impudēter affectarit, dignū asserens quā Diogene illo liberrimō philosopho, nō lutulentis pedibus impetatur, sed in ipsa adyta deū impurissimæ Cloacinae, & mulierum ei seruientū rapitur. Quāto denotatui passiuitas offert.) Passiuitatis nomine promiscuā frequentiam intelligit. Ita dixit in Apologetico: suppeditate materias passiuitate luxuriæ.

LI 4 Domestice

Lecticarij Domestice ac secreta habebantur.) Ab istis lecticis, dicti sunt Leticarij qui matronas in lecticis gestabant, quorum fit apud Iureconsultos mentio ceu meminimus ante. Ostendit Tertullianus libro primo Ad uxorem suam, Germanos ad hanc operam adhiberi solitos, quum inquit, nec Germanicos baiulos praesume.

Frictrices.) Frictricum nomine *τὴν τριβάλλαν* intelligit, quarum obscenissimam foeditatem quamlibet scurrilis Lucianus explicare superfedet. Ex hoc loco motus arbitror in De resur. carnis legendum, Sed frictricis uel archigalli, uel gladiato

7 ris aut carnificis spiritu infectum. Ob cultum omnia candidatum.) Figura Graeca, hoc est, secundum omnia. Quam in calceo uncipodem.) Possset etiam

8 legi, unguipedem. Quingenariam promulsidem edificat.) Videretur appellare

Promulsis promulsidem, ipsum promulsidarium, hoc est, uas quo promulsis, quae mulsi portio est, continetur. Fit promulsidariorum mentio Iureconsultis. Eleganter autem **Promulsidarium** dixit, edificat, tanquam operosum quid subostendens. Mutuatus est hoc exemplum à Plinio Tertullianus. Cuius libro nat. hist. xxxiii. cap. xi. haec sunt uerba, Nostra aetas, inquit, fortior fuit. Claudij principatu, seruus eius Drusillianus nomine Rotundus, dispensator Hispaniae citerioris quingenariam lancem habuit, cui fabricandae officina prius exaedificata fuerat. Et comites eius octingentas quinquaginta octo librarum. Quare quæso, nisi ut quam multi eas conserui inferrent, aut quibus coenantibus? Hæc ille. Vocat autem lancem quam Septimius noster promulsidem dixit. Et est illic Drusillianus, non Rufilianus, quemadmodum & nos castigauimus.

Qua Vedius Pollio.) De hoc sic scribit Plinius lib. 9. cap. 23. Inuenit, inquit, in hoc animali documenta Vedius Pollio eques Rom. ex amicis Augusti, uiuarijs earum immergens damnata mancipia, non tanquam ad hoc feris terrarum non sufficientibus, sed quia in alio genere totum pariter hominem distrahi speciare non poterat.

Qua Hortensius Orator.) Payonem cibi gratia Romæ primus occidit orator Hortensius, aditali coena sacerdotij. Plinius lib. x. cap. xx.

Qua Aufidius Lurco.) Saginare primus instituit circa nouissimum piraticum bellum M. Aufidius Lurco, ex quo eo quaestu reditus sestertium sexagena. M. habuit. Plinius etiam libro, & capite eodem.

Qua Asinius Celer nulli unius obf. sexis detulit.) Opinor scriptum fuisse sex HS. ut intelligat sex sestertiorum millibus. Sanè de hac re non couenit apud autores. Nam octo millib. emptum scribit Plinius, Macrobius septem, Iuuenal. uero Sat. quarta ait, Mullum sex millibus emit,

Aequantem sanè paribus sestertia libris:

Vt perhibent qui de magnis maiora loquuntur.

Qua Aesopus histrio.) Huius rei meminit Plinius lib. x. cap. i. & rursus lib. xxxv. cap. xij.

Qua filius eius.) Habes apud Plinium lib. nono cap. xxxv.

Impuritati Scauri.) Opinor eum loqui de M. Aemilio Scauro, quem Salustius autor est, hominem fuisse nobilem, impigrum, factiosum, audacem, & qui sciret uirtutis sua callide occultare.

Et alex Curij.) Asconius Pedianus in commentarijs in orationem M. Tullij Ciceronis quam aduersus C. Antonium & L. Catili-

nam habuit, adnotauit, Q. Curium notissimum aleatorem fuisse, & po-

stea damnatum, celebratumque à Caluo poeta huiusmo-

di uersiculo, Et talis Cu-

rius pereruditus.

Q. SEPTIMI FLOREN

TIS TERTULLIANI, DE PAL

LIO, LIBER.

RINCIPES semper Aphricæ uiri Carthaginen/
ses, uetustate nobiles, nouitate felices, gaudeo uos
tam prosperos temporum, cum ita uacat ac iuuat
habitus denotare pacis. Hæc & annona & ocia ab
imperio & à cælo. Bene est. Tamen & uobis habi/
tus aliter olim tunicæ fuere, Et quidem in fama de
subtegminis studio, & luminis consilio, & mensuræ
temperamēto, quod neq; trans crura prodige, nec

*Tunica Car/
thaginensium*

intra genua inuerecunde, nec brachijs pare, nec manibus arte, sed nec cingu/
lo sinus diuidere expeditū, beate quadrata iustitia. In uiris autem pallij ex/
trinsecus habitus & ipse quadrangulus, ab utroq; laterū regestus, & ceruici/
bus circūstructus, in fibulæ morsu humeris acquiescebat. instar eius hodie
Aesculapio iam uestro sacerdotiū est. Sic & in proximo soror ciuitas uestie/
bat, & sicubi alibi in Aphrica Tyros. at cum seculariū sortiū domina Fortu/
na, & Romanis deus maluit, soror quidē ciuitas suapte arbitrio mutare pro/
perauit, ut adpulsum Scipionē ante iam de habitu salutaret, Romana præ/
coqua. Vobis uero post iniuriæ beneficiū, ut seniū non fastigium exemptis,
post Gracchi obscena omina, & Lepidi uiolenta ludibria, post trinas Pom/
pei aras, & lōgas Cæsaris moras, ubi mœnia Statilius Taurus imposuit, so/
lennia Sentius Saturninus enarrauit, cum concordia Iubæ, toga oblata est.
Pró quantū circummeauit, à Pelasgis ad Lydos, à Lydis ad Romanos, ut
ab humeris sublimioris populi Carthaginenses cōplecteretur. Exinde tuni/
cam longiorē cinctu arbitrāte suspēditis, & pallij iam teretis redundantiam
tabulata cōgregatione fulcitis, & si quid præterea conditio uel dignitas, uel
tēporalitas uestit. Palliū tamē generaliter uestrū immemores etiā denotatis.
Equidē haud miror præ documento superiore. Nā & arietē (nō quē Labe/
rius reciprocicornē & lanicute[m] & testitrahū, sed trabes machina est quæ
muros frangere militat) nemini unq; adhuc libratū, illa dicitur Carthago
studijs asperrima belli, prima omniū armasse in oscillū pēduli impetus, com/
mentata uim tormēti, de bile pecoris capite uindicātis. Cū tamen ultimarēt
tempora patriæ, & aries iam Romanus in muros quondā suos auderet, stu/
puere illico Carthaginenses ut nouū extraneum ingeniū. Tantum æui lon/
ginqua ualet mutare uetustas. Sic deniq; nec pallium agnoscitur. Sit nunc
aliunde res, ne Pœnicum inter Romanos aut erubescat aut doleat, certe ha/
bitum uertere naturæ totius solenne munus est, fungitur & ipse mundus
interim iste quem incumbimus. Viderit Anaximander si plures putat, uide

*Pallium supra
tunicam*

*Arietis in/
uentores*

*Natura
mundus
rit*

rit si quis uspiam alius ad Meropas, ut Silenus penes aures Midæ blattit, ap-
tas sane grandioribus fabulis. Sed & si quem Plato æstimat, cuius imago
hic sit, etiam ille habeat necesse est proinde mutare: quippe si mundus ex di-
uersis substantijs officijsq̃, constabit ad formam eius quod mundus hic
est. Neq̃ enim mundus, si non ut mundus. Proinde diuersa in unum, ex de-
mutatione diuersa sunt. Deniq̃ diuersitatis discordiam uices fœderant, ita
mutando erit mundus omnis qui ex diuersitatibus corporatus & uicibus
temperatus. Nostra certe metatio (quod clausis uel in totum Homericis o-
culis liquet) totum uersiforme est, dies & nox inuicem uertunt solstitutionibus
annuis. Luna modulationibus mensstruis uariat, syderum distincta confu-
sio interdum deijcit quid, interdum resuscitat, cœli ambitus nunc sub diuo
splendidus, nunc nubilo sordidus, aut imbres ruunt, & si qua missilia cum im-
bribus. dehinc substillum, & denuo sudum. Sic & mari fides infamis, dum
& flabris æquè mutantibus de tranquillo probum, de flustris temperatum,
& ex templo de decumanis inquietat. Sic & terram si recēseas temporatim
uestiri amantem, prope sis eandem negare, memor uiridem cum conspicias
flauam, mox uisurus & canam. Cæteri quoq̃ eius ornatus quid non aliud
ex alio mutant: & montium scopulæ decurrendo, & fontium uenæ ebullan-
do, & fluminum uia obumbrando. Mutauit & totus orbis aliquādo aquis
omnibus oblitus, adhuc maris conchæ & buccinæ peregrinantur in monti-
bus, cupientes Platoni probare etiam ardua fluitasse: sed & enatando rur-
sus infirma mutauit, rursus orbis alius. idem mutat & nunc localiter habitus
cum situs læditur, cum inter insulas nulla iam Delos, harenæ Samos, & Si-
bylla non mendax, Aeon in Atlantico Libyam aut Asiam adæquās quæ-
ritur nunc, Italiæ quondam latus, Hadria Tyrrenoq̃ quassantibus medio
tenus interceptum, reliquias Siciliam facit: cum tota illa plaga discidij, con-
tentiosos æquorum coitus, angustijs retorquens, nomen uitij mari induit,
non expuentis naufragia sed deuorantis. Patitur & continens de cœlo aut
de suo. Aspice ad Palestinam quâ Iordanis amnis finium arbiter, uastitas
ingens, & orba regio, & frustra ager. Et urbes retro, & populi frequentes, &
solus audiebat. Dehinc ut deus censor esset, impietas igniū meruit imbres:
hactenus Sodoma, & nulla Gomorra, & cinis omnia, & propinquitas ma-
ris iuxta cum solo mortem bibit. Ex huiuscemodi nubilo & Tuscia Vulsini-
os pristinos deusta, quo magis de mōtibus suis Campania speret erepta
Pompeios. Sed absit, utinam & Asia secura iam sit de soli ingluuie. Utinam
& Affrica semel uoraginē pauerit unicus castris fraudatis expiata. Multa &
alia huiusmodi detrimenta habitum orbis nouauere situsq̃ mouere. Bellis
quoq̃ plurimum licuit. Sed piget tristitia non minus quàm regnorum uices
recensere, quotiens & ista mutauerint, iam inde à Nino Beli progenie, si ta-
men Ninus regnauit primus ut autumat superiorum prophanitas. fermè
apud

apud uos ultra stilus non solet : ab Assyrijs si forte æui historiarum patescunt. *Assyriorum regnum, prius*
 Qui uero diuinas lectitamus, ab ipsius mundi natalibus compotes sumus: *munus*
 sed læta iam malo, quippe & læta mutāt. Denique si quid mare diluit, cœlum *Hominum raritas, & habitatorum infrequentia*
 texit, terra subduxit, gladius detotōdit, aliās uersura compensato redit. Iam
 & primitijs maiorem ambitum terra cassa & uacans hominum, & sicubi ali
 qua gens occuparat, sibi met soli erat. Itaque cogitans omnia sibi domum, in
 telligēs alibi stipantem copiam, alibi deferentem, runcare atq; rursare con
 suluit, ut inde uelut ex sarculis & propaginibus populi de populis, urbes de
 urbibus, per ubique orbis pangereantur. Transuolauere redūdantium gen
 tium examina, Seythæ exuberant Persas, Phœnices in Affricam eructant,
 Romanos Phryges pariunt, Chaldaicum semen in Egyptū educatur. De *Chaldae*
 hinc cum inde transducitur Iudæa gens est. Sic & Herculeæ posteritas, qui *Aegyptij*
 Temeno pariter Peloponesum occupando prōducunt. Sic & Iones Nilei *Iudei*
 cōmites Asiam nouis urbibus instruunt. sic & Corinthij cum Archia mu
 niunt Syracusas. Sed uanum iam antiquitas, quando curricula nostra co
 ram. Quantum reformauit orbis seculum istud? Quantum urbium aut
 produxit, aut auxit, aut reddidit præsentijs Imperij triplex uirtus, deo
 tot augustis in unū fauente? quot census transcripti? quot populi propagi
 nati? quot ordines illustrati? quot barbari exclusi? Reuera orbis cultissimū
 huius Imperij rus est, eradicato omni aconito hostilitatis, & tacto & rubo
 subdolæ familiaritatis, cōsutum & amœnu super Alcinoi pometū, & Midæ
 rosetum. Laudans igitur orbem mutantē, quid denotas hominem? Mutat *Bestie mutant*
 & bestię pro ueste formam, quanquam & pauo pluma uestis, & quidē de *Pauus*
 cataclitis, imò omni conchylio depressior quā colla florent, & omni pata
 gio inauratior quā terga fulgent, & omni symmate solutior quā caudæ iacēt,
 multicolor, & discolor, & uersicolor, nunquam ipsa, semper alia, & si semper
 ipsa quādo alia, totiens denique mutanda quotiens mouenda. Nominandus
 est & serpens licet ponē pauum. Nam & iste quod fortitus est conuertit co
 rium & æuū. Siquidem ut senū persensit, in angustias stipat, pariterq; spe
 cum ingrediens & cute egrediens, ab ipso statim limine erasus exquīs ibi
 dem relictis nouus explicat. cum squamis & anni recurantur. Hyænam si *Ab ipso li*
 obserues sexus annalis est, marem & foeminam alternat. Taceo ceruum *mine*
 quod & ipse ætatis suæ arbiter, serpente pastus, ueneno languescit in iuuen
 tutem. Est & quadrupes, tardigrada, agrestis, humilis, aspera. testudinem *Explicat Absolutè*
 Pacuianam putas. non est, capit & alia bestiola uersiculus, de medio *Hyæna*
 cribus oppidō, sed nomen grande : chamæleontem qui audieris, haud ante *Cervus*
 gnarus, iam timebis aliquid amplius cum Leone. At cum offenderis apud
 uineam fermē sub pampino totum, ridebis illico audaciam & Græci iam
 nominis: quippe nec succus est corpori, qui minutionibus multo licet. cha
 mæleon pellicula uiuit, capitulum statim à dorso: nam deficit ceruix.

Itaq;

Itaque durum reflecti, sed circumspectu emissicij ocelli, imò luminis puncta, uertiginant. hebes, fessus, uix à terra suspendit: molitur incessum stupens, & promouet, gradum magis demonstrat quàm explicat, ieiunus scilicet semper & inde fessus: oscitans uescitur, follicans ruminat, de cento cibus, tamen & chamaeleon mutare totus, nec aliud ualet. Nam cum illi coloris proprietas una sit, ut quid accessit, inde suffunditur: hoc soli chamaeleonti datum, *De corio suo* quod uulgo dictum est, de corio suo ludere. Multa dicendum fuit, ut ad hoc *ludere* minem præstructum perueniretur. hunc quoque primordio accipitis, nam *Homo* dus certe & inuestis figulo suo cõstitit, post demum sapientiam haud dum *Adam* licitam, præreptam potitur. ibidem quod in nouo corpore indebitum adhuc pudori erat, protegere festinans, figularis folijs interim circumdat. De hinc cū de originis loco exterminat, quippe deliquerat, pellitus orbi ut metallo datur, sed arcana ista, nec omnium nosse. Cedo iam de uestro, quod Aegyptij narrant, & Alexander digeri, & Afer legit, ea tempestate Osi-
dis qua ad illum ex Libya Ammon uasit ouium diues. Denique cum ipsis *Mercurius au-* Mercurium autumant forte palpati arctis mollitie delectatum, diglubasse *tor primæ* oueculam: dumq̃ pertentat quod facilitas materiae suadebat, tractu prosequente filum eliquasse, & in uestis pristinae modū quam phylira tenui uinxerat, texuisse. Sed uos omnem lanitij dispensationē structuramq̃ telarum *uestis* Minervæ maluistis, cum penes Arachnen diligentior officina, exinde materia, nec de ouilibus dico Milesiis & Selgicis & Altinis, aut quis Tarentum, 4 uel Betica cluet, natura colorante. Sed quoniam & arbuta uestiunt, & lini herbida post uirorem lauacro niuescunt: nec fuit satis tunicam pangere & ferere, ni etiam piscari uestitum contigisset. nam & de mari uellera, quæ musco sæ lanositatis lautiores conchæ comant, prorsus haud latet bombicem (uer-
Idoneus. Com miculi genus est) quæ per aerem aliquando araneorum more scopis idoneus *paratium est* nius distendit dehinc deuorat, mox æque reddere, perinde si necaueris animata iam stamine aluo. Tantam igitur paraturam materialū ingenia quoque uestificinae prosecuta, primum tegendo homini quā necessitas præcessit, dehinc & ornando imò & inflando, quā ambitio successit, uarias indumentorum formas promulgauere. quarum pars gentilitus inhabitantur, cæteris incommunes. pars uero passiuitus omnibus utiles, ut hoc pallium, & si Græcum magis, sed lingua iam penes Latium est. cum uoce uestis intrauit. atq̃ adeo ipse qui Græcos pellendos urbe censebat, literas eorum uocemq̃ senex iam eruditus, idem Cato iuridicinæ suæ in tempore humerum exertus, haud minus palliato habitu Græcis fauit. Quid nunc si est Romanitas omnis alia, nec uestis tamen? admodum Græci estis. At non ita est. Vnde gentium in prouincijs melius exercitis, quas natura agro potius eluctando commodauit, studia palæstræ male senescentia & cassum laborantia, & lutea unctio, & puluerea uolutatio, & arida saginatio? Vnde apud aliquos

quos Numidas etiam equis cæsariatos iuxta cutem tonsor, & cultri uertex
 solus immunis. Vnde apud hirtos & hirsutos tam rapax ab ala resina, tam
 furax à mento uolsella. Prodigium est. Hæc sine pallio fieri illius est. Hæc
 tota res Asiæ. Quid tibi Libya & Europa cum exoticis mundicijs quas ue/
 stire non nosti. Reuera enim quale est Græcatim depalari magis quàm a/
 miciri. habitum transferre ita demum cultus probrum est, si non consuetu/
 do, sed natura mutetur. sat refert inter honorem temporis, & religionē dei.
 consuetudo fidem temporis, natura deo. Naturam itaq; concussit Larissæus
 Heros in uirginem mutando, ille ferarum medullis educatus, unde & nomi
 nis consilium, quandoquidem labijs uacuerat ab uberum gustu: ille apud ru
 picem & syluicolam & monstrorum eruditorem scrupula schola eruditus. *Chiron Cen/
taurus*
 Feras in puero matris sollicitudinem. patiens certe iam ustriculas, certe iam
 uirum alicuius clanculo functus, adhuc sustinet stolam fundere, comā strue
 re, cutem fingere, speculum consulere, collum demulcere, aurem quoq; fora/
 tu effœminatus, quod illi apud Sigæum statua seruat. Planè postea miles
 est. Necessitas enim reddidit sexū. de prælio sonuerat, nec arma lōge. ipsum,
 inquit, ferrum uirum attrahit. Cæterum si post incentiuū quoq; puella per/
 seuerasset, potuit & nubere. Ecce itaq; mutatio monstrum equidem gemi/
 num, de uiro foemina, mox de foemina uir, quando neq; ueritas negari de/
 buisset, neq; fallacia confiteri. Vterq; habitus mutandi malus, alter aduer/
 sus naturam, alter contra salutem. Turpius adhuc libido uirum cultu trans/
 figurauit quàm aliqua materna formido, tamen si adoratur à uobis qui eru/
 bescondus est Scytalosagittipelliger ille, qui totam epitheti sui sortem cum
 muliebri cultu compensauit. Tantum Lydiæ clanculariæ licuit ut Hercules *Hercules in
foeminam mu/
tatus ex libi/
dine
Scytalosagit/
tipelliger*
 in Omphale, & Omphale in Hercule, prostitueretur. ubi Diomedes & crue/
 ta præsepia. Vbi Busiris & bustuaria altaria. Vbi Gerion ter unus. cerebris
 adhuc eorum claua foetere malebat, cum unguētis offenderetur. Vetus iam
 hydræ Centaurorumq; sanguis in sagittis, pumice speculi excludebatur,
 insultante luxuria, ut post monstra transfixa coronam forsitan fuerent. Ne
 sobriæ mulieris quidem aut uiraginis alicuius. scapulæ sub exuias bestiae
 tātæ introire potuissent, nisi diu mollitas & euigoratas & exodoratas, quod
 apud Omphalen balsamo aut telino spero factū. Credo & iubas pectinem
 passas, ne ceruicem eneruem inureret stiria leonina, hiatus crinibus inferfos,
 genuinos inter antias adumbratos. tota oris contumelia mugiret, si posset:
 Nemea certe, si quis loci Genius, ingemebat. tunc enim se circumspexit leo/
 nem perdidisse. Qualis ille Hercules in Serico Omphales fuerit, iam Om/
 phale in Herculis scorto designata descripsit. Sed & qui arte Tyrinthiū ac/
 cesserat pugil Cleomachus, post olympia cum incredibili mutatu de mascu *Cleomachus
pugil*
 lo fluxisset, inter cutem cæsus & ultra, inter fullones iam Nouianos coronan
 dus, meritoq; mimographo Lentulo in Chatiniēsisibus cōmemoratus, utiq;

Mm sicut

sicut uestigia cæstuū uiria occupauit, ita & endromidis solocem aliqua mol-
Physcon ticia synthesi extruxit. Physconem & Sardanapalum tacendum est, qui nisi
Sardana- insignes libidinum, aliās reges nemo nosset. Tacendum autē ne quid & illi de
palus Cæsaribus quibusdam uestris obmussitēt, pariter propudiosis: nec magnæ
Obmussitare forte constantiē mādatum sit, impuriorem Physcone molliorem Sardana-
 palo cæsarem designare, & quidē sub Nerone. Nec tepidior uis uanæ quo-
 que gloriæ mutandis indubijs, etiam uero saluo. Calor est omnis affectus:
 uerum cum in affectationem flabellatur, iam de incendio gloriæ ardor est.
Alexander Habes igitur ex isto fomite æstuantem magnum regem, sola gloria mino-
Magnus rem. Vicerat Medicam gentem, & uictus est Medica ueste. triumphalē ca-
 6 taphractem amolitus, in captiua sarabara decessit: pectus squamarum sig-
 naculis disculptum, textu pellucido tegendo nudauit, anhelum adhuc ab o-
 pere belli, & ut mollius uentilāte serico extinxit. Non erat satis animi tumēs
 Macedo ni illum etiam uestis inflatior delcētasset, nisi quod & philosophi
 puto ipsi aliquid eiusmodi affectant. Audio enim & in purpura philosopha-
 tum. Si philosophus in purpura, cur nō & in baxa tyria calciare, nisi aurum
 minime Græcatos decet. Atquin alius & sericatus & crepidam æratus ince-
 sit: digne quidem ut bacchantibus indumentis aliquid subinniret, cymbalo
Empedocles incescit. Quod si iam tunc locorū Diogenes de dolio latraret, non cœnulen-
in crepidis tis pedibus ut thori Platonici sciunt, sed omnino totum Empedoclen in ady-
æratis incescit ta Cloacinarū detulisset: ut qui se cœlitē delirarat, sorores prius suas, dehinc
 homines deas salutarer. Tales igitur habitus qui de natura & modestia trās-
 ferunt, & acie figere, & digito destinare, & nutu tradere, merito sit. Profsus si
 quis Menadrico fluxu delicatā, uestē humi protrahat, audiat ponē se quod
 & Comicus, Qualem demens iste chlamydem disperdit? Enim uero iam du-
 dum censoriæ intentionis epischynio disperso, quātum denotatui passiuitas
Matronarum offert, libertinos in equestribus, subuerbustos in liberalibus, dedititios in in-
indecēs cultus genuis, rupices in urbanis, scurras in forensibus, paganos in militaribus. Ver-
Cecina spillo, leno, lanista, tecum uestiuntur. Conuerte & ad fœminas. Habes spe-
Lentulus ctare quod Cecina Seuerus grauitè senatui impressit, matrona sine stola
Augur. in publico. deniq; Lentuli Auguris consultis, quæ ita sese exautorasset, pro-
 stupro erat pœna: quoniā quidem indices custodesq; dignitatis habitus,
 ut lenocinij factitandi impedimenta, sedulo quædā desuefecerant. At nūc
 in semetipsas lenocinando quo planitus adeantur, & stolam, & supparum,
 & crepidulum, & calliandrum, ipsas quoq; iam lecticas & sellas quis in pu-
 blico quoq; domestice ac secrete habebantur, eierauere. Sed alius extinguit
Meretricum sua lumina, alius non sua accendit. Aspice lupas popularium libidinū nun-
cultus matro- dinas, ipsas quoque frictrices, & si præstat oculos abducere ab eiusmodi
nalis propudijs occisē in publico castitatis. Aspice tamen uel sublimis iam, matro-
Frictrices nas uidebis & cum latrinarum antistes sericum uentilat, & immundiorem
 loco

leuo cervicem monilibus consolatur, & armillas quas ex uirorum fortium donis ipsæ quoq; matronæ temere usurpassent, omnium pudendorū conscias manus inserit, impuro cruri purum aut mulleolū inducit calceum. Cur istas non spectas? uel illos item habitus, qui nouitate uestitus religionem mentiantur, cum ob cultum omnia candidatum, & ob notam uittæ, & priuilegium galeri, Cereri initiantur: cum ob diuersam affectionem tenebricæ uestis, & tetrici super caput uelleris in Bellonæ montes fugantur: cum latioris purpuræ ambitio, & galatici ruboris superiectio, Saturnum commēdat: cum ipsum hoc pallium morosius ordinatum, & crepidæ Græcatæ græcæ æm Aesculapio adulantur. Quanto tunc magis arguas illud, & urges oculis etiam simplicis & in affectatæ tamen superstitionis reū. Enimuero cum hanc primum sapientiam uestit, quæ uanissimis superstitionibus renuit, tunc certissime palliū super omnes exuias & peplos augusta uestis, superq; omnes apices & titulos sacer suggestus deducit oculos. suadeo reuerere habitum, unius interim erroris tui renunciatorem. Tamen inquis, ita à toga ad palliū? Quid enim si & à diademate, & à sceptro? an aliter mutauit Anacharsis cū regno Scythiæ philosophiam præuertit: nulla in melius transgressis sint signa? Est habitus iste quod faciat. prius etiam ad simplicē spectat telam eius. nullo tædio constat. adeo nec artifice necesse est qui pridie rugas ab exordio formet, & inde deducat in tilias, totumq; contracti umbonis figmentum custodibus forcipibus assignet: dehinc diluculo tunica prius cingulo correpta, quam præstabat moderatiorem texuisse, recognito rursus umbone & si quid exorbitauit reformato, partem quidem de leuo promittat, ambitum uero eius ex quo sinus nascitur iam deficientibus tabulis retrahat à scapulis, & exclusa dextera in leuam adhuc congerat cum alio pari tabulato in tergo deuoto, atque ita hominem sarcina uestiat. Conscientiam deniq; tuam perrogabo, quid te prius in toga sentias, indutum an ne onustum? habere uestem, an baiulare? Si negabis, domum consequar. uidebo quid statim à limine properes. nullius profecto alterius indumenti expositio quàm togæ gratulatur. Calceos nihil dicimus, proprium togæ tormentum, immundissimam pedum tutelam, uerum & falsam. quem enim non expediat in algore & ardore rigere nudipedem quàm in calceo unguipedem. magnum incelsui munimentū sutrinæ ueneriæ prospexere, perones effœminatos. At enim pallio nihil expeditius, etiam si duplex quod Cratetis more nusquam uestiēdo componitur. quippe tota molitio eius operire est solutum, id est uno circumiectu, licet equidem nusquam inhumano, ita omnia hominis simul contegit. Humerum uelans exponit, uel includit, cætero quā in humerum adhæret nihil circumfulcit, nihil circumstringit, nihil de tabularum fide laborat, facile sese regit, facile reficit. etiam cum exponitur, nulli cippo in crastinum dimandatur. Si quid interulæ superest, uacat zonæ tormentum. si quid

Mm 2 calceatus

Cereri Eleus
sinie cultus
candidus
Bellone, cultus
niger
Saturni,
ruber
Aesculapij
pallium cum
crepidis
Sapiētia, Christi
anismus
Pallium, uestis
Christi
norum

Pallij simplicitas,
& facilis
usus

calceatus inducitur, mundissimum opus est, aut pedes nudi magis, certe viriles magis quam in calceis. Hæc pro pallio interim, quantum nomine concitasti. Iam uero & de negotio prouocat. Ego, inquit, nihil foro, nihil campo, nihil curiæ debeo: nihil officio aduigilo, nulla rostra præoccupo, nulla prætoria obseruo, cancellos non adoro, subsellia non contundo, iura non conturbo, causas non elatro, non iudico, non milito, non regno, secessi de populo. imò unicum negotium mihi est, nec aliud nunc curo quam ne curem. Vita meliore magis in secessu frui quam in promptu. Sed ignaua infamiciq; scilicet patriæ, & imperio rei q; pub. uiuendū est. Errat olim ista sententia. Nemo alij nascitur, moriturus sibi. Certe cum ad Epicuros & Zenonas uentum est, sapientes uocas, totum quietis magisterium, qui eam summæ atque unicæ uoluptatis nomine conseruauere. Tamen propemodum mihi quoq; licebit in publicum prodesse. soleo de qualibet margine uel ara medicinas moribus dicere, quæ felicius publicis rebus & ciuitatibus & imperijs bonas ualitudines conferent, quam tuæ operæ. Quippe si pergam ad acuta tecum, plus togæ læsere rempub. quam lorica. Atquin nullis uirij adolor, nullis ueternis parco, nulli impetigini adolor, adigo cauterē ambitioni, quam M. Tullius quingentis millibus non unum orbem citri emit, qua bis tantum Asinius Gallus pro mensa eiusdem Mauritanie numerat. Hem quantis facultatibus æstimauere ligneas maculas? Item qua lances cetenarij ponderis Sylla molitur. Vereor sanè ne parua sit ista trutina, cum Drusillanus, & quidem seruus Claudi, quingenariam promulsidem ædificat, *supra* scriptis fortasse an mensis necessariam: cui si officina extructa est, debuit & triclinium. Immergo æque scalpellum acerbitati ei qua Vedius Pollio seruos murenis inuadendos obiebat. noua scilicet sæuitia delectato terrenæ bestię exedentulæ & exunguis & excornis, de piscibus placuit feras cogere, utiq; statim coquendis, ut in uisceribus earum aliquid de seruorum suorum corporibus & ipse gustaret. Præcidam gulam, qua Hortensius orator primus pauum cibi causa potuit occidere, qua Aufidius Lurco primus sagina corpora uitiauit, & coactis alimentis in adulterium prouexit saporem, qua Asinius Celer nulli unius obsonium VI H—s detulit, qua Æsopus histrio ex auib; eiusdem preciositatis ut canoris & loquacibus quibuscq; centum millium patinam confiscauit: qua filius eius post tale pulpamentum potuit aliqd sumptuosius esurire. margarita nāq; uel ipso nomine preciosa dehausit, credo ne medicus patre cœnasset. Taceo Neronēs & Apitios & Rufos. Dabo catharticum impuritati Scauri, & alex Curij, & uinolentiæ Antonij. Et memento istos interim ex multis togatos fuisse, quales apud pallium haud facile. Has purulentias ciuitatis quis eliciet & exuaporabit, ni sermo palliatus? sermone, inquit, me suasti medicamine sapientissimo. Verum & si eloquium quiescat, aut infantia subductum, aut uerecundia retentum, nam

Pallium loquitur

Ambitio,
luxu
M. Tullius
Asinius
Gallus

Acerbitas
Vedius
Pollio

Gula
Hortensius
Orator
Aufidius
Lurco
Asinius Celer
Clodius
Æsopus
Æsopi F.

λόγος ἐπὶ
οὐκ ἐλαττώσει
καὶ σοφία
τῆ

(nam & elingua Philosophia uita contenta est) ipse habitus sonat. Sic de
 niq̄ auditur Philosophus dū uidetur. de. occurſu meo uitia ſuffundo. Quis
 non æmulum ſuum cum uidet patitur? quis oculis in eum poteſt in quem
 mentibus non poteſt? grande pallij beneficium eſt, ſub cuius recogitatu im
 probi mores uel erubeſcunt. Viderit nunc Philoſophia quid proſit. Nec
 enim ſola mecum eſt. Habeo & alias artes in publico utiles. De meo ue
 ſtiuntur & primus informator literarum, & primus edomator uocis, & pri
 mus numerorum harenarius, & grammaticus, & rhetor, & Sophiſta, & Me
 dicus, & Poeta, & qui Muſicam pulſat, & qui ſtellarem coniectat, & qui uo
 laticam ſpectat. Omnis liberalitas ſtudioꝝ quatuor meis angulis tegitur.
 Planè poſt Romanos equites. Verum & cerdones & omnis gladiatorum
 ignominia togata producit. Hæc nimirum indignitas erit, à toga ad pal
 lium. Sed iſta pallium loquitur. At ego iam illi etiā diuinæ ſectæ ac discipli
 næ commercium conſero. Gaude pallium & exulta, melior iam te Philoſo
 phia dignata eſt, ex quo Chriſtianum ueſtire cœpiſti.

*Elinguis
philosophia*

*Palliat, libe
raliū discipli
narum pro
feſſores
Stellaris
Aſtronomia
Volaticæ au
guradi ſciētia
Diuina ſectæ,
Chriſtianorū*

ARGVMENTVM LIBRI SEQVENTIS,
 PER BEATVM RHENANVM.

Vis innocens eſſe poterit ſi accuſaſſe ſufficiet, reſpondit olim Iulia
 nus Cæſar Cephidio oratori, imò calumniatori uehementiſſimo cō
 tra Numerianum Narbonenſem agenti, quum documentis & testi
 monijs deſtitueretur. Gentiles cum uera crimina non poſſent inten
 tare Chriſtianis, obijciebant falſa, quod uidelicet infantulum nuper
 natum in ſacris ſuis iugularent, & illius ſanguine panem (euchariftiam, uidelicet)
 imbuerent quo ueſcerentur, ac deinde candelabris & lycernis per canes euerſis,
 quos in hunc uſum offuſis quibuſdā alere dicebantur, cum matribus & ſororibus
 inceſtum committerent. Quale quiddam de Cataphrygibus reſert Aur. Auguſti
 nus. Præterea obijciebant caput aſininum à Chriſtianis adorari, unde aſinarij di
 cti Chriſtiani: quidam crucem, quod uerum erat; quidam ſolem, quod ad Orien
 tem precarentur, & ſolis diem feſtum agerent. Ad hæc inceſſebātur, ut infructuoſi
 in negocijs, & qui nihil conferrent in fiſcum templorū. Nam apud ethnicos quo
 que βωμολόχοι ſacerdotes pro tutela ſacrarum ædium pecuniam à plebe extorque
 bant, quam ipſi priuatim inſumerent. Nec hī tantum ob detrimentum quaſtus
 de Chriſtianis conquerebantur, ſed & lenones, perductores, aquarioli, tum ſica
 ri, uenenarij, magi, item aruſpices, arioli, mathematici, graues ſcilicet uiri ac ſan
 cti, quod ad ipſos à Chriſtianis nihil lucri rediret. Sed iſtis infructuoſos eſſe, mag
 nus fructus eſt. Appellabantur inſuper deſperati & perditī, quod tam fortiter pro
 Chriſto morerentur, & Sarmentitij & Semiſſij, quia ad ſtipitē dimidiū aſſis reuin
 cti, ſarmentorum ambitu exurerentur. Itaq; cauſam Chriſtianorum agit hoc Apo
 logetico, cum uiua uoce non liceret, calumnias ethnicorū reſutans, ac in ipſos te
 torquens: quos abſq; negotio ſuperſtitionis conuincit, Chriſtianis il
 libatam pietatem uindicando. Eſt autem Apologeti
 cus libellus deſenſorius.

Aſinarij

*Sarmentitij
Semiſſij*

INDEX EORVM QVAE IN APOLOGETICO
CAPITATIM TRACTANTVR.

De ignorantia.	Cap.	I
Quod nomen in Christianis damnetur, non crimen.	Cap.	II
Odiosissimum sine causa Christianum esse nomen.	Cap.	III
De legibus Romanorum, quod quotidie ueteres abrogantur, & nouae feruntur.	Cap.	IIII
Quod Romani principes Christianum nomen probarint, & qui oderint, & Tyberij decretum de Christo adorando.	Cap.	V
Quantū à pietate, & maiorū suorū moribus Romani descuerint.	Cap.	VI
Quod grauissimis accusati sceleribus Christiani, nunquam tamen conuicti sint.	Cap.	VII
Non esse credendum famae.	Cap.	VIII
Quod quae de infanticidijs obijciuntur nobis, falsa omnino sint, & quod sacra humano sanguine ipsi potius polluant.	Cap.	IX
Deos, quos colunt, non esse Deos.	Cap.	X
Quomodo ueterū dī planè mortales fuere: & quare, cum homines essent, facti sint ab hominibus dī.	Cap.	XI
Quàm uana Deorum simulachra.	Cap.	XII
De Laribus.	Cap.	XIII
De sacrificandi ritu, & quid poetae de dīs fabulati sint.	Cap.	XIIII
Quàm sint foeda quae in theatris ac scena de dīs repraesentantur.	Cap.	XV
De capite Asinino, & cæteris insignibus, quorum cultura Christianis obijciebatur.	Cap.	XVI
Quod unus sit deus, & uerus, multis argumētis probari posse.	Cap.	XVII
Quod Ptolemæi Philadelphi opera sacrae literae in Graecam linguam sint translatae.	Cap.	XVIII
Quanta sit sacrae scripturae antiquitas, & de Mosis, cæterorumq; prophetarum ætate.	Cap.	XIX
Quod & uetustissimis scriptoribus, & rerum praedictarum euentu ueritas probetur.	Cap.	XX
Quid Christiani differant ab Hebraeis, & quisnam Christus, quomodo uel passus.	Cap.	XXI
De Christo, & dæmonibus, eorūq; uiribus & actionibus.	Cap.	XXII
De Phantasmatibus magicæ, & dæmonijs.	Cap.	XXIII
De religione Romanorum.	Cap.	XXIIII
De regno Deorum.	Cap.	XXV
De regno Dei.	Cap.	XXVI
De spiritu dæmoniaco.	Cap.	XXVII
Quod plus honoris Imperatoribus suis exhibeant quàm deis.	Cap.	XXVIII

An

An possint prodesse idola.	Cap.	XXIX
Imperatores à Deo esse, quorum salutem Christiani à deo uero supplices petant, qui eam dare solus potest.	Cap.	XXX
De oratione pro inimicis.	Cap.	XXXI
Quare etiā pro Imperij Ro. salute Christiani orent.	Cap.	XXXII
Imperatorem hominem esse, non deum.	Cap.	XXXIII
Nec Dñm nisi more cōmuni Imperatorē esse appellandū.	Cap.	XXXIII
De Solennibus Cæsarum.	Cap.	XXXV
Quod Christiani æque omnes amant.	Cap.	XXXVI
Ne malum contra malum.	Cap.	XXXVII
De cœtu.	Cap.	XXXVIII
De disciplina Christianorum.	Cap.	XXXIX
De aduersis urbium.	Cap.	XL
Quod Deus spernitur, & statuæ adorantur.	Cap.	XLI
Contra eos, qui infructuosos dicebant Christianos.	Cap.	XLII
Qui de Christianis conquerantur.	Cap.	XLIII
Quantū incōmodi Resp. patiatur ex morte innocētū Christianorū.		XLIII
De innocentia Christianorum.	Cap.	XLV

Q. SEPTIMII FLOREN

TIS TERTVLLIANI, APOLOGETI

CVS ADVERSVS GENTES.

DE IGNORANTIA, CAPVT PRIMVM.

NON licet, uobis Romani Imperij Antistites, in aperto, & ædito ipso ferè uertice ciuitatis præsidentibus ad iudicandum, palàm describere, & corā examinare, quid sit liquidò in causa Christianorum: si ad hanc solā speciem autoritas uestra de iustitiæ diligentia in publico aut timet, aut erubescit inquire: si deniq, quod proxime accidit, domesticis indicijs nimis operata sectæ huius infestatio obstruit uiam defensionis, liceat ueritati uel occulta uia tacitarū literarum ad aures uestras peruenire. Nihil illa de causa sua deprecatur, quia nec de cōditiōne miratur. Scit se peregrinā in terris agere inter extraneos, facile inimicos inuenire. Cæterum genus, sedem, spem, gratiam, dignitatē in cœlis habere. Vnum gestit interdum, ne ignorata damnetur. Quid hinc deperit legibus

*Causa Christi-
anorum*

*Domestica
indicia*

*Inimici, Dei
latores*

Mm 4 in

Iniquitas
Gentilium
Odium Gen-
tium erga no-
men Christia-
num
Ignorantia

in suo regno dominantibus, si audiat? An hoc magis gloriabitur pote-
stas earum, quod etiam inauditam damnabunt ueritatem? Cæterum in-
auditam si damnent, præter inuidiam iniquitatis, etiam suspicionem mere-
buntur alicuius conscientiae, nolentes audire, quod auditum damnare non
possint. Hanc itaque primam causam apud nos collocamus iniquitatis, odium
erga nomen Christianum. Quam iniquitatem idem titulus & onerat, & re-
uincit, qui uidetur excusare, ignorantia scilicet. Quid enim iniquius, quam ut
oderint homines quod ignorant: etiam si res mereretur odium? Tunc etenim
meretur, cum cognoscitur an mereatur. Vacante autem meriti notitia, unde
odij iustitia defenditur, quæ non de euentu, sed de conscientia probanda est?
Cum ergo propterea oderint homines, quia ignorant quale sit quod ode-
runt, cur non liceat eiusmodi illud esse, quod non debeant odisse? Ita utrumque
ex alterutro redarguimus, & ignorare illos, dum oderunt, & iniuste odisse,
dum ignorant. Testimonium ignorantiae est, quæ iniquitatem dum excusat,
condemnat: cum omnes qui retro oderant, quia ignorabant quale esset quod
oderant, simul ut desinât ignorare, cessent & odisse. Ex his sunt Christiani
utique de comperto, & incipiunt odisse quod fuerât, & profiteri quod oderât:
& sunt tanti, quanti & denotantur. Ciuitatē obsessam uociferantur: In agris,
in castellis, in insulis Christianos: Omnem sexum, ætatem, conditionem,
& dignitatē transgredi ad hoc Nomen quasi detrimēto mœrēt: Nec tamen
hoc ipso modo ad æstimationem alicuius latentis boni promouēt animos.
Non licet rectius suspicari, non libet propius expediri. Hic tantum urbana
curiositas torpescit. Amant ignorare, cum alij gaudeant cognouisse. Quan-
to magis hos Anacharsis denotasset, imprudentes de prudentibus iudican-
tes, quam non muscos de musicis? Malunt nescire, quia iam oderūt. Adeo
quod nesciunt, præiudicant id esse: quod si sciant, odisse non poterāt: quan-
do si nullum odij debitum deprehendatur, optimum utique sit desinere in-
iuste odisse: si uero de merito constet, non modo nihil odij detrahatur, sed
amplius acquiratur. Ad perseuerantiam, etiam iustitiae ipsius autoritate
abutuntur. Sed non ideo, inquit, bonum, quia multos conuertit. Quanti
enim ad malum præformantur? quanti transfugæ in peruersum? Quis ne-
gat? Tamen quod uere malum est, ne ipsi quidem, quos rapit, defendere
pro bono audent. Omne malum aut timore, aut pudore natura perfudit.
Denique malefici gestiunt latere, deuitant apparere, trepidant deprehensi,
negant accusati: ne torti quidem, facile, aut semper confitentur: certe con-
demnati mœrent: dinumerant in semetipsum: mentis malæ impetus, uel fa-
to, uel astris imputât: nolunt enim suum esse, quia malum agnoscunt. Chri-
stianus uero quid simile? Neminem pudet, neminem poenitet, nisi planè re-
tro non fuisse. Si denotatur, gloriatur: si accusatur, non defendit. Interroga-
tus, uel ultro confitetur: damnatus, gratias agit. Quid hoc mali est, quod na-
turam

Ogerele gen-
tiliū aduersus
Christianos

Urbana cu-
riositas
Anacharsis

curam mali non habet, timorem, pudorem, tergiuersationem, pœnitentiam, deplorationem: Quid hoc mali est, cuius reus gaudet? cuius accusatio, uotum est: & pœna felicitas? Non potes dementiam dicere, qui reuinceris, ignorare. Si certum est deniq; nos nocentissimos esse, cur à uobis ipsis aliter tractamur, quàm pares nostri, id est, cæteri nocentes, cum eiusdem ~~no~~ eadem tractatio deberet prouenire? Quodcunq; dicimur, cum alijs dicuntur, & proprio ore, & mercenaria aduocatione utuntur ad innocentia suæ commendationem: respondendi, altercandi facultas patet: quādo nec liceat indefensos & inauditos omnino damnari. Sed Christianis solis nihil per- mittitur loqui, quod causam purget, quod ueritatem defendat, quod iudicem non faciat iniustum. Sed illud solū expectatur, quod odio publico necessarium est, confessio Nominis, non examinatio criminis: quando, si de aliquo nocente cognoscitis, non statim confessio eo nomine homicidæ, uel sacrilegi, uel incesti, uel publici hostis (ut de nostris elogijs loquar) contenti sitis ad pronuntiandum, nisi & consequentia exigatis, qualitatem facti, numerum, locum, modum, tempus, conscios, socios.

Elogia Christianorum

Quod nomen in Christianis damnetur, non crimen. Cap. II

DE nobis nihil tale. Cum æque extorquere oporteret (cum falsò iactatur) quot quisq; iam infanticidia degustasset, quod incesta contenebrasset: qui coci, qui canes affuissent? O quanta illius Præsidis gloria, si eruisset aliquem, qui centum iam infantes commedisset. Atqui inuenimus inquisitionem quoq; in nos prohibitā. Plinius enim Secundus, cum Prouinciā regeret, damnatis quibusdam Christianis, quibusdam gradu pulsis, ipsa tamen multitudine perturbatus, quid de cætero ageret, consuluit tunc Traianum Imperatorem, allegans præter obstinationem nō sacrificandi, nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quàm coetus antelucanos ad canendum Christo & deo, & ad concederandam disciplinam: homicidium, adulterium, fraudem, perfidiam, & cætera scelera prohibentes. Tunc Traianus rescripsit, hoc genus inquirendos quidem nō esse, oblatos uero puniri oportere. O sententiam necessitate confusam. Negat inquirendos, ut innocentes: & mandat puniendos ut nocentes. Parcit, & sequit: dissimulat, & animaduertit. Quid temetipsum censura circumuenis? Si damnas, cur nō & inquiris? Si nō inquiris, cur non & absoluis? Latronibus nestigandis per uniuersas prouincias militaris statio sortitur. In reos maiestatis, & publicos hostes omnis homo miles est: ad socios, ad conscios inquisitio usq; extenditur. Solū Christianum inquiri non licet, offerri licet: quasi aliud esset actura inquisitio, q̃ oblatio. Damnatis ergo oblatū, quem nemo uoluit requisitum, qui puto iam nō meruit ideo pœnā, quia nocēs est, sed quia nō requirendus, inuentus est. Itaq; nec in illo ex forma malorum iudicandorum agitis erga nos, quod cæteris negatibus adhibetis tormenta ad

Plinius Secundus

Coetus antelucani

ad confitendum, solis Christianis ad negandum: cum si malum esset, nos quidem negaremus, nos uero confiteri tormentis compelleretis. Neque enim ideo non putaretis requirenda quaestionibus scelera, quia certi essetis admitti ea ex Nominis confessione, qui hodie de confesso homicida, scientes homicidium quid sit, nihilominus ordinem extorquetis admissi. Quo peruersius, cum praesumatis de sceleribus nostris ex Nominis confessione, cogitis tormentis de confessione decedere, ut negantes Nomen pariter utique negemus & scelera, de quibus ex confessione Nominis praesumpseratis. Sed, opinor, non uultis nos perire, quos pessimos creditis. Sic enim soletis dicere homicidæ, nega: laniari iubere sacrilegum, si confiteri perseverauerit. Si non ita agitis circa nos nocentes, ergo nos innocentissimos iudicatis, cum quasi innocentissimos non uultis in ea confessione perseverare, quam necessitate, non iustitia damnanda à uobis sciatis. Vociferatur homo, *Christianus sum*. Quod est, dicit: tu uis audire quod non est. Veritatis extorquenda Praesides, de nobis solis mendacium elaboratis audire. Hoc sum, inquit, quod quaeris an sim. Quid me torques in peruersum? confiteor, & torques. Quid faceres, si negarem? Planè alijs negantibus non facile fidem accommodatis: nobis, si negauerimus, statim creditis. Suspecta sit nobis ista peruersitas, ne qua uis lateat in occulto, quæ nos aduersus formam, aduersus naturam iudicandi, contra ipsas quoque leges ministret. Nisi enim fallor, leges malos erui iubent, non abscondi confessos damnari praescribunt, non absolui. Hoc Senatusconsultum, hoc Principum mandata definiunt, hoc Imperium, cuius ministri estis. Ciuilis, non tyrannica dominatio uestra est. Apud tyrannos enim tormenta etiam pro poena adhibentur, apud uos soli quaestioni temperantur. Vestram illis seruire legem usque ad confessionem necessarium, & si confessione praueantur, uacabunt. Sententia opus est. Debito poenæ nocens expungendus est, non eximendus. Denique illum nemo gestit absolvere: nobis non licet hoc uelle. Ideo nec cogitur quisquam negare. Christianum hominem omnium scelerum reum, deorum, Imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicum existimas: & cogis negare, ut absoluas, quem non poteris absolvere, nisi negauerit. Preuaricaris in leges. Vis ergo neget se nocentem, ut eum facias innocentem, & quidem inuitum, nec de praeterito reum? Vnde ista peruersitas? ut etiam illud non recogitetis, sponsa confesso magis credendum esse, quam per uim neganti uel ne compulsus negare, non ex fide negarit: & absolutus, ibidem post tribunal de uestra rideat emulatione inter Christianos. Cum igitur in omnibus in nos aliter disponitis, quam in ceteros nocentes, id unum contenditis, ut de eo nomine excludamur (excludimur enim, si facimus quæ faciunt non Christiani) intelligere potestis, non scelus aliquod in causa esse, sed Nomen, quod quaedam ratio emulæ operationis insequitur, hoc primum agens ut homines nolint scire pro certo, quod se nescire pro certo sciunt. Ideo

ideo & credunt de nobis quæ non probantur: & nolunt inquiri, ne probentur non esse, quæ malunt credidisse: ut Nomen illius emulationis inimicum, præsumptis non probatis criminibus de sua sola confessione dānetur. Ideo torquemur confitentes, & punimur perseverantes, & absoluihur negantes, quia Nominis prælium est. Denicq; quid de tabella recitatis illum Christianum, cur non & homicidā? Sed homicida Christianus, cur non & incestus, uel quodcūq; aliud nos esse creditis? In nobis solis pudet aut piget ipsis nominibus scelerum pronunciare. Christianus, si nullius criminis reus est, nomen ualde infestum, si solius Nominis crimen est.

Odiolissimum sine causa Christianum esse nomen. Cap. III.

Vid, quod ita pleriq; clausis oculis in odiū eius impingunt, ut bonum alicui testimoniū ferētes admisceant Nominis exprobrationem? Bonus uir Caius Seius, sed malus tantum quod Christianus. Item alius: ego Lucium sapiētem uirū repente factum Christianū defero. Nemo retractat, nō ideo bonus Caius, & prudēs Lucius, quia Christianus? aut ideo Christianus, quia prudēs & bonus? Laudant, quæ sciunt: uituperant, quæ ignorant: & id quod sciunt, eo quod ignorant, corrūpunt: cum sit iustius occulta de manifestis præiudicare, quàm manifesta de occultis prædamnare. Alij quos retro ante hoc Nomen uagos, uiles, improbos nouerant, ex ipso denotant quo laudant, cæcitate odiū in suffragium impingunt, quod mulier, quod lasciuia, quod festiua, quod iuuenis, quod Lucius Quinti amasius, facti sunt Christiani. Ita Nomen emendationi imputatur. Nonnulli etiam de utilitatibus suis cum odio isto paciscuntur, contenti iniuriā, dum ne domi habeant quod oderunt. Vxorem iam pudicam maritus iam non zelotypus, filium subiectum pater retro patiens abdicauit: seruum iam fidelem dominus olim mitis ab oculis relegauit. Ut quisque hoc Nomine emendatur, offendit. Tanti non est bonum esse, quanti odium Christianorum. Nūc igitur, si Nominis odium est, quis Nominis reatus? quæ accusatio uocabulorum? nisi aut Barbarum sonat aliqua uox nominis, aut infaustum, aut maledicum, aut impudicum. Christianus uero quantum interpretatio est, de unctiōe deducitur. Sed & cum perperam Chrestianus pronūciatur à uobis, nam nec nominis est certa notitia penes uos, de suauitate uel benignitate compositum est. Oditur ergo in hominibus innocuis, etiam Nomen innocuū. At enim secta oditur in nomine, utique sui autoris. Quid noui, si aliqua disciplina de magistro cognomentum sectatoribus suis inducit? Nōne Philosophi de autoribus suis nuncupantur Platonici, Epicurei, Pythagorici? etiam à locis conuenticulorum & stationum suarum, Stoici, Academici? atq; Medici ab Erasistrato, & Grammatici ab Aristarcho, Coci etiam ab Apicio? nec tamen quenquam offendit professio nominis cum institutione trāsmissa ab institutore. Planè

Non pro
nōne

si

si qui probat malam sectam, & ita malum & autorem, is probauit & Not
men malum dignum odio de reatu sectæ & auctoris. Ideoq; ante odium no
minis competebat prius de autore sectam recognoscere, uel autorem de se
cta. At nunc utriusq; inquisitione & agnitione neglecta, Nomen detinetur,
Nomen expugnatur: & ignotam sectam, ignotum & autorem uox sola præ
damnat, quia nominatur, non quia reuincitur. Atq; ideo quasi præfatus hæc
ad suggillandam odij erga nos publici iniquitatē, iam de causa innocentia
consistam: nec tantum refutabo, quæ nobis obijciuntur: sed etiam in ipsos
retorquebo, qui obijciunt: ut ex hoc quoq; sciant omnes in Christianis non
esse, quæ in se nesciunt esse: simul uti erubescant accusantes non dico pessimi
optimos, sed iam, ut uolunt, cōpares suos. Respondebimus ad singula, quæ
in occulto admittere dicimur, quæ illos palam admittētes inuenimus, in qui
bus scelesti, in quibus uani, in quibus damnandi, in quibus irridendi deputa
mur. Sed quoniam, cum ad omnia occurrit ueritas nostra, postremò legum
obstruitur autoritas aduersus eam: ut aut nihil dicatur retractandum esse
post leges, aut ingratis necessitas obsequij præferatur ueritati: de legibus
prius concurrem uobiscum, ut cum tutoribus legum.

De legibus Romanorum, quod quotidie ueteres abrogan
tur, & nouæ feruntur. Cap. IIII.

Am primum, quàm dure definitis dicendo: Non licet esse uox.
Hoc si sine ullo retractatu humaniore præscribitis, uim profite
mini, & iniquam exercetis dominationem, si ideo negatis licere,
quia uultis, non quia debuit non licere. Quod si quia non debet,
ideo non uultis licere: sine dubio id non debet licere, quod male fit: & utiq;
hoc ipso præiudicatur licere, quod bene fit. Si bonum inuenero esse, quod
lex tua prohibuit, nonne ex illo præiudicio prohibere me non potest: quod
si malum esset, iure prohiberet. Si lex tua errauit, puto ab homine concepta
est, neq; enim de cælo ruit. Miramini hominem aut errare potuisse in lege
condenda, aut resipuisse in reprobanda: Non enim & ipsius Lycurgi leges
à Lacedæmonijs emendatæ tantum auctori suo doloris incusserunt, ut in se
cessu inedia de semetipso iudicaret: Nonne & uos quotidie experimētis il
luminantibus tenebras antiquitatis, totam illam ueterem & squalētem syl
uam legum nouis Principalium rescriptorum & edictorum securibus tran
catis & cæditis: Nonne uanissimas Papias leges, quæ ante liberos suscipi co
gunt, quàm Iuliæ matrimoniū contrahi, post tantæ autoritatis senectutem,
heri Seuerus constantissimus Principum exclusit: Sed & iudicatos in par
tes secari à creditoribus leges erant: consensu tamen publico crudelitas po
stea erasa est, & in pudoris notam, capitis pœna conuersa est, bonorū ad
hibita proscriptione. Suffundere maluit hominis sanguinem, quàm effun
dere. Quot adhuc uos repurgandæ leges latent, quas neque annorum nu
merus

Leges bu
mane
Lycurgus

Secures edi
torum

Sub Seuerio
floruit Ter
tullianus

merus, neq; conditorum dignitas cōmendat, sed æquitas sola. Et ideo, cum iniquæ recognoscuntur, merito damnantur, licet non damnentur cum ini-
quas dicimus, Imò si nomen puniunt, etiam stultas. Si uero facta, cur de
solo nomine puniunt facta, quæ in alijs de admissio, non de nomine pro-
bata defendunt? Incestum cur non requirunt? Infanticidia cur non extor-
quent? In Deos, in Cæsares aliquid committo: cur nō audior? quid habeo
quod purger? Nulla lex uetat discuti, quod prohibet admitti: quia neq; iu-
dex iustè ulciscitur, nisi cognoscat admissum esse, quod non licet: neq; quis
fideliter legi obsequitur, ignorans quale sit, quod ulciscitur lex. Nulla lex sibi
soli conscientiam iustitiæ suæ debet, sed eis, à quibus obsequium expectat.
Cæterum suspecta lex est, quæ probari se non uult. Improba autem, si non
probata dominetur.

Quod Romani Principes Christianum nomen probarint, & qui ode-
rint: & Tiberij decretum de Christo adorando. Cap. v

N de origine aliquid retractemus eiusmodi legum. Verus erat
decretum, ne qui deus ab Imperatore consecraretur, nisi à sena-
tu probaretur: ut M. Æmilius de deo suo Alburno. Facit & *Alburnus*
hoc ad causam nostram, quod apud uos de humano arbitra-
tu diuinitas pensatur. Nisi homini deus placuerit, deus nō erit. Homo iam
deo propitius esse debet. Tiberius ergo, cuius tempore Nomen Christia- *Tiberius*
num in seculum introiuit, annunciatum sibi ex Syria Palæstina quæ illic ue-
ritatem ipsius diuinitatis reuelauerat, detulit ad senatum cum prærogatiua
suffragij sui. Senatus, quia non ipse probauerat, respuit. Cæsar in sententia
mansit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum. Consulate
cōmentarios Æstros, illic reperietis primū Neronē in hanc sectā tum maxi- *Nero, dedica-*
me Romæ orientem Cæsariano gladio ferocisse. Sed tali dedicatore dam- *tor persecutio*
nationis nostræ etiam gloriemur. Qui enim scit illum, intelligere potest non *nis Christia-*
nisi aliquid bonū grande à Nerone damnatum. Tentauerat & Domitianus *ne*
portio Neronis de crudelitate, sed quia & homo, facile cœptum repressit, re- *Domitianus*
stituitis etiam quos relegauerat. Tales semper nobis insecutores, iniusti, im-
pii, turpes, quos & ipsi damnare consuectis, à quibus damnatos restituere
soliti estis. Cæterum de tot exinde Principibus ad hodiernum, diuinum hu-
manumq; sapiētibus, ædite aliquem debellatorem Christianorum. At nos
contrario ædimus protectorem. Si literæ Marci Aurelij grauissimi impera- *M. Aurelij*
toris requirantur, quibus illam Germanicam sirm, Christianorum forte mi- *Cæsar*
litum precationibus impetrato imbre discussam cōtestatur, sicut non palām *Huius rei me-*
ab eiusmodi hominibus pœnam dimouit, ita alio modo palām disperdit, *minit etiā in li-*
adiecta etiam accusatoribus damnatione, & quidem tetriore. *bro ad Sca-*
pulam

Nū Quantum

Quantum à pietate, & maiorum suorum moribus Romani
desciuerint. Cap. VI

Traianus
Hadrianus
Vespasianus
Antoninus
Pius
Vernus Anto-
ninus

Leges sumptuariae

Liber pater
Serapis
Isis
Harpocrates

Vales ergo truces leges istae, quas aduersus nos soli exercent impij, iniusti, turpes, dementes, uani: quas Traianus ex parte frustratus est, uetando inquiri Christianos: quas nullus Hadrianus, quanquam curiositatum omnium explorator: nullus Vespasianus, quanquam Iudæorum debellator: nullus Pius, nullus Verus impressit. Facilius utique pessimi ab optimis quibusque, ut ab æmulis, quam à suis socijs eradicandi iudicarentur. Nunc religiosissimi legum, & paternorum institutorum protectores, & cultores, respondeant uelim de sua fide, & honore, & obsequio erga maiorum consulta: si à nullo descierunt: si in nullo exorbitauerunt: si non necessaria, & aptissima quæque disciplinæ obliterauerunt. Quoniam illæ leges, abierunt, sumptum, & ambitionem comprimentes: quæ centum æra non amplius in cenam subscribi iubebant, nec amplius quam unam inferri gallinam, & eam non saginatam: quæ patricium, quod decem pondo argenti habuisset, pro magno titulo ambitionis senatu summovebatur: quæ theatra stuprandis moribus orientia statim destruebant: quæ dignitatum, & honestorum natalium insignia non temerè, nec impune usurpari sinebant. Video enim & Centenarias cenas à centenis iam sceleratis dendas: & in lances, parum est si senatorum, & non libertinorum uel adhuc flagrantium, argentaria metalla producta. uideo & theatra nec singula satis esse nec nuda: nam ne uel hyeme uoluptas impudica frigeret, primi Lacedæmonij penulam ludis excogitarunt. uideo & inter matronas atque prostibulas nullum de habitu discrimen relictum. Circa scæminas quidem etiam illa maiorum instituta ceciderunt, quæ modestiæ, quæ sobrietati patrocinabantur: cum aurum nulla norat præter unico digito, quæ sponsus oppignorasset pronubo annulo: cum mulieres usque adeo uino abstinerent, ut matronam ob resignatos cellæ uinariæ loculos, sui inedia necarint. Sub Romulo uero quæ uinum attigerat, impune à Mecenio marito trucidata est. Idcirco & oscula propinquis offerre necessitas erat, ut spiritu indicarentur. Vbi est illa felicitas matrimoniorum, de moribus utique prosperata, quæ per annos ferme sexcentos ab urbe condita nulla repudium domus scripsit: At nunc in scæminis præ auro nullum leue est membrum: præ uino nullum liberum est osculum: repudium uero iam & uotum est, quasi matrimonij fructus. Etiam circa ipsos deos uestros, quæ perspectè decreuerant patres uestri, idem uos obsequentissimi rescidistis. Liberum patrem cum mysterijs, Consules senatus autoritate non modo Vrbe, sed uniuerfa Italia eliminauerunt. Serapidem, & Isidem, & Harpocratē cum suo Cynocephalo, Capitolio prohibitos inferri, id est curia deorum pulsos, Piso & Gabinius Coss. non utique Christiani, eueris etiam aris eorum abdicauerunt, turpium & otiosarum superstitionum

num vitia cohibentes. His uos restitutus summā maiestatem contulistis. Vbi religio: ubi ueneratio maioribus debita à uobis: Habitu, uictu, & instructu, sensu, ipso deniq; sermone pro uis renuntiastis. Laudatis semper antiquitatem, & nouè de die uiuitis. Per quod ostenditur, dum à bonis maiorum institutis deceditis, ea uos retinere, & custodire, quæ non debuistis, cum quæ debuistis, non custoditis. Adhuc quod uidemini fidelissimè tueri à patribus traditū, in quo principaliter reos transgressionis Christianos destinastis, studium dico deorū colendorū, de quo maxime errauit antiquitas, licet Serapi di iam Romano aras restruxeritis, licet Baccho iam Italico furias uestras immolaritis, suo loco ostendam, proinde despici & negligi & destrui à uobis aduersus maiorū autoritatem. Nunc enim ad illam occultorum facinororum infamiam respondebo, ut iam inde ad manifestiora pergam.

Studium deorum colendorum

Quod grauissimis accusati sceleribus Christiani, nunquam tamen conuicti sint. Cap. VII

Icimus sceleratissimi de sacramento infanticidij, & pabulo inde, & post conuiuium incesto, quod eugyptores luminū canes, lenones scilicet, tenebrarum & libidinis, impiarum inuerecundiam procurent. Dicimur tamen semper, nec uos quod tandiu dicimur eruere curatis. Ergo aut eruite, si creditis: aut nolite credere, qui nō eruitis. De uestra nobis dissimulatione præscribitur non esse, quod nec ipsi audetis eruere. Longe aliud munus carnificij in Christianos imperatis: non ut dicant quæ faciunt, sed ut negēt quod sunt. Census istius disciplinæ, ut iam ædidimus, à Tiberio est. Cū odio sui cœpit ueritas: simul atq; apparuit inimica esse. Tot hostes eius, quot extranei: & quidem proprii, ex æmulatione Iudæi: ex concussione milites: ex natura ipsi: etiam domesticis nostris quoti die obsidemur, quotidie prodimur: in ipsis plurimū cœtibus, & congregationibus nostris opprimimur: quis unquam taliter uagienti infanti superuenit: quis cruenta, ut inuenerat, Cyclopum & Sirenum ora iudici reserauit: quis uel in uxoribus aliqua immunda uestigia deprehendit: quis talia facinora, cum intuenisset, cœlauit, aut uēdidit, ipsos trahens homines. Si semper latemus, quādo proditū est quod admittimus. Imò à quibus prodi potuit. Ab ipsis enim reis non utiq; cum uel ex forma omnibus mysterijs silentij fides adhibeatur. Samothracia, & Eleusinia reticentur. Quanto magis talia prodita interim etiam humanā animaduersionē prouocabunt, quā dum diuinæ seruantur. Si ergo non ipsi proditores sui, sequitur, ut extranei. Et unde extraneis notitia: cum semper etiam impiæ initiationes arceāt profanos, & arbitris caueant, nisi si impij minus metuant.

Hec criminis Christianis obijciebantur

Carnificium, sicut opificiū

Non esse credendum famæ. Cap. VIII
Natura famæ omnibus nota est. uestrū est, Fama malū, quo non aliud uelocius ullum. Cur malum fama: quia uelox, an quia plurimum

nn Mm z timum

rimum mendax: quæ ne tunc quidē, cum aliquid ueri affert, sine mendacii uitio est, detrahens, adiciens, demurans de ueritate. Quid, quod ea illi conditio est, ut non, nisi cum mentitur, perseueret: & tandiu uiuit, quamdiu non probat. Siquidē ubi probauit, cessat esse, & quasi officio nunciandi functa, rem tradit: & exinde res tenetur, res nominatur. Nec quisquam dicit uerbi gratia, Fama est hoc Romæ factum, aut, Fama est illum provinciam sortitum: sed sortitus est ille provinciam, & hoc factum Romæ. Fama incerti est: locum non habet, ubi certum est. An uerò famæ credat, nisi incōsideratus: quia sapiens non credit incerto. Omnium est æstimare quātacunq; illa ambitione diffusa sit, quātacunq; asseueratione constructa, quod ab uno aliquando principe exorta sit necesse est, exinde in traduces linguarum & aurium serpat. Et ita modici seminis uicium cætera rumoris obscurat, ut nemo recogitet ne primum illud os mendacium seminauerit: quod sæpe fit aut ingenio æmulationis, aut arbitrio suspicionis, aut non noua, sed ingenita quibusdam mentiendi uoluptate. Bene aut quod omnia tempus reuelat, testibus etiam uestris prouerbis, atq; sententijs, ex dispositione naturæ: quæ ita ordinauit, ut nihil diu lateat, etiam quod fama non distulit. Merito igitur fama tandiu conscia sola est scelerum Christianorū. Hanc indicem aduersus nos profertis: quæ, quod aliquando iactauit, tantoq; spatio in opinionem corroborauit, usq; adhuc probare non ualuit.

Omnia tempus reuelat

Quod quæ de infanticidijs obijciuntur nobis, falsa omnino sint, & quod sacra humano sanguine ipsi potius polluant. Cap. IX

V T fidem naturæ ipsius appellem aduersus eos, qui talia credenda esse præsumunt, ecce proponimus horum facinorum mercedem uitam æternā, repromittunt: credite interim. De hoc enim quæro an & qui credideris, tanti habeas ad eam tali consciētia peruenire: Veni, demerge ferrum in infantem nullius inimicū, nullius reum, omnium filium: uel si alterius officium est, tu modo assiste morienti homini ante quā uiuit: fugientem animam nouam expecta: excipe rudem sanguinem, eo panem tuum satia, uescere libenter. Interea discumbens dinumera loca, ubi mater, ubi soror, nota diligenter: ut cum tenebræ ceciderint caninæ, non erres: piaculum enim admiseris, nisi incestū feceris. Talia initiatus & consignatus uiuis in æuum. Cupio respondeas, si tanti æternitas: aut si non, ideo nec credenda. Etiam si credideris, nego te uelle: etiam si uolueris, nego te posse. Cur ergo alij possunt, si uos non potestis? cur non possitis, si alij possunt? Alia nos, opinor, natura Cyclopes aut Sciapodes, alij ordines dentium, alij ad incestam libidinem nerui. Qui ista credis de homine, potes & facere. Tu homo es & ipse, quod & Christianus. Qui non potes facere, nō debes credere. homo est enim & Christianus, quod & tu. Sed ignorantibus subijcitur, & imponitur. nihil enim tale de Christianis asseuerari

rari sciebant, obseruandum utiq; sibi, & omni uigilantia inuestigandū. At, *Pater sacrorum* qui uolentibus initiari moris est (opinor) prius patrem illum sacrorum adire, quæ præparanda sint describere. tum ille infans tibi necessarius adhuc tener, qui nesciat mortem, qui sub cultro tuo rideat. Item panis, qui sanguinis uirulentiam colligat, præterea candelabra, & lucernæ, & canes aliqui, & offusilæ, quæ illos ad euerfionem luminum extendant. ante omnia cum matre & sorore tua uenire debebis. Quid si noluerint, uel nullæ fuerint? quid deniq; singulares Christiani? nõ erit (opinor) legitimus Christianus, nisi frater, aut filius. Quid nunc? & si ista omnia ignaris præparantur, certe postea cognoscunt, & sustinent, & ignoscunt. Timent plecti, si proclamēt, qui defendi merebuntur, qui etiam ultro perire malint, quàm sub tali cōscientia uiuere. Age nūc timeāt, cur etiā perseuerēt? Sequitur enim ne ultra uelis id te esse, quod si prius scisses, non fuisses. Hæc quo magis refutauerim, à uobis fieri ostendam, partim in aperto, partim in occulto, per quod forsitan & de nobis credidistis. Infantes penes Africā Saturno immolabantur, palàm usq; ad proconsulatum Tiberij, qui eisdem sacerdotes in eisdem arboribus templi sub umbraticibus scelerum, uotiuis crucibus exposuit, *teste militia patrie nostræ, quæ id ipsum munus illi proconsuli functa est.* Sed & nunc in occulto perseuerat hoc sacrū facinus. non soli uos contemnuunt Christiani. nec ullum scelus in perpetuū eradicatur, aut mores suos aliqui deus mutat. quum proprijs filijs Saturnus non pepercit, extraneis utiq; non parcendo perseuerabat, quos quidē ipsi parentes sui offerebant, & libentes exponebāt, & infantibus blandiebantur, ne lachrymantes immolarentur. & tamen multū homicidio parricidiū differt. Maior ætas apud Gallos Mercurio profecatur. Remitto Tauricas fabulas theatris suis. Ecce in illa religiosissima urbe Aeneadarum piorum est Iupiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine. Sed bestiariorū, inquitis. Opinor hoc minus quàm hominis. an hoc turpius, quod mali hominis? certe tamen de homicidio funditur. O Iouem Christianum, & solum patris filium de crudelitate. Sed quoniam de infanticidio nihil interest, sacro an arbitrio perpetretur, licet parricidium homicidio intersit, conuertar ad populū. Quot uultis ex his circumstantibus, & in Christianorum sanguinem hiantibus, ex ipsis etiam uobis iustissimis & seuerissimis in nos præsidibus apud conscientias pulsem, qui natos sibi liberos enectent? Siquidem & de genere necis differt, utiq; crudelius in aqua spiritum extorquetis, aut frigori, & fami, & canibus exponitis. ferro enim mori ætas quoq; maior optabit. Nobis uero homicidio semper interdicto, etiam conceptum utero, dum adhuc sanguis in hominem delibatur, dissoluere nõ licet. Homicidij festinatio est prohibere nasci. Nec refert, natam quis eripiat animam, an nascētem disturbet. Homo est & qui est futurus. etiam fructus omnis iam in semine est. De sanguinis pabulo, & eiusmodi Tragicis ferculis

ἡ δὲ λέξις
τοῦτος notat

legite, necubi relatum sit: est apud Herodotum (opinor) diffusum brachijs sanguinem ex alterutro degustatum nationes quasdam foederi comparasse. Nescio quid & sub Catilina degustatum est. Aiunt apud quosdam gentiles Scytharum, defunctū quenq; à suis comedi. Longe excurro: hodie istie Bellonæ sacratus sanguis de femore proficisso in palmulam exceptus, & suis datus signatis. Item illi, qui munere in arena noxiorum iugulatorum sanguinem recentem de iugulo decurrentem exceptū auida siti comitali morbo medentes auferunt: ubi sunt item illi, qui de arena ferinis obsonijs cœnant: qui de apro, qui de ceruo petunt? Aper ille, quem cruentauit, luctando deterfit. Ceruus ille, in gladiatoris sanguine iactauit. Vrsorū aluei appetuntur trucidantibus adhuc se uisceribus humanis. Ructatur proinde ab homine caro pasta de homine. Hæc qui editis, quantū abestis à conuiujs Christianorum? Minus aut & illi faciunt, qui libidine fera humanis membris inhiant, quia uiuos uorant: minus humano sanguine ad spurcitiam consecrantur, quia futurum sanguinem lambunt: nō edunt infantes planè, sed magis puberes. Erubescat error uester Christianos, qui ne animalium quidem sanguinē in epulis esculentis habemus: qui propterea quoq; suffocatis, & morticinijs abstinemus, ne quo sanguine contaminemur uel intra uiscera sepul-
to. Deniq; inter tentamenta Christianorum, botulos etiam cruore distentos admouetis, certissimi scilicet illicitum esse penes illos, per quod exorbitare eos uultis. Porro quale est, ut quos sanguinem pecoris horrere confiditis, humano inhiare credatis? nisi forte suauiore eum expetti. Quem quidem ipsum proinde examinatorem Christianorum adhiberi ut foculum, ut acerram oportebat: proinde enim probarentur sanguinem humanum appetendo, quemadmodum sacrificium respuendo: alioquin necandi si non gustassent, quemadmodum si immolassent. Et utiq; non deesset uobis in auditione custodiarum, & damnatione, sanguis humanus. Proinde incesti qui magis, q̃ quos ipse Iupiter docuit: Perlas cum suis matribus misceri Ctesias refert. Sed & Macedones suspecti, quia cum primū Oedipum Tragediam audissent, ridentes incesti dolorem, μῆμνε dicebant. Nam nunc recogitate quantum liceat erroribus ad incesta miscenda suppeditante materias passivitate luxuriæ. In primis filios exponitis suscipiendos ab aliqua prætereunte matre extranea, uel adoptandos melioribus parentibus emancipatis. Alienati generis necesse est quandoq; memoriam dissipari: & simul error impet, exinde iam tradux proficiet incesti, serpente genere cum scelere. Tunc deinde quocunq; in loco, domi, peregre, trans freta comes est libido: cuius ubiq; saltus facile possunt alicubi ignaris filios pāgere, uel ex aliqua seminis portione, uti aspersum genus per commercia humana concurrat in memorias suas, neq; eas cœtus incesti sanguinis agnoscat. Nos ab isto euentu diligentiſſima & fidelissima castitas sepſit: quantūq; ab stupris, & ab omni post

Castitas Christi-
anorum

matrimo-

matrimonium excessu, tantum & ab incestu casu tuti sumus. Quidam multo securiores totam uim huius erroris uirginea continentia depellunt, senes, pueri. Si hæc in uobis esse cōsideraretis, proinde in Christianis nō esse perspiceretis. ijdem oculi renunciaſſent utrunq; . sed cæcitati duæ species concurrunt, ut qui non uident quæ sunt, & uidere uideantur quæ non sunt. Sic per omnia. Nunc de manifestioribus dicam.

Deos, quos colunt, non esse deos.

Cap. x.

Eos, inquit, non colitis, & pro Imperatoribus sacrificia nō penditis. Sequitur, ut eadē ratione pro alijs non sacrificemus, quia nec pro nobis ipsis. Scimus deos non colendos. Itaq; sacrilegij, & maiestatis rei conuenimur. Summa hæc causa imò tota est, & utiq; digna cognosci, si non præsumptio, aut iniquitas iudicet: altera quæ desperat, altera quæ recusat ueritate. Deos uestros colere definimus, ex quo illos non esse cognoscimus. Hoc igitur exigere debetis, uti probemus nō esse illos deos, & idcirco nō colendos, quia tunc demū coli debuissent, si dñi fuissent. Tunc & Christiani puniendi, si quos non colerent, quia putarent non esse, cōstaret illos deos esse. Sed nobis, inquit, dñi sunt. Appellamus & pro uocamus à uobis ad cōscientiam uestram, illa nos iudicet, illa nos damnet, si poterit negare omnes istos deos uestros homines fuisse. Sed & ipsa inficias si ierit, de suis antiquitatum instrumentis reuincetur, de quibus eos didicit, testimoniū perhibētibus ad hodiernū & ciuitatibus, in quibus nati sunt: & regionibus, in quibus aliquid operati, uestigia reliquerūt, in quibus etiam sepulti demonstrantur. Num ergo per singulos decurrā, tot ac tantos, no uos, ueteres, seruos, Barbaros, Græcos, Romanos, peregrinos, captiuos, ad optiuos, proprios, cōmunes, masculinos, scēminas, rusticos, urbanos, nauticos, militares? otiosum est etiā titulos persequi. colligam in compendiū, & hoc non quo cognoscatis, sed recognoscatis. certe enim oblitos agitis.

Dij gentiliū

Quomodo ueterum dij planē mortales fuere, & quare, cum homines essent, facti sint ab hominibus Dij.

Cap. xi

Nte Saturnum Deus penes uos nemo est. Ab illo cēsus totius uel potioris, uel notioris diuinitatis. Itaq; quod de origine cōstituerit, id & de posteritate cōueniet. Saturnum itaq; quantum literæ docēt, neq; Diodorus Græcus, aut Tallus, neq; Cassius Seuerus, aut Cornelius Nepos, neq; ullus commentator eiusmodi antiquitatum aliud quā hominem promulgauerunt. Si quæras rerum argumenta, nusquam inuenio fideliora, quā apud ipsam Italiam, in qua Saturnus post multas expeditiones, postq; Attica hospitia, consedit, exceptus ab Iano, uel Iane, ut Salj uolunt. Mons quem coluerat, Saturnius dictus: ciuitas, quam debellauerat, Saturnia usq; nunc est: Tota deniq; Italia post Oenotriam, Saturnia cognominabatur. Ab ipso primum tabula, & imagi-

Saturnus

Saturnius mons

Saturnia op. Saturnia Ital.

Na 4

ne

ne signatus numus, & inde arario præsidet. Tamen si homo Saturnus, ut
que ex homine: & quia ab homine, nō utiq; de cœlo, & terra. Sed cuius pa-
 rentes ignoti erant, facile fuit eorū filium dici, quorum & omnes possumus
 uideri. Quis enim non cœlum, & terram, matrem ac patrem uenerationis &
 honoris gratia appellet, uel ex consuetudine humana, qua ignoti, uel ex in-
 opinato apparentes, *De cœlo* de cœlo superuenisse dicuntur: Proinde Saturno repen-
uehit tino aduentu ubiq; cœlitem contigit dici. Nam & terræ filios uulgus uocat,
Terre filius quorū genus incertū est. Taceo quod ita rudes adhuc homines agebant, ut
 cuiuslibet noui uiri aspectu, quasi diuino commouerentur: cum hodie iam
 politi, quos ante paucos dies luctu publico mortuos sint confessi, in deos cō-
 secrent. Satis iam de Saturno, licet paucis. Etiā Iouem ostendemus tam ho-
 minem quā ex homine, & deinceps totum generis examen tam mortale,
 quā seminis sui par est: quoniā sicut illos homines fuisse non audetis ne-
 gare, ita post mortem Deos factos instituitis asseuerare. Causas, quæ hoc
 exegerint, retractemus. In primis quidē necesse est, concedatis esse aliquem
Maniceps di-
uinitatis sublimiorem deū, & manipem quidem diuinitatis, qui ex hominibus deos
 fecerit. Nam neq; sibi illi potuissent sumere diuinitatem, quam non habe-
 bant, nec alius præstare eam nō habentibus, nisi qui propriè possidebat. Cæ-
 terū si nemo esset, qui deos faceret, frustra præsumitis deos factos auferen-
 do factorem. certē quidem si ipsi se facere potuissent, nunquam homines
 fuissent, possidentes scilicet melioris conditionis potestatem. Igitur si est qui
 faciat deos, reuertor ad causas examinandas faciendorum ex hominibus
 deorum: nec ullas inuenio, nisi si ministeria & auxilia officijs diuinis deside-
 rauit ille magnus deus. Primo indignum est, ut alicuius opera indigeret, &
 quidem mortui, cum dignius ab initio deum aliquē fecisset, qui mortui erat
 operam desideraturus. Sed nec operæ locum uideo. Totum enim hoc mū-
di corpus siue innatum & infactum secundum Pythagoram, siue natum &
factum secundum Platonem, semel utiq; in hac constructione dispositum,
& instructum, & ordinatum, cum omni rationis gubernaculo inuentum est,
imperfectum non potuit esse, quod perficit omnia. Nihil Saturnum, & Sa-
 turniam gentē expectabat. Vani erunt homines, nisi certi sint à primordio,
 & pluias de cœlo ruisse, & sydera radiasse, & lumina floruisse, & tonitrua
mugisse, & ipsum Iouem, quæ in manu eius ponitis, fulmina timuisse. Item
 omnem frugem ante Liberum, & Cererem, & Mineruam, imò ante illum
 aliquem principem hominem de terra exuberasse, quia nihil continendo &
 sustinendo homini prospectum post hominem potuit inferri. Deniq; inue-
 nisse dicuntur necessaria ista uitæ, non instituisse. quod autē inuenitur, fuit:
 & quod fuit, non eius deputabitur qui inuenit, sed eius qui instituit. Erat
 enim ante, quā inueniretur. Cæterum si propterea Liber Deus, quod ui-
 tem demonstrauit, male cum Lucullo actum est, qui primus cerasa ex Pon-
Lucullus

to Italiae promulgavit, quod non est propterea consecratus, ut nouae frugis autor, quia inuentor & ostensor. Quam ob rem si ab initio & instructa, & certis exercendorum officiorum suorum rationibus dispensata uniuersitas constitit, uacat ex hac parte causa allegandae humanitatis in diuinitate. quia quas illis stationes & potestates distribuistis, tam fuerunt ab initio, quam & fuissent, etiam si deos istos non creassetis. Sed conuertimini ad causam aliam, respondentes collationem diuinitatis meritorum remunerandorum fuisse rationem. Et hinc concederis opinor illum deum deificum iustitia pre- cellere, qui nec temere, nec indigne, nec prodigè tantum prae- mium dispen- farit. Volo igitur merita recensere, an eiusmodi sint, ut illos in coelum extu- lerint, & non potius in imum Tartarum mererint, quem carcerè poenarum infernarum cum uultis affirmatis. Illuc enim abstrudi solent impij quicq; in parentes, & in sorores incesti, & maritarum adulteri, & uirginum raptores, & puerorum contaminatores, & qui sauiunt, & qui occidunt, & qui furan- tur, & qui decipiunt, & quicunq; similes sunt alicuius dei uestri: quem nemi- nem integrum à crimine aut uitio probare poteritis, nisi hominem negaue- ritis. Atqui ut illos homines fuisse non possitis negare, etiam istae notae ac- cedunt, quae nec deos postea factos credi permittunt. Si enim talibus uos pu- niendis praesidetis, si commercium, colloquium, conuictum malorum & tur- pium probi quique respicitis, horum autem pares deus ille maiestatis suae consortio adstruit: quid ergo damnatis quorum collegas adoratis? Sug- gillatio est in caelo uestra iustitia. Deos facitis criminatissimos quosque, ut placeatis dijs uestris, illorum est honor, consecratio coequalium. Sed, ut omit- tam huius indignitatis retractatum: probi & integri & boni fuerint, quot ta- men potiores uiros apud inferos reliquistis, aliquè de sapientia Socrate, de iustitia Aristidem, de militia Themistoclem, de sublimitate Alexandrū, de felicitate Polycratem, de copia Cræsum, de eloquentia Demosthenē. Quis ex illis dijs uestris grauior & sapientior Catone? Iustior & militarior Sci- pione? Quis sublimior Pompeio? Felicior Sylla, copiosior Crasso, eloquē- tior Tullio? Quanto dignius istos deus ille assumendos expectasset, prae- sciens utiq; potiorum? Properauit, opinor, & coelum semel clusit, & nunc utiq; melioribus apud inferos mustitantibus erubescit.

Quam uana deorum simulachra.

Cap. XII

Esso iam de istis, ut qui sciam me ex ipsa ueritate demonstratu- rum quid nō sint, cum ostendero quid sint. Quantum igitur de Dijs uestris, nomina solummodo uideo, quorum ueterū mor- tuorum & fabulas audio, & sacra de fabulis recognosco. Quan- tum autem de simulachris ipsis, nihil aliud reprehendo, quàm matres, soro- res esse uasculorū, instrumentorumq; communium, uel ex iisdem uasculis & instrumētis quasi fatum consecratione mutantes, licetia artis transfigurante & quidem

*Pæne Chris-
tianorum
Cruces &
Stipites
Vngula
Bestie
Ignes
Metalla
Insula*

*Seneca volu-
it scripsit de
superstitione
Gentilium, cu-
ius meminit
Aur. August.*

& quidem contumeliosissime, & in ipso opere sacrilege: ut re vera nobis, ma-
xime qui propter deos ipsos plectimur, solatium poenarū esse possit, quod
eadem & ipsi patiuntur, ut fiant. Crucibus, & stipitibus imponitis Christianos. Quod simulachrū non prius argilla deformat, cruci & stipiti superstru-
cta: in patibulo primū corpus Dei uestri dedicatur. Vngulis deraditis latera Christianorum. At in deos uestros per omnia membra ualidius incum-
bunt ascia, & runcina, & scobina. Ceruices ponimus: ante plumbum & glu-
tinum & gomphos, sine capite sunt dii uestri. Ad bestias impellimur: certē,
quas Libero & Cybele & Cereri applicatis. Ignibus urimur. hoc & illi à pri-
ma quidē massa. In metalla damnamur. inde censentur dii uestri. In insulis
relegamur. solet & in insula aliquis Deus uester aut nasci, aut mori. Si per
hæc constat diuinitas aliqua, ergo cum qui puniuntur, consecratur, & numi-
na erunt dicenda supplicia. Sed planè non sentiunt has iniurias, & contume-
lias suæ fabricationis dii uestri, sicut nec obsequia. O impiæ uoces, ó sacrile-
ga conuitia. Infrendite, insputate, iidem estis qui Senecā aliquē pluribus &
amarioribus de uestra superstitione perorātem reprehendistis. Igitur si stat-
tuas, & imagines frigidas mortuorum suorum simillimas non adoramus,
quas milui & mures & araneæ intelligunt, nōne laudem magis quā poe-
nam merebatur repudiū agniti erroris? Possumus enim uideri lædere eos,
quos certi sumus omnino non esse. Quod non est, nihil ab ullo patitur, quia
non est. Sed nobis dii sunt, inquitis. Et quomodo nos è contrario impij, &
sacrilegi, & irreligiosi erga Deos uestros deprehendimini? qui quos præsu-
mitis esse, negligitis: quos timetis, destruitis: quos etiam uindicatis, illuditis.
Recognoscite, si metuiar, primo, quia cum alij alios colitis, utiq; quos nō co-
litis, offenditis. prælatio alterius, sine alterius contumelia non potest proce-
dere, quia nec electio sine reprobatione. Iam ergo contemnitis, quos repro-
batis, quos reprobando offendere nō timetis. Nam ut supra perstrinximus,
status dei cuiusq; in senatus æstimatione pendebat. Deus non erat, quē ho-
mo consultus nolisset, & nolendo damnasset.

De Laribus.

Cap. XIII

*Cacabulus, di-
minutivum à
cacabo*

Domesticos Deos, quos Lares dicitis, domestica potestate tra-
ctatis, pignerando, uenditando, demutando, aliquando in caca-
bulum de Saturno, aliquando in trullam de Minerua, ut quisq;
contritus atq; concussus est, dum diu colitur: ut quisq; dominus
sanctiorē expertus est domesticam necessitatem. Publicos æque publico iu-
re foedatis, quos in hastario uestigales habetis. Sic Capitolum, sicut Olito-
riū forū petitur: sub eadē uoce præconis, sub eadē hasta, sub eadē annota-
tione Quæstoris diuinitas addicta cōducitur. Sed enim agri tributo onusti
uiliores, hominū capita stipendio censa ignobiliora, nam hæc sunt notæ ca-
ptiuitatis: Diij uero, qui magis tributarij, magis sancti: imò qui magis san-
cti

*Note capti-
uitatis*

eti, magis tributarij. Maieſtas quaſtuaria éſſicitur. Circuit cauponas religio mendicans, exigitis mercedem pro ſolo templi, pro aditu ſacri. nō licet deos noſſe gratis, uenales ſunt. Quid omnino ad honorādos eos facitis, quod nō etiā mortuis ueſtris cōferatis? édes proinde, aras proinde: idē habitus, & inſignia in ſtatuis, ut étas, ut ars, ut negociū mortui fuit, ita Deus eſt, quo differt ab Epulo Iouis Silicerniū: à Simpulo Obba: ab aruſpice Pollinctor: Nā & aruſpex mortuis apparet. Sed digne imperatoribus deſunctis honorem diuinitatis dicatis, quibus & uiuentibus eum addicitis, accepto ferent dñ ueſtri, imò gratulabūtur, quod pares eis ſiant domini ſui. Sed cum Larentiam publicum ſcortū, uelim ſaltē Laidem aut Phrynen, inter Iunones & Ceres ac Dianas adoratis: cum Simonē magū ſtatua & inſcriptione S A N C T I D E I inauguratis, cum de pædagogjs aulicis neſcio quē cinædū deum facitis, licet nō nobiliores dñj ueteres, tamen contumeliā à uobis deputabūt, hoc & alijs licuiſſe, quod ſolis antiquitas contulit.

Simō Magus
Antinous
Adriani Caſ.

De ſacrificandi ritū, & quid poetæ de dñs fabulati ſint. Cap. XIII

Olo & ritus ueſtros recenſere, non dico quales ſitis in ſacrificando, cū enecta, & tabidofa, & ſcabiola quæq; maſtatis: cū de opimis & integris ſuperuacua quæq; truncatis, capitula & ungulas, quæ domi quoq; pueris uel canibus deſtinaffetis: cū de decima Herculis nec tertiā partē in aram eius imponitis, laudo magis ſapientiam, quod de perſito aliquid eripitis. Sed conuerſus ad literas ueſtras, quibus informamini ad prudentiā, & ad liberalia officia, quanta inuenio ludibria? Deos inter ſe propter Troianos & Achiuos, ut gladiatorū paria congreſſos depugnaffe. Venerem humana ſagitta ſauciatā, quod filium ſuum Aneam penē interfectū ab eodē Diomede rapere uellet. Martē tredecim menſibus in uinculis penē conſumptum. Iouem ne eandē uim à cæteris cœlitibus experiretur, opera cuiuſdā monſtri liberatū, & nunc flentē Sarpedonis caſum, nunc ſcœde ſubantem in ſororem ſub cōmemoratione non ita dilectarum iam pridem amicarum. Exinde quis non Poeta ex autoritate principis ſui dedecorator inuenitur Deorum? Hic Apollinem Admeto Regi paſcendis pecoribus addicit, Ille Neptuni ſtruſtorias operas Laomedonti locat. Eſt & de Lyricis (Pindarum dico) qui Aſculapium canit auaritiæ merito, qua medicinam nocēter exercebat, fulmine uindicatum. malus Iūpiter, ſi fulmen illius eſt, impius in nepotem, inuidus in artificem. Hæc neq; uera prodi, neq; falſa conſingi apud religioſiſſimos oportebat. Nec Tragici quidem aut Comici parcunt, ut non erumnas uel errores domus alicuius dei præferant. Taceo de philoſophis, Socrate cōtentus, qui in contumeliā deorum, Quercum & Hircum & Canem deierabat. Sed propterea damnatus eſt Socrates, quia deos deſtruebat. Planè olim, id eſt ſemper, ueritas odio eſt. Tamen cum pœnitentia ſentētiæ Athenienſes, & criminatores Socratis poſtea

Liberalia
officia

Socrates

postea afflixi, & imaginem eius auream in templo collocarint, rescissa damnatio testimonium Socrati reddidit. Sed & Diogenes nescio quid in Herculem ludit, & Romanus Cynicus Varro trecentos Ioues, siue Iupiter res dicendum, sine capitibus introduxit.

Quàm sint foeda quæ in theatris, ac scena de dijs re/
præsentantur. Cap. xv

Lentulus et Hostilius, Mimographi

Ætera lasciuia ingenia etiam uoluptatibus uestris per deorum dedecus operantur. Dispiciite Lentulorum, & Hostiliorum uenustates, utrum mimos an deos uestros in iocis & strophis rideatis: Mœchum Anubim, & masculum Lunam, & Dianam flagellatam, & Iouis mortui testamentum recitatum, & tres Hercules famelicos irrisos. Sed & histrionum literæ omnem foeditatem eorum designant. Lugget Sol filiū iactatum de cœlo lætantibus uobis. & Cybele pastorem suspirat fastidiosum nō erubescens uobis. & sustinetis Iouis elogia cantari: & Iunonem, Venerem, Mineruam, à pastore iudicari. Quid, quod imago dei uestri ignominiosissimum caput, & famosum uestit: quod corpus impurum, & ad istam artem effœminatione productū Mineruam aliquā, uel Herculem repræsentat: nōne uiolatur maiestas, & diuinitas cōstupratur laudantibus uobis? Planè religiosiores estis in cauea, ubi super sanguinem humanū, super inquinamenta pœnarum proinde saltant dii uestri, argumenta & historias noxijs ministrantes, nisi quod & ipsos deos uestros sæpe noxi induūt. Vidimus aliquando castratum Aryn illum deū ex Pessinunte. & qui uiuus ardebat, Herculem induerat. Risimus & inter ludicras meridianorū crudelitates, Mercurium mortuos cauterio examinantē. Vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducētē. Singula ista, quæq; adhuc quis posset inuestigare, si honorē inquietant diuinitatis, si maiestatis uestigia obsoletant, de contēptu utiq; censentur, tam eorū qui eiusmodi factitāt, quàm eorū quibus factitāt. sed ludicra ista sint. Cæterū, si adiciam quæ nō minus conscientia omnium recognoscent, in templis adulteria componi, inter aras lenocinia tractari, in ipsis plerunq; edituorū & sacerdotum tabernaculis, sub iisdem uittis & apicibus & purpuris thure flagrante libidinē expungi, nescio ne plus de uobis dii uestri, quàm de Christianis querantur. Certe sacrilegi de uestris semper apprehenduntur: Christiani templa nec interdū norunt. spoliarent forsitan ea & ipsi, si & ipsi ea adorarent. Quid ergo colūt, qui talia non colunt? Iam quidem intelligi subiacet, ueritatis esse cultores, qui mendacii non sint. Nec errare amplius in eo, in quo errasse se recognoscendo cessauerint. Hoc prius capite, & omnem hinc sacramenti nostri ordinem haurite, repressis tamen opinionibus falsis.

De

De capite asinino, & cæteris insignibus, quorum cultura Christianis obijciebatur. Cap. XVI

Am quidam somniaſtis caput aſininum eſſe deum noſtrū. hāc Cornelius Tacitus ſuſpicionē eiꝰſmodi inferuit. Is enim in quāto hitoriarum ſuarū bellum Iudaicū exorſus ab origine gentis, etiam de ipſa tam origine quā de nomine & religione gentis quæ uoluit argumentatus, Iudæos refert Ægypto expeditos, ſiue ut putauit, extorres ualtis Arabiæ in locis aquarū egentiffimos, cum ſiti macerarentur, Onagris, qui forte de paſtu potum petituri æſtimabātur, indicibus, fontibus uſos, ob eam gratiam conſimilis beſtiæ effigiem conſecraſſe. Atq; ita inde (opinor) præſumptum, nos quoq; ut Iudaicæ religionis propinquos, eidem ſimulachro initiari. At enim idem Cornelius Tacitus, ſanè ille mēdaciꝰrum loquaciſſimus in eadem hitoria refert Cn. Pompeium, cum Hieruſalem cepiſſet, proptereaq; templum adieſſet. ſpeculandis Iudaicæ religionis arcanis, nullum illic reperiſſe ſimulachrū. Et utiq; ſi id colebatur, quod aliqua effigie repreſentabatur, nuſquam magis q̃ in ſacrario ſuo exhiberetur, eo magis quia nec uerebatur extraneos arbitros quanquā uana cultura. Solis enim ſacerdotibus adire licitum, & conſpectus cæterorum uelo oppanſo interdicebatur. Vos tamen non negabitis & iumēta omnia, & totos canthērios, cum ſua Hippona coli à uobis. Hoc forſitan improbandum, quod inter cultores omnium pecudum beſtiarumq; Aſinarij tantum ſumus. Sed & qui crucis nos religioſos putat, conſecraneus noſter erit. Cum lignū aliquod propitiatur, uiderit habitus, cum materiæ qualitas eadem ſit: uiderit forma, dum id ipſum dei corpus ſit. & tamen quanto diſtinguitur à crucis ſtipite Pallas Attica: & Ceres farrea, quæ ſine effigie rudi palo, & informi ligno proſtat: Pars crucis eſt omne robur, quod erecta ſtatione deſigitur, nos ſi forte integrū & totum deum colimus. Diximus originem deorū ueſtrorum à plaſtis de cruce induci. Sed & uictorias adoratis, cum in trophæis crucis inſeſtina ſint trophæorum. Religio Romanorum tota caſtrenſis, ſigna ueneratur, ſigna iurat. omnibus dñs præponit. omnes illi imaginum ſuggeſtus inſignes, monilia crucium ſunt. Sypara illa uexillorum & Labarorum, ſtolæ crucium ſunt. Laudo diligentiam, noluiſtis nudas & incultas cruces conſecrare. Alij planè humanius & ueriſimilius Solem credunt deum noſtrum. Ad Perſas ſi forte deputabimur, licet ſolem non in linteo depictum adoremus, habentes ipſum ubiq; in ſuo clypeo. Deniq; inde ſuſpicio, quod innotuerit nos ad orientis regionem precari. Sed & pleriq; ueſtrū, affectatione aliquādo & cœleſtia adorandi, ad ſolis ortum labia uibratis. Æque ſi, diem Solis lætitiæ indulgemus, alia longe ratione quā religionē Solis, ſecundo loco ab eis ſumus, qui diem Saturni otio & uictui decernūt, exorbitantes & ipſi à Iudaico more, quem ignorant. Sed noua iam Dei noſtri in iſta ciuitate

Cor. Tacitus

Aſinarij uocati Chriſtiani. Religioſi crucis

Solē quidā putabant Chriſtianorum eſſe deum

Dies Solis Dies dominicus

Oo

proxime

proxime additio publicata est, ex quo quidam in frustrandis bestiis mercenarius noxius picturam proposuit cum eiusmodi inscriptione:

DEVS CHRISTIANORVM ONONYCHITIS.

Erat auribus asininis, altero pede ungulatus, librum gestans & togatus. Risi mus & nomen & formā. Sed illi debebant adorare statim bifforme numen, qui & canino, & leonino capite cōmistos, & de capro, & de ariete cornutos, & à lumbis hircos, & à cruribus serpentes, & plāta uel tergo alites deos receperunt. Hæc ex abundanti, ne quid rumoris inreperculsum, quasi de conscientia, præterissemus, quæ omnia conuersi iam ad demonstrationem religionis nostræ repurgabimus.

Quod unus sit Deus, & uerus multis argumentis probari posse. Cap. XVII

Quod colimus, deus unus est, qui totā molem istam cum omni instrumentō elementorum, corporum, spirituum, uerbo, quo iussit: ratione, qua disposuit: uirtute, qua potuit, de nihilo expressit in ornamentū maiestatis suæ, unde & Græci nomen mundo *ἀόρατον* accomodauerunt. Inuisibilis est, & si uideatur, incomprehensibilis, & si per gratiam repræsentetur, inæstimabilis, & si humanis sensibus æstimetur, Ideo uerus, & tantus est. Cæterū quod uideri cōmuniter, quod cōprehendī, quod æstimari potest, minus est, & oculis, quibus occupatur, & manibus, quibus contaminatur, & sensibus, quibus inuenitur. Quod uero immensum est, soli sibi notum est. hoc quod est deum æstimari facit, dum æstimari non capit. ita enim uis magnitudinis, & notum hominibus obiecit, & ignotum. & hæc est summa delicti nolētium recognoscere, quæ ignorare nō possunt. Vultis ex operibus ipsius tot, ac talibus, quibus continemur, quibus sustinemur, quibus oblectamur, etiam quibus exterremur: uultis ex animæ ipsius testimonio cōprobemus: quæ licet carcere corporis pressa, licet institutionibus prauis circūscripta, licet libidinibus & cōcupiscentiis euigorata, licet falsis dijs ex ancillata, cum tamen resipiscit, ut ex crapula, ut ex somno, ut ex aliqua uale tudine, & sanitatē suam paritur, & deum nominat solum, quia proprie uerus hic unus deus, bonus & magnus, & Quod deus dederit, omnium uox est. Iudicem quoque contestatur illum, Deus uidet, & Deo cōmendo, & Deus mihi reddet. O testimonium animæ naturaliter Christianæ. Dēniq; pronuncians hæc, nō ad Capitolium, sed ad cœlum respicit. Nouit enim sedem dei uiui. ab illo, & inde descendit. Sed quo plenius & impressius tam ipsum, quæ dispositiones eius & uoluntates adiremus, Instrumentū adiecit literaturæ, si qui uelit de deo inquirere, & inquisito inuenire, & inuento credere, & credito deseruire. Et uiros enim iustitia ac innocētia dignos deū nosse & ostendere, à primordio in seculū emisit spiritu diuino mūdatos, quo prædicarent deum unicum esse, qui uniuersa cōdiderit, qui hominem de humo instruxerit

Quod deus
dederit.
Deus uidet
Deo cōmendo
Deus mihi
reddet
Instrumentū
literaturæ
Propheta

instruxerit: hic enim est uerus Prometheus, qui seculū certis temporū dispo-
sitionibus & exitibus ordinauit: exinde quæ signa maiestati suæ uindicandæ
ædiderit per imbres, per ignes: quas demerendo sibi disciplinas determina-
uerit: quæ ignoratis, & desertis, & obseruandis his præmia destinari: & qui
producto æuo isto iudicaturus sit suos cultores in uitæ æternæ retributio-
nem, profanos in ignem æque perpetem, suscitatis omnibus ab initio defun-
ctis, & reformatis, & recensitis ad utriusq; meriti disputationē. Hæc & nos
 risimus aliquando, de uestris fuimus. Fiunt, non nascuntur, Christiani.

Verus Prometheus

Quod Ptolemæi Philadelphi opera sacrae literæ in Græcam
 linguam sunt translata. Cap. XVIII

Q Vos diximus prædicatores, Prophetæ de officio præfandi uo-
 cantur. uoces eorum, itemq; uirtutes, quas ad fidem diuinitatis æ-
 debant, in thesauris literarum manent, nec istæ latent. Ptolemæo,
rum eruditissimus, quem Philadelphum supernominant, & omnis literatu-
ræ sagacissimus, quum studio bibliothecarū Pistratum (ut opinor) æmula-
retur, inter cætera memoriarum, quibus aut uetustas, aut curiositas aliqua
ad famā patrocinebatur, ex suggestu Demetrii Phalerei grammaticorum
tunc probatissimi, cui præfecturam mandauerat, libros à Iudæis quoq; po-
stulauit, proprias scilicet atq; uernaculas literas, quas soli habebant. Ex ipsis
enim & ad ipsos semper Prophetæ perorauerāt, scilicet ad domesticam dei
gentem ex patrum gratia, Hebræi retro, qui nunc Iudæi.

Propheta

Ptolemæus Philadelphus

Demetrius Phalereus

Hebræi Iudæi

Quanta sit sacrae scripturæ antiquitas, & de Moylis cætero-
 rumq; prophetarum ætate. Cap. XIX

Igitur & literæ Hebrææ, & eloquium. Sed ne notitia uacaret, hoc
 quoq; Ptolemæo à Iudæis subscriptum est septuaginta & duo-
 bus interpretibus indultis, quos Menedemus quoq; philosophus
 providentiæ uindex de sententiæ communione suspexit. Affirmauit hæc uo-
 bis etiam Aristæas, ita in Græcum stilum ex aperto monumento reliquit.
 Hodie apud Serapeum Ptolemæi bibliothecæ cum ipsis Hebraicis literis
 exhibentur. Sed & Iudæi palàm lectitant. Vectigalis libertas. uulgo aditur
 Sabbatis omnibus. qui audierit, inueniet deum. qui etiam studuerit intelli-
 gere cogetur & credere. Primam instrumentis istis auctoritatem summa an-
tiquitas uendicat. Apud uos quoq; religionis est instar, fidem de temporibus
asserere. Omnes itaq; substantias, omnesq; materias, origines, ordines,
uenas ueterani cuiusq; stili uestri, gentes etiam plerasq;, & urbes insignes,
historias & causas memoriarū, ipsas deniq; effigies literarum indices, custo-
desq; rerum, & (puto adhuc minus dicimus) ipsos inquam deos uestros,
ipsa templa, & oracula, & sacra, unius interim prophetæ scriniū seculis uin-
cit: in quo uidetur thesaurus collocatus totius Iudaici sacramenti, & inde etiā
nostri. Siquidē audistis interim Moylen Argiuo Inacho parē ætate octin-

LXXII. in-

terpretes

Menedemus

Aristæas

Vectigalis libertas

Instrumenta

Moyles

Oo 2 gentis

gentis penè annis ante Urbē Con. Centū septuaginta Danaū ipsum apud uos uetustissimū præuenit, trecentos circiter cladē Priami antecedit, possem etiā dicere quingētis amplius & Homerū, habēs quos sequar. Cæteri quoq; prophetæ, & si Moyſi posthumant, extremissimi tamen eorū non retrosiores deprehenduntur primoribus uestris sapientibus legiferis, & historicis.

Quod & uetustissimis scriptoribus, & rerum prædictarum euentu ueritas probetur. Cap. xx

Ac quibus ordinibus probari possint, non tam difficile est nobis exponere, q̄ enorme & arduū. Sed interim longum multis instrumentis cum digitorū supputarijs gesticulis assidendū est.

*Iosephus.
Censuales
Græcorum*

Reserāda antiquissimarum etiam gentium archina, Ægyptiorum, Chaldæorū, Phœnicum, aduocandi eorū municipes, per quos notitia subministrata est, aliqui Manethon Ægyptiūs, & Berosus Chaldæus, sed & Hieronymus Phœnix Tyri rex, Sectatores quoq; eorū Mendesium Ptolemæus, & Menander Ephesius, & Demetrius Phalercus, & rex Iuba, & Apion, & Tallus, & qui istos aut probat, aut reuincit, Iudæus Iosephus antiquitatum Iudaicarū uernaculus uindex: Græcorū etiam censuales conferendi, & quæ quando sint gesta, ut cōcatenationes temporū aperiātur, per quæ luceant annaliū numeri. Peregrinandū est in historias, & literas orbis. Et tamen quasi partē iam probationis intulimus cum per quæ probari possint, aspersimus. Verū differre præstat, ne uel minus persequamur festinādo, uel diutius euagemur persequendo. Plus iam offerimus pro ista dilatione, maiestatē scripturarū, si nō uetustatē diuinas probamus, si dubitatur antiquas nec hoc tardius, aut aliunde discendū. Corām sunt quæ docebūt, Mundus & Seculum & Exitus. Quicquid agitur, prænunciabatur. quicquid uidetur, audiebatur. Quod terræ norant urbes, quod insulas maria fraudant, quod externa atq; interna bella dilaniant, quod regnis regna compulſant, quod fames & lues & locales quæq; clades efferuentiū plerunq; montiū uastant, quod humiles sublimitate, sublimes humilitate mutantur, quod iustitia rare ſcit, & iniquitas increbrescit, bonarū omnium disciplinarum cura torpescit, quod etiā officia temporū & elementorū munia exorbitātur, quod & monſtris, & portentis naturaliū forma turbatur, prouidenter scripta sunt. Dum patimur, leguntur: dum recognoscimus, probantur. idoneum opinor testimoniū diuinitatis, ueritatē diuinationis. Hinc igitur apud nos futurorum quoq; fides tuta est, iam scilicet probatorū: quia cum illis, quæ quotidie probantur, prædicebantur, Eadem uoces sonant, eadem literæ norant, idē spiritus pulsatur. unū tempus est diuinationi, futura præfari. apud homines si forte distinguitur, dum expungitur: dum ex futuro præſens, dehinc ex præſenti præteritū deputatur. Quid delinquimus (oro uos) futura quoq; credētes, qui iam didicimus illis per duos gradus credere?

Quid

Quid Christiani differant ab Hebræis, & quidnam Christus,
quomodoque passus. Cap. XXI

Ed quoniam addimus antiquissimis Iudæorum instrumentis
sectam istam esse suffultam, quam aliquando nouellam, ut Ti-
berij temporibus plerique sciunt, profitentibus nobis quoque, for-
tasse an hoc nomine de statu eius retractetur, quasi sub umbra
culo insignissimæ religionis, certæ licentiæ aliquid, & propriæ præsumptio-
nis abscondat, uel quia præter ætatē neque de uictus exceptionibus, neque de *Ceremoniis in*
solēnitatibus dierū, neque de ipso signaculo corporis, neque de cōfortio nomi- *daica*
nis cum Iudæis agimus, quod utique oporteret si eidem deo manciparemur.
Sed & uulgus iam scit Christū, ut aliquē hominū, qualē Iudæi iudicauerūt:
quo facilius quis nos hominis cultores existimauerit. Verum neque de Chri-
sto erubescimus, cum sub nomine eius depurari & damnari tuar: neque de
deo aliquid præsumimus aliter. Necesse est igitur pauca de Christo, ut de
deo totū. Iudæis erat apud deū gratia, ubi & insignis iustitia, & fides origi-
naliū autorum. unde illis & generis magnitudo, & regni sublimitas floruit,
& tanta felicitas, ut de dei uocibus, quibus edocebātur, de promerendo deo,
& non offendendo, præmonerentur. Sed quanta deliquerint, fiducia patrū
inflati, ad declinandū deriuantes à disciplina in profanum modū, & si ipsi
nō cōfiterentur, probaret exitus hodiernus ipsorum. Dispersi, palabundi, &
coeli & soli sui extorres uagantur per orbem, sine homine sine deo rege, qui-
bus nec aduenarum iure tetram patriam saltem uestigio salutare concedi-
tur. Cum hæc illis sanctæ uoces præminarētur, eadem semper omnes inge-
rebant, fore uti sub extimis curriculum seculi, ex omni iam gente & populo &
loco cultores sibi allegeret deus multo fideliores, in quos gratiam transfer-
ret pleniorē quidem ob disciplinæ altioris capacitatē. Venit igitur, qui ad
reformandam, & illuminandam eam uenturus à deo prænunciabatur *Christus*
Christus ille filius dei. Huius igitur gratiæ, disciplinæque arbiter & magister, illu-
minator atque deductor generis humani filius dei annunciabatur, non qui-
dem ita genitus, ut erubescat in filij nomine, aut de patris semine. non de so-
roris incesto, nec de stupro filiæ, aut coniugis alienæ, deum patrem passus
est, squamatum, aut cornutum, aut plumatum, amatorem in auro conuer-
sum Danaes. Iouis & ista sunt numina uestra. Ceterum dei filius nullam de
impudicitia habet matrem: etiam quam uidetur habere, nupserat. Sed prius
substantiam edisseram, & iam natiuitatis qualitas intelligetur. Iam ediximus
Deum uniuersitatem hanc mundi Verbo & Ratione & Virtute moliturū.
Apud uestros quoque sapientes λόγος, id est, sermonem, atque rationem con- *λόγος*
stat artificem uideri uniuersitatis. Hunc enim Zenon determinat factitator-
rem, qui cūcta in dispositione formauerit. eundem & fatū uocari, & Deum,
& animū Iouis, & Necessitatem omniū rerum. Hæc Cleanthes in spiritu

cōgerit, quem permeatorem uniuersitatis affirmat. Et nos etiam Sermoni, atq; Rationi, itemq; Virtuti, per quæ omnia molitū Deum ediximus, propriam substantiam spiritus inscribimus. cui & sermo inest prænunciati, & ratio adsit disponenti, & uirtus præsit perficienti. Hunc ex Deo prolatum dicimus, & prolatione generatum, & idcirco filium dei, & Deum dictū ex unitate substantiæ. Nam & Deus spiritus. Etiam cum radius ex sole portigitur, portio ex summa. Sed Sol erit in radio, quia Solis est radius, nec separatur substantia, sed extenditur. Ita de spiritu spiritus, & de Deo Deus. Uelut men de lumine accensum manet. integra & indefecta materiæ matrix, & si plures inde traduces qualitatum mutueris: ita & quod de deo profectum est, Deus est, & Dei filius, & unus ambo. Ita de spiritu spiritus, & de deo deus modulo alternū numerū gradu nō statu fecit, & à matrice nō recessit, sed excessit. Iste igitur dei radius, ut retro semper prædicabatur, delapsus in Virginitatem quandā, & in utero eius caro figuratus nascitur homo Deo mistus. Caro spiritu instructa nutritur, adolescit, affatur, docet, operatur, & Christus, est. Recipite interim hanc fabulā, similis est uestris, dum ostendimus quomodo Christus probetur, & qui penes uos eiusmodi fabulas æmulas ad destructionē ueritatis istiusmodi præministrauerint. Sciebant & Iudæi uenturum esse Christū, scilicet quibus prophetæ loquebātur. nam & nunc aduentum eius expectāt. nec alia magis inter nos & illos cōpulsatio est, quā quod iam uenisse non credunt. Duobus enim aduentibus eius significatis, primo, qui iam expunctus est in humilitate conditionis humanæ, secundo, qui cōcludendo seculo imminet in sublimitate diuinitatis exerte, primum nō intelligendo, secundum, quem manifestius prædicatum sperant, unū existimauerunt. Ne enim intelligerēt pristinum, credituri si intellexissent, & consecrari salutem, si credidissent, meritum fuit delictorum. Ipsi legunt ita scriptū: miltatos se sapientia, & intelligentia, & oculorum & aurium fruge. Quem igitur solum hominem modo præsumpserāt de humilitate, sequebatur ut Magum æstimarent de potestate, cum ille uerbo dæmonia de hominibus excuteret, cecos illuminaret, leprosos purgaret, paralyticos restringeret, mortuos deniq; uerbo redderet uitæ, elementa ipsa famularer, compescens procellas, & freta ingrediens, ostendens se esse uerbū dei, id est, λόγον, illud primordiale primogenitum uirtute & ratione comitatū, & spiritu instructum eundem, qui uerbo omnia & faceret, & fecisset. Ad doctrinā uero eius quia reuincebantur magistri, primoresq; Iudæorum, ita exasperabantur, maxime quod ad eum ingens multitudo defleceret, ut postremo oblatum Pontio Pilato Syriam tunc ex parte Romana procurari uolentia suffragiorum in crucē Iesum dedi sibi extorserint. Prædixerat & ipse ita facturos. Parum hoc, si non & prophetæ retro etiā. Tamen suffixus multa mortis illius propria ostendit insignia. Nam spiritum cum uerbo sponte dimisit præuento carnificis

carnificis officio. Eodem momento dies medium orbem signate Sole subducta est. Deliquium utiq; putauerunt, qui id quoq; super Christo prædicatum non scierunt: & tamen cum mundi casum relatum in archiuis uestris habetis. Tunc Iudæi detractum, & sepulchro conditum magna etiam militari manu custodiæ diligentia circumfoderunt, ne, quia prædixerat tertia die resurrecturum se à morte, discipuli furto amoliti cadaver fallerēt suspectos. Sed ecce die tertia concussa repente terra, & mole reuoluta, quæ obstruxerat sepulchrum, & custodia pauore disiecta, nullis apparentibus discipulis, nihil in sepulchro repertū est, præterq; exuiæ sepulti. Nihilominus tamen primores; quorum intererat & scelus diuulgare, & populum uectigalem & familiare sibi ad fidem reuocare, surreptū à discipulis iactitauerunt. Nam nec ille se in uulgus eduxit, ne in præiudicio errore liberarentur, ut & fides non mediocri præmio destinata diuinitate constaret. Cū discipulis aut quibusdam apud Galilæam Iudææ regionē ad XL. dies egit, docens eos quæ docerent. Dehinc ordinatis eis ad officium prædicandi per orbem, circumfusa nube in cælum est receptus, multo uerius quàm apud uos asseuerare de Romulo Protuli solent. Ea omnia super Christo Pilatus, & ipse iam pro sua cōscientia Christianus, Cæsari tunc Tiberio nunciauit. Sed & Cæsares credidissent super Christo, si aut Cæsares non essent seculo necessarij, aut si & Christiani potuissent esse Cæsares. Discipuli quoq; diffusi per orbem ex præcepto magistri Dei paruerunt, qui & ipsi à Iudæis insequentibus multa perpeSSI, utiq; pro fiducia ueritatis libenter, Romæ postremo per Neronis sæuitiam sanguinem Christianum seminauerunt. Sed monstrabimus uobis idoneos testes Christi ipsos illos, quos adoratis. Multum est, si eos adhibeam, ut credatis Christianis, propter quos non creditis Christianis.

De Christo, & dæmonibus, eorūq; uiribus & actionibus. Cap. XXII

Interim hic est ordo nostræ institutionis. hunc ædidimus & sectæ & nominis censum cum suo autore. Nemo iam infamiam incutiat, nemo aliud existimet, quia nec fas est ulli de sua religione mentiri. Ex eo enim, quod aliud à se colit dicit, quàm colit, negat quod colit: & culturam, & honorem in alterum transfert: & transferendo iam non colit, quod negauit. Dicimus, & palam dicimus, & uobis torquentibus lacerati & cruenti uociferamur: Deum colimus per CHRISTVM. illum hominem putari: per eum, & in eo se cognosci uult Deus & coli. Vt Iudæis respondeamus, & ipsi Deum per hominem Moysen colere didicerunt. Vt Græcis occurrā, Orpheus Pieriæ, Musæus Athenis, Melampus Argis, Trophonius Bœotiæ initiationibus homines obligauerūt. Vt ad uos quoque dominatores gentium aspiciam, homo fuit Pompilius Numa, qui Romanos operosissimis superstitionibus onerauit. Licuerit & Christo commentari diuinitatem rem propriam, non qui rupices

Qo 4 & adhuc

& adhuc feros homines multitudine tot numinum demerendorum attonitos efficiendo, ad humanitatem temperaret, quod Numa: sed qui iam expolitos, & ipsa urbanitate deceptos in agnitionem veritatis ocularer. Quærite ergo si vera est ista diuinitas Christi. Si ea est, qua cognita quis reformatur ad bonum, sequitur ut falsa renunciatur comperta in primis illa omni ratione, quæ delitescens sub nominibus & imaginibus mortuorum, quibusdam signis & miraculis & oraculis fidem diuinitatis operatur. Atque adeo dicimus esse substantias quasdam spirituales, nec nouum est nomen. Sciunt demones philosophi, Socrate ipso à dæmonio arbitriū expectante. Quidni? cum & ipsi dæmonium adhæsisse à pueritia dicatur, dehortando planè à bono. Omnes sciunt Poetæ. Etiam uulgus indoctum in usum maledictis frequenter. Nam & Satanā principem huius mali generis, proinde de propria conscientia animæ, eadem ex sacramenti uoce pronūciat. Angelos quoque etiam Plato nō negauit. Vtriusque nominis testes esse, uel magos asserūt. Sed quo modo de angelis quibusdam sua sponte corruptis corruptior gens dæmonum euaserit damnata à deo cum generis autoribus, & cum eo quem diximus principe, apud literas sanctas ordine cognoscitur. Nunc de operatione

Malitia spiritalis eorum satis erit exponere. Operatio eorum est hominis euersio, sic malitia spiritalis à primordio auspiciata est in hominis exitium. Itaque corporibus quibusdam & ualetudines infligunt, & aliquos casus acerbos: animæ uero repentinis & extraordinarios per uim excessus. Suppetit illis ad utramque substantiam hominis lardendam subtilitas & tenuitas sua multum spiritualibus uiribus, licet & inuisibiles & insensibiles in effectum potius quæ in actu suo appareant. Si poma, si fruges nescio quod auræ latens uirium in flore præcipitat, in germine exanimat, in pubertate conuulberat: si cæca ratione tentatus aer pestilentes haustus suos effundit: eadem igitur obscuritate contagionis, aspiratio dæmonum & angelorum mentis quoque corruptelas agit furoribus, & amentijs scædis, ac sæuis libidinibus cum erroribus uarijs, quorum iste potissimus, quod eos ipsos captis & circumscriptis hominū mentibus comedat: ut & sibi pabula propria nidoris & sanguinis procuret, simulachris imaginibus oblata, & quæ illi accuratior pascua est, qua hominem è cogitatu ueræ diuinitatis auerrat præstigijs falsis: quas & ipsas quomodo operetur, experdiam. Omnis spiritus ales est. Hoc angeli & demones. Igitur momento ubique sunt. Totus Orbis illis locus unus est, quid ubique geratur, tam facile sciunt quàm enunciant, uelocitas, diuinitas creditur, quia substantia ignoratur. Sic & autores interdū uideri uolunt eorum, quæ annunciant, & sunt planè malorum nonnunquam, bonorum tamen nunquā. Dispositiones etiam dei, & nunc prophetis concionantibus excerptunt, & nunc lectionibus resonantibus carpunt. Ita & hinc sumentes quasdam temporū lortes emulatur diuinitatem, dum furantur diuinationem. In oraculis autem quo ingenio ambiguitates temperent

Idem, Augustinus

perent in euentus, sciunt Crœsi, sciunt Pyrrhi. Cæterū testudinem decoqui cum carnibus pecudis, Pythius eo modo renuntiavit, quo supra diximus: momento apud Lydiā fuerat. Habent de incolatu aeris, & de uicina syderum, & de cōmercio nubium cœlestes sapere paraturas, ut & pluuias, quas iam sentiunt, repromittant: benefici plane, & circa curas ualitudinū. lædunt enim primo, dehinc remedia præcipiunt ad miraculum noua, siue contraria. Postq̃a desinunt lædere, & curasse creduntur. Quid ego de cæteris ingenijs, uel etiā uiribus fallaciæ spiritalis edisserā, phāasmata Castorum, & aquam cribro gestatam, & nauem cingulo promotā, & barbam tactu irrufatam: ut & numina lapides crederentur, & deus uerus non quæreretur.

De phantasmatibus magicæ & dæmonijs. Cap. XXIII

Orrò si & Magi phantasmata ædunt, & iam defunctorum in-
clamant animas, si pueros in eloquium oraculi eliciunt, si multa
miracula circulatorijs præstigijs ludunt, si & somnia immittūt,
habentes semel inuitatorum angelorum & dæmonum assisten-
tem sibi potestātē, per quos & capræ & mensæ diuinare consueuerūt: quan-
to magis ea potestas de suo arbitrio, & pro suo negotio, studeat toris uiri-
bus operari, quod alienæ præstat negotiationi: aut si eadem & angeli & de-
mones operātur, quæ & dii uestri, ubi est ergo præcellētia diuinitatis, quam
utiq̃a superiorem omni potestate credendum est: Non ergo dignius præsu-
metur ipsos esse, qui se deos faciant, cum eadem ædant, quæ faciant deos
credi, quā pares angelis, & dæmonibus, deos esse? Locorum differētia di-
stinguitur, opinor: ut à templis deos existimetis, quos alibi deos non dici-
tis: ut aliter dementare uideatur, qui sacras turres peruolat, aliter qui tecta ui-
cinæ transilit: & alia uis pronuntietur in eo, qui genitalia, uel lacertos, alia,
qui sibi gulam prosecat, cum par exitus furoris, & una ratio est instigationis.
Sed hætenus uerba, iam hinc demonstratio rei ipsius, qua ostendemus
unam esse utriusque nominis qualitatem. Adatur hic aliquis sub tribunali-
bus uestris, quem dæmone angī constet: iussus à quolibet Christiano lo-
qui, spiritus ille tam se dæmonem confitebitur de uero, quā alibi deum de
falso. Æque producat aliquis ex ijs, qui de deo pati existimantur, qui aeris
maleficum numen de nidore concipiunt, qui ructando curantur, qui an-
helando profantur. Ista ipsa uirgo Cœlestis pluuiarū pollicitatrix, iste ipse
Æsculapius medicinarum demonstrator, alias ~~demorituris~~ ~~seordi~~ ~~& dena-~~
~~tij~~ & asclepiodoti subministrator, nisi se dæmones confessi fuerint, Christia-
no mentiri non audentes, ibidem illius Christiani procacissimi sanguinem
fundite. Quid isto opere manifestius? quid hac probatione fidelius? simpli-
citas ueritatis in medio est. uirtus illi sua assistit. nihil suspicari licebit magia,
aut aliqua eiusmodi fallacia fieri. Dictis non steteris, si oculi uestri & aures
permiserint uobis. quid autem niti potest aduersus id, quod ostenditur
nuda

nuda synceritate: si altera parte uere dei sunt, cur sese dæmonia mentiuntur: an ut nobis obsequantur? Iam ergo subiecta Christianis diuinitas uestra. nec diuinitas deputanda est, quæ subdita est homini, & si quid ad decus facit æmulis suis. Si altera parte dæmones sunt, uel angeli, cur se alibi pro dijs agere respondent. Nam sicut illi, qui dij habentur, dæmones se dicere non uissent, si uere dij essent, scilicet ne de maiestate se deponerent. Ita & isti, quos directo dæmones nostis, non auderent alibi pro dijs agere, si aliqui omnino dij essent, quorum nominibus utuntur. Vererentur enim abuti maiestate superiore, sine dubio & timendorum. Adeo nulla est diuinitas ista, quam tenetis: quia si esset, neq; à dæmonijs affectaretur in confessione, neq; à dijs negaretur. Cum ergo utraq; pars cōcurrit in confessionē deos esse negans, agnoscite unum genus esse, id est, dæmonas. Verū utrobique iam deos quærite: quos enim præsumpseratis, dæmonas esse cognoscitis. Eadem uero opera nostra ab eisdem dijs uestris non tantū hoc detegentibus, quod neq; ipsi dij sint, neq; ulli alij, etiam illud in continenti agnoscitis, qui sit uere deus, & an ille, & an unicus, quem Christiani profitemur. & an ita credendus, colendusq; ut fides, ut disciplina disposita est Christianorum. Dicent ibidem, ecquis ille Christus cum sua fabula, si homo communis conditionis, si magus, si post mortem de sepulchro à discipulis surreptus, si nunc denique per nos inferos, si non in cœlis potius, & inde uenturus cum totius mundi motu, cum horrore orbis, cum planctu omnium, si non Christianorum, ut dei uirtus, & dei spiritus, & sermo, & sapientia, & ratio, & dei filius. Quod cum ridetis, rideant & illi uobiscum. Negent Christum omnem ab æuo animam restituito corpore iudicaturū. Dicant hoc pro tribunali, si forte Minorem, & Radamantum secundum cōsensum Platonis & Poetarum hoc esse sortitos, suæ saltē ignominie & damnationis notā refutent. Renuncient se immundos spiritus esse, quod uel ex pabulis eorum, sanguine & fumo & putidis rogis pecorum, & impuratissimis linguis ipsorum uatum intelligi debuit. Renuant ob malitiam prædamnatos se in eundē iudicij diem cū omnibus cultoribus & operatoribus suis. Atqui omnis hæc nostra in illos dominatio & potestas de nomine Christi ualet, & de commemoratione eorum, quæ si bi à deo per arbitrum Christum imminetia expectant. Christum timentes in deo, & deum in Christo, subiiciuntur seruis dei, & Christi. ita de contactu, deq; afflatu nostro cōtemplatione & repræsentatione ignis illius correpti, etiā de corporibus nostrō imperio excedūt inuiti, & dolentes, & uobis præsentibus erubescences. Credite illis, cum uerū de se loquuntur, qui mentientibus creditis. Nemo ad Tuum dedecus mentitur, quin potius ad honorem. Magis fides prona est aduersus semetipsos cōfidentes, quam pro semetipsis negantes. Hæc deniq; testimonia deorum uestrorum Christianos facere consueuerunt: quia plurimum illis credendo, in Christo domino credimus.

Ipsi

Ipsi literarum nostrarum fidem accendunt: ipsi spei nostræ fiduciam ædifi-
caant. Colitis illos, quod sciam, etiam de sanguine Christianorum. Nollent
 itaq; uos, tam fructuosos, tam officiosos sibi amittere, uel ne à uobis quan-
 doq; Christianis fugentur, si illis sub Christiano uolente uobis ueritatem
 probare, mentiri liceret. Omnis ista cōfessio illorū, qua se deos negant esse,
 quacq; non alium deum respondet præter unum, cui nos mancipamur, satis
 idonea est ad depellendū crimen læsæ maxime Romanæ religionis. Si enim
 nō sunt dei pro certo, nec religio pro certo est. Si religio nō est, quia nec dii,
 nec pro certo rei sumus læsæ religionis. At è cōtrario in uos exprobratio re-
 sultabit, qui mendaciū colentes ueram religionem ueri dei non modo negli-
 gendo, quin insuper expugnando deum uerum, cōmittitis crimen ueræ irre-
ligiositatis. Nam ut constaret illos deos esse, nōne conceditis de æstimatio-
 ne cōmuni aliquem esse sublimiorē, & potentiorē, uelut principem mun-
 di perfectæ peritię & maiestatis: nā & sic pleriq; disponunt diuinitatē, ut im-
 perium summe dominationis esse penes unum, officia eius penes multos ue-
 lint. ut Plato Iouem magnum in cœlo comitatū exercitū describit deorū pa-
 riter, & dæmonum. Itaq; oportere & procurantes, & præfectos & præsides
 pariter suscipi. Et tamen quod facinus admittit, qui magis ad Cæsarem pro-
 merendum & operā & spem suam transfert, nec appellationē dei, ita ut im-
 peratoris in aliquē principē confitetur, cum capitale esse iudicetur aliū præ-
 ter Cæsarem & dicere, & audire? Colat alius deum, alius Iouem, alius ad cœ-
 lum supplices manus tendat, alius ad aram Fidei manus, alius, si hoc puta-
 ris, nubes numeret orans, alius lacunaria, alius suam animā deo suo uoueat,
alius hirci. Videte enim, ne & hoc ad irreligiositatis elogium concurrat, adi-
 mere libertatē religionis, & interdicere optionem diuinitatis, ut non liceat mi-
 hi colere quem uelim, sed cogar colere quem nolim. Nemo se ab inuito coli
uellet, ne homo quidem. atq; ideo & Aegyptijs permissa est tam uana su-
 perstitionis potestas auiibus & bestiis consecrandis, & capite damnandi, qui
 aliquem huiusmodi deū occiderit. Vnicuiq; etiam prouinciæ, & ciuitati ius
 deus est, ut Syriæ Astartis, ut Arabiæ Diāfares, ut Norico Tibilenus, ut A-
 fricæ Coelestus, ut Mauritaniae reguli sui. Romanas (ut opinor) prouincias
 ædidi, nec tamen Romanos dominos earū, quia Romæ nō magis colūtur,
 quā qui per ipsam quoq; Italiā municipali consecratione censentur, Cru-
 stuminensiū Deluentinus, Narniensiū Viridianus, Æsculanorū Ancaria,
 Volturniensiū Nursia, Otricoliensiū Valentia, Sutrinorū Nortia, Faliscorū
 Iuno curitis & pater Curis, unde accepit cōgnomen Iuno. Sed nos soli ar-
 cemur à religionis proprietate. Lædimus Romanos, nec Romani habemur,
 quia nō Romanorū deū colimus. Bene quod omniū deus est, cuius uelimus
 aut nolimus omnes sumus. Sed apud uos quoduis colete ius est, præter
 deum uerum, quali non hic magnus omniū sit deus, cuius omnes sumus.

De

De religione Romanorum.

Cap. XXIII

Atis mihi quidem uideor probasse de falsa & uera diuinitate, cum demonstraui, quemadmodum probatio consistat nō modo disputationibus, nec argumētationibus, sed ipsorum etiā testimonijs, quos deos creditis, ut nihil iam ad hanc causam sit retractandum. Quoniam tamen Romani nominis proprie mentio occurrit, non omitam congressionem, quam prouocat illa præsumptio dicentium, Romanos pro merito religiositatis diligentissimæ in tantū sublimitatis elatos, ut orbem occuparint: & adeo deos esse, ut præter cæteros floreat, qui illis officium præter cæteros faciant. Si ista merces Romanis à dijs pro gratia expensa est, Sterculius, & Mutinus, & Larentia prouexit imperium. Peregrinos enim deos non putem extraneæ genti magis fautum uoluisse quàm suæ: & patrium solum, in quo nati, adulti, nobilitati, sepultiq; sunt, transfretanis dedisse. Viderit Cybele si urbem Romā, ut memoriam Troiani generis adamauit, uernaculis suis scilicet aduersus Achiuorum arma protectis: si ultro ad eos transire prospexit, quos sciebat Græciā Phrygiæ debellatorem subacturos. Itaq; maiestatis suæ in urbem collatæ grande documentum nostræ etiā ætati proposuit, cum M. Aurelio apud Syrmium reipub. exempto die xvi. Calend. Aprilis, archigallus ille sanctissimus die xxi. Calend. earundem, quo sanguinem impurum lacertos quoq; castrando libabat, pro salute imperatoris Marci iam interempti, solita æquè imperia mandauit. O nuntios tardos, o somniculosa diplomata, quorum uitio excessum imperatoris non antè Cybele cognouit, ne deā talem riderent Christiani. Sed non statim & Iupiter Cretam suam Romanis fascibus cōcuti sizeret, oblitus antrum illud Idæum, & ara Corybantia, & iucundissimū illis nutricis suæ odorem, nōne omni Capitolio tumulum suum praposuisset; ut ea potius orbi terra præcelleret, quæ cineres Iouis rexit? Vellet Iuno Punicam urbem posthabita Samo dilectam ab Æneadarum utiq; genere dereliq; quod si hic illius arma,
Hic currus fuit, hoc regnum dea gentibus esse,
Siqua fata sinant, iam tum tenditq; fouetq;
misera illa coniunx Iouis & soror aduersus fata non ualuit. Planè Fato stat Iuppiter ipse. Nec tantum tamen honoris Romani dicauerunt Fatis dedit sibi Carthaginem aduersus destinatum uotumq; Iunonis, quantum prostitutissimæ lupæ Larentiæ

De regno Deorum.

Cap. XXV

Lures deos uestros regnasse certum est. Igitur si conferendi Imperij tenent potestatem, cum ipsi regnarent, à quibus acceperant eam gratiam? Quem coluerat Saturnus & Iupiter: aliquē opinor Sterculium, sed Romæ postea cum indigenis cultoribus suis

suis. Etiam si qui non regnarunt, tamen regnabatur ab alijs nondum cultori-
bus suis, ut qui nondum dñi habebantur. Ergo aliorum est regnū dare, quia
regnabatur multo ante, quā isti dñi inciderentur. Sed quā uanum est fa-
stigium Romani nominis religiositatis meritis deputare, cum post imperiū,
sue adhuc regnum, proiectis iam rebus religio profecerit. Nam & si à Nu-
ma concepta est curiositas superstitiosa, nondum tamen aut simulachris,
aut templis res diuina apud Romanos constabat: frugi religio, & pauperes
ritus, & nulla capitolia certantia coelo, sed temeraria de cespite altaria, & uasa
adhuc Samia, & nidor ex illis, & deus ipse nusquam. Nondum enim tunc in-
pēnia Græcorum atque Tuscorum fingendis simulachris urbem inundaue-
rāt. Ergo non ante religiosi Ro. q̃ magni: ideoq̃ non ob hoc magni, quia
religiosi. Atqui quomodo ob religionem magni, quibus magnitudo de irre-
ligiositate prouenit? Ni fallor enim omne regnum uel imperium bellis qua-
ritur, & uictorijs propagatur. Porro bella, & uictoriæ, captis & euerfis pluri-
um urbibus constant. Id negotium sine deorum iniuria nō est, cades, stra-
ges mœnium & templorum, pares cades ciuium & sacerdotum, nec dissimi-
les rapinæ sacrarum diuitiarum & profanarum. Tot igitur sacrilegia Roma-
norum, quot trophæa, tot de dñs, quot de gētibz triumphi, tot manubiæ,
quot manent adhuc simulachra captiuorum deorum. Et ab hostibus ergo
suis sustinent adorari, & illis imperium sine fine decernunt, quorum magis
iniurias quā adulationes remunerasse debuerant. Sed qui nihil sentiunt,
tā impune lædūtur, q̃ frustra coluntur. Certe nō potest fidei cōuenire, ut
religionis meritis excreuisse uideātur, qui, ut suggessim⁹, religionē aut læden-
do creuerūt, aut crescendo læserunt. Etia illi, quorū regna cōflata sunt in im-
perij Romani summā, cum ea amitterent, sine religionibus non fuerunt.

De regno dei.

xxvi

Idere igitur ne ille regna dispenset, cuius est & orbis qui regna-
tur, & homo ipse qui regnat: ne ille uices dominationum ipsis
temporibus in seculo ordinauerit, qui ante omne tempus fuit,
& seculum corpus temporū fecit, ne ille ciuitates extollat, aut
deprimat, sub quo fuit aliquando sine ciuitatibus genus hominū. Quid er-
ratis? prior est quibusdā dñs suis syluestris Roma, ante regnauit, q̃ tantum
ambitum Capitolij extrueret. Regnauerūt & Babylonij ante Pontifices, &
Medi ante x viros, & Aegyptij ante Salios, & Assyrij ante Lupercos, &
Amazones ante Virgines Vestales. Postremo si Romanæ religiōes regna
præstant, nunq̃ retro Iudæa regnasset despectrix communium istarum di-
uinitatum, cuius & Deum uictimis, & templū donis, & gētem fœderibus ali-
quandū Romani honorastis, nunq̃ dominaturi eius, si deo nō deliquisset,
ultimò in Christum. Satis hæc aduersus intētionem læsæ diuinitatis, quod
non uideamur lædere eam quā ostendimus non esse.

Pp De spiritu

De Spiritu dæmoniaco, Cap. XXVII.

Obstruere
gradum.

Gitur prouocati ad sacrificandum obstruimus gradum pro fide conscientia nostra, qua certi sumus, ad quos ista perueniant officia, sub imaginum prostitutione, & humanorum nominum consecratione. Sed quidam dementiam existimant, quod cum possimus & sacrificare in presenti, & illæsi abire manente apud animū proposito, obstinationem saluti præferamus. Datis scilicet cōsiliū, quo uobis abutamur. Sed agnoscimus unde talia suggerantur, quis totum hoc agiter, & quomodo nunc astutia suadendi, nunc duritia sæuendi ad constantiam nostram dericiendam operetur. Ille scilicet spiritus dæmoniæ & angelicæ paraturæ, qui noster ob diuortium æmulus, & ob dei gratiam inuidus, de mentibus uestris aduersus nos præliatur, occulta inspiratione modularis & subornatis ad omnem, quam in primordio exorſi sumus, & iudicandi peruersitatem, & sæuendi iniquitatem. Nam licet subiecta sit nobis tota uis dæmonum, & eiusmodi spiritus, ut nequam tamen serui metui nonnunquam contumaciam miscent & lædere gestiunt, quos aliās uerentur: odium enim etiam timor spirat: præterquàm & desperata conditio eorū ex prædamnatione, solatium reputat fruendæ interim malignitatis de pœnæ mora. & tamen apprehensi subiguntur, & conditioni suæ succidunt, & quos de longinquo oppugnant, de proximo obsecrant. Itaq; cum uice rebellantium erga stulorum, siue carcerum, uel metallorum, uel hoc genus pœnalis seruitutis erumpunt aduersum nos, in quorum potestate sunt, certi impares se esse, & hoc magis perditos, ingratis resistimus, & æquales repugnamus, perseverantes in eo quod oppugnant: & illos nunquam magis detriumphamus, quàm cum pro fidei obstinatione damnamur.

Odium timor
spirat

Quod plus honoris imperatoribus suis exhibeāt q̄ deis. Cap. XXVIII.

Quoniam autem facile iniquum uideretur liberos homines inuitos urgeri ad sacrificandum (nam & aliās diuinæ rei faciendæ libens animus inducitur) certe ineptum existimaretur, si quis ab alio cogere ad honorem deorum, quos ultro sui causa placare deberet, ne præ manu esset iure libertatis dicere, nolo mihi Iouem propitium: tu qui es: me conueniat Ianus iratus, ex qua uelit fronte: quid tibi mecum est: formati estis ab iisdem utiq; spiritibus, ut nos pro salute imperatoris sacrificare cogatis: & imposita est tam uobis necessitas cogendi, quàm nobis obligatio periclitandi. Ventum est igitur ad secundum titulum læsæ augustioris maiestatis. Siquidem maiore formidine, & callidior timiditate Cæsarem obseruatis, quàm ipsum de Olympo Iouem: etiam merito, si sciat. Quis enim ex uiuentibus non cuiuslibet mortuo potior? Sed nec hoc uos ratione facitis, potius quàm respectu præsentaneæ potestatis. Adeo & in isto irreligiosi Deos uestros erga deprehendimini, cum plus timoris huma-

no

no dominio dicatis. Citius deniq; apud uos per omnes deos, q̃ per unum Genium Cæsaris peieratur.

Per Genium
Cæsaris

An possint prodesse idola.

Cap. XXI

Onstet igitur prius, si isti quibus sacrificatur, salutem imperatoribus, uel cuilibet homini impertiri possunt, & ita nos crimini maiestatis addicite. Si angeli aut dæmones substantia pessimi spiritus beneficium aliquod operantur, si perdit conseruant, si damni liberant, si deniq; (in conscientia uestra est) mortui uiuos tuentur, iam utiq; suas primo statuas & imagines & ædes tueretur, quæ (ut opinor) Cæsarium milites excubijs salua præstant. Puto autem hæ ipsa materiæ de metallis Cæsarium ueniunt, & tota templa de nutu Cæsaris constant. multi deniq; dñi habuerunt Cæsarem iratum. Facit ad causam, si & propitius illis aliquid liberalitatis, aut priuilegij confert. Ita qui sunt in Cæsaris potestate, cuius & toti sunt, quomodo habebūt salutē Cæsaris in potestate, ut eam præstare posse uideantur, quam facilius ipsi à Cæsare consequuntur?

Imperatores à deo esse, quorum salutem Christiani à deo uero supplices petant, qui eam dare solus potest.

Cap. XXX

Deo ergo committimus in maiestatem Imperatorum, quia illos non subijcimus rebus suis? quia non ludimus de officio salutis ipsorum, qui eam non putamus in manibus esse plumbatis? Sed uos irreligiosi, qui eam quæritis ubi nō est: petitis, à quibus dari non potest: præterito eo in cuius est potestate. Insuper eos debellatis, qui eam sciunt petere, qui etiam possunt impetrare, dum sciunt petere. Nos enim pro salute Imperatorum Deum uocamus æternum, Deum uerum, & Deum uiuum, quem & ipsi Imperatores propitium sibi præter ceteros malunt. Sciunt quis illis dederit imperium. Sciūt qui homines, qui & animas sentiunt, eum deum esse solum, in cuius solius potestate sunt, à quo sunt secundi, post quem primi ante omnes, & super omnes deos, quid nī cum super omnes homines, qui utiq; uiuunt, & mortuis antistant? recogitant quousq; uires imperij ualeant, & ita deum intelligunt: aduersus quē ualere nō possunt, per eum ualere se cognoscunt. Cælum deniq; debellet Imperator, cælū captiuum triumpho suo inuehat, cælo mittat excubias, cælo uectigalia imponat. Non potest: ideo magnus est, quia cælo minor est. Illius enim est ipse, cuius & cælum est, & omnis creatura. Inde est imperator, unde & homo ante q̃ Imperator. inde potestas illi, unde & spiritus. Illuc suspiciētes Christiani manibus expansis, quia innocuis, capite nudo, quia non erubescimus, deniq; sine monitore, quia de pectore oramus, precātes sumus omnes semper pro omnibus Imperatorib. uitam illis prolixam, imperium securū, domum tutam, exercitus fortes, senatum fidelem, populum probum, orbem quietū, & quæcunq; hominis & Cæsaris uota sunt. Hæc ab alio orare non possum,

23

Expansis
manibus et nudo
capite prece-
bantur Chri-
stiani

23

Pp 2 quām

Opima ac ma
ior hostia, ora
tio de anima
innocenti
profecta

quàm à quo scio me consecuturum: quoniam & ipse est qui solus præstari
& ego sum cui impetrare debetur, famulus eius: qui eum solum obferuo, qui
propter disciplinam eius occidor, qui ei offero opimam & maiorem hostiã,
quàm ipse mandauit, orationem de carne pudica, de anima innocenti, de spi
ritu sancto profectam: nō grana thuris unius assis, non Arabicæ arboris la
chrymas, nec duas meri guttas, nec sanguinē reprobī hominis mori optan
tis, & post omnia inquinamenta, etiam cōscientiam spurcam: ut mirer, cum
hostiæ probentur penes uos, à uitiosissimis sacerdotibus, cur præcordia por
tius uictimarum, q̃ ipsorum sacrificantium examinantur. Sic itaq; nos ad
deum expansos ungulæ fodiant, cruces suspendant, ignes lambant, gladij
guttura detruncant, bestię insiliant: paratus est ad omne suppliciū ipse ha
bitus orantis Christiani. Hoc agite boni præfides, extorquete animam deo
supplicatē pro Imperatore. Hic erit crimen, ubi ueritas & dei deuotio est.

De oratione pro inimicis.

Cap. xxxi

Dulati nunc sumus Imperatori, & mēti uota quæ diximus, ad
euadendam scilicet uim. Planè proficit ista fallacia. Admittitis
enim nos probare quodcunq; defendimus. Qui ergo putas ni
hil nos de salute Cæsarum curare, inspice dei uoces, literas no
stras, quas neq; ipsi supprimimus, & pleriq; casus ad extraneos transferūt:
scito ex illis, præceptum esse nobis ad redundantiam benignitatis, etiam
pro inimicis deum orare, & persecutoribus nostris bona precari. Qui magis
inimici & persecutores Christianorū, q̃ de quorum maiestate conuenimur
in crimen. Sed etiam nominatim atq; manifestè, orate, inquit, pro regibus,
& pro principibus & potestatibus, ut omnia trāquilla sint. Vobiscum enim
concutitur imperium, concussis etiam cæteris membris eius. Vtiq; & nos, li
cet extranei à turbis æstimemur, in aliquo loco casus inuenimur.

Quare etiam pro imperij Ro. salute Christiani orent.

Cap. xxxii

St & alia maior necessitas nobis orandi pro Imperatoribus, e
tiam pro omni statu imperij, rebusq; Romanis, quod uim max
imam uniuerso orbi imminentem, ipsamq; clausulam seculi au
cerbitates horrendas comminantem, Romani imperij cōmea
tu scimus retardari. Itaque nolumus experiri, & dum precamur differri, Ro
manæ diuturnitati fauemus. Sed & iuramus sicut nō per Genios Cæsarum,
ita per salutem eorum quæ est augustior omnibus genijs. Nescitis Genios
dæmonas dici, & inde diminutina uoce dæmonia: Nos iudicium dei suspi
cimus in Imperatoribus, qui gentibus illos præfecit, id in eis scimus esse, quod
deus uoluit, & pro magno adiuramento habemus. Cæterum dæmonas, id
est genios, adiurare consueuimus, ut illos de hominibus exigamus: non deie
rare, ut illis honorem diuinitatis conferamus.

Impera

Imperatorem hominem esse, non deum.

Cap. xxxiii

Sed quid ego amplius de religione, atque pietate Christiana in Imperatorem quæ necesse est? Suspiciamus ut eum quem dominus noster elegerit, ut merito dixerim noster est magis Cæsar, ut à nostro deo constitutus. Itaque ut in eo, plus ego illi operor in salutem. Siquidem non solum ab eo postulo eam qui potest præstare, aut quod talis postulo, qui merear impetrare, sed etiam quod temperans maiestatem Cæsaris infra deum, magis illum comendo deo, cui soli subijcio. Subijcio autem cui non adæquo. Non enim deum imperatorem dicam: uel quia mentiri nescio, uel quia illud deridere non audeo, uel quia nec ipse se deum uolet dici, si homo sit. interest homini, deo cedere. Satis habeat appellari Imperator. Grande & hoc nomen est, quod à deo traditur. negat illum imperatorem, qui deum dicit: nisi homo sit, non est Imperator. Hominem se esse etiam triumphans in illo sublimissimo curru admonetur. Suggestur enim ei à tergo, RESPICE POST TE. HOMINEM MEMENTO TE. Eriam utique hoc magis gaudet, tanta se gloria coruscare, ut illi admonitio conditionis sue sit necessaria. Minor erat, si tunc deus diceretur, quia non uerè diceretur. Maior est qui reuocatur, ne se deum existimet.

Nec dominum, nisi more communi, Imperatorem esse appellandum. Ca. xxxiiii

Augustus Imperij formator ne dominum quidem dici se uolebat. & hoc enim dei est cognomen. Dicam planè Imperatorem dominum, sed more communi, sed quando non cogor, ut dominum dei uice dicam. Cæterum liber sum illi. Dominus enim meus unus est deus omnipotens, æternus, idem qui & ipsius. Qui pater patrie est, quomodo dominus est? Sed & gratius nomen est pietatis quæ potestatis. etiam familiæ magis patres quæ domini uocantur. tanto abest, ut Imperator deus debeat dici, quod non potest credi, non modo turpissima, sed & pernicio ^{Patres fami-}sa adulatione. Tanquam si habens Imperatorem, alterum appelles, nonne maximam, & inexorabilem offensam contrahes eius, quem habuisti, etiam ipsi ^{milie}rimendam quem appellasti? Esto religiosus in deum, qui uis illi propitium imperatori. Desine alium deum credere, atque ita & hunc deum dicere, cui deo opus est. Si non de mendacio erubescit adulatio, eiusmodi hominem deum appellans, timeat saltè de infausito. Maledictum est ante ἀποδωσιν deum Cæsarem nuncupare.

De solennibus Cæsarum.

Cap. xxxv

Propterea igitur publici hostes Christiani, quia Imperatoribus neque uanos, neque mentientes, neque temerarios honores dicant, quia ueræ religionis homines etiam solennia eorum, conscientia potius quam lasciuia celebrant. Grande uidelicet officium focos & choros in publicum educere, uicatim epulari, ciuitatem tabernæ habu-

Pp 3 — tu abo/

tu abolefacere, uino lutum cogere, cateruatim curfitare ad iniurias, ad impudentias, ad libidinis illecebras. siccine exprimitur publicum gaudium per publicum dedecus? Hæccine solenneis dies principū decent, quæ alios dies non decent? Qui obseruant disciplinam de Cæsaris respectu, si eam propter Cæsarem deserunt, & malorum morum licentia pietas erit, occasio luxuriæ religio deputabitur? O nos merito damnandos. cur enim uota & gaudia Cæsarium casti & sobrii & probi expungimus? cur die læto non laureis postes obumbramus, nec lucernis diem infringimus? Honestæ res est, solennitate publica exigente induere domi tuæ habitum alicuius noui lupanaris. Velim tamen in hac quoque religione secundæ maiestatis (de qua in secundum sacrilegium conuenimur Christiani, non celebrando uobiscū solennia Cæsarium, quo more celebrari, nec modestia, nec uerecundia, nec pudicitia permittunt, sed occasio uoluptatis magis quam digna ratio persuasit) fidem & ueritatem uestram demonstrare, ne forte & istic deteriores Christianis deprehendantur qui nos nolunt Romanos haberi, sed hostes principum Romanorum. Ipsos Quirites, ipsam uernaculam septem collium plebem conuenio, an alicui Cæsari suo parcat illa lingua Romana. Testis & Tyberis, & scholæ bestiarum. Iam si pectoribus ad translucendum quandam specularem materiam natura obduxisset, cuius non præcordia insculpta apparerent, ac noui Cæsaris scena cōgiario diuidendo præsidentis, etiam illa hora qua acclamant, De nostris annis augeat tibi Iupiter annos.

Tyberis
Scholæ be-
stiarum

Hæc Christianus tam enunciare non nouit, quam de nouo Cæsare optare. Sed uulgus, inquis. ut uulgus, tamē Romani: nec ulli magis de postulatōres Christianorum quam uulgus. Planē cæteri ordines pro autoritate religiosi ex fide, nihil hosticū de ipso senatu, de equite, de castris, de palatijs ipsis spirant. Vnde Cassij & Nigri & Albini, unde qui inter duas lauros obsident Cæsarem? unde qui faucibus eius exprimendis palæstricam exercent? unde qui armati palatium irrumpunt, omnibus Stephanis atque Parthenijs audaciores? de Romanis (ni fallor) id est de non Christianis. Atque adeo omnes illi sub ipsa usque impietatis eruptione, & sacra faciebāt pro salute imperatoris, & Genium eius deierabāt, alij foris, alij intus: & utique publicorum hostiū nomen Christianis dabant. Sed & qui nunc scelestorum partium socij aut plausores quotidie reuelantur, post uindemiam parricidarū racematō superstes, quæ recentissimis & ramosissimis laureis postes præstinebant: quam elatissimis & clarissimis lucernis uestibula enubilabant: quam cultissimis & superbissimis toris forum sibi diuidebant: non ut gaudia publica celebrarent, sed ut uota propria iam ediscerent, & in aliena solennitate exemplum atque imaginem spei suæ inaugurarent, nomen principis in corde mutantes. Eadem officia dependunt, & qui Astrologos & Aruspices & Augures & Magos de Cæsarium capite consultant. quas artes ut ab angelis deser-

Laureæ
Lucernæ

toribus

toribus proditas, & à deo interdictas, ne suis quidem causis adhibent Christiani. Cui autē opus est perscrutari super Cæsaris salute, nisi à quo aliquid aduersus illam cogitatur, uel optatur: aut post illam speratur, & sustinetur? Non enim ea mente de charis consulitur, qua de dominis. Aliter curiosa est sollicitudo sanguinis, aliter seruitutis.

Quod Christiani æque omnes amant.

Cap. xxxvi

I hæc ita sunt, ut hostesprehendatur, qui Romani uocabantur, cur nos qui hostes existimamur, Romani negamur? Non possumus & Romani esse, & hostes non esse, cum hostes reperiantur, qui Romani habeantur? adeo Pietas & Religio, & Fides Imperatoribus dedita nō in huiusmodi officijs cōsistit, quibus & hostilitas magis ad uelamentum sui potest fungi, sed in ijs moribus quibus diuinitas imperat, tam uerē q̃ circa omnes necesse habet exhiberi, neq̃ enim hæc opera bonæ mentis solis imperatoribus debentur à nobis. Nullum bonum sub exceptione personarū administramus, quia nobis præstamus, qui non ab homine, aut laudis, aut præmij expensum captamus, sed à deo exactore & remuneratore indifferētis benignitatis. Iidem sumus Imperatoribus qui & uicinis nostris. Male enim uelle, male facere, male dicere, male cogitare de quoquam ex æquo uetamur. Quodcunque nō licet in Imperatore, id nec in quenq̃: quod in neminem, eo forsitan magis, nec in ipsum, qui per deum tantus est.

Ne malum contra malum.

Cap. xxxvii

I inimicos, ut supra diximus, iubemur diligere, quē habebimus odisse? Item si læsi uicem referre prohibemur, ne de facto pares simus, quem possumus lædere? Nam de isto ipsi recognoscite. Quoties enim in Christianos descutitis, partim animis proprijs, partim legibus obsequentes? Quoties etiam præteritis uobis, suo iure nos inimicum uulgus inuadit lapidibus & incendijs, ipsis Bacchanalium furijs? Nec mortuis parcant Christianis, quin illos de requie sepulturæ, de asylo quodam mortis, iam alios, iam nec totos auellant, dissecent, distrahant. Quid tamen de tam conspiratis unquā denotatis, de tam animatis ad mortem usq̃ pro iniuria repensatis? quando uel una nox pauculis faculis largitatem ultionis posset operari, si malū malo dispungi penes nos liceret. Sed absit, ut aut igni humano uindicaretur diuina secta, aut doleat pati, in quo probatur. Si enim hostes extraneos, non tantum uindices occultos agere uellemus, deesset nobis uis numerorum & copiarum? Plures nimirum Mauri & Marcomani, ipsiq̃ Parthi, uel quantecunque unius tamen loci & suorum finium gentes, quā totius orbis? Externi sumus, & uestra omnia impleuimus, urbes, insulas, castella, municipia, conciliabula, castra ipsa, tribus, decurias, palatium, senatum, forum, Sola uobis relinquimus templa: Cui bello

Asylum
mortis

Marcomani

Pp 4 non

non idonei, non prompti fuisset, etiam impares copijs, qui tam libenter trucidamur: si non apud istam disciplinam magis occidi liceret, quam occidere. Potuimus & inermes nec rebelles, sed tantummodo discordes, solius diuortij inuidia aduersus uos dimicasse. Si enim tanta nis hominū in aliquem orbis remoti sinum abrupissemus à uobis, suffudisset utiq; damnationē uestram tot qualiumcunq; amissio ciuium, imò etiam & ipsa destitutione punisset. Proculdubio expauissetis ad solitudinē nostram, ad silentiū reorum, & stuporem quendā: quasi mortuæ urbis reliquias quæsissetis, quibus in ea imperaretis. Plures hostes q̃ ciues uobis remāsisent. nunc enim pauciores hostes habetis præ multitudinē Christianorum penē omnium ciuium, penē omnes ciues Christianos habendo. Sed hostes maluistis uocare generis humani. Quis autem uos ab illis occultis, & usquequaque uastantibus mentes, & ualitudines uestras hostibus raperet: à dæmoniorum incurfibus dico, quæ de uobis sine præmio, sine mercede depellimus. Suffecisset hoc solum nostræ ultioni, quod uacua exinde possessio immundis spiritibus pareret. Porro nec tati præsidij compensationem cogitantes non modo nō molestum uobis genus, uerum etiam necessariū hostes iudicare maluistis, quia sumus planē, non generis humani, sed potius tamen erroris.

De cœtu.

Cap. xxxviii

Proinde nec paulo leuius inter licitas factiones secta istam deputari oportebat, à qua nihil tale cōmittitur, quale de illicitis factionibus timeri solet. Nisi fallor enim prohibendarum factionū causa de prouidentia constat, ac modestia publica, ne ciuitas in partes scindere tur: quæ res facile comitia, consilia, curias, conciones, spectacula etiam annulis studiorum cōpulsationibus inquireret, cum iam & in quæstu habere cœpissent uenalem & mercenariam homines uolentiæ suæ operam. At enim nobis omni gloriæ & dignitatis ardore frigentib; nulla est necessitas cœtus: nec ulla magis res aliena q̃ publica. Vnam omnium rempublicam cognoscimus mundum. Aequè spectaculis uestris in tantum renuntiamus, in quantum originibus eorum: quas scimus de superstitione conceptas: cum ipsis rebus, de quibus exiguntur, præterimus. Nihil est nobis dictu, uisu, auditu, cum infania Circi, cum impudicitia theatri, cum atrocitate arenæ, cum Xysti uanitate. Quo uos offendimus, si alias præsumimus uoluptates? Si oblectari nouisse nolumus, nostra iniuria est si forte, nō uestra. Sed reprobamus, quæ placent uobis. Nec uos nostra delectant. Sed licuit Epicureis aliquam decernere uoluptatis ueritatem, id est, animi æquitatem, & ampla negotia.

Circi infania
Theatri impudicitia
Arenæ atrocitas
Xysti uanitas

De disciplina Christianorum.

Cap. xxxix

Edam iam nunc ipse negotia Christianæ factionis, ut qui mala refutauerim, bona ostendam. Corpus sumus de conscientia religionis, & disciplinæ ueritate, & spei foedere. Coimus in cœtum

& aggre-

& aggregationem, ut ad deum quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc uis deo grata est. Oramus etiam pro imperatoribus, pro ministris eorum ac potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete, pro mora finis. Cogimur ad literarum diuinarum commemorationem, siquid præsentium temporum qualitas aut præmonere cogit, aut recognoscere. Certe fidem sanctis uocibus pascimus, spem erigimus, fiduciam figimus, disciplinam præceptorum nihilominus inculcationibus densamus. Ibidem etiam exhortationes, castigationes, & censura diuina. Nam & iudicatur magno cum pondere, ut apud certos de dei conspectu: summumque futuri iudicii præiudicium est, si quis ita deliquerit, ut à communicatione orationis, & conuentus, & omnis sancti commercij relegatur. Præsent probati quique seniores, honorem istum non precio sed testimonio adepti. neque enim precio ulla res dei constat, etiã si quod artis genus est. Non de oneraria summa quasi redemptæ religionis congregatur: modicam unusquisque stipem mēstrua die, uel quum uelit, & si modo possit, apponit. Nam nemo compellitur, sed sponte cōfert. Hæc quasi deposita pietatis sunt, nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis uoratinis dispensatur, sed egenis alendis humandisque, & pueris ac pupillis re ac parentibus destitutis, ætateque domitis senibus, item naufragis, & siqui in metallis, & siqui in insulis, uel in custodijs, duntaxat ex causa dei sectæ, alumni confessionis suæ sunt. Sed eiusmodi uel maxime dilectionis operatio, notam nobis meruit penes quosdam. Vide, inquit, ut inuicem se diligant. Ipsi enim inuicem oderunt. Et ut pro alterutro mori sunt parati. Ipsi enim ad occidendum alterutrum paratiores erunt. Sed & quod fratres nos uocamus, nō aliàs (opinor) insaniunt, quàm quod apud ipsos omne sanguinis nomen de affectatione simulatum est. Fratres etiam uestri sumus iure naturæ matris unius: & si parum homines uos, quia mali fratres. At quanto dignius fratres & dicuntur, & habentur, qui unum patrem deum agnouerunt, qui unum spiritum biberunt sanctitatis, qui de uno utero ignorantie eiusdem ad unam lucem expirauerunt ueritatis: sed eo fortasse minus legitimi existimamur, quia nulla de nostra fraternitate tragedia exclamat, uel quia ex substantia familiari fratres sumus, quæ penes uos ferè dirimit fraternitatem. Itaque qui animo animaque miscemur, nihil de rei communicatione dubitamus: omnia indiscreta sunt apud nos, præter uxores. In illo loco consortium soluimus, in quo solo cæteri homines consortium exercent. qui non amicorum solummodo matrimonia usurpant, sed & sua amicis patientissime subministrant: ex illa (credo) maiorum, & sapientissimorum disciplina, Græci Socratis, & Romani Catonis, qui uxores suas amicis cōmunicauerunt, quas in matrimonium duxerant, liberorum causa & alibi creandorum, nescio quidem an inuitas, quid enim de castitate curarent, quam mariti tam facile donauerant: O sapientia

Excommuni

catio

Presbyteri

Deposita

pietatis

Fratres seu

cabant Chri

stiani

ἀγάπη, Cœ/
na Christiano
norum

Cœna Chri/
stianorum, po
tius disciplina
dici mereba/
tur quàm
cœna

factio

De hijs habes
et in libro
De pallio

pietia Attice, ó Romanæ grauitatis exemplum. Leno est philosophus, & censor, quid ergo mirum, si tanta caritas conuiolatur? Nam & cœnulas nostras præter quàm sceleris infames, ut prodigas suggillatis. de nobis scilicet Diogenis dictum est. Megarenses obsonat, quasi crastina die morituri. Sed stipulam quis in alieno oculo facilius perspicit, quàm in suo trabem. Tot tribubus & curijs, & decurijs ructantibus acescit aer. Alijs cœnaturis creditor erit necessarius. Herculanarum decimarum, pollinctorum sumptus tabularij supputabunt. Apaturijs Dionysij mylterijs Atticis coquorum delectus inducitur. Ad fumum cœnæ Serapicæ sparteoli excitabuntur. De solo triclinio Christianorum retractatur. Cœna nostra de nomine rationem suam ostendit, uocatur ἀγάπη id quod dilectio penes Græcos est. quantiscunq; sumptibus cōstet, lucrum est pietatis nomine facere sumptū. siquidē inopes quosq; refrigerio isto iuuamus, nō quā penes uos parafiti affectant ad gloriam famulandæ libertatis sub autoramento uentris inter contumelias saginandi, sed quā penes Deum maior est contemplatio mediocriū. Si honesta causa est conuiuij, reliquum ordinē disciplinæ de causa æstimate, quid sit de religionis officio. Nihil uilitatis, nihil immodestiae admittit. nō prius discumbitur, q̃ oratio ad deum prægustetur, editur quātum esurientes capiunt. Bibitur quātum pudicis est utile. ita saturatur, ut qui meminerint etiam per noctem adorandū deum sibi esse. Ita fabulantur, ut qui sciunt dominū audire. Post aquā manualē & lumina, ut quisq; de scripturis sanctis, uel de proprio ingenio potest, prouocatur in medium deo canere. Hinc probatur quomodo biberit. Aequè oratio cōuiuium dirimit. Inde disceditur nō in cœtuas factionum, neq; in classes discursationū, nec in eruptiones lasciuarū, sed ad eandem curam modestiæ & pudicitiae, ut qui non tam cœnā cœnauerint q̃ disciplinam. Hæc coitio Christianorū merito sanè illicita, si illicitis par: merito damnāda, si quis de ea queritur, eo titulo quo de factionibus querela est. In cuius perniciem aliquando conuenimus? Hoc sumus cōgregati, quod & dispersi. hoc uniuersi, quod & singuli, neminem lædentes, neminem cōtristantes. Cum probi, cum boni coeunt, cum pii, cum casti congregantur, nō est factio dicenda, sed curia. At è contrario illis nomen factionum accommodandum est, qui in odium bonorum & proborum conspirāt, qui aduersum sanguinem innocentū conclamant, pratexentes sanè ad odij defensionē illam quoq; uanitatē, quod existiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incomodi Christianos esse causam. si Tyberis ascēdit in moenia, si Nilus non ascēdit in arua: si cœlū stetit, si terra mouit: si fames, si lues: statim CHRISTIANOS AD LEONEM acclamatur: tantos ad unum. Oro uos ante Tiberiū, id est ante Christi aduentū, quantæ clades orbē & urbem ceciderūt? Legimus Hierapolim, & Delon & Rhodon & Con insulas, multis cū millibus hominum pessum abijisse. Memorat & Plato maiorem Asiæ & Africae terram Atlantico

Atlántico mari ereptam. Sed & mare Corinthium terramotus ehibit, & uis
undarum Lucaniam Italiae abscissam in Siciliae nomen relegauit. Hac utiq;
non sine iniuria incolentium accidere potuerunt. Vbi uero tunc nō dicam deo
rum uestrorum contemptores Christiani, sed ipsi dñ uestri, cum totum or-
bem cataclysmus aboleuit: uel, ut Plato putauit, campestre solūmodo: Po-
steriores enim illos clade diluuij cōtestantur ipsae urbes, in quibus nati, mor-
tuiq; sunt, etiam quas condiderunt. Neq; enim aliās in hodiernū manerent,
nisi & ipsae posthumae cladis illius. Nondum Iudaeū ab Aegypto examen
Palæstina susceperat, nec iam illic Christianae sectae origo confederat, cum
regiones ac fines eius Sodoma & Gomorra igneus imber exussit. Olet ad-
huc incendio terra, & si qua illic arborum poma oriantur oculis tenus, cate-
rum contacta cinerefcunt. Sed nec Tuscia iam tunc, atq; Cāpania de Chri-
stianis querebantur, cum Vulsinios de cœlo, Pompeios de suo monte, pro
fudit ignis. Nemo adhuc Romae deum uerū adorabat, cum Annibal apud
Cannas per Romanos annulos cades suas modio metiebatur. Oēs dñ ue-
stri ab omnibus colebantur, cum ipsum Capitoliū Senones occupauerunt.

Vulsinij
Pompeij

De aduersis urbium.

Cap. XL

ET bene quod si quid aduersi accidit urbibus, edium clades, tem-
 plorumq; & mœnium fuerunt: ut iam hoc reuincam non à deis
 euenire, quia & ipsis euenit. Semper enim humana gēs male de
deo meruit, primo quidem ut inofficiosa eius, quem cum intelli-
geret ex parte, non requisit, sed & alios in super sibi commentata est quos
coleret. Dehinc quod nō inquirendo innocentiae magistrum, & nocentiae iu-
dicem & exactorem, omnibus uitjs & criminibus incoluit. Cæterū si requi-
sisset, sequebatur ut cognosceret requisitum, & cognitū obseruaret, & ob-
seruatum magis propitium experiretur q̄ iratum. Eundem ergo nunc quo-
que scire debet iratū, quem & retro semper, prius q̄ Christiani nominaren-
tur: cuius bonis utebatur ante æditi q̄ deos sibi fingeret, cur non ab eo etiā
mala intelligat euenire, cuius bona esse nō sensit: Illius rea est, cuius & ingra-
ta. Etiam tamen si pristinas clades comparemus, leuiores nunc accidunt, ex
quo Christianos à deo orbis accepit. Ex eo enim & innocētia seculi iniquita-
tes temperauit, & deprecatores dei esse coeperūt. Deniq; cum ab imbribus
æstiuæ, hyberna suspendūt, & annus in cura est, uos quidem quotidie pasti,
statimq; pransuri, balneis & cauponis & lupanaribus operati, Aquilicia Io,
ui immolatis, Nudipedalia populo denunciatis, cœlum apud Capitoliū
quæritis, nubila de laquearib. expectatis, auersi ab ipso & deo & cœlo. Nos
uero ieiunjs aridi, & omni continentia aspersi, ab omni uitæ fruge dilati, in
sacco & cinere uolutates, inuidia cœlum tundimus, deum tangimus: & cum
misericiordiam extorserimus, Iupiter honoratur.

Aquilicia
Nudipedalia

Quod

Quod deus spernitur, & statuæ adorantur.

Cap. xlii

Os igitur importuni rebus humanis, uos rei publicorū incommodorum, uos malorum illices semper, apud quos deus spernitur, statuæ adorantur. Etenim credibilis haberi debet eum irasci, qui negligatur quæ qui coluntur. An ne illi iniquissimi, si propter Christianos, etiam cultores suos lædunt, quos separare deberent à meritis Christianorū? Hoc, inquit, & in deum uestrum repercutere est: siquidem & ipse patiatur, propter profanos, etiam cultores suos lædi. Admittite prius dispositiones eius, & nō retorquebitis. Qui enim semel æternū iudiciū destinauit, post seculi finem, non præcipitat discretionem, quæ est conditio iudiciū ante seculi finem. Aequalis est interim super omne hominum genus, & indulgens & increpans, cōmunia uoluit esse cōmoda profanis, & incōmoda suis, ut pari consortio omnes & lenitatem eius, & seueritatē experiremur. Quia æquitatē didicimus apud ipsum, diligimus lenitatem, metuimus seueritatem, uos contrā, utranq; despicitis. Etiā sequitur, ut omnes seculi plagæ, nobis forte in admonitionem, uobis in castigationem à deo obueniant. At qui nos nullo modo lædimur, in primis, quia nihil nostra refert in hoc æuo, nisi de eo quæ celeriter excedere. Dehinc quia si quid aduersi infligitur, uestris meritis deputatur. Sed & si aliqua nos quoq; perstringunt, ut uobis cohærentes, lætamur magis recognitione diuinarum prædicationum, confirmantium scilicet fiduciam & fidem spei nostræ. Si uero ab eis quos colitis, omnia uobis mala eueniūt nostri causa, quid colere perseveratis tam ingratos, tam iniustos? qui magis uos in dolorem Christianorū iuuare & asserere debuerant, quos separare deberent à meritis Christianorum.

Contra eos qui infructuosos dicebant Christianos. Cap. xliii

Ed alio quoque iniuriarum titulo postulamur, & infructuosi in negotijs dicimur. Quo pacto, homines uobiscū degentes, eisdem uictus, habitus, instructus, eiusdem ad uitam necessitatis? Neq; enim Brachmanæ, aut Indorum Gymnosophistæ sumus syluicolæ, & exules uitæ. Meminimus gratiā nos debere domino deo creatori, nullum fructum operum eius repudiamus, planè temperamus, ne ultra modum, aut p̄peram utamur. Itaq; non sine foro, non sine macello, nō sine balneis, tabernis, officinis, stabulis, nūdinis uestris, cæterisq; cōmercij cohabitamus in hoc seculo. Nauigamus & nos uobiscū, & militamus, & rusticamur, & mercamur, proinde miscemus artes, opera nostra publicamus usui uestro. Quomodo infructuosi uideamur negotijs uestris, cum quibus & de quibus uiuimus, nō scio. Sed ceremonias tuas nō frequento. Attamen illa die homo sum. Non lauor diluculo Saturnalib. ne & noctē & diem perdam. Attamen lauor honesta hora & salubri, quæ mihi & colorem & sanguinem seruet. Rigere & pallere post lauacrū mortuus possum. Nō in publico Li

co Liberalibus discūbo, quod bestiaris suprema coenātibus mos est. Attamen ubi de copiis tuis coeno. Non emo capiti coronā. quid tua interest emptis nihilo minus floribus quomodo utar? puto grātius esse liberis, & solutis, & undiq; uagis. Sed & si in coronā coactis, non coronā naribus admouimus. uiderint qui per capillū odorantur. Spectaculis non conuenimus. quę tamen apud illos coetus uenditantur, si desiderauero, liberius de propriis locis sumo. Thura planē nō emimus. Si Arabiæ queruntur, sciant Sabæi pluris & carioris suas merces Christianis sepeliendis profligari, quā dñs fumi gaudis. Certe, inquitis, templorū uectigalia quotidie decoquūt. stipes quotus quisq; iam iacet. Non sufficimus & hominibus, & dñs uestris mendicantibus opem ferre: nec putamus alijs quā petentibus impertiendū. Deniq; porrigat manum Iupiter, & accipiat: cum interim plus nostra misericordia insumit uicatim, quā uestra religio templatim. Sed cetera uectigalia gratias Christianis agent ex fide dependētib; debitū, qua alieno fraudendo abstinemus, ut si ineatur quantum uectigalibus pereat fraude & mendacio uestrarum professionum, facile ratio haberi possit, unius speciei querela compensata pro commodo ceterarum rationum.

Qui de Christianis conquerantur.

Cap. XLIII

Planē confitebor, qui conquerūtur. Nam si qui forte uere de sterilitate Christianorum conqueri possunt, primi erūt lenones, perductores, aquarioli, tum sicarij, uenenarij, magi, item aruspices, arioli, mathematici. His infructuosos esse magnus fructus est. & tamen quodcunq; dispendiū est rei uestre per hanc sectā, cum aliquo præsidio cōpensari potest. Quantos habetis nō dico, qui iam de uobis dæmonia excutiant, non dico iam qui pro uobis quoq; uero deo preces sternant, quia forte non creditis, sed à quibus nihil timere possitis?

Quantum incommodi Respub. patiat ex morte innocentium Christianorum.

Cap. XLIIII

Tenim illud detrimentū reipublice tam grande quā uerum nemo circūspicit. Illam iniuriā ciuitatis nullus expendit, cum tot iusti impendimur, cum tot innocētes erogamur. Vestros enim iam contestamur actus, qui quotidie iudicādis custodijs præfideatis, qui sententijs elogia dispungitis, tot à uobis nocentes uarijs criminum elogijs recensentur, quis illic sicarius? quis manticularius? quis sacrilegus? aut corruptor? aut lauantium prædo? quis ex illis etiam Christianus ascribitur: aut cum Christiani suo titulo offeruntur, quis ex illis etiam talis, quales tot nocentes? De uestris semper æstuat carcer, de uestris semper metalla suaspirant, de uestris semper bestię saginantur, de uestris semper munerarij noxiorem greges pascunt. Nemo illic Christianus, nisi planē tantum Christianus: aut si & aliud, iam non Christianus.

Qq

De inno-

De innocentia Christianorum.

Cap. XLV

Os ergo soli innocentes. Quid mirum, si necesse est: Enimvero necesse est innocentiā à deo edocti, & perfecte eam nouimus, ut à perfecto magistro reuelatam, & fideliter custodimus, ut ab in contemptibili dispensatore mandatam. Vobis autem humana æstimatio innocentiam tradidit, humana item dominatio imperauit. Ideo nec plenæ nec adeo timendæ estis disciplinæ ad innocentiam ueritatē. Tanta est prudentia hominis ad demonstrandū bonū, quanta autoritas ad exigendū: tam illa falli facilis, quā ista cōtemni. Atque adeo quid plenius dicere, non occides, an docere ne irasceris quidē? Quid perfectius, prohibere adulterium, an etiā ab oculis solitariā arcere concupiscentiam? quid eruditius, de maleficio, an de maliloquio interdicare? quid instructius, iniuriā non permittere, an nec uicem iniuriæ sinere? dum tamen sciatis ipsas quoque leges uestras, quæ uidentur ad innocentiam pergere, de diuina lege, ut antiquioris formæ mutatas. Diximus iam de Moysi ætate. Sed quanta autoritas legum humanarū, cum istas euadere homini contingat, & plerumque in admissis delitescere, & aliquādo contemnere: in uoluntate, uel necessitate delinquēdi recogitat etiam pro breuitate supplicij cuiuslibet, non tamen ultra mortem remansuri. Sic & Epicurus omnem cruciatū, doloremque deprecat, modicum quidem contemptibilem pronunciando, magnū uero non diuturnū. Enim uero nos, qui sub deo omnium spectatore dispungimur, quicquid æternā ab eo poenam prouidemus, merito soli innocentiam occurrimus, & pro scientiæ plenitudine, & pro latebrarum difficultate, & pro magnitudine cruciatus nō diuturni, uerum sempiterni, eum timentes, quem timere debet & ipse, qui timentes iudicat, deum non proconsulem timentes. Constituimus (ut opinor) aduersus omnium criminum intentionem, quæ Christianorum sanguinem flagitat. Ostendimus totum statum nostrum, & quibus modis probare possimus ita esse, sicut ostendimus, ex fide scilicet, & antiquitate diuinarum literarum. Item ex confessione spiritualium potestatum. Quis nos reuincere audebit, non arte uerborum, sed eadem forma, qua probationem constituimus de ueritate? Sed dum unicuique manifestatur ueritas nostra, interim incredulitas dum de bono sectæ huius obducitur (quod usui iam & de cōmercio innotuit) nō utique diuinū negotium existimat, sed magis philosophiæ genus: eadem, inquit, & philosophi monent, & profitentur, innocentiam, iustitiam, patientiam, sobrietatē, pudicitiam. Cur ergo quibus cōparamur de disciplina, proinde illis nō adæquamur ad licentiam, impunitatemque disciplinæ? uel cur & illi, ut pares nostri, non urgentur ad officia, quæ nos non obeūtes periclitamur? Quis enim philosophū sacrificare, aut deierare, aut lucernas meridie uanas proferre cōpellit? Quinimmo & deos uestros palam destruunt, & superstitiones uestras cōmentariis quoque accusant laudatibus uobis

uobis. Pleriq; etiã in principes latrant sustinentibus uobis: & facilius statuis,
 & salarijs remunerantur, quã ad bestias pronunciantur. Sed merito phi-
 losophi, non enim Christiani cognominantur. Nomen hoc philosophorũ
 dæmonia non fugat. quidni? cum secũdum deos philosophi dæmonas de-
 putet. Socratis uox est, si dæmonium permittat. Idem & cum aliquid de ue- Si dæmonium
 ritate sapiebat deos negans, Æsculapio tamen gallinaceum profecari iam in permittat
sine iubebat, credo ob honorem patris eius, quia Socratem Apollo sapien-
tissimum omnium cecinit. O Apollinem inconsideratum. sapientiæ testi-
 monium reddidit ei uiro, qui negabat deos esse. In quantum odio flagrat ue-
ritas, in quantum qui eam ex fide præstat, offendit, qui autem adulterat & af-
fectat, hoc maxime nomine gratiam pangit apud insectatores ueritatis qua-
illusores & corruptores. Mimicæ Philosophi affectant ueritatẽ, & affectan- Philosophi
do corrumpunt, ut qui gloriã captant. Christiani eam necessario appetunt,
 & integre præstant, ut qui saluti suæ curant: adeo neq; de conscientia, neq;
 disciplina, ut putatis, æquamur. Quid enim Thales ille princeps physicorũ
 sciscitanti Cræso de diuinitate certum renunciauit, commeatus deliberandi
sepe frustratus. Deum quilibet opifex Christianus & inuenit, & ostendit.
 & exinde totum quod in deo quæritur, re quoq; assignat: licet Plato affir-
 met facilitatorem uniuersitatis, neq; inueniri facilem, & inuentum enarrari
in omnes difficilem. Cæterum si de pudicitia prouocemur, lego partem sen-
 tentiæ Atticæ in Socratem corruptorem adolescentium pronuntiatam. Sex-
 sum nec fœmineum mutat Christianus. noui & Phrynen meretricẽ Dio-
 genis supra recubantis ardorem subantem. Audio & quendam Speusip-
 pum de Platonis schola in adulterio periisse. Christianus uxori suæ soli ma-
sculus nascitur. Democritus excecando semetipsum, quod mulieres sine con-
 cupiscentia aspicere non posset, & doleret si non esset potitus, incontinentiã
emendatione profitetur. At Christianus saluis oculis fœminam uidet, ani-
mo aduersus libidinem cæcus est. Si de probitate defendam, ecce lutulentis
 pedibus Diogenes superbos Platonis toros altã superbia deculcat. Chri-
 stianus, nec in pauperem superbit. Si de modestiã certem, ecce Pythagoras
 apud Thurios, Zenon apud Prienenses tyrannidem affectant, Christianus
 uero nec ædilitatem. Si de æquanimirate cõgrediar, Lycurgus ἀποταξά-
 ρησιν optauit, quod leges eius Lacones emendassent, Christianus etiam
damnatus gratias agit. Si de fide comparem, Anaxagoras depositum ho-
 stibus denegauit, Christianus etiam extra fidelis uocatur. Si de simplicita-
 te consistam, Aristoteles familiarem suum Hermiam turpiter loco excede-
 re fecit, Christianus nec inimicum suum lædit. Idem Aristoteles tam turpi-
 ter Alexãdro regendo potius adulatur, quã Plato à Dionysio uentris gra-
 tia uenditur, Aristippus in purpura sub magna grauitatis superficie nepo-
tarur, & Hippias, dũ ciuitati insidias disponit, occiditur. Hoc pro suis omni-
 bus atrocitate

atrocitate dissipatis, nemo unquam tentauit Christianus. Sed dicet aliquis, etiam de nostris excedere quosdam à regula disciplinæ. desinunt tum Christiani haberi penes nos. Philosophi uero illi cum talibus factis in nomine, & in honore sapientiæ perseuerant. Adeo quid simile Philosophus, & Christianus? gratiæ discipulus, & cœli. famæ negotiator & uitæ? Verborum & factorum operator. rerum ædificator, & destructor: amicus, & inimicus erroris: ueritatis interpolator, & integrator & expressor: & furator eius & cor

*Veritas.
Antiquitas di
uine literatu
re.*

*A Prophetis
acceperunt
Philosophi, si
quid recte
precipiunt*

stos? Antiquior omnibus ueritas (ni fallor) & hoc mihi proficit antiquitas præstructa diuinæ literaturæ, quo facile credam thesaurum eam fuisse poste
riori cuiq; sapientiæ. Et si non onus iam uoluminis temperarem, etiam ex
currerem in hanc quoq; probationem. Quis Poetarum, quis Sophistarum
qui non omnino de prophetarum fonte potauerit? Inde igitur philosophi
stim ingenij sui rigauerunt, ut quæ de nostris habent, ea nos comparent ibi
lis. Inde (opinor) & à quibusdam quoq; eiccta philosophia, à Thebanis dî
co, à Spartiatis & Argiuis, dum à nostra conantur. Et homines gloriæ (ut di
ximus) & eloquentiæ solius libidinosi, si quid in sanctis scripturis offende
runt, digestis pro instituto curiositatis ad propria opera uerterunt, neq; satis
credentes diuina esse quo minus interpolaret, neq; satis intelligentes, ut ad
huc tunc sub nubilo etiam ipsis Iudæis obumbrata, quorum propria uide
bantur. Nam & si qua simplicitas erat ueritatis, eo magis scrupulositas hu
mana fidem aspernata mutabat: per quod incertum miscuerunt etiam quod
inuenerant certum. Inuentum enim solummodo deum, non ut inuenerant,
disputauerunt, ut & de qualitate, & de natura eius, & de sede disceptent.
Alij incorporalem asseuerant, alij corporalē, ut tam Platonici quàm Stoici.
alij ex atomis, alij ex numeris, sicut Epicurus, & Pythagoras. alij ex igne,
qualiter Heraclito uisum est. & Platonici quidem curantem rerum: contra
Epicurei otiosum & inexercitū, & ut ita dixerim, neminem humanis rebus:
positum uero extra mundum, Stoici, qui figuli modo extrinsecus torqueat
molem hanc: intra mūdum Platonici, qui gubernatoris exemplo intra illud
maneat, quod regat. Sic & de ipso mūdo natus, innatusue sit, decessurus mū
surusue sit uariant. Sic & de animæ statu, quam alij diuinam & eternam, alij
dissolubilem cōtendunt: ut quis sensit, ita intulit, aut reformauit. Nec mirum
si uetus instrumentum ingenia philosophorum interuerterunt, Ex horum
semine, & nostram hanc nouitiolam paraturam uiri quidam suis opinionib;
bus ad philosophicas sententias adulterauerūt, & de una uia obliquos mul
tos tramites & inexplicabiles sciderunt. Quod ideo suggererim, ne cui nota
uarietas sectæ huius, in hoc quoq; nos philosophis adæquare uideatur, &
ex uarietate defensionum uindictæ ueritatē. Expedite autem præscribimus
adukeris nostris, illam esse regulā ueritatis, quæ ueniat à Christo, trāsmissa
per comites ipsius, quibus aliquanto posteriores diuersi isti cōmentatores
probabuntur

*Vetus instru
mentum à phi
losophis inter
polatum*

probabuntur. Omnia aduersus ueritatem de ipsa ueritate constructa sunt,
 operantibus æmulationem istam spiritibus erroris. Ab ijs adulteria huius
modi salutaris disciplinæ suborta, ab his quædam etiam fabulæ immixtæ,
 quæ dissimilitudine fidem infirmarent ueritatis, uel eam sibi potius euincerent:
 ut quis ideo non putet Christianis credendum, quia nec poetis, & philo-
 sophis, uel ideo magis poetis & philosophis existimet credendū, quia nō
 Christianis. Itaq; & ridemur deum prædicantes iudicaturum. Sic enim &
 poetæ, & philosophi tribunal apud inferos ponunt. Si gehennam cōmine- *Gehenna*
 mur, quæ est ignis arcani subterraneus ad pœnam thesaurus, proinde deca-
 chinnatur. Sic enim & Pyriphlegethon apud mortuos amnis est. Et si pa- *Paradisus ubi*
 radisum nominemus locum diuinæ amœnitatis recipiendis sanctorum spi-
 ritibus destinatum, maceria quadam ignea illius Zonæ à notitia orbis com-
munis segregatum, Elysi campi fidem occuparunt. Vnde hæc, oro uos, phi-
 losophis, aut poetis tam consimilia? non nisi de nostris sacramentis, ut de
 prioribus. Ergo fideliora sunt nostra magisq; credenda, quorum imagines
 quoq; fidem inueniunt de suis sensibus. Iam ergo sacramenta nostra imagi-
 nes posteriorum habebuntur, quod rerū forma nō sustinet. nunquam enim
corpus umbra, aut ueritatem imago præcedit. Age iam si quis philosophus *De resurre-*
 affirmet, ut ait Laberius de sententia Pythagoræ, hominē fieri ex mulo, co- *stione*
 lubrū ex muliere, & in eam opinionē omnia argumēta eloquiū uirtute detor-
 serit, nōne & sensum mouebit, & fidē infiget etiā ab animalibus abstinē-
 di? Propterea per suasum quis habeat, ne forte bubulam de aliquo proauo
 suo obsonet. At enim Christianus, si de homine hominē, ipsumq; de Caio
 Caium reducere repromittat, lapidibus magis, nec saltem cædibus à popu-
lo exigitur. Si quæcunq; ratio præest animarum humanarum reciprocan-
darum in corpora, cur non in eandem substantiam redeant, cum hoc sit re-
 stitui, id esse quod fuerat? Iam non ipsæ sunt quæ fuerant, quia non potue-
 runt esse quod non erant, nisi desinant esse quod fuerant. Multis etiam locis
 exoptio opus erit, si uelimus ad hanc partem lasciuiare. Quis inquā bestiam
 reformari uidit? Sed de nostra magis defensione, qui proponimus multo
 utiq; dignius credi hominem ex homine rediturum, quemlibet pro quoli-
 bet, dum hominem, ut eadem qualitas animæ in eandem restauretur condi-
tionem, & si non effigiē. Certe quia ratio restitutionis destinatio iudiciū est;
 necessario idem ipse, qui fuerat, exhibebitur, ut boni, seu contrarij meriti iu-
 diciū à deo referat. Ideoq; repræsentabuntur & corpora, quia neq; pati
 quicquā potest anima sola sine materia stabili, id est carne, eo quod omni-
 no de iudicio dei pati debent. Animæ non sine carne meruerunt, intra quam
omnia egerunt. Sed quomodo, inquis, dissoluta materia exhiberi potest?
 Considera temetipsum ô homo, & fidem rei inuenies. Recogita quid fueris
 ante quā esses, utiq; nihil. meminisses enim, si quid fuisses. Qui ergo nihil
 fueras

Qq

Exemplum
humane res-
urrectionis

fueras, prius quā esses: idem nihil factus, cum esse desieris, cur non possis esse
rursus de nihilo eiusdem autoris uolūtatē, qui te uoluit esse ex nihilo: Quid
nouī tibi eueniet: qui non eras, factus es: cum iterū non eris, fies. Redderā
tionem, si potes, qua factus es: & tunc requires, qua fies. Et tamen facilius
utiq; fies, quod fuisti aliquando, qui æque non difficile factus es, quod nun-
quam fuisti aliquādo. Dubitabitur, credo, de dei uiribus, qui tantum corpus
hoc mundi de eo, quod non fuerat, nō minus quā de morte uacationis, & ina-
nitatis imposuit, animatū spiritu omnium animarum animatore: signatum &
ipsum, humanæ resurrectionis exemplum in testimoniū nobis. Lux quoti-
die interfecta resplendet, & tenebrę pari uice decedēdo succedūt, sydera de-
functa uiuiscunt, tempora ubi finiuntur, incipiunt, fructus consumantur &
redeunt, certe semina non nisi corrupta, & dissoluta fecundius surgunt: om-
nia pereundo seruantur, omnia de interitu reformantur. Tu homo tantum
nomen, si intelligas te uel de titulo Pythiæ discens, dominus omnium mor-
ientium resurgentiumūe, ad hoc morieris ut pereas. ubicunq; resolutus fue-
ris, quæcunq; te materia destruxerit, hauserit, aboleuerit, in nihilum prode-
gerit, reddet te. Eius est nihilum ipsum, cuius & totū. Ergo, inquitis, semper
moriendū erit, & semper resurgendū. Si ita rerū dominus destinasset, ingra-
tis experireris conditionis tuæ legem. At nunc non aliter destinauit, quā præ-
dicauit. Quæ ratio uniuersitatē ex diuersitate composuit, ut omnia æmulis
substantiis sub unitate cōstaret, ex uacuo & solido, ex animali & inanimati,
ex cōprehensibili & incōprehensibili, ex luce & tenebris, & ipsa uita & mora-
te: eadem æuū quoq; ista destinata distincta conditione conseruit, ut prima
hæc pars, ab exordio rerū quam incolimus, tēporali ætate ad finē defluat:
sequens uero, quam expectamus, in infinitā æternitatē propagetur. Cum er-
go finis, & limes medius, qui interbiat, affuerit, ut etiam mūdi ipsius species
transferatur æque tēporalis, quæ illi dispositioni æternitatis aulæ uicē op-
panſa est, tunc restituetur omne humanū genus ad expungendū, quod in
isto æuo boni seu mali meruit, & exinde pendendū immensam æternitatis
perpetuitatē. Ideoq; nec mors iam, nec rursus ac rursus resurrectio. Sed eria-
mus īdem, qui nunc, nec aliū post, Dei quidem cultores apud deum semper
superinduti substantia propria æternitatis. Profani uero, & non integri ad
deum, in pœna æque iugis ignis, habentes ex ipsa natura eius diuinā scilicet
subministrationem incorruptibilitatis. Nouerunt & philosophi diuersita-
tem arcani, & publici ignis. Ita longe alius est qui usui humano, alius qui iu-
dicio dei apparet, siue de cœlo fulmina stringens. Siue de terra per uertices
montium eructans. Non enim absorbit, quod exurit: sed dum erogat, repa-
rat, adeo manēt montes semper ardētes, & qui de cœlo tangitur, saluus est,
ut nullo iam igni decinereſcat. Et hoc erit testimoniū ignis æterni, hoc exem-
plum iugis iudicij: pœnam nutriendes montes uruntur, & durant. Quid noc-
centes

centes, & dei hostes: Hæc sunt, quæ in nobis solis præsumptiones uocantur; in philosophis & poetis summæ scientiæ, & insigni ingenia. Illi prudentes, nos inepti. Illi honorandi, nos irridendi, imò eo amplius & puniendi. Falsa nunc sint, quæ tuemur, & meritò præsumptio: attamen necessaria: inepta, at tamen utilia. Si quidem meliores fieri coguntur, qui eis credunt metu æterni supplicij, & spe æterni refrigerij. Itaque non expedit falsa dici, nec inepta haberi, quæ expedit uera præsumi. Nullo titulo damnari licet, quæ profunt omnino. In uobis itaq; præsumptio est hæc ipsa, quæ damnat utilia. Proinde nec inepta esse possunt. Certe & si falsa, & inepta, nulli tamē noxia: nam & multis alijs similia, quibus nullas pœnas irrogatis, uanis, & fabulosis inaccusatis, & impunitis, ut innoxijs. Sed in eiusmodi, si utiq; irrisioni adiudicandum est, non gladijs, & ignibus, & crucibus, & bestijs. de qua iniquitate sæuitiæ nō modo cæcum hoc uulgus exultat, & insultat, sed & quidam uestrum quibus fauor uulgi de iniquitate captatur, gloriantur, quasi non totū, quod in nos potestis, nostrum sit arbitrium. Certe, si uelim, Christianus sum. tunc ergo me damnabis, si damnari uelim. Cum uero quod in me potes, nisi uelim, non potes, iam mea uoluntatis est quod potes, nō tuæ potestatis. Proinde & uulgus uanè de nostra uexatione gaudet: Proinde enim nostrū est gaudium, quod sibi uindicat, qui malumus damnari, q̃ a deo excidere. Cōtrā illi, qui nos oderunt, dolere nō gaudere debebant cōsecutis nobis quod eligimus. Ergo, inquitis, cur querimini quod uos insequamur, si pati uultis, cū diligere debeatis, per quos patimini? Quod uultis, planè uolumus pati, uerum eo more, quo & bellū miles. nemo quippe libens patitur, cum & trepidare, & periclitari sit necesse: tamē & præliatur omnibus uiribus, & uincēs in prælio gaudet, qui de prælio querebatur, quia & gloriā cōsequitur, & prædam. Prælium est nobis, quod prouocamur ad tribunalia, ut illic sub discrimine capitis pro ueritate certemus. Victoria est autem pro quo certaueris, obtinere. Ea uictoria habet & gloriā placendi deo, & prædam uiuendi in æternum. Sed obducimur certe, cum obtinuimus: ergo uicinus, cum occidimur: denique euadimus, cum obducimur. Licet nunc sarmenticios, & semissios appelleris, quia ad stipitem dimidij assis reuincti sarmentorum ambitu exurimur. Hic est habitus uictoriæ nostræ. Hæc palmata uestis. tali curtu triumphamus. merito itaq; uictis non placemus. Propterea enim desperati, & perditī existimamur. Sed hæc desperatio, & perditio, penestios in causa gloriæ & famæ uexillū uirtutis extollunt. Mutius dextram suam libens in ara reliquit. O sublimitas animi. Empedocles totum sese Catanensium Arneis incendijs donauit. O uigor mentis. Aliqua Carthaginis cōditrix rogo se secundum matrimonium dedit. O præconium castitatis. Regulus ne unus pro multis hostibus uiueret, toto corpore cruce patitur. O uirū fortem, & in captiuitate uictorem. Anaxarchus cum in exitiū, pristinae pilo

*Dogmata
Christiane fidei,
ethnici appellabant præsumptiones*

*Sarmenticijs
Semissijs*

contunderetur, tunde tunde aiebat Anaxarchi follem; Anaxarchum enim non tundis. O Philosophi magnanimitatem, qui tali de suo exitu etiam iocabatur. Omitto eos qui cum gladio proprio, alioue genere mortis mitiore, *Leena* de laude pepigerunt. Ecce enim & tormentorū certamina coronantur à uobis. Attica meretrix carnifice iam fatigato, postremo linguam suam comestam in faciem tyranni saeuientis expuit, ut expueret & uocem, ne coniuratos confiteri posset, si etiam uicta uoluisset. Zeno Eleates cōsultus à Dionysio, quid nam philosophia præstaret, cum respondisset contemptum mortis, impassibilibus flagellis tyranni obiectus sententiam suam ad mortem usq; signabat. Certe Laconum flagella sub oculis etiam hortantiū propin-
Διαμαρτυρίας
αὐτῶν Λακεδαιμονίων
moniorum
quorum acerbata, tantum honorem domui conferunt, quantum sanguinis fuderint. O gloriam licitam, quia humanā, cui nec præsumptio perdira, nec persuasio desperata reputatur. In contemptu mortis, & atrocitatis omni modo animi tantum pro patria, pro imperio, pro amicitia pati permissum est, quantū pro deo non licet. Et tamen illis omnibus & statuas diffunditis, & imagines inscribitis, & titulos inciditis, æternitatem quantum de monimentis potestis: scilicet præstatis & ipsis quodammodo mortuis resurrectionem. Hanc quī ueram à deo sperat, si pro deo patiatur, insanus est. Sed hoc agite boni præfides, meliores multo apud populum, si illis Christianos immolaueritis: cruciate, torquete, dammate, atterite nos. Probatio est enim innocentiæ nostræ iniquitas uestra. Ideo nos hæc pati deus patitur. Nam & proxime AD LENONEM clamando Christianam, potius quàm ad leonem, confessi estis labē pudiciæ apud nos atrociorē omni pœna & omni morte reputari. nec quicquam tamen profuit. Exquisitior quæq; crudelitas uestra, illecebra est magis seclæ. Plures efficimur, quoties metimur à uobis. semen est sanguis Christianorum. Multi apud uos ad tolerantiam doloris, & mortis hortantur, ut Cicero in Tusculanis, ut Seneca in fortuitis, ut Diogenes, ut Pyrrhon, ut Calinicus. Nec tamen tantos inueniunt uerba discipulos, quantos Christiani factis docendo. Illa ipsa obstinatio, quam exprobratis, magistra est. Quis enim non cōtemplatione eius concutitur ad requirendū quid intus in re sit? Quis non, ubi requisivit, accedit? ubi accessit, pati exoptat: ut totam dei gratiam redimat, ut omnem ueniam ab eo cōpensatione sanguinis sui expediat. Omnia enim huic operi delicta donantur. Indē est, quod ibidem sententijs uestris gratias agimus. Vt est æmulatio diuinæ rei, & humanæ: cum damnatur à uobis, à deo absoluihur.

APOLOGETICI FINIS.

Vix alibi sic nos iuuat collatio Gorziensis ut in hoc Apologetico. Qui quod semper uersatus sit in manibus hominū cōmendante eum argumento quod tractat, pluriū etiā deprauationi obnoxius factus est, dum quisq; scribit quod sibi uidetur nō consulti uetustis exēplaribus: id quod indicabūt hę nostrę annotatiūculę, uel in hoc utiles ne denuo uetustiss. autor facile cuiusuis temeritate uisietur.

IN CAPVT PRIMVM.

Et ipso uertice.) Ascripsimus ablatiuum ædito omissum hic. Et ædito ipso uertice. Ex col. Gorziensi. Palam dispicere.) Nos, describere. Ex col. Gorz. Sensus est; O antistites Romani Imperij si non licet, ut Christianus aliquis uiua uoce denarret & explicet, uobis in aperto & ædito ipso ferē uertice ciuitatis præsidentibus ad iudicandum, quid mereatur causa Christianorū, & qualem nam causam habeant Christiani &c. Si ad hanc solā speciem.) Sic in de Cultu fœm. Abstinentiā, inquit, in specie exercere. Iurisconsult. sermo. Q. D. Quū audiat omniū causas, quur non etiam Christianorum causam quæ ad religionem nostram pertineat, auditis? Domesticis indiçijs nimis onerata sectæ huius infestatio.)

Magnū hic mendum est, siquidem pro onerata debet scribi operata. Nam quemadmodum autores dicere solent operari sacris, uocabant enim operationes ipsa sacrificia ueteres Acrone Grammatico teste: sic Tertullianus operari subinde cum datiuo construit, pro insistere & uacare, ceu antè quoq; annotauimus. Ita cap. 15. Cetera lasciuia ingenia, inquit, etiam uoluptatibus uestris per deorum dedecus operantur. Rursum cap. XL. Balneis, inquit, & cauponis, & lupanaribus operati. Hic locus indicat Ethnicos conatos ab hīs qui familiariter cum Christianis uersabantur, à famulis inquam & ancillis inuestigare & deprehendere crimina de quibus nostri infamabantur uulgò, ut in ipsas etiam eorum domos, in ipsas basilicas & conuenticula nec opinantibus illis irruerent. Sed nihil unquam deprehensum est. Hoc idem queritur cap. 7. Etiam domesticis nostris obsidemur, quotidie prodimur: in ipsis plurimum cœtibus & congregationibus nostris opprimimur.

In insulis ob Christianos.) Nos præpositionē ob sustulimus & aliter distinximus. In insulis Christianos, Subauditur, esse. Ex col. Gorz. Quanto magis hos Anacharsis denotasset.) Laertius in uita eius, θαυμάζειν ὅτι οἱ τοῦ θεοῦ τῆς πίστεως ἡμεῖς ἀγνοοῦμεν, οἱ οὐκ ἔχοντες, κρινοῦσι δὲ οἱ μὴ τῆς πίστεως. Hoc est, Mirari autē se dixit quomodo apud Græcos artifices quidē certarent, uerū iudicaret qui nō essent artifices. Christianis uero quid simile.) Scripsimus, Christianus. Ex col. Gorz.

Et mercenaria aduocatione.) Hoc est, conductis aduocatis. Confessio eonomine.) Nos, confesso. Ex col. Gorz. Homicida.) Propter infanticidiū. nā de Christianis loquitur. Addit enim, ut de nostris elogijs loquar. Titulos accusationis intelligit. Qualitatē facti, locū.) Addidimus accusatiuū numerū. Qualitatem facti, numerū, locū. Ex col. Gorz. De circumstantijs facti loquitur.

IN CAPVT II.

Quot incesta cōcelebrasset.) Pro cōcelebrasset reposuimus, cōtenebrasset. Ex col. Gorz. nam in tenebris res peragebatur iuxta Gentiliū mēdacia. Declarat hoc capitis septimi initio, Dicimur sceleratissimi de sacramēto infanticidij, & pabulo inde, & post conuiuīū incesto, quod eueriores luminū canes, lenones scilicet, tenebrarū & libidinū impiarū inuerecundiā procurent. Atq; hoc sibi uult quod hic dicit, quot incesta cōtenebrasset, nouo uerbo. Si eruisset aliquē.) Hoc est deprehendisset. Eruendi uerbū Tertulliano frequēs. Sic infra, Nisi enim fallor, inquit, leges malos erui iubēt, nō abscondi. Id est, manifestari. Et mandat puniri, ut nocentes.) Nos, Et mandat puniēdos. Ex col. Gorz. Militaris Statio sortitur.) Per sortitionē assignatur. Sed quia nō requirēdus, inuentus.) Adieci uerbū, est. Ex col. Gorz. Apud uos solos.) Nos, Apud uos soli quæstioni. Ex col. Gorz.

Debito pœnæ nocens expungendus est.) Expungitur debito pœnæ nocens, quum debitum pœnæ persoluit. Equidem inuitum non de præterito reum:.) Castigauimus, Et quidem inuitum, nec de præterito reum. Ex col. Gorzienſi.

Iterum Christianus.) Nos, inter Christianos. Ex col. Gorz. Aliter disquisitis.) Scripsimus, aliter disponitis, Item mox, id unum contenditis. Ex col. Gorz.

Hoc primum agentes homines, ut nolint.) Restituimus lectionem corruptam, Hoc primum agens, ut homines nolint scire pro certo. Item mox, Vt nomen illius æmulationis inimicum, pro æmulæ rationis. Ex col. Gorz. Deniq; quid de tabella recitatis.) Olim sententiâ animaduersionis capitalis de tabella recitabatur. Põtius Diaconus in uita Cypriani martyris, Et statim, inquit, sententiâ ex tabella recitata est. Iplis nominibus scelerũ.) Puta furti, ueneficij, latrocinij, & similitũ.

IN CAPVT III.

Clausis oculis in odium eius impingũt.) Ita in De resur. carnis, Si tam abruptè ut quidam uolunt clausis (quod aiunt) oculis, sine distinctione, omnem passim carnem & sanguinem à regno dei extrusit. Non ideo bonus.) Non pro nonne. Vt & in præcedẽtibus. Alijs quos.) Correximus, Alij quos. Item pro quod collaudant scripsimus, quo laudant, Et mox Quĩnti amasius pro quàm Amasius.

Ex collatione Gorzienſi. Nam nec nominis est notitiâ.) Addidimus adiectiuum certa. Ex col. Gorz. At enim secta oditur.) Secta de religione Christiana.

Si qui probant.) Nos, Si qui probat. Si qui pro si quis dictum est. Itẽ quia nominatur non quia reuincitur. Et ad finem, Postremò legum obstruitur autoritas. Ex collatione Gorzienſi.

IN CAPVT IIII.

Et iniquã ex arce dominationem.) Pro duabus uocibus. Ex arce, reposuimus unum uerbum, exercetis. Paulopost, pro minime ex illo præiudicio prohibere me potest. Nonne ex illo præiudicio prohibere me non potest. Et infra scripsimus, Licet non damnentur quũ iniquas dicimus. Item, si nomen puniunt, ubi ante fuit si non puniunt. Mox, Incestum cur non requirunt; Infanticidia cur nõ extorquent? Ex col. Gorz. Vt in secessu inedia de semetipso iudicari.) Hæc est illa apocarteresis Lycurgi. Principaliũ rescriptorũ.) Intelligit rescripta principum.

IN CAPVT V.

Annunciata sibi ex Syria Palaestina.) Hic complusculas mendas sustulimus, in hunc modum restituta lectione, Annunciatum sibi ex Syria Palaestina quæ illic ueritatem ipsius diuinitatis reuelauerat. Et reliqua. Rursus ad finem, Cõtestatur, sicut non palam ab eiusmodi hominibus pœnam dimouit. Ex col. Gorz.

Sed tali dedicatore dānationis nostræ.) Neronẽ uocat dedicatorem damnationis Christianorũ, id est, inceptorem. Sic cap. 12. In patibulo primũ corpus Dei uestri dedicatur. Quibus illā Germanicā sitim.) Huius rei meminit antè in libello supplici ad Scapulã præsidem.

IN CAPVT VI.

Quales ergo leges istæ.) Dictionem quæ deerat adiecimus, Quales ergo truces leges istæ. Itẽ pro dignitatẽ scripsimus, dignitatũ, Quæ dignitatũ & honestorũ nataliũ insignia. Deniq; pro Nunc in foeminis, At nũc in foeminis. Ex col. Gorz.

Stuprandis moribus.) Corruptendis. Vel adhuc flagra rumpentium.) Vnde flagrantũ nomen. Video & inter matronas atq; prostibulas.) Hoc ipsum queritur in de pallio. Præter uno digito.) Præter pro præterquàm more Græco qui ita τὸ πάλιν etiam usurpant. Sic in Marcionẽ libro 4. Etiam illis spolijs aureorũ & argenteorum uasculorũ & uestiũ, præter oneribus consparsionũ offarclatã educit ex Aegypto. Itẽ alibi rursus. Sic et Cicero loquitur. Ob resignatos cellæ uinariæ loculos.) Intelligit prõptuarĩa quibus etiã signa imprimebãtur. quæ resignantur dum auelluntur signa. In Exhortatione cast. dixit, Regendos loculos.

Et pabula

IN CAPVT VII.

Et pabulo Iudæ.) Prodigiose deprauatus locus. Debet enim esse, Et pabulo inde. Hoc est ex eo sacramento infanticidij. Ex col. Gor. Tenebrarum & libidinum impiarum inuerecundiam procurent.) Hoc supra dixit uno uerbo, Contenebra re incesta. Simul atq; apparuit, inimica esse.) Subaudi, coepit. Ex natura ipsi.) Subaudi, uos. Totum eum ambitum aliter distinximus. Sirenarum.) Nos, Sirenum. Ex col. Gor. Aues sunt in India, autore Dinone, quæ ubi homines catu demulserint, deinde grauatos somno lacerant, ut est apud Plinium. Ipsos trahens homines.) Ad præsidem. Quæ prodita magis humanam.) Restituimus, Quanto magis talia prodita interim etiam humanam animaduersionem prouocabunt, q̃ dum diuinæ seruantur. Item mox, Et arbitris caueant. Rursum, Nisi si impij minus metuunt. Vbi legebatur antè, nimis. Ex col. Gor.

IN CAPVT VIII.

Vtrum est.) Lege, Vestrum est, Hoc est ethnici poetæ carmen, nempe Maronis. Omnium est existimare.) Nos, æstimare. Item ne primum illud os mendacium seminauerit. Ex col. Gor. Etiam quod fama non distulit.) Distulit, id est, dissipauit. Sic etiam Tacitus loquitur.

IN CAPVT IX.

Tum ille infans necessarius.) Inseruimus datium tibi: infans tibi necessarius. Mox scripsimus, panis qui sanguinis uirulentiam colligat. Item, Quid nunc? & si omnia ista. ex col. Gor. Aliquis deus cum proprijs filijs mutat. Saturnus non pepercit extraneis utiq; n. p. p.) Sic recōcinnauimus distubatam sententiam, Aut mores suos aliqui deus mutat, quum proprijs filijs Saturnus non pepercit, extraneis utiq; non parcendo perseuerabat. Est autem aliqui deus pro aliquis deus. Ex col. Gor. Sed bestiarum inquitis.) Nos, bestiariorum. Subauditur uerbum præcedens, proluimus, id est, sanguine bestiariorum, hominum uilissimorum qui cum bestiis spectante populo depugnabant. Bestiarum cuiusdam qui natione Germanus fuerit, meminit Seneca. Conuertat ad populum quod uultis.) Conuertat ad populum. Quod uultis ex his. Item, An nascentem disturbet. Ex col. Gor. Item illi qui munere.) Gladiatoriū munus intelligit. Munere, id est in munere. Qui propterea quoq; suffocatis & morticinis abstinemus.) Non ita diu est quod Christiani suffocato uescimur & morticina carne. Nam Betanus presbyter, & itē Rabanus in poenitentiario, sed & quotquot de hac re supra 400. annos tradiderunt, certum poenitentiae tempus præscribunt, si quis Apostolicam hanc legem fuerit præuaricatus. Extat in Actis. Sed & cadauer animalis tangere, piaculum erat. Confiditis.) Tanquam certi de hoc. Probarentur.) Explorarentur. In auditione custodiarum.) Dum captiui per quaestiones examinantur. Emene dicebant.) Scripsi *μῦθος*, præteritum medium est à *μῦθος*, hoc est, insanijs. Est enim sensus, Oedipum uisum Macedonibus insania non carere, qui tantopere doleret de incesto cum matre Iocasta commisso, quam imprudens uxorem duxerat. Qui igitur tantum flagitium excusabant, uisi sunt ab eo non abhorreere. Caterum *μῦθος* à *μῦθος*, idem est quod insanire fecit, ut Epigrammatum lib. iij. titulo *εἰς γυναικας, ἃ καὶ σὸν Κῦ πρὸς ἑμὲ φερέα;* Ad incestas miscere materias pessumitate luxuriæ.) Deprauatissimus locus est, quæ sic restituimus ex col. Gorz. Ad incesta miscenda suppeditante materias passiuitate luxuriæ. Hic rursum habes passiuitatis uocabulum, promnisario, ac licentioso usu libidinis. Ita in Pallio, Quantum, inquit, denotatui passiuitas offert.

IN CAPVT X.

Non impeditis.) Scripsimus, penditis. Paulo post, imò tota est pro immota est. Et mox desperat. Et infra, De quib; eos didicit testimonium perhibentib; ex col. Gor. In caput

Postquam Attica hospitā confedit.) Gorzienſis collatio docet uetustī codicis lectionē habere Actica. Ego propositū ausus sum scribere postq̃, ut sic legas & distinguas. In qua Saturnus post multas expeditiōes postq̃ Attica hospitā, cōfedit.

Quam seminis sui par est.) Par cū genitiuo. Ita in De patientia, Nisi quod ipsa diuersitas mali & boni, equaliter magnitudinis par est. Sic & alibi sepe numero. Et in hoc capite rursus, Horū aut pares deos. Quoniā sicut homines fuisse.) Apposuius accusatiuū illos, Q. s. illos homines fuisse. Ex col. Gorzienſi. Mancipem quēdā diuinitatis.) Scripsimus ex col. Gorz. Mancipē quidē diuinitatis. Venuste uerō mancipē uocat diuinitatis deū illū superiorē ac potiorē qui reliquis diuinitatē cōmunicarit. Sutrinæ magistrū Plinius mācipē appellat. Etia in qualibet re qui summi sunt, mancipēs dicuntur. Nec alijs prestare.) Nos, alius prestare eā. Itē mox, Nisi qui propriē possidebat. Et paulopost. Quū dignius ab initio deū aliquē fecisset, Rursus, Sed nec operæ locū uideo. Ex col. Gorz. Quū dignius ab initio Deus.) Sensus est, Quū deus ille summus dignius aliquē deū fecisset, idq̃ ab initio non post tot secula, qui summus deus erat desideraturus operā mortui putā Saturni ac Iouis & similiū. Malē cum Lucullo actū.) Cerasos ad urbis annum DCLXXX. is primū in Italiā uexit ē Ponto. Autor Plin. lib. 15. cap. 25. Et huic cōcedetis op.) Nos, & hinc concedetis op. Item, quū uultis affirmatis. Et paulopost, Quem neminē integrū. Ex col. Gorz. De copia Crassum.) Propriū secutus iudiciū supposui Croesum. nā Græcos prius enumerat, deinde Romanos.

Qui Senecā aliquem.) Ita dixit in præcedente capite, Aliquē de sapientia Socratem. Sed nobis dii sunt, inquis.) Nos, inquitis. Itē, erga Deos uestros deprehendi mini. Et mox, quos etiā uindicatis, illuditis. Ex col. Gorz. IN CAP. XIII.

Et unusquisq̃ dominū sanctiorē.) Elegantissimā sententiā scēde deprauatam sic restituius ex col. Gorz. Ut quisq̃ dominus sanctiorē expertus est domesticam necessitatē. Sensus est, Ob inopiā dominorū suorū fusiles deorū effigies nunc destrahuntur, nunc uasis & instrumentis domesticis materiā præbent. Publicos.) Publicas deorū statuas. In hastario.) Locū auctionis intelligit, ut declarant seq.

Sub eadē annotatione Quaestoris.) Nā Quaestor aut illud inscribat cōmentario suo, aut rei locatæ syngrapham dabat ei inquā qui redempturā & conductio nem operis faciundi uicerat. Porro uocabulum est Adnotatio sacris scrinijs Caesarum non incognitum. Liber enim cui titulus Notitia Orientis & Occidentis, indicat Magistrū memoriæ solitum Adnotationes omnes dictare, & emittere, & precibus respondere. Qui magis tributarij.) Subaudi Reipub. dum eorum templā & quæ ad statuas conseruandas pertinent, apud Quaestorē conducuntur. Quin ipsi redemptores uidentur habuisse lucrū de conductis. Nam & Aruspex mortuis apparet.) Ministrat. Accepto ferrent.) Nos, ferāt. Et mox, quod pares eis fiant. Ex col. Gorz. Quū de pædagogis.) Orientis occidentisq̃ Notitia, quē librum mox citauimus, testatur sub dispositione Castrensis, Pædagogia, Ministeriales dominicos & curas palatiorū fuisse. Tertul. in Valentinianis alludens ad Principale pædagogū, Et nulla alia superessent, inquit, de pædagogio nomina. Vbi idem diximus quod hic. Nescio quē Cinādū deū facitis.) Antinoū intelligit Adriani Caesaris delitias. Cuius meminit Aur. Prudentius in Symmachum libro priorē hys uersiculis, Quid loquar Antinoū coelesti sede locatū, Illū delitias nūc dā ui Principis, illū Purpureo in gremio spoliatū sorte uirili, Adrianiq̃ dei Ganymedem. Nō erat hoc dis Pergere, sed medio recubantē cum Iouē fulcro Nectaris Ambrosij sacrum portare Lygē, Cūq̃ suo in tēplis uota exaudire maritus

Et saniosa

IN CAPVT XIII.

Et saniosa.) Nos, scabiosa. Ex col. Gor. Hic Apollinem Admeto.) Cyprianus martyr in De idolorum uanitate. Apollo Admeti, inquit, pecora pauit. Ille Neptuni structorias operas.) Cyprianus eodē libro, Laomedonti, inquit, muros Neptunus instituit, nec mercedem operis infelix structor accepit. Qui Aesculapiū canit auaritiæ merito.) Cyprianus ibidem. Aesculapius, inquit, ut in deū resurgat fulminatur. Et Romanus Cynicus Varro.) Nā liberē Varro locutus est de dijs Gentilium, id quod uel ea sententia satis arguat quæ citari solet de extispicijs, Non solum ociosos, sed sordidissimos fuisse deos, si in iecorum & uiscerum sterquilinio sua occuluerunt consilia, hominibus ab insanis sacerdotibus manifestanda. Idem satyras suas Menippeas à cynico cognominauit.

IN CAPVT XV.

Et Hostiliorum uetustates.) Scripsimus, uetustates ex col. Gor. Planè religiosiores estis in cauea.) Caueam sequientem uocat, ut Circū furem, & Scenam lasciuientem, in Marcionem libro primo. Mercurium mortuos cauterio examinantem.) Exploraturum uidelicet per ferrum cādens, an adhuc aliquid uitalis spiritus in eis superesset: ne quum ipse sit *ψυχῶν ὡς καὶ νεκροπομπῆς*, per errorem uiuos pro mortuis ad inferos deduceret. Si maiestatis uestigia absoleat.) Nos, obsoleant. Hoc est obsoleta reddunt. Ex col. Gorz.

IN CAPVT XVI.

Quia nec uerebantur.) Scripsimus, uerebatur. nam refertur ad id quod sequitur, uana cultura. Et mox, Et totos cantherios. Ex col. Gorz. Quum lignum aliquod propitiatur.) Apud Gentileis. Nos si forte integrū & totum deo colimus.) Apparet ex hoc loco Crucifixi effigiem sculptilem aut pictam id temporis cruci non solitam addi. Nam paulo post sequitur, Licet solem nō in linteo depictum adoremus. Id à gentilibus natum uidetur, conniuentibus sanctis patribus, ut uel sic ad Christianismū illi pertraherentur. Labarū erit argumento. De quo mox.

A plaustris de cruce induci.) Ingens mendum hic est in plaustris. Debet enim esse plastris, hoc est figulis. Nam ex argilla gypsoq; fiebant ut plurimum. Dixit autem capite duodecimo. Quod simulachrū non prius argilla deformat, cruci & stipiti superstructa. Ex col. Gorz. Intestina.) Ligna interiora siue trabes.

Signa ueneratur.) Aquilas, uultus Imperatorū & Genios. Sypara uexillorum.) Vela. De siparijs diximus in Valentinianis, Tot siparia portarum, Item, Alia autem trans siparium cōthurnatio est. Et labarorum.) Labarū insignioris uexilli nomen est, quod Imperatorem præcedebat, & à militibus solebat adorari. Id signum tandem Constantinus Aug. aggressurus Maxentium tyrannum per artifices ingeniosos iussit in uexillum crucis transformari, quemadmodum Sozomenus auctor est in historia Tripartita. Meminit huius rei Aur. Prudentius libro priori in Symmachum hīs carminibus:

Christus purpureum gemmanti textus in auro
Signabat Labarum, clypeorum insignia Christus
Scripserat; ardebat summis crux addita cristis.

Ambrosius ad Theodosium Aug. lib. v. epistola xxix. Habebis, inquit, Imperator Comitem præuicatore, & huic uexilla cōmittes uictoriarū huic Labarum, hoc est Christi sacratum nomine, qui synagogam instauret quæ Christum nescit. Iube Labarum synagoga inferri, uideamus si non resistunt. Crucium sunt.)

Propter longas hastas. Aur. Prudentius,
Seu uos procinctus maneat, seu pace quiescat
Dicemus leges, seu debellata duorum

Rr Colla

Colla tyrannorum media calcemus in urbe,
Agnoscas Regina lubens mea signa necesse est,
In quibus effigies crucis aut gemmata refulget,
Aut longis solido ex auro præfertur in hastis.

Biforme nomen.) Scripsimus numen. Ex col. Gorz.

IN CAPVT XVII.

Quod colimus & nos.) Duas dictiones, Et nos, erasimus secuti Col. Gorziem. Iudices quoque cum testatur, illum.) Castigauimus, Iudicem quoque contestatur illum, Deus uidet. Ex col. Gor. Astipulatur huic loco quod in De resurrect. carnis scribit. Vtar, inquit, & conscientia populi contestantis deum deorum, Vtar & reliquis sensibus communibus, qui deum iudicem prædicant, Deus uidet: & Deo commendo. Cyprianus martyr in De idolorum uanitate ex Tertulliano sublektis uerbis, Nam & uulgus, inquit, in multis deum naturaliter confitetur, quum mens & anima sui autoris & principis admonetur. Dicit frequenter audimus, O deus: & Deus uidet: & Deo commendo: & Deus mihi reddet: & Quod deus uult: & Si deus dederit. Ad utriusque meriti dispensationem.) Boni & mali per solutionem.

Fiunt, non nascuntur Christiani.) Hanc sententiam usurpat Hieron. ad Latam, Despuat licet, inquit, & irrideat epistolam meam, & me uel stultum, uel insanum clamat: hoc & gener eius faciebat antequam crederet. Fiunt, non nascuntur Christiani.

IN CAPVT XVIII.

De officio prophetandi.) Nos præfandi. Ex col. Gor. Quas ad finem diuinitatis.) Exposcebat sensus ut scriberem, Ad fidem diuinitatis adebant, id est, ut haberentur siue crederentur diuinæ. Supernominat.) Cognominat. *ἐπωνυμίζουσα*.

IN CAPVT XIX.

Prouinciæ Iudææ.) Qualia portenta mendarum, bone deus: Scripsimus, Prouidentia uindex. Quos Menedemus quoque philosophus prouidentia uindex de sententia communione suspexit. Intelligit assertorem prouidentia. Ex col. Gorziem.

Uestigialis libertas.) Pecunia redimitur libertas, id est, liberum fit ut adeas si numeraueris pecuniam. Veterum cufusque stili nostri.) Scripsimus, uestri. Ex col. Gor. Posthumant.) Posteriores sunt Mose. Sic in De resurrect. carnis, Omnis enim, inquit consummatio atque perfectio, etsi ordine posthumat, effectum anticipat.

IN CAPVT XX.

Cum digitorum supputarijs gesticulis assidendum est.) Veteres, autore Donato, plicatis aut subductis digitis numerabant. Hic est digitorum gestus, quos gesticulos Tertullianus appellat. Archiua.) Grammatophylacia siue chartophylacia, quæ latine Tabularia ac Tablina dicuntur. Aduocadi eorum municipes.) Ciuces. Aliqui Manethon Aegyptius, & Berofus Chaldaus.) Collatio Gorz. indicat legendum, subministrata est alioquin, quod non placet, nam dixit aliqui Manethon Aegypt. pro aliquis. Siquidem nominibus proprijs adijcere solet aliquis, ut indicauimus compluribus locis. In De resurrect. carnis, Alicuius Platonis.

Græcorum etiam censuales conferendi.) Censuales libros intelligit. Paulo post scripsimus, Nec hoc tardius. Ex col. Gor. Dum expungitur.) Completur.

Qui tam dicimus illis per duos gradus credere.) Nos didicimus. Ex col. Gor.

IN CAPVT XXI.

Sectam istam esse suffultam.) Secta, de religione Christiana. Præter ætatem.) Nam Iudæorum religio uetusta, Christianorum recentior. De ipso signaculo corporis.) Circuncisionem intelligit. Qui nos hominis cultores existimauerunt.) Nos, quis nos hominis cultores existimauerit. Ex col. Gor. Ut de deo totum.) Subauditur dicere & dicamus, aut uerbum simile. Deriuantes.) Instar riuus derlabentes

labentes. Ob disciplinæ & auctoris capacitatem.) Scripsimus, Id cum emendantes, Ob disciplinæ altioris capacitatem. Ex col. Gorz. Aut cornuum.) Cornutum scripsimus ex col. Gor. Alludit ad fabulas Iouis in serpentem, taurum & arietem, cygnum & aquilam, etiam in aurum conuersi, dum amoribus obsequitur.

Determinat factitorem.) Reposui, factitorem. nam hoc uocabulo etiam utitur in Hermogene, & in alijs etiam libris. Hæc Cleanthes in spiritu congerit.) Nos in spiritum. Mox scripsimus, Et idcirco filium dei, & deum dictum. Item, Et si plures inde traduces qualitatū mutueris. Et paulo post, Qui penes uos eiusmodi fabulas. Et reliqua. ex col. Gorz. Nec alia magis inter nos & illos compulsatio est.) Sic præcedente, Quod regnis regna compellant. Nec enim intelligerent pristinum.) Exigebat sensus, ut pro Nec, scriberem, Ne. Pristinū, id est, priorem, siue primum aduentū. Meritum fuit, delictum eorum.) Imitati Cypriani martyris lectionem, qui plus q̄ dimidium hoc caput de uerbo ad uerbum in librum suū de Idolorū uanitate transcripsit, pro delictum eorum, supposuimus delictorum. Ita Cyprianus, Quod aut hoc Iudæorum populus intelligere nō potuit, delictorum meritum fuit. Sequebatur uti magnum æstimarent de potestate.) Cyprianus, Iudæi, qui illum, inquit, crediderāt hominem tantū de humilitate carnis & corporis, existimabant magnum diligentia potestatis. Vbi puto scribendum, de licentia pot. Nec magnum sed Magum, utrobique. Nam cap. xxiij. sequenti Dicent ibidem, inquit Tertul. ecquis ille Christus cum sua fabula, si homo cōmunis conditionis, si Magus, si post mortē de sepulchro à discipulis surreptus. Et reliqua. Proinde magnum uertimus in Magum. Cum illo uerbo.) Malui scribere, Cum ille uerbo.

Paralyticos restringeret.) Hic Cyprian. addit, Claudis gressum daret. Ostendens se uerbum dei.) Nos se esse uerbum dei. Ex col. Gor. Mox, sponte dimisit. Ex eadem. Sic & Cyprianus, Nam crucifixus, inquit, præuento carnificis officio, spiritum sponte dimisit. Violentia suffragiorum.) Cyprianus suffragijs uolentis ac pertinacibus. Fallerent suspectos.) Suspectos pro suspicaces siue suspicantes. s. Iudæos ipsos. Sic in de cultu fœminarū, Quid gestis, inquit, aut suspecto, aut nō desideranti placere? Fallerent, id est, laterent. Et populū uectigalē.) Hoc est, obnoxium. A fide.) Nos ad fidem. Ex col. Gor. Id est, ut auctoritati primorū illorum fidem haberet populus. Paulo post pro multo melius, scripsimus, multo uerius. De Romulo Proculi solent.) Numerū mutauit uenustatis gratia, quod etiā alibi solet. Hoc narrat & in Marc. lib. iij. Indignū deniq̄, inquit, ut Romulus quidem ascensus sui in cœlum habuerit Proculum affirmatorē, Christus uero dei, descensus de cœlo sui non inuenerit annunciatorē. Quos narratis.) Nos, adoratis. Ex col. Gor. hoc est, deos uestros & dæmonas, quos nos ejcimus de hominibus, per adiurationem.

IN CAPVT XXII.

Sectæ.) Iterū secta de religione Christiana. Illū hominē putate.) Scripsimus, Illum hominē putari. Ex col. Gorz. In agnitionem ueritatis ocularet.) Ita in De pœnitētia, Hirundo si excæcauerit, inquit, pullos, nouit illōs oculare rursus de sua chelidonia. Cyprianus martyr in De Idolorū uanitate, Cæcos, inquit, & ignaros ad agnitionē ueritatis ocularent. Dehortando planē à bono.) Hoc est, dū ipsum dehortatur à bono, quod dæmonia solent. In usum maledictis frequentāt, Sathanam princ.) Scripsimus frequentat. Nam & satanam p. h. m. g. Ex col. Gor. Auspicata est.) Passiue, ut & in præcedentib. libris sæpe. In hominis exitium.) Admum intelligit. Suppetit illis ad utranq̄ substantiā hominis alēdam subtilitas & tenuitas sua.) Malim ledendam. Ac si cæca ratione.) Quæ nō uidetur, sed latet & ignoratur. Et, quæ illi accuratior pascua est.) Pascua in singulari. Habēs de incolatu aeris.) Exposcente sensu pro habens supposui, Habent. Et mox pro bene

Rr 2 sicq̄, be

ficij, benefici. Cœlestes sapere paraturas.) Paratura Tertulliani uocabulum in dictatum sapenunero. Phantasmata Castorū.) Qui toties Romæ uictorias nuntiarunt. Et aquam cribro gestatā.) Tucia uirginis Vestalis incesti criminis reæ castitas infamiae nube obscurata emerfit, aqua in cribro ad ædem Vestæ perlata. Verba Val. Max. lib. viij. Et nauē cingulo promotā.) Simile Claudiae Vestalis factum. Et barbā tactu irrusatā.) L. Domitio rure quondam reuertenti, iuuenes gemini augustiore forma ex occurſu imperasse traduntur, nunciaret senatui ac populo uictoriā, de qua incertum adhuc erat: Atq; in fidē maiestatis adeo permulſisse malas, ut e nigro rutilum æriq; assimilem capillū redderent. Vnde Aenobarborum cognomen. Ex Suetonio Tranquillo.

IN CAPVT XXIII.

Quod alienæ præstant negociationi.) Nos, præstat. Item paulo post, & una ratio est instigationis. Pro inuestigationis Ex col. Gor. Ista ipsa uox cœlestis.) Scripsimus, Ista ipsa uirgo cœlestis. Ex eadē. Et si quid ad decus facit.) Gorz. ad dedecus facit. Paulo post, Adeo nulla est diuinitas ista. Item, Quos enim præsumptis. Et paulo post, si non Christianorū. Ex col. Gorz. Etia illud in cōtinenti agnoscitis.) Sic & ante locutus est. Iustinus solet dicere, ex cōtinenti, pro statim.

Et operationib. suis.) Nos, Et operatoribus suis. Item de nomine Christi ualet, & de cōmemoratione eorum. Et infra, Credite illis, quū uerum de se loquūtur. Ex col. Gor. Quos scitis esse de sanguine Christi.) Castigauimus, Quod scia, etiam de sanguine Christianorū. Et mox, Tam officiosos sibi amittere. Paulo post adiecimus hæc uerba, quia nec dij. Vt sic legatur, Si religio nō est, quia nec dij, nec pro certo rei sumus læsæ religionis. Vt Mauritania reguli sui.) Cyprianus martyr in De Idolorum uanitate. Mauri uero, inquit, manifeste reges colunt, nec ullo uelamento hoc nomen obtexunt.

IN CAPVT XXIII.

Archigallus ille sanctiss.) *ἀρχιγάλλος*. Est autē Archigallus princeps gallorum siue sacerdotum executorū Cybeles. Ita in De resur. carnis, Et tamen calicē non dico uenenarium in quem mors aliqua ructaret, sed frictricis uel archigalli, uel gladiatoris uel carnificis spiritu infectum, quæro an minus damnes q; oscula ipsorum.

Iam interpreti.) Scripsimus, interempti. Ex col. Gorzien. Solita æque imperia mandauit.) Archigallus uidelicet cæteris gallis fodalib. suis. O somniculosa diplomata.) Codicillos intelligit, siue literas quibus mors Imperatoris Marci significaretur. Et est Ironia.

IN CAPVT XXV.

Quam coluerat Saturn.) Scripsimus quod cōmodius uidebatur, Quem coluerat Saturnus & Iupiter. Quorū regna cōflata sunt in imperij Romani summam.) Prouinciales intelligit.

IN CAPVT XXVI.

Nunquam dominaturi eius.) Dominor cum genitiuo

IN CAPVT XXVII.

Obstruimus gradum.) Prouerbialiter dictum. Qui totū hoc agitant.) Nos quis totū hoc agitet.

Et angelicæ paraturē.) Paratura Tertulliano frequens uocabulum. Rebellantū ergastulorum.) In quibus uincti faciunt opus. Vt ante diximus.

Ingratis resistimus.) Nam mallent nos cedere nec congregari cum eis.

IN CAPVT XXVIII.

Libens animus inducitur.) Posset etiam legi, indicitur.

Ex qua uelit fronte.) Nam bifrons est. Non cuiſibet mortuo potior.) Sic Plinius, Nulli inferius nobilitate, Hercynium iugum prætenditur.

In ciuitatibus denique.) Prodigiosum mendum, nam pro duabus dictionibus, In ciuitatibus, debet unum aduerbium substitui, Citius. Citius denique apud uos. Et reliqua. Ex collatione Gorzienſi.

In caput

IN CAPVT XXIX.

Et ita nos criminari addicite.) Inseruimus genitiuum maiestatis, Et ita nos criminari maiestatis addicite. Ex col. Gorz. Quod conscientia nostra.) Nos, in conscientia uestra est, quæ uerba parenthesi inclusimus. Et mox pro Itaque scripsimus diuisis dictionibus. Ita qui sunt in Cæs. pot. Ex collatione Gorziensi.

IN CAPVT XXX.

Quia illos nos subiicimus.) Priorum æditionum cōiecturas approbat collatio Gorziensis. Reposuimus ergo, quia illos nō subiicimus rebus suis: Sed uos religiosi.) Nos, irreligiosi. Ex col. Gorz. A quo sunt secundi, post quem primante omnes.) Sic ad Scapulam, Colimus ergo & Imperatorem sic, quomodo & nobis licet, & ipsi expedit, ut hominem à deo secundum, & quicquid est à deo consecutū, solo deo minorem. Et reliqua. Porro quantum ad Cæsarem attinet, noluit offendere Gentileis Tertullianus, ut uides. Is Cæsaream maiestatem, secundam hac de causa nominat cap. 25. Et mortuis antistitent.) Antistare pro præcellere. De quo uerbo monuimus ante. Qui eum solū obseruo.) Post hæc uerba adiecimus clausulā ex col. Gor. Qui propter disciplinā eius occidit, qui ei off. po.

IN CAPVT XXXI.

Adulati nunc sumus.) Ironia. Conuenimur in crimen.) Verbum iuris. Orate, inquit.) Sic etiam in Valentinianis & aliubi loquitur.

IN CAPVT XXXII.

Romani imperij cōmeatu scimus retardari.) Hoc est tanto tempore quāto Ro. imperium perseuerabit. Ad Scapulā. Christianus, inquit, nullius est hostis, nedum Imperatoris: quem sciens à deo suo constitui, necesse est ut & ipsum diligat & reueatur, & honoret, & saluū uelit, cum toto Romano Imperio, quousq; seculum stabit, tamdiu enim stabit. Ita per salutem eorum.) Id sub Francorū regibus prohibitum ostendunt leges eorū, ut ante meminimus. Et pro magno adiumento habemus.) Nos, Et pro magno id iuramēto habemus. Ex col. Gorziensi.

IN CAPVT XXXIII.

Interest homini.) Pro interest hominis. Sic etiam alibi loquitur. In illo sublimissimo curru admonetur.) Plinius lib. 33. cap. 1. de triumphantibus loquens; Et quum, inquit, corona ex auro Hetrusca sustineretur à tergo, anulus tamen in digito ferreus erat, æqua fortuna triumphantis & serui coronam sustententis.

Minor erat, si tunc deus diceretur.) Subiecimus post hæc uerba, hanc clausulam, Quia non uerè diceretur. Ex col. Gorziensi.

IN CAPVT XXXIIII.

Ante ἀπολλωριον.) Hoc est relationem inter diuos siue consecrationē, quam Herodianus describit initio libri quarti.

IN CAPVT XXXV.

Inducere domui tuæ habitū.) Scripsimus, Induere do. tuæ h. Paulopost, Et ueritatē uestrā. Ironice loquitur. Et scholæ bestiarū.) In quibus bestiarij quum pugnare discebant, tum alebantur. Eos sua cæde spectantium oculos, exhibentibus aliquod munus Imperatoribus oblectaturos, uerisimile est propriā sortem deploantes à conuicijs in ipsos Cæsares nō abstinuisse. Iam si pectoribus ad transluendū.) Iuxta Momij sententiā. Nec illi magis depostulatores Christianorū.) Scripsimus Nec ulli magis, exigente sensu. Depostulabat aut uulgus Christianos ad supplicium, acclamando, Christianos ad leonē. Planè ceteri ordines.) Ironia est. Vnde Cassij, & Nigri, & Albini.) Mutat numerū uenustatis causa, more suo. De his meminimus in librū ad Scapulā & in Palliū. Vnde qui fascibus eius exprimēdis palæstricā exercent.) Castigauimus qui faucibus eius expri-

R r 3 mendis

mendis. Ex col. Gor. Intelligit Cōmodum Antoninum, cui inīta ad occidendum eum cōiuratione Aelius Latus praeſectus, & Martia concubina, primū uenenum dederunt, quod quum minus operaretur, per athletam cum quo exerceri solebat, eum strangulauerunt. Autor Aelius Spartianus. Vnde qui armati palatium irrumpunt.) Nisi fallor, Plautianum designat. Sub ipsa usque impietatis erup-
 ptione.) Hoc idem narrat ad Scapulam, Sed idem ipsi, inquit, qui per Genios eo-
 rum in pridie usq; iurauerāt, qui pro salute eorum hostias & fecerant & uouerant,
 qui Christianos saepe damnauerant, hostes eorum sunt reperti. Post uinde-
 miam patricidarum racematio superstes.) Elegantissima translatio.

IN CAPVT XXXVI.

Ad uelamentū suum potest fingi.) Nos, fungi. Ex col. Gor.

IN CAPVT XXXVII.

Ipsi Bacchanaliū furij.) Scripsimus, Ipsi Bach. furij. ex col. Gor. Et mox, un-
 quam denotatis. Ex eadem. Si malum malo dispungi.) Perſolui. Diui-
 na secta.) De religione Christiana. Sic in De pallio. At ego iam illi etiam diuinæ se-
 ctæ ac disciplinæ cōmercium conféro. Vis numerorū & copiarum?) Intelli-
 git de numeris militaribus. Solius diuortij inuidia.) Quoniam reiicitis nos.
 Suffudisset.) Pudefecisset.

IN CAPVT XXXVIII.

Inter līcitas factiones, sectam istam.) Sic cap. seq. Christianā factionem uocat.
 Etiam æmulis studiorū cōpulsationib.) Ita cap. xxij. Nec alia magis inter nos
 & illos compulsatio. Vnam omnes rempub.) Nos, Vnam omniū rempub.
 cognoscimus, mundum. Ex col. Gor. Cum ipsis rebus de quibus exiguntur,
 præterimus.) Gorziensis, præterſumus. Verbum nouū est, siue noue cōpositum.

IN CAPVT XXXIX.

Corpus sumus.) Collegium. Ita cap. xxvi. Et seculum corpus temporū fecit
 Coimus ad liter. diuina. cōmemor.) Nos, Cogimur ad lit. d. c. ex col. Gor. Item
 paulo post, Ut apud certos de dei cōsp. ex eadem. Menstrua die.) In mense se-
 mel. Sic supra dixit. Annua die. Iurisconsultorū sermo. Nec in gratijs uora-
 trinis.) Scripsimus, Nec ingratis uoratrinis. Si qui in metallis.) Damnati ad
 fodinas metallorum. Et pro alterutro mori sunt parati.) Addidimus particu-
 lam, ut Et ut pro alterutro mori sint parati. Notam.) Reprehensionem.
 Et alibi creandorum.) Extra matrimonij scilicet. Sceleris infames.) Pro-
 pter incestum. Sic ante dixit, Libidinum insignes. Aceſcit aer.) Elegans Hy-
 perbole. Alijs cōnaturis creditor erit necessarius.) Tam luxuriosas cœnas
 instruunt, ut sit eis opus ab alio pecuniam mutuò sumere. Herculaneum de
 cimarum, pollinctorum sumptus stabularij supputabunt.) Opinor Tertullianum
 scripsisse, polluctorū sumptus tabularij supputabant. Loquitur enim de diuitibus,
 qui decimā partem bonorū suorum Herculi pollucebant, epulo uotiuo, cuius lau-
 titiam impensarum arguit magnitudo. Putabatur ea res homines fortunatos red-
 dere. Proinde L. Sylla, M. Crassus & L. Lucullus patrimonia sua polluxerūt. In hu-
 iusmodi decimarū Herculaneum sacrificio epuloq; supra quā dici possit lauto,
 maximis sumptib. opus erat, quos a tabulis domesticis cuiusq; in diarium domini
 sui referebat, ad Expenſi titulū, supputabatq;. Cæterū stabularij diuerſiorū ma-
 gistri sunt, & Pollinctores curatores mortuorū. Apaturijs.) Apaturiorū cele-
 britas quatuor cōtinuis diebus durabat, quibus sacrificabāt & epulabātur Athe-
 niēſes publice priuatimq;. Nomen est deductū ab ἀπατή, quod fraudē significat,
 quam Athen. passi sunt à Bœotijs. Reliquū ordinē disciplinæ æſtimate.) Ad-
 ſecimus duas has dictiones, de causa. Reliq. ord. d. de causa æſtimate. Et mox, pro
 Nihil

Nihil utilitatis nisi modestiæ admittit, scripsimus, Nihil utilitatis, nihil immodestiae admittit. Et inferius, Non in cateruas caesonũ, id est, ubi hoies cædũt & cædũtur. Ex col. Gorz. Statim Christ. ad leonem.) Nos, statim Christianos ad leonẽ acclamatur. Subauditur, proijciendos esse. Sic post mortẽ Cõmodi Ant. populũ acclamasse Aelius Lampridius autor est, Delatores ad leonẽ. Speratũ ad leonẽ. Delatoribus fustem. Rursum, Delatores ad leonẽ te imperante. Igneus imber excussit.) Cum priore cõiectura nostra cõsentit col. Gorz. Itaq; scripsimus, excussit.

IN CAPVT XL.

Vt inofficiosa eius.) Sic dictũ quod sequitur, Illius rea est, cuius & ingrata.

Sed & alios in super sibi cõmentaret.) Nos, cõmentata est quos coleret. Ex col. Gorz. Et nocentiæ iudicẽ & exactorem.) Nocentiæ uocabulũ usurpat etiam in Marc. lib. 2. Exactorẽ, id est, punitorẽ. Quib. bonis utebatur.) Scripsimus, Cuius bonis. Ex col. Gor. Deniq; cum ab imbrĩb. æstiuã, hyberna, suspendunt.) Sic dicit, hic æstiuã & hyberna, quemadmodũ in De resur. car. Verna & autumnã. Subauditur tempora. Reuoluuntur, inquit, hyemes & æstates, & uerna & autumnã, cum suis uirib. morib. fructib. Et imitator Tertul. Cyprianus martyr aduer. Demetrianũ, Nec sic uerna, inquit, de tẽperie sua lata sunt: nec adeo arboreis foetib. autumnã foecunda sunt. Eodem modo dixit Hybernũ scribens idem ad Mosen & Maximũ, Per uicissitudines mensiũ, inquit, trãlmeauit hybernũ. Subaudi tempus.

Balneis & cauponis & lupanarib. operati.) Operor cum datiuo. Vt operari facris autores dicunt, Et operari liberis Columella. Monuimus ante plus semel.

Aquilicia Ioui imolatis.) Aquilicia dicta ab aquis eliciendis, quod fiebat in magna siccitate. Aquilices siue Aquileges scrutandorum fontium artifices, ab elici- bus dicti, qui sunt capita fontũ & scaturigines. Seneca lib. 3. Nat. quẽst. Sape colligitur, inquit, roris modo, tenuis & dispersus liquor, qui ex multis in unũ locis confluit, sudorẽ aquileges uocant. In sacco & cinere uolutates.) Sic & aliubi loquitur per signific. neutralem. Inuidia coelũ tundimus.) Forte sic dictũ, ut illud in De fuga in persecut. Malo inuidiam ei facere per uoluntatem ipsius pereundo, q̃ bilem per meã euadendo.

IN CAPVT XLI.

Semper apud uos sternitur.) Corruptũ locum sic restituimus & distinximus, Vos malorum illices semper, apud quos deus spernitur, statuæ adorantur. Paulo post pro duabus dictionib. Hac ita, reposuimus unam, æquitatẽ, hoc modo. Quia æquitatem didicimus apud ipsum. Ex col. Gorz.

IN CAPVT XLII.

Stabulis.) Stabula sunt diuerforia tum in oppidis & pagis, tum etiam solitaria ubi peregrinantes pernoctent. Cyprianus martyr epist. xij. tertij lib. Aut si, inquit, in uia stabulũ aliquod obsideri & teneri à latronib. cõperit, ut quisquis ingressus fuerit, insidentũ illic infestatione capiatur, nõne cõmeantes, hac opinione cõperta, stabula alia in itinere appetunt tutiora, ubi sint fida hospitia & receptacula comẽantibus tuta. Et calorem.) Nos, & colorem. Ex col. Gor. Rigere & pallere post lauacrũ mortuus possum.) Hinc uides apud ueteres Christianos defunctorum corpora lauari solita. Id quod hodie fratribus adhuc est solenne.

Bestiarijs suprema cõnantib.) Extremam cõnã bestiarij sumebãt in publico. Libentius de proprijs locis sumere.) Scripsimus, Liberius de pro. lo. sumo. Ex col. Gorz. Templorũ uectig. quotidie decoquũt.) Elegan. dictũ pro diminuũt sese, siue diminuũt. Ita Plin. lib. xxi. Crocũ, inquit, syluestre optimũ, serere in Italia minime expedit; ad scrupula usq; singula areis decoquentib. Fraude & mendacio uestrarũ professionum.) De professionib. mercium sentit quẽ fiebant apud Aetia. Huiusmodi professionis meminit lib. v. in Marcionem in initio.

R r 4 In ca

IN CAPVT XLIII.

Perductores.) Hī sunt puellarum productores, & stuprorum atq; adulterio-
rum cōciliatores. Aquarioli.) Lenonū sunt famuli, nomen ab aqua gerenda
adepti. Lampridius de Cōmodo Antonino, Aquam, inquit, gessit, ut lenonū min-
ster. Igitur aqua Romae propter magnitudinē urbis cara fuit. In hīs regionibus ui-
nariolos habere malunt. Est. q. dispendium est rei nostrae.) Scripsimus, rei ue-
strae per hāc sectam. Cum aliquo praesidio compensari potest.) Hoc est, cum
aliqua utilitate quae proficiscitur à nobis.

IN CAPVT XLIIII.

Quū tot iusti impendimur.) Supplicijs absumimur. Erogamur.) Sic etiā
aliubi loquitur. Qui sententijs elogia dispungitis.) Qui criminibus quae falsi
sunt noxij captiui, sententijs dictatis. Quis māticularius.) Māticulari scribit
Festus Pōpeius esse dolose agere, deductū à māticulis, quae peras significant, quae
quidam attractant ut furentur. Ergo māticularius, fur erit aut nebulo. Aut
corruptor.) Ad libidinē refertur. Aut lauantiū prado.) Furē balnearē intelli-
git. Eiusmodi furū meminit in De fuga in persecutiōe, Inter Tabernarios, inquit,
& Lanios, & fures balnearum, & Aleones, & lenones. Vide illic. Deu. smu-
nerarij noxiorum greges pascunt.) Vel gladiatorum, uel bestiariorum.

IN CAPVT XLV.

Vt ab incōceptibili.) Priorem coniecturā contextui insertam col. Gor. con-
firmat Humana itē dānatio imperauit.) Nos, dominatio. Mox, Inde nec ple-
na, nec adeo timendae estis disciplinā. Item, Tam illa falli facilis. Et rursum, An e-
tiam ab oculis solitariam arcere cōcupiscentiā. Item, ut antiquioris formae mutua-
tas. Ex col. Gor. Diximus iam de Mosis aetate.) Nēpe cap. xix. Qui sub
deo omniū speculatore dispungimur.) Mercede accepta. Dum de bono se-
ctae huius obducitur.) Cōuincitur. Hoc uerbo sapissimē utitur in libris praece-
dentibus. Vt in De car. Christi, Hoc quidē, inquit, capitulo ego potius utar, quā adu-
teratores eius obduxero. In de resur. carnis. Obducti dehinc de deo carnis auctore.
Quod usu iam.) Nos, usui. Item paulo post, Quae nos nō obeuntes pericula-
mur. Et infra, Idem & cū aliquid de ueritate sapiebat. Ex col. Gor. Vt qui sa-
luti suae curant.) Curare cum datiuo, ut & procurare apud hunc auctore. Mox scri-
psimus, adeo neq; de conscientia, neq; de disc. ut p. aeq. Ex col. Gor. Cōmeatus
deliberandi.) Concessa tempora. Christianus uero nec ciuitatē.) Nos, adili-
tatem. Ex col. Gor. Lycurgus ἀποκατερίσσει optauit.) Hoc alijs uerbis expo-
suit cap. iij. Non enim & ipsius Lycurgi leges à Lacedaemonijs emendatae, tantum
auctori suo doloris incusserunt, ut in secessu inedia de semetipso iudicaret. Quid sit
ἀποκατερίσσει & ἀποκατερίσσει diximus in Marcionem lib. i. ubi sic legitur, Hypo-
crita ut apocarteresi probes te Marcionitā, id est repudiātorem creatoris. Vt ut
hoc uocabulo Fabius Quintil. Instit. or. lib. ix. Huic, inquit, simile in illo de quo su-
pra dixi, cui sua membra laceranti uenenum dedit, Qui hac addit, debet hoc bibe-
re: Et in luxuriosum qui apocarteresi simulasse dicit. Nescie laqueū. habes quod
faucibus tuis irascaris. Sume uenenum, decet luxuriosos bibendo mori. Nepo-
tatur.) Heluatur. Adeo quid simile philosophis & Christianis.) Nos, Adeo
q. s. Philosophus & Christianus. Itē paulo post, & si non onus iam uoluminis tem-
perarem. Ex col. Gor. Dum à uestra conantur.) Scripsimus, dum à nostra co-
nantur. Subaudi, eijcere. hoc est ea quam ex ueteri lege suxerant. Et mox, digestis
pro instituto curiositatis ad propria opera uerterunt. Ex horū semine.) De hae-
reticis intelligit Marcione, Apelle, Hermogene, Valentino, ceteris. Vnde dictū,
Philosophi, patriarchae haeticorū. Et nostram hāc nouitiolam paraturam.)
Hoc est

Hoc est nouum instrumētum. Paratura, uocabulū Tertulliani. Secta lenius.) De religione Christiana, ut supra saepe. Et ex ueritate defensionū.) Nos, uarietate defensionum. Paulo post, uel eam sibi potius euincerent. Ex col. Gorz.

Decachinnamur.) Deridemur. Materia quādā ignea illius zonae.) Substituimus pro materia, maceria. Paulo post, Quod rerum forma nō sustinet.

Multis etiā locis exoptio opus erit.) Obscura uerba sunt. Confugiendum ad diuinationē. Quid si legas, Multis etiā iocis ex ocio opus erit, si uelimus ad hāc partem lasciuiſſe, Quis unquam bestiam reformari uidit? Dum eadem qualitas animae.) Infulsimus hic duas dictiones, Hominem, ut. hoc modo, Dum hominem, ut eadem qualitas an. Paulo post, Idem nihil factus, cum esse desieris, cur nō possis esse rursus de n. e. a. u. Item, Animatum spiritu omniū animarū animatore.

Ex col. Gor. Lux quotidie interfecta resplendet.) Hunc locum communem tractat etiā in De resur. carnis, ibi, Dies moritur in noctem. Et reliqua. Tantum nomen.) Tam eximium, tam insigne. Dicens.) Legendum, discens, subauditur te. quod praecedit. Per titulū Pythiae symbolum illud accipe templo Delphis inscriptum *γνῶθι σεαυτὸν*. Nosce teipsum. Dominum.) Nos dominus. Ex col. Gor. Itaq; aliter distinximus.

Tunc restituetur omne humanū genus ad expungendū.) Pro expungēdum, Collatio habet persoluendū, Arbitror glossam fuisse quā pro uero uerbo recepta sit in contextum codicis Gorz. Nam ad expungendum nihil aliud est, q̄ ad persoluendum. Et exinde deprehendendum.) Nos, pendendum. ex col. Gor. Qui iudicio dei apparet.) Ministrat, seruit.

Non enim assumit.) Scripsimus, absumit. Ex col. Gor. Sed dum erogat.) Ita cap. xliiij. Quum tot innocentes erogamur, id est, impendimur, cōsumimurq; Nam & multis alijs similia.) Subaudi, sunt Non quasi totū.) Transpositas dictiones redegimus in suum ordinem. Quasi non totū. Paulo post scripsimus, quod sibi uindicat, qui malumus damnari, q̄ a deo excidere. Ex col. Gor. Sed obducimur.) Hoc est, uincimur, quum uidelicet pro nomine Christi trucidamur.

Quum obtinuimus.) Hoc ipsum quod uolebamus, martyriū ipsum, aut uitam aeternā. O sublimitas animi. O uigor mentis. O praconium castitatis. O uirum fortem. O philosophi magnanimitatem.) Haec omnia non carent Ironia.

Secundū matrimoniu.) Figura graeca. Omitto qui cum gladio proprio.) Adsecimus accusatiuum eos. Ex col. Gor. Attica meretrix.) Huius meminit & in libello ad martyres. Plinius lib. xxxiiij. Et Iphicratis, inquit, leena laudatur. scortum haec, lyrae cantu familiaris Harmodio & Aristogitonī, consilia eorum de tyrannicidio, usq; ad mortem excruciatā a tyrannis, non prodidit. Quamobrē Athenienses eam honore habere uolentes, ne tamen scortum celebrasse uideretur, animum mal nominis eius fecere; atq; ut intelligeretur causa honoris, in opere linguam addi ab artifice uetuerunt.

Tantum honor est tolerantiae. Deinde conferunt.) Mendosissimus locus. Sic autem legi debet, Tantum honorem domui cōferunt, quantum sanguinis fuderint. Ex col. Gor. Domui, id est familiae. Huius diamaſtiosae meminit & in libro ad Martyres. Pro amicitia.) Cuius rei praclara extant in literis exempla. Ad lenonem damnando Christianam.) Nos, clamando. ex col. Gor. Quoties metimur.) Occidimur. Metaphora est. Et sequitur, Semen est sanguis Christianorū. Quis enim non contemplatione eius concutitur.) Idem dicit in fine libelli illius supplicis ad Scapulam praesidem.

Vt dei gratiam redimat.) Nos, ut totam dei gratiam redimat. Ex col. Gorz.

ADMONITIO AD LECTOREM DE QVIBVS/
dam Tertulliani dogmatis.

Apud Patriarchas & Prophetas dei nomen olim ineffabile erat, abstru-
sissima diuinitatis mysteria magis solitos reuereri quàm enunciare. Et
Christus ipse seruator noster & Apostoli, nobis sacrosanctæ trinita-
tis arcanum paucissimis cōmendarunt. At postquam hæreticorum te-
meritas omnia curiosissime perscrutari cœpit, ac de omnibus loqui, et-
iam altissima fidei secreta in disputationē uocando quæ rectius adoret quis quàm
excutiat, coacti sunt primi illi Theologi, Tertullianus, Origenes, Cyprianus, Hier-
onymus, Augustinus, & illorum temporum alij, quanquam subinuiti de diui-
nis disputare. quod quàm ab illis reuerenter factum sit & modeste, scripta ipsa te-
stantur. Ioannem sane Euangelistam Hieronymus refert, propter Ebionitas resel-
lentos compulsum diuinam edisserere Christi natiuitatem. Deinde cum circa sa-
lutis annum M C X L. apud Parisios multi essent qui Summulas consarcinarent
ex antiquis Theologis, ut Petrus Langobardus, Petrus Abelardus, Ioannes Bele-
thus, Summulæ Langobardi, qui tum in Academia Parisiensi docebat, à scholasti-
cis recipi cœperunt. Abelardi Theologia, sic enim librum suum inscripsit, à qui-
busdam est erroris notata, cum tamen non ineleganter scripta sit, nam admodum
nuper illam in quadam bibliotheca reperi. Beletus utroq; istorum posterior fuit.
Receptis igitur Langobardi Collectaneis, qui postea Parisiorū præsul factus est,
tum primum cœperunt qui hæc edidicissent, & alijs item prælegissent, doctoris ti-
tulum accipere, qui inquam primum studij autoritatem quæ per exhibitionem ba-
culi concedebatur, iam consequuti fuissent. nam in uetustioribus Parisiensis Aca-
demie codicibus, qui constitutiones gymnasij continent, Bacellarij nominantur
à bacillo, ceu uidetur, deductio uocabulo: ut fuerit uelut quoddam mancipationis
signum in huiusmodi aliquod studium baculi traditio, quo sic ab alienis distingue-
rentur, imitatione antiquitatis, si non Romanorum, certè uel Francorum in Gal-
lia, uel Gothorum atq; Langobardorum in Italia. Quod, de promotione loquor,
sub idem tempus in iure apud Bononiam aiunt accidisse post aditam à Gratiano
Decretorum rhapsodiam. Mox quum doctorum numerus augetur, æditæ sunt
constitutiones de promotione, de numero annorum, & sancitum est, ut de diui-
nis differentes, non modo recepta scholæ decreta sequerentur, sed & uocabulis
uterentur, & loquendi formulis in ea schola natis. Ad quæ scriptorum quorum-
libet, siue ueterum, siue nouorum sententias exigerent, tantum non hæreseos ar-
guendas si dissiderent. Id autem non sine ratione factū est, ad seruandā uidelicet do-
ctrinæ concordiam. Quod genus sunt in disputatione Trinitatis, Essentia, Perso-
næ, supposita, notiones, relationes communes, personales, personarū cōstitutiuæ,
principia generationis, spirationis, distinctionis, relationes originis, circūincessio,
signa naturæ & ordinis, & ex natura rei & originis, & huiusmodi alia multa. Atq;
tale quidem est initium regni Theologorum. Porro qui fieri potest, ut ueteres sic
loquuti fuerint, ut loquuntur isti qui totam Aristotelis philosophiam indocte uer-
sam in suam Theologiam deriuarūt: Differens itaque de Trinitate Tertullianus
in libro aduersus Praxeam, Pater, inquit, tota substantia, filius deriuatio totius
& portio. Quod Theologi Parisienses dicerent iuxta suæ scholæ morem, Pa-
ter plenitudinem deitatis possidet in primo signo originis, quia à se eam ha-
bet, Filius in secundo signo originis, quia ab uno per generationem comuni-
catam à patre, Spiritus sanctus in tertio signo, quia à duobus per spirationem,
eandem numero essentiam cum omnibus essentialibus, nō notionalibus accepit.
Atque

Atq; hoc est quod alijs uerbis extulit Tertullianus cum inquit, Ex uno patre omnia quæ in deo, per substantiæ unitatem, & in unitate trinitas unius substantiæ. Item, Vnitas ex semetipsa deriuans trinitatē, non destruitur ab illa, sed administratur, ut tota substantia sit id quod una substantia indiuisa in tribus non solum in altera. Siquidem & Theologis mos est totum id uocare, quod perfectum uolunt dicere. Deniq; uidetur à Tertulliano filius appellari portio, quia nec pater, nec spiritus sanctus est, tamen si unus sunt deus tres personæ, & non filius qui pater, nec pater qui spiritus sanctus. Iam quū filium minorem patre dicit, intelligi debet, non quo ad deitatem quæ sit minor in eo, sed quatenus à patre generante genitus, mittente missus, dante accipiens, faciente factus (ut ipse loquitur) subiiciente sibi omnia à quo accepit, etiam quæ dei. Id quod scholastici uocant in patre auctoritatem, in filio subauctoritatē, concedentes alium esse habendi modum ea quæ communicata sunt per productiones personis duabus. Per gradum in deitate nihil aliud intelligit quàm signa originis, & non eundem modum habendi essentiam & essentialia. Quid nā autem gradum concedant, ordinem admittentes? Itaque quum sic dicit, Tres sunt non statu sed gradu, nō substantia sed forma, nec potestate sed specie, unius autem substantiæ & unius status, & unius potestatis, quia unus deus ex quo & gradus isti, & formæ, & species: statū uocat quod scholastici substantiam, gradum quod illi notionem, formam quod illi proprietates, speciem quod illi habendi modum uel signa. Quod autem dicit, filium & spiritum sanctū, secundum & tertium locum sortiri, tam consortes substantiæ patris, membra, pignora, & instrumenta, haud dubie significare uoluit duabus emanationibus productos filium & spiritum sanctum à patre improducto.

In eadem substantia eiusdem naturæ tres personas, tres res appellat, intelligens realiter, non essentialiter distinctas, quod Scholastici subtilius tria supposita uocant. Ad hæc filium qui & sermo & sophia patris dicitur, non tam genitum, productum, natum, procedentem, & emanantem dicit quàm creatum à patre, conditum & factum, quod alioqui sacris litteris peculiare est. Sed malo te, inquit, ad sensum rei quàm ad sonū uocabuli exerceas. Certi enim deum creari non posse, nec fieri, à quo, & per quem omnia, deferamus locationibus sacris. Proinde propositiones istæ, Omnis origo parēs est: quod ab origine est, progenies est. Item, Trinitas per cōsertos & connexos gradus à patre decurrit, De uulua cordis sui pater generat, ad bonū sensum sunt interpretanda. Hoc sanè constat, uocabulum aliud pro aliud ab illo usurpatum, quum, inquit, Sermo nunquā separatus à patre, aut aliud à patre, quia ego & pater unum sumus. Nam alibi dicit, Alium patrem, alium filium. Alium (inquit) non diuersitate aut diuisione, sed distributione & distinctione. Patrem enim & filium (inquit) duos dico cōiunctos, indiuisos, coherentes, non separatos, non diuersos. Item alio loco, ipsum quod pater & filius dicuntur, nōne aliud ab alio est? Itaque clare uides his uocabulis aliud & aliud secus usum quàm utitur hodie schola Theologorum. Alioqui in nullo libro cautius legi debet quàm in eo quē aduersus Praxean scripsit, unde periculum esse possit imprudenti lectori.

Animæ corpus tribuit Tertullianus, sed sui generis, qualem etiam de deo habuit opinionem. Nec tamen hinc (ut Aurelius Augustinus inquit) hæreticus creditur factus. Possent enim quoquo modo putari ipsam naturam substantiamq; diuinam corpus uocare, non tale corpus, cuius partes aliæ maiores, aliæ minores ualeant uel debeant cogitari, qualia sunt omnia quæ proprie dicimus corpora, quāuis de anima tale aliquid sentiat. Sed potuit (ut dixi) propterea putari corpus deum dicere, quia non est nihil, non est inanitas, non est corporis uel animæ qualitas, sed ubiq; totus & per locorū spacia nulla partitus, in sua tamen natura atq; substantia immutabiliter permanet.

Hæc

Hæc Aur. Augustinus ad Quoduultdeum. Extat etiam ecclesiasticum dogma tale. Creatura omnis corporea est, angeli & omnes cœlestes uirtutes corporeæ, licet non carne subsistant. Ex eo autem corporeas esse credimus intellectuales naturas, quod localiter circumscribuntur, sicut & anima quæ carne clauditur, & demones qui per substantiâ angelicæ naturæ sunt. Est autem hoc dogma in ordine xij. Cæterum diuus Augustinus libro decimo, de Genesi ad literam, errorem Tertulliani his duobus capitibus refellit, sic scribēs, Deniq; Tertullianus, inquit, quia corpus esse animam credidit, non ob aliud nisi quod eam incorporeâ cogitare non potuit, & ideo timuit ne nihil esset, si corpus non esset, nec de deo uoluit aliter sapere. Qui sane quoniam acutus est, interdū contra opinionem suam uisâ ueritate superatur quid enim uerius dicere potuit, quàm id quod ait quodam loco, Esse corporale, passibile est. Debuît ergo mutare sententiâ, qua paulo superius dixerat, etiâ deum corpus esse. Neq; enim arbitror eum ita desipuissē, ut etiam dei naturâ passibilem crederet, ut iam non Christus in carne tantum, neq; in carne & anima, sed in ipso uerbo per quod facta sunt omnia, passibilis & cōmutabilis esse credatur, quod absit à corde Christiano. Item cum animæ etiam colorem daret aereum ac lucidum, uentum est ad sensus, quibus eam membratim quasi corpus instituere conatus est, & ait, hic erit homo interior, alius exterior, dupliciter unus, habēs & ille oculos & aures suas, quibus populus deum audire & uidere debuerat, habens & cæteros artus, per quos in cogitationibus utitur, & in somnis fungitur. Ecce quibus auribus, & quibus oculis debuit audire & uidere deum populus, quibus anima in somnis fungitur, cum si ipsum Tertullianum quisquam uideret in somnis, nunquam se diceret ab eo uisum, & cum eo locutum, quem uicissim ipse non uidisset. Postremo si anima seipsam uidet in somnis cum sacētibus utiq; uno in loco membris corporis sui, ipsa per uarias imagines euagatur, quas uidet, quis eam uidit aliquando in somnis aerei coloris ac lucidi, nisi forte ut cætera quæ similiter falso uidet. Nam & hoc potest uidere, sed absit ut eam talem cum euigilauerit credat, alioquin quādo se aliter uiderit quod magis crebrum est, aut mutata erit anima eius, aut nec tūc animæ uidetur substantia, sed imago corporis incorporea, quæ miro modo sicut in cogitatione formatur. Quis enim Aethiops nō penē semper nigrum se uidet in somnis, aut si in alio colore se uidit, non magis miratus est, si fuit cum illo memoria. Aereo tamen colore ac lucido, nescio utrum se unquam uidisset, si nunquā istum legisset, uel audisset. Quid quod ducuntur homines talibus uisis, & de scripturis nobis uolunt præscribere tale aliquid esse non animam, sed ipsum deum, qualis figuratim sanctorum spiritibus demonstratus est, qualis etiam in sermone allegorico ponitur. Similia quippe sunt illa uisa talibus dictis, ac sic errant cōstituētes in corde suo simulachra uanæ opinionis, nec intelligentes ita sanctos de suis uisis talibus iudicasse, qualiter iudicant, si talia diuinitus in figuris dicta legerent uel audirent: sicut septem spicæ, & septem boues, septem anni sunt: sicut linteum quatuor lineis alligatum, uelut discus plenus uarijs animalibus, orbis terrarū est cum omnibus gentibus: sic etiam cætera, & multo magis quæ de rebus incorporeis corporalibus significantur, non rebus, sed imaginibus. Et item sequenti capite. Noluît tamen Tertullianus animam crescere substantia, sicut corpus, asserens etiam timoris sui causam, ne etiam decrescere substantia dicatur, inquit, atq; ita defectura credatur. & tamen quia per corpus eam localiter tendit, non inuenit exitū incrementorum eius, quam uult de semine exiguo æquari corporis quantitati, & ait: Si uis eius in quo naturalia peculia consita retinentur, saluo substantiæ modulo, quo à primordio inflata est, paulatim cum carne producat in membris. hoc forte non intelligeremus, nisi adhibita similitudine eorum quæ uidemus, planum faceret quod dicebat

rebat. Constitue, inquit, certum pondus auri, uel argenti rudem adhuc massam, collectus habitus est illi, & futuro interim minor, tamen continens intra lineam moduli totum, quod natura est auri uel argenti: dehinc cum in laminam massa laxatur, maior efficitur initio suo per dilatationem ponderis certi, non per adiectionem, dum extenditur non dum augetur: & sic quoque augetur, dum extenditur: licet enim & habitu augeri, cum statu non licet. tunc & splendor ipse perhibetur auri uel argenti qui prius fuerat quidem & in massa, sed obscurior, non tamen nullus. Tunc & alij atque alij habitus accedunt pro facilitate materiae, qua duxerit eam qui agit, nihil conferens modulo nisi effigiem. Ita & animae incrementa reputanda non substantiua, sed prouocatiua. Quis hunc crederet cum isto corde tam disertum esse potuisset sed tremenda ista sunt, non ridenda. ad hoc enim nunquam cogeretur si aliquid cogitare posset quod & sit, & corpus non sit. Quid autem absurdius quam putare massam cuiuspiam metalli ex aliqua parte crescere posse dum tunditur, nisi decreseat ex altera, uel augeri latitudine, nisi crassitudine minuatur? Aut ullum esse corpus manente naturae suae quantitate, quod undique crescat nisi rareseat? Quomodo igitur implebit anima ex illa stilla seminis magnitudinem corporis quod animat, si & ipsa corpus est, cuius substantia nullo accessu crescat? quomodo, inquam, implebit carnem, quam uiuificat, nisi tanto rarior fuerit, quanto grandius quod animauerit? Timuit uidelicet ne deficeret etiam minuendo si cresceret, & non timuit ut deficeret rarecendo, cum non cresceret. Sed quid amplius immorer, quando & sermo pergit in prolixiorem modum, quam petit terminandi necessitas, & sententia mea iam satis sit nota, uel quid certum teneam, uel unde adhuc dubitem, & quare dubitem. Proinde & hoc uolumen iam concludatur, ut quae sequuntur deinde uideamus. Haecenus Augustinus.

Error putantium corpus Christi in eucharistia tantum esse sub figura, iam olim condemnatus est, primum (ut scribit Lanfrancus in libro suo contra Berengarium) in synodo Vercellensi sub Leone pontifice Romano: deinde in concilio Turonensi sub Victore pontifice. Postremo in concilio sub Nicolao. Ad haec Theologi Parisienses hoc dogma communibus calculis inter impia retulerunt.

In libro de Poenitentia meminit exomologeseos id est actus poenitentiae. Cuius adhuc clarum uestigium extat in Halberstadiensi ecclesia, quae est in Saxonibus. Quam rem & Pius pontifex, & post hunc Volaterranus in literas retulerunt, sed uelut ritum barbaricum. Neuter enim intellexit. Volaterranus institutum uocat inauditum. Est autem huiusmodi. Singulis annis eligitur aliquis e plebe, qui coram coram poenitentis ac confitentis agat. Is in capite ieiunij quadragesimalis ad templum adductus in cultu lugubri & qui poenitentem deceat, nimirum caput obuiolatum habens, post sacrum inde eicitur. Perque totos illos quadraginta dies nudis pedibus uias urbis terit. Templorum moles circuit tantum, non subintrat, nec cum quoquam sermonem miscet. Canonici huic cibum praebent, quem ille qualem qualem boni consulit. Non indulget somno nisi post mediam noctem, idque in plateis. At in die quae dominicae coenae dicata est, ad templum reducit, & a sacerdote non absque longis, sed pulchris ceremonijs absolutus, a plebe stipem accipit. Huic Adamum uocare solent. Atque hoc est quod nonum caput Agathensis concilij praecipit, & refertur etiam a Gratiano distin. I. Est autem tale. In capite quadragesimae omnes publice poenitentes qui publicam suscipiunt aut susceperunt poenitentiam, ante fores ecclesiae se repraesentent episcopo ciuitatis, sacco induti,

*Institutum Ecclesiae Halberstadiensis.
Pius II.
R. Volaterranus*

Ss

nudis

*Presbyter pœ
nitentium*

nudis pedibus, uultibus in terram prostratis, reos se esse ipso habitu & uultu proclamantes. Ibi adesse debent Decani, id est, Archipresbyteri, Presbyteri parochiarum, & presbyter pœnitentium, qui eorum conuersationem diligenter inspicere debent, & secundum modum culpæ pœnitentiam per præfixos gradus iniungant. Post hæc episcopus in ecclesiam eos introducat, & cum omni clero septem pœnitentiæ psalmos in terrâ prostratus cum lachrymis pro eorum absolutione decanet. Tunc resurgens ab oratione, iuxta quod canones iubent, manus eis imponat, aquam super eos benedictam spargat, cinerem prius mittat, deinde cilicio capita eorum cooperiat, & cum gemitu & crebris suspirijs eis denunciet, quod sicut Adam proiectus est de paradiso, ita & ipsi ab ecclesia pro peccatis suis abijciuntur. Post hæc iubeat ministris, ut eos extra ianuas ecclesiæ expellant. Clerus uero prosequatur eos cum responsorio: In sudore uultus tui uesceris. & cætera, ut uidentes sanctam ecclesiam pro facinoribus suis tremefactam atq; commotam, non parui pendant pœnitentiam. In sacra autem domini cœna, rursum ab eorum decanis, & presbyteris ecclesiæ liminibus repræsententur. Haecenus decretum Agathensis Concilij retulimus. Porro de secreta ista confessione re longe saluberrima qua hodie ecclesia utitur, Decretum Vuormaciensis concilij reperi, in hunc modum: Si quis pro aliquo criminali peccato ad nos pœnitentiam acturus uel suscepturus accesserit, oportet nos in primis rei ueritatem ad liquidum interrogando discutere. Deinde si fidem rectam & Christianam credulitatem fideliter pronunciet, id est, Pater noster, & Credo in deum, quam statim coram nobis memoriter canere cõpellatur. Et si talis persona est quæ nõ intelligat, neq; etiam bene illam memoriter teneat, exponemus illi prout tunc necesse est. Et ut melius nobis statuto die reddat, præcipientur. Præterea studiosè perscrutandum, an diuersis erroribus sit implicatus: sicut quidam increduli, lapides, lycos, arbores, & huiusmodi uanitates relicta ecclesia uenerantur, & uanissimam phantasiæ deceptionis illusionem in somnijs obseruant. Inquirendum etiam ab eo si uelit pro Christi amore omnem iracundiam dimittere illi cui inimicus est. Aut si habeat quis aliquid aduersus eum, unde reconciliari debeat: sicut dominus in Euangelio docet: Si ergo offers munus tuum ad altare &c. Et alibi ait: Sic & pater meus faciet uobis, si non remiseritis, &c. Et deo in oratione cottidie dicimus: Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Et de alijs uitijs, quantum ei deus dederit posse, deinceps se emendaturum promiserit, tunc cum omni deuotione, ante absidem suscipi debet ad pœnitentiam. Atque tale quidem est Vuormaciense decretum.

Quod uero in capite quadragesimæ fieri confessio debeat, aliud decretum reperi, cuius synodi sit nescio, nam titulo carebat, estq; huiusmodi: Presbyteri admonere debent plebem sibi subiectam, ut omnis qui se sentit mortifero peccati uulnere fauciatum, feria quarta ante quadragesimam cum omni festinatione recurrat ad uiuificatricem matrem ecclesiam, ubi quod male commisit cum omni humilitate & contritione cordis simpliciter confessus, suscipiat remedia pœnitentiæ, secundum modum canonicis autoritatibus præfixum. Non solum autem ille qui mortale aliquid commisit, sed etiam omnis homo quicumq; se recognoscit immaculatam Christi tunicam, quam in baptismo accepit, peccati macula polluisse, ad proprium sacerdotem festinet uenire, cum puritate mentis omnes transgressiones, omnia peccata, quibus dei offensam se incurrisse meminit, humiliter confiteatur. Et quicquid à sacerdote fuerit iniunctum, ac si ab ipso omnipotentis dei ore esset prolatum, ita diligenter attendat, & cautissime obseruet. Consentit cum hoc quod in Pœnitentiario Romano legitur, in hunc modum: Hebdomada priori ante initium

tium quadragesimæ, presbyteri plebeium ad se conuocent populū, & discordan-
 tes canonica autoritate reconcilient, & omnia iurgia sedent. Et tunc primum con-
 fitentibus peccata, dent pœnitentiā, ita ut antequam caput ieiunij ueniat, omnes
 confessi pœnitentiā acceptā habeāt, ut liberius dicere possint; Dimitte nobis debi-
 ta nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. hucusq; ex Pœnitentiario.
 Ceterū non solum apud Tertullianū, sed etiam apud eos, qui multis seculis post
 uixerūt, fit mentio de Exomologesi id est actū pœnitētię, quā Cōfessio criminum
 necessario præcedebat, siue publicē fieret de publicis flagitijs, siue priuatim de pri-
 uatis. Vnde nostra secteta confessio nata uidetur, imō remansisse potius, res non
 noua sed antiquissima. De qua tamen tanq; de ea quæ præcepta fuerit qui loquan-
 tur, inter ueteres haud temere reperies. De Exomologesi complures elegantissimi
 sermones extant Cæsarij illius Arelatensis, inter quos eminet ille, cuius initium, *Cæsarius Arelatensis*
 Quotiescunq;. Quin ipse Ioannes Chrysostomus, quāquam pluribus locis suam
 de Exomologesi & pœnitentia sententiā indicat, uix tamen alibi id uel magis in-
 genue, uel apertius testatur, quā in sermone, cui titulus est, *περί μετανοίας καὶ ἐξο-
 μολογήσεως*, quem ego nuper inter alia eius opera nondum uersa reperi; ubi sic scri-
 bit de exomologesi: *νωμί δὲ ὅτι ἀνάγκη πρὸντων μαρτύρων ἐξομολογήσασθαι. Πρὸς τοῖς
 λογισμοῖς γινώσκω τῶν πεπλημενισμένων ἁ ἐξέτασις. ἀμάρτυρον ἔστι τὸ δικάζειν. ὁ θεὸς
 ὑπάρτει μόνῳ ἐξομολογῆσαι καὶ τὰ λοιπὰ. Et paulopost, ὅτι τὰ ἁμάρτυρον δὲ δικά-
 ζειν, καὶ οὐ αὐτὸς δικάζει ὁ ἁμάρτηκός.* Porro tametsi in collectaneis quibusdam
 Græcis multa compererim de exomologesi & pœnitentia, partim ex ueteribus;
 Basilio, Chrysostomo, Maximoq;, partim ex iunioribus Nilo, Climace, Isaaco, &
 Thalassio monachis desumpta, placuerunt tamen in primis quæ nuper ex codice
 quodam uetustiori exeripsi, ex libello, De medicina pœnitentiæ, qui Augustino
 inscribitur, & aliunde etiam, per studiosum quempiam sublecta. Nam à Gratiano
 uarijs locis uarijs titulis citantur. Ea q; uisum est huc transponere, quod hic simul
 legi possint, quæ alibi uel sparsim, uel truncate habentur. Imò libellus De pœniten-
 tiæ medicina sic latet inter opera Augustini, ut raro legatur. Vnde hæc sunt pro
 maiori parte ad uerbum accepta. Sic autem exorditur, Vita (inquit) humana quā
 talibet præpolleat fecunditate iustitiæ, sine peccatorum remissione non agitur.
 Quoniam filij dei quamdiu mortaliter uiuunt, cum morte confligunt, & sic spiri-
 tu dei excitantur, & tanquam filij dei proficiunt ad deum, ut etiam spiritu sancto,
 adgrauante corruptibili corpore tanquā filij hominis, in quibusdam motibus de-
 ficiant ad seipsos, & ideo peccent. Interest quidem quantum. neq; enim quia pec-
 catum est omne crimen, ideo crimen est etiam omne peccatum. Itaq; sanctorū ui-
 tam quādiu in hac morte uiuitur, inueniri posse dicimus sine crimine. Vnde Apō-
 stolus eligendum dicit episcopum, si quis sine crimine est. Peccatum autem si dixē-
 rimus quia nō habemus, ait alius Apostolus, nos ipsos seducimus, & ueritas in ho-
 bis nō est. Sed neq; de ipsis criminibus quatnlibet magnis in sancta ecclesia remit-
 tendis dei misericordia desperanda est agentibus pœnitentiam, secundū modum
 cuiusq; peccati. In actione autem pœnitentiæ ubi tale cōmissum est, ut is qui com-
 misit, à Christi etiā corpore separetur, non tam considerata est mensura tempo-
 ris quā doloris. Cor enim contritum & humiliatum deus non spernit. Verum
 quia plerūq; dolor alterius cordis occultus est alteri, nec ad aliorum notitiam per-
 uerba uel quęcunq; alia signa procedit, cum sit corā illo cui dicitur, Gemitus meus
 à te non est absconditus, recte constituuntur ab his, qui ecclesijs præsunt, tempora
 pœnitentiæ ut satisfiat etiam ecclesiæ in qua remittuntur ipsa peccata, extra eam
 quippe non remittuntur. Ergo cum tanta est plaga peccati atq; impietas morbi, ut
ut satisfiat ecclesiæ
medicamenta

medicamenta corporis & sanguinis domini differenda sint, auctoritate antistitis debet se quisque ab altario remouere ad agenda poenitentia, & eadem auctoritate reconciliari. Hoc est enim indigne accipere corpus & sanguinem domini, si eo tempore accipiat, quo debet agere poenitentia. Nam & ipsa poenitentia quando digna causa est, ut secundum morem ecclesiae agatur, plerumque infirmitate non agitur, quia & pudor timor est displicendi, dum plus delectat hominum existimatio quam iustitia, qua se quisque humiliat poenitendo. Vnde non solum cum agitur poenitentia, uerum etiam ut agatur, dei misericordia est necessaria. Alioquin non diceret Apostolus de quibusdam: Ne forte det illis deus poenitentiam. Et ut Petrus amare fieret, premissit Euangelista & ait: Respexit eum dominus. Iudicet ergo seipsum homo uoluntate dum potest, & mores conuertat in melius, ne cum iam non poterit, etiam praeter uoluntatem a domino iudicetur. Et cum in se protulerit seuerissimae medicinae, sed tamen medicinae sententiam, ueniat ad antistites, per quos illi in ecclesia clauis ministrantur, et tanquam bonus incipiens esse filius, maternorum membrorum ordine custodito a praepositis sacramentorum accipiat satisfactionis suae modum, & supplex. Id tamen agat quod non solum ipsi prosit ad recipiendam salutem, sed etiam ceteris ad exemplum, ut si peccatum eius non solum in graue eius malum, sed etiam in tanto scandalo aliorum est, atque hoc expedire utilitati ecclesiae uideatur ac plebis, agere poenitentiam non recuset. Non resistat, ne letali & mortiferae plagae per pudorem addat tumorem. Memineris semper, Quia deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Quid enim infelicius, quid peruersius quam de ipso uulnere quod latere non potest, non erubescere, & de ligatura plus erubescere? Nemo arbitretur propterea se consilium salubre huius poenitentiae debere contemnere, quia multos forte aduertit & nouit ad sacramenta altaris accedere, quorum talia crimina non ignorat. Multi enim corriguntur ut Petrus, multi tolerantur ut Iudas, multi nesciuntur donec ueniet dominus & inluminabit abscondita tenebrarum & manifestabit cogitationes cordis. Nam plerique propterea nolunt alios accusare, quia se per illos cupiunt excusare. Plerique autem boni Christiani propterea tacent, & sufferunt aliorum peccata quae nouerunt, quia docu mentis saepe destituuntur, ut ea quae ipsi sciunt iudicibus ecclesiasticis probari possint. Quamuis enim uera sint quaedam, non tamen iudici facile credenda sunt, nisi certis indicijs demonstrantur. Nos uero a communione quenquam prohibere non possumus, quamuis haec prohibitio nondum sit mortalis, sed medicinalis, nisi aut sponte confessum, aut aliquo siue seculari, siue ecclesiastico iudicio accusatum atque conuictum. Quis enim sibi utrunque audet assumere, ut cuiquam ipse sit & accusator & iudex? Non enim temere & quomodolibet, sed per iudicium ab ecclesiae communione separandi sunt mali, ut si per iudicium auferri non possint, tollerentur potius uelut palea cum tritico usque ad ultimum uentilabrum, uel pisces mali cum bonis, usque ad segregationem quae futura est in litore, hoc est, in fine saeculi. Plerique autem attendunt multos etiam in ipsis honoribus ecclesiasticis praepositorum & ministrorum, non congruenter uiuere sermonibus & sacramentis quae per eos populis ministrantur. O miseros homines, qui eos intuendo Christi obliuiscuntur, qui & tanto ante praedixit, ut legi dei potius obtemperarent, quam imitandi uideantur illi, qui ea quae dicunt non faciunt. Et traditorem suum tolerans usque in finem, etiam ad euangelizandum cum ceteris misit. Quinam hominum erit, qui sibi manendum existimet in itinere, cum uiderit militaria lapidea literis plena, uiam docere, & non ambulare? Fortasse alius dicat: Ego iam baptizatus in Christo, quo mihi omnia praeterita peccata dimissa sunt. Vilis factus sum nimis, iterans

*Et hac prima
ria causa fuit
instituenda pu
blice satisfac
tionis sine poe
nitentiae.*

*Attende lector
quod dicit, co
filiu salubre.*

*Hoc quosdam
retrahabat a
publica poeni
tentia.*

*Accusabatur
apud ecclesiam
homines.*

*Documētis et
testimonijs co
uincebantur,
quos olim ex
communicarit
ecclesia.*

Iudicium.

*Alteru quod
retrahabat
quosdam ab
agenda publi
ca poenitentia.*

*Statua Mercu
riales*

iterata uias meas, & canis horribilis oculis dei conuersus ad uomitum suum, quò abibo à spiritu eius, & à facie eius quò fugiam: Quò frater: nisi ad eius misericordiam pœnitendo, cuius potestatem peccando contempleras. Nemo enim recte fugit ab illo, nisi ad illum: ab eius seueritate ad eius bonitatem. Quis enim locus te excipiet fugientem, ubi eius præsentiā nō inueniat: Si ascenderis in cœlum ibi est, si descenderis in infernum adest. Recipe ergo pennas tuas in directum, & habita in spe. In extremo huius seculi. Etenim illuc manus sua perducet te, & perducet te dextera sua. Quicquid enim feceris, quæcunque peccaueris, adhuc in hac uita es, unde omnino, si sanare nolle, auferret. Cur ergo ignoras, quia patientia dei ad pœnitentiam te adducit: Qui enim clamando non tibi persuasit ut non recederes, parcendo clamat ut redeas. Sed non sufficit mores in melius commutare, & à factis malis recedere, nisi etiam de his quæ facta sunt, satisfiat domino, per pœnitentiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperatibus eleemosynis: Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur deus. Non enim dictum est, ut tantum abstinemus a peccatis, sed & de præteritis (inquit) deprecare dominum, ut tibi dimittantur. Oportet igitur ad pœnitentiam accedere cum omni fiducia, & ex fide credere indubitanter, pœnitentia aboleri posse peccata, etiam si in ultimo uitæ spiritu admissorum pœniteat, & publica lamentatione peccata prodantur, quia propositum dei quo decreuit saluare quod perierat, stat immobile. Et ideo quia uoluntas eius non mutatur, siue emendatione uitæ, si tempus conceditur: siue supplici confessione, si continuo uita exceditur, uenia peccatorum fideliter præsumatur, ab illo, qui non uult mortem peccatoris, sed ut conuertatur à perditione pœnitendo, & saluatus miseratione domini uiuat. Sed fac incertum esse, utrum ignoscat deus, quid perdit homo cum supplicat deo: Quis enim certus est qui salutem perdere non dubitauit, cum offenderet deum: Quis enim certus est etiam quod Imperator ignoscat: & tamen pecunia funditur, maria transeuntur, procellarum incerta subeuntur, & ut mors uitetur, perle mors ipsa suscipitur, supplicatur deinde per homines homini. Sine dubitatione fiunt ista, cum sit dubium quo fine proueniant. Et tamen certiores sunt clauis ecclesiæ, quam corda regum: quibus clauibus quodcumq; in terra soluitur, etiam in cœlo solutum promittitur. Et multo honestior est humilitas, qua se quisque humiliat ecclesiæ dei: & labor minor imponitur, & nullo temporalis mortis periculo mors æterna uitatur. Hæc dicta sunt de publica satisfactione, qua quisque humiliando se non solum coram deo, sed etiam coram ecclesia, quæ habet clauis regni cœlorum, in qua fit remissio peccatorum ad arbitrium antistitis, satisfacere debet. Sed & secreta satisfactio, ne solui mortalia crimina non negamus. Sed mutato prius seculari habitu, infesso religionis studio, per uitæ correctionem, & iugi imò perpetuo luctu, miserante deo. Ita duntaxat, ut contraria pro his quæ pœnitet, agat. De quotidianis autem leuibusq; peccatis, sine quibus hæc uita non ducitur, quotidiana fidelium oratio satisfacit. Eorum est enim dicere: Paternoster qui es in cœlis, qui iam tali patre regenerati sunt ex aqua & spiritu. Delet omnino hæc oratio dominica quotidiana peccata. Delet & illa à quibus uita fidelium etiam scelerata gesta à se pœnitendo in melius mutata discedit, si quemadmodum ueraciter dicitur: Dimitte nobis debita nostra, quoniam non desunt quæ dimittantur, ita ueraciter dicatur: Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris, id est, fiat quod dicitur, quia & ipsa eleemosyna est, ueniam homini petenti ignoscere. Ac per hoc ad omnia quæ utili misericordia fiunt, ualet quod dominus ait: Date eleemosynam, & ecce omnia munuscula sunt uobis. Non solum ergo qui dat esurienti cibum, sitienti potum, nudo uestimentum

*Amplectenda
pœnitentia*

*Satisfactio
pro perpetratis
criminibus*

*Ex lib. dogmatum
ecclesiasticorum*

*Quædam ex
publica confessione,
sicut doctores
in præfatione ecclesiasticorum
dogmatum.
Clauis ecclesiæ*

*Secreta satisfactio.
Venialia
peccata*

*Per orationem
dominicam etiam
crimina pœnitenti
remittuntur.
Ignoscencia
eleemosynæ
genus*

stimentum, peregrinanti hospitium, fugienti latibulum, agrotò uel infirmo utilita-
 tionem, captiuo redemptionem, debili subuectionem, ceco deductionem, tri-
 sti consolationem, non sano medelam, erranti uiam, deliberanti consilium, &
 quodcunque necessarium est indigenti: uerum etiam qui dat ueniam peccanti, elee-
 mosynam dat. Et qui emendat uerbere, in quem potestas datur, uel coercet ali-
 qua disciplina, & tamen peccatum eius quo ab illo læsus aut offensus est, dimittit ex corde, id est, orat ut ei dimittatur, non solum in eo quod dimittit atque orat, uerum etiam in eo quod corripit, & aliqua emendatoria poena plectit, eleemosynam dat, quia misericordiam præstat. Multa enim bona præstantur inuitis, quando eorum consulitur utilitati non uoluntati. Multa itaque sunt genera eleemosynarum, quæ cum facimus adiuuamur, ut dimittantur peccata nostra, sed ea nihil est maius qua ex corde dimittimus, quod in nos quisque peccauit. Quisquis autem roganti & poenitenti, ex corde non dimittit, nullo modo existimet à deo sua peccata dimitti. Quæ sint autem leuia, quæ grauiora peccata, non humano, sed di-
 uino sunt pensanda iudicio. Videmus enim quædam ab ipsis quoque apostolis ignoscendo fuisse concessa, quale illud est quod uenerabilis Paulus coniugibus ait: Nolite fraudare inuicem, nisi ex consensu ad tempus ut uacetis orationi, & iterum reuertamini in id ipsum, ne tentet uos satanas propter incontinentiam uestram. Quod putari posset non esse peccatum misceri scilicet coniugi non filiorum procreandorum causa (quod bonum est nuptiale) sed carnalis etiam uoluptatis: ut fornicationes siue adulterium, siue cuiusquam alterius immunditiæ mortiferum malum, quod turpe est etiam dicere, quò potest tentante satana libido pertrahere, incontinentium deuilet infirmitas. Posset ergo, ut dixi, hoc putari non esse peccatum, nisi addidisset: Hoc autem dixi secundum ueniam, non secundum imperium: Quis autem iam neget esse peccatum, cum dari ueniam facientibus apostolica auctoritas fateatur: Tale quiddam est, ubi dicit: Iam quidè omnino delictum est, quia iudicia habetis uobiscum. Quare non magis iniquitatem patimini: quare non potius fraudamini: ut ad illud redeatur, quod Dominus ait: Si quis uoluerit tunicam tuam tollere, & iudicio tecum contendere, dimitte illi & pallium. Et alio loco: Qui aufert quæ tua sunt, ne repetas. Prohibuit itaque suos Apostolos de secularibus rebus cum alijs habere iudicium, quod dicit esse delictum. Et tamen cum sint in ecclesia talia iudicia finiri, inter fratres fratribus iudicantibus, extra ecclesiam uero terribiliter uetat, manifestum est, etiam hic quod secundum ueniam concedatur infirmis. Sunt autem quædam, quæ leuissima putarentur nisi in scripturis demonstrarentur opinione grauiora. Quis enim dicentem fratri suo Fatue, reum gehennæ putaret, nisi ueritas diceret: Aut quis existimaret, quàm magnū peccatum sit, dies obseruare, & menses, & annos, & tempora, sicut obseruant qui certis diebus, siue mensibus, siue annis uolunt aut nolunt aliquid inchoare: eo quod secundum uanas doctrinas hominum fausta uel infauista existimēt tempora, nisi magnitudinem ex timore Apostoli pensaremus, qui talibus ait: Timeo uos ne forte sine causa laborauerim in uobis. Quàm multa sunt alia peccata, siue in loquendo de rebus & negotijs alienis, quæ non ad te pertinet: siue in uanis cachinnationibus, cum scriptum sit: Stultus in risu exaltat uocem suam, sapiens autem uix tacite ridebit. Siue in ipsis elcīs quæ ad necessitatem sustentandæ huius uitæ præparantur, auarior atque immoderatio appetitus: siue in uendendis & emendis rebus caritatis & utilitatis uota peruersa. Propter hæc & huiusmodi peccata, & alia, licet his minorra, quæ fiunt uerborum & cogitationum offensionibus, apostolo Iacobo confitente ac dicente: In multis enim offendimus omnes, oportet cotidie crebroque oramus dominum

dominum, atq; dicamus: Dimitte nobis debita nostra. Nec in eo quod sequitur, mentiamur: Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. Pro quibus etiam sacrificia & elemosynarum & ieiuniorum quisq; pro suis uiribus offerre non cesset. Cæterum pro illis peccatis quæ legis decalogus continet, & de quibus Apostolus ait: Quoniam qui talia agunt, regnum dei non possidebunt, illa actio poenitentiae subeunda est, in qua maiorem in se quisq; seueritatem debet exhibere, ut à seipso iudicatus non iudicetur à domino. Quæ actio poenitentiae tunc erit perfecta & deo acceptabilis, si ascenderit homo aduersum se tribunal mentis suæ, & constituerit se ante faciem suam, ne hoc ei postea fiat, sicut comminatur deus peccatori. Atq; ita constituto in corde iudicio adsit accusatrix cogitatio, testis conscientia, carnifex timor. Inde sanguis animæ confitentis per lachrymas profluat. Postremo ab ipsa mente talis sententia proferatur, ut se indignum homo iudicet participatione corporis & sanguinis domini. Versetur ante oculos imago futuri iudicii; & cum alij accedunt ad altare dei, ipse uero non accedit, cogitet quàm sit cōtremiscenda illa poena, qua percipientibus alijs uitam æternam, alijs in mortē præcipitantur æternam. Mensuram autem temporis in agenda poenitentia idcirco non satis adtente præfigunt canones pro unoquoq; crimine, sed magis in arbitrio antistitis relinquendum statuunt: quia apud dominum non tam ualet mensura temporis quàm doloris: nec abstinencia tantum ciborum, sed mortificatio potius uitiorum. Propter quod tempora poenitentiae fide & conuersatione penitus abbrevianda præcipiunt, & negligentia protelanda. Extant tamen pro quibusdam culpis modi poenitentiae impositi, iuxta quos cæteræ perpendendæ sunt culpæ, cum sit facile per eosdem modos uindictam & censuram canonum æstimare.

Hæc dicta sunt uelut à præfante in uolumen tribus distinctum libris, quorum primus ea continebat quæ sunt de poenitentia & poenitentibus, criminibus atq; iudicijs. Secundus, maxime de accusatis & de accusatoribus ac testibus, cum cæteris ad hæc pertinentibus ecclesiasticis regulis. Tertius, de sacerdotum ordinibus. Quos libros magno redimere cupiam, sed iniuria temporis & hominum incuria deperditi sunt, solo hoc opusculo saluo quod præfationis illic uicem habet, & huc totum à me est appositum studiosis rerum Christianarum consulturo. Testatur in calce se non tantum Oecumenica concilia secutum, sed quædam ex prouincialium synodorum constitutionibus accepisse, in quibus præsidere solet Metropolitani episcopus, quo libentius legere uelim modo dictos libros. Nam constitutiones Prouincialis synodi, quam iussu Ludouici Pij Cæsaris Magonciaci habuit Rabanus Archiepiscopus cum coepiscopis suis, Samuele, Gozbaldo, Hembone, Gozbratho, Hemmone, Vualdgario, Ansgario, Otgario, Lantone, Salomone & Gebaharto, cū reliquis collegis, coepiscopis, abbatibus, monachis, presbyteris, & cæteris ecclesiasticis ordinibus, dici uix potest quàm mihi placuerint, cum nuper in meas manus casu uenissent. sed nec hæ erant integræ, & quod in primis ego cognoscere cupiebam, id deerat. Cæterum ex eo libro modum inquirendorum criminū deprehēdi, ex urbe ut uidetur, à Nicolao pontifice, Ratholdo sancti Argenteratenensis ecclesiæ episcopo missum. Nam sæpe sum demiratus quoniam pauci homines ad publicam poenitentiam pertrahi potuerint, cum iste secretioris confessionis modus forte nondum esset institutus præsertim sub præcepto, & sua sponte nullus seipsum facile apud ecclesiam aut ecclesiæ ministrum antistitem accuset aut prodatur. Sic autem illic scriptum erat: In concilio publico ab episcopo habito primitus iurare debent de uillis singulis fidelissimi quique, liberi & seruitres uel quatuor, seu etiam plures, ut rei ueritas omnino inquiratur.

§ 4. Iuramentum

Peccata aduersus decem præcepta

Modus seuerioris poenitentiae

Constitutio synodi Magonciensis, in qua præfedit Rabanus

Modus inquirendi in criminis, ut publice poeniterent

*Attende hæc
uerba, necdū
ad publicam
pœnitentiam
uenit*

Iuramentum autem illud huiusmodi esse debet, Quicquid in illa uilla, in qua habitat, ueraciter sciat uel serio audierit actum contra fidem rectam & Christianitatem, episcopum aut eius nuncium, quantum recordari possit, & scientia subministrat, non lateat. Post iuramentū uero episcopus per singula numerare debet, quæ prius iuramento comprehendit: hoc est, si uir super uxorem suam, aliquam clanculo corrupit. Si cum duabus cognatis, siue mulier cum duobus propinquis fornicata sit. Si commatrem spiritalem aut filiolum suam stupro uiolauit. Si qua mulier partum suum necauit, uel conceptum quocunque modo excussit. Si quis cognatum suum uoluntate an casu occidit seu mordridum fecit, & necdum ad publicam pœnitentiam uenit. Si mulier maritum suum, aut maritus uxorem consilio iniquo interemit. Si quis uirum aut foeminam ueneno aut alia aliqua potione occidit, & qui hoc (scilicet uenenum) machinatur. Si sciant diuinatrices uel augures, etiam illos qui per incredulitatem illas inquirant. Si sciant meretrices, quia meretrix appellatur, si uno contempto cum alijs fornicatur, licet nupta non sit. Si illos etiam sciant, qui cum excommunicatis habent communionem. Si illos sciant, qui conuicti sunt peiurium perpetrasse. Si & illos nouerint, qui loca non deo dicata contra fidem ecclesiasticam colunt, & ad Christi ecclesias uenire contemnunt. Illos etiam si sciant, qui indictum obseruare ieiunium negligunt. Hæc omnia dum episcopus habeat recitata, iuratores per iuramentum commoneat. Ceteros uero omnes, nobiles & ignobiles, per bannum Christianitatis constringat, ut suprascriptas res minime cælent, ac sic in die iudicii ante tribunal domini nostri Iesu Christi rei occultationis præfatarum rerum nefandarum non inueniantur. Hoc etiam indicat & per bannum contestetur, ut nemo per ullius timorem nec fauorem, uel etiam amicitiam, præfata reticeat ueraciter scita, neque per odium neque per inimitiam ullam quicquam alicui inroget, quæ ueraciter non possit probare. Horum aliqua si antea in præsentiam episcopi allata essent, eiusque iudicio terminata, & postea iterata comperta fuerint, ueluti in initio referantur, & episcopali decreto constituentur. Habes igitur ex hac inquirendi formula, quomodo homines ad publicam pœnitentiam etiam inuiti fuerint pertracti. nam uerisimile est quosdam melioris naturæ suapte sponte fuisse pœnitentiæ amplexos, nemine accusante aut denunciante, sed ualde paucos. Quem morem deprehendendorum criminū gratia institutum, quo flagitiosi ad pœnitentiam publice peragendam adducerentur, ut pleraque alia, ex uetustate relicta, adhuc obseruant apud nos Archidiaconi, cum anno quem bisextilem uocant, diocesium circueunt & uisitant. Porro si quis atrocius aut insolentius aliquod crimen designasset, cui dignam pœnam ex pœnitentiarario suo non posset iniungere episcopus, ut erat illorum temporum mira simplicitas, quibus omnes ecclesiæ cathedrales à cœnobitis, quales hodie canonici Augustinianos mutatis ceremonijs appellant, possidebantur: si inquam episcopus sibi non fideret, mittebat talem ad apostolicam urbem Romanæ sedem, ad quam olim religionis causa frequens confluebat populus ex omnibus orbis regionibus, ubi presbyterorum erat multitudo, quos & uitæ sanctitas & eruditio sacrarum literarum pariter commendabant. Sic Ratholdus Argentoratensis episcopus, presbyterum quendam occisæ matris reum ad Nicolaum pontificem Romanam misit. Quemadmodum indicat huius epistola, qua Ratholdo respondet, quam Constitutionibus Magontiacensis synodi, quarum ante memini, reperi coniunctam unam cum duabus alijs ad Carolum Magontiacensem episcopum, quem con fratrem suum uocat Nicolaus, & item duabus ad Salomonem Constantiensem episcopum. Citatur hæc à Gratiano xxxij. quæst. ij. Latorem ubi mendum inoleuit

Enormiter flagitiosi Romæ mittebantur

uit in omnibus codicibus, quos ego uiderim, non excusis modo, uerum etiam manu scriptis. Nam pro argentea retentis, legendum est, Argentoratensis, ab Argentorato, quam Germani maiores nostri transito Rheno cum magna parte Belgicæ occupatam, mox pro suæ linguæ commoditate duabus primoribus syllabis spoliantes, & torato burgum adijcientes, primo Toratburg, deinde Stratiburg appellarunt, ut in antiquis codicibus adhuc legitur, hodie Strasburgum uocamus. Est autem exemplum pontificiæ epistolæ huiusmodi. NICOLAUS episcopus, seruus seruorum dei, Reuerendissimo & sanctissimo Ratholdo, episcopo sanctæ Argentoratensis ecclesiæ. Dum uniuersis mundi partibus credentium agmina principis Apostolorum liminibus properant, quidā uir nomine. N. uenit uestre beatitudinis epistolam gerens, quam nostro contulit præsulatui, cuius paginam perlegentes, matricidam illum esse cognouimus. Quo facto multis fletibus contristati sumus, lachrymisq; profusis ualde doluimus. Idcirco præcipimus, & patrum aliorum censuris statuimus, ut sub pœnitentiæ iugo permaneat, ita ut unum per unum ecclesiam non ingrediatur, sed ante fores basilicę orans ac deprecans deum perseueret, qualiter tanto eripiatur piaculo. Completo uero anni curriculo, introeundi in ecclesiam licentiam habeat. Tamen inter audientes stet, & nondum communice. Completo autem trium annorum curriculo, sacre communionis illi gratia cōcedatur. Oblationes uero non offerat, nisi postquam aliorum VII. annorum curricula expleantur. In his autem omnibus annis atq; temporibus carnem non manducet, nec uinum bibere præsumat, exceptis festis diebus atq; dominicis, & a Pascha usq; ad Pentecosten. Et quocunq; ire uoluerit, nullo uehiculo deducatur, sed pedibus proficiscatur, arma non sumat, nisi cōtra paganos. Ieiunet autem tres dies per hebdomadam usque ad uesperam. A propria quidem ac legitima sua coniuge non separetur, ne fornicationis uoragine corruat, quod nolumus nec optamus. Si autem ante trium annorū cursum, finis uitæ illius adpropinquauerit, corporis & sanguinis domini nostri Iesu Christi particeps fiat: sin autem, ut supra statuius, cuncta efficiantur. Tamen si illius conuersationem & lachrymarum fontem in omnibus uideritis floridis actionibus & optimis operibus pullulare, humanius circa eum uestra sollicitudo peruigil appareat, mitisq; omnibus demonstretur. Optamus uos in Christo bene ualere. Sed de his iam plus satis. Nam hic locus plura addere non patitur.

In libro de Monogamia perperam sentit de perpetua uirginitate deiparæ Mariæ, scribens Christum uirginem enixam, semel nupturam post partum. Vnde hunc etiam in testem aduocarat Heluidius in libro suo quē refellit Hieronymus. Qui calore quidem disputationis commotior facilius regessisse uidetur, De Tertulliano nihil, inquit, amplius dico, quā ecclesiæ hominem non fuisse. Huic errori opponemus Ecclesiasticum dogma, quod incipit: Integra fide credendum est. in ordine LXIX.

Quod si his Theologi placari non poterunt, diui Hieronymi consilium sequamur, Tertullianum sic interdum esse legendum monentis quomodo Origenem, Nouatum, Arnobium, Apollinarium, & nonnullos ecclesiasticos scriptores Græcos pariter & Latinos, ut bona eorum eligamus, uitemusq; contraria, iuxta Apostolum dicentem, Omnia probate, quæ bona sunt tenete. Quod Hieronymi consilium ante etiam indicauimus.

De Tertulliano sic meminit diuus Aur. Augustinus in libro de hæresibus ad Quoduultdeum: Tertullianistæ, inquit, à Tertulliano, cuius multa leguntur opuscula

*Restituitur
Argentoratensis
si ecclesiæ suū
nomen.*

*Argentoratū,
hodie Stras-
burgum cor-
rupte.*

*Frequens ho-
minum cōcur-
sus olim ad ur-
bem*

*Talis erat ue-
terum pœnitē-
tia publica
Inter audien-
tes, hoc est, in-
ter catechu-
menos*

scula eloquentissime scripta. usq; ad nostrum tempus paulatim deficientes, in extremis reliquijs durare potuerunt in urbe Carthagenensi. Me autem ibi posito ante aliquot annos (quod etiā te meminisse arbitror) omni ex parte consumpti sunt. Paucissimi etiam qui remanserant in Catholicam transierunt, suamq; basilicā quę nunc etiam notissima est, catholicę tradiderūt. Tertullianus ergo, sicut scripta eius indicant, animam dicit immortalem quidem, sed eam effigiatum corpus esse contendit, neq; hanc tantum, sed ipsum etiam deum corporeum esse dicit, licet nō effigiatum. Nec tamen hinc hæreticus creditur factus. Posset enim quoquo modo putari ipsam naturam substantiamq; diuinam corpus uocare, non tale corpus cuius partes alię maiores, alię minores ualeant uel debeant cogitari. qualia sunt omnia quę prōprie dicimus corpora, quamuis de anima tale aliquid sentiat. Sed potuit, ut dixi, propterea putari corpus deum dicere, quia non est nihil, non est inanitas, non est corporis uel animę qualitas, sed ubiq; totus, & per locorum spacia nulla partitus, in sua tamen natura atque substantia immutabiliter permanet. Non ergo ideo est Tertullianus factus hæreticus, sed quia transiēs ad Cataphrygas, quos ante destruxerat, cōpit etiam secundas nuptias contra apostolicam doctrinā tanquam stupra damnare, & postmodum etiam ab ipsis diuisus, sua cōuenticula propagauit. Dicit sanē ipse animas hominum pessimas post mortem in dæmones uerti. Statum autem animę credit per traducem propagari. Hęc diuus Augustinus.

Cuius ætate uides libros Tertulliani passim legi solitos, cum dicat, cuius multa leguntur opuscula eloquentissime scripta. Legantur itaq; & à nobis, sed cum iudicio. Deferendum enim est ecclesię, deferendū sanctorum patrum constitutionibus.

F I N I S.

INDEX OMNIVM IN HOC OPERE

MEMORABILIVM DVPLEX, PRIOR QVAE A TER/
tulliano traduntur, posterior quæ in B. Rhenani Annotationi/
bus explicantur, complectens, per Ioannem Gastium
fideliter uterq; conscriptus & digestus.

Similitudines & scripturæ locos inuenies in litera. S.

Aron principalis sa/ cerdos 665	Aduentus Christi secundus 157	Aliena tribus modis sumi 390
Abel, animalis 459	de Aduentu Christi error 158	Aliquid in nobis ipsis esse 647
Ablui 52	Adulter qui proprie 553	Alius personæ nomen non substan/ tie 476
Ablutio pedum 615	Adulteri ueritatis 118	Allegorica 344
Abrahe filij secundum fidem 665	Adulterij initium 435	Altum est 447
Abraham unde amicus dei 134	Adulterij propr. quid 668.674	Ambitio 587
Abraham diuinæ familiaritatis uir 59	Adulterij elogium 668	Ambitio, & luxus 688
Abraham deo placuit ante circun/ cisionem 135	Aegium oppidum 606	Ambitionis uires 587
in Abraham tipica fidei contesta/ tio 5.15	Aegrotorum uisitatio 597.618	Ambitio per carnem placendi deo difficet 584
Abstinentes à uino & esu carni/ um 596	Aegyptus pro toto orbe 146	Amentia pro ecstasi 481
Abundantia cōtumeliosa in semet/ ipsa 586	Aegyptus uana superstitione fœ/ data 719	Amicitia nulla inter cōtraria 552
Abyssus an sit facta, uel nata 403	Aegyptij crocodilum & Ibim co/ luerunt 204	Anacharsis regnum Scythiæ pallio mutat 687
Accedit pro accidit 358	Aemulatio dei propter super/ bos 205 (185)	Anaxagoras depositum hostibus denegauit 735
Accepto ferre 135	Aemulationis officiales affectus	Anaxarchi dictum, Tunde ana/ xarchi follem 739 & 740
Accipatrina 453	Aconum xxx. fabula 119	Ancaria dea Aesculanorum 719
Accidens quid 359	Aequanimitatis canina stupor 1	Ancillarum dei & diaboli discri/ men 597
Achab meruit ueniam 266	Aes 585	Angelus dictus fuit Iesus Naue 147
Achamoth nomen ininterpreta/ bile 454	Aes collatitium 453	Angelus magni consilij 29
Acta 518	Aesculapius primus medelas ex/ plorauit 525	Angelus perditionis 3
Acta apostolica Cerdon reijc. 129	Aesculapius fulmine interijt 707	Angeli quare nascendo non acce/ perint carnem 224
Actorum instrumentum 340	Aesculapij pallium cum crepidis	Angeli apostate 348.583.727
Actus carnis et spiritus discernen/ di 553	Aesopi graculus 453 (687)	Angeli conuersi in effigiem huma/ nam 18.28
Adam integer uir in Genesino/ minatur 572	Actatis autoritas 575	Angeli qui à spiritu sancto uocen/ tur 147
Adā quur permissus labi 195	Aeternitas non habet tempus 170	Angeli aliqui tanquam homines comederunt 97
Adam colonus paradisi 135	Aeternitatis candidatus 135	Angeli carnem propriam non ge/ starunt 22
Adam promissionem accepit 551	Affectatio & affectio 591	Angeli induunt humanam super/ ficiem salua eorū substantia 97
Adam omnibus animalibus nomē imposuit 569	Affectus omnis est calor 686	Angeli quibus ministrent 200
Ade salutē negat Tacianus 130	Agape fratrum 539	Angelos Plato non negauit 716
Adam perfectior, Christus 664	Ayάπa Christianorū cœna 730	Angelis nulla restitutio repro/ missa 29
Adcognoscere 616	Agnus paschæ 151	in Angelis an putatiue caro, quos T t Abraham
Abominatio & cōminatio est eius qui nouit trasci 276	Agonothetes 539	
Adrumeticus Mauius ad bestias damnatur 640	Albiniani 639.726	
	Alburnus Metelli 177	
	Alburnus deus 697	
	Alexander Magnus 686	
	Alexand. quomodo occisus 454	
	Alexander Macedo Asiam uni/ uersam non tenuit 141	
	Alexandri error 30	
	Alexandri sublimitas 705	

INDEX

<i>Abraham hospitio suscepit</i>	228	<i>Appelles legem & prophetas re-</i>		<i>Aristidis iustitia</i>	705
<i>Angelicum fastigium inducere</i>	92	<i>pudiat</i>	129	<i>Aristippus in purpura nepota-</i>	
<i>Angelicorum exercituum auxi-</i>		<i>Appellis stemma</i>	117	<i>tur</i>	735
<i>lium</i>	629	<i>Appellite taxantur</i>	629	<i>Aristoteles Hermiā familiārē suā</i>	
<i>Anima est totum quod sumus</i>	27	<i>Apion historicus</i>	712	<i>turpiter locū cedere cōpulit</i>	735
<i>Anima magis dominatur, quā</i>		<i>Apis edificia</i>	174	<i>Armarium Iudaicum</i>	584
<i>corpus</i>	51	<i>Apocalypsis est Ioannis Euange-</i>		<i>Arrius Antoninus</i>	648
<i>Anima & corpus res diuerse</i>	368	<i>liste</i>	258	<i>Asdrubalis uxor cū filijs se incen-</i>	
<i>Anima nuda pœnam subire potest</i>	58	<i>Apocarteresis</i>	175	<i>dio dedit</i>	540
<i>Anima responsione sancitur</i>	85	<i>Apostolus interpretator utriusq;</i>		<i>Asingrj uocati Christiani</i>	709
<i>Anima an corporalis sit</i>	57	<i>testamenti</i>	665	<i>Asinius Celer</i>	688
<i>Anima habet carnem manci-</i>		<i>Apostoli quid</i>	112	<i>Asinij Galli luxus</i>	688
<i>pium</i>	97	<i>Apostoli duodecim</i>	294	<i>Asinus de Aesopi puteo</i>	293
<i>Anima non est carnea</i>	26	<i>Apostoli duodeci quare electi</i>	237	<i>Asper preses</i>	640
<i>Anima corpori ruinam infert</i>	59	<i>Apostoli propriè spiritum sanctū</i>		<i>Aspidem à uipera uenenū mutua-</i>	
<i>Anime infirmitas quædam est, si</i>		<i>habent</i>	649	<i>ri prouerbium</i>	226
<i>ad deum conferatur</i>	200	<i>Apostoli quid docuerint</i>	107	<i>Assertor</i>	182
<i>Anime pro fratribus ponēda</i>	630	<i>Apostoli unum locuti sunt om-</i>		<i>Assyriorum regnum primum</i>	683
<i>Anime anima sensus</i>	27	<i>nes</i>	114	<i>Astartis Syria dea</i>	719
<i>Anime natura sensualis</i>	27	<i>Apostoli an omnia sciuerint</i>	113	<i>Astronomia stellaris</i>	689
<i>Anime natatiles et uolatiles</i>	404	<i>Apostoli propter profectum an-</i>		<i>Asylum mortis</i>	727
<i>Animā Christus induit carne, nō</i>		<i>nuntiandi Euangelij sunt iusti</i>		<i>Atheniensium cicada</i>	573
<i>fecit eam carneam</i>	27	<i>fugere</i>	628	<i>Athletæ</i>	539
<i>An anima carnem, uel caro ani-</i>		<i>Apostoli pacem predicarūt mun-</i>		<i>Audientis prima intinctio</i>	556
<i>mam circumferat</i>	51	<i>do</i>	240	<i>Austrius Lurco</i>	688
<i>de Anima Tertulliani liber</i>	28.57	<i>Apostoli propheta fuerunt</i>	296	<i>Augustani census</i>	318
<i>Animatenus saluari</i>	183	<i>Apostoli de capite fidei conue-</i>		<i>Augustus dominum se dici nolle</i>	
<i>Anni pubertatis apud Ethni-</i>		<i>niunt</i>	255	<i>bāt</i>	725
<i>cos</i>	574	<i>Apostoli omnia secundum deum</i>		<i>Augusti census</i>	260
<i>Anniuersariorum pro defunctis</i>		<i>docuerunt</i>	629	<i>Aures cordis necessarie</i>	285
<i>origo</i>	669	<i>Apostolorum cathedra</i>	120	<i>Aurium graciles cutes calendar-</i>	
<i>Annulo pronubo oppignorare</i>		<i>Apostolorum album</i>	337	<i>um expendere</i>	587
<i>sponsam</i>	698	<i>Apostolorum epistole authenticæ</i>	120	<i>Aurum</i>	585
<i>Antelij Dij</i>	528	<i>Apostolorū negotium de ueteri et</i>		<i>Aurum & argentum</i>	585
<i>Antichristus qui</i>	369	<i>nouo testamento</i>	75	<i>Aurum ignis esca</i>	598
<i>Antichristus quomodo funditus</i>		<i>Apostolis Euangelij predicatio</i>		<i>Aurum digito unico norūt fœm-</i>	
<i>euertendus</i>	180	<i>commissa</i>	255	<i>mine Ro.</i>	698
<i>Antichristi negant patrem & fili-</i>		<i>Aquatilis sequela petre</i>	5	<i>in Auro prima delicta populi is-</i>	
<i>um</i>	497	<i>Aquigena & terrigena animalia</i>		<i>raelis denotantur</i>	598
<i>Antinous Adriani Cæsaris</i>	707	<i>Aquilicia</i>	732 (102	<i>Auses filius Nane</i>	147
<i>Antinous infelix</i>	527	<i>Arabie aliquid incendere</i>	524	<i>Autem in scriptura</i>	400
<i>Antistare</i>	626	<i>Arbitrium liberum</i>	674	<i>Autorata consuetudo</i>	518
<i>Antoninianum uocat Marcionem</i>		<i>Arbitri infantis Christi</i>	667	<i>Autorare se ad ignes</i>	541
<i>quod sub Antonino floruit</i>	375	<i>Archemorus miscellus</i>	527	<i>Autoritas dominica</i>	662
<i>Antonius Pius</i>	698	<i>Archigallus</i>	720	<i>Autoritas sexus uirilis</i>	573
<i>Antoninus Caracalla lacte chri-</i>		<i>Arenæ atrocitas</i>	728	<i>Autoritas trium liberorum</i>	455
<i>stiano educatus</i>	641	<i>Argumentationes de coniecturis</i>		<i>Axionicus Valentini heresim pu-</i>	
<i>Antitheses Marcionis</i>	253	<i>coactæ</i>	668	<i>re tenuit</i>	449
<i>Appellaciani</i>	24	<i>Argumentū singularitatis</i>	483	B <i>Abylon Romane urbis fi-</i>	
<i>Appelles in quo errarit</i>	119	<i>Arietis inuectores</i>	681	<i>gura</i>	146
		<i>Aristeas</i>	711	<i>Babylonij</i>	583

Babylonis

254, 125, 150.

IN TERTULLIANVM

Babylonis turris superbissima	481	Braxeas hereticus	130	Caro mortis	23
in Balneis locum occupare	221	Britanniae regnum	141	Caro pro corpore hominis	368
Baptisma	519	Britanicum mare	586	Caro et anima simul sunt sine cal-	
Baptis. repudio seruat Martio	269	Britonum stigmata	573	culo temporis	80
Baptisma et Eucharistia duo sacra		Buccellarum instar maritos	670	Caro interribilis	71
menta primitiae ecclesiae	313	uxores dare	670	Caro animae cogitatorium	56
Baptismus ob signatio est fidei	556	Butyro stipendiati	145	Caro modo infuscatur modo illu-	
Baptismum suo baptismo Christus		Acabulus	706	stratur	53
sanctificauit	143	Καρία	211	Caro quomodo floruerit ex li-	
in Baptismo angelis renuntia-		Cadauer à cadendo	59	mo	56
mus	584	Cadauera ad multos annos succi-		Caro angelificata	65
Baptizat Martion solum celi		da manent	78	Caro Ade non ex semine uiri fa-	
bes	269	Cecilius Capella	640	cta	36
Baptizant Marcionite solum uir-		Cecitatis duae species	703	Caro animae ministri nomine oc-	
gines, uiduas diuortio segrega-		Ceca uiuere	1	currit	183
tas	187	Cecum bonum	573	Caro salutis est cardo	52
Baptizari pro mortuis	84. 356	Cesaris fidem inclamare	454	Carnis resurrectio probatur	183
Barrabas ut bonus donatur	328	Caineorum heresis	119. 126	Carnis & sexus necessitas	671
Basilidis errores	125	Cain, Choicus	459	Carnis salutē Ophite negant	126
Bellone cultus niger	687	Caius Scius	695	Carnis delinquentiae	56
Bellum	232. 721. 525	Calicis translationē quidam sibi		Carnis nomen	358
Bellum diabolo, pax Christiano		ipsis praestant	629	Carni fibulam imponere prouer-	
rum	538	Callimachus Innoni uitem in-		bium	662
Benedicti faustum omen ab aliquo		duxit	522	Carnem expirare spiritum	318
referre	223	Candida salutis	261	Carnem saginari, & spiritum esu-	
Benedictae mulieres	593 & 594	Candida martyrij	518	rare, non prodesse	538
Benedictio diuina	616	Candidati aeternitatis	94	Carnem Christum de syderibus	
Benedictio non muta	618	Candidati diaboli	522	mutuasse dicunt Marcioni-	
Beneficiarij	634	Candidatus timoris	616	te	21. 30
Bestiae mutant formam	683	Cantharidis uenena	174	Carpocratis errores	127
Berosus Chaldaeus	712	Capillamenta textilia	595	Carthago decimanda	641
Bilis dei propter ingratos	205	Capillaturae structores	ibidem	Cassiani	634
Blasphemia surculus	194	Capillorum redundantia bonor-		Cassidem aut personam alicui in-	
Blastus hereticus	130	muliebris	572	ducere	27
Bombycis stamina	174	Caput uiri Christus	352	Cassius Senerus	703
Bonitas dei	183. 196	Carcer pio nihil nocet	538	Cassij	726
Bonitas dei certis regulis exami-		Carcer etiam domus diabo-		Casus	553
natur	180	li	538	Castigat dominus quos diligit	8
Bonitas temporis aeterna	194	Carcer hoc Christiano praestat,		Castitas	593
Bonitas sine ratione non est boni-		quod eremus prophetis	539	Castitas Christianorum	703
tas	196	Carcer pro palestra	540	Castitatis exactor omnis mari-	
Bonitatis secundus gradus in ex-		in Carcere Christianus carceri re-		tus	593
traneos	280	nuntiat	539	Castoris & Herculis natiui	
Bonum maxime penes deum, qui		Carda	528	tas	267
id solus etiam dispensat	1	Carnificij munus	699	Castra lucis & castra tenebra-	
Bonum facientes ne defatige-		Caro quid	25	rum	525
mur	345	Caro spiritum accipit ex fide	91	Castrenses	526
Bonum uerum & plenū non ama-		Caro ministra animae	51	Cataclysmus propter incredulita-	
re tenebras	598	Caro habitum angelicum susceptu-		tem	640
Bona inimica, forma & etas	605	ra est	78	Cataclysmus omnium rerum abor-	
Bonus deus solus natura	197	Caro animalis	26	litor	584

INDEX

Catechumeni	518	credit	17.27	Christus ueritas non consuetu-	
Catechumenos heretici non ha-		Christiani	106.659	do	560
bent	122	Christiani non nascimur	711	Christus quomodo à patre exi-	
Cato fuit grecis, quos tamen cen-		Christiani professio	593.596	uerit	487
suit urbe pellendos	684	Christiani à gentilibus male acci-		Christus dicitur unitas	494
Catulli Laureolus	454	piebantur	641.727	Christus in persona Moysis figu-	
Canti sapientia, non præmio si-			728.737.731	ratus	23
mus	635	Christiani, filij lucis	478	Christus fundamentum creden-	
Cebetis tabula	112	Christiani imaginarij Chri-		tium	349
Cedere de gradu	109	stiani	459	Christus signaculum omnium pro-	
Censuales grecorum	712	Christiani magis gaudent damna-		phetarum	153
Census	527	ti, quàm absoluti	639	Christus secessum quare frequen-	
Census humani generis	663	Christiani æque omnes amant	727	tius elegerit	539
Census peccatorius	25	Christianorum elogia	693	Christus ob nullum delictum cruci-	
Census utriusq; substantiæ	20.38	Christianorum ueterum conuentus		cifixus	149
Census originis	524	qualis	729	Christus carnem & animam su-	
Centurionis fides	283	Christianorum innocetium mors		cepit	482
Cerasa ex poto Lucullus promul-		damnosa	753	Christus Tiberianus	175
gauit	704	Christianorum secta non fuit sti-		Christus, humanæ naturæ uocæ-	
Ceraunia	583	pendiaria	633	bulum	495
Cerdon duos deos introducit	129	Christianorum in causa quid sit		Christi doctrina et miracula	714
Ceremoniæ Iudaicæ	713	liquidum	689	Christi qui non sunt	635
Ceremoniæ ecclesiasticæ quando		Christianos quidam noluerunt iu-		Christi sermonis forma non noua	
cœpere	518	dicare	640	270	
Ceremoniæ sublata	343	Christianis quæ crimina olim ob-		Christi nomen non ex natura	235
Ceres Aphricana	606	iecta	699	Christus habitus duo à prophetis	
Cereris sacerdotes	676	Christianis magis occidi licet q̃		monstrati	225
Cereris Eleusine cultus candi-		occidere	728	Christi (æonis Valentini nomen	
dus	687	in Christianis nomen damnatur,		est) officium	452
Cereris Aphricanæ fœminæ	654	non crimen	693 & 694	Christum caro plenius uisibilem	
Cerinthus diuinitatem Christi ne-		de Christianis scelerata gentiliū		fecit	480
gat	117	opinio	593	Christum quare Iudæi persecuti	
Ceruice saltus et insulas ferre	587	Christus inuisibilis quatenus ser-		sunt	225
Cervus ætatis suæ arbiter	683	mo	479	Christū negant quidā crucifixum	
Cervus dictamo scit sibi meden-		Christus filius dei	713	esse	125
dum	560	Christus legem paternitatis in om-		Christum quidam quasi aquā per	
Chain semen in arca Noe fuit	127	nes extendit	280	fistulam, per Mariā transmeas-	
Chameleon	683	Christus expugnator spiritaliū		se dicunt	128
Charismata	353	hostium	287	Christum quidam consitentur, &	
Chiron centaurus	685	Christus in prophetis locutus		Iesum negant	37
Christianæ exultationis dies	595	est	225.272	inter Christum & Marcionem	
Christianæ conuersationis in si-		Christus pacifer	240	tempus	178
gnia	616	Christus quā fidem probet	288	Cincius Seuerus	640
Christianæ fidei dogmata ethnici		Christus sordidatus & exorna-		Circi insania	728
appellabant præsumptiões	739	tus	226	Circulatorius coetus	21.15
Christianismus edificatur, quū		Christus uisus est sepe patribus	375	Circūcidit septuaginta filii Moysi	335
affligitur	642	Christus finis legis	366	Circūcisio in signum data, nō in	
Christianus de unctione deduci-		Christus in fornace Babylonia ui-		salutem	135
tur	695	sus est	267	Circūcisio cordis	136
Christianus usq; aliud est	523	Christus sequester dei atq; homi-		Circūcisio nota seruitutis	344
Christianus id quod traditum est		num	87	Circūcisio carnalis et spiritalis	37

Circūcisio

IN TERTVLLIANVM

Circūcisio despoliatio carnis	51	Condicere pro astipulare	482	Conuersio	454
Circuriana ingenia	462	Conditio pro creatione	53	Conuertibilium natura	18.20
Claudij Herminiani mors	640	Conditio pro creatura	587	Conuiuium dominicum	615
Claudius Saturninus	522 & 525	Conditio est creatura, uel res con-		Cordis duritia usq; ad Christum	
Clauis est interpretatio legis	303	dita	524	regnauit	674
Clauus latus	527	Conditorium diuini thesauri	79	Corinthij suas uirgines uelant	
Clemens à Petro ordinatus in epi-		Confessio delicti	558	572	
scopum Rom.	118	Confessio simplex & exerta in		de Corio suo ludere prouerbiū	
Cleomachus pugil	685	Martyris nomine	323	684	
Cleopatrae mors	540	Cōfessio nominis Christiani	496	Cornelius Nepos	703
Clerus	672	Confessio satisfactionis consilium		Cornelius Tacitus mendaciorum	
Clerus ne destituat ecclesiam	631	558		loquacissimus	709
Cloacina Tatiij	177	Confessores	518	Coronaria cause	525
Cœlibes	596	Consitenda delicta, non neganda		Corona Christi spinea	528
Cœlestis deus Africae	719	213		Corona à Rom. militibus Christo	
Celi & terre suggestus primo tene-		Coniugium Allophylorū lex adi-		imposita	525
bre & abyssus, spiritus & a-		mit	666	Coronati olim erant supplices	
que	402	Coniugiorum habere indulta		522	
de Celo uenire prouerbiū	704	olim	650	Corpus quid	72
Celorum septemplex scena	456	Connubij fructus	294	Corpus pro substantia	472
Cœna Christianorū, potius disci-		Connubium deus Marcionis auer-		Corpus in terram cadere	354
plina dici meretur q̄ cœna	730	satur	294	Corpus suū pane Christus repræ-	
Cœnam in unā centū era	698	Consilia secunda	615	sentat	174
Cœne centenaria	ibidem	Conscientia pura uiuendum	592	Corpus Christi panis appellatur	
Cœtus antelucani	695	Consortium onerum domestico-		151	
Colarbasus hereticus	12	rum	653	Corpus domini	237
Collyrides	595	Cōsortio in spiritali tam nos ipsos		Corporis neglectus	52
Collegia sacerdotalia	525	quàm nostros agnoscamus	669	Corpora nostra integra & sana	
Colūba Christū demonstrauit	448	Consuetudinis initium ab igno-		resurgent	93
Columba pudica anis & innocua		rantia	565	Corporum uitatio accidens res	
668		Consuetudo multa corroborat		est	93
Columnæ apostolorum	256	519		Corpulentia putatiua	229
Columnæ apostolatus	178	Consuetudinis patrociniū	519	Corpulentiam humanam angeli	
Commeatus delinquendi	555	Consuetudinis uis	519	assumpserunt	18.32
Commeatum lucrari	630	Consultatio	518	Corrodere macellum	96
Comitialis morbi remedium	702	Consus Romuli	177	Crebrotenus	577
Communicatio	615	Constantie exempla de affectatio		Credientium maior pars, simpli-	
Communicatio pacis	113	ne uenientis	541	ces, imprudentes, & idiote	
Compēdium sermonis	567	Continentia strumentum eterni-		468	
Cōpertus est pro comperit	400	tatis	606	Crinium cura	594
Concaruari	34	Continentia carnis uiduitatem		Cræsi copia	705
Conche maris poma	586	præstat	613	Crucifixi typi	236
Concharum aluci	596	Continentia uirtute constat	573	Crucis figuram ostēdunt patriar-	
Concubine quare patribus per-		Continentia uirilil	573	che	149
missæ	603	Continentiæ uirtus à deo	575	Crucis signatio	616
Cōcubitus, seminariū generis	650	Continentes	606	Crucis signaculo frontem terere	
Concupiscentia secularis habet		Contumacia timorem subuertit		519 & 509	
causas	605	554		Crucis religiosi	709
Concupiscentia carnis etatis officiā		Contumaces patris odit filius	303	de Cruce multa	709
defendit	605	Contumeliā cōmunem, uocat coi-		Cruelitas est gloria pijs	641
Concussor	632	tum	573	Culicis tuba & lancea	174

INDEX

<i>Inter Culpam & causam differen-</i>	<i>endus</i>	174	<i>Delicti sui unusquisque reus fiet</i>	
<i>tia</i>			204	
<i>Cultus</i>	<i>Deus superior, deus bonus</i>	373	<i>Delphica uaticinatrices</i>	606
<i>Cuneum congressionis armare</i>	<i>quod Deus dederit, Deus uidet.</i>		<i>Deluuntinus Deus Crustuminiens</i>	
448	<i>Deo commendo &c.</i>	719	<i>sium</i>	719
<i>quo Cuneo decurrendum sit</i>	<i>Deus solus, sine origine</i>	337	<i>Demetrius phalereus</i>	718
<i>Cum ipso, hoc est, sicut ipsum</i>	<i>Dei quid non sit</i>	577	<i>Deminorare</i>	482
<i>Cupiditas omnium malorum</i>	<i>Dei sub arbitrio Christianus debet</i>		<i>Demiurgum Valentiniani centu-</i>	
<i>dix</i>	<i>stare</i>	627	<i>tionem in Euangelio esse dis-</i>	
<i>Curiosi</i>	<i>Dei creaturam quidam sibi inter-</i>		<i>cunt</i>	459
<i>Curiositas urbana</i>	<i>dicunt</i>	596	<i>Democritus quare seipsum exacer-</i>	
<i>Curiositatem Christiani fugiant</i>	<i>Dei descensus</i>	213	<i>carit</i>	735
108	<i>Dei opus quod nascitur</i>	594	<i>Demosthenis eloquentia</i>	705
<i>Custodie officium, conscientie of-</i>	<i>sine Dei uoluntate nihil fieri</i>	623	<i>Demutatio & perditio differ.</i>	91
<i>ficiu est</i>	<i>Deum in omnia sufficere</i>	558	<i>Demutatores argenti taxantur</i>	70
D	<i>Deum agnoscit sola simplicitas</i>		<i>Depalare mundum</i>	400
<i>Aemonia</i>	448		<i>Depositum Christiani non negant</i>	
<i>Demoniorum pabula</i>	<i>Deum esse quomodo probetur</i>		641	
<i>Damascus in Arabia olim</i>	176		<i>Depreciare Christum</i>	631
<i>Damnari Christiani malunt quam</i>	<i>Deo status sui periculum nullum</i>		<i>Desertores spiritus</i>	584
<i>a deo excidere</i>	<i>est</i>	18.16	<i>Deuorare dolorē pro abscond.</i>	91
<i>Damnati sunt qui in carne & spi-</i>	<i>quod Deo congruit, hoc desinien-</i>		<i>Diaconi ne fugiant tempore perse-</i>	
<i>ritu non resurgunt</i>	<i>dum est</i>	228	<i>cutionis</i>	631
<i>Darius Melas</i>	<i>in Deo omnia sunt diuina</i>	205	<i>Diabolice exagitationis cause</i>	
<i>Dauid reus stupri</i>	<i>Dij seculi</i>	523	625	
<i>Dauid panes propositionis accep-</i>	<i>Dij dicuntur homines per fidem fi-</i>		<i>Diabolus qui</i>	375
<i>pit</i>	<i>lij dei facti</i>	477	<i>Diab. interpollator nature</i>	586
<i>Debucnari</i>	<i>Dij Marcionis</i>	175	<i>Diabolus mendacium diuinitatis</i>	
<i>Decor, felicitas corporis, & di-</i>	<i>Dij dispares Marcionis</i>	168	<i>operatur</i>	522
<i>uine plasticæ accessio</i>	<i>Dij quare ex hominibus constituti</i>		<i>Diabolus est delator</i>	200
<i>Decrescere ad occursum maioris</i>	172		<i>Diabolus ex propria potestate nō</i>	
<i>personæ</i>	<i>Dij gentiliu</i>	703	<i>potest fidelibus nocere</i>	625
<i>Dedecus uoluptuosum</i>	<i>Dij non colendi</i>	703	<i>Diabolus materiam uoluntatis sub</i>	
<i>Deus deificus</i>	<i>Dij multi Capitolio expelluntur</i>		<i>ministrat, non uoluntate</i>	647
<i>Deus non est contentiosus</i>	698		<i>Diabolus uarie amulatur uerita-</i>	
<i>Deus nouus</i>	<i>Deorum colendorum studium</i>	699	<i>tem</i>	467
<i>Deus ab omnibus perpetuo inuo-</i>	<i>Defecerunt quidam discipulorum</i>		<i>Διαβολή</i>	375
<i>catus</i>	<i>a domino</i>	106	<i>Diaboli partes inuertere uerita-</i>	
<i>Deus substantiæ nomen</i>	<i>Defuncti apud Scythas deuoran-</i>		<i>tem</i>	122
<i>Deus non alius nisi creator</i>	<i>tur</i>	702	<i>Diaboli opus</i>	647
<i>Deus rationalis</i>	<i>Defunctos quare uulgi colat</i>		<i>Diaboli negotium quod fingi-</i>	
<i>Deus unus, summus, magnus</i>	354		<i>tur</i>	594
<i>Deus bonus tantum est</i>	<i>Delitiæ fidei uirtutem effeminant</i>		<i>Diabolo quando ius in nos conce-</i>	
<i>Deus quomodo in corpore nostro</i>	598		<i>datur</i>	625
<i>magnificetur</i>	<i>Deliciarum laciniöse ineptiæ</i>	595	<i>Diamastigosis apud Lacedemo-</i>	
<i>Deus de Epicuri schola</i>	<i>Delicta corporalia & spiritalia</i>		<i>nios solennitas</i>	540
<i>Deus anime</i>	552 & 553		<i>Diasares deus Arabiæ</i>	719
<i>Deus unicuique ciuitati proprius</i>	<i>Delicta solus deus dimittit</i>	267	<i>Picibula puerilia</i>	456
719	<i>Delictum incertum aut nullum</i>		<i>Pictata</i>	538
<i>Deus deorum, & qui solus potens</i>	518		<i>Dido nuptias secundas renuit</i>	
641	<i>Delictum procero sane neclere</i>		654	
<i>Deus in modicis non est despicit-</i>	560			

Didonis

IN TERTULLIANVM

Didonis mors	546	Diuitiarum lesura	539	Eleusinia sacra	447
Dies expeditionis, dies ultimi iudicii	606	Doctrina Christi	19.38	Eleutherius episcopus Ro.	117
Dies solis, dies dominicus	709	Doctrina mutua coniugatorum	617	Elisij campi	314
Dies domini magnus	61	Doctrinae primitiae	108	Elogium sacrificij	521
Dies festi quid mali habent	726	Domestici dei Christiani	625	Elogium transgressionis inscribere	71
Digamus primus lamech	650	Domitianus portio Neronis	697	Empedocles in crepidis aeratis incescit	686
Digitus dei	301	Dominica solennia	634	Empedocles in ignes Aetbnei montis dissiliuit	540. 730
Dilectio	624	Dominicae sententiae	634	Enoch liber Apocryphus	584
Dilectio summum fidei sacramentum	9	Dominus nomen potestatis	387	Enoch de mundo translatus	135
Diligentia cottidiana	618	Donatium uitae aeternae	85	Ensis sermo diuinus	232
Diligentia mutui obsequij	624	Dositheus samaritanus	124	Ephefiorum inscriptionem in Laodiceanos transtulit Marcion	570
Diodorus Graecus	703	Dotalia	670	Epicurus nihil esse post mortem dicit	46
Diodorus siculus	522	E bion Christum nudum hominem dixit	29	Epicurus consiliarius Marcio.	184
Diogenes meridiæ lumine hominem quæsiuit	165	Ebionis haeresis	127	Epicuri deus	276
Diogenes platonis superbos toros deculcat	735	Ecclesia	559	Epistates	539
Diogenes Herculem contemnit	708	Ecclesia in attonito est	624	Epistola ad Laodiceanos	361
Diplomata somniculosa	720	Ecclesia in tribus	635	Epistola ad Galatas Iudaismi expugnatrix	338
Dracontarium	528	Ecclesiae cura	539	Erat de omni re dici posse	400
Discens uocatur Petrus	2	Ecclesiae autoritas differentiam inter ordinem et plebem constituit	651	Erithreum pelagus	136
Disciplina	572. 639	ab Ecclesia recedere	19	Errare est delinquere	110
Disciplina Christi	574	Ecclesiae apostolicæ matrices et originales	113	Erubescencia	559
Disciplina naturalis	521	Ecclesiae quas apostoli, uel apostolici uiri condiderunt	567	Esaias lunulas reprobant	597
Disciplina Christiana	519	Ecclesiae ordo	670	per Esdram omne instrumentum Iudaicae literaturae restauratum	584
Disciplina Christiana diuina	595	Ecclesiae Marcionis	258	Eua mater uiuentium	570
Disciplina castrensis	525	Ecclesiae quibus sordeant	617	Euae exemplum mulieres notent	585
Disciplina pro monitione	377	Ecclesiae Apostolorum et traditio	180. 258	Euangelium Christi à Rege debet euocare ad gratiam	339
Discipline probatio	597	Ecclesiarum recensio	220	Euangelium odio haberi praeditum	275
Disciplinam exigere legem	577	Ecclesiarum apostolicarum autoritas	258. 259	Euangelium ut supplementum ueteris instrumenti	396
Discipuli septuaginta	294	Ecclesiarum apostolicarum soboles	113	Euangelium lex Christianorum	667
Discipuli passiui	442	Electrum ex auro et argento forderatum	399	Euangelium Marcionis nullum autorem habet	255
Dispuncti officio et honore	292	Electum ex auro et argento forderatum	399	Euangelij hostes uarie puniti	640
Diuersum eius	472	Eleemosyna sine tormento	618	Euangelij commentator	70
Diues difficile caelebs	617	Eleemosyna in Ecclesia collecta quomodo et quibus dispensanda	729	Euangelij definitiua sententia	491
Diuites à deo taxantur	277	Eleemosyna quomodo danda	634	Euangeliorum autoritas	255
Diues aduersus deum	633	nomine Eleemosynae et dilectionis operari de bonis alienis	182	Euangelij temporis ratio autorem praescribit	257
Diuina cum humanis non conferenda	205	Elementa paupertina	174	Eucharistia	52. 519
Diuina ratio in medulla est	48	Elementa omnia caelo aut terra contineri	403	Eucharistia ante omnem cibum gestata	616
Diuinitas germana perpetuo fuit	170				
Diuinitatis unio deorum multitudinem expellit	483				
Diuinitatis censores	193				
Diuinitatis plurimae gentiles cultores	478				
Diuitiarum contemptus	535				

INDEX

Bacharistia mentio	326	Festiuitas proprie uanitati ce/		Forma propria Christianismi	52
Exaggerationis status	367	dit	449	nis	52
Excommunicatus Marcion ob stu/		Fibulam laxare	526	Forma imaginaria	479
prum	129	Fici arbor ualido uento commo/		Forme prestigie	595
Excommunicatio	729	ta acerba sua amittit	404	Forme consilium à speculo pe/	
Excremari	594	Fides etatis	575	tere	575
Exemplariū pro exemplar	406	Fides sanctis uocibus pascēda	729	Forme dignitas	595
Exemplaria iudicij	560	Fides cœlestem substantiam spe/		Forme studium in uiris	595
Exemplum componitur ex parit/		stat	86	Formice stabula	174
litate	84	Fides & sapientia ad tutelam		Fortuna muliebris	676
Existimatio humana	662	opus	635	Forum causarum ob pecunias ad/	
Exomologesis à Domino institut/		Fides stetit semper in creatore &		gredi	624
ta	560	Christo eius	179	Hoffam alicui determinare	109
Exomologesis ministerium poeni/		Fides disciplinator in icui/		Fraternitas facile uirgines fasci/	
tentie	561	nij	624	pit	576
Exosculatio fratrum	615	Fides saluat non exercitatio scri/		Fraternitatis appellatio	183
Expingere	592	pturarum	111	Prater pro Christiano	517
Explicat absolute	683	Fides miretur obscuritatis pro/		Fratres se uidearunt Christia/	
Expugnare argumenta	593	phetie intellectum	297	si	719
Expumicare	455	Fidei commissum	603	Fratres appellandi inimici	278
Expungere responso	574	Fidei status allegationem necessi/		Frictrices	686
Exufflatio	616	tatis non admittit	526	Frugalitas seculum spernit	670
Ezechias fletibus deum flexit	359	Fidei regula una	566. 468	Fuga, turpe & indignum, & ser/	
Ezechie spatium uite prolonga/		Fidei pastus ex scriptaris	616	uile presidium	619
tur	206	Fidem patientia Christi indu/		Fuga presbyterorum & episcop/	
F acere aliud, aliud condere		xit	9	porum turpis	631
Facies ficta	594. (371	cum Fide sua unusquisq; cogitare		Fuga redemptio gratuita	
Facies intentionum speculum	56	debet	646	est	632
Facies muliebris causa angelorum		Fideles non omnes apostoli	649	Fuga portum dominus monstra/	
exterminatorum	571	Figere gradum	255	uit	619
Faciem totā arabicæ mulieres te/		Figulatio hominis	49	Fuge preceptum tempora/	
gunt	578	Figura ex rebus consistentibus fi/		le	628
Factionis nomen quibus accommo/		ant, neesse	404	Eugere. persecutionem Christia/	
dandum	730	Figura, imagines, definitiones &		nus non debet	626
Fallacia spiritales	717	forme differunt	665	Fumariola	560
Fama malum	700	Filius uisibilis	478	Funem contentionis ducet	
de Familia angelica	605	Filius dei Moyse locutus est	147	re	257
Partilia hominum & deorum Va/		Filij nomen, deus omnipotens, al/		Funem contentioso deducere	78
lentinianorum	458	tissimus &c.	482	Funem longum delictorum attra/	
Fascinum	576. & 577	Flaminia lex	654	here prouerb.	576
Fasti	527	Flos ex uirga Iesse	528	Fur, diabolus	306
Fato bono incurfare	451	Florum usus	520. & 521	Furem neminem sue rei esse	306
Fauos post sella gustare	528	Fœmina naturale uocabulum	569	Furtum Adam & Eua commise/	
Februarie calende	356	Fœmina mauult uidere quam ui/		rant	134
Feces lachrymarum	457	deri	578	Furtum Iudeorum in Aegypto	
Felices qui	8. 37	Fœminæ habitus duplicē speciem		excusatur	208
Fenestella annalium commentar/		circumferre	585	G alerus	595
tor	461	Fœnus solum petenti dari	280	Galle mulieres	594
Ferrum	585	Fœturatus	458	Gallifrones	731
Ferro & eri totius uite necessitas		Fontes generis humani	459	Gallina una non saginata olim im/	
innixa	585	Forculus	528	ferbatur	698

Garaman

Garamantum penna	573	Hadrianus curiositatum explo-	et in hereticos inuehit	121
Gaudium spirituale	516	rator	Hereticis cū quib. cōuersatio	123
Gaudium uolaticum	360	Harpocratio	Hereticis heresis	119
Gebenna ubi	737	Harpocrates cum cynocephalo	Hebraei Iudaei	711
Gemmas de frontibus draconum		curia deorum expulsus	Hedere natura cerebrum ab belu-	
crui	586	Heretica licentia, poetica, pi-	co defensare	522
Gemonij gradus	461	storia	Helias in coelum sublatus	362
Genticulationes	641	Hereticum priuilegium	Helias et Enoch nōdū mortui	94
Genitalia elementa	199	Heresis quid	Hebiseum deus ulciscitur	293
Gentes ad legem admittende	132	Heresis, Ade delictum	Heracleon hereticus	128. 449
Gentes stillicidium stipule	132	Heresis humane temeritatis est	Horacius tenebrosus	215
Gentiles beneficio Christianorū a		negotium	Heracleti mors	540
demonij liberati et morbis	641	Heresis omnis cuneo ueritatis ex-	Hercules Nemeus	527
Gentilium iniquitas	692	truditur	Hercules in foeminam mutatus ex	
Gentilius	684	Heresis Kata proclū, Kata phry-	libidine	685
ad Genua fratrum se protende-		gas, et eschinem	Herculea posteritas	683
re	559	Heresi omne ex ingenijs philo-	Hermogenes hereticus	118
Germana mulieres	594	sophorum animari	Hermogenes pictoriam exer-	
Germanici baiuli	605	Heresis unde diste	cuit	403. 406
Germanorum cirri	573	Hereses apud quos ualeant	Hermogenes polygamus et pi-	
Gestus pronunciantis	406	Hereses ab Apostolis prænun-	Herodiani	124. stor 675
Gigantum crates	79	ciate	Hesiodi pandora	453
Gladiotenus	641	Hereses apostatas faciunt	Hieronym. phoenix Tyri rex	712
Gloria exaltationis ingenij	593	Hereses ab idololatria non di-	Hierophanta Aegyptiorum	174
Gloria deo nihil perosus	577	stant	Hierusalem catholica	241
Glorie libidinosum fieri	575	Hereses damnaticie	Hilarianus praeses	640
Gradum figere prouerb.	574	Heretici simplicitatem communi-	Hippias interficitur	735
Gradum figere	356. 221	um uerborum in questione tor-	Hirci duo	158
Gradum conferre	133	quent	Hirci duo quid designent	216
Gradum inire alium	259	Heretici idola fabricantur	Hirudo pullos nouit medicari	560
Gradu eodem occurrere	308	Heretici et manu et sensu scri-	Homericentones	122
de Gradu pellerē	265	pturas inuertunt	Homicidij origo	430
Gramma	457	Heretici scriptaris non conuin-	Homo quando uestitus	684
Grammatici ab Aristarcho no-		cuntur	Homo rationale animal	470
men habent	695	Heretici in quibus offendantur	Homo non natura in bonū disposi-	
Grani incrementa	566	maxime	tus, sed institutione	197
Gratia dei	ibidem	Heretici loquacitatem facundi-	Homo interior apud Paulum	76
Gratia dei gubernantur quae a do-		am putant	Homo factus in animum uiuā, non	
mino indulgentur	607	Heretici ex scripturis sua stabi-	in spiritum uiuificantorem	200
Gratulatio trepida	619	liant	Homo caro proprie dicitur	49
Gravitas diuina	629	Heretici pseudoapostoli	Homo angelos iudicaturus ē	100
Gravitas pudicitiae adiutrix	595	Hereticorum mos simplicia tor-	Homini diuersa temperatura	176
Gula comites libido et luxu-		quere	Homini uetusti et noui moralis	
ria	207	Hereticorum commercia	differentia, nō substantialis	81
Gymnosophistae Indorum	174	Hereticorum coniectura	Homini raritas, et habitato-	
Gymnosophistae Indorum sylui-		Hereticorum ingenia	rum infrequentia	683
cole	732	Hereticorum et Ethnicorū diffe-	Honorigera nota uirginitas	
quon	667	rentia	tis	573
H Abitus inter matronas et		Hereticos nudas uoces rapere et	Hospitalitatis contestatio	113
prostibulas sit diser-		simplices	Hospitium	619
men	698	apud Hereticos nulla schismata	Hostem destinare	231

Humanā

INDEX

Humanae conditionis contemplatio	541	Impatentia metu cruciat	17	Instrumenta apostolica	73
Humani generis secūdi reformatio	663	Impatentiae incunabula	4	Insuauitas	539
Humilitatio	625	Impatentiae uenena	9	Inuestis	572
Humilitas	624	Impatentiae natales in ipso diabolo	3	Inuocatio Christi	616
Humilitate deo nihil carius	577	Impedimenta infantis	19	Ioānes & Christus cōueniūt	268
Humiles qui	839	Imperator homo & nō deus	725	Ioannes ueluti limes constitutus	
Hyena sexus est annalis	683	pro Imperatorum salute deus inuocandus	725	inter uetera & noua	312
Idololatria ex rebus dei constat	528	Imperium à quo	723	Ioannes quare in Christo scandalizatus	283
Idololatria secunda	524	Impossibile nihil deo, nisi quod non uult	18	Ioannes an aliquid nescierit	114
Idololatrie crimine Iudaei semper inculcati	133	Inalterare	568	Ioannes baptista nouum orationis modum induxit	500
Idololatrie sexus est, omne mendacium de deo	122	Inattaminata res	528	Ioannes milites ad baptismū adduxit	525
Idola Nationum argentum & aurum	524	Inaugurari restitutioni	83	Iob exemplum fidei	624
Idola an prodesse possint	723	Inbonitas	559	Iob feretrum diaboli	10. 14
Idolis nihil immundius	524	Incircumcisus Adam	135	Ionas à deo transfretare conatus	631
Idoneus cōparatiuum	684	Indicia domestica	689	Ionas de aluo piscis post tridui enolutus	69
Ieiunationes	641	Indicum mare	586	Ionae fuga	211
Ieiunium Helie & Moysis	96	Indigens nullus sit in populo dei	280	Ionathas resignati ieiunij culpam deprecatione delenuit	166
Ieiunium die dominico nefas durcere	519	Indigentis sustentatio	618	Iordanis dat transitū Iudeis	286
Ieiunia	52. 615. & 624	Indignis an deus oīa prestat	556	Iordanis amnis finis arbiter	682
Iesus sordidatus	158	Indiuiduitas	487	Ioseph Christi figura	149
Iesus nane Moyses secundus dictus angelus	147	Indulgentia seculariū principū	71	Iosephus Iudeus	702
Iesum soluere	369	Indulgere & iubere differūt	673	Ioseph quare patre melior	665
Ignis diaboli iacula	625	Infantes testimonium Christi sanguinem litare	447	Ira dei propter scelestos	205
Ignis Babylonius tres fratres non lesit	94	Infantes pipantes	675	Irae dei signa	640
Ignes super moenia carthaginiensium pependērunt	640	Infantes à matribus debellari	576	Ireneus omnium doctrinarum curiosissimus explorator	449
Iguum summa poena	540	Inferorum aeneas sera	80	Isaao Christi exitū denotauit	149
Ignorantia	553	Inflabellatus ignis	457	Isaac figura Christi	236
Ignorantiae malum	692	Infulas deponere	672	Italia Saturnia dicta	704
Ignorantia dei qualis	213	Ingenia de semine hypocritarum	555	Iteratio cui non competat	186
Ignorantiae pretextum non potest trocinari	554	Ingratia	551. & 552	Iudas Apostolus usus testimonio Enoch	585
Imaginarij fructus representatio	669	Inimici delatores	689	Iudam quidam defendunt	126
Imaginem Christi portare	86	Inimicos diligere solum Christi stianorum est	639	Iudae morositas	122
Imagines quare prohibeantur	209	Iniquitas iustitiae est materia ad testimonia eius	624	Iudei propter Christum in dispersione sunt	157
Imber per Christianorum orationem impetratur	641	Iniquitas necessaria propter fidei probationem	ibidem	Iudeorum haeretici	73
Impatentia unde sit nata	3	Initiandi modus in eleusinijs sacris	447	Iudeorū cōuersio ad Christū	355
Impatentia matrix in omne delictum	4	Instituta maiorum circa foeminas	698	Iudex Deus non reprehendendus	204
		Instrumentū apostoli Ioannis	74	Iudicium dei non in compede aut pileo uerti	3
		Instrumentum diuinarum scripturarum	133	Iudicium est persecutio	623
		Instrumentum literaturae	710	Iudiciū soli deo competere	ibid.
				Iudicium dei in duplici sententia statuitur	95
					Iudicij

IN TERTULLIANVM

Iudicij causa ulta	55	Lex primordialis Adæ data, mar	dirigere	31
Iugo eodem urgeri	202	trix omnium præceptorum dei	Lineæ insistere	282
Iulie leges	675	Lex & propheta cum euangelicis et	Lineas aliquas præducere	223
Iuno Curitis dea Faliscorum	719	apostolicis literis miscendi	Lineis claudere materiam	169
Iuno Achæa	606	Lex Moysi an omnib. sit data	à Lineis excidere	466
Iupiter Olympius	527	Lex naturalis non scripta	à Lineis, & in gradum, prouerbialiter dictum	170
Iuppiter conuersus in taurum & cygnum	204	an Lex creatoris ab Euangelio de beat excludi in Christo creato	Lingua meretrix comestâ in facili tyranni conspuit	540
Iurare per Genios cesarum	639	ris	Litare honorem domino	8
Iurat deus per seipsum	388	Leges papie	Literatura Iudaica	223
Ius pacis & nomen fraternitatis		Leges humane quales	Literatura diuine antiquitas	736
Iustinus philosophus (tis)	567	Leges sumptuarie	Literæ seculares	521
& martyr	449	Legis onera	Lycargus quamorte perierit	696
Iustitia dei iudicis	552	Legis & prophetarum in Christo extructio	Lyncestis aqua inebrians.	454-455
Iustitia plenitudo diuinitatis	203	Legis memores incedere debemus	λογος	470
Iustitia dei in inuando bono et malo puniendo	5	omni tempore	Loquacitas in edificatione nulla turpis	3
Iustitiæ profectus	566	Legi Christus indulsit obsequium	Loquacitatis uitium	607
L Aconum flagella	740	Legem etiam patres custodierunt antequam esset data	Loth uxoris meminisse admoneri mur	317
Ledentis fructus in dolore lesi est	7.10	Leuite ante legem	Lotiõis defunctorum antiquitas	733
per Lamech institutio dei uim pass		Liber bederatus	Lucanus hereticus	47
Lamie turres	448 (sa 663)	Liberalitatem dei quidam faciunt seruitutem	Lucanus Marciõis discipulus	129
Lanceare	145	Liberi patris mysteria	Lucas euangelij Paulini scrip.	256
Lanceatores antequam lancinatores	231	Liberorum amarissima uolup.	Luce Euangelium Cerdon solum recipit	129
Lances ex argento	698	Libertas deo competit, non necessitas	Lucernas habere ardentes	306
Lapides sancti	323	Libertate mutare	Lucifuga bestia	448
Larissæus heros Achilles	685	Librum arbitrium	Lucretia sanguine suo maculatam carnem abluit	654
Laterculum	459	Liberum arbitrium habuit Adam	Lucretie mors	540
Laudis humane sectatores taxantur	278	Libidinis inuitator decor	qui Lucrifieri facile possint	616
Laurea militaris	521	Libidinum publicarum nouum consistorium	Ludo & castris se locare	625
Lazarus resurrectionis exēplum	90	Libidinum publicarum loca	Lumbos succingere	306
Lectio mentio dei	578	Licebit pro liquebit	ex Lumbis David fructus	35
Leona meretrix Atheniensis	540	Licentia uerecunda	Luminaria mundi que nos faciunt	598
Lenocinium pronuntiationis	400	Licentia sepe tētatio disciplina	Lunchus pro lancea	525
Lenocinia forma	598	Licentia passiva	Luna solatium	401
Lentulus & Hostilius Mimographi	708	Licentia sectæ	Luna modulationibus mensuris uariat	682
Leo Aegyptius scriptor	522	Licentia heretica	Luxuria turpitud. contraria	367
Leones Mithreæ	174	Lignarius rex	Luxuria fructus pulchritudinis corporis	595
Leprosum decem mundati	315	Ligna in sabbato colligens quare lapidatus	M achera Christus fuit	157
Lex in paradiso data	134	Lignum in aqua	Magi reges	146
Lex & Euangelium distat	254	Lignum passionis Christi	Magi persarum	174
Lex naturalis	521	Lignæ macule	Magorum prestigie	717
Lex dilectionem dei & timorem præcipit	205	Limentinus	Magister Christianorum solus deus	
Lex noua in pace constituta	136	Limi rudimenta	Magna corona	522 (642)
Lex quo anno post Abraham data		ab ipso limine prouerbium	Maledictio	
Lex ratione constat	520 (ta 134)	ad Lineam unam congregationem		

INDEX

Maledictionē precauere deb.	276	M. Tullij luxus	628	Matronarū indecens cultus	888
Maledictus qui	149	Margarita	585	Mecenius uxorem suam trucidat	
Maleficium nullum sine formi-		Maria ex semine Dauid originem		ob uini gustum	698
dine	282	traxit	148	Medi gemmas non curant	586
Malitia quid	211	Marie & Eue comparatio	32	Medicinas mutae animae agnos-	
Malitia ab impatientia initium ha-		In Maria abiuncta à Christo figu-		scunt	560
bet	3	ra synagoge	24	Megarensium obsonia	730
Malitia spiritalis exitiū à primor-		Maris rubri diuisio	286	Melampus Argis initiationes bo-	
dio auspiciata hominis	716	Mari fides infamis	682	mines docuit	715
Malus diabolus	555. 594	Mars tredecim mensibus in uincu-		Mellis & lactis societas	174
Malum unde	166	lis penè cōsumptus	707	Membra homini cur precipue da-	
Malū uires suas habet	105	Martyres	518	ta	96
Malum foras prouerb.	452	Martyres designati & benedi-		Membra corporis ad quid utilia	
Mala ultoria, non peccatoria	211	cii	538	post resurrectionem	95
Malorum duae species	204	Martyrium	52	Membrorū hominis descriptio	95
Mammonam Syriacū uocabulum		Martyria Basilides negat facien-		Memoriae	133
diuitias significare	311	da	125	Menander Ephesius	712
Manceps diuinitatis	704	Massaliter	634	Mendacium non edificatur, sine	
Mandatus pro iussus	472	Mater matuta	676	demolitione ueritatis	192
Manethon Aegyptius	712	Mater ex nupta	570	Mendacio multa sunt necessa-	
Manna escatilis pluuia	5	Mater à filio alatur, potius quàm		ria	215
Manumissionis insignia	94	à parente	666	Mendacius Ptolomaeus	712
Manus impositio	52	Matrib. suis Perse miscetur	702	Mendicos deus curat	274
Manu iniecta detinere	168	Mater familiae	575	Menedemus philosophus	711
Manibus & pedibus cōstringi	73	Materia philosophica	457	Mentiendi uoluptas quibusdam	
Mappa missa	461	Materiae consanguineae	585	ingenita	700
Marcion Ponticus episcopi fi-		Materiarij haeretici	399	Mentio dei	616
lius	129	Matrimonium apud deū quid	668	Merari filia	675
Marcion natiuitatem Christi ne-		Matrimonium nullius, Christiani		Mercede eternitatis dispen-	
gat	174	adulterant	641	gere	647
Marcion phantasma carnis in Chri-		Matrimonium unum cōcedit Ter-		Mercimoniorum questuosa peris-	
sto fuisse dicit	378	tullianus	187	cula exercere	623
Marcion quaedā in scripturis era-		Matrimonium concordia seruat.		Mercurius primas literas enarra-	
fit	366. 18	pudicitia non iterat	674	uit	523
Marcion de thesauro Cerdonis		Matrimonium inter Christia-		Mercurius Trismegistus magi-	
sua profert	282	nos	617	ster omnium physicorū	454
Marcion penitentiam egit	117	Matrimonij laus	187	Mercurio apud Gallos etas ma-	
Marcionis epistola	17. 31	Matrimonij necessitas	604	ior proficatur	708
Marcionis proprium opus	178	Matrimonij causa	605	Meretricis Atticae factum cgre-	
Marcionis antitheses	ibidem	Matrimonij secreta maculosa	615	gium	740
Marcionis Christus	259	Matrimonij debitum	606	Meretricū cultus matronalis	686
Marcionite taxantur	629	Matrimonij & stupri differen-		Meritorum ordo	84
Marcionite uespis compar.	258	tia	652	Messibus caruerunt gentiles ob	
Marcionite notantur de separan-		Matrimonia plurifaria apud ue-		uexatos Christianos	640
dis matrimonijs	604	teres	603	Μετσοπώτης quare demiurgus	
Marcionite sepijs piscibus compa-		Matrimonia fideles gentiliū sub-		dictus	456
rantur	208	cunctes ab omni cōmunicatione		Miles pulchrior in praelio amissus	
M. Aurelius Caf.	641. 697	fraternitatis arcendi	615	quàm in fuga saluus	630
Marcus interpres Petri	258	Matrimoniorum felicitas apud ue-		Milesij	583
Marcus magus haeticus	449	teres Ro.	698	Militia	559
Marci errores	218	Matrix generis humani	570	Militia an Christianis cōuen.	525

Mille

suppl. Codd. I. uen. 277.

IN TERTULLIANVM

Mille annorum error	243	Moyſes Adam ſcribit deum agno		N Aaman Syrus leproſus	
Miltiades eccleſiarũ ſophiſta	449	uiſſe	171	264	
Minerva artium & armorum dea		Moyſi & Chriſti diuerſum exem-		Naaman ſepties ſe in Iordane laſ	
526		plum	305	uiſſe quid ſignificet	264
Minerva prima molita nauem		Mofeos originale inſtrumentum		Nabuchodonofor poenitẽtia reſti	
523		395		tuitur	560
Minutalia	585	Moyſi manus mutata	92	Narem contrahere	173
Mithræ milites	122	Moyſen uera non ſcripſiſſe dicit		Naso agere	218
Mithræ miles	529	Apelles	129	Nathan conſolatur David	266
Modestia unde dicitur	652	Moyſes Apoſtolus	296	Nationũ conuerſio prædicta ante	
Modestia pudori procurat	607	Moyſi quomodo dominus locutus		Chriſtum	240
Modestia deo nihil acceptius	577	ſit	479	Nationum ſcimine	591
Modestiae laus	647	Moyſen Petrus in ſpiritu cognō		Natiuitas noua	31
Modus in omnibus ſit	587	uit	291	Natiuitas Chriſti à prophetis præ	
Modum uocat molem	406	Mulier non natura nomen uxō		dicta	144
Monarchia quid	469	ris	570	Natura legalis	521
Monarchiae cenſus totus	469	Mulier Euam ſe eſſe ſciat	583	Natura prima omnium diſciplina	
Monarchianorũ argumẽtum, deo		Mulier alijs gladius	592	520	
nihil eſſe difficile	474	Mulieris nomen quomodo uſur		Natura legis inſtar	363
Monarchianorum deus uerſipel		pandum	569	Natura, mater	574
lis	489	Mulieres Arabicae	578	Natura res contraria	521
Monarchiani heretici	473	Mulieres uelatae apud Iudeos in		Natura contumeliae	202
Monela dominica	6	cedunt	519	Naturam legem conteſtari	577
Monilium pondera	605	Mulierum hereticorum audacia		Nazareni appellantur Chriſtiani	
Monogamia	646	123		262	
Monogamia apud Ethnicos in		Mulum de aſino pingere	456	Necceſſitas	555
ſummo bonore	654	Mandialis lux	476	Necceſſitas nulla excuſatur	651
Monogamiae diſciplina heretiſis		Manditiæ ſimplices	593	Necceſſitas carnis	646
661		Mundus pro homine	346	Necceſſitas, fortuna, fatũ, idem	94
Monogamiae duarũ natiuitatum		Mundus una reſpublica	728	Necceſſitati diſciplinã nõ conuiuit	
unum præſcriptum	650	Mundus ornamenti nomen penes		526	
Monogamiae origo humani gene		Græcos	407	Negotiari lenocinijs	11
ris patrocinaſtur	649	Mundus ſublunaris	582	Negatio eſt martyrij recuſatio	
Monumenta cadauerum ſtabula		Mundus ornamenti nomen eſt		632	
74		173		Negatores	518
Monſtri nota	521	Mundi tenebrae præcordia homi		Negatores depulſi à communionẽ	
Mors Chriſti pondus & fruſtus		num excecant	538	675	
Chriſtiani nominis	227	Mundum à deo factum quomodo		Nero dedicator perſecutiõis Chri	
Morborum ſanatio	236	prophete & apoſtoli tradant		ſtiane	697
Mors quorum maledicta	165	408 & 409		Neruus	598
Mors & mortale differunt	91	Mundo nomen latorum accommo		Neruus umbilicaris	34
Mors ex lege debitum omniũ	669	datum	710	Nestoris Cocetum	453
Mortem finire Seneca dicit	46	Munera deo offerenda. Oratio &		Nicolai foediſſimi errores	125
Mortui non ſunt lugendi, ſed der		actio gratiarum	269	Nicolaite	119.187
ſiderandi	723	Munifices	526	Nigidius hereticus	118
Mortuorum uocabulum	59	Musca ſpicula	174	Nigriani	639
Mortuos etiam piſces eructabunt		Musæus Athenis initiationibus ho		Nigei	726
69		mines obligauit	715	Niniuitis miſericordia præſtatur	
Moyſes propheticus paſtor	522	Mutius ſcæuola	540	359.206.266	
Moyſes ante conditam Urbem ui		Mutius dextram in ara reliquit		Nocentiſſimi qui	447
xit	712	739		Noc unde iuſtus	134

V u Nomen

INDEX

Nomen pro Christiana professio- ne	76	Offendere de limine	448	Oscula filiorum uiduis non per- missa	606
Nortia dea Sutrinorum	719	Offensa comes frustraneæ uolun- tatis	185	Osiris	523
Nostrum nihil in mundo	6	Offerre	651	Oues dei Christiani	625
Nonnullitas hereticorum	468	Officina ferale	585	P ala arce dominice purgae- trix est persecutio	623
Nubendi sepius licentia in uetere lege castrata	650	Officium nature	568	Palliatum liberalium artium professio- res	689
Nubere rursus pontificem maxi- mum nefas	607	Officia liberalia	707	Pallium supra tunicam	681
Nubere in domino	613	Officia superficialia	303	Pallium uestis Christianorum	687
Nudipedalia	732	Officia militaria redimere	635	Pallij simplicitas, facili usus ibide.	
Numerus diuinitatis summa ratio- ne constat	168	Oleo Christiani olim uncti	174	Palma pro uelo palmato	578
Nume Pompilij superstitio	122	Orantis Christiani habitus ad om- ne supplicium paratus	724	Pancarpia	453
Nundinatio capita	568	Orare ad Orientis regionem	709	Pandora prima foeminarum	522
Nupta et nuptie unde dictæ	574	Orat Moyses extensis manibus	150	Panis & calicis aliquid in terr- ram decuti anxie ueteres patie- bantur	519
Nuptiale indumentum	66	Oratio	578.624	Panis Christus . 157. 174. 486. 237.	
Nuptia nusquam prohibita	604	Oratio coniugatorum	617	Super panem gratiarum actionis bus fungi	132
Nuptiarum sarcina	606	Oratio legitima, oratio dominica	625	Pannis armati	145
Nuptias Marcionite auferunt	660	Oratio pro inimicis	724	Parabola de nullo nõ conuenit	68
Nuptias secundas damnat Tertul- lianus	693	Oratio innocentis, opima ac ma- ior hostia	724	In parabolis quare Christus sit lo- quutus	70
Nuptias Marcion non coniungit	269	Orationem facere ad dominum	653	Paracletus quare missus	566
Nuptias de ecclesia tollere	613	Orationem spiritus ad deum du- cit	653	Paracletus montanicus	635
Nuptijs unis Adam & Eua inter se defuncti sunt	650	Orbitates aucupari	11.15	518.623	
Nulla sanctitas absq; nuptijs	187	Ordinatio	607	Paracleti administratio	566
In nuptijs unius summus pontifex constitutus	122	Ordo in ecclesia	651	Paradisus ubi	737
Nursia dea Volfiniensium	719	Ordo à principalibus deducen- dus	47	Paradisus ecclesia	195
O bedientiã à bestiis requiri- mus quã nos negamus	38	Ornatus	585	Paradisi gratia & familiaritas dei adempta est Ade	193
Oblatio uera	517	Ornatus uerus mulierum Christi- anarum	599	In paradiso dei nemo hominum na- tus	201
Oblatio panis	122	Orpheus Pieriæ homines docuit initiari	715	Parentum cadauera Pontici in cõ- uiuio deuorant	165
Oblationes annuas reddere	653	Omne totum & integrum est	572	Parthi	586
Oblationes pro defunctis	519	Ononychitis deus Christianorum	710	Parthi aurum bullarum uice infe- runt, per omnia quæ sua	596
Obmussitare	686	propositus	710	Partiarij errores	254
Obsequium de patientia trahitur	3	Operarij uentris	11.15	Paruulos deus diligit	294
Obsequium artificium promerendi	2	Operarum distantia credenda pro differentia mercedum	299	Pascha figura Christi	350
Obsequij ratio in similitudine ani- morum constituta	554	Opus salutis dei solius est	271	Pasche solennia	615
Obseruationes Christianæ	510	Opus seruire per omne tempus in- termittendum	137	Passiuitus	684
Obsolefacta uox	574	Opera carnis damnantur, nõ ipsa caro	82	Passiuitas uite	460
Obstetrices carnifices	675	Ex operibus incenda probationes	196	Passiuus census	665
Obstrepatacula	178	Ophitarum error de serpente exal- tando	126	Passiuus conuictus	178
Obstruere gradum prouerb.	722	Oscula propinquis quare olim ob- lata	698	Passiuum nomen dei	169
Oculare	550.560			Pastores quidam in pace leones, in prælio cerui	518
Odium Gentilium erga nomẽ Chri- stianum	692			Pater deus inuisibilis	214.478

Patri

IN TERTULLIANVM

Patris nomē, deus omnipotens, al/ tissimus &c. 482	Penula in ludis à Lacedæmonijs inuenta 698	Philosophorū ingenijs omnis he/ refis animatur 173
Patrū delicta de filijs exigī à deo quomodo intellig. 204	Peregrinus se rogo immisit 540	Philumene uirgo 117
Paterfamilias 575	Perire quid 92	Phoenix resurrectionis typus 54
Patientia columna dei 11	Periscelis 508	Phosphorus rhetor latinus rigi/ dissimus 451
Patiētia Esaie, Stephani et Iob 10	Persecutio agon quidam 623	Phryges 583
Patientia dei expectat pœnitenti/ am 206	Persecutio pro fide militaris 290	Phryne scortū Diogenis 735
Patientia misericordiæ mater 2	Persecutio quibusdā uidetur à dia/ bolo esse 624	Physica superstitio 343
Patientia instrumentum omnia su/ stinendi 11	Persecutio non redimenda nec su/ gienda 632	Physici 660
Patientiæ idoneus sequester deus 10.25	Persecutionis exitus 623	Physcon insignis ob libidines 686
Patientiæ utilitas 7	Persecutiones fides excipere de/ bet ibidem	Pietatis deposita 729
Patientiæ exemplum deus 1	Persona dei Christus domin. 360	Pipare 455
Patientiæ diuinæ species 2	Personæ distinctio 485	Pilatus pro sua conscientia Chri/ stianus 715
Patientiæ effigies & habitus 11	Potentibus impertiendum solum 733	Pilati cognitio 459
Patientiam philosophi communi studio extollunt 1	Petra Christus 147	Pindarus 522
Patientiam nouam docet Chri/ stus 278	Petrina acies 147	Pisistratus studium bibliothecarū habuit 711
Patientiam & diabolus docet 11.13	Petrus maritus 667	Plagiator 182
Patresfamilias 725	Petrus à Paulo reprehēditur 341	Plagæ seculi quare obuēniant 732
Patrocinium scripturæ 519	Petrus charissimus discipulus 273	Planus pro impostore 225
Patrocinium legis 487	Petrus Rome passus 120	Plastica dei quibus displiceat 594
Patrocinii originis nostræ 664	Petri nomen quare mutatur 273	Plato negat ardua fuisse 682
Patrocinium personarum 565	Petrum an aliquid latuerit 113	Platonici animæ immortalitatem adfirmant 46
Patrocinia contumeliosa 11.17	Phallus 447	πλακτας 672
Pauor Hostilij 177	Phantasma figuram capere non potest 316	Plinij Secundi de Christianis te/ stimonium 693
Paulus sollicitudini fratrum non subscripsit 618	Phantasmata magie 717	Pœnæ Christianorum cruces & stipites 706
Paulus Hierosolymā quare ascen/ dens ad apostolos 256	Pharao fluctibus perit 560	Pœnarum ingenia 52
Paulū Genesis olim promisit 337	Pharao quare induratus 204	Pœnitentia 551
Pauperes animam solum in confi/ scato habere 633	Pharaonis et Marcionis nulla dif/ ferentia 188	Pœnitētia dei qualis 211.212
Pauperum curam gerit deus 274	Pharisaica candida uestis 378	Pœnitentia ex confessione nasci/ tur 558
Pauus sepe se mutat 683	Phariseorum nomen unde 124	Pœnitentia est confessio delicti 25
Pauum Hortensius primum occi/ dit 688	Phercydes 522	Pœnitentiæ semper tempus 557
Peccator ante ueniam se defleat 556	Philosophia ad quid utilis 386	Pœnitentiæ confessio etiam in bo/ nis factis euenire solet 211
Peccatū per præcepti occasionem seduxit 364	Philosophia quare à quibusdam eiecta 736	Pœnitentiæ boni aut mali apud de/ um non est locus 212
Pectines Solis 448	Philosophia Atheniensium uerna/ cula 75	Pœnitentiam amat deus 206
Peculium seminis 458	Philosophia elinguis 689	Polycarpus Smyrnæorū ecclesiast/ à Ioanne accepit 118
Pecunia constare non decet Chri/ stum 633	ex Philosophia heresiū origo 107	Polycratis felicitas 705
Peierare per Genium Cæsaris 723	Philosop. hereticorū patriar. 390	Pompæ quare in publicum profe/ rantur 597
	Philosophi mimice ueritatem affe/ ctant 735	Pompilius Numa superstitionum antor 715
	Philosophi à prophetis acceperūt si quid recte preceperunt 736	
	Philosophi uetus testamentum in/ teruerunt 736	

INDEX

Ponti descriptio	185	Πόντος	472	nidem affectat	735
Pontus inhospitalis	165	Processio	615	Q Verele Gentilium aduer/ sus Christianos	692
Porro quirites	454	Proculi eloquentia Christi	na	Querere quid precipue debeat	109
Portare pro tollere	262	Prodigium de ciuitate in aere pen dente	243	Questio	518
Posteriora dei uidere	295	Produx sicut tradux	34	Questio orta ex dubitatione præ cedit tentationem	23
Posteritatis sollicitudo	605	Prometheus uerus	711	Questio pijs in solatium	518
Potentia dei	196	Pronuntiationes dominice	106	Questionis summam certis lineis determinare	133
Præceptum principale	367	Propheta	710. & 711	Questiones infructuose uitan/ de	108. 111
Præcepere ex utraq; lingua	469	Propheta non omnia per imagi/ nes concionati sunt	60	Questui sedere	598
Præfecti	518	Prophetarum insectatores	276	Quare homini ad lapsum libertas arbitrij exitiosa fuit	196
Pregnantis uxoris remediū à deo petendum	654	Prophetici	711	Quasi in rem presentem differ/ re	236
Præiudicium institutionis diuini	664	Prophetici eloquij proprietates	223	Quomodo deus mala cōdere dica tur	204
Præliorum negotia dolus & iniur/ stitia	146	Prophetie	61	R atio res dei	551. & 552
Præpositi	672	Prophetie nouæ uerba	630	Ratio sine bonitate non est ratio	196
Præpositi ecclesie in persecutione ne fugiant	631	Prouinciam nouam condere	456	Ratio consuetudini, traditioni & fidei patrocinatur	519
Præputiatio	665	Psalmi	578	Ratione deum omnia provide/ re	551
Præscientia dei testes habet omnes prophetas	196	Psalmi penè omnes Christi perso/ nam sustinent	475	Rebecca exemplum desponsata/ rum	574
Præscripta disciplina ecclesiasti/ ca	572	Psalmi Valentini	31	Rebecca uelamen uiso sponso inua sit	519
Præscripta cœlestia	617	Psalmi & Hymni inter duos pro/ uocant mutuo	618	Reconcludere	482
Præsidere	607	Psalum canere	653	Recumbere in regno dei quid	73
Præsidibus heretici nullam reuer/ entiam exhibent	123	Pseudoapostoli	258	Redemptio traditionis apud Dela torem	633
Præstans pro liberali	295	Pseudochristi	221	Redemptio capitis & sectæ	633
Præstantia in malam partem	553	Pudens præfectus	641	Reginæ Romanæ dictum egre/ gium	578
Præstantia pro præstatione	305	Pudicitia Christiana	598	Regnum promissum in terra	243
Præsumptio, timoris impedimen/ tum	592	Pudicitie gentili familiare	592	Regnum pacificum Christi	240
Præsumptio inuerecundie portio est	556	Pudicitie instrumentum graui/ tas	595	Regnum Christi ubique terra/ rum	141
Precari expansis manibus, & nu/ do capite	723	Pudicitia antistes & editus tem pli spiritus sancti	591. 626	Regnorum uices	682
Precatio nocturna	616	Pudoris armatura	577	Regulus dux Roman.	540
Presbyteri	729	Pueri ab ursis dilacerantur	293	Regulicruciatu	739
Pretio nullo res dei constat	729	Pulchritudo nulla cum immundi/ tia	594	Religio non cogenda	639
Principium inceptionis esse uer/ bum	396	Pupilli à Christianis pie trahan/ tur	641	Religionis matrix	316
Principium pro potestate & prin cipatu sumi	396	Pupillorum curam deus ha/ bet	274	de Religione nemo sua mentia/ tur	715
Priscæ prophetis	53	Purpura pudicitie	599	Rempubicam plus toge leserunt quàm lorice	688
Præiilegium personarum	565	Purpure	527	Renun/ tium	
Præiilegium loci	672	Πύρρος	275		
Probatio	625	Ptolemæus hereticus	128. 448		
Problemata eloqui	270	Ptolemæus Philadelphus	711		
		Ptolemæi Miscellanea	453		
		Pyriphlegethon amnis	737		
		Pythagoras apud Thurios tyrannus			

IN TERTULLIANVM

Renuntiare diabolo & pompis cuis 527	Sabbati dominus 271.272	cit 455
Representator pater filius 490	Sabbato pugnarunt Machabei, pu gnando legem reuocarunt 138	Salomon in iram dei lapsus 239
Reprobatio 625	Sabbato Heliseus Sunamitidis fi lium excitauit 272	Salomon à mulieribus ad idolola triã inductus, reijcitur 106.210
Repudium ex discordia 669	Sabbato dei opus faciendum non humanum 209.272	Salomon gloriam amisit 356
Repudium cœli angeli passi sunt 585	Sabinæ raptæ 460	Salutatio Iudeorum 345
Repudium primum Romæ quan do 669.698	Sacerdos super animam defuncti non introeat 294	Salutē contumelia redimere 593
Res nulla est speculum alterius 406	Sacerdotes pudicitie 597	Salutificator Christus 29
Resurrectio 58	Sacerdotes templi spiritalis 220	Sanctificatio nostra uoluntas dei 646
Resurrectio carnis semper nega tur 354	Sacerdotes Saturni crucibus affi guntur 701	Sanctificatio multas species ha bet 646
Resurrectio spiritalis quorundam 59	Sacerdotes omnes sumus 672	Sanctitas 624
Resurrectio ex sepulchro, quo il lati sumus 66	Sacerdotalis honor 672	Sanctitas deo placet 607
Resurrectio ianua regni cœle stis 358	Sacerdotale officium docere, tin gere, offerre 573	Sanguis quid 25
Resurrectio mortuorum fiducia Christianorum 46	Sacerdotalia munera laicis da ta 123	Sanguis Christianorum semen est 740
Resurrectionis clauis 84	Sacramentum Christianum 224 496	Sanguis de omnibus bestiis quare exquiritur 69
Resurrectionis humane exem plum 738	Sacramentum ligni 155	Sanguinis pabulū apud quosdam in usu 701
Resurrectionem carnis in totum Marcion negat 356	Sacramentum allegorie 344	Sanguinem suum Christus in uino consecrauit 326
Resurrectionem credere est inte grum credere 93	Sacramentum Christianæ reli gionis 256	Sapientia secularis 107
Resurrectio corporis et animæ 75	Sacramenta diuina satan in idolo rum mysterijs emulatur 122	Sardanapalus quare celebris 686
Retinacula spei nostræ 598	Sacramenta figurarum 338	Sarmentitij 739
Retributio unde 282	Sacramentorum mentio 174	Satanas transfiguratur in ange lum lucis 92
Rhodia lex 224	Sacrificare pro salute imperato ris 639	Satan unde ceciderit 201
Ridere ueritati congruit 449	Sacrificandum pura prece 639	Satan agnoscit Christū quē Mar cion negat 261
Risiloquium 559	de Sacrificandi ritu 707	Satan à semetipso translatus in malum 201
Risus piorum 275	Sacrificium 597	Satane descriptio 722
Risus dignus est officium 450	Sacrificium mundum 255	Satane nihil in seruos dei licet 624
Roma Babylon 232	Sacrificia sine scrupulo 618	Satisfactio confessione disponi tur 558
Romana ecclesia sanguine Petri et Pauli signata 258	Sacrificia spiritalium 138	Satisfactionis habitus 583
Romane ecclesie laus 120	Sacrificia terrena in Cain preo stensa 138	Saturnalia 634
Romane potestates & tribuna lia 627	Sacrificia quare à deo institui ta 207	Saturnia oppidum 703
Romanensis ecclesia 117	Sacrificia terrenarum oblatio num 138	Saturnius mons ibidem
Roman. pontificū autoritas 467	Sacrificia deo grata 52.139	Saturnus primus deus 703
Rutilius sanctissimus martyr 627	Sacrorum pater 701	Saturni cultus ruber 687
S abbatum unde dictum 456	Sacrilegi qui dicantur 639	Saturno infantes in Aphrica im molati 701
Sabbatum temporale & eter num 137	Sadducei Christiani 73	Saturnini heresis 125
Sabbatum Iosue uiolauit 137. & 270	Sadducei unde originem habue rint 124	Saul nequam spiritus suffocauit 625
	Salmacis fons masculos molles cit 210	Saul despector prophete Samue lis 210

INDEX

Saul liuore euerfus	105	Gen. 4. De homicidio Cain	4	Hiere. 11. Venite mittamus in pas-	
Scale Iacob persecutio	623	Gen. 12. Abraham Saram sororem		nem eius lignum	150
Scandalum male rei exemplum		mentitus	593	Hiere. 16. Ecce ego mittam piscas	
567		Gen. 28. De scala Iacob	244	tores multos	263
Scandalum quale peccatum	315	Gen. 32. Vidi dominum facie ad fa-		Ezech. 8. Fili hominis, uidisti que	
Scantina lex in pædicones	672	ciem	479	seniores &c.	152
Scenam phantasmatis decurre		Gen. 38. De Thamar	598	Ezech. 37. De ossibus aridis	67
re	230	Exod. 4. Filius Moyfi iubetur ab		& 68	
Scholæ bestiarum	726	angelo circumcidi	135	Amos 9. Qui edificat in cœlum	
Scorta publica	707	Exod. 4. Manum tuam mitte in si-		ascensum suum	244
Scriptura non indiget argumen-		num	66	Abac. 2. Iustus ex fide uiuet	343
tatione nostra	483	Exod. 12. De furto Iudeorum		Malach. 3. Sacrificia uestra non	
Scriptura quod non prohibet al-		209		excipiam	255. & 138
tro permittit	519	Exod. 14. Pharaonis impœniten-		Zach. 9. Et lapidabunt lapidibus	
Scriptura differentie patrocina-		tia	560	funde	322
tur, per uisibilis & inuisibilis		Exod. 20. Diem sabbati sanctifi-		Dan. 9. De hebdomadibus	140. &
distinctionem	479	ces	271	142	
Scriptura figuratè utitur transla-		Exod. 32. De uitulo	5	Psal. 2. Postula de me	238
tione hominum, ex compara-		Exod. 33. Non potes uidere faciem		Psal. 21. Foderunt manus meas et	
tione criminum	146	meam	478	pedes	151
Scriptura plenitudo adoranda		Num. 12. In uisione cognoscar il-		Psal. 71. Deus iudicium tuum re-	
69. 398		lis	293	gi da	355
Scriptura incumbere	653	Nam. 12. Si fuerit propheta in uo-		Psal. 109. Sede ad dexterā meam,	
Scriptura suæ quam rationem spi-		bis in uisione cognoscar illi &c.		donec	469
ritus sanctus constituat	397	479		Prou. 8. Dominus creauit me ini-	
Scriptura instrumentum	519	Num. 22. De Balach maledictio-		tium uiarum suarum	471
Scripturam legem condere	577	ne	304	Matth. 4. Si filius deus es	467
Scriptura seculares	122	Deut. 21. Maledictus omnis in li-		Matth. 5. Beati pauperes spiri-	
Scripturarum consonantia	153	gno	342	tu	8
Scripturas ueritas interpretetur,		4. Reg. 5. De Naaman Syro		Matth. 5. Luceat lux uestra	
non consuetudo	568	264		598	
SEQVNTVR LOCA		4. Reg. 6. Exiliij ferrum & mer-		Matth. 5. Omnis qui confitebitur	
scriptura sparsim à Tertul-		sum est in flumine	155	in me coram hominibus	304
liano illustrata.		Esa. 1. Iuste facite uidue & pupil-		Matth. 5. Oculum pro oculo	
Gen. 1. In principio creauit deus		lo	607	&c.	9
cœlum & terram	396	Esa. 2. Ex Sion prodituram le-		Matth. 5. Qui tunicam sustule-	
Gen. 1. Congregetur aqua in con-		gem	254	rit &c.	634
gregatione sua	401	Esa. 2. Venite ascendamus in mon-		Matth. 6. Sed libera nos à mali-	
Gen. 1. Frustrificet terra herbam		tem domini	240	gno	625
fœni &c.	397	Esa. 5. Ecce uelociter, leuiter adue-		Matth. 6. Non potestis deo seruire	
Gen. 2. Non est bonum hominem		nient	275	& mammonæ	311
solum esse	663	Esa. 7. Ecce uirgo concipiet	144	Matth. 7. De arbore bona & ma-	
Gen. 2. Finxit deus hominem de li-		Esa. 15. Ego sum qui facio pacem,		la	165
mo terre	399	& condo mala	625	Matth. 7. Intus lupi rapaces	106
Gen. 2. Et accepit dominus deus		Esa. 26. Populus meus introite in		Matth. 7. Querite & inuenie-	
hominem	387	cellas promas	610	tis	108
Gen. 2. Relinquet homo patrem et		Esa. 40. Omnis caro fœnum	95	Matth. 7. Nolite margarita ue-	
matrem &c.	569	Esa. 45. Aperiam ante illum por-		stra porcis iactare, ne concul-	
Gen. 3. De Adam, Eua & sata-		tas	140	cent ea	616
na	4	Hiere. 2. Me dereliquerunt fontem		Matth. 8. Vade & ostende te sacer-	
Gen. 4. Adam ubi es?	212	aque uite	155	doti	265
				Matthæi	

Matth. 8. Domine permittite mihi prius ut abeam, & sepeliā patrem meum 666	Luc. 20. Reddite Cæsari quæ sunt Cæsaris 633	1 Cor. 7. Tempus in collectio est, superest ut qui matrimonia habent, tanquam non, &c. 606
Matth. 9. Vt sciatis quod potestatem habeat filius hominis 268	Luc. 20. Si cuius frater mortuus fuerit 666	1. Corin. 7. Si quis frater infidelē habet uxorem, &c. 613
Matth. 10. Cum cœperint persequi uos, fugite de ciuitate, &c. 617	Luc. 20. Neque ducunt uxores neque, &c. 603	1. Cor. 7. Sed si duxeris, non delinquēs 649
Matth. 16. Quia caro & sanguis tibi non reuelauit 489	Lu. 20. Expetiuit uos satanas 614	1. Cor. 11. Debet mulier uelamentum habere 568
Matth. 16. Ne cui dicerent quod ipse esset Iesus Christus 289	Luc. 24. Quia spiritus carnem & ossa non habet 330	1. Cor. 13. Fides, spes, charitas 9
Matth. 17. Bonum est nos hic esse 291	Ioannis 1. In principio erat sermo 397. 485	1. Cor. 15. Primus de terra terrenus 25
Matth. 19. Quos deus coniungit, homo non separet 312	Ioannis 1. Sine ipso factum est nihil, &c. 481	1. Cor. 15. Caro non omnis eadem caro 89
Matth. 20. Omnia quaecumque habebis, uende & da pauperi. 318	Ioā. 1. Deū nemo uidit unquā 480	1. Corin. 15. Oportet corruptibile hoc induere, &c. 79
Matth. 22. Sacerdotum questio de resurrectione 321	Ioan. 1. Vidi spiritum descendentem specie columbæ 18	1. Cor. 15. Caro & sanguis regnū dei, &c. 87
Matth. 24. Vae prægnantibus & lactantibus 605	Ioan. 3. Qui habet sponsam 269	1. Corin. 15. Cum subiecta erunt illi omnia 469
Matth. 24. Quā hora fur uenturus esset 306	Ioan. 6. Omne quod dedit mihi nō perdam ex eo, &c. 71	Gal. 2. de reprehensione Petri 256
Matth. 26. Hoc est corpus meum 326	Ioan. 6. Vt credatis in eum quem deus misit 486	Gal. 4. Factum ex muliere 570 & 571
Matth. 26. Spiritus promptus est, at caro infirma 604	Ioan. 6. Caro nihil prodest 73	1. Timothei 6. Quem nemo uidit hominum 480
Matt. 27. Deus meus, deus meus ut quid me dereliquisti 496	Ioan. 10. Ostende nobis patrem, et sufficit nobis 489	1. Io. 1. Quod uidimus, quod audiui, &c. 480
Marc. 2. Ecce mater tua & fratres foris stant 23	Ioan. 10. Ego & pater unum sumus 487. & 491	1. Ioan. 4. Timor non est in dilectione 630
Marc. 5. Quis me tetigit 287	Ioan. 20. Ascendo ad patrem meum, &c. 491	Apoc. 6. Montes tanquam cera liquescent 404
Luc. 1. Benedicta tu inter mulieres 570	Act. 13. Vobis oportuit in primis sermonem dei tradi 628	Apoc. 17. Sedet in purpura cum coccino 598
Luc. 3. Quæ est mater mea 289	Act. 21. Quid facitis lacrymantē, & conturbantes cor meum 628	Locorum scripturæ Finis.
Luc. 8. Qui habes aures audiendi 285	Rom. 7. Quæ autē sub uiro est mulier 673	Secta diuina Christianorum 689
Luc. 10. Quid faciendum mihi, ut consequar uitam æternam 299	Rom. 8. Qui suscitauit Christum, &c. 495	Seculum 721
Luc. 11. Si ego in Beelzebule 301	Rom. 8. Caro aduersus spiritū concupiscit, et spiritus aduersus carnem 660	Seculum æmulum dei 571
Luc. 11. Vos pharisæi exteriora poculi 302	Ro. 13. Mihi ultio, ego rependā 8	Seculum mortuorum habitatio nem esse quidam dicunt 60
Luc. 12. Dic fratri meo ut diuidat hered. 305	1. Cor. 7. Bonum mulierem nō tangere 661	in Seculo ubi finis nihil interest 539
Luc. 14. Homo quidam fecit coenam magnam 309	1. Cor. 7. Melius est nubere quā uiui 604. 648	in Seculo omnia imaginaria & nihil ueri 527
Luc. 16. Facite uobis amicos de mammona iniquitatis 634	1. Cor. 7. Tantum in domino & 614	Secundus hereticus 128. 449
Luc. 18. De publicano & pharisæo 318	1. Cor. 7. Cupio autem omnes meo exemplo perseuerare 615	Securis 527
	1. Corin. 7. Nuptis denuncio, non ego, sed dominus 648	Secures edictorum 696
		Sedulitas nugæ non facit 607
		Semissij 739
		Senecæ uolūmen de superstitione Gentilium 706

I N D E X

<i>Senectus</i>	594	<i>ſto & decore mulierum</i>	592	<i>Spiritus aduerſarius unde appa-</i>	
<i>Senſus quinq; hominis</i>	520	<i>de manuſſione & deo</i>	94	<i>reat</i>	661
<i>Sentius Saturninus</i>	286	<i>de medico, & instrumentis eius et</i>		<i>Spiritus mundi</i>	193
<i>Sepultura Chriſti</i>	238	<i>de iudice deo</i>	205	<i>Spiritum dei fideles habent</i>	649
<i>Sepulturarum aræ</i>	640	<i>de medico, & deo Marcionis</i>	181	<i>Spiritus ſanctus in carcerem uadit</i>	
<i>Septuaginta duo interpretes</i>	711	<i>de nummo probato, & pœniten-</i>		<i>cum pijs</i>	538
<i>Seres</i>	583	<i>tiæ probatione</i>	555	<i>Spolia figurata</i>	233
<i>Sermo iuxta definitionem gram-</i>		<i>de oliua & hereſi</i>	121	<i>Spongia Marcionis</i>	343
<i>maticorum</i>	472	<i>de pomis & pœnitentibus</i>	555	<i>Sponſari</i>	574
<i>Sermo optimus miniſter</i>	194	<i>de Sagitta & impatientia</i>	7	<i>Sponſaliũ naturalium tabulæ</i>	575
<i>Serpens æneus</i>	150	<i>de Sepijs & hereticis</i>	191	<i>Sportulam captare ut furuncu-</i>	
<i>Serpentis quare erectus</i>	209	<i>de Sole & patre deo</i>	478	<i>lus</i>	234
<i>Serpens prædo imaginis diuinæ à</i>		<i>de ueneno & corpore</i>	358	<i>Statilius Taurus</i>	681
<i>primordio</i>	448	<i>Similitudinum finis</i>		<i>Statio</i>	615
<i>Serpentis ſalutare ſpectaculũ</i>	237	<i>Simon Magus 124. 632. & 707</i>		<i>Stationes</i>	615, 624
<i>Serram per eandem lineam reci-</i>		<i>Simplicitas ſapietiæ cõiuñcta</i>	447	<i>Status ſcripti & uoluntatis</i>	271
<i>procare prouerb.</i>	519	<i>Simoniana magia</i>	119	<i>Stephanus ſtantem Chriſtum ad</i>	
<i>Serui boni conditio</i>	631	<i>Simul pro ſimulac</i>	574	<i>dextram dei uidit</i>	496
<i>Serui dei</i>	275	<i>Simulachra deorum uana</i>	706	<i>Steriles & ſp̃adones ignominioſi</i>	
<i>ex auro Seruorum uincula</i>	586	<i>Simulachra ſero Romam inue-</i>		<i>apud Iudeos</i>	666
<i>Seruus alienos Galba noluit manu</i>		<i>ſta</i>	721	<i>Stigmata corporalia in Chriſto</i>	
<i>mittere</i>	344	<i>Singularitatis exitus cogitan-</i>		<i>Strobuli Barbarorũ</i>	573 (345)
<i>Seſtertia</i>	698	<i>dus</i>	646	<i>Strophium</i>	528
<i>Setb ſpiritalis</i>	459	<i>Sinus Abrahe</i>	314	<i>Strumentum</i>	606
<i>Sethoitarum infana hereſis</i>	127	<i>Siparia portarum</i>	447	<i>Struticamelus</i>	578
<i>Seuerus imperator Chriſtianos</i>		<i>Sirenes mōſtruoſæ, fabuloſæq;</i>	223	<i>Stuporata gloria</i>	593
<i>defendit</i>	641	<i>Sobrietat</i>	624	<i>Sublectionem facere</i>	309
<i>Seuerus pater Antonini Chriſtia-</i>		<i>Socrates deierabat quercum, bir-</i>		<i>Subſtantia eſt corpus rei cuiuſq;</i>	
<i>norum memor</i>	641	<i>cum & canem</i>	707	<i>Subſtantia quid</i>	358 (404)
<i>Sibyne</i>	254	<i>Socratis ſapientia</i>	705	<i>Sufficientiæ uſus</i>	605
<i>Signari</i>	52	<i>Socratis criminatores afflicti</i>	708	<i>Suffragia proſpicere amicitia-</i>	
<i>Signatio furtiua</i>	618	<i>Socratis uox, ſi demonium per-</i>		<i>rum</i>	310
<i>Signum belli crepitacillo datu-</i>		<i>mittat</i>	735	<i>Superbiſſimi montes</i>	560
<i>rus</i>	145	<i>Sodalitia</i>	616	<i>Superinductiij fratres</i>	340
<i>Similitudo quid</i>	365	<i>Solennitates Ceſarum multorum</i>		<i>Suſanna in iudicio reuelata</i>	510
<i>Similitudo nulla in contrarijs</i>	365	<i>malorum cauſa</i>	726	<i>Suſpitiones impudicitie prouiden-</i>	
<i>Similitudines uariæ à Chriſto ad-</i>		<i>Solidũ ex teſtamento capere</i>	675	<i>de</i>	598
<i>ductæ</i>	308	<i>Solis deliquium</i>	640	<i>Syllogiſmi Apellis</i>	119
SE Q V V N T V R S I M I /		<i>Solem quidam Chriſtianorum de-</i>		T <i>Abule naturales</i>	521
<i>litudines quibus Tertul-</i>		<i>um eſſe putant</i>	709	<i>Tabule nuptiales</i>	615
<i>lianus utitur.</i>		<i>ad Solem uncti</i>	145	<i>Tacianus hereticus diſcipulus in-</i>	
<i>de Cliète diuitis et ſacrificijs quo-</i>		<i>Sordulenti</i>	559	<i>ſtini martyris</i>	119
<i>tidianis Iudeorum</i>	210	<i>Spacium temporum</i>	565	<i>Tallus hiſtoricus</i>	703, 712
<i>de die & reſurrectione</i>	54	<i>Spado Chriſtus</i>	661	<i>Tartarus</i>	705
<i>de febre & hereſi</i>	105	<i>Spadonatuiſe aſſignare</i>	596	<i>Tau litera</i>	141
<i>de gemmis indicis & deo</i>	51	<i>Spadones Euangelici</i>	666	<i>Tauri Aegyptij antiſtites</i>	654
<i>de gladiatoribus & hereticis</i>	105	<i>Spathalium</i>	598	<i>Temeritatis modus</i>	557
<i>de hereticis & cecis</i>	193	<i>de Spectaculis libri duo Tertull.</i>		<i>Templa Chriſtianorum</i>	448
<i>de imagine & anima</i>	199	<i>Speculum</i>	583 (586)	<i>Templorum ſpoliatores ſunt ſacri</i>	
<i>de languentibus</i>	1	<i>Speret pro timeat</i>	682	<i>legi</i>	639
<i>de latrocinio in alicuius agro ſa-</i>		<i>Spouſippus i adulterio periijt</i>	735	<i>Tempus patet</i>	574
				<i>Tempus</i>	

IN TERTULLIANVM

Tempus omnia reuelat prouer/ bium 700	Timor salutis fundamentum 592	Vertum insultatorium & triumphatorium 358
Tempora & antecessores oppo/ nere 567	Timor hominis dei honor 557	Verbum Dei administrandum egrotis 597
Tense 527	Timor iudicij ad bonum con/ fert 203	Verbi audientia 24
Tentatio Christianorum incarce/ ratorum 538	Timor habet supplicamentũ 630	Verborum sensus, non sonus perci piendus 144
Tentationibus uia non aperiens/ da 592	Tingere in patrem & filium & spiritum sanctum 492	Verborum Christi certa est ra/ tio 109
Terra repromissionis 147	Titulus traditionis 519	Verecundie uallum 577
Terra homo uere 65	Titulum incidere 170	Veritas exurge 568
Terra pro carne sanctorum 65	Titulum diffungi 667	Veritas imagini respondere de/ bet 525
Terra uirgo antequam fieret Adam 31	Traianus inquiri Christianos ue/ luit 698	Veritas nihil erubescit 448
Terre uarius uestitus 682	Traiani impium rescriptum 693	Veritas apud quos non sit 123
Terre quare deus maledixerit 65	Transfiguratio Christi in mon/ te 91	Veritas antiqua res 566. 736
Terre ergastulum 193	Transfiguratio interemptio est pristini 493	Veritatis interfector 20
Terre filij, prouerb. 704	Transgressio perditionis huma/ ne causa 71	Vermẽ se Christus pronũtiat 157
Terre nomen redigit Hermoge/ nes in materiam 398	Triptolemus nouus 172	à Vermib. hostis Christianorum consumitur 646
Tertullian. sub se uero floruit 696	Trophonius Bæotie initiationes docuit 715	Verus Antoninus 698
Tertulliani libri duo de spectacul/ lis 521	Tunica cutis 51	Vespasianus Iudeorum debella/ tor 698
Tertullianus montanizat de unis nuptijs 603	Tunicae carthaginensium 681	Vespronus Candidus 640
Testamenti noui substantia 496	Tyrj 583	Vestales 606
Testamenti utriusq; totum instru/ mentum 484	V a amaritudinẽ habet 276	Vestificina 684
Testamenti ueteris decessio & no/ ui successio 292	Valentia dea otriculano/ rum 719	Vestimenta Iudeorum quadra/ ginta annis indetrita manserũt
Testimonium anime Christia/ ne 710	Valentinus ingenio et eloquio po/ tens 34. 448	Vestis prime Mercurius 694
Testudo pacuiana 683	Valentini insane fabule 30. 127	autor 684
Theatri impudicitia 728	Valentini spiritale examen 460	Vestium tedia 605
Thales de diuinitate Cræso quid respondeat 735	Valentiniani collegiũ inter here/ ticos frequentissimum 447	Vestitus prostitute 596
Themistoclis militia 705	Valentiniani qua in re didicerunt errare 95	Vicarius patris 490
Theodotus hereticus Byzan. 130	Valentinianorum doctrine in syl/ uas Gnosticorum exoleue/ runt 462	Vicarius domini spiritus 566
Theodotus posterior 130	Varro cynicus Romanus 708	Victoriati 575
Theopompus historicus 399	Vasa escaria ac potoria ex ere 585	Victorini error de Christo 136
Theotimus circa imagines legis multum operatus est 449	Vberum tempore sanguinũ men/ ses uacant 34	Viduarum exhibitio per mulieres apostolis 667
Thomas aliquamdiu incredul/ us 489	Vestigalis libertas 711	Vidue 575. 607
Thyreus apollo 528	Vedius Pollio seruos murenis ob/ iectauit 688	Vidue iuencule 673
Tibilenus Norici deus 719	Velaminis disciplina 577	Vidue in Aphrica 606
Tiberius q̃ diu regnauerit 143	Velaminis reuelationes 578	Vidue non renubentes 605
Tiberij tempore nomen Christia/ num Romæ acceptum 697	Venia facilis difficilium 615	Viduorum defensor deus 274
Timiditas omnia persuadet 634	ad quod Venimus, prouerb. 260	Viduitatis proposito que offi/ ciant 607
Timor odium spirat 722		Vigellius Saturninus 640
		Vincula seruorum ex auro 596
		Vino Ro. abstinebāt mulieres 698
		Vino nouo es excerebratus 269
		Vir caput non uolet 572
		Vir familiarior dei imago 573
		Viri &

INDEX

Viri & femina coniunctio benedi- cta à deo	603	Voluntas dei uult bonum	647	Accusasse si sufficit, nemo inno- cens	689
à Viro autoritas & solatiū	605	Voluntas sine concupiscentie sti- mulo non est	184	Achillis nomen unde	678
Virga	527	Voluntas non excusatur	553	Acinetos	445
Virginari	575	Voluntas pura & inuita, maior & minor	648	Acta commentarij	499
Virgo	607	Voluntas facti origo	553	Actor & actus	252
Virginis bone publicatio, est stu- pri passio	568	Voluntatis libertas	647	Actus	252
Virgines an ecclesiam ornent, uel ecclesia uirgines	576	Voluntate omnia deū creasse	393	Adagnitio	251
Virgines dei & hominum	567	Votorum annua nuncupatio	526	Adcognoscere	611
Virgines iunonis Achæ et diane & apollinis	676	Vsura est scœnoris redundan- tia	281	Adfinis cum genitino	382. 384
Virginitas gratia constat	573	Vtensilitas	585	Adorare stans	508
Virginitas à natiuitate 646. & à baptismo	646	Vteri nauseantes	675	Aduocatio quid	162
Virginitas ostentatitia	569	Vultur sine masculino mater	452	Adificandi uerbum translate	581
Virginitas coacta & inuita qua- lis	576	Vultus gallici	605	Aegion oppidum	602
Virginitas in ecclesia absconden- da	575	Vulua Mariæ patefacta	36	Aemulus cum datiuo	335. 103
Virginitatis ostentatio non est di- gnitas	573	Vxor conditionis nomen est mu- lieris	570	Arceatores	513
Viridianus deus Narnien sū	719	Vxor ad posteritatem et ad uitan- dum inopiam	675	Arnos	445
Virtus duritia extruitur, mollitia uero destruitur	540	Vxor pia nulla deformis suo mari- to	593	Acontelcios	ibidem
Visitatio captiuorum	615	Vxor Iob ad praua remedia suasit 10. 18	10. 18	Aeon quid	ibidem
Visitatio fratrum	615	Vxores multas patriarchas ha- buisse	650	Aeonum nomina	ibidem
Visceratio distributio carnis	158	Vxores Socrates & Catō ami- cis communicauerunt	729	Aesopicus graculus	426
Vita deuorat mortale	78	Xystarches	539	Aesopus histrio	680
Vltio fructus ire	185	Xystiuanitas	728	Affinitates prætendere	587
Vltio pœnes ueritatem malignita- tis redarguitur	734	Zeliuira mulier	652	Africa distincta in cōuentus	636
Vltionis libido ex impatien- tia	8. 20	Zeno cleates mortē egre- gie contempsit	740	Agonothetes	535
Vltionis metu omnē iniquitatem refrenari	279	Zenon apud Prienenses affectat tyrannidem	735	Agape	504. & 533
Vltionem credentes à deo expe- ctare	ibidem	Zenon de deo quid sentiat	715	Agennetos	445
Vmbilici sputorum	595	INDEX IN ANNO tationes D. Beati Rhenani.		Ageratos	445
Vmbra sine lumine	386	A Belardi Theologia	754	Agina quid	384
Vnare pro unire	492	Abnoctare	610	Albiani	636
Vnde, pro unde unde	398	Abrelicta pro derelicta	131	Albus color innocentie præcipue conuenit	502
Vngi	52	Absolesco	643	Alcibiades prophanus ad sacra irrepsit	411
Vnctio regalis chrismatis probi- bita fieri in captiuitate	154	Angustia	589	Aletbia	445
Vnitas inrationaliter collecta hæ- resim facit	468	Acataleptos	445	Alienus cum genitiuo	422
Vniuiratus	608	Angros ἡγὴ ἐνάλιος	331	Aliqui pro aliquis	331
Vnum quid	651	Accidere pro accidens esse	334	Alleluia ab ecclesia Hierosolym- tana mutuatum	505
Volatica augurandi scientia	689			Alligi animam deo	40
				Altaria uenerationi antiquitus fuisse	549
				Alucare	438
				Amentare	252
				Antelij dii	516
				Antie	679
				Aoratos	445
				Anabaptistæ excors hominum ge- nus	411
				Αναγνοφαιλα	536
				Anennoctus	445
				Angeli	

ANNOTATIONVM

Angeli exterminati	362	Auspiciari	499	C	Accum	383
Angelos esse creatores animarum		Autophyes	445	C	Calceatus pro calceatione	
ex igne & spiritu quidam dicunt	465	Autorare	500.537		509	
Anglia uetus Britannia	363	B			Calceatus simplex Christiano-	
Anna Britannica Maximiliano		Abylonice uestes	579		rum	676
Cesari desponsata	439	Bacellarij	754		Calcei multiformes	564
Anniuersariorum sacrorum cum		Balnearum fures grauiori poena			Calendarium	581
eleemosynis origo	508	plectendi	622		Calliblepharum	596
Anonomastos	445	Baptizati uestibus albis indueban-			Calices olim lignei	507
Ansgisus Abbas	500	tur	502		Candida substantiue	247.252
Anthropos	445	Baptizati non lauabant ea bebdo-			Candidatus timoris	611
Antistare pro excellere	749	mada	503		Candidati	191
Antistatus pro prelatione	422	Baptizatis uinum & lac datum in			Cantica ecclesiastica paschalis	
563		Occidente	501		hebdomados	501
Antinous seruus Hadriani Cef.		Baptizandus nomen dabat	501		Capere	161
515		Baptismus nullum tempus habet			Caperet pro si fieret, uel si accide-	
Anuli ferrei & aurei	580	510			ret hoc iure	189
Apaturiorum celebritas	750	Baptismus puerorum à quibus au-			Capit impersonale uerbum	189
Apparere est famulari	41	toribus confirmetur	501		Capillamentum	589
Apparatio & Apparitores	41	Baptismus bis in anno celebrari			Carda dea	516
103		coeptus	500		Carolus magnus	99
Apellatiani Apellita & Apel-		Baptismi ritus qualis olim	502		Carpistes	445
liaci	14	Baptismo eodem tingebantur olim			Carthaginensis Aprica	532
Apellis error de carne Christi	11	pueri & senes	501		Cassiani	636.678
Aperte tibie prouerb.	609	Barbaria	161.561		Castitas mentis & corporis est	
Aphricanum Concilium	507	Basilides princeps Gnosticorum			646	
Αποκρίσις	752	410			Cataphrygarum error	380.689
Αποκρίσις	161	Basilus Magnus	543		Κατήχησις quid	503
Apocryphis libris inesse etiam ue-		Beda Chronographus	543		Catechumeni qui & unde dicti	
ritatem	579	Benedici & benedicti	218.530		249.503	
Apollonius uir disertissimus	46	Benedictio baptismi & olei	509		Catechumeni olim & audientes	
Auarioli	751	645			& auditores uocati	548
Aquileges	218.751	Beneficiarij	515.622		Cato atrox	645
Aquilices & aqualiciū	218.751	Bernhardus Burgundio Spire ger-			Caucasus inhospitalis	161
Arbiter pro obseruatore	657	manice concionatus est per in-			Caullari pro cauere	514
Archemorus Lycurgi filius	515	terpretem	423		Cedo	549
Archidiaconorum officium	764	Bestia altegradia	565		Cephidius orator	689
Archigallus	748. & 41	Betanus presbyter	543		Ceraunia gemma	579
Arretos	445	Elatire	677		Cerdon Marcionis magister	410
Assentari pro consentire	382	Bona fide	412		Ceremonie populo profunt	503
Assertor	602	Boni ducere	332		Ceremonie secundum ecclesiarum	
Asymbolus	419	Botronatum	509		& regionum diuersitatem uar-	
Attilij Reguli poena	537	Βραβείον	535		riant	561
Auditores qui	541.547	Britanni	563		Ceremonias gentiliū olim Chri-	
Auditoribus doctor preficieba-		Buccinum	677		stiani cauebant	497
tur	548	Bulla aurea apud Romanos	590		Cercorum ardentium ceremonie	
Auena frumenti uitium	464	Burchardus Borbetomagensis epi-			unde ortæ	333
Auene falsa doctrina compara-		scopus	506		Chabrie apophthegma	499
tur	464	Burchardi Vnormaciensis liber			Chameleon	678
Auidius Cassius	636	502			Charis	445
		Bythos	445		Chelidonia	550
					Chilia	

INDEX

<i>Cbiliaſte</i>	217	<i>Communione nomen</i>	505	<i>Curioſitatem Chriſtiani fugiam</i>	
<i>Cboaradus Pellicanus</i>	506	<i>Concha minor</i>	677		98
<i>Chriſtiani cum Chriſtianiſ nō bel-</i>		<i>Conche maris poma</i>	581	<i>Cylindri</i>	581
<i>ligerentur</i>	513	<i>Conculcatus</i>	42	<i>Cyprianus martyres magnificet</i>	
<i>Chriſtiani olim ab omni reipub.</i>		<i>Concuſſor & concuſſio</i>	621		131
<i>adminiſtratione alieni</i>	608	<i>Concuſſura pro concuſſione</i>		<i>Cypriani ſententia de confeſſio-</i>	
<i>Chriſtiani Greci uocati</i>	676		612	<i>ne</i>	544
<i>Chriſtiani olim militabant</i>	499	<i>Condicere</i>	163.466.514	D <i>Aemon paredrus</i>	413
<i>Chriſtiani ſola modeſtia noti</i>	608	<i>Conditio pro orbe condito</i>	42	<i>Decalcaria in carbonari-</i>	
<i>Chriſtianorum proſcriptio</i>	529	<i>Confeſſio primum deo, ſecundo ſa-</i>		<i>am</i>	14
<i>Chriſtianorum conuentus</i>	505	<i>cerdoti fiat</i>	545	<i>Deceptus pro deceptione</i>	218
<i>Chriſtianorum ueterū ſtudia, offi-</i>		<i>Cōfeſſio abrogata apud Conſtan-</i>		<i>Decime Herculanæ</i>	750
<i>cia, ac exercitia</i>	508	<i>tinopolim</i>	545	<i>Decumani fluctus</i>	677
<i>Chriſtianismus modeſtiæ profeſ-</i>		<i>Confeſſio auricularis non omni-</i>		<i>In dedicationibus epulandi mor,</i>	
<i>fio</i>	578	<i>no abiicienda</i>	550	<i>unde ortus</i>	508
<i>Cicadæ Athenienſium</i>	563	<i>Confeſſio ſecreta unde originem</i>		<i>Dedicator damnationis Nero</i>	
<i>Cicero orationem in toga candi-</i>		<i>ſumpſerit</i>	542		742
<i>da habuit</i>	336	<i>Confeſſionis ſecretæ utilitas</i>	758	<i>Deſenſa pro deſenſione & uindictæ</i>	
<i>Cinerarij</i>	612	<i>Conſciſcere</i>	513		190
<i>Ciniſſones</i>	612	<i>Conſecrationis preces</i>	509	<i>Deſerre pro accuſare</i>	498
<i>Circumſcribere pro circūducere</i>		<i>Conſiſtorium</i>	42	<i>Deſunctus pro deſunctione</i>	434
	163	<i>Conſolatorij libelli</i>	529	<i>Degener</i>	436
<i>Cirri</i>	563	<i>Conſtitutum pro conſtitutione</i>		<i>Delatoribus conſtituantur præ-</i>	
<i>Clariffimæ femine</i>	637		42	<i>mia</i>	529
<i>Claues eccleſiæ</i>	761	<i>Conſul maior</i>	428	<i>Delatura pro delatione</i>	338
<i>Cleomachus</i>	679	<i>Conſuleatus pro conſuluit</i>	382	<i>Deliberare</i>	436
<i>Clodius Albinus</i>	678	<i>Contemporare</i>	44	<i>Deliberatus pro liberato</i>	250
<i>Clodij Albini mors</i>	635	<i>Conteſſerare & conteſſeratio</i>	101	<i>Demiurgos</i>	445
<i>Coccus</i>	549	<i>Ex continenti, pro ſtatim</i>	748	<i>Demoſthenis uerſiculus cum fuga</i>	
<i>Coactare</i>	44	<i>Continentiam magni facit Ter-</i>		<i>ci exprobraretur</i>	620
<i>Cornacula</i>	415	<i>tullianus</i>	561.588	<i>Denotare pro taxare</i>	677
<i>Cœne Chriſtianorū quales olim</i>		<i>Cothurnus</i>	422	<i>Denotatus quartæ declinationis</i>	
<i>504.505</i>		<i>Conuenire pro inuenire</i>	251.385		677
<i>Colleſte</i>	505.622		513	<i>Depalare</i>	585
<i>Colligere colleſtam facere</i>	612	<i>Conuertit absolute</i>	562	<i>Depalans Depalator</i>	332
<i>Coliphium</i>	536	<i>Conuiſtus paſſiuus</i>	331	<i>Deſciit pro deſciuit</i>	247
<i>Collyris</i>	589	<i>Conuiuium dominicum olim in ſa-</i>		<i>Deſpectare & deſpectator</i>	618
<i>Commeatus quid</i>	464. & 465	<i>matum à gentilibus</i>	610	<i>Deſignari</i>	529.530
<i>Commeatum dare</i>	620	<i>Coronæ officiales</i>	514	<i>Deſignati conſules</i>	529
<i>Commemorari deponentialiter &</i>		<i>Coronæ deorum honoꝝ</i>	512	<i>Deſtruſe pro detruſe</i>	430
<i>aſtiue</i>	620	<i>Corpus pro ſubſtantia</i>	12	<i>Deſultrix uirtus</i>	444
<i>Committere pro peccare</i>	500	<i>Corpus domini peregre olim ad-</i>		<i>Deuerſari pro conuerſari</i>	192
<i>Comparatio pro præparatione &</i>		<i>uenientibus datum</i>	101	<i>Deuerſatus pro uerſato</i>	430
<i>formatione</i>	433	<i>Corpus pro congregatione</i>	101		438
<i>Compendiatum</i>	246	<i>Corpus capulum anime</i>	40	<i>Deuertere pro diuertere</i>	441
<i>Compertus deponentialiter</i>	383	<i>Crepitacillum</i>	132		609
<i>Compitum ſtomachi</i>	45	<i>Croceus color & flammeus</i>	589	<i>Deus nunquam latuit</i>	150
<i>Communicatio primorum Chri-</i>		<i>Crucis in ſiguando apud Chriſtia-</i>		<i>Deorum Valentinianorum nomi-</i>	
<i>ſtianorum</i>	610	<i>nos uſus</i>	508.509	<i>na</i>	445
<i>Communicationis in ius accipere</i>		<i>Curare cum datiuo</i>	752	<i>Diaconi martyres in carcere de-</i>	
<i>531</i>		<i>Curioſi</i>	622	<i>ſentos conſolati ſunt olim</i>	531
					Dici

ANNOTATIONVM

Dicibula puerilia	430	quod ex quo quomodo latinis red	618	Abius presbiter	618
Dictamnium herbam cerni extra		datur	656	Faces in nuptijs praeferaban	
hædis sagittis monstrare	550	Endromis	679	tur olim	441
Dictata	531	Enoch liber	578	Facies morosior	564
Diagenis dolium uersatile preto		Entbymesis	445	Facilitatio pro creatione	383
rium uocatum	636	Epistates	536	Facilitator pro factore	431.466
Disciplina Christiana statim ab		Ab equis ad asinos	677	Fastigium quid	40
initio cepit degenerare	579	Euphorbus factus Pythagoras		Fauos post mella gustare	516
Discipline encomium	542	38		Felícula insula	415
Discipline Christianæ officia	411	Epicitbarisma post fabulam	441	Feriarum olim paucitas mira	
Dispungere pro absolueret	132	Epicuri error de indiuiduis	422	501	
Disputarunt ueteres subinuiti de		Ergastula	581	Festi dies martyrum quare insti	
diuinis rebus	754	Eruditus quartæ inflexionis	436	tuti	533
Dissimulatione deus summe offen		Escatilis	161	Faude	622
ditur	542	Esce gloriose	191	Fibulam imponere uel laxare	656
Doctores in Theologia primi, &		Eucharistia olim manibus laico		514	
Iure	754	rum attacta & mortuis in os in		Fides morata	12
Dominor cum genitio	748	serta	507	Fides ex personis non probanda	
Domus pro familia	580	Eucharistia olim quotidie sumpta		98	
Domum locare & redimere	601	511		Fideicommissum Fidei cōmissarij	
Draconites	581	Eucharistie nomen unde	504	599.600	
Dracontarium	516	Eucharistia uaria ratio	506	Figulatio	432
Ducatio pro ducatu	514	Eucharistie sumenda mira uete		Fistule argenteæ	508
Ducator	564	rum diuersitas	503	Fl. Constantinus	99
Diuersum eius, pro ab eo	465	Euirare	645	Fluxura pro fluxu	45
E Brietas donec exiccetur, de		Eumolpus sacra in honorem Eleu		Forobanniti	611
mentia est	426	sine Cereris instituit	411	Fraternitas unde	534
Ecclesia mater, domina	530	Euripus	383	Fraternitas pro collegio Christi	
Ecclesiasticus	445	Exalbati	247	norum	564
Exeo cum genitio	423	Excessus pro morte	441.600	Frictrices	680
Electroma quid	100	Executio pro persecutione	131	Fungi cum accusatio	466
Edictales possessiones	248	Exequi mortem	164	Funem contentionis ducere	131
Educare pro educere	564	Exerte pro clare	609	247	
Educari pro educi	678	Exhibitio uictuaria	659	G Allorum descriptio	601
Edulis in tertia declinatione		Existere	253	Gallis obuinit nomen Ga	
336		Exomologesis	544	latis à candore corporis	600
Eierare uel ciurare	247	Exorcismorū antiquitas	513. 626	Garamantes matrimoniorum ex	
513		Exornata pro ornatu spoliata		ortes	563
Eleemosynæ genus ignoscentia		589		Gemmarum usus apud Parthos	
761		Expeditio	619	581	
Eleusina sacra	411	Expiatus pro expiatione	421	Gemonie scale	442
Eleusis urbs Atticæ	ibidem	Expictio	609	Geniculari in adorando	508
Eleutherius Romanus Pontifex		Expositiij unde disti	416	Genitura	44.423
101.530		Expumicare	428	Gentilitus aduerbialiter	678
Elogium quid	637	Expuncta pro adimpleta	131	Genna misericordie dicata	549
Elogium in malam partem	511	Expungere responso	563	Germanici baiuli	601
Elpis	445	Expügere pro absolueret	333.498	Germanorum crines	563
Elucubratus sum pro elucubraui		Extare pro eminere	591	Gesticuli	746
583		Exterminare quid	611	Gladiatores	530
Emittere literas	463	Extraneus cum genitio	333.588	Gnosticorum discipuli nota ali	
Empedoclis eræ crepidæ	679	Exules carnis	590	qua insigniebantur	380.445

Xx Gnostici

INDEX

Gnostici à Valentinianis descen-	Immatriculati	622	Isidori Rapsodia	344	
dunt	410	Impedimenta	579.601	In sinum uertere	621
Graduale	505	Impietas impietati concatenata		Iudeorum arrogans supercilium	
Gradum figere proverb.	567	379		131	
621		Impresse	642	Iulia lex de adulteris	439
Gramæ oculorum uitia	432	Impressius dicere	219	Iulij pontificis maiores qui sue-	
Gratiani locus emendatur	507	Inalienus	250.535	rint	218
Gratias agamus, sacerdotis uox		Inbonitas	535	Iulij Firmici locus restituitur	657
504		Incontinenti pro statim	100	Iuppiter taurus aut cygnus	13
H Abere pro posse	424	Incriminatio	42	Iurare per Genium Cesaris	636
Hereditas fiduciaria	600	Incunabula pro initijs	101	Inridici	636
Hereses unde dictæ	98	Indignus pro indignitate	162	Ius trium liberorum	429
Hereses à philosophia subornan-		Inducere consultationem	619	Iustitium	41
tur	98	Infantes antequam lac gustarunt		L Abarum	745
Hereses febri comparantur	98	olim corpore & sanguine do-		Laboratio	563
Halberstadiensis ecclesie institur-		mini pasti	500	Lac & mel olim pueris datum	
tum	757	Infirma pro imperfectis	600	501	
Hatto Basilienfis episcopus	543	Ingratia	546	Lactes	40
Hedone	445	Inhonestas pro deformitate	132	Laciniosus sermo	562
Helucus	512	Initiati solum ad sacra admissi		Laciniosa onera	246
Hen, Henonis, Henotes	445	411		Laconum flagella	537
hæc	162	Inludia animarum	41	Lactantij error	217
Heraclitus morbo aquæ intercur-		Inorari	41	Lanceas uestes in ædes sacras in-	
tis laborauit	536	Inopia luxus comes	548	ferre apud Aegyptios nephas	
Hermiani heretici	379	Inprope	644	513	
Hermaphroditi qui & Androgyni		Inquit pro inquit	562	Lane ex Mileto	579
ni	442	Inrecogitatio	643	Langia fons	515
Hermogenes	379.380	Insinuare pro in sinum abscon-		Lanista	530
Hesychius Leuitici interpres		dere	42	Lapsi quidam quomodo in ecclesi-	
543		Insule nomen	415	am recepti	531
Hierba rex seipsum interficit		Intercalare	334	Lares dij domestici	610
645		Interest pro differt	513	Laterculum libri nomen	437
Hieronymus multa ex Tertullia		Intestinum iter	250	Laterenses	253
no mutuatus	131	Intimare	43.428.581	Lauandi consuetudo frequens	
Hieronymus Romæ male audiuit		Intinctio	456	apud ueteres	505
642		Introitus	505	Laureatus mimus	424
Hieronymus exomologesim Fa-		Inuadere	546	Lecticarij	680
biolæ describit	544	Inuestis	562	Lectio prophetica, uel apostolica	
Hieronymi locus restituitur	532	Inuxora uirginitas	644	uel euangelica	505
Higinus pontifex Ro.	410	Ioannes Chrysost.	543	Lemnisci & Lemniscate corona	
Hogestus pro pulchro	15.218	Ioannes Geilerius cõcionator Ar		515	
Honesti pro honoratis	637	gentinensis	545	In pace leones in praelio cerni	
Hordearij gladiatores	536	Ioannes Gerson theologus	545	proverb.	499
Horos	445	Ioannis Hierosolymitani error		Lex Papia Poppæ	660
Horothetes	418.445	432		Lex P. Scantini	659
Horrentia	251	Ireneus Græce scripsit	423	Leucippi error de indiuiduis	
Hypethra	510	Irenæi laus	410.415	422	
I Anæi	622	Irenæi error	217	Libido pro appetitu & inclin-	
Idololatria non gratuita	515	Ireneus Polycarpum uidit	513	tione	384
Illustres matrone	590	Irenæi loca restituntur	418. &	Libidinosus gloriæ	564
Imago Christi culta à gnosticis		419.420.435.424.425.428		Licentia in bonam partem	622
445				Licentia	

ANNOTATIONVM

Licentia passiva	600	M. Acemilius Scaurus	680	Miriones qui	400.
Licina lex aduersum sodalitia		Marcus Antichristi precursor		Miscellanea Ptolemei	421.
611		413		Missa pro missione	249
Licuit pro claruit	334	M. Aufidius Lurco	680	Missae nomen unde 249.504.505.	
De limine offendere	412	M. Antonini exercitus fulminaria		Missarum olim numerus	507
Linea extrema prouerbium	381	culantur	637	Mithra	102
Lineas producere	218	Margaritarum dos in quo consi-		Mithra est Persis sol	162
A lineis excidere	384	stat	579	Mixis	445
Lineis iisdem dimicare	331	Maria an Christo adhaeserit	11	Mæchia pro adulterio	656
Liquuit pro innotuit	14	Maxia an patefacti corporis lege		Monas	445
Litare cum accusatio	412	pepererit	11	Monarchiani	462.
Liuij locus restituitur.	331	Maritus cur mulieri necessarius		Monogenes	445
Logos	445	609		Monotes	445
Lucanus haereticus	39	Marucini populi Italiae	335	Montanus cum insanis uatibus pe-	
Luci ducere	336	Martyr qui	529.610	rijs suspensio	463
Ludouicus Pius	99	Martyres designati	529	Montani dogmate Tertullianus	
Lunule	590	Martyres frumento comparan-		infectus	599
Lupæ pro meretricibus	414	tur	618	Mortuorum corpora olim lota	751.
Lutatii Statij interpretes	517	Martyres quanti olim	463	Mortuos cremare quando instituta	514.
Lux figura spiritus sancti	412	Martyrum commemoratio anti-		Mosaica lex pro tempore exhibi-	
Luxuria pro congressu uiri cum		qua	533	ta	131
muliere	335	Martyribus multa prisci contule-		Mulctatus est pro mulctauit	383
Lyncurium	443	runt	530	Mulier omnes suspicionem mali cui-	
Lyncestis aqua temulentos facit		Materiarum	379	tet	587
426		Matriculati, Matricula	622	Mulieres apud Cataphrygas sa-	
Lyncestæ. Macedoniae populi		Matrimonio cur Tertullianus et		cerdotio funguntur	445
426		multi ueterum paulo iniquio-		Mulierum pretextus	587
Lytrotes	445.	re fuerunt.	642	Mulieres luxui deditæ naturæ	587
M acaria	445	Matrimonia clandestina inhi-		Mulierum Christianarum præ-	
Macariotes	445	da	612	cipua causa in publicum pro-	
Machæra	102	Matrimonia duo pontifici maxi-		deundi	587
Magoniaciensis synodi constitutio-		mo non licet iterare	602	Multitia	679
tionones	763	Matrix	618. et 622	Mulum de asino pingere	429
Malum foras, prouerb.	418	Matthæi laus	16	Mundities simplex in cultu mu-	
Mandator quis	217	Maturans gratia	546	licris	587
Mandatus passivæ	466	Memoriam alicuius esse in benedi-		Munerarius	525
Mandatarius	217	ctione	101	Munifices milites	515
Mancipes	744	Mensa in ecclesia pro pauperibus		Munificum pro munificem	515
Mappa signum dabatur Circen-		Mensor	161 (504	Munus officium significare	515
sibus	443	Merces improfessæ	331	Mures pontici	161
Marcellina Romæ suos nota ali-		Meritorium pro taberna merito-		Mutare uerbum absolute	677
qua insigniebat	445	ria	415	Myrtus arbor Veneri consecrata	
Marcellina aluna impietatis	380	Μετανοεῖς	418	514	
Marcion Cerdonis discipulus		Metari	431.565	Myrto coronari	514
159		Metatores et metata	677	N ac pro certe, profecto	15
Marcion ponticus semel atq; ite-		Metricos	445	334	
rum ab ecclesia eiectus	464	Metropator	445	Necessariores	580
Marcion fuit stoicus	98	Midæ rosetum	516	Nectarius episcopus Constantino	
Marcion impugnatur Christi huma-		Miltiades ecclesiarum sophista		politianus	543
nitatem	11	415		Nemea sacra	515
Marcionite taxantur	600	Minutalia	161.581	Xx 2 Nestor	

INDEX

Nestor gula magister	421	Orientis respectus	509	Peccatorū ingens discrimē	762
Nenius Laureolum fabulam in car cere scripsit	424	ad Orientem quare ueteres Chri stiani precari soliti	412	Pelorides	581
Nigriani	636	Otilbertus	543	Pentecoste	509
Noetiani	462	P Accm dare	531	Penula	499
Nolentia	163	Paganus duo significat	514	Peregrinus philosophus	537
Nomen offerre	533	Pala	618	Perennare	44.547
Nonacris regio	426	Pallium quale gestamē	564.676	Perfunctorium	163
Nonatio mater dissidij	501	Pancarpia	421	Periclitari	499
Nouitioli	547	Pandora fabula apud Hesiodum	420	Periscelis	591
Nucetum	430	Panis uulgaris etiam reuerenter tractandus	509	Pero	582
Numerius philosophus	411	Par cum genitiuo	248.334	Perosius	564
Numero aduerbium	416	Paracletos	445	Pernigilium pasche	608
Nundinare	564	Paratura substantiue	14.189	Pescennius Niger interficitur	636
Nuptiales tabule	609	428.499.657		Petitores	611
Nuptias secundas cur Tertullia nus damnet	642	Parentum uocabulum	531	Phaneroscis	102
De nuptijs secundis sententia Au gustini	380	Parere pro apparere	41	φδῦ	416
Nus	445	Pariare	13.251.336	Phidias Atheniensis	40
O Bducere	16	Particulæ olim igne consumeban tur	507	Philippus Episc. Cretensis	160
Obducere pro refellere	384	Paruit pro apparuit	162	à Philosophia quare cauendum	98.410
Obducti pro conuicti	466	Paschalis hebdomada feriando	501	Philosophi patriarche hereticor rum	379
Obire pro ambulare	550	transacta olim	501	Physici	655
Oblatio	505	Pasche dies peculiariter resurre ctioni dicatus	501	Pictas uestes acu Phryges inue nerunt	579
Oblatio pro lapsis	533	Pasqua in singulari numero	747	Pictoria ars per se non mala	380
Oblatio in conciliatione matrimo nij	508	Passiuitas quid	249.679	Pictura in templis unde	508
Oblaqueare	40	Passiuitas pro dissolutione	385	Pipare & pipatio	660
Obloqui	618	Passiui discipuli	414. & 16	Pipatio	427
Obnoxius cum genitiuo	250	Passiuitas uite	438	Pistis	445
Obstruere gradum prouer.	748	Passiuitus	249.678	Pœnitentia ueterum publica qua lis fuit	765
Obuenire	436	Passium dei nomen	16	Pœnitentiam præcedere exomolo gesin	545
Obuentiones	436	Passium pro promiscuo	161	Pœnitentie certæ leges condendæ	542
Occursura pro occursum	191	Passius census	657	Pœnitentie modus apud ueteres	757.762. & 763
Officia	513	Passius pro inconstante & am biguo	332	Pœnitentialis liber	542
Officiorum communium ratio	587	Patagium, patagiati, & patagia rij	678	Pœnitentie certæ leges condendæ	542
Officinæ feræles	580	Paternus proconsul	532	Pœnitentie certæ leges condendæ	542
Olympici certaminis institutor		Patricos	445	Pœnitentie certæ leges condendæ	542
Hercules	515	Patripassiani	462	Planitus	678
ὄλυνθ@ quid	384	Paulus Vuolcius Abbas Hugoni ani cœnobij	505	Plato figmentis quibusdam suam philosophiam adumbrat	410
ὄνσιμος quid	441	Pauli epistola ad Hebræos tempo re Tertulliani Paulo non tri buta	331	πλακάδες	15
Operari	741	Peccantia delictorum	132	Pleroma	445
Operor cum datiuo	751	Peccata aduersus decem præcepta	762	Plinius de antelucano Christiano rum conuentu	507
Ophite	104			Plurimū pro maxima parte	334
Orationes Christianorum	505			Plurimū pro plerunq;	250
Ordinatio	602			Polycarpus discipulus ioan.	503
Orientis uocabulo Christum in telligi	412			Polycarpi	

ANNOTATIONVM

Polycarpi dictū de Marcione	160	tinianae scholae	413	Sadduceorum propinqui & er-	
Pontificis Ro. authoritas summa		Pustulare	581	rores	12.22
olim	463	Q ue proutra	562	Salio pro transilio	334
Pontius diaconus	532	Questui sedere	591	Salis & aque benedictio	505
Pontius Paulinus	501, 508	Quanti pro quot	637	Salmacis fons	426
Posthumare posthumatus posthu-		Quasi in limine occurrere	658	Salutatio Christianorū olim oscu-	
mus	44.442	Quo pro quapropter	336	lo	564
Postremissimus	588	R Abanus	543.763	Sancti qui olim	101.609
Poterat absolute cū ablatino	413	Raimundus Fuggerus		Sāctissimi episcopi unde dicti	609
Potitus cum genituo	413	445		Sanguinem dominicū laici fistulis	
Praxeas in Africa uixit	463	Ratholdus Argentoratensis epis-		olim hauriebant	505
Praxeiani unde	462	scopus	764	Saporem pro sapientia	43
Prædicare pro prædicere	620	Ratio sine bonitate non est ratio		Sarabara ueslis	45.679
Pregnatus, us, ui, pro impregna-		545		Satisfaccipere pro satisprestare	
tione	12. & 132	Rationale	619	599	
Prælegare pro prius legare	599	Reccidius	251	Satisfagentes pro satagentes	599
Præparatura	249	Reconsuevit pro consuevit	590	Satisfactio pro criminibus	761
Præpositus militaris officij uoca-		Recordatus, us, ui.	39	Saturnalia	622
bulum	530	Refrigerare absolute	466.638	σκαμμα quid	536
Præscriptiue	246	Regum nomen Cæsaribus accom-		Scapula præses Carthaginis	635
Præscriptus quartæ inflexio.	643	modatum	610	Scena phantasmatis	219
Præsidentes	602	Remediari	637	Schola scrupæ	679
Præsidentes sunt presbyteri	508	Remissa pro remissione	244	Scrupulositas	563
Præstans pro liberali	251	Renuntiare nuptijs	600	Scytale	679
Præter cum genituo	429	Renuntiatio pro demonstratione		Scytalosagittipelliger	679
Præter pro præterquàm	251	12		Secundus hereticus	413
251.429.742		Repastinari pro obrui	190	Secta	635
Prætorium quid	636	Repastinatio	643	Secundinus manicheus	421
Prætextū in neutro genere	589	Retractare Tertul. quid	465	Seleuciani heretici	379.465
Presbyteri primi epis. uocati	510	Rhodia lex	218	Selga urbs	878
Pristinus pro antiquo	512	Rituales libri	500	Semina præceptorum	335
Pristinum pro prius	464	Romana sedes	99	Septentriones	15
Proarche	445	Romana ecclesia, maxima & anti-		Septimana in albis	502
Processio	608	qssima ab Ireneo uocatur	463	Sequestratorium	45
Processionum ceremonie antiquæ		Romani præfulis iudiciū olim ma-		Sequestrare quid	43
non contemnende	609	gne autoritatis	99	Seres Scythica gens	579
Procliani	465	Rosa centenarie	516	Serram reciprocare	500
Procliū pro procliuitate	609	Rotomagen. concilij Canon	507	Seruius autor	582
Procōsulū magistrat. annuus	532	Ruma uel Rumen quid	39	Sestius medicus de castore	161
Procurare cum datiuo	431.512	Rudolphus Habiburgius	99	Seuerus Augustus	678
Producta secula	332	S abbatū iudeis quid signifi-		Si qui, pro si quis	465.618
Profiteri es alienum	331	cat	430	Sige	445
Promethei fabula	15	Sabelliani	462	Sigillarium pro sigillari	421
Promulsis & promulsidariū	680	Sabinarum raptus	440	Silentium initiandis indicebatur	
Pronus cum datiuo	385	Sacerdotes olim uxores habuerūt		411	
Propator	445	765		Silentij periphrasis	411
Prospicientia	434	Sacerdotum officio. apud Gnostis-		Simul pro simul ac	246
Psalmi olim in ecclesia lecti uel		cos mulieres fungebantur	445	In sinum conferre	621
cantati	565	Sacramentū pro iusiurando	535	Singillario pro singulari	429
ϫϫϫ qui Paulo	464	Sacramenta funesta	463	Siparia	411.745
Ptolemaeus uelut flosculus Valen-		Sadducei iusti interpretantur	12	Siparium quid	412

xx 5 Soda

INDEX

<i>Sodalitates</i>	610	<i>Syades nel fucule</i>	15	<i>Timor indicij salutem adfert</i>	
<i>Solenne pro affueto</i>	248	<i>Symphone</i>	445	189	
<i>Solox</i>	679	<i>Synclasis</i>	445	<i>à Toga ad pallium prouerb.</i>	677
<i>Sophista quid apud ueteres</i>	415	<i>Synesis</i>	445	<i>Tormentorum uaria genera</i>	536
<i>Soracus autor</i>	581	<i>Synthesis uestis</i>	679	<i>Traditiones ecclesiastice obferuande</i>	511
<i>Sordulenti</i>	549	<i>συστήσις</i>	610	<i>Traducere traductiones</i>	101.102
<i>Sordidus pro parco</i>	480	<i>Syzygia</i>	445	<i>Transfunctorium quid</i>	415
<i>Soter</i>	445	<i>Ex tabella sententiam animaduersionis capitalis recitari</i>	742	<i>Transfunctoria pro perfunctoria</i>	163
<i>Spatbaliū</i>	591	<i>T Abernarij</i>	622	<i>Triburiensis synodus</i>	507
<i>Sperare pro timere</i>	550.588	<i>Tabularia uel tablina</i>	746	<i>Tunica pro cute</i>	15
<i>Spirante pro aspirante</i>	333	<i>Tauri populi aduenas pro uictis mis mactarunt</i>	161	<i>Tyrium uestimentum</i>	549
<i>Spiritalis</i>	655	<i>Templorū in fiscum aliquid conferendum</i>	689	<i>Tyrus insula</i>	579
<i>Sponsari</i>	564	<i>Tenebra caninae</i>	610	<i>Valentiniani Augusti cruetas</i>	557
<i>Sponsus & sponsa ad sacrum olim conueniebant</i>	612	<i>Tenie, tensa</i>	511	<i>Valentiniani peruersissimi pandora sophiste</i>	420
<i>Sportula</i>	219	<i>Tertullianus quo tēpore uixerit</i>	599	<i>Valentiniani se Gnosticos dixerunt</i>	444
<i>Sportulantes fratres</i>	534	<i>Tertul. quo tempore Chri/ (498</i>	599	<i>Valentinianorum collegium</i>	420
<i>Sp. Carbilus Ruga</i>	658	<i>sti fidem receperit</i>	678	<i>Valentinianorum sanctitas</i>	437
<i>Stabula, stabularij</i>	750.751	<i>Tertul. Montanizat</i>	463.	<i>Valentinianorum praefecti uescuntur idolothytis</i>	457
<i>Stationarij</i>	609	<i>Tertul. ad Cataphrygas transijt</i>	464	<i>Valentinus platonicæ philosophie sectator</i>	92.430
<i>Statio</i>	619.638	<i>Tertul. quare de consortio ecclesie cietus</i>	389	<i>Valentis Augusti crudelitas</i>	557
<i>Stationes apud Christianos</i>	513	<i>Tertul. maris accola fuit</i>	419	<i>Vedius Pollio eques Ro.</i>	630
<i>Stauros</i>	445	<i>Tertul. ab August. excusatur</i>	455	<i>Vedij Pollionis seuitia in seruos</i>	40
<i>Stoici materiā deo coeternam ponunt</i>	336	<i>Tertulliani tempore multa recepta, quæ tamen in Euangelio non scripta</i>	503	<i>Vehitur pro inuehitur</i>	334
<i>Stringere pro perstringere</i>	334	<i>Tertul. specialiter aduersus ecclesiam texuisse uolumina</i>	464	<i>Veietie concilium indictum</i>	542
<i>Strobulus</i>	563	<i>Tessera</i>	101	<i>Velate sunt uirgines & mulieres apud Carthaginenses</i>	502
<i>Stropha quid</i>	219	<i>Testudo ex quibus rebus contextur</i>	535	<i>Vergilie</i>	15
<i>Strophia & strophiola</i>	516	<i>Testudinis descriptio</i>	678	<i>Vernaculum</i>	501
<i>Structus pro constructio</i>	443	<i>Tetrao ales</i>	162	<i>Veruicina</i>	253
<i>Struma</i>	40	<i>Τετράποδος</i>	563	<i>Vesticeps</i>	502
<i>Stramentum</i>	602	<i>Thelesis</i>	445	<i>Vesuuius Campanie mons</i>	550
<i>Struthiocameli Aphrici uel Aethiopici</i>	565	<i>Theodoricus Ostrogotus Ro. rex</i>	678	<i>Victoriatas</i>	564
<i>Styx</i>	426	<i>Theodorus Cantuariensis archiepiscopus</i>	543	<i>Victorinus heresim praxeæ corroboraui</i>	463
<i>Sua fronte proponere pro.</i>	659	<i>Theodulphus Aurelianus episcopus</i>	542	<i>Viduatum</i>	563
<i>Suasisti pro persuasisti</i>	579	<i>Theologi officium</i>	415	<i>Virginari</i>	564
<i>Subare</i>	659	<i>Theologorum regni initium</i>	754	<i>Virgines dei</i>	646
<i>Subdiales statuae uel aræ</i>	516	<i>Theophilus Antiochenſium episcopus</i>	160	<i>Virgines sacratas Ambrosij tempus habuit</i>	561
<i>Subfusio</i>	562	<i>Theopompus historicus græcus</i>	679	<i>Viscellie legis poena</i>	440
<i>Subradiare</i>	42	<i>Theristrum</i>	516	<i>Visitatio fratrum</i>	603
<i>Subsciuā pro subscisua</i>	162	<i>θυραίων</i>		<i>Vitellianus papa</i>	543
<i>Succidisse pro succubuisse</i>	511			<i>Vltio</i>	
<i>Suffectura</i>	164				
<i>Sufferentia pro patientia</i>	248				
<i>Sulla mathematicus</i>	423				
<i>Supparare, supparatura</i>	414				
589.657					
<i>Supparari genus</i>	45				
<i>Supplicamentū pro supplicio</i>	620				
<i>Suspectus pro suspicante</i>	431				

ANNO TATIONVM

Vltio diuina ſepe preſto fuit per	Innocentia uocata	357	X	Yſtarches	535	
ſecutoribus	635	Vthina oppidum		659	Xyſtus	535
Vnare	466	Vtica oppidum Africæ	636	Z	Eὺς ζῆω quid	162
Vnde, pro unde unde	414	Vulturum in genere marem non			Zenobemis autor	579
Vox ad quod tempus roboretur		naſci	417	ζῆω quid	220	
564		Vxoris ſue Tertullianus in teſta		Zoe	445	
Vrſe due, una Mica aurea, altera	mento memor	599				
					FINIS.	

FINIS.

INDEX TERNIONVM

a* b* a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z
Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vv Xx

Omnes ſunt terniones, exceptis b* & Xx duernionibus.

BASILEAE PER HIER. FROBENIVM ET NIC. EPISCO/
pium, Menſe Martio. M. D. XXXIX.

